1938. — ANUL XXX Nr. 7 — IULIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA:
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU
REDACTOR ŞEF: D. I. SUCHIANU

ANUL XXX
IULIE 1938

C. 4.735.

CLADES[1]

Suflet și trup, Viteazul fără scut
s'a sbuciumat, s'a smuls și a căzut
cu ochii la stelele de sus
și umerii în cald sîngele curs.

Pe văi zac soarele și oștirea,
plîng flamurile isgonirea,
umbre și vulturi resfiră moarte.
. . . Ca lumini, goarnele, departe.

Noapte pe stînci, pe frunți, și piepturi,
trec clipele stingătoare de vise. . .
Somn încrustat cu oase vitejești
de veci, peste hotarele deschise.

[1]) Din „Ora Fintinilor".

ASCULTARE

Liniști curg din trecut
Nici o bătaie în ușă
Noaptea se roagă în fund
Stele zac în cenușă.

Glasuri dacă-au tăcut
semne tresar în lucruri.
Nume cînd nu răspund
surd ore vechi mai răsună

Din funerare povești
lacrimi pot să te-aducă
sau numai veghea mută?

Chinului cînd te ivești
visul meu treaz te salută,
palid argint de Nălucă.

EZITĂRI

Plouă de peste veacuri pe lumea de cenușă,
painjeni vagi prin neguri țes ora din cetate,
nedeslușit căințe gem între zi și noapte
și Ursitori la lucru șoptesc din ușă'n ușă.

Să chemi din alte timpuri uitatele greșeli
să'ndemni tăcerea moartă din tine să cuvinte
și'n spaima ta să pregeți din nou și să te'nșeli
— acelaș om de lacrimi, de rugi și jurăminte —
cînd mutele vedenii plutind fără puteri
în soarta ta sunt încă și nu sunt nicăieri.

E L E G I E

E locul scris pe coaja pămîntului
unde cuvintele n'au drum, unde privirile
se istovesc dealungul orelor
cum oglinzile sorb din gol veşnicia.

Intîlnire pustie de lîngă un semn
cioplit, pentru pomenire în lumină,
peste somnul fără suspin
cufundat în faldul adîncului
peste fruntea ca un răspuns lespezii
peste cearcănele de os în care au secat apele vii, albastre.

Aci te chiamă de nicăirea gîndul
ecoul din arşiţa rară îl svoneşte
(e aşteptarea care dă veste)
— din tot ce ai fost vino într'un freamăt
în care sufletul orb te pipăie o clipă.

... Pentru setea fără de rouă
numai valul de nisip al căinţelor
pentru liniştea de clopot a serilor
numai ochii de ceaţă ai fantomelor.

Din palide legănări fără stea
singur visul îţi cunoaşte ivirea
Umbră desprinsă din hora de foc
de care noaptea dintre noi sporeşte.

S O A R T A

Orele se perindă calm în ochii străinului
— înaltă e toamna pe sborul fîntînilor
Să fugi ai vrea, din parcul cetăţii
dintre vechile ziduri ocol dînd restriştei.

Paşi fără număr semeni în pietrele drumului,
vis răsvrătit legeni în freamătul arborilor,
cu stol sălbatec de cuvinte ai străbătut piaţa...
Van e repaosul azi pe fiece bancă.

Răpus, din lupte obscure, de unul-singur,
fluturi în fularul decolorat, steagul tău
fugar, sub victoria indiferentă a nimănui...
Nopţile doar, îţi boltesc arcul vast al Exilului.

CASA DIN MANGALIA

Dobrogea sonoră ca lemnul de vioară
şi-afundă sarcofagul între Dunăre şi Mare,
zebrat de drumuri vechi.

Pe pragul Pontului Euxin
casa cojită de crepuscul
o epavă mai mult
fără leagăn fără cuvînt.

De albele arşiţi măcinată
se'ntunecă 'n pleoapa olanelor nocturne
şi un sicriu răspunde din fiecare treaptă
gemînd sub pasul rar.

Din somnul de praf al storurilor
ferestrele sorb lacrima
neplînsă a secetei.

In grădină cearcănul de granit
al fîntînii păzeşte
ochiul de răcoare din pămînt.

Pe arborii toamnei timpurii
se spulberă polenul sterp al pietrelor.

Unde sunt glasurile de altădată
poate că svonul lor mai întîrzie
în umbrele rămase aci...
Doar dacă'n vis le mai poţi auzi.

Unde e cugetul acestui loc şi'n cine
a luminat candela lui ascunsă...
...S'a rezimat cu fruntea de masa de nuc
s'a odihnit sub iedera boltită în veşnicie
cărţile toate le-a cetit
şi stelele una cîte una...

Palid apoi de tumultul lăuntricei aurore
a răsturnat pe oglinda lui
secolele, largurile, lumile —
şi aruncate au fost zarurile:
— pînă cînd zăbrelele înguste ale soarelui?
pînă cînd cei trei sute de paşi la ţărmul fără pornire
şi monotona turmă a serilor
masca fără răspuns a localnicilor
şi apelul patetic al farurilor?

...Din cavoul etern al vacanţelor
isbucni într'o zi de alarmă
soarta lui cu gură de aur.

Al lui e semnul şters de pe poartă
şi cheia ruginită la intrarea spartă
legenda urzită de greerii lutului
şi Numele ca o pasăre, departe.

ION VINEA

TABLETE

AMINTIRI

Era o vreme în care bugetele Statului dădeau excedente, fără glorie de niciun fel pentru miniştrii finanţelor, aleşi dintre simplii oameni de treabă. Ştiinţele politice constituiau un studiu în glumă pentru repetenţii cursului inferior secundar, neputincioşi să ajungă pînă la Drept, care, şi el, făcea obiectul unei diplome, obţinută la Tîrgovişte. De vreme ce tinerii se cuvenea să aibă un certificat, dacă nu tocmai o licenţă, titlul de licenţiat, totuşi, în ştiinţele politice conferea o situaţie de intelectual. Cînd candidatul se dovedea inapt şi pentru acest pergament, redus în piaţa învăţămîntului, la ultima ieftinătate, ce-i mai rămînea tînărului cărturar de făcut? Niţică sau mai multă politică, neprecedată de cuvîntul ştiinţă. Şi se putea întîmpla ca tînărul să fie şi ministru şi chiar să facă bună figură, în cadrul epocii, pe orice timp.

Un profesor de matematici, decedat la catedra lui, funcţiona pe baza unei absolvenţe de apărător de judecătorie şi prin daracul lui, de ales firul subţire, trecea copilăria dintre doisprezece şi optsprezece ani. Examenele fiind de o severitate fără obiect, întrebările dascălului de matematici se raportau mai mult la numărul paginii din manual, unde era discutată o problemă, decît la problemă. Este adevărat că puteai obţine aritmetic notă, cu două, trei, patru perechi de curcani, după gravitatea situaţiei din catalog. La greacă, puteai da examen cu un kilogram de tutun bun şi cărticele Job, iar la muzică, teorie şi cînt, era de ajuns un săculeţ de arşice cu ichi.

Işi mai aminteşte careva ichiul, construit dintr'o soalbă găurită transversal şi umplută cu plumb? Soalba era arşicul caprei, scos din pastramă. Ca să devie ichi într'adevăr, trebuia tîrşită soalba pe o suprafaţă lungă de ciment. Se preferau soclul unui grilaj şi zidurile Academiei, ca să scadă plumbul prin lustruire. Localurile de liceu şi instituţiile culturale slujeau cel puţin la ciştigarea rezultatului apreciat de profesorul de muzică: un ichi ideal.

Prevăzută de natură cu două coarne, arşica de capră era apucată între degetul mare şi arătătorul mînii drepte şi învîrtită prin

onctuozitatea buricelor, greutatea plumbului jucînd un rol mecanic de echilibrare a mişcării, ca volanul unui motor, fixat pe arborele vilebrequin. Intr'un cerc tras cu tibişirul se rînduiau mielele (singular: mia) cîte două. Jucătorii aruncau cu ichiul dela o distanţă concurată, ca să le lovească. Tot ce sărea peste cerc le aparţinea şi recordul era ciştigat de judecătorul care le „pleznea (termenul tehnic) în plin".

Joc străbunesc. Il practicau pe scara templelor Romanii, asimilabil în definitiv cu popicele. Copiii l-au dat uitării, fără pierdere mare pentru ei, care nu-şi mai amintesc nici de golful de odinioară, de-a poarca, şi, probabil, nici de ţurca unui crîmpei de lemn rotund, ascuţit şi bătut în vîrfuri, ca să sară, cu ciomagul: biliard de cîmp. Ruşinea nu era prea mare: arşicele le-au jucat şi Francezii: *les osselets* (oscioarele). Profesorul de muzică da nota de autoritate aceluia care aducîndu-i arşicele bine spălate, le punea într'un sac de mătase, aşezînd în gura sacului piesa esenţială: un ichi tîrşit la perfecţiune.

Examenul se făcea pe catedră, profesorul învîrtind cu dexteritate, ichi după ichi, şi făcîndu-şi observaţiile cu competinţă, pe ce parte soalba nu fusese tocită deajuns. Mama atentă, sora, înfloreau pîntecul sacului cu o broderie. Nota zece cu felicitări era atribuită şcolarului cu o monogramă, adaosă unui conţinut de miele şi ireproşabile soalbe.

Exista şi o diviziune valutară; două miele: o soalbă mică; o soalbă mare: patru miele şi un ichi: două soalbe ori opt miele, de vreme ce tutunul implica limba elenă şi curcanii erau ctitorii algebrii şi trigonometriei.

Aşa timpuri, aşa oameni. Statul nu ştia pe ce să mai cheltuiască un excedent, iar impozitul pe leafa, să zicem, a unui diacon, era de 1,85, un leu şi optzeci şi cinci de bani, la trei luni, şaizeci de bani pe lună, două centime pe zi. Şi viaţa li se părea bătrînilor excesiv de scumpă. Ei apucaseră altă vreme, şi mai burlescă, a sfanţului. Cu un sfanţ derizoriu ei putuseră să cumpere o căruţă de merinde şi mărfuri, transport *compris*.

ŞTIINŢE ŞI ŞTIINŢA

Se simţea însă lipsa cumplită a oamenilor de ştiinţă, marea suferinţă colectivă. N'aveam doctori în felurite discipline, învăţaţi, mari învăţaţi şi mari specialişti. S'a isprăvit penibila eră: avem. Şi se înmulţesc. Oamenii de ştiinţă ciştigă victorie după victorie şi, în finanţe, unde războiul a dat o admirabilă recoltă de novatori, se pare că se găsesc cei mai isbutiţi, ca ichiul ideal. Bugetul a sărit cu iuţeala aparatului de taximetre, din 400 în 400 de metri; după şapte opt mişcări citeşti că ai de plătit 400 lei. Specii splendide, economiştii!

Beneficiile clare ale științei aduc organizarea și legiferarea. In stare de ignoranță, de pildă, pîinea era acum 40 de ani 15 bani kilogramul și peștele 10 bani. De cîte munci a fost nevoie ca grîul să capete proporțiile bobului de mei și ce epocă de barbarie a trebuit biruită, ca să atingă peștele prestigiul prețului de 70 lei în eleșteu și 100 lei cel în apele mării, își dă seama și un ignorant. Un studiu ramificat, aprofundat a fost necesar. El nu putea fi încercat fără specialiști, fără savanți, fără doctori, fără europeni. In anii de glorie științifică și de apogeu al specialiștilor, scrumbiile vin din Olanda, crapul din Iugoslavia și Grecia—și nu pe apă, innot, ceea ce ar fi de-o simplicitate primitivă, dar cu trenul. Toți oamenii proști de pe vremuri, doreau arzător o civilizație rapidă, dar niciunul nu s'a gîndit că o să aibă parte de ea, într'atît.

Asta în ceea ce privește lucrurile noastre mai vechi, uitate odată cu poarca, țurca, leapșa și barul, jucat într'un picior. In cele noi și noi de tot, rezultatele sunt incomparabile. N'ați vrea să ne plimbăm puțin, pentrucă ne găsim în București și în luna lor? Am putea trece, de pildă, pe la Institutul Babeș, care a împlinit tocmai cincizeci de ani dela înființarea lui. Orice autobuz te lasă la poartă.

Doctorul Babeș, un urmaș al lui Pasteur și, fără să cădem în lauda de sine, un echivalent al descoperitorului francez, a putut așeza în orașul nostru al doilea institut antirabic european, după cel din Paris.

Toată lumea a cunoscut și valoarea și modestia marelui bacteriolog decedat. In institutul lui era căutată și vindecată turbarea oamenilor, turbarea propriu zisă, fără figuri, luată din mușcătură de cîine.

Babeș n'a fost să mai fie în viață la sărbătorirea celor 50 de ani de jubileu al așezămîntului, cu mare lux de participări și prezențe. Locul lui e ocupat, ca în istoria tuturor isprăvilor și inițiativelor, de succesori, locurile neputînd rămîne goale decît în ce privește cifra de exponent. Substituirea e și ea o știință, o supraștiință împletită cu toate științele princeps. Columb a rămas cu oul: continentul i l-a mîncat samsarul Vespucci. O să vedeți, dacă treceți pela Institutul Babeș, un palat de saloane și birouri somptuoase, din care a fost dat afară un învățat ca doctorul Proca, rezervate exclusiv unor domni, desigur savanți dar de numele cărora știe mai mult portarul decît știința, și într'o latură de sordidă mizerie, un beci și o scară îngustă de infern, rezervate celor 200, 300, 400 de bolnavi, veniți din toate colțurile țării la tratament.

Intr'o promiscuitate voită poruncit și păstrată cu o strictețe de înfumurată cruzime, se învălmășesc, vîrstele, sexele, categoriile. Spectacolul trebue văzut. Evocă felinarul medieval și clopotul ciumaților, arderea de vii a îndrăciților epileptici. Cînd ne-am vîrît printre nefericiții tratamentului pasteurian ca să ne documentăm, un copil de pe o treaptă, înghesuit între sutele de larve umane atîrnate de rampă, n'a mai fost în stare să se stăpînească și neputința

lui s'a făcut direct cunoscută, vă închipuiți, tuturor celor mai de jos. Duhoarea încăperii pestilențială ieșea din trupuri, din zdrențe, din încălțăminte.

De o îmbăiere, de o așteptare decentă la vizită nici urmă de intenție.

Este interzis să te apropii, bolnav sau presupus bolnav, de zidurile institutului pe altă parte decît sinistra galerie de osîndiți, servită de o portiță dosnică mascată. La Căile Ferate, unde oamenii nu se duc măcar pentru sănătate, există un birou de orientare a publicului, un ghișeu, o sală cu scaune. Anticamera e universală. La Babeș, executorul științific și de obligatorie caritate al Direcției actuale este un servitor. Camera de gardă obișnuită a spitalului, medicul care în toate zilele și la toate orele repartizează vizitatorii, le face un examen sumar și știe, pentrucă gîndește și citește, să primească în interiorul sentimentului de generoasă datorie, egal pentru toată lumea, pe fiece vizitator după calitatea lui, sunt necunoscute la Babeș. Stilul și politețea, absente. Jupiterienii medici poposesc între variatele îndeletniciri sociale, cîte un timp pe zi, în turnul de ivoriu și refuză cu nepermisă sălbăticie contactul cu nevoia de informații. Săraci și nesăraci sunt îmbulziți laolaltă în beci. Dacă acești eventuali abonați ai unui lung tratament, n'au avut prevederea să devie clienți la domiciliu și se duc la institut, ca să se bucure de gratuitățile științei acordate de Stat, servitorul își face datoria și-i trimite la beci.

Ii vine greu cititorului deprins cu ospitalitatea și cu omenia romînească, să creadă că această lipsă de cuviință pentru om și suferința lui se poate petrece într'un teritoriu al științei adevărate, pentru determinarea metodelor căreia Louis Pasteur și-a cheltuit o viață și Babeș viața lui, cînd mai ales institutul nu-i proprietate privată și pare destinat în spirit și acțiune sănătății naționale deficitare. La contingentul de mortalitate al copilăriei, de tuberculoși, sifilitici, pelagroși, exantematici și paludici, care o amenință și o asaltează, împiedecînd constant exuberanța temperamentului și inteligenții unui popor tînăr, ferit numai de o natură neînțeles de darnică de pieire, se adaogă în medie vreo 5.000, dacă cifrele căpătate din a treia mînă nu sunt inexacte, de bolnavi ai virusului turbării.

— Dv. nu știți încă nimic, ne-a spus un agent sanitar, silit de frică la discreția profesională. Și ne-a citat limba boului, pe șoptite.

E singura autoritate la care ne-am putut documenta. D-nii profesori sau miniștri cărora le-ar putea arde de o anchetă precisă, au surse mai informate de cercetat în materie, portarul, servitorul dela ușe, coșarul, mecanicul dela calorifer, unicele competințe abordabile și cu foarte mare greutate, la Institut.

ŞTIINŢE NOI

Alte ştiinţe s'au ivit, fiecare din noi dorind să fie pe lîngă om politic şi om de ştiinţă remarcat. Ştiinţa iese de unde nici nu gîndeşti. A ieşit pe neaşteptate şi o Academie ştiinţifică în toată corpolenţa, numărul de 40 de fotolii ale Academiei Romîne dovedindu-se insuficiente pentru excesul de celebrităţi şi nemuritori şi toată lumea voindu-se nemuritoare, nemai plăcîndu-i calificativele, gradate dela genial şi extraordinar în jos.

Elefantiazis al personalităţii. Pe nesimţite, roca socială, s'a dislocat, pornită pe firimiţare, odată cu turburarea sedimentelor sufleteşti. Omului nu-i ajunge moralul propriu, nelimitat şi supus controverselor permanente, de cînd maimuţa, intrînd într'o fază de intelect, a început să cugete la insolubila problemă.

Smerit în creştinism şi redus şi de laborator la proporţiile fărîmei de pleavă, eul personal poate să fie lăsat pe altădată, pentru o sesiune viitoare, ocolit ca un examen în sanscrită. Neputîndu-mă mîntui pe mine, vreau totuşi cu orice preţ mîntuirea celorlalţi, administrată de confuziile mele. Inapt să mă descifrez singur, citesc în popoare, destinul mulţimilor fiind mai uşor de manipulat decît de înţeles, prin constrîngere, poruncă şi voinţă. De frică, nu din laşitate — sute de milioane de oameni, sunt purtaţi cu trompeta, cu toba, cu lozinca, supraveghiaţi din spate. E o piraterie a spiritului, mai uşoară decît respectul de oameni şi omul neputincios în interior se face putincios în afară de el. Incapabil să fie simplu cetăţean, se face conducător; greoi la un meşteşug, se oferă meşteşugului de şef; în nestare să fie actor se face profet, cu păstrarea din dramaturgie a decorului şi a spoielii.

Această atitudine desmembrează, desorganizează, pe lîngă învăţămintele de viaţă culese şi strînse penibil şi moştenite ca nişte bunuri de rînd, şi noţiunile epocii ştiinţifice şi tehnice, mutate din criteriul experimental în absurd.

Terenul cel mai puţin propice pentru crearea şi desvoltarea unei ştiinţe, la care nu s'au gîndit nici d-l Jourdain, nici tatăl d-sale Molière, părea să fie Primăria. Primăria civilă îşi are definiţia în variatele îndeletniciri casnice şi gospodăria colectivă, destul de aglomerată de preocupările înainte de orişice şi niciodată complet satisfăcute, ale unui oraş curat, care să nu miroasă, avea mult de lucru înainte de a-şi lungi programul. Era un program de tulumbă, de mătură, de gunoaie. Iată că nici mătura nu ştie să o tîrască Primăria şi i-au luat-o din mînă inginerii din specialitatea electricităţii. Matematicianul mătură şi odăiaşul face ştiinţă pură.

Omului nou administrativ nu-i mai place, datoria îl jigneşte. Ia să vedem, nu se poate dobîndi mai bine un program de drepturi, o boierie inedită, un mijloc de autoritate nou, pentru ca un edil să nu aibă ce regreta că nu e Ministru! N'am putea face din Primărie un tărîm al unei autorităţi chiar mai mari şi o guvernare? Materialul pe care se aplică o autoritate nouă şi oricâte noi autorităţi e vechi, dar excelent. Nu dau dela mine nimic, dau dispoziţii şi ordonanţe. Vita de rezistenţă e gata făcută, e cetăţeanul: el mă primeşte în toate uniformele, dela aceea de gardian albastru la aceea de torrero. Îi mai pui o broască, îi mai iau o libertate, mai sporesc o taxă, dar nu-i canalizez lăturile şi nu-i ridic gunoiul din curte. Nu-i dau poliţie subt forma ei prea primitivă de paza avutului, dar i-o acord în formă superioară, îi iau dela domiciliu şi cîinii, pe care dacă nu mi-i dă de bună voie şi nu mi-i plăteşte gros îi asasinez. O bucată de carne otrăvită, aruncată în curte.

Sporul de autoritate, ca toată autoritatea, nu e trebuinţă să vie din însuşirile omului, pus să slujească: poţi să aştepţi 500 de ani. Autoritatea vine din birou, anonimă ca Dumnezeu. Biroul! iată-l criteriul. Biroul face lumea din nou. Biroul; adică: maşina de scris, dosarul, registratura, telefonul, stampila, automobilul — ordine ştiinţifică. Semnat: *„Indescifrabil''*.

Aşa s'a născut undeva prin Europa sau prin America, Urbanismul — să-l scrim cu mare U. Probabil că undeva unde oraşul n'a mai puţit, unde o canalizare perfectă a funcţionat în toate casele şi curţile, unde un serviciu medical minuţios organizat, o şcoală primară şi o grădină de copii au orînduit populaţia pe lima curată a vieţii, unde comuna, fără societăţi de locuinţe, numite cu preciziune ieftine, a reconstruit periferiile şi a dat fiecărui muritor confortul optimismului, al plăcerii de viaţă şi al respectului de o autoritate cu dragoste de oameni şi respectuoasă faţă de ei, cu o minimă cotizaţie, probabil că acolo s'a ivit necesitatea unui urbanism, relativ la organizarea unui ansamblu armonic. Dar atîta timp cît nu cunoşti săpunul şi batista, ce caută pielea de antilopă şi dantela? E unicul principiu de sănătate morală şi materială admis acolo, unde ciorapul de mătase nu încalţă un picior murdar şi unde crema de frumuseţe şi buclele frizerului implică dedesubturi vizitate de apă.

Urbanismul ne-a dăruit cîteva pieţe frumoase şi artere largi. Dar trebue acuzat el, urbanismul, ştiinţă haotică, pe care clocesc câteva zeci de comisiuni? Nu-i oare, cumva numai iniţiativa Suveranului, care a găsit centrul Capitalei înghesuit şi muced şi i-a dat aer şi văzduh? Dar obsesia urbanismului s'a manifestat cu predilecţie în şa numita „zonă verde''.

Se presupune ca zonă verde înseamnează pe înţelesul bunului simţ, grădină. Sunt poate oraşe din care pomii, florile şi iarba se absentează dela natură. Nevoile istorice au grupat locuitorii în cetăţi, clădite pe minimum de spaţiu, pentru a fi mai bine înconjurate cu ziduri. Epoca medievală a durat aproape o mie de ani şi singure zidurile puteau garanta proprietatea de agresiunea vecinului imediat.

După ce primejdiile de toată ziua au trecut, oraşele au intrat în faza industrială şi estetica uzinei şi a coşurilor înalte a do-

minat până ce mina, fabrica, promiscuitatea și lipsa de sănătate au dat generațiile cu ochelari, miopiile și presbitiile precoce, compensate printr'altă industrie nouă, a lentilei cu dioptrii pînă și pentru sugaci. Cine trece prin țările unde agricultura a fost înlocuită cu industria, cunoaște spectacolul copiilor anemici, cu ochii bobosați de sticlă concavă, pusă ca niște capace de lumină artificială pe golul orbitelor negre ale unui schelet. Ca să scape, vreodată, poate, de funestul destin care le-a estropiat, populațiile orașelor mari din Occident au silit împrejurările să se adapteze la tragica lor degenerescență, prin aer, verdeață și sport. Acolo apartamentul muncitorului cu ziua, prevăzut cu toate instalațiile de igienă, nu se deosibește decît prin absența unui fast de adaos, de apartamentul unui bancher, negustor sau profesor. Urbanismul restituie populațiilor excesiv motorizate lumina, zările și perspectivele răpite de marile furnale.

E acelaș lucru la noi, în București, orașul care-i o vastă grădină și care a fost descris de călătorii străini ca o localitate de vilegiatură! Intrebați aviatorii cum se vede Capitala de sus și îndemnați pe d-nii sistematizării, care privesc natura pe gaura ușii unui birou să riște o călătorie pe deasupra grădinilor noastre, ca să înțeleagă că în vreme ce s'au dărâmat toate pădurile țării, cu neputință de recuperat într'un oraș, verdeața Capitalei a rămas intactă. Bucureștii sunt zona de verdeață dorită. Inainte de știința urbanistică, Bucureșteanul avea petecul lui de verdeață, o grădiniță.

Anumite periferii realizează zona de verdeață totală. Ei bine, tocmai acolo niște comisiuni ale Municipiului, au inscenat pe nevăzute crearea zonelor de verdeață și răsturnarea dreptului de proprietate prin interzicerea construirii și a modernizării într'un stil de eleganță, a mahalalelor improvizate între grădini.

Zelul științei urbanistice intrase într'o creștere monstruoasă, gata să ne dea și un gen nou de mare arhitectură: în centrul orașului cîmpii de asfalt și la periferii pustietăți de gazon. La 50 de ani de asemenea ritm, populația Capitalei trebuia să se strămute la Ploiești și Giurgiu, lăsînd Bucureștii, transformați în stepă de beton și realizați în peisaj lunar, vînturilor să le colinde.

E un noroc că noua ordine socială, care nu mai obligă pe primari să supraliciteze și să dea gata, în limbaj adecvat predecesorii, construind goluri peste goluri și din ce în ce mai vaste, a temperat fanatismul urbanistic, revizuit și corectat, introducând la Municipiu principiul măsurii, umanizarea administrativă și nevoia bine simțită de a judeca de șapte ori înainte de a hotărî o dată.

T. ARGHEZI

ILIE GĂZERUL

— Aho, na boală, nu auzi? Aho, his ceală!

Găzerul Ilie urca greu dealul din pădurea noastră. Venea în sat.

Era cald. Soarele ardea cumplit. Pămîntul dogorea.

Căruța lui era zdrențuită, cîrpită cu bucăți de tablă ruginită, țintuite cu chiroane mari și strîmbe.

Un poloboc, uns aproape tot de păcură, se bălăbănea încet în căruță. Gemeau cu toții, căruța, Ilie; el blestema mereu dobitoacele, cari răsuflau tare și greu. Erau înhămați un cal și o vacă.

Calul avea o rană la greabăn. Sute de muște din acelea cu trupul verde și capul negru roiau pe rană, sugînd puroi și sînge.

Calul, mai mic decît vaca, era slab, chinuit și aproape orb. Un pieptar de frînghie îl strîngea și-l rodea.

Vaca, slabă și ea, trăgea într'o parte. Ilie o pișca mereu cu biciul, ca să se apropie de cal. Nu trăgeau în același timp și căruța se oprea în deal.

Ilie avea în mînă o piatră, pe care o punea, din cînd în cînd, sub o roată de dinapoi, ca să nu dea căruța îndărăt, la vale.

— Aho! strigă el iară și puse iute pietroiul sub roată.

Vaca și calul suflau așa de tare, stînd în loc, că erau par'că să plesnească.

— Aho, mai răsuflați o leacă, aho! Chinuit mai sunt și eu.... Toată viața am muncit, ca să pun un ban deoparte și tot nimic n'am. Boala băietului m'o strîns de gît și pace. Batăr, dacă aș fi rămas cu el. Tot ca un cîine sunt. De m'ar trăsni Dumnezeu, că înădușit mi-e sufletul!

*) Fragment din volumul II al ciclului „Poeni".

Ilie, sprijinit de partea dinapoi a căruţii, vorbea singur, cu capul întors spre pădure, lăcrimînd din cauza prafului şi a soarelui care ardea tare. Ii tremura bărbia şi îi venea să bocească. Sudoarea îi curgea pe toată faţa. Scotea mereu pălăria, ştergîndu-şi fruntea cu dosul mînii, în care ţinea biciul şi apoi, cu ciudă, şi-o punea pe ceafă.

Au pornit-o iarăşi. Ilie striga, plescăia cu limba şi ţuruia printre dinţi, ca să îndemne calul şi vaca la drum.

— Haiti, haiti! Şi iar: aho, aho!

Pe urmă Ilie o şuerat cum se şueră cailor la popas. O şuerat mult, spunînd:

— Ei hai, băieţii tatii, daţi-i drumul, că n'o să ne mai oprim pînă la dealul de lîngă sat.

Ilie tot şuerînd, vaca şi-a îndepărtat picioarele dedindărăt, dînd coada într'o parte şi alungînd, în acelaşi timp, muştele care necăjeau spatele calului.

— Brava, brava, o spus Ilie vacii, care făcu pe pămînt un lac mare, ce mirosea a podea de grajd.

Calul, după ce i-o venit mirosul, o făcut la fel.

— Ei, brava, brava... Iar s'o bucurat Ilie.

In timpul acesta, calul îşi încreţea pielea, fiindcă îl pişcau muştele.

Ilie s'o dus mai încolo, la umbră, lăsînd biciul în căruţă, rezemat de poloboc.

S'o culcat apoi pe spate, întinzîndu-şi braţele pe iarbă; se uita la cer şi mormăia ceva.

Cămaşa lui Ilie era, toată, greoaie de gaz, iar el era una din cap pînă'n picioare.

— Aho, aho! Ce vă grăbiţi?

Calul o vrut să pornească; se săturase de drum şi arşiţă.

— Aho!

O smucit şi vaca, iar căruţa o pornit-o, roata sărind peste pietroi.

Calul, ţinîndu-şi capul în piept şi vaca mişcînd cu capul în sus, în dreapta şi stînga, trăgeau greu.

Ilie împingea din lături căruţa, spunînd:

— Haiti, haiti, aho! Şi iar s'o oprit căruţa în deal, sub cîţiva stejari frumoşi.

Calul s'o scuturat, iar muştele au sburat de pe rană. Ilie s'o dus să smulgă o mînă de iarbă şi o pus-o pe rana calului. L-o mîngîiat apoi sub gît, zicîndu-i:

— Nu mai avem mult şi ajungem. Lasă că am să te oblojesc, la fîntînă, cu lut proaspăt.

Căruţa lăsa în urmă un miros de gaz, păcură şi pămînt, încălzit de soare; era de amiază şi dogorea amarnic. Doi fluturi albi se jucau, sburînd deasupra căruţii, şi deodată au căzut amîndoi pe păcura de pe poloboc şi s'au lipit de el.

— Aho, aho! o spus Ilie. Ce vă duce mintea.... Nu sunteţi proşti, hei? Vorbea fluturilor şi încerca, cu degetele lui aspre şi murdare de păcură, să-i deslipească.

— Ei, vezi dacă nu v'astîmpăraţi... Aşa-i că ai rămas fără aripă, hei?

Un fluture o sburat uşor, ducînd în văzduhul luminat de soare pe celălalt fără aripă....

De două ori pe an venea Ilie găzerul în sat, tocmai dela Tg.-Ocna. Imbătrînise. I se cojea mereu faţa de arsul soarelui. De ani de zile avea aceleaşi petice la cămaşă, cusute cu aţă groasă ca sfoara. Cămaşa nu-i fusese spălată niciodată, că, spune Ilie, altmintrelea n'ar ţine răcoare.

— Ilie o venit!

— O venit Ilie!

— Ce mai faci, dom' Ilie?

El nici nu răspundea de oboseală.

S'o oprit în drum, sub cîţiva arţari, lîngă poarta lui Anica Stinghe.

Acum cădeau pe spatele calului gîndaci de cei verzi, lungăreţi, cari miros urît.

Femeile aduceau, fugind, sticlele goale şi, odată ajunse lîngă căruţă, le ştergeau cu pestelca.

Ilie dădea drumul la cepul polobocului într'un mertic de tablă.

Gazul, curgînd, îţi venea să-l bei, aşa de curat şi limpede era. Strălucea în zare ca aripile muştelor.

GEORGETA MIRCEA CANCICOV

V E S T

(Roman)

ÎN LOC DE PROLOG

„Şi hotarul Ardealului pohta ce am pohtit Moldova Ţeară Rumînească''

„Io Mihail Voevod"

*
*   *

„Era di eta di circa 36 anni, di pelo arso, di carnagione bruna, „di statura alta, ma asciuta, di occhi foschi, incavati di guardatura „torva, taciturno e pensieroso''.

(Raport italian despre Mihai Viteazul, 1599)

*
*   *

„Elisabeth Bathory, femme du comte Nadasdy, fit égorger qua„tre-vingts paysannes dans son château de Csejthe (comitat de Nyi„tra) pour se baigner dans leur sang.

„Surprise en flagrant délit (1610), elle fut condamnée à une „détention perpétuelle''.

(Dictionnaire Larousse, du XX-ème Siècle)

I

TÎNĂRUL WERTHER CU TERMEN REDUS

— A-TEN-ŢIU-NE!! Trenul unsprezece, Rapid-Simplon pleacă laora nouă cincizeci, de pe linia opta, spre Craiova-Timişoara-Jimbolia-Weinkovitz-Triest-Veneţia-Milano-Lausanne-Paris!

— Ţitronada, şpriţo reci, sanviş!...

— Cornetu, Magazinu, Realitatea, Nepujsag!

— Reci şpriţo, sanviş, ţitronada!

— Un'te vîri dom'le elev!! Nu vezi că nu mai e loc? După ce că s'tem sardele, vrei să ne mai faci anşoă? Hei ps! ţitronada! Făte'ncoaci c'un sanviş !

— Să trăiţi domnule căpitan. Vă rog să mă iertaţi... aşi fi dorit să mă strecor pînă la fereastră... E mama pe peron şi ţin mult s'o văd odată înaintea plecării...

— *Hai poftim* bobocule, treci! se înduplecă mucalit căpitanul, sugîndu-şi pîntecul, pentru a lăsa calea liberă.

Strecurîndu-se printre pasagerii de pe culoar, Dinu îşi agăţă un pinten de cureaua unei valize. Pentru a-şi restabili echilibrul, căci alţi pasageri îl împingeau din spate, se sprijini în sabie, în timp ce trenul, cu o sguduire bruscă, se urnea alene din loc, scrîşnind din osii.

*
*   *

Locul lui Dinu, pe care acesta şi-l rezervase încă dela formarea trenului, etalîndu-şi pe catifeaua banchetei, trench-ul, thermosul şi aparatul fotografic, îi fusese între timp ocupat de două fetiţe, probabil gemene, cu pometii proeminenţi şi ochii în migdală, ce le dădeau înfăţişarea unor mici chinezoaice. Revendicîndu-şi îndată după ieşirea din Gara de Nord dreptul de prim ocupant, fetiţele se mulţumiseră a-i riposta, amîndouă într'un glas, pe tonul cel mai candid din lume: „Nem tudo rumano'', continuînd apoi a ciripi între ele în limba lui Attila.

— Ce faci tinere? Cum văz eu, făcuşi ce făcuşi şi rămăseşi fără loc, ca s'ajungi la vorba mea. Spune dacă nu era mai cuminte să fi rămas frumuşel fixat pe poziţia dumitale?

— Aveţi dreptate domnule căpitan. E drept că am părăsit-o pe propriul meu risc.

Am onoare a mă prezenta: Elevul cu termen redus Constantin Dragu.

— Îmi pare bine tinere. Căpitanul Stamate Florian.

*
*   *

La Piteşti se mai liberaseră două locuri.

Deşi se afla chiar în uşa compartimentului, Dinu le cedase pe amîndouă căpitanului, sub pretextul că, deocamdată, preferă să fumeze pe culoar. In realitate, simţea nevoia unei evadări din captivitatea dialogului impus de superior cu o condescendenţă emfatică inferiorului teterist şi deci „intelectual", pe care căpitanul ţinea să-l facă praf, cu vasta lui cultură de absolvent fruntaş de promoţie al şcolii speciale de gaze şi apărare pasivă, asiduu freeventator al sălilor de conferinţă din Capitală şi licenţiat în drept „in spe" (îşi prepara examenele anului II, în vederea unei eventuale transferări ulterioare în cadrele Justiţiei Militare).

Timp de aproape două ore, Dinu rezistase eroic. La lipsa lui de sociabilitate, vecină uneori cu timiditatea, se mai adăugase şi împrejurarea că întrebările vorbăreţului căpitan (— Ce urmezi tinere? Cum, nu te-ai hotărît încă? Mă-mir. Eu ştiam din primare că voi fi militar. La vîrsta dumitale—spui c'ai împlinit nouăsprezece—păpasem de cîteva luni prima de echipare, etc.), avuseseră darul de a-i răscoli vechi nelinişti sufleteşti în ultimul timp adormite.

Deşi îşi luase bacalaureatul de aproape patru luni, Dinu nu se hotărîse încă pentru nicio carieră.

In liceu, influenţat de părinţi, urmase secţia reală. Indrumîndu-l spre matematici, tatăl său ţinuse să-i taie astfel orice punte spre cariera medicală, în dorinţa de a-i evita chinuitoarele cazuri de conştiinţă cărora el le datorase, încă din tinereţe, atîtea şuviţe şi nopţi albe.

Mamă-sa ţinea să-l facă inginer.

Plănuise ca, îndată după absolvirea liceului, să-l trimită în Anglia, pentru a-şi lua diploma la Polytechnica din Birmingham, ca şi Mihăiţă, un nepot de vară, care-şi făcuse în urmă o situaţie strălucită la o societate americană de petrol, devenind în cîţiva ani director regional, cu leafă de ministru, cu automobil propriu, plus tantieme şi cheltuieli de reprezentare în dollari, ca ale unui ambasador.

In acest scop, Dinu luase timp de vreo opt luni lecţii particulare de engleză cu o tînără profesoară dela Y. M. C. A., Miss Edith Caroll, o scoţiană recomandată de către acelaşi Mihăiţă, care o cunoscuse în timpul stagiului său la Edimburg.

Dar lecţiile de engleză fuseseră întrerupte brusc, din înalt ordin patern, căci de dragul lor (Miss Edith avea părul ruginiu, o dantură de star şi ochii umezi şi adînci de un albastru cristalin, ca al lacurilor scoţiene), tînărul elev începuse a-şi neglija în chip îngrijorător partea ştiinţifică a educaţiei sale de viitor polytechnician.

De pe urma acestor lecţii, Dinu se alesese cu o pronunţare aproape corectă (colegii de clasă îl porecliseră „englezul") o apreciabilă doză de snobism angloman (fuma ţigarete Chesterfield, purta mănuşi cu tivitură vizibilă, pantofi de bizon cu talpă dublă, numai cravate tricotate, în acelaşi ton cu stofa costumului), precum şi cu

o predilecţie sinceră şi veşnic sporită, pe măsura noilor lecturi, pentru literatura anglo-americană (Walter Scott, Dickens, Kipling, Mark Twain, pe lîngă Conan Doyle, Edgar Pöe şi Wells, familiari lui din primii ani ai cursului superior; în ultimul timp descoperise pe Somerset Maugham şi Jach London, care deveniseră autorii lui preferaţi).

Proectelor materne în legătură cu plecarea lui în Anglia, Dinu le opusese totuşi, spre surprinderea generală, un veto categoric.

Pretextase la început dorinţa de a nu părăsi încă ţara, din motive sentimentale de ordin familiar (boala doctorului Dragu, care, cu două luni în urmă, avusese o criză acută de rinichi, păruse un argument valabil).

Un consult ulterior de specialişti decretase apropiata repetare a crizei ca puţin probabilă; totuşi Dinu îşi menţinuse cu tenacitate hotărîrea de a nu părăsi ţara.

Faţă de explicaţiile cerute cu insistenţă de către toţi ai lui, sfârşise prin a declara categoric, că ingineria nu-l atrage de loc, că nici nu se gîndea să plece în Anglia, că el ar fi ţinut să urmeze medicina ca şi tatăl său, în sfîrşit, că timpul nu era de altfel nici acum pierdut, deoarece se interesase şi aflase precis, că prin noul regulament al Facultăţii se putea înscrie foarte bine la medicină, deşi absolvise secţia reală a liceului.

In cele din urmă, faţă de pledoariile înflăcărate ale tatălui, se înduplecase să declare, că de vreme ce ţineau cu toţii atît de mult să-l vadă valorificîndu-şi cunoştinţele matematice dobîndite în liceu, va urma cel mult arhitectura, însă numai la Bucureşti, şi nicăieri aiurea.

Doamna Dragu fusese cea dintîi, care cedase dorinţei lui Dinu, renunţînd la proiectele ei iniţiale (fericită în definitiv de a-l păstra lîngă dînsa), căci cu instinctul ei matern, ghicise de mult motivul real, care se ascundea îndărătul atîtor pretexte.

Băiatul ei se îndrăgostise, în timpul vacanţei la Călimăneşti, de d-şoara Liliana Troteanu, pe care o întîlnise şi cu care fleurtase aproape zilnic, la „sursă", în parc, la strandul din ostrov şi la „dancing"-ul dela Cazino, fără a bănui măcar, că ea era aproape logodită cu tînărul doctor Vlad Robescu, un prieten din copilărie, cu care avea să se şi căsătorească în primele zile ale lunii Septemvrie.

Ii cununase chiar doctorul Dragu, căci mirele era asistentul său la Facultate, astfel că Dinu fusese, volens-nolens, cavaler de onoare la nunta iubitei sale.

In ultimii doi ani, cel care avea să-i fie rival venise adesea la ei în casă şi se împrieteniseră destul de bine.

(Pe doctorul Robescu, Dinu îl cunoştea din liceu. Prin anul 1918 el, Dinu, abia căduse examen de admitere în clasa I-a, cînd auzise vag, dintr'a zecea gură, o romantică poveste, cu o tînără contesă poloneză spioană, pentru care, în primul an al ocupaţiei ger-

mane, Robescu Vladimir, pe vremea ceea într'a șaptea modernă, avusese un conflict grav cu dirigintele clasei „unu'', Sever Rîlea de chimie, care fusese cît pe-aci să-l dea în conferință, dar îl scăpase tot ea, intervenind pe lîngă Mackensen, să-l mute pe profesor).

La nunta Lilianei, Dinu închinase cam multe cupe de șampanie „ca să uite'', dar dansase și petrecuse nebunește cu toate fetele (dealtfel fracul îi venea foarte bine; „îl tăiase'' și pe al mirelui, cum recunoscuse pînă și Liliana), căci avea ambiția să nu ghicească nimeni ce era în sufletul lui.

Îi răsuna și acum în urechi refrenul:

Paris! C'est une blonde
Qui plaît à tout le monde,

pe a cărui muzică dansase cu Liliana ultimul step la ora 5 dimineața, înainte de plecarea ei la gară.

In ritmul obsedant al aceleiași melodii, lansată cu două luni în urmă la Călimănești, de Jazzul dela Cazino, Dinu, încurajat de atitudinea ei mai mult decît afectuoasă, în urma succesului comun obținut cu o seară înainte în sala de festivități dela Hotelul Statului (cîntaseră împreună Rapsodia II-a de Litzt la două piane) îi comunicase hotărîrea lui subită, de a nu mai pleca în străinătate.

Fusese aproape o declarație, pe care Liliana o primise cu un zîmbet mișcat, strîngîndu-l puternic de mînă în timpul p'rutelor lui nebunești, sfătuindu-l totuși, să nu se gîndească decît la viitorul lui, pe care ea i-l ura cît mai strălucit, iar ca o compensație, acceptase pentru a doua zi dimineața o excursiune în doi la Mănăstirea Cozia.

Față de întorsătura neașteptată pe care aveau să o ia în urmă evenimentele, plecarea lui Dinu în Anglia, (la care se opusese din răsputeri timp de o lună), ar fi fost o soluție mai mult decît salutară.

Dar fiindu-i rușine să mai revină asupra hotărîrii luate și realmente dezorientat în ce privește calea pe care trebuia s'o urmeze, soluția înrolării și a exilării pe timp de un an la marginea țării (știa dela vărul său Sandi Stroescu, elev activ în anul II, că Școala de Atilerie funcționa acum la Timișoara) îi apăruse ca o inspirație cu adevărat providențială.

II

...ȘI UN CASANOVA ACTIVAT

Căpitanul coborîse la Slatina, urîndu-i miliție ușoară.

Instalat în locul său, Dinu citea de aproape un ceas „The Shee Woolf'', de Jack London, dar de vreo zece minute privirea îi aluneca distrată peste literile textului, căci gîndurile-i o luaseră razna în timp și spațiu „în căutarea timpului pierdut'' cu Liliana, a cărei imagine, îi evocă liorese, portretul psihologic al Odettei lui Proust.

Inițierea în opera acestuia o datora tot Lilianei.

Știind-o mare amatoare de literatură franceză și citind într'o recenzie din „Les Nouvelles Littéraires'', aprecieri elogioase asupra lui Proust, a cărui proză se bucura de sufragiile entuziaste ale unui anumit cerc de cititori, pe cît de restrîns, pe atît de select și mofturos, Dinu se grăbise să cumpere primul tom din „Les Plaisirs et les Jours'', cu intenția fermă de a-l devora într'o noapte, căci a doua zi aveau ceai și îi trebuia un subiect de conversație interesant pentru primul tango cu Liliana, pe care o revedea după aproape 3 săptămîni de despărțire (familia Troteanu își petrecuse ultimile zile din luna August la mare).

Dar temerara lui hotărîre fusese pusă la grea încercare: după primele două pagini de serioasă concentrare, avusese tentația irezistibilă de a svîrli cartea pe fereastră, căci hotărît! opera complexului și subtilului analist era cu mult prea subtilă și complexă pentru gustul *lui*, astfel că restul nopții și-l petrecuse căutînd în minte un alt subiect de conversație pentru tango-ul de a doua zi.

De altfel, preocuparea lui avea să se dovedească inutilă, căci a doua zi Liliana oferise primul tango tînărului doctor Robescu, prietenul ei din copilărie, cu care se logodise oficial cu o săptămînă în urmă la Constanța.

Pentru a da o aparență decentă crizelor lui de mutism din zilele următoare, Dinu se întorsese la cartea lui Proust, în a cărui operă se inițiase apoi progresiv, cu o surprinzătoare receptivitate (el care pînă atunci preferase superficiala, dar captivanta lectură a romanelor lui Maurice Leblanc sau Pierre Benoit, capodoperelor pe cît de consacrate, pe atît de plictisitoare ale clasicilor și romanticilor frunzăriți în liceu), complăcîndu-se, cu o voluptate amară în a se identifica psihologicește climatului morbid de mesaventuri sentimentale ale mondenului prozator.

Dinu închise cartea cu un gest brusc. Visase destul.

Trenul tocmai se oprise, pufăind prelung.

— Craiova, zece minute!

*
* *

— „How do you do?'' tinere Werther cu termen redus, exclamă Sandi, scuturîndu-i mîna. Tot o mai iubești?

— „How do you do'', active don Juan de Marana! Nu te mai întreb ce-ți face haremul. L-am văzut pe peron.

(Sandi Stroescu părăsise gara în chiotele entuziaste ale unui exuberant grup craiovean, în care sexul fragil predominase covîrșitor).

— Să lăsăm astea, Baby. Ţin să-ţi declar mai întîi că nu-mi place cum stăm aici.

Şi cînd mă gîndesc cît mai avem pînă la Tèmeşvàr! Iòi şi tùlai. O ideie? Haidem la Wagon-Restaurant englezule! „To be or not to be". Vorba lui babacu: Ori fumezi foiţa Creangă, ori dai dracului tutunul; sau „Mehr Licht!", cum zice Heine!

— Cum zice Goethe, vrei să spui!

Haine, ghete, mi-e egal. Principalul e să ne vedem în dining-car, my boy. Am să-ţi spun acolo, la un pahar de bere, cîte ceva din ultimele mele escapade, nu ca să mă laud cu ele, dar numai ca să-ţi dau cîteva lecţii folositoare, căci în materie de femei — mă ierţi dragă Baby, că ţi-o spun aşa direct — mai ai încă multe, foarte multe de învăţat, începînd cu dictonul ilustrului nostru camarad de armă, tunarul Napoleon Bonaparte:

— „In amor, singura victorie posibilă e fuga".

Intr'adevăr, Sandi era în felul său un incorigibil Don-Juan (un Don-Juan sui-generis, pe cît de inflamabil şi inconstant, pe atît de inofensiv).

Pentru captarea „victimelor" pe care le recruta de predilecţie printre bucureştence în itmpul vacanţelor, (în chestii de amor prefera să „activeze" în civil), se folosea de două arme, ambele împrumutate dela vărul său, unde trăgea de obicei în gazdă: aparatul fotografic şi pianul.

In ce priveşte zonele de acţiune, ele erau în număr de trei, variind după anotimpuri:

Vara strandul, iarna patinajul, iar primăvara şi toamna cursele de cai.

Tactica lui ofensivă împotriva obiectivelor vizate era pe cît de ingenioasă, pe atît de invariabilă:

Mai întîi făcea să le parvină la domiciliu, prin comisionar, cîte o bogată colecţie de instantanee artistice (la curse, strand sau patinaj, cu puţină îndemînare, poţi fotografia pe cine-ţi place, fără niciun incovenient, iar în arta fotografiei, Sandi era într'adevăr un as). Apoi, căuta să le afle numărul de telefon, după care recurgea la binevoitorul concurs a lui Dinu, care în asemenea ocazii era sortit să deţină la pian, în faţa receptorului deschis, un rol oarecum analog cu a lui Cyrano de Bergerac în scena balconului.

Conform unui ritual prestabilit, după avizul technic a lui Dinu, blondele erau cucerite cu Mondschein-Sonate de Beethowen, brunele cu Romanţa Andaluza, de Armagnola, şatenele cu tango-ul de Albeniz, iar roşcatele cu Mephysto-Walz, de Litzst.

Intrigată, vocea feminină din pîlnia receptorului, aproape totdeauna, reclama stăruitor numele interlocutorul de pe fir.

Abia după multe insistenţe, Sandi se hotăra în sfîrşit să răspundă invariabil:

— Aci e persoana din partea căreia aţi primit azi dimineaţă fotografiile şi care s'ar simţi măgulită, dacă i-aţi acorda prilejul să vă mai ofere şi altele. In acest mod, Sandi făcea prima cunoştinţă verbală.

Totdeauna însă, în aceste „aventuri" rolul său se limita pînă la urmă la acela de fotograf ambulant. ,

Păstra cu sfinţenie, în albume clasate cronologic, nesfîrşitele colecţii de „prietene", pe care le arăta, nu fără o legitimă mîndrie camarazilor, în ochii cărora cîştigase prin aceasta aureola de Casanova.

III

MISS CHESTERFIELD

— Cum îţi spuneam dragă Baby, dictonul micului Corsican exprimă un adevăr mare: In amor singura victorie posibilă e fuga. In ce mă priveşte, eu îl aplic fără nicio excepţie. Cum oi simţi că-s gata, gata să m'aprind, la loc comanda Sandi! Stînga'n priè!

Marele meşteşug, e însă acela de a şti cînd trebue să fugi. Iţi trebue flair, my boy, nu glumă.

După părerea mea, momentul cel mai nimerit e acela în care simţi, că dacă n'ai face-o, ai fi constrîns să primeşti bătălia decisivă în orice condiţiuni.

— Ce importanţă poate avea momentul fugii, de-vreme ce a fugi înseamnă a renunţa?

— Aici te'nşeli dragă Baby! A fugi nu înseamnă totdeauna a renunţa! Uneori a te retrage înseamnă a amîna, pentru a birui mai bine!

— Cînd?

— Asta nu are absolut nici o importanţă. A refuza inamicului o bătălie, din care acesta era sigur că va ieşi triumfător, e aproape mai mult decît o victorie.

E marele secret de a şti să-ţi păstrezi mereu, şi notează bine, absolut fără nicio pierdere efectivă, atît avantajul strategic, cît şi pe cel tactic.

— Dragă Sandi. Uiţi că eu nu sunt militar decît de cîteva zile. Poate de aceia nu pricep! dar te rog, fii atît de bun, de-mi explică şi mie. Despre ce fel de avantaj poate fi vorba? Sau, ca să punem punctele pe i: Cu ce te alegi?

— Cu dulcea consolare, fie ea chiar iluzorie (viaţa însăşi nu e decît o imensă neîntreruptă iluzie), a spus-o un mare poet cu numele Kant, dacă memoria nu mă'nşală...

— Memoria nu te înşeală ce-i drept, dar Kant n'a fost poet, ci *filosof*.

— Nu mă'ntrerupe că-mi pierd şirul. Mă întrebai cu ce te alegi. Cum îţi spuneam, cu mîngîietoare iluzie, că ai fi învins cu siguranţă, dacă a fi binevoit să primeşti lupta, plus virtualitatea nenumăratelor eventuale victorii viitoare.

— Sunt totuși de părere că și aici, ca ori și unde, cine nu riscă nu ciștigă.

— Fals, Baby. In amor, cine riscă pierde garantat!

Nu e nici măcar ca ruletă; acolo, cel puțin...

— Nu vezi că te contrazici? Singur spuneai că trebue să știi să îndrăznești...

— Să ne înțelegem. Evident, cînd îți place o fată, îți trebue acel minimum de îndrăzneală necesar, pentru a o face să înțeleagă asta.

Limitează-te însă în a-i oferi, formal, numai prietenia ta.

Din vanitate, ea va fi încredințată, că numai timiditatea te oprește să pășești pe calea mărturisirilor.

Din aceeași vanitate, te va încuraja. Profită cît poți de aceste încurajări, dar fii șiret! Nu te lăsa prins în cursă și mai cu seamă, ferește-te ca de foc de a face declarații. Mărginește-te la complimente.

Dacă simți totuși, că până la urmă nu vei putea rezista, fugi! Dacă ai această tărie, ai învins.

— Merçi de așa victorie.

— Bine înțeles, prin fugă nu înțeleg să n'o mai vezi niciodată. Rămîneți prieteni. Iar pentru a nu fi ispitit să reîncepi un duel periculos, cel mai bun remediu e schimbarea de obiectiv.

Cu cît o faci mai des, cu atît riscurile sunt mai mici și experiența acumulată mai mare.

Intre timp chelnerul venise cu berea.

In vreme ce Sandi degusta licoarea blondă din pahar cu o grimasă, (berea era caldă), Dinu ciuli urechea. La masa din dreapta lor se vorbea englezește:

*) Marvellous country, indeed! What a pity that it belongs to such idle boors, just getting red of prehistory!

**) Your Ladyship should't say so aloud. People speaks english in Roumania...

Cu un gest reflex, Dinu își netezi tîmplele dogorîte de clocotul sîngelui, ce-i năvălise în obraji.

La masa vecină, dialogul englezesc continua aproape în șoaptă. Sguduirea bruscă produsă de trecerea în plină viteză la o încrucișere de macaz periclită o clipă securitatea buteliei pe trei sferturi golită, dar Sandi interveni la timp, restabilindu-i echilibrul.

Opunându-se eroic curiozității irezistibile de a „vedea mediat", spre a și-o putea astfel satisface în schimb pe aceea de a asculta mai departe, Dinu se cufundase aparent în contemplarea listei de pe masă.

Inutil, căci conversația dela masa vecină încetase.

---

[1]) — Minunată țară. Păcat că e stăpinită de niște necioplíți pierde-vară, abia ieșiți din preistorie.

[2]) — Doamna nu trebue să spună asta tare. E lume în Romînia care știe englezește....

Intorcînd în sfîrșit capul, rămase cîteva clipe cu privirea ațintită în același loc.

Masa vizată era ocupată de trei persoane, un bărbat și două femei, mamă și fiică după aparență, căci semănau, a căror eleganță ar fi reclamat imperios crearea cuvintelor „snob", „snobism", dacă aceste vorbe ar fi lipsit pînă atunci din vocabularul internațional modern.

In special eleganța celei de lîngă fereastră era un atît de bizar amestec de sobrietate și extravaganță, încît se integra organic ambianței de alcooluri anglosaxone, arome de tutunuri, fum de locomotivă Pacific și policrome panouri turistice de Pullmann somptuos.

In coloritul unitar și totuși atît de complex al toaletei vibrau toate nuanțele peisajului de toamnă tirzie ale acelei după amiezi însorite: manta de catifea ruginie, cu nasturi de metal mat și brandemburguri „à la hongroise", fular de mătase „champagne", învăluind spumos curba sculpturală a gîtului, mînuși de căprioară „mousquetaire" cu tijă amplă, de culoarea havanei, guler și tocă de jder, încadrînd armonias strălucirea de castană proaspăt desghiocată, cu vagi reflexe arămii în bucle.

S'ar fi putut spune într'adevăr, că decorul înecat în soare și frunze ruginii al peisajului din fereastră fusese comandat, ad-hoc, imaginarului penel al unui maestru prerafaelit, spre a servi de fundal snobismului rafinat al englezoaicei.

Pe lîngă distincția absolută a toaletei, frumusețea celei ce o purta era atît de categorică, încît fixitatea privirii lui Dinu înceta de a mai avea caracterul unei indiscreții, de vreme ce quasi-unanimitatea ochilor din vagon — ai lui Sandi inclusiv — o priveau cu o egală insistență, la intervale mai mult sau mai puțin regulate.

— Dinule, aparatul tău e încărcat?

— Fii serios Sandi dragă. Vrei să ne găsim beleaua?

* * *

Dinu respiră satisfăcut. Domnul cu mustață argintie și ochelari americani dela masa din dreapta se adresase vecinei sale de lîngă fereastră:

— Cigarette, miss?

(Așa dar infama Lady nu fusese ea!)

— Mulțumesc Jacky, răspunse miss, cu un zîmbet care-i desvăluia discret șiragul de perle furate parcă din panoul unei reclame de „Odol". Eu nu fumez decît Chesterfield. Mă mir cum puteți fuma țigări romînești. Aroma acestui tutun oriental îmi dă migrene.

Apoi, scoțînd din poșeta de pyton o minusculă tabacheră de aur mat, o deschise cu o mină de consternare comică (tabachera era goală).

— Mă aprovizionasem cu două pachete, dar le-am uitat în automobil amîndouă, închipueşti-ţi. Şofeurul se va bucura. A quelque chose malheure est bon. Va trebui să rabd pînă la Trieste.

— Poate găsim la Timişoara.

In timp ce Sandi făcea onorurile unei noi butelii cu o vădită satisfacţie (a doua sticlă era dela ghiaţă), Dinu îşi scotoci cu nervositate buzunarele trench-ului, obsedat de un gînd îndrăsneţ, eroic, aproape nebunesc.

Oferind frumoasei „miss" o ţigaretă englezească din pachetul său, însoţită de o frază amabilă în limba respectivă, ar fi un prilej unic, de a-şi oferi în acelaşi timp lui însuşi o meritată satisfacţie pentru insolenţa audiată involuntar din gura respectabilei Lady, a cărei fizonomie la declanşarea gestului proiectat, o sconta cu deliciu.

Ezita totuşi să treacă la fapte.

Il stînjenea în special prezenţa lui Sandi. Intr'adevăr, neînţelegîndu-i tîlcul (vărul său nu cunoştea, din Shakespeare, decît pe clasicul, „to be o not to be"), desigur că îi va interpreta gestul ca pe un preambul galant, copleşindu-l cu ironii, tot restul drumului. Apoi se temea — şi cu drept cuvînt — de englezeasca lui, pe care o recunoştea aproximativă.

Dinu îşi găsise ţigările. Sfîşie cu un gest brusc, aproape crispat, învelişul poleit al pachetului, după care ezită din nou. Nu! Nu va îndrăzni! Nu se simţea destul de brav, pentru această bravadă. Işi aprinse o ţigară şi începu să o fumeze cu o voluptate reală. Nu mai fumase dela Piteşti.

*

* *

In timp ce Sandi îşi debita cu vervă sporită istorioarele cu poze. Dinu înregistra cu emoţie a treia încrucişare de priviri cu „Miss Chesterfield".

(Acest nume fantezist i se impusese cu o logică ineluctabilă, din clipa cînd privirile li se întîlniseră întiia oară, în timp ce se străduia să analizeze cu obiectivitatea necesară mobilurile reale ale acelei prime încrucişări de priviri).

Desigur, ochii superb migdalaţi, cu neverosimile gene de cadînă georgiană, nu fuseseră atraşi spre masa vecină de privirile fascinate ale fumătorului cu pinteni şi centură, ci foarte probabil de aroma tutunului preferat exalată de ţigareta acestuia.

Intre timp Wicky se eclipsase.

Dinu îşi umplu paharul. Curajul său avea nevoie de un stimulent.

O nouă privire, o nouă oţelire a voinţei, o nouă ezitare.

Şi totuşi, sub dublul imperiu de euforie al nicotinei şi alcoolului, ceea ce pînă atunci nu fusese decît o simplă reprezentare imagina-

tivă a unui act de pedepsire, pe cît de meritat, pe atît de imposibil de executat împotriva infamei Lady, devenea acum un gest cavaleresc şi perfect realizabil, faţă de Miss Chesterfield, stăpîna ochilor „superb migdalaţi cu neverosimile gene de cadînă georgiană".

Işi scoase deci pachetul de ţigări din buzunarul dela piept, apoi ridicîndu-se dela loc şi păşind cu o uşoară înclinare spre masa alăturată, îşi debită frazele englezeşti îndelung şi minuţios pregătite în minte, cu vocea puţin voalată de emoţia aceleiaşi temeri de a nu face vreo greşală, care-l stăpînea pe vremuri, în decursul temerarelor lui prime încercări de conversaţie liberă cu Miss Caroll:

— Vă cer iertare domnişoară, dar din conversaţia dv. involuntar audiată, am înţeles că nu suportaţi decît tutunul englezesc.

Imi fac o plăcere să vă pun la dispoziţie pachetul meu.

Pînă la graniţă, mai sunt aproape 5 ore şi puteţi fi sigură, că în modestele noastre staţii nu veţi găsi ţigarete englezeşti.

Suntem încă vai! prea puţini rafinaţi pentru aceasta.

IV

ŞPEŢIALE ŢIGARETE!

— Şapte şi zece, Sandi. Pînă acum ne-am ţinut bine. Niciun minut întîrziere. Afară numai dacă nu mi-o fi rămas ceasul în urmă.

— Glumeşti Baby? Ori e Simplon, ori nu mai e.

Ţipătul prelung al locomotivei răsună cu afone inflexiuni de ţaringită cronică, împroşcînd văzduhul siniliu al înserării, cu un snop de stele căzătoare.

— Eu, Dinule, sunt de părere să lăsăm tot calabalîcul în gară, la magazia de bagaje pînă mîine.

— Cum crezi. Deşi nu înţeleg de ce ne-am mai întoarce odată la gară.

— La şcoală nu ne prezentăm decît mîine seară, căci odată intraţi pe poartă, carantina ne mănîncă. Baby! Zece zile nu mai vedem lumina soarelui decît printre gratiile meterezelor lui Ferentz Joska drăguţul... căci uitasem să-ţi spun: carantina o facem în fosta închisoare austriacă

Ce să-i faci!! Grandeur et servitude de la vie militaire, cum spune Alfred de Musset.

— de Vigny, îl corectă Dinu.

— Posibil Baby, nu te contrazic, dar pînă mîine să profităm cel puţin de libertate. Liberté. Liberté chérie, cum cîntă Leconte de Lisle.

— Rouget de l'Isle vrei să spui.

— De acord! In fine, basta! Nu prea am memoria numelor proprii, dar mi-e egal! Pînă mîine dimineaţă programul nostru e stabilit:

Masa la Palace, desertul la Boncescu, iar cafeaua la Troïka! Cît despre rest, las' pe mine... Trebue să te familiarizezi cu toate localurile selecte de prin partea locului.

*
* *

— Tchimişoara, cinsprăcie minutchie!
— Kyènérèt! Şòkolade! Zükröm!
— Ţigaretke şpeţiale!
— Rumînia noauă, Magasinu, Temeşvari Hirlap.

Faţă de traficul redus al călătorilor, la acea oră, gara, luminată a giorno, părea şi mai inutil monumentală decît era în realitate.

Dealtfel, chiar sosirea Simplonului provocase o nejustificată febrilitate printre hamalii de pe peron, căci, afară de Dinu şi Sandi, nu mai coborau decît 2—3 persoane.

— Träger! Poftim aici!
— Mintichien Dumnişorule. Aveţi mulke jamăntane?
— Patru bucăţi şi un cufăr la vagonul de bagaje. Poftim recipisa.
— Rumînia noauă! Magasinu! Temeşvari Hirlap!
— Kyeneret! Sokolade! Zükröm!
— Ţigaretke şpeţiale!

In vreme ce Sandi supraveghea scoborîrea valizelor, Dinu care sărise primul din vagon, rămăsese cu privirea imobilisată în direcţia vagonului restaurant. (— Desigur, miss Chesterfield îşi reocupase locul pentru masa de seară —), reconstituind în minte, în cele mai mici amănunte, cele petrecute cu patru ore în urmă între Orşova şi Mehadia, în timp ce trenul despicase cu 90 de kilometri pe oră, chiuind parcă de bucurie, zona fostei frontiere romîno-maghiare.

Gestul lui Dinu, în aparenţă atît de natural, de a pune pachetul de ţigări la dispoziţia frumoasei miss, constituise în acelaş timp o atît de ostentativă desminţire a aprecierilor jignitoare, „involuntar audiate" la masa vecină, încît era evident, că el trebuia interpretat drept o îndrăzneaţă bravadă — nu lipsită de o uşoară nuanţă de ironie, — mai degrabă decît drept o banală amabilitate de călător, doritor să lege conversaţii cu persoane necunoscute.

Intr'adevăr, după scurgerea primelor secunde de uluire mută, impasibilitatea fizionomiei domnului cu mustaţă argintie şi ochelari americani căpătase o nuanţă de severitate aproape ameninţătoare.

Prezenţa de spirit a vecinei sale de lîngă fereastră salvase, printr'o aparenţă de urbanitate, schimbul de împunsături mai mult sau mai puţin subtile care urmaseră, transformînd într'un elegant duel

de amabilităţi malițioase, acel dialog care astfel ar fi putut uşor degenera în incident.

Intr'adevăr, „Miss Chesterfield" începuse, — bravadă pentru bravadă —, prin a-şi umple tabachera cu cinci din ţigările oferite, mulţumind cu zîmbetul cel mai fermecător din lume, apoi deschizîndu-şi poşeta:

— Vă rog să-mi spuneţi cât vă datorez pentru providenţiala dv. amabilitate.

Dinu avusese un gest de protestare.

— In cazul acesta, mă voiu vedea silită, cu tot regretul, să vă restitui ţigările. N'am obiceiul de a primi daruri dela persoane care nu mi-au fost prezentate.

Dinu acceptase moneda împreună cu înţepătura, zîmbind consternat.

Noroc, ce-i drept, că-l scosese din încurcătură un piccollo, care se grăbise să ofere foc frumoasei miss, dând astfel bietului Dinu prilejul quasi-providenţial, de a transforma, cu ostentativă generozitate, în bacşiş pentru chibrit, preţul ţigărilor cedate.

*
* *

— Kyènérèt! Şòkolade! Zükröm!
— Ţigaretke şpeţiale!

Dinu tresări.

Miss Chesterfield apăruse în cadrul ferestrei luminate, făcînd semn băiatului cu ţigări să se apropie.

Intre timp, Sandi dispăruse, însoţind pe hamal la vagonul de bagaje, lăsîndu-l pe Dinu de strajă lîngă cele 4 valize scoborîte pe peron.

— Rumînia noauă! Magasinu! Temeşvary Hirlap!
— Kyènérèt! Şòkolade! Zükröm!
— A-TEN-ŢIU-NE! Trenul unsprăcie Rapid Simplon porneaşte la ora noauă sprăcie patruzăşicinci de pie linia triia cătră Jimbolia-Winkowitz, Triest, Veneţia, Milano-Lausanne, Paris!
— Şpeţiale Ţigaretke!

Dinu avu un surîs desamăgit. Miss Chesterfield dispăruse iarăşi dela fereastră. Tocmai acuma, când trenul era gata să pornească dintr'un moment într'altul.

Sperase că-l va răsplăti sincer, cel puţin cu o privire, măcar acum la despărţire.

Tresări din nou.

Miss Chesterfield apăruse iarăşi în cadrul ferestrei înclinîndu-se din nou spre coşul vînzătorului de „ţigarete şpeţiale" de pe peron

*
* *

— Dumnişorule. Dumnişoara vă mulţămeaştche pintru ţigări şi vi le trimeatche'n tabăcheră.

— Ce tabacheră mă băiatule?! Nu te simţi bine? Ce ţigări?! Ce Domnişoară?!!

— Dumnişoara dela jam Dumnişorule.

Intre timp, gorniţa şefului de tren sunase prelung.

Smulgând tabachera din mîna mesagerului, Dinu începu să alerge după Simplon, lăsînd valizele de pe peron în paza lui Dumnezeu, în timp ce Miss Chesterfield îi striga de pe fereastră fluturîndu-şi batyk-ul:

— N'ai avut dreptate!

Tot am găsit ţigări englezeşti.

Imi pare bine că mi-am putut plăti datoria.

— Dar mi-o plătiseşi deja!

— Nu plătisem decît chibritul.

— Şi tabachera?

— Amendă, — fiindcă ai ascultat lucruri care nu te priveau! Cîteodată plăteşti şi amenzile altora. Eu am făcut-o cu plăcere! Te rog s'o păstrezi. Goodby!

Ultimele cuvinte se pierduseră în vuietul sacadat al roţilor.

(Va urma)

MIRCEA GESTICONE

DIN CHARLES BAUDELAIRE

J O C U L

In jeţuri spălăcite, cu genele văpsite,
Bătrîne curtezane, cu ochiu dulceag, fatal,
Fac nazuri şi îşi mişcă urechi învineţite
Din care scot un clinchet de piatră şi metal.

Şi chipuri fără buze în jur, la masa verde
Şi buze fără sînge şi fălci fără de dinţi
Şi degete cripsate al căror drum se pierde
Prin buzunare goale sau printre sîni fierbinţi;

Un rînd de lămpi îmbracă tavanele murdare;
Şi palizi candelabre trimit lumina lor
Pe frunţi întunecate de mari poeţi şi care
Işi risipesc aicea de sînge mari sudori.

Dans les fauteuils fanés, des courtisanes vieilles, — Pâles, le sourcil peint, l'oeil câlin et fatal, — Minaudant et faisant de leurs maigres oreilles — Tomber un cliquetes de pierre et de métal;

Autour des verts tapis des visages sans lèvres, — Des lèvres sans couleur, des mâchoires sans dent, — Et des doigts convulsés d'une infernale fièvre, — Fouillant la poche vide ou le sein palpitant;

Sous de sales plafonds un rang de pâles lustres — Et d'énormes quinquets projetant leurs lueurs — Sur des fronts ténébreux de poètes illustres — Qui viennent gaspiller leurs sanglantes sueurs;

Priveliştea aceasta ciudată şi nocturnă
In văgăuna asta prin visu-mi o treceam.
Eu însumi, stînd în trista speluncă taciturnă,
M'am pomenit cum, galben şi rece, pizmuiam,

Făpturilor acestea pasiunea îndîrjită,
Funebra veselie a tîrfelor de rînd,
Vinzîndu-şi unul cinstea de veacuri moştenită
Iar alta frumuseţea, norocul încercînd.

Şi m'am speriat la gîndul că pizmuian fiinţe
Ce trec cu pas frenetic spre abis şi cad,
Dorind în locul morţii, amare suferinţe
Şi 'n locul nimicirii depline, vreun iad.

LAZĂR ILIESCU

Voilà le noir tableau qu'en un rêve nocturne — Je vis se dérouler sous mon oeil clairvoyant — Moi-même, dans un coin de l'antre taciturne, — Je me vis accoudé, froid, muet, enviant,

Enviant de ces gens la passion tenace, — De ces vieilles putains la funèbre gaieté, — Et tous gaillardement trafiquant à ma face, — L'un de son vieil honneur, l'autre de sa beauté!

Et mon coeur s'effraya d'envier maint pauvre homme — Courant avec ferveur à l'abîme béant, — Et qui, soûl de son sang préférerait en somme — La douleur à la mort et l'enfer au néant,

M. BLECHER

In dimineaţa de 31 Mai anul acesta, a murit la Roman, în vîrstă de 29 de ani, după o viaţă trăită în spitale şi sanatorii, cu amîndouă picioarele îndoite şi anchilozate dela genunchi, cu şira spinării distrusă de tuberculoză, cu întreg trupul ciuruit de abcese şi fistule, cu doi ochi mari, puţin sticloşi, dilataţi de lunga lor insomnie, scriitorul M. Blecher.

El lasă în urma lui două cărţi tipărite, care — nu am nicio îndoială — îi vor păstra pentru totdeauna dureroasa lui memorie. Nici Alain Fournier, nici Raymond Radiguet, nu ne-au transmis tinereţea lor pierdută, într'un mai sfîşietor mesaj.

Destinul cărţilor este ca şi al oamenilor, stupid, dar nu pot crede că hazardul, uitarea, indiferenţa vor fi mai tari decât tragica frumuseţe a celor două cărţi, ce ne rămân dela Blecher.

Deocamdată moartea lui a trecut aproape neobservată şi sunt ziare care n'au găsit pentru această veste, nici cele două rînduri necesare pentru o simplă informaţie, fără elogii şi fără regrete. E o moarte care n'a cîntărit nici cît un fapt divers.

Prima carte a lui Blecher a fost mai mult decît o lectură: a fost o întîlnire. Purta un titlu ciudat, enigmatic, puţin iritant: „Intîmplări în irealitatea imediată'' [1]).

Dela primele pagini însă, cititorul înţelegea că se află într'o lume nouă. Totul era neaşteptat în această carte: lumina, conturul obiectelor, densitatea lor, sensul lor. Un straniu amestec de precizîune şi vis, dădea imaginilor o imperioasă putere de sugestie, deşi ele pluteau de cele mai multe ori în plin absurd.

„Irealitatea'' nu era pentru autorul acestei cărţi o regiune depărtată, lunatecă, în afară de existenţa zilnică. Dimpotrivă, ea era „imediată'', accesibilă, închisă în fapte, în oameni şi în obiecte curente, din care un ochi atent o putea desprinde printr'un efort de luciditate.

*) Editura „Vremea''.

In odaia obișnuită, în care se petrece o viață, dacă nu normală, cel puțin cotidiană, în lucrurile bine cunoscute, în decorul familiar, o imperceptibilă schimbare de sens ne trece dintr'odată, dincolo de pragul convenit al adevărului.

„Priveam cu ochii deschiși tot ce era în jurul meu, dar obiectele își pierdeau sensul lor comun... Ca și cum ar fi fost subit despachetate din hîrtii subțiri și transparente, în care ar fi stat învechite pînă atunci, aspectul lor devenea inefabil de nou... ele îmi apăreau din cînd în cînd jupuite pînă la sînge: vii, nespus de vii“.

Ca printr'o mișcare de flux și reflux, sensul ireal al lucrurilor apare și se retrage, chemat sau gonit.

„Dacă se auzea sgomot de pași, odaia intra repede în vechiul ei aspect. Se pornea atunci între pereții ei o scădere pe loc, o diminuare extrem de mică a exaltării ei, aproape imperceptibilă...

Odaia păstra vag amintirea catastrofei, ca mirosul de pucioasă într'un loc unde s'ar fi produs o explozie. Priveam cărțile legate în dulapul cu geam și în imobilitatea lor remarcam, nu știu cum un aer perfid de tăinuire și complicitate. Obiectele din jurul meu nu renunțau niciodată la o atitudine secretă, păstrată cu ferocitate în imobilitatea lor severă“.

In această oscilație între real și ireal, în acest unghiu ce se deschide între concret și fantastic, intră întreaga viziune a lumii, așa cum apare în scrisul lui Blecher. Privirea lui străbate crusta lucrurilor, sparge suprafața izolatoare a obișnuințelor și descoperă o nouă viață fabuloasă, dincolo de vechile imagini cunoscute.

Fantasticul pleacă în această carte dela elemente modeste, neînsemnate, pe care le transfigurează brusc o imaginație arzătoare. Intr'un parc de provincie, într'o sală părăsită de varieteu, într'o cameră banală, într'o curte oarecare, sunt zone de singurătate, zone de mister, de unde lumea devine stranie, peisajul fastuos, lumina schimbată.

Ceea ce îl dezolează pe autorul acestei ciudate cărți, este excesul de ordine al lucrurilor, excesul lor de regularitate, lipsa lor de inițiativă, eterna lor încremenire, pe care „puternice obiceiuri stupide“ și o „zdrobitoare educație rațională“ ne-au învățat să le acceptăm.

„Mă zbat în realitate, țip, implor să fiu trezit, să fiu trezit în altă viață, în viața mea adevărată...

In jurul meu realitatea exactă mă trage tot mai jos, încercînd să mă scufunde“.

Unde e loc pentru o aventură personală, într'o lume resemnată a-și trăi vechile ei obiceiuri, vechile ei îndatoriri monotone! Pînă și în marile fenomene zilnice — într'un apus de soare de exemplu — este ceva care îl umilește pe acest privitor, însetat de ireal.

„Vara intram la matineu devreme și ieșeam seara cînd începea să se înopteze. Lumina afară era schimbată, ziua pe sfîrșite, se stingea. Constatam astfel că în absența mea se petrecuse în lume un fapt imens și esențial, ca un fel de tristă obligație a ei de a-și continua mereu — prin înoptare de pildă — munca regulată, diafană și spectaculară. Intram astfel din nou în mijlocul unei certitudini care prin rigurozitatea ei zilnică mi se părea de o melancolie fără sfîrșit. Intr'o astfel de lume, supusă celor mai teatrale efecte și obligată în fiecare seară să reprezinte un apus de soare corect, oamenii din jurul meu apăreau ca niște biete ființe de compătimit...“.

Toată cartea lui Blecher este copleșită de neliniștea unui om care vrea să evadeze din această „rigurozitate“ a existenței. Să evadeze oricum, chiar prin farsă, chiar prin simulare, chiar prin demență. Iși inventează situații absurde, pe care le trăește cu un efort de convingere, cu un efort de sinceritate. Se angajează în dialoguri false, în întîmplări imaginare și se lasă purtat de ele pînă dincolo de limita simulării.

„Vorbeam astfel despre orice, amestecînd lucrurile adevărate cu lucruri imaginare, pînă ce toată conversația căpăta un fel de independență aeriană, plutind detașată de noi prin odaie, asemenea unei păsări curioase....“.

A păstra aceste jocuri de imaginație pentru orele de singurătate, pentru momentele de reverie e prea puțin. Ele trebue să coboare în viață, să intervină în mersul ordonat al faptelor, să-l modifice. Cu orice risc, și cu un fel de nebunie deliberată (în care intră nu știu ce aliaj de copilărie, de ingenuitate, de îndrăzneală, dar și de disperare), eroul cărții are curajul de a-și juca pînă la capăt imposibilul său joc, imposibilul său vis *).

---

*) „Urmăream femei necunoscute în grădină, umblînd după ele pas cu pas, pînă se întorceau acasă la ele, unde rămîneam în fața ușii închise, distrus, disperat.

Intr'o seară, condusei o femeie pînă în pragul locuinței ei.

Casa avea o grădiniță în față, iluminată slab de un bec electric.

Cu un elan brusc, nebănuit în mine, deschisei portița și mă furișai după femeie în curte. Intre timp ea intră în casă fără să mă observe și rămăsei singur în mijlocul aleiei. O ideie ciudată îmi trecu prin cap... In mijlocul grădiniței se afla un rond de flori. Intr'o clipă fui în mijlocul lui și îngenunchiind cu mîna la inimă, descoperit, luai o poziție de rugă. Iată ce vroium: să rămîn așa cît mai mult timp, imobil, împietrit în mijlocul rondului. De mult mă chinuia dorința aceasta de a comite un act absurd într'un loc cu totul străin și acum aceasta îmi venise spontan, fără efort, aproape ca o bucurie. Seara zumzăia caldă în jurul meu și în primele clipe simții o enormă recunoștință față de mine însumi, pentru curajul de a fi luat această hotărîre.

Imi propusei să stau în nemișcare completă chiar dacă nimeni nu m'ar fi gonit și ar fi trebuit să rămîn așa pînă a doua zi dimineață. Incet, încet picioarele și mîinile mi se înțepeniră și poziția mea căpătă o coajă interioară de nesfîrșit calm și imobilitate.

Cît timp rămăsei astfel? De-odată auzii vociferări în casă și lumina de afară se stinse.

Citiți fragmentul, pe care l-am transcris în notă (prea lung pentru a-l fi citat în chiar corpul articolului, dar prea semnificativ, pentru a nu-l prezenta în întregime cititorului), și veți surprinde aici un accent de exaltare lucidă, un amestec de exasperare și curiozitate, care dau unui joc de copil, o intensitate de dramă.

Eroul din „Intîmplări..." îmi amintește un cuvînt al lui Cocteau, în aparență enigmatic, dar în realitate foarte clar, și care (așa cum am arătat altă dată, într'o cronică despre „Portaits souvenirs") e o cheie în opera lui: *„Je suis un mensonge qui dit toujous la vérité"*.

Poate că pînă la un punct și eroul lui Blecher simulează, poate că în mod conștient și el își joacă anumite farse, dar sunt farse în care se lasă prins și care devin vii, sincere, adevărate. Nu vom putea niciodată spune cîtă cruzime și cîtă inocență intră în acest joc. Este jocul tragic din „Les enfants terribles".

N'aș vrea să se dea acestei apropieri un caracter de influență literară. Anumite reminiscențe de lectură se pot desigur observa în prima carte a lui M. Blecher, dar ele sunt cu totul secundare față profundul și gravul ei sunet propriu.

In chiar fragmentul citat în afară de Cocteau, mai e poate ceva din Gide („actul absurd" de care e vorba, nefiind și el decît un act gratuit, în sensul lui Gide). In altă parte — pag. 183—184 — se poate remarca o precisă reminiscență din Marcel Proust, iar în numeroase locuri din André Breton și în genere din suprarealiștii francezi, pentru care Blecher avea desigur nu o adeziune teoretică (scrisul lui fiind mult mai organizat și mai responsabil), dar o vizibilă simpatie literară *).

In întuneric, simții mai bine adierea vîntului nopții și izolarea în care mă găseam, în grădina unei case străine.

Peste cîteva minute lumina se aprinse iar și apoi din nou se stinse. Cineva din casă o aprindea și o stingea, pentru a vedea ce efect are acest lucru asupra mea.

Continuai să rămîn nemișcat, decis să înfrunt experiențe mai grave decît jocul cu lumina. Păstram mîna dusă la piept și genunchiul în pămînt.

Ușa se deschise și cineva ieși în grădiniță, în timp ce o voce groasă din casă striga: „Lasă-l, lasă-l în pace, se va duce singur".

Femeia pe care o urmărisem veni lîngă mine. Era acum într'un halat de casă, cu părul despletit și în papuci. Se uită în ochii mei și timp de cîteva secunde nu zise nimic. Rămaserăm amîndoi tăcuți. Intr'un sfîrșit, îmi puse mîna pe umăr și spuse blînd. „Hai... acum s'a terminat", ca și cum ar fi vrut să mă facă să înțeleg că pricepuse gestul meu și că rămăsese cîtva timp tăcută, tocmai pentru a-l lăsa să se desăvîrșească în felul lui. („Intîmplări..." Pag. 117—119).

*) Poate că și titlul cărții — acea „irealitate imediată" — este tot o sugestie suprarealistă. „Ireal" pentru Blecher nu se depărtează prea mult de ceea ce trebue să însemne „suprareal" pentru Breton.

Notez în treacăt că ceea ce îl mai apropia pe Blecher de suprarealiști, era gustul său pentru desen. Ii plăcea să deseneze — și o făcea cu o silință și bucurie de copil. Ii plăcea să coloreze, cu culori aprinse, vii, într'adins exagerate. Desenul lui era ingenios, liber, cu subiecte de cele mai multe ori absurde, dar totdeauna cu ceva sincer și convins în această puerilă absurditate,

Toate aceste potriviri literare sunt însă de simplu detaliu. Cartea lui Blecher nu le este tributară. Ea își păstrează un caracter de unicitate, pe care nu-l datorează nimănui. Pînă și în extravaganțele ei, pînă și în paginile ei cele mai derutante, este un violent accent de dramă proprie, trăită nu cu amintiri de lectură, ci cu răspunderi personale, cu o inimă sfîșiată de neliniște, cu o inteligență chinuită de întrebări.

E o carte stranie, care îți lasă un sentiment de teroare, o carte fără odihnă, o carte fără repaos. Unele pagini sunt stridente, unele viziuni sunt haotice. Totul e crispat, totul e într'o permanentă tensiune nervoasă.

E foarte greu să iubești o astfel de carte: mi se pare însă imposibil să nu recunoști că strigătul ei vine dintr'o adevărată conștiință tragică.

Un fel de lirism al disperării, un fel de întunecată poezie a morții, străbate acest lung monolog intim, fără să-i dea însă niciun accent de lamentație, nici unul de pierdere.

Sunt pagini halucinante în cartea lui Blecher: pagini confuze însă sunt. Cu o claritate implacabilă, cu o rară concizune de expresie, cu o forță plastică ce dă imaginilor relief și densitate, el transcrie visul lui treaz și ni-l comunică într'un mod imperios.

Sensibilitatea acestui om este exasperată, dar forța lui de expresie este limpede, conștientă, stăpînită. E o sensibilitate de om jupuit, care simte totul cu o intensitate atroce, căci cele mai simple, cele mai neutre fapte răspund adînc în sîngele și în nervii lui. Spectacolul lumii devine poate grotesc, monstruos, în orice caz disproporționat, dar în plin coșmar nimeni n'ar putea să-și urmărească straniile lui viziuni cu atîta preciziune.

Cît e de monstruos desenul, cît sunt de violente și totuși nuanțate culorile! In anumite pagini, fantasticul e făcut din elemente simple, descriptive *). Niciun detaliu n'ar putea fi recuzat, fiecare nuanță e verificabilă, dar în ansamblu lucrurile devin halucinante, ireale.

O asemenea carte nu poate fi judecată cu măsura comună. E prea limpede că aici nu e vorba de literatură, de talent, de inspirație, ci de cineva care își joacă propria lui viață, și care trăește pînă la cenușă „bizara aventură de a fi om".

---

*) Ca, de pildă, în acest admirabil, exact și disperat tablou:

„Cînd ajunsei în piață, oamenii descărcau carne pentru barăcile măcelarilor. Duceau în brațe jumătăți de vite roșii și vinete, umede de sînge, înalte și superbe ca niște prințese moarte. In aer mirosea cald a carne și urină; măcelari atîrnau fiecare vită cu capul în jos, cu privirile globuloase și negre, îndreptate spre podea. Ele se înșirau acum pe pereții albi de porțelan ca niște sculpturi roșii tăiate în cea mai variată și fragedă materie, cu reflexul apos și irizat al mătăsurilor și limpezimea turbure a gelatinei. In marginea burții deschise spînzura dantela mușchilor și șiragurilor grele ale mărgelelor de grăsime. Măcelarii băgau mîinile lor roșii înăuntru și scoteau măruntaie de preț,

Nu e o carte, este un strigăt venit dintr'o mare singurătate, o chemare pe care o primeşti sau o refuzi, dar pe care nu o uiţi.

Grotescă şi fascinantă, unind nu ştiu ce scrişnet amar cu un surîs mutilat de melancolie, cartea lui Blecher este o călătorie în ţinuturile cele mai secrete ale inimii omeneşti. E un act dramatic de confesiune, care depăşeşte şi anulează literatura. Rezerve de stil, obiecţii de gust, criterii de judecată literară, totul e prea puţin, prea derizoriu, prea impropriu pentru a înţelege şi judeca un astfel de mesaj.

*
* *

L-am cunoscut pe Blecher, cîteva luni după ce citisem „Intîmplările din irealitatea imediată''. O scrisoare a lui mă cheamă la Roman, şi intr'adevăr într'o Duminică de Octomvrie 1936, am intrat pentru întîia oară în casa albă dela marginea oraşului, unde de doi ani se refugiase, într'o deplină singurătate, decis să pună capăt lungii lui pribegii prin spitale, şi să aştepte acolo moartea.

In chiar acea noapte am citit manuscrisul „Inimilor cicatrizate'', pe care a doua zi îl luam cu mine la Bucureşti şi care o lună mai tîrziu apărea în volum *).

Nu vreau să vorbesc aici despre Blecher, despre neuitata lui privire, despre vocea lui puţin surdă, foarte rar aburită de lacrimi neplînse, nu vreau să vorbesc încă despre admirabila mîndrie cu care îşi trăia ultimele zile ale unei vieţi de infern, nici despre copilăria cu care mai ştia să rîdă (un rîs amar, dar bun, învăluitor...), nu vreau să cedez atîtor amintiri, atîtor imagini pe care moartea lui le deşteaptă şi le cheamă. Poate mai tîrziu, cînd se vor depărta...

Deocamdată nu e vorba aici decît de cărţile lui, spre care m'am întors din nevoia de a-l regăsi pe el, şi care încă odată (la a cîta lectură?) mi-au confirmat convingerea că ne aflăm în faţa unei opere, cu totul în afară de serie.

„Intîmplările...'' nu sunt propriu zis o operă literară, ci un act de eliberare, ca orice confesiune. Cartea aceasta sparge o singurătate, cum ar deschide o fereastră.

pe care le aşezau pe masă: obiecte de carne şi de sînge rotunde, late, elastice şi calde.

Carnea proaspătă strălucea catifelată ca petalele unor trandafiri monstruoşi, hipertrofiaţi. Zorile se făcură albastre ca oţelul: dimineaţa rece cînta cu un sunet profund de orgă.

Caii dela căruţe priveau oamenii prin ochii lor veşnic înlăcrămaţi; o iapă dete drumul pe caldarîm unui şuvoi fierbinte de urină. In balta pe alocuri înspumată, pe alocuri clară, cerul se oglindea adînc şi negru.

Totul deveni îndepărtat şi dezolant. Era dimineaţă; oamenii descărcau carne; vîntul mă pătrundea sub haine; dîrdîiam de frig şi nesomn; în ce fel de lume trăiam?''

(„Intâmplări...''. Pag. 107—108).

*) Editura Universală Alcalay.

„Inimi cicatrizate'' este dimpotrivă o carte organizată, pe care a scris-o un om tragic, dar a supravegheat-o un artist conştient de arta lui.

Scrisă la persoana a treia, cu stăpînire, fără efuziuni, cu o desăvîrşită stricteţe în notaţii, fără lirism direct, fără înduioşare, cu o nesfîrşită discreţie, dar şi cu o perfectă preciziune, cartea nu-şi pierde semnificaţia ei personală, dar nu încetează a fi un roman, adică o creaţie obiectivă, matură, bine încheiată.

Din „Intâmplări...'' nu se detaşa decît un singur om, un singur erou, tulburător, dramatic, straniu, care închidea în febra lui un şir de fantome. Toate celelalte apariţii sunt acolo nesigure, nediferenţiate, stinse în prea marea umbră a eroului central.

In „Inimi cicatrizate'' nu este figură cît de trecătoare, care să nu aibe individualitate.

Cel din urmă personaj, chiar dacă nu e decît schiţat, chiar dacă nu e construit decît din cîteva indicaţii, este totuşi realizat. Varietatea eroilor, pitorescul lor propriu, limbajul lor diferenţiat şi mai ales teribila dramă pe care o trăiesc în comun, fiecare însă cu reacţiuni distincte, — toate acestea arată în Blecher un romancier. Dela soliloconiul patetic al primei cărţi, el trece aici la o adevărată creaţie.

Fără să repet lucruri pe care le-am scris la apariţia romanului *), şi mai ales fără să insist, trebue să remarc că deşi acţiunea lui se petrece într'un mediu de spital, deşi eroii sunt aproape toţi bolnavii, agoniei sau infirmi, accentul grav nu cade pe suferinţa fizică, ci pe o dramă morală.

„Inimi cicatrizate'' e un roman al singurătăţii.

„Cînd cineva — spune un erou al lui Blecher — *a fost scos odată din viaţă şi a avut timpul şi calmul necesar ca să-şi pue o singură întrebare esenţială cu privire la dînsa — una singură — rămîne otrăvit pentru totdeauna... De sigur lumea continuă să existe, dar cineva a şters cu un burete de pe lucruri importanţa lor...''*.

Această frază mi se pune definitorie pentru întreaga carte, care îşi ridică întrebările ei esenţiale în cu totul altă zonă, decît aceea a torturii fizice.

Blecher, vorbeşte despre boală, nici cu oroare, nici cu milă, nici cu revoltă. Suferinţa el o priveşte liniştit, cu atenţie, ca pe un fenomen detaşat de el. Este un fel de luciditate chirurgicală în atitudinea lui faţă de durere. Cînd descrie o operaţie, o face minuţios, atent la ultima fibră nervoasă, cu o fineţe implacabilă de sensibilitate, dar fără tingure, fără spaimă. Este în cartea aceasta o

*) „Reporter'', Anul V, Nr. 3, 17 Ianuarie 1937.

familiaritate cu durerea şi cu moartea, care duce pînă aproape de indiferenţă *).

Drama este mai departe de masa de operaţie, dincolo de ceea ce se chiamă „patul de suferinţă'', în tortura morală a singurătăţii şi în spectacolul pustiu al vieţii, privită de cineva care a fost scos din ea.

Dacă sunt în această carte eroi cu inima complet cicatrizată (*„...inimile bolnavilor au primit în viaţă atîtea lovituri de cuţit încît s'au transformat în ţesut cicatrizat... insensibile la frig... la cald... şi la durere...''*), personajul principal al romanului — tulburătorul Emanuel — îşi păstrează în schimb resurse nealterate de sensibilitate, pe care dezastrul le-a adîncit, le-a făcut mai complexe, şi de atîtea ori mai tragice, dar nu le-a luat anumită mirare în faţa existenţii, anumită inocenţă, o ultimă libertate de a primi chemările vieţii şi de a le răspunde cu un salut, cu o nostalgie, poate, uneori, foarte rar, cu o speranţă.

Este în acest sumbru roman un episod de iubire şi chiar dacă sfîrşitul ei lasă un suprem gest de cenuşă, sunt unele momente care au o simplicitate de emoţie şi o linişte intimă, cu totul pacificatoare.

Solange, fata cu „nume mlădios şi argintiu'' aduce în infernul lui Emanuel, un suflu de sănătate şi de viaţă normală.

„O atrăgea spre dînsul şi o săruta pe păr. Işi rezema capul de ea şi îi aspira parfumul cald, femenin, de lavandă. Era un animal tot atît de splendid ca şi calul lui, la care ţinea mai mult decît la orice şi i-o spunea:

— Eşti tot atît de frumoasă ca şi Blanchette...

Iapa auzindu-şi numele întorcea capul. Era un animal de rasă normandă, cu părul aspru în smocuri la copite, cu o coamă scurtă

---

*) „Pentru a fi un erou, pentru a ajunge la un ţel, continuă Quitonce cu o uşoară oboseală în voce, trebue o anumită energie şi o anumită voinţă pentru înfrîngerea unui mare număr de dificultăţi. Ei bine, orice bolnav dispune de aceasta. In timp de un an de zile un bolnav desfăşoară exact atîta energie şi voinţă cîtă trebue pentru a cuceri un imperiu... Atît doar că le consumă în pură pierdere. Iată de ce bolnavii pot fi numiţi cel mult nişte eroi negativi. Fiecare din noi este un „cel ce n'a fost Cezar'', deşi a îndeplinit toate condiţiunile pentru a fi. Inţelegi! A conţine toate elementele componente ale unui Cezar şi a fi..., un bolnav. E forma suprem ironică a eroismului...

...Peste două săptămîni sau o lună... va trebui să fiu din nou operat. Va fi a douăsprezecea operaţie în viaţa mea..., mi s'au tăiat degete putrede, bucăţi de craniu. Uite cicatricele aici... şi dincolo... şi aici. Ei bine dacă mi-ar mai trebui pe lîngă toate şi eroism ca să suport această nouă probă, m'aş sinucide... n'aş rezista...

— Şi totuşi o vei suporta, spuse Emanuel.

— De sigur... de sigur..., însă „dincolo de eroism... nici cu curaj..., nici cu speranţă... cu nimic. Păstrez pentru operaţie sentimentul absolut neutru pe care îl am cînd beau un pahar de apă... nici curaj, nici laşitate... beau un pahar de apă, atîta tot.

(Inimi cicatrizate, pag. 90—91).

şi dură ca o perie. Emanuel nu-i vedea, dela locul lui, decît crupa puternică, dar o striga pe nume şi atunci răsucea capul privindu-l cu ochi mari melancolici de om plictisit care cere o ţigară (şi era regretabil că nu fumează, ar fi fost atît de natural pentru un cal să ţie o pipă între dinţi). Emanuel îi trimitea prin Solange bucăţi de zahăr şi Blanchette le apuca cu buzele ei lătăreţe şi negre, adulmecînd palma întinsă.

— Eşti tot atît de frumoasă ca şi dînsa... ai o crupă tot de lată şi de admirabilă, spunea el Solangei...

— Şi pe cine iubeşti mai mult? întrebă Solange.

— Vă iubesc pe amîndouă la fel...

*— Şi noi tot aşa, răspunse Solange, accentuînd pe acest „noi'', care o solidariza animaliceşte cu Blanchette *).*

E aici un sentiment al naturii, al simplicităţii, pe care îl regăsim şi în alte momente ale romanului, acolo unde e vorba de plante, de ploaie, de schimbarea anotimpurilor, de miracolul repetat al apusurilor de soare, şi în toate aceste mici tablouri calme este o poezie şi o bogăţie de colori, care vibrează încă dincolo de ţesutul cicatrizat al inimii.

Desigur aceste clare acorduri de poezie nu pot schimba atmosfera întunecată şi tensiunea nervoasă a întregului roman, dar ele îi dau pe alocuri scrisului incisiv al lui Blecher, o emoţie nouă, iar sufletului aprig ce se tortureazá în aceste pagini, nu trecător moment de odihnă.

*
* *

Moartea venită înainte de 30 ani, nu l-a lăsat să realizeze întreaga operă, pe care tînărul acesta o purta ca pe un blestem dar şi ca pe o chemare. In singurătatea lui, Blecher, găsise de pus vieţii întrebări, pe care graba noastră de oameni valizi nu are nici timpul, nici curajul să le privească în faţă. Nimeni nu va putea redeschide vreodată lumea misterioasă, pe care o închide astăzi, într'o veşnică tăcere, condeiul căzut din mîinile lui.

Nu ştiu ce manuscrise au rămas la Roman şi nu ştiu în ce măsură ultimele luni i-au dat, înainte de moarte, răgazul să le pună în ordine. In primăvara 1937, cînd se credea în agonie, a distrus optzeci de pagini dintr'un roman început (şi din care îmi citise admirabile fragmente, după ce îmi schiţase întregul scenariu al

---

*) Am suprimat din acest citat o frază, care, reprodusă într'un fragment, ar putea să pară „riscată'', dar care în carte e de o perfectă puritate. Sunt în scrisul lui Blecher, multe notaţii sensuale, unele foarte virulente, dar nu e nici o obscenitate. Unui om care a trăit în carnea şi sîngele lui, pînă dincolo de orice limită, toate durerile, ar fi stupid să-i cerem false pudori. In flacăra unei mari suferinţi, nu e posibilă nicio trivialitate.

vieţii). Revenit dintr'o criză, care părea să fie ultima, reînviat oarecum printr'un nou miracol — toată viaţa lui a fost o serie de agonii şi reîntoarceri — a avut încă odată curajul să reînceapă o nouă carte, cu totul alta decît aceea pe care o distrusese puţin înainte. In Decemvrie trecut, cînd am fost ultima oară la Roman, erau scrise din aceasă carte peste o sută de pagini. Ce s'a făcut cu ele? Au fost duse pînă la capăt? Au fost dimpotrivă arse, în momentul în care moartea se apropiase din nou? Gîndul că ar putea lăsa în urma lui o operă neterminată, îi era intolerabil.

Blecher duce cu el, dincolo de mormînt, cărţi pe care a visat să le scrie, secrete pe care el singur le-ar fi putut destăinui. Din momentul în care a avut conştiinţa şi a marei sale vocaţii de scriitor, dar şi a neiertătoarei sale morţi, din acel moment a ştiut desigur că nu-i va fi iertat să spună tot. Şi deaceea, cu intensitatea pe care o dă sentimentul sfîrşitului, cu paloarea concentrată a ultmelor cuvinte — irevocabil ultime — a scris aceste două cărţi pe care le păstrăm, convinşi că suntem încă departe de a le fi descifrat în totul.

MIHAIL SEBASTIAN

PROBLEMA PERSONALITĂŢII ÎN LITERATURA RUSĂ

Soarta personalităţii omeneşti în epoca actuală, perspectivele ce se deschid liberei afirmaţiuni a individului, sunt fără îndoială, principala temă care preocupă pe scriitorii contemporani. Procesul de descompunere a vechii ideologii liberale progresite face ca această problemă să devie tot mai acută, diversele curente literare căutînd s'o rezolve, fiecare în spiritul concepţiei sale ideologice proprii.

Expresia artistică a crizei individualismului ia astăzi cele mai diferite aspecte, dela un individualism foarte rafinat, pînă la completa sugrumare a personalităţii in numele unor noţiuni abstracte. Marcel Proust, Paul Valéry, Hofmansthal se izolează de restul societăţii pentru a se refugia în lumea lor lăuntrică. André Gide, Romain Rolland, Theodore Dreiser manifestă un individualism protestatar, apărînd drepturile omului. In acelaşi timp, într'o altă parte a literaturii contemporane se cere înăbuşirea personalităţii în colectivitate pentru glorificarea maşinei şi a producţiei raţionalizate, sau pentru afirmarea conducătorilor.

Problema personalităţii se menţine pe primul plan şi în actuala literatură rusă, scriitorii sovietici moştenind dela predecesorii lor o frumoasă tradiţie de luptă pentru eliberarea fizică, intelectuală şi socială a personalităţii.

* * *

Rolul literaturii în afirmarea drepturilor individului n'a fost, de sigur, în nicio ţară mai covîrşitor ca în vechea Rusie ţaristă. Regimul autocrat nu permitea lupta deschisă pentru promovarea idealurilor şi formelor noi. Orice acţiune liberatorie se lovea de o represiune aspră şi brutală. Literatura era aproape singura cale posibilă de manifestare a gîndirii sociale progresiste. „Tot ce preocupa şi frămînta viaţa societăţii, toată dragostea şi toată ura, totul ardea ca o flacără vie în literatura rusă; ura socială, lupta

politică, problemele adînci ale eticei — nimic nu i-a fost străin'', scrie cunoscutul istoric literar Ivanov-Razumnik.

Cei mai renumiți scriitori și critici literari ruși din secolul trecut sunt în același timp și cei mai aprigi luptători pentru drepturile personalității. Problema raporturilor dintre individ și societate este rezolvată de acești lucrători ai gîndirii sociale rusești în sensul că eliberarea personalității trebue să meargă paralel cu eliberarea întregii colectivități.

Marele critic Belinski a fost primul care a căutat să dea activității literare un adînc înțeles social. El susținea că societatea nu trebue să îngrădească libera manifestare a personalității; din contră, numai în societate individul poate ajunge la înflorirea aptitudinilor și forțelor sale creatoare. Herzen militează de asemenea pentru libera și multilaterala desvoltare a personalității omenești, ceea ce îi apare posibil numai într'o societate organizată rațional și conștient. Dobroliubov și Cernîșevski, reprezentanți ai democrației revoluționare, recunosc și ei valoarea socială a personalității, negînd totuși importanța ei decisivă în procesul istoric. Dobroliubov compară pe „oamenii mari'' cu ploaia care împrospătează pămîntul, dar care nu este altceva decît rezultatul vaporilor de apă ce s'au ridicat din același pămînt. Romanul „Ce e de făcut!'' al lui Cernîșevski este expresia artistică cea mai reușită a ideologiei democratice revoluționare.

In timp însă ce democrații revoluționari văd eliberarea personalității în răsturnarea regimului reacționar, un alt „apostol al ideii de personalitate'' — Pisarev — pune bazele nihilismului rusesc. Incarnarea artistică cea mai perfectă a ideilor sale ultra individualiste el o găsește în imaginea lui Bazarov din „Părinți și Copii''. Egoismul, negarea esteticei, a dragostei și a altor sentimente înălțătoare îi apar lui Pisarev ca manifestări de emancipare a personalității, de autonomie morală. „Viața, spune Pisarev, nu este altceva decît un proces fiziologic și-i numai acest proces. Așa dar, să bem, să mîncăm și să petrecem''.

Epigonii mai conștienți ai lui Pisarev, nu se arată totuși mulțumiți de ideologia lui strîmt utilitaristă și epicureană; ei militează pentru ideea autoperfecționării individuale care va rezolva dela sine și orice problemă socială.

Falimentul concepției lui Pisarev face ca ideologia democrației revoluționare să reînvie prin Lavrov și Mihailovski. Rămînînd apologeți ai personalității, ei reintroduc în concepția lor motive sociale. „Personalitatea omenească, spune Mihailovski, soarta ei, interesele ei — iată principala problemă socială care trebue să preocupe în cel mai mare grad atît gîndirea noastră teoretică cît și activitatea noastră practică''.

Sinteza dintre interesele individului și cele ale societății apare posibilă, în sensul că aceste interese trebue să coincidă. Mihailovski și Lavrov găsesc rezolvarea problemei individualismului în alianța

strînsă dintre intelectualitate și poporul muncitor. „Scrisorile istorice'' ale lui Lavrov, eveniment literar de mare răsunet, au deslănțuit în sînul intelectualității ruse o puternică frămîntare ideologică care s'a transformat mai tîrziu în mișcarea largă a „Mersului în popor''.

Poporanismul critic al lui Mihailovski și Lavrov diferă totuși de celalt poporanism literar gen Uspenski, care caută să reducă temele literare la sfera îngustă a intereselor și nevoilor mujicului.

Puternica mișcare socială începută în timpul lui Lavrov și Mihailovski se transformă către sfîrșitul veacului al XIX-lea în luptă politică organizată. Procesul de cristalizare în sînul mișcării democratice progresiste duce la formarea a patru partide politice mai importante: liberal, socialist-revoluționar, social-democrat menșevic și bolșevic. Rolul personalității în viața socială capătă apreciere diferită în ideologia politică a fiecărui curent și în metodele lui de luptă. In timp ce socialiștii revoluționari, reprezentanții micii burghezii, stau pe platforma luptei teroriste, acordînd o atenție deosebită personalității în evoluția istorică, partidele marxiste, revoluționare și ele, combat această luptă de atentate individuale și cer acțiuni de masă.

Literatura rusă, atît de sensibilă la orice proces ideologic, își găsește reprezentanți în toate curentele politice progresive. Astfel se poate explica de ce literatura democratică revoluționară, cu toate că era strîns unită în lupta comună pentru eliberarea personalității de sub regimul țarist, nu avea totuși un conținut ideologic unitar.

*
* *

Această lipsă de unitate ideologică o găsim și în literatura sovietică, scriitorii ruși contemporani fiind urmașii diferitelor curente politice și sociale, atît marxiste cât și burgheze. Nepotrivirea de concepție se resimte mai ales în primii ani după revoluție, când o parte din scriitori luptă activ pentru victoria dictaturii proletare, iar altă parte rămîne desamăgită și desorientată de asprimea noului regim.

Problema personalității chinuește mai ales pe scriitorii sovietici ieșiți din mediul micii burghezii. Soarta personalității și a creațiunii artistice în viitoarea societate ese acea piedică care oprea, timp îndelungat, pe acești scriitori să admită fără rezerve noua ordine socială. Fedin, Pilneak, Leonov, Lidin, Slonimski, Oleșa, Bagrițki și alții deplâng cu un lirism plin de tristeță tragedia intelectualului rus, rămas să trăiască sub regimul aspru al dictaturii proletare. Ei cred încă în misiunea lor „patentată'' de continuatori ai poruncilor culturii universale, de păstrători ai emoțiunilor ei rafinate, de care vor avea odată nevoie oamenii noi, „obosiți de zîngănitul fierului'', milităreşti de piele de mirosul a fier și uleiu de mașini.

Creația lor literară este pătrunsă de teama că noul regim care va aduce tuturora îndestularea, locuință confortabilă, condițiuni higienice de traiu, va compromite în același timp individualitatea, transformînd-o într'un om medioeru, incapabil de a creia valori spirituale noi, într'un om sătul și satisfăcut, cinstit și virtuos, lipsit însă de năzuințe și sentimente înalte. Elena Gonciarov, eroina dramei lui Oleșa „Lista Binefacerilor", deplînge în carnetul său intim „gingășia, patosul, personalitatea", amenințate de viitoarea împărăției a fabricilor, a cantinelor gigantice și a caselor de raport uriașe.

Păstrînd încă legături puternice cu trecutul lor ideologic, acești scriitori nu pot să prindă obiectiv sensul adevărat al evenimentelor sociale. Omul nou, luptătorul pentru întărirea noii ordine sociale, le apare deseori în culori prea simpliste și chiar denaturate. Cikilev, din romanul lui Leonov „Hoții" meditează asupra egalității care va stăpîni viitoarea lume: „Vorbim mereu de fericire, dar încă nu ne-am gîndit că întreaga natură omenească trebue creată după același calapod, că trebue să se nască oameni numai de aceeași înălțime, greutate și înfățișare. Cum se ridică unul ceva mai sus, în aceiași clipă să-i retezăm aripile și numai astfel nu va exista nicio durere și toți oamenii vor fi la fel. Pentru comunistul Matvei, din acelaşi roman al lui Leonov, dragostea nu este altceva decît „atracția reciprocă a glandelor sexuale". „Cînd lumea va ști totul, cînd totul va fi măsurat, socotit, cîntărit..., cînd oamenii vor putea să prefacă orice lucru, atunci va fi fericire. Fericirea se va putea fabrica ca și galoșii sau lămpile electrice".

Aceeași reprezentare a omului socialist îl găsim și în drama lui Oleșa „Complotul Sentimentelor". Eroul principal al dramei, Andrei Babicev, un funcționar superior din industria alimentară, e de părere că „gloria personală trebue să dispară", că personalitatea nu contează în fața maselor. El vrea să nimicească vechile și „splendidele" sentimente, ca: „ura, gelozia, orgoliul, invidia și mila", vrea să nimicească personalitatea și s'o înlocuiască cu masca ștearsă și impersonală. Reprezentanții vechii intelectualități sunt în opera amintită, adînc contrariați că niște „cuvinte mari ca „erou", „vis", „entuziasm", sună în gura lui Andrei prea simplu, capătă un înțeles prea comun; lor li se pare că lumea nouă recunoaște numai valori materiale, numai lucruri strînt utilitariste. Idealul lui Andrei Babicev, acest constructor al lumii noi, nu este altceva decît un cîrnaț ieftin și hrănitor, un ocean de ciorbă sănătoasă, o masă servită pe preț numai de cîțiva gologani.

„Da, Șapiro, spune Andrei, visez eroi. Vreau ca și cîrnățarii să devie eroi. Da, Șapiro, cer entuziasm. Iată, o cutie de conserve. Oamenii care au fabricat-o sunt entuziaști. Cutia a fost trimisă de trustul de conserve din Extremul Orient. Ce conține ea? Crabi! Observă culoarea. E o cutie splendidă, grea, nobilă și vie, ca un steag de mare. Numai entuziaștii au fost în stare s'o creeze".

Critica literară nouă contestă valabilitatea acestei reprezentări, căutînd s'o explice prin rădăcini ideologice mic burgheze de care autorii acestor opere n'au reușit încă să se desbare. „Numai o conștiință care se află încă în cercul de asociații cu trecutul, scrie criticul Kiprotin, nu-și poate imagina posibilitatea unei armonii între individ și clasă, între personalitate și colectiv, între om și omenirea socialistă. Cum se poate deplânge astăzi personalitatea, acum cînd pentru prima dată în istoria omenirii masa și-a cucerit dreptul la libera matifestare a personalității, cînd muncitorul s'a eliberat de munca care îl despersonaliza, cînd țăranul s'a eliberat de idioția existenței sale semianimalice, cînd femeia, care era, în marea majoritate a gospodăriilor, o simplă sclavă, un animal de povară, a devenit pentru prima dată egală în drepturi cu bărbatul. Socialismul nu aduce cu sine șablonul unei mase impersonale. El oferă, din contră, perspective largi pentru desvoltarea personalității în interesul masselor. In aceste condițiuni, cîmpul de manifestare și de afirmare a oamenilor talentați devine atît de larg, încît cei dotați de natură, pe care îi plîng eroii lui *Oleșa*, încep să devie tot mai numeroși".

Scriitorii *sovietici* rămași credincioși concepțiilor vechii intelectualități rusești, nu pot accepta o tratare așa de „materialistă", a problemei personalității. Depărtîndu-se de trecut, fără a accepta prezentul, ei sunt frămîntați de puternice îndoeli și contraziceri.

Acestui conflict sufletesc, scriitorii caută să-i dea un înțeles epocal, arătîndu-l sub forma unei lupte între două lumi: lumea veche burgheză și lumea nouă socialistă. „Sunt singură în tot universul, numai eu singură, exclamă Elena Gonciarov, eroina din *Lista Binefacerilor*. Totul se petrece în sufletul meu: lupta a două lumi...... Revoluția m'a lipsit de trecutul meu, dar nu mi-a arătat viitorul. Prezentul a devenit pentru mine cugetul. Cu gîndul vreau să înțeleg ceea ce nu pot să pricep cu simțul. Viața omului e normală numai atunci cînd rațiunea și sentimentul sunt în armonie perfectă. Mie-mi lipsește această armonie și de aceea viața mea în lumea nouă este nenaturală. Cu rațiunea pricep deplin înțelesul comunismului. Intelectul mă face să cred că victoria proletariatului e firească și inevitabilă. Simțurile mele se opun însă. Sunt ruptă în două".

Prin această contradicție între rațiune și sentiment, scriitorii în genul lui Oleșa arată propria lor desarmonie sufletească. Sentimentul de admirație față de vechea cultură burgheză se luptă în ei cu simpatia pentru realizările umanitare ale regimului revoluționar. Ei caută să birue definitiv ideile și sentimentele mediului din care au ieșit și să înțeleagă în același timp cu rațiunea tendințele progresiste ale lumii noi. „Nouă, scrie Oleșa, care avem rădăcini puternice în trecut, ne este greu să privim drept în față lumea de azi; suntem datori, totuși, să educăm în noi dorința de a renunța la tratarea prea înaltă a problemei personalității".

In aceeași dramă a sa, „Lista Binefacerilor", Oleșa face ca însuși dușmanul activ al revoluției, ofițerul emigrant Feoderov, să

recunoască că lumea veche e condamnată la dispariție. Artista Elena Goniarov, mînată de nostalgia artei libere și a gloriei personale, pleacă la Paris, care simbolizează pentru ea leagănul culturii burgheze individualiste, capabile de a oferi omului libera afirmare a personalității lui. Plimbîndu-se pe una din piețele Parisului cu ofițerul Feodorov, Elena îi spune: „Sunt un grăunte de nisip al lumii vechi depus pe una din pietrele Europei. Această piatră e antică și puternică. Romanii au așezat-o. Nimeni n'a fost în stare s'o deplaseze''. Ofițerul îi răspunde, însă: „In curînd o vor desgropa totuși și vor ridica din ea baricade''.

Aducînd astfel verdictul de condamnare definitivă a lumii vechi, majoritatea scriitorilor sovietici din sînul intelectualității democratice burgheze caută să rezolve conflictul lor sufletesc în favoarea regimului revoluționar. „N'am avut niciodată încredere în morala revoluției, exclamă unul din eroii lui Lidin. Am crezut numai în personalitate, în măreția personalității. Acum însă..... rup cu trecutul''.

Procesul de adaptare a acestor scriitori la noua realitate socială se desfășoară sub diferite aspecte. In operele lui Oleșa găsim o despărțire dureroasă, dar în același timp conștientă, de iluziile idealiste ale trecutului. La Slonimski, această evoluție este bruscă și vertiginoasă, fără suspinuri lirice după „ultimii mohikani ai secolului condamnat''; Leonida Leonov, înaintează pe același drum, poate mai lent, dar și mult mai temeinic.

Tema favorită a acestor scriitori devine soarta intelectualului în revoluție, transformarea lui treptată în spiritul epocii noi. Acei intelectuali care nu vor, sau nu pot să se adapteze actualității socialiste, sunt sortiți să dispară. „Focul revoluției distrugînd pe unii, oțelește în același timp pe alții, făcîndu-i să asimileze ideologia nouă''. Unul din principalii eroi ai lui Slonimski, Boris Lavrov, caută să înțeleagă în mod cinstit și obiectiv realitatea vieții noi, să-și găsească un rol activ în edificarea societății socialiste. El învinge o serie de prejudecăți caracteristice mediului din care a ieșit, se desparte crud și dureros de cei ce-i sunt apropiați și scumpi, ca să ajungă la concluzia că numai acei oameni cresc spiritualicește și își pot afirma personalitatea care reușesc să meargă în pas cu epoca.

Această adaptare la noua realitate socială nu înseamnă totuși pentru scriitorii ieșiți din mediul burghez o renunțare la primatul personalității în creația literară. Ei încetează însă de a se ocupa numai de chinurile și îndoielile vechiului inetlectual, îngrijorat de soarta personalității sub noua orînduire socială și încep să înțeleagă că noul mediu social poate oferi și trebue să ofere omului cît mai multă libertate de creație și de afirmare. „In Uniunea Sovietică, spune scriitorul Alexei Tolstoi, scopul întregii opere este omul, libertatea lui, fericirea lui: omul pe care-l concepem în desvoltarea lui nelimitată. Primele două planuri cincinale au început prin a pune baza materială a acestei desvoltări — marea industrie metalurgică, creată în praful și sgomotul construcției. Dar toate acestea nu sunt decît mijloace necesare pentru atingerea țintei supreme — desrobirea personalității. In om se află surse nemărginite de creație, altfel el n'ar fi ajuns om. Trebue să le descoperim și să le dăm curs liber..... Societatea nu trebue să ceară dela individ altă plată a mijloacelor lui de existență decît desvoltarea forțelor lui creatoare. Ea este interesată ca fiecare individ să se poată desvolta și cuceri în putere, fiindcă, eforturile creatoare individuale măresc bogăția materială și intelectuală a societății și o ajută în progresul ei''.

După vijelia războiului civil și după ritmul accelerat al perioadei de reconstrucție economică, personalitatea omului devine și pentru scriitorii proletari, „cel mai prețios și mai decisiv capital''.

In primii ani după revoluție, problema personalității era înăbușită pentru acești scriitori de importanța evenimentelor politice și sociale la care ei luau parte activă. In operele literare privind această perioadă, sunt glorificați eroii războiului civil, care renunță la viața lor personală, consacrîndu-se cu totul luptei revoluționare pentru cucerirea puterii politice.

„Dărîmarea'' lui Fadeev, „Săptămîna'' lui Lebedinski, „Trenul Blindat'' al lui Ivanov ne prezintă oameni plini de bărbăție și curaj, de o putere de muncă inepuizabilă, cu un spirit de sacrificiu și o abnegație dusă la extrem.

„Lucrul cel mai scump pe care îl are omul — e viața, — spune Pavel Korciaghin, eroul principal din romanul lui Ostrovski, „Cum se călea oțelul''. Ea se dă numai odată și trebue s'o trăiești în așa fel ca să nu fii chinuit, gînditu-te la anii ce s'au scurs fără rost; ca să nu suferi pentru trecutul tău laș și plin de interese mărunte, ca să poți spune, murind: toată viața mea, toate puterile mele le-am consacrat lucrului celui mai frumos pe lume — lupta pentru eliberarea omenirii''.

Ceapaev, legendarul erou al lui Furmanov, și Kojuh din „Torentul de fier'' al lui Serafimovici reprezintă imagini artistice ale oamenilor scoși la suprafață de valurile revoluției. Acești oameni inculți și primitivi, dotați însă cu o voință de fier, energie inepuizabilă, inteligență vie și pătrunzătoare, talent militar înăscut, cuceresc încrederea și supunerea masselor, devenind în scurt timp conducători militari de mare răspundere.

Odată cu terminarea războiului civil, alte probleme vin la ordinea zilei: refacerea economiei ruinate a țării și construcția noii economii socialiste. Gladcov, în romanul său „Cimentul'', vrea să arate că muncitorimea care s'a dovedit capabilă de a răsturna regimul burghez, este în stare să construiască cu același entuziasm și devotament viața nouă, să antreneze la munca de construcție, chiar pe dușmanii ei, să contamineze cu entusiasmul ei alte clase mai pasive și mai puțin conștiente, să învingă piedeci de orice natură ce apar în calea construcției socialiste. Principalii eroi ai lui Gladcov: Gleb Ciumalov, Kleist și Sergiu Ivaghin, oameni aparți-

nind la clase diferite, ajung la aceeaşi concluzie despre rolul personalităţii în viaţa socială''.

„Dragă Ciumalov, spune inginerul Kleist, sunt gata de a da toate cunoştinţele mele, toată viaţa mea ţării noastre. Nu văd alt scop al vieţii mele, al creaţiei mele, decît lupta pentru edificarea unei culturi noi''. Aceeaşi concepţie, însă din cauze cu totul diferite, o are şi intelectualul Sergiu. „Trebue să lucrez, numai să lucrez,— gîndeşte el. Sunt ataşat prin legături indisolubile de colectivitate, de toată lumea, de tot universul''. Muncitorul Gleb vede şi el necesitatea şi posibilitatea de a uni strîns viaţa personală cu cea socială. „Clasa muncitoare, Noul regim republican, Construcţia măreaţă a vieţii noi'', — iată problemele care îl frămîntă.

„Soti'' de Leonov, „Fabrica de Cherestea'' de Karavaeva, „Pămîntul nou'' de Solohov, vin să se adauge seriei de romane în care interesele personalităţii sunt înăbuşite de nevoia urgentă a reconstrucţiei economice.

Pe măsură însă ce viaţa economică şi socială se normalizează, scriitorii ajung la concluzia că naşterea omului socialist, transformarea psihicului omenesc sub influenţa condiţiunilor noi de vieaţă sunt teme literare tot aşa de importante ca şi eroismul războiului civil, sau patosul construcţiei socialiste. Toate jertfele eroice ale revoluţiei, tot sbuciumul anilor de reconstrucţie economică nu-şi pot găsi desigur justificarrea dacă n'au urmărit o îmbunătăţire a „destinelor omeneşti''. Căci numai acel regim social va obţine legimitatea istoriei care poate ajuta şi oferi personalităţii umane libera ei desvoltare.

Scriitorii sovietici vor să arate că numai regimul socialist e în stare să dea cea mai deplină satisfacere intereselor personalităţii şi să garanteze libera desvoltare a forţelor ei creatoare.

Metoda de bază a literaturii sovietice de toate nuanţele devine realismul socialist care cere scriitorului să reprezinte prin om realitatea nouă socialistă şi-i oferă în acelaşi timp deplină libertate de manifestare a iniţiativei creatoare, alegerea liberă a formei, stilului şi genului literar.

Căutînd să-şi însuşească părţile cele mai bune ale realismului clasic rusesc, scriitorii noi vor să dea realismului lor socialist un înţeles social larg în ceea ce priveşte tratarea problemei eroului. Ei subliniază că pe scriitorul realismului socialist îl interesează alte laturi ale personalităţii umane decît acelea care intrau în preocupările realismului burghez.

Clasicii realismului rusesc obişnuiau să zugrăvească de preferinţă latura individuală a eroilor, vieaţa lor intimă, căutînd să opuie omul societăţii, să-l izoleze complet de ea. Eroul lor „egoist, sfîşiat de contrazicerile eului său propriu, rupt de viaţa practică, este adîncit în rezolvarea problemelor înalte de morală şi filosofie.

Dostoievschi a rămas neîntrecut în rafinamentul analizei psihologice a eroilor săi, chinuiţi de ideea eliberării absolute a personalităţii.

Contele Volkovski din „Umiliţi şi Obidiţi'' afirmă că în lume totul e absurd. „Ceea ce nu e absurd e personalitatea omului, adică personalitatea mea. Tot ce există în lume e creat numai pentru mine''. „Adolescentul'' Arcadii Macarovici spune şi el: „Pe primul plan stă libertatea individuală, adică libertatea mea proprie; altceva nu mă interesează. De ce să fiu dator să iubesc numai decât pe aproapele meu, să am grije de omenirea viitoare pe care niciodată nu o voiu vedea, pentru care voiu rămîne un necunoscut şi care la rîndul ei va pieri fără să lase urme sau amintiri. Kirilov din „Dracii'', după adînci speculaţiuni filosofice, ajunge la concluzia că manifestarea supremă a libertăţii de voinţă este sinuciderea. Raskolnicov din „Crimă şi pedeapsă'', ca să-şi afirme personalitatea, ca să-şi dovedească că e „un om şi nu un păduche'', ucide pe bătrîna cămătăreasă.

Tolstoi, cu dragostea lui nemărginită pentru viaţă, dă în operele sale un colorit original problemelor de individualitate. Unchiul Eroşca din „Cazaci'', acest reprezentant al instinctului vieţii'', un om simplu şi integru, nu admite nicio mărginire a personalităţii; „totul e creat de Dumnezeu spre bucuria omului'', spune el. Prin nimic nu poate păcătui omul cînd ia dela viaţă tot ce-i place. Piérre şi Andrei din „Răsboiu şi Pace''. Levin din „Ana Carenin', sunt şi ei frămîntaţi mereu de problema personalităţii în legătură cu Dumnezeu şi cu veşnicia.

Toate speculaţiunile abstracte despre libertatea absolută se opresc la majoritatea acestor eroi, în faţa problemei groaznice a morţii individuale. Ei se silesc a învinge frica de moarte care îi cuprinde, căutând să vadă universul numai în reprezentarea lor: „Universul dispare odată cu mine, odată cu mine se stinge soarele, odată cu ultimul meu suspin tot universul se preface în praf''.

Pentru scriitorii noi, frica de moarte apare condiţionată de starea socială. „Vă asigur, spune Alexei Tolstoi, că generaţiile viitoare vor ceti cu surprindere cum puteau oamenii trecutului să aibă o asemenea frică în faţa morţii. Frica de moarte la omul nou este dominată de puternicul spirit creator. Legătura lui cu societatea, nemuritoare din punct de vedere biologic în progresul ei, oferă omului o bună dispoziţie optimistă, problema morţii inevitabile, dispărînd din preocupările umanităţii. Astfel concepem libertatea omului, noi, constructorii societăţii fără clase. Eroismul devine expresia naturală a sentimentului celui mai puternic din viaţa noastră, activitatea creatoare, opera de fiecare zi''.

Scriitorii ruşi de azi, ţin să arate în operele lor că omul îşi poate afirma personalitatea numai printr'o participare activă la viaţa socială. Această participare se face prin munca creatoare a omului, care muncă nu mai este considerată ca o obligaţie neplăcută după termi-

narea căreia omul își poate începe adevărata sa viață personală; din contră, munca socială apare ca o manifestare a vieții individuale, contribuind la desvoltarea armonioasă și largă a tuturor facultăților sale.

Scriitorul realismului socialist nu caută deci să opună activitatea socială a omului vieții lui particulare; o faptă eroică militară, construcția unei fabrici, o expediție științifică sunt considerate în același timp și ca un serviciu adus societății și ca o liberă manifestare a personalității omenești.

Pe scriitorul nou îl interesează acele laturi ale personalității umane prin care ea participă la viața socială, la munca creatoare de fiecare zi. In operele noi nu mai întâlnim ființe pasive cu spirit contemplativ, care ajung prin auto-analiză bolnăvicioasă și perversă la cultul mistic și religios al personalității. Noua literatură rusă nu se mai ocupă de om ca de o unitate izolată, ca de un grăunte de nisip rătăcit în imensitatea deșertului, ci ca de un membru conștient al colectivității, plin de sănătate sufletească și energie creatoare. Eroul operelor noi e totdeauna activ, întreprinzător, încrezător în puterile sale, precis orientat, perseverent în realizarea scopului urmărit, cu gândul mereu îndreptat spre progres și binele obștesc.

Condițiunile noi de viață, noua concepție a muncii, participarea activă și conștientă la progresul colectivității determină transformări adînci și în psihicul omului. Firea contemplativă, adîncită în subtilități psihologice, dispare, cedând locul omului activist, constructor și luptător social. Operele literare noi sunt pline de imaginea oamenilor proveniți din diferite pături sociale, care sub influența noilor condiții de viață rup cu prejudecățile trecutului și adoptă, o nouă atitudine în viață.

Țăranul Jdarkin, eroul principal din „Bruski'', de Panferov, duce o viață aproape animalică, într'un sat depărtat. Simțul de proprietate, extrem de desvoltat îl face să se opuie cu toată îndîrjirea încercărilor noului regim de a introduce în sate munca colectivă. Treptat însă, sub influența noilor condițiuni de viață, lumea lăuntrică a lui Jdarkin se transformă, instinctele de țăran proprietar sunt învinse și el devine o personalitate liberă și puternică, capabilă de o muncă creatoare și plină de responsabilitate socială.

Antrenarea și încadrarea micii burghezii în noul ritm al vieții sociale sunt redate cu mult talent de scriitorul Iurii Herman. Opera sa „Cunoștințele noastre'', e romanul omului mijlociu, al omului de rînd, ieșit din pătura mic-burgheză cu sentimentele și instinctele ei conservatoare. Eroina romanului, Antonina Staroselski, care la început întruchipează trăsăturile tipice ale clasei sale, ajunsă în alt mediu social, evoluiază dela o participare pasivă și mecanică la viața de toate zilele către munca socială activă și conștientă. Autorul caută să evidențieze astfel influența nefastă a mediului mic-burghez asupra desvoltării personalității și arată în același timp că atitudinea atentă și rațională a societății față de om poate determina reeducarea radicală a acestuia.

Savantul Borodin din „Frica'' lui Afinoghenov și compozitorul Sigorin din „Concertul'' lui Faiko suferă aceeași transformare, trecînd prin conflicte adînci sufletești ca să ajungă în sfîrșit la concluzia că noul regim social oferă artei și științei cele mai favorabile condițiuni de desvoltare. Scriitorii noi nu urmăresc să prezinte prin viața acestor eroi numai cazuri izolate de transformare a psihicului omenesc, ci evoluția întregilor pături sociale, vrăjmașe la început noului regim.

Căutând deci a reprezenta prin imagini individualizate rostul istoric al evenimentelor sociale, scriitorii întâmpină greutăți multiple în crearea imaginei artistice a eroului. In multe opere literare bîntuie imaginea abstractă a omului nou, ca rezultat al tendinței scriitorilor de a evidenția esența socială ideologică a eroului, neglijind deseori forma concret umană a manifestărilor lui.

După cum s'a exprimat unul din criticii noi, Andrei Babicev din „Complotul sentimentelor'', va intra în istoria literaturii ruse ca o „idee materializată''. Oconii și Ciub din operele lui Selvinski apar și ei ca niște categorii filosofice abstracte, personificând tendințele ideologice ale societății noi.

Mulți din scriitorii noi caută să traseze dela început linia de conduită căreia eroii sunt obligați să se conforme întocmai. Insuși Davidov din „Pămîntul nou'', al lui Șolohov, o ființă rece și bine disciplinată, acționează și vorbește numai ceea ce s'ar cuveni unui socialist conștient după concepția autorului. Această „dizolvare în principiu'', face ca mulți eroi din operele literare noi să apară „prea ireproșabili'', prea raționali, lipsiți de slăbiciunile inerente fiecărui om.

Această reprezentare infidelă a omului nou se explică în multe cazuri prin însăși poziția socială a scriitorului care nu e în stare să înțeleagă pe deplin eroul aparținînd altei pături sociale. Zugrăvind pe comunistul Uvadiev din romanul său „Soți'', intelectualul Leonov repetă aceeași greșeală pe care a făcut-o pe vremuri moșierul Turghenev, vrînd să reprezinte prin imaginea lui Bazarov trăsăturile caracteristice ale nouei democrații urbane. Lui Uvadiev îi sunt atribuite aceleași însușiri artificiale ca și lui Bazarov: raționalismul extrem, pasiunea pentru activitatea practică, negarea laturilor emoționale ale omului, orbirea estetică.

Dragostea pentru natură, sentimentul frumosului sunt considerate de Uvadiev ca niște manifestări degradatoare ale personalității omenești, care trebuesc înăbușite, ca orice alte aspecte ale vieții sufletești.

„Sufletul, spune el, iată încă un cuvânt ciudat. Cunosc pînza, pîinea, hîrtia, săpunul... Le-am fabricat, le-am gustat, le-am ținut în mînă. Le cunosc după culoare, sau după pipăit. Dar ce e sufletul habar n'am. Din ce se face?... Unde se poate cumpăra!''.

Tendința de a zugrăvi pe oameni ca membri ai colectivului, concentrarea atenției mai mult asupra laturii sociale, fac ca mulți

scriitori să neglijeze deseori momente specific individuale din viața omului. In „Bruski" lui Panferov, paginile cele mai slabe sunt acelea care descriu dragostea lui Jdarkin, față de Steșa. Andrei Babicev din „Complotul sentimentelor", copleșit și el de munca lui socială, nu dă nicio atenție iubitei sale Valentina venită să-și petreacă cu el o seară liberă: mintea lui e absorbită de găsirea unei nomenclaturi pentru cîrnațul popular inventat de el.

Eroii noi sunt lipsiți adesea de sentimente pur omenești, accidentale, manifestându-se mai mult ca niște automate neînsuflețite. „Ești o simplă mașină, își spune Uvadiev, din romanul „Soti". O mașină făcută să funcționeze fără întrerupere. Tu nu trăiești, ci îndeplinești o funcție".

„Refuzul de individualizare" a eroului dovedește că mulți din scriitorii sovietici nu-și pot încă imagina colectivul ca o reuniune a diverselor individualități, avînd fiecare fizionomia ei proprie. Studiind raporturile sociale dintre oameni, ei nu reușesc totdeauna să arate cum, cu schimbarea acestor raporturi, se schimbă și purtarea omului în viața lui particulară. Concentrarea atenției asupra socialului în dauna individualului este principala cauză a slăbiciunii scriitorilor în crearea imaginii artistice a omului nou, imagine care să pasioneze pe cetitor în aceeași măsură ca și eroii consacrați ai vechiului realism rusesc. In operele lui Pușkin, Turgheniev, Cehov, Tolstoi, oamenii sunt prezentați în toată bogăția nuanțelor lor individualiste, cu toate particularitățile lor psihologice, ceea ce dă imaginei un colorit neobișnuit de viu și expresiv.

Realismul socialist cere dela scriitor să arate raporturi dialectice între personalitate și clasă, cere ca el, prin imagini individualiste, să exprime înțelesul social al evenimentelor. Cu cît un scriitor este mai talentat, cu atît mai viu vor fi individualizate în operele lui eroii și evenimentele. Artiștii în genul lui Wahtangoff, care visează arta ce trebue să zugrăvească acțiunile masselor fără ca să fie distinse din ea imagini individualizate, nu pot contribui cu nimic la succesul literaturii, ca și scriitorii, care izolează în mod artificial personalitatea omenească de restul colectivului, crezînd că astfel o vor reprezenta mai bine și mai complex.

Menirea scriitorului este de a zugrăvi personalitatea omului în legătura ei strînsă cu societatea , de a o arăta fidel în condițiunile tipice ale realității actuale. In noua actualitate rusească, oamenii și societatea fiind într'un proces viu și continuu de transformare, scriitorilor sovietici le este extrem de greu de a sezisa și reda în mod fidel trăsăturile tipice ale vieții noi. Operele cele mai reușite nu sunt acelea care prin imagini artificiale vor să prezinte în mod schematic oameni „ireproșabili" ai viitorului, ci acelea care reușesc să zugrăvească toată complexitatea furtunoasă a epocii, evidențiind influența ei asupra transformării personalității omenești.

VERA PANFIL

IDEOLOGIA TINERETULUI ȘI CULTURA

„Decade și moare lumea ca rațiune și intelect".
„Lumea Nouă"
(revista d-lui Mihail Manoilescu)

III

Lumea ideologiei și culturii apare astăzi ca ruinele orașelor din Spania și China, astăzi. Distrugerea și moartea au pustiit lucruri și idei. Pretutindeni zac rămășițele sistemelor ideologice distruse și ruinele teoriilor științifice sfărîmate și abandonate.

Acei care mînuesc cu o extremă dexteritate „ideologică" — sticla cu gaz și revolverul, au declarat războiu rațiunii.

Ca și viața, cultura și progresul sunt urîte, iar distrugerea și moartea au fost ridicate la înălțimea singurului „ideal" al acestor posedați ai evului modern.

„Adevărul lumii — este moartea", a declarat unul din tinerii scriitori ai Apusului, exprimând toată desnădejdea și descompunerea intelectualității de azi, în fața crizei, revoluțiilor și războaielor. Iar eroul unui scriitor al „tinerei generații" romînești, adaogă: „Tu nu observi ce frumos se pregătește tinerimea în toate țările de moarte? Astăzi tinerii nu vor mai avea nevoie de ajutor în ceasul morții, vom muri atît de mulți, încît va exista o singură moarte: *„moartea colectivă"* [1]). Totodată se organizează *„echipele morții"*, unde se învață că „moartea este singurul mijloc de a mai inobila biata turpitudine omenească" [2]).

Astfel e pregătită o generație întreagă pentru moarte, cu zurgălăii și „ideologia" respectivă, pentru ca în ceasul suprem tinerii să nu mai aibă nevoie de „ajutor".

---

[1]) Mircea Eliade „Huliganii", vol. I.
[2]) Dragoș Protopopescu „Buna-Vestire" din 1 Ianuarie 1938.

Am arătat cum operează ideologii extremei drepte romîneşti, în cîmpul teoriilor culturii, „romînizînd" învăţăturile lui Rosenberg [1]).

Incepînd cu afirmaţia profesorului german că „ideologia este o chestie scornită de liberali şi democraţi", (Nae Ionescu) sfîrşind cu „teoria" culturii — „scornită" de acelaşi profesor — înţeleasă ca „trăire" şi expresie a „spiritualităţii", şi opusă „coltorei" iudaice manifestată prin şcoli, biblioteci sau opere ştiinţifice; negarea tuturor valorilor create prin munca omenirii în ultimele secole este completă şi desolantă.

In numele cui se face însă această operă de purificare? Prin ce înlocuesc ideologii noştri „coltora" Apusului şi valorile veacului modern care au „pervertit" lumea?

Pe ruinele ştiinţei şi raţiunii, ideologii dreptei au scris cu sînge şi cenuşe: „faptă", „eroism", „misticism", „destin", „jertfă", „înviere", „om nou". Să vedem care este înţelesul real al acestor lozinci şi idealuri şi ce aduc acestea tinerelor generaţii romîneşti.

Cîteva din construcţiile „pozitive" ale ideologiei extremei drepte: „mesianism", „destin" şi explicaţia pretinsei „mistice creştine", le-am văzut în prima parte a studiului de faţă. („Viaţa Romînească" Mai—Iunie 1938). De asemeni, în ceea ce priveşte lozinca *„fapta"*, arătăm atunci cum întreaga ideologie a cuiburilor a isvorît din acţiunile practice de provocaţiune şi diversiune politică ale organizaţiilor de extremă dreaptă, fapt mărturisit de însăşi şeful mişcării, cînd îşi povesteşte cu candoare începuturile activităţii politice, de simplu agent spărgător de greve muncitoreşti [2]).

„O altă caracteristică a începutului nostru, scrie C. Codreanu, a fost lipsa de program. Nu ne-am legat împreună, cei ce cugetam la fel" [3]). Lucru perfect explicabil, deoarece „cugetările" agenţilor utilizaţi pentru diversiunile politice, nu interesează prea mult, mai ales la începuturile acţiunii.

Ceea ce interesa în primul rînd pe autorii reali ai „gărzilor" şi cuiburilor, era acţiunea fapta. Totodată însă, punerea accentului grav pe *„faptă"*, explică în marea măsură succesul mişcării în rîndurile tineretului intelectual. Tristeţea lumii spirituale a intelectualilor, derutaţi de criza post-belică, fuga spiritului în „noaptea conştiinţei", cultul descompunerii şi al oboselii, oglindite în toată literatura modernă — dela *Proust* la *Joyce* şi moraliştii francezi — au determinat o reacţiune firească.

In cîmpul social-economic, organizaţiile fasciste au canalizat reacţiunile protestatare ale maselor pe un drum *formal* revoluţionar, dar cu un *conţinut* de întărire a reacţiunii. In ordinea ideologică,

[1]) Vezi „Ideologia tineretului şi cultura", I şi II; „Viaţa Romînească" Nr. 5—6, Mai, Iunie 1938.

[2]) C. Z. Codreanu „Pentru legionari" — Garda conştiinţei naţionale ocupă Regia Monopolurilor Statului — Sindicatele naţionale etc., pag. 21—35.

[3]) Ibidem, pag. 278—279.

acţiunea extremei drepte a însemnat de multe ori o simplă exaltare *cantitativă* a tendinţelor ideologice fireşti şi inevitabile ale lumii postbelice şi transformarea *calitativă* a acestora, în sensul urmărit de aceeaşi încercare de oprire a evoluţiei sociale.

Tînărul intelectual e obosit de literatura descompunerii, de discuţiile interminabile, de introspecţia bolnăvicioară şi lipsa de inacţiune? Extrema dreaptă îi oferă o ideologie a „faptei", îndemn la luptă şi acţiune. In ce termeni însă?—„Suntem apologeţii unei *singure* idelogii: fapta" [1]) „Să înlăturăm discuţiile, verbiajul steril, frazeologia inutilă şi dizolvantă, disputa generatoare de ură" [2]). „Fapte nu vorbe!" [3]). In acest fel *acţiunea* este opusă *vorbei*, *frazeologia* este asemuită *discuţiei* în general, şi reacţiunea firească împotriva verbiajului inutil se transformă în dispreţ total faţă de *orice discuţie* şi *critică*: „In şedinţele de cuib să nu se discute în contradictoriu. Nimic să nu turbure majestatea tăcerii". („Cărticica şefului de cuib"). Iar *fapta"*, astfel exaltată şi exagerată, îşi transformă *conţinutul* aşa încît „nu se poate proceda la ea fără o hotărîre fanatică, fără ardoare bestială, fără un minimum de inconştienţă"! (Emil Cioran).

Ceea ce e perfect adevărat şi necesar, de îndată ce logica mişcării cere la un moment dat băieţilor să taie urechile profesorilor (cazul Prof. Bratu) sau să-şi ucidă tovarăşii pe patul suferinţii, (Stelescu).

Iată cum, pornind dela o tendiţă firească şi sănătoasă a sufletului tînăr, numai pe calea transformării dialectice a *cantităţii* în *calitate* se poate ajunge la necesitatea „inconştienţei" şi „ardoarei bestiale".

Un proces aproape analog se petrece şi cu cealaltă virtute a cuiburilor: „eroismul".

„Sfînta simplicitate" a teoriei şi practicei eroismului în organizaţiile de extrema dreaptă ne scuteşte aproape de orice discuţie. Ca şi în ideologia „faptei" se pleacă dela năzuinţa firească a tinerii generaţii pentru o vieaţă sănătoasă, elanuri generoase pentru un ideal şi dela dispreţul faţă de micul-burghez al vremurilor noastre, laş, ipohondru, obez, cu mersul precaut, încet şi cu accentuate preocupări culinare. Cu un singur corectiv însă. Exaltarea împotriva acestui om „produs al progresului", merge pînă acolo, încît se stabileşte pînă la urmă, că teama exagerată de a fi călcat de tramvai, de pildă, se datoreşte.... tramvaiului.

Omul acesta ridicol e obez, susţin doctrinarii noştrii, exclusiv fiindcă „toate acţiunile care ar cere din partea lui o cît de mică cheltuială de energie, sunt economisite" [4]). „Electricitatea, se plînge acelaşi autor, puterea aburului şi razele de tot felul... au oferit omu-

[1]) Vasile Marin „Crez de generaţie".

[2]) Victor Şoimu „Spiritul legionar şi legenda" pag. 63.

[3]) „Cartea circularilor căpitanului".

[4]) Victor Şoimu „Spiritul legionar" pag. 52—53.

lui la îndemîna unui buton, serviciul prompt al plăcerii distracției și interesului" [1]).

Astfel desaprobarea firească a unor consecințe secundare nega-tive ale confortului, se transformă în dispreț față de confort în ge-neral și progres tehnic, care „împiedecă" eroismul. Ceea ce servește perfect interesele acelora care se folosesc în plin de „razele de tot felul" și nu pot oferi mulțimilor decît predica unei vieți „eroice", fără electricitate, fără puterea aburului și butoane, care scutesc de efort fizic.

După cum vom vedea mai jos „primatul spiritului", filosofia „suferinței", „asceza", „jertfa" și alte idealuri oferite tineretului au aceeași origine, același mecanism de formare și același scop nobil.

— „Ce reprezentăm ? Primatul spiritului. Mai exact, depășirea economicului prin spiritual", [2]), concretizează Prof. Nae Ionescu, esența ideologică a mișcării. Și această încercare, de a opune sipirtul-materiei, mai exact de a rezolva problema vieții materiale a masselor, oferindu-le bucuria „depășirii" economicului, se face de către pro-fesorii spiritualiști — pe calea știută — exaltînd ura, de multe ori instinctivă a maselor tinerești, împotriva raporturilor de producție actuale, raporturi neînțelese de ei. Reacțiunea împotriva materia-lismului brutal și legilor necruțătoare ale societății moderne, se trans-formă astfel în negarea „materiei" și „subordonarea tuturor valo-rilor unei singure valori supreme: spiritul. Subordonare care în-seamnă mai ales în faza eroică, sacrificiu, renunțare la sine, asceză" [3]).

„Pe aceeași cale se duce lupta împotriva culturii, care „per-vertește" sufletul „liber" al țăranului; împotriva rațiunii și a intelectului, stabilindu-se direct legăturile între cultura și lupta masselor pentru o vieață mai bună, sau cum filosofează cinic revista unui proprietar de mine „Decade și moare lumea ca rațiune și in-telect. Trăim în zodia renunțărilor și restricțiilor acceptate cu voio-șie cuceritoare". („Lumea Nouă"). Iar șeful politic al aceluiași proprietar, stabilește pentru robii șorecanilor, principiul „cuceritor": „Prin urmare nu pîine cu orice preț, ci onoare cu orice preț" [4]).

Noțiunile „eroism", „faptă", „primatul spiritului", odată trans-formate în sensul arătat, încoronarea firească a glorificării „depă-șirii" economicului, se realizează prin teoria „jertfei", și atitudinea față de *moartea* care aduce „învierea".

Florile de stil cu care e împodobită teoria „jertfei", cuiburilor, pentru a ușura tinerilor digerarea acestui ultim preparat ideologic, sunt deadreptul înălțătoare. „Marea jertfă, scrie un ideolog orga-nizat, e motorizată centrifug prin violentarea ofertei prezentate de

[1]) Ibidem.
[2]) Nae Ionescu, „Cuvântul", August 1930.
[3]) Mircea Eliade „O reevoluție creștină", Buna Vestire, an, 1, Nr. 100
[4]) C. Z. Codreanu „Pentru legionari", pag. 397.

destin. Strangularea tuturor poftelor din tine, biciuirea tuturor che-mărilor spre lume și fuga de aceste chemări, condiționează deschide-rea pentru simfonia jertfei celei mari. Inaderentă la lut, săgetată spre cer, ca gînd, stelară ca obiectiv și deliberativ rapidă, instantanee, marea jertfă depășește legenda" [1])...

Dar „săgețile spre cer" și „obiectivele stelare", nu sunt la rîn-dul lor decît încercări diletante, atunci cînd este vorba de prezen-tarea directă a ultimei realități spre care converg toate idealurile cuiburilor: *moartea*.

Asistăm atunci la o adevărată goană de întrecere, deslănțuirea organizată a unei simfonii sinistre de glorificare a faptului morții, de cele mai multe ori, pentru „frumusețea" intrinsecă și „bucuria" de a muri — independent de scop — căci moartea singură „înobilează turpitudinea omenească și chiar „un vagabond, un cerșetor, odată mort, devine un rege, un patriarh" [2]).

Se scriu articole ditirambice despre „bucuria morții", („Buna-Vestire", „Cuvîntul", 12 Febr. 1938), și poeții cer iertare „căpi-tanului" pentrucă mai îndrăznesc, din cînd în cînd să cînte durerea poporului din satele:

> „pustii căpitane, cu prunci flămînzi, cu bir,
> . . . .
> ne iartă căpitane, că'n pribegia spre moarte
> ne plîngem, covîltire, durerea din cătun" [3])...

Iar cei care au pus bazele mișcării „salvatoare" a tineretului, studenții îngroziți de șomaj și proletarizare, primii cărora li s'a oferit la un moment dat, în loc de pîine — „onoare" și în locul posibilită-ților de muncă creatoare — posibilitatea de a deveni „eroi" și a cu-ceri „mîntuirea" — stabilesc cu emfază că „noi asereciștii (A. S. R. C.), suntem conștiința primei clipe de după războiu a spiritului meditînd îndată după trecerea morții la moarte și mîntuire. Noi tră-iam deși contemplativ, bîntuirea morții „în lăuntru, astăzi o primim în piept, *ridicîndu-ne dîrz către ea*" [4]).

Dar cea mai dezolantă expresie a degradării tinerilor intelec-tuali, obsedați de ideea morții, înebuniți de criză și oscilînd între un nihilism absolut și un optimism bolnăvicios, de glorificare a huliga-nizmului și acțiunii cu orice preț, o redau romanele lui Mircea Eliade.

Acest romancier al degradării tineretului, el însuși tînăr și un fel de șef spiritual al „tinerii generații" — oglindește în cărțile sale, cu o oarecare putere literară — evoluția ideologică și sbuciumul sufletesc al acelora care, pășind în viața fără perspective și fără

[1]) Valeriu Cîrdu „Buna Vestire", 27 Febr. 1937.
[2]) Buna Vestire, 1 Ianuarie 1938.
[3]) Const. Goga, „Scrisoare din cătun".
[4]) Pavel Costin Deleanu, „Clipa de față a tineretului romînesc" Ideea Romînească Nr. 2—4 1935.

ideal, au evoluat dela „reacuitate'' sufletească și ura oarbă împotriva bătrînilor, împotriva oricărui om bogat, sau șef politic cunoscut, la ura împotriva vieții, conștiința inutilizării adevărurilor și elogiul „depășirii'' materiei și eliberării prin moarte.

Eroii lui Eliade, „tînăra generație'' de intelectuali, fii de funcționari, ei înșiși ajunși de cele mai multe ori funcționari, aparent indiferenți față de mișcările politice și sociale, atîta timp cît funcțiile și posibilitățile de parvenire nu sunt amenințate, devin „tragici'' și plini de neliniști „metafizce'', îndată ce teritoriul lor comercial, Statul, este în primejdie și condițiunile de viață ale biurocrației se înrăutățesc.

„Altceva, nu știu cum să spun — scrie Mircea Eliade, cît de înșelat sunt după altceva, complet străin de cele ce am făcut, sau facem acum, ceva mediocru, brutal, întunecat, neinteresant — dar prin care să putem trăi altfel și altundeva'' [1]). Și „altceva'' le-a fost oferit. Tinerii roși de ambiții nesatisfăcute, scîrbiți de discuțiile sterpe și cercul vicios al sexualității exagerate, au căpătat un cîmp de acțiune și prilej de a trăi „brutal'', „întunecat''.

O scinteie s'a aprins în lumea celor disperați sufletește, degradați moralicește și ratați înainte de vreme și a devenit în curînd flacără. Dar o flacără care n'a transformat sufletele, decît în direcția definitivei lor înmormîntări. Tinerii deprimați și obosiți au devenit optimiști. Un optimism fals însă; istoria nu ne lasă altă ieșire: *anulare sau crucificare''* [2]). Cei slăbiți înainte de vreme de inacțiune, au ajuns acționiști și apologeții „faptei''. Dar *fapta* exaltată, acțiunea cu orice preț, bazată pe „ardoare bestială'', „inconștientă'' și înțeleasă „în sens mistic: lupta împotriva omenescului pregătire de moarte''. (Mircea Eliade).

Și dacă înainte de organizarea „echipelor morții'', eroii triști ai „tinerei generații, erau copleșiți de sentimentul morții, găsind într'însa suprema „eliberare'' din această lume, care nu le-a oferit decît suferința și dorințe nerealizate, dacă Pavel Anicet, din primul roman al lui Eliade, se sinucide, aproape fericit, crezînd că și-a creiat „o moarte fără disperare... O moarte senină, uitînd totul, iertînd totul. Nu am drame, nu sufăr, nu regret nimic domnilor...... Liber Dumnezeule, liber''... [3]). Odată cu organizarea și creșterea cuiburilor, se schimbă numai termenii și sentimentul morții „salvatoare'' este servit tineretului cu toată silința cuvenită, pentru a-l face să accepte senin și „fericit'' acest ultim ideal al „depășirii'' totale a materiei. Bine înțeles însă că nu mai este vorba de o moarte individuală și fără folos, în odaia proprie, cum a murit Pavel Anicet; ci se pregătește tineretul o moarte colectivă, în batalioanele armatelor de sclavi, pornite să împlinească „destinul'' națiunilor, mai exact „misiunea'' concernelor Krupp-Tiessen et Co., care sufocă de „lipsa de spațiu'' și dorința de a apăra „civilizația''.

[1]) Mircea Eliade „Cuvîntul'', IX. 2,910, 3 Iunie 1933.
[2]) Pavel Costin Deleanu, Ideea Romînească Nr. 2—4, pag. 86.
[3]) Mircea Eliade „Intoarcerea din raiu''.

Astfel, după ce în „Intoarcerea din raiu'' Pavel Anicet, moare, fără motiv, Alexandru Pleșa din „Huliganii'', eroul pozitiv, acționist al aceluiași autor, se pregătește cu totul altfel de moarte.—„Moartea noastră, a tinereții de astăzi, proclomă Alexandru, e cu totul altceva. Noi vom muri cu toții, milioane de tineri, vom muri strînși unul într'altul și nimeni nu se va mai simți singur în acel ceas... Niciodată lumea n'a pregătit cu mai multă isbîndă oameni tineri pentru o moarte colectivă''.

Adevărul este, că nu s'a isbutit nici acum. Este o iluzie a lui Alexandru Pleșa-Eliade și a potentaților statelor totalitare, că tinerile generații se pregătesc într'adevăr „frumos'' pentru moarte.

In Apus ca și în Răsărit și în Extremul Orient, milioanele de tineri, cresc cu totul în alt spirit, decît cel preconizat de ideologia „depășirii'' materiei. Acești tineri vor înfrunta la nevoie *moartea*, după cum o primesc și astăzi în țările invadate de armatele agresorilor. Acest lucru îl fac însă, pentru triumful *vieții* și distrugerea tuturor acelora care o urăsc și o amenință.

Dar și în țările unde batalioanele de asalt au încadrat tineretul flămînd de pîine și acțiune, spiritul lui Alexandru Pleșa este limitat la pătura intelectualilor degradați.

Și în acele țări, massele de tineri, tinerii muncitori și țărani sunt dornici de viață, o viață mai bună, mai demnă și mai omenească. Ceea ce se va dovedi la prima mare încercare...

Cu „teoria'' morții, am terminat schițarea generală a ideologiei extremei drepte romînești. In lumina ei nu ne mai rămîne decît să înfățișăm pe *omul* educat în spiritualitatea cuiburilor, „omul nou'' pe care încearcă să-l creeze ideologia și practica extremismului de dreapta.

Mișcarea „revoluției naționale'', deși apelează la massele populare, utilizînd un limbaj demagogic asupra suferințelor și nevoilor poporului, nu se sfiește să cultive, în cadre, un dispreț adînc față de „mulțimile oarbe''—din care „unul se alege''. (A. Cotruș).

— „Poporul—mărturisește candid „căpitanul''—nu se conduce după *voința* lui: Democrație. O națiune trebue să se conducă după legi de viață și norme, legi naturale de moarte'' [1]). Dar „cine, din mijlocul unei națiuni, poate înțelege sau indică aceste norme?''. Iată răspunsul „căpitanului'', care constitue un model de rea credință și cinism: „Poporul? mulțimea să înțeleagă aceste norme? Cred că i se cere prea mult. Mulțimea nu înțelege alte legi mai mărunte. Nu numai că nu le poate prinde ea din văzduh, dar trebue să i se explice multă vreme, să fie chiar pedepsită pentru a le putea înțelege'' [2]).

[1]) C. Z. Codreanu „Pentru legionari'', pag. 387—388.
[2]) Ibidem.

De îndată ce este stabilit că mulţimile „trebuesc să fie chiar pe-
depsite", pentru a înţelege „normele" de viaţă şi în consecinţă tre-
bue să fie conduse de „elite" care înţeleg totul şi pedepsesc la nevoie
pe cei ce nu înţeleg; „căpitanul" devine iar îngrijorat.

„Cine alege această elită? Mulţimea?—Răspund. *oricine* în
afară de mulţime. Admit oricare alt sistem în afară de „democra-
ţie" [1])... Ceea ce este perfect normal pentru „o elită" de felul celei
a lui Codreanu, care se poate înţelege cu *oricine*—mai precis, poate
servi oricui—în afara mulţimilor populare, care se ridică prin de-
mocraţie la o conştiinţă politică superioară. Iar înţelesul social pe
care-l dau doctrinarii noştri elitei, descoperă în toată goliciunea
lor scopurile „revoluţiei naţionale".

Este vorba pur şi simplu de instăpînirea unei noi *aristocraţii*, unei noi *caste*, în locul celor răsturnate prin ridicările „biologice" ale masselor.

— „Suntem contemporanii norocoşi ai celei mai semnificative prefaceri, pe care a cunoscut-o Romînia modernă—formarea unei noi aristocraţii" [2]). Şi ca să nu fie niciun dubiu asupra conţinutului social al nouei aristocraţii, acelaşi doctrinar, deplînge soarta care a făcut ca „vechea noastră aristocraţie, atît de mult legată de pămînt şi de civilizaţia ţărănească..., a fost sdruncinată de o seamă de domnii nefericite"... şi încheie proclamînd că „noua aristocraţie legionară reînvie Evul Mediu romînesc" [3]).

Acest doctrinar are desigur dreptate, după cum o avea şi Ion Moţa, întărind că „eu şi camarazii mei suntem un fel de strigoi ridicaţi dintr'o lume apusă, spre a purta duhul spaimei în lumea de azi" [4]). Se înşela însă, crezînd că lumea apusă este lumea flăcăului Nuţu Doncii şi a idilicului sat ardelean.

Ţărănimea romînească cunoaşte perfect această lume apusă. Este lumea iobăgiei şi împilării, lumea ciocoilor şi magnaţilor, care renaşte astăzi în strigoii „elitelor" extremei drepte, încercînd răpirea a tot ceea ce a cucerit acest popor prin jertfă de sînge şi răsmeriţe de veacuri.

Să ne mai mirăm atunci de limbajul unui alt „revoluţionar" care nu poate să-şi stăpînească ura faţă de mulţimile muncitoare, încurajate de sistemul democratic? — „Boborul — urla într'o zi de alegeri pentru Cameră, strigoiul lumii apuse, boborul acesta beat de ţuică subţire a suveranităţii lui de azi, plat ca trotuarul şi tîmpit ca un buletin de vot, boborul suveran, mereu acelaş (4 milioane de proşti, absolut incurabili!) boborul de totdeauna în sfîrşit! făuritor al dezastrului nostru de ieri şi de azi"! [5]).

[1]) Ibidem.
[2]) Mircea Eliade „Noua aristocraţie legionară", Vremea, 23 Ianuarie 1938.
[3]) Ibidem.
[4]) Ion Moţa „Cranii de lemn", pag. 9—10.
[5]) Toma Vlădescu „Boborul suveran", „Calendarul" din 20 Iulie 1932.

Pentru îngenunchierea acestui „bobor"—„plat ca trotuarul", nu ajung însă dispreţul şi furia. Pentru aceasta se fac organizaţii de massă, în care acelaşi „bobor" este adus prin promisiuni de „pîine, pace şi dreptate; iar pentru intelectuali se construeşte o teorie a îngenuncherii, care dacă nu este plată ca trotuarul, nu poate totuşi satisface decît curiozitatea acelora, la care mărşăluirile pe trotuare înlocuiesc orice exerciţiu intelectual.

— „Trebue să existe — scrie Nae Ionescu — încă un element creator de istorie: care să nu fie nici omul împotriva masselor (dictatura), nici massele împotriva omului (democraţia degenerată de azi); ci *omul pe care şi l-au găsit massele*. Evident, o judecată geometrică se împacă mai greu cu asemenea forme, în care legături *mistice* (adică ascunse) fac şi desfac întîmplările. Care este omul? Aici nu încap ghicitori. Omul masselor e cel care este. Cel pe care massele îl recunosc ca atare. Il recunosc—după care metodă? După aceea că *cred* în el. Desigur şi voturi... Dar dincolo de voturi actul de credinţă, de credinţă nu de încredere [1])...

S'a înţeles perfect! Nu? Legături *„ascunse"* (curat ascunse, coane Fănică) stabilesc cum trebue să se „facă", şi să se „desfacă" lucrurile. *Cine* este „omul masselor"? E cel care *este*. Nu mai încape nicio discuţie. E cel în care massele *cred*. După ce criteriu se va stabili însă, că massele, „cred" în Mitică I zis „căpitanul", dece mai mult decît în Mitică II? „Voturi? Desigur şi voturi, dar dincolo de voturi... actul de credinţă". Ne reîntoarcem deci iar la actul de credinţă. Cercul este închis. In esenţa ei, „teoria" profesorului ar fi aceasta: Cine e omul? Acela în care cred massele. In care cred massele? In acela care este omul masselor. Nu ne mai rămîne decît să recurgem la ajutorul aceluiaşi profesor, care ştie el ce ştie din legăturile „ascunse"—şi ne ajută prin ziare—întreţinute prin mijloace nu mai puţin „ascunse" — să identificăm fără greşeală pe Mitică cel adevărat, pe care l-au „găsit" massele şi care trebue să-şi ia titlul de „căpitan".

Ceilalţi doctrinari, elevii profesorului, argumentează la fel. —„Căpitanul este o apariţie greu de înţeles pentru mintea celor lipsiţi de simţ istoric, ca şi pentru mintea celor care judecă prin formule învechite. Lucrurile au aici o înfăţişare cu totul nouă, care pedepseşte pe cel ce nu aderă, cu neputinţă de subalegere" [2]). Apoi vine argumentul suprem „Căpitanul este ascultat... pentru că este căpitan, adică conducător" [3])... judecată perfect valabilă în armată, unde un căpitan într'adevăr este ascultat pentrucă este căpitan, dar acolo puterea acestuia derivă din ierarhia gradelor şi legile armatei.

In acest fel, totul se lămureşte, simplu şi concret. Omul masselor este cel care este „Căpitanul", este ascultat, pentrucă... este „că-

[1]) Nae Ionescu „Cuvântul" Nr. 3.126, 27 Ianuarie 1938.
[2]) Ernest Bernea, „Cuvîntul", 9 Febr. 1938.
[3]) Ibidem.

pitan''. Iar dacă între *de ce?* Se răspunde că „legături mistice (ascunse) fac și desfac întâmplările'', dar mai ales „pedepsesc pe cel ce nu aderă'', ceea ce, însfîrșit poate constitui singurul argument convingător.

Față de teoriile de mai sus, Emil Cioran apare ca un mare raționalist. El încearcă justificarea împilării poporului, fără sofisticării și judecățile „dialectice'', „ascunse'', ale profesorului Nae Ionescu. „De când e lumea — ne asigură Cioran — oamenii s'au bucurat, când au pierdut libertatea, muritorii n'au iubit cu pasiune, decît pe acei ce le-au pus căluș. Adam a fost un plutonier.

In țara noastră e un adevărat strigăt după dictatură și o ură invincibilă împotriva unei libertăți inutile... o furie ciudată de repunere, o necesitate a orbirii, o voluptate a îngenunchierii. Toate lucidităţile sunt criminale. De aceea să vină dictatura. Brutalitatea este singura soluție împotriva desabuzării inteligenții'' [1])... După cum, tot cămașa de forță, vom adăoga noi, este singura soluție împotriva manifestărilor furioase ale paraliziei generale.

Și acum să privim înfățișarea „omului nou'' creat de „elitele'' cuiburilor. „Tehnica de realizare a omului nou, ne asigură V. Gîrcineanu, este foarte simplă, după cum sunt foarte simple toate lucrurile în legiune'' [2]).

Iată în adevăr, sfînta simplicitate a teoriei și tehnicei de educație gardistă. In primul rând se stabilește că în momentul actual „criza Rominiei, nu este o criză economică, ci una spirituală'' [3]). „Strigați în toate părțile că răul, mizeria, ruina ne vin dela suflet'' [4]), susținea Codreanu, chiar la începuturile mișcării.

„Omul nou'' nu se va interesa deci prea mult de cauzele economice și politice ale răului, ci va fi preocupat, în primul rînd, de problema sufletului.

„Nu reforma programelor, ci reforma sufletului'' [5]). Iar în fața condiției materiale a poporului, „omul nou'' va găsi soluția „depășind'' economicul, adică „legionarul transcende condiția s'a materială pentru a se transfigura în spirit. El învinge biologicul pentru a fi sabie și platoșă a spiritului'' [6]).

Sau după cum se exprimă mai corect, un alt doctrinar „Omul de mîine, nu trebue să fie mai sătul, decît cel de azi ci mai pur'' [7]).

Iar ca să se transforme mai ușor într'o „platoșă a spiritului'', omul nou trebue să practice asceza; ceea ce nu este decît o „reîntoar-

1) Emil Cioran „Vremea'', Martie 1937.
2) V. P. Gîrcineanu „Din lumea legionară'', pag. 20.
3) Victor Șoimu „Spiritul legionar'', pag. 102.
4) C. Z. Codreanu „Declarația la mesaj'', Monitorul Oficial, Noemvrie 1933.
5) C. Z. Codreanu „Pentru legionari'', pag. 286.
6) Victor Șoimu „Spiritul legionar'', pag. 36.
7) Florea Stamatiu, „Vremea'', Mai 1938.

cere a omului pe făgașul firesc al destinului său'' [1]), deoarece „una din virtuțile care vor transforma și vor reabilita condiția umană, va fi asceza'' [2]).

Pentru purificarea omului nou, nu ajunge însă, practica ascezei.

Trebuește o eliberare totală a spiritului de valorile lumei vechi, care au „pervertit'' sufletele dela epoca Renașterii.

„Omul nou'' va trebui să se lepede de acest trecut și de tot ce e legat de el, deoarece „cu un trecut nu se poate începe o lume, cu un trecut nu se poate decît sfîrși [3]). „Omul nou'' va avea „sentimentul de dispreț total față de epoca care a trecut... sentința aspră de condamnare și tăgadă totală a ceea ce s'a crezut până acum că este creația romînească a secolului al XIX-lea'' [4]), disprețuind totodată și toate marile personalități de tip vechi, care pentru noi nu înseamnă nimic''.

„Omul nou'' va distribui toate valorile, „iudeo-liberale'' ale acestui trecut și în primul rînd cultura inaugurată de secolul enciclopediștilor, care în fond nu este decît o invenție iudaică „coltora, știința despre tot'' [5]).

„Omul nou'' se va ridica împotriva științei de carte și școlilor acestei „coltori'', căci „opera aceasta (a școlilor) e timpul s'o mărturism, e o desvoltare, un jaf. Am ravagiat ce era mai pur în sevele ei de rezistență, am distrus în sufletul tineretului *ignoranța*. Ignoranța, ancora care leagă de pământul cel mai admirabil de pe lume garanția mistică a înțelepciunii a puterii, a biruinții sale... In condițiile actuale, *țara analfabetă să ne fie un ideal*'' [6]).

Dar „omul nou'' știe de asemenea că nu numai școlile „desleagă'' limba și ravagiază „sevele de rezistență'' ale poporului. Săpunul e la fel de primejdios, căci, „cine știe dacă românul mai poate rămîne el însuși, cînd se va spăla în fiecare zi'' [7]).

„Omul nou'' va disprețui științele pozitive, care nu au „valoare metafizică'' și va rîde de „sălbăticia unor naivi ca Alexis Carrel și Lindberg, care încearcă ridicole experiențe științifice cu inima arartificială și alte drăcii de felul similar'' [8]).

„Omul nou'' își rîde de asemenea de zeița Rațiunii, disprețuiește inteligența care este o „calitate caracteristică iudaică'' și va protesta contra intelectualismului „cel mai rătăcit ideal pe care și l-au putut formula vreodată românii''. (V. Gîrcineanu). „Omul nou'', știe că „generația care vine nu va mai ceti. Pe ei nu-i va interesa scrisul și

1) Ernest Bernea, „Cuvîntul'', 2 Mai 1938.
2) Ibidem.
3) „Buna Vestire'', 11 Aprilie 1937.
4) „Cuvîntul'', 21 Februarie 1938.
5) Vezi „Viața Romînească'', ideologia tineretului și cultura, Iunie 1938.
6) Dan Botta, „Țara analfabetă'', „Buna Vestire'', 28 Februarie 1937.
7) Mircea Eliade, „Huligani''.
8) Dan Petrașincu, „Decadența viziunii științifice asupra omului'', Cuvîntul, 24 Mai 1938

toate realizările înțepenite. Pe ei îi va interesa mântuirea“ [1]), și va crea deci un nou ciclu de vieață romînească, în care lozinca va fi, „nu mai scrieți băieți, exact contrariul decât a spus Eliade Rădulescu“ [2]).

„Omul nou“ dispreţueşte raţiunea, utilizînd cîntecul, rugăciuciunea și apelul la sufletele morților. In locul discuțiilor în contradictoriu [3]), își va forma și convingerile, cu totul pe o altă cale decît raționamente și gindire.

Căci el va ști că „o convingere nu e încheierea logică a unui proces dialectic, ci o bucată din ființa mea, nu un adevăr de conștiință cu unul de vorbă, sau de moarte. Trăesc sau mor cu el; nu pentru acest adevăr, ci pentru mine, căci adevărul face parte din ființa mea, eu sunt adevărul“ [4]).

„Omul nou“ va căuta deci să fie un perfect huligan, căci „unde mai este loc, atunci pentru toleranță? (Nae Ionescu) nu va respecta „nicio morală și poate călca orice lege“. (M. Eliade).

„Omul nou“, va fi omul „faptei“ și omul „eroic“. Dar pentru acest lucru va trebui să fraudeze gindurile, care sunt „o otravă, o piedică pentru elan“, căci „eroismul începe prin brutalitate“ (Emil Cioran).

Iar ceea ce deosebește fundamental sufletul „omului nou“ de sufletul omului perimat, este tocmai „în felul de a judeca și a privi războiul. Omul perimat desvoltat în atmosfera infectă de după războiu, creată de iudaism și agenții săi, a difuzat defetismul și pacifismul în suflete ca pe o otravă“ [5]).

Pe cîtă vreme „omul nou“, nu numai că „acceptă războiul ca pe o mare judecată a lui Dumnezeu“ [6]), dar e conștient totodată că „războiul se impune ca o necesitate respiratoare a istoriei. Uneori fără ușurare prin războiu, istoria s'ar prăbuși și ar muri“ [7]). Iar pentru ca nu cumva istoria să „moară“ — „omul de mîine, cruciatul va scoate dintre noi capcana pe care am numit-o mai sus „mitul păcii“ [8]), și care este „corolarul celui mai josnic cult pe care l-a dat omenirea: cultul omului“ [9]).

Dar omul nou știe că războiul este și o necesitate națională, căci numai „valorificarea sângeroasă a forțelor obscure a înălțat popoarele la un nivel istoric. Un popor pacifist este o rușine a istoriei. România nu poate deveni o realitate decît printr'un regim de forță, împodobit de un profetism fanatic și de un mesianism bolnvăcios“ [10]).

[1]) Emil Cioran, „Romînia subterană“, Vremea, 19 Aprilie 1936.
[2]) Ibidem.
[3]) Horia Stamatiu, „Vremea“, Mai 1938.
[4]) Buna Vestire, 28 Martie 1937.
[5]) Ibidem
[6]) Buna Vestire Nr. 148.
[7]) Nae Ionescu „Dincolo de tocmeală“, Cuvîntul, 5 Februarie 1938.
[8]) „Cărticica șefului de cuib“.
[9]) Ibidem.
[10]) „Ciclu nou în scrisul romînesc“, Cuvîntul, 23 Ianuarie 1938.

Iar ca să învingă rezistența agenților iudaici care afirmă „prostia enormă“ că suntem păcătoşiţi şi „poporul nu vrea decît să fie lăsat să trăiască liniștit între granițele actuale“ [1]), omul nou va trebui să facă totul, căci altfel „dacă nu suntem siguri că Bucureștiul va fi în curînd buricul planetei, mai bine să-i dăm foc de pe acum“ [2]).

In tot cazul însă „omul nou“ știe că „țelul final al popoarelor nu este viața — ci învierea“, (Codreanu) și pentru un singur gest mesianic — o eventuală cruciadă împotriva Antihristului dela răsărit — merită să sacrificăm și vieața neamului. Căci neamurile ca și oamenii, dacă nu acceptă moartea — nu se vor putea mântui și „înoia“ (Codreanu).

Dar războiul este util „omului nou“ și din alt motiv. Războiul îl va ajuta pentru a putea deveni, „sabie și platoșa spiritului“.

„Războinicul adevărat, eroul — scrie M. Eliade, — depășește condiția umană. Plecînd la luptă, războinicul, iese din starea profană... Eroul ca și preotul, este un ins care *sacrifică*. Lumea greco-romană, acorda războiului valoare sacră; îl identifica adică, unui *sacrificiu* ritual. Victorioșii erau bărbații, care *sacrificau* viețile dușmanilor; întocmai cum sarcerdoții sacrificau, pe altar, animalele necesare ritului. Dar acest sacrificiu nu poate fi realizat decît după prealabile purificări; altminteri, animalul jertfit rămâne pur și simplu un animal înjunghiat. Deci întocmai ca și preotul care se pregătește de un sacrificiu și păstrează o prealabilă castitate — iar în timpul ritualului este *purificat*, adică izolat de orice stare profană — războinicul trebue să păstreze de asemenea, în tot timpul luptei (al „sacrificiului“ puritatea rituală“ [3]).

Din cele spuse până acum, începe să prinză viață personalitatea „omului nou“, pe care unul din principalii săi educatori, el însăși precursor al acestui nou tip de umanitate, îl descrie în felul următor: „O aplecare către simplicitate, către pământ, către florescența virtuților trupești, către curaj, către biruințele fizice sportive, către realitățile sângelui, către svîcnirile infraconștiente din adâncul uman, acestea vor fi atribute constitutive ale personalității romînului de mîine“ [4]). Și mai departe: „întîietatea credinței, accepțiunea docilă a unor adevăruri primare, imanente, sau dovedite prin revelațiune și instinct, o stare sufletească quasi-eclesiastică... aceste sentimente vor frîna mult acțiunea creerului, criticismului și raționalismului Romîniei de mîine“ [5]).

[1]) V. P. Gîrcineanu, „Rînduiala“, caietul 5, 1937.
[2]) Nichifor Crainic despre concepția mesianismului în cartea lui Cioran, „Gîndirea“, Februarie 1937.
[3]) Mircea Eliade, „Sfnt celui care merge la războiu“, Vremea, 30 Ian. 1938.
[4]) Alexandru Cantacuzino, „Romînul de mîine“, raport ținut în fața studenților, București, 1938.
[5]) Ibidem.

Iar după expresia unui alt doctrinar, atributele de mai sus, vor face dovada că „omul nou" a ajuns în *„pnevmosfera"*—Acolo „în pnevmosfera, cînd a ajuns cineva, după grele urcușuri, toate rezidiile biologice și psihologice chiar formează un lest care încurcă sborul și constitue plumbi pe aripele sufletelor eroice. Pe acest ultim plan transfigurările, astăzi filosofice, nu te mai pot mulțumi pentrucă sunt depășite. Tu însuți ești o lucrare de artă stilizată în armonie cu cerul și rotunjită după chipul lui Dumnezeu; orice cuvînt al tău este o filosofie, orice gînd o religie, orice gest o poruncă și o lege" [1]). Iar cea mai bună dovadă că „omul nou" e în plin mers o găsim în faptul că pînă și copiii de azi „nu li s'a uscat încă bine ombilicul și au și schimbat eleganța pantofului cu soldăția bocancului în care se simt mai bine" [2]).

Bine înțeles că doctrinarul nostru a uitat să ne spue, că la copiii țărani acest indiciu nu e valabil, întru cît ei „se simt mai bine" dela naștere, neavînd nevoie să mai schimbe „eleganța pantofului".

In tot cazul să primim resemnați concluzia prevestitorului nostru care ne propune „să ne bucurăm și să ne veselim, că în frumoasa noastră țară se aude tropot de bocane victorios" [3]).

Suprema cucerire a „omului nou rămîne însă atitudinea față de moarte. „Omul nou" se va pregăti în permanență de moarte și va „iubi moartea" [4]). Pe lîngă toate considerentele pe care le-am expus, el știe că și „Tracii considerau moartea ca o fericire, ceea ce ar fi făcut din ei un popor de sinucigași. Se cuvine să adăugăm: ei considerau nașterea ca un păcat" [5]).

„Omul nou", ajuns în „pnevmosferă" e conștient că „facem umbră pămîntului: pătăm această planetă al cărei rost este atît de pur în armoniile lumii, aruncăm o umbră nefastă, ne proiectăm păcatul" [6]).

„Ținta supremă, scopul tuturor acțiunilor „omului nou" va fi deci, să se pregătească de moarte, să ajungă „amantul morții". Iar batalioanele de asalt, cuiburile, gărzile și spiritul de corp, cultivat de ele, îl va ajuta pe această cale, suprimînd „fundamentala singurătate a omului în ceasul morții", în ceasul morții colective, cînd tinerii „vor muri atît de mulți, încît nu vor mai avea nevoie de ajutor" [7]).

De aceea, peste toate lozincile și faptele, deasupra tuturor țelurilor și idealurilor „omul nou" va striga din toată inima—uneori singur și înainte de vreme, alteori însă cot la cot cu massele de tineri

[1]) I. C. Bica „Generația bocancului", Buna Vestire, 18 Martie 1937.
[2]) Ibidem.
[3]) Ibidem.
[4]) „Indreptarul corpului Moța-Marin".
[5]) „Sfarmă Piatră", An. 1, Nr. 44.
[6]) Ibidem.
[7]) Mircea Eliade „Huliganii".

legați prin același destin, de eliberare din această lume, unde facem umbră pămîntului — *„Trăiască moartea!"* [1])...

....

Și acum... Să oprim pentru o clipă, halucinațiile celor înebuniți de acțiunea și teologia organizațiilor de extremă drepată. Dacă ele nu sunt expuse nicăeri, cu sistem, în felul de mai sus—nu încape nicio îndoială, că peste frazele demagogice necesare propagandei și bunului simț păstrat de elementele cinstite rătăcite în mișcarea cuiburilor—acestea sunt totuși adevăratele tendințe și țelurile finale ale mișcării.

Și nu trebue să uităm că extrema dreaptă din țară nu este decît o verigă din lanțul acelor forțe, care distrug astăzi orașe neapărate și pregătesc prin „războiul total", renașterea Evului mediu.

„Omul nou" al cuiburilor extremiste, „amantul morții", se află în fața noastră. Își va schimba poate înfățișarea, dar tendințele fundamentale, scopurile și pericolul acțiunii vor rămîne, atîta timp cît vor exista axe de distrugere a națiunilor și ideologiile sinistre de glorificare a morții și a războiului.

ILIE CONSTANTINOVSCHI

[1]) Manifestul legionarului Găină (Bucovina, Martie 1938).

CRONICA LITERARĂ

CĂRȚI ROMÎNEȘTI

EUSEBIUS CAMILAR, P. STATI, AL. DIMA, LUCIA DEMETRIUS, PERPESICIUS ȘI STĂNICĂ

D-l Eusebius Camilar, este un tinăr poet și prozator din Iași, care publică în revistele locale, dar n'a ajuns încă a fi cunoscut dincolo de dealurile orașului. Capitala Moldovei, continuă mai departe a avea scriitorii și intelectualii ei, dar lipsesc revista și spiritul critic, care să dea hotăriri valabile pe tot cuprinsul țării.

Opera asupra căreia voim să atragem atențiunea, se intitulează *Cordun*, și este încă în manuscris. Datoria criticului este de a vorbi de producțiile de oarecare interes, nu numai de tipărituri, mai ales cînd din discutarea operei manuscrise poate să urmeze editarea ei de către cei în măsură să facă aceasta. Deci, *Cordun* este o scriere în proză, care ar putea să fie asemănată cu *Amintirile* lui Creangă. Un intelectual, provenit dintr'un sat din Moldova, își povestește copilăria, înfățișînd viața satului și pe oamenii din el, în deosebi părinții. Deosebirea este aceasta că d-l Eusebius Camilar, privește viața cu un ochiu mai cult, mai critic și dă grupului de amintiri o structură de ficțiune, pe temeiul unei impresiuni dominante, încît în cele din urmă nu știi dacă scrierea e curat auto-biografică, ori e o simplă invențiune la persoana întîi. In sfîrșit, chestiunea aceasta e secundară. Fapt este că în *Cordun*, aflăm un soiu de poem epic, în care faptele sunt necesare numai întru cît indică mișcările elementare, primitive, ale societății umane. Cordun, e un poem tribal. Stilul e limpede, cu oarecare coloare dialectală, pe unde trebue nervos, și uneori poate prea sacadat. Foarte rar cîte-o intenție de imagine strică puritatea apei („... mi-aș lepăda straele tîrgului — să păzesc corăbioarele de lumină").

Satul este înfățișat de d-l Eusebius Camilar, fără niciun fel de sentimentalism, ca un fel de așezare de Piei-Roșii. Viața e rituală, lupta pentru existență cruntă, gingășia inexistentă, înlocuită cîteodată cu izbucniri violente de umanitate. Să fi avut autorul talentul plastic și cadența unui Chateaubriand (e prea tînăr încă pentru asta), ar fi făcut tabloul sălbăticiei solemne, impasibile, aci la marginea stepelor.

Iată cîteva momente: Tatăl familiei de țărani de care e vorba (Camilar ar veni dela niște cămilari păgîni, aduși de Turci cu cămilele), se întoarce după războiu din America. El e tăcut și impenetrabil ca toți obosiții cîmpurilor, care stau printre vitele fără cuvînt; apoi izbucnește cu violența animalelor:

„Două săptămîni tața ne-a îngăduit copilăria. După aceea a pus sub vatră o nuia. Pe mine m'a bătut cel dintîi"

Scurtele, fioroasele ciocniri între acești oameni, posomoriți de sărăcie, sunt descrise sobru, în stil de epopee:

„Intr'o seară a venit beat dela crîșmă. Afară ploua. Ii curgea apa pe pălăria pleoștită. Cumpănindu-se ne privea cu ochii rătăciți. Ne-a suduit de Dumnezeu. Mama l-a întrebat despre banii pe care îi băuse. Care bani? se răsti tata. Acei pe care i-ai băut. Tata a ieșit în tindă și s'a întors cu toporul. Te omor. Mama a răcnit. Noi, ne-am strîns în jurul mamei. Ce vrei dela mama? Las'o pe mama. Scîrnăvii. Atîta ne-a spus și a ieșit. Am auzit sgomotul surd al toporului aruncat pe pămîntul din tindă".

Și umanitatea, acestui om aspru e stingace, și cu atît mai mișcătoare. Copilul strica ogorul culegînd și popușoi cruzi.

„Tata avea în car o leucă găsită pe drum. Cînd a luat-o din car, eu am început să fug. Golanule, mi-ai stricat ogorul. Te prind eu! Aproape, peste ogoare, clocoteau apele mari. Pe lîngă pîrîu eu alergam spre ape. Mă duc să mă'nec, am strigat. Și alergam spre ape. Tata răcnea după mine: Măăă... Nu știu cum s'a întîmplat. Cînd m'am desmeticit, tata îmi săruta obrajii și eu plîngeam în hohote. Răul tatei rău. Să nu mă spui mine-ta".

Deci ființele acestea au un suflet omenesc, numai asprit de luptele existenței. Mila este pentru ele un sentiment prea puțin folositor, sub marginea sublimității lor. Scena mergerii cu vitele în codru este admirabilă. Tatăl bate cu sete animalele îngrămădite la răcoare. Copilul, se înduioșează, solicită mila. Și acum urmează sarcasmul, rîsul homeric al omului îndobitocit de sărăcie:

Tata s'a uitat la mine chiorîș. Măi, te-a prostit tîrgul. Haí să descărcăm lemnele. M'a spus mamei, fraților, surorilor. M'au rîs pe rînd, spălîndu-și mîinile".

Și copiii sunt crunți.

„In luncă l-am văzut pe Nicolai. Cu un băț urmărea puii de iepure, stîrniți din culcușuri de venirea apelor. Incolo, nimeni. Nicolai ședea pe-o insuliță între nuele de plop, suflecat pîn'la genunchi, cu bățul în mînă. La picioarele lui se sbăteau cîțiva puișori pe care-i ologise.

Mandache e un copil bolnav care stupește sînge. Pentru asta i s'a cumpărat o haină orășenească. Mandache este și egoist și îngîmfat. Noaptea își pune haina sub pernă. Se laudă: „încaltea tu nu stupești sînge. Dac'ai stupi ți-ar cumpăra și ție mama una". Fratele îl bate și-i ia haina.

Mama dă copiilor de mîncare, felii de cartofi fripte pe plită.

Catrina noastră căreia îi spuneam gureșa, cînd miroseau feliuțele a fript, se da jos de pe cuptor și stupea pe ele. Na, deacuma-s a mele. Flămînda dracului, strigam noi. Mînîncă-i pîn'țior sări ochii.... Dar pentru ca să nu mai stupească Catrina pe feliuțe, ședeam toți în jurul plitei cu cuțitele deagata. Cum pui mîna, cum îți tăiem degetele, pișircoasă....".

Dragostea pentru vite este amestecată cu interesul. Toți bocesc moartea vacii, mama o învelește cu un cojoc, dar apoi își mîngîie copiii așa: „Ție o să-ți fac ciubote, ție papuci, ție opinci...". Firește, din pielea vacii.

Viața sentimentală este aspră, sălbatecă. Flăcăii fură fetele.

„Mamele își păzesc fetele și unele se culcă lîngă ele... Tatăl unei fete nu dormea toată noaptea. Cum auzea pași pe fîn, lua furca cu trei

coarne şi se urca repede în podu-şurii. Vai de flăcăul prins în aşternut.... Pe fată o scărmăna de păr: puiţă ce eşti, sameni cu mâta....".

Dar şi dragostea e mistuitoare, haiducească, cu atît mai exaltată cu cît nu-şi găseşte o expresie verbală complicată. Calistru e exponentul patimei mistuitoare, el e De Grieux al tribului:

— „Mătuşă, mi-i dragă fata dumitale. Am avere şi neamuri bune. Dacă nu mi-o dai, ţi-o fur într'o noapte. Am holteit destul.

— Incă nu ştie ţese, omule; încă nu ştie minui vătalele.

— Eu nu ţi-o iau pentru minuitul vătalelor. Mie mi-i dragă şi-am s'o ţin ca pe-o duducă, vara la umbră şi iarna la căldură. Am bani de-argint şi de aur, mătuşă....".

Instinctele sunt şi ele năvălitoare, neacoperite de pudoare.

„Strungarul Michiduţă avea vreo şaisprezece ani. Citeodată ciobanii îl prindeau şi-i trăgeau veştmintele în jos: Măi Michiduţă ţi-au crescut.... tuleiele".

Toată existenţa e stăpinită de grija hranei. Sentimentele umane se clasează după acest principiu. O fată se îneacă, lumea este întristată, apele aruncă pe fată afară şi maică-sa o ia cu carul.

„Are să ploae, ziceau oamenii, rezimaţi în sape pe ogoare. Are să ploae. Apele lui Dumnezeu şi-au luat vama....".

‚Sunt şi alte pagini admirabile în cartea d-lui Eusebius Camilar: fugărirea copilului călare de către tatăl miniat, jupuirea unui cîine prea bătrin. Talentul scriitorului este învederat. Vom observa numai un mic cusur, uşor de emendat. Sunt unele cruzimi de expresie inutile, deşi în spiritul adevărului, pe de o parte şi unele note prea sumbre pe de alta. Nu suntem pudici şi ipocriţi. Dar nu trebue să se construiască un sat văzut naturalistic, în modul Zola. Totul trebue să rămînă pur, epopeic. In această sălbăticie nu existe bine şi rău, bunătate şi cruzime, pudoare şi neruşinare, ci numai o mişcare gravă, nepăsătoare, aproape inconştientă de civilizaţie elementară.

*

Tot la Iaşi, apar şi poeziile d-lui P. Stati, *Licăriri de stele*, poet discret, de factură clasică, pe care l-am remarcat şi altădată. Progresul acuma este învederat şi d-l P. Stati, merită atenţiunea. Forma este simplă, uneori chiar prea săracă, modul este cel al poeziei vechi (şi în citeun loc înrîurirea discretă a lui Eminescu se simte). Insă e o profunditate, o solemnitate, chiar, care încîntă, mai ales la un poet al dragostei:

Credeam că munţii de granit din zare
Invăluiţi în ceaţă albăstrie,
Vor pune cu tristeţea lor pustie,
Intre-amîndoi, gigantice hotare.

Dar orice-aş vrea, făptura ta mai vie
Decît oricînd, în faţa mea răsare,
O văd în luciul apei cum tresare,
Pe nume-i spune vîntul ce adie.

De-aceea voiu porni din nou la vale,
Un sclav fugit ce se întoarce iară,
Plin de văpaia dorului de ţară....

Şi teamă mi-i că voiu găsi pe cale,
Tot nepăsarea gîndurilor tale,
In loc de mila celor ce iertară....

Mecanica versului este exactă, dar impresionantă ca o roată de moară ce se întoarce încărcată de apă. Această mecanică nu e un gol meşteşug, ci un corelat al gravităţii sufleteşti:

La marginea pădurii m'am despărţit de mine,
M'am risipit zadarnic, cuprins de'ntunecimi....
Fîntînele simţirii de chipul tău sunt pline,
Cînd mă cobor cu teamă, privind în adîncimi.

Pe munte neguri albe pluteau văluri uşoare
Intinse peste codrul întunecat de brad....
Doar piscul singuratic, sta luminos în soare,
Pe cînd în văi, pribege fâşii de raze cad.

Stăpîn al firii, cerul, un templu de lumină
Albastru fără margini, misterios şi clar,
Işi revarsă pe lume splendoarea lui divină,
Ţesînd cu mîni măiestre, visări fără hotar.

Veneau de pretutindeni, vrăjitele ispite
Şi mă lua avîntul năzuitor, spre cer,
Pe drumul care duce la culmile'nsorite,
Dar nu mă lasă gîndul să plec din nou stingher.

....

Mereu tot mai aproape, bubuituri răsună,
Sunt plini de vuet munţii. Cu suliţe de ploaie,
In codri năvăleşte sălbatica furtună
Sfărmîndu-şi vijelia de brazi ce nu se'ndoaie.

Printre poeţii tineri, d-l P. Stati, mi se pare unul din cei mai promiţători. De altfel, în culegerile de pînă acum sunt poezii perfect realizate, ce pot sta cu onoare în orice antologie.

*

D-l Al. Dima este un intelectual prea bine cunoscut în cercurile literare, pornit din mişcarea revistei *Datina* dela Severin. Acum se află profesor (profesor strălucit) la Sibiu. D-l Al. Dima, este ca să zicem aşa un provincial şi tradiţionalismul său, cu totul deosebit de tradiţionalismul fumegos, mistic, dela centru, e un fel de rezistenţă la curentele înoitoare, care trec ca o furtună peste vechile valori. D-l Dima iubeşte încă pe Coşbuc, şi nu poate înţelege o înoire care să-i sdruncine veneraţiile. De altfel, ca şi noi. Ceea ce este remarcabil, este că d. Al. Dima are înţelegerea relativităţii tuturor valorilor. D-sa pricepe toate, nu se înpotmoleşte în prejudecăţi. La asta îl ajută cultura sa ideologică, literară. Cu d-l Dima, poţi discuta, fiind sigur că va înţelege toţi termenii discuţiei. Activitatea sa de scritor este pînă acum redusă, cîteva remarcabile articole asupra lui Eminescu, un studiu de folklor, conferinţe bine informate. La Sibiu, în cadrul *Astrei*, d-l Dima face acele acte mari, care au urmări însemnate, dar sunt fără plată morală directă. Rar un tînăr mai bine pregătit, mai inteligent, s'a dedicat mai cu ardoare ridicării unui oraş de provincie, la nivelul cultural absolut. Pentru asta trebue tact şi alegere a temelor potrivite, care să nu sperie pe localnici şi să intre totuşi în cercul valorilor pure. Titlul ultimei broşuri a d-lui Al. Dima „Cei mai rodnici ani ai vieţii lui Coşbuc", e un semn al tactului. Broşura vorbeşte despre petrecerea lui Coşbuc la Sibiu, cu multă competenţă, şi chiar cu date

inedite. Altceva voim a observa. In ritmica frazei, în vocabularul cuminte, nu însă pînă la pedanterie, se observă stilul grav al biografiei. Poate că această biografie să n'aibă coloarea pe care o dă arta creatoare, dar va avea cu siguranţă seriozitatea, pătrunderea. D. Al. Dima, a ajuns la acea maturitate a minţii şi a simţirii, necesară operei masive. Sperăm că nu ne înşelăm, aşteptînd-o. Să fie d-l Al. Dima un timid? Talentul literar (un om ca noi cu oarecare experienţă tehnică poate simţi), pare a nu-i lipsi.

*

Despre opera d-rei Lucia Demetrius, am mai vorbit în altă parte. Nu e cazul de a insista, scopul nostru nefiind de a persecuta pe scriitori, ci de a discuta cu ei. Aici voim să atingem puţin problema aşa zisei literaturi de analiză. Cînd un roman este limpede, cu eroi bine determinaţi sufleteşte, cronicarul se arată foarte dificil. Atunci el face „critica psihologică", înţelegînd această critică în felul unui control al personagiilor, sub raportul simpatic. Dacă un erou e antipatic, atunci nu e izbutit, dacă nu se mişcă aşa cum vrea criticul, atunci nu e verosimil. Cînd dimpotrivă romanul e confuz, criticul se arată plin de admiraţie şi vorbeşte de „analiză". Dar ce e analiza? Analiza propriu zis nici nu există, orice roman trebuind să fie în fond analitic, cu un conţinut. Un erou se mişcă organic, coherent şi totalitatea mişcărilor lui constitute analiza. S'ar putea numi analiză în mod special, înşirarea semnificativă a gîndurilor care trec la un moment dat prin capul unui erou. Aceste gînduri, trebue însă lăsate să se desfăşoare dela sine, fără interpretări şi teorii. Unii pretind că d-ra Lucia Demetrius, face analiză. Iată însă cum scrie autoarea în chestiune (cităm la întîmplare):

„Acum, cînd ştia atît de mult, ceasurile puţine cînd Tony nu era lîngă ea, luau proporţii mari, erau cele mai însemnate pentru el. Tot primăvara îi adusese conştiinţa ataşamentului ei trupesc de Tony, cînd pînă acum nu ştiuse decît că îl iubeşte. Trupul lui Tony există acum, ca un Dumnezeu, ca un centru de gravitate în jurul căruia trăia. Il descoperise, îi cunoscuse geografia cu deamănuntul, rămăsese legată de fiecare bucată din el, ca un rob de pămînt. Era umilită de acest ataşament, ar fi vrut să-l şteargă din viaţa ei, din fiinţa ei, să se schimbe pe ea însăşi, ca să-l ucidă. Era ca o mlaştină viaţa ei de acum, în care pîndea fiecare mişcare a lui Tony, fiecare fărîmă de expresie trecută pe faţa lui, ca să vadă dacă o vrea, dacă n'o vrea, dacă e obosit. sau plictisit sau numai indiferent, dacă e sătul sau vrea altceva decît pe ea. Ca o pernă de ace mi-e inima, se gîndea Julienne; în fiecare clipă o înţep, o fulger".

In aceste rînduri este un adevăr psihologic. Am fi neserioşi să-l tăgăduim. Femeia se teme ca bărbatul să nu se înstrăineze, îl suspectează. Adevărul e banal şi putea fi tras într'o situaţie epică, ca depildă ascunderea cărţilor ori revistelor cu imagini feminine, care par a absorbi pe bărbat. De obiceiu femeia arată antipatie pentru ceea ce admiră bărbatul. Cum — zice ea — îţi place Greta Garbo? Dar e infectă. Ce vedeţi voi bărbaţii la ea? Deci, asta e situaţia destul de elementară. Spusă de-adreptul, ca analiză, ea nu preţueşte nici pe-atît. Incolo, d-ra Lucia Demetrius se pierde în imagini pe tema, mai ales, absolut literară, a „trupului" lui Tony. Trupul lui Tony e „ca un centru", ca un Dumnezeu". Eroina e „ca o mlaştină", inima ei este „ca o pernă de ace". Toate acestea nu spun nimic. Iată şi alt exemplu:

„Şi Julie simţea, întinsă între ea şi Tony, o punte a privirilor ce nu se clatină, căreia nu-i simţea şubrezenia. Acum era gîndul, sufletul lui Tony în palma ei, era aşa, că nu-şi mai aducea aminte că putuse vreodată fi altfel".

Asta e analiza. Amintim că Tony pusese mîna pe piciorul Juliei, Toate aceste imagini nu spun nimic, dar absolut nimic. Fără îndoială autoarea are un tumult, simte ceva, e sinceră, dar exaltarea o face să greşească, închipuindu-şi că sufletul unei femei poate fi zugrăvit în imagini. Noi, în materie de roman preferăm psihologia behavioristică. Ceea ce vezi, aceea e semnificativ.

*

Este hotărît că un autor nu trebue să-şi piardă vremea discutînd cu criticii săi, întîi fiindcă el nu poate dovedi că criticul nu are dreptate în concluzii şi al doilea fiindcă totul e inutil, de vreme ce nu s'au văzut critici care să-şi schimbe părerea. D. Perpessicius a făcut romanoului nostru *Enigma Otiliei* o criticcă foadte ciudată în aparenţă, în fond conformă cu felul său de a fi pe care noi i-l cunoaştem. Are dreptate, n'are dreptate în concluzii? Cine poate şti? Nu putem să-l combatem cu nimic. De altfel scepticismul nostru e foarte înaintat. Azi cînd atîtea cărţi fără valoare sunt decretate „scurte circuite de geniu" şi „capodopere", laudele înseşi nu ne mai produc bucurie. Căutăm în critică numai înţelegerea materială a literaturii noastre. Dar cum noi înşine facem şi critică, articolul d-lui Perpessicius poate fi discutat, nu în concluzii, ci în metoda prin care cronicarul ajunge la concluzii. Ei bine, să ne dea voie d. Perpessicius să spunem că articolul său este extravagant şi nu ne convinge cu o iotă. Am adăoga chiar că nu l-am crezut pe d. Perpessicius aşa de impulsiv şi de înverşunat. Iată cum critică d. Perpessicius. D-sa zice aşa, în prealabil: d. G. Călinescu are „temperamentul unui scriitor de graţioase însuşiri". Asta-i vorbă! Fiind chestiunea aci de temperament şi nu de realizări, ne permitem să-i destăinuim d-lui Perpessicius, că sufletul nostru e mai degrabă grav, ba chiar solemn, că am urmărit totdeauna construcţia solidă care să ducă la emoţiile profunde. Dacă d. Perpessicius însuşi recunoaşte că descrierea Bărăganului dă „vibrante emoţii", teoria graţiosului cade singură. Iată deci un punct de plecare fals, o dovadă a lipsei de intuiţie, din care pot decurge tot felul de propoziţii neîntemeiate. Pornind dela un cuvînt ce se află pe una din ultimele pagini ale romanului nostru, anume *blochaus* şi măsurînd cu palmele volumele, d. Perpessicius face această argumentare: romanul e masiv ca un blochaus; bolchausul însă nu e confortabil, prin urmare geometria cărţii nu se potriveşte exigenţelor unui roman. Ciudată critică! Inţelegem să dovedeşti un cusur de construcţie al unei cărţi, dar să porneşti dela o imagine arbitrară şi să osîndeşti a priori o carte fără demonstraţie, asta oare ce înseamnă? Romanul are lungimea firească pe care i-o cerea expunerea evenimentului capital. Cînd noi am spus tot ce era de spus, am încheiat cartea şi atunci am văzut că avea întinderea obişnuită a romanelor clasice. Nici cînd nu ne-am gîndit la bloc şi la geometrie şi nu ştiam dela început cum o să decurgă naraţiunea. Etapele lui sunt deduceri practice din natura lucrurilor. De sigur că prin asta nu înlăturăm niciun fel de judecată critică, dar semnalăm absurditatea imaginilor gratuite. Este remarcabil cît de abil este romanul în a preface însuşirile în cusururi. D. Perpessicius constată virtuozitatea construcţiei epice, tăria meşteşugului, desăvîrşirea detaliilor, încercata peniţă, atracţiunea romanului, etc., dar. Dar ce? E o insinuare, cu alte cuvinte, că totalitatea n'ar fi organică. Acest lucru s'ar putea să fie, nu zicem. Dar unde e dovada? De ce să deduci din ideea de perfecţiune tehnică un cusur inerent? De ce să arunci vorbe goale, mieroase, ca „s'a cheltuit atît talent" în legătură cu o operă care merită stima dovezilor înaintea insinuărilor, de vreme ce se recu-

noaşte la tot pasul şi oricînd virtuozitatea? Romanul, indiferent de valoarea lui, care poate să fie nulă, nu e o antologie de compoziţii literare (o „descripţie frumoasă", un dialog vioi, un fragment narativ), valabile uneori în sine, dar fără raport cu tema centrală. Romanul este toată naraţiunea simplă, neostenită a unui eveniment clar dela început. Niciun personaj nu poate lipsi, nicio pagină nu e indiferentă. Rîul nu e făcut din valurile sale, ci valurile sunt aspecte efemere ale rîului. Un critic ar fi povestit cuprinsul romanului (d. Perpessicius n'are niciodată vreme să intre în detaliu), şi ar fi arătat de pildă că opera e haotică, eterogenă, fără direcţie sigură, o crestomaţie de situaţii literare. Atunci da, se putea deplînge cheltuirea talentului în segmente. Dar ceea ce trebue să izbească în acest roman, din punct de vedere material vorbind, e tocmai claritatea lui tematică, reducerea tuturor aspectelor la un singur muritor, dacă e adevărat că de suntem „unul din cei mai încercaţi arhitecţi ai stilului epic". Unde este arhitectură, este echilibru. Da, zice d. Perpessicius, cu isteţimea pe care am constatat-o la mulţi cronicari romîni, romanul este bine construit, dar tocmai de asta suferă, suferă domnule de prea multă împlinire, suferă mă'nelegi, de luciditate. Ce mai încoace încolo? L-ai făcut cu voinţă, cu meşteşugul! Eşti un escroc, te ştim noi, ai furat de undeva meseria. Ridicolă învinuire, şi de altfel fără nicio dovadă. Condamni împlinirea unei poezii, cînd sunt prea frumoase imagini şi prea bune rime în dauna ingenuităţii, dar împlinirea unu roman, aşa de nud, ce vrea să zică? E cum ai spune: nu-mi place fata asta, e prea frumoasă. Observaţia ar avea un sens totuşi, cînd s'ar constata o simetrie artificială, capitole egale, dar fără miez, încheieri ornamentale, exces de stil, de literatură. Se poate să fie de acestea în *Enigma Otiliei*. Dar dovada! Flaubert poate fi osîndit de împdinire oricînd şi artificiile nu lipsesc. Însă ce e arta în definitiv, decît un artificiu semnificativ? Cît despre chestia lucidităţii, ne vine pur şi simplu să rîdem. Cu asta nimic nu mai stă în picioare. Ce zici despre *Primăvara* lui Botticelli? E admirabilă, dar e făcută cu luciditate! Cum se recunoaşte un lucru făcut spontan, de unul fabricat lucid? Mister. Măcar un exemplu, o indicaţie, cît de cît. De altfel d. Perpessicius, critic în genere negativ, în ciuda aparenţelor exaltării, atribue „voinţă de creaţie" tuturor şi d-lui Rebreanu. Asta vine cam aşa: he, he, să vreu, aş face şi eu, un astfel de roman. Eroare, fundamentală eroare. Luciditate trebue să aibă orice adevărat artist şi vina romînilor e că n'o au, că nu ştiu ce vor şi nu ştiu nici ei bine dacă au sau n'au talent. Luciditatea este conştiinţa ordinei spontane. Nu poţi să vrei să creezi ,dacă n'ai fost născut cu această voinţă. Luciditatea lui Flaubert este conştiinţa însăşi a talentului său, nu o periţie cîştigată prin învăţătură. Cine n'ar voi să fie măcar virtuoz?

De ce atîţi scriitori romîni scriu confuz, risipit, fără cap şi coadă şi nu se pot folosi de sfaturi? Luciditatea este o poveste. N'o au decît foarte puţini şi aceia sunt tocmai creatorii. De sigur că d. Perpessicius face şi aici un banal silogism. D-ta eşti critic, criticul e un om lucid. Ergo. Să se termine odată prostiile acestea. Nu e vreme acum de discutat din nou problema pretinsă a criticului creator şi tocmai cu d. Perpessicius, care vrînd să fie şi una şi alta, nu e niciuna nici alta. Fiindcă Taine a făcut în tinereţe un roman neterminat, ca toţi tinerii, sau fiindcă Sainte-Beuve a scris versuri bune şi proză bună, dar a renunţat în faţa concurenţii marilor romantici! Şi de-ar fi o cît de mică umbră de adevăr în asta (dar nu e); în speţă insinuarea nu are nicio bază. Căci, pentru cine ne cunoaşte de aproape, noi nu suntem un scriitor ratat care face critică şi la bătrîneţe se apucă de romane şi poezii, ci un scriitor cu bătătoare la ochi aplecare (fie că are, fie că n'are talent), către lirică şi construcţia epică şi care face şi cronici literare, cum face şi d. Perpessicius. Ar fi curios ca să pierdem deodată nişte însuşiri sufleteşti (nu zicem literare), numai pentrucă dăm judecăţi de oarecare bun simţ.

Însă înverşunarea dialectică este cu atît mai mare cu cît unele calităţi par mai evidente. Intervine acum criteriul „vieţii". Da, zice criticul, sunt de toate, dar în operele construite, viaţa se sufocă. Fiindcă opera este ieşită din luciditate (?!), are în ea un nu ştiu ce fals. Material vorbind totul e corect, dar *timbrul*, mă'nţelegi, ciocneşti şi sună, mă'nţelegi. Alte imagini. Fireşte, poate să fie adevărat, adică să nu fie viaţă. Dovada, însă! Strîns cu uşa, d. Perpessicius declară că într'adevăr impresia s'ar cere „argumentată şi dovedită". Dar bine înţeles, scopul nu e de a dovedi, ci de a insinua. Ce e viaţa? Cînd un erou e viu? „Viaţa" nu e un concept vag, inanalizabil, ca timbrul unui metal. Viaţa este acel sentiment de organicitate al unui erou care lăsat suficient să se mişte şi să vorbească, se desvălue aşa de clar, încît îl putem închipui de acum în colo în alte situaţii cu reacţiuni previzibile. Criticul urmează să constate coherenţa sau incoherenţa personajului, sărăcia, ori bogăţia notelor lui sufleteşti. Dacă se va zice că un scriitor ar putea construi lucid un astfel de erou, răspundem că se înşeală. Majoritatea indivizilor nu percepe viaţa neted. Deci, sunt foarte rari scriitorii care să prezinte oameni clari şi consecvenţi. De sigur, mai intră şi un factor mai ascuns, dar analizabil, care lămureşte de ce volumul unui personaj nu este echivalent cu adîncimea lui. Acest factor e în fond claritatea, elementaritatea intuiţiei. Nu criticul e cel chemat să ateste viaţa. El numai explică impresia cititorului. Şi cînd cititorul ţine minte pe eroi şi-i ia în serios şi le face biografia şi se indignează de faptele lor, atunci înseamnă că eroii există. Cînd cititorul urmărind faptele lui Stănică, exclamă: Stănică e o canalie, dacă l-aş întîlni i-aş trage o pereche de palme, e semn că eroul trăeşte. Este greu ca noi ca autor să dovedim ceva, este greu pînă la desnădejde, încît opinia d-lui Perpessicius rămîne, vai, adevărată, cel puţin pentru categoria de oameni din care face parte d. Perpessicius. Însă cînd cei mai mulţi dintre cititori au în faţa eroului principal Stănică, aceeaşi reacţiune pe care o avem şi noi în faţa figurii lui fictive, atunci din această corespundere, scoatem o încheiere ce nu poate decît să se mire de solitudinea atitudinii d-lui Perpessicius, pentru care Stănică e un broscoi plesnit, care nu ţine. Din cauza lui, vezi dumneata, suferă romanul. Fină critică! Mutatis mutandis *Madame Bovary* suferă din cauza doamnei Bovary. Urmează critica psihologică, după care un erou e viu sau nu, după cum îi place sau nu criticului nasul lui. Stănică, e gol şi anost. Se poate să fie! Dar dovada? Stănică erou livresc? Stănică personaj care vorbeşte prea mult şi fără rost? Dar ce intră aici creaţiunea, de e sau nu? Stănică *există* realmente şi faptul că toţi l-au remarcat, nu e fără sens. Stănică scamator locvace, care trece dela o părere la alta? Ar trebui să se dovedească cu un citat măcar că Stănică spune o singură vorbă care să n'aibă intenţia şi utilitatea ei. Între ai săi a venit şi ai săi nu l-au cunoscut! Articolul d-lui Perpessicius e el însuşi o scamatorie sentenţioasă, verbioasă, locvace şi contradictorie şi noi suntem cretini (vorba e a d-lui Perpessicius), şi-l ascultăm fiindcă ne dăm seama că sub dezordinea şi împletitura confuză a articolului e un sens psihologic. D. Perpessicius ne laudă pentru meritul de a fi creeat două tipuri gigante, Stănică şi Pascalopol, ca ceva mai jos să declare că romanul suferă din pricina lui Stănică, broscoi plesnit. Chiar dacă eroul ar fi de o locvacitate prea literară (arta umflă totdeauna: vezi pe Homais al lui Flaubert), şi totuşi coherenţa psihologică a eroului dă verosimilitate. Dar are Stănică această verosimilitate artistică? Vai, nu putem

ști. Cei mai mulți dintre cei care citesc, luîndu-l în serios, atestă existența lui. D. Perpessicius îl face broscoiu fără nicio dovadă. Ori cît de neizbutită ar fi o scriere, pare mai probabilă judecata aceluia care intuește intenția. Este absolut sigur că descriind moartea lui Costache, noi am crezut că facem lucru grav. Dacă vine cineva și spune, cum s'a spus, că *Viața lui Eminescu* nu are interes și că noi suntem neonești? Atunci firește rîdem de extravaganța unor astfel de opinii. Tot așa rîdem, și cred că cei care ne-au citit cartea, ne vor însoți în veselie, cînd vor auzi pe d. Perpessicius declarînd că agonia lui Costache este „vodevil", „melodramă". Nu există Stănică? Ba da. El este etern. Ce crezi Stănică despre nemurirea sufletului? — să-l întrebăm noi. El va răspunde: Vax! Căci Vax a răspuns critica romînă, prin d. Lovinescu de pildă, ca să nu mai amintim de contemporani la tot ce a fost grav în literatura romînă. Poezia lui Eminescu este banalitate filozofică, opera lui Caragiale este caducă, ne mai fiind comisari escroci și fiindcă limba lui Caragiale este stricată de neologisme. Nicio comparație, firește, întru cît ne privește, cu acești mari scriitori, însă încăodată, cînd un critic numește melodramă agonia lui Costache, e ca și cînd ar zice împreună cu Stănică: Vax! și noi nu-l mai luăm în serios.

O altă insinuație foarte comună în critica romînă, dar tipică la d. Perpessicius, care o aplică la toți, este aceea că o operă este numai un „documentar", fără firește a dovedi aceasta. Expresia este malițioasă și fiindcă nu e justificată (criticul n'are spațiu pentru asta!), te lasă fără apărare. D. Lovinescu care ne știe viața pe de rost, a pus *Cartea Nunții* la capitolul romanelor autobiografice. Știe dumnealui bine că totul acolo e documentat. Și totul este, vai, inventat și încă de n'ar fi inventat aspectul fantastic, vizionar aproape, transfigurațoriu, ar fi de ajuns spre a înlătura noțiunea documentului. Cărei opere i se spune cu blîndețe „documentară"? Aceleia care nefiind realizată, procură unele informații istorice, ori pornește dela adevăruri sufletești neexemplificate. Cînd nu e asta, o operă e mai de grabă rea, decît documentară. Ce ne vorbește nouă d. Perpessicius în stilul pompos al lui Stănică de probitate, de deviz, de informație, etc.? Cu înțelesul că am cules documente și le-am întocmit cu meșteșug, așa ca un impiegat simplu? Ori cît de modest am fi, sperăm, mulți ne vor autoriza să răspundem d-lui Stănică (voiam să zicem Perpessicius), că s'a întrecut cu „gluma". Documentar despre burghezia bucureșteană de dinainte de războiu, „documentar" un roman unde autorul nu spune nimic dela sine? Dar dacă burghezia bucureșteană refuză să se recunoască aici? Nici noi și nici un romancier serios nu strînge cu probitate documente. Noi am pornit dela tipuri generale, total neistoric, și le-am dat ca loc de așezare o epocă, fără ca totuși să utilizăm prea multă coloare. D. Perpessicius nu știe cum se face un roman. Așa cum e descripția Bărăganului, adică integral fantastică, așa e în punctul de plecare și restul. Nu mai așa poți căpăta, în libertate, o impresie de realitate. Nici în *Casa cu molii*, nimic nu e documentar în punctul de plecare, sau în orice caz, e așa de tranfigurat, încît cînd cineva vorbește de halucinație și de mediu straniu, admitem cu plăcere. Orice operă solidă este totuși universală și documentară. Romanele lui Balzac sunt toate documentare, ca și ale lui Flaubert, ca și ale lui Proust. Ei și ce-i cu asta? Să-și închipue naivul domn Perpessicius că cu probitate și cu voință de creație se poate face măcar un *Ciocoii vechi și noi*. Să-l vedem la lucru. Nu este serios să insinuezi caracterul documentar într'o operă ce poate fi neizbutită, dar în care transfigurarea este nota esențială. Cu astfel de măsuri nimic nu mai rămîne în picioare, totul este, vorba lui Stănică, vax.

Il aud și pe d. Perpessicius și am mai auzit în șoaptă și pe alții răuvoitori notorii, că Otilia n'are nicio enigmă și că prin urmare titlul nepotrivindu-se cu conținutul, romanul e pierdut. Frumoasă critică, strașnică critică! Romanul nu este o desvoltare a titlului, ci titlul e un nume de ordine, pus în urmă, cum se obișnuește. Otilia, cei inteligenți vor fi observat, nu e personajul principal. Felix și Otilia sunt acolo în calitate de victime și de termeni angelici de comparație. Voisem să numesc cartea *Părinții Otiliei*, dar editorului i s'a părut mai sonor titlul *Enigma Otiliei*. Puteam să-i zicem *Războiul chino-japonez*. Ei, și ce-i cu asta? Intitulat *Istoria Franței*, *Le rouge et le noir*, încetează a fi ceea ce este? Singura întrebare este dacă Otilia există în limitele ei. Ea este normală, firește, și n'are nicio enigmă de roman polițienesc. Dacă am pus acest titlu care putea să arate așa „Enigma" Otiliei, ca să se vadă că enigma este și nu este, e pentru a sugera procesele unei vîrste. Nu Otilia are vreo enigmă, ci Felix crede că le are. Pentru orice tînăr de douăzeci de ani, enigmatică va fi în veci fata care îl va respinge, dîndu-i totuși dovezi de afecțiune. Iraționalitatea Otiliei supără mintea clară, finalistă a lui Felix. Apoi Otilia, fără interes material propriu zis, arată afecțiune pentru Pascalopol. Cazul e destul de comun. Se pare că fetele nu iubesc în chip necesar pe tinerii de vîrsta lor și că bărbații în etate exercită asupra lor un curios imperiu. Asta pentru Felix, este o enigmă. Și apoi enigmă este tot acel amestec de luciditate și ștrengărie, de onestitate și ușurătate. De ce Otilia să-l prefere pe Pascalopol și nu pe el, și de ce apoi să-l părăsească pe Pascalopol pentru o relație mai plată? De ce la o fată așa de fină, urme de impuritate în idealuri? Această criză a tinereții lui Felix, pus pentru întîia oară față în față cu absurditatea sufletului unei fete, aceasta este enigma. Enigmă normală, dar nu în chip necesar superficială, dacă nu vrei cu orice chip să faci considerații laterale vulgare. E rostul criticului de a ghici mai departe, în adîncime, ce am urmărit noi, de va fi vreo adîncime, dar că nefiind enigme cu deslegare la sfîrșit, romanul „nu ține", asta s'o creadă d. Perpessicius.

Atît ajunge. De aici nu rezultă nimic în privința romanului nostru, care poate să fie neizbutit, dar rezultă că critica d-lui Perpessicius, (îl rugăm să nu se supere și să ne păstreze bunăvoința care asigură relațiunile sociale, este slab construită, făcută din sentințe) din dogme și insinăuri nedovedite. D. Lovinescu, printre lucruri judicioase despre *Cartea Nunții*, în care vrea să vadă însă cu înverșunare altceva decît este (adică nu un poem liric al dragostei, stil *Daphnis și Chloe* proiectat pe un tablou sumbru caricatural al bătrîneții, cu un schematism psihologic cerut de natura scrierii și cu unele viziuni sportive și moderniste și pagini glumețe superficiale, în scopul de a ne odihni și amuza, exercitînd condeiul), ci ceea ce nu este, adică roman de analiză, după ce micșorează valoarea părții evocatoare și lirice cu un fel de *Vax* neîncrezător ca al lui Stănică, se miră de „ciudata erotică" a lui Jim. Ciudată erotică a doi tineri care se iubesc și se căsătoresc! D. Iorga, care probabil n'a citit cartea, a putut crede pe drept cuvînt că sunt la mijloc cine știe ce perversități. Asta e mentalitatea criticului romîn. E ciudat tot ce nu e întortochiat, enigmatic, cu complicații. Sunt critici de ocazie, jurnaliști fără pretenții care, fără să facă afirmații extraordinare și fără să arunce laude mari, văd limpede ce este de văzut. Dimpotrivă, unii așa ziși critici, cînd li se vorbește de un lucru de mîncare oval, alb pe dinafară și galben înăuntru, se gîndesc la o gulie scobită și umplută cu morcov. Dintre acești critici este d. Perpessicius, care, îl rugăm să ne creadă, n'a înțeles din cartea noastră nimic, *absolut nimic*.

G. CĂLINESCU

CRONICA LITERARĂ

CĂRŢI STRĂINE

FRANZ KAFKA

Traducerea, de curînd, în limba franceză, a cîtorva nuvele de Franz Kafka *(La métamorphose. N. R. F.)*, actualizează numele acestui scriitor german.

Franz Kafka, născut în 1883 la Praga, mort în 1924, a publicat puţin. Cea mai mare parte a operei lui este postumă şi a fost publicată de prietenul şi apologistul său, Max Brod.

Istoricii literari au obiceiul să treacă literatura lui Kafka în capitolul expresionismului german. Kafka însă este prea original şi prea ciudat pentru a putea fi clasat cu preciziune într'o mişcare literară. Fără îndoială, viaţa lui şi prieteniile lui îl apropie, în timp şi în spaţiu, de scriitorii germani care, prin preajma anului 1900, au reacţionat atît împotriva naturalismului lui Sudermann şi a lui Fontane, cît şi împotriva neoromantismului, reprezentat prin Hugo von Hofmannsthal şi prin Gerhart Hauptmann în a doua lui manieră.

Un lucid şi fin istoric al literaturii germane din ultima jumătate de secol, Werner Mahrholz, făcînd o recapitulare a expresionismului (pe care îl numeşte semnificativ, fantasmagorie literară), spune:

„Rezultatele expresionismului sunt: gustul pentru mari destine şi năzuinţa către forme vaste; simţul nesiguranţei şi al problematismului vieţii şi o profundă evlavie faţă de lumea întreagă; conştiinţa unor noi misiuni culturale şi umila modestie faţă de măreţia acestor misiuni; lărgirea conştiinţei dela raţionalismul strict la o conştiinţă europeană şi simţul răspunderii faţă de generaţiile viitoare; stingerea durerilor individuale şi prefacerea poetului în profet. In orice literatură şi poezie expresionistă există conştiinţa că aceia ce interesează nu este individul cu bucuriile şi suferinţele lui şi că mai de grabă adevăratul sens al existenţei este „viaţa simbolică"....

Unele dintre aceste caracterizări se pot aplica foarte bine şi romantismul german. Poetul profet: aceasta este o formulă autentic romantică şi ea ne face să ne gîndim îndată la Novalis, care spune într'unul din fragmentele lui estetice:

„Simţul poetic este strîns înrudit cu simţul profetic şi cu simţul religios, şi în general cu orice vizionarism".

Iată încă o dovadă cît de nesigure sînt graniţele între şcolile sau curentele literare.

De fapt nu există decît două mari despărţituri, două mari ţinuturi poetice, visul şi realitatea. Hotarele între ele nu sînt, dealtfel, bine definite şi există între amîndouă o zonă incertă şi vastă, în care visul

şi realitatea se amestecă, se întretaie, merg alături, se pătrund şi se agită, se întregesc şi se împacă un timp, pentru ca din nou să se despartă, însă fiecare din ele purtînd amintirea celuilalt.

Aici visul nu e niciodată numai vis şi realitatea nu e niciodată întreagă şi limpede. Este o vastă ţară poetică, un mare continent al literaturii, atît de mare şi cu atîtea peninsule şi colţuri, încît eşti aproape ispitit să-l confunzi cu toată literatura. Literatura este transformare, prelucrare, stilizare a realităţii. Copia fotografică pură, în literatură, este exclusă prin definiţie. Pe de altă parte, însă, fantasticul pur, fără *nicio* aderenţă la realitate este cu neputinţă de conceput. Preponderenţa unuia din elementele fundamentale, vis sau realitate, dă tonul unei literaturi.

In continentul dintre vis şi realitate îşi are locul şi opera lui Franz Kafka. Ea este formată, în afară de *Metamorfoza* şi alte cîteva scurte nuvele, din trei romane: *Procesul, Castelul şi America*.

Kafka aplică la traducerea vieţii de toate zilele procedeele coşmarului. Banala viaţă zilnică, într'o atmosferă de vis rău. Aceasta este impresia generală care se desprinde din lectura unei povestiri de Kafka. *Povestire* — pentrucă termenul de roman, reprezentînd noţiunea unui gen literar bine caracterizat, cu erou, personaje secundare, intrigă, desvoltare în durată lungă, desnodămînt, etc., este inaplicabil la compoziţiile lui Kafka, în care, deşi există o gradaţie a situaţiilor, un personaj principal şi o mulţime de personaje auxiliare, nu poate fi vorba de o acţiune, de o intrigă cu început, mijloc şi final, în sfîrşit, de niciun element epic, după tipicul obişnuit.

Iată de exemplu acel ciudat şi înebunitor *Proces*. Un om este arestat, acuzat, dus în faţa unui tribunal misterios, interogat, lăsat liber, chemat din nou, iar interogat, din nou liber, urmărit, spionat, percheziţionat, şi aceasta fără ca să ştie ce anume i se impută, fără să afle precis ce vinovăţie i se atribue. Toate acestea se petrec într'un decor de mic oraş de provincie, cu tipuri provinciale, cu o viaţă mic burgheză, potolită şi banală. Eroul, numit doar cu iniţiala K., este un mic funcţionar de bancă. Şi totuşi atmosfera care te învăluie dela primele pagini este o atmosferă de coşmar, care te apasă şi te nelinişteşte, ca o vagă presimţire de furtună gata mereu să izbucnească, dar care întîrzie mereu şi care, prin această întîrziere te nelinişteşte şi mai tare, făcîndu-te să doreşti catastrofa ca pe o uşurare. Dar e zadarnică nădejdea. Procesul planează ca o divinitate implacabilă şi omnipotentă, nevăzută, dar mereu prezentă şi simţită neîntrerupt. Dar ascultaţi începutul simplu al visului rău în banalitatea lui cotidiană şi cumplită:

„Cineva calomniase debunăseamă pe Iosef K., fiindcă, fără ca să fi făcut ceva rău, el fu arestat într'o dimineaţă. Bucătăreasa doamnei Grubach, gazda lui, care îi aducea cafeaua în fiecare dimineaţă, pe la opt, de data aceasta nu veni. Asta nu se întîmplase încă niciodată. K. mai aşteptă cîteva clipe, se uită din pat pe fereastră la baba care locuia peste drum şi care îl privea cu o curiozitate neobişnuită, pe urmă, mirat şi flămînd, sună. Se auzi imediat o bătaie în uşă şi intră un bărbat pe care nu-l mai văzuse niciodată în casă. Era un om svelt dar solid clădit; purta o haină neagră şi strînsă pe trup care, ca un costum de turist, avea tot felul de cute, buzunare, cătărămi, nasturi şi o cingătoare şi care, deşi nu se prea vedea la ce pot servi toate acestea, părea foarte practică.

— „Cine eşti dumneata? întrebă K. şi se ridică în capul oaselor în pat.

„Celălalt însă nu luă în seamă întrebarea, ca și cum apariția lui trebuia privită ca normală, și întrebă doar numai atît:

— „Ai sunat?

— „Ana trebue să-mi aducă cafeaua, spuse K. și încercă în tăcere, chibzuind adînc, să stabilească cine era individul.

„Acesta însă nu se lăsă mult privit și se întoarse spre ușă, pe care o deschise puțin ca să spuie cuiva, care probabil stătea chiar îndosul ușei:

— „Vrea ca Ana să-i aducă cafeaua.

„Urmă un rîs scurt în odaia de alături. Nu se putea ști, după sunet, dacă nu cumva era mai multe persoane care rîdeau. Cu toate că străinul aflase acum numai lucruri pe care le-ar fi putut ști mai dinainte, el spuse totuși lui K. cu ton de raport:

— „Nu se poate.

— „Asta ar fi nostim! spune K., sări din pat și își trase repede pantalonii.

— „Vreau să văd cine e în odaia de alături și cum are să-mi explice doamna Grubach deranjul acesta.

„Se gîndi imediat că n'ar fi trebuit să spună asta cu glas tare și că, prin aceasta, recunoștea oarecum streinului un drept de control; dar nu i se păru prea important acest lucru. Străinul însă înțelese altfel situația, căci spuse:

— „Nu vreai mai bine să rămîi aici?

— „Nu vreau nici să rămîn aici, nici să mai stau de vorbă cu dumneata, atîta timp cît nu te prezinți.

— „N'am spus-o cu gînd rău, spuse străinul și deschise ușa de bună voie.

„In odaia de alături în care K. intră mai încet decît ar fi vrut, toate erau, la prima vedere, exact la fel ca în seara trecută. Era odaia de primire a doamnei Grubach. Poate că acum, în odaia aceasta încărcată de mobile, de covoare, de porțelanuri și fotografii, era mai mult loc ca de obicei. Dar aceasta nu se observă imediat, cu atît mai mult cu cît schimbarea de căpetenie consista în prezența unui ins care stătea pe un fotoliu lîngă fereastra deschisă, în mînă cu o carte de pe care tocmai își ridica privirile.

— „Trebuia să stai în odaia dumitale. Nu ți-a spus Franz?

— „Da, și ce vreți cu asta? spuse K., uitîndu-se dela noua lui cunoștință la cel pe care-l chema Franz și care rămăsese în ușă, apoi din nou la celălalt.

„Prin fereastra deschisă se vedea iarăși baba care, cu o adevărată curiozitate bătrînească, trecuse acum la altă fereastră ca să privească mai departe.

— „Vreau să vorbesc cu doamna Grubach, spuse K., făcu o mișcare ca și cum s'ar smulge din mîinile celor doi, care totuși stăteau departe de el, și voi să plece.

— „Nu, spuse omul dela fereastră, asvîrli cartea pe o măsuță și se ridică. Nu poți să pleci. Ești arestat.

— „Cam așa se pare, spuse K. Și pentru ce? întrebă el apoi.

— „Nu suntem aici ca să-ți spunem pentru ce. Du-te în odaie și așteaptă. Procedura a început și ai să afli toate la vremea lor. Trec peste însărcinarea mea, vorbindu-ți așa de prietenește. Dar sper că n'aude nimeni decît Franz care și el e cu dumneata mai prietenos decît trebue să fie. Dacă și mai departe ai să ai tot atîta noroc cum ai avut cu păzitorii dumitale, atunci poți să fii fără grije.

„K. voi să se așeze, dar acum observă că în toată încăperea nu era alt fotoliu decît acela dela fereastră.

— „Ai să vezi că e adevărat, spuse Franz și se îndreptă spre el, împreună cu celălalt.

„Acesta era mai înalt decît K. și îl domina, bătîndu-l pe umăr. Amîndoi examinară cămașa de noapte a lui K. și spuseră că de acum va trebui să poarte o cămașă mult mai proastă, dar că ei ar putea să-i ia în păstrare cămașa ca și celealte rufe și, dacă treburile lui vor merge bine, să i le înapoieze.

— „E mai bine — spuseră ei — să ne dai nouă lucrurile, decît să le dai la depozit, pentrucă la depozit se cam fură și afară de aceasta după un timp anumit se vînd toate lucrurile, indiferent dacă procedura s'a terminat sau nu. Și ce mult mai durează procese de felul ăsta, mai ales în ultimul timp! Bine înțeles primești prețul vînzării dela depozit, dar mai întîi prețul acesta este foarte mic, pentrucă la vînzare nu are importanță cantitatea ofertei, ci cantitatea mitei și pe urmă prețul se micșorează tot mergînd din mînă în mînă și din an în an.

„K. abia auzea ce i se spunea. Nu prețuia prea mult dreptul de a dispune de lucrurile pe care poate le mai poseda încă. Mult mai important era să lămurească situația lui de acum".

Situația, însă, nu se lămurește niciodată. Peripețiile, uneori de un humor dureros, continuă pînă la capitolul final, cînd mereu sub amenințarea *interminabilului și misteriosului proces*, K. este omorît de doi enigmatici executori, într'o pietrărie părăsită, la marginea tîrgului, *în timp ce dela fereastra unei case îndepărtate un om întinde brațele spre el:*

„Cine era? Un prieten? Un om bun? Unul care lua parte la ce se întîmplă? Unul care voia să ajute? Era numai unul? Erau toți? Mai era vreun ajutor undeva? Mai erau obiecțiuni care fuseseră uitate? Desigur că mai erau. Logica este într'adevăr nesdruncinată, însă ea nu rezistă unui om care vrea să trăiască. Unde era judecătorul pe care nu-l văzuse niciodată? Unde era marea judecată la care niciodată nu ajunsese?"....

Desigur că se poate da un sens simbolic acestor întîmplări: procesul acesta este viața însăși, cu ilogismul ei, cu desvoltarea ei supusă întîmplării, cu nepăsarea ei brutală, viața în care individul este nesocotit de forțele care conduc omenirea, nevăzute, dureros simțite, amenințătoare.

Lumea lui Kafka este dușmănoasă și lipsită de mîngîiere. Un cuvînt german, *trostlos*, expresiv și intraductibil, dă exact tonul acestei lumi Kafkiene. Ce poate fi mai trostlos decît aventura bietului comis-voiajor Samsa din *Metamorfoza* care, într'o bună dimineață, se trezește prefăcut într'un gîndac negru și enorm? Vorbind de cele trei romane, *Procesul*, *Castelul*, *America*, Max Brod le numește o „trilogie a singurătății". Impresia de singurătate în mijlocul mulțimii se desprinde din opera lui Kafka. Eroul lui, acel K. din *Procesul* și din *Castelul*, este omul singur și care este astfel nu din cauza unui destin individual, ci din pricina unei soarte generale care apasă asupra omenirii întregi și care face ca firea profundă a fiecărui suflet să fie incomunicabilă. Omul lui Kafka este omul în general. Fiecare e singur în mijlocul celorlalți. Omenirea este suma singurătăților individuale. Lumea omenească este făcută din indivizi singuri unii față de alții și unii alături de alții. Toți laolaltă sunt singuri.

Acesta este unul din sensurile tragice și sigure pe care le oferă opera ciudată a lui Franz Kafka.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

ARGOU

In ultimii ani, studiile asupra argoului au luat la noi o mare extensiune, explicabilă pe de o parte prin faptul că graiul actual este de o însemnătate capitală pentru studierea mecanismului lingvistic, a evoluției limbilor, pe de alta, prin aceea că expresiile colorate și pline de vervă întrebuințate de clasele de jos ale societății exercită o deosebită atracție asupra publicului, în timp ce studiile istorice asupra limbii nu interesează decît un număr foarte restrîns de cititori.

Fără îndoială, școala lingvistică ieșeană, a d-lui prof. I. Iordan, este astăzi aceea care se preocupă cel mai mult de limba vie. Această preocupare se oglindește din ce în ce mai mult în volumele anuale ale Buletinului Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide". Al patrulea număr, care a apărut nu de mult, consacră 102 pagini problemelor de argou. Iată lista articolelor: Valentin Gr. Chelaru, *Din limbajul mahalalelor;* C. Armeanu, *Argot ieșean;* Gh. Agavriloaiei, *Din argot-ul școlarilor;* Iorgu Iordan, *Note și observații* la articolele precedente.

Cam în același timp a apărut la București o broșură intitulată *Argotul* (subtitluri: *Argotul pungașilor*, *Argotul sportiv*, *Argotul modern)*, de d-l Al. V. Dobrescu, lucrare care aduce material și încearcă să găsească și explicații. Dacă mai adăugăm apoi numeroase articole (chiar de ziare) și broșuri, publicate în cursul ultimilor doi-trei ani, vom putea afirma că cercetările de argou sînt astăzi în centrul preocupărilor lingvistice romînești.

Ce e drept, sîntem încă departe de a fi adunat tot materialul existent, dar, în orice caz, din acest punct de vedere stăm mult mai bine decît din acela al explicațiilor. In materie de argou, mai mult decît oriunde, etimologia este limpede și definitivă, atunci cînd cunoști anecdota care a determinat o creațiune, și este aproape imposibilă atunci cînd, necunoscînd această anecdotă, încerci pe cale de combinații logice să ghicești cum s'a trecut dela o stare la alta.

In franțuzește, cuvîntul *lésine* „zgîrcenie", vine dela italianul *lesina* „sulă"; oricît ar încerca cineva, ar fi imposibil să restabilească etapele de înțeles intermediare, dacă nu cunoaște povestea: în secolul al XVI-lea s'a publicat în Italia o satiră împotriva avarilor, care, ca să nu mai dea bani cizmarilor, ar fi hotărît să-și repare singuri încălțămintea, iar ca să nu coste prea mult materialul, s'au grupat într'o societate care poseda o singură sulă, împrumutată pe rînd de fiecare dintre membri. *La Compagnia della lesina* a fost tradusă în Franța, unde s'a bucurat de un mare răsunet. Și iată etimologia gata.

Un exemplu romînesc: la „*țoi de rachiu*" se zice dorobanț. D-l Dobrescu arată că, după războiul dela 1877, pe țoiuri era pictat un do-

robanț. Explicația este definitivă. Dacă nu s'ar fi cunoscut faptul material, s'ar fi făcut tot felul de ipoteze ingenioase, dar desigur greșite.

Insist asupra acestui punct, pentrucă în studiile pomenite mai sus se găsesc unele încercări de etimologie cu orice preț. De exemplu:

1. Fapte pentru care am o explicație preferabilă:

brînză, în expresii ca *Iaca așa de brînză*, sau *Du-te'n brînza Irinei* (înjurătură), s'ar explica prin „deasa întrebuințare a subst. *brînză*, întrebuințare datorită faptului că acest aliment constitue (sau constituia altădată hrana obișnuită a Romînului" (Chelaru). Mi se pare limpede că e vorba în realitate de o metaforă obscenă.

Jandarmilor li se zice *colivari* (Dobrescu). Autorul trimete la expresia *a mînca coliva cuiva*, de unde ar rezulta că este o legătură materială între jandarmi și colivă. Explicația exactă cred că este următoarea: în copilăria mea exista (nu știu dacă nu mai există și azi), o școală de cîntăreți bisericești, care trimetea corul la înmormîntări. Elevii acestei școli erau porecliți *colivari*. Uniforma lor avea vipușcă albă, și chipiul de asemenea o bandă albă. De aceea porecla de *colivari* trecuse și asupra elevilor liceului Matei Basarab, a căror uniformă era asemănătoare. Jandarmii avînd și ei vipușca albă, au putut fi asimilați cu „colivarii".

cozonac, cu înțelesul de soartă, în expresia *Vai de cozonacul tău*, sinonimă cu vai de tine, este explicat astfel: „Oamenii care de Paști mănîncă cozonac, au o soartă fericită, pe cînd ceilalți oameni „vai de cozonacul lor!", adică „vai de soarta lor!", de unde *cozonac* a devenit sinonim cu „soartă" (Dobrescu). De ce nu atunci și *Vai de sarmalele tale*, *vai de vinul tău* etc.? *Cozonac* pare să fie un simplu eufemism, în locul altui cuvînt care începe tot cu *c*, și care trebue evitat;

chitră „soție": „este o metaforă provocată de părerea foarte favorabilă pe care o are lumea dela noi despre chitru" (Chelaru); dar *a se chitri* a înlocuit în argou pe *a tăia lămîi*, care însemna „péter"; deci numele de *chitră* este puțin măgulitor pentru soție.

a face mănăstire „a face claie peste grămadă" cînd se bat mai mulți (Chelaru), nu se explică prin faptul că „grămada de bătăuși pare înaltă cît o biserică", ci prin jocul copiilor numit *mănăstire*, joc pe care l-am cunoscut în copilăria mea în Moldova. Patru băieți mai voinici se prind cu mîinile de umeri, apoi în picioare pe umerii lor se urcă alți trei, pe umerii acestora doi, și în fine, în vîrf unul singur. Aceasta este mănăstirea. Apoi un necunoscut al jocului este trimes tocmai în vîrf, unde va fi apucat cu mîinile de păr, pentru a figura clopotul. Mai există și alte „figuri", ca scosul icoanelor etc. Desigur de aici numele de *mănăstire* pentru mormanul de bătăuși.

crai de ghindă „spus, la început, în ironie, cu aluzie la faptul că ghinda servește la îngrășarea porcilor" (Chelaru). Ba la început s'a spus la cărți, de regele de treflă, fără nicio ironie, după cum nu e ironic nici craiul de tobă pentru regele de caro.

suflă'n borș „morveux, gamin", ar fi în loc de *suflă nasul* (Chelaru). Mai curînd îmi închipui că se spune cuiva care nu e bun pentru altă treabă, decît să sufle'n borș.

Vlașca și Teleormanul „escrocherie și fraude" ar fi dela „numele județelor unde s'au petrecut mari fraude" (Dobrescu). Nu dela pădurile pline de bandiți ale regiunii?

Mai adaug explicația pentru *a face noapte mare* „a nu avea unde dormi" (Dobrescu): în unele servicii, de exemplu la poștă, *a face noapte mare* înseamnă „a fi de serviciu toată noaptea".

2. Fapte pentru care nu am o explicație preferabilă:

Despre *babiloneană*, „bancnotă de cinci mii de lei", ni se spune că s'ar fi numit așa de oarece aceste bancnote au fost retrase repede din circulație, ceea ce ar fi provocat încurcături, adică *babilonie*

(Chelaru). Cum să credem însă că un obiect a fost botezat numai după ce a dispărut?

a face praf „a spune brașoave": „Se face aluzie probabil, la stropii fini de salivă pe care-i împrăștie unii oameni cînd vorbesc" (Chelaru). Praf de salivă? Dar cînd se zice: *Lasă gura că faci praf?*

Foarte multe dintre cuvintele noastre de argou provin din țigănește, lucru explicabil, dacă ne gîndim la categoria de oameni care întrebuințează curent argoul. Am adunat altă dată numeroase expresii argotice, de origine țigănească. Se propun acum explicații prin limba țiganilor, fără să se precizeze punctul de plecare, pentru altele: *bali* „fura", *panghi* „fura" (Chelaru), *jantilică* „haină", *zexe* (Iordan), etc. Pentru unele origina țigănească este posibilă (pentru *panghi* e chiar probabilă), fără să putem indica formele țigănești originale. Dar în privina lui *zexe*, lucrul este foarte puțin plauzibil, deoarece limba țigănească nu posedă sunetul *z* decît în cîteva cuvinte împrumutate. Țigănești sînt în schimb *hindel* „escremente" (Armeanu) și *mușamat* „portefeuille" (Iordan).

Încă un amănunt în legătură cu termenii de origine țigănească: d. Iordan aduce o explicație ingenioasă și corectă din punctul de vedere logic pentru *mardei* „bani": deoarece cuvîntul de argou *lovele* „bani" (care e de origine țigănească) a fost interpretat de Romîni ca un derivat de la *a lovi*, s'a făcut și *mardei*, derivat de la *a mardi* „a bate". Defectul practic al acestei teorii este că nu ține seamă de existența în țigănește a cuvîntului *mardo*, plur. *marde* „bani", care nu poate veni din romînește. Deci *mardei* a fost împrumutat cu înțelesul actual din țigănește: legătura între „monedă" și „a bate" se stabilește foarte ușor, odată ce monedele „se bat" (vezi și țig. *munddrei* „bani" de la *mundarau* „a omorî").

Cuvinte de alte origini:

a se avanisi „s'ennuyer" (Chelaru), cred că nu e nici din grecescul *avanizo* „a calomnia", cum susține d. Chelaru, nici derivat romînesc din *avan*, cum propune d. Iordan, ci o variantă a lui *afinisi*, pe care l-am auzit adesea în București și pe care am încercat să-l explic prin gr. *afanizo* „a distruge".

a face la chepteni „a clănțăni din dinți" (Chelaru). Imaginea nu vine de la zgomotul „produs de pieptenii cu care se scarmănă lîna", ci de la ciocanul (de lemn, pare-mi-se) cu care se fabrică pieptenii.

a se ancontra „a se pune la ceartă" (Chelaru) nu este un franțuzism, ci o variantă a lui *a se încontra*, care e făcut în romînește din *în contra*.

dă-mi în cap e explicat cam sumar prin „lasă-mă în pace" (Chelaru); ideea e „Ce, vrei să mă omori, pentru atîta lucru? sau „Ajunge cîte mi-ai spus, nu e nevoie să mă omori"! De aici se poate ajunge la „isprăvește, lasă-mă'n pace".

O interesantă explicație este aceea dată cuvîntului *șpagă* „mită": se pornește de la *șpagă* sau *șpangă* „baionetă", cu care se împungeau altă dată baloturile la vamă, ca să li se controleze conținutul (Iordan, la Chelaru). E curioasă asemănarea cu albanezul *pagë* „plată", *shpagim* „răsplată", cu sîrbescul *șpag* „buzunar". Nu este însă exclus ca *șpagă* „mită" să fie același cuvînt cu *șpagă* „sfoară" (cuvînt care există și în sîrbește, *șpaga*, în germană, *Spagat*, în italiană, *spago)*; pentru înțeles, se poate compara francezul *ficelle* „sfoară" și „șmecherie". Semnalez și derivatul romînesc *șpagagist* „șperțar". Cît despre *șperț*, care nu a fost încă explicat, pot preciza că în bulgărește cuvîntul se întrebuințează cu înțelesul de „passe-partout". S'ar părea că e un derivat de la germanul *sperren* „a încuia", dar sufixul nu se explică nici în nemțește, nici în bulgărește.

Pentru *tambur* „șezut" (Chelaru), n'am auzit la București decît *calbur*,

banc „glumă, spirit", „gag", vine evident de la *bacara* (Iordan): *a da un banc* înseamnă a face pe bancherul; s'a spus apoi (nu știu dacă se mai spune azi, dar acum cîțiva ani am auzit de mai multe ori) *a da un banc de vorbă* cu înțelesul de „a sta la taifas", de unde apoi *banc* cu înțelesul de „conversație" și în fine „glumă, glumă proastă, minciună etc.".

De asemenea este sigur că pentru *înaintași* „ochelari" s'a pornit de la caii înaintași (Iordan): am auzit la țară, în jud. Ialomița, ocara glumeață la adresa cuiva care poartă ochelari: *Să-i sară rotașii și să-i rămîie înaintașii!*

Pifă „infanterie", *pifan* „infanterist" nu sînt onomatopei, reprezentînd „răsuflarea obosită a drumețului" (Chelaru) sau interjecția *pif* cu care se imită zgomotul făcut de pușcă; explicația bună pentru *pifan* este dată de d. Dobrescu: fr. *biffin* (la care trebue adăugat că pifă reprezintă pe fr. *biffe)*.

In legătură cu sensul peiorativ al cuvîntului *albastru* (Iordan) se mai poate cita și expresia auzită des la București: *foarte... albastru;* după tonul cu care e rostit *foarte*, te aștepți să urmeze *bine, frumos*, sau ceva asemănător, dar vorbitorul schimbă brusc tonul și adaugă un epitet de depreciere, cam cu înțelesul de „atîta pagubă!".

Rîndurile care urmează privesc exclusiv broșura d-lui Dobrescu care, pe lîngă meritul de a fi adus materiale interesante și unele explicații juste, are și defectul de a prezenta lipsuri metodice serioase.

O chestiune de principiu: d. Dobrescu confundă argoul cu limbajul tehnic. D-sa are un capitol intitulat „argoul sportiv", unde găsim expresii ca *knock out*, *dribbling* etc., care face parte din graiul tehnic al diferitelor sporturi, dar n'au nimic argotic în ele, întrucît nu sînt secrete și nu au nimic expresiv. Tot așa de bine s'ar putea pretinde că *pledoarie* aparține argoului advocaților, sau *catalog* argoului profesorilor. Din potrivă o expresie ca *dobitoc* pentru „cap" (la foot-ball: *dă-i cu dobitocul!)* este realmente argotică. Nu mă împac apoi de loc cu termenul „argou modern", care vrea să însemne oarecum o sinteză a diferitelor argouri, adoptată de marele public. Nu văd întrucît este acest argou mai modern decît cele speciale. Mai curînd ar trebui numit „grai familiar".

O greșală mult mai gravă: autorul crede că poate stabili în fiecare caz precis din care argou special provine o expresie intrată în argoul general. Astfel d-sa ne spune că *boboc* „recrut", *a cere voie de la felinar*" a pleca fără voie" vin din argoul militar; că *a se bunghi* „a privi", *casație* întrebuințat ca superlativ, vin din argoul pungașilor, că *grangur* vine din argoul advocaților; de asemenea că *muștiuc* „gură" vine din argoul pungașilor, unde a fost împrumutat din nemțește etc. Ar fi foarte interesant dacă s'ar putea stabili aceste fapte. Dar criteriul întrebuințat pentru a ajunge la aceste concluzii este cu totul simplist. Autorul pretinde, ca să luăm un exemplu, că *a se bunghi* provine din argoul pungașilor, pentru că l-a găsit trecut într'un studiu asupra argoului pungașilor. Aceasta dovedește însă numai că pungașii cunosc cuvîntul, nu că ei l-au creat sau împrumutat din țigănește. Dar studiul pomenit a apărut anul trecut, iar verbul *a se bunghi* apare la Ghibănescu, *Dascălul Dumitrache*, publicat la 1895, într'un context care n'are nimic pungășesc. Cine va crede apoi că nu advocații, ci pungașii au creat expresia *casație?* Intr'alte cazuri sînt încă și mai la largul meu pentru a restabili adevărul, deoarece d. Dobrescu se bizue pe culegeri publicate sub pseudonim chiar de mine: afirmînd că o expresie circulă în cutare grai

special, n'am înţeles niciodată să afirm că nu apare şi în alte graiuri, de unde este poate originară.

Greşeli de amănunt, a căror prezenţă trădează însă defecte de metodă: *h* din *hacana* e considerat ca protetic, de oarece originalul ţigănesc se scrie *akana*. Dar în ţigăneşte se pronunţă *hakana*, cu aspiraţia caracteristică ţigănească, de care argoul romînesc nu e cîtuşi de puţin răspunzător. *Miar* „hîrtie de o mie" este citat ca exemplu de „epiteză", întrucît ar fi în loc *mie*. In felul acesta am putea vorbi de epiteză şi în *geamgiu*, de la *geam*, sau în *repetent*, de la *a repeta*. Termenul „epiteză" nu este întrebuinţat de specialişti, et pour cause. La noi a fost introdus, după cîte ştiu, prin manualele de liceu ale d-lui Dragomirescu, care n'a fost niciodată lingvist. *Miar* conţine evident sufixul *ar*, şi a fost făcut după modelul lui *sutar*, iar acesta, la rîndul său, e copiat după grecescul *ekatostari* „sutar", derivat de le *ekaton* „o sută". Dar dacă crearea de cuvinte prin sufixe a fost aici clasată la fonetică, mai departe găsim trecute la morfologie schimbările de înţeles. Astfel sub rubrica: „Observări morfologice", întîlnim exemple ca *dorobanţ*, de care a fost vorba mai sus, *franţuzoaică* „prietenă" întrucît sînt „substantive comune trase din substantive proprii". In cel mai bun caz, aceste exemple trebuiau notate la rubrica „Formarea cuvintelor". Sub titlul „Nume de locuri generalizate", întîlnim, alături de exemple bune, şi următorul: *calea naţională* „gîtlej". *Calea naţională* e un nume de loc? De ce nu atunci şi *trotuar, felinar?* Ca observaţii sintatice aflăm că „Verbul predicatului nu se acordă cu subiectul în număr, fie verbul auxilir *a fi*, fie alt verb". Exemplu: *Vizitele în familie e permise*. Aceasta este o chestie de argou? Mai departe, sub titlul „Construcţiuni pleonastice": *A făcut-o de „baldîră"*. Cu toţii cunoaştem expresia *a face pe cineva de...*, dar ştim că ea nu aparţine limbii romîne, sau mai precis, că nu e rostită decît de cei care nu ştiu bine romîneşte. Prin urmare nu are ce căuta aici.

Observaţii mai puţin importante: Inşirînd termenii din graiul sportiv, d. Dobrescu arată şi etimologia lor, dar nu peste tot. De exemplu la *cal de încercare* „boxeur de încercare" omite să arate că expresia este franceză: *cheval d'essai* (în franţuzeşte punctul de plecare îl formează desigur calul de gimnastică). Pomenind expresia *Bodola deschide pe Dobai*, ar fi trebuit să arate că conţine o traducere greşită: în franţuzeşte se spune *Bodola ouvre sur Dobai*, dar este clar că aici *Dobai* nu este complementul drept al verbului „deschide"; ideea în franţuzeşte este: „B. deschide (jocul, unghiul etc.) (trimeţînd mingea) înspre D.". Gazetarii noştri sportivi, care nu păcătuesc prin exces de cultură lingvistică, au înţeles că *sur* înseamnă „pe", şi astfel am ajuns la expresia stupidă care ne lasă să înţelegem că jucătorii de foot-ball sînt închişi (cu nasturi?), pînă cînd un coleg al lor se milostiveşte şi-i deschide. Explicaţii greşite: *lot* nu este „echipă de football", ci grupul mai mare de jucători din care se „selecţionează" echipa. *Shoot* „lovitură de picior" nu provine din engl. *to shoot*, care nu e decît verb, ci din substantivul *shot*. Şi aici avem o probă de ignoranţă a presei noastre sportive, căci ar fi trebuit să se zică pe romîneşte *şot*, nu *şut*, iar scrierea *shoot* este un fals englezism. *A fi cîştigat la belciuge* „a fi utilizat fără menajamente" este bine explicat prin trimeterea la jocul cu belciuge pe la bîlciuri. Dar nu faptul că obiectele cîştigate la belciuge sînt ieftene a adus deprecierea, ci faptul că ele, oricît de valoroase a fi, nu costă parale, deci nu merită să ai grijă de ele. Cherestea nu e bine tradus prin „lealitate": ca şi *rogojină*, acest cuvînt înseamnă „obraz", deci „ruşine": obrazul meu nu e nici de rogojină, nici de cherestea, ca să nu roşească, dacă aş face cutare lucru.

In fine, *fraier*. M'am ocupat în mai multe rînduri de acest cuvînt, şi cred că l-am explicat definitiv prin germ. *Freier* „pretendent la mîna unei femei"; am mai arătat că acest cuvînt de argou este răspîndit şi în alte ţări: Polonia, Uniunea sovietică (pare că există chiar la Vladivostoc). D. Dobrescu reia o explicaţie greşită a regretatului Ov. Densusianu (care însă nu cunoştea adevăratul înţeles al cuvîntului în momentul cînd a publicat notiţa etimologică) şi o sprijine pe o fantezie literară a d-lui C. Gane. Un literat are voie să inventeze poveşti cu baroni austriaci păcăliţi de ţărani olteni (ceea ce s'ar fi aflat şi la Vladivostoc), dar un om de ştiinţă nu.

AL. GRAUR

CRONICA ŞCOLARĂ

ŞCOALA SECUNDARĂ ÎN VIAŢA ROMÎNEASCĂ

In viaţa unei societăţi moderne, şcoala secundară reprezintă o instituţie esenţială şi totdeodată o răscruce de răspunderi dintre cele mai grele. Invăţământul primar dă primele noţiuni, acelea de care nu se poate lipsi nimeni, care susţin destinul minimal al unui om de astăzi. La capătul celălalt, învăţămîntul superior specializează în direcţie profesională şi trebue să organizeze promovarea ştiinţifică a marilor vocaţii cărturăreşti. Intre aceste două extreme, şcoala secundară ocupă locul de mijloc, în aparenţă un loc neutru, cu procese ce lasă impresia că se desfăşoară dela sine, dar în realitate cu o structură foarte complexă, care închide în ea toate aspectele sufleteşti şi sociale ale unei generaţii sau ale unei epoci. Şcoala secundară trebue să formeze atmosfera culturală generală a unei naţiuni, să formeze niveluri de mentalitate colectivă şi să hotărască forma de spiritualitate pe care o societate o poate cuprinde în aspiraţiile ei de viaţă, la un moment dat. Cu alte cuvinte, şcoala secundară este chemată să realizeze cultura socială a unei generaţii, să dea elemente pentru toate direcţiile existente de afirmare ale spiritului, să creeze în cugetul tineretului primele lui convingeri conştiente şi, în general, să dea conţinut unui ideal de viaţă umanitar, acela care, oricum s'ar încrucişa curentele vremilor, trebue să rămînă totuşi în picioare, pentru a da măsura şi sensul misiunii omeneşti.

Cunoscînd acum această poziţie principală, putem să ne întrebăm: *şcoala noastră secundară, aşa cum am avut-o pînă acum, a ştiut să răspundă, oare, rolului ei?* Punîndu-ne această întrebare, nu ne gîndim la o speculaţie de ordin istoric; dimpotrivă, schiţînd răspunsul care ni se pare adevărat şi lămuritor, vrem să stabilim o măsură de judecată mai reală şi mai ştiinţifică, în chipul cum problema şcoalei secundare este pusă şi desbătută curent în zilele noastre.

In procesul de formare a Statului nostru modern, şcoala secundară a jucat un rol de temelie. In şcoala căreia Gheorghe Lazăr, i-a dat primul avînt, a existat, în germene, ca un sens pentru care lua fiinţă, întreaga mişcare a renaşterii noastre naţionale. Pe băncile ei sau iniţiat, într'un duh profetic de afirmare romînească, aproape toţi luptătorii de seamă ai generaţiei noastre eroice. Din prima ei clipă de viaţă, şcoala secundară devenise astfel o realitate. Zi cu zi mai mult, avea să se statornicească la cîrma spirituală a nouei noastre societăţi.

A mers mînă în mînă cu idealurile liberale ale luptătorilor noştri paşoptişti. A reprezentat pentru începuturile erei burgheze sub egida căreia ne-am dat prima noastră organizare ca Stat modern,

unul dintre auxiliarele ei cele mai de seamă. Prin aceasta, nu înseamnă că tăgăduim sau că punem în umbră învăţămîntul superior. Insă, incontestabil, în forma lui adevărată, acesta a apărut mult mai târziu. Sensurile de viaţă ale primelor noastre începuturi burgheze nu reclamau direct doctrină ştiinţifică proprie, ci o activitate medie de iniţieri, de pregătiri imediate, de acord general cu formele spirituale ale timpului. Pioneratul nostru cultural, fireşte, nu putea să înceapă prin pretenţii de ştiinţă autonomă, ci printr'un proces local de asimilări convenabile şi de popularizări. Multă vreme, în toată perioada primelor noastre statorniciri burgheze, rolul acesta a revenit în întregime şcoalei secundare. Sub auspiciile ei s'au produs la noi primele încetăţeniri ştiinţifice, sau cu alte cuvinte, primele introduceri ale orizontului ştiinţific în stilul de viaţă şi în programul de militări al păturii noastre conducătoare. De aceea, sub cupola ei s'au putut forma primele noastre cadre profesionale şi, mai mult, s'a putut forma ideea profesiunii însăşi, ca sens modern al vieţii colective şi ca principiu necesar al creaţiei sociale.

Infăptuirea Statului nostru modern n'a fost numai un proces politic, ci tot pe atîta, şi un proces cultural. Noi ne-am afirmat drepturile noastre de a fi un popor liber şi de-a întemeia ca atare o nouă soartă istorică, nu numai prin ceea ce ne-au dat ideologiile şi luptele politice. Deopotrivă, am realizat acestea, prin ceea ce am înţeles că reprezintă personalismul nostru creator, prin ceea ce am descoperit cu sens şi cu putere de adevăr, în realitatea noastră etnică. Ori, şcoala secundară a fost, tot timpul, o pîrghie principală a acestui proces. In cugetul ei au răsunat real ecouri din toate direcţiile sprituale ale epocei moderne. A pus bazele unei instrucţii şi educaţii naţionale. A popularizat, la noi, ideea bibliotecii, a laboratoriului, a muncii ştiinţifice, a metodei, în sfîrşit, a rostului moral şi a adevărului statornic pe care le cuprinde în sine învăţătura. A deschis porţi primitoare copiilor de plugari, descleştind astfel unul dintre sensurile cele mai de seamă ale realităţii noastre naţionale: promovarea păturii ţărăneşti în viaţa de creaţie şi de răspunderi spirituale a nouei noastre societăţi. A format sufleteşte, în epoca primei ei iniţieri de viaţă naţională, pătura muncitoare şi cuminte a ridicării noastre moderne: pătura conducătorilor de şantiere, a creatorilor de instituţii, a intelectualilor de acţiune şi de doctrină, într'un cuvînt, a celor pe umerii cărora s'e rezemat sarcina directă a întemeierii noastre burgheze.

In lumina acestor lucruri, criticile ce se aduc şcoalei secundare, în chipul frecvent pe care îl ştim, nu mai pot avea toată valoarea pe care o indică forma şi adevărul lor aparent. Intr'adevăr, să le judecăm o clipă:

Şi anume, să le judecăm sub un aspect mai real, mai ştiinţific decât cel obişnuit. Se spune că şcoala secundară are un caracter prea teoretic, că l-a avut întotdeauna, că este intelectualizantă peste măsură. Faptul este discutabil. Pare oarecum adevărat astăzi, din pricina unei programe analitice, întocmită absurd, care lasă impresia unui exces de intelectualizare, pe cînd în fond nu este la mijloc decît o aglomerare materială, ce-ar putea fi oricînd simplificată. In orice caz, chiar dacă ar fi aşa, constatarea acestor lucruri implică oarecare pregătire şi cunoaştere a realităţii şcolare, fapte pe care le găsim însă rar de tot la criticii de astăzi ai învăţămîntului nostru.

Dar să ne gîndim nu numai la clipa de faţă, ci la viaţa întreagă, de pînă acum, a şcoalei secundare. I se obiectează caracterul ei prea intelectualizant. Trebue să ştim însă că, pînă acum, ea nu putea şi nu avea sens să fie altfel. Noi nu ne-am început viaţa noastră modernă printr'un simplu proces de imitaţie a formelor şi a stilurilor de viaţă din Apus. Adică, nu era vorba să luăm, de aici, numai tehnică şi numai forme de viaţă de suprafaţă, ci sensuri adînci, care să ne

ducă la înțelegeri sporite și care să ne apropie, mai ales spiritualicește, de întocmirile apusene. Adeseori, critica noastră a fost aspră și neînțelegătoare cu felul în care cei din secolul trecut au condus acțiunea renașterii noastre moderne. Adevărul este că noi n'am făcut numai operă de imitație după străini. Ne-am început viața noastră modernă pe aripile unui destin greu, pe care trebuia să-l descifrăm noi înșine, cu tot felul de osteneli, între care, fără îndoială, cele cărturărești trebuiau să ocupe un loc de frunte. Trebuia să desțelenim un ogor pe care îl ținuseră în umbră veacuri întregi de vitregii istorice. Ceea ce alte popoare săvîrșiseră în decurs de secole, noi trebuia să înfăptuim doar în cîteva decenii. Trebuia să ne însușim elemente de cultură din toate domeniile gîndirii și acțiunii omenești. Trebuia, prin urmare, nu să alegem, ci să privim tot cîmpul de viață culturală pe care îl aducea cu ea și pe care îl impunea, fără drept de replică, noua ordine burgheză în care pășisem. Critica noastră pedagogică, stăpînită prea mult de psihologism și prea puțin de o înțelegere istorico-socială a lucrurilor, n'a văzut clar acest lucru. A socotit drept un exces de intelectualizare, ceea ce în fond era o împrejurare istorică de neînlăturat, de care școala secundară, în calitatea ei de instituție autentică a timpului, a trebuit să țină seamă. De altminteri, critica noastră pedagogică s'a mărginit să acuze, fără să arate ce-ar fi trebuit și ce-ar fi putut să fie în locul faptelor negate. In realitate, excesul acesta de intelectualizare — cum se complac atîția ca să-l numească — nu ne-a stricat, nu ne-a venit ca o sclavie, ci dimpotrivă, ca un semn de mult așteptat al eliberării noastre. Pentrucă e clar: noi nu puteam să începem perioada noastră de autonomie spirituală, prin simple practici materiale, adică prin ceea ce se putea înțelege ușor, dela sine sau, în tot cazul, cu sforări, minime. O asemenea evoluție ne-ar fi adus, incontestabil, în stăpînirea și mai pronunțată a străinilor. Am fi făcut aici, la noi, o simplă colonie a civilizației lor. Ceea ce numim exces de intelectualizare a fost, de fapt, o formă paralelă a dinamismului ce-a caracterizat perioada renașterii noastre moderne. El ne-a ajutat: și pentrucă ne-a pus să muncim, și pentrucă a grăbit, în chip folositor, drumul nostru către o autonomie spirituală modernă.

Tot așa, nu este dreaptă acuzația că școala secundară a fost o fabrică de diplome. Adevărul este altul. Noi nu ne-am rezemat pe o clasă orășenească veche, ci a trebuit să ne-o formăm în grabă, oarecum să ne-o improvizăm, trecînd adesea peste condițiunile de logică și de măsură strictă, dar trecînd cu un rost, pentrucă era în joc un comandament social și național, mai puternic, deocamdată, decît cel cultural. In acest proces, școala secundară trebuia să îndeplinească un oficiu necesar și imediat. Spiritualicește, sensurile doctrinare de început ale acestei pături nu puteau fi altele decît acelea care urmau să fie date și recunoscute prin școala secundară. Și în privința aceasta, cădem în păcatul de a face comparații directe, simetrice, cu țările apusene. Uităm însă un lucru esențial. Acolo unde există o opinie publică organizată, unde există o tradiție spirituală care să nu mai îngădue oscilații și unde există participări culturale ce se înscriu dela sine în programul de viață al fiecăruia, acolo, bineînțeles, școala poate proceda după regulile ei de carte, cu toate severitățile doctrinei ei academice. Noi însă, în școala noastră ce trebuia să dirijeze pașii unei societăți doar începînde, nu puteam și nu aveam dreptul să procedăm așa. Multă vreme, pînă în timpuri relativ recente, noi n'am avut ca atmosferă culturală colectivă, decît ceea ce puteam propaga prin școală, și mai ales prin școala secundară. In asemenea condițiuni, ea nu se putea retrage într'o concepție ermetică, într'un turn de fildeș al cine știe cărei rătăciri aristocratice, ci trebuia să străbată viu, în cugetul, în așteptările, în aspirațiile de cultură ale unei pături romînești cît mai largi.

Trebue să știm, de asemeni, că școala secundară n'a fost — după cum o numesc adesea canoanele criticii noastre pedagogice — un altar pentru promovarea convențională a mediocrității. Ceea ce ni s'a părut promovare a mediocrității a fost, în fond, altceva: o chemare la viață, o străbatere energică în straturile așezării romînești, o formă necesară pentru dinamizarea spirituală a colectivității noastre naționale. Astăzi încă, să ne gîndim, cîte din orașele noastre, capitale de județ sau chiar mai mult, n'ar trebui să rămînă fără nicio semnificație socială mai pronunțată, sau să lîncezească spiritualicește, fără speranța niciunei redresări organice, în clipa cînd li s'ar închide porțile liceului sau gimnaziului depe cuprinsul lor? E forțat, și pînă la un punct chiar periculos, să procedăm cu severități pedante sau cu exclusivism academic, cînd știm că imensa parte a populației noastre nu a pătruns încă în domeniul culturii organizate, cînd știm că procentul nostru de analfabeți încă n'a cedat și, mai ales, cînd știm că există o lege a paralelismului social, potrivit căreia desăvîrșirile nu vin dintr'odată și numai dintr'o parte, ci în complexele sintetice ale unei evoluții ferme și generale. Prin aceasta, nu ne gîndim să impunem un criteriu de toleranță sau de abdicare academică, ci de a indica o metodă de judecată, care să se potrivească, de sigur, atît regulilor teoretice, cît și faptelor vii, așa cum intră în ordinea reală a naturii și a istoriei lor.

Astăzi, epoca descălecatului nostru modern s'a încheiat. Deacum înainte, școala secundară nu mai are de jucat un rol revoluționar, ci unul adînc, de structură, corespunzînd cu perioada de organizare lăuntrică, în care trebue să se găsească întreaga noastră societate. Intrînd în hotarele misiunii ei firești, școala secundară trebue să se înțeleagă în adîncime, să-și stabilească un program precis de acțiune, să capete simțul esențialului social și spiritul pe care îl reprezintă, să-și dea înălțime doctrinară și să-și respecte propriul ei imperativ, luptînd demn și precis cu toate învolburările sau criteriile contrarii ale clipei de față.

In viața sufletească a societății noastre de astăzi, școala secundară are o răspundere grea, crucială: *răspunderea tineretului*. Firește, nu i se poate cere ei totul. Nu trebue să uităm și rolurile celelalte: ale școalei primare, ale universității, ale familiei, ale străzii sau ale opiniei publice. Insă, ceea ce se cere școalei secundare este esențial și hotărîtor, pentrucă ea se adresează adolescenței, iar ceea ce adolescența înțelege greșit sau pe jumătate poate fi, dintr'o clipă într'alta, semn de răvășiri și de rătăciri tragice.

Amintind această categorie — a adolescenței — departe de noi gîndul de-a o trata în chipul acela eseistic, care o apropie numai de literatură și de psihologie, îndepărtînd-o în schimb de aspectele precise și imediate ale realității ei sociale.

In atmosfera vieții contemporane, categoria cea mai încercuită, de sigur, este aceea a tineretului. Este pîndit, la tot pasul, de pericole adînci, îngrijorătoare. Ideologiile extreme îl folosesc pentru scopurile lor, făr teamă, fără scrupule și, mai ales, fără răspunderea prăpăstiei morale pe care o deschid în lanțul de viață al generațiilor. Miragiile aparente — ale sportului, ale tehnicei, ale profețiilor laice sau ale încadrărilor mistice — îi dau la suprafață o frenezie uluitoare, dar în fond îi sărăcesc sufletește, îi robesc unor forțe anonime, îi desobișnuesc de a mai gîndi și îl fac să fugă de un contact mai lămuritor cu propria lui realitate sufletească.

Lăsate în voia lor, aceste fapte pot să ducă la consecinți incalculabile. De asemeni, a ne închipui că împotriva lor se poate lupta numai politic, este a ne face o iluzie și, mai mult, este a reduce realitatea la un chip periculos de elementar. Procesul este, poate, mai adînc decît bănuim. Impotriva lui, trebue să luptăm prin mijloace

organice, adică prin mijloace care să străbată în deprinderile spirituale cele mai adînci şi care să aibă în ele forţa de-a impune un sens mai scrutat şi mai exegetic al adevărului.

Acesta este şi domeniul în care şcoala secundară de astăzi trebue să intervină prompt, cu suflet, cu înţelegere mai reală pentru soarta culturii şi a neamului nostru. Altă dată, ea a creat profesionişti, oameni de acţiune pe şantierele imediate ale ordinei noastre burgheze. Astăzi, rolul ei a pierdut în suprafaţă, dar a crescut în adîncime. Astăzi, şcoala secundară trebue să creeze tipul adevărat, organic, al adolescentului nostru. Pentrucă, orice s'ar spune, nu-l avem încă. Tinerii noştri nu trăesc o viaţă a lor, cu un stil care să impună prin unitatea lui, sau care să poată caracteriza un sens de generaţie. In realitate, trăesc un amestec de stiluri, unele copiate aidoma din afară, altele adaptate numai, dar într'o formă empirică şi arbitrară, iar altele fără o provenienţă certă, dar tocmai de aceea, neprezentînd decît forme fugare, din lanţul experienţelor ce se înghesue cu atît mai mult pe hotarul actualităţii, cu cît au mai puţin în ele sentimentul vreunei răspunderi. Noi am privit prea mult, problema aceasta a adolescenţei, printr'o prismă manierată de romantism uşor şi parfumat. Nu ne-am dat seama, aproape niciodată, de cîte lucruri ne lipsesc în ordinea sufletească a vieţii noastre romîneşti de astăzi, prin faptul că nu avem o realitate îndeajuns de organizată a tineretului nostru. Vom discuta problema aceasta, mai deaproape, într'o cronică viitoare, cînd vom însoţi aceste afirmări principiale şi de cîteva propuneri practice. Deocamdată, trebuind să precizăm sensul în care şcoala secundară are datoria de a interveni în viaţa romînească de astăzi, avem de spus următoarele: trebue să creeze un tip de adolescent, pe măsura istoriei şi a chemărilor noastre romîneşti; trebue să facă, pe copiii noştri de astăzi, să-şi iubească ţara, să participe viu în realitatea ei morală, să pătrundă cu seriozitate în sensurile culturii, s'o respecte pentru majestatea ei eternă, să citească lămurit în paginile istoriei ei şi să înveţe a se închina cucernic în faţa a tot ce a însemnat dreptatea şi cuminţenia ei în veacuri.

Fără îndoială, răspunderea de azi a şcoalei secundare este mai grea şi mai subtilă decît cea din trecut. Acţiunea ei de pînă acum a mers mînă în mînă cu desfăşurări istorice într'atît de evidente, încît aproape că nu erau posibile confuzii sau compromisuri rătăcitoare. Astăzi, sensurile istorice dominante ale epocei au înfăţişeri precise doar la suprafaţă, în măsura în care organizează forme noi de imperialism politic, însă sufleteşte n'au, în cuprinsul lor, decît un haos tragic şi aproape indescifrabil. In munca ei educativă şi în răspunderea ei morală faţă de generaţiile pe care le creşte, şcoala nu se poate rezema pe aceste sensuri decît într'o măsură minimă, atîta cît să nu lase impresia unui reacţionalism anti-social şi anti-istoric. Premisele ei fundamentale trebuesc însă scoase, de sigur, din realităţi de altă natură: din realităţi logice, din realităţi morale, în sfîrşit, din realităţile acelea prin care, cu simţul marei ei răspunderi, şcoala va înţelege că poate să readucă semnul senin şi fecund al domniilor spirituale.

Este pregătită şcoala noastră secundară de astăzi, pentru o asemenea misiune? Iată o întrebare grea, pe care trebue să ne-o punem în chip hotăritor şi la care va trebui să reflectăm obiectiv, cu preocuparea sinceră de a spune tot adevărul pe care îl gîndim.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA EXTERNĂ

NOUI ELEMENTE DE PACE

Politica de pace în Europa şi, mai ales, în Europa Centrală, s'a îmbogăţit cu trei elemente noi: campania desfăşurată în Statele Unite ale Americii în vederea revizuirii politicii de neutralitate; consolidarea legăturilor dintre Franţa şi Anglia şi colaborarea lor strînsă pentru menţinerea situaţiunii actuale în Europa Centrală şi Balcanică; deşteptarea naţiunilor ameninţate de expansiunea germană şi voinţa lor crescîndă de a se apăra în comun, fără să-şi interzică o colaborare liberă cu Germania sau oricare altă ţară.

Legea neutralităţii reprezenta în Statele Unite o formă modernă de apărare contra complicaţiunilor din lume, în care interesele americane nu erau direct angajate. Ea completa doctrina lui Monroe, căreia îi dădea o nouă pavăză, desfiinţînd orice pretext de reciprocitate pentru Statele din afara Americei. Declarînd că Statele-Unite, nu se vor amesteca în conflictele de pe alte continente, ele impuneau o atitudine asemănătoare celorlalte State din lume şi îşi consolidau astfel protecţiunea exclusivă asupra continentului american.

După ce în timpul războiului, Statele-Unite, prin intervenţiunea lor decisivă, ajutaseră la o victorie de folos istoric pentru libera lor desvoltare, ele s'au retras din politica de lichidare comună şi au lăsat să se restabilească un echilibru de forţe, menit totuşi să asigure o lungă predominare a foştilor asociaţi. Ele s'au îndepărtat de contagiunea noilor discordii şi s'au ferit să transfere printre cetăţenii americani, controversele violente din Europa. America ieşise din războiu victorioasă, cu un prestigiu definitiv şi cu o economie modernizată şi prosperă: creditoare a tuturor ţărilor din lume şi cu mijloace de presiune pretutindeni. Ea era un fel de refugiu al bogăţiei şi al păcii. Tînără şi înţeleaptă, tindea să devină o nouă formă de civilizaţiune. Bogăţia, curajul, spiritul de invenţie, puterea de întreprindere şi de realizare, o vie, curiozitate pentru formele europene de cultură îi confereau o mare putere de seducţiune. Europa, cu vitalitatea sa anemiată, sceptică, cu o economie ruinată, revoltată contra propriei sale capacităţi tehnice şi a desvoltării ei diabolice, crezînd din ce în ce mai mult în conrupţia şi pieirea civilizaţiunii pe care o creiase, îşi pierduse autoritatea în ochii cetăţeanului american. Ea însăşi, cuprinsă de un spirit de imitaţiune a tutulor invenţiunilor americane, se aşeza pe o treaptă inferioară. Din Europa, Americanii nu mai aveau de învăţat decît tehnica distrugerii, morala junglei şi cîteva rafinamente bestiale. De aci nu puteau importa decît riscuri de războiu şi elemente de decădere.

Motive economice, politice, morale îndepărtau pe America de continentul nostru.

Imensa piaţă americană era aproape inedstulătoare pentru producţiunea Statelor-Unite. Numai nevoia plasării capitalurilor acumulate în timpul războiului făcea pe bancherii americani să privească spre Europa.

Apoi, superioritatea dobîndită în Europa, de Marea Britanie, pe urma războiului nu ameninţa Statele-Unite. Prietenia dintre cele două ţări se desvolta zilnic şi se sprijinea în acelaşi timp pe adînci legături sentimentale şi pe o mare asemănare de interese. Cel din urmă cetăţean englez sau american ştie că un conflict între ei ar fi distrugător pentru amîndouă ţările şi ar lăsa un gol, în care s'ar ridica noui imperii duşmane. Imperiul Britanic şi Statele-Unite au o nevoe mutuală de existenţa lor liberă şi puternică.

Nici motive de concurenţă, nici raţiuni de apărare nu îndemnau pe Americani, să se amestece în Europa. Statele-Unite erau o ţară mulţumită.

Dar au venit crizele economice cunoscute, care au zdruncinat prosperitatea economică americană şi au arătat încăodată legăturile structurale dintre toate pieţile lumii. Solidaritatea remediilor, repercusiunile inevitabile dintre ele, soarta aproape comună a capitalurilor, nevoia schimburilor comerciale deschise au subliniat insuficenţile izolării.

Au venit apoi naşterea şi desvoltarea aşezărilor fasciste, cu puterea lor de expansiune şi cu voinţa lor de distrugere a vechilor formaţiuni. Intr'un echilibru mondial susţinut pe două coloane: imperiul britanic şi republica americană, se infiltrau forţe explozive, care tindeau la o nouă distribuire de bogăţii şi la noui forme de organizaţiune socială. Statele autoritare şi „dinamice" se apropiau din ce în ce mai mult, se asociau între ele pentruca, prin atacuri susţinute mutual în diferite puncte ale globului, să răstoarne ordinea actuală. O mare concurenţă economică şi politică sfîşie lumea.

Predominanţa americană în anumite zone este turburată. Regimul politic din diferite State sub influenţă americană este zdruncinat şi, pe alocurea, înlocuit cu altul de inspiraţie şi simpatie autoritară.

Poziţiunile cîştigate sunt contestate şi o atmosferă de preschimbare şi de panică este răspîndită în lume, îngreuind peste măsură desvoltarea unui sistem de prosperitate. Toate valorile sunt atacate, morale, juridice, culturale. Nenumărate reguli sunt violate. Trosesc instituţiuni seculare, se buimăcesc spiritele. Continentele se umplu de litigii. Forţa se ridică în fruntea lumii. Dar nu forţa alcătuită de secole de civilizaţiune, în care brutalitatea era îmblînzită de justiţie şi de milă; în care noţiunea se îmbogăţise cu atîtea elemente de subtilitate, de supleţe şi se atenuase printr'o sinteză între drept şi putere. Ci forţa brutală, elementară, fără conţinut moral, fără vestmînt juridic.

Americanul era lovit în interesele lui materiale, în credinţele morale şi în vanităţile lui spirituale.

Urmarea acestor experienţe şi a atîtor decepţii este campania care se desfăşoară astăzi în Statele-Unite. Preşedinte Roosevelt, ministrul afacerilor străine C. Hull, alţi membri ai guvernului şi acum în urmă mari ziare au arătat opiniunii publice legăturile fireşti dintre marile naţiuni ale lumii şi inevitabila solidaritate a lor în caz de războiu. Localizarea conflictelor este o iluziune; apărarea în comun, o necesitate; iar singura cale de a menţine pacea este colaborarea din ce în ce mai strînsă a naţiunilor cu interese şi cu principii pacifice. Fiindcă pacea nu este numai o aspiraţiune morală, ci un regim politic, organizat prin instituţiuni juridice şi aşezăminte sociale. Cine o doreşte trebue să o accepte în întregime, să-i primească şi beneficiile şi servituţiile.

Statele-Unite vor să contribue la menţinerea păcii. Ele amintesc lumii care sunt principiile acestei păci şi prevestesc pe agresorii eventuali că naţiunea americană va fi de partea celor ce le respectă. Dar pentruca libertatea lor de acţiune să fie mai întinsă şi pentru ca îndoelile celorlalţi să fie mai mici, oamenii de Stat propun abrogarea legii neutralităţii. Acestea sunt măsuri preventive, care pot avea un efect salutar. Indeplinirea lor cere însă stăruinţă şi o lungă propagandă. Progrese substanţiale s'au făcut de pe acum şi discursurile rostite de d-l Hull, în timpul crizei provocată de sudeţi arată voinţa crescîndă a naţiunii americane de a participa la menţinerea păcii în lume şi chiar la reprimarea agresiunii. Nu se poate spune că americanii au luat deciziunea acestei participări. Este nevoe de alte sforţări, dar activitatea actuală aminteşte campania de odinioară a preşedintelui Wilson. Ea are şi adeziunea opoziţiunii. Cele două mari partide par, prin şefii lor, de acord asupra necesităţilor americane în caz de războiu. D-l Hoover, şeful opoziţiunii, a făcut de curînd o călătorie în Europa, plină de învăţăminte pentru d-sa şi pentru noi. Cîteva declaraţiuni publice, cîteva conversaţiuni particulare au arătat adeziunea sa la campania d-lui Roosevelt şi unitatea de vederi dintre cei doi oameni de Stat faţă de problemele, pe care un războiu european le-ar pune Statelor-Unite.

De pe acum, un îndoit cîştig poate fi înscris în avantajul păcii: conştiinţa americană asupra solidarităţii marilor democraţii şi asupra neputinţii de a localiza un conflict european; sensul în care s'ar produce intervenţiunea americană în cazul în care Statele-Unite ar participa la un războiu.

Noţiuni, care păreau compromise, se reabilitează: puterea democraţiilor, prin solidaritatea şi capacitatea lor de rezistenţă; securitatea colectivă; respectul angajamentelor internaţionale; onoarea contractanţilor în raporturile dintre State. Toate, noţiuni fundamentale pentru organizarea păcii, dar anemiate în ultima vreme. Ele nu au încă puterea de odinioară, dar beneficiază de convingerea că în afară de ele nu este decît haos şi riscuri de războiu.

Americanii colaborează cu democraţiile europene la menţinerea şi restaurarea ideilor esenţiale ale civilizaţiunii. Inţelegerea dintre ei are baze comune de interese şi de aspiraţiuni.

Nu putem înţelege mai nimic din politica internaţională dacă nu avem în spirit cîteva adevăruri elementare, cîteva truisme. Iată unul dintre ele: existenţa imperiului britanic este necesară vieţii şi prosperităţii Statelor-Unite, după cum aceea a Franţei este indispensabilă securităţii şi existenţei Marei Britanii. Pe această bază se desvoltă relaţunile dintre cele două democraţii europene, şi se întăresc în măsura în care se agravează pericolele ce le ameninţă. Astfel se formează, în mod firesc, prin puterea obscură şi ireductibilă a instinctului de conservare, asociaţiunea franco-anglo-americană. Şi America se alătură cu atît mai uşor şi mai sigur cu cît găseşte în solidaritatea anglo-franceză un reazăm mai puternic. Fiecare din cele trei State are interese mondiale, complexe şi diferite. Intre ele, nu există o identitate continuă. Poate că între înfăţişările lor imperiale să se ivească o serioasă concurenţă. Bogăţia fiecăruia este animată de un imperialism propriu şi dotată cu o mare capacitate de expansiune. Debuşeurile se confundă adesea şi zonele de influenţă se încalecă. Dar interesele esenţiale sunt comune. Apărarea celor trei State, la limită, se face pe aceleaşi linii, contra aceloraşi duşmani.

Ultimele evenimente, încercările grave prin care a trecut Europa au strîns colaborarea franco-britanică pînă la forma unei alianţe. La această, au contribuit forţe pozitive şi forţe negative. Fiindcă desvoltarea planului de expansiune germanică pînă la gradul unei hegemonii a produs o strîngere a relaţiunilor dintre Franţa şi Marea Bri-

tanie, necunoscută pînă acum. Toată istoria Angliei este, mai ales, o luptă contra unei hegemonii continentale. Și această luptă a fost întreprinsă prin mijlocul unei coalițiuni de formă diferită, în fruntea căreia sta Marea Britanie. Aceeași politică, adaptată la noile condițiuni de viață internațională, se alcătuește astăzi. Ea prezintă avantagii imense pentru micile State, fiindcă libertatea lor este garantată prin lipsa unei predominări în Europa.

Transformări tehnice și politice considerabile au legat din ce în ce mai mult Anglia de continent. Și legătura ei imediată este cu Franța. In Europa de astăzi, una nu poate trăi fără alta și fiecare printr'un sistem de compensațiune interioară, este obligată să ridice politica sa de apărare pînă la nivelul celeilalte. Franța, amenințată cea dintîi de un conflict european și de un pericol care îi depășește propriile sale puteri, trebue să-și organizeze apărarea printr'un sistem de alianțe. Aci stă de asemenea norocul Statelor mai mici din aceste părți ale Europei, care vor să trăiască libere. Intre ele și Franța și între toate și Anglia se stabilește un curent de interese și de nevoi de apărare, care adaugă o forță importantă la propria noastră capacitate de rezistență. Beneficiul acestei situațiuni nu poate fi obținut decît printr'o asemănare de orientare în marile probleme internaționale. Trebue să avem noi înșine conștiința îndatoririlor și avantajelor unei politici concordante. Se văd adesea mentalități lovite de un complex de inferioritate și decăzute prin abilități extreme. Ele concep idealul țărilor din bazinul dunărean ca al unor State de vînzare. Cine dă mai mult ne poatea avea, zic unii, crezînd că beneficiul unei operațiuni comerciale actuale poate fi măsurat cu pierderile pe care le-am suferi în existența noastră dealungul istoriei.

In fața destinului unei națiuni, împrumuturile și comenzile de furnituri au o valoare neînsemnată.

De luni de zile, aceste cronici prevestesc și subliniază interesul progresiv pe care opiniunea britanică îl arată pentru această parte din Europa. In acelaș timp, ele atrag atențiunea cetitorului asupra interesului țării noastre de a constitui, prin organizarea sa internă și prin politica sa externă, un punct de sprijin pentru această pătrundere pacifică și protectoare a Marei Britanii. Țară de opiniune publică, în care guvernele nu pot lua decît hotărîri populare, Anglia nu poate sprijini, în afară de interesele sale imediate, decît națiuni simpatizate de această opiniune. Exemplul recent al Cehoslovaciei, este o dovadă. Statul aliat se bucură în Marea Britanie de largi adeziuni pentru felul în care s'a organizat pe bază de instituțiuni democratice și pentru fidelitatea cu care și-a condus politica externă. Guvernul britanic a putut deci face o politică de ajutor activ în favoarea republicei cehoslovace.

Nu trebue să uităm însă că participarea engleză în Europa Centrală și Balcanică, se va face în acord deplin cu Franța. Planurile se elaborează în comun, aplicarea lor va fi comună.

Această îndoită colaborare va fi înlesnită de redeșteptarea conștiinței de apărare a Statelor Dunărene și Balcanice în urma alipirii Austriei și nouilor planuri de expansiune. Politicile eronate din unele State se vor rectifica în curînd și solidaritățile firești se vor reface. Rătăcirile vor fi rezorbite de puterea instinctului de conservare. Voința de viață și de libertate își găsește singură formele de apărare.

Prin brutalitățile istoriei țâșnesc aspirațiunile morale ale omului.

Nu mai că, în fața atîtor pericole, națiunile nu pot rezista prin facultățile lor de resemnare, ci prin virtuțile lor active de solidaritate și de creație.

CONST. VOIANUIȘ

CRONICA MILITARĂ

SINTEZĂ SPANIOLĂ

Conflictul isbucnit în vara anului 1936, în Extremul Occident al Europei, este momentul cel mai critic și mai dureros pe care Europa l'a trăit dela încheierea marelui războiu. Violența, forma și mai ales structura sa politică și militară, au captat din primele momente, toată atenția și neliniștea lumei întregi. Inceput în Iulie 1936, este încă în curs de desfășurare, în Iunie 1938, fără a lăsa să se întrevadă certitudinea unei rezolvări apropiate.

Lăsînd în sarcina altora, analiza condițiunilor politice și sociale, care au precedat și determinat revoluția, voi încerca să sintetizez în cîteva cuvinte aspectul militar al acestui conflict unic prin originalitatea lui.

Războiul civil spaniol a prezentat dela început chiar, particularități extrem de interesante, care au determinat Statele Majore ale tuturor țărilor să facă neprecupețite eforturi pentru a aduna și cerne toate concluziile strategice, tactice și tehnice. Trebue să mărturisim însă că, cu toată durata lungă, cu toaă ferocitatea și cu toată participarea mai mult sau mai puțin directă a celor 5 mari puteri europene, războiul fratricid iberic s'a dovedit sec de orice sămînță germinatoare a noi învățăminte. El nu înseamnă în domeniul științei militare un pas înainte, ci un simțitor regres. Nici una din marile probleme militare ce s'au pus deopotrivă ambilor beligeranți, nu și-a găsit o rezolvare fericită; nici o concepție nouă, îndrăsneață, nu a răsărit din brazda războiului. In afară de lupta pentru cucerirea Santanderului, unde statul major al legiunii Italiene a prezentat o pricepere la înălțimea școalelor moderne, restul luptelor au fost episoade brutale și izolate, fără să facă parte dintr'un plan general de operații.

In această insuficiență trebue să vedem una din cauzele prelungirii războiului peste hotarele obișnuinței. Aceste critici sunt aplicabile ambelor tabere; trupelor naționaliste însă, trebue să o recunoaștem, într'o mai mică măsură.

Păstrînd caracterul celei mai stricte obiectivități, voi examina din punct de vedere al concepției și execuției militare, desfășurarea evenimentelor, de fiecare parte a baricadei, și voi încerca să trag concluziile cele mai juste.

Conflictul armat spaniol prezintă 3 faze distincte, cu aspectele, caracteristicile și cerințele lor diferite, antrenînd după ele concepțiuni de luptă adequate cazului.

Prima parte a conflictului este revoluţia. Ea durează din momentul în care Generalul Franco, debarcă în Maroc, provocînd răscoala garnizoanelor, şi pînă cînd, circa o săptămînă mai tîrziu, în metropolă, se delimitează precis frontiera dintre cele două tabere. In această fază, atacul este simultan în toate centrele de orice importanţă. Răsculaţii caută a pune mîna prin lovituri repezi, pe punctele vitale locale, autoritatea atacă peste tot, pentru a înnăbuşi acţiunea de răsvrătire. O armată de operaţie în această fază nu există. Forţele şi deoparte şi de alta, sunt fărămiţate, disputîndu-şi între ele diferitele obiective ale locului. Comandamentul propriu zis este inexistent, şi nici nu poate fi vorba de un comandament unic, în înţelesul militar al cuvîntului.

Faza a doua, cuprinzînd operaţiunile dintre această dată şi fixarea trupelor naţionaliste în faţa Madridului, are aspectul şi caractersticile *războiului civil.* Forţele rebele se grupează în diferite regiuni; îşi organizează comandamentele şi îşi fixează obiectivele cari sunt în general obiective politice şi morale şi mai puţin militare. Războiul are o înfăţişare de mişcare vie şi permanentă. Trupele celor două tabere acţionează pe coloane, fronturile sunt slab închegate şi puţin precise. Recrutarea este voluntară. Mijloacele materiale sunt reduse şi aproape lipsite de artilerie, aviaţie, vehicule, etc. Este unica formă de războiu care permite preocupărilor de ordin politic şi social să predomine pe cele militare.

Faza a treia se desfăşoară din toamna anului 1936 şi pînă astăzi şi are toate caracteristicile unui războiu regulat. Efective foarte mari intră în joc obţinute prin recrutarea şi incorporarea obligatorie a populaţiei, unităţile se organizează şi se dotează, comandamentul este completat şi selecţionat. Se realizează — de partea trupelor naţionaliste — Comandament unic, fronturile sunt precis delimitate, chiar continui, materiale de toate felurile abundă în ambele partide. Comandamentul vizează distrugerea forţelor armatei inamice şi cucerirea teritoriului, deci nu mai are în vedere decît obiectivele militare, adică, acele ce îi vor aduce avantagii strategice.

O primă observaţie este aceea că ambele comandamente, şi cel guvernamental şi cel naţionalist nu şi-au dat seama de evoluţia şi caracteristicile acestor faze, fapt care a dat naştere la unele greşeli operative de cea mai mare importanţă.

Să ne întoarcem acum să depănăm firul evenimentelor.

La 17 Iulie 1936, Generalul Franco, dă semnalul revoltei în Maroc. Intr'o singură noapte, Africa de Nord spaniolă este în mîna sa, garnizoanele aderînd în întregime la mişcare. Guvernul din Madrid deşi află la timp, crede totuşi că nu este nimic prea grav şi nu ia imediat măsuri de prevedere în peninsulă, nici în Maroc. Două zile mai tîrziu la 19 Iulie, revoluţia isbucneşte în Spania. Această decalare în timp, această frîngere a acţiunii insurecţionale în două a fost cauza nereuşitei ei şi numai datorită unei pasivităţi extraordnare a guvernului, revoluţia lui Franco a scăpat dela un dezastru sigur şi dela o sufocare completă. Comandamentul naţionalist a făcut greşala de a nu sincroniza insurecţia din peninsulă cu cea din Maroc. Aceste scăpări, a permis adversarului să-şi ia măsurile necesare, pentru a o paraliza.

Guvernul legal al Spaniei a comis şi el două greşeli tot atît de grave.

1. Nu a crezut svonurile şi informaţiunile ce poseda încă înainte, asupra revoluţiei ce se pregătea.

2. După declanşarea ei nu a procedat cu suficientă energie şi iuţeală la distrugere. Şovăiala, lipsa de încredere în forţele proprii, lipsa unei conduceri politice unitare şi hotărîte a dat posibilitate rebelilor să se organizeze şi să treacă la acţiune.

Faza întîia a tragediei spaniole se încheie totuşi cu un imens avantaj moral, material şi strategic pentru guvernamentali. Trupele naiţonaliste nu posedă decît efective relativ reduse şi arme foarte puţine, majoritatea armamentului fiind strîns de guvern cu mult înainte şi depozitat în magazii speciale. (Gen. Duval). In afară de Maroc, rebelii nu posedă în Spania, decît foarte puţin teren: o parte a provinciei Andaluzia şi Sevilla, deasupra Gibraltarului şi o parte a provinciilor Castilia şi Leon în Nord. Forţele naţionaliste sunt aspru despărţite în trei, prin distanţe şi obstacole foarte importante. Marocul cu Generalul Franco. Sevila cu Queippo de L'lanno şi Castilia cu Cabanelas şi Molla. Mai mult de 80 la sută din flota spaniolă a rămas credincioasă guvernului. Intregul litoral mediteranean şi oceanic fiind în mîna lui cu excepţia porturilor Cadix şi Algeziras. Teritoriul Spaniei, este mai mult de 2/3 în mîna guvernamentalilor. Aproape toată aviaţia este credincioasă. Centrul dispozitivului iniţial rebel, cheia întregei situaţii, trupele aflate în provnciile Sevilla şi Andalusia erau cu deosebiri slabi prin efectivele sale foarte mici, prin teritoriul puţin întins şi situat în cîmpie şi prin imensele distanţe ce-l separau de celelalte două fracţiuni rebele. Spre Nord sute de kilometri munţi şi fluvii mari îl separau de generalul Molla şi Cabanellas, spre Sud Gibraltarul englezesc şi Marea Mediterană, blocată de flota guvernamentală îl despărţeau de grupul insurgenţilor din Maroc.

Aceasta este situaţia generală la finele fazei I-a (schiţa alăturată). Revoluţia spaniolă s'ar fi putut termina printr'un fel sau altul, la această dată, cruţîndu-se imensul tribut de sînge şi ruine al anilor următori. Dacă nu s'a sfîrşit, faptul se datoreşte integral insuficien-

ței conducerilor, atît guvernamentale, cît și naționaliste, care vor purta răspunderea în fața istoriei.

Faza a doua, aceea a războiului civil, debutează cu încercarea celor 3 grupe de a se uni într'un front comun. Franco încearcă a trece Gibraltarul, trimițînd trupele sale cu avionul în Sevila, cu rezultate foarte reduse însă. Grupurile din Spania pornesc concomitent o mișcare respectiv spre Sud și spre Nord, pentru a se uni.

Aci este cazul cred a fixa în imaginea cititorului o icoană simplă a reliefului spaniol. Peninsula Iberică este formată dintr'un platou central înalt de 7—800 m., care coboară spre Marea Mediterană la Sud și Vest, transformîndu-se într'o cîmpie largă și mînoasă. Spre Nord regiunea este muntoasă, tăiată de văi largi, dintre care cea mai importantă este a Ebrului.

La finele fazei I-a trupele naționaliste se găseau în Sud, pe cîmpia provinciei Sevilla și în munții din Nord în Castilia și Leon. Prima ofensivă, aceea care avea ca obiectiv unirea celor două grupe din peninsulă s'a desfășurat paralel cu frontiera Portugaliei, rezultatul dorit fiind atins prin atacul concentric al Badajoz-ului. Intre timp Generalul Franco a debarcat în Spania și a luat comanda tuturor trupelor rebele. După căderea acestui oraș extrem de important din punct de vedere strategic, el îndreaptă totalitatea forțelor sale spre Madrid, pe care dorește să-l cucerească cît mai repede. Din punct de vedede militar, Madridul nu are decît o importanță secundară, dar el era cel mai important obiectiv politic. Dela el spera Generalul Franco legalizarea mișcării sale. Din toate direcțiile, coloanele naționaliste se îndreaptă spre Madrid într'un imens semicerc.

Datorită rezistenței foarte slabe a trupelor guvernului și întăririlor Marocane, sosite în mare număr, blocusul guvernamental fiind ridicat, au trebuit numai 40—45 zile pentru ca trupele generalului Franco să ajungă în fața Madridului, adică a străbate o distanță de cca. 550 km. Această înaintare cu o medie zilnică de 15 km., poate fi considerată ca fulgerătoare dacă ne gîndim la dificultățile terenului și la rezistența guvernamentalilor. Apărările înaintate ale Capitalei dela Oropesa și Talavera au rezistat foarte puțin, astfel că la 4 Noemvrie, după o luptă serioasă, dar laterală, în fața orașului Toledo, trupele rebele atacă Madridul. Este de remarcat că adevărata existență a frontului popular a început numai după căderea orașului Toledo. Ajuns în fața visului său, Comandamentul naționalist se precipită, aruncîndu-se direct asupra Capitalei, încredințat că o va cuceri, prin o singură lovitură puternică și brutală. Bombardamentele neîncetate de artilerie și aviație și atacurile repetate zi după zi, nu duc însă la niciun rezultat, afară de acela al hecatombelor și al nesfîrșitelor ruine. Toate eforturile trupelor naționaliste sunt inutile, republicanii rezistă. Războiul pierzînd caracterul de mișcare, capătă pe cel de stabilizare și uzură. Faza a II-a a conflictului spaniol, războiul civil, se termină sub bombardamentul celui mai frumos și mai prețios oraș european. Faza a III-a, războiul național, războiul regulat, își începe lunga sa viează în această tristă lună Noemvrie.

La depărtare de 2 ani putem formula, bazați pe mărturiile foarte numeroase și prețioase ce posedăm, critica operațiunilor din faza războiului civil

Situația strategică, cît și balanța forțelor, am arătat că erau excepțional de desavantajoase pentru naționaliștii spanioli în ultima săptămînă a lunii Iulie, și cu deosebire, favorabile guvernului legal spaniol, așa cum se vede în schiță. Trebue să recunoaștem însă că generalii rebeli și-au dat seama de această primejdioasă situație și au căutat imediat și cu ultima energie, să o remedieze. Acțiunea spre Nord a trupelor din Sevilla și spre Sud a celor din Castillia și Leon, era tot ce se cerea mai urgent. Prin ea se realiza unirea forțelor și posibilitatea unei conduceri unitare. Acțiunea asupra Badajoz-ului a oferit de asemenea întreaga frontieră portugheză, ceea ce a permis imediata aprovizionare cu material de războiu. Fără această frontieră prietenă la dispoziție, materialul german și italian nu ar fi putut intra în Spania. In același timp generalul Franco, isbutește să împrăștie flota guvernamentală care bloca Gibralatrul, deși nu avea decît 3 vase și aviație foarte puțină, și să treacă un mare număr de soldați în Spania pentru a lua parte la operații și a ajuta trupele din Sud. In timpul luptei dela Badajoz, însuși generalul Franco trece în peninsulă și după căderea orașului, comandamentul unic ia ființă în mod efectiv. Această realizare este mai importantă decît toate bătăliile și este sigur că toate succesele obținute ulterior se datoresc în mare parte comandamentului unic. Ce s'ar fi ales de trupele rebele dacă generalii ar fi rămas neuniți și ar fi încercat fiecare să-și păstreze independența?

După această primă victorie comandamentul naționalist a decis marșul asupra Madridului. Sunt mulți militari care cred că a fost o greșală. Noi suntem de partea celor ce cred că nu, pentru motivul că fiind în faza războiului civil, cucerirea Capitalei era de o importantă extremă în influențarea opiniei publice, atît cea spaniolă, cît și cea internațională. *In fața Madridului însă, comandamentul naționalist a comis o mare greșală. Inșelat de slaba rezistență întîlnită pînă atunci, fascinat de mirajul cuceririi Capitalei, comandamentul nu a pregătit suficient bătălia și s'a năpustit direct asupra orașului.* Hotărîrea guvernului de a nu ceda a cauzat comandamentului naționalist eșecul teribil care i-a distrus prestigiul de invincibilitate, erijat cu atîta casnă în lunile precedente. Dacă Madridul nu ar fi fost atacat de front, ci întors prin manevră și încercuit, el ar fi căzut ușor.

Este drept că rebelii au încercat această manevră, în lunile următoare și cu toate că lucrurile se schimbaseră cu totul, surprinderea ne mai existînd, ei au fost numai la un pas de victorie. Această unică greșală comisă de rebeli în faza războiului civil, a adăugat doi ani de eforturi și sacrificii îngrozitoare. O greșală de alt ordin a comis același comandament, prin bombardarea orașelor deschise și în special a Madridului. Nici astăzi forțele luptătoare în Spania nu posedă o aviație care să poată aduce o deciziune. La epoca amintită mai sus, aviația naționalistă era cu totul embrionară. Bombardările orașului cu efectele lor, uciderea copiilor și femeilor, distrugerea monumentelor de artă, spitalelor și legațiilor, erau mijloace cu totul insuficiente pentru a frînge puterea de rezistență prin nimicirea moralului populației, dar destul de păgubitoare pentru a întărita populația civilă, și a o face să lupte cu îndîrjire și bravură neasemănată. S'a ajuns astfel la rezultatul pe care l'a dat războiul submarin acum 20 de ani. Bombardamentul populației civile este o armă cu două tăișuri. Cel ce vrea să se servească trebue să cugete bine.

Trecînd la examinarea situației în tabăra guvernamentală, putem afirma cu tărie că aceștia ar fi putut, și ar fi trebuit să cîștige războiul în primele 10 zile ale fazei a doua, dacă nu ar fi comis o sumă de greșeli, toate provenite din lipsa unui conducător militar. Am arătat care este geografia Spaniei și cît de favorabilă era situația militară. Posedînd majoritatea forțelor, majoritatea materialului, rezerve de oameni colosale, un teritoriu foarte întins favorabil, o situație strategică excepțional de bună, Guvernul legal trebuia să ia din primul moment inițiativa operațiilor și să atace pe rebeli cu toată energia, profitînd de faptul că aceștia se găseau despărțiți, pentru a-i bate și distruge pe rînd. Platoul Spaniol constituia o admirabilă poziție centrală, ce permitea executarea manevrei pe linii interioare, în mod foarte avantajos. Guvernamentalii ar fi putut oricînd realiza

un gros de forţe la Nord sau la Sud, distruge o grupare de forţe rebele şi apoi concentra toate forţele contra celorlalţi inamici pentru a-i bate, mai ales că pentru rebeli nu exista nicio posibilitate de a se sprijini unul pe altul. Este evident, pentru orice militar, că guvernamentalii trebuiau din primul moment să atace cu trupele din Bilbao, Santander şi Barcelona, pentru a fixa grupul rebel de Nord, opunîndu-i pe direcţia Madridului numai o slabă acoperire. Cu restul forţelor din toate celelalte provincii, trebuia să se repeadă asupra grupului rebel de Sud din provinciile Sevilla şi Andaluzia, din trei părţi deodată, aşa precum se vede în schiţă. Aceste operaţiuni trebuiau completate cu blocada pe Marea Marocului, aşa cum s'a şi făcut, nu însă cu toată energia necesară. Grupul rebel de Sud ar fi fost în mod sigur distrus în cîteva zile şi toată partea aceasta a Spaniei pacificată. Odată această operaţiune terminată, toate forţele spaniole trebuiau îndreptate spre Nord pentru a ataca şi distruge grupul Molla-Cabanellas. Atacat dispre Nord, dinspre Est, de Catalani şi dinspre Sud şi Sud-Vest, lichidarea acestui grup ar fi fost o operaţie tot atît de sigură, poate doar de o durată ceva mai lungă. După ce toată peninsula ar fi fost pacificată şi organizată, recucerirea Marocului devenea o operaţiune secundară, de gen colonial. Şi astfel războiul s'ar fi terminat în maximum 2—3 luni cu victoria democraţiei, în loc să dureze ani întregi, cu rezultate atît de dezastruoase. Aceasta ar fi fost posibil dacă la guvernamentali ar fi existat un comandament militar. In realitate nu a existat niciunul.

Imediat ce revoluţia a fost localizată, guvernul şi trupele au căzut în cea mai totală pasivitate, mulţumindu-se să primească loviturile inamicului şi pierzînd astfel cele mai preţioase zile ce-i puteau aduce victoria. In timp ce la naţionalişti exstă un *comandament unic*, lucru primordial într'un războiu, specializat şi profesionist al luptei, cu consilieri străini competenţi, de partea guvernamentalilor nu exista nici cel mai mic embrion al unui adevărat comandament. Pentrucă nu trebue să se confunde înjghebările create cu oameni bravi, entuziaşti, dar necompetenţi, cu un adevărat comandament. Care a fost cauza? Completa dezorientare politică aşa precum voiu arăta în consideraţiunile generale ce voiu face în numărul viitor. Pasivitatea, lipsa de organizare, lipsa unui comandament, au făcut ca guvernamentalii să piardă cele mai favorabile circumstanţe pentru cîştigarea unei victorii decisive. Şi vom vedea în numărul viitor şi vom vedea în zilele ce vor veni, cît de scump se plăteşte greşala de a ignora fenomenul războiului şi ştiinţa militară.

Locot. POPESCU TUDOR NICOLAE

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

CÎTEVA OBSERVAŢIUNI DIN PRACTICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ŞTIINŢELOR

Nevoia *fundamentală* a spiritului omenesc a fost, în toate vremurile, *să înţeleagă*. Or, cînd cineva înţelege ceva, aceasta înseamnă că *a ajuns să exprime* ceea ce se ştia mai puţin, mai nesigur, cu ajutorul a ceea ce se ştia mai mult. Prin aceasta se manifestă dela sine o *tendinţă* de unificare, de a se reduce totul la unitate.

Ştiinţa, în toate părţile sale, tinde spre această unitate, căci — după cum ştim — ea reduce un grup de fapte la o lege unică, un grup de legi la un principiu, sau teorie unică, un grup de teorii la o sinteză din ce în ce mai condensată.

Dacă acesta este drumul Ştiinţei şi ţinta ei, apoi Invăţămîntul ei, această nobilă şi atît de grea ocupaţie, urmăreşte şi el această tendinţă şi reuşeşte el să impună acea unitate în cîmpul lui?

Este o întrebare la care vom răspunde: nu!

A forma cuiva un spirit ştiinţific, a modela judecata cuiva, în sensul activităţii ştiinţifice nu se poate face numai mobilînd-o cu tot felul de cunoştinţe luate din toate domeniile. Acest lucru se face mai degrabă arătîndu-i, treptat şi persistent, cum să se servească de aceste cunoştinţe în mod corect, legitim şi fecund. In fine, arătîndu-i modul cum să asocieze funcţiunile şi operaţiile spiritului în procesele ştiinţifice.

Este adevărat că în materia unei singure ştiinţe nu se pune în relief acea unitate profundă a metodelor, care ar trebui să fie preocuparea principală a Invăţămîntului Ştiinţelor.

Iar în ansamblul ştiinţelor diverse, cu care se înzestrează memoria elevului, fie simultan, fie succesiv, această unificare, fiind şi mai greu de făcut, se neglijează cu totul.

Legătura între diversele materii comune sau între faptele ce se aseamănă din aceste materii, *lipseşte*. Este un mare neajuns!

Se pretinde că excesul de specializare ar fi cauza acestui rău. Fiecare profesor doreşte să dea o desvoltare cît mai mare disciplinei sale, fără să se preocupe de legăturile ce le poate avea disciplina sa cu ştiinţele vecine, fie în fapte, fie în motive.

Şi astfel se ajunge să se grămădească în tinerele creiere tot felul de cunoştinţe, pentru unele chiar dincolo de limita de saturaţie, cărora le lipseşte esenţialul: *organizarea*.

Ce urmează?

Mai tîrziu, tînărul elev, devenind student, reia rînd pe rînd aceste cunoştinţe grămădite în desordine şi, pe încetul, cu răbdare şi trudă, îşi reconstrueşte singur propria sa ştiinţă.

Dar acest lucru nu este uşor — e lesne de înţeles — şi atunci judecăm cît de mic este randamentul sau utilitatea efortului ce se face în perioada şcolarităţii secundare.

Pe de asupra acestor simple observaţii mai punem şi faptul următor.

Este puţin recomandabilă *forma dogmatică* sub care sunt prezentate foarte multe din cunoştinţele ştiinţifice. Acele îndemnuri la judecată, acele întrebări: cum? pentru ce?, care sunt naşterea ideilor, sunt aproape excluse în acest chip. Această expunere dogmatică lipseşte. Invăţămîntul de istoria evoluţiei mijlocelor şi scopurilor Ştiinţei, fără de care ea nu mai rămîne decît un enorm catalog de fapte fără viaţă, un limbaj mort.

Elevul, primindu-le „ex catedra", va ignora origina şi scopul acestor fapte şi va ajunge să creadă că Invaţămîntul Ştiinţei nu este făcut decît să-i amărască tinereţea sănătoasă şi să-i ia nădejdea că o va mai putea înţelege, dorinţa ce caracterizează un spirit normal, mai ales la vîrsta de care vorbim.

Dar extrema specializare mai are şi un alt rău; ea duce fatal la excesul de abstracţiune. Ea fiind — după cum ştim — o alegere printre caracteristicile fenomenelor care se pot înlănţui într'o schemă simplă şi constantă aşa ca să poată forma un obiect al cunoştiinţei noastre.

Tînărul ce se formează nu trebue să creadă, chiar cînd ajunge să înţeleagă, că Ştiinţa în partea ei speculativă, abstractă este numai un joc al spiritului, o gimnastică a inteligenţii.

Abstracţiunea este necesară progresului cunoştinţelor noastre teoretice, pur speculative.

Cînd însă este vorba de a transpune aceste cunoştinţe în domeniul experimental sau al realizărilor practice, adică atunci cînd este vorba de a face din ele metode folositoare pentru cercetarea de laborator sau de uzină — într'un cuvînt, pentru viaţă — faptul capătă cu totul altă înfăţişare.

Este nevoie, în acest caz, ca el să cunoască raporturile între concret şi abstract, adică evoluţia prin care spiritul omenesc, plecînd dela date intuitive şi experimentale, ajunge la simboale abstracte şi generalizări.

Pentru a obicinui deci judecata elevilor cu această metodă e bine să li se servească, pentru sprijinul unei legi demonstrate, exemple care să pună în adevărată lumină condiţiile de folosire maximă a abstractului la studiul fenomenelor naturale. Să se renunţe deci la îngrămădirea de noţiuni disparate şi să se dea o cît mai mare putere de înţelegere, servindu-i o Ştiinţă vie, o Ştiinţă trăită.

„Să interesezi elevul, să-l provoci la cercetare, să-i dai cît mai mult sentimentul că el descoperă singur ceea ce-i este propus să înveţe. Să i se dea continuu ocazia de a apropia şi compara concretul de abstract, să i se arate cum se poate trece dela unul la altul, căci acesta este doar scopul Ştiinţei în general", spune în esenţă J. Tannery, un mare pedagog şi om de ştiinţă.

Metodologia Invăţămîntului ştiinţific trebue deci să reacţioneze energic contra formalismului şi convenţionalismului care sunt atît de utile numai ştiinţelor abstracte.

Să se aşeze mereu Ştiinţa în cîmpul realităţii şi al acţiunii.

Invăţămîntul-volum să nu triumfe în dauna Invăţămîntului-densitate, care este cel folositor şi care nu duce la o prelungire inutilă a programelor şcolare.

Acest punct de vedere pedagogic, bine înţeles, că nu se poate aplica decît la oameni formaţi la şcoala acestei metode; deci nu se poate aplica decît pe încetul, treptat.

Punctul de plecare ar fi o cît mai deasă reamintire a evoluţiei subiectului tratat, adică Istoria ştiinţei şi metodelor sale, cu insistenţe asupra tendinţei de unificare şi de folosire practică.

Dr. ŞTEFAN VENCOV

CRONICA PLASTICĂ

COMEMORAREA LUI GRIGORESCU

Anul acesta se împlinesc o sută de ani dela naşterea lui Grigorescu. *Dintre toţi pictorii noştri mari*, el este singurul pe care împrejurările l-au favorizat şi i-au permis să se realizeze în întregime, să ne dea tot ceea ce puteam aştepta dela darurile sale excepţionale, dela o educaţie artistică severă, dela o conştiinţă profesională din cele mai exigente, cel puţin pînă pe la începutul secolului nostru. Şi Andreescu, şi Luchian, au murit tineri, au fost departe de a ne oferi măsura completă a însuşirilor lor mari. Se cuvenea deci, cu toate preocupările noastre actuale, unele mai grave şi persistente, altele mai mărunte şi trecătoare, să ne aducem aminte de pictorul pe care şi noi şi străinii l-am considerat ca cel mai autentic reprezentant al sufletului nostru, ca sol şi crainic romînesc în mişcarea artistică, complexă şi atît de viguroasă a secolului al XIX-lea.

In adevăr, mai mult ca oricare altul, Grigorescu a ţinut acest rol. Nu este exagerat să credem că el însuşi, mai ales în ultima parte a vieţii, şi-a modelat activitatea ca să răspundă ideii ce singur îşi făcea despre rostul unui pictor naţional. Astăzi însă vedem bine că el a fost ceva mai mult. Expoziţia dela sala Dalles ne-o dovedeşte cu prisosinţă. Purtătorul de cuvînt al poporului nostru a avut, nu numai meritul de a da formă şi viaţă estetică aspiraţiilor noastre, avînturilor, felului deosebit al romînului de a simţi natura şi de a se interpreta pe el însuşi, ci a fost printre creatorii plastici ai secolului o figură puternică şi mare, de prim plan, capabilă să se măsoare cu cei adevărat semnificativi, de aiurea, să le fie emul şi tovarăş în muzee. Nu puţini dintre noi, sunt sigur, rotindu-şi ochii în sala cea mare dela Dalles şi izolînd cu gîndul una sau alta din pînzele capitale ce conţinea, le-am aşezat, în imaginaţie, alături de tablourile importante ce caracterizau a doua jumătate a secolului trecut, cele care ne opreau fermecaţi în vizitele noastre din Apus; şi, cu rare excepţii, am ajuns la convingerea că ele ar fi putut în voie sta unele lîngă altele şi că Grigorescu, departe de a ieşi micşorat dintr'o astfel de întrecere, s'ar fi menţinut cu autoritate, uneori ne-ar fi dat satisfacţii mai depline.

Toate aceste consideraţii mi-au venit în minte cu ocazia expoziţiei din sala Dalles. Este a treia la număr. Prima la care fusesem invitat s'a organizat de muzeul municipal, adică, mai drept vorbind, de d-rul Severeanu. Grăbit să-şi arate sentimentele de admiraţie şi de pietate, directorul muzeului municipal nu s'a prea uitat la cal'tatea pînzelor ce adunase. Ceea ce l-a interesat în primul rînd, s'ar putea zice, a fost, ca într'o cursă de obstacole, să ajungă cel dintîi la potou.

Şi a ajuns. Insă cu excepţia cîtorva opere, azi împrumutate expoziţiei Academiei, celelalte nu făceau în destul onoare artistului ce se presupuneau că le executase. S'a pretins chiar că majoritatea lor ar fi copii sau deadreptul „falsuri". Un comitet de experţi, numit de primarul municipiului — muzeul aparţine comunei — ne va lămuri dacă acuzaţia adusă de un critic de artă, şi despre care vorbim mai sus, este sau nu justificată. Am spus-o şi cu altă ocazie: cel care va suferi din pricina acestei polemici intempestive şi inoportune va fi pictorul. Şi aceasta, tocmai în momentul în care vroiam să-i cinstim memoria. Dacă tablourile vor fi considerate ca neautentice, publicul va ajunge în mod fatal la concluzia că Grigorescu nu valorează mai nimic ca artist, de vreme ce primul venit poate să-l imiteze aşa de bine, încît pînă şi un director de muzeu să cadă în cursă. Dacă ele vor fi găsite originale, acelaşi vizitator mijlociu îşi va putea spune sie-şi că artistul era aşa de puţin scrupulos uneori (ceea ce este în parte drept) încît lucrări sigure, ieşite din mîna sa, puteau trece drept falsuri grosolane. Şi întrun caz, şi într'altul, memoria lui Grigorescu apare întinată. Şi astfel se dovedeşte că deşi bine intenţionat, cineva poate să facă mai mult rău decît bine, atunci cînd nu-şi ia toate precauţiile şi nu pregăteşte îndeajuns o întreprindere.

Cea de a doua expoziţie a fost cea organizată de d-l magistrat Prodan, la Clubul Tinerimii. Ea consta din operele, proprietatea Clubului, cumpărare dela artist prin dr. Kalinderu, unul din cei mai serioşi cunoscători de pictură în societatea noastră din trecut, şi din ceea ce membrii clubului, din colecţiile lor private, au binevoit să împrumute. Pe cît cealaltă expoziţie se justifica cu dificultate, în momentul în care se ştia că Cioflec şi Steriadi organizează expoziţia serioasă şi completă, a cărei iniţiativă fusese luată de Academie, pe atît această comemorare a unui strălucit membru al Clubului (Grigorescu a aparţinut Tinerimii între 1872 şi 1884), de către cei care i-ar fi putut fi colegi, lua o formă delicată.

Afară de tablourile, proprietatea Clubului, mai toate lucrările expuse aparţineau la amatori serioşi şi pricepuţi, şi nu la colecţionari de ocazie. Unele se găseau în aceleaşi familii, de pe vremea chiar a tinereţii artistului, cumpărate sau dăruite. Se distingeau, mai ales, prin calitatea lor rară, cele împrumutate de Eforia Spitatelor Civile: minunatul portret al lui Năsturel Herescu; cele dela Automobil-Club, care ar trebui poate curăţite, pentru a-şi redobîndi frăgezimea primitivă; cele ale d-rului Angelescu, giuvaeruri aşa de gelos ascunse; cele ale d-lui Pherekide, ale d-lui Manolescu-Strunga, ale rectorului Gheorghiu şi alte cîteva. Valoarea acestora era cu totul excepţională, ele aparţineau anilor fericiţi din cariera maestrului. Ceea ce făcea însă din expoziţie o manifestare extrem de interesantă pentru cercetătorul artei noastre, erau mai ales operele din tinereţe, studiile şi schiţele în vederea unor compoziţii, cele adică în care apăreau zorile acestui prodigios talent, sau încă manifestările sale cele mai directe, mai sincere, mai nemijlocite, din contactul cu motivul: mai multe capete de expresie, sau notele sale de drum.

Ca produs al unor începuturi promiţătoare, nu se poate închipui ceva mai mişcător, mai grav, mai dens prin conţinut, decît epitaful dela Zamfira, din colecţia d-rului Angelescu. Pe o bucată de satin albastru deschis, azi deteriorată în multe locuri şi neîndemînatec restaurată, apare scena patetică a Lamentaţiilor în jurul lui Isus mort. Compoziţia nu pare să fie a lui Grigorescu, ci luată după vreo gravură, cum se făcea de cele mai multe ori. Figurile au ceva din atitudinea şi chiar tipul celor din secolul al XV-lea sau al XVI-lea. Iar la margine, de o parte şi de alta, sunt două construcţii şi puţin peisagiu, nişte case întărite şi cu turnuri, de culoare roză, „fabricile" obicinuite

în icoanele greco-veneţiene sau veneţiene-cretane din arta Renaşterii. Compoziţia, deci, nu pare să aparţină lui Grigorescu. Ceea ce este al lui este coloritul minunat, cald, nuanţat, bine echilibrat, acordat în jurul unei roşii tonalităţi de bază. In preajma mortului pîlpîie ca nişte flăcări acele pete, mergînd dela un roz închis, pînă la un roşu grenat sau violaceu. Sugestia sfîrşitului năprasnic al Mîntuitorului, a sîngelui ce a curs din rănile lui, este obţinută prin acest colorit, intenţionat ţinut în tonuri grave dar sonore, cînd după tradiţie pictorul ar fi fost obligat să îmbrace mai toate personagiile în vestminte sumbre, de doliu. Aureole largi, de un aur ruginit, pun o friză de pete lucitoare, acordîndu-se în chip potrivit cu tonurile vestmintelor. O astfel de lucrare, azi cînd cunoaştem evoluţia pictorului, este profetică şi ne dă cheia înţelegerii capodoperilor de mai tîrziu. Ea este iscălită într'un colţ, cu litere chirilice: Nicu Grigorescu, zugrav. Niciodată pictura noastră religioasă din secolul trecut n'a provocat o mai puternică emoţie prin singură magia culorilor. Tînărul zugrav dela Zamfira era evident însemnat de soartă pentru un strălucit viitor.

Incă foarte importantă prin locul ce-l ocupă în evoluţia artistului, este compoziţia care poartă titlul: Mihai Viteazul la Călugăreni, şi care în realitate ar trebui să se numească: Triumful lui Mihai Viteazul, după Călugăreni. In jurul Domnului, călare, apare suita boerilor, precedată de un călăreţ purtînd steagul verde al Profetului, răpit Turcilor în luptă, şi urmată de panduri, cari tîrăsc după ei cîţiva prizonieri din oastea lui Sinan Paşa. In fund, la stînga, abia schiţate, turnurile unei biserici, un larg drum de sat, şi tot norodul, în sărbătoare, venit să primească pe învingător. Este lucrarea efectuată în vederea concursului de bursă pentru Paris, pentru cel de al doilea concurs, tot aşa de defavorabil lui Grigorescu, ca şi cel dintîi. Cu toată dorinţa noastră de a-i găsi însuşiri, în această banală scenă istorică, nu apare nimic personal, nici chiar simţul pentru culoare, pe care îl constatăm în epitaful dela Zamfira. Totul este neîndemînatec şi naiv, amintind în chip supărător de tablourile lui Lecca, inferior chiar acestora. Artistul iscăleşte, ca şi în lucrarea precedentă, Nicu Grigorescu, de data aceasta cu litere latine [1]).

Curios, deci instructiv, era un portret de copil, care a putut fi făcut prin 1869 şi care întrunea cîteva evidente calităţi de factură, în detalii, cu o manieră stîngace, penibilă chiar, în tratarea figurei. In opera lui Grigorescu, el reprezintă o etapă importantă, în care pasiunea picturei, avîntul ieşit din stăpînirea unei tehnice, se simt încă stînjenite de problema aşa de greu de învins, faţă de care mulţi şi-au măcinat în zadar forţele, a figurei umane. Că Grigorescu era făcut să triumfe, se vede din figura lui Năsturel Herescu, monumentală, solidă, plină de o naturală grandoare, în care faţa şi mîinile, mai ales, sunt incomparabile şi care este mai recentă numai cu un an, purtînd data de 1870.

---

[1]) Pictorul Costin Petrescu îmi trimite o scrisoare, în care mă informează că părintele său, Ilie Petrescu, a lăsat o lucrare asemănătoare cu cea a lui Grigorescu, dacă este să judecăm după reproducţia din catalogul expoziţiei din 1928 dela Ateneu (p. 31). Şi aceasta este iscălită, de data aceasta de Ilie Petrescu, şi poartă data de 1857. Există totuşi deosebiri importante între aceste două opere. In cea de care vorbeşte d-l Costin Petrescu lipseşte poporul, numărul personagiilor este mult redus, atitudinea lor este diferită. Cuşma lui Mihai, văzut din profil la Grigorescu, şi întreg costumul, au altă formă, poate altă culoare. Totul este mai spontan pictat, mai îndemînatec. Ceea ce complică totuşi acest caz este că ar mai exista, după cum aflăm, alte două-trei tablouri, iscălite tot Ilie Petrescu, absolut identice. Cred că nu este decît o singură explicaţie: ambii artişti s'au pregătit pentru concursul de bursă şi au avut ca punct de plecare un text, propus de comisie, în care apăreau toate detaliile din compoziţii.

Tot atît de interesantă era o pînză, reprezentînd stîncile dela Aspremont (Automobil-Club), din 1865. Aici influenţa lui Corot este incontestabilă, de altminteri ca în multe peisagii din această epocă, influenţă cînd tiranică, strivind propria personalitate a compatriotului nostru, cînd discretă, punîndu-i la îndemînă un fel de înţelegere a motivului, aproape o metodă de investigaţie şi de analiză, uşurîndu-i astfel crearea cîtorva capodopere, vaporoase şi poetice. Andreescu, în peisagiul minunat dela Toma Stelian, se va inspira, cam patrusprezeci ani mai tîrziu, dela aceeaşi temă. Simpla amintire a pînzei atît de dramatic înţeleasă, a execuţiei de o vigoare şi de o varietate de procedeu neîntrecute, ne arată cît de mare putea fi Andreescu, în perioada maturităţii sale, chiar comparat cu Grigorescu.

Expoziţia dela Clubul Tinerimei, de un nivel general ridicat, variată ca aspect, întrunind lucrări din toate epocile şi oferind astfel un fel de sinteză a carierii lui Grigorescu, era cea mai bună pregătire pentru a înţelege şi preţui pe cea dela sala Dalles, „Apocalipsa", „revelaţia" lui Grigorescu. De altfel, mai toate pînzele bune le vom regăsi aici, alături de celelalte lucrări capitale, strînse de Cioflec şi de Steriadi, dela mai toţi colecţionarii. Cu excepţia tablourilor trimise la Moscova, desigur tot aşa de valoroase ca cele mai reuşite din expoziţia de acum, cari ar fi întărit prin prezenţa lor impresia de strălucire, dar n'ar fi oferit nici un aspect cu totul nou al artei lui Grigorescu, opera sa semnificativă, dela începutul carierii pînă în anul morţii, se desfăşoară în faţa noastră. Momentele de inspiraţie, cari se traduc prin pînze de o înaltă ţinută, se îndesesc cu cît ne apropiem de 1880, pentru a se rări din nou, cu cît atingem pragul secolului al XX-lea. Din cînd în cînd chiar şi după această dată, întîlnim, cîte o lucrare sinceră, o „impresie" prinsă cu toată emoţia, capabilă să evoce starea de suflet a pictorului în faţa unui motiv deplin înţeles. Un car cu boi pe vreme rea, lucrare demnă de a fi comparată cu cele mai bune vederi dela noi, la Clubul Tinerimei, proprietatea d-lui Aurel Procopiu, purta astfel data cu totul neaşteptată de 1903. In genere însă, la această epocă, ne găsim în seria tristă a temelor naţionale, tristă tocmai prin convenţionalismul sentimentului idilic cu care sunt redate, stereotipe, nesincere, lucrate mai toate din imaginaţie, de un colorit deschis, un fel de gris uniform, adesea vulgar, decadenţă regretabilă, poate tocmai fiindcă era inconştientă, a acestui strălucit pictor. Din fericire, din această epocă nu-s decît prea puţine exemple în sala Dalles. Pentru a convinge pe cei cari ar avea curajul sau nepriceperea să susţină contrariul, enorma compoziţie: „La Păşune", se răsfaţă în rama sa de pluş roşu, ne strigă din toate părţile slăbiciunile sale agresive, comparativ cu elocventele calităţi ale tuturor tablourilor vecine.

Imprejurările şi poate, Grigorescu însuşi sunt vinovaţi de ideea pe care în ultimii ani o aveam despre dînsul. In orice casă de oameni mai cu stare am intra, pe un perete de onoare apare un enorm car cu boi, într'un peisagiu decolorat, sau un cioban cu oile, subţirel şi graţios, sau un grup de ţărănci, una mai şue şi mai mlădioasă ca alta, dar toţi lipsiţi de vieaţă, sau încă grupe de ursari sau de oameni la petrecere, pe care lumina îi reduce la nişte umbre de un roz cenuşiu, fără volum, fără desen, nişte vagi indicaţii aproximative. Toate aceste pînze sunt rezultatul lamentabil al slăbiciunii artistului de a mulţumi pe oricine, de a-şi face o popularitate printre cei a căror părere n'ar fi trebuit să-l intereseze, şi poate, ceea ce este mai grav, de a produce, deci de a vinde, cît mai mult, fără să mai vorbim de o slăbire a vederii, despre care apar urme în anume scrisori ale lui Grigorescu către unii din prietini. Este bine, odată pentru totdeauna, cînd vorbim de ceea ce va rămîne din opera pictorului, din care, în relativ scurtă vreme s'au putut strînge de doi oameni pricepuţi şi informaţi cam o sută optzeci de lucrări, lîngă cari s'ar putea adăuga altele multe, de o

valoare egală, să eliminăm acest fruct tardiv şi abundent al perioadei sale de bătrîneţe, nu numai discutabil, dar deadreptul compromiţător. Ceea ce rămîne este suficient ca să ne permită să aşezăm pe acest mare artist printre creatorii de seamă din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, capabil să stea alături fără jenă şi să se măsoare cu cei mai iluştri dintre ei.

Este ciudat să vedem cum, dela o vreme, ideea noastră despre Grigorescu treptat se întunecase. Muzeele noastre, cu puţine excepţii, printre care trebue pusă în primul rînd pinacoteca Cioflec din Cluj, şi poate Toma Stelian, n'au de el decît opere de importanţă mijlocie. Ce este mai bun se găseşte în colecţiile unor oamni la cari nu se pătrunde prea uşor, lucrări adică pe care, de multă vreme nu le-a mai văzut decît un cerc restrîns de admiratori. In publicaţiile apărute în ultimul timp s'au tot reprodus cam aceleaşi pînze, pe cari nu le mai priveam decît cu un ochiu distrat. Evreul cu gîsca, Ţiganca din Ghergani, Ţăranca dela Clubul Tinerimei, ori unul sau altul din peisagiile din colecţiile Zambaccian, Dr. Dona, sau Ionescu-Quintus, nu ne mai spuneau nimic. Iar acum, cînd vedem din nou ce însemnează Ţiganca din Ghergani, Ovreiul cu gîsca sau Năsturel Herescu, rămînem trăzniţi de frumuseţea lor isbitoare, o perdea ni se ridică de pe ochi, adevăratul Grigorescu ne apare în toată strălucirea lui imensă. Toate sunt opere căznite şi studiate, făcute în vederea unei expoziţii de seamă, în genere pentru Salonul din Paris. Detractorii acestor manifestaţii ocazionale, cei cari se tem de orice constrîngere şi cari invoacă la orice ocazie prostia şi orbirea juriilor — care au putut fi uneori reale — în numele unor manifestări cu totul libere, lipsite de orice constrîngere ar trebui să privească la calitatea acestor pînze, la înfăţişarea lor definitivă, să-şi amintească că chiar în opera celor persecutaţi de reprezentanţii academismului, un Manet, un Monet, de pildă, ceea ce era destinat Salonului se ridica cu mult peste opera lor obicinuită. Aşa şi aici. Ceea ce vedem nu-i decît rezultatul final al unui lung efort, al unor studii numeroase şi variate, al contactului prelung cu modelul, al stării de excitaţie creatoare în care voluntar s'a menţinut artistul. Fiecare centimetru pătrat este pictat pentru eternitate, poate înfrunta timpurile, e o încîntare pentru ochi, o bucurie pentru sufletul nostru. De multă vreme n'am mai avut aşa de puternice emoţii ca acum, în sala Dalles. Tablourile ce admirăm sunt nu numai realizări încîntătoare, ci opera unui Romîn; şi oricît ar fi arta de internaţională şi de limbagiu general omenesc, mulţumirea creşte prin faptul că, teme şi fel de expresie, totul vorbeşte direct imaginaţiei noastre.

Nu voi înşira aici toate operele ce merită să fie menţionate. Sunt în expoziţie o sută, poate mai bine, de lucrări, una mai frumoasă ca alta, ieşite din acea comunicare spirituală a artistului cu un motiv care îl mişcă, care găseşte ecou în complexul său sufletesc. Ceea ce ne uimeşte mai ales este varietatea temelor, ca şi varietatea procedeelor de execuţie. Grigorescu ştie cînd să întrebuinţeze o pastă vîrtoasă şi să dea relief „tuşei" sale, şi cînd să plimbe delicat pensula, făcîndu-i să dispară urma, trecînd pe nesimţite tonul unul într'altul, mai ales atunci cînd vrea să redea luciul catifelat al unui obraz de fată. Printre tablourile cele mai impresionante ca tehnică sunt capetele de evrei, în redarea cărora Rembrandt şi Courbet au servit de model. Alteori, mai ales în peisagii, formele şi tonurile sunt descompuse, ca la impresionişti, sunt fragmentate, aşa încît dau toată vibraţia luminei şi a atmosferei. Culoarea, blondă şi delicată, e atunci de o justeţe neîntrecută. O vreme, sub influenţa lui Couture, umbrele sunt subliniate de trăsături puternice, vehemente, ca în portretul din colecţia d-nei Perticari Davila, sau italiancă (Nr. 93), un adevărat Guercino. O scenă de interior, ca cele două din colecţia Zambaccian, ca cea (neexpusă la Dalles, dar expusă la Tinerimea) din colecţia E. Ştefănescu,

sunt probe evidente despre sensibilitatea la distribuirea cea mai subţilă a luminei.

In timpul perioadei sale de formaţie a fost curios să cunoască tehnica multor maeştri. A copiat (fără să-l înţeleagă bine) pe Rubens, apoi pe Géricault şi pe Prud'hon, cu care avea multe afinităţi. A cunoscut pe Millet şi pe Corot, pe Couture, pe Boudin şi pe Impresionişti. Nu văd însă în nici una din operele lui influenţa lu Charles Jacque, pictor mediocru, dar însemnat gravor. Grigorescu, singur, a încercat experienţe peste experienţe, căci darurile sale de artist, cu adevărat prodigioase (ne gîndim, prin comparaţie la dificultăţile înăscute cu care toată vieaţa a avut de luptat Andreescu), făceau din fiecare încercare un joc. De aici, uneori, un fel de nerăbdare, aparentă pînă şi în multe din cele mai reuşite tablouri, în capetele de evrei, de pildă, în portretul delicios de fetiţă, dela stînga Ţigăncii din Ghergani, în care mijlocul pînzei, adică figura, este tratat cu mînă de maestru, observat şi analizat în chip desăvîrşit, pe cînd restul este umplut cam la voia întîmplării. Se vede bine că interesul autorului era concentrat numai şi numai asupra feţei.

Expoziţia dela sala Dalles ne-a redat figura veridică a lui Grigorescu. Ne simţim, în urma ei, mai bogaţi, mai fericiţi. Avem din nou convingerea, pe care nimic nu o va mai putea turbura de acum încolo, a importanţei europene a compatriotului nostru. Ne simţim noi înşine mai crescuţi sufleteşte. Se cuvine să mulţumim cu recunoştinţă celor cari ne-au dat acest fericit prilej de revizuire a judecăţilor noastre estetice: Academiei Romîne, Primăriei Municipiului şi, mai ales, lui V. Cioflec şi Jean Steriadi.

*
* *

In luna Mai s'a desvelit în sala Ateneului „Marea Frescă" pe care, de cîteva decenii, o aşteptam. Vom vorbi despre ea într'un număr viitor.

GH. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

TEATRUL COMOEDIA: „BARZA", 3 ACTE, DE ANDRÈ BIRABEAU

Nivelul artistic al repertoriului nostru este aşa de scăzut, încît reprezentarea unei piese de André Birabeau e considerată drept un act de curaj.

E drept că „Dame Nature" („Barza", în traducerea d-lor Muşatescu şi Alexandrescu), e o piesă fără vulgaritate — ceea ce în industria teatrului e rar, iar pentru gustul publicului e riscat. Cele trei acte ale comediei sunt scrise în bună voie, cu vervă, pe alocuri cu o delicată emoţie. Nu e mai mult decît suficient pentru un spectacol subţire: în comparaţie însă cu ceea ce se face în mod obişnuit la noi, e enorm. D. Sică Alexandrescu trebue să aibă sentimentul puţin speriat de a se fi angajat într'o „experienţă de teatru". Iată ce devin la Bucureşti piesele pariziene de serie!

Poate că „Dame Nature" nu e totuş o piesă tipică de serie. Birabeau e un producător de teatru (adică un autor care furnizează regulat lucrări pe măsura cererii), dar în chiar producţia sa, piesa recent jucată la noi reprezintă un moment norocos, aşi spune un moment de inspiraţie, dacă un astfel de accident i se poate întîmpla unui erou meseriaş de teatru, care contează mai puţin pe „inspiraţie" şi mai mult pe cîteva solide şi sigure procedee scenice. Birabeau ştie să facă teatru. Din orice pretext, el poate etxrage material de scenă şi pe cea mai săracă idee poate construi un act, care să stea perfect în picioare şi care să se susţină dela prima la ultima replică, nu prin interesul propriu al temei, cît printr'o succesiune continuă de mici incidente, de mici lovituri utile. E o virtuozitate care poate suplini şi emoţia — şi humorul şi adevărul — mai ales adevărul. Graţie ei se pot construi piese în serie, ca nişte maşini de teatru ce funcţionează admirabil timp de trei acte, ca şi cum ar fi puse în mişcare de un resort mic întors, pe o distanţă de două ore.

O piesă de Birabeau te intrigă. Ai vrea s'o demontezi ca pe un ceasornic. Ai vrea să-i verifici arcurile şi rotiţele, care se angrenează atît de precis şi se mişcă cu atîta siguranţă. La lăsarea ultimă a cortinei, eşti puţin intrigat, ca după o şedinţă reuşită de prestidigitaţie. Ai vrea să revezi lucrurile, în speranţa că de astă dată vei izbuti să surprinzi *„trucul"* care le animă şi te păcăleşte. Puţină admiraţie şi puţină ciudă intră în încîntarea ta de spectator.

In „Dame Nature", abilitatea tehnică a autorului este perfectă, dar de astă dată piesa are ceva mai mult decît un bun mecanism de orologiu. Birbeau a plecat dela o idee fericită şi a ştiut s'o pună magistral în scenă, dar ideea sa (ceea ce nu i se întîmplă totdeauna) are aici atîta ingenuitate, atîta graţie, încît dincolo de trucurile omului de meserie, rămîne pînă la urmă în aceste trei acte o undă de emoţie şi de tinereţe.

E o comedie de iubire și totuși nu este o comedie frivolă. Eroii acestui umor — el de 14 ani, ea de 16 — au atîta inocență, încît n'ar fi exagerat să vedem în povestea lor un nou Daphnis și o nouă Chloe, parizieni și contemporani, dar care în decorul orașului de azi nu sunt mai puțin bucolici decît străvechiul cuplu.

Primul act e fermecător, tocmai pentru tot ce e neașteptat în apariția acestui licean de 14 ani, care va fi în curînd tată, și a acestei tinere mame, care acceptă cu candoare gravul miracol al maternității.

Punctul de plecare este fericit și e atît de bogat în implicații și consecințe comice, încît, pe mîna unui om de teatru ca Birabeau, se poate spune că piesa e gata înainte chiar de a fi scrisă.

De altfel autorul și-a dat foarte bine seama de sunetul nou pe care-l aduce într'un spectacol de teatru, extrema tinerețe a eroilor săi — și nu a lăsat din mînă acest „atout" pînă ce nu i-a epuizat toate posibilitățile de joc. In teatru ca și în cinematograf, pe o singură idee, pe o singură situație, se fac cinci piese sau filme la rînd. D. Birabeau, n'a făcut pînă în prezent decît trei. După „Dame Nature" a urmat „Pamplemousse"; după „Pamplemousse", „La Chaleur du sein". Se înțelege, toate trei în descreștere, dar toate trei aducînd în scenă aceeași tinerețe, care triumfa în prima piesă, era încă amuzantă în piesa a doua, și nu mai spunea mare lucru în ultima, căci între timp ideea inițiată își pierduse din noutate, iar tehnica de scenă nu poate înlocui la nesfîrșit spontaneitatea.

Oricum acest grup de trei comedii arată efortul teatrului de a-și căuta noi terenuri de exploatare, decît cele pe care a trăit pînă azi și pe care le-a utilizat pînă la ultimele resurse.

Spectacolul dela teatrul Comedia e jucat de o echipă de actori tineri, pe care îi ajută cu admirabilă camaraderie cîțiva actori încercați.

Nu a fi jucat piesa lui Birabeau e un fapt de curaj, ci a o fi lăsat cu încredere pe umerii a doi băeți de talent, aproape debutanți.

Pentru acest lucru d. Sică Alexandrescu poate fi felicitat. El răscumpără multe erori de repertoriu, de regie și de gust. E un fapt care arată inițiativă, independență, hotărîre de a risca și de a reuși. In decursul unei singure stagiuni, acest director de teatru ne-a prezentat o serie întreagă de debutanți — și nu cu timiditate, distribuindu-i în roluri de figurație, ci luîndu-și dela început răspunderea de a le da roluri prime și de a face astfel experiențe concludente. Mircea Șeptilici, Mariana Andreeanu, Mircea Axente, Marcel Anghelescu, Ion Aurel Manolescu, erau pînă anul trecut nume cu totul necunoscute, iar anul acesta numele lor au trecut victorios rampa, nu la un examen de conservator, ci la examenul responsabil al spectacolului.

Debuturi interesante, debuturi norocoase, ele trebue însă ferite de aici încolo de marea primejdie a facilității. Nimic nu descurajează mai mult decît o lungă lipsă de succes, de înțelegere și de simpatie, dar nimic nu păcălește mai grav decît un succes ușor.

Am avut pe alocuri, în decursul ultimului spectacol dela teatrul Comedia, impresia că tînărul protagonist al piesei, d. Mircea Axente, care avea un rol atît de generos și totuși greu, și pe care l-a jucat cu multă bravură și cu mult elan, avea totuși nu știu ce suficiență, nu știu ce regretabil exces de siguranță personală. E prea de vreme pentru un atît de tînăr actor să fie o „vedetă", și de altfel nici nu i-o dorim. Teatrul, ca orice artă, trebue făcut cu puțină neliniște și cu o mereu renăscută îndoială.

MIHAIL SEBASTIAN

MISCELLANEA

PRESA ȘI POSTUMELE LUI TOPÎRCEANU

Nimic nu arată mai bine agramatismul gazetarilor noștrii, ca recentul caz Topîrceanu. De mai bine de o lună, a apărut un volum de postume ale acestui mare poet. Cartea conține lucruri de mîna întîi, bucăți egale cu bucățile sale cele mai bune publicate în timpul vieții. Și chiar independent de aceasta, un volum de postume ale unuia din cei mai de seamă scriitori ai noștrii, constitue un eveniment istoric important, un fapt cultural proeminent.

Cu toate acestea, nimeni nu s'a învrednicit să analizeze cum se cuvine, și aproape nicio gazetă nu a bine-voit să semnaleze însemnătatea faptului.

Circumstanță agravantă: suntem într'o fază de despoliticianizare a vieții publice, cînd un jurnal are foarte puține lucruri de spus, foarte rare evenimente senzaționale de anunțat și comentat. Cazul publicării postumelor lui Topîrceanu, ar fi fost normal să producă fericirea jurnaliștilor, să-i facă să se năpustească asupra subiectului, ca asupra unei comori inesperate.

Dar, aci tocmai e toată nenorocirea: un nou volum de Topîrceanu nu poate emoționa, ca un eveniment istoric, pe gazetarul ocupat — acum cînd prebendele au cam fost suprimate — să-și cate echivalente în slujbe și sinecuri diverse. Pe un gazetar romîn, purtător de pană, îl îngrijorează prea mult cealaltă pană, pana de motor la funcționarea liberalităților fără muncă — pentru a putea fi atent la niște fleacuri de întîmplări literare.

O ultimă remarcă. Noi aci acuzăm numai pe gazetari. Pe literați (așa cum îi selectează azi premiile naționale), nu-i putem învinui. Ințelegem perfect, de ce le este antipatic și inconfortabil de a vorbi despre un mare poet ca Topîrceanu. Ar fi să le cerem prea mult.

O PROBLEMA DE PSIHOLOGIE LINGUISTICA

Am întîlnit adesea — în vorbă și în scris — fraze ca acestea: „Și atunci — *culmea* nenorocului — a căzut în apă".

Cred că e o greșală; că nu se poate zice așa; că trebue să se zică: „Și atunci — *culme a* nenorocului — a căzut în apă ".

Dar scopul nostru nu este atîta să explicăm de ce e incorect să se spună așa, cît să căutăm a afla de ce se greșește așa; de ce vorbitorul e tentat să greșească astfel, și ce anume îl încurajează să comită o asemenea eroare. Prima problemă e doar una de gramatică, pe

care o vom analiza fiindcă numai așa o putem înțelege pe a doua, care, ea, este o problemă de psihologie.

E foarte interesant procesul sufletesc care „fură" pe oameni către anumite greșeli de limbă. Și cazul citat mai sus e tocmai unul din acestea.

* * *

Se practică, în limba romînească, o foarte curioasă greșală de sintaxă, datorită faptului că la noi articolul nu e un vocabul separat și pus la început, ci face parte integrantă din cuvîntul pe care îl articulează. Cetitorul a putut, acum cîți-va ani, vedea — cu indignare — cum toată țara era împănată cu afișe unde era vorba de un împrumut public (facultativ pentru particulari, obligatoriu pentru funcționari) — afișe pe care scria:

IMPRUMUTUL
DE
INZESTRAREA ȚARII

In romînește nu se poate zice așa. După propoziția partitivă *de*, substantivul nu e niciodată articulat:

„O mulțime de oameni" — (nu de oamenii).

„Punctul de vedere al morții" — (nu de vederea).

Cînd zicem:

„S'a dus de *dragul* lui", e vorba de un alt „de", care înseamnă „din cauza" *(de* mai are și sens de *dacă:* „de vei pleca mîine", și-i cîteodată și interjecție: „de! ce să-ți spun!...).

Cauza erorii din „Imprumutul de *înzestrarea* țării" (în loc de „Imprumutul de *înzestrare* a țării"), ține de proximitatea dintre terminația *re* a substantivului și cuvîntul următor *a;* pronunțate repede, seamănă cu substantivul articulat: „înzestrarea". Dacă substantivul n'ar avea desinența *e* — dacă bunăoară ar fi masculin, echivocul n'ar mai exista. Astfel, nu-i nici-un pericol ca, în loc de „Imprumutul de ajutor al sinistraților dela Mărășești" — să se zică: „Imprumutul de ajutorul sinistraților".

Cînd substantivul e masculin, nici-o primejdie de a se cădea în greșală; de exemplu:

„Pe cînd se îndrepta spre casă, văzu — *semn* al destinului — un pom cu crengile în formă de cruce". Sau:

„Băețașul acela sfios, rănit în sentimentele lui de clasă, se repezi — *curaj* al timizilor — spre patronul întreprinderii, și..., etc....", Sau:

Bărbații, în țările scandinave umblă — *indiciu* al civilizației — totdeauna proaspăt bărbieriți".

Toate aceste exemple exprimă situații gramaticale în totul identice cu aceea din:

„și atunci — culmea nenorocului — căzu în apă".

S'ar putea crede că, în două situații de sintaxă perfect asemănătoare, suntem tentați, fie să articulăm substantivul, fie să nu-l articulăm, după cum acesta e femenin sau masculin. Ceea ce nu-i deloc exact. Iată exemple cu substantive femenine:

„Cu o mișcare destul de iute, el se așeză nepăsător — *dovadă* a nevinovăției sale — pe lada cu dinamită" Sau:

„In acel moment — *coincidență* a tuturor nenorocirilor — intră pe ușă tocmai acela care, etc....". Sau:

„Deși adînc ofensată, se prefăcu — *metodă* a marilor vedete — că n'a observat ofensa". Etc. etc.

Așadar, explicația greșelii din „culmea nenorocului", ca și acea din „Imprumutul de înzestrarea țării", nu poate fi decît proximitatea dintre *e* (desinența substantivului) și cuvîntul *a*. Cînd substantivul femenin nu se termină în *e*, atunci echivocul nu mai este posibil. Nici chiar cînd substantivul femenin nearticulat se termină în *a*, ca de pildă: „Domnul Mitică se văzu nevoit — *belea* a tuturor celor căsătoriți — să conducă acasă pe toate prietenele soacrei sale, etc..." (și nici de cum: „se văzu nevoit — beleaua tuturor căsătoriților — să etc....".

Totuși, problema nu-i chiar atît de simplă. Căci, dacă e adevărat că eroarea se produce numai cînd substantivul se sfîrșește în *e*, nu-i mai puțin adevărat că *nu totdeauna* cînd substantivul se termină în *e*, eroarea trebue să se producă. Uneori ea are loc, alte ori nu. De exemplu:

„Din clipa aceea — *reîntoarcere* a norocului — începu să cîștige toate poturile". (Expresia greșită: „din clipa aceea — *reîntoarcerea* norocului — începu să cîștige, etc...", nu se poate produce. De ce? Sau, alt exemplu:

„Omul nostru, care înainte de războiu fusese un blînd și pașnic cetățean, puse mîna pe un topor, și — *mărturie* a acestor timpuri de sălbătecie — etc...". Sau:

„In această țară numită odată a poeților și a ginditorilor, orice încercare de gîndire personală este — *răsturnare* a tuturor valorilor — considerată ca o crimă contra Statului".

Dimpotrivă, într'o frază ca:

„Văzînd că pierde lovitură după lovitură, cu un gest nervos își mută — *manie a* multor jucători de bacara — inelul din mîna dreaptă în mîna stîngă"—, se poate foarte ușor ca, în chip eronat, să se zică: „își mută — *mania* multor jucători de bacara — inelul din etc....". De ce aci eroarea se poate întîmpla, și în cele două cazuri precedente, unde identitatea de situația gramatică este absolută (tot substantive femenine, cu desinența tot în *e*), greșala, totuși, nu se produce niciodată? De ce?

Iată explicația pe care o propunem.

Simpla vecinătate între litera *e* a primului cuvînt și litera *a* a celui imediat următor e una din cauzele care ne „trag la eroare", dar nu e singura. Mai trebue o a doua încurajare.

* * *

In limba romînească (și în genere în toate limbile) articolul are efect întăritor. Pe de altă parte, dintre toate tonurile discursului, niciunul nu-i mai tare ca exclamația. De exemplu, cînd cineva, văzînd că sosesc hoții, dă un strigăt speriat, va zice: — Hoții!, (iar nicidecum „Hoți!); va zice „Les voleurs!", și nu: „Des voleurs!".

E drept că uneori exclamația se face nearticulat, de exemplu: „Foc!", și nu „Focul!". Dar aci, subt elipticitatea frazei, mai trăește încă, subînțeles, restul propoziției. „Feu!" — adică „faites feu", împușcați! Sau „Foc!", adică *„este foc în casă"*, sau *feriți-vă* de foc", fraze încă incomplet elipticizate, și unde substantivul e păstrat așa cum era (întîmplător nearticulat). Ca probă, o gospodină, care și-ar aduce, speriată, aminte că a uitat să mai bage lemne în mașină și că i se va stinge *focul*, va exclama nu: „foc!", ci: „focul" — adică „*focul* meu", *focul* din sobă". Granița dintre vorbirea discursivă și pura exclamațiune, o putem situat acolo unde singurul cuvînt care, subînțeles, a mai rămas, vag, în umbra conștiinței noastre, este cuvîntul „iată": „Iată hoții", e aproape exclamație pură: „Trenul!", în-

seamnă ultima fază de elipticizare a exclamației „Iată trenul". (De aceea nu se va zice niciodată, în fața unui tren care se arată brusc de după cotul drumului de fier: „Tren!".

Dar cea mai bună și mai amuzantă dovadă că creșterea coeficientului de exclamație reclamă articularea substantivului principal este în următorul foarte curios exemplu.

Există fraze eliptice compuse dintr'un singur substantiv, pus la cazul vocativ:

— Florico! Mario!

Este un apel. Ceva mai puțin decît o pură exclamație. Totuși ceva înrudit. Cînd apelul acesta devine din ce în ce mai poruncitor, această creștere de intensitate parcă ne cere să articulăm substantivul. Și atunci nu mai zicem:

— Florico! Mario!, ci:

— Maria! Florica!

Mario!, Florico! sunt apeluri oarecum mai dulci, mai amicale; Florica! Maria! sunt chemări mai supărate, mai poruncitoare, mai tari. Creșterea tăriei în exclamație ne face să articulăm substantivul, deși substantivul rămîne, ca sens, la vocativ, și deși, totuși, articulîndu-l, renunțăm la desinența oficială a vocativului.

Am făcut toată această lungă paranteză pentru a arăta cum, în chip firesc, prin legile naturale ale psihologiei, avem tendința să articulăm substantivele atunci cînd tonul exclamativ crește.

Acum înțelegem și chestiunea cu „culmea ghinionului" și „răsturnare a tuturor valorilor".

Cetitorul să-și amintească punctuația din nenumăratele exemple date de noi prin analogie cu „culmea ghinionului". Expresiile „culme a ghinionului", „semn al destinului", „reîntoarcere a norocului", „curaj al timizilor", „dovadă a nevinovăției", etc., — nu purtau nici-una semnul exclamației, ci erau, mai modest, închise între două linii pauză, semnul ortografic care exprimă categoria gramaticală a gîndirii incidentale, a parentezei (de altfel, semnul zis paranteză și liniuța-pauză, sunt foarte înrudite). Judecățile incidentale nu-s exclamații. N'au tăria lor. Ba chiar au caractere contrarii. Incidentala are pretenția să se intercaleze, brusc, în mijlocul, în miezul unei alte gîndiri, pe care o taie uneori foarte barbar, de pildă despicîndu-i predicatul: „pentru ca să poată — mărturie a vocației lui militare — vedea mai bine defilarea". Această așezare, pe nepregătite, într'o altă frază, dă incidentalei o notă de modestie. Tonul vocei scade, instinctiv, pentru a reapăsa, tunător, pe primele cuvinte ale frazei principale reluate. Și totuși, incidentala, prin chiar caracterul ei detașat și autonom, are ceva comun cu exclamația. Ba chiar, uneori se poate preface în exclamație pură și simplă, un fel de interjecție mai lungă, mai desvoltată. Alteori nu se poate preface. Cînd zic:

„In Romînia pentru cele mai mici și neînsemnate chestiuni, cetățeanul — caracteristică a societății noastre — vrea să se ducă direct la Ministru", aici „aplecarea spre exclamație" e foarte slabă. In schimb, cînd zic:

„Culme a ghinionului", sau „manie a jucătorilor de noroc", sensul este atît de exclamativ, încît putem fără inconvenient înlocui liniuțele prin semnul mirării. Și acest spor în coeficientul de exclamație,— spor care este totdeauna o încurajare spre articularea substantivelor— se întîlnește, întîmplător cu cealaltă încurajare (proximitatea materială dintre *e* și *a*) și amîndouă la olaltă „fură" pe vorbitor spre greșala de care ne ocupăm; îl face să zică „culmea ghinionului" și „mania jucătorilor", în loc de „culme a" sau de „manie a".

Există legi gramaticale — adică tendințe psihologice constante spre un anumit același fel de a vorbi; și există și tendința, aplecări

naturale, imbolduri firești de a greși constant într'un anumit același fel. Iar acest soiu de erori se poate îndrăsni a se spune că sunt și ele un fel de legi gramaticale...

OVID DENSUSIANU

In ziua de nouă Iunie a murit, în vîrstă de 65 de ani, Ovid Densusianu, ilustrul profesor de filologie romanică dela Facultatea de Litere din București. Originar din Transilvania, Ov. Densusianu și-a început foarte de tînăr activitatea publicistică, prin colaborarea la *Revista Critică*, pe care o publica tatăl său, Aron Densusianu, și la care lucra și unchiul său, Nicolae Densusianu.

Dar intrarea adevărată în lumea științifică și-o face numai după ce pleacă la Paris, atras de gloria și de prestigiul marelui romanist Gaston Paris, al cărui elev a fost Densusianu, alături de colaboratorul său I. A. Candrea. Gaston Paris, profesor la Collège de France, era socotit pe drept ca cel mai de seamă filolog francez. El înțelegea filologica, așa cum vor înelege-o și elevii lui romîni, ca o disciplină mult mai largă decît este în realitate: un fel de sinteză a filologiei adevărate cu istoria literară, lingvistica și folclorul. Pe atunci toate aceste discipline mai puteau fi stăpînite de aceeași persoană, deoarece unele dintre ele erau încă foarte puțin desvoltate. Treptat, cu ivirea geografiei lingvistice și a foneticei instrumentale, și, mai aproape de noi, a fonologiei, a devenit clar că linvistica este separată de filologie. Dacă filologul nu poate edita un text fără să aibă elementare cunoștințe de istoria limbii, și dacă lingvistul nu poate studia o limbă moartă fără să știe în ce condiții ne-au parvenit textele de care ne folosim, nu e mai puțin adevărat, totuși, că scopurile urmărite și metodele întrebuințate de aceste două discipline le fac să se deosebească profund.

Ov. Densusianu, spirit conservator, a rămas toată viața fidel doctrinei lui Gaston Paris. El a refuzat întotdeauna să admită în cercul preocupărilor sale geografia lingvistică și fonetica instrumentală, în schimb s'a declarat mereu folklorist și mai ales filolog, deși nu a publicat decît două texte romînești (în schimb a editat unul franțuzesc, în colecția Societății pentru publicarea textelor vechi franțuzești. Ce e drept, s'a ocupat în permanență de istoria literară și chiar de literatura propriu zisă (a publicat mai multe volume de versuri, o piesă, și culegeri din literatura populară; a condus și o revistă literară).

Intors în țară la 1897, el a fost numit imediat profesor la Universitatea din București, unde a predat pînă la sfîrșit. Imediat roadele activității și erudiției lui s'au arătat prin publicarea unui *Anuar al seminarului de istoria limbii și literaturii romîne*, din care n'a apărut decît un număr în 1898, cu prețioase contribuții ale maestrului și ale elevilor. După numai trei ani, începe publicarea operei de căpetenie a lingvisticei romîne, *Histoire de la langue roumaine*. Această lucrare a avut o soartă tragică: după primul volum, publicat la Paris în 1901, a trebuit să treacă 13 ani, pentru ca să apară în fine, în 1914, prima fasciculă a volumului al doilea. Intervenind războiul, o parte din manuscris s'a pierdut; de-abia în 1932 a putut apărea fascicula a II-a, iar a treia și ultima a fost tipărită abia lunile trecute. Primul volum conține perioada veche, al doilea secolul al XVI-lea. Așa dar cartea rămîne neterminată.

Pe cînd lucra la *Histoire de la langue roumaine*, Densusianu, colabora la revista *Romînia*, întemeiată de Gaston Paris și Paul Meyer, unde a dat numeroase notițe etimologice. Preocupările etimologice și-au găsit închegarea în strălucitul *Dicționar etimologic al*

limbii romîne (în colaborare cu d. J. A. Candrea), de asemenea neisprăvit: avem numai vol. I, conținind elementul latin, și acesta numai pînă la litera P. Apariția lucrării a fost întreruptă de începerea războiului, apoi suspendată definitiv. Aici se văd cel mai bine calitățile celor doi colaboratori: documentare completă, control absolut al materialului, reproducere impecabilă, analiză excelentă a tuturor detaliilor, și mai presus de toate un fin spirit de discernămînt a ceea ce e latin de ceea ce au adus veacurile viitoare, totul într'o prezentare extrem de concisă și de clară.

Tot în aceeași vreme Densusianu, publică și *Graiul din Țara Hațegului*, monografie dialectală, și, în colaborare cu J. A. Candrea și Th. D. Speranția, *Graiul Nostru*, culegere de texte dialectale din toată țara. Aceste publicații însă nu izbutesc să înlăture necesitatea studiilor de geografie lingvistică.

O altă latură a activității multiple a lui Ov. Densusianu, este reprezentată prin studiile asupra vieții pastorale, studii care l-au adus să cerceteze regiunea bască. In acest domeniu îl putem urma mai puțin decît în celelalte.

După războiu a creat revista *Grai și Suflet*, al cărei titlu este un program; au apărut în totul șapte volume, la intervale destul de neregulate, conținînd studii de lingvistică, de filologie, de folclor și de literatură. Extensiunea cea mai mare au avut-o cercetările asupra graiurilor locale.

N'am pomenit decît de publicațiile cele mai *importante* ale lui Densusianu, dar, chiar așa fragmentară, lista lucrărilor lui a luat un spațiu destul de întins. In istoria științei romînești el va ocupa un loc de frunte grație valoroasei sale opere. In ce privește însă activitatea dela catedră, ea pare a fi fost mai puțin fecundă, deoarece elevii pe care i-a format sînt foarte puțin numeroși. Pentru a crea o școală se cere, în afară de calitățile științifice, un anumit grad de căldură sentimentală. Densusianu, era prea rece pentru a putea cîștiga bunăvoința studenților față de specialitatea lui, destul de grea și de aridă. Firea lui nesociabilă explică în bună parte izolarea în care se menținea în timpul din urmă. Părăsise și consiliile facultății; se retrăsese și dela Academia Romînă, in urma unor conflicte de care în bună parte nu era el vinovat. Și astfel s'a ajuns la situația paradoxală ca un om de o valoare științifică atît de mare să moară în singurătate și să nu fie condus la mormînt de o mînă de oameni.

TABLOURI FALSE...

O tîrzie retrospectivă consacrată pictorului Nicolae Grigorescu, la centenarul *oficial* al nașterii artistului (se pare că există și un centenar *real*, despre care revista noastră a scris, cu destul de strînsă documentare, cu patru ani în urmă), sărbătorirea celei mai curate glorii artistice a neamului nostru, a fost prilejul unor crunte controverse.

S'au organizat trei retrospective: una la Pinacoteca Municipiului, una la Clubul Tinerimii și una la Fundația Dalles. Trei — în loc de una și bună!

Nu-i vom aduce d-lui C. I. Prodan jignirea de a compara contribuția onorabilă a Clubului Tinerimii, cu amestecul bizar, incoherent și profund păgubitor, înjghebat de d-l dr. Severeanu, la Pinacoteca Municipiului; după cum niciuna dintre aceste manifestări nu suferă comparație cu ansamblul înfățișat de d-l Virgil Cioflec la Dalles.

Nu vom face nici cercetarea criteriilor după care s'au grupat lucrările expuse, nici valoarea în sine a fiecărui tablou.

Vom stărui numai asupra disputei iscate între critici și organizatori, în privința autenticității unora dintre operele prezentate în expozițiile retrospective.

Ochiul vigilent al d-lui Alexandru Busuioceanu a descoperit un număr însemnat de falși Grigorești la Pinacoteca Municipiului.

Nici retrospectiva dela Dalles n'a scăpat, ca să zicem așa, cu obrazul curat. Și acolo s'a strecurat un tablou fals, care circulă aidoma, sub mai multe semnături.

Dela faimosul proces Vlisan, chestiunea falșurilor Grigorești nu mai trebue să emoționeze. S'au fabricat atîția, încît adesea numai expertiza cea mai severă îi poate deosebi.

Copiile acestea, unele destul de meștere, nu scad însă cu nimic valoarea originalelor. Dimpotrivă, adevărații Grigorești cresc în valoare pe măsură ce falșurile sunt descoperite.

In revista „Arta Romînă" din Ianuarie 1911, citim următoarea notă:

„*Cincizeci de mii* de tablouri false, iscălite „Corot", s'au descoperit mai zilele trecute în America. Negustorii de tablouri de aici par foarte indispuși.....".

Cincizeci de mii de falsuri, care totuși, n'au diminuat de loc gloria lui Corot! Și noi ne speriem de cîțiva Grigorești falși, abia identificați, într'un val de inepții autentice.

Pentrucă adevărata impietate nu constă în incertitudinea semnăturii, cît mai ales în neseriozitatea prezentării, fără o selecție bazată pe judecăți de valoare.

Retrospectiva Pinacotecii — unde falsurile au fost în abundență — nu-l reprezenta pe Grigorescu. Cele cîteva pînze bune se înecau în puzderia de piese slabe, de început și de sfîrșit de carieră.

Și socotim că vina aceasta e mult mai grea decît lipsa de perspicacitate la controlarea semnăturii.

NICANOR & Co.

RECENZII

***ADRIAN MANIU:** Versuri.* Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol al II-lea", 1938.

In această ediţie definitivă a versurilor sale, Adrian Maniu a adunat poezii din volumele *Lingă pămint* (1924), *Drumul spre stele* (1932), *Cintece de dragoste şi moarte* (1935) precum şi toate poeziile din *Cartea Ţării*. Este aşadar, o antologie din toată opera sa poetică. Dar nu chiar din toată, de oarece *Salomeea* (1915) nu figurează în actualul volum, prin niciun fragment.

Regăsim aici cele mai frumoase (şi asta înseamnă cele mai multe), poeme din *Lingă pămint* şi din *Cintece de dragoste şi moarte*. Găsim, în acelaşi timp poezii care nu figurează în volumele publicate. Un exemplu numai: poemul *Moartea în primăvară*, dat aici ca făcînd parte din *Cintece de dragoste şi moarte*, nu este în volumul cu acest titlu. Iar, pe de altă parte, poeme din vechile volume n'au mai trecut în ediţia de faţă. Dacă ne bucură poemele adause acum, ne pare rău după cele care au fost alungate din ediţia definitivă, cum ar fi, de exemplu, între altele, *Cel din urmă dar* şi *Amurg de toamnă*, tot din *Cintece de dragoste şi moarte*. Unele din poeziile cele mai caracteristice pentru talentul poetului sunt astfel sustrase publicului. Şi e păcat.

Poezia lui Adrian Maniu se distinge printr'o tonalitate dogică, foarte personală şi, pentru literatura noastră, absolut unică. Poetul n'a fost nici şef de şcoală, nici şef de parohie literară şi a rămas destul de izolat. Un decadentism de cea mai bună calitate, pentrucă e temperamental şi nu voit, se exprimă într'o atmosferă de gravură veche, de ceaslov înflorit şi de artă populară. Aceasta dă un amestec original şi interesant.

In poezie de multe ori tonul e totul. Şi ce ton de neuitat au unele din poemele lui Adrian Maniu:

Urmăresc linia pomilor pe cer,
Imi leagăn privirea pe frunze plouate....
Asta e toamna cu apusuri cercănate
Şi zarea pădurilor de cer.

Ascult: Toate zgomotele, rărite,
Ca verdele de pe tulpini....
Dar au venit ciori răguşite
In zbor închipuind o coroană de spini.

Pe albastrul mai blînd ca oricînd
Stolul negru leagă cercuri şi răsună,
In nesfîrşită mlădiere urcînd,
Spre răsărirea sfîrşitului de lună.

Albă strălucire a zăpezilor viitoare,
Vis aburind deasupra Lunii,
Inalt, şi tristă, Luna care moare,
Veghiază la capătul lumii.

(Vedenie de toamnă).

Sufletul meu, nufăr pe ape,
Gîndul de-acum, val moleşit,
Viaţa zădarnic vrea să mă 'ngroape,
Totu-i sfîrşit.

Dragostea mea, apă înceată şi verde,
Intre nămoalele moi,
Sufletul meu albele foi îşi pierde,
Albele foi.

Vreau înserări triste, ca boli nesfîrşite,
Palide zări, soare rănit,
Căzut în noaptea care-l înghite...
Totu-i sfîrşit.

Stelele reci vie ca 'n orişice seară,
Meargă pe drum cum de veacuri rotesc,
Iară, povară,
Pe negrul ceresc.

Sufletul meu intră ca nufăru'n ape
Tot mai adînc, în el, adîncit....
Totu-i departe, totu-i aproape,
Totu-i sfîrşit.

(Alt cîntec).

Poezia aceasta, cînd a apărut pentru prima oară cu titlul de *Cîntecul frumos*, în revista *Cronica*, din Iulie 1916, avea pe alocurea altă înfăţişare. Poetul, cînd a publicat-o în volumul *Lingă pămint*, i-a făcut unele schimbări. De exemplu, strofa a patra suna, în 1916, astfel:

Stele cărbuni vie ca'n orice seară,
Meargă pe drum, cum de veacuri rotesc,
Iară şi iară,
Pe negrul ceresc.

Cred că versiunea aceasta mai veche este preferabilă, cel puţin în partea finală. Dacă „stelele reci" pot fi mai potrivite decît „stele cărbuni", în schimb introducerea cuvîntului „povară" îngreuiază zadarnic, atît prin sensul tragic, cît şi prin sonoritatea aspră, strofa care în prima versiune este mai fluidă şi mai potrivită cu tonul de resemnată mîhnire al întregii poezii.

Rotunjirile tirzii aduse unei poezii, nu sint intotdeauna reco-
mandabile. Ele sint poate la locul lor intr'o poetică, in care preciziu-
nea formală este meritul principal. Dar poetica lui Adrian Maniu
este cu totul alticeva, decit preciziune formală. Această poetică nu
vrea, nu cere, nu *suferă*, nici ritmuri corect incorsetate, nici versuri
care să defileze imbumbiate in metrica tradiţională. Insuşirile acestei
poezii sint tocmai: impreciziunea formei, libertatea prosodică, spon-
taneitatea şi ireversibilitatea inspiraţiei. In asemenea condiţii, ro-
tunjirile ulterioare nu sint bine venite. Iată de ce mi-a plăcut să gă-
sesc intactă această *Seară veche:*

Sfărîmă soarele scîntei,
Şi moartea galbenă din tei
A curs pomană sub tulpini.
In lungul vechilor alei,
Pe lingă laţul uns cu clei,
Sticleţii sboară printre spini....

Răsună surlele oştirii....
In zare cerul s'a mărit
Cu zarea ce s'a desfrunzit.
Pe cîmpuri singerează ştirii,
Cît moare griul încolţit.

Aştept să vie vintul iară,
Să culce frunzele în seară,
Cînd au măgarii ochi de foc
Şi cînd toţi cînii 'ncep să latre.
La jarul tremurat de şatre,
Şi la al Lunii palid joc.

Trecu o zi cum cade-o frunză,
De-acum doar apele se vaită....
Şi vînătorii duşi de haită,
Prin ierburi merg să se ascunză.

„Intactă" — vorba vine. Mi-aduc aminte — citez din memorie —
că odinioară, versul al doilea şi versul al treilea din strofa a doua,
sunau:

In zare cerul s'a mărit,
Mai mult dect a trebuit,

ceea ce, poate, nu era chiar aşa de rău, pentru impreciziunea anar-
hică şi coloarea destrămată a acestui amurg ciudat.... Nu. Poeţii n'ar
trebui să-şi revizuiască versurile.

Tonul dogit şi viziunea strîmbă dau poemelor lui Adrian Maniu
un aër de ciudăţenie şi de taină. Poetul, bun prieten cu vrăjitorii care
încheagă apele şi cu fîntînarii care descoperă cu un beţişor izvoarele
din adîncimi, trezeşte nelinişti şi îndeamnă la vis. Poezia lui, poezie
de plecări şi de epiloguri, de toamne întrîrziate şi de amurguri lîncede,
işi are temeliile într'un tărîm de legendă şi de basm, anterior expe-
rienţii şi judecăţii raţionale şi dincolo de timpul cu ceasuri, zile şi ani.
Poetul distilează vis autentic în aparate proprii. Secretul fabricaţiei
este numai al lui. Produsul inimitabil.

PH

OCTAV ŞULUŢIU: Pe margini de cărţi. Edit. Miron Neagu, Sighişoara, 1938.

Pînă la prezenta carte de critică literară, d-l Octav Şuluţiu, ne-a
dat un roman şi o monografie asupra Braşovului. Chiar pentru cine
n'ar fi cunoscut îndelungata activitate critică a autorului, cele două
cărţi precedente erau dovezi sigure ale prezenţei unui spirit de esenţă
critică. Luciditatea cu care eroul din „Ambigen" işi analizează şi işi
cunoaşte propria anomalie, perseverenţa cu care autorul supune cer-
cetării şi defineşte specificul unui burg ca Braşovul, sunt însuşiri ale
criticului. „Pe margini de cărţi" nu este decit aplicarea pe subiectul
cel mai propriu a acestor însuşiri critice.

Sub un anumit aspect, activitatea critică a d-lui Şuluţiu se leagă
strîns cu activitatea literară a ultimilor zece ani. Cu deosebire, acti-
vitatea de cronicar literar la „Familia", orădeană, e fructuoasă şi
prin laboratorul analitic al criticului, au trecut aproape toate pro-
ducţiunile literare din ultimii ani. Se pare totuşi că în critica mai
tînără românească îşi face loc o probitate nouă şi o seriozitate neobiş-
nuită încă. Deşi din paginile periodicelor la care a lucrat, d-l Octav
Şuluţiu, putea scoate cîteva impresionante volume de critică, alege
totuşi, din acest vast material numai cercetările critice care privesc
o operă literară încheiată sau consacrată pentru viitoarea istorie
literară. Cercetarea critică din „Pe margini de cărţi", priveşte pe Emi-
nescu, Regina Maria, N. Iorga, T. Arghezi, Lucian Blaga şi Gib. Mi-
hăescu, lăsînd intenţionat afară nume, care în literatură sunt încă
în formaţie. Autorul n'a urmărit de loc să impună prin volumul im-
presionant al activităţii sale critice, ci numai să prezinte calitatea
cercetărilor sale. Urmărind fiecare carte nouă a lui Arghezi, Blaga şi
Gib. Mihăescu, deci o activitate literară, evoluînd în timp şi asupra
căreia cronicarul literar nu se opreşte la sfîrşit, ca asupra unui ciclu
complet, ci sporadic, asupra fiecărui fragment la timpul cînd a apă-
rut, d-l Octav Şuluţiu işi verifică de fiecare dată şi aparatul său cri-
tic şi judecata asupra operei. Din fragmentele privind fiecare roman
în parte al lui Gib. Mihăescu, adunate într'un tot în „Pe margini de
cărţi", reiese o judecată dela început pînă la sfîrşit unitară asupra
operei romancierului şi cronica literară a d-lui Octav Şuluţiu, se
ridică astfel pînă la valoarea unui studiu critic.

Singura obiecţiune care s'ar putea aduce volumului „Pe mar-
gini de cărţi", este că, urmărind cărţile şi gîndurile cuprinse în ele,
autorul se lasă prea adesea dominat de conţinutul lor. Modul acesta
de a privi fenomenul literar poate fi o calitate numai rareori şi anume
în cazul unei perfecte identităţi între concepţia criticului şi a scriito-
rului, dar constitue un defect cînd criticul se lasă influenţat de con-
ţinutul ideologic al unor opere deosebite şi ca punct de plecare şi ca
structură. Autorul însuşi recunoaşte că modul său de a judeca lite-
ratura, deşi personal, este „nesistematic" (p. 8) şi reiese „în chip firesc
din practicarea ani dearîndul a cronicii literare".

Nu i se poate nega d-lui Octav Şuluţiu o valoroasă inteligenţă
critică, obişnuită să parcurgă în toate sensurile subiectul literar şi
să lege punţile criticii între elementele caracteristice ale unei cărţi.
Criticul e viu nu numai în stil, dar chiar în tehnică şi în metoda
critică pe care o mînueşte. Firul critic odată legat la începutul unei
activităţi scriitoriceşti are continuitate şi unitate pînă la cercetarea
ultimă, dela „Meşterul Manole" pînă la „Geneza metaforei şi sensul
culturii", dela „Rusoaica" pînă la „Donna Alba", dela „Tablete din
ţara de Kuty", pînă la „Ce-ai cu mine vîntule"?

La începutul volumului său, d-l Octav Şuluţiu a introdus cîteva
studii care trebue să fie menţionate: Intre cronică şi critică literară,

autentic și estetic și noutate și originalitate, toate avînd intenția de a limita într'o măsură poziția autorului înlăuntrul criticii romînești. D-l Octav Șuluțiu este un devotat al autonomiei, al idependenței fenomenului literar, care pentru dînsul nu se conjugă cu niciuni din planurile activității imediate. Dînsul este convins că „arta prin definiția ei este artificiu" (p. 29) și se plasează astfel în cadrul celei mai tradiționale concepții artistice. Arta este deslegată de toate atingerile ei cu pămîntul și dată în mîinile omului din turnul de fildeș. „Cred în literatură încă, în viitorul ei și în valoarea ei umană și în literatura romînească și în rostul ei romînesc în special, pentrucă mi se pare jalnic ca ea să se piardă sugrumată de neadevăruri, care o pot falsifica, pentrucă în mod cinstit cred în autonomia fenomenului literar, față de orice alt fenomen" (p. 9).

Ne tentează mult discuția asupra acestui fel de înțelegere a literaturii și a artei în general, care după noi este greșit și duce fatal și la „artificialitatea" artei și la izolarea în „autonomie" a artistului, adică la o poziție care fură creatorului de artă tocmai mesajul său elementar, acela de inoitor al vieții. Concepția despre artă și artist așa cum se vădește în „Pe margini de cărți", nu croește niciun drum, nu aduce nicio sugestie nouă, ci continuă să justifice situația actuală mizericordioasă a artei și a creatorilor de artă.

E bine, totuși, că d-l Octav Șuluțiu a lăsat afară din acest prim volum de critică, studiile dogmatice apărute acum vreo cinci—șase ani în „Axa", unde încerca să constrîngă fenomenul literar la supunere față de un unghiu de vedere de care creatorul niciodată nu ține seamă.

Inlăuntrul concepției critice pe care o împărtășește d-l Octav Șuluțiu, este un destoinic cercetător și opera sa din viitor, ieșită dintr'o superioară conștiință a îndeletnicirii critice, credem că va însemna realizarea și a unei sisteme în cercetarea literară romînească.

M. B.

AL. IORDAN: Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud. (Traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique).

Subiect foarte interesant, după cum o arată chiar titlul. D-l Al. Iordan, dovedește în această lucrare, prin textele însoțite de traduceri, pe care le publică, că stăpînește bine bulgara, sîrba și neo-greaca. D-sa, dă mai întâiu o introducere istorică, apoi o privire generală asupra folklorului balcanic, și în fine, trece la surse: texte populare în versuri, conținînd aluzii, informații și aprecieri asupra voievozilor noștri. Din această lucrare vor putea trage foloase și folklorul, întru cît poezia populară este explicată prin intervenția cunoștințelor istorice, și istoria, întru cît materialul folkloristic poate servi ca sursă pentru cunoașterea evenimentelor trecute. Lucrarea se încheie prin textele sîrbești și bulgărști, cu traducerea franțuzească alături.

Dacă din punctul de vedere teoretic nu avem reproșuri de făcut autorului, din acela al formei trebue să relevăm defectele de limbă, explicabile, în bună parte prin numeroasele greșeli de tipar. De exemplu, la pag. 23, nota 3, în loc de *Eh. Stoian, Stoian*, citim: *Gh. Stoian, Stoian*, ceea ce, evident, nu e același lucru.

G.

V. SPIRIDONICA: Mări de fum. Colecția „Front literar", Brașov, 1938.

D-l V. Spiridonică nu este la primul volum de poeme. Incă în 1935, în colecția „Pămîntul", (Călărași-Ialomița), a d-lui Eugen Cialic, d-l Spiridonică scoate o plachetă „Oglinzi de vis". Poet de cerc închis, cunoscut mai mult în hora de tineri a revistei „Front literar" și a „Frizelor", de acum cîțiva ani, d-l Spiridonică își tipărește cărțile „pentru prieteni și presă", cum singur mărturisește.

Dela „Oglinzi de vis" la „Mări de fum", se observă o evoluție destul de lentă și, din nefericire, fără vreun adaus simțit în calitate. Volumele poetului se subintitulează deopotrivă „poeme" și sunt expresia unei sensibilități rămasă aceeași. „Poemul" este o stare poetică, o melancolie fluentă, care se grefează pe indiferent ce temă. Nu tema, ci starea poetică interesează. De altfel, ca temă, poezia d-lui Spiridonică e uscată, monotonă. In „Mări de fum", autorul se pare că ar dori să abandoneze acele ireale „Oglinzi de vis" din primul volum și să adere unui subiect poetic real, cum ar fi uzina, rămînînd totuși într'o atitudine de desrădăcinat, dominat de întrebări veșnice, „cu sufletul jalbă la cer".

Poezia uzinii, care în țara noastră se face încă după un anumit formular și uzat și facil, este la d-l Spiridonică un prilej pentru lamentații, pentru fringeri de mîini și lacrămi la gîndul că s'a dedicat *brutalelor* mări de fum, ieșite din furnale, în loc să fi rămas în lumea generatoare de nostalgii a satului. Mama și tata plîng, firește, și poetul, îndurerat pentru liniștea lor, se scuză și învinuește de toată tragedia aceasta o soartă sau o chemare, a poetului. Un tipar foarte obișnuit, precum se vede. „Fruntea", ca simbol al chemării și al arderii poetice revine în fiecare poezie aproape; acest mit al frunții decolorat și el prin întrebuințare excesivă.

Cei ce cunosc însă tot sbuciumul și sacrificiul de sine, pe care d-l Spiridonică îl face pentru o îndeletnicire gratuită și iubită, cum e literatura, pot primi cu toată simpatia aceste „Mări de fum", cu credința că tenacitatea și perseverența spre mai bine a poetului vor învinge în cele din urmă.

M. B.

MARIN STEFANESCO: Le problème de la Méthode. (Librairie Felix Alcan, Paris 1938).

Principial, o lucrare de proporții mari, cu temă înalt filosofică, scrisă în limba franceză, apărută într'o editură celebră și semnată de un profesor romîn, ar trebui să ne bucure și să ne dea sentimentul că știința romînească înregistrează un moment de biruință. In realitate, lucrarea d-lui Marin Ștefănescu — aceea la care ne referim — nu ne dă decît o obligație ingrată, de a preciza în ce măsură nu putem fi de acord cu concluziile la care îl duce gîndirea d-sale filosofică.

Lucrarea de care ne ocupăm poartă un titlu mare, plin de răspunderi: *Problema metodei*. In această direcție, prudența clasică a disciplinei filosofice ne obișnuise cu titluri mai modeste. D-l Marin Ștefănescu nu se oprește, însă, la niciunul dintre acestea. D-sa trece peste tot ce ar fi putut fi enunțat prin „considerații", „contribuții", „încercări", „preliminarii" etc., pentru a merge direct la un titlu pretențios, anunțînd sensul plenar și sintetic al chestiunii. Este un titlu care atrage și care promite. Convinși că, după legea firească a onorabilității științifice, el va trebui să corespundă în chip corect conținutului, cercetătorii de spe-

cialitate se vor îndrepta spre lucrarea d-lui Marin Ștefănescu cu brațele deschise, cu atît mai mult, cu cît știm că problema metodei este una dintre preocupările majore ale gîndirii omenești, iar un tratat care s'o privească sistematic constitue, de multă vreme, una dintre așteptările cele mai de seamă ale culturii moderne. Acum trei secole, Descartes și-a intitulat lucrarea lui epocală, mai simplu și mai modest: *Discours sur la Méthode*. Iar acum cîteva decenii, Claude Bernard și-a denumit opera sa doar așa: *Introduction à la médecine expérimentale*, cu toate că ea a dat laboratorului și întregii spiritualități moderne o doctrină epocală, clară și neasemănat de comprehensivă. Modestia sau conștiința științifică a acestora — cum vrem s'o numim — n'au spus însă, d-lui Marin Ștefănescu, aproape nimic. D-a a ținut să arate, chiar de pe coperta cărții, că a rezolvat o problemă deschisă de veacuri, mai precis de cînd există gîndire filosofică organizată, și că a putut cuprinde, în opera d-sale de aproape patru sute de pagini, întreaga ei realitate epistemologică. Să fie oare, aceasta, un simplu entusiasm naiv, în definitiv acceptabil și pînă la un punct cu micul lui pitoresc psihologic, sau să fie altceva mai grav: o stîngăcie filosofică, sau poate o stîngăcie spirituală în genere?

Pentru a rezuma conținutul acestei lucrări, într'un chip cît mai autentic, vom da cuvîntul autorului însuși. Din fericire, pentru noi, punctul 85 al lucrării cuprinde, aproape de sfîrșitul ei, acolo unde d-l Marin Ștefănescu a crezut că cititorul are nevoie de o recapitulare sistematică a desvoltărilor anterioare, un rezumat al cărții, mai bun și mai complet decît acela pe care l-ar fi putut face cel mai priceput recenzent. Iată, în traducere romînească, textul acestui rezumat:

„... Așa cum am zis, am constatat, între altele, că am cunoștinți
„diferite. Aceste cunoștinți sunt așa de diferite unele de altele, încît
„mă fac să mă gîndesc că mă aflu într'o diversitate. Astfel, îmi pun o
„serie de probleme. Imi pun printre acestea și problema existenței, a
„adevărului asupra existenței și problema adevărului omenesc suprem
„Dar pentru a încerca rezolvarea acestei probleme, cum de altmintreli
„pentru a rezolva orice problemă, ne (recte: *îmi*) trebue o metodă. Care
„este, deci, metoda? Mă găsesc în fața unei diversități de metode. Și îmi
„pun problema metodei. In ce fel să rezolvăm, oare, problema metodei,
„în ea însăși? De oarece, pentru a rezolva o problemă, oricare ar fi ea,
„ne trebue, precis, o metodă. După cum am văzut, în acest caz, trebue
„să întreprind un studiu. Dar, făcînd acest studiu, constat mereu, din
„ce în ce mai mult, diversitatea metodelor. Ce trebue să fac? Duc mai
„departe studiul meu. Infăptuind aceasta, înțeleg că, din moment ce
„constat mereu aceeași diversitate a metodelor, este necesar ca, mai în-
„tîiu, să precizez problema adevărului căruia îi caut metoda, pentru a
„reveni, după aceea, la problema metodei. Faptul că nu găsesc metoda
„se explică prin aceea că scopul cercetării nu este îndeajuns de defi-
„nit. Continui, deci, studiul meu, către acest nou scop. Studiez din nou,
„cu atenție, ceea ce am studiat mai înainte sau ceea ce mi se pare că
„a putut să-mi scape. Și constat aceeași diversitate. Dar observ, pe
„deasupra, extraordinara importanță a doctrinei creștine. Mă opresc,
„deci, pentru a face un studiu special al acestei doctrine, cu scopul de
„a mă convinge dacă nu voiu găsi în ea, pînă la sfîrșit, elementele ne-
„cesare pentru a preciza problema metodei și, prin urmare, problema
„însăși a metodei. Insă, după cum am mai văzut, această concepție,
„și ea, mă obligă să mă văd tot într'o diversitate, pentrucă și aceasta
„este interpretată în diferite chipuri. Se spune, despre creștinism, că
„este o doctrină a credinței. Dar atunci cînd căutăm să definim ce este
„credința, și mai ales ce este în raporturile ei cu rațiunea, avem im-
„presia că ne aflăm în fața unei diversități de interpretări a creștinis-
„mului. Ce trebue, deci, să fac? Imi continui studiul meu. Și îmi dau

„seama de importanța extraordinară a rugăciunii. Potrivit creștinis-
„mului, pentru a înțelege ceva, pentru a înțelege creștinismul însuși,
„trebue să începem prin rugăciune. Examinez deci, rugăciunea. Și,
„după cum s'a văzut, am găsit, în doctrina creștină, ceea ce este ade-
„vărul în sine, și ceea ce este cea mai înaltă cunoștință omenească.
„Adevărul suprem este religia sau cunoștința ființei supreme, adică a
„unui Dumnezeu perfect. Ce altceva ar fi putut să fie cea mai înaltă
„cunoștință, dacă nu Dumnezeu, ființa perfectă? Totuși, cea mai înaltă
„cunoștință omenească nu este încă acest adevăr în sine, și nu este
„nici vreo altă cunoștință presumțioasă, care să excludă pe altele, ci
„este orice cunoștință care încearcă, în chip sincer, într'o formă pură,
„obiectivă, să atingă adevărul suprem, adevărul în sine. Pentrucă,
„omul este o ființă imperfectă, dar care poate să înțeleagă, cu ajuto-
„rul studiului însuflețit de rugăciune, că poartă în el un grad de per-
„fecțiune pe care și-o poate perfecționa, colaborînd cu ceilalți și cu
„ceea ce este bun în ei, la realizarea desăvîrșită a binelui. Astfel, pu-
„tem să plecăm dela experiență, tot așa de bine ca și dela cunoștința
„cea mai rațională; dela artă sau dela știință; dela filosofie sau dela
„religia omenească. Pentrucă, fiecare din aceste cunoștinți este cu-
„noașterea unuia dintre aspectele lumii. Și, dacă fiecare se îndreaptă
„înspre adevăr, ele se vor întîlni, cu toatele, în adevăr. Empiristul va
„recunoaște, din ce în ce mai mult, partea de dreptate pe care o are
„raționalistul, și invers, în cursul acestui drum, raționalistul va re-
„cunoaște, tot așa, partea de adevăr pe care o deține empiristul. Sa-
„vantul se va sezisa de necesitatea artei și a filosofiei, după cum ar-
„tistul și filosoful vor înțelege necesitatea științei. Ateul își va da
„seama de certitudinea atîtor bunuri care dovedesc existența lui Dum-
„nezeu, tot așa după cum teistul își va da seama de existența unor
„rele, a unor suferinți din lume, care să explice, în punctul ei de ple-
„care, atitudinea ateului. Dar, după ce am precizat problema adevă-
„rului, am revenit la problema metodei. Care este metoda adevărului
„omenesc, care să fi fost astfel precizată? Studiul meu devine acum o
„logică integrală, o ideologie sau o loigcă fideistă, un Studiu al Me-
„todei, un Tratat despre Metodă, o Metodologie în toată puterea cu-
„vîntului.

„Potrivit cu ceea ce am spus pînă acum, ceea ce numim metodă,
„se poate defini în mai multe feluri; însă, oricare ar fi definiția aleasă,
„pentru a o înțelege, trebue să știm că metoda este, sau că trebue să
„fie, înainte de orice, rugăciune" (pag. 306—308).

Am folosit un citat lung, neobișnuit de lung într'o recenzie. Am făcut-o, însă, dintr'un spirit de conștiinciositate și de prudență științifică, pentru a nu ni se spune că am diformat textul cu intențiune sau că am spicuit numai lucruri sporadice, fără vreun loc mai marcat în osatura generală a lucrării.

In marginea acestui citat ne putem îngădui, de acum, cîteva aprecieri:

Pentru d-l Marin Ștefănescu, condiția principală a cercetării este rugăciunea. Ce este înafara ei nu-l interesează decît pe jumătate, și aproape nici atît. Din moment ce se grupează în jurul rugăciunii, o metodă devine bună și reală, oricare ar fi ea; dacă refuză acest lucru, dimpotrivă, ea pierde orice virtute logică și devine un fapt simplu, fără sens, din seria iluziilor sau poate din a rătăcirilor omenești. Să zicem, că în această concepție există un fond omenesc, o vocație religioasă, în fine, o devoțiune de anahoret al credinței. De aici, însă, dela acest sentiment, pînă la pretenția de a fi rezolvat problema metodei, este o distanță uriașe, abisală, pe care, pur și simplu, o refuzăm, nu pe baza vreunei motivări științifice înlănțuite, ci în primul rînd, pe baza unui edict organic al bunului nostru simț.

Nu dispreţuim rugăciunea. Nu negăm nimic din realitatea sufletească, morală şi metafizică a credinţei. O socotim ceea ce este: un factor al echilibrului moral, o pîrghie de viaţă, un sens înalt dintre acelea care definesc umanitatea. Tocmai de aceea, înţelegem s'o apărăm, păstrînd-o în limitele proprii, acolo unde îşi poate reliefa majestatea, acolo unde ea apărea liber, ea însăşi, ca o soluţie unică. Există un fel de a respecta entităţile, pe care d-l Marin Ştefănescu îl neagă şi îl refuză cu îndîrjire: acela de a le defini precis, de a le da o autonomie spirituală şi de a privi realitatea lor fenomenologică cu toată severitatea intelectuală de care suntem capabili. D-l Marin Ştefănescu vrea rugăciune, numai rugăciune, peste tot şi în fiecare clipă. D-sa nu vrea să înţeleagă că aceasta nu are sens, că distruge astfel ideea însăşi a rugăciunii, a unicităii ei, că o aduce a deveni un fapt de serie, o obişnuită sau o obsesie, şi că o reduce la un nivel vulgar, al trăirilor de serie, pe marginea tuturor contingenţelor şi experienţelor empirice. Nu înţelege că, în asemenea condiţiuni rugăciunea n'ar mai fi decît o simplă poză socială, sau o simplă concesie plată, pe care s'o închinăm, fie ignoranţei, fie lipsei de adevărată viaţă sufletească, în fine, fie acelei abilităţi promiţătoare şi rentabile de a ne strecura prin lume, cu orice preţ, ca profeţi.

Intr'un loc, d-l Marin Ştefănescu defineşte metoda astfel: „...Metoda bună, adevărată, este orice fapt prin care putem să acţionăm „pentru realizarea binelui. Ea poate fi: experienţa sau raţiunea; raţiunea sau credinţa; instinctul sau inteligenţa; intuiţia sau raţionamentul; obiectivitatea savantului sau rugăciunea credinciosului; suferinţa sau bucuria; un simplu suspin sau dimpotrivă cuvîntul cel „mai elocvent,—în măsura în care, printr'unul sau altul din aceste „fapte, lucrăm cu sinceritate pentru realizarea binelui" (pag. 347). Pasagiul acesta ne opreşte mintea în loc. Aproape că ne vine nu să credem că a fost gîndit şi că a putut să vadă lumina tiparului. Rareori ne-a fost dat să întîlnim o asemenea confuzie de termeni şi, în definitiv, o mai mare lipsă de consideraţie pentru statornicirile de pînă acum ale gîndirii omeneşti. De veacuri întregi, de cînd a prins nevoia şi firul limpezirilor spirituale, mintea omenească luptă pentru precizarea noţiunilor şi pentru înlănţuirea lor în sisteme severe. Iar în ce priveşte gîndirea filosofică, cu atît mai mult, se ştie că unul dintre sensurile ei fundamentale a fost întotdeauna, de a sta în fruntea ei şi de a dirija această acţiune de ordonare spirituală. Peste toate acestea, d-l Marin Ştefănescu asvîrle însă o confuzie generală, inecînd totul într'un fel de sentimentalism religios, în care, de cele mai multe ori, nu putem desprinde decît o frazeologie haotică şi pedantă. D-sa dispune de cîteva noţiuni — credinţă, rugăciune, sinceritate etc. — şi întocmeşte, în jurul lor, un caleidoscop vaporos, în care vrea să cuprindă totul, absolut totul, dela realităţile cele mai materiale, pînă la cele mai spiritualizate.

Pentru un om care cere unei cărţi, oricum, puţină disciplină spirituală, lectura acestei lucrări devine un fapt apăsător, descurajant. Peste tot, un verbiaj sonor, care oboseşte. Peste tot, de asemeni, o presumţie nefirească, absurdă, în orice caz, neobişnuită în ştiinţă şi în gîndirea filosofică. Toată lucrarea este scrisă la persoana I singulară, aşa cum se scriu amintirile, impresiunile, în sfîrşit, aşa cum se scriu lucrurile care implică doar unele răspunderi trecătoare, afective.

Dar ceea ce ne face să suferim mai mult este lipsa de responsabilitate filosofică, în care d-l Marin Ştefănescu recidivează statornic, aproape în fiecare paragraf al lucrării d-sale. Amestecul de noţiuni pe care îl foloseşte curent ne jicneşte profund, în chipul cum înţelegem să respectăm spiritualitatea filosofică şi să lucrăm pentru promovarea ei. Filosofie, religie, logică, predică, real, normativ, etc., toate acestea sunt noţiuni pe care d-l Marin Ştefănescu le foloseşte în voie, în chip absolut impresionist, uneori dîndu-le o semnificaţie, alteori alta, ori, să zicem, pentru a exprima o opinie, în aparenţă nouă, dar, de cele mai multe ori, pentru a se contrazice pe sine.

Ne amintim cum, în propriul său citat, d-l Marin Ştefănescu definea metoda, în realitatea ei ultimă, prin rugăciune. Iată ce spune, însă, într'un alt pasaj: „... Dacă e aşa, ceea ce trebue să înţelegem „este necesitatea de a începe, în toate lucrurile, prin rugăciune. Si „metoda, orice metodă, este, sau trebue să fie, înainte de orice, o rugăciune, sau rugăciunea. Doar este evident că, în orice lucru, începutul are o importanţă extraordinară pentru sfîrşitul lui!" (pag. 321). Ce fel de logică mai poate fi şi aceasta? Ce este rugăciunea, în fond: metoda întreagă, propriu zisă, sau numai începutul ei? Pentrucă, din pasajul de mai sus, rezultă că este şi una şi alta; rezultă aceasta din acelaşi alineat, aproape din aceeaşi frază.

In altă parte, spune: „... Rugăciunea nu exclude studiul. Căci „rugăciunea este studiul însuşi, este ceea ce există mai pur în studiu" (pag. 324). Şi aici, o nedumerire asemănătoare: din moment ce rugăciunea este studiul însuşi, atunci ce rost mai are afirmaţia dela început, că ele „nu se exclud"? Din spiritul primei propoziţiuni rezulta — se pare — că acestea pot fi noţiuni doar înrudite, nu însă şi identice, cum se afirmă ulterior. Dar, în definitiv, pentru ce d-l Marin Ştefănescu nu ne-o lăsa să credem ca pînă acum: că rugăciunea e rugăciune, că studiul e studiu, aşa cum aceste noţiuni pot să stea pe două picioare şi aşa cum le cere, pînă şi instinctul elementar al dreptei judecăţi?

Altă dată, folosind toată presumţia filosofică, d-l Marin Ştefănescu face afirmări ca acestea, afirmări care—ar spune un glumeţ—pot fi tot atît de însemnate ca şi descoperirea Americii: .... Trebue să „ştim că există metode bune şi metode rele, şi că metoda adevărată, „metoda propriu zisă, este metoda cea bună", (pag. 334).

Iată şi un model de definiţie: „... Dacă este aşa, urmează că metoda este orice metodă care se străduește în chip sincer să ajungă la metoda supremă" (pag. 338).

Există în logică, o lege simplă, evidentă: nu se poate da definiţia unei noţiuni prin însuşi termenul de definit. Ca vechiu profesor de filosofie, desigur, d-l Marin Ştefănescu a trebuit s'o amintească, de multe ori, elevilor d-sale. In ceea ce scrie d-sa, nu se simte obligat însă s'o respecte. In definiţia de mai sus, termenul de „metodă" revine de trei ori: odată în titlu şi de două ori în textul definiţiei....

Există, în lucrarea d-lui Marin Ştefănescu, o seamă de afirmări cărora d-sa le dă o semnificaţie gravă, filosofică, dar care în realitate nu sunt decît nişte jocuri de cuvinte fără conţinut. De pildă:... „Eu susţin că raţiunea perfectă este una cu credinţa perfectă, la o fiinţă perfectă" (pag. 340); sau... „adevărata filosofie este adevărata religie, după cum adevărata religie este adevărata filosofie", (pag. 341). De ce oare gînditorii s'or mai fi străduit să folosească doi termeni, de vreme ce, după mii de ani de eixstenţă a gîndirii filosofice, autorul nostru descoperă, despre cele două concepte, că sunt unul şi acelaşi lucru? Şi încă un exemplu, la care autorul ţine probabil mult, pentrucă revine de nenumărate ori în desvoltările sale: „Metoda supremă este credinţa care raţionează, sau raţiunea care crede" (pag. 355). In fond, procedeul acesta, de inversare a noţiunilor, se poate extinde la toate noţiunile, şi oridecîteori va fi întrebuinţat, el va putea să producă sonorităţi, sau, prin bizareria lui, să dea impresia de profunzime. Este dela sine înţeles că acestea nu pot fi desvoltări filosofice, ci cel mult nişte exerciţii de licean, care începe să-şi măsoare puterile de judecată, prin jocuri şi beţii sonore de cuvinte.

Apropiindu-ne de sfîrșitul lucrării, dăm peste încă o idee curioasă, pe care d-l Marin Ștefănescu a ținut, cu dinadinsul, să ne-o mărturisească. S'o urmărim. „Mersul nostru înspre forma divină — spune autorul — se realizează în măsura în care ne îndeplinim obli- „gațiile noastre față de națiunea căreia îi aparținem". Dacă am încerca să arătăm că patriotismul este, în adevăr, o datorie înaltă și categorică, dar că nu are nicio noimă să fie amestecat într'o discuție filosofică asupra metodei, desigur, prin mijloacele de care dispune ca să se apere, am primi, din partea d-lui Marin Ștefănescu, acuzarea că ne trădăm țara și că ne aflăm în slujba cine știe cărui internaționalism. Mai deaprte, d-sa precizează: „Trebue să știm că creștinismul nu este, nici un naționalism sălbatic, instinctiv, animal, nici un cosmopolitism bolnăvicios". Am vrea să știm cine a spus despre creștinism aceste lucruri, pentruca d-l Marin Ștefănescu, să se simtă obligat de a-l apăra astfel!? Și iată concluzia la care vrea să ajungă: „Dar el (creștinismul) este cea mai nobilă doctrină pe care o putem pricepe. Este ceea ce putem să numim *Cultul Patriei*". Socotim că orice comentariu este aproape de prisos. În definitiv, comentariile sunt pentru ideile care le reclamă, pentru ceea ce se lasă discutat, pentru ceea ce, într'o formă sau alta, poate avea un comerț cu logica și cu putința de aproximare a adevărului. Afirmația de mai sus refuză însă, pur și simplu, acest lucru. Ea are sens, doar pentrucă d-l Marin Ștefănescu o vrea, doar pentrucă d-sa socotește că trebue să fie de acord, chiar și într'o carte editată la Alcan, cu ceea ce spune de obiceiu în conferințele d-sale publice sau la societatea pe care o prezidează și, în fine, întrucît pentru d-sa noțiunile nu reprezintă majestăți epistemologice, cu statute severe și cu finalități precise, ci un simplu material sonor, pe care crede că are dreptul să-l folosească oricum, pentru orice fantezie spirituală sau pentru orice aberație de judecată.

Seria acestor citate ar putea fi mărită indefinit. Confuzia pe care am căutat s'o subliniem este generală, este însuși stilul spiritual al lucrării, și deaceea o recunoaștem peste tot, în fiecare capitol și aproape în fiecare idee înfățișată.

Ne mai îngăduim un singur citat. Acesta se adresează acelora pe care autorul îi bănuește că, eventual, nu vor fi de acord cu punctele de vedere înfățișate. Iată-l: „Și acum, dacă mi s'ar obiecta că „punctul de vedere expus în această lucrare nu exprimă adevărul, „că el nu este decît simpla mea opinie, ce ar trebui să răspund? „Aș răspunde așa: Eu cred că această doctrină exprimă adevărul. O „afirm, pe răspunderea mea întreagă. La ea m'au condus studiile mele, făcute în deplină conștiință și în deplină sinceritate. Și, dacă „tăgăduirea adevărului acestei concepții ar continua, aș socoti că aceasta este, și ea, o mărturie a unora care, de asemeni, și-au pus și au studiat problema metodei. Eu expun, propun, rog, dar nu impun. Si fiecare e liber s'o aprecieze după convingerea sau după libertatea sa, sub răspunderea sa, înaintea propriei sale conștiințe, în fața celorlalți și în fața lui Dumnezeu" (pag. 357). Apreciem acest lirism al d-lui Marin Ștefănescu. Apreciem modestia d-sale și, în sfîrșit, pentrucă ne lasă liberi să credem ce vrem despre această lucrare, îi apreciem și generozitatea. Ne întrebăm, însă: Așa se termină o lucrare de știință, sau de exegeză filosofică? Acestea să fie, în ultimă instanță, argumentele prin care d-sa vrea să ne convingă? In definitiv, printr'o imprecație ca aceasta, care ca linie spirituală poate să semene cu un jurămînt forțat, cu o amenințare magică sau cu un blestem, ne putea convinge dela început, fără să mai fie nevoe, pînă la ea, de trei sute și cîteva zeci de pagini. Ne asigură că a fost onest, că s'a străduit cu sinceritate, că a scris ceea ce a socotit că este adevărul adevărat. Dar ce rost au aceste asigurări? Noi socoteam că ele

nu alcătuesc o excepție, sau un merit care să trebuiască invocat, ci niște condițiuni implicite, niște sensuri naturale, în baza cărora cineva se socotește îndreptățit să scrie o carte și să-și ia, prin aceasta, răspunderea ei.

Incontestabil, pentru a redacta și pentru a publica această lucrare, d-l Marin Ștefănescu s'a preocupat și a muncit mult. D-sa este un creștin fervent, tot așa după cum este un naționalist convins. In multe dintre pasagiile lucrării, d-sa ne-a subliniat ideea sincerității în chip deosebit, invitîndu-ne să înțelegem în ea nu numai un sens psihologic trecător, ci și unul moral și epistemologic. Toate acestea, în măsura în care reprezintă convingeri și străduințe reale de a-și da, ca om, înălțime sufletească și morală, sunt fapte pe care i le respectăm, așa cum se cuvine.

Insă, oricît ar fi de reale, fie ca sentimente, fie ca trăiri sau ca idei, aceste lucruri nu pot întemeia un sistem stiințific sau un sistem epistemologic, chiar așa, cu toate concesiunile de sens și cu toate convertirile de logică în care le-a învăluit autorul nostru. D-l Marin Ștefănescu a vrut să fie de toate: și metafizician, și logician, și istoric al filosofiei, tot așa cum a mai vrut să fie și creștin, și naționalist, și savant, în fine, și profet. Rînd pe rînd, în opere separate și în atitudini limpezi și precise pe poziția aleasă, d-sa ar fi putut să-și realizeze toate aceste aspirații, să zicem, nu într'o formă sever academică, dar, în orice caz, nici într'una ca aceea pe care ne-a oferit-o, de diletantism naiv și prețios. Pentrucă a vrut, însă, ca printr'o singură carte, să împace toate vocațiile d-sale, inclusiv pe aceea de președinte pămîntesc al unei onorabile asociații patriotice, d-l Marin Ștefănescu ne-a dat la iveală o operă pe care, dacă o admitem pînă la un punct în ce privește o anumită ferovare sentimentală de care dă dovadă, o respingem, în schimb, pentru neprecizia, pentru haosul și, pur și simplu, pentru aberațiile ei filosofice.

Gîndirea filosofică românească este încă tînără. Nu dispune de un trecut prea bogat, dar acela pe care îl are este sănătos și demn. In domeniul ei se muncește cu rîvnă, cu severitate, cu disciplină științifică și cu undeplin simț al răspunderii. Se muncește în universități, în școlile secundare, la revistele de specialitate și, în general, se muncește în toate sectoarele de seamă ale spiritualității noastre contemporane. Dacă d-l Marin Ștefănescu, ar fi cunoscut aceste realități mai de aproape, și dacă d-sa ar fi putut să înțeleagă că în cuprinsul lor nu se mai pot încadra decît acele afirmări care țin seama de condițiunile stricte ale spiritului științific, desigur, d-sa nu ar fi scris cartea d-sale așa cum a scris'o și n'ar fi organizat lucrurile în așa fel, încît să apară prin ea ca un savant și ca un reprezentant dintre cei autorizați ai filosofiei romînești de astăzi.

Cartea d-lui Marin Ștefănescu impietează, într'un chip neașteptat, asupra spiritului științific și filosofic în genere, asupra realizărilor filosofiei romînești de pînă acum și față de străduințele cinstite ale atîtor cercetători, tineri și bătrîni, care văd în filosofie ceea ce trebue: nu sensuri impresioniste, ale unor conștiințe care caută legături convenabile între metafizică și vanitățile pămîntene, ci o valorificare dreaptă și sistematică a gîndurilor noastre ultime despre lume și viață.

I. Z.

BARBU THEODORESCU: Constantin Lecca, București, 1938.

Este în general puțin cunoscut aportul științific real al seminarilor universitare. Dintre lucările prezentate modest în cadrul unei ședințe de seminar, unele reprezintă o valoroasă contribuție în specia-

litatea respectivă. De cele mai multe ori ele rămîn, însă, inedite. Puține sunt seminarele care publică în reviste sau anuare, lucrările mai interesante ale studenților și mai puține, încă, cele care editează, în volume separate, acelea dintre ele care sunt demne de o astfel de prezentare.

Una dintre aceste edituri universitare este cea de pe lîngă seminarul de Istoria Artei, dela Facultatea de Litere din București, de sub conducerea d-lui Prof. G. Oprescu. In ultima vreme cercetările întreprinse în cadrul acestui seminar au avut ca scop cunoașterea în amănunt a picturii romînești din secolul trecut și rezultatul a fost o serie de monografii asupra artiștilor noștri din acea vreme care nu fuseseră studiați încă, sistematic.

Dintre aceste monografii se publicaseră pînă acum și cea dintîiu despre meșterul iconar și miniaturist Anton Chladek, primul maestru al lui Grigorescu, datorită d-nei Teodora Voinescu, asistentă universitară și cealaltă despre pictorii ieșeni Gh. Panaitescu-Bardasane și C. Stahi, ale căror biografii sunt strîns legate de evoluția picturii și a școalei de Arte Frumoase din Moldova, scrisă de d-ra Elena Zașa.

Lucrate cu scrupulozitate și pricepere, însoțite de o încercare de catalog sistematic, aceste monografii nu sunt numai baze sigure pentru cercetări viitoare, ci lucrări aproape definitive, la care puține lucruri interesante se vor mai putea adăuga.

De cînd a apărut cea de-a treia publicație din această serie, a d-lui Barbu Theodorescu, despre Constantin Lecca.

Acesta n'a fost numai unul dintre primii pictori romîni cu oarecare studii în străinătate. Ci și o interesantă figură culturală. Activitatea sa multiplă de tipograf, scriitor, traducător și animator cultural a făcut să se poată vorbi despre el, ca despre un „Eliade Rădulescu, provincial".

Problemele în legătură cu familia lui, cu activitatea la Buda, în jurul Bibliotecii Romînești, a lui Caracalechi, apoi la Craiova, unde creiază o adevărată mișcare culturală, sunt foarte serios studiate de d-l Theodorescu. D-sa aduce date și idei noi și închiagă întreagă figura a acestui Lecca — om de cultură, la care cred că mare lucru nu se va mai putea adăuga.

Dela venirea sa la București, pe la 1850, artistul se consacră, însă, exclusiv picturii. Sunt cîțiva ani în care el exercită o adevărată hegemonie asupra artei din Muntenia. Ca pictor istoric influența lui asupra contimporanilor este demnă de luat în seamă. Zilele trecute, cu ocazia expoziției comemorative de la Clubul Tinerimii, o compoziție istorică necunoscută a maestrului Nicu Grigorescu, care a provocat discuție, ne-a dat un indiciu de ascendentul lui Lecca asupra artiștilor tineri de atunci.

In pictura religioasă el introduce o manieră nouă, occidentală, care schimbă cu totul drumul zugrăvelii de biserici dela noi. E drept că un Lecca este responsabil de o vastă schimbare, dealtfel, căci alături de el lucrau Mișu Popp și ceva mai tîrziu G. Tătărescu.

Această epocă ni se pare insuficient aprofundată în studiul d-lui Theodorescu. S'ar fi putut spune mai multe despre activitatea de pictor istoric și zugrav s'ar fi putut vorbi despre procedeele lui Lecca, în decorația religioasă și încerca o delimitare între ceea ce se datorește lui Lecca și ceea ce este de Mișu Popp, în bisericile lucrate împreună. Dar ceea ce îndeosebi repetăm, este lipsa unei încercări de catalog sistematic al operei lui Lecca, așa cum ne învățaseră cele două monografii publicate ulterior. Aceste cataloage, deși nu pot fi complete, sunt o bază sigură și foarte necesară pentru studiul picturii din vremea aceia.

Cu toate aceste lipsuri, monografia d-lui Barbu Theodorescu este bine venită, căci umple un gol și mai cu seamă, în partea referitoare la activitatea culturală se poate considera ca definitivă.

Publicațiile ulterioare ale Seminarului de Istoria Artei, desigur tot atît de valoroase ca și acestea dintîiu, vor întregi, sperăm, aspectul secolului trecut romînesc, din punct de vedere artistic.

M. N.

A. SACERDOȚEANU și EMIL VIRTOSU: „Unirea Romînilor". (Arhivele Bucureștilor, Nr. 4, București, 9 Mai 1938).

Primăria Municipiului București, a pus bazele unei colecții documentare, consacrate istoriei Capitalei. S'au tipărit pînă acum patru volume, fiecare corespunzînd Lunii Bucureștilor din anul respectiv.

Primul volum, apărut în 1936, sub îngrijirea d-lui Adrian C. Corbu și cu un studiu introductiv al d-lui Horia Oprescu, evoca — în documente iconografice sugestive — Bucureștii Vechi (vederi, scene pitorești, tipuri și costume, scene istorice din secolele XVII, XVIII și XIX).

Volumul al doilea se ocupă de Inceputurile Edilitare ale Bucureștilor, d-nii: Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu și Horia Oprescu, dînd publicității o serie de informații inedite, relative la istoria Capitalei (1830—1832).

Volumul al treilea aduce o selecționare de documente, datorită d-lui Emil Vîrtosu, asupra Palatului Regal din București (dela Nicolae Grămăticul, la boierul Dinicu Golescu).

Anul acesta, Arhivele Bucureștilor se îmbogățesc cu o nouă și prețioasă contribuție: „Unirea Romînilor", — text și imagini de A. Sacerdoțeanu și Emil Vîrtosu.

Autorii s'au străduit să evoce — atît prin date succinte, dar concludente, cît și printr'o iconografie judicios selecționată — faptele împrejurările și oamenii care au contribuit la înfăptuirea Unirii Romînilor, în cele trei momente istorice, hotărîtoare pentru destinele neamului: la 1599 sub Mihai-Viteazul, la 1859 sub Alexandru Ioan Cuza și la 1918 sub domnia lui Ferdinand I cel Leal.

Elementele unirii au existat totdeauna, determinate de unitatea neamului, a limbii, a aspirațiunilor, de configurația geografică, de îndeletnicirile de căpetenie ale locuitorilor.

Primul pas spre unire l-au făcut păstorii. Ciobanii sau pecurarii de mai tîrziu au păstrat cele mai trainice și mai statornice legături dela munte la mare, prin drumurile lor, „drumul oilor", „drumul sării", în căutarea stinelor de munte, a ierbii de cîmp și de baltă.

„Unire au făcut și plugarii cîmpiilor, care și-au schimbat agonisita muncii lor cu asprii oameni dela munte și veselii delureni. Unii au dat altora lemnul, alții vinul și fructele, iar alții pîinea.

„Cărăușii marilor noastre drumuri, iarăși i-au apropiat pe toți. Din munte au plecat la cîmpul cu bucate și la bălțile cu pește, cară pline cu sare, cu oale, cu ciubere. Și se înțelegeau toți, căci același graiu grăia omul din șușlete cu cel întîlnit în cale, cu mîinile aspre care apăsau coarnele plugului.

„Către aceeași unire au dus și luptătorii, ostașii care cutreerau țara din hotar în hotar. Vitejii noștrii cei buni, alergau pretutindeni unde era chemarea de luptă, că dușmanul năvalnic venise să strice țara. In drumurile lor întîlneau aceleași vorbe de îndemn și aceleași iscoade aduceau veștile bune sau rele. Erau pretutindeni oamenii țării, oamenii pămîntului acestuia.

„Legătura strînsă dela un cap de țară la altul au făcut și boerii cei mari. Cu mersul dela o moșie la alta, cu dregătoriile schimbătoare dintr'o parte în alta, din „țară" în „țară", ei au dat dovadă că oriunde e aceeași lume romînească.

„Și Domnii au făcut unire negîndită. Cu luptă sau fără, pribegi de voie sau de nevoie, ei au trecut dintr'o parte în alta, au văzut locurile și-au simțit că *e vorba de acelaș neam*. Stăpînirile lui Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș, ori Vlaicu-Vodă, Mircea-cel-Mare și urmașii lor, peste munți, unde Ardelenii „din pricina asemănării limbii", li „s'au alăturat cu ușurință", au arătat limpede că munții noștri nu sunt hotar...".

Cărturarii moldoveni care studiaseră în universitățile poloneze, carte latinească, au spus cu slova lor iscusită, povestea băștinașilor acetui pămînt și a urmașilor lor din veac în veac.

Mihai Viteazul, scoborîtor din vechiul neam al Basarabilor, este însă cel dintîiu care înfăptuește vremelnic — la 1599 — unirea politică a celor trei mari ținuturi locuite de Romîni, înfruntînd legile semilunei și puterea seculară a Habsburgilor cotropitori.

Peste veacuri, împotriva tuturor uneltirilor vrăjmașe, Principatele Romîne se unesc definitiv — la 1859 — sub Alexandru Ioan Cuza, iar în 1918, după grelele jertfe de sînge ale neamului, Unirea cea Mare a tuturor Romînilor, se desăvîrșește sub sceptrul Regelui Ferdinand I.

Hotarele străvechii Dacii au renăscut. Zidirea cea nouă se întregește pe toate tărîmurile, trecînd din cercul politico-social în domeniul economic și cultural, sporind conștiința de sine a unui popor unit pentru vecie.

Am recapitulat toate aceste fraze istorice care alcătuesc cuprinsul lucrărilor d-lor Sacerdoțeanu și Vîrtosu, pentrucă ele-și găsesc echivalentul grafic în numeroase ilustrații.

Astfel, pentru epoca primei uniri, s'a dat atențiune specială scenelor de bătălie, hărților, planurilor de luptă și diferitelor variante ale chipului lui Mihai, — reproducîndu-se și unele portrete care au circulat sub alt nume.

Atunci cînd autorii nu aveau la îndemînă imaginea voevodului, îl înfățișau pe Mihai Viteazul, sub trăsăturile lui George Basta (Giovani Orladi; Muzeul Municipiului București, și Colecția Col. B. Slătineanu), cu aceeași ușurință cu care utilizau chipul lui Mihai Viteazul pentru a reda pe Gheorghe Ștefan, Domnul Moldovei (I. A. Böner; Col. Acad. Rom.), — pe Irod (în celebra „Irodiadă" din Muzeul Prado) — sau un ilustru personaj din suita lui Solon *), (în tabloul lui Frans Franken I, „Cresus îi arată lui Solon bogățiile sale", din Muzeul de Istoria Artelor din Viena) **).

Ciudat e că uneori acelaș autor (Giovanni, de data asta *Ioan*, Orlandi), utilizează chipul lui Basta, prezentîndu-l drept Mihai Viteazul (Col. Acad. Rom.).

Capitolul primei Uniri e completat cu o serie de gravuri, reprezentînd pe Sinan Pașa, Sigismund Batori, Ioan Zamoisky, fresce și medalii cu chipul lui Mihai Viteazul.

Pentru epoca lui Cuza și pentru Unirea cea Mare din 1918, materialul iconografic fiind în general cunoscut, autorii s'au mărginit numai la cîteva reproduceri caracteristice, alăturîndu-le și unele documente contemporane.

*) Prezența lui Mihai în aceste lucrări dovedește cît de mult îi impresionase pe străini chipul și faptele vitejești ale Voevodului nostru.

**) O copie, datorită lui Frans Franken II și catalogată cîndva „Umberto il Bravo, Principe di Valachia", se află în Galeria Corsini din Roma. O alta, foarte reușită, a făcut-o în 1905 d-l Costin Petrescu.

Lucrarea d-lor Sacerdoțeanu și Vîrtosu, grupînd mare parte din materialul documentar care ilustrează etapele caracteristice ale Unirii Romînilor, înfățișază un efort excepțional. Iconografia e alcătuită din reproduceri făcute direct după originale, iar bibliografia menționează o serie de lucrări care n'au fost încă invocate în cercetări anterioare.

Autorii au alcătuit astfel, în excepționale condițiuni tehnice, o operă completă, care e în acelaș timp magazin documentar și album de artă.

H. B.

Prof. CORIOLAN PETRANU: L'Art. Roumain de Transylvanie. Vol. I. Texte. 96 p. (Extrait de „la Transylvanie"). Bucarest, 1938.

Profesorul *Coriolan Petranu* este unul din cercetătorii noștri cei mai bine informați, pentru tot ce privește istoria artei romînești. Ceea ce a publicat în ultimul timp — d-sa ne-a dat mai în fiecare an o lucrare de frumoase proporții — este fructul unor studii serioase, bazate pe cunoașterea deplină a materiei, servite de o metodă, în care se simte excelența formației sale universitare. Pentru anume subiecte, cum ar fi de pildă arhitectura lemnului la noi contribuția sa a modificat cu totul rezultatele de pînă acum și a proectat o lumină neașteptată asupra acestei forme de artă, în deosebi importantă pentru regiunile noastre nordice.

Ultima sa lucrare este tot atît de valoroasă. Ea îmbrățișează toate manifestările artistice ale Ardealului, înțeles în sensul cel mai larg, adică regiunea întreagă de dincolo de Carpați, dela Banat la Maramureș. Pentru prima dată ni se prezintă o privire generală completă, asupra tuturor aspectelor artei, dela cele anonime, ale țăranilor, pînă la cele ieșite din mîna artiștilor de profesie. *Em. Bucuța*, în a sa Pictură, sculptură, arhitectură, grafică în Transilvania, după Unire și puțin înainte, ne dase, în 1929, o sinteză succinctă, cu claritatea care deosibește operele acestui publicist. Eu însumi insistasem, în cîteva rînduri, asupra unor forme particulare artei populare transilvănene sau asupra contribuției Ardealului la evoluția picturii romînești, în sec. al XIX-lea. Petranu completează aceste date și le unifică. Toate informațiile, răspîndite pînă acum în atîtea izvoare: mici monografii, articole de ziare și de reviste, capitole din lucrări mai generale, au fost coordonate și puse la contribuție, pentru a ne produce noțiunile clare, pe care le putem avea astăzi asupra artei ardelene și care sunt în mare parte datorite profesorului clujean. D-sa a înțeles că, în faza actuală a studiilor, mai toate problemele au nevoie să fie reluate, cu metodele de care dispune azi știința.

Din vastul domeniu al artei romînești, d-sa și-a ales tot ce privea Ardealul.

A supus apoi materialul cunoscut și pe cel ce-și strînsese singur la un examen din cele mai severe. Uneori s'a mulțumit să provoace monografii, adesea realizate de unii din foștii săi elevi, alte ori a tras singur brazda. Și astfel, grație muncii sale, metodice, a unui plan chibzuit, urmărit cu perseverență, cunoaștem azi asupra Ardealului relativ mai mult de cît asupra altor regiuni dela noi.

Evident, cunoașterea surselor maghiare nu puțin a contribuit ca să se precizeze anume noțiuni. Argumentele tendențioase și specioase au provocat din partea noastră replici și puneri la punct. Este meritul lui Petranu de a fi răspuns adesea cu succes. Iată de ce ne vom bucura cu toții de apariția acestui volum, a cărui principală ca-

litate este să demonstreze o dată mai mult, frecvenţa şi soliditatea raporturilor culturale, în toate timpurile, înre romînii de dincoace şi cei de dincolo de Carpaţi.

Aş avea totuşi de făcut o mică observaţie. Cele aproape o sută de pagini se adresează mai ales străinilor, de vreme ce sunt scrise în franţuzeşte. Atunci cînd se vorbeşte de o întreagă categorie de artişti, de pictori, de pildă, ori de sculptori, din simpla lor înşirare nu reiese destul de lămurit meritele lor relative. Am fi tentaţi să-i punem mai pe toţi pe acelaşi plan. N'ar fi fost mai bine ca o parte din ei, cei mai modeşti, şi care figurează oarecum pentru memorie, să fie prezentaţi în aşa fel, în cît cititorul să simtă superioritatea celorlalţi? Ei ar fi putut fi trimeşi în josul paginei, în note, sau menţionaţi cu alte caractere tipografice. Mi-e teamă ca văzîndu-i pe toţi pe aceeaşi linie, publicul cititor să nu-i trateze şi pe ceilalţi cu indiferenţă.

Apoi, un mic lapsus: Pal, pe cît ştiu nu era ardelean. El era născut în Vechiul-Regat, înrudit (poate frate) cu Paléologue, fostul ambasador al Franţei în Rusia, cunoscut şi apreciat publicist. Pal trăise la Paris multă vreme, unde se făcuse celebru prin afişele sale ilustrate, în momentul în care acest gen cîştigase favoarea publicului.

G. O.

TOMA T. SOCOLESCU: Arhitectura în Ploieşti. Bucureşti, 1938.

Monografii, din punct de vedere artistic, ale oraşelor noastre, s'au scris foarte puţine. Drept este că ceea ce în Apus se poate numi „un oraş de artă", la noi nu există; totuşi Suceava, Iaşii, Cîmpulungul-Muscelului, Curtea-de-Argeş, Tîrgoviştea, Bucureştii chiar, mărginindu-ne numai la Vechiul-Regat, au avut, timp de mai multe veacuri uneori, o desvoltare artistică neîntreruptă, a cărei istorie nu s'a scris încă pentru niciunul dintre aceste oraşe, ceea ce îngreuiază cu mult încercările de sinteză asupra artei noastre. Din această pricină, e totdeauna meritoriu un studiu de acest fel, chiar pentru un oraş de mai mică importanţă, decît cele pomenite mai sus, cum ar fi Ploieştii.

D-l arhitect Toma T. Socolescu, legat el însuşi de istoria arhitecturii moderne din oraşul său, a publicat, de curînd, o interesantă monografie, bogată în date inedite, transmise prin tradiţie orală, de multe ori, şi care, nepublicate la timp, ar fi rămas pierdute.

Ploeştii e un oraş relativ modern, în care monumentele mai vechi sunt extrem de rare şi de mică importanţă. De pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea însă, condiţii economice prielnice au format aici o clasă de negustori înstăriţi, care, la rîndul ei, a contribuit la desvoltarea unei arhitecturi civile interesante.

Arhitectura civilă romînească a fost, pînă acum, lăsată la periferia preocupărilor lor, de către istoricii artei noastre, deşi condiţiile de viaţă dela noi au creat o arhitectură modestă, e drept, dar perfect adaptată lor, foarte armonioasă, sinceră şi lipsită de orice fel de artificiu. Casa romînească, atît cea a ţăranului, cît şi cea boerească, este demnă de mai multă atenţie, decît i s'a acordat pînă acum. Studiul de ansamblu asupra acestei arte n'a fost încă întreprins şi orice contribuţie în acest sens este binevenită.

In lucrarea d-lui Socolescu, partea cea mai preţioasă este tocmai cea în care se analizează resturile de arhitectură civilă ploieşteană dela sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, parte cu atît mai interesantă cu cît acest oraş, ca unul dintre centrele burgheziei romîneşti, la începuturile el, a fost bogat în gospodării de negustori chiaburi, dintre care unele mai dăinuesc încă.

Interesante de asemenea datele, foarte numeroase, cu privire la construcţiile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. In această epocă se pun bazele arhitecturii noastre moderne şi, dacă nu se ajunge la închegarea unui stil original, aşa cum s'a încercat, se crează, însă, o şcoală de arhitectură şi se formează o serie de arhitecţi pricepuţi. Nici în această materie lucrarea care să ne călăuzească printre curente şi influenţe, studiul de ansamblu asupra arhitecţilor romîni mai mult decît asupra arhitecturii romîneşti, despre care încă nu se poate vorbi, n'a fost scris pînă acum. Istoricul care va întreprinde această operă va utiliza, desigur, cu folos, informaţiile pe care d-l Socolescu le prezintă, informaţii cu atît mai interesante cu cît în Ploieşti nu este vorba de o arhitectură provincială propriu zisă, ci de lucrări în acelaşi spirit şi, de foarte multe ori de aceeaşi arhitecţi ca şi cele ale Capitalei. Nume foarte importante pentru arhitectura noastră din acea vreme, cum este cel al lui Al. Orăscu, se întîlnesc în paginile acestei cărţi.

Din nefericire această abundenţă de material ne este transmisă într'un mod cu totul nesistematic, făcînd impresia că operaţia de triere şi clasare nu s'a făcut, sau s'a făcut de către cineva lipsit cu totul de discernămînt.

In afară de aceasta, unele afirmaţii trebuesc primite cu anumită rezervă, mai ales acelea în care intră judecăţi critice.

M. N.

REVISTA REVISTELOR

ROMÎNEŞTI

REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE. Anul V Nr. 6. 1 Iunie 1938.

In cîteva rînduri lapidare, pana d-lui *Camil Petrescu* isbuteşte să evoce chipul poetului de curînd dus dintre noi şi care a fost unul din insufleţitorii Revistei Fundaţiilor.

„Viaţa la 'ntîmplare'', de d-l *Teodor Scarlat*, ne aduce aminte de literatura foiletonistică a cotidianelor de acum mai bine de douăzeci de ani.

Pe lîngă versurile de calitate superioară ale d-lui *Zaharia Stancu*, cîteva exerciţii vulgare de versificaţie ale d-lui *N. Crevedia*. Crede oare redacţia Revistei Fundaţiilor că numele d-lui Crevedia ajunge pentru a legitima cele mai insipide jonglerii poetice?

D-l *C. Rădulescu-Motru* pledează pentru un institut naţional de psihologie „în care vor fi ţinute în evidenţă datele actualităţii sufleteşti ale poporului romîn, pentru ca, pe aceste date, să se poată susţine o politică de prevedere'', care să-i dea o mai bună orientare economică şi culturală.

D-l *Nicolae Petrescu* ne dă un admirabil articol de sinteză cu privire la presa engleză.

D-l *P. P. Panaitescu* analizează într'un studiu: „De ce au fost Ţara Romînească şi Moldova Ţări separate?''. Examinînd aspectul hidrografic al celor două principate, autorul le găseşte complet deosebite, ceea ce a condiţionat aşezări: politice divergente. De asemenea drumurile de comerţ şi zonele de influenţă politică nu au fost unitare.

O idee politică a unui Stat unitar romînesc nu a existat în veacul al 17-lea, nici în al 18-lea şi chiar era considerată ca o absurditate. Episodul Mihai Viteazul nu dovedeşte contrariul. El a fost o dovadă de „solidaritate romînească, fără însă a conţine şi ideea de „unificare politică''.

Unirea celor două principate a fost rezultatul desfacerii autarhiei economice în care trăiau cele două ţări. Prin urmare, răspunsul la intrebarea pe care o pune articolul d-lui Panaitescu se bizue în primul rînd pe premize economice.

Ţinînd seama de ideile de pînă acum ale d-lui Panaitescu, concepţia d-sale istorică pare a fi în curs de lăudabilă evoluţie, ceea ce ne face să o subliniem cu deosebită satisfacţie.

D-l *Al. Graur* studiază chestiunea limbilor artificiale şi internaţionale. D-sa e foarte sceptic în privinţa eventualului succes al vreuneia din limbile artificiale şi crede că viitorul aparţine limbilor franceză şi engleză — mai ales franceză — şi în niciun caz celei germane.

D-l *Şerban Cioculescu* în articolul d-sale „In marginea lui Caragiale'', ne dă cîteva lămuriri cu privire la o anumită latură de activitate a lui I. L. Caragiale şi un fel de carte de vizită pentru Opera marelui prozator, care trebue să apară sub grija sîrguincioasă a d-sale.

Notele despre Balcic ale d-lui *Mihail Sebastian* sunt o adevărată desfătare sufletească.

Un bun studiu de d-l *V. Chirnoagă* despre „Pregătirea financiară a războiului.

Bogate cronici semnate de d-nii: *D. I. Suchianu, Eugen Demetrescu, Mircea Eliade, Petru Comarnescu*, etc.

RAMURI, Anul XXX, Nr. 4, Aprilie—Mai 1938.

Sforţările vechii reviste craiovene de a se înfăţişa într'o haină cît mai curată, merită neprecupeţite laude. Independent de simpatii sau antipatii doctrinare, trebue să recunoaştem că poate niciodată „Ramuri'' nu a făcut jertfe mai mari decît astăzi, pentru a rămîne în pasul vremii. Şi, pentru cei ce-şi dau seama de greutăţile cu care trebue să lupte o revistă de provincie, fie ea chiar oltenească, jertfele pleiadei de credincioşi din jurul Ramurilor apar cu atît mai nobile cu cît posibilităţile actuale de încurajare materială sunt mai mici

In numărul 4 al revistei, d-l *T. Păunescu-Ulmu*, care a dat de curînd la iveală studiul d-sale „Problema Eminescu'', cinsteşte, printr'un necrolog, personalitatea lui Octavian Goga, „a cărui poezie a smuls accente capitale tocmai fiindcă a reuşit printr'o unică încordare să toarne un material caduc patriotic strînt local şi temporar, în formele fermecătoare şi grele de emoţie ale autenticei arte''.

D-l *Tudor Vianu*, al cărui nume ne bucură de a-l vedea mai des în sumarele revistelor, analizează sumar complexul dramatic al lui „Falstaff'', desigur ca un fragment dintr'o lucrare mai vastă asupra teatrului lui Shakespeare.

D-l *George Gongopol* a ajuns cu portretele d-sale de oameni politici la d-l Grigoriţă Iunian, pe care-l părpăleşte cu arta adevăratului meşter, pe toate feţele. Portretele d-lui Gongopol sunt modele ale genului. Din creionările ironiei d-sale savuroase, înfăţişările reale ale oamenilor politici descrişi de d-sa, apar mai viu şi mai veridic conturate decît de cel mai dibaciu penel. Schiţa d-lui Iunian este în această privinţă un mic giuvaer.

D-l *M. D. Ioanid* reproduce din volumul d-sale de poezii „Meandre'', două bucăţi, dintre care „Prolog'' ni se pare mai interesantă.

Nu lipseşte din sumar nici d-l *Al. M. T. Stamatiad*, beneficiarul marelui premiu naţional de poezie din anul acesta. D-sa continuă să cînte din flautul de jad versuri chinezeşti traduse din limba franceză.

BULETINUL INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMANA „Alexandru Philippide''. Director: Iorgu Iordan.

Volumul al patrulea al acestui buletin accentuează tendinţele constatate la volumele precedente: interes pentru limba vorbită şi „loc pentru tineri''. De cele patru articole privitoare la argou a fost vorba în cronica lingvistică a revistei noastre, aşa în cît nu ne vom mai ocupa aici de ele. Vom semnala însă articolele celelalte, şi anume: H. Mihăescu, *Beiträge zur Kenntnis der tum-tunc-Partikeln*. Dintre aceste două particule latine, cu înţeles aproximativ sinonim, cea de a doua este mai expresivă, de aceea o înlocueşte tot mai mult pe prima, pe măsură ce ne apropiăm de epoca romanică, unde *tunc* apare ca singur supravieţuitor. D-l Mihăescu a parcurs toate textele importante, a notat exemplele şi a studiat valoarea particulelor în fiecare dintre ele. Lucrarea d-sale aduce o contribuţie serioasă pentru studiul vocabularului şi al stilisticei latine.

D-l G. Istrate a studiat *Graiul satului Nepos* (jud. Năsăud). D-sa procedează conform metodei corecte, punînd în lumină particularitățile de pronunțare, morfologie și sintaxă, apoi dă o listă de nume proprii și nouăsprezece texte. Câteva observații: Nu e de loc sigur că *a libera* (din armată) este o deformare a lui *elibera* (p. 63); cu privire la *somnuros* se vorbește de schimbarea lui *o* în *u* (p. 65), deși nimic nu dovedește că *somnoros* este forma primitivă. Aceeași greșeală, adică luarea drept punct de plecare a formei literare, chiar cînd nu e primitivă, se mai face și în alte cazuri de exemplu atunci cînd se explică *cetorie* prin pierderea lui *u* din *cheutoare* (p. 66), de schimbarea lui *ă* în *i* în *sinătate* (p. 66), de pierderea lui *s* în *ficol* pentru *viscol* (p. 74), deși în toate aceste cazuri s'ar putea ca forma dialectală să fie primitivă sau cel puțin (în cazul lui *libera* și *sinătate*) o creație independentă locală.

In graiul din Nepos se remarcă o pronunțată influență germană, asupra căreia d-l Istrate atrage atenția, deși poate nu atîta cît ar trebui. De exemplu deosebirile de accent față de limba literară (studiate la p. 55), ca *émil* în loc de *Emíl*, se explică foarte bine prin germană (a Sașilor sau a Bucovinei?). De asemenea *modie* pentru *modă* nu se explică prin influența pluralului (p. 66), ci prin orginea germană a cuvîntului, după cum *șăndari* pentru *jandarm* (p. 77) reprezintă o pronunțare germană.

Studiul d-lui Istrati este util, interesant și mai ales promițător.

D-l E. Condurachi susține că Priscus, istoric din sec. V după Christos, înțelege prin limba *ausonică* limba populațiilor romanice dela Dunăre. Dar nimic nu ne permite să credem că în acea vreme latina orientală se diferențiase de cea din Italia.

Urmează studiile de argou, apoi un articol al d-lui G. Ivănescu, care tratează mai multe probleme de fonetică romînească, în sfîrșit recensii și notițe bibliografice.

Pentru publicarea acestui volum, ca și pentru cele anterioare, d-l Iorgu Iordan merită toate felicitările.

ARTA ȘI TEHNICA GRAFICA. Caietul 3, 1938.

Pentru prima dată în publicistica romînească apare o revistă închinată artei imprimatului și destinată să dea măsura posibilităților tipografice romînești. Imprimeriile Statului patronează această inițiativă demnă de laudă și fac din ea un fel de manifest pentru tiparul frumos.

Au apărut pînă acum 3 caiete, în condiții tehnice ireproșabile care fac nu numai titlul revistei să amintească cunoscuta „Art et metiers graphiques". Se dă o foarte mare atenție alegerii caracterelor tipografice, punerii în pagină, împodobirii textului și reproducerilor. S'au oferit cititorilor gravuri originale de artiști romîni, între care în primul caiet, o aquaforte de S. Pătrașcu. Reproducerile sunt, aproape totdeauna, de foarte bună calitate. Dintre cele ale ultimului număr cităm ca deosebit de reușite pe cea a unui tablou de Grigorescu dela Muzeul Toma Stelian și pe cea a unui delicat desen colorat, de N. Stoica.

Singură compoziția paginei și plasarea reproducerilor în raport cu textul nu ni se par totdeauna fericite. De asemeni anumite extravaganțe, cum ar fi situarea unei inițiale ornate nu la începutul unui articol, ci atunci cînd acest articol trece pe pagina doua. Acestea sunt însă detalii neînsemnate față de valoarea revistei și suntem siguri că vor fi din ce în ce mai rare.

In ceea ce privește conținutul acestor caiete, deși nu el a format preocuparea de căpetenie a conducătorilor revistei, sunt mai multe articole care ar merita să fie menționate.

Din caietul 3 vom pomeni numai articolul d-rei Maria Golescu: „un portretist dela începutul veacului al XIX-lea: zugravul Nicolae Polcovnicul, care ne revelă figura unui foarte meritos zugrav romîn, căruia de aci înainte va trebui să i se acorde o mult mai mare importanță decît pînă acum. Numele lui

Nicolae Polcovnicul s'a pomenit uneori, în legătură cu pictura noastră în veacul trecut și portretul artistului și al soției sale au fost citate și de d-l I. D. Ștefănescu. Prezentate însă astfel, laolaltă aceste 2 portrete și galeria de ctitori din biserica dela Lourdeni, ne apare pentru prima oară, puternică, figura acestui zugrav de biserici și mare portretist, care înaintea pictorilor cu studii în străinătate a avut despre figura omenească aceeași concepție ca și artiștii din Occident.

Prin acest articol Nicolae Polcovnicul intră în istoria picturii romînești, cu alte merite decît pînă acum și sperăm că descoperiri ulterioare vor întregi opera sa.

STRĂINE

PRAGER RUNDSCHAU: Un precursor al studiilor de slavistică în Franța.

In curînd se împlinesc o sută de ani dela înființarea catedrei de slavistică la Collège de France. In legătură cu aceasta, doctorul Grigore Graur publică un articol în *Preger Rundschau*, revistă care apare la Praga sub direcția d-lui Kamil Krofta.

Se știe că acela care a făcut cel mai mult pentru crearea și stringerea relațiilor între Cehi și Francezi, este profesorul Ernest Denis, mort curînd după războiu. D-l dr. Graur, arată că un alt Denis, Alphonse (coincidența numelor este întîmplătoare), a stăruit în Camera franceză, la 1840, pentru înființarea unui învățămînt de slavistică. Mare parte a materialului folosit pentru a descrie activitatea lui Alphonse Denis, provine din *Almanach de Carlsbad*, pe care l-a publicat între 1831 și 1856 doctorul elvețian de Carro.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER DEUTSCHEN SPRACHE UND LITERATUR.

Ordinea cuvintelor în limba germană. In vechea și bine cunoscuta revistă germană *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, a apărut luna trecută un lung și interesant articol al d-lui Traian Bratu, dela Universitatea din Iași, intitulat: *Probleme ale ordinii cuvintelor în germana literară. Câteva observații și o încercare de sistematizare.*

După cum se știe, studiile privitoare la ordinea cuvintelor sînt printre cele mai delicate, ele interesînd în același timp sintaxa și stilistica. D-l Tr. Bratu, a cărui competență este bine stabilită în domeniul germanisticei, atacă această problemă în ansamblul ei și reușește să stabilească mai multe principii foarte interesante. Intre altele, d-sa arată că limba cultă lasă la urmă tot ce este mai important în frază (în timp ce germana populară adoptă o ordine mai apropiată de cea a popoarelor latine), ceea ce silește pe ascultător să fie tot timpul cu atenția încordată.

Articolul d-lui Bratu este desigur destinat să aibă o mare influență asupra studiilor ulterioare în acest domeniu.

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

REDACTOR ŞEF: D. I. SUCHIANU

Înscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXX

AUGUST 1938

Ne plecăm îndurerați în fața mormîntului Marei Regine, care a ocrotit literele și artele. Scriitoare de mare valoare, iubitoare a tuturor înălțărilor, aducînd cu Ea, peste esențele acestui neam, miresmele tari ale unei vechi civilizațiuni, Regina Maria a întors ochii poporului romîn către frumusețile spiritului și ale naturii. A întărit puterea lui de creațiune cu augustul Său exemplu și a înviat în țară frumuseți uitate sau nevăzute, care ne leagă din ce în ce mai tare cu pămîntul strămoșilor noștri. A visat în mijlocul acestor frumuseți aflate în sînul unei țări cu o istorie grea și apăsătoare, și a răspîndit sensul și chemările fericite ale visului într'un popor chinuit și legat de nevoile pămîntului. Cîți ochi nu s'au ridicat, sub privirile Ei, către zările albastre ale Cerului!

A mîngîiat o națiune însîngerată, redîndu-i puterile încrederii și simțul nobleții sacrificiului. Scoborîndu-se, nobilă, pînă la cele mai umile suferințe, a înălțat conștiința ultimului soldat pînă la nivelul jertfei pentru țară. A crezut cu trăinicie în victoria unui neam, pentru că avea în Sine vocația destinelor romînești. Și a participat la toate actele de dreptate socială cu un sentiment de gratitudine și de echitate față de țărănimea acestei țări, pe care se rezemau multe din chemările viitorului.

Dela înălțimea Ei augustă, se vedeau mai bine slăbiciunile omenești ale unui popor în luptă necontenită cu o soartă vitregă, de aceea a căutat să pună în slujba țării virtuțile și calitățile oamenilor. Astfel, deschidea propășirii romînești un drum regal.

Regina Maria a cunoscut sufletul omenesc cu bogăția lui complexă. Dar, iubitoare a frumosului, nu s'a uitat decît spre aspirațiunile lui dezinteresate. O fi fost, poate, vreodată înșelată, dar cîtă noblețe este în o asemenea eroare!

Scriitoare, artistă, Suverană, Regina Maria nu s'a îndreptat decît către părțile înalte sau profunde ale romînismului. Ea a simțit legăturile acestui neam cu vecinicia.

In aceste momente solemne și triste, să prelungim meditațiunile noastre asupra unei vieți auguste de o rară frumusețe.

„VIAȚA ROMÎNEASCĂ"

TABLETE

MARI PROBLEME ŞI MICI

După o definiţie subînţeleasă omul curent trăieşte intr'o problemă mică şi omul de Stat în problemele mari. Problemă mică e variabilitatea cîntarului şi a preţului la pîine, salariul funcţionarului şi lucrătorului, absenţa acestui salariu. Probleme mici: locuinţă confortabilă şi ieftină, rîndul de haine, încălţămintea, copiii, lemnele de iarnă. E problemă mică orice treabă a unui om şi a unei familii, orice lucru pipăit şi pipăibil, cu o cauză care le provoacă, direct, lesne identificată. Şi pielea semenului meu e o problemă mică.

Fiind mică, lumea distinsă fuge de asemenea problemă. Trebuiesc probleme mari, cînd nu sunt, se importă sau se confecţionează.

Problemele mari pot constitui idealul unei vieţi chiar sterile, obiectul unui volum tipărit sau măcar al unui studiu de 60 de pagini compacte. Se consideră firimiturile în massă, sub un nume abstract. Generalizarea şi titlul le acordă o nobleţă care merită să pasioneze pe plan ezoteric şi nu obligă la soluţii. Problemele mari pot fi substanţă de discursuri, de conferinţe internaţionale şi profesionale. O problemă devine cu atît mai mare, contrariu principiilor fizice, cu cît se depărtează de realitate şi iese din controlul responsabilităţii. O mare problemă, foarte mare, subdivizată în sute de probleme mari, a dat naştere Senatului dela Geneva şi s'a concretizat, funcţionînd ea într'un fel şi vieaţa într'alt fel.

Mai ales, acest caracter de acţiune contrarie, neconformă şi paradoxală deosibeşte problema mică de marea problemă.

Ce poate fi mai subiectiv şi mai etern decît cultura? Această mare problemă se împacă perfect, de vreme ce nimic nu o turbură în concertul triumfal de instrumente al violoniştilor, oboiştilor şi discurilor lui, şi cu sărăcia totală şi cu haosul şi cu nesănătatea. In problemă intră învăţământul, o mare problemă şi el, credinţa religioasă, justiţia, moravurile. Singure moravurile rămân pe dinafară, neputîndu-le din nefericire nimeni sistematiza şi făcînd parte cu o neînvinsă tenacitate din zestrea indeluctibilă a fiecăruia. Moravurile sunt eliminate în rubrica sacră a vieţii private, aşa numită, şi care

este interzis să te intereseze. Ca să ne putem salva viciile personale în solemnitatea totuși a unui refugiu care ne garantează, fără să ne împiedece o activitate pe spinarea altuia, problemele de moravuri le căsnim să fie desbătute în regiunile ipotetice de moralitate și morală; ceea ce permite omului cultural, ca Irodiadei, să ceară pe tipsie capul Botezătorului Ioan, care îl stingherește, și să-l și capete retezat.

Invățămîntul face școli, profesori și cărți. Credința religioasă face altare și un cler, justiția face tribunale și o magistratură și dorințele imprecise de intelectualitate, de stare sufletească și dreptate sunt împăcate, fără realizare. Actorii sunt la locurile lor: materialitatea problemei e în ființă. Lipsește spiritul. In medicină un corp fără conținut se cheamă cadavru, în podgorie butie goală.

Aci se ivește conflictul între așteptare și practicant. Ideea vrea și fapta nu poate. Și pentrucă nu e în stare să poată își apără vehement neputința. Unde e cultura și cine o face?

Sunt de ajuns un personal, un local și un buget? Sunt de ajuns.

ABECEDARUL

In sfîrșit, o mare mică problemă: abecedarul.

O carte didactică s'a fabricat de obiceiu în 15 zile, de cîte trei autori, nu literat, cu nume de copertă, doi dascăli, din care unul dă pe brînci, ca să întocmească manualul la termen, și pe deasupra trinităților minore, un inspector din învățământ. Socoteala nu cuprinde nimic din preocupările primitivului, de educație intelectuală. In circumscripția inspectorului-autor, cartea se recomandă și se impune dela sine. Deci, tiraj și la tiraj, beneficii.

Prețul de vânzare e enorm. Trebuiesc satisfăcuți proporțional cinci colaboratori, patru autori și un editor, care cheltuiește. Compoziția textului, mai totdeauna foarte mediocră, e foarte des înfiorător de proastă — dar se face după datele unei „programe analitice". Materialul mort al manualului e de mizeră calitate. Cumpărată în Septemvrie, cartea trebuie cumpărată din nou la Crăciun și pentru a treia oară de Paște. Intîi o părăsesc, progresiv coperta și foile din cotor. O însemnare de lecție compromite hîrtia și o ștergere cu gumă, a cocoloșește. Copcile se desfac dela librărie pîn' acasă.

Personal, suntem preocupați de școala primară, de abecedar și de cartea de citire, de vreo 35 de ani, de cînd ni s'a înmuiat întîiași dată penița în cerneală de tipar. Am cerut în repetate articole o tîlmăcire nouă a Bibliei, cu care a început la toate neamurile omenești cultura sufletească și în bună măsură cultura literară. Realizarea a fost să aparție Suveranului, care prezidează cu prestigiul, gustul și punga regală, munca unui mare literat și învățat, preotul profesor Gala Galaction, secondat de un preot specialist în ebraică și arabă. Tîlmăcirea se tipărește.

Am mai cerut un Abecedar pentru toată lumea, copii și adulți, pentru stîrpirea rapidă și radicală a tragicului analfabetism și o carte de citire, variată și solidă, urmare imediată a citirii slovelor; o carte de citire tot pentru toată lumea, nu numai de clasa întîia sau de a patra: o enciclopedie și a copilului și a părintelui.

N'am putea preciza din ce loc vine exact inițiativa abecedarului de monopol. Credem că sugestia a fost tot a M. S. Regelui, care, pe toate tărîmurile s'a dovedit că are proprietatea ideilor motrice, date pentru execuție miniștrilor. Cu crearea unui abecedar-tip, se anulează sute, poate mii de abecedare, care mereu multiplicate semănau unele cu altele ca două picături de apă dela canal.

Am citit însă condițiile pe care ar fi să le întocmească noul abecedar. La 1 Iulie s'a instituit un concurs, fixat pe ziua de 25. Defect eliminator: în 25 de zile nu poate fi prezintat concursului decît o lucrare, care la data publicării condițiilor era gata făcută, ori un manual improvizat în 48 de ore, pe tipicul manualelor suprimate.

Concursul trebuia fixat peste cîteva luni, cu mare tămbălău de publicitate stăruitoare. Chestiunea e prea însemnată ca să nu fie tot publicul solicitat. Sunt în ignoranța satelor și a mahalalelor numeroși oameni necunoscuți de merit capabili să se măsoare cu o însărcinare și să o ducă la capăt, și printre învățători și preoți, adevărate personalități, descoperite din simplă întîmplare, de ideile cărora nu se poate lipsi o inițiativă națională. Dacă problemele mari sunt preferate din pricina lipsei de contur, apoi oamenii mici sunt de multe ori mai valoroși decît ceilalți și pregătiți, când sunt puși la lucru, neașteptat de bine și la deslegarea problemelor mari.

Din publicarea condițiilor Ministerului nu se vede totuși, că se caută o metodă, ci tot un abecedar vechiu. Singura inovație, *pentru orașe*, este că abecedarul să înceapă cu alfabetul de tipar: Ceea ce echivalează cu începerea prin citit, nu prin scris: Asta e o metodă. Dar trebuia precizat. Căci cu cititul ar trebui să înceapă și satul, nu numai orașul, unde s'a văzut că publicația Ministerului recunoaște copiilor o bizară facultate „geometrică", refuzată la sat.

Nu se prea pricepe de ce-i mai geometric Jenică sau Armand decît Dumitriță. Ziarele circulă în toată țara și oriunde, în cartierul Filipescu sau la Bunești, e mai lesne de citit majuscula titlurilor, litera monumentală străbună, care ar putea să fie deocamdată și scrisă, fără nicio pagubă pentru caligrafie. Cel puțin adultul are nevoie să se descurce neapărat prin citit: scrisul poate prea bine să rămîie ca o știință de amator — și o metodă agreabilă și colorată, pe care să-și plimbe degetul, jucîndu-se și învățînd temeinic, părintele și copilul, e de toată necesitatea.

Cum să fie metoda, cu o fărîmă de bun simț și cu un crîmpeiu de talent, nu e peste măsură de greu de a ghici, dacă îți aduci aminte icoana dată cititului de sătean:

Cîmpu-i alb, oile-s negre,
Cin' le vede nu le crede,
Cin' le paște
Le cunoaște.

UN PROIECT DE ABECEDAR

In volumul cu titlul: *Ochii Maicii Domnului*, pe care Invățămîntul n'are obligația să-i citească, de vreme ce scrierile subsemnatului, remarcate de Suveran și autorizate de Majestatea Sa, cu premiul regesc, au fost în Statul nostru disciplinat interzise de Minister — se poate citi un proiect de abecedar. Nu e un model, dar exprimă o tendință, singura de avut în vedere la întocmirea cărții întîia de școală.

Dacă Ministerul nu s'ar fi prefăcut că-l ignoră, autorul ar fi fost invitat pentru meritul primei încercări originale romînești de abecedar strict romînesc, să producă o părere și să-și ia eventual un angajament, indiferent dacă o atare inițiativă ar fi displăcut unui profesor care se ostenește de ani de zile să sfărîme cu dinții o piatră; personaj, fără îndoială interesant, dar nu chiar atît de interesant, cît mintea cîtorva milioane de copii și de adulți.

Proiectul de abecedar publicat acum cîțiva ani în cartea citată, a fost obiectul atențiilor elogioase din partea cărturarilor cu inteligența slobodă. Nu lipsesc nici aceștia și nu urmăresc toți oamenii de știință, cu prețul oricărei abdicări, o catedră universitară, condiționată de o atitudine. (Se poate nota în treacăt că numita carte a fost tradusă în limba cehă).

Extragem cinci pagini dintr'însa (214, 215, 216, 217, 218), mai jos. Unui moment cînd se caută bunul abecedar al limbii romînești nu-i trebuie dosit niciun document:

„Sabina trebuia să iasă înaintea confuziilor și nedumeririlor lui Vintilă, cu o metodă pe măsura lui. Arătînd un covrig, ea zise: *O*

— Mușc din covrig odată și rămîne *C*. Scot îmbucătura mușcată, i-o lipesc covrigului la buza de jos: *G*. Am rupt tot un covrig în două și am pus cap în cap bucățile dea'ndaratele: *S*. Am luat o jumătate din covrigul rupt în două: *U*.

— Dintr'un covrig fac trei litere mari, zise Sabina.

Acum, scamatoria cu un chibrit, cu două chibrituri, cu trei și cu patru chibrituri.

— Un chibrit: *I*. Două chibrituri cap în cap în vîrf; vîrfu'n sus: *A*, vîrfu'n jos: *V*. Lipesc cap în cap A cu V: *X*.

Am trei chibrituri: Ii dau lui V un baston: *N*.

Ii pui cîrji subsuori: *M*. Il scot pe N și-l pui pe doaga lui: *Z*.

Patru chibrituri: fac un ferăstrău în picioare: *E*. Iau chibritul de jos și-l arunc: *F*. Iau chibritul din mijloc și întorc: *L*. Culc un chibrit în capul celuilalt chibrit: *T*. Ii rup gămălia și i-o mut dedesubt: *Ţ*. Fac din trei chibrite un gard: *H*.

— Zece litere! zise Sabina.

Scamatoria cu două burți. Popa are două burți: *B*. Sare cingătoarea și rămîne toată burta mare: *D*. Las burta singură de sus: *P*. I-am pus un șorț: *R*.

— Incă patru litere! zise Sabina.

Un băț cu cîrlig: *J*.

Și mai am un briceag cu două limbi deschise: *K*.

— Acum să vedem literele mici.

Patru, cinci muște: una cu coadă merge tîriș: a. I s'a rupt capul: *o*. S'a ridicat în trei picioare: *m*, A rămas în două: *n*. Și-a scos musca limba: *r*.

Două copci: *s* și *ș*.

Trei cruciulițe: *t*, *ț*, *f*.

Cinci chei cu coada 'n sus: *b* descuie beciul, *d* întoarce ceasul, *h* e la dulap, *k* s'a stricat și cască, *l* e ca un cui.

Două chei cu coada 'n jos. Una atîrnă de gaura ei: *j*. Alta s'a rupt în broască: *p*.

O furnică: *g*.

Pe *i* s'a murdărit o muscă și a fugit.

S'a rupt un lanț dela gît și au căzut trei zale de sîrmă de argint: una spartă: *c*, alta îndoită: *e*, și alta ruptă 'n cap: *u*.

O molie: *v*. Un greiere: *z*. Un țînțar: *x*.

Zece semne numere:

Doi melci. Melcul este *6*. *9*: melc întors.

O gaură *0* (zero). Două găuri una peste alta: *8*.

7 Șapte-i ca o coasă. Secera e *5*.

3 are două ghebe.

2 are o cocoașe și o sanie.

4 e-o troiță ruptă.

Punctele: boabe de mac.

Virgula: un viermuș.

Semnul de întrebare: tot cocoașe are.

Semnul de mirare: un ac cu gămălia în vîrf.

Punctul și virgula: a ieșit un vierme dintr'un bob de mac.

După o sumară învăţătură a literelor, Sabina şi-a verificat elevul cu ghicitori improvizate:

— Cine vine mîndru şi călare
Şi nici cal măcar nu are? (M).

— Urechile au crescut
Pe măgarul nevăzut. (V).

— Ce borţos şi ce fudul
Şi niciodată sătul! (B).

— O să-ţi fac o întrebare,
Cine-i gol, rotund şi mare? (O).

— Ca să rămîie peltică
I-a rămas limba mai mică. (F).

— Mi-a rămas de la părinţi
Un pieptene cu trei dinţi. (E).

— Are la buză un glonţ
Sau un păr cu scîrlionţ. (G).

— Fuge după coadă
Şi n'o poate prinde. (C).

— Cine seamănă din voi
Cu'n căţel de usturoi? (D).

— Deşelat, răscăcărat
Spune, cum te-am botezat? (H).

— Ii atîrnă de căldură
Pînă'n praf limba din gură. (R).

— Rima o literă ştie
Şi numai pe ea o scrie. (S).

— Aţi văzut cumva să stea
Băţul drept, fără proptea? (I).

— Cobiliţa din spinare
Ii stă 'n cap şi nici nu-l doare. (T).

— Vine şchiop, dar umblă bine:
Aşa şchiop nu-i orişicine. (N).

— 3 s'a 'ntors de-a'ndoasele
Să-şi numere oasele. (E caligrafic).

— Ca să nu-i rămîie goală
Inima, îi pui pedală. (Q).

— Cine-i chior şi cine are
Ochiul lui între picioare? (A)".

T. ARGHEZI

SCRISOARE LUNII

Lună,
Haimana străbună,
Iar te-ai aninat de-un ram
Ca să te strecori curioasă
Şi cu mutra-ţi caraghioasă
Să-mi rînjeşti din nou la geam?

Poate
Crezi că se mai poate
Să-ţi viri nasul prin polog
Şi în patu-mi, indiscretă
Să te-ascunzi ca o cochetă
Să 'nfiripi vreun dialog?

Lună,
Doamna mea nebună,
Eu nu sunt romanţios;
Şi nu vreau să te văd iar să
Vii ca o lămîie stoarsă
In iatacu 'ntunecos.

Cine
Te-a mai pus pe tine
Gardian peste-amorezi?
Stai la pîndă ca un şarpe
Gata ori şi cînd să sari pe
Munţi şi ape şi livezi.

Şoapte
Cînd auzi în noapte
Tu urechile'ţi ciuleşti
Şi cu paşii tăi de aur
Peste-a lumilor coclauri
Pretutindeni nimereşti.

Nu e
Nimeni să te 'ncuie
Sus, în zarea de oţel
Şi cu băţul să te-alinte
Pîn'ai să te faci cuminte
Şi sfioasă ca un miel?

Dacă
Tigva ta posacă
Işi închipue cumva
Că te căutăm pe-afară
Dornici, seară după seară,
Nu prea eşti în firea ta.

Nu te
Mai strîmba şi du-te......
Vezi de-o şterge prin stihii.
Poate-ţi vei găsi poetul:
Ştii tu care, pe Musset-ul
Cel cu punctul peste i.

Haide lună,
Seară bună,
Du-te şi să nu vii iar
Căci te prind de o ureche
Şi te leg de viţa veche
Dela poartă — felinar
. . . . .
Peste-al lumii lupanar.

INVITAŢIE LA VALS

In rochia decoltată te aşezi
Picior peste picior pe canapea;
Şi 'n jurul tău, aprinse, tu nu vezi
Decît priviri muşcînd din carnea ta.

Infipţi şi dîrzi, ca nişte meterezi,
Stau sînii încordaţi sub catifea;
O pradă pentru tineri şi obezi,
Şi pentru fiecare ce te vrea.

Nervoasă'ţi joci pantoful de argint,
Zîmbindu-mi; şi, pe banca 'nvecinată,
Din creştet te măsor şi te alint.

Tu, cu ţigara 'n gură, socoteşti,
Ce datorii mai ai să ne plăteşti,
Şi poala ţi-o deschizi, neruşinată.

LAZĂR ILIESCU

TEZE ŞI PARANTEZE

OCHELARII MEI

Legi bune, legi rele? Guverne rele, guverne bune? Ce n'aş da să mă pot dumiri o dată, măcar în privinţa asta, ce-i aceea bun şi rău şi după ce se poate cunoaşte de la început!

Am pretenţia că nu mă întrece nimeni ca respect faţă de legi, oricare li-ar fi temeiul şi întocmirea, şi ca supunere faţă de autoritate, oricare i-ar fi aşezarea. Pretenţie ce mi se poate recunoaşte fără alte formalităţi şi reticenţe, de vreme ce nu-i învestită cu vre-o rentabilitate.

Pentru mine legea, cîtă vreme e lege, nu e nici bună nici rea, nici caducă nici prematură, — e lege. Şi legea se cuvine să fie şi ascultată şi aplicată.

Este acesta un limbaj reacţionar, un limbaj revoluţionar? Terminologie. desuetă, perimată.

Atâta ştiu că situaţia e aceeaşi ca aceea dintre mine şi ochelarii mei. Ii tot şerg mereu, îi tot schimb mereu, dar ce vină au ei că mie mi-a slăbit vederea?

*

CÎT ŞI CUM

Legile represive pot fi cât se poate de drastice. Ele nu vor întîrzia însă să devie îngăduitoare faţă de posibilităţile şi necesităţile reale de penalizare.

In deosebi în ordinea coercitivă nu se aplică, cu timpul, decât atâta *cât* se poate aplică şi aşa *cum* se poate aplică. Ba chiar şi mai puţin decât ar fi cu putinţă.

*

VA FI PACE

După atâtea încordări, complicări şi agravări ale litigiilor internaţionale, — un pronostic. Şi încă un pronostic bun.

Bun de tot: Va fi pace. Vom avea pace. Dacă aceea ce este acum în jurul nostru, în vecini ca şi în depărtări, se poate numi pace, afirm, de ce n'aş zice garantez, că va fi menţinută.

Adică, nu vom avea răsboiu propriu-zis, răsboiul clasic cu mobilizări, declaraţii de ostilităţi, închiderea legaţiilor, înmânarea paşapoartelor, etc.

De curând am aflat că în medicină o situaţie de felul acesta poartă numele de pre-agonică.

O plăcere....

*

CRITERII

După ce se poate cunoaşte că vremurile s'au împlinit, stând să nască noi forme de viaţă?

După cum lucrurile cele mai simple se înfăţişează, chiar şi multor spirite lucide, sub forma de probleme foarte complicate, iar lucrurile în adevăr semnificative ni apar ca fenomene foarte curente.

Primele legi care suferă serioase tulburări interne în funcţionarea lor în zilele de sdruncinare şi prefacere sunt legile opticii. Şi după aceasta urmează numai decât legile acusticii.... Vedem şi auzim altfel, alteceva....

*

COPIII

Foarte puţini dintre marii conducători sunt blagosloviţi cu urmaşi direcţi.

Obîrşia atîtor poticneli şi capitulări e de căutat nu atît în gyneceu şi în alcov cît în odaia de copii. Nopţi întregi petrecute în desnădăjduită veghiere la căpătîiul unei odrasle scumpe în care abia mai pîlpîie o luminiţă de viaţă ideilor nu li aduce limpezire, hotărîrilor, metodelor şi înfăptuirilor nu li dă linie şi fermitate.

Acesta o fi şi motivul pentru care numai duhovnicii catolici exercită o înrîurire efectivă asupra celor ce li se spovedesc.

*

LOHENGRINI

Nimic nu scapă privirii lucide şi perspicacităţii conducătorului născut. Inimos, neobosit, propulsiv, e prezent oriunde şi oricând e nevoie de acţiune, de energie productivă. In sferile de vultur ce le descrie prin însuşi faptul că e în mişcare, încap toate preocupările. Toate îl interesează, pentru toate are timp şi atenţie. Numai întrebarea elementară, totuşi esenţială, cine anume îl va continua, orice caz, nu în mod vădit.

Cu riscul unei disgraţii trecătoare sau prelungite, îi se poate deschide, la rigoare, perspectiva unor înfrîngeri şi căderi. Aceasta, chiar şi pe un ton dur şi brusc.

Sub nici un cuvânt însă şi sub nici o formă să nu'i se pomenească, măcar numai în treacăt şi prin aluzie, că nu e viaţă cît de preţioasă şi slăvită care să nu fie în orice clipă în mâna Domnului. *Nie sollst du mich befragen....*

Nu este particularitatea cea mai puţin cu tîlc din viaţa aritmică a acelora care fac, personal şi direct, istorie, — de multe ori spre propria lor mirare.

*

PERSPECTIVE

Nu m'ar miră, şi mă şi aştept, ca, într'un timp nu tocmai depărtat, a avea ţinută (bine înţeles, nu prea multă!) şi a da dovadă de caracter (de bună samă, nu prea dintr'o bucată!) să înceteze de a mai fi o piedecă, ba chiar să devie o condiţie de ascensiune.

Ce nu se poate întîmpla, când vremea, după amărîta vorbă a lui Hamlet, apucă să iasă din balamale!

Să continuăm deci a fi realişti şi să ne conformăm, când va bate ceasul, neaşteptatei conjuncturi.

Linia dreaptă, — un plasament de viitor! Linia dreaptă — o întreprindere rentabilă!

Eu unul aprind candela şi aştept.

*

IN-ADERENŢE

Spiritul vremii, pe care numai despoţii neînduplecaţi îl pot egala ca tiranie, are dreptul ca, pe lîngă atîtea alte îndatoriri ce'mi incumbă, să-mi pretindă să am şi o doză de eroism. Fiecare om trebue

să fie în stare ca în anumite împrejurări să se depășească pe sine însuși ca virtute, noblețǎ, consecvență.

Numai un singur lucru să nu'mi ceară. Să nu'mi ceară să mă bat pentru lucruri ce nu'mi sunt aderente. Nu pentrucă nu mi se potrivesc pe corp... Sunt epoci cînd, sub pedeapsa de a trece drept învechit, se poartă haine largi, flotante, croite cu foarte mare aproximație. Dar de teamă că, pornind la luptă pentru lucruri de care mă pot lipsi, nu cumva să mă strecor afară din rînduri, la cea dintîi cotitură de drum.

*

MĂ COBOR ÎN CONȘTIINȚA MEA...

Cercetarea locală ce din timp în timp, după o matură reflecție, o efectuăm în cuprinsul conștiinței noastre — probabil, spre a ne încredința dacă este în bună stare sau dacă are nevoe de oarecari reparații și puneri la punct — e calificată prin verbul de o admirabilă falsă smerenie a cobori-coborîre. Eu însumi cînd devin sentimental și de câte ori am impresia că e momentul să fiu patetic, simt o deosebită plăcere, să'i zicem etică, de-a vorbi ca un scafandru, care a explorat cu liniștită și inspirată îndrăzneală fundul sumbru al cugetului.

Dar unde oare e situată călăuzitoarea noastră conștiință, căreia ne adresăm cu îngrijorare dar și cu respectuoasă încredere în ceasurile de cumpănă, că pentru a ajunge pînă la ea se impune un drum de coborîre?

Stăm noi de obiceiu atît de mult deasupra cugetului nostru, încât pentru a lua contact cu el și a ni verifică reciproc socotelile să fie nevoe de o descindere de cine știe câte rînduri de trepte?

Mărturisesc că nu'mi displace a ști că, fie pentru motive de prudență, fie dintr'o modestie inăscută, conștiința asta, la care unii — eu unu nu! — se referă ca la un suprem judecător, acordându'i, afară de hermelină și leafă, toate atributele în chestie, e sub noi, și încă la o respectabilă distanță.

O linie de despărțire, o deosebire de nivel, între noi și puterile nevăzute nu strică. E sănătos pentru prestigiul lor să nu se găsească cu noi într'o prea strînsă vecinătate, și pe noi ne pune la adăpost de o ingerință doctrinară și puritană. Mai bine să pot zice solemn „mă cobor în conștiința mea" decît să stau cu ea ușă în ușă pe acelaș coridor.

*

SIMȚ TOPOGRAFIC

Dar se poate întimpla și altfel.

Se poate întîmpla ca la un moment dat conștiința, ea în persoană, care judecă, mustră, osîndește și din an în paște mai și aprobă, să simtă trebuința unei consultațiuni din partea noastră.

Mai știi? Deși cea mai mare parte din timp senină, clară, împăcată, o fi avînd și ea din cînd în cînd îndoelile ei, pe care cu o gravă cochetărie le vrea înlăturate ori limpezite.

Cum și unde ne va găsi ea pentru ca să ni arate preocupările și scrupulele ei, iar noi s-o împărtășim din înțelepciunea și experiența noastră, da, din experiența noastră? Va trebui să se *suie* pînă la noi din adîncimile unde i-am fixat domiciliul său și l'a fixat ea singură?

Este multă și nobilă solemnitate în dramaticile noastre cazuri de conștiință, dar și acel just simț topografic, care chezășuește spiritul de eroică autonomie. Noi în etajele de sus — și conștiința în subsol.

*

Nu prea des, că nici n'ar fi de trăit, dar pe ici pe colo am și eu accesele mele de purificare.

Deodată, ca din senin, încep să mă rușinez, ba să mă și revolt, de unele apucături pe care pînă în ajun le socoteam dacă nu cu totul nevinovate, dar nici tocmai vrednice de osîndă. Spre propria mea mirare în primele zile, și mai pe urmă spre propria mea mulțumire, îmi descopăr mie însumi un maldăr de păcate pe care, cu jurămînt, mă leg ca pe viitor sau măcar cîtva timp să le urmăresc fără îndupleeare, rupînd cu ele în toate chipurile și în orice împrejurare. Fără să'mi dau seamă, devin de o intransigență antică. Imi apar ca un om nou, îndreptățit a'mi aplica fierul roșu, cu toată puterea și fără cruțare, oriunde, oricînd, fie pentru lucruri ce n'au mai fost, fie pentru mizerii ce au mai fost. In fanatismul meu subit, dacă ași putea, n'aș lăsa piatră peste piatră din ceea ce este deprindere rea, trecut funest, operă de distrugere. Cum însă bunul Dumnezeu, după înțeleapta vorbă germană, a purtat de grijă ca pomii să nu se înalțe până'n bolta cerească, are și impulsul meu purificator o margine:

Nu dau foc dușumelei pe care stau și acoperămîntului sub care mă aflu.

*

CRITICUL SOCIAL

Nu poate îmbrățișa cineva statornic și cu zel meșteșugul de critic social impenitent decât când are o deosebită încredere—în mâini.

Un critic social frămîntat de demonul sincerității sincerității, — atunci al divinei dorinți de a fi desagreabil), cu o mină serie, răscolind, denunțînd, înfierînd, cauterizind, iar cu cealalta nu slăbește o clipă oglinda ce o țintuește în fața tuturor. Știți ce fel de oglindă. Cunoscuta oglindă în care, potrivit formu- lei, se reflectă vieața „așa cum e''. (și dacă nu al

Poziție cît se poate de incomodă. De atita încordare și dexteritate n'aș fi capabil nici cinci minute. Ori las să alerge condeiul pe hîrtie, cum mă tae capul, ori aș încremeni cu mâna pe oglindă. Greu de sincronizat dinamicul cu staticul.

H. ST. STREITMAN

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN ARTA ROMÎNEASCĂ

Tradiție și inovație! Iată unul din acele subiecte, despre care s'ar putea scrie volume, fără ca materia lor să fie complet lămurită, între altele, și pentru că ea este fluidă și fără contururi fixe. De aceea poate a fost posibil ca fiecare generație să-și facă despre aceste noțiuni o idee particulară, deosebită de cea a generațiilor trecute sau a celor ce vor urma. Chestiunea mare însă, aș putea adăuga, eternă în domeniul esteticei și al istoriei artei, și tocmai din această pricină imposibil de prins într'o formulă sau într'un tablou sumar, căci ceea ce este inovație astăzi, poate deveni o parte a tradiției de mîine.

Insemnează aceasta oare că astfel de probleme sunt mai puțin interesante și că ele nu merită să ne preocupe? Nici de cum. Este necesar însă să le atacăm convinși de neputința de a ajunge la o soluție valabilă pentru oricine și care să se impună oricînd, conștienți adică de limitele analizei noastre. In realitate, ceea ce fiecare din noi caută într'o expunere asupra unor astfel de teme sau în volumul care, eventual, s'ar scrie asupra lor, nu este elucidarea definitivă a problemelor, cît cunoașterea personalității celui care le tratează și, poate, un imbold și o ocazie pentru reflexii proprii. Iar dacă autorul ocazional se întîmplă să fie sincer și, cît de cît prespicace, nici soluțiile la care va ajunge, nu ne pot lăsa indiferenți. N'am pretenția să îndeplinesc pe cea de a doua condiție; în toate manifestările mele m'am silit însă să fiu perfect sincer, cum voiu fi și de astă dată, în expunerea mea.

* * *

Dacă cercetăm manifestările omului, pe care am avea dreptul să le numim artistice, din moment cînd apar primele picturi și gravuri conservate în caverne, pînă la operele de artă produse astăzi, mijloacele de care el s'a servit pentru a mișca și instrui pe semenii săi, au fost alese cu grijă, unele conform vechilor tradiții,

altele constituind faţă de trecut adevărate inovaţii; primele, transmise uneori ca nişte secrete preţioase, de care se credea că atîrnă chiar fricirea familiei umane, ca la anume popoare primitive, celelalte formînd contribuţia prezentului la moştenirea venită din bătrîni. Prin ceea ce datora tradiţiei, opera de artă prelungea trecutul, se integra comorilor celor mai valoroase adunate de un popor. Prin ceea ce un artist, un grup de artişti sau o întreagă generaţie inova, se lărgea sfera de radiere a prezentului, posibilităţile lui de acţiune asupra lui însuşi şi asupra viitorului. Tradiţia şi inovaţia se asociază orideciteori sa naşte una din acele lucrări durabile, menite să vorbească imaginaţiei şi să ne înflăcăreze sufletele.

Este totuşi curios să observăm că primul din aceste elemente, tradiţia, pentru marele public, pentru amatori, pentru înşişi artiştii, întocmai ca aerul pe care-l respirăm fără să ne dăm seama de el şi a cărui importanţă n'o simţim decît în momentul în care ne lipseşte, este adesea pierdută din vedere, aproape desconsiderată. Toţi ochii sunt îndreptaţi asupra inovaţiilor şi nu rare ori avem impresia că, în toată sinceritatea, unele epoci îşi închipue cu adevărat că arta dela ele începe, că tot ce s'a făcut pînă atunci, constitue încercări fără valoare, cînd nu sunt de a dreptul considerate ca primejdioase rătăciri. De aceea poate şefii de şcoli sau cei care sunt consideraţi astfel de contemporani, ca să dea mai mult prestigiu contribuţiei lor, pretind adesea că vor să rupă cu trecutul, că doresc, nu o transformare treptată, un progres evolutiv al artei, ci o părăsire totală a vechilor cărări, o reconstrucţie a mijloacelor de expresie, a technicelor, a tot ce intră în execuţia şi contribue la prezentarea efectivă a unei opere. Şi este aproape natural să fie astfel. Cine se gîndeşte la canavaua pe care este brodat un buchet de flori strălucitoare? Totuşi, dacă firele ce o compun nu sunt solide şi la adăpost de surprize, imaginea înveselitoare de deasupra se destramă şi pier.

De altfel, nimic mai instructiv în această direcţie decît constatarea pe care o putem face chiar şi la artiştii cei mai revoluţionari, după ce vremea manifestelor eroice a trecut, iar publicul a început să se mai dumirească şi să-şi pună unele întrebări. Atunci a venit momentul cînd fiecare din acei artişti, desperat novator, simte nevoia imperioasă să-şi lege producţia de unele din formele trecutului. Ce tentativă „mai nouă'', mai „modernă'' şi mai „independentă'' ca cea a cubismului? In toată istoria artei nu s'a întîlnit aproape nimic — şi André Lhote istoriograful acestei mişcări, ne explică de ce—care să corespundă tendinţelor intemeetorilor ei. Totuşi, printre multiplele afirmaţii prin care cubiştii încercau să-şi justifice maniera, una revenea ca un leitomotiv des repetat: derivarea teoriilor şi practicei lor din arta lui Ingres. Artiştii, pentru care trecutul era o perioadă turbure, care, se prezentau lumii ca nişte iconoclaşti, care, în termenii cei mai violeţi, îşi spuneau dispreţul pentru tot ce-i procedase, simţeau totuşi nevoia cîtorva puncte de spri-

jin, pe care le găseau în Cezanne, el însuşi contestat pe atunci, în Ingres, în faţa căruia toţi se înclinau. Iar Cezanne, distrugătorul de idoli, nu ne spusese oare şi el că ceea ce în realitate doreşte, sunt pe de o parte compoziţii ca ale lui Poussin, însă „după natură'', pe de alta să dea impresionismul „soliditatea tablourilor de muzee''.

Care e concluzia la care se conduc aceste constatări? Unul din acele adevăruri de bun simţ, cum sunt cele mai multe din cele adevărat valabile: operele sortite să rămînă trebue să aducă şi, de fapt, adue ceva nou; ele însă nu pot fi concepute cu totul în afara sau în contra tradiţiei. Pentru artistul mare, fără măcar ca el să-şi dea totdeauna seama de aceasta, tradiţia, vie şi persistentă, va fi la baza operelor sale. Ea va mărturisi în favorea manifestărilor noi, cu care el va apare în faţa viitorului.

Cum se prezintă situaţia la noi? Iată subiectul conferinţei de astă seară. Analizînd această situaţie, mă voiu mărgini mai ales la pictură, din care-mi voiu lua cele mai multe exemple. Arhitectura, în ultimul secol, pentrucă mai ales de el ne ocupăm azi, nu şi-a găsit încă drumul. Acel echilibru între tradiţie şi inovaţie n'a fost încă atins. Arhitecţii noştri, după ce au „inovat'' — după cum credeau ei — în secolul trecut, imitînd pe camarazii lor din apus, trecuţi sau contemporani, şi ne-am impus astfel un stil care nu se potrivea cu ambianţa dela noi, au pornit cu entuziasm în direcţia opusă şi ne-au oferit construcţii în care totul era naţional, adică tradiţional, în afară de gustul cu care planurile erau concepute şi de felul în care acele planuri erau realizate pe teren (adică esenţialul). Iar cînd acest stil „naţional'', a dat la rîndul lui faliment, marea majoritate a clădirilor ce se ridică, de după războiu pînă astăzi, ar putea tot aşa de bine figura la Barcelona, la Anvers sau la Ankara. Oricum însă, aceste uriaşe „buildinguri'' şi „blokuri'', reprezintă o primă încercare de solidarizare între mai mulţi locatari, ceea ce, din pricina individualismului nostru excesiv, nu se putuse obţine pînă acum. In ţara în care fiecare familie dorea să aibă biserica sa proprie, şi mormîntul despărţit de cele ale altora, este greu de vorbit de o mare arhitectură, care este mai ales arta colectivităţilor.

Sculptura este şi mai nouă, iar manifestările ei, în afară de epoca de tot recentă, sunt destul de modeste. Putem deci să ne mărginim a îndrepta analiza noastră asupra picturii, care este şi mai cunoscută publicului, şi mai evoluată, şi mai „a noastră'' decît celelalte arte.

Nici pictura nu este prea veche la noi. Vorbesc, bine înţeles, de forma ei aşa cum este înţeleasă în Apus şi cum o înţelegem şi noi actualmente. Ea datează cam de 100 de ani. Cum nouă, va zice cineva, cînd pictura noastră religioasă, moştenire bizantină, există de mai bine de 500 de ani şi a dat naştere la acele opere monumentale, mai ales de caracter religios, răspîndite pe tot cuprinsul ţării? Nu este oare greşit, în orice caz exagerat, să vorbim de o pictură care n'ar fi mai veche de 100 de ani? In realitate însă aceasta este

situaţia. Intre vechea artă, aşa cum au practicat-o zugravii de mînăstiri, rămasă mărturie a gîndului lor în numeroasele sfinte lăcaşuri, şi arta pe care o preţuim astăzi, s'a produs o ruptură, la începutul secolului al XIX-lea. Atunci am asistat, la noi în ţară, la un conflict mult mai serios, mult mai adînc, decît cel care ar rezulta din nepotrivirea de tendinţe şi de atitudini în faţa vieţii, a două generaţii succesive. A fost luptă aprigă între cei care reprezentau trecutul şi cei care doreau să fixeze liniile esenţiale ale viitorului. Aceştia din urmă erau în cea mai mare parte fructul noii educaţii apusene. Bonjurişti erau ei numiţi, oarecum ironic, de către duşmanii lor. Şi acest epitet ne arată în ce direcţie trebue căutată originea ideilor cu care se prezentau înaintea compatrioţilor lor. Ceilalţi, moşteniseră şi reprezentau vechea tradiţie din ţările noastre. In bagajul bonjuriştilor, printre cravate — care atunci se purtau la gît pentru prima dată — mănuşi şi ghete de lac, se mai afla şi o concepţie nouă despre artă şi despre artişti. Iar publicul dela noi, cel căruia se adresau bonjuriştii, ajunsese puţin cîte puţin capabil să primească şi el noua concepţie. Pregătirea se datoreşte în mare parte pictorilor străini, în trecere sau stabiliţi pentru mai multă vreme la Bucureşti, la Craiova şi la Iaşi. Ei prepară terenul, pe care mai tîrziu se va arunca sămînţa care va da roade.

Ca o urmare a acestei atitudini noi, a acestei idei cu care bonjuriştii — ca să le păstrăm porecla cu care sunt cunoscuţi — vin în ţările romîne, avem ridicarea, din mijlocul claselor burgheze cu stare şi chiar dintre familiile aristocratice, a unui tineret doritor să se manifeste pe teren artistic. Aceşti entuziaşti „servitori ai muzeelor'', fie că aparţineau claselor burgheze, fie că fac parte din pătura aristrocratică, sunt în genere lipsiţi de talent. Insuşirile lor de căpetenie se reduc la un fel de tenacitate, de sîrguinţă, de pasiune platonică, pentru frumos, şi, în acelaş timp de credinţă în steaua lor în posibilităţile lor de a se manifesta. Totuşi, nimic din ce produc nu e romînesc. Orice operă a lor ar putea tot aşa de bine, poate chiar mai bine, fie executată de un contemporan străin, vienez sau italian fiindcă aceşti români îşi făcuseră educaţia mai ales la Viena sau Roma.

Inovaţie, s'ar putea zice, faţă de trecut. Evident. Dar tocmai fiindcă această inovaţie, nu se sprijină pe nimic tradiţional, n'a lăsat urme în desvoltarea de mai tîrziu a picturii romîne.

Situaţia aceasta de pregătire durează pînă la venirea lui Aman şi Grigorescu. Amîndoi sunt mult mai dotaţi decît înaintaşii lor; amîndoi, mai ales, au atîta pregătire profesională, încît să nu mai fie împiedecaţi de dificultăţile tehnice să se exprime liber, aşa cum n'o puteau face înaintaşii neîndemînatecei de pînă atunci. Ei nu mai sunt sclavii unor procedee de imitaţie. In ei, pentru prima dată, vorbeşte ereditatea romînească, vorbeşte tradiţia. Astfel, şi unul şi altul simt nevoia de claritate în tratare, iar în temele şi motivele ce-şi aleg dau dovadă de o concepţie optimistă, aproape veselă a vieţii. Aceste însuşiri ale lor, colorate de voioşie şi de senualitate, se manifestă nu atît în alegerea subiectelor (cînd nu e vorba de un portret, adică oridecîteori o „alegere'' era necesară), cît în felul de tratare şi mai ales în colorit.

Tradiţia apare deci la ei şi în darul de a combina culorile, de a le pune în valoare unele prin altele, însuşire presupunînd o lungă încercare, o experienţă pe care de fapt am şi avut-o prin arta populară, practicată de sute, poate de mii de ani de poporul nostru şi de cele autochtone din care el se trage.

Aceste note: claritatea, care nu s'a dezminţit nici chiar în epocile cînd pictura europeană înclina spre cubism, spre supra-realism sau spre expresionism; un fel optimist de a privi lumea şi de „a lua vieaţa''; importanţa acordată materiei şi culoarei, în fond pornind dela aceleaşi însuşiri, de sensual, iată ceea ce constitue elementele tradiţionale în arta lor. La aceste elemente se adaugă alte cîteva noi, unele din ele venind din contactul cu şcoalele Apusului şi, în special, cu şcoala franceză.

Prin Aman şi Grigorescu se insinuiază primele inovaţii rodnice în arta romînă. Există însă o deosebire între aceşti doi pictori. Aman este, evident, inferior lui Grigorescu. El era un bun pictor, dar nu încă un mare pictor. Ceea ce aducea din Franţa, era mai ales o educaţie aleasă, un fel de a se exprima serios şi grav. Inovaţiile lui sunt faţă de pictură, aşa cum se practica pînă atunci, mai ales de ordin tehnic. Aman va avea influenţă asupra celorlalţi pictori, poate tocmai fiindcă nu se ridica prea mult deasupra celor mai buni dintre ei, şi-i va libera de vechile procedee. Grigorescu reprezintă un talent superior. Despre el se poate spune pe drept că este o personalitate. Analizîndu-i opera, mai ales lucrările produse pînă către 1900, întîlnim în ea procedee tehnice mai rafinate şi mai expresive decît cele din pictura lui Aman. In plus, şi aceasta constitue partea sa personală în arta romînă — un realism sănătos şi trainic, conform firei poporului nostru. Această concordanţă între sufletul acestui artist mare şi între sufletul poporului din mijlocul căruia se ridicase, face că fiecare din noi se recunoaşte oarecum în arta lui. El are apoi graţie, lipsa noastră de grijă, care poate fi — după împrejurări — cînd un lucru preţios, cînd o însuşire primejdioasă, îndemînarea manuală şi aptitudinea de a se bucura de prezent, adică tot ceea ce caracterizează pe adevăraţii voluptoşi. Prin aceste daruri el ne farmecă, ne cîştigă, şi, odată cîştigaţi, ne poate convinge de orice, căci îl credem pe cuvînt şi continuăm să ne recunoaştem în opera lui. De aici răsunetul pe care acest mare artist l-a avut la contemporanii şi urmaşii lui, prestigiul de care s'a bucurat şi se bucură în marele public.

Am omis să vorbesc de Andreescu şi aceasta va părea poate curios. In realitate, contribuţia acestuia la tradiţia noastră picturală este foarte redusă, aproape neinsemnată. Andreescu, care după criteriile actuale de judecată este un pictor superior chiar şi lui Gri-

gorescu, are un fel de a se exprima mai sever, mai grav, mai adînc. Melancolia și seriozitatea artei sale sunt calități care nu pot fi înțelese decît de o elită și, în realitate, foarte puțini au fost cei care l-au gustat. El și opera lui au trăit în mijlocul nostru ignorați, fără să radieze. Numai în ultimul timp Andreescu a ajuns să fie pus la locul pe care-l merită, care este poate cel mai înalt din școala noastră picturală.

Dar în timp ce acest pătrunzător artist nu exercită aproape niciun fel de acțiune asupra urmașilor, personalitatea lui Grigorescu le este tuturor model și încurajare. Maniera lui constitue noutatea senzațională, inovația celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Ea este de mulți imitată și, — cum se întîmplă de obiceiu — nu în ceea ce ea avea cu adevărat personal, ci în ceea ce era mai ușor de însușit și mai superficial, adică în ceea ce era mai la îndemînă unei naturi mediocre. Se ajunge atunci la un fel de „pseudo-grigorescism'', care se răspîndește la mai toți pictorii noștri și care apare, din nenorocire, pînă și în opera însăși a maestrului, în lucrările neîncetat cerute de un public entuziast și nepregătit, pe care Grigorescu are slăbiciunea să-l asculte, mai ales în ultimii ani ai vieții sale. Această „manieră'' se unește, la mulți dintre pictorii noștri dintre 1890 și 1900, cu un academism fad, rezultat al învățăturii de atunci din școalele de arte frumoase, în care tonul era dat de un pictor mediocru, astăzi uitat, dar care a jucat atuncea un rol precumpănitor în mișcarea artistică dela noi, C. Stănescu, personalitate nefastă, sortită parcă să servească de subiect de caricatură.

In ultima decadă a secolului, cu mici excepții, tradiția și inovația, forțele vii care alimentase arta lui Aman și Grigorescu, sunt înecate de rutină, cea mai antipatică formă a unei tradiții rău înțelese. Aceasta este fructul acru al acelei atitudini pasive, pe care o constatăm la cei mai mulți din artiștii din această vreme.

In timpul acestei amorțeli generale apare *Luchian*. Consider rolul acestui artist cu adevărat providențial. El a fost salvatorul artei noastre la începutul secolului, cel care a deșteptat-o din lunga ei letargie. In tinerețe se declarase el însuși admirator al lui Grigorescu și nu se sfiește să-l imiteze, ca toată lumea. Trece prin școală poate fără să-și dea seama de neantul ce domnea acolo. Merge la München, apoi la Paris. Aici mai ales, în ultimul din aceste centre, i se luminează mintea. In comparație cu ceea ce întîlnește în marele oraș de artă, își dă seama de situația penibilă, în care lăsase arta noastră. Sinceritate și respect pentru natură, iată care sunt cele două calități esențiale, pe care Luchian le întîlnește la toți cei mari din școala franceză. Subiectele erau pentru toți destul de indiferente. Nici Luchian, întors în țară, nu își propune să-l înlocuiască, pe cele care se tratau pînă atunci, ci, cu mici excepții, reia temele care ne erau familiare. Ceea ce trebuia schimbat și ceea ce el a modificat cu adevărat, era felul în care aceste subiecte erau privite și interpretate, era raportul dintre motiv și temperamentul artistului,

raportul dintre artist și publicul căruia se adresa opera. Luchian simte atunci nevoia de a deschide larg ușile, de a primeni atmosfera, de a schimba spiritul în care se desvoltase arta la noi.

Se întoarce în țară. Dintru început are de luptat cu fel de fel de greutăți și mai ales cu neînțelegerea de care dau dovadă cei care constituiau atunci clasa diriguitoare printre care, în domeniul artei, strălucea mai ales orgoliosul C. Stănescu. Nivelul Salonului oficial era așa de scăzut, încît Luchian, revoltat, își propune ca în locul artei susținute de autorități și care nu exprima nimic din simțirea romînească, să pună altceva, operele pe care le crease, în urma contactului cu școala franceză și ca rezultat al descoperirilor ce făcuse, al constatărilor de ordin estetic din atelierele și din expozițiile Parisului. Strînge în jurul său o seamă de tineri, care nu așteptau decît un semn ca să se pună în serviciul unei arte libere și sincere, și pornește la luptă.

Luchian, natură impresionabilă, veselă și iubitoare, aproape feminină, care știa însă, la nevoie să fie dîrz și energic și care poate încă de pe atunci simțea în el germenele boalei de care va pieri cîțiva ani în urmă, este șeful de care are nevoie tineretul din acea vreme; iar acest șef, răspunde așteptărilor care se puneau în el.

Fundează un Salon al independenților, chiar la ușa salonului oficial, ca o sfidare a celor de peste drum. Creează apoi Societatea „Ileana'', împreună cu alți cîțiva amatori de artă și artiști. Nu voiu intra în detaliile existenței, scurte de altfel, ale acestei societăți. Ruptura se făcuse între arta bolnavă, clorotică, insipidă și cea pe care o reprezintă grupul celor tineri. Lîngă Luchian, alți pictori își dau seama că tradiția avea nevoie să fie reînoită.

In 1900 se creează „Tinerimea Romînă'', proiectată la Paris și realizată la București. Sforțările pe care le face Luchian, mai întîi singur, apoi ajutat de prieteni și amatori, coincid astfel cu sforțările care se fac la Paris și la București de celalt grup, pentru liberarea și întinerirea artei romîne.

Prin acestea se face educarea artiștilor și a publicului dela noi. Luchian, mai ales, arată că nu trebue să fie respectat decît ceea ce e viu și util. El însuși are o atitudine impertinentă față de autoritățile organizate și ireverențioase față de tot ce contrazicea convingerile cu care venise din Apus. In același timp, însă, este cel mai sincer și umil admirator al tuturor celor care, prin arta lor sinceră, au contribuit să ridice nivelul culturii romînești.

El n'a încetat un moment de a fi respectuos cu Grigorescu, care, de altfel, dela început se așează de partea tineretului, pentru că-și da seama de tot ce se datora bătrînului maestru. Luchian a dat astfel exemplul libertății de apreciere și a arătat calea de unde ne poate veni inovația. El a stabilit că, pentru noi — și de sigur și pentru alte popoare — inovațiile nu pot fi fertile decît atunci cînd se aștern pe o veche tradiție, și se armonizează cu ea.

Tot ceea ce mai întîi Aman și Grigorescu, apoi Luchian însuși aduseseră din contactul cu arta Apusului, în special cu arta fran-

ceză, se completa cu ceea ce constituiau caracterele tradiţiei noastre. Şi odată drumul acesta din nou deschis, pe el au intrat, unele după altele, şi alte inovaţii, pe care artiştii noştri de mai tîrziu le-au adus cu ei din contactul ulterior cu arta Apusului, cu diversele forme noi, pe care le întîlneau în arta franceză contemporană. Aşa am ajuns să se constitue o şcoală romînească în artă, cu o fizionomie proprie, printre celelalte şcoli europene. Că ea prezintă o fizionomie particulară, deşi avînd trăsături comune cu cea franceză, dela care şi-a tras adesea elementele regeneratoare, am avut ocazia să o aud de multe ori, cînd însoţeam în timpul vizitei lor pe străinii veniţi la Muzeul Toma Stelian. Aceeaşi constatare făcea de curînd Prinţul Moştenitor al Suediei, mare colecţionar de artă şi un amator perfect informat, nu numai asupra mişcării artei apusene, dar şi asupra evoluţiei artei extrem orientale.

Am observat deci, analizînd desvoltarea artei noastre în decursul secolului al XIX-lea, o tradiţie, venită în parte din pictura veche religioasă, în parte din practica artei populare şi constînd nu atît din formule sau din reţete, ci caracterizată mai ales printr'un fel de a privi şi simţi motivul, printr'o atitudine în faţa lui. La această atitudine eram fatal conduşi de temperamentul nostru, în care nota sensuală, optimistă, impresionabilă, o predispoziţie de a vedea culoarea şi o mare îndemînare manuală erau dominante. La acest fond tradiţional se adăugau, la intervale mai mult sau mai puţin regulate, anume inovaţii care, ele, erau mai ales de ordin practic şi se traduceau prin îmbunătăţiri ale mijloacelor noastre de expresie. Mîna s'a făcut mai sigură şi ochiul mai pătrunzător, mulţumită lor. Ele se incorporează tradiţiei, o întăresc, o îmbogăţesc, îi dau stofă şi substanţă, devin la rîndul lor tradiţie. Din cînd în cînd, o natură excepţională, un Grigorescu, un Luchian, nu se mulţumeşte să lărgească tradiţia, ci o şi adînceşte. Amîndoi nu se mărginesc la îmbunătăţirile formale: ei frămîntă şi reînoesc însăşi materia artei, repertoriul de unde imaginaţia artistului îşi alege temele, transformă chiar această imaginaţie, ascut aparatele de percepţie, rafinează sensibilitatea. Astfel astăzi, în 1938, şcoala romînească este constituită, în artele plastice şi mai ales în pictură, din fondul pe care l-au găsit începătorii, către 1840, la care s'a adăugat contribuţia lui Aman, a lui Grigorescu, a lui Luchian şi cea a urmaşilor mai însemnaţi ai acestora.

In fond ce a reprezentat inovaţia? Deşteptarea unei personalităţi vii şi întregi, sub acţiunea unei sugestii venite din afară, mai ales din Franţa, sugestie care găsea puncte de sprijin în acea personalitate şi o ajuta astfel să se regăsească pe sine însăşi. Ori de cîte ori acele personalităţi au lipsit, arta noastră a lîncezit într'un fel de rutină, în care cele mai reale şi mai autentice calităţi ale sufletului nostru amorţeau. Nu ne rămîne decît să dorim ca şi pe viitor să nu ne lipsească temperamentele care, la contactul cu arta universală, în mod sincer şi întreg, să se deştepte şi să se regăsească pe sine.

GH. OPRESCU

V E S T

(Roman)

V

RAPSODIA UNGARA

— La „Palace". Minghien Ianoşek!

— Ighen, ighen coconaş!

In timp ce trăsura parcurgea, în trapul cadenţat al roibilor lui Ianoşek asfaltul sclipitor de curăţenie în lumina crudă a lampadarelor cu arc voltaic din piaţa gării, Dinu îşi scoase din buzunar „amenda" primită pe peron şi o deschise, oferind lui Sandi o ţigară.

Işi alese şi el una, o pipăi, apoi o puse la loc, sub pretextul că era prea tare; îşi alese o alta, o mirosi, apoi o scutură, isbind-o de trei ori de capacul tabacherei, (gestul clasic al fumătorului „bine" din filmele franceze), înainte de a se hotărî în sfîrşit s'o aprindă.

Gesturile lui erau calculate. Voia să atragă, într'un mod cît mai indirect, atenţia lui Sandi asupra tabacherei, în speranţa că acesta, văzîndu-i-o acum întîia oară, îl va întreba de unde o are, provocîndu-l să vorbească.

Despre incredibilul său început de aventură, (început fără nici un fel de urmare posibilă, de vreme ce englezoaica din Simplon sbura acum, cu 90 de kilometri pe oră, spre necunoscute tărîmuri occidentale), Sandi nu ştia încă nimic. Cînd terminase el formalităţile la magazia de bagaje, Simplonul plecase.

Ezitînd timp de cîteva minute dacă trebuia să-l pună sau nu şi pe vărul său în curent cu cele întîmplate, Dinu, dintr'un simţimînt de silă de a vorbi, combinat cu timiditate şi teamă de ridicol, luase hotărîrea de a se abţine, cel puţin deocamdată, dela orice confidenţe. Căci, în definitiv, chiar dacă el, Dinu, s'ar hotărî să vorbească, s'ar putea întîmpla ca Sandi nici să nu-l creadă. Parcă-l auzea exclamînd:

— I'ascultă Baby! Cui te bărbiereşti?

Intr'adevăr, o astfel de întîmplare, chiar povestită într'o operă de literatură, putea să pară neverosimilă; dar încă dacă s'ar încumeta să afirme, că acest lucru i se întîmplase, *lui*, acum cinci minute, pe peronul gării Timişoara?!

„Le vrai peut parfois n'être pas vraisemblable".

Nu era însă mai puţin adevărat, că, dacă totuşi Sandi l'ar trage de limbă, i-ar oferi un binefăcător prilej de a-şi descărca în sfîrşit inima, şi l-ar ajuta să găsească răspunsuri la nenumăratele întrebări care-i frămîntau acum mintea:

Ce sens avusese sibilica explicaţie oferită de Miss Chesterfield, cu privire la tabachera care acum — rece platoşă de aur peste bătăile calde ale inimei — se odihnea în buzunarul lui?: „Amendă! pentrucă ai ascultat lucruri care nu te priveau!".

Lucruri care nu-l priveau?! Aşa dar, Miss Chesterfield îi făcuse cinstea, de a-l scoate din categoria „necioplţilor pierdevară abia ieşiţi din preistorie".

„Uneori, plăteşti şi amenzile altora!".

Amenzile altora? In cazul de faţă, despre „a cui" amendă fusese vorba? Despre a lui?

Absurd. O amendă ce ţi se plăteşte „ţie", nu poate fi amenda „ta". Poate fi cel mult o despăgubire, o reparaţie pentru o daună materială sau morală, pricinuită „ţie" de către o altă persoană, care „ea" trebu e să o suporte sub formă de amendă. Şi cine fusese acea persoană?

— Infama „Lady", fără îndoială.

Aşa dar Miss Chesterfield nu numai că nu se asociase la josnicele aprecieri, dar le dezaprobase, de vreme ce socotise că trebuiau amendate:

„Eu am plătit-o cu plăcere. Te rog s'o păstrezi!". Sigur că o va păstra.

Intre timp, parcurseseră primele străzi ale cartierului „Josefin" şi acum treceau podul de oţel cu vădite, deşi modeste veleităţi budapestane, unind cele două maluri ale canalului Bega. Trăsura mergea precedată de uruitul metalic cu albastre explozii de artificii-steluţe ale unui tramvai, galben strălucitor, (vagonul părăsise recent atelierul de reparaţii al companiei S. T. M. T., Soc. Tramvaielor Municipiului Timişoara). Spre a completa „culoarea locală", Ianoşek, contrariat de oprirea inopinată a vagonului din faţă, îşi revărsă mînia împotriva watmanului printr'un potop de invective, a căror vigurosă şi plastică savoare l-ar fi cutremurat, în mormîntul lui, pe însuşi marele Petöffi.

Pentru Dinu, impresia primului contact cu acest oraş, în care avea, opt luni de zile, să-şi îngroape melancolia exilului său voluntar, era o neîntreruptă surpriză.

Nu cunoscuse, pînă atunci, din Ardeal decît Braşovul şi Sibiul, al căror farmec îl atribuia pe drept sau pe nedrept, exclusiv aşezării lor fericite în preajma Carpaţilor şi remarcabilei conservări a cîtorva edificii mai mult sau mai puţin medievale; despre Timişoara — oraş nou, de şes, avînd o apreciabilă mişcare comercială şi industrială,— cum îl caracterizase Sandi, — îşi făcuse o idee absolut falsă, închipuindu-şi-l ca pe o Brăila ceva mai răsărită.

Iată însă că în locul familiarelor suburbii provinciale, scontate cu o resemnată indiferenţă în cursul ultimilor kilometri de drum de fier, atelajul lui Ianoşek făcea să i se desfăşoare dela început pe dinaintea ochilor, într'un ritm surprinzător de viu, un peisaj urban inedit:

Bulevarde trasate drept, pavate şi iluminate occidental, străbătute de tramvaie şi autobuse succedîndu-se într'o ordine şi cu o regularitate exemplară.

Noutatea cu adevărat isbitoare (faţă de stilul urban al Capitalei) era absenţa acelei febrilităţi ameţite, a acelei grabe înghesuite, a acelei anarchice dezordini în circulaţia „aferaţilor" sau „plimbăreţilor", care la anumite ore, mai ales în lunile călduroase, dezertînd în massă periferia bucureşteană, inundă centrul, avizi de vitrine iluminate, de consumaţii la mese pe trotuare şi orchestre cu havaiane şi „gurişti".

Aşa ceva nu ar fi fost posibil în această Timişoară, unde „periferia", în sensul strict regăţean al cuvîntului, oarecum nici nu exista; impresia de „centru" te isbea de îndată ce descindeai în piaţa Gării, dominată de acel Hotel „Terminus", care putea fi comparat atît ca stil cît şi ca proporţii cu unele aşa zise „Palace"-uri din inima Capitalei.

*
* *

— Ia vezi Piccolo! S'a comandat aici, de un ceas: schnitzel de două ori şi o dată papricaş.

— Ascultă Sandi, despre partea mea, a-şi decomanda schnitzel-ul. Nu uita că eu am mîncat şi în tren.

(Pe la ora cinci lui Dinu îi venise fantezia unui „goûter" pe care însă, de inimă rea, de abia îl atinsese căci la acea oră în dining-car „bătea vîntul" la propriu şi la figurat prin ferestrele larg deschise spre aeresire.

— Holgoş Baby! Nu ţi-am spus că noaptea asta nu ne culcăm de loc? Deci, ca să putem rezista, ne trebue combustibil suficient şi de bună calitate. A-propos! Nu mai avem vin aproape de loc. Piccolo! Mai adu-ne un Tokay 1923, mic. Dinule! Hai să ne'mpăcăm. Unde-ţi e paharul?

— ....

— Hei, Baby! N'auzi?! Pe ce lume te afli?

Dinu îl privi în sfîrşit cu un zîmbet de comandă, căci nu fusese deloc atent la ultimele fraze.

Acordurile nostalgice ale orchestrei, care atacase primele măsuri din Rapsodia II-a de Liszt, avuseseră darul de a-l retranspune brusc în ambianţa de mondenă frivolitate a festivalurilor dela Călimăneşti, reactualizîndu-i imaginea îndepărtată a Lilianei.

— Iar ai căzut în melancolie! Nu-i vorbă că-i zice ţiganu! Cît nu mă pricep eu în muzică, dar halal taraf! Ii curg notele din arcuş

cum gîlgîie Tokay-ul pe gîtlej cînd te „neglijează'' iubita. Bea Dinicule, tată! Bea să uiți. Na ultima picătură, să i se scurgă și ei ochii cum ți s'au scurs ție!...

Dinu făcu un gest de nerăbdare.

Tonul compătimitor, jumătate glumeț, jumătate serios al tovarășului de sticlă începea să-l indispună. Cît de mult regreta imprudența de a și-l fi ales confident, cu 3 luni în urmă la Călimănești tocmai pe el. De altfel, Dinu își dădea seama, nu fără o disprețuitoare tristețe, că nostalgia provocată de reînvierea imaginei Lilianei fusese efemeră. De vreme ce amintirea englezoaicei din Simplon pusese din nou stăpînire pe gîndurile lui.

Tocmai acum, cînd reconstituirea mintală a „aventurii'' de pe peron, — oricît de absurd numită astfel, — îi estompa așa de mîngîietor convalescența sentimentală, Sandi găsea de cuviință a-l copleși din nou cu ironiile.

Și cînd se gîndea, că o clipă avusese tentații de a-i face din nou destăinuiri complete în urma noii descoperiri pe care o făcuse în trăsură la intrarea în „Cetate''. La lumina tremurătoare a brichetei, pe cînd își aprindea a doua țigară (prima o svîrlise aproape intactă după 2—3 fumuri).

Descoperise că infama Lady era fără îndoială o „veritabilă Lady'' de vreme ce „amenda'' ei avea, gravată la unul din colțuri, o pompoasă emblemă heraldică, doi leoparzi încrucișîndu-și spadele în interiorul scutului de sub coif.

Ceea ce îl tortura era regretul că în cele aproape 8 ore cît călătorise în același tren cu Miss Chesterfield, nu făcuse nimic pentru a-i afla adevărata identitate.

„Miss Chesterfield''... La început, se mulțumise cu acest nume simbolic, legat de incidentul ce-i oferise prilejul de a vorbi frumoasei englezoaice, pe care o vedea atunci pentru întîia oară și pe care, cu o probabilitate de 99 virgulă 99 la sută n'o va mai întîlni în vecii vecilor

Miss Chesterfield....

Totuși, acum, după despărțire, acest nume nu i se mai părea potrivit. In gîndurile lui cele mai secrete îi și găsise, noul, adevăratul, într'adevăr simbolicul nume:

„La Princesse Lointaine''... himerica și totuși halucinant de reală...

C'est chose bien commune
De soupirer pour une
Blonde, châtaine ou brune
Maîtresse,

(In fond, recenta și pentru totdeauna depărtata „Prințesă'' din Simplon fusese blondă, brună sau șatenă?! Deși mintea lui păstrase imaginea ei intactă — o vedea pretutindeni, în fumul țigării, în argintul oglinzilor, în aurul vinului — n'ar fi putut răspunde precis la această întrebare).

Lorsque brune, châtaine
Ou blonde, on l'a sans peine.
— Moi, j'aime la lointaine
Princesse!

Prințesă? Și de ce nu?! Dovadă blazonul de pe tabacheră. Dar „Prințesă'', vai, cu mult prea „depărtată'' pentru nasul lui... Cu toate astea... cine știe? Dacă ar fi plecat și el în Anglia cum fusese hotărît înaintea tristei aventuri cu Liliana...

Prin oglinda tabacherei cu blazon, pe care o privea gînditor de cîteva minute, Dinu își adresă lui însuși un zîmbet jumătate înduioșat, jumătate batjocoritor, în timp ce pasionata rapsodie maghiară îi legăna reveria în tremurătoare arpegii de țambal.

VI

EXCENTRIC GIRL

Kyr Aristid Lazaridis, patronul barului Troïka, cel mai frecventat local de noapte din capitala Banatului, era corcitură de Levantin cu Evreică.

Născut la Constantinopol, își făcuse ucenicia în traktir-ul de ambe sexe al unui proxenet armean, în tovărășia căruia, din cauza persecuțiilor turcești, se refugiase tocmai în Crimeea. De acolo plecase singur la Odessa, unde pînă la isbucnirea revoluției bolșevice își agonisise o avere considerabilă, din exercitarea aceleiași profesiuni, pe care avea să și-o continue în urmă cu rezultate foarte inegale în aproape toate capitalele din Balcani.

Reîntors la Constantinopol, unde — după o călătorie epică într'un caik tătăresc, pe o mare bîntuită de furtuni, de escadre și submarine ale tuturor națiunilor beligerante, reușise a se refugia în primăvara anului 1917, cu, drept unic capital, o cismă cusută plină cu ruble de argint, — în mai puțin de un an avea să se refacă aproape complet, pentru ca peste alte cîteva luni, la Belgrad, iarăși să piardă tot.

In anii următori, încercase a-și lua revanșa mai întîi la Sofia, apoi la Varna, cu un succes relativ. In urmă se mutase la Constanța (norocul reîncepuse a-i surîde), apoi la București, de unde, gonit de concurența lui Zissu, al cărui număr de atracție, grecul Moscopol, îl handicapa dezastruos, fugise după cîteva luni numai cu 3 numere din întreaga trupă, rămasă neplătită de mai multe săptămîni, căutîndu-și azil în excentrica metropolă a Banatului.

De astă dată se pare că flerul său nu dăduse greș: Concurență aproape inexistentă (acest oraș atît de occidental ca „urbanistică'' nu oferea ca divertismente decît 4—5 cafenele și cofetării, tot atîtea cinematografe și un teatru municipal cu porțile aproape în perma-

nență încuiate); clientelă ideală, — formată în majoritate din comercianți și industriași minoritari, mai ales nemți, deci mari amatori de petreceri cu „Wein, Weib, und Gesang" (la care se mai adăuga ofițerimea și funcționărimea romînească, de sorginte aproape exclusiv „regățeană", ahtiată după distracții în acest oraș, considerat pe drept sau pe nedrept ca un exil); personal muzical, artistic și coreografic de mîna întîia, recrutabil fără prea mari sacrificii printre băștinași. Afară de Kolea, cazacul galonat dela intrare, Frații Bobenco (trio vocal) și duo Nina & Sonia, (balalaică și acordeon), pe care-i avusese odinioară angajați la Odessa și pe care-i regăsise în decursul ulterioarelor peregrinări, toți ceilalți salariați ai barului Troïka erau achiziții locale. Cu o singură excepție totuși: Vedeta trupei, stea de întîia mărime pe firmamentul Musik-Hall-ului internațional, adusă cu sacrificii considerabile dela Budapesta:

Miss Irma Barossy

Excentric girl.

*
* *

O-ci ciorr-na!

O-ci zdraaas'nia!

Patru-cinci comercianți quadragenari, — cu guși, cefe și chelii proaspăt, bărbierite, coafate și fricționate care formau deocamdată toată asistența (numerele începeau după ora 1) își devorau cu meticulozitate snițelul, rosbiful sau papricașul respectiv.

O-ci ciorr-na!

O-ci zdraaas'nia!

Pentru a spori efectul de învăluire al poeziei slave, toate luminile localului fuseseră stinse, cu excepția lampionului din stînga pianului, ce-și revărsa razele discrete prin abat-jour-ul de mătase portocalie, peste simbolicul samovar de bronz din mijlocul mesei de onoare. In fața samovarului, pe suprafața peticului de carton dreptunghiular din ciocul de argint rusesc al șipului cu cap de vultur ce astupa butelia de Vodkă (Volga 1914 — Specialitatea Casei) se putea citi în aurii caractere gotice inscripția: Reserviert.

Era masa vedetei.

*
* *

Pe fondul aproape înecat în umbră al pereților se puteau distinge din loc în loc multicolorele capiteluri neo-bizantine ale coloanelor de mucava, zugrăvite de penelul unui decorator autohton inspirat dintr'o litografie clasică reprezentînd decorul faimosului balet antebelic „Barina și mujik-ul".

La o masă excentrică, două pensionare blonde-platin, strident fardate și parfumate, fumau cu gesturi studiate de vampă așteptîndu-și numărul sau clienții.

— Două turcești, mari, amare, porunci Sandi adresîndu-se „garçon"-ului cu plete sure, cisme stacojii, șalvari ovali și cingătoare de iuft peste faldurile bluzei, de un violent roșu U. R. S. S.

Modestia comenzii temperă cu un semiton interesul pe care apariția tinerilor artileriști îl stîrnise la masa excentrică a consumatoarelor profesioniste.

Salonul se umplea treptat.

Alarmat de apariția unui locotenent de geniu, Dinu sări de pe scaun, luînd poziția strict reglementară, dar răspunsul amical al superiorului și salutul aproape familiar al lui Sandi îl liniștiră pe Dinu.

— Attention! Fräulein Gretty Weber! Valse bleue!

Primul „număr" o Grettchen platinată înfășurată în văluri „Vergissmeinnicht" își făcu apariția pe careul de dans, schițînd cîteva „pointe"-e preliminare în ritmul trepidant al țimbalelor și tamburinelor din jazz, după care orchestra atacă subit „con bravura" primele măsuri ale valsului din „Rosen-Kavalier".

*
* *

— Dragă Sandi, sunt nevoit să-ți aduc la cunoștință o veste tristă, dar adevărată: — Teamă mi-e c'o să te cam las „Allein mit den Damen". Mă duc să-mi caut cameră la hotel. Literalmente pic de somn!

— Holgoș Baby! Trebui s'o vedem mai întîi pe Miss Irma. Se spune că-i formidabilă!

O să mergem noi și la hotel. „Allein mit die Damen" vorba ta. Dar mai așteaptă puțin. După „numere" începe imediat dansul și am chef să fac și eu cîteva tururi cu Fräulein Gretty.

Gustul meu! Mai ia și tu o cafea ca omul, că pînă 'ntr'un ceas, ce naiba! N'o să te topești!

Piccolo! Două turcești, mari, amare.

*
* *

Attention! Miss Irma Barossy. „Excentric-girl". Dans amazon!

Miss Irma își făcu apariția într'un tumult de aplauze. Purta joben, jachetă, jupă și mănuși lilas, perfect asortate cu fardul pleoapelor.

„Excentric girl" era o „girl"-ă trecută de 30 de ani, — asta se vedea imediat —; dar totuși încă *„în formă"*.

Ceea ce avea cu adevărat remarcabil era linia piciorului, pe care și-o desvăluia cu o desinvoltură coreografică într'adevăr profesională.

Ovaționată îndelung, Miss Irma mulțumi cravașîndu-și propriile sale pulpe de antilopă mauve cu un gest ștregăresc și totodată aristocratic, zîmbind cu întreaga sa impecabilă dantură.

Surîsul îi accentua forma prelungă a ochilor, care aminteau vag pe ai englezoaicei din Simplon, atît prin bogăția genelor înțepenite cu rimel, cît și prin expresia stranie, orientală, aproape asiatică a privirii.

Preocupat de această surprinzătoare descoperire, Dinu încă nu observase că masa lor dăduse între timp ospitalitate unui nou invitat, — locotenentul de geniu de adineauri, — în afară de Fräulein Gretty, care se instalase dela începutul numărului în „imediata" apropiere a lui Sandi.

— Domnule locotenent, vă prezint pe vărul meu, elevul Constantin Dragu — Domnul *Locotenent Ovid* Fărcășanu și Domnișoara Gretty Weber. Acum, că v'am prezentat, și dacă am spart, se cheamă gheața (à propos de gheață, Dvs. nu vă e *cald?*), se pune întrebarea noi nu ne răcorim cu nimic? *Piccolo! Cheamă imediat* pe Domnul Frantz să ia comanda.

Dragă Dinule, în calitate de nou venit în distinsa noastră societate, îți revine deosebita cinste să hotărăști, cu ce vom sărbători fericitul eveniment.

— Ca nou venit, obiectă Dinu, după o clipă de ezitare, mă tem că în necunoștință de cauză aș putea să dau greș. Să hotărască Domnișoara.

*
* *

Prin ceața norilor de tutun, iluminați ireal de globurile portocalii și violete ale lampioanelor, Dinu urmărea distrat volutele tot mai animate ale perechilor din careu. Rămăsese singur la masă „ca un fraier" vorba lui Sandi, pentru a veghea cele două cadavre de Pommery Extra-Dry, ale căror funeralii, de sigur tot el avea să le onoreze (a doua sticlă o comandase Miss Irma Barossy în persoană, care acum valsa cu locotenentul Fărcășanu.

Intre timp orchestra care începuse un melancolic vals englezesc, trecuse pe nesimțite la unul „curat vienez" pentru a degenera apoi într'un autentic și îndrăcit tempo di Ländler tirolez.

Dinu tresări. O mînă cu brățări de odaliscă și ghiare de geishe, ojate portocaliu îi atinsese umărul. Intorcînd capul surprins, o recunoscu pe Miss Irma care-i și luase brațul, împingîndu-l spre careul de dans.

De altfel Excentric girl nu făcea altceva decît să se supună ordinului imperativ transmis spre cele patru colțuri ale salonului de megafonul Kapelmaestrului diseur:

— Attention! DamenWahl!!

Trecînd pe lîngă grupul Sandi-Fräulein Gretty, Dinu primi în spate șocul unui ghiont amical, în care recunoscu stilul pugilistic al vărului său.

— Moale Baby! Te crezi la cazinou? Tempo, că mă compromiți!

Miss Irma rîdea cu hohote.

Zăpăcit, Dinu pierdea măsura pas după pas, maltratîndu-și partenera cu toate încurajările ei.

Era gata să renunțe, cînd orchestra trecu din nou la un vals englezesc; „Allways" de Irwing Berlin.

Dinu respiră satisfăcut.

Bostonul era specialitatea lui.

Miss Irma acum nu mai rîdea, ci îl fixa în tăcere, cu aceeași privire stranie, orientală, aproape asiatică, amintind vag pe aceea a englezoaicei din Simplon.

VII

PASPAROL!

Deși cu ochii încă închiși, Dinu avu senzația vagă a reluării contactului cu viața reală prin simțul auzului (senzație echivalînd numai în parte cu o trezire, căci de fapt nu mai dormea de aproape un ceas): In curte, trompetul din poarta infirmeriei suna cu tremurător patos cazon „stingerea" în vreme ce el, Dinu — paradox — se trezea definitiv, deschizînd în sfîrșit ochii la lumină. Cele trei plafoniere de tinichea proectau supărător razele roșiatice ale becurilor antediluviene asupra dezordinei compuse din fumărie, șansonete, înjurături, picioare desculțe și joc de cărți în dormitorul divizionului II rezervă.

Dinu închise ochii din nou.

Oricum, viziunile scenelor nocturne retrăite în visul somnului său diurn (se culcase exact la ora 11 dimineața) avuseseră alt pitoresc

„Damenwahl"-ul pe vals vienez fusese urmat de „Un tango dans tes bras", pe care Dinu, după avizul lui Sandi, găsise de „bon-ton" să-l solicite, oferindu-l în acelaș timp drept revanșă dansatoarei care-l invitase la valsul precedent și în brațele căreia aflase că ea iubea atît de mult acest tango, încît ar fi fost în stare să-l danseze „bis morgen früh" propunîndu-i, jumătate în glumă, jumătate serios să-i fie partener.

Gluma avea să se transforme curînd în cea mai „palpabilă" realitate, căci după închiderea localului, la ora 3 dimineața Miss Irma îl desemnase, tot pe el, drept cavaler acompaniator.

Dinu avusese o lungă ezitare înainte de a se hotărî să accepte în sfîrşit această cinste, căci „onoarea" de a fi suportat el „onorurile" casei Troïka (total douămii trei sute optzeci fără remiza lui Frantz) fusese de natură a-l consilia în direcţia prudenţei.

In cele din urmă însă, cavalerismul său înnăscut învinsese meschinele calcule pecuniare. Efectul: în porte-monnaie-ul de sub pernă nu-i mai rămînea acum decît o singură hîrtie de 500.

*

* *

— Pas!
— Dulce glas!
— Ce cărţi mi-ai dat, să-ţi fie'n nas!
— Nu-i vina mea. Don procuror, le'mpart la rînd.
— La rînd, la rînd, dar pînă cînd.
— Don procuror vorbeşte'n poiezie.
— Descuiat,
— Pe treizeci,
— Sandy, faci pe pezevenghiu? Ori ne mai coci o cacialma?
— Avantu meu, Fănică. Dispui? Pofteşte!
Nu? să-mi scrii! Pe miza mea sunt suveran!
— Nu-ţi merge Sandi. Te-am c'am mirosit!
Capul- pun că n'ai doi şepţi!
— Holgoş Veve! Sunt major!
— Combien?
— Deschidentul!
— Două,
— Una cartolină.
— Trei,
— Grăiţi vă rog don procuror.
— Pasparol,
— Doi poli,
— Plus două cente,
— Nţu,
— Don procuror!?
— Bună zina, domnilor.
— Grăeşte Fane,
— Cîte-ai luat?
Sandi ridică indexul la înălţimea frunţii,
— See!
— Ia-ţi banii Fane! Sunt sărac,
Dar făr'un as eu ce să fac?!

Dinu se ridică de pe pat. Jocul camarazilor începeà să-l intereseze. Erà masa gradaţilor activi, Sandi, Veve şi Fănică, viitori

instructori ai primei baterii de teterişti la care se mai „înnădise" şi elevul Poetaş Virgiliu, în vieaţa civilă, substitut de procuror în Cadrilater, tomnatec, tînăr, cu termen redus (cinci amînări pentru studii şi o licenţă, luată în vreo zece sesiuni).

— Ce faci Sandy? Eşti în deficit?

— Ave Baby. Te-ai trezit. C'un as de „coeur", făceam royală! Ce folos că-i de caro! Cu aşa bandiţi cum să nu pierzi. Mă iertaţi don procuror! Vorbeam de Veve şi Fănică. Pardon fraţilor! Nu-i cunoaşteţi pe văru-meu:

Constantin Dragu. Băiat bun, chibiţ de rasă. Azi noapte l-am „dezverginat".

*

* *

Pînă la 2 după miezul nopţii Sandi se relansase în vreo cinci rînduri pentru a rămîne totuşi pînă la urmă „tinichea", spre compătimitoarea simpatie a camarazilor:

— Eşti tare Sandy. Asta'nseamnă să ai nervi de beton. In locul tău eu mă topeam „în venă", de vă lăsam pe toţi buşbe! Aşa-i cînd vrei să joci ca beau Brummel. Să ştii că-i bună vorba cîntecului; Noroc la dame, ghinion la popi!

(Sandi pierduse ultima „centă" cu trei rigi dela mînă).

— Ia-mi locul Dinicule! M'am topit!

— Ascultă Sandy, nici eu nu prea stau pe roze, dar dacă ai nevoie, ţi-aşi face un mic **avans.**

— Stop Baby. Thank you! Da m'abţin. Nu vezi că azi m'aţi deochiat? Vrei să n'avem nici de ţigări? A-propos! Mai ai vre-una? Thank you. Frumoasă tabacheră. Da parcă nu ţi-o cunoşteam.

— O am cadou... dela taică-meu.

— Frumoasă atenţiune! I'ascultă Baby cui te bărbiereşti? Spuneai că unchiul nici nu te ştie fumător.

— Nu mă ştia! vrei să spui. Ce Dumnezeu Sandi sunt ostaş!

— Da cu noi ce faci domle Dragule? Ne subţii, ori ne uitaşi? îl interpelă procurorul Poetaş, nerăbdător, turtindu-şi mucul ţigării în capacul gamelei ce ţinea loc de scrumieră.

*

* *

In timp ce Veve bătea cărţile cu o agilitate de club-man, cu amprente şi cazier, Dinu îşi aprinse ultima ţigară, îngîndurat de melancolia regretului tardiv de a nu-şi fi putut ţine propria-i promisiune (îşi pusese în minte s'o păstreze ca pe o relicvă în minia-

turalul ei sarcofag de aur mat, care avea să rămînă de acum înainte unicul semn material evocator al unei singure zile fericite). Incepea să se dispreţuiască. Cedase din nou năravului stupid (nici măcar viţiu nu erà , căci fuma mai mult, „de fason", vorba lui Sandi), care sfîrşise prin a-i birui elanul sufletesc al primei hotăriri.

De altfel, nu lipsise decît foarte puţin, pentru ca nici această ultimă amintire să nu-i mai rămînă, căci miss Irma îşi exprimase cu atita entuziasm admiraţia pentru această tabacheră pe care spera s'o primească drept o meritată gratificaţie suplimentară pentru oficiile ei nocturne. încât Dinu fusese nevoit să recurgă la şiretlic şi chiar minciună, pentru a reuşi s'o salveze din ghiarele de geişă ojate portocaliu ale lui Excentric-Girl — o am dela mama, care m'a pus să jur că n'am să mă despart de ea niciodată. Această melo dramatică, falşă mărturisire, avusese darul de a produce în inima dansatoarei un surprinzător reviriment de natură grandomano-sentimentală. In decursul crizei confesionale Dina ascultase cu un interes, crescând debitarea unei neverosimile, dar pitoreşti, auto-biografii, din care reeşia că miss Irma Barossy, fiică bastardă a unui colonel din garda imperială, fostă protejată a unui *Arhiduce* autentic (pe punctul de a divorţa, spre a contracta cu ea o căsătorie morganatică), fostă campioană mondială de patinaj artistic, fostă viitoare logodnică a unui baron neamţ, decedat în imprejurări suspecte la Bucureşti în timpul ocupaţiei austro-germane (a cărui moarte violentă — sinucidere sau crimă, nu se ştia precis — fusese pusă în legătură cu o misterioasă afacere de spionaj în care fusese implicată ea însă-şi, bineînţeles pe nedrept), fostă primă balerină a Operei de Stat din Viena, fostă etc., etc., etc., ajunsese pe scîndurile music-hall-urilor europene, datorită numai sufletului ei prea sensibil şi increzător, care o condusese din decepţie, în decepţie, acolo unde se afla acum. Confesiunea se terminase cu o criză de lacrimi autentice, coincizînd impresionant cu o patetică deschidere de emisiune radiofonică în camera alăturată: Radio-Budapesta-Orchestra de Ţigani-Concert Matinal: Elegie Maghiară de Istvan Gödölö-solo cello cu acompaniament de ţambal Sandor şi Gyula Humfalvy.

*
* *

— Ascultă Baby! Nu ştiu ce ai astăseară! Joci fleşcăit. Să fi avut eu cartea ta nu ratam atîtea chilipiruri!

Chibiţ la rîndul său, Sandi se perpelea pe scaun, exasperat de lipsa de interes a lui Dinu, care juca, fără nerv, absent par'că,, plătind cît i se cerea, uitînd regulat să pluseze, deşi avea o carte „formidabilă".

Cu toată modestia jocului său, Dinu cîştiga totuşi destul: în mai puţin de un ceas îşi dublase capitalul.

— Baby, Baby, ce-i cu tine? Două fuluri servite şi un caré de aşi în mai puţin de un sfert de ceas. Să ştii că noaptea asta dînsa te neglijează cu frenezie, şi bine-ţi face nu e vorba, că prea joci ca un picior.

— Holgoş, Sandi, sunt major! îl îngînă Dinu cu o uşoară iritare în glas.

— Major, oi fi, no-i fi, vorba vine. Dar mare-fraier ştiu că eşti. Bine domnule! Cum achiţi sec cu trei popi serviţi, înainte să vezi dacă nu ţi-a mai intrat ceva!

Pe Dinu jocul începea să-l indispună, deşi continua să cîştige constant. E drept că cele peste două mii de lei la cît se ridica excedentul realizat în ultima oră, aduceau o salutară restabilire a echilibrului său bugetar, zdruncinat, îngrijorător în urma nebuniilor comise noaptea precedentă, dar oricum, necontenitele tachinării ale vărului său, pe tema clasicului dicton: „Noroc la joc, ghinion în amor", ca şi severele, ba chiar impetuoasele obiecţiuni critice privitor la tactică (Iar ai făcut „prostia". Formidabil!! Cum te mulţumeşti domnule cu un singur pol, cînd ai cogeamite culoare! Tu ştii ce-i aia culoare? E aproape „roaial-ă". Dar măcar „pour l'amour de l'art" şi tot miţi l-aşi fi întors. Fă-mă mamă cu noroc! Ce folos că-s tontolog! etc.), îi puneau răbdarea la grea încercare, făcîndu-l să-şi continue jocul mai mult în silă. S'ar fi retras bucuros, dacă nu i-ar fi fost teamă să fie acuzat — pe drept cuvînt, — că fuge „în venă", lăsîndu-şi partenerii „buşbè, vorba lui Vevè.

— Tae Fănică.

— Bune.

— Veve distribuia cărţile vertiginos, cu adresa unui crupier de chemin, în timp ce Fane şi procurorul Poetaş îşi reevaluau încruntaţi „rezervele", sortîndu-şi metalul în fişicuri simetrice.

— Pas!

— Descuiat!

— Pe treizeci,

— Alevoà!

— Una,

—Dom'le, Dragule, ne subţii?

Dinu ezită. Nu-i intrase nimic, nici pereche măcar. Totuşi din politeţă (chiar dacă pierdea potul, nici o pagubă, cîştigase destul). se pronunţă pe loc:

— V'am susţinut.

— Cîte?

— Două, (Dinu mergea la culoare, cu un zece, o damă şi un popă de cupă).

Veve i le servi în sbor planat sub nas.

Dinu le luă în mînă calm, aproape indiferent, fără să le mai „guste“, dar aruncîndu-şi privirea asupra lor, rămase uluit.

Veve îl servise cu un nouă şi un valet, amîndouă de cupă.

Simţindu-l pe Sandi agitîndu-se în spate, Dinu întoarse capul interogativ, dar şi imperios în impasibila încruntare impusă de circumstanţă.

Îi era teamă, ca prin vreo nouă remarcă, deplasată, vărul să nu-i dea în vileagă „Roaiala“.

Dar Sandy îl hipnotiză cu o privire de cobra, mulţumindu-se să-i tragă pe sub masă un pintem în carîmbul cismei, drept avertisment ca să nu facă iar prostia.

— Deschidentul!

— Passe parole!

— V'am salutat.

Era rîndul lui Dinu să se pronunţe. (Dealtfel jocul rămăsese numai între el şi procurorul Poetaş, căci Veve şi Fănică fugiseră „ca nişte laşi“.

— Cincizeci.

— Pin'la sută replică procurorul cu un calm penibil simulat.

Dinu întoarse ochii din nou spre Sandy, apoi contaminat de privirea de tigru în junglă a vărului său:

— Plus 300.

— Pin'la miar!

Importanţa partidei atrăsese în spatele celor 2 adversari cîte un ciorchine viu de capete tunse între 0 şi 3.

— Sec! Se pronunţă Dinu mai mult din filantropie, căci i-ar fi fost milă „să-l întoarcă“ încă mai mult.

Printre spectatorii „matchului“, emoţia desnodămîntului iminent provocase rumoare.

— Să grăiască deschidentul clamă Sandi cu glas autoritar de arbitru, mai mult sau mai puţin imparţial!

— Roială, răspunse procurorul cu o voce puţin voalată!

Crezînd că era vorba de o simplă butadă de cacialmist demascat, Dinu îşi etală radios evantaiul brodat în chenare de inimioare rubinii: 9—10—Valet-Damă-Rigă.

După cîteva secunde, uimirea mută a asistenţei se metamorfoză în murmur.

O întîlnire de două chinte „roaiale“ era un eveniment imemorial în analele carantinei pokeriste.

In liniştea cu greu restabilită de vocea de stentor cu veleităţi preşedinţiale a lui Sandi, replica finală a procurorului Virgil Poetaş, răsună tăioasă ca un verdict:

Dom'le Dragule, te-am ras!

Şi-a mea-i „Roaială“ da-i de as“.

VIII

TELEGRAMA

TIMIŞOARA 1 NOEMVRIE 1937

DOCTOR N. DRAGU
BUCURESTI
SPATAR 5

AJUNS SANATOS ROG EXPEDIATI DOUAMII MANDAT PIERDUT BANII TREN AMANUNTE SCRISOARE.

SARUTARI DINU

Dragii mei,

„Vă scriu din carantină, ziua 3-a (au mai rămas 4).

„Ar trebui să încep cu amănuntele promise prin telegrama mea de ieri, dar le voiu lăsa la urmă căci sunt prea plicticoase. Voi începe deci cu sosirea mea la Timişoara. Am ajuns aici la ora 7 seara şi dela gară, după o mică raită prin oraş, în compania lui Sandi, pe care l-am avut tovarăş de compartiment dela Craiova, ne-am prezentat direct la şcoală.

„Din scurta noastră plimbare, mi-am putut da seama că Timişoara e un oraş mare, modern, foarte curat, destul de animat, format din cinci sectoare, distincte, denumite: Josefin, Elisabethin, Cetate, Fabrik şi Mehala, — având fiecare partea lor de pitoresc,— despărţite între ele de un lanţ de parcuri, alei şi square-uri, aşa de frumos tăiate şi de perfect întreţinute, că ţi-e mai mare dragul. Cel mai vechiu şi interesant cartier e însă „Cetatea“, cu numeroase vestigii, mai mult sau mai puţin istorice (parte din zidurile vechilor întărituri, cîteva biserici şi edificii publice, restaurate sub ultimii Habsburgi, etc.)

„Tot în „Cetate“ se află şi şcoala noastră militară, situată în apropierea Castelului Jean Huniady, de asemenea restaurat sub Frantz Iosif şi transformat recent în cazarmă.

„Din vechea cetate medievală, reşedinţa principilor d'Anjou, în secolul al XIV-lea, cucerită de Soliman al II-lea (magnificul), în anul 1591 şi rămasă sub stăpînirea turcească pînă la recucerirea ei de către principele Eugen de Savoia în anul 1716, se pot vedea şi azi temeliile cîtorva bastioane, (Dinu făcea exces de zel istorico-geografic, pentru a amîna ad calendas „explicaţiile amănunţite“ promise prin telegramă şi poate şi fiindcă toate chestiunile acestea îl interesau realmente).

Localnicii minoritari se mîndresc, de altfel pe drept cuvînt cu această occidentală metropolă a Banatului, pe care o consideră ca pe o filială în miniatură a falnicei Budapeste.

De altfel, pe străzi, în tramvaie, prin magazine și localuri se vorbește aproape exclusiv ungurește și nemțește. Faptul m'a surprins la început, părîndu-mi-se inadmisibil, ca, după aproape 10 ani dela unire, acest lucru să mai poată fi încă tolerat. Judecind însă cu sînge rece, am ajuns la concluzia că e poate mai înțelept să răspundem asupritorilor de ieri cu toleranță și blîndețea (pe care nu dela ei am învățat-o), pentru a nu ni-i face dușmani de moarte pe acești trufași strănepoți ai lui Attila, Arpad și Ștefan-cel-Sfînt, mîndri până la megolomanie de feudala lor civilizație milenară, (dar care uită că trei din cei mai glorioși regi ai lor, Ludovic-cel-Mare, Jean Huniady și Matei Corvin au fost, nu maghiari, ci primul francez, din familia d'Anjou, iar ceilalți doi, români-ardeleni, fără să mai vorbim de cei care le-au urmat la tron, și care niciunul n'a mai fost din dinastia ungară, căci după Jagelonii Polonezi, destinele Ungariei, care-și pierde independența, se confundă cu ale Habsburgilor austriaci, împotriva cărora poporul maghiar a încercat zadarnic să lupte pentru a-și recăpăta independența în cursul secolelor următoare, pînă în anul 1867, cînd prin compromisul austro-ungar, vechiul regat al Sfîntului Ștefan obține în sfîrșit, o pseudo-autonomie politică.

„Vă rog să mă iertați dacă tonul scrisorii mele începe să vi se pară cam pedant, dar aceste chestiuni m'au pasionat din liceu — de pe vremea faimosului proces al optanților, — iar aici am dat peste un tînăr profesor de istorie, ardelean și foarte simpatic, Coriolan Cezăreanu, doctor în drept, dela Roma și președintele Ligii Antirevizioniste din Deva, cu care m'am împrietenit și care mi-a oferit un exemplar cu autograf din lucrarea lui de doctorat intitulată: „Dinastiile Domnitoare ale Ungariei dela 802 pînă la Tratatul dela Trianon și rolul lor politic, economic și cultural asupra popoarelor dominate.

„La început m'am aflat foarte încurcat, simțindu-mă dator din politețea numai, să dau impresia că lucrarea mă interesează foarte mult, dar, de plictiseală, — suntem închiși în dormitor de 3 zile, — am început s'o răsfoiesc și după cîteva pagini, lectura a început să mă pasioneze, așa, că în 2 zile l'am citit din scoarță în scoarță.

„Cît privește părerea mea asupra indulgenței ce ar trebui să păstrăm în politica noastră minoritară, am avut aseară o furtunoasă discuție în contradictoriu cu Sandi. El are o opinie cu totul opusă, fiind de părere că limba maghiară în Ardeal ar trebui pedepsită cu închisoarea.

„Fața de fanatismul său, am găsit de prisos a mai continua discuția. M'am mărginit să-i obiectez că după teza lui ar trebui să fie el însu-și închis, căci Sandi, după un an petrecut „între boangheni", — expresia e a lui — a început să rupă binișor cîteva boabe ungurești, făcîndu-și o distracție din a le debita oridecîteori i se prezintă ocazia prin cafenele și restaurante chelnerilor și piccolilor, care pentru acest motiv îl servesc cu un respect deosebit.

„Cu acest argument l'am dezarmat, astfel că în lipsă de altul, Sandi a preferat să încheie discuția cu un „holgoș Baby", după care, de comun acord, am trecut la alt subiect.

„Se confirmă versiunea că noi rezerviștii vom fi autorizați să dormim și să luăm mesele în oraș, ca elevi externi, din motive de economie (pentru Stat, bineînțeles!), fiind obligați a fi prezenți numai în timpul orelor de program 7—1, 3—7, însă, sub drastica amenințare că fiecare minut de întîrziere se va transforma în cîte o zi de carceră. In asemenea condițiuni nu știu zău dacă n'ar fi mai cuminte să renunț la externat, căci numai tu știi, măicuță dragă, cît trebuia să tragi de mine în fiecare dimineață, pînă mă hotărai să-mi abandonez culcușul, a cărui caldă și dulce amintire mă obsedează fără încetare de trei zile și trei nopți (mai ales). Adio chilotă de puf, somieră cu teluri de oțel cromat, și olănduri cu miros de levănțică! Nu știu ce va fi mai tîrziu, dar deocamdată zestrea patului meu se compune din trei scînduri din esențe sonore (scîrție în trei tonuri diferite), un mindir pe care-l presupun umplut cu sîrmă de răzuit parchetul, o pătură de păr de cal, care mi-a urzicat literalmente spinarea, și două perne, ce-i drept proaspăt înfățate (pentru a mă proteja, mi le-a procurat Sandi în persoană dela Depozit, în calitatea lui de gradat), mirosind una a petrol, iar a doua a naftalină. Dar, constat că minciunile mele sunt pe punctul de a umple cele patru pagini ale scrisorii și eu nici nu v'am spus încă ceea ce aveam pe suflet: deși n'au trecut decât trei zile, mi s'a făcut așa dor de voi, încît îmi vine să dezertez.

Patru divizioane de sărutări.

Dinu

Dragă Dinu,

„Scrisoarea ta, pe care am primit-o abia azi, ne-a făcut mare bucurie, cu toate că am fi preferat să ne povestești amănunțit tot ce ai făcut de cînd ai plecat, decît să ne ții pe patru pagini un curs de istorie, prin corespondență. Cum, după spusele tale sper că la primirea acestei scrisori, vei fi scăpat de carantină, te rog, cel dintîi lucru să-ți cauți o cameră singur. Mă auzi tu? Dinu! Nu vreau ca sub pretextul economiei să te înhăitezi cu cine știe ce haimana pe care să ți-o faci tovarăși de cameră. Vei primi regulat dela noi 4.000 lei la început fiecărei luni. Primul mandat ți l-am trimis încă de ieri. Cred că această sumă îți va ajunge pentru chirie, masă și micile tale cheltuieli de buzunar. Dacă nu, scrie-mi și vom vedea

ce vom mai putea face. Caută să eviţi însă, de a imita felul de vieaţă al vărului tău Sandi, care e o mînă spartă, fără pereche (ştiu că pe lîngă alte bucăţele mai are şi patima jocului de cărţi, cea mai blestemată din toate!) Ia seama Dinule! Nu vreau să-ţi spun mai mult, dar, cred că m'ai înţeles! Ai grije şi nu face niciun fel de imprudenţă. Imbracă-te bine, culcă-te de vreme, ca să te poţi trezi la timp. Ar fi bine să-ţi cumperi un ceasornic deşteptător. Scrie-mi regulat, de două ori pe săptămînă cel puţin. Aştept cu nerăbdare viitoarea ta scrisoare, pe care o doresc cît mai lungă şi mai amănunţită, căci vreau să aflu cum te-ai instalat.

Te sărută cu dor,

Mama

* * *

— Domnişoară, am un mandat pe numele Constantin Dragu.

In loc de răspuns, Dinu obţinu un soiu de bolboroseală ininteligibilă, care, graţie vigurosului accent de iniţială, putea fi lesne interpretat (mai cu seamă de un ignorant în fonetica *fino-ougriană*) drept bombăneală sadea.

— Repet domnişoară. Am un mandat pe numele Constantin Dragu. Dacă nu ştiţi romîneşte, cu cine m'aşi putea înţelege oare...

— Nò aştèaptă! Mindghien! Vèdzi doar lùcrem!

Deşi contrariat de tonul puţin reverenţios al domnişoarei oficiante, Dinu se resemnă să mai aştepte, realimentîndu-şi printr'un oftat inhibitiv provizia de răbdare. De altfel, îşi dedea prea bine seama că din cauza ţinutei sale (venind direct dela ora de instrucţie călare, purta miţoasa manta de Buhuşi cu care-l înzestrase ţara, ca şi capela respectivă cu moaţele strict reglementare) a putut fi lesne confundat cu o ordonanţă trimisă de superior, să se intereseze dacă i-au sosit banii.

Privită sub acest unghiu, situaţia în care se afla i se părea mai de grabă amuzantă, complăcîndu-se în pitorescul travesti, care se învecina cu un veritabil incognito.

— Auf Wieder-Sehen, Grüssgott! und viele, viele Danken, Fräulein Wilma!

O doamnă în vîrstă, îmbrăcată în negru, îşi exprima astfel gratitudinea de a fi fost servită atît de promt deşi se prezentase la ghişeu în urma lui Dinu.

— Elève Cònstantin Dragu, se înduplecă vocea Domnişoarei Wilma într'un tîrziu.

* * *

Coborînd treptele oficiului poştal situat în zona limitrofă dintre cartierele Cetate şi Fabric, Dinu îşi încetini pasul nehotărît.

Fiind sîmbătă, era liber pînă seara la ora opt. Masa o pierduse în orice caz. In definitiv, nu depindea decît de el ca să poată fi liber chiar pînă a treia zi luni dimineaţa. Acum, mai ales că avea şi bani, nu-i mai rămînea decît să-şi caute cameră. Dacă ar porni chiar acum în recunoaştere prin oraş? Lectura unei pitoreşti firme în fier forjat de factură mai mult sau mai puţin medievală:

Elemer Zsabo,

Pitărie de lux şi magazin cu toate hele,

Tafică R. M. S.

îi sugeră ideea că astăzi în sfîrşit, şi-ar putea permite un adevărat prînz, şi mai cu seamă un pachet de „Chesterfield'' veritable, de vreme ce era iarăşi bogat, o bogăţie relativă, bineînţeles. Să se ducă la „Palace''? Nu prea era îmbrăcat pentru „Corso''. Cît despre ţigările englezeşti,... nu se găseau decît la gară. O idee cu adevărat inteligentă: va prînzi la restaurantul gării. La ora asta (era trecut de două) ce alt restaurant l'ar mai putea servi ca lumea? Dinu se minţea singur. Ceea ce îl atrăgea spre gară era într'adevăr restaurantul? Cu siguranţă că nu. Ţigările? Indirect poate. Dar adevăratul motiv era cu totul altul. Ţinea să revadă teatrul în care se desfăşuraseră cu o săptămînă în urmă ultimile scene ale bizarului său început de aventură — început, vai fără niciun fel de urmare posibilă cu frumoasa englezoaică din Simplon. Işi scoase tabachera. O deschise gînditor. Ii mai rămîneau două „Plugare'', înduioşătoare vestigii ale săptămînii de cruntă dar romantică mizerie petrecută în dormitorul carantinei pokeriste, în aşteptarea mandatului salvator. Işi aprinse una, apoi începu să tuşească. Tutunul pămîntiu al ţigării avea un miros aspru şi iute ca de ţărînă. Nu degeaba îi spunea „Plugar' sau „Pleugher'', după fantezista pronunţare a lui Sandi, ironică parodiere a aristocraticilor „Chesterfield'', de odinioară. Dinu privi din nou „amenda'' primită pe peron. In interiorul capitonat al tabacherei cu blazon, ultimul „Plugar'', se lăfăia cu beatitudinea inconştientă a unui mujik hirsut cufundat beat mort în baia de aur a unei ţarine detronate.

Brutalitatea frustă a imaginei sugerată de amintirea frazei englezeşti audiată involuntar cu o săptămînă în urmă în vagonul restaurant al Simplonului: „minunată ţară, păcat că o stăpînesc aceşti necioppliţi pierde-vară abia ieşiţi din preistorie'', îi aduse pe buze un zîmbet aproape satisfăcut.

* * *

Salutat de reverenţioasa dublă fluturare de pulpană şi şervet a chelnerului, Dinu părăsi restaurantul gării prin ieşirea spre sala de aşteptare clasa I şi II.

Inainte de masă încercase zădarnic să pătrundă pe peron. Chiar călătorilor cu bilete accesul le era interzis pînă la sosirea sau formarea trenurilor. Cum ar fi trebuit să aştepte pînă la ora 4,12 sosirea Expresului, îşi prelungise intr'adins dejunul cu două cafele, pe care le degustase gînditor, învăluit în volutele albăstrii ale ultimului „Plugar". Se simţea atît de singur!...

Raportată la singurătatea lui, la pustiul din această gară, amintirea întîmplării petrecute pe peron cu o săptămînă în urmă, căpătă amploarea erupţiei unei sonde incendiate de scânteia fulgerului ţişnit din bezna unei nopţi cu nori de catran.

* * *

— Cu ţigări! Un pachet Chesterfield.

In schimbul ţigărilor, Dinu întinse o hîrtie de 500. Sfişie învelişul poleit al pachetului, apoi rămase gînditor cu ţigara între degete, uitînd să şi-o mai aprindă. In timp ce băiatul cu ţigarete „Speţiale" se scotocea în toate buzunarele pentru a completa restul, Dinu îl privi cu luare aminte. Era acelaşi din mîinile căruia primise „amenda". Din toată această gară, din oraşul întreg, din ţara şi chiar din lumea întreagă, era singura persoană în prezenţa căreia ar fi putut evoca amintirea acelei întimplări, fără a fi taxat drept un mistificator extravagant pînă la ţicneală. Avu cîteva momente chiar tentaţia de a intra cu tot dinadinsul în vorbă cu el, pentru a-l întreba dacă-şi mai aminteşte de domnişoara cu tabachera din simplon. Dar ezita căci nu prea ştia cum să înceapă. Oricum şi-ar fi formulat prima întrebare, riscul de a fi luat drept puţin cam într'o parte era greu, aproape cu neputinţă să-l înlăture. Intre timp băiatul cu ţigări îi completase restul şi cum expresul staţiona de un minut pe linia 2-a, se depărtase în grabă, oferindu-şi marfa pasagerilor dela ferestre:

— „Tigarete speţiale"!

Cu toată hotărîrea lui de a renunţa, cel puţin pentru moment, la interogatoriul proectat Dinu continua instinctiv să-l urmărească din ochi.

— „Hallo please cigarettes"!

Amatorul de ţigări din uşa vagonului restaurant părea după accent a fi american. Găsind un binevenit prilej de a se amesteca în conversaţia mai mult simbolică dintre American şi vînzătorul de ţigări, care se încurcase de-abinelea în complicate calcule valutare, (trebuia să dea restul la un dolar). Dinu interveni cu o amabilitate mai mult sau mai puţin dezinteresată.

După plecarea expressului, în vreme ce îşi savura cu deliciu primul fum al ţigării, a cărei aromă timp de o săptămînă aproape o uitase, Dinu se trezi făcînd următoarea reflecţie pe cît de neaşteptată, pe atît de judicioasă: dat fiind că băiatul cu ţigări nu

pricepe nici o boabă englezeşte, cum de se înţelesese cu Miss Chesterfield? De vreme ce îi întinsese „amenda" cu o explicaţie completă: — „Domnişoara vă mulţumeşte pentru ţigări şi vi le trimite în tabacheră", înseamnă că Miss Chesterfield îi dăduse instrucţiuni precise. Ori Miss Chesterfield ştia romîneşte probabil tot atît cît băiatul cu ţigări englezeşte. Cum de se înţeleseseră totuşi?!

Din ce în ce mai preocupat, Dinu nu-l mai slăbea pe băiat din ochi. Fie ce-o fi acest lucru trebuia lămurit imediat. In fond ce-i păsa lui de ce va crede băiatul, cu ţigări despre dînsul?

— Cu ţigări, poftim te rog încoace băieţaş. Aşi dori să te întreb ceva.

— ? ? ! !

Dinu îşi scoase tabachera din buzunar.

— Iţi mai aminteşti de domnişoara din Simplon care ţi-a dat acum o săptămînă tabachera asta?

După cîte-va secunde, expresiei de uluire aproape îndobitocită a vînzătorului de ţigarete „Speţiale" îi succedă un surîs larg, luminos, triumfător.

— Cum nu Domnişorule! Domnişoara dela jam! Dumneavoastră eraţi domnişorul dumneaei? Tulai cum nu v'am cunoscut. Nu mă tot dumiream cu cătană să-mi ceară ţigări aşa faine şi să mai vorbească şi mericăneşte.

— Dacă spui că-ţi aduci aminte de Domnişoara din Simplon, spune-mi cînd ţi-a dat tabachera ce ţi-a spus şi cum ţi-a vorbit?

— A spus să v'o dau Dvs, minten de eraţi lîngă băgaje.

— Nu te întreb de asta. Vroiam să ştiu în ce limbă ţi-a vorbit? Romîneşte?

— Ba!

— Nemţeşte?

— Nici!

— Atunci? Nu-ţi mai aminteşti?

— Ba! Cum nu! In mâghiară.

(Va urma) MIRCEA GESTICONE

DIN BACOVIA

P L O M B

Ils dormaient lourds, les lourds cercueils de plomb,
aux fleurs de plomb et funèbre ornement —
j'étais seul dans la tombe... L'âpre vent
faisait grincer les couronnes de plomb.

Il dormait de retour, l'amour de plomb
sur fleurs de plomb — et j'ai crié d'effroi
j'étais seul près du mort..... il faisait froid
et lourdes pendaient ses ailes de plomb.

Dormeau adânc sicriele de plumb — Şi flori de plumb şi funerar vestmint — Stam singur în cavou.... şi era vînt... — Şi scîrţiau coroanele de plumb.

Dormea întors amorul meu de plumb — Pe flori de plumb, şi-am început să-l strig — Stam singur lîngă mort.... şi era frig... — Şi-i atîrnau aripele de plumb.

LACUSTRE

Depuis des nuits qu'il pleut, j'entends
pleurer sans fin les éléments,
je suis seul, et je songe au temps
des habitations lacustres.

Je me vois sur d'humides planches:
sur mon flanc nu frappent les flots...
Je tressaille en songe, il me semble
n'avoir tiré le pont de l'eau.

C'est comme un vide sans histoire,
je me retrouve aux mêmes jours...
Et je sens sous le lent déluge
s'effondrer les pilotis lourds.

Depuis tant de nuits que j'entends
pleuvoir, je tressaille et j'attends.
Je suis seul et je songe au temps
des habitations lacustres.

De-atîtea nopţi aud plouînd, — Aud materia plîngînd.... — Sunt singur, şi mă duce-un gînd — Spre locuinţele lacustre.

Şi par'că dorm pe scînduri ude, — In spate mă izbeşte un val — Tresar prin somn, şi mi se pare — Că n'am tras podul dela mal.

Un gol istoric se întinde, — Pe-aceleaşi vremuri mă găsesc.... — Şi simt cum de atîta ploaie, — Piloţii grei se prăbuşesc.

De-atîtea nopţi aud plouînd, — Tot tresărind, tot aşteptînd.... — Sunt singur, şi mă duce-un gînd — Spre locuinţele lacustre....

BRUINE

L'hiver et l'automne
descendent les deux:
il pleut et il neige,
il neige et il pleut.

La nuit tombe lasse
si vide, et sordide,
de l'école passent
les enfants livides.

Et les murs moisissent,
un froid me saisit....
Je songe aux cadavres
des ensevelis.

L'hiver et l'automne
descendent les deux:
il pleut et il neige,
il neige et il pleut.

Şi toamna şi iarna — Coboară-amîndouă; — Şi plouă şi ninge — Şi ninge şi plouă.

Şi noaptea se lasă — Murdară şi goală; — Şi galbeni trec bolnavi — Copii dela şcoală.

Şi-s umezi păreţii — Şi-un frig mă cuprinde — Cu cei din morminte — Un gînd mă deprinde.....

Şi toamna şi iarna — Coboară-amîndouă; — Şi plouă şi ninge — Şi ninge şi plouă.

FANFARE

Qu'il était triste l'opéra
de la fanfare militaire
jouant tard, la nuit, au jardin....
Qu'elle attristait la ville entière
notre fanfare militaire!

Je pleurais errant dans la rue
dans la nuit vaste, si sereine....
Et si déserte était la rue,
mais d'amants l'allée était pleine.

En ville les becs électriques
donnaient des frissons de démence:
c'était une nuit de septembre
glaciale et d'un vide immense.

Qu'elle attristait la ville entière
notre fanfare militaire,
jouant tard la nuit au jardin....
Qu'il était triste l'opéra
de la fanfare militaire!

Ce tristă operă cînta — Fanfara militară — Tîrziu, în noapte, la grădină.... — Şi tot oraşul întrista, — Fanfara militară.

Plîngeam şi rătăceam pe stradă — In noaptea vastă şi senină; — Şi-atît de goală era strada — De-amanţi grădina era plină.

Oraşul luminat electric — Dădea fiori de nebunie — Era o noapte de Septemvrie, — Atît de rece şi pustie.

Şi tot oraşul întrista — Fanfara militară... — Tîrziu, în noapte, la grădină, — Ce tristă operă cînta — Fanfara militară.

CRÉPUSCULE D'HIVER

Lourd crépuscule de sombre métal.
La plaine est blanche: un seul cercle infini,
taciturne un corbeau, sur le ciel gris,
fend l'horizon d'un trait diamétral.

Les arbres nus paraissent de cristal,
vers moi montent les appels du néant,
et le même corbeau, s'en retournant,
fend l'horizon d'un trait diamétral.

Traducere de MARIA HOLBAN

Amurg de iarnă, sumbru, de metal, — Cîmpia albă — un imens rotund —
Vîslind, un corb tăcut vine din fund, — Tăind orizontul, diametral.
Copacii rari și ninși par de cristal. — Chemări de dispariție mă sorb, —
Pe când tăcut se'ntoarce-acelaș corb, — Tăind orizontul diametral.

COLINDELE D-LUI G. BREAZUL

Deși neasemuit de bogată, muzica țăranilor romîni a rămas pînă azi prea puțin cunoscută. Culegerile științifice, datorite mai ales străinilor, sunt deocamdată puține și nu luminează decît întinderi mici ale uriașei „terra incognita" învăluită încă în negura neștiinței.

Dintre toate genurile, cîntecul ritual de Crăciun s'a bucurat de cercetarea cea mai stăruitoare. Asupra lui, scrierile s'au înmulțit dela Anton Pann încoace, iar în timpul din urmă ne-au adus lămuriri de mare preț lucrările pline de noutăți uimitoare ale lui Drăgoi și Cucu, broșurile folositoare ale Academiei de Muzică Religioasă și a lui V. Popovici, în sfîrșit măestrele *Melodien der Rumänischen Weinnachtslieder* ale lui Bartök. Totuși multă muncă ne mai așteaptă și aici, pînă vom putea cuprinde cu privirea nesfîrșitul belșug de teme și forme.

Iată de ce iubitorii muzicii populare vor deschide cu bucurie noua culegere de *Colinde*, „întocmită de G. Breazul" : 454+X pagini prea frumos tipărite și înveselite din loc în loc cu chipuri colorate, cele mai multe plăcute.

Din nefericire, dela primele file folkloristul încearcă o grea desamăgire. După cum singur mărturisește, autorul nu ne-a dat o culegere de material inedit, adunat deadreptul din popor după legile meseriei, ci o seamă de melodii și texte, parte culese „de prin diferite părți ale țării, îndeosebi dela școlari", parte „cîntate odinioară" de autor și acum „scrise pe note" (împărtășite adică culegătorului G. Breazu de către însuși informatorul G. Breazul), parte chiar „luate deagata" din cărți. Ce anume criterii au hotărît alegerea lor? Autorul nu ni le spune, și nici din cuprinsul cărții sale nu le putem deslușí. Destul că, spre părerea noastră de rău, nu avem în față lucrarea științifică ce am fi dorit

Neștiințifică este deasemenea arătarea isvoarelor „Barasabia" sau „Muntenia" sau „Bucovina" nu sunt lămuriri mulțumitoare într'o vreme cînd știința cere să fie însemnate, pentru fiecare document în parte, cel puțin: județul, satul, apoi numele, vîrsta, știința de carte și călătoriile cîntărețului. Iarăși nu se poate trimite la is-

voare tipărite prin prescurtări ca „după A. Pann" (care a scos „Cîntecele de stea" în 4 ediții) sau „după S. V. Drăgoi" (care a tipărit mai multe rînduri de Colinde) sau „din Cărțile de G. Breazul" (care pot fi necunoscute unora). Trimiterea „după O. Densușianu" dela 113 ne înșeală chiar deabinelea: textul CLXXIX din *Flori Alese*, Densușianu nu l-a cules, ci l-a găsit într'o revistă, de unde l-a luat și G. Dem. Teodorescu *(Poezii Populare*, pag. 39).

Cîteodată autorul merge și mai departe: unele isvoare d-sa nu ni le arată de loc. Astfel, melodiile 82, 266, 268, 287 și textul dela 216 au drept culegător nemărturisit pe G. Cucu *(200 Colinde*, 23, 39, 40, 49, 165). Colinda 27 nu vine deadreptul „din cărțile de G. Breazul", ci dintr'o compoziție cunoscută de Bircă, iar melodiile 41 și 121 le-a cules A. Borșianu, a cărui tăinuire este cu atît mai nedreaptă, cu cît d-sa cel dintîi a însemnat ciudatul tip de colindă dela 121. Și ce să mai zicem de nevinovatul „Ardeal", care ascunde la 156 numele d-lui Bartók *(Cântece populare din Bihor*, 207)!

In aceeași măsură sunt neștiințifice puținele informații date de autor, în scurta sa prefață, despre repertor și ritual. Că „pe unele părți ale țării" se cîntă cîntece de stea la colindat, sau că „prin alte părți" se cîntă cîntece de vicleim la stea, sau că „pe alocurea" colinde de Crăciun se cîntă la Anul Nou, sau că „pasă-mi-te" țăranii fac o deosebire între Colindele de Ajun și cele de Crăciun, acestea toate nu ne învață științificește vorbind, nimic.

Neștiințifică este și terminologia plină de termeni tehnici, de fantezie sau greșeli. Autorul vorbește, de pildă, în mai multe rânduri și cu vădită plăcere despre „Colinde de Moș Crăciun", măcar că nicăeri poporul nu cunoaște o sărbătoare numită Moș Crăcun sau Colinde pentru un astfel de Moș. „Bătrînul Crăciun" sau „Moșul Moș Crăciun" apare în textele Colindelor cînd ca un sfînt cînd ca un personaj al Nașterii și atîta tot. Tot așa, prin „colind" nu se înțelege nicăeri un rit, cum își închipue d-l Breazul, cînd scrie că anume cîntece sunt cîntate „la colind". Ritul se chiamă „colindat", iar „colind", în județele muntenești, numai cîntecul însuși, spre deosebire de „colinda" ardelenească. Ca în toate scrierile d-lui Breazul dela 1925 încoace, întîlnim iarăși aici formula lipsită de înțeles dar dragă d-sale: „versul și viersul". Oricît de frumos ar suna asemenea împerecheri de termeni asonanți, ele rămîn calambururi curate, dacă termenii împerechiați nu țin de unul și același vocabular tehnic. Ori zicem în termeni culți: „melodia și poezia", ori zicem în termeni populari: „viersul și vorbele". Apropierea „viersului" țărănesc de „versul" cărturăresc este cu atît mai nepotrivită, cu cît poporul nici nu simte versul ca o unitate metrică: ne-o dovedesc manuscrisele țăranilor cu știință de carte puțină, care scriu poezia așa cum scrim noi proza, nu în rânduri despărțite, ci în șir, fără întrerupere. Pentru ei versurile sunt „vorbe", vorbe „potrivite", spre deosebire de cele nepotrivite, adică de proză.

Clasificarea materialului nu este mai științifică nici ea. Călăuzit de „datini și prilejuri", autorul a ajuns la următoarea împărțire: I. Colinde de Moș Ajun și de Moș Crăciun: *a)* religioase; *b)* lumești. II. Cîntece de Stea. III. Vicleimul (Irozii). IV. Colinde de Anul Nou. V. Plugușorul. VI. Sorcova. VII. Vasilca. VIII. Boboteaza. IX. Salcia. X. Lăzărelul. XI. Colinde de Florii. XII. Colinde de Paști.

Cît privește categoriile de mai sus în parte, am mai arătat și altă dată *(Bocetul și hora lungă în liceu*, pag. 5) că nu se poate vorbi de Colinde de Paști, atîta vreme cît nu cunoaștem încă decît una singură (Cucu 200, aici 297). Adevărul acesta d-l Breazul nu isbutește să-l ascundă adaogînd trei cîntece din jocul teatral sud-ardelenesc al „Mironosițelor", fiindcă acestea nu pot fi cu niciun chip numite colinde, oricît am silui înțelesul cuvîntului. Salcia muntenească (de altfel însoțită de cîntări cărturărești stricate) este prea mărginită teritorial, ca să poată fi pomenită într'o înșirare de rituri care trece cu vederea, între altele „Țurca" ardeleană, atît de răspîndită și de țărănească.

De altă parte, „orînduirea" d-lui Breazul nu se bizue, privită mai deaproape, nici pe prilej nici pe datină, cum spune autorul, ci cînd pe datină, cînd pe prilej, cînd pe gen, adică pe altceva cu totul decît datina sau prilejul. Impreunînd cîntecele Sorcovei sau ale Vasileii, d-sa se ia, în adevăr, după datină. Despărțind colindele Crăciunului de ale Anului Nou, se ia după prilej și nesocotește datina, întocmai aceeași la 24 și 31 Decemvrie. Iar deosebind colindele religioase de cele lumești, se ia după cuprins, trecînd și peste prilejul și peste datina de care se leagă deopotrivă și unele și altele.

Prilejul și datina sunt dealtminteri criterii de clasificare peste măsură de primejdioase, odată fiindcă datinele, cum spune și autorul, se deosebesc mult dela un ținut la altul, apoi fiindcă într'o vreme de decădere a ceremoniilor rurale, ca cea de față, repertoriile celor înrudite se amestecă deseori între ele. Indrumându-ne numai după datină și prilej vom apropia vrînd nevrînd, ca d-l Breazul fapte artistice neasemănătoare despățind altele asemănătoare. Astfel, cîntat de țărani la colindat, troparul bisericesc al Nașterii (1, 2) tot tropar rămîne în veci și nici datina și nici prilejul nu-l pot preface în colindă. Un rit întîmplător va cuprinde dimpotrivă una și aceeași temă (ca Vinderea lui Christos) cînd în repertoriul Crăciunului (62), cînd într'al Floriilor (296); altele (ca Miorița sau Chinurile lui Christos) cînd în repertoriul Crăciunului (60, 130, 131), cînd într'al Anului Nou (257, 258, 260, 261, 262); altul (ca Nunta Soarelui) cînd în repertoriul Crăciunului, cînd într'al Bobotezei (280) etc.

Dincolo de prilej și de datină, o clasificare corectă a cîntecelor rituale trebue deci neapărat să țină în seamă caracteristicile lor poetice și muzicale. Cercetarea acestora d-l Breazul o ocolește însă, din nefericire, cu tot dinadinsul, deși numai cunoașterea temeinică a materialului de clasat, isvorîtă din analiză, îl putea feri de greșelile

amintite și-l putea împiedica să se lase înșelat de termeni locali luînd drept „Colinde de Moș Crăciun'' cîntecele de stea 3, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 50, 59, 62, 64, 66, 259; dînd aceeași temă poetică odată drept religioasă (4—20) altă dată drept lumească (79), același cîntec odată drept cîntec de stea (206), altă dată drept cîntec de Vicleim (229) ș. a. m. d.

Mai neștiințifice decît toate acestea sunt însă schimbările făcute de d-l Breazul, fără urmă de sfială, în texte și melodii. Azi, cînd nici una din uneltele științei nu pare folkloriștilor destul de desăvîrșită pentru redarea întocmai a adevărului, cînd însemnarea credincioasă a faptelor a ajuns legea de temelie a oricărei cercetări, d-l Breazul mărturisește, cu o nevinovăție deadreptul uluitoare, că și-a îngăduit să prefacă și muzica și poezia poporului după bunul său plac. Unora din cîntece „le-am îndreptat'', zice d-sa la pag. 8, „fie viersurile, fie versurile după cărți făcute mai'nainte...'', altele „le-am mai scuturat de încărcătura întorsăturilor viersului, le-am făcut mai simple''.

Iată-ne așadar întorși cu vre-o 80 de ani înapoi, la vremea năravurilor de pomină ale editorilor de cîntece „culese și corese'' și te întrebi cu îngrijorare la ce au folosit toate învățămintele cîte le-am putut trage de atunci din munca atîtor culegători cinstiți.

De îndreptările d-lui Breazul nu scapă nici poporul, nici culegătorii, nici Cucu, nici Drăgoi, nici Bartók, nici G. Dem. Teodorescu, și nu arareori ele merg pînă la falsificare deplină.

Dacă se întimplă să lipsească d-lui Breazul textul unei melodii, d-sa nu stă mult pe gînduri. Ia un text dintr'o carte „făcută mai'nainte'' și întregește fără șovăire „viersuri'' din Moldova cu „versuri'' din București (102, 117). Nu-i plac unele versuri? Le înlătură fără multă vorbă, ca la 25 (Cucu 17), unde sare patru rînduri, sau la 297 (Cucu 200), unde sare două, nu se înțelege de ce, sau la 294 (Cucu 199), unde lipsesc 6 versuri din 18. De cele mai multe ori, d-sa se mulțumește însă să schimbe ceeace i se pare nepotrivit. La G. Dem. Teodorescu (pag. 95) citim: „și mult pește în mare este'', la d-l Breazul: „și mult pește'n apă crește''; la cel dintîi: „pe pui de vidră-l lega'', la d-l Breazul:

Pe pui de vidră-l lua
Și-apoi strîns că mi-l lega;

Cucu scrie: „Aleluia domn boier'', d-l Breazul: „Aleluia, Domn, boeri''; Cucu: „Pe mulți îi belea la pungi'', d-l Breazul: „Pe mulți în belea punea''; Cucu: „bătrîni schimnicei'', d-l Breazul: bătrîni și miei'' (216); Bartók: „Lui Adam Avram'', d-l Breazul: „Lui Moșu Adam''. Altă dată îi displace „Jumătate a francului'' din Colinda 23

a lui Cucu și îndepărtează versul. Dar ca să nu dispară rima, trebue să mai cadă un vers și să se prefacă altul de unde la Cucu:

Un colac de grîu curat,
Pe fața colacului,
Jumătatea francului,
Plata colindatului.

la d-l Breazul (82):

Colacul de grîu curat.
Plată pentru colindat.

Intocmai cum răposatul Atanasie Marienescu mai strecura în colinde ceva „fete sabinioare'', ca să dovedească obîrșia noastră latină, d-l Breazul mai adaugă și el ici-colo cîte un amănunt neaoș romînesc ca în „cuvintele îndreptate după O. Densușianu'' dela 113:

Flori alese:

Pe munții cu florile
Paște Neagu oile
Paște-le pornește-le,
Dinainte bate-le,
De pe urmă strînge-le
La merez întoarce-le.

d-l Breazul:

...Paște-le pornește-le
Di'nainte 'ntoarce-le
'n lături potrivește-le,
Din fluer doinește-le.

Acest „doinește-le'' trebue să-i fi părut autorului nostru un nec-plus ultra al neaoșiei ciobănești....

Incununarea tuturor „îndreptărilor'' o aflăm însă la 242. Aici d-l Breazul a contopit într'unul singur două texte ale lui G. Dem. Teodorescu (*Poezii pop.*, pag. 82 și 83), cam în felul următor: vers. 1—10 le-a luat din textul 2, vers. 11—14 dn textul 1, vers. 15—16 din textul 2, vers. 17—21 din textul 1. Urmează un vers care sună la G. Dem., textul 2: „Și la ea că-mi trimetea'', în textul 1: „într'o clipă că-mi venea''; d-l Breazul înlocuește cu: „Și la ia că îmi venea'' și adaogă un vers 23 făcut de d-sa: „De ia mi s'apropia'', urmat de versul 24, din textul 1. Apoi G. Dem. scrie (textul 2):

Facă... atîta bine,
Atît bine pentru mine,
Să-mi ostoae din cîntat

d-l Breazul „îndreaptă'' (vers. 25—27):

Fă... atît(a) bine,
Atît bine pentru mine,
Cîntecul nu-l mai cînta,

după care se întoarce la textul 1, de unde ia vers. 18—20, preface „Taci... nu mai cînta'' în: „Ostoește din cîntat'' și urmează cu vers 31—34 din textul 2. Versul 35 este iarăși o parafrază: „Și'nturnatu-i e pe-aci'' în loc ori de: „Și'nturnatu-i p'acolea'' (textul 1) ori de: „Și i-e calea lui p'aci'' (textul 2). Sfârșitul amestecă, iar, versuri din amîndouă textele lui G. Dem., cu mai multe schimbări. După versul 38, d-l Breazul lasă deoparte „Și pe mine m'a urî''; după versul 48, adaogă dimpotrivă dela d-sa: „Să mă ducă l'alte curți''.

Se înțelege că melodiile o duc tot atît de greu. Cînd pornește Drăgoi cu timpul 1 al măsurii, d-l Breazul pornește cu timpul 3 (65, 66); Cînd scrie Cucu 3/4 d-l Breazul scrie 5/8 (266); când Cucu măsoară cu optimi, d-l Breazul măsoară cu pătrimi (170, Cucu 147). La 294, Cucu cere o pauză de pătrime după versul 1; d-l Breazul o șterge și înlocuește apoi o pătrime printr'o doime, de un ritm și neadevărat și schilod. 156 începe la Bartók cu *do-fa;* d-lui Breazul îi place mai bine *do-mi* și îndreaptă cu atît mai puțină frică, cu cît își închipue că aceasta îl va ajuta să dea uitării numele culegătorului adevărat. La 110, Drăgoi a însmenat un bemol în măsura 4; D-l Breazul este de părere că se poate și fără el. Refrenul acestei colinde nu se mai recunoaște și nici al colindei 282 (după același). Iar la 76 și 297, ritmul, forma, textul refrenelor din originalele lui Cucu au fost forfecate fără cruțare.

Notația mai tuturor melodiilor este de altfel, tehnic vorbind, cît se poate de rea. Stîngăcia ei diletantică autorul ar vrea să ne-o dea drept voită: „în deobște scrierea muzicală'', citim în prefața d-sale, „nu arată decît urmele, albia pe care tălăzuesc revărsările de viers și suflet din cîntece,... scrierea lasă ceva, mai mult or mai puțin, pe dinafară; cea din cartea noastră, lasă mult''. Cu alte cuvinte, în loc să îndrepte neajunsurile sistemului modern de notație printr'o însemnare cît mai amănunțită, d-l Brezul îl face și mai rău, lăsînd pe fiecare să „împlinească'' lipsurile „din închipuirea, inima și înțelegerea'' sa. Dar scrisul muzical, ori ce ar zice d-sa, nu are drept scop numai „să trezească și să lămurească în inima oricărui Român, întoarcerile melodiei, undele viersului'', ci chiar să ne dea o icoană cît mai apropiată a celor cîntate.

La acest mare cusur, chipurile voit, se adaugă altele, și mai mari, datorite însă nu voinței autorului, ci uimitoarei sale necunoașteri a poeziei și muzicii populare. Astfel, d-l Breazul îmi face cinstea să împărtășească părerea mea *(30 Cântece Populare,* pag. 10), că silabele de întregire muzicală a versurilor trebue tipărite cursiv, sau, cum spune d-sa, „aplecate spre dreapta''. Dar ne-

cunoscînd îndeajuns poezia populară, i se par „adaosuri care împlinesc unele versuri, pentru a le potrivi întocmai viersurilor'', silabe care nici adaosuri, nici împliniri nu sunt, ca „*ră*'' din plura-
lele arhaice „mergeară'', „grăiară'' etc., scrise de nenumărate ori greșit: „mergea-*ră*'', „grăia-*ră*'' etc., și chiar: „dădu-*ră*'' „mul-
țumi-*ră*'' etc., (68, 90, 106, 129, 252). La 28, d-l Breazul vede într'un substantiv oarecare, anume „darul'' colindătorilor, o prepoziție întregită *în cuprinsul versului*, de unde ortografia deadreptul hazlie:

Dar-*u*, dar-*u* ce-și aduc-*u*?

și:

Dar-*u*, dar-*u* cui l'o da-*re*?

Dar și mai umoristică este ortografia dela 106, unde d-l Breazul crede că o silabă de întregire poate fi elidată, adică menită să întregească, totuși poate să nu întregească nimic:

Și pe leu că mi-l lega-*r'*

și:

Drum acasă și-apuca-*r'*.

Că, d-l Breazul nu este lămurit de fel nici asupra metricii, nici asupra ritmicii țărănești se vădește și mai limpede din notațiile melodiilor, unde de cele mai multe ori nici urmă din mult lăudata „îngemănare'' a cuvîntului cu sunetul nu rămîne, ci, tocmai dimpotrivă, „viersul și versul'', se bat mereu cap în cap. Silabe accentuate ale versului cad într'una pe timpi slabi ai măsurilor și, prin urmare, silabe neaccentuate pe timpi tari, fie că autorul așează greșit barele de măsură între grupurile metrice, ca la 5, 15, 17, 18, 23, 24, 32, 36, 37, 41, 44, 48, 49, 52, 58, 65, 68, 71, 87, 89, 90, 91, 96, 101, 107, 109, 118, 127, 131, 134, 136, 140, 152, 162, 165, 180, 181, 185, 192, 224, 236, 255, 259, fie că scrie două măsuri pentru un singur grup metric, ca la 73, 84, 89, 93, 108, 197, 207, 298, 224, 245 fie că prelungește fără nicio nevoie, un timp slab pe timpul tare următor, ca la 94, 120, 130, 140, 155, 163, 172, 181, 206, 225, 289, 294.

Lipsit de cunoștințe temeinice de folklor, d-l Breazul se arată în aceeași măsură lipsit și de cunoștințe teoretice muzicale, incît îl vedem rătăcind prin tainițele ritmicii ca printr'un labirint întunecos din care nu este scăpare. Ba nu deosebește o măsură 6/8 de o măsură 3/4 (75, 106, 253, 53, 264); ba nu recunoaște o sincopă (4); ba întrebuințează pentru unul și același ritm, fără nicio noimă, alte unități de timp (145 și 147, 196 și 198, 200 și 202); ba alege din senin o unitate de timp stranie și neobișnuită ca 16-mea (118, 145);

ba ia grupuri ritmice ternare drept binare şi binare drept ternare (35); ba scrie o anacruză de 3 timpi la o măsură de 5; ba se încurcă într'un 2/4 şcolăresc, scriind 2/8 (155) sau 4/4, cu o jumătate de măsură anacruză (165); ba arată o măsură pe care apoi nu o urmează (253); ba, ne mai ştiind cum se înghesuie melodiile între bare de măsură, născoceşte fel de fel de măsuri năstruşnice, ca 10/8 (273) sau 8/8 (253) sau 4/8, 3/8, 2/8 (16), sau 5/4, 2/4, (40), sau 5/4 C 2/4 (59, 242), sau (culmea!) $\frac{4+6+3}{8}$ (264) Şi toate acestea, după ce ni s'a spus că „viersurile" au fost făcute „mai simple"!

Lipsa de pregătire tehnică a d-lui Breazul îi pune de altfel piedici la tot pasul. Odată, vrînd să transpue colinda 7 din *XXX coruri* de Drăgoi, o scoate din diatonică cromatică; altă dată nu înţelege forma unei melodii şi scrie 4 rânduri melodice în loc de 2 (143); iar în 97 din 300 melodii, d-sa nu păzeşte nici măcar regulile ortografice elementare ale muzicii vocale, privitoare la scrierea notelor cu sau fără coadă, reguli cu care începe învăţămîntul teoriei şi al solfegiului...

Aşa dar, culegerea de *Colinde* a d-lui Breazul, alcătuită, din material dubios, prelucrat fără scrupul, rău clasat, şi încă mai rău scris, nu este nici în cea mai mică măsură o lucrare ştiinţifică. Cum spuneam, se pare că autorul nici n'a ţintit să aducă vre'un folos ştiinţei. Să ne întrebăm, prin urmare, ce alt scop a putut urmări d-sa

*
* *

Deşi nu ni-l arată limpede nicăeri, îl putem ghici din introducere, unde ni se spune, la pag. 5, că „rînduiala din cartea de faţă nu urmăreşte să strice datinele,..., ci să le păstreze", şi că atunci „când e ceva care nu se potriveşte, fie cu numele cîntecului, fie cu datina ori vremea la care e sorocit, se caută cîntecul în carte şi se cîntă cînd trebue"; apoi (pag. 9): „ne ducem cu gândul şi ne îndreptăm rugămintea spre... cei cunoscători ai meşteşugului muzicii, care pot desluşi viersurile din semnele scrisului, ca să se nevoească a învăţa pe cei din juru-le, cîntecele din cartea de faţă..., căci nu e datorie romînească mai vrednică de a fi îndeplinită..." etc., etc.

Dacă înţeleg bine, e vorba să se pue în mîinile sătenilor, sau cel puţin în ale căpeteniilor săteşti care ştiu muzică, un soiu de *corpus colindarum*, în care să găsească, pieptănate şi turnate într'o formă", standard", toate cîntările sărbătorilor de iarnă, astfel ca întreaga „obşte cea de un sînge şi de o lege", să se poată bucura de bogăţiile sale.

Se naşte îndată întrebarea: de ce trebue ţăranii să „caute în carte" şi să înveţe dela cărturarii orăşeni ceea ce mai firesc era

să înveţe cărturarii dela ei? D-l Breazul nu răspunde, dar atît din spusele d-sale, cît şi din însuşi chipul de alcătuire a cărţii se desluşeşte cam următoarele: poporul a început să părăsească obiceiurile vechi şi să-şi uite cîntecele; noi sîntem însă datori, cum zice autorul, „să facem părtaşi pe cei mai tineri... de bunurile sufleteşti, moştenite din vechime, să li le predăm lor ca o zestre de mare preţ". Cartea d-sale, d-l Breazul o vrea deci un mijloc de stăvilire a decăderii artei noastre ţărăneşti. Totodată, adunarea unor colinde de pretutindeni în aceeaşi culegere dovedeşte că d-sa crede nimerită răspîndirea bunurilor muzicale ale unui ţinut peste întreaga ţară", spre a putea fi cîntate pretudindeni de tot Romînul". Păstrare deoparte, răspîndire de alta: iată, în două cuvinte, ce urmăreşte d-l Breazul.

O încercare de acest fel o cred, cît mă priveşte, cu desăvîrşire neputincioasă; iar de ar izbuti aşi socoti-o cît se poate de dăunătoare.

Vreo 15 ani de cercetare a vieţii artistice rurale m'au învăţat că nu prin tipar se poate încetini măcinarea artei ţărăneşti sau înviora tradiţia istovită, ci numai prin mijloace trase din amănunţita cunoaştere a împrejurărilor din fiecare loc în parte. Asemenea mijloace pot fi: pilda vie a unora, întreceri, premii, îndrumări ş. a., niciodată însă învăţătura din carte. Iar de ar avea o carte ca aceasta, vreo putere, va fi răufăcătoare, fiindcă ar ajuta la ştergerea deosebirilor dintre repertoriile regionale. Intr'o mare măsură, originalitatea muzicii noastre populare stă în belşugul ei dialectal, care a uimit pe toţi cercetătorii. „Unificarea", repertoriului ţărănesc nu o pot dori decît cei ce nu-l cunosc. Dacă ar fi cu putinţă, ea n'ar însemna nicidecum un cîştig, ci o sărăcie şi a puţinului cît ne-a mai rămas.

Să ne învoim totuşi o clipă cu vederile d-lui Breazul, socotind, alături cu d-sa, că satele noastre au în adevăr nevoie de o culegere tipărită a colindelor din toată ţara. Urmează să ne mai întrebăm cum ar trebui întocmită o astfel de culegere.

Va trebui fireşte să fie mai întîi corectă, muzical vorbind, şi am văzut cît de incorectă este în această privinţă culegerea d-lui Breazul. Va mai trebui neapărat să fie *completă şi antologică*, sau, cu alte cuvinte, să ne aducă o alegere fără lipsuri a celor mai caracteristice motive poetice şi tipuri melodice, în forma lor cea mai deplină şi mai curată.

In starea de azi a cunoştinţelor noastre, o culegere completă nu este cu putinţă. Chiar mulţumindu-ne cu cît se ştie despre Dobrogea, Moldova, Bucovina, unele judeţe de miazănoapte ale Ardealului, Hunedoara şi judeţele de miazăzi ale Munteniei de răsărit, tot mai rămîn mari întinderi ca şi necunoscute: Muscelul, Argeşul, Prahova, Râmnicul-Sărat, Sibiul, Făgăraşul, Târnavele, amîndouă, cu stilul lor atît de neaşteptat, Sălajul, Someşul Năsăudul (şi el un teritoriu dialectal deosebit), în sfîrşit, Oltenia,

unde culegătorii trecutului n'au știut să afle izvorul colindelor. Pînă la împlinirea acestor lipsuri, sintezele trebuesc amînate.

Dar să vedem cel puțin cum a știut d-l Breazul să folosească puțina agonisită a trecutului și să ne înfățișeze avutul ținuturilor cît de cît cunoscute. Să luăm drept pildă Muntenia, îndreptîndu-ne chiar numai după două culegeri mai cuprinzătoare: a lui Cucu pentru melodii, a lui G. Dem. Teodorescu pentru texte.

In *Poeziile populare* ale acestuia, întîlnim dela cele dintîi pagini, teme poetice care lipsesc din cartea d-lui Breazul. Nu vorbesc de „Colindul lui Christos" (pag. 19), care nu s'a mai aflat de atunci niciodată. Dar era destul ca d-l Breazul „să se nevoiască", cum ar zice d-sa, pînă intr'un sat din Ialomița sau Tulcea, ca să poată culege texte ca cele dela pag. 22 sau 53, sau 68, sau 75, sau 76, sau 91, sau chiar ca al colindei „de văduvă" dela pag. 91, de fapt o colindă „de mort", cum se mai cîntă în Ialomița, pînă astăzi. Și nici n'ar mai fi fost silit atunci d-l Breazul să-și îndrepte textele după „cărți făcute mai 'nainte".

Cît despre muzică, te minunezi iară cu cîtă măreață nepăsare a trecut d-sa pe lîngă melodiile cele mai bune și mai proprii locului din colecția lui Cucu: 2, 26, 27, 87, 88, 98, 142 ș. a. m. Așa stînd lucrurile pentru Muntenia, se poate lesne bănui ce *jalnic* stau pentru teritoriile dialectale mai puțin cercetate, amintite mai sus.

Necompletă din vina lucrurilor și a autorului, culegerea d-lui Breazul putea fi totuși antologică în înțelesul arătat. La alegerea textelor și melodiilor menite unei răspîndiri în pături largi, se cerea firește cea mai mare grijă.

Nu mai trăim astăzi o vreme de înflorire a artei populare, ci una de vădită sleire a ei. Memoria, reazăm de temelie al tradiției, slăbește mereu. Textele se împuținează și se scurtează (94, 111, 259 etc.), uneori în așa măsură, încît nu mai păstrează nici miezul lor, 48, 88, 115, 279 etc., etc.), de unde înșirări de versuri fără niciun înțeles, ca:

Și azi nouă ani,
Cărăuși porniau,
Cărăuși veniau,
La fîntâna lină,
Cu apă puțină;
Mulți voinici s'adună,
Și-s azi nouă ani,
Cu arcu' ne-o tras-*u*.
Tot a nouă munți,
Printre livezi verzi,
Glasul cucului,
Viersul muscelului.
La izvoare reci,
Trei fete de Greci etc. (101).

Alte ori, sărăcirea treptată a repertoriului are drept urmare amestecul, prin „contaminare", a mai multor texte ciuntite, într'o singură cîntare, (15, 45, 93, 116, 238, 240, 286, 287, etc., etc.). Din ce în ce mai străin față de moștenirile trecutului său, poporul nu mai înțelege cîteodată nici cuvintele și cîntă, de pildă: „Un *beci* de păcurar", în loc de: „un biet de păcurar" (127) sau: „*grea vă valoarea*", în loc de „grea vamă va luat" (187).

Fiindcă legile din bătrîni pierd pe zi ce trece din putere, pătrund în cîntecele rituale elemente străine. Colindele primesc refrene lumești ca: „Doru' m'o dat jos-a și „Lumea mea" (114), sau „Anul nou cu bine" (259), sau „La mulți ani, Ioane" (285). In chiar cuprinsul lor, aflăm versuri ca:

Sculați, boeri, dela masă
Și haideți pîn'la morminte.
La morminte ce-ți vedea?
Oase de om înșirate,
Că nimeni nu le cunoaște,
Nici sărac și nici bogat,
Numai fecior de împărat (21).
La ușori, — Mănuchi de flori,
La icoane, — Tot cucoane! (85).

sau:

Nu știu, coase ori descoase,
Lăcrămioare știu că varsă;
Și le varsă'n păhărele,
Și stropește pe podele;
Și le varsă 'ntr'un pahar,
Și stropește pe divan (92).

sau, la sfârșitul unei povestiri a răstignirii, tam-ne-sam:

Mă suii pe dealu Mare,
Să văd floarea paștelui (296).

La care se adaugă împrumuturi din cărți de școală, ca 74 întreg sau, la 77, după un text de neînțeles:

Ce ne-aduce Moș Crăciun?
Tot ce e frumos și bun.

Se întîmplă azi să se cînte drept colindă o baladă schimonosită ca, la 100, Ilineuța Sandrului, sau o melodie lumească ca, la 69, cîntecul muntenesc „Pe deal pe la Cornățelu". In sfîrșit, e firesc ca în repertoriul unui rit popular foarte apropiat de ritul re-

ligios oficial, să se simtă puternic amestecul cărturarilor săteşti din slujba Bisericii. Credinţa naivă a acestora, împreună cu nedibăcia lor tehnică au rodit deseori, cu deosebire în Ardeal, roade artistice înfricoşătoare. Cu totul străine de arta poporului, cîntările zise „dieceşti" isbesc din capul locului prin înrîurirea neîndoioasă a Occidentului: melodii pătrate, cu temelie armonică, obişnuit foarte urîte, texte scrise într'o limbă chinuită, pe cît cu putinţă strofice, cu rime încrucişate, număr de silabe neobişnuit, anacruze, grupuri metrice ternare etc.

Ca de plidă:

Impăratul Romei,
August stăpînea,
Multe ţări a lumii;
Şi el poruncea,
Ca'n a sa împărăţie,
Tot poporul să se'nscrie,
Caa să se ştie *(191)*.

Altul:

Ingerii lui Dumnezeu,
Lui Dumnezeu lui Dumnezeu,
Astăzi sună în trîmbiţe,
In trîmbiţe în trîmbiţe. (160).

Mai frumos (cu melodie deopotrivă):

O împă-ratul cerurilor,
Spre isbă-virea neamurilor,
Din Maria s'a născut,
Domnul cel făr'de neeput,
Ca un om,
Luînd trup,
Din Maria s'a născut.
Domnul cel făr'de neeput,
Isbăvitorul Lumii. (226).

Incă şi mai frumos:

Mulţimea norodului, Doamne (9 silabe)
Aşternea pe cale (6 sil.)
Veşmintele sale (6 sil.)

Alţii tăiau ramuri de finic (9 sil.)
Şi cu bucurie mi-L întîmpinau (9 sil.)
Iar cei ce mergeau înainte (9 sil.)
Şi cu cei din urmă strigau şi ziceau: (11 sil.)

„Osana, Fiul lui David, (8 sil.)
„Bine eşti cuvîntat cel ce ai venit! (11 sil.)
„Şi iarăşi vrei ca să vii (7 sil.)
„Intru numele Domnului (8 sil.) (293)

Asemenea întristătoare dovezi ale stării de plîns în care a ajuns arta ţărănească a Românilor, folkloristul, care vrea să afle şi cum trăeşte şi cum decade şi cum moare această artă, le adună şi le priveşte deaproape cu dorul de a şti al omului de ştiinţă. Dar îţi stă mintea în loc că au putut fi primite între scoarţele unei antologii de vulgarizare. Pare de necrezut şi totuşi aşa este: d-lui Breazul, aceşti monştri poetici şi melodici îi plac. D-sa nu oboseşte lăudînd „frumuseţea minunată a viersurilor şi versurilor, ... podoaba de simţire şi omenie neaoş romînească a acestor cîntece", în care „firea neamului par'că nadins se arată mai potrivit şi mai lămurit" şi care „isvorîte din preaplinul inimii Romînului, au menirea să aducă mîngăere şi desfătare sufletească"...

Mîngîere şi desfătare prin ce găsim astăzi în muzica şi în poezia poporului mai stricat şi mai străin? De prisos să mai stărui.

Aşi mai pune totuşi cîteva întrebări:

1) Ce rost are, într'o antologie, nesfîrşita înşirare a variantelor, cînd nu se cerea aici grămădirea fără socoteală a multor forme, bune sau rele, ale aceluiaş tip, ci dimpotrivă alegerea, dintre toate, a formei optime? In treacăt, am vorbit de repetarea temelor poetice. Melodiile se repetă tot atît de des şi tot atît de zadarnic, mai cu seamă când sunt date cu unul şi acelaşi text, ca 281 şi 284 sau 282 şi 283 sau 291 şi 292. Melodiile 16, 62, 99, 102 au şi ele cîte o variantă (81, 100, 110, 115), melodia 7 are 2 variante (77, 237), melodia 18 are 3 variante (24, 36, 131), melodia 31 are 5 variante (47, 180, 184, 280, 296), melodia 17 are 11 variante (23, 21, 52, 65, 66, 68, 90, 126, 133, 134, 200), iar melodia 33 o aflăm de 16 ori în antologia d-lui Breazul (33, 40, 45, 50, 54, 57, 59, 85, 122, 135, 149, 153, 156, 157, 285, 298). Ce a urmărit autorul cu acest potop de variante? Ori nu le-a recunoscut?

S'ar prea putea, devreme ce variantele melodice cu acelaşi text nu stau alături, iar pregătirea d-sale muzicală este ceea ce am văzut mai sus că este.

2) Ce rost are păstrarea, într'o carte pentru „tot Romînul", a unor provincialisme ca „Cheiţile" sau *„razorle"* sau *„Jidocii"* (75) sau „ce viţi cere", sau *„crezia"* sau „a ditunat" (40) sau „pe-*aicsta*" sau „l'*o* dasbrăcat", „l'*o* aşezat" sau „d'*o* fi" etc.? Şi ce înţeles are ortografia odată fonetică, odată literară: când „raiul", „iadul", „unul", „dar", când „raiu', „iadu", „unu", „da"?

3) Insfîrşit ce rost are „scrierea viersurilor" cu două notaţii: „*a)* cu semnele întrebuinţate în vechiul regat, pentru scrierea cîntărilor bisericeşti strămoşeşti (psaltichie) şi *b)* cu note muzicale apusene"? In provinciile noi, nu ştie nimeni psaltică, iar în Regat ştie

toată lumea notaţia modernă, dacă ştie vreo notaţie (afară, cel mult, de cîţiva preoţi bătrîni, care au altă treabă decît să înveţe pe ţărani colinde). Atunci, ce vrea autorul? Nu cumva să ia ochii celor neştiutori atît ai psaltichiei, cît şi ai muzicii apusene?

*
* *

Incheiere: *Colindele* d-lui Breazul nu pot fi nimănui de niciun folos, nici ştiinţific, nici practic, şi te prinde mirarea că o editură cu scopuri de educaţie populară a hotărît să jertfească bani foarte mulţi cît a cerut tipărirea lor, cînd atîtea manuscrise de preţ mai aşteaptă zadarnic să iasă la lumină.

CONST. BRĂILOIU

RAINER MARIA RILKE

CÎNTEC DE IUBIRE

Sufletul cum să mi-l feresc de-al tău să nu se-atingă,
Cum pe deasupra-ţi să-l avînt spre altceva să tindă?
Aşi vrea să-l pot ascunde undeva la loc ferit, întunecat,
La loc străin, tăcut şi'ndepărtat —
Ca smuls de lîngă tine — vraja ta să nu-l ajungă.
Zadarnic, căci suntem ca un arcuş
Cu două coarde ce vibrează împreună.
Ce instrument slujim oare cîntînd
Şi care este mîna ce ne'nstrună?

Wie soll ich meine Seele halten, dass — sie nicht an deine rührt? Wie soll ich sie hinheben uber dich zu andern Dingen? — Ach gerne mocht ich sie bei irgendwas — Verlorenem im Dunkel unterbringen — an einer fremden, stillen Stelle, die — nicht weitverschwingt, wenn deine Tiefen schwingen. — Doch alles, was uns anrührt, dich und mich, — nimmt uns zusammen wie ein Bogenstrich, — der aus zwei Saiten eine Stimme zieht. — Auf welches Instrument sind wir gespannt? — Und welcher Spieler hat uns in der Hand?

POETUL

O, timp, sbori,
Sbori, mă dobori,
Singur cu zilele-mi,
Nopţile-mi, vorbele-mi
Cum să rămîn?

Iubită n'am şi nici casă
Nici loc unde să trăiesc
Cuiva de mă dăruiesc
Se 'mbogăţeşte...
Mă lasă.

Du entfernst dich von mir, du Stunde — Wunden schlägt mir dein Flügelschlag. — Allein: was soll ich mit meinem Munde? — mit meiner Nacht, mit meinem Tag?

Ich habe keine Geliebte, kein Haus, — keine Stelle, auf der ich lebe. — Alle Dinge, an die ich mich gebe, — werden reich und geben mich aus.

ZI DE TOAMNĂ

Venit-a-Doamne timpul, a fost întinsă vară.
Pe ornicul luminii aşterne umbra-ţi iară.
Şi slobozeşte vîntul pe cîmpii.

Celor din urmă poame porunceşte-le să se coacă
Şi le dăruieşte spre împlinire, două calde zile.
Fă vinu-ţi greu să poarte dulce suc.

O casă cine n'are acum, n'o mai zideşte
Şi cine singur a rămas mereu aşa va fi
Scrisori va scrie, va veghia şi va ceti
Şi'n mersul său neliniştit pe alei
Doar veştedele frunze va stîrni.

MARGARETA STERIAN

Her: es ist Zeit. Der Sommer was sehr gross — Seg deinen Schatten auf die Sonnen uhren, — und auf den Fluren lass die Winde los.

Befiehl den letzten Früchten voll zusein — gib ihnen noch zwei südlichere Tage, — dränge sie fur Vollendung hin und jage — die letzte Süsse in den schweren Wein.

Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr, — Wer jetzt allein ist, wird es immer bleiben, — Wird wachen, lesen, lange Briefe Schreiben — und wird in den Alleen hin und her — unruhig wandern, wenn die Blätter treiben.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA PICTURII ROMÎNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

IOAN D. NEGULICI

Activitatea patriotică a bărbaților politici și a cărturarilor care luptă în prima jumătate a secolului trecut pentru mobilizarea și emanciparea conștiințelor romînești, are răsunet pretutindeni. Este firesc prin urmare ca frămîntările care duc la revoluția dela 1848, să găsească ecou și în artă.

Apar acum pictori ai aspirațiunilor naționale, artiști cutezători, care, însuflețiți de idealurile vremii, își jertfesc străduințele și vieața pentru descătușarea neamului din lanțurile unei stăpîniri nedrepte.

In grupul acestora îi găsim pe I. D. Negulici, Barbu Iscovescu și C. D. Rosenthal.

* * *

Scoborîtor al unei familii de preoți cu stare, Ioan D. Negulici s'a născut la 1812 în Cîmpulungul Muscelului. A început învățămîntul primar la singura școală de băieți de acolo, înființată de Doamna Chiajna, pe lîngă Biserica Sf. Ilie. A trecut apoi la „Școala după Ulița Văii“ a preotului Gheorghe Badea, unde a primit și primele noțiuni de „începuturi de zugrăvie“.

Contele Scarlat Rosetti, fost primar al Capitalei, om de gust și de cultură, venea adesea la Cîmpulung să inspecteze activitatea Epitropiei Flămînda, fondată de unchiul său la 1765. Intr'una din aceste călătorii, „izbit de aptitudinele cu totul extraordinare“ ale copilului Ioan Negulici *), Rosetti îl aduse, pe la 1823, la București, în vestitul atelier de cusături al mamei sale, Maria Rosetti, unde îndemînarea la desen a micului artist s'a limpezit în scurtă vreme.

*) Cf. *C. I. Stăncescu*, „I. Negulici“, în „Literatura și Arta Romînă“, anul III, Nr. 12.

La 1826, Ioan Negulici începe liceul la Pensionatul Buchholzer și îl continuă la Colegiul Sf. Sava. Are însă, sănătatea șubredă și nu-i place învățătura. După două clase, renunță la școală și se înapoiază la Cîmpulung, unde e numit „scriitor la cancelarie“.

In 1830, cumnata lui, Smaranda Negulici, îl ia cu dînsa la Iași. Aci, tînărul — deși venise numai cu gîndul de a studia arta — e silit să intre funcționar la Ministerul de Justiție ca să-și poată plăti lecțiile de pictură, de greacă și de franceză.

Nivelul artistic al Iașilor era cu mult mai ridicat în vremea aceea prin osteneala rodnică a lui Gheorghe Asachi. In atelierul lui Levaditi, Negulici cunoaște adevăratele taine ale picturii, copiază gravurile dintr'o ediție ilustrată a lui „Télémaque“ de Fénelon, își portretează colegii și prietenii. Talentul său făgăduitor atrage atențiunea tuturora și artistul e trimes de către boierii moldoveni să se specializeze la Paris.

Călătoria o face împreună cu Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza și Nicolae Docan, — cum arată Vasile Alecsandri într'o scrisoare către Ioan Ghica.

La Paris, Negulici studiază portretul cu Léon Coguiet, pictorul oficial al vremii, iar în timpul liber execută comenzi pentru Romînii din Franța, între altele și portretele lui Dimitrie Brătianu.

La expoziția oficială din Paris, Negulici e premiat pentru compoziția „Intoarcerea dela cîmp“.

In 1837, ne mai avînd mijloace de existență, se înapoiază în țară, — întîi la Cîmpulung, apoi la București, locuind în casele lui Barbu Catargiu.

Ajutat de Vodă Alexandru Ghica, Negulici răzbește ușor, cîștigă încrederea publicului și primește numeroase comenzi. Din această epocă datează portretul lui C. A. Rosetti în uniformă, capul lui Cezar Boliac, portretele familiei Budișteanu, Nicolae Bălcescu și bătrînul Mănescu.

In toate aceste lucrări se recunoaște influența maestrului său dela Paris.

Peste puțin, Negulici pleacă din nou la Iași, în nădejdea unui mai răsunător succes, dar e decepționat.

Atras de vraja antichității elene, vizitează la 1839 Atena, apoi Constantinopolul, revine în București și după aceea în capitala Moldovei, unde faima lui de portretist începuse să se răspîndească: lucrase cu măestrie neîntrecută portretul unui vestit medic din Atena și portretul lui Vogoridis, socrul lui Mihail Sturza, Domnul Moldovei.

„Curierul de Ambe Sexe“, Nr. 15, din 1840, vestește că d-l I. D. Negulici, artist în zugrăvie, „zăbovindu-se mai multă vreme în Franța și întorcîndu-se în patria sa unde e cunoscut de mai de mult, a pornit acum în urmă în părțile Orientului, unde, în călătoriile sale, trecînd și prin Grecia, cu mulțumire vedem gazetele grecești vorbind de talentele artistului romîn“.

Iar mai departe: „....în puțina vreme a zăbovirii sale în Grecia, a lăsat strălucite dovezi de o excelentă îndemînare și de un rar talent în arta zugrăviei. Cîți din Greci au cunoscut pe D. Negulici și lucrările sale artistice, le-au părut rău de pornirea sa''.

Boierimea începe să-l caute. Ajunge pictorul preferat al Curților noastre domnești. Dar el nu se mulțumește cu ce știe: vrea cu orice preț să-și completeze educația artistică.

Și prilejul vine repede. Bucurîndu-se de o bună reputație, Eforia îl recomandă pentru o bursă de studii în străinătate. Gîndul care-l adusese de atîtea ori în Moldova i se împlinește de data aceasta în capitala Munteniei și încă prin concursul și recunoașterea oficialității.

Justificînd alegerea lui Negulici, Eforia Școalelor face la 5 Iulie 1840 următorul raport *) către Domnitor:

Intre cunoștințele ce slujesc a înălța sentimentele omului, pictura, această oglindă a naturii, ca și istoria, desvoltează în sufletul său gustul armoniei în frumusețe și în virtute, ura vițiului și dorirea de a-și desăvîrși cinevași ale sale facultăți morale. Prin urmare, ca unu din cele mai energice îndemnuri spre bine, arta picturii este un ram din cele mai folositoare ale învățăturii publice. Această cunoștință însă, fiind încă — din nestatornicia vremurilor — prea puțin întinsă într'această țară, nu se află între romîni profesori deprinși în asemenea învățătură.

Ca să se poată dar forma în viitor dintre fiii acestei țări artiști destoinici de a lăți și între romîni acest gust, Eforia a chibzuit a da mijloace deocamdată, măcar numai unuia dintre tinerii ce se vor găsi cu mai multă aplecare la asemenea învățătură, spre a se desăvîrși în vreuna din Academiile Europei. In privința aceasta luîndu-se prilegiu de a cunoaște lucrările d-lui Negulici și văzîndu-se că acest tînăr are firești dispoziții la arta picturii și că numai din lipsa cheltuielilor trebuincioase precurmîndu-și învățătura ce începuse în Academia dela Paris, s'au întors aicea, Eforia chibzuește a da d-lui Negulici din casa Școalelor cîte 200 galbeni pe an, ca să meargă la Roma spre a-și desăvîrși la Academia de acolo, în curgere de cinci ani, începuturile ce au dobîndit în arta picturii și după acest soroc, să fie dator a se întoarce iarăși aicea în Țara Romînească, ca să slujească într'un curs de alți 5 ani între profesorii publici, cu leafa ce se va hotărî în sfatul Eforiei, potrivită cu importanța acestei îndatoriri.

Pă temeiul paragrafelor 120 și 256 din regulamentul Școalelor, subpuind Eforia în cunoștința Măriei Voastre această chibzuire și nădăjduind Inalta Măriei Voastre aprobație, facem plecați rugăciune de a i se da deslegare de punere în lucrare.

Cu adresa Nr. 1.640 din 10 Septemvrie, departamentul trebilor bisericești comunică Eforiei Școalelor decretul Nr. 572 din 5 Sep-

*) Transcriem aci, după dosarele dela Arhivele Statului, un material documentar care vede acum pentru întîia dată lumina tiparului. Socotim că cercetătorii trecutului nostru artistic nu vor găsi inutilă publicarea unor documente care lămuresc în mare măsură mentalitatea unei epoci de care ne despart o sută de ani.

temvrie, prin care Domnitorul aprobă propunerea ce i se face. Iată decretul domnesc:

NOI, ALEXANDRU DIMITRIE GHICA VOEVOD,

Cu mila lui Dumnezeu, Domn Stăpînitor a toată Țara Romînească,

Către Departamentul trebilor bisericești,

Văzînd raportul ce ne-au înfățișat Eforia Școalelor Naționale sub Nr. 504, prin care ne arată că cunoștința picturii fiind prea puțin întinsă într'această țară, nu se află între romîni profesori deprinși în asemenea învățătură și ca să se poată forma pe viitor artiști destoinici de a lăți între romîni acest gust, Eforia a chibzuit că pentru dispozițiile ce are în arta picturii Negulici unul din tinerii de aici, să se dea numitului din Casa Școalelor cîte galbeni 200 (două sute) pe an, ca să meargă la Roma, spre a-și desăvîrși la Academia de acolo, în curs de cinci ani, începuturile ce au dobîndit în arta picturii la Paris și după acest soroc, să fie dator a se întoarce iarăși aici ca să slujească într'un curs de alți cinci ani, între profesori publici, cu leafa ce i se va hotărî.

Luînd Domnia Mea în băgare de seamă §§ 120 și 256 din regulamentul Școalelor, primim de bună mai sus zisa chibzuire și poruncim a se face urmare întocmai [1]).

Dumnealui, șeful Departamentului trebilor bisericești va aduce această poruncă a Noastră la îndeplinire.

ALEXANDRU DIM. GHICA VV.

Secretarul Statului,
C. *Cantacuzino.*

No. 572, București. Anul 1840, Septemvrie 5.

In aceeași zi, hotărîrea Domnului e comunicată Eforiei:

Cinstitei Eforii a Școalelor Naționale.

Supuindu-se la cunoștința Măriei Sale lui Vodă raportul acelei Cinstite Eforii cu No. 504, atingător de trimiterea d-lui Negulici în Academia dela Roma spre a-și desăvîrși începuturile ce are dobîndite în arta picturii, și luînd Măria Sa în băgare de seamă chibzuirea ce face Cinstita Eforie ca să se dea numitului Negulici cîte 200 galbeni pe an, în curs de 5 ani ce va ședea la Roma, din casa Școalelor, prin Inaltul ofis ce au binevoit a slobozi către cinstitul Departament al trebilor bisericești sub Nr. 572, primește de bună această chibzuire și poruncește a se face urmare întocmai, de care secretariatul statului nu lipsește cu cinste a o încunoștiința acelei Cinstite Eforii spre știință.

Secretarul Statului, *Const. Cantacuzino*

[1]) In dosarul respectiv al Ministerului Instrucțiunii, aflător la Arhivele Statului, se găsește și Jurnalul cu Nr. 654 (semnat de Mih. Ghica, Știrbey și P. Poenaru), care se termină astfel: „luîndu-se deslegare de punere în lucrare, se va scri numitului tînăr, dîndu-i-se în cunoștință condițiile după care i se face acest ajutor''.

Cu adresa Nr. 606 din 12 Septemvrie 1840, Eforia trimite artistului — Jurnalul:

Către Dumnealui Negulici.

Eforia, prin alăturatul Jurnal, încheiat la 5 Iulie, a hotărît ca spre a se da pă viitorime o mai multă întindere în arta picturii, ce este acum una din învățăturile ce se află așezate în colegiul de aici, să se trimită vreunul din tinerii acestii Țări ca să se desăvîrșească la această științ în vreuna din Academiile Europei.

Și fiindcă Eforia a avut prilej de a cunoaște că Dumneata ai aplecare la arta picturii și că cheltuiala ce va face Casa Școalelor cu unul ca Dumneata nu va fi zadarnică, Eforia a recomandat pe Dumneata către prea Inălțatul Nostru Domn.

Acum dar luînd Eforia Inalta deslegare, face cunoscut Dumitale că Eforia este gata a slobozi Dumitale, pe lîngă suma hotărîtă prin Jurnal și banii trebuincioși pentru cheltuiala drumului, îndată ce Dumneata vei răspunde că te poți conforma cu cele ce se cuprind în Jurnalul Eforiei.

Negulici răspunde abia la 18 Octomvrie 1840, din Iași:

Către cinstita Eforie a Școalelor din Principatul Romînii.

Adresul Cinstitei Eforii din 12 Sept. sub Nr. 606, in alăturare cu Jurnalul încheiat la 5 Iulie No. 651, tocmai la 15 ale următoarei am avut cinstea al primi, (lipsind din Iași la țară) și aceasta este pricina întîrzierii răspunsului meu.

Deci fără zăbavă intorcîndu-mă înapoi și pătruns fiind de cuprinderea adresului și a jurnalului, cu supunere și recunoștință mă grăbesc acum a răspunde Cinstitei Eforii, că pentru sfîrșitul propunerii ce a binevoit a-mi face pentru a merge la Roma spre a mă desăvîrși în arta picturii, nu voi întîrzia a veni cu însumi în București.

I. D. Negulici

La 2 Decemvrie 1840 artistul e în București, vestește Eforia că e gata de plecare și cere sumele de care are nevoie spre a porni:

Cinstitii Eforii a Școalelor.

In urmarea hîrtii mele dela.... ale trecutului răspuns la adresa acei Cinstite Eforii dela 12 ale trecutului Sept. No. 606, am și venit, și după datorie, nu lipsesc a grăbi ca să fac cunoscut că sunt gata de a porni. Pentru care Cinstita Eforie, potrivit coprinderii adresului de mai sus cu No. 606, va binevoi ca să poruncească D. Casier a-mi răspunde atît hotărîta sumă de bani pe un an înainte, ori pe jumătate, precum și cheltuiala drumului cît va chibzui că-mi va putea ajunge.

I. D. Negulici.

Rezoluția:

I se vor răspunde galbeni 80 pentru toată cheltuiala drumului și suma hotărîtă pe o jumătate de an.

Mih. Ghica, *Știrbey.*

No. 2, anul 1840, Decembre 2.

Negulici nu pleacă însă la Roma, ci la Paris [1]. Intră în atelierul lui Michel Martin Drolling, pictor cu reputație, care-l învață să descifreze problemele realității, să adîncească vieața și aspectele ei caracteristice, să prețuiască amănuntul, îngăduindu-i totuși o largă libertate de execuție.

Artistul are de înfruntat însă, greutățile existenței.

[1] Lucrul acesta e menționat încă dela 14 Decemvrie 1840 în ordinul Nr. 852, trimis de către Eforie casierului, în care i se spune:

Potrivit cu dispozițiile înaltului Ofis al M. Sale, prin care s'au dat deslegare Eforiei pentru trimiterea d-lui I. Negulici la Roma sau la Paris spre desăvîrșirea învățăturii picturii, hotărîndu-se numitului pentru cheltuiala sa cîte 200 galbeni pe an, Eforia a primit răspuns dela d-l Negulici sub No. 2 conformat cu condițiile ce i s'au cerut. Să scrie dar dumitale ca să slobozi în primirea numitului 180 galbeni, însă 100 galbeni pe 6 luni ale anului ce se începe dela 1 Ianuarie 1841 și 80 galbeni pentru *cheltuiala drumului pînă la Paris.*

Totodată Eforia adresează următoarea:

Otnoșenie către D-lui Zinovie Hagi Constantin Pop din Viena.

No. 855, Decemvrie 16, anul 1840.

Eforia trimite pe d-lui I. D. Negulici la Paris ca să se desăvîrșească la învățătura picturei și pentru cheltuiala numitului s'a hotărît a i se da pă fieșcare an din Casa Școalei cîte 200 galbeni împărătești.

In socoteala sumei hotărîte pe anul întîiu care începe dela 1 Ianuarie 1841 s'a dat aici d-lui Negulici 100 galbeni rămîind să mai primească alți 100 galbeni. Ca să poată deci avea numitul înlesnirea cuviincioasă la primirea sumei hotărîtă pentru cheltuiala sa pă fieșcare an, Eforia cu cinste roagă pă d-ta să binevoești a credita pă d-l Negulici la vre'o casă neguțătorească din Paris ca să primească din suma de 200 galbeni ce i se hotărăște pe an cîte a patra parte pe fieșcare 3 luni și de către Casa Școalelor se vor răspunde aici banii după orînduiala ce vei face d-ta însoțită cu adeverințe dela d-l Negulici, de banii ce va primi.

După primul semestru, Negulici se înapoiază în Capitală și-și cere drepturile:

Cinstitii Eforii a Școalelor Naționale.

Fiindcă acum am săvîrșit lucrul cu care am fost însărcinat și sunt gata a pleca, cu supunere rog pă cinstita Eforie să binevoiască a-mi scoate pașaportul trebuincios pentru mergerea la Paris, totodată binevoind a-mi slobozi, împreună cu pașaportul și analogul pe al doilea ecsaminie ce s'au început dela 1 a următoarei luni.

I. Negulici.

Anul 1841, Iulie 11, No. 3, București.

Cu No. 582 din 26 Iulie 1841, se dă cuvenita dispoziție:

Către Casier.

După punerea la cale ce este făcută de a să slobozi cîte 200 galbeni pe an d-lui I. Negulici ce se trimite la Paris spre învățătura picturii, se scrie Dumitale ca să slobozi numitului Negulici 100 galbeni cuvenită ajutor pe al 2-lea semestru ce se începe dela zintîia acestei luni.

Subvenţia primită cu mare anevoinţă, nu-l poate îndestula. Vieaţa la Paris e extrem de scumpă, faţă de bugetul său, iar necesităţile studiului foarte costisitoare.

Negulici face o emoţionantă intervenţie:

Cinstitii Eforii a Şcoalelor

Măcar că mi s'a făgăduit ca dela al doilea an, adecă dela 1842 înainte mi se va mai face un adaos la 200 galbeni pe care întemeindu-mă am primit sarcina mea, însă voind a reintra în studiile picturii după toată cuviinţa, am văzut că nu este cu putinţă a le urma cu deplinătate numai cu acest ajutor, aşa de

---

Reîntors la Paris, Negulici raportează:

Cinstitii Eforii a Şcoalelor.

RAPORT

La întîiu ale următoarei am ajuns la Paris unde am şi început îndeletnicirile mele, pentru care după datorie nu lipsesc a înştiinţa.

I. D. Negulici.

Anul 1841, Noemvrie 20, No. 6, Paris, Rue des postes N. 16.

Eforia ia act şi trimite următoarea:

Adresă către D-l Zinovie Hagi Constantin Pop, la Viena, No. 1.027. Decemvrie 22, anul 1841.

Prin adresa cu No. 855 din 16 Decemvrie 1840, s'a făcut D-voastră cunoscut trimiterea la Paris a tînărului I. D. Negulici pentru învăţătura picturii. Numitul ajungînd acum la Paris, înştinţează că n'a găsit la Corespondentul D-tale de acolo niciun ordin pentru creditul de care Eforia rugase pe D-voastră să-i daţi.

De aceea Eforia şi acum de isnoavă face D-voastră poftire ca să binevoiţi a scrie corespondentului D-voastră dela Paris, că începînd dela viitorul Ianuarie 1842, să răspundă d-lui I. Negulici regulat pă fieşcare trei luni înainte cîte 50 galbeni, adică a patra parte din suma de 200 galbeni ce îi sunt hotărîţi a i se da pe an şi numitul va da adeverinţă îndoită din care una se va trimite aici ca să se răspunză în bani D-lui după ordinul ce veţi face la Casa Şcoalelor.

In acelaş timp porneşte comunicarea:

Către D-l I. D. Negulici la Paris.

No. 1.028, anul 1841, Decemvrie 22.

Din alăturata copie vei lua înştiinţare că am scris de isnoavă D-lui Zinovie Hagi Constantin la Viena, ca să crediteze pe D-ta la Paris să primeşti pă fieşcare trimestru înainte cîte 50 galbeni, începînd dela 1 Ianuarie 1842 şi pentru adeverire de a lor primire vei da D-ta chitanţă îndoită. Această regulă se va urma pe cîtă vreme vei sta D-ta la Paris, iar cînd vei avea de gînd să treci la Italia, vei înştiinţa cu 6 luni înainte, ca să aibă îngrijire Eforia a-ţi deschide alt ordin acolo.

datorie am socotit de a raportui cît mai îngrabă cinstitii Eforii, totodată dîndu-i şi o lămurită relaţie de cunoştinţile ce le cere această artă, în ce chip numai le pot urma şi cîte mijloace îmi trebuesc pentru dînsele.

Cîte însă s'atinge de cunoştinţele ce un pictor în istorie sau mai bine a zice un actor cu pensula trebue să aibă pentru ca să poată răspunde cu deplinătate la marele şi înaltul scop al artei sale, de prisos socotesc de a face aici o descriere nominală de dînsele: toată lumea învăţată ştie că pictura nu îmbrăţoşează totul.

Aşa fiind apoi fireşte să înţelege că acel ce întreprinde cariera picturii trebue să facă 2 mari studii. Una care este şi a literatului sau a poetului este aceea care să-i dea o întreagă cunoştinţă de lumea fizică şi de cea morală şi să-i desvolteze imaginaţia (la aceasta se mai adaogă pentru pictor arhitectura şi anatomia). Iar cea de al doilea este aceea care apoi să-l pue în stare de a-şi întrupa gîndirea, prefăcînd pînza de care el se slujeşte într'un spaţiu nemărginit în mijlocul căreia să arate natura în toată strălucirea şi în tot adevărul ei.

Dacă dar studentul în această artă trebue să facă 2 studii amîndouă deopotrivă de mari şi complicate în felul lor, apoi iarăşi fireşte să înţelege că acestuia trebuesc îndoite mijloace şi osteneli decît oricărui alt student în altă ştiinţă, precum şi vreme.

Este adevărat că aici mai toate ştiinţele sunt publice, însă un student în pictură nu numai că nu să poate folosi de aceste cursuri publice, din pricina că el mai toate ceasurile trebue să le întrebuinţeze numai în studiul picturii, a modelatului şi a anatomiei şi apoi chiar studiul picturii cea mai mare parte a lucrării trebue să o facă în atelieruri particulare. Academia Frumoaselor Arte nu este întocmită decît numai pentru concursuri şi prin urmare un student în această artă, atît pentru unele cît şi pentru altele, este nevoit de a plăti profesori privaţi.

Aşa eu ca doritor a mă desăvîrşi în pictura istorică după toată cuviinţa, voind a reintra pe lîngă studiul ei şi în studiul celorlalte, precum am şi început, am văzut că-mi trebueşte neapărat un ajutor de 335 galbeni pe an precum lămurit am cinste de a arăta aici Cinstitii Eforii una cîte una toate cheltuielile neapărate trebuitoare pă fieşcare lună, cît şi cheltuiala vieţei şi anume:

115...... franci pentru studiul picturii, însă:

40 franci profesorul de pictură;
20 franci cheltuielile pînzii, a culorilor, a hîrtii, a creioanelor şi altele;
25 franci chiria unui mic atelier unde să pot face în singurătate exerciţii în compoziţii şi în figuri academice;
30 franci plata unui model viu cîte o săptămînă pe lună pentru zisele exerciţii.

115 franci.

100...... franci cheltuielile celorlalte studii, însă:

30 franci profesorul de literatură.
70 profesorul de matematică aplicată la arhitectură, de arhitectură, de chimie, de fizică şi altele.

100 franci.

113...... franci cheltuiala cea mai iconomicoasă a vieţei, la care mă voi supune, însă:

90 franci locuinţa şi hrana.
8 franci spălatul.
10 franci luminare.
5 franci lemne (60 franci pă iarnă).

113 franci.

328...... franci sau 335 galbeni pă an, afară de cărţi, instrumente, îmbrăcă-

mintea, încălțămintea și alte cheltuieli neprevăzute, care și acestea se ridică cel puțin la 50 de galbeni pă an și cu 335 fac 385 galbeni, de care precum se vede am neapărată trebuință pentru ca să-mi pot face studiile așa precum arta mea cere și după cum doresc.

Voi face însă o băgare de seamă că după ce în loc de 28 ani trecuți n'aș număra în vîrsta mea decît vre-o 15 încît să am înaintea mea destulă vreme pentru a mă îndeletnici de arta mea în care toți artiștii însemnați n'au dobîndit cununa decît numai după un studiu de vre'o 20 și 30 ani, apoi zic că poate și cu mai puțin mi-aș putea face studiile cu toate că tot acolo merge. Mai puțin pă an în mai mulți ani sau mai mult pă an în mai puțini ani, tot atîta face, cu deosebire numai în felul din urmă este cîștig de vreme, care nu este puțin. Eu însă nu numai că număr 28 ani în vremea mea, dar apoi că numai am decît 4 ani de studie, în care vreme trebue să fac ceiace alții au făcut în împătrit și încincit mai multă vreme.

Deaceia dacă este adevărat că Cinstita Eforie are încredere în mine și în dispozițiile mele precum mi-a dat prilej de o crede, apoi o rog plecat ca să binevoiască a chibzui oricum s-ar putea ca de la întîiu a anului următor 1842, să mi se înlesnească mijloacele arătate. Iar dacă Casa Școalelor nu se va îndemna de a-mi mai face la 200 galbeni adaosul de 185, tot ca ajutor din partea Cinstitii Eforii apoi fiindcă eu nici decum de a-mi face studiile pă jumătate nu voi primi și fiindcă această sarcină n'am primit o de cît numai împins fiind de simțiminte patriotice, la vîrsta mea, și pă care văzînd acum că nu voi putea-o desăvîrși după cum doresc, numai cu ajutorul de 200 galbeni din partea Cinstitii Eforii, apoi o rog atunci ca să binevoiască a mă înlesni cu această sumă de 185 galbeni, sub nume de împrumutare, pe care după întoarcere-mi sau îi va scădea din leafa ce mi se va hotărî, sau după trebuințele ce va avea atunci cat să mă îndatorez ai răspunde îndată.

Fiindcă eu însă am intrat în studii nu ca cum aș avea 200 galbeni pă an, ci 385, în nădejde că nici Cinstita Eforie nu va primi de a mi le face pă jumătate, apoi o rog ca să binevoiască a-mi răspunde cît mai în grabă la aceasta, ca nicicumva nerăspunzînd la această trebuință să rămîn în datorii zadarnice.

I. D. Negulici

3 Ianuarie 1842, N. 9, Paris, Rue des postes N. 16.

Intervenția lui Negulici nu găsește ecoul dorit. Greutățile financiare continuă să-l hărțuiască. Războiul epistolar continuă:

Cinstitii Eforii a Școalelor,

La 13/25 ale următoarei, primind adresa Cinstitei Eforii din 22 Decemvrie a trecutului an cu N. 1.028, prin care îmi face cunoscut că s'a scris D-lui Pop spre a mă credita aici cu 50 galbeni, analogul unui trimestru, am rămas totodat în nedomirire și mirare, neștiind ce să cred despre asemenea neașteptată lovire, pentrucă după împrejurările ce am avut în București, cum și cu ce nădejdi am plecat, credeam că primesc acum cu totul altceva.

In adevăr după ce că, Cinstita Eforie știe că pînă acum încă nu mi s'a putut slobozi banii mei 150 galbeni, în care îmi era singura nădejde de a-mi întîmpina nevoi ajungînd în Paris, după ce că nici analogul pă un semestru nu mi s'a slobozit înainte de soroc, precum făcusem rugăminte D-lor Efori, la întîmplare dacă va mai avea întîrziere slobozirea alor mei, după ce că știe că eu n'am plecat din București decît numai cu vre'o 75 galbeni, din pricina săbăvii ce am făcut acolo, care nu mi-ajunge nici pentru călătorie și că eu mă găsesc în Paris fără nici o para, încă dela 1 Noemvrie, iar nu numai dela 1 Ianuarie și că în astă vreme am fost silit de a face datorii pentru ca să nu pierd vremea în nădejdea că voi primi după încredințarea ce aveam, sau înaintarea analogului unui trimestru, sau banii mei pomeniți, apoi nu puteam crede că Cinstita Eforie, fiind toate acestea după cuprinsul arătării ce am avut cinstea a face Domnilor Efori, atît prin grai cît și prin scris, ar scrie acum D-lui Pop, spre a mă credita numai cu 50 galbeni, analogul unui trimestru și apoi pentru aceștia fără de a hotărî de a-mi trimete negreșit la soroc, nici pînă astăzi nu i-am primit.

Eu nu știu la ce pricină să atribuez aceasta, știu numai atît că după primirea adresei Cinstitii Eforii, nu numai că am rămas tot în proasta poziție în care mă găseam, dar apoi am intrat și în griji pentru viitor.

Osebit cheltuielile ce am avut cu așezarea aici (pe vreme de iarnă), cu cumpăratul deocamdată a mai multor instrumente pe care nu le-am putut aduce cu mine și cărți, numai plata profesorilor și cu ale vieții se ridică pă trei luni cari să împlinesc peste 11 zile, cu mult mai mult decît 50 galbeni, precum am avut cinste a arăta Cinstitii Eforii prin raportul din 3/15 ale următoarei și așa suma de 50 galbeni nu numai că nu-mi va cuprinde nici jumătate din datorii, dar apoi nu voi avea nici cu ce să-mi urmez studiile pînă la sfîrșitul acestui trimestru.

Așa, fiindcă eu socotesc că aș face o crimă neertată de a-mi urma studiile pînă la al doilea trimestru ca să fac o economie de vre'o 650 de franci cheltuiala lor și în această vreme să lucrez particular pentru ca să-mi plătesc eu datoriile, apoi pentru ca să pot a-mi păstra cinstea pe care am fost silit a o supune la o asemenea probă, mă grăbesc a face aceasta cunoscut Cinstitii Eforii și a o ruga cu tot adîncul respect ca să binevoiască a mă scăpa de catastrofa ce mă amenință, trimețîndu-mi încă o sumă de 100 galbeni, care va fi sau aconto pe anul acesta, sau dacă mai este nădejde a mi să slobozi banii mei 150 galbeni, îi va scădea din aceia.

Insă fiindcă pînă acum au trecut mai multe termene fără a-mi plăti datoriile și că acum mă găsesc silit nu numai de a-mi mai pune și alte termene, dar apoi de a mai face și alte datorii pentruca să pot urma studiile, plecat rog pe Cinstita Eforie ca să binevoiască a face într'un fel așa ca la 18/30 Martie, cel din urmă termin care mi-am mai pus, să și primesc pomenita sumă de 100 galbeni, căci altfel voi pătimi și la o asemenea întîmplare, silit voi fi, cu destulă părere de rău, a mă lăsa de lucrul ce am întreprins cu atîta rîvnă și căldură.

I. D. Negulici

19/31 Ianuarie 1842, N. 10, Paris.

Neprimind niciun răspuns, artistul face un nou apel:

Cinstitii Eforii a Școalelor,

Fiindcă D. Pop nici pînă astăzi 36 zile peste termen încă nu mi-a deschis creditul pentru care i s'a scris și nici voește a răspunde la scrisorile mele de datorie, socotesc a face cunoscut și acum această întîrziere Cinstitii Eforii, tot odată rugînd-o ca să binevoiască a mă înlesni pă viitorime și mai ales pentru la Martie viitor, după cum am făcut rugămintea prin răspunsul din 18/30 Ianuarie printr'un alt canal ca să nu pătimesc din întîrziere.

I. D. Negulici

3/17 Februarie 1842, N. 11, Paris.

Abia acum Eforia dă dispoziții:

Către Casier,

N. 233, Martie 11.

Pentru cheltuiala studentului I. Negulici ce învață la Paris pictura, vei trimite D.ta prin poliță în primirea D-lui Hagi Constantin Pop, la Viena, 200 galbeni pentru curgătorul an, căci se scrie deosebit D-lui Hagi Constantin Pop cum are să-i răspunză numitului școlar. Și de primirea acestor bani de către Dl. Hagi Const. Pop, vei înfățișa la socoteală răspunsul numitului, socotind acești bani din Capitolul V din bugetul actual.

Negulici trece prin Viena, ia contact cu bancherul, dar felul cum i se achită stipendiile, continuă să-l nemulţumească:

Cinstitii Eforii a Şcoalelor,

Precum pînă acum am făcut cunoscut Cinstitii Eforii că Dl. Pop nu este următor ordinului ce a primit, asemenea şi acum socotesc de datorie de a supune cunoştinţei Cinstitii Eforii, că în urmarea unei a treia scrisori, din 2 Februarie ce am trimis D-lui printr'o persoană însărcinată de aici, cerînd numaidecît răspuns, s'a hotărît în sfîrşit la 19 Februarie a-mi trimte 50 de galbeni, analogul trimestrului următor pe care l-am primit la întîiu a curgătoarei luni.

Totodată însă socotesc de neapărată trebuinţă de a aduce la cunoştinţa Cinstitii Eforii şi o osebită urmare a D-lui Pop, ce m'a pus în mare neliniştе pentru viitor. Dl. Pop scriind corespondentului D-lui de aici Dl. Pillet Vill, spre a-mi slobozi pomenita sumă, îmi scrie şi mie în deosebi prin poşte, răspunzîndu-mi la pomenita mea scrisoare din urmă.

In scrisoare dar, către mine, dupăce se sileşte a mă încredinţa că de mult mi-ar fi trimis banii orînduiţi, dacă ar fi ştiut adresul locuinţei mele, lucrul ce şi are loc, pentrucă eu măcar că avusesem vorbă cu D-lui la trecerea mea pe la Viena şi mă încredinţase că îndată ce va primi un al doilea ordin devreme ce cel dintîi nu-l găsea, îmi va deschide creditul orînduit la bancher fără a mai aştepta scrisoare de la mine, dîndu-mi atunci şi adresul bancherului, măcar că avusesem zic, această vorbă cu D-lui, dar îndată după ajungerea mea în Paris, şi aşezare, i-am scris, trimiţîndu-i adresul meu şi sunt sigur că scrisorile nu s'au putut pierde pentrucă nici altele către alte persoane totodată expediate nu s'au pierdut, după ce zic se sileşte a se îndrepta în felul acesta despre întîrziere de 2 luni mă înştiinţează apoi că potrivit cu ordinul Cinstitii Eforii, prin osebită scrisoare către Dl. Pillet Vill et Comp. mi-au deschis credit de 200 galbeni pă an, rămînînd a-l primi pe trimestru cîte 50 galbeni pe fiecare. Aşa ducîndu-mă cu acea scrisoare la numitul bancher ca să-mi primesc pomenita sumă pă Ianuarie şi pînă la sfîrşitul curgătoarei, cu destulă mirare am văzut amîndoi, bancherul şi eu, că cuprinderea scrisorilor către D-lui şi către mine nu se potrivesc. Intîi că într'a D-lui Pillet Vill nicidecum nu pomeneşte de creditul de care vorbeşte în cea către mine, ci numai să-mi răspundă acum suma de 50 galbeni şi niciodată asemenea sumă peste trei luni. Iar al doilea că suma aceasta să va socoti pă trei luni nu începătoare dela 1 Ianuarie trecut şi pînă la 1 Aprilie, ci de la 1 Martie, ziua înumărării sumei deacum şi pînă la 1 Iunie, din care se înţelege lămurit că precum mi-a întîrziat cu 2 luni slobozirea banilor trimestrului curgător, asemenea urmează a mă întîrzia şi pă trimestrul viitor.

Deaceia fiindcă această nepotrivire în cuprinderea scrisorilor pomenite desvăluеşte curat o intenţie din partea D-lui Pop, care pă deoparte nici tîlmăceşte pricina întîrzierei urmată pînă acum că adică a fost din voinţă, iar pă dealta mă pune în griji pentru viitor, apoi deşi eu aştept cu mare încredinţare a primi în luna aceasta un îndestulător răspuns din partea Cinstitii Eforii la rugămintea ce am făcut prin răspunsul meu din 19 Ianuarie, totuşi am socotit de neapărată trebuinţă în privire pentru viitor de ai arăta şi această urmare a d-lui Pop.

I. D. Negulici

4 Martie 1842, N. 12, Paris, Rue des postes N. 16.

In sfîrşit, Eforia se osteneşte să-l învrednicească pe artist cu un răspuns:

Către D-l I. Negulici

N. 237, Martie 13, 1842.

Eforia primind adresurile D-tale cu N. 9 şi 10 din 3 şi 19 Ianuarie a văzut cererea ce faci D-ta ca să facă ori adăugare la ajutorul ce dă pă fieşcare

plata lui Toma Constantin cum şi lui D-l Negulici aicea 50 de galbeni. Cel din urmă a venit de la Paris şi mi-au cerut cei din sus bani cum şi pentru 100 galbeni care rămîneau din creditul ce are pe două semestre i-am dat o scrisoare către bancherul mieu în Paris ca îndată ce va voi să primească Dumnealui banii să-i numere drept acela pe anul acesta am isprăvit cu numitul Dn. Negulici iar pe altă vreme dacă poftiţi ai mai număra încă ceva D-lui, binevoiţi mă rog a mă încunoştiinţa mai vîrtos că Dumnealui cere pe al doilea an 300 galbeni. Incît se atinge la socoteala ce poftiţi a mai avea din parte-mi în pricina acestor bani, ce am avut cinste şi la 12 Aprilie, adică cu scrisoarea mea din urmă a vă arăta că socotelele le port în catastivurile mele într'un chip, adecă ce primesc din parte-vă pentru bani la partidă, iar ce plătesc pă oricare la socoteală dinpreună cu cheltuiala şi dupăce isprăvesc banii ce ni se trimit curată însemnare trecîndu-vă prin poliţă deosebită după cum am urmat şi în urmă.

Aşadar dacă voi primi şi cei 300 galbeni care îmi arătaţi că aţi trimis prin .... voi trece D-lui la partidă şi vă voi înştiinţa de aceasta şi rămîn cu toată cinstea al Cinstitii Eforii gata slugă.

C. Pop

Eforia însă, nu se împacă de loc cu avansurile acordate lui Negulici:

D-lui Zenovie Hagi Constantin Pop, la Viena,

N. 627, Iulie 20, anul 1842

Eforia primind cinstita d-tale scrisoare de la 10 Mai a văzut că faceţi cunoscut că Negulici şcolarul viind dela Paris la Viena a primit dela D-ta nu numai acea sumă de 50 de galbeni ce avea să ia pă trimestrul de Aprilie dar a luat şi suma de 100 galbeni ce trebuia să-i primească la sfîrşitul trimestrului de Iulie şi Septemvrie al acestui an. Eforia cînd a scris Dumitale ca să bine voeşti a înlesni numitului student suma de 200 galbeni ce se trimesese D-tale pentru cheltuiala sa în Paris a pohtit pe Dumneata cu deadinsul ca din acea sumă să i se sloboază pe trimestruri cîte 50 galbeni, iar nu mai mult şi fiindcă acel Negulici suma de 100 galbeni acolo la Viena mai înainte de a se începe trimestrul de Iulie împotriva orînduelii ce Eforia a fost bine încredinţată că se va păzi de către Dumneata, şi numitul după ce a primit arătaţii bani a făcut cunoscut Eforiei că se trage de sub îndatorirea de student ce este pusă asupra-i, Eforia n'ar fi putut suferi pierderea acestor 100 de galbeni ce rău s'au răspuns lui Negulici, dacă n'ai fi fost Dumneata care ai avut în toată vremea bună voinţă de a jertfi osteneală şi îngrijire pentru asemenea şcolari ce se ţin la Universităţi străine cu cheltuiala şcoalelor publice de aici. Deaceia fiind că pentru această sumă de 100 galbeni are a se apuca acel Negulici ca să-i întoarcă la Casa Şcoalelor ca rău primiţi de dînsul Eforia pofteşte pe Dumneata ca pe viitorime nu numai numitului să nu mai slobozi Dumneata chiar un ban măcar căci nu-l mai are Eforia în rîndul şcolarilor săi, dar şi la ceilalţi şcolari ce sunt la Berlin şi la Viena să se urmeze răspunderea cheltuielilor potrivit cu regula ce s'a făcut, ca pe trimestruri adecă să se plătească banii. Impotrivă Eforia va fi silită cu părere de rău a nu mai ţinea Dumitale în seamă banii ce se vor răspunde peste orînduiala aşezată.

Bancherul expune situaţia şi anexează lămuririle pictorului:

Către prea Cinstita Eforia Şcoalelor Naţionale. Bucureşti

Viena în 26 August 1842.

In răspuns la cinstita scrisoare dela 20 Iulie N. 627 am cinste a arăta precum totdeauna au fost silinţa mea a uşura pe elevii Cinstitii Eforii cu

au cîte 200 galbeni pentru studiul D-tale în arta picturii și spre răspuns se face cunoscut D-tale că Casa Școalelor aflîndu-se în lipsă nu vă poate face deocamdată nici o adăugire la suma de bani ce s'a hotărît după înțelegerea ce Eforia a avut cu D-ta a să da pe fieșcare an pentru cheltuiala D-tale în Paris, iar pentru îngrijirea de a se primi la vreme această cheltuială s'a trimis D-lui Hagi Constantin Pop la Viena, toată suma de 200 galbeni ce face pentru cheltuiala D-tale pă acest an.

Amărît și obosit, Negulici se vede silit să părăsescă Parisul:

Cinstitii Eforii a Școalelor,

Fiindcă Cinstita Eforie n'a binevoit a lua în băgare de seamă raportul meu din 19/31 Ianuarie și a-mi răspunde, apoi cu destulă părere de rău mă văd silit a face cunoscut Cinstitii Eforii că, neprimind nici un răspuns pînă la 18/30 Martie nevoit am fost la 12 a curgătoarei de a părăsi Parisul.

Fiindcă apoi pe lîngă aceasta m'am încredințat ajungînd aici la Viena că Cinstita Eforie nu numai că n'a binevoit a-mi împlini făgăduința ce-mi dase ca la al 2-lea an să mai adauge cîte 100 galbeni pe an pe care eu întemeindu-mă am primit sarcina mea dar apoi că nici a binevoit a lua în băgare de seamă raportul meu din 3 Ianuarie prin care după ce-i arătam neapăratele mijloace ce-mi trebuesc îi făceam rugătoare propunere ca să binevoiască a mă înlesni măcar ca împrumutare cu suma ce-mi mai trebuia pă fieșcare an peste cei 200 galbeni totodată legîndu-mă prin acel raport ca după întoarcerea mea suma ce se va alcătui, sau s'o răspund îndată sau să slujesc fără leafă la ecsoflisirea ei, apoi fiindcă sic nici aceasta Cinstita Eforie n'a binevoit a lua în băgare de seamă cu adîncă părere de rău mă văd acum silit a-i face cunoscut că nu mai pot primi nici acei 200 galbeni hotărîți și că prin urmare sunt silit de a mă lăsa de misiunea mea și'a mă întoarce înapoi: Numai cu 200 galbeni precum am mai arătat nu pot ajunge la scopul mieu și acum privesc cu destulă mîhnire că nu-mi rămîne din această întreprindere curat patriotică decît suvenirea de pierdere de un an și jumătate de la Noemvrie 1840 și pînă acum, pierderea intereselor mele din Moldova și paguba cel puțin de 1.700 galbeni în astă vreme.

Către aceasta cu respect mai fac cunoscut Cinstitii Eforii că din suma de 150 galbeni ce am mai găsit aici pă trei trimestre pînă la sfîrșitul anului curgător, 50 galbeni i-am ridicat aici cu monedă pentru cheltuiala drumului, iar pentru ceilalți 100 galbeni am luat o poliță pă care am trimis-o la Paris pentru plata datoriilor.

Deci acești 150 de galbeni dacă Cinstita Eforie chiar avînd în privire însemnata pagubă ce eu o am nu va binevoi a-i socoti pe seamă-i apoi atunci va binevoi a să despăgubi prin acei 150 de galbeni ce am a primi pentru facerea portreturilor Înălțimei Sale. În sfîrșit eu nu voi întîrzia a veni în București.

I. D. Negulici

N. 13, April 19 S. V., anul 1842, Viena.

La Viena Negulici ia contact cu arta locală contemporană și se perfecționează în litografie.

Hagi Constantin Pop, continuă scurt timp să-i dea bani:

Către Cinstita Eforie a Școalelor Naționale. — București

Viena în 10 Mai 1842.

Spre răspuns la preacinstita scrisoarea D-voastră din 13 Aprilie vă mulțumesc mai dintăiu pentru plata ce ați întîmpinat spre ecsoflisirea poliței mele în conto Cinstitii Eforii. De atunci și pînă acum s'au făcut iarăș căzută numărarea banilor și înaintea vremei cu socoteală că elevii sunt vrednici de toate încredințările ce li se arată din partea Cinstitii Eforii, dar cît să atîrnă în pricina D. Negulici după ce m'am vorbit și cu Domnul Banul Mihalache Ghica l'am chemat la mine și l'am întrebat cu ce cuvînt șade aici cheltuind banii Cinstitii Eforii geaba care după multe vorbe mi-au dat în scris declarație ce vă o închid din care va cunoaște Cinstita Eforie pretențiile ce face numitul Negulici, și de va voi bine să mă orînduiască de voește ca să silesc să întoarcă înapoi banii ce au primit. Aceasta și rămîi plecată slugă.

Hagi Constantin Pop

Domnul mieu,

La întrebarea ce mi-ați făcut în urmarea adresei Cinst. Eforii din 20 Iulie de sub N. 627 asupra sumei de 150 galbeni ce am primit aici dela Casa Dv. la 10 Aprilie că adică cu ce cuvînt i-am ridicat aici în vreme că Cinst. Eforie vă arată că în Paris numai trebuia să-i primesc, cu cinste răspund Dv. întîiu că: acești bani i-am ridicat aici cu cuvîntul că Cinst. Eforie prin otnoșenia sa de sub N. 606, anul 1840, Septemvrie 12 prin care îmi face poftire de a primi sarcina mea nici decum nu-mi mărginește locul unde să-mi primesc banii precum nici în ce chip să-i primesc, adică în rînduri sau toți odată. Al doilea: i-am ridicat cu cuvîntul că trebue să-mi plătesc cu ei datoriile făcute în Paris, întemeiat fiind că încredințările cele dela Cinst. Eforie mai înainte de a pleca din București și din care bani polița de 100 galbeni ce luasem dela Dv. am și trimis la Paris pentru acest sfîrșit. Iar al treilea că silit fiind eu de ami da dimisia din pricina neîmplinirii făgăduințelor Cinst. Eforii precum și a neluării în băgare de seamă a desenteresatei și cu totul patriotică propunere ce i-am făcut prin raportul meu din 3 Ianuarie N. 9 îndată ce am ridicat pomeniții bani dela Dv. deodată cu dimisia mea i-am arătat ridicarea banilor și i-am și dat mijloc de a se despăgubi de ei acolo la București, dacă foarte nedrept nu va binevoi a socoti pe seamă și cheltuielile ce am făcut în Paris după ale sale încredințări.

„Acestea așa fiind apoi am cinste a mai răspunde Dv. către aceasta că Cinst. Eforie prea cu rău cuvînt să îndreptează acum către Dv. cinci luni în urma dimisii mele pentru acești bani, pentru că dacă mijlocul ce i-am dat de a să despăgubi de ei și în care și ea însuși este amestecată nu-l găsește bun, trebuia a să îndrepta numai către mine întîiu ca către un romîn și al doilea ca către unul ce am luat răspunderea acestor bani cu totul asupra mea, de vreme că, precum am zis mai sus deodată cu demisia mea îi arătam ridicarea banilor dela Dv. zic și dam mijloc de a să despăgubi de ei, adăugînd însă în pomenita mea demisie că în cele după urmă nu voi întîrzia de a veni eu însumi în București din care se înțelege că orice pretenție va avea asupra mea sunt gata de ai răspunde,

Acestea fiind, Domnul mieu, cuvintele mele să mai alătură aici pe lîngă dinsele spre mai bună-deslușire a Dv. și copie întocmai după pomenita hîrtie a dimisii mele,

Al Dv. gata slugă, *Negulici*

1842, August 20/18, Viena.

Inapoiat în țară, Negulici își încearcă din nou sorții în artă, întîi la Iași, pe urmă la București, unde lucrează portrete, dar nemai fiind favoritul protipendadei, renunță un timp la pictură și se avîntă în vieața literară și politică.

La 1845, cînd se întemeiază „Asociația Literară a Romîniei", „sub nemijlocita protecție a I. S. Domnului Stăpînitor", printre membrii acestei Asociații se află și pictorul Negulici.

La 1846, artistul se asociază cu Heliade Rădulescu la „Curierul de Ambe Sexe", începe să publice o „Mică Bibliotecă Enciclopedică-Religioasă-Morală-Literară-Petrecătoare-Scientifică", în care apar traduceri destul de bune: „Educațiunea mamelor de familie" și „Scrisori către Sofia" de Louis Aimé Martin, „Călătoriile lui Guliver" de Swift, cu ilustrațiuni, etc... Tot acum Negulici publică „Vocabularul Romîn", mic dicționar de „vorbe străine".

Intrînd în vieața politică, el s'așează în rîndurile celor nemulțumiți de stările de lucruri dela noi. Iar la 1848, luînd parte activă la mișcarea revoluționară, e numit prefect de Prahova.

Dar izbînda e de scurtă durată. Căderea guvernului provizoriu îl determină pe Negulici să fugă împreună cu grupul democraților la Brașov, unde reîncepe să picteze, pregătind un album cu capii revoluției. N'a terminat însă decît portretele lui Heliade și Bălcescu.

La izbucnirea războiului dintre Unguri și Austriaci, Negulici fuge la Constantinopol. Internat într'un lagăr de prizonieri politici, la Brussa, el își întrerupe aci brusc firul vieții, în ziua de 5 Aprilie 1851. Se află înmormîntat la Pera, într'o groapă comună, împreună cu pictorul Barbu Iscovescu și cu predicatorul Atanasie Luzin, tovarășii săi de exil.

Din opera diversă a acestui artist s'au păstrat puține lucrări. Unele sunt neidentificate, la colecționarii care nu le cunosc valoarea; altele au fost mistuite de incendiul care a distrus Bucureștii la 1847.

Negulici a fost un suflet complex, dintre acelea care fac trecerea între două epoci: pe de o parte clasic, simțindu-se atras de maeștrii acestei școale, pe de alta, străbătut de porniri romantice, îndreptat spre realitate, spre natură, iar în vieață către mișcările generoase care cereau prefacerea societății contemporane. Educația lui artistică s'a format astfel sub înrîurirea unor maeștrii care concretizau sinteza acestor preocupări.

Opera sa întreagă este mărturia vădită a concesiilor făcute unor tendințe aparent contradictorii. Personagiile care îi pozează sunt totdeauna observate atent, scrupulos chiar și totuși gustul clasic al artistului îndrăgostit de perfecțiunea exterioară va îndulci liniile, va rotunji formele.

Negulici a realizat multe portrete (în creion, în culori de apă, în ulei și gravură), puține naturi moarte și peisaje. Nu toate însă, de egală valoare.

Lăsînd la o parte lucrările din tinerețe, care erau firește mai stîngace, Negulici a ajuns mai tîrziu la înfăptuiri care nu pot fi trecute cu vederea într'o istorie a artei naționale.

Astfel, în creion — portretul pictorului Rosenthal, în litografie — Femeia cu șal sau portretul lui Bengescu, în acuarelă — Femeia în albastru, iar în uleiu — portretul lui Ghica-Vodă, sunt lucrări de remarcabile însușiri, dovedind limita creațiilor, dar nu și a posibilităților sale, fiindcă în caracterizarea operei lui Negulici,

trebue să ținem seama că artistul nu s'a manifestat complet și nici n'a avut vreme să se dedice cu desăvîrșire artei.

Nu trebue să considerăm neputința, faptul că n'a avut răgazul să se desăvîrșească în ulei și că nici în celelalte tehnici, lucrările sale nu dovedesc un artist de primă calitate. Negulici a rămas pe drumul care duce la afirmarea talentului.

In expoziția retrospectivă din 1934, organizată prin sîrguința d-nei Lucia Dracopol, s'a putut urmări cu ușurință întreaga evoluție artistică a lui Negulici, cu greșelile, cu ezitările, dar și cu însușirile sale de fin desenator.

Negulici n'a disprețuit culoarea, pentru care avea suficientă dispoziție. I-a lipsit însă exercițiul mai îndelungat, iar educația clasică pe care a primit-o a așezat culoarea după desen în preocupările sale.

Arta lui Negulici este rezultatul destinului tragic al unui talent care a fost fructul vremii sale. Sbuciumat și risipit între preocupări protivnice, artistul n'a izbutit nici să se formeze, nici să se manifesteze cu deplină maturitate. Totuși, și'n puținul cît a realizat, a dovedit însușiri excepționale pentru vremea sa.

Mai mult însă decît contribuția-i artistică, rolul lui Negulici este important ca educator, ca pregătitor al gustului public.

Pictorii din a doua jumătate a secolului trecut găsesc la venirea lor o încercare pe care Negulici și generația sa au plătit-o cu multe sacrificii. Și dacă Negulici n'a fost dintre artiștii cei mari, el se așează fără îndoială, printre cei care au pus temeliile artei romîne moderne.

H. BLAZIAN

CRONICA LITERARA

CĂRŢI STRĂINE

CONSIDERAŢII CONFORTABILE :: ANGLOMANIA LITERARĂ

Dela Voltaire încoace, există în cultura europeană continentală o anglomanie. Este aici vorba nu atît de o influenţă puternică cît de o stare de admiraţie faţă de tot ce este anglo-saxon. Anglomania aceasta s'a manifestat, timp de aproape două secole, în toate domeniile culturii. Uneori ea a dus la imitaţii directe şi slugarnice care nu întotdeauna au dat rezultatele cele mai bune. Altoirea insularismului englez pe continent a dat naştere la destule vlăstare hibride. Dar dacă faptul acesta poate fi primejdios cînd e vorba de transplantarea unor instituţii tradiţionale engleze, lucrurile se schimbă în ce priveşte literatura. Aici libertatea cea mai largă favorizează orice experienţă şi dacă rezultatele sînt hibride, ele nu înspăimîntă decît cel mult pe istoricii literari, lăsind imensa majoritate a oamenilor perfect indiferentă (ceeace nu se întîmplă şi în alte domenii, unde imitaţia fără rost turbură cîteodată adînc structura societăţii).

Egemonia literară a Angliei începe în timpul cînd încetează egemonia literaturii franceze, pe la sfîrşitul veacului al optsprezecelea, atunci cînd Europa (cu Germania în frunte) descoperă pe Shakespeare, odată cu constituţionalismul şi cu dandysmul, alte produse specific engleze. Fără Shakespeare, teatrul lui Schiller aproape că nici nu se poate concepe. De asemeni este cunoscută influenţa teatrului englez elizabetan asupra unora din capii romantismului german ca Tieck sau Wilhelm Schlegel, precum şi asupra dramei romantice franceze. Se poate spune fără şovăire că descoperirea lui Shakespeare a fost, pentru literaturile europene continentale o adevărată descoperire a Americei. Un teren nou şi nebănuit apărea deodată în faţa sensibilităţii europene.

Cu aceasta însă începea şi era anglomaniei literare. Influenţa avea să devină modă odată cu byronismul răspîndit ca o adevărată epidemie în toată Europa, pînă în Rusia lui Puşchin şi a lui Lermontov. Şi dacă în a doua jumătate a secolului trecut iniţiativa modelor literare o are în bună parte Franţa, în schimb în secolul nostru şi mai ales de pe la 1920 încoace, anglomania literară a devenit iarăşi actuală.

Anglomania actuală (vizibilă mai ales în Franţa) se deosebeşte, totuşi de vechea anglomanie.

Astăzi pare să fie vorba mai puţin de influenţe şi de imitaţii şi mai mult de o admiraţie puternică faţă de literatura de limbă engleză

(pentrucă la anglomania literară de azi se adaugă o americonomanie literară tot atît de intensă). Producţia literară de peste Canal şi de peste Ocean este, cu foarte izolate excepţii, un prilej de extaz perpetuu pentru lumea literară franceză şi chiar pentru întregul public cetitor francez, odată ce toţi editorii tipăresc pe întrecute numeroase traduceri din literatura engleză şi nu numai imense cantităţi de romane poliţiste ci operele complete ale marilor romancieri englezi, Dickens, Thackeray, Meredith, fără a mai vorbi de contemporani ca Maurice Baring, Somerset, Maugham, Charles Morgan, Virginia Woolf, ale căror lucrări apar demulteori în acelaşi timp în englezeşte şi în traducere franceză.

Este drept că această enormă afluenţă de traduceri este un fenomen general al lumii literare franceze de astăzi şi că azi în Franţa se traduce mult din toate marile literaturi europene. Atenţia acordată literaturii engleze întrece totuşi pe aceea acordată celorlalte literaturi. Ea capătă, cum am mai spus, forma unei admiraţii statornice.

Admiraţia aceasta merge atît de departe încît opere literare care nu sînt decît expresia unor reacţiuni specific englezeşti, determinate de împrejurări strict insulare şi care pentru sensibilitatea engleză sînt adevărate trufandale, ajung să fie primite pe continent cu surprindere entusiastă drept nişte noutăţi cumplit de îndrăzneţe, deşi sensibilitatea continentală este demult familiarizată cu asemenea trufandale şi cu asemenea îndrăzneli. Aici trebue menţionată în primul rînd literatura lui D. H. Lawrence, ilustrul autor al romanului *Amantul Doamnei Chatterley*. Se cunoaşte vîlva pe care a stîrnit-o acum vreo zece ani această literatură în care dragostea trupească este proslăvită şi exprimată fără înconjur şi fără reticenţe. In Anglia literatura lui Lawrence a provocat un scandal fără pereche. Anglomania continentală s'a grăbit să se extazieze. In primul moment nimeni nu şi-a dat seama că, dacă pentru publicul englez Lawrence era într'adevăr un revoluţionar al literaturii şi al moralei, în schimb pentru publicul continental el nu făcea decît să spargă uşi demult deschise. Lawrence nu făcea decît să spună cu mai puţin gust şi cu mai multă rătoială bolnăvicioasă ceeace în literatura franceză se spunea de sute de ani. Descrierea actului sexual, care sub pana unui Englez lua proporţia unei proclamaţii revoluţionare, era pentru literatura continentală un motiv banal, spus şi răspus în mii de versuri. In literatura germană romanele lui Schnitzler, piesele lui Wedekind şi expresionismul, aduseseră demult alte îndrăzneli şi alte noutăţi, mult mai autentice, din care nu lipseau nici libertatea instinctelor, nici pansexualismul, nici imoralismul. Acelaşi lucru în literatura rusă, unde, încă de acum treizeci de ani, Arşibaşev predica în *Sanin* sensualismul anarhic şi libertatea sexuală.

Alt caz senzaţional oferit de literatura engleză din ultimii douăzeci de ani a fost *Ulysses* al lui James Joyce, care, prohibit în Anglia, tipărit în Franţa şi tradus, a provocat copioase expansiuni admirative din partea criticilor francezi. Joyce într'un voluminos op de aproape o mie de pagini de format mare şi tipărit cu litere mărunte, descrie nouăsprezece ceasuri consecutive din vieaţa unui burghez din Dublin. Cele optsprezece capitole ale cărţii cuprind, odată cu redarea minuţioasă a vieţii lăuntrice a eroului, un bogat mănunchiu de scene caracteristice din vieaţa societăţii irlandeze. Intreprinderea lui Joyce este într'adevăr uriaşă şi admirabilă şi în acelaşi timp monstruoasă. René Lalou a avut dreptate spunînd că opera lui Joyce este „în acelaşi timp o epopeie şi un laborator". Bogăţia rezultatelor este poate întrecută de aceea a intenţiilor ingenioase şi noi şi mai ales de bogăţia materialului psihologic. *Ulysses* este fără îndoială una dintre cele mai interesante experienţe făcute în domeniul romanului. Este o experienţă fructuoasă mai ales prin ceeace nu a dat decît prin ceeace a

dat. Cu *Ulysses* s'a văzut că romanul (dacă vrea să rămînă roman), nu poate nesocoti anumite reguli care îi sunt impuse de firea și de menirea lui. *Ulysses* este un roman umflat pînă la plesnire ca document psihologic și cu material sufletesc nelucrat. Criticii europeni s'au grăbit să vadă noutatea acestei cărți în așa zisul „monolog interior" pe care Joyce îl întrebuințează mereu. Monologul interior vrea să însemne adică redarea *în întregime* a unei felii complete de vieață interioară într'un anume moment. Valéry Larbaud, marele crainic al lui Joyce pe continent, pretindea foarte serios că acest monolog interior nu mai fusese întrebuințat pînă la Joyce decît de Edouard Dujardin, poet simbolist și destul de uitat astăzi, în romanul „Les lauriers sont coupés" publicat pentru prima oară în 1888. Afirmația era destul de pripită. Monologul interior există difuz în multe romane moderne. Dar a fost un scriitor care, fără program și fără proclamații, l-a întrebuințat în chip magistral și cu infinit mai multă strălucire decît Edouard Dujardin. Vreau să vorbesc de Arthur Schnitzler care în „Leutnant Gustl" utilizase pe la 1900, monologul interior cu un efect prodigios. In literatură nimic nu e cu totul nou sau a încetat demult să mai fie. Paralel cu experiența lui Joyce, și cu totul independent de ea, surrealiștii francezi duceau pînă la ultimele consecințe monologul interior. Renunțînd la orice artă literară surrealiștii nu pretind decît să acumuleze documente sufletești practicînd fără rezervă transcrierea automatică a vieții interioare și renunțînd (în chip foarte logic și consecuent cu intențiile lor) la orice compromis cu literatura și cu arta. Atitudinea lor limpede și dîrză este demnă, indiferent de orice apreciere calitativă, de atenție și de interes. In laboratorul surrealist, unde visul și halucinația sînt materialele cele mai prețioase și mai pure, se fabrică de pe acum poezie autentică, în timp ce uriașa experiență neizbutită a lui Joyce, destinată să producă literatură, n'a ajuns decît să dea la iveală material documentar, însă și acesta inutilizabil în bună parte din cauză că îi lipsește tocmai ceia ce au transcrierile surrealiste adică acea proaspătă spontaneitate, naivă și degajată, pe care monologul interior al eroului lui Joyce, cu toată lipsa de punctuație și cu toată incoherența lui, n'o are decît rar.

Dar, în sfîrșit, în corabia lui Noe care este romanul modern poate la nevoie să încapă orice. Mai greu e atunci cînd este vorba de teatru.

Dintre toate genurile literare teatrul este cel mai îngrădit de reguli convenționale. Aceasta este adevărat încă și astăzi după toate revoluțiile care dela sfărîmarea regulii celor trei unități au căutat să cîștige scenei mai multă libertate. Teatrul este convențional prin firea lui. Convenționalismul este în teatru o condiție de existență, nu un mănunchiu de reguli și de tradiții care se pot spulbera prin îndrăzneală și ingeniozitate. Teatrul este singurul gen literar în care *nu poți să spui tot*, și aceasta nu din cauza vreunei îngrădiri morale ci din cauza legilor adînci și organice ale genului. Teatrul nu îngădue să se exprime din vieața sufletească decît numai ceeace pot rosti vorbele și gesturile — adică destul de puțin. Toată viața interioară a personajelor, comentariile care își au un loc atît de larg în roman aici nu apar decît în măsura în care pot să apară printre vorbele și gesturile, sau tăcerile, personagiile, datorită tocmai acelui convenționalism cu care sîntem înțeleși și care ne face să acceptăm coincidențele, racursiurile, aparteurile, monoloagele, concentrarea timpului, acumularea neverosimilă de evenimente capitale într'un interval scurt, înlănțuirile prea precise ca și hazardul prea meșteșugit adus. Cu cît o piesă e mai bine făcută cu atît ea este mai convențională. Prin firea lui, teatrul tinde să devină tot mai mult artă, meșteșug, tehnică, să supună realitatea nu să se supună realității. Teatrul respinge tot ce este do-

cumentar și demonstrativ. Din această pricină naturalismul în teatru a dat greș, mai mult decît în roman. Dar tot din aceeași pricină teatrul psihologic, echivalent scenic al romanului de analiză, el însuși menit să piară din prea mult exces, acest teatru psihologic este și el antiteatral pentrucă vrea să înfrîngă posibilitățile scenei și pentrucă vrea să bage în teatru elemente pe care acesta, prin firea lui, nu le poate primi.

Iată de ce întrebuințarea monologului interior pe scenă pare dela început sortit unui eșec. Totuși acest lucru l-a încercat Eugen O'Neill, altă vedetă anglo-saxonă, americană de data aceasta, în piesa sa *Strange interlude*, tradusă de curînd, dealtfel cu o apreciabilă întîrziere (piesa e din 1928), în limba franceză, fapt care o va face și la noi accesibilă unei mai mari pături de cititori decît pînă acum și care poate n'ar fi destul ca să mă facă să vorbesc despre ea dacă n'ar întregi considerațiile făcute mai sus cu prilejul romanului lui Joyce.

La prima vedere acest *Ciudat interludiu* este de un perfect convenționalism. In nouă acte trec douăzeci și șapte de ani. Personajele au în ele, cu toată viața intensă care le însuflețește, ceva schematic, sacadat, programatic. Simți că autorul le mișcă pentru realizarea unei teme pe care și-a propus-o și pe care caută s'o ilustreze cu exemple dramatice. Am spus temă și nu teză pentru a evita o confuzie. Nimic mai departe de piesa lui O'Neill decît acele piese cu teză și cu tendință de care era plin teatrul pînă mai acum vreo douăzeci de ani, piese pledoarii care transformau scena în tribună sau în catedră și la care spectatorii erau cuprinși de un desagreabil fior școlar.

Cetind piesa lui O'Neill te găsești la antipodul pledoariilor, discursurilor și cursurilor de morală dramatizate ale lui Dumas fiul, Sudermann sau Augier. Dramaturgul american caută, ca și Ibsen, un sens simbolic în întîmplările vieții. De aici acel schematism vag dar incontestabil din piesa lui.

Nina, fiica profesorului Leeds a pierdut în războiu pe Gordon, logodnicul ei și a rămas cu regretul chinuitor de-a nu i se fi dat acestuia înainte de plecarea lui pe front. Faptul acesta provoacă în ea o desaxare nervoasă. Nina intră ca infirmieră într'un sanatoriu de mutilați de războiu, împotriva voinței tatălui ei. Acesta moare după cîteva luni. Nina se întoarce în casa părintească. A cunoscut între timp dragostea fizică. Totuși neliniștea ei nu s'a potolit. Sufletește ea este nemulțumită. Trei bărbați evoluiază în jurul Ninei. Unul, Charlie Marsden, scriitor și elev al tatălui ei, este un timid condamnat să fie spectator îndurerat și amar al vieții. Mai în vîrstă cu cincisprezece ani decît Nina, el are pentru ea o dragoste aproape paternă, turburată totuși de izbucniri erotice, gata să o iubească pe Nina ca un amant dacă aceasta l-ar vrea. Al doilea bărbat este Ned Darrell, medic tînăr de douăzeci și șapte de ani, pe care Nina l-a cunoscut la sanatoriu, cu care s'a împrietenit și care se silește s'o privească „științific" cum face dealtfel cu toți oamenii (atitudinea aceasta a lui Darrell este sortită să sufere grave modificări, cum se va vedea și cum chiar cititorul presimte). Al treilea bărbat este cel mai banal dintre toți: Sam Evans, prieten al lui Gordon cel mort și admirator al acestuia, june mediocru și simplu. Cu acesta se mărită Nina, după sfatul lui Marsden, atunci cînd ea îi destăinue păcatele și desolarea ei. Iubită de Sam și așteptînd un copil dela el, Nina ar putea fi fericită. Iată însă că mama lui Sam îi face o cumplită mărturisire: toți ascendenții lui Sam după tată au murit nebuni. Doamna Evans o sfătuește pe Nina să renunțe la copilul așteptat, de teamă să nu perpetueze o familie de demenți. Nina renunță într'adevăr. Sam care crede că din pricina lui Nina nu are copii, e abătut și neliniștit, plin de îndoeli care îl rod și de neîncredere în el însuș. Nina pentru a-i reda liniștea și încrede-

rea, ia, tot după sugestiile doamnei Evans ,o hotărîre energică: se dă doctorului Darrell, pentru a avea un copil sănătos. Darrell, cu cinismul lui mai superficial decît crede, primeşte să-i fie amant experimental şi util. Experienţa reuşeşte bine, ba chiar prea bine, pentrucă Nina şi Darrell s'au jucat cu focul şi acum sînt îndrăgostiţi unul de altul. Darrell, speriat de violenţa acestei pasiuni, pleacă în Europa. Trec doi ani. Sam, care crede că copilul Ninei este şi al lui, şi-a recăpătat liniştea şi încrederea în sine, devenind un om de afaceri sigur de dînsul. Darrell, care nu şi-a putut uita dragostea, se întoarce, devenind din nou şi de data aceasta fără pretextul niciunei experienţe cinice, amantul Ninei. Anii trec. Totul s'ar putea termina într'un banal şi calm trio în care soţul, soţia şi amantul îmbătrînesc paşnic împreună, dacă n'ar interveni din nou un element de nelinişte. Acesta este înfăţişat de ura pe care o are Gordon Evans, fiul Ninei şi al lui Darrell, pentru adevăratul lui tată. Darrel evită din ce în ce mai des casa lui Evans şi se îndepărtează, ajutat şi de răcirea pe care o aduce vîrsta, de Nina şi de dragostea ei. Au trecut acum douăzeci şi şapte de ani. Sam Evans, care a devenit un mare bogătaş, moare de apoplexie pe yachtul lui. Nina, îmbătrînită, îşi găseşte liniştea alături de vechiul şi statornicul Marsden.

Dacă autorul s'ar fi mărginit să scrie teatru numai după legile scenice obişnuite, desigur că n'ar fi izbutit să exprime nici jumătate din toate aceste lucruri. Pentru a izbuti, a fost obligat să introducă, paralel cu vorbele personajelor, gîndurile lor şi să compună două texte, unul al acţiunii vorbite şi altul al acţiunii gîndite. In carte, diferenţa dintre cele două texte este redată tipografic prin deosebirea de literă. Textul vorbit este imprimat în literă obişnuită, textul gîndit în literă mică. La lectură aranjamentul acesta este cît se poate de mulţumitor. La reprezentaţie, în America, actorii spuneau textul vorbit cu voce normală şi intonaţii felurite; textul gîndit îl rosteau cu glas egal, monoton şi fără nicio intonaţie, cu ochii ţintă în gol. Cred că efectul era destul de straniu şi puţin cam comic, amintind de vechile melodrame cu aparteuri la fiecare replică; iar schimbarea continuă a vocii dădea desigur impresia bizară că piesa se petrece întro lume de ventriloci.

Dar toate aceste inconveniente dispar de îndată ce consideri *Ciudatul interludiu* drept un roman. Atunci textul gîndit îşi capătă întreaga lui valoare. Monologul interior, dozat şi prelucrat în felul cum este întrebuinţat de O'Neill se arată a fi un procedeu excelent — pentru roman. Forma stilizată a lui O'Neill (care e şi a lui Schnitzler), este dealtfel singura sub care monologul interior poate fi utilizat într'o lucrare de mai lungă durată. Metoda lui Joyce, metoda transcrierii fidele a vieţii interioare, metoda secţiunii în clipa psihică, este inaplicabilă, şi, dacă totuşi este aplicată, ea duce la rezultate ininteligibile şi în orice caz ostenitoare în chip zadarnic pentru cititor. Să ne grăbim să spunem însă că, în roman, procedeul acesta este departe de a fi nou. Romanul are tocmai această superioritate asupra teatrului că poate reda gîndurile personajelor; monologul, care în teatru este un pur convenţionalism, în roman este un mod firesc de expresie, pentrucă el transcrie vieaţa interioară, care pe scenă nu poate fi decît sugerată. Teatrul este condamnat să exprime mai mult minciuna vorbelor; adevărul gîndurilor îi este ,în chip firesc, străin. De aceea încercarea lui Eugen O'Neill de a exprima pe scenă acest adevăr nu poate fi socotită decît ca o încercare de a depăşi limitele teatrului. Dar este oare nevoie să aşezăm numai decît într'un gen literar anumit această operă ciudată şi îndrăzneaţă? Cantitatea de adevăr omenesc cuprinsă în paginile ei este imensă şi ea trebue desigur considerată nu numai ca literatură ci şi ca o admirabilă şi uimitoare mărturie de cunoaş-

tere sufletească. *Straniul interludiu* este, dealtfel, prin tehnica lui ciudată şi nouă, o excepţie în vasta şi puternică operă a dramaturgului american, despre care, la noi, Petre Comarnescu a scris un studiu amănunţit şi documentat, în numerele din Februarie şi Martie 1937 ale „Revistei fundaţiilor regale".

Cu Eugen O'Neill am ieşit însă din limitele titlului pe care l-am dat acestor consideraţii. Deşi a luat premiul Nobel în 1936, scriitorul american n'a stîrnit în Europa o vîlvă prea mare şi Franţa, atît de atentă la cazurile literare senzaţionale anglo-saxone, nu s'a grăbit nici să-l traducă, nici să-l proslăvească. Şi totuşi valoarea lui O'Neill întrece cu mult pe aceea a lui Lawrence sau a lui Joyce. Este aici un fapt semnificativ şi care dă măsura exactă a anglomaniei literare.

Dealtfel consideraţiile mele cu privire la D. H. Lawrence şi la *Ulysses* nu se extind la romanul englez contemporan. Cred, dimpotrivă, că într'o vreme ca a noastră cînd în Germania şi în Rusia există un regim de literatură dirijată, fapt care face ca două mari literaturi să fie excluse din schimbul literar internaţional, literatura europeană se menţine încă la un nivel onorabil datorită tocmai, între altele, romanului englez de astăzi, în plină înflorire.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

O ORĂ DE VOCABULAR ÎN LICEU

Am auzit de mai mult, întîmplător, o conversaţie între doi necunoscuţi. Primul povestea nişte fapte ale unui cunoscut comun, iar al doilea, dînd din cap cu înţeles a răspuns:

— Pînă unde se pretează oamenii, domnule, pînă unde se pretează!

Este clar că pentru el *a se preta* însemna „a se înjosi", după cum reiese altfel şi dintr'altă frază auzită în altă parte: un băcan căruia i se atribuia o mică găinărie a răspuns cu indignare:

— Se poate domnule? Asta e cea mare pretare pe care mi-o puteţi aduce.

Toate acestea pentrucă oamenii simpli nu pot analiza cuvîntul *preta*, pentru a-l înţelege părţile componente (latin *prae, stare*), care ar lămuri şi fixa înţelesul de „a se feri".

Citesc adesea că *a scrie o carte bună incumbă muncă multă*, *că un proiect nu va reuşi dat fiind enormele greutăţi materiale ce incumbă această organizare*, *că doi jucători de foot-ball îşi incumbă unul altuia o vină* etc. Scriitorii nu pot nici aici analiza cum trebue: latin *in*, *cumbo* „a se culca, a se apleca pe ceva"; deci *mie îmi incumbă* înseamnă „asupra mea apasă sarcina".

Zilele trecute, într'un local, doi tineri discută despre meritele unei ape de păr. Unul din ei întreabă:

— E vreun simptom?

Şi văzînd ca celălalt nu înţelege, adaugă spre lămurire:

— Se simte vreun efect?

Pentru el *simptom* vine dela *a simţi*. In realitate e cuvînt grecesc: *syn*, *ptoma* „ceea ce cade în acelaşi timp, coincide".

Acestea şi altele la fel m'au făcut să mă gîndesc la una dintre lacunele învăţămîntului modern. Există în toate programele numeroase ore consacrate limbii materne şi diferitelor limbi străine. Nu există însă nicio oră folosită pentru explicarea vocabularului uzual, care să facă pe elevi să nu mai comită erori aşa de compromiţătoare ca cele citate mai sus. Ba, desigur, dacă un profesor s'ar apuca să dea explicaţii de acest fel, ar fi acuzat că face, horribile dictu! „filologie".

Este adevărat, la limba greacă se prevede că elementele de vocabular întîlnite vor fi folosite pentru a explica neologismele romîneşti. Dar această prescripţie nu este urmată decît în foarte rare cazuri, între altele pentrucă nici profesorii nu sînt totdeauna perfect la curent cu etimologia. Nu văd apoi de ce aceste explicaţii ar fi rezervate numai puţinilor elevi care învaţă greaca şi de ce ele s'ar referi numai la „neologisme".

Chiar elevii care nu urmează secţia clasică ştiu destulă latină, franceză (şi germană sau engleză) pentru a putea înţelege analiza cuvintelor ceva mai puţin cunoscute. Nu este nevoie pentru aceasta de „filologie". Ajunge să li se arate elevilor că cuvîntul în discuţie conţine cutare element cunoscut dintr'altă parte. Voi da mai jos exemple de asemenea explicaţii posibile, dacă s'ar admite propunerea mea. Mai adaug numai că explicaţiile ar putea fi grupate după familii de înţelesuri, sau ar putea să aibă loc numai atunci cînd s'ar produce o greşală care ar trebui corectată.

1. *Greşeli de sunete.*

Nu e corect *indentic*, pentrucă e vorba de un derivat dela latinul *idem* „acelaşi", pe care elevii îl cunosc, şi care nu conţine niciun *n*.

Nu e bine *întreprid*, ci trebue *intrepid*, care nu e în legătură cu a întreprinde, ci e compus latin: *in*, *trepidus*, adică „acela care nu tremură". Din aceeaşi familie e cuvîntul popular *a trepăda* şi neologismul *trepidaţie*.

Prancardă e greşit, ca şi *plancardă*, şi trebue *pancartă*, compus din grecescu *pan* „tot" şi *charta* „hîrtie".

Exploada e greşit, căci nu are nimic comun cu *exploata* (afară de prefixul *ex*), şi trebue *exploda*, din latinul *ex*, *plodo*.

Promontor (al culturii etc.), trebue corectat în *promotor:* nu e vorba de *promontoriu* (din latinul *mons*, *montis* „munte"), ci de *pro*, *motor* (dela *moveo* „a mişca), deci *promotor* este cel care face să se mişte înainte, să promoveze o întreprindere.

Delicvent spun cei care cred că au de a face cu un cuvînt înrudit cu latinul *liquidus* „lichid" (*delicvescent* etc.); corect e „*delincvent*, de la *de*, *linquo* „a lipsi" (de aici înţelesul de „a avea un defect" (etc.).

Ventriloc e dela latinul *loquor* „a vorbi", deci nu trebue scris *ventrilog* ca şi cînd ar fi dela grecul *logos* „vorbă".

Gira nu trebue confundat cu *gera:* primul e de origine greacă, *gyros* „cerc" (în limbile occidentale se scrie cu *y*), al doilea e de origine latină, *gero* „a lucra, a executa, etc.", de unde *gest*, *digestie etc.*

Conjunctură e dela *con*, *iungo* „a lega, a împreuna", pe cînd *conjectură* e dela *con*, *iacio*, „a arunca". Primul înseamnă „îmbinare, întîlnire momentană", (de aici şi conjuncţie, nu conjucţie cum scriu unii), al doilea: „proiect" (tot din familia lui iacio), *schiţă* aruncată pe hîrtie etc.

Autarchie, nu *autarhie*, n'are nimic de aface cu grecescul „*arhia* „conducere", ci e dela verbul *arkeo* „a ajunge"; *autarkia* înseamnă „faptul de a te mulţumi cu ce ai" şi trebue pronunţat nu cu *h*, ci cu *k*.

2. *Greşeli de înţeles.*

Temerar nu vine dela *a se teme*, şi deci nu înseamnă „fricos", ci dela latinul *temere* „orbeşte", deci înseamnă „de un curaj orb", adică tocmai contrariul decît cred unii.

Am întîlnit cuvîntul *mezalianţă* întrebuinţat cu înţelesul de „adulter". In realitate înseamnă „căsătorie cu o persoană de rang inferior", şi e format din prefixul francez *més* (poate în loc de *minus* „mai puţin") „rău" şi *aliance.*

După modelul lui *dialog*, cineva a format pe *trialog* „discuţie în trei", ca şi cînd *dialog* ar conţine ideea de „doi". In realitate *dia* este prefixul grecesc care înseamnă „între".

Tribulaţie nu înseamnă „alergătură", cum cred mulţi, ci „suferinţă, apăsare". La baza lui stă verbul latin *tribulare* „a treera"; înţelesul modern a apărut în autorii creştini.

Nu e bine să se spună vapor *petrolifer*, acţiuni *petrolifere;* terminaţia *fer*, în acest cuvînt, reprezintă verbul latin *fero*, care înseamnă „a produce"; deci un teren poate fi petrolifer, dar un vapor nu.

— Ar fi bine să-mi daţi nişte bani, căci sînt într'o mare *dilemă*, spunea cineva deunăzi. *Dilemă* nu înseamnă însă „încurcătură", ci „situaţie cu două ieşiri, ambele supărătoare" (grec *di*, *lemma*).

Un cunoscut om politic transilvănean spunea acum cîtăva vreme că rău sînt numiţi deputaţii adversari *mameluci* (au dela *mamă* să vie?), mai bine li s'ar zice *tateluci*, căci se ţin de pulpana lui *taica* X (aici urma numelui şefului partidului). Bine înţeles *mameluc* nu vine dela mamă, ci e cuvînt arab.

Intr'un roman romînesc citesc că numai oamenii se sfîşie unii pe alţii, pe cînd celelalte vieţuitoare cruţă pe semenii lor: priveşte peştii în apă, păsările în zbor, cîtă *ambianţă* e între ele! *Ambianţă* nu înseamnă „armonie", ci „ceea ce înconjoară"; derivă din verbul latin *ambio* „a înconjura" (compus din *ambi* „împrejur" şi *eo* „a merge").

Acestea şi multe altele de acelaşi fel ar putea fi explicate în ora de vocabular, dacă s'ar admite sugestia făcută în rîndurile de mai sus. Am evita în felul acesta degradarea limbii prin apariţia în literatură a erorilor de felul celor semnalate.

AL. GRAUR

CRONICA PEDAGOGICĂ

SPORT ŞI CULTURA

Cu toată desvoltarea, mai ales în sensul spectaculosului, pe care a luat-o sportul în ultimul timp, îl pîndesc totuşi din umbră doi duşmani, care-i contestă orice drept de cetăţenie în lumea valorilor culturale. Şi cei doi duşmani au autoritatea unei tradiţii seculare, care a fost închegată prin trăirea unor concepţii de vieaţă cu totul deosebite de cele pe care încercăm să ni le făurim noi astăzi. Sunt: concepţia ascetică a bisericii creştine medievale şi intelectualismul evului modern, — mai ales al secolului al XIX-lea.

*
* *

Prima concepţie n'a murit odată cu Renaşterea şi nici chiar după trei secole dela Renaştere. Astăzi încă sunt gînditori care se ridică împotriva sportului în numele concepţiei creştine de vieaţă. Astfel poetul şi eseistul romîn, d-l Nichifor Crainic, într'un articol publicat în ziarul „Universul" acum cîţiva ani, numeşte sportul pur şi simplu: „Cultul barbariei". El ar fi răsărit în ţările industriale şi orăşăneşti, ca un semn al lipsei de credinţă. Lucrătorul sau intelectualul care nu mai crede în Dumnezeu caută un surogat de trăire spirituală în delirul pe care-l dau plăcerile corporale şi reuniunile sportive după moda anglo-americană.

Pentru poporul romîn, zice d-l Crainic, sportul nu e de nicio necesitate. E chiar dăunător. Poporul nostru este drept credincios şi este muncitor. Munca fizică şi credinţa îi sunt suficiente, pentru a nu avea nevoe de o îndeletnicire care l-ar arunca în ateism şi barbarie.

Nu vom nega acestei păreri o oarecare îndreptăţire, — cel puţin din punctul de vedere al muncii. Munca, în adevăr, are această calitate de a închide în ea laolaltă exerciţiul fizic şi urmărirea unui scop. Regulile muncii şi finalitatea ei sunt profund morale. In muncă avem deci împreunate efortul fizic şi simţămintele morale cele mai nobile. Adăugînd la etica proprie muncii şi busola unei credinţe — în cazul dat o credinţă religioasă — munca şi credinţa creştină ar fi deajuns pentru poporul nostru de ţărani.

Dar după cum observă foarte bine d-l C. Kiriţescu, profesor la Academia Naţională de Educaţie Fizică (A. N. E. F.) din Bucureşti, teoria d-lui Crainic are în primul rînd defectul de a nu se bizui pe

fapte. Pentrucă acestea arată o cu totul altă realitate. Astfel părerea, după care sportul ar avea o origină urbană și industrială, manifestată mai ales în țările anglo-saxone, nu-i de loc adevărată. Nu numai că țările acestea nu-s de loc atee (din contră), dar pretutindeni sporturile devenite azi modă s'au născut „prin selecționarea și reglementarea jocurilor populare" [1]). Lucrul acesta este adevărat și pentru țările din apusul Europei, și pentru Romînia. Și la noi țăranul își are sporturile sale, care au anumite reguli pe care jucătorii le respectă. Ele nu așteaptă decît înțelegerea educatorilor oficiali, pentru a fi selecționate și sistematizate mai mult.

Dar teoria înlocuirii trebuințelor sportive prin muncă și credință mai păcătuește și prin nesocotirea psihologiei omenești. Se confundă jocul cu munca, cînd în realitate ele au și rosturi și caractere cu totul deosebite. Unul este efortul ce urmărește un scop și e însoțit adesea de neplăcere, celălalt este activitatea gratuită și plăcută. Dacă omul trebue să accepte munca, nu se poate lipsi, pentru scopurile ascunse ale firii, de joc.

Este deci o curioasă teorie, cel puțin pentru vremea noastră, această idee de a susține că e un divorț între sport și cultură, sau chiar între sport și creștinism. Evul mediu, la care tradiționaliștii din toată lumea se întorc adesea cu plăcere în meditațiile lor, dăduse o soluție mult mai bună raporturilor dintre cultivarea unui corp sănătos și o credință aprinsă. Tipul cavalerului medieval, frumos, puternic și luptător pentru credință a folosit nu numai clasei care a întreținut acest ideal, ci chiar bisericii. Apoi *Thomas Arnold*, directorul școalei din Rugby și creatorul sportului echipier, el însuși fiu de cleric, a încercat și a găsit de asemenea o formulă de împăcare între sport și credință. Idealul lui de educație era crearea acelui atlet creștin („muscular christian") care nu se îndepărta mult nici de tipul athenianului „frumos la suflet și la corp", nici de tipul gentilomului și al cavalerului medieval [2]).

Este prin urmare o atitudine și lipsită de justeță și retrogradă, care va dăuna în primul rînd bisericii. Biserica romano-catolică a observat, se pare, acest lucru, și de aceea încearcă să-și adapteze dogmele și preceptele de vieață la spiritul vremii.

*

* *

Rămîne să analizăm acum atitudinea celuilalt dușman al sportului: intelectualismul.

Argumentele de care se servește intelectualismul împotriva mișcării sportive sunt variate. Dar două dintre ele sunt mai des întrebuințate: argumentul școlar și, un argument mai general, pe care l-am putea numi argumentul cultural.

Argumentul școlar este adus mai ales de pedagogii de meserie (și, negreșit, de modă mai veche), precum și, în genere, de oamenii de școală. El pornește dela slabele rezultate pe care le dă astăzi școala, în special școala secundară. Acest rezultat ar fi consecința delirului sportiv care cuprinde din ce în ce mai mult generațiile tinere. Școala de altă dată, cu toate metodele ei mai puțin perfecte, ar fi dat rezultate mai bune, tocmai pentrucă lăsa pe elev mai mult la carte.

1) C. Kirițescu. In slujba unei credințe, p. 165.

2) E. Loisel. Les bases psychologiques de l'éducation physique, p. 91—92.

Este aci o gravă neînțelegere între două mentalități diferite și ca structură și în timp. N'a fost oare școala veche criticată tocmai pentru excesul ei de intelectualism? Protagoniștii școalei noi, a școlii active și de libertate, n'au fost oare ei aceia care au contribuit la crearea unui alt ideal de educație?

Se pare că astăzi acest ideal a trecut în opinia publică. Este apoi vieața socială de azi care cere școalei să formeze un alt tip de om: activ, hotărît, nu meditativ și indecis.

Printr'o inconsecvență inexplicabilă însă, programele școlare au rămas încărcate cu aceeași materie de pregătire aproape exclusiv intelectuală. Profesorul de educație fizică al unei școli secundare este încă un „maestru" în sensul pejorativ al cuvîntului, care se strecoară cam sfios printre colegii lui ce predau „obiecte" mai nobile de învățămînt.

Era natural în acest caz să vedem sportul evadînd din școală și luînd uneori chiar atitudine dușmănoasă împotriva acesteia. Și va fi o situație care se va menține pînă cînd acordul se va înfăptui.

Pînă atunci însă va mai trece timp. Pentrucă sunt pedagogi care nu numai că nu cedează în fața unui curent ce se impune, dar caută încă argumente științifice pentru a arăta că efortul fizic este dăunător învățăturii, pentrucă obosește pe elev și-l face mai puțin apt pentru atenție și muncă intelectuală. In loc să se caute cauza surmenajului școlar în altă parte, se caută tocmai acolo unde școlarul este aproape forțat la inactivitate.

*

* *

Argumentul cultural al intelectualismului are o formulare mai atractivă. El izvorăște din încrederea tot mai mare pe care omul modern a început să o capete în puterile științei. Ceea ce omul a visat întotdeauna — desăvîrșirea stăpînirii lui asupra naturii — știința modernă este pe cale să-i ofere. Și el știe că lucrul acesta i l-a asigurat nu bicepsul sau pieptul bine format și puternic, ci o minte ascuțită și instruită. Imaginația oamenilor aprinși după virtuțile științei și intelectualismului i-a putut face să viseze, de pildă, că va veni o vreme cînd omul nu va mai fi decît minte, creer, și prea puțin sau de loc trup greu și legat pămîntului. Atunci puterea omului asupra naturii, prin puterea minții sale, ar ajunge așa de mare, încît știința veacului nostru va apărea omului de peste zece mii de ani, de pildă ca ceva cu totul primitiv și barbar.

Pentru oamenii care gîndesc astfel sportul nu poate fi și el decît ceva tot așa de primitiv și barbar. El ne ține pe loc, sau ne întoarce la veacurile de barbarie. Omul nu va întîrzia să vadă acest lucru și să vadă, mai ales, că drumul evoluției sale spre progres este altul decît acela al cultivării trupului. „De mii de ani, spune un scriitor anti-sportiv, noi oamenii am apucat-o pe altă cale decît aceea a forței brute și a pumnului". Dacă am fi rămas la atletismul din pădurile ecuatoriale și din cavernele de miază-noapte, și azi ne-am fi purtat tot cu o măciucă pe umăr și am fi locuit tot în smircuri. Dar am lăsat forța mușchiulară reptilelor, fiarelor, și noi am trecut pe linia simțurilor mai delicate, a închipuirii, a minții mai ascuțite. „Inginerul" care a invenat praful de pușcă era un călugăr uscat ca o iască și flămînd ca un șoarece de biserică. Pe americanul care a descoperit mitraliera, l-ar fi bătut un copil, iar Blériot, care s'a ridicat cel dintîiu cu un aeroplan modern, era firav ca un poet de mansardă. Cu un mic revolver, care încape numai bine în buzu-

parul vestei, dumneata poţi ţine piept nu numai lui Moţi Spacow sau lui Carnera, ci unei haite întregi de pantere flămînde — căci în acel mic revolver este esenţa cugetării a cinci mii de ani. Cine recurge la muşchi, se'ntoarce cu cinci mii de ani înapoi şi se pune la nivelul şarpelui, hipopotamului şi al crocodilului... Noi am evadat din instinctele brute, de ce ne-am întoarce la ele".

* * *

Nu tot aceasta este, se ştie, părerea lui Nietzsche şi a tuturor acelora care gîndesc ca dînsul. Pentru el omul a apucat o cale care este profund greşită. Tocmai această evadare din instinct şi din cultivarea forţei animalice este o mare erezie. Dintr'o vinovată tendinţă de comoditate el a inventat instrumente care s'au adăugat simţurilor pentru a le ajuta sau pentru a-şi mulţumi, pe această cale dorinţa de progres pe care i-a sădit-o în suflet natura. Astfel dorind să vadă mai bine el a inventat ochianul, în loc să-şi perfecţioneze ochiul; a inventat automobilul pentru a merge mai repede, în loc să-şi formeze picioare bune de fugă. ş. a. m. d.

Mergînd mai departe tot pe această cale, omul va degenera, organele lui se vor atrofia, prin lipsă de exerciţiu. Civilizaţia se arată astfel, în modul cum a apucat să se desvolte, ca dăunătoare cu adevărat, în evoluţia omului spre desăvîrşire.

Nietzsche recomandă omului, pentru reîntoarcerea la linia desăvîrşirii sale, mijloacele care să-i permită reintrarea în desvoltarea firească: perfecţionarea sa biologică. Vieaţa aspră, voit aspră, şi lupta, pentru a da putinţa unei tot aşa de aspre selecţii naturale, îi vor putea da o nouă adaptare şi o depăşire mai ales a speţei „om" de azi. „Căci omul e o frînghie între dobitoc şi supra-om, o frînghie peste o prăpastie. E primejdios să treci de partea cealaltă, periculos să rămîi în cale, primejdios să te uiţi îndărăt, — fior şi oprire periculoasă. Ceea ce este mare în om, e că el este o punte şi nu un ţel"[1]. Supraomul nu va fi, cum cred defăimătorii trupului, spirit sau ceva asemănător. Supraomul va fi o altă formă biologică, un trup depăşind în perfecţiune pe cel actual. Căci trupul nu e ceva de dispreţuit. „Trupul e un mare sistem de judecată... Instrument al corpului tău este şi intima raţiune pe care o numeşti spirit... E mai multă raţiune în trupul tău, decît în cea mai mare înţelepciune a ta"[2]. Trupul acesta trebue să se perfecţioneze. Nu ne trebue înţelepciunea învăţător, ci aceea care se întrupează şi devine una cu corpul. Omul trebue să fie tare, viteaz, în stare să înfrunte totul prin el singur. De aceea cei slabi trebue înlăturaţi. „Cel ce cade, încă trebue îmbrîncit... şi dacă e vreunul pe care nu l-aţi învăţat să sboare, deprindeţi-l cel puţin să cadă cît mai degrabă"[3].

* * *

Suntem departe de concepţia care consideră trupul o anexă, ca şi de aceea care consideră ca nobil în om numai „materia cenuşie"! Concepţia lui Nietzsche este cea mai violentă critică şi cel mai aprig

[1]) Fr. Nietzsche, Aşa grăit-a Zarathustra (trad. rom.), Buc. 1916, p. 20.
[2]) Idem, p. 40.
[3]) Idem, p. 209.

protest împotriva intelectualismului secolului trecut. De unde scolastica ne obişnuise să considerăm trupul ca pe un instrument al sufletului şi să ne silim să avem un trup care să nu ne stăpînească prin trebuinţele lui „josnice", autorul lui Zarathustra nu se sfieşte să spună că raţiunea şi toată vieaţa psihică sunt instrumente ale trupului. El, trupul, este încarnarea acelei „voinţe de putere" (die Wille zu Macht), care este esenţa oricărei fiinţe vieţuitoare şi căreia raţiunea îi este unul din instrumente, — un instrument păgubitor, cînd vrea ea să stăpînească.

Inutil să spunem că este şi aceasta o exagerare, după cum însă la fel de exagerată era şi teza intelectualistă. Evoluţia omului nu se mai poate întoarce înapoi să o ia pe linia animală de desvoltare; dar nici ignorarea trupului nu poate să-l ducă mai departe în desvoltarea sa chiar din punct de vedere intelectual.

Nietzsche observă bine, cînd recomandă omului să se retragă din lume, să trăiască aspru în mijlocul naturii şi în singurătate. În adevăr izolarea de ceilalţi oameni ne întoarce la animalitate, iar omul este om — fiinţă cugetătoare — tocmai pentrucă nu trăeşte izolat de semenii săi.

Dacă s'ar ţine în totdeauna seama de acest lucru, nu s'ar mai face niciodată greşeala de a crede că omul poate realiza vreun progres în afară de această dublă structură a fiinţei sale: o individualitate animalică şi o vieaţă spirituală de origină socială. El trebue să fie animal perfect şi fiinţă cugetătoare cît mai perfectă. Ca animal el trebue să fie cît mai bine adaptat naturii; ca fiinţă cugetătoare trebue să fie cît mai bine adaptat vieţii sociale.

Este profund greşită ideea după care ar exista progres în afară de condiţiile existente de vieaţă. Progres nu se realizează decît în măsura în care izbutim să ne adaptăm mai bine la vieaţa care există, la mediul în care trăim. A ne îngriji numai de trup înseamnă a ne adapta numai parţial la mediul natural; a ne îngriji numai de minte, înseamnă a ne adapta mai mult mediului social. Cultivarea funcţiunilor sufleteşti înseamnă şi o adaptare la mediul natural, dar nu una completă. Suportul vieţii psihice este, orice s'ar zice, trupul. Şi un trup sănătos şi rezistent este un bun suport. Pe lîngă aceasta este greu de demarcat unde sfîrşeşte biologicul şi unde începe psihicul, la un om civilizat. Cele două aspecte ale vieţii acesteia se întrepătrund şi influenţează ambele atitudini morale ale individului.

Nu trebue prin urmare să privim mişcarea sportivă de astăzi ca un cult sau ca o întoarcere la barbarie, ci mai de grabă ca o compensaţie pentru vieaţa intelectuală dusă de omul modern. Orice exces într'o direcţie produce după el o reacţiune în sens contrariu. Excesul de intelectualitate aduce în generaţiile următoare, care văd greşeala, un exces de brutalitate[1]).

De altfel noi credem că sportul nici azi nu e preţuit cît trebue şi nici mai ales „*cum*" trebue. Epoca noastră are mai mult o preţuire intelectuală a lui. Era şi natural, după o epocă de orgii intelectuale, cum a fost secolul al XIX-lea. Din această preţuire, mai mult cu capul, răsare şi exhibiţionismul şi estetismul sportiv şi chiar profesionalismul. Sport fac cei ce se pot expune privirilor şi mai ales acei care pot şi cîştiga ceva. Marea massă a „sportivilor de vorbe" nu se îndeletnicesc de loc cu mişcările fizice sistematice şi păcătuesc adesea mult împotriva trupului lor. Iar brutalitatea criticată

[1]) Vezi Tudor Vianu, Valoarea sportului (revista „Gândirea", 5 Mai 1931).

atita nu e de fapt cultivată de cît de mîna de profesioniști ai sportului, nu de restul prețuitorilor lui.

Sportul, sau mai just educația fizică, este o cerință a culturii moderne și el trebue generalizat, în forme care să integreze pe om în toată plinătatea ființei sale. Sportul trebue privit și ca o datorie față de sine și de semeni, dar și ca un drept la o viață întreagă.

De fapt, clasele privilegiate n'au disprețuit sportul decît pentru alții, nu și pentru ele.

Educația fizică sitematică a fost pînă acum, neîntrerupt, un lux și un privilegiu. Cine nu poate s'o practice este un nedreptățit; cine luptă împotriva ei este, fără să-și dea seama poate, împotriva vremii,— un spirit ostil dreptății trupului și prin asta ostil speței din care și el este o frîntură.

STANCIU STOIAN

CRONICA ECONOMICĂ

PERSPECTIVELE CRIZEI MONDIALE

Nu mai există astăzi nicio îndoială că faza ascendentă a ciclului economic început la mijlocul anului 1932, a luat sfîrșit în al treilea trimestru 1937 și că de atunci, economia mondială a intrat într'o nouă fază descedentă.

Pornită din Statele-Unite, criza s'a întins în țările transoceanice producătoare de materii prime, s'a încrucișat în Europa cu depresiunea organică — datorită saturării pieții interne — din Anglia, tendințele depresive s'au amplificat prin sincronizare, așa încît spre mijlocul anului 1938, criza a devenit generală. Șomajul este pretutindeni în creștere, producția și comerțul în scădere, stocurile de materii prime în urcare, iar prețul materiilor prime se apropie din nou de nivelul din 1932/933.

Este inutil să exemplificăm aceste afirmații, deoarece nimeni nu le mai contestă. Problema în discuție este numai cea referitoare la durata crizei actuale. In iarnă, mulți o vedeau terminată. Pe urmă, termenul fericit a fost prelungit pînă în primăvară; în Iunie, speranțele au fost amînate pentru la toamnă. In 1928, președintele Coolidge prevedea Statelor-Unite o eră nesfîrșită de prosperitate și nu mai departe decît în primăvara anului 1931, președintele Hoover anunța „sfîrșitul marei crize pentru toamna aceluiași an". In Decemvrie 1937, d-l Ernest Wageman, conducătorul „Institutului German pentru Studiul Conjuncturii", demonstra că nu mai poate exista o criză mondială, că în Statele-Unite depresiunea este specifică democrației, că pînă la urmă nu va fi decît o ușoară „intercriză", puțin profundă și de scurtă durată, și că în niciun caz Germania, Italia și Japonia nu vor fi atinse. Astăzi, „Institutul German pentru Studiul Conjuncturii", nu mai contestă decît extinderea crizei în Germania. De Japonia nu se mai vorbește, iar de Italia în treacăt. Tot așa după cum crizele se repetă din zece în zece ani, se repetă din zece în zece ani și părerile despre crize. In timp ce totul se transformă, teoreticienii rămîn aceiași.

Fără îndoială, există în 1938 unele circumstanțe favorabile care nu existau în 1929/932 și care ar pleda în favoarea unei crize de scurtă durată. In primul rînd, situația băncilor. Pretutindeni aparatul bancar este sănătos, lichiditatea mare și riscul crahurilor redus la minimum. In al doilea rînd, sarcinile fixe, moștenite din trecut, care apăsau în 1929/932 asupra agriculturii, comerțului și industriei, au fost mult reduse sau au dispărut. De asemeni, datoriile între State au fost micșorate și dobînzile scăzute. Din aproximativ 13.000 miliarde lei, la cît se ridica volumul creditelor internaționale la sfîr-

situl anului 1929, mai bine de jumătate au fost măcinate prin deprecierile monetare, comerciale de tot felul și amortizări.

De aceea, criza actuală nu este însoțită de crahuri bancare, de insolvențe în massă, dificultăți grave de plată și transfer sau deprecieri monetare brutale.

Cu toate acestea, avem motive serioase să credem că criza actuală nu va fi mai puțin gravă decît cea precedentă. In adevăr, pe lîngă circumstanțe favorabile există circumstanțe agravante care micșorează simțitor avantajele rezultînd din soliditatea aparatului bancar și a scăderii sarcinilor fixe.

In perioada 1932—1937, economia internațională a fost stimulată prin:

1. Deprecierea monetară.
2. Urcarea barierelor vamale, conjugate cu restricții la import.
3. Inarmări.

Deprecierea monetară a avut un dublu efect. Inăuntrul fiecărei economii naționale a reechilibrat prețurile și în afară a stimulat exportul. Deoarece în timpul crizei prețurile materiilor prime scăzuseră mai mult și mai repede decît prețul de gros al produselor fabricate și acestea mai mult decît costul vieții, deprecierea a avut drept efect stabilizarea prețurilor de detaliu, urcarea rapidă a prețurilor de gros și creșterea relativ accelerată a prețurilor materiilor prime. Astfel s'a restabilit rentabilitatea întreprinderilor și s'au reechilibrat diferitele ramuri de activitate.

In afară, deprecierea monetară a servit țărilor care au devalorizat cele dintîi sau care au lăsat moneda să cadă mai mult. Avînd avantajul unei valute reduse, exportul acestora s'a mărit în defavoarea țărilor cu valute ridicate. In piața capitalurilor, deprecierea a avut ca efect destezaurizarea capitalurilor și punerea lor în circulație la dobînzi scăzute, paralel cu reducerea datoriilor.

Astăzi, nu numai că o nouă depreciere nu ar mai avea aceleași consecințe, dar este probabil că ar avea efecte contrarii. Toate monedele fiind instabile, devalorizarea uneia ar antrena automat pe toate celelalte. De altă parte, imensele capitaluri sterilizate în bănci, s'ar pune în mișcare în gol, deoarece pretutindeni există o bază inflaționistă latentă, creată prin înarmări, lucrări publice sau simple emisiuni de semne monetare. Ar fi o uriașă și rapidă circulație de bancnote, în goană după plasamentul care să le fixeze valoarea și nu în vederea producției. Cum să ne închipuim un val de investiții productive în 1938, cînd în Statele-Unite, Germania, Italia sau Franța, capitalurile particulare nu s'au investit în perioada 1933/937?

Prin urmare, deprecierea monetară, forță conjuncturală ascedentă în 1933/935, ar putea da cel mult loc la o inflație universală în 1938, însă nu la o reluare a afacerilor.

Urcarea barierelor vamale și restricțiile la import au determinat pretutindeni expasiunea pieții interne în detrimentul celei externe. La adăpostul acestora s'au creat în țările industriale, ca și în cele agricole, industrii noi și s'au raționalizat vechile întreprinderi. Biciuite de devalorizare și adăpostite de bariere vamale, adesea prohibitive, în unele țări capitalurile s'au învestit și întreprinderile au produs mai mult pentru piața internă. Apoi a venit Statul care a dat comenzi uriașe pentru înarmări și comenzi mai mici pentru lucrări publice. După aceea, criza a venit totuși! Nu este oare semnificativ faptul că în Anglia, producția de oțel scade repede tocmai în perioada cînd sunt în lucru cele mai mari comenzi de armament? Mai trebue oare alt exemplu pentru a dovedi că restricțiile la import, barierele vamale și înarmările nu mai constitue

baze de susținere, necum stimulente ale activității economice? Cu cît ar mai trebui să accentueze Statele-Unite ritmul înarmărilor pentru ca uzinele de oțel să utilizeze din nou 90 la sută din capacitatea lor de producție (cît utilizau în Iunie 1937), în loc de 26 la sută (în Iunie 1938), sau să producă din nou 1,920 milioane automobile, în loc de 0,74 milioane cît produceau în Aprilie-Mai 1938?

Admițînd că statele-majore ar fi dispuse să facă acest efort pentru a menține nivelul producției de oțel, este greu de imaginat că economiile naționale pot suporta la infinit sterilizarea venitului național, sub formă de tunuri, tancuri, vapoare și mitraliere.

De altă parte, înarmările repun problema sarcinilor fixe lichidate în 1932/937. Pe cînd atunci, producătorii nu erau în stare să achite dobînzile și amortizările la datoriile direct contractate în scopuri productive, astăzi, aceleași sume fiind de plată pentru datoriile contractate de autorități, însă în scopuri neproductive, este natural ca sarcinile fixe să greveze în aceeași măsură procesul de producție și circulație. Ceea ce în 1929/932 s'a numit insolvența universală a debitorilor și incapacitate de transfer, s'ar putea numi astăzi încetarea înarmărilor sau războiu. In primul caz, consecința naturală ar fi paralizarea completă a vieții economice; în al doilea, lichidarea civilizației și deci și a problemelor economice!

Așa, dar, pînă la găsirea unei soluții, înarmările trebue să continue pentru a întreține activitatea economică, deși în chipul acesta se acumuleze sarcini fixe, care înpiedecă ieșirea din criză.

Pe lîngă acești factori defavorabili, mai există și alții care lipseau în 1932. De pildă, războiul chino-japonez, războiul civil din Spania și anexarea Austriei.

La început, războiul chino-japonez a fost un stimulent al economiei internaționale. Atît China, cît și Japonia, se aprovizionau cu materii prime, cu semifabricate și produse finite. Plata se făcea în mărfuri sau în aur. Cu vremea, forțele productive și rezervele se epuizează din cauza războiului și piața din Extremul-Orient tinde să dispară. In primele patru luni din 1938, exportul Chinei a fost cu 40 la sută și al Japoniei cu 17 la sută mai mic decît în perioada corespunzătoare a anului trecut. Pentru acelaș interval, scăderea importului a fost de respectiv 22 la sută și 33 la sută. Și cu cît se multiplică schimbul de focuri de armă, schimbul de mărfuri cu străinătatea se comprimă, pentrucă aceasta este legea războiului și a păcii!

Acelaș lucru se poate spune despre Spania. Războiul civil lasă pentru vreme îndelungată un gol în comerțul mondial.

In fine, Austria resorbită într'o țară cu tendințe autarhice, în mod fatal nu mai participă în acelaș fel ca în 1932/937 la comerțul internațional.

Iată deci o serie de circumstanțe agravante care nu existau în 1929/932 și care compensează faptul că de astă dată aparatul bancar este sănătos.

Nu am vorbit însă nimic despre criza agricolă și stocurile de materii prime, după cum nu am arătat efectele nesiguranței politice.

In ultimii ani, o serie succesivă de recolte mediocre (la suprafețe cultivate restrînse), în țările exportatoare transoceanice, fură suficiente pentru a determina resorbirea stocurilor acumulate în perioada 1929/934 și urcarea prețurilor produselor agricole pînă în toamna anului 1937, în timp ce prețurile celorlalte materii prime erau în scădere de aproape șase luni. Pe măsură însă ce prețurile erau în urcare, se măreau suprafețele însămînțate, astfel încît a fost suficient un an cu condiții climaterice favorabile (1938), ca re-

colta mondială să atingă un nivel record și prețurile să se prăbușească din nou. In a doua jumătate a anului 1938 criza agricolă se va suprapune celei industriale, cum s'a întîmplat și în 1929/930.

De asemeni, problema stocurilor are astăzi aspecte cel puțin tot așa de grave ca și în 1929. Este adevărat că stocurile de materii prime la producători sunt mai mici decît în 1929. Cresc însă repede și spre deosebire de 1929, sunt dublate de stocuri ridicate la revînzători, industriași și Stat. Acestea din urmă merită o atenție deosebită prin instabilitatea lor. Parte din stocurile acumulate de State apar sub formă de material de războiu fabricat și parte sub formă de materii prime alimentare și industriale. In principiu, toate sunt destinate războiului și ca atare reprezintă stocuri sterilizate, prin urmare fără influență asupra pieții. Dacă însă situația politică internațională se ameliorează, nu pot fi antrepozitate vreme îndelungată. Materialele de războiu fabricate, pentrucă se depreciază grație noilor descoperi, iar produsele alimentare pentrucă sunt fungibile. Avionul constitue un stoc steril cîtă vreme nu există altul cu o viteză mai mare. Un tun nu are influență asupra pieții; fierul vechiu apasă asupra prețurilor. Produsele alimentare pot fi antrepozitate cel mult un an, apoi trebuesc preschimbate și vîndute la prețul pieții, altfel, se deteriorează.

Așa dar, indiferent dacă privim stocurile de războiu sub aspectul nesiguranței politice sau al duratei, este sigur că constitue o amenințare permanentă, fie a păcii, fie a prețurilor, deci, tot a păcii.

Există însă și forțe conjuncturale ascedente. In primul rînd exportul de capital, care în perioada 1932/937, nu numai că nu a funcționat, dar s'a restrîns. Imensele capitaluri acumulate în băncile americane, engleze, olandeze, elvețiene, franceze și suedeze, așteaptă de mult condițiile propice pentru a trece frontierele, antrenînd odată cu ele mărfurile și oamenii. Imprumutul de 16 milioane lire sterline acordat de guvernul englez Turciei, este, în această privință, un simptom demn de relevat. Tot așa, tratativele duse de guvernul englez cu Grecia și Romînia. Nu trebue însă așteptată o expansiune rapidă a creditului internațional, atîta vreme cît nu se creează cadrele securității politice. Nu există deținător de capitaluri care să investească în ținuturi amenințate de bombardament! Cel mult guvernele, în loc să creeze fabrici de armament sau să ridice fortificații pe teritoriul național, fac aceleași investiții în țări interesante din punct de vedere strategic. Aceasta nu constitue însă o ieșire pentru economia mondială luată ca un tot, ci deplasarea consecințelor înarmării dela o țară la alta. Adevăratul export de capital își așteaptă de abia momentul. Presiunea sub care stă, este dovada că modul de producție a ajuns în contradicție cu posibilitățile de circulație și consum al mărfurilor. Dacă nu va sparge frontierele economice pe cale diplomatică, le va sfărîma cu tunul. Altfel, va fi o criză profundă și de lungă durată. Alternativa Chamberlain-Eden reprezintă pe plan politic, tocmai această alternativă a capitalului financiar.

In aceeași categorie trebuesc clasificate tratativele anglo-americane în vederea încheierii unui acord comercial. Primul din 1815 cînd un tratat de comerț a simbolizat emanciparea vechilor colonii de sub stăpînirea britanică, acesta reprezintă cel mai însemnat efort pentru a lărgi piața mondială și a consolida legăturile politice între cele două democrații.

De asemeni, acordul comercial între Anglia și Germania, urmărește un scop similar. Prin angrenarea economică al celui de al treilea Reich în comerțul mondial, se speră într'o modificare a

orientării politice a acestuia. Este o experiență ca și „gentleman agreement"-ul, ca și acordul anglo-italian, ca și promisiunile cancelarului Hitler. „Vieața și împrumuturile Dr. Hjalmar Schacht" nu sunt oare mărturia vie a ce înseamnă semnătura financiarilor germani în josul unui tratat?

O ultimă speranță de mai bine, vine din Statele-Unite. Din inițiativa președintelui Roosevelt, s'a hotărît o nouă acțiune de lichefiere a pieții creditului prin scăderea cu 12,5 la sută a rezervelor băncilor, și lichidarea celor 1,4 miliarde dolari aur sterilizați. De asemeni s'a decis o nouă subvenționare a economiei cu suma de 4,5 miliarde dolari. Parte din aceasta este destinată lucrărilor publice, parte stimulării investițiilor și parte desvoltării consumului neproductiv. Efectele ar putea fi favorabile, după cum a dovedit experiența ultimilor ani. Atîta vreme cît Statul cheltuia, consumul creștea și întreprinderile își utilizau mai bine vechea capacitate de producție. Inițiativa particulară nu lua însă de fel parte la mișcarea generală. De îndată ce Statul a încetat să mai cheltuiască sau a încasat mai mult decît a cheltuit, vieața economică s'a oprit.

De sigur că lupta marelui capital împotriva politicii democratice a președintelui Roosvelt este una din cauzele acestei anchilozări. Nu este însă mai puțin adevărat că Statele-Unite suferă într'o largă măsură de o profundă criză structurală a investițiilor. Atîta vreme cît progresele tehnice erau rapide, industriile au luat o amploare neobișnuită sub dubla influență a pieții interne americane și mai tîrziu a celei europene (războiul mondial). Astăzi, capacitatea de producție a Statelor-Unite este atît de mare, încît nici în perioade de prosperitate nu poate fi utilizată în plin. De altă parte, progresele tehnice s'au încetinit sau sunt împiedecate pentru a nu deprecia investițiile făcute. Investițiile în fabrici de radio, automobile, avioane, mătase artificială etc., sunt suficiente, nu numai pentru consumul actual, dar pentru unul cu mult mai mare, iar raționalizarea întreprinderilor a dat aproape tot ce putea da în condițiile sociale ale Statelor-Unite.

De aceea, cea mai mare parte a investițiilor din ultimii ani, constau în special din înlocuiri de mașini și piese uzate și nu investiții noi. La un venit național de aproximativ 85 miliarde lei în 1937, nu s'au investit decît 8—9 miliarde, față de 11—13 miliarde, cotă normală de acumulare. Au rămas deci 3—5 miliarde dolari capital steril, paralel cu 3—4 milioane șomeuri în plus.

Se poate întîmpla ca uriașa injecție de capital pe care autoritățile americane se pregătesc s'o facă economiei, conjugată cu lupta pentru ameliorarea situației muncitorimii, să oblige deținătorii de capital la noi investiții, care ar echivala cu o reînoire a întregului aparat de producție și de transport. Se poate însă tot atît de bine întîmpla ca economia americană să intre într'o fază de anchiloză de lungă durată, după o efemeră reluare a afacerilor.

Faptul că în ultimile săptămîni bursele americane înregistrează sporuri la acțiuni, ar fi un simptom favorabil, dar nu este nici exclus ca speculația să fi exagerat, cum se întîmplă de obiceiu. Dacă însă pînă în toamnă inițiativa particulară nu devine sensibilă, este posibil ca criza din Statele-Unite să se îndrepte spre un desnodămînt neașteptat, Statul înlocuind într'o măsură mult mai largă capitalurile private.

Prin urmare, oriunde ne îndreptăm privirile nu se văd semne sigure de înseninare. Epuizarea forțelor conjuctuale ascendente din 1932/37, conjugată cu existența unor factori care dau forțelor depresive o rigiditate deosebită, fac ca rezervele conjuncturale disponibile să nu poată fi puse în mișcare sau să nu aibă eficacitatea normală. Ast-

fel, nu este exclus ca criza actuală să fie și profundă și de lungă durată. Mai mult, s'ar putea ca desnodămîntul să fie pe plan politico-militar. Tot așa după cum vechea criză s'a terminat prin extinderea și întărirea fascismului, depresiunea actuală s'ar putea sfîrși prin expansiunea pașnică sau brutală a pieții mondiale. Nu este oare curios că mult hulita și redusa piață internațională a funcționat și de astădată în pofida tuturor autarhiilor, transmițînd prosperitatea și criza ca și cum nimic nu s'ar fi întîmplat în ultimii șase ani? Nu este aceasta dovada sigură că economia internațională și suprastructura ei politică sunt forțe elementare, mai puternice decît cele naționale?

ROMÎNIA ÎN FAȚA CRIZEI MONDIALE

După cum era de așteptat, Romînia nu a scăpat de efectele crizei mondiale. Depresiunii conjuncturale începută în ultimul trimestru al anului precedent, i s'a suprapus în Decemvrie, Ianuarie și Februarie, o criză provocată de guvernarea Goga-Cuza. In a doua jumătate a lunii Februarie și în lunile următoare, afacerile au fost reluate, fără a atinge însă nivelul din anul trecut. Pe lîngă cauzele de ordin conjunctural (scăderea prețurilor mondiale, a cantităților exportate și restringerea pieții interne) și structural (micșorarea producției de țițeiu), paralizarea inițiativei evreești a continuat să exercite o influență deprimantă asupra pieții (evaziune de capitaluri, tezaurizare, lipsă de construcții). In schimb comenzile de armament și lucrările publice, au început să joace un rol covîrșitor, supracompensînd în unele sfere de activitate deficiențele inițiativei particulare.

Iată cum a evoluat valoarea transacțiilor comerciale de gros din Decemvrie 1937 pînă în Mai 1938, în raport cu perioada corespunzătoare din Decemvrie 1936, pînă în Mai 1937 (în miliarde lei, după datele „Asociației Romînești pentru Studiul Conjucturii Economice").

	Transacții interne		Export + Import		Total	
	1936/37	1937/38	1936/37	1937/38	1936/37	1937/38
Decemvrie-Februarie	31,1	24,8	9,2	11,4	40,3	36,2
Martie-Mai	41,2	38,6	12,1	9,6	53,3	48,2

In intervalul Decemvrie-Februarie, valoarea transacțiilor interne a scăzut cu 20% pe cînd în Martie-Mai scăderea a fost numai de 6%. Dimpotrivă, valoarea transacțiilor externe (import+export), a fost mai mare în Decemvrie-Februarie și mai mică în Martie-Mai.

Lipsa de uniformitate între evoluția transacțiilor interne și externe se explică: *a)* prin angajamentele încheiate în Noemvrie-Decemvrie 1937, pentru exportul și importul din Ianuarie-Februarie 1938; *b)* prin mersul invers al prețurilor mondiale care creșteau repede în perioda Decemvrie 1936 — Martie 1937 și scădeau tot atît de repede în intervalul Decemvrie 1937 — Martie 1938.

Intru cît privește volumul mărfurilor transacționate, este sigur că a fost o scădere simțitoare. In adevăr, pe piața internă, prețurile generale de gros au crescut din Decemvrie 1936—Februarie 1937 pînă în Decemvrie 1937—Februarie 1938, cu aproximativ 7%, pe cînd valoarea transacțiilor, în aceeași perioadă s'a micșorat, după cum am văzut, cu 20%. In intervalul Martie-Mai 1938, prețurile generale de gros au fost aproape la nivelul din 1937, iar valoarea transacțiilor interne s'a micșorat în același timp cu 6%.

Așa dar, în Decemvrie 1937—Februarie 1938, volumul mărfurilor vîndute pe piața internă s'a micșorat, în raport cu lunile corespunză-

toare ale anilor anteriori, cu aproximativ 25% și în Martie-Mai numai cu 6%. Pentru comerțul exterior nu dispunem de cifre asupra cantităților decît pentru primele trei luni ale anului cînd exportul s'a ridicat la 15.043 mii chintale, față de 21.775 mii chintale, în primul trimestru 1937.

In cursul lunilor Iunie și Iulie, situația s'a ameliorat, sub tripla influență a știrilor favorabile referitoare la recoltă, a impresiei produsă de destinderea din Cehoslovacia și în urmă a celor peste 2 miliarde lei injectați pieței ca o consecință a reușitei operației financiare dela începutul lunii Iunie. Construcțiile și în genere piața internă nu arată însă semne serioase de înviorare. Totul se reduce la o anticipare a consecințelor unui export masiv de cereale și va înceta dacă speranțele puse într'o valorificare a recoltei la prețuri urcate nu se vor dovedi realizabile. Ceea ce de altfel nu e exclus, de oarece, în afară de Romînia, se înregistrează recolte-record în aproape toate țările exportatoare și numai în puține țări importatoare recolte sub medie (Grecia, Italia, poate Germania). Stocurile mondiale de grîu se vor ridica în curînd la 155—160 milioane chintale, adică aproximativ tot atît cît și în 1933, cînd prețul grîului a atins cel mai jos nivel. După aprecierea „Asociației Romînești pentru Studiul Conjuncturii Economice", prețul mediu al grîului fără primă, nu va depăși 29.000 lei vagonul, față de 54.000 lei la 1 August 1937; la 15 Iulie, prețul cu primă efectiv înregistrat era de 42.000 lei/vagon sau 32.000 lei/vagon fără primă.

Prin urmare, aceste previziuni încep să se adeverească și nu este exclus să fie chiar depășite de realitate pînă la apariția acestor rînduri.

De aceea credem că speranțele puse în valorificarea recoltei sunt cel puțin exagerate. Dacă după recolta record de grîu, secară și orz, se întîmplă să avem una similară de porumb, avem toate motivele să sperăm că pretutindeni va fi o abundență neobișnuită de pîine, însă nu și una de bani pentru a o cumpăra!

Singura soluție reală pentru a întinde o punte între relativa prosperitate din 1937 și un nou an bun, este apelul la capitalul anglo-franco-american. De o parte aceasta ar ușura valorificarea recoltei și de altă parte, printr'un împrumut masiv (se vorbește de 40—44 milioane lire sterline) s'ar compensa atît deficiențile pieții interne cît și ale celei externe. Rataşarea leului de lira sterlină, o intensă activitate de foraj și investiții industriale ar constitui forțe conjuncturale suficiente, pentru a contrabalansa atît insuficiența construcțiilor cît și scăderea comerțului exterior. Paralel cu lărgirea rapidă a pieții interne, s'ar crea materia de export a cărei lipsă amenință să devie structurală. In același timp, aceasta ne-ar scoate din cercul de fier al „grossraumwirtschaft"-ului german care ne amenință atît independența economică cît și cea politică.

Meschine preocupări de interes imediat, legate de unele grupulețe industriale, denumite naționale, nu trebue să ne facă să nu primim mîinile care ni se întind dela Londra, Paris și New-York. Băncile britanice care pe vremuri nu se aventurau, pe cont propriu, dincolo de Budapesta, au ajuns astăzi pînă la București. Nu este oare semnificativ faptul că „Westminster Bank" a preluat un pachet de acțiuni în valoare de 400 milioane lei, a firmei Malaxa?

Lamentările presei germane, a unor minuscule societăți petrolifere, mai mult germano-italiene decît romînești, sau a unor coterii cu anumite afinități ideologice, nu constituesc motive suficiente pentru a refuza inevitabilele garanții și contraservicii cerute de cei care oferă capital, mașini de războiu și sprijin politic.

ANDREI ŞERBULESCU

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

LIMITA PUTERII UMANE

Progresul tehnic și științific, în mersul lui vertiginos, face posibil ca omul să-și mărească încontinuu puterile sale cu ajutorul generatorilor neînsuflețiți de energie mecanică ce se pun în număr tot mai mare la dispoziția umanității. Ce distanță enormă desparte totuși omul modern din secolul mașinismului de strămoșul lui din vremurile preistorice care nu dispunea decît de forța propriilor lui mușchi! Ce evoluție a trebuit să parcurgă spiritul omenesc inventiv și creator ca să treacă prin toate treptele de desvoltare a forțelor umane și să ajungă la situația de astăzi cînd i se deschid perspective de progres a căror limită nici nu o poate întrevedea!

Prima sclipire a inteligenții umane a fost desigur prima sculă făurită de om care a deschis creatorului ei drumul spre rangul de stăpîn incontestabil al pămîntului. Ere întregi de cultură au fost botezate după numele materialului din care omul din vremea aceia își confecționa scule: piatră, bronz, fier, etc. Cu ajutorul uneltelor imaginate de el, omul își vedea parcă crescînd puterile lui fizice. Entuziasmul lui pentru prima sa creație nu-l putem ilustra mai bine decît reproducînd cunoscuta frază a lui Arhimede despre posibilitățile uriașe ce deschide omului o simplă pîrghie: „Dați-mi un punct de sprijin și voiu ridica cu mîinile mele globul pămîntesc".

In realitate însă, sculele n'au mărit cu nimic puterea omului, ci au făcut doar ca munca lui să devină mai ușoară și mai eficace. Abia cu domesticirea și dresarea animalelor omul a reușit să folosească și alte forțe în afară de a sa proprie. Utilizarea pe o scară tot mai întinsă a muncii animale a făcut ca puterea unui cal care egalează puterea a șase oameni să fie adoptată drept unitate de măsură a forței mecanice.

Omul, devenind tot mai ingenios, n'a putut să se mulțumească numai cu aservirea animalelor care se dovedeau a fi incapabile de un efort egal și continuu; el a căutat să profite și de energiile neînsuflețite pe care le întîlnea în natură în atîta abundență. Forța cinetică a vînturilor și a căderilor de apă au fost primele energii naturale folosite de om. Totuși utilizarea morilor de apă și de vînt n'a luat o desvoltare prea întinsă din cauză că ele cereau construcții voluminoase pentru puteri relativ mici și erau legate totdeauna de un anumit loc.

Abia odată cu inventarea mașinei de aburi, omul și-a făurit adevăratul mijloc eficace de utilizare a energiilor naturale deschizîndu-și astfel un drum nou în tendința lui de a-și mări mereu forțele sale mecanice de producție. Fără ajutorul mașinei omenirea n'ar fi cunoscut

desigur niciodată acea înflorire a culturii și civilizației la care a ajuns în ultimul răstimp de un secol și jumătate.

Mașinii cu aburi au urmat turbina hidraulică, motorii de combustie internă și în fine, ca o a două revoluție industrială, utilizarea energiei electrice. Stuart Chase a calculat în cartea sa „Machines and Men" că puterea mecanică a lumii poate fi egalată astăzi cu puterea mușchiulară a 9 miliarde de oameni suplimentari, ceeace ar însemna că fiecare om depe suprafața pămîntului are la dispoziția sa 5 sclavi mecanici care pot să execute în locul său munca fizică brută.

Folosind cu ajutorul mașinei energiile pe care natura îi oferă cu atîta dărnicie, omul s'a văzut eliberat de corvada efortului fizic, putîndu-se consacra astfel numai operei intelectuale creatoare. Astăzi efortul fizic uman poate avea justificare numai în limitele cerute de buna stare a sănătății omenești. Supunerea omului la munca fizică în detrimentul celei intelectuale este cea mai mare risipă de care poate fi învinuită societatea modernă.

Dar lăsînd chiar la o parte considerațiunile umanitare, efortul mușchiular a devenit și din punct de vedere economic lipsit de justificare logică față de eftinătatea muncii motorizate. Căci în timp ce o mașină cere să fie alimentată numai atunci cînd lucrează, la organisme vii numai o foarte mică parte a consumului poate fi transformată în lucru mecanic, restul mergînd pentru întreținerea vieții. In stadiul actual de desvoltare a tehnicei, energia mecanică produsă de o mașină cu aburi sau un motor cu combustie internă este cel puțin de două sute de ori mai eftină decît cea dată de munca omenească.

Greșala fundamentală a lui Taylor și Ford, greșală care a împiedicat ca sistemul lor de organizare științifică a muncii să ajungă universal, a fost tocmai neglijarea contribuției intelectuale a muncitorului și transformarea lui într'un simplu automat care „să facă mereu acelaș lucru, repetînd aceleași mișcări" fără a avea „nevoie cît de mică de a judeca". Ce ușor și logic ar fi ca în cazul acesta muncitorul să puie în locul său un sclav mecanic din cei cinci de care dispune și să participe în producție numai cu inteligența cu care natura a binevoit să-l înzestreze.

A vedea în om un al șaselea sclav alături de cei cinci mecanici și a-l trata în consecință este desigur o mentalitate îngustă de industriaș lipsit de perspectiva generală a progresului. Căci lucrul cel mai prețios în om față de mașina neînsuflețită este tocmai inteligența lui plină de posibilități de creație care așteaptă să fie desvoltate și încurajate. Numai datorită acestei inteligențe, omul a reușit să-și aservească forțele naturii, îmbunătățind cu ajutorul energiilor domesticite condițiunile sale de trai.

Cu cît omul ajunge să aibă la dispoziția sa mașini mai multe și mai puternice cu atît el se simte mai stăpîn și superior față de semenii săi. Stăpînirea forțelor mecanice de producție stă la baza tuturor mișcărilor sociale și politice, a conflictelor între indivizi, întreprinderi, clase și țări. După cum în trecut luptele militare se dedeau pentru capturarea prizonierilor-sclavi, tot astfel încordările de azi ale popoarelor sunt îndreptate spre cucerirea și confecționarea de sclavi mecanici cît mai numeroși. Popoarele puternice se sprijină tocmai pe tehnica lor desvoltată, iar cele slabe caută să-și asigure independența prin sforțări istovitoare de industrializare rapidă.

Această întrecere nebunească în desvoltarea forțelor de producție mecanice a făcut pe mulți gînditori să rămîie îngroziți de cultul mașinismului și să întrevadă o limită extremă de care se va lovi în mod fatal elanul tehnic al omenirii. D-l Al. Philippide a atacat recent această problemă în ziarul „România" din 20 Iunie 1938, susținînd că „mașina va pieri prin ea însăși, prin exces și epuizare" atunci cînd „se-

vor consuma toate zăcămintele de cărbuni, se va extrage tot fierul și se va stoarce pămîntului cel din urmă strop de păcură".

Este perfect adevărat că generatoarele de energie mecanică imaginate de om, oricît de numeroase și puternice ar fi, rămîn moarte dacă nu intervine o cauză străină care să le pună în mișcare. Cea mai mare parte a mașinelor lucrează astăzi cu ajutorul cărbunelui și al produselor petroliere, transformînd energia calorică rezultată din ardere în energie mecanică. Și desigur, secarea zăcămintelor de combustibil va opri dela sine funcționarea mașinelor de acest fel, fără a reuși totuși să pue stavilă progresului mașinist.

Căci e mare greșală să restringem posibilitățile de desvoltare a puterii umane numai la resursele energetice ale pămîntului. Adevăratul izvor al tuturor energiilor depe pămînt este soarele, cărbunele și păcura nefiind altceva decît energia solară înmagazinată în decursul mileniilor.

Fără a cunoaște surse de energie independente de acțiunea soarelui, omul poate folosi energia solară asimilată pe pămînt și sub alte forme din care principalele ar fi creșterea plantelor și energia apelor și a vînturilor. Limita puterii umane trebue raportată deci la resursele solare, fără a putea fi totuși apreciată la justa ei valoare din cauză că nu se cunosc încă toate aspectele sub care energia solară acționează în natură.

Calculele energetice ce s'au făcut în privința soarelui sunt legate de energia calorică trimisă de acesta pe pămînt prin razele lui dătătoare de viață. Steinmetz și Windel au calculat că fiecare kilometru pătrat din suprafața pămîntului primește în mediu pe oră din partea soarelui o cantitate de căldură care poate fi egalată cu efectul mecanic continuu al unei forțe de 130 mii de cai-putere. Raportată la populația totală a globului pămîntesc, această forță ar fi de cca 200.000 sclavi mecanici pe cap de locuitor.

Totuși din această energie disponibilă pe suprafața pămîntului, numai o mică parte poate fi transformată în lucru mecanic. Fiind supusă în totul principiului fundamental de conservare a energiei (energia nu dispare ci numai se transformă), energia calorică își poate schimba forma numai în condițiunile legate de creșterea entropiei, adică a raportului dintre temperatură și cantitatea de căldură. Or, mare parte din energia solară se pierde sub formă de energie calorică degradată ce se răspîndește în spațiu fără diferență de temperatură.

Windel apreciază că în actualul stadiu al tehnicei se poate utiliza numai a 10.000-a parte din energia disponibilă, ceeace ar reveni la 20 de sclavi mecanici de fiecare locuitor. Aceste aprecieri sunt totuși foarte aproximative și se poate afirma cu toată siguranța că dacă puterea umană este limitată de disponibilitățile energetice ale soarelui, nu putem întrevedea nici o limită imaginației creatoare a omului în ceeace privește găsirea noilor posibilități de utilizare a cantităților uriașe de energie solară ce ajung la suprafața pămîntului.

In prezent atenția cercetătorilor este îndreptată spre inventarea unor mașini care ar putea transforma energia solară direct în lucru mecanic. Rezolvarea acestei probleme va însemna, desigur, a treia revoluție industrială în istoria omenirii. Pînă atunci se caută a da utilizare cît mai largă surselor de energie care se reînoiesc continuu sub influența înviorătoare a razelor solare. Dar nici risipirea energiei solare înmagazinată sub formă de cărbuni sau păcură nu trebue să ne sperie prea mult căci, după cum spune Dr. Walter Greiling, consumul anual de cărbuni reprezintă abia a 16-a parte din creșterea anuală a plantelor de pe glob.

Concluzia ar fi deci că omenirea dispune de posibilități aproape nelimitate de a-și mări continuu puterea sa, cu ajutorul energiilor na-

turale, dar nu știe încă să le folosească pe toate și continuă, în marea ei majoritate, să ducă, din această cauză, o viață semianimalică cu totul incompatibilă cu stadiul actual de desvoltare a științei și chiar a forțelor de producție mecanice.

Din socotelile profesorului Spooner și ale lordului Leverhulme în „Wealth from Waste", rezultă că „cu mijloacele pe care știința le-a pus la dispoziția noastră, am fi în stare să ne asigurăm toate necesitățile de hrană, locuință și îmbrăcăminte, numai cu o oră de muncă pe săptămînă a fiecăruia din noi, începînd cu vîrsta de părăsire a școlii și pînă la bătrînețe". Credem că nici un om nu ar avea insolența de a se eschiva, în aceste condițiuni, dela o oră de muncă săptămînal, ci o va considera chiar ca cea mai mare fericire, știind că are la discreția lui alte peste o sută de ore libere care pot fi întrebuințate pentru satisfacerea cerințelor lui de ordin spiritual.

Din păcate însă, această organizare ideală a muncii umane ne apare numai ca un vis frumos. Realitatea vieții este totdeauna în întîrziere, față de cuceririle spiritului științific. Descoperirile și invențiile de cea mai mare utilitate sunt folosite de obiceiu pe scară prea îngustă sau rămîn chiar zeci de ani fără nicio întrebuințare. Omenirea de astăzi se dovedește încă incapabilă de utilizarea completă a echipamentului tehnic actual și refractară în mare parte desvoltării prea rapide a forțelor de producție mecanice.

Intîrzierea voluntară sau inconștientă a progresului tehnic trădează neîncrederea unora în civilizația mașinistă și frica altora de creștere vertiginoasă a forțelor umane pe care nu le-ar mai putea stăpîni. Unii caută să nu adopte și să nu împartă cu semenii lor toate cuceririle științei și tehnicei moderne, temîndu-se că vor pierde situația lor previlegiată de miop care se simte totuși stăpîn deplin în împărăția orbilor. Alții, cu toate că se bucură zilnic de toate binefacerile mașinismului, nici nu vor să admită că stăpînirea energiilor naturale mărește puterea și buna stare a omului; ei preferă să vadă în mașină un monstru care amenință să „devoreze pe om", în loc s'o trateze ca pe cel mai prețios și docil ajutor care diminuiază aproape la infinit cota-parte a efortului fizic uman în producție și deschide omului perspectivele cele mai frumoase de viață intelectuală liberă și creatoare.

Refuzul civilizației tehnice îl putem găsi mai ales în perioade de criză economică și culturală, atît la filozofi și literați cît și la oameni de știință aplicată. Necolae Berdeaev, profetul noului ev-mediu, deplînge în „Omul și mașina" pe omul modern care „crează o societate organizată și utilizează progresul tehnic pentru reglementarea vieții și stăpînirea definitivă a naturii; dar printr'o perversiune monstruoasă, devine el însuși sclav al creaturii sale, sclavul mașinii". Biologistul Dr. Carrel, cu mari pretenții de universalitate și cu o mare ignoranță a problemelor ce stau în afara specialității sale, susține și el în „L'Homme, cet inconnu", că spiritul științific raționalist „a angajat civilizația pe drumul care a dus știința la triumf, iar omul la degradare".

Aceste refrene pesimiste la adresa civilizației moderne își pot găsi destule explicații dacă ne gîndim că efortul uman este îndreptat încă spre țeluri cu totul străine adevăratului progres, irosindu-se în munci inutile care nu contribue cu nimic la ridicarea umanității. Energiile naturale domesticite sunt îndreptate și ele deseori împotriva omului, slăbindu-i astfel puterile în loc să le desvolte.

O ieșire din acest impas în evoluția puterii umane nu poate veni decît prin înarmarea intelectuală a întregii omeniri, cu toate cuceririle științifice, prin răspîndirea universală a mașinismului, prin adevărată democratizare a științei, tehnicii și culturii. Noi descoperiri

ştiinţifice în ceea ce priveşte utilizarea energiilor naturale vor face şi mai inutile şi mai absurde războaiele păgubitoare între oameni, tendinţele de autarhie şi izolare economică şi intelectuală, care stăpînesc astăzi toate ţările.

Soarele împarte energia sa în mod cu totul inegal pe suprafaţa pămîntului fără să ţie seamă de barierele artificiale pe care omenirea caută mereu să le facă cît mai ideale. Natura, ea însăşi, cere deci să fie stăpînită de efortul colectiv al întregii omeniri care îşi va găsi adevărata cale de desvoltare a puterilor sale numai în conlucrarea paşnică între popoarele lumii prin schimbul energetic, ştiinţific şi cultural.

Inginer N. ROMANESCU

CRONICA MILITARĂ

SINTEZĂ SPANIOLĂ
(Urmare)

Am arătat în numărul trecut al revistei, care a fost structura militară a răsboiului spaniol şi am fixat, pe cît mi-a fost posibil, responsabilităţile pentru nereuşita operaţiunilor. Am analizat ceva mai în detaliu primele două faze: a) *insurecţia* începută la 17 Iulie 1936 şi terminată cu delimitarea precisă a frontierii dintre cele două forţe opuse, circa o săptămînă mai tîrziu şi b) *Răsboiul civil* care a durat dela această ultimă dată pînă în luna Noemvrie 1936, adică pînă în momentul fixării trupelor naţionaliste în faţa Madridului.

Faza a treia debutează în luna Noemvrie 1936, adică o săptămînă după ciocnirea trupelor rebele de zidurile Madridului. Ea are caracterul foarte precis pronunţat al răsboiului regulat, al răsboiului naţional. O atentă privire a evenimentelor ne va arăta foarte clar această transformare. Intr'adevăr, caracterele luptei se schimbă cu totul. Forţele şi deoparte şi de alta îşi umflă demesurat efectivele prin recrutarea obligatorie a populaţiei şi prin ajutoarele străine. Unităţile se organizează din ce în ce mai bine, cadrele se completează, comandamentul se selecţionează şi se erarhizează. Rezistenţa disperată a republicanilor în faţa Capitalei, duce la continuitatea fronturilor şi la garnisirea lor cu lucrări de apărare din ce în ce mai complexe şi mai puternice şi cu un foc cît mai puternic. In faţa acestei apărări, atacul îşi perfecţionează şi îşi înmulţeşte şi el mijloacele. Artilerie, care de asalt, aviaţie, totul este pus în funcţiune pentru sdrobirea şi spargerea liniilor de rezistenţă inamice. Ajutorul extern este important şi deoparte şi de alta şi el se manifestă în materiale, consilieri tehnici şi chiar în trupe luptătoare. Această radicală transformare cerea implicit o radicală schimbare de concepţie în conducerea operaţiunilor. Un comandament valoros trebuia să-şi dea seama imediat de această realitate şi să nu mai ţie seamă de altceva decît de cerinţele luptei. Strategia îşi reocupă rolul său şi ea nu mai este (trebue) lăsată pe planul 2, pentru considerente politice sau de orice alt fel, ci întrebuinţată pînă la maximul său randament. Singurul scop este în această fază distrugerea forţelor armate inamice cu orice preţ, numai în acest fel putîndu-se realiza... pacea.

La începutul fazei a doua, răsboiul civil, situaţia militară era din toate punctele de vedere deosebit de favorabilă guvernamentalilor republicani. Trei şi jumătate luni mai tîrziu, la începutul fazei a treia ea se schimbase în mod simţitor. Guvernamentalii pierduseră toate avantajele avute: o situaţie strategică strălucită pe pămînt şi apă, o

superioritate netă de forțe, teritorii întinse, resurse în oameni și materiale enorme, și mai ales conducerea răsboiului.

La aceeași dată generalul Franco avea o situație mult mai bună decît 3 luni în urmă. Inițiativa operațiunilor îi aparține peste tot. Unirea forțelor și comandamentul unic sunt realizate pe deplin, aproape jumătate din peninsulă se află în stăpînirea sa. Totuși, situația republicanilor este departe de a fi critică.

Dela începutul lunii Noemvrie 1936 și pînă la finele lui Martie 1937, toate sforțările naționaliste se concentrează asupra Madridului, fără nici cea mai mică diversiune. Singură cucerirea portului Malaga de trupele generalului Queippo de L'lanno ajutate de italieni, marchează un succes și indică o cale de urmat. Luptele din jurul Capitalei au investmîntat forme de extremă violență și ferocitate. Incercarea de a tăia Madridul pe la Nord și pe la Sud ajunge la un pas de reușită, dar pînă la urmă eșuează în urma victoriei republicane dela Guadalajarra repurtată contra Legiunii Italiene. Pierderile sunt foarte grele și deoparte și de alta. Moralul trupelor naționaliste face un drum în sens invers celui urcător republican.

Ținînd mereu Madridul în cerc puternic de foc, generalul Franco întoarce o parte din forțele sale spre Nord și atacă... și .... Primul obiectiv a fost ales Bilbao deosebit de important pentru poziția sa și pentru situația sa economică. Naționaliștii au strîns în fața acestui oraș forțe numeroase, cu mult superioare celor basce atît în efective cît și ca dotare în material. Bătălia începe la 31 Martie și se termină la 19 Iunie prin ocuparea orașului și portului. Succesul obținut este departe de a însemna din punct de vedere militar echivalentul eforturilor și sacrificiilor făcute de trupele spaniole în aceste 80 de zile de lupte continui. Conducerea și concepția luptei a aparținut în întregime comandamentului spaniol. Critica sa o vom face ceva mai jos. Următorul obiectiv este acum Santanderul. Pentru a ușura soarta celor atacați în Nord, comandamentul guvernamental îndreaptă o ofensivă contra orașului Brunete. Bătălia are însă un rezultat mult sub așteptări. Naționaliștii recuceresc mai mult de jumătate din terenul pierdut, anulînd orice efect al ofensivei. La Nord atacul Santanderului începe la 14 Octomvrie. El este conceput și condus de statul major al legiunii italiene. Forțele în contact sunt aproape de egalitate, republicanii avînd de partea lor și avantajele unui teren muntos, acoperit de organizațiuni defensive foarte puternice. Cu toată această situație dificilă comandamentul italian, face în 11 zile o ispravă de două ori mai mare decît cea realizată de comandamentul spaniol la Bilbao în 80 de zile. La 25 Octomvrie Santanderul e ocupat, armata de Nord și republica bască lichidate, 50.000 prizonieri și un imens material, pradă de răsboiu. Niciodată nu s'a văzut mai evident insuficiența comandamentului spaniol față de pregătirea într'adevăr modernă a comandamentului italian, decît în comparația celor două bătălii dela Nord.

Generalul Franco a obținut prin victoria aceasta noi avantaje: un teren important, resurse economice și militare, libertatea totală de acțiune nemai avînd în spate pe nimeni și mai ales refacerea moralului trupelor sale și populației, serios amenințat în primăvara aceluiași an. Din punct de vedere strategic victoriile dela Bilbao și Santander nu corespundeau însă unei cerințe absolut imperioase.

Din acest moment, Octomvrie 1937, faza a treia a răsboiului se apropie de zilele decisive. Comandamentul naționalist pierde însă încă 5—6 luni, încercînd să rupă frontul în jurul Madridului și să cucerească Capitala. Inutilă măcelărire a zeci de mii de vieți, pierdere de vreme și distrugere de material. De abia în primăvara anului 1938, generalul Franco adoptă un proiect de operațiuni, cuprinzînd o

puternică ofensivă pe direcția Teruel Castellon și apoi coborîrea spre Sud în spatele frontului. Nu se știe încă cu preciziune cui aparține acest proiect. Cei mai mulți cred că el este de origine italiană, dar sunt și foarte numeroși cei ce cred că germanii sunt autorii. Este însă aproape unanim recunoscut că nu a fost conceput de o minte spaniolă. Execuția lui a fost încredințată celor mai bune trupe comandate de generalul Varela, Aranda, Valino și Legiunii italiene. Ofensiva se deslănțue în Aprilie 1938, iar în a doua jumătate a lunii Mai, trupele naționaliste au atins Marea Mediterană și au cucerit Castelon-ul. O fâșie de teren îngustă, ca o pană înfiptă între Spania și Catalonia, acesta este teritoriul pe care comandamentul trupelor atacatoare se căznește, nu fără succes, să-l lărgească spre Sud. Ofensiva aceasta, singura într'adevăr logică după cum vom vedea mai jos progresează dealungul coastei Mării Mediterane prin Sagunto spre Valencia care va sfîrși prin a cădea, oricît de eroică este și va fi conduita trupelor republicane. Odată Valencia cucerită, Madridul înconjurat, totalitatea sau aproape totalitatea litoralului mediteranean în mîna naționaliștilor, răsboiul poate fi considerat definitiv cîștigat de generalul Franco și aliații săi.

Va urma ca un epilog tragic înjunghierea Cataloniei. Și apoi se va așterne pe pămîntul Spaniei mucenice pacea, grozava pace a morții și a ruinelor.

*

* *

Acestea sunt faptele înșirate cronologic cu consecințele lor imediate sau îndepărtate. Rămîne să pătrundem mai adînc în analiza evenimentelor, pentru ca descoperindu-le adevăratul înțeles să ne putem crea o imagine precisă și reliefată a răsboiului spaniol.

In faza a treia, cuprinsă între limitele indicate mai sus, comandamentul naționalist a avut o singură țintă: cucerirea Madridului. A fost o imensă eroare. Ceea ce putea forma un obiectiv principal în faza războiului civil, cucerirea Capitalei, în faza războiului național, constituia un obiectiv cu totul secundar. Cînd trupele naționaliste au fost fixate la marginea Madridului, importanța militară a acestui oraș a scăzut brusc la un nivel foarte jos. Cucerirea lui în această fază nu mai putea oferi avantajele dinaintea lunii Noemvrie. Nu se mai aștepta ral eri vo untare, deci nu se mai căuta influențarea opiniei publice, prin stăpînirea inimii țării. Importanța orașulu ca nod principal de comunicație a dispărut și ea sub obuzele naționaliste. Și atunci ce ar mai fi putut oferi cucerirea lui? Linia de rezistență republicană s'ar fi format cu siguranță cîțiva kilometri în spate, trupele republicane ar fi luptat cu aceeași îndîrjire și toate dezagramentele cauzate de bombardamentele aeriene și terestre ar fi apăsat pe umerii naționaliștilor. Este deci categoric demonstrat: ambiția de a cuceri Madridul, a costat inutile și enorme jertfe, care nu-și găsesc justificarea în nicio idee strategică. Acțiunile ofensive pe întreg frontul dela Pirinei la Malaga nu au fost nici ele încorporate în vreo idee strategică, în vreun mare plan de operații, pentru care motiv nu au adus niciun real folos.

Cucerirea portului Malaga are o însemnătate mai mare. Acest fapt răpește republicanilor unul din cei mai mari porturi la Mediterană, smulgîndu le însemnate posibilități de aprovizionare, posibilități care au trecut ca foarte prețioase în mîinile comandamentului naționalist. Adăugîndu-se la aceste considerente și ușurința cu care această operațiune a fost dusă la bun sfîrșit, rămîne nedeslegată întrebarea: de ce nu s'a continuat ofensiva în această direcție? Sunt

competințe militare care afirmă că nici această bătălie nu a fost rezultatul unei concepții de ansamblu, nu a aparținut unei idei operative generale, ci, dorinței generalului Queippo de L'lanno, de a-și justifica gradele și pe cîmpul de bătălie nu numai în fața microfonului.

In primăvara anului 1937 s'a observat, cauzată de uzura războiului de poziție lipsit de succese reale, o scădere vertiginoasă a moralului trupelor și populației naționaliste, concomitent cu o enervare în Germania și Italia, cauzată de marile cantități de materiale și jertfe în oameni, consumate zadarnic și de prespectivele unei lungiri a războiului, cu diminuarea șanselor de reușită. Aceasta a adus la amestecul mai direct al statelor majore din cele două țări aliate, în chiar conducerea operațiunilor. Ca prim corectiv s'a cerut lichidarea frontului de Nord, pentru ridicarea moralului și prestigiului sdruncinat și pentru procurarea de efective și materiale noi. Din punct de vedere strategic, acțiunea aceasta nu înseamnă mare lucru. Precum am arătat mai sus, operațiunile au cuprins două bătălii distincte: Bilbao și Santander. Prima a fost concepută și condusă de Spanioli. Rezultatul a fost aproape dezastruos. Deși cu o sdrobitoare majoritate de forțe, naționaliștii au pus 80 de zile și consum de materiale și jertfe enorme pentru a cuceri un petec de pămînt. Față de acest rezultat s'a încredințat Statului Major al Legiunii italiene, conceperea și conducerea bătăliei dela Santander. In fața unei situații de 2—3 ori mai dificile, cu forțe puțin superioare, italienii au cîștigat în 11 zile bătălia, aducînd rezultate definitive din toate punctele de vedere. S'a făcut astfel dovada incapacității comandamentului spaniol, atît în domeniul strategiei, cît și în cel al tacticii. Roadele unei lungi perioade de pace, de dezorganizare și de politică, s'au arătat tragice în nepregătirea intelectuală a ofițerilor pentru războiul modern.

Cred că îmi pot permite a formula o idee personală asupra unui eventual proiect de operații naționaliste:

Este clar că faza a doua a conflictului s'a terminat net în favoarea comandamentului naționalist, cu toate că nu putuse cuceri dintr'o lovitură Madridul. A fost un moment unic care a marcat o completă transformare a războiului, o cotitură definitivă a drumului spre victorie. Un comandant clar văzător trebuia să se oprească puțin să-și regrupeze forțele și să elaboreze un proiect de operații care să aducă într'un timp cît mai scurt rezultatul dorit. Prin lovituri directe, prin încercarea disperată de a cuceri Madridul, chiar redus la un morman de ruine, cum s'a procedat, o victorie nu se putea aștepta decît într'un timp foarte lung, cu jertfe foarte mari și cu șanse nesigure. Trebuia găsită o manevră de ordin strategic care să simplifice și să scurteze războiul. Examinînd situația geografică și economică a Spaniei, vedem că pentru Republicani coasta Mediteranei reprezenta cea mai prețioasă porțiune, ea conținînd singurele căi de aprovizionare cu oameni și materiale, în afară de trecătorile Pirineilor, și bazele flotei guvernamentale. Fără litoralul Mediteranean și fără Pirinei, războiul nu ar fi fost posibil pentru guvernamentali, nici măcar două luni. Aceste două regiuni trebuiau deci să formeze primele și cele mai importante obiective ale naționaliștilor și este de mirare că ele nu au fost în preocuparea serioasă a acestui comandament. Ceea ce este mai interesant de știut, este că aceste două regiuni, și în special Coasta Mediteranei, ofereau facilități deosebite de luptă. Platoul central Iberic este mărginit dela Gibraltar pînă în Nordul Cataloniei de o foarte largă fîșie de cîmpie care ar fi permis în mod admirabil mișcarea, manevra și în fine întrebuințarea cu maxim de randament a artileriei, aviației, carelor de luptă, pe care naționaliștii le posedau într'o mult mai largă măsură.

Poalele Pirineilor formează de asemenea o regiune foarte propice pătrunderii forțelor inamice paralel cu Pirineii pînă la Mediterană, și izolarea definitivă a Cataloniei de Franța prietenă. Acestea fiind considerentele, credem că comandamentul naționalist ar fi trebuit să organizeze ofensiva sa astfel:

— O grupare de forțe foarte puternică în Sud, în cîmpie, în provinciile Andaluzia, Sevilla, și mai tîrziu Malaga, care să atace în spre Nord pe direcția Murcia, Alicante, Valencia, Sagunto etc. Scopul acestui atac ar fi fost ruperea forțelor guvernamentale de mare.

— Un al doilea grup de forțe trebuia realizat în Nord, care să atace Catalonia pe la poalele Pirineilor și să o izoleze de Franța. Odată Mediterana atinsă și pe această direcție, ofensiva trebuia să se continue spre Sud, în intențiunea de a se uni cu cele ce ar fi venit dinspre Malaga, închizînd astfel cercul în jurul republicanilor.

— O a treia grupare importantă de forțe trebuia realizată în fața Madridului, dar nu cu misiunea de a o ataca și cuceri. Ea ar fi format considerabile rezerve pe care Comandamentul suprem le-ar fi aruncat acolo unde nevoia ar fi cerut-o, întărind aripele dela Nord și Sud sau astupînd breșele ce eventual republicanii ar fi creat prin ofensive parțiale în intervale. Această grupare ar fi atras și fixat în același timp în fața sa un foarte mare procent de forțe guvernamentale. Această grupare ar fi fost, o foarte puternică masă de manevră în mîna comandamentului suprem cu care el ar fi intervenit direct, făcînd evenimentele să urmeze cursul dorit. Celelalte fronturi trebuiau ocupate cu foarte puține forțe, menite să realizeze o supraveghere numai și o acoperire. In schimbul unei înaintări a aripelor acestui vast dispozitiv, comandamentul naționalist putea ceda teren oricît și oriunde în interiorul Spaniei. Rezultatul ar fi fost același; înconjurarea și înăbușirea forțelor guvernamentale.

Trebue să recunosc că această manevră are un caracter teoretic ideal. Practic ea putea fi cu greu realizată de generalul Franco pentru motivele următoare:

a) Forțele de care dispunea erau insuficiente;

b) Distanțele între cele două aripi și centru, prea mari;

c) Lipsa comunicațiilor suficiente între cele două zone principale de acțiune;

d) Lipsa mijloacelor de transport pentru trupe și material, care trebuiau să afluieze dela centru la aripi și invers;

e) Lipsa unor transmisiuni organizate și suficiente;

f) Acest fel de operațiuni de mare envergură, ar fi necesitat *descentralizarea comandamentului*, adică o cît mai largă inițiativă, comandanților celor două aripi. Dar pentru aceasta erau necesari comandanți și state majoare foarte bine instruite și antrenate, lucru care lipsea cu deosebire armatei spaniole.

Toate argumentele enumerate mai sus nu făceau imposibilă executarea manevrei, dar îi micșorau foarte mult șansele de reușită. De aceea, trebuia ajustată această manevră pe măsura posibilităților, păstrîndu-se însă neștirbită ideea de bază. Și iată cum:

— Nicio modificare a misiunii și felului de a acționa ale aripei de Sud, pornite din Sevila, Andaluzia și Malaga.

— Nicio modificare la centru unde, în mod imperios, trebuiau păstrate numeroase rezerve.

— Aripa de Nord trebuia schimbată, apropiată. In loc să tindă a separa întreaga peninsulă de Franța, trebuia să pătrundă între Catalonia și restul Spaniei, prin valea fluviului Ebru, și să separe în două forțele guvernamentale, împiedecîndu-le să realizeze un comandament unic și manevra pe linii interioare. Cercul ar fi fost astfel închis în jurul trupelor guvernului din Madrid. Această operațiune s'a realizat în parte în Mai 1938, sub presiunea germano-italiană.

Toate argumentele care făceau dificilă prima manevră, dispărau în acest de al doilea caz și operațiunea ar fi avut, după credința mea, 90% șanse de reușită. Comandamentul suprem naționalist nu a gîndit însă astfel și se pare că nici altfel nu a gîndit. El nu a înțeles că fiecare metru de litoral mediteranean smuls republicanilor înseamnă o șansă în plus de a învinge. Și a preferat să irosească forțele sale în mod inutil, de dragul unei himere: cucerirea Madridului.

*
* *

Examinînd aspectul războiului din partea guvernamentalilor, conduși de același criteriu obiectiv, suntem forțați să spunem că faza a treia a războiului a însemnat continuarea și agravarea acelorași greșeli din faza I-a și a II-a. Nu s'a făcut niciun pas înainte în organizarea comandamentului, în completarea și instruirea cadrelor și nici măcar nu s'a încercat în mod serios realizarea unui comandament unic. Din această cauză toate eforturile guvernamentale au fost sterile din lipsa, aproape totală, de conducere. Fiecare milițian, soldat sau voluntar, a luptat cu toate puterile pentru a apăra bucățica de pămînt încredințată lui. S'a crezut de toată lumea spaniolă că acest lucru este suficient, dar evenimentele au demonstrat, odată mai mult, cît de mare a fost eroarea. Pe la începutul anului 1938 o schimbare s'a făcut în spiritele republicane. Siguranța victoriei a dispărut, lăsînd în loc amara siguranță a înfrîngerii. Oamenii nu au mai luptat pentru a învinge, ci pentru a-și vinde pielea cît mai scump. Cu cît lunile au trecut, această nouă convingere s'a accentuat, ea adăugîndu-se lipsei unei idei generale care să conducă lupta, lipsei de coordonare a eforturilor, atît în cîmpul tactic, cît și în cîmpul strategic, atît de reale, încît erau simțite chiar și de simplii luptători. Disperarea a ținut loc de comandament, de stat major, de scop și de obiectiv. Facilitînd prin această încă și mai mult, victoria naționaliștilor.

Operațiunile militare guvernamentale se pot caracteriza în cuvîntul defensivă. Defensivă pretutindeni și perpetuă, defensivă sub forma ei cea mai dăunătoare, cea mai eronat înțeleasă, *devensiva pasivă.*

Sunt nevoit aci să fac o mică paranteză pentru a lămuri cititorului termenii militari tehnici de defensivă pasivă și activă. Numai așa va putea înțelege eroarea comisă de comandamentul guvernamental.

Cînd două forțe armate inamice sunt aproape de egalitate, fiecare va căuta să obțină victoria, acționînd conform planului său, adică silind pe inamic să primească lupta în condițiuni nefavorabile. In cele mai multe cazuri, fiecare dintre cei doi adversari va căuta să aibe inițiativa, prin atac, care singur poate aduce victoria. Cu o vorbă mai generală, fiecare comandament va trece la ofensivă, pentru a lovi și sdrobi adversarul. Rezutatul depinde de o mulțime de factori materiali și spirituali, dintre care desigur cel mai important este capacitatea intelectuală a conducerii. Dar, dacă între cele două forțe opuse există o disproporție accentuată, este logic că acel ce se știe mai puternic, să caute a sdrobi imediat pe celălalt printr'un atac viguros. Cel mai slab va căuta să amîne lupta decisivă pînă în momentul cînd el va căpăta suficiente forțe, sau pînă cînd dezechilibrul dintre adversari se va micșora sau chiar va fi răsturnat în favoarea sa. Pînă atunci el se va apăra chemînd în ajutor pămîntul cu toate formele sale și diferitele organizațiuni tehnice în care se va ascunde, economisînd sîngele și forțele trupelor sale.

Focul combinat judicios cu terenul va supini lipsurile sale în efective. Aceasta este defensiva. După ce atacatorul pierde zadarnic o parte a forțelor sale în fața apărării, după ce efectivele îi vor fi decimate și obosite, cel ce se apăra trece la atac, căutînd să-l sdrobească.

Dar apărarea mai poate fi concepută și altfel, adică, dintr'o serie de atacuri repezi și violente date pe anumite direcțiuni de către cel slab și care, vor sili pe cel puternic să se oprească pentru a le face față, să-și modifice dispozitivul și deci să-și amîne ofensiva proiectată. Aceasta este *defensiva activă*, atitudinea cea mai recomandabilă și cea mai fructuoasă. Cine nu cunoaște oare dictonul devenit celebru în lumea militară: *Cea mai bună apărare este atacul?* Puțin înainte de isbucnirea războiului mondial, Germania se simțea amenințată de Rusia la Est, fără să-i poată opune decît foarte puține forțe. Atunci a trimis Marele Stat Major german, comandamentului trupelor sale din Prusia Orientală instrucțiunile operative, rămase nu mai puțin celebre, în istoria militară: *dacă Rușii ne atacă, ofensivă, ofensivă, ofensivă.*

O defensivă pasivă, fixarea pe un anumit teren și primirea loviturilor inamicului, trebue să fie de o cît mai scurtă durată, imediat ce șansele sau modificat ca trebuind să fie părăsită pentru o atitudine ofensivă. O defensivă prelungită prea mult, fără motiv, nu poate duce decît înfrîngere. Acestui fapt se datoresc în bună parte înfrîngerile franceze dela St. Privat și Sedan în 1870, cele turcești în 1877 și toată campania rusă din 1904. Este adevăr recunoscut astăzi, că numai ofensiva, atacul, poate aduce victoria.

In concluzie, defensiva trebue:

a) Să se întrebuințeze de comandament numai în cazul cînd este într'o serioasă inferioritate;

b) Să se adopte de preferință defensiva activă;

c) In cazul cînd este forțat să adopte defensiva pasivă această atitudine să dureze cît mai puțin căutîndu-se orice ocazie pentru a trece la atac.

Și aci închid paranteza lămuritoare.

Ce a făcut însă comandamentul guvernamental?

— A adoptat defensiva într'un timp cînd avea o sdrobitoare majoritate de forțe și cînd totul indica ofensiva, ofensiva cea mai energică.

— A adoptat forma cea mai nepotrivită, defensiva pasivă, deși avea toate posibilitățile de a întrebuința forma activă.

— A păstrat această atitudine dela începutul războiului pînă astăzi, fără un adevărat motiv, lăsînd toată inițiativa în mîinile generalilor rebeli.

Cu o asemenea conducere de ce să ne mirăm că rezultatele sunt cele de azi?

Nu voiu mai elabora aci ipoteze pentru un proiect de operațiuni ce ar fi trebuit conceput de comandamentul guvernamental. Ar fi să pornesc prea de departe, toată această campanie, fiind un non sens. Am să încerc însă să lămuresc două probleme importante care trebuesc privite ca efect al altor cauze. Adevărații responsabili de înfrîngere, abia atunci vor fi descoperiți. Problemele pe care vreau să le analizez sunt: 1) lipsa comandamentului în general și lipsa comandamentului unic în special și 2) cadrele (ofiterii) armatei guvernamentale.

Pentru o bună conducere a luptei era absolut necesar ca dela început toate forțele, atît cele ale Madridului, ca și ale Barcelonei să acționeze sub același comandant, care să comande în șef absolut și nestînjenit al războiului. Lucrul nu s'a realizat din cauza separatismului catalan bolnăvicios de exagerat. Coborînd scara necesităților,

este evident că toate forţele republicane ale guvernului din Madrid ar fi trebuit să aibe un acelaşi comandant, care să dispună cum va crede mai bine de ele şi care să nu depindă decît cel mult de preşedintele republicii. Era aceasta o necesitate de prim ordin care corespundea concepţiei adevărate că războiul trebuia pus pe primul plan al preocupărilor. Lucrul nu s'a întâmplat nici măcar pe departe.

Partidele politice spaniole şi organizaţiunile muncitoreşti doreau fiecare să-şi păstreze fiinţa şi independenţa absolută şi, să conducă destinele Spaniei exclusiv, permanent şi în cele mai mici detalii.

Regimul democratic şi soarele iberic au aţîţat prea mult pasiunile politice. Niciuna din organizaţiunile republicane de orice fel, nu înţelegeau să renunţe, nici măcar temporar la vreunul din pretinsele lor drepturi. Fiecare a mobilizat pe membrii săi, i-a armat şi i-a trimes să lupte, avînd însă grije să nu-i consume prea mult şi pe cît posibil să-i ţină departe de tranşee şi aproape de Capitală, pentru a putea interveni direct şi brutal în politică, contra altui partid, prin mişcări de stradă, atentate sau chiar revolte. Ordinele date de un comandant militar au fost cenzurate, interpretate, răsturnate, repuse la loc mutilate, sau chiar suspendate de reprezentanţii acestor partide care se credeau în drept să se amestece direct şi în conducerea militară a războiului. Vrajba a fost sporită de lupta surdă sau aparentă a celor două internaţionale, a treia şi a patra care doreau să rămînă respectiv stăpîne în Spania. Toată lumea nu se gîndea decît la momentul de după victorie cînd, se va împărţi prada: *puterea*. Pentru ca lupta fiecare lăsînd pe inamic să înainteze, să cucerească şi să distrugă pe rînd orice rezistenţă.

Partidele politice nu s'au putut înţelege, nu s'au putut împăca pentru a da Spaniei linişte şi un comandament militar unic, capabil să înfrîngă revoluţia. Preşedintele republicei d-l Azana, nu a avut viziunea istorică şi curajul de a trimete pe fiecare acasă sau în tranşee, de a ţine în frîu politica şi de a numi un general „en-chef" căruia să-i dea libertatea de acţiune necesară spre a-şi exercita cu folos comandamentul.

In antica republică romană, în caz de războiu, reprezentanţii diferiţi ai poporului încredinţau toată puterea pe timp limitat unui general care avea ca singură misiune cîştigarea victoriei militare. Strămoşii romani ştiau mai bine ca urmaşii lor, spaniolii, că în timp de războiu unica necesitate şi unica preocupare este sdrobirea duşmanului.

Multă lume crede astăzi că situaţia desperată în care se află trupele republicane se datoreşte în foarte bună parte lipsei cadrelor, lipsei de ofiţeri de meserie, care să conducă trupele. Lucrul este adevărat, dar ca explicare se trece versiunea comodă, că toţi ofiţerii au trecut de partea rebelilor din spirit reacţionar. Această explicare e falsă. Adevărul e altul. Să reamintim faptul că prăbuşirea monarhiei şi instalarea republicei s'a făcut cu concursul indirect al armatei. Ofiţerii, majoritatea ofiţerilor au privit cu simpatie republica şi democraţia, ca pe un regim promiţător de mai multă dreptate. Cu cît însă această republică a alunecat spre stînga, situaţia s'a schimbat. După reprimarea revoltei din Asturii din 1934, fireşte, cu ajutorul armatei, partidele de stînga au desemnat pe ofiţeri ca unul din inamicii poporului, ca pe membrii unei caste închise şi reacţionare. Această versiune eronată a fost savant şi puternic întreţinută şi amplificată de partidele politice, astfel că în ajunul revoluţiei ei erau priviţi ca nişte opresori nesuferiţi. Desigur existau printre ofiţeri un număr impresionant ale căror legături cu aristocraţia sau marea finanţă şi industrie îi făceau să fie ostili republicei şi democraţiei. Dar, în 1934, numărul acestora nu atingea 40%. Guvernul frontului popular din 1936, a dat frîu liber acestor pasiuni şi luni întregi toţi ofiţerii armatei şi

marinei au fost obiectul persecuţiilor, insultelor şi tratamentelor nepermise, atît din partea populaţiei, cît şi din partea autorităţilor. In acelaşi timp guvernul făcea probă de slăbiciune neînţeleasă faţă de cei vinovaţi, într'adevăr de acte contra regimului. Această insuportabilă situaţie a determinat un alt număr de ofiţeri să se ralieze generalilor reacţionari şi mişcărilor de dreapta. Este bine de reamintit faptul că în 1935, generalul San Jurjo, adevăratul şef al actualei revoluţii, mort la Lisabona, la 18 Iulie 1937, a încercat în Andaluzia o lovitură de aceeaşi factură ca cea de astăzi şi a fost învins şi arestat de trupele regulate conduse de, ironie, generalul Cabanellas, devenit în 1936 revoluţionar, şeful Juntei dela Burgos. Tot astfel este de reamintit că numeroşi ofiţeri activi au atras atenţia guvernului în lunile Aprilie, Mai, Iunie 1936, asupra evenimentelor care se pregăteau, fără să fie însă ascultaţi. Cu toate aceste şi alte dovezi de loialitate, la isbucnirea revoltei, partidele politice şi guvernul au aruncat masele populare contra ofiţerilor pe care i-a făcut răspunzători în bloc, de actele unora. A urmat un masacru general, o noapte a St. Bartholomeu pentru ofiţerii armatei, fără a se analiza cine este şi cine nu vinovat, cine este revoltat sau apărător al republicei. Inchideri, judecări sumare, executări cu sau fără sentinţă, măcelărirea şi aruncarea peste bord a ofiţerilor flotei etc., o lichidare completă, pînă cînd. şi cei cîţiva rămaşi în viaţă au trecut prin munţi grei, sau pe sub sîrmele ghimpate în tabăra naţionaliştilor, deşi ştiau perfect că nici acolo nu li se pregăteşte o prea bună primire. Odată această operaţiune de „purificare" terminată, s'a constatat cu surpriză că aceşti oameni erau foarte necesari şi pentrucă necesităţile o cereau, războiul neputînd fi făcut fără ofiţeri, ei au fost înlocuiţi cu improvizaţii, unele din cele mai hazlii. S'au numit ofiţeri în toate gradele dela sublocotenent la general, oameni care aveau merite de orice fel, în afară de cele militare. S'au numit oameni de toate naţionalităţile, fără deosebire de cultură, proveniţi din mediile cele mai depărtate de ştiinţa militară, care în cel mai bun caz nu demonstrează decît o bravură personală, fizică, în primejdie. Un adevărat haos. Nu se pot improviza într'un moment ofiţeri care să poată face faţă împrejurărilor decît maximum pînă la gradul de căpitan. Dela căpitan în sus, se cere o asemenea temeinică pregătire, un asemenea bagaj de cunoştinţe tehnice şi de specialitate, încît e imposibil să se poată face faţă cu diletanţi. Ori, guvernametnalii au umplut toată ierarhia militară cu astfel de oameni, dela ploton pînă la corpul de armată. Aţi auzit de nişte simpli cetăţeni, mici meseriaşi, Modesto şi Walter, ajunşi să comande.... divizii? Sau de un ţăran El Campesino, ajuns să comande un grup de forţe de imporanţa a doua corpuri de armată şi care a murit eroic, dar absurd, în chiar prima linie a tranşeelor?

Foarte puţin, numeroşii ofiţeri de carieră, păstraţi în rîndurile armatei republicane, sunt şi astăzi într'o situaţie imposibilă. Suspectaţi, şicanaţi, nu sunt lăsaţi să-şi facă datoria de teama puerilă de a nu căpăta prea multă putere şi a cădea în cezarism. Generalul Miaja, apărătorul Madridului, s'a acoperit de reale merite în lungul acestei campanii, realizînd, cu toate greutăţile, lucruri uimitoare, şi în loc să beneficieze de încrederea şi recunoştinţa autorităţilor a fost de trei ori scos din comandă şi repus la loc, iar într'un timp a circulat svonul că a fost şi arestat.

Intrebare, însă rămîne: întrebarea dacă războiul, nu se va putea, pînă la urmă, totuşi cîştiga. Dar lămurirea acestei întrebări necesită desigur alt spaţiu pe care, poate, îl vom găsi în alt număr al acestei reviste.

Locot. POPESCU TUDOR NICOLAE

SCRISORI DIN LONDRA

VICTORIE FĂRĂ „WELTBRAND"

In *Walhalla* unde miriade de spade vor străluci în flacăra incendiului universal (Weltbrand) se va aduna mulțimea feroce a războinicilor din Nord nu pentru a se odihni, ci pentru a continua lupta în eternitate. Iar *cei ce au murit de boli și de bătrînețe*—cei blînzi și umili — vor merge în *Hel*, infernul întunericului și uitării pe veci.

Războiul etern — religia lui Odin — pe care creștinismul și progresul spiritual păreau a-l fi clasat în fruntea listei crimelor obsedează iarăși pe filosof ca și pe barbar. Aproape întreg rodul muncii omului din lumea civilizată este adus sacrificiu pe altarul lui Marte. Dar „odinismul" este încă un element esențial care — pentru a întrebuința o expresie freudiană—predomină subconștientul germanic. Păginismul pe care îl deșteaptă vrăjitoria verbală a noilor preoți odinici în frunte cu Alfred Rosenberg, n'a încetat de a se manifesta în viața teutonă. Am văzut, în apropiere de Upsala, două mormane de pămînt enorme despre care spune legenda că sunt mormintele lui Odin și Thor, care și-ar părăsi totuși somnul și s'ar plimba, din cînd în cînd peste ținuturile nordice unde încă nu stăpînește creștinismul. Și teologia medievală germană pe care o pun în evidență neopăginii hitleriști este o mărturie cum că zeul nordului s'a plimbat necontenit prin ținuturile teutone și — lucru semnificativ — creștinismul a pătruns în Germania prin învățăturile ereticului *Arie*. Carlyle care a respirat adînc din atmosfera spirituală germană vedea pe Luther ca „Odin creștinat". Reforma lui Luther este însă, înainte de toate, afirmarea naționalismului german și subordonarea bisericii autorității de Stat. Supunere, deci. Omul nu este răspunzător—după Luther—de păcatul original pentrucă Dumnezeu care singurul este posesor al liberului arbitru (Willkür) a hotărît să fie astfel. Voința pe care a primit-o omul direct dela Dumnezeu este forța care l-a dus pe calea păcatului și de aceea el nu poate fi decît eternul sclav al unei voințe superioare (care acum este dictatorul). Rațiunea „pețitoarea Satanei" este inamicul neîmpăcat al credinței și al lui Dumnezeu. Credința în Mîntuitor—căruia i s'a substituit cu mare pompă și fulgere electrice, Führerul—este singura care mai poate salva pe om.

Odinul creștinat pe care l-a descoperit intuiția genială a lui Carlyle a îmbrăcat doar în haina creștină păginismul odinic, iar azi cînd această înfățișare exterioară s'a deteriorat apare corpul viu al păginului. Este ușor deci ca neopăginii de azi să dovedească influența asupra caracterului german prin continuitatea puternică a vieții spirituale din perioada odinică. Evoluția istorică a poporului german, în

raport cu restul popoarelor europene și mai ales cu civilizația creștină,
sufere o puternică deviație. Consecințele acestei devieri pot fi incalcu-
labile pentru viitorul Europei, cu atît mai mult cu cît un popor mare
ca număr și cu incomparabile calități de organizare și disciplină a
ajuns să fie dominat de delirul colectiv al superiorității și grandoarei
agresive. Intocmai ca și Evreii a căror așezare geografică era lipsită
de hotare bine determinate și mai ales aflîndu-se în drumul dintre
puternicele State din valea Eufratului și Egiptul și fără prieteni, Ger-
manii au avut frontiere schimbătoare, iar în urma războiului simțin-
du-se într'o complectă izolare morală și pierzîndu-și respectul de ei
înșăși au căutat să se ridice, proclamîndu-se popor ales, superior și
destinat să domine lumea. Mitul care s'a pus la baza Reichului al
treilea — cu toată seninătatea pe care o poate da judecata lucrurilor
omenești — este mai fantastic decît un vis al mîncătorilor de opium
ai lui De Quincey. Rasa nordică ar fi deținătoarea tuturor calităților
pe care le-a dat sau le-ar mai putea da natura, dela coborirea razelor
soarelui pentru a încununa capul nordicului, a cerului care își dispută
cu albastrul apelor posesiunea culorii și luminii ochilor germani, a
vitejiei, a purității moravurilor pînă la posedarea exclusivă a tuturor
calităților văzute și nevăzute. Față cu această rasă de zei este pusă
rasa cea mai *decăzută* pentrucă e amestecată cu tot ce a avut natura
mai de lepădat [1]). Cu părul sbîrlit și negru, cu ochii de întuneric plin
de păcate și decăzută, ea există numai pentru a fi dominată. Tot ceea
ce a *realizat civilizația* mediteraniană, dela Homer, la civilizația In-
cașilor și *Aztecilor de* dincolo de Oceanul Atlantic, în Grecia, în Pa-
lestina, de aceea Mîntuitorul nu poate fi Evreu, ci nordic, pentrucă
este născut în Nazaret, unde erau oameni liberi de viță nordică — în
Creta; Etruscii, Romanii, și în sfîrșit, tot ceea ce este cunoscut ca pa-
trimoniul civilizației rasei albe, n'ar fi — după făuritorii mitului nor-
dic — decît realizările omului teutonic. Iar ceea ce a fost cunoscut
altă dată ca Imperiul Roman, s'a prăbușit din cauza amestecului ele-
mentului superior — nordic, bine înțeles — cu rasele degenerate.
Acesta a fost Primul Reich. Urmașii eroilor care dăduseră omenirii
atîta strălucire și civilizație, nu puteau însă rămîne indefinit retrași
în nord. Ei se coboară deci din nou către Mediterană și contribuesc
la fondarea Reichului al doilea, care dă civilizația gotică, Renașterea,
cu toată strălucirea ei, pînă ce și acest efort este înfrînt de vrășmașii
eternului Lohengrin, Yezuiții, Evreii și toți „impurii" au conspirat și
conspiră împotriva operei germane de a ferici rasa albă. De aceea ur-
mașii eroilor care au fondat cele două imperii apuse formează acum
Reichul al treilea. Poporul ales al lui Odin trebue să ia toate măsu-
rile ca noul imperiu să fie pus pe baze eterne și de aceea trebue să
ducă o luptă fără cruțare, nu numai împotriva celor aleși de Iehova,
dar și împotriva tuturor celor nedemni de Walhalla. A pornit hitleris-
mul pe drumul care duca la „Weltbrand"?.

*

* *

Fenomenul petrecut în Germania merită atențiunea de fiecare clipă și trebue tratat cu aceeași băgare de seamă cu care s'ar trata o bombă ceasornic găsită la ușa cuiva. Ludendorff care a dus și predicat războiul totalitar, spune — repetînd pe Machaveli — că ar fi o

---

[1]) Giornale d'Italia dela 14 Iulie publică un memoriu oficial proclamînd și pe Italieni ca Arieni autentici.

nebunie să ataci pe adversar cînd n'ar fi cel puțin egal cu el, ca forțe și mijloace.

Pînă la jumătatea lui 1937, Reichul era egal, dacă nu chiar superior, adversarului pe care „Mein Kampf" l-a destinat pentru „Vernichtung", adică Franței ca forță militară. Aliații Parisului fuseseră puși în imposibilitate de a se mișca parte din cauza turburărilor interne pe care le creease, în primul rînd însăși propaganda germană în Statele acestor aliați, profitînd de curentele naționalismului intransigent și parte prin intensa campanie defetistă și de desbinare între anumite grupuri de State, ca și prin agitarea ideii de neutralitate devenită curentă, mai ales după ce Belgia a părăsit grupul anglo-francez. Rusia Sovietică își decapitase armata și era atît de frămîntată în interior, pe lîngă că forțele japoneze la frontiera răsăriteană erau gata de atac la ori și ce semn de serioase turburări în Europa, în care Rusia ar fi putut să fie atrasă și de aceea ea nu putea să intre în calculul german ca un serios actor. Axa Berlin-Roma dădea Reichului superioritate absolută asupra tuturor adversarilor eventuali prin faptul că Italia ar fi putut creea fronturi noi — mai ales prin intervenția din războiul civil din Spania — care amenințau Franța pe trei părți din frontierele sale. Bine înțeles că însăși situația internă din Franța era un admirabil mijloc de propagandă pentru ca Germania să demoralizeze și mai mult pe aliații Parisului și în același timp să întărească moralul hitlerist. Primirea triumfală a Ducelui la Berlin, în Septemvrie 1937, era, de fapt, ultimul semnal al pregătirii ofensivei de amenințări împotriva „demoplutocrațiilor", cum a numit Ducele, în ultimul său discurs, Statele democratice. Ofensiva aceasta a început prin semnarea acordului dintre Germania, Italia și Japonia, împotriva comunismului. A urmat apoi sgomotoasa campanie deslănțuită la Londra și dusă de un puternic grup de conservatori și susținută de *Times* în favoarea „satisfacerii cererilor justificate" ale Germaniei și împotriva Cehoslovaciei. A urmat apoi vizita Lordului Halifax la Cancelarul Hitler și apropierea sau mai de grabă „ajustarea" politicii franceze la politica britanică. Această campanie favorabilă Germaniei a produs însă o puternică reacțiune în America, precum și în Anglia, și chiar în Germania însăși. Conducătorii armatei germane și o parte din diplomație se temeau că printr'o astfel de campanie s'ar putea forța lucrurile și că Reichul fiind pus în situația de a trece dela amenințări la fapte, să nu se ajungă la războiu pe care nu erau siguri că îl vor cîștiga. Schimbările drastice pe care Führerul le-a făcut la conducerea armatei și diplomației, sunt cel mai sigur indiciu de starea de spirit care predomina atunci în Germania. Ocuparea Austriei — deși așteptată de toată lumea, a produs o profundă reacțiune cu totul defavorabilă Reichului. In America, felul cum a fost înghițită Austria, a produs o adevărată explozie de furie, iar în Italia a fost o tristă deșteptare a instinctului de conservare a poporului italian, care a fost adînc nemulțumit de frontiera comună cu Germania. Catolicismul, bine înțeles, care-și vedea distrusă ultima citadelă din Europa Centrală, a contribuit destul de mult la reacțiunea împotriva absorbirii Austriei de către Germania. In Franța, dispariția Austriei a fost primită cu multă indiferență, și abia se auzeau discrete lamentări, că nu s'a înțeles la timp că restaurarea Habsburgilor ar fi salvat această nenorocită republică. Intrarea triumfală a Führerului la Viena, reprezintă zenitul prestigiului hitlerist.

Beția acestui succes a dus însă la o greșeală care poate deveni fatală nu numai pentru Germania, dar pentru întreaga Europă: hitlerismul și-a întărit convingerea că nimic nu-i mai poate sta în cale, și a început mediat pregătiri împotriva Cehilor.

Asaltul pentru desmembrarea Cehoslovaciei a stîrnit însă o adevărată comoție în lumea din apus și în America, sporind ostilitatea față de Germania. Orișice s'ar spune, mobilizarea promptă a armatei cehoslovace și hotărîrea nestrămutată a poporului de a se apăra pînă la ultimul om a speriat pe conducătorii Reichului care și-au dat seama că nu se poate sfărîma Republica lui Masaryk fără a se deslănțui răsboiul general în Europa și că acest conflict cataclismic va fi de o lungă durată. Intervenția energică a Angliei la Berlin cît și la Praga, la 21 și 22 Mai, avea de scop să împiedece, cu orice preț, începerea ostilităților dintre Cehi și Germani, pentrucă aceasta ar fi atras imediat intervenția Franței și Rusiei Sovietice și apoi a Italiei, conform înțelegerii dntre Berlin și Roma. O asemenea conflagrație ar fi atras Anglia și Imperiul Britanic. Vigilența fără seamăn, informația precisă și promptă, tactul politic, admirabila acțiune diplomatică, fulgerătoarea mobilizare a armatei și ocuparea pozițiilor de apărare nu numai că au salvat Cehoslovacia, dar i-au dat o existență morală unică între popoarele mici. Numai astfel intervenția Angliei susținută de Franța și de Rusia Sovietică a putut salva pacea. Dacă nu s'ar fi produs prompta rezistență de fier a Cehoslovaciei, atunci trupele vecinilor ar fi intrat odată cu cele germane pe teritoriul Republicii, ocupînd fiecare ținuturile la care rîvnește. In cazul acesta s'ar fi produs oarecare protestări, dar dușmanii cehilor ar fi pretins că „Statul artificial", cum prezinta ei Cehoslovacia, s'a prăbușit singur.

Dacă teama de deslănțuirea unui răsboi general a determinat intervenția anglo-franceză la Berlin și Praga, apoi nu e mai puțin adevărat că teama de un război îndelungat a oprit trupele germane în mersul lor la atac împotriva Cehoslovaciei. In această privință merită să fie semnalat un document de o deosebită importanță. O revistă catolică germană, *Der Deutsche in Polen*, care apare săptămânal, publică, în numărul său dela 12 Iunie, un studiu care a obținut premiul oferit de Deutsche Militärakademie: „Cum se poate cuceri mai repede Cehoslovacia". Studiul acesta este datorit Colonelului Conrad, șef al Statului major al corpului 18 de armată german. Acest corp de armată a fost transferat după ocuparea Austriei la Salzburg. Atacul și distrugerea fulgerătoare (blitzartig) a Cehoslovaciei trebue efectuată în 14 zile — spune Col. Conrad — așa încît lumea să se afle cît mai repede în fața unui fapt împlinit. Rapiditatea acestei distrugeri este necesară, zice autorul, pentrucă Franța — dacă ar intenționa să ajute pe aliata să nu poată mobiliza înainte de această dată, dar mai ales pentrucă *Germania nu va putea suporta un război de lungă durată*. Autorul studiului vorbește cu profund dispreț de ajutorul ce s'ar spera să vină dela Mica Ințelegere Cehoslovaciei, iar despre Polonia spune că este înțeleasă cu Germania.

Pretextul unui asemenea atac „fulgerător" este ușor de găsit —afirmă Col. Conrad—în conflictul dintre Germanii sudeți și Cehi, dar în orice caz aceasta nu-i treaba armatei. Studiul prezintă destul interes pentru detaliile de ordin tehnic și pentru expunerea metodei germane de pregătirea și susținerea războiului. Dar față de situația creată prin rezistența Cehoslovaciei, prin intervenția anglo-franceză și mai ales prin groaza pînă la înghețare de deslănțuirea unui război cataclismic se pune întrebarea: ce va face Germania? Oprirea aceasta în mersul triumfal al hitlerismului către dominație nu reprezintă o înfrîngere?

* * *

Penetrația germană în răsăritul și sud-estul european devine, pentru hitleriști, un imperativ categoric. Fără război—dacă se poate—ori cu un răsboi localizat, expansiunea Reichului în această parte a Continentului apare ca o funcțiune organică. In Anglia există, cu privire la această chestiune, două tendinți: un grup destul de însemnat care crede că nu numai că Germania nu trebue împiedecată să-și întindă dominiația în regiunea dunăreană, dar chiar trebue ajutată; un altul care crede că Marea Britanie trebue să ajute statele din bazinul dunărean și din Balcani ca să poată resista și din punct de vedere economic ca și din cel politic dominației germane. Acest grup reprezintă tradiționala politică britanică de a împiedeca orișice putere de a domina Continentul, iar preponderanța lui se pune în evidență mai ales în urma acordării împrumutului de 16 milioane livre sterline Turciei, din care unii conducători ai politicii britanice cred că vor face un factor politic în jurul căruia să graviteze cîteva state balcanice și asiatice și care să joace rolul Imperiului turcesc protejat de Anglia peste două veacuri. Planul britanic pentru a ajuta și alte state din Europa Centrală și sud-estul european a stîrnit însă o violentă reacțiune în Germania, care pe lîngă protestările de presă s'a grăbit să încheie acordul cu Anglia pentru plata datoriilor austriace. *Times*, într'o notă, evident inspirată, asigură Germania (13 Iulie): „Ni se spune (în cercurile oficiale) că nimic nu este mai îndepărtat de gîndul guvernului britanic decît încercarea de a bloca drumul natural și legitim al Germaniei către piețele din țările vecine sau apropiate de ea”. „Și mult mai departe de gîndul guvernului britanic ar fi orișice intenție de a încercui Germania, fie politicește, fie economicește”. In același timp însă Germania duce o viguroasă acțiune politică și economică pentru a-și stabili dominația în Europa răsăriteană. „Tratatul de comerț — spune *Times* dela 22 Iunie — dintre Germania și Polonia este un început de strangulare economică a Cehoslovaciei”. Acest ziar e departe de a avea simpatii pentru cehi.

In Ungaria, propaganda germană este foarte activă mai ales pentrucă găsește un admirabil teren. Mai întîi, tot Ungurul este obsedat de revizionism care nu se poate efectua decît numai cu ajutorul german sau, mai lent, prin aderarea maghiară la axa Berlin-Roma. Este aproape o nebunească ilusie să se creadă că Mussolini ar renunța să susțină și obțină revizuirea tratatelor cerută de maghiari. Reforma agrară constitue un foarte puternic element de agitație împotriva magnaților care ar fi înclinați să se opună dominației germane, iar antisemitismul — ca și în alte state — este un bun explosibil împotriva ordinei și stabilității sociale. Prin urmare, singurele elemente care, împreună cu clerul catolic, ar putea opune o stavilă dominației germane sunt cele mai puțin rezistente față de demagogia hitleristă. Vizita recentă a generalului Von Keitel la Budapesta și apoi excursiunea făcută de el la frontierele Cehoslovaciei însoțit fiind de ofițeri din statul major ungar este de o îngrijorătoare importanță. Triumful hitlerismului în Ungaria sau alipirea ei la axa Berlin-Roma va avea o importanță hotărîtoare pentru expansiunea Reichului în răsărit. Cehoslovacia va fi atunci aproape complect încercuită și, dacă își va putea păstra integritatea teritorială va fi silită să devină, mai curînd ori mai tîrziu un stat neutru, renunțînd deci la toate alianțele și adoptînd o politică generală de orientare în sfera de influență germanică. In cazul acesta — după cum se îndreaptă iluziile grupului englez de care am vorbit — va urma, în mod natural o federație a statelor din regiunea dunăreană sub conducerea Germaniei, așa cum sunt Dominioanele în raport cu Marea Britanie. Un alt fapt nu trebue pierdut de loc din vedere; Germania este hotărîtă să facă din Dunăre o mare axă politică și economică, mai ales după terminarea canalului

care va lega acest fluviu cu Rinul. Viena ar deveni atunci un mare centru de antreposite între Orientul apropiat, marile centre industriale din apus și coasta Oceanului Atlantic, luînd mare parte din activitatea Marsiliei și altor porturi din Mediterană. Procesul istoric al revoluției industriale care a făcut ca Statele agricole ori semiagricole să devină „state inferioare” față de cele industrializate ajută a se înțelege forța care împinge Reichul pe valea Dunării către Marea Neagră. Dar pînă ce Germania va obține aceste rezultate trebue să se găsească soluția urgentă a unor probleme politice și militare.

*
* *

Revoluțiile din Rusia, Italia și Germania cărora se datorește, mai tîrziu, înarmările generale au produs o complectă turburare a întregii ordinij materiale și spirituale peste care domnește acum obsesia răsboiului. Dictaturile voind să domine și să influențeze cugetarea și voința bietului cetățean întrebuințîndu-l ca pe un obiect, l-au forțat să nu se mai poată gîndi decît la propria lui soartă pe care, fatal, trebue s'o raporteze la cauzele de ordin național, ori internațional — după cît îi ajută capul — care au dus la această stare de lucruri. Propaganda —al cărei rost, Papa Grigore al XV-lea îl înțelegea altfel, la 1621 cînd a înființat la Roma, Institutul *De Propaganda fide* — începe să dea cu totul alte rezultate decît cele urmărite de către acei care o întrebuințează. Realitatea se vădește cu mai multă brutalitate, cu cît vom încerca să o ascundem cu mai multă artă. Sguduirea internă dela 1918 din Germania a fost rapidă și violentă pentrucă poporul și-a dat seama că fusese mințit. Și, desigur, precum Inchiziția a contribuit puternic pentru ca mai mult de jumătate din lumea creștină să devină eretici, tot astfel propaganda dictaturilor a determinat cea mai vastă schismă morală pe care a cunoscut-o omenirea. Inchiziția modernă pe care au instituit-o statele totalitare dispune de mijloace infinit mai perfecționate decît cea pusă la cale în veacul al XIII-lea. Ea poate tortura corpul și spiritul, elabora cu toată arta hrana spirituală cea de toate zilele. Presa nu este decît păpușa căreia ventrilocul îi mișcă buzele și ochii pentru a da impresia că într'adevăr ea vorbește. Armatele întregi de polițiști, spionajul și contraspionajul, delațiunea, cîmpurile de concentrare, teroarea și tortura fac ca Inchiziția de altădată să apară ca o biată instituție primitivă. Libertatea de gîndire ca și toate libertățile cetățenești au trecut în domeniul legendelor, iar dacă Stuart Mill ar învia și ar spune din nou: „Chiar dacă un singur om față de întreaga omenire ar avea o părere opusă, omenirea n'are dreptate să-l silească să renunțe la ea și să accepte pe aceea a majorității”, ar fi trimes la cîmpul de concentrare sau, în cazul cel mai bun, la balamuc. Totalitarismul tinde, prin urmare, către reintegrarea absolută a tuturor cetățenilor în Statul divinitate. Dogma lui Luther, inspirată de contopirea odinică cere: „reintegrarea omului întru Domnul, pentrucă atîta vreme cît va rămîne desprins de Creator și va avea o voință liberă și o rațiune diabolică nu va merge decît pe calea păcatului”. Sclavia deci. Reducerea individului la rolul unei cărămizi într'o vastă clădire. Iacă ce cere ziarul hitlerist din Viena „Das Deutsche Echo” (18 Iunie) fericitului cetățean: „Tu nu mai ai dreptul să fii indiferent pentrucă acum aparții unei noi comunități naționale”. „Bagă-ți bine în cap că trecătorul pe stradă e mort în tine, iar curiozitatea lui aparține trecutului”. „Pentru a-ți îmbogăți viața ta săracă nu trebue să cauți senzații, ci trebue doar să saluți cu brațul ridicat stindardul mișcării”. Vede cineva cu elementare cunoștinți de psihologie și biologie umană desvoltarea omului din viitor în această di-

recție, ca o vită purtată de furia dictaturii? O astfel de stare de lucruri duce, fatal, la incompatibilitatea brutală dintre clasa intelectuală absolut necesară oricărui progres și infaibilitatea dictatorului. Acesta fiind înconjurat de un mic grup oligarhic și care trebue să-l asculte orbește diformează, sufocă și distruge întreaga viață spirituală a poporului. Aceasta este starea de comprimare la care a ajuns spiritul uman din statele totalitare. Comprimarea exercitată pînă dincolo de o anumită limită duce neapărat la explosie. De aceea „totalitarii" nu pot aștepta această exploaie, ci trebue să meargă „triumfători", să meargă, în tot cazul, ca Ahasverus pe care Mîntuitorul l-a blestemat să meargă în vecii vecilor. Incă o cauză puternică împinge hitlerismul la acțiune: sistemul autarhic. Autarhia, mai ales într'un stat cu cea mai vastă industrie de răsboi și cu lipsă de o serie de materii prime absolut necesare, duce la aceeași situație în care se găsea mița care lingînd necontenit o pilă își dădea impresia că se poate hrăni numai cu propriul ei sînge. Planul de patru ani al Mareșalului Goering poate fi amenințat, mai ales că pe primele trei luni ale anului 1938 comerțul exterior german a căzut cu 17%, ceea ce înseamnează și o reducere a importului de materii prime necesare industriilor. Nu se poate deci pretinde Reichului să aștepte încă.

„Inarmările de azi — a spus d. Neville Chamberlain — sunt cea mai mare turbare și cea mai mare nebunie cum nu s'a mai văzut pînă acum". Nebunia colectivă de care a fost cuprinsă lumea întreagă a ajuns însă la maximul de manifestare. Știința a pus la dispoziția nebuniei cele mai diabolice mijloace de distrugere a omului. Presa și propaganda, fie spre lauda guvernelor, pentru progresul înarmărilor, fie spre îngrozirea adversarului, a ajuns să creeze o adevărată panică universală și să adîncească, pînă la nebunie, convingerea oricărui cetățean din statele supra înarmate că odată deslănțuit răsboiul nimeni nu mai poate nutri speranța că va mai scăpa cu viață. O încăerare a statelor mari din Europa poate deci fi socotită ca exclusă. „Marea Britanie — a spus d. Neville Chamberlain la 14 Iulie la Birmigham — este statul care poate să facă, în momentele de față, cel mai mare bine, dar și cel mai mare rău", ceea ce implică a fi arbitrul situației. Și totuși politica d-lui Chamberlain deși susținută de majoritatea opiniei engleze este complet antipatică și nu deșteaptă nici cel mai mic entuziasm. Pentru întîia dată politica britanică a fost pusă pe alte baze decît cele navale și de aceea poporul englez acceptă în silă politica „realistă" a d-lui Chamberlain. De aceea cuvintele lui Eden: „O înțelegere și o ameliorare a situației nu trebue obținută cu prețul sacrificării intereselor celor mai vitale ale Angliei, nici cu aceea ale distrugerii reputației sale mondiale sau *a spiritului de dreptate și de moralitate al poporului englez*" (11 Iunie la Leamington) găsesc un mare răsunet în masele poporului. Și apoi la Stratford on Avon, la 7 Iulie, Eden exprimă și mai mult sentimentul adînc britanic: „Trebue să facem să se înțeleagă bine că politica noastră trebue condiționată *de anumite principii de morală internațională pe care le-am respectat totdeauna și pe care nu le putem părăsi*". Arhiepiscopul de York, împreună cu un număr însemnat de episcopi și personalități politice, cere acțiune energică pentru respectarea moralei și dreptului internațional, iar Winston Churchill emoționează Camera Comunelor, spunînd: „Guvernul a făcut rău că a permis să se deprecieze în timpul bombardării vaselor de comerț britanice în Spania) cea mai înaltă valoare engleză: drapelul". Palmerston, nu pentru insulta adusă pavilionului englez, ci pentru distrugerea mobilei și efectelor unui cămătar evreu, supus englez, Don Pacifico, care înfuriase mulțimea din Atena a trimis 14 vase de răsboi la Pireu. Don Pacifico ceruse despăgubiri fantastice pentru devastarea locuinței și pentru marea valoare sentimentală a unui „lit conjugal" și pe care Grecii au fost siliți să le plătească, oarecum reduse. Aceasta se întîmpla la 1850!

In America politica d-lui Chamberlain nu se bucură de simpatii, ba în centre mari ca New-York stîrnește ostilitate. Cu cît se manifestă, la Londra, o tendință mai pronunțată pentru o înțelegere cu Germania, cu atît se simte răceală și ostilitate în America față de politica britanică. Pentru american, religia și democrația sunt pe același plan și a încerca un compromis cu „necuratul"—cum numesc ei hitlerismul—este o crimă. Pe lîngă aceasta, Americanii își dau seama că apropierea Angliei de Germania ar însemna, în parte, triumful rasismului, ceea ce ar duce la distrugerea bazei de existență a Statelor-Unite. Chestiunea evreiască — adică faptul că Marea Britanie n'a putut sau n'a vrut să apere și să consolideze un stat evreiesc în Palestina — contribue la stînjenirea relațiilor anglo-americane. America bănuește pe englezi că așteaptă momentul potrivit pentru a interveni să facă pace între Japonia și China și ca recunoștință din partea Japoniei va încheia un tratat de înțelegere cu Mikado. Aceste tendinți și curente în marile State ale lumii influențează adînc mersul evenimentelor chiar în cel mai neînsemnat stat european. Cînd se repetă adesea de către oamenii de stat că se lucrează pentru o „pace durabilă" se spune un neadevăr. Relațiile dintre popoare sunt într'o necontenită agitație ca valurile oceanului și nimeni nu se mai poate aștepta la zilele de liniște și fericită petrecere a diplomației dinainte de răsboi. Prefacerile adînci din ultimii ani aproape au eliminat pe economiști; vijelia produsă în politica internațională a scufundat pe diplomat și de va mai ieși la suprafață va avea o foarte puțină asemănare cu cel de ieri.

Politica britanică însă începe a se defini, iar d. Neville Chamberlain capătă gesturile și atitudinile lui *Castlereagh*. Ca și după 1815 cînd se încearcă a se introna în Europa „justiția, caritatea și pacea" conform preceptelor creștine cu ajutorul Sfintei Alianțe, pentru a se ajunge la prozaica și mai puțin Sfînta Quadruple, alianța (Austria, Rusia, Prusia și Anglia) tot astfel și azi se merge pe calea unei Quadruple înțelegeri. In Camera Comunelor s'a provocat o mică furtună de către deputatul liberal, Mander, care a întrebat pe d. Chamberlain dacă a dat un interview ziaristului american Driscoll în care spunea că dorește și lucrează pentru o înțelegere cu Germania ceea ce va deschide calea către un pact în patru. Primul ministru a declarat că refuză să confirme sau să desmintă acest interview. Articolul VI al Quadruplei alianțe dela 1815 redactat de Castlereagh pare a se găsi în declarațiile d-lui Chamberlain: „Pentru a înlesni și asigura executarea prezentului tratat și pentru a consolida legăturile care unesc atît de strîns pe cei patru Suverani *pentru fericirea lumii întregi*, Inaltele părți contractante au căzut de acord să reînoiască întrunirile... pentru a lua în considerare măsurile cele mai potrivite pentru liniștea și prosperitatea popoarelor și pentru menținerea păcii Europei". S'ar putea ca să se ajungă la rezultatul „realist" pe care îl urmărește d. Chamberlain, iar prin metoda compromisului fixată de Lordul Halifax: „*Jutiția este în conflict cu echitatea*" să se dea beneficiul echității Germaniei, Italia și protejaților lor. Un astfel de pact în patru sau în cinci nu va putea însă opri în mersul ei revoluția hitleristă și nici formarea mai tîrziu, a unui bloc germano-rus. Lozinca de azi a Berlinului „frontul anti-comunist" poate ușor deveni frontul anti-capitalist. Se pare chiar că Ducele a și simțit așa ceva și de aceea s'a adresat, în ultimul său discurs, secerătorilor: „camarazi".

D. N. CIOTORI

MISCELLANEA

DUELURI INTELECTUALE

Scriitorii sunt duelgii din fire. Se bat cu spada, se bat cu argumente logice, se bat cu ironii.

Este interesant felul cum această naturală trăsătură a „iritabilei ginte" se traduce în lumea scriitorilor noştri.

La un moment dat, soţia unui scriitor confederat — *şi numesc* „confederat" pe acela care este membru al chiaburei Societăţi a Scriitorilor Romîni — a fost surprinsă de soţul ei în braţele unui alt confederat. Duel cu spada sau pistolul nu a avut loc. Singurele violenţe au fost de limbaj. In schimb, afacerea fu deferită Societăţii Scriitorilor Romîni, care a instituit, întru aceasta, un juriu de onoare la care tustrei inculpaţii şi probabil şi numeroşi martori, au venit tribunaliceşte să depună.

Iată acum un caz de duel cu ca să zicem aşa idei.

Anul trecut murise Margareta Delavrancea, fiică a scriitorului Barbu Delavrancea, şi frequentatoare asiduă a cenaclului literar prezidat de d-l Lovinescu. Cu această ocaziune, d-l Lovinescu rosteşte un discurs funebru, pe care d-sa îl comunică, în extenso, gazetei unde lucra. D. Pisani, redactor la gazeta adversă şi el însuşi profund inamic de limbă şi literatură romînă al panegiristului, se simte gelos şi agasat de prietenia defunctei cu rivalul. Şi atunci scrie şi el un articol despre Margareta Delavrancea, unde reproduce o conversaţie, din trecut, dintre dînsa şi el. Citâm:

„Fire de artist, de o blîndeţe şi bunătate fără seamăn, cu mintea veşnic iscoditoare, urmărind parcă în toate frumosul, nu pricepeam ce căuta ea, cu aceste ale ei însuşiri, la cenaclul d-lui E. Lovinescu".

La rîndu-ne nu pricepem de ce blîndeţea şi bunătatea sunt incompatibile cu frequentarea cenaclurilor d-lui Lovinescu. Am fi chiar ispitiţi să spunem că zisele calităţi tocmai explică zisa frequentare. Cît despre „mintea vecinic iscoditoare" — această calitate, după cîte ştim, se traduce mai ales prin nevoia de a cunoaşte oameni cît mai mulţi şi cît mai speciali, ceea ce iarăşi explică frequentarea aeropagului d-lui Lovinescu. In sfîrşit, „urmărirea, în toate, a frumosului", poate duce *şi* la ideea de a frequenta cercul d-lui Lovinescu. Căci frumos, în estetică, e sinonim cu caracteristic, particularitate pe care o avea cu prisosinţă acea casă din strada Cîmpineanu, pe care scriitorul G. Călinescu o zugrăveşte atît de pitoresc într'un număr trecut din revista noastră. Saloanele d-lui Lovinescu pot deci fi, în mod eminent, obiectul unei opere de artă.

Dar, în sfîrşit, pînă aci confidenţele d-lui Pisani ar putea merge. Iată însă că ele se complică cu ale altora. Reluăm citaţia:

„Am întrebat-o (d-l Pisani, pe Margareta Delavrancea), de multe ori. Am întrebat-o şi în cea din urmă oară cînd am văzut-o:

— Cum se poate ca o fată inteligentă, fata lui Delavrancea, crescută într'un mediu de aleasă simţire, să meargă la cenaclul din strada Cîmpineanu?

A rîs. Şi a rîs cu poftă. Dar nici de data asta nu mi-a răspuns. A început iar să vorbească despre verbe".

Aşa dar, Margareta Delavrancea îi dedea dreptate d-lui Pisani. Fireşte, fiind, exact ca d-l Lovinescu, adică bine crescută, ştia că atunci cînd două persoane sunt foarte prietene, nu şade frumos să se defăimeze una pe alta; şi deci nu i-a arătat interlocutorului cît de mult e de acord cu dînsul. Dar indirect i-a arătat-o; căci a rîs; şi încă „cu poftă", adică amintindu-şi o mulţime de lucruri în legătură cu d-l Lovinescu...

Cine a cunoscut-o pe Margareta Delavrancea ştie că una din principalele ei calităţi era lealitatea faţă de prieteni, pe care îi apăra cu un vehement cavalerism. Este deci foarte puţin verosimil ca dînsa să fi lăsat ca cineva să atace pe d-l Lovinescu la care, pe sau fără dreptate, ţinea foarte mult. Această inexactitate probabilă se mai combina însă cu o indelicateţă sigură, căci din portretul zugrăvit de d-l Pisani, Margareta Delavrancea apare ca o fiinţă laşă, gata să-şi vîndă prietenii faţă de primul venit. Ceea ce nu-i foarte frumos din partea d-lui Pisani, mai ales cînd e vorba de o persoană care a murit şi care deci nu mai are putinţa de a se disculpa.

Imi este egal dacă d-nii Lovinescu şi Pisani au fost sau nu daţi la şcoală de părinţii domniilor-lor. Problema ridicată de noi depăşeşte cadrele învăţăturii. E vorba aci de acea bună educaţie instinctivă şi milenară, pe care o are şi ultimul Cafru sau Boshiman, de acea decenţă elementară în faţa morţii. Moartea este, a fost şi va fi vecinic un lucru sacrosanct, în faţa căruia ne simţim obligaţi moralmente să dăm de o parte orice calcule personale, orice consideraţii de interes intim. In faţa mormîntului deabia închis al Margaretei Delavrancea — ce fac oare cei doi bravi amici ai dispărutei? Unul — d-l Pisani — exploatînd faptul că orice spui despre un mort este incontrolabil — încearcă să bage intrigi între defunctă şi propriul lui inamic. Acesta din urmă — d-l Lovinescu — desfăşoară o egală eleganţă morală. Profită de acel deces pentru a vorbi încă odată publicului romîn, în termeni favorabili despre d-sa însuşi. In rarele pasagii unde mai aduce aminte despre decedată, d-sa citează — fireşte tot necontrolabil — conversaţii cu dînsa, din care ea apare în lumină proastă.

Dar iată acest discurs funebru, care merită, ca document omenesc, să fie reprodus în întregime:

Tocmai în clipa cînd scriam pe prima pagină a ultimului meu volum de Memorii:

Minţii luminate a lui Bebs,
cu sufletul întunecat
îi ofer această carte.

o comunicare telefonică îmi anunţă moartea Margaretei Delavrancea, brusc răpusă de o congestie cerebrală. Prietenii ştiu ce'nseamnă pentru mine şi pentru noi toţi această pierdere. De douăzeci de ani, în fiecare Duminecă, din fundul divanului meu, a prezidat şedinţele Sburătorului, mica statuetă de Buda a acestei minunate fete, cu ochii atît de lucizi, de luminoşi, de leali, cu privirile ca şi ale întregului neam Delavrancea din jos în sus, cu sinceritatea, hotărîrea şi virili-

tatea, în sensul fidelităţii, ce se desprindea din întreaga ei fiinţă liliputiană.

De douăzeci de ani n'am început o şedinţă înainte de a fi pusă întrebarea:

— A venit, Bebs?

Şi numai cînd o vedeam strecurîndu-se pe uşă, puţin intimidată de apostrofa amicală ce ştia că avea să-i întîmpine întîrzierea, şedinţa începea. N'a fost lectură în această lungă scurgere de timp, la care, după primele acordări de vioară ale criticei din sală, să nu mă fi întors instinctiv, dar şi omagial, spre fata din fundul divanului, pentru a-i spune?

— Ce zici, Bebs?

Scuturîndu-şi cîrlionţii rebeli, ridicîndu-şi ochii de jos în sus, fata cu ochi luminaţi, îşi exprima totdeauna părerea, cu o precizie de gust şi de expresie, pe care n'o înăsprea decît doar hotărîrea cu care nu ceda nimic. Moştenise dela tatăl său, nu numai inteligenţa şi sensibilitatea artistică, ci şi o uşurinţă de exprimare justă ce ne umilea puţin în prerogativele noastre bărbăteşti, căci Bebs reprezenta pentru noi, nu numai conştiinţa critică feminină, ci şi conştiinţa critică pur şi simplu, aş putea spune cea mai lucidă. Toţi cei ce au trecut pe la mine, mai ştiu că n'am rostit o părere critică, fără să nu fi adaos şi vorbele sacramentale:

— Să vedem ce zice şi Bebs?

după cum n'am citit nici eu însumi nimic, fără să nu-i fi căutat interesat în ochi aprobarea sau desaprobarea.

Cînd Dumineca trecută cineva citise un articol dintr'un ziar specializat de mult în prigoana şi ura faţă de tot ce e talent, ce se termina cu invectiva:

— Să se isprăvească odată cu toţi Lovineştii şi Arghezii ăştia! *m'am întors atunci către fata din fundul divanului:*

— Ei, ce zici, Bebs, de isprava asta?

Ce a spus despre mine, nu voiu reproduce, dar, scuturîndu-şi cîrlionţii uşor argintii, şi-a ridicat expresivi ochi luminoşi:

— Toţi Arghezii? Ciudat. Nu există decît un singur Tudor Arghezi!

Era punctul definitiv pus unei campanii de ură. În faţa rămăşiţelor pămînteşti ale acestei scumpe prietene, ale acestei Egerii critice a acţiunii mele de desimbecilizare a literaturii romîne, *mă închin, aşa dar, eu şi tovarăşii mei de muncă, cu sufletul şi mai întunecat, decît cel pe care ni l-au cernit aceste triste zile, pentru literatura noastră trimeasă la puşcărie.* Cer îngăduinţa familiei de a mă lăsa să arunc printre bulgării de pămînt ce vor cădea peste mintea luminată a marei noastre prietene şi volumul acesta de *Memorii*, cu sfîşierea intimă *de a n'o putea întreba, pentru prima dată în aceşti douăzeci de ani din urmă:*

— Ce zici, Bebs?

Gluma Margaretei Delavrancea cu Arghezi — dacă o fi adevărată — nu-i de sigur dintre cele mai reuşite. Dar fireşte, omul cel mai spiritual are dreptul să spue, cîte odată, şi cîte una mai aşa. Ce nu avem dreptul însă să facem este ca, atunci cînd rostim panegiricul cuiva, să selectăm din viaţa acelei persoane fapte din care noi, panegiristul, ieşim bine şi defunctul iese prost.

Şi ceea ce, în această orgie de vulgaritate sufletească, pune cap la toate, este ideea, dubla idee de a face o mică fioritură, o spirituală variantă a unui rit funebru (aruncarea bulgărilor de pămînt în groapa deschisă), şi mai cu seamă ideea de a pocni într'un corp neînsufleţit cu un exemplar material din propriile dumitale opere literare, şi asta cu certitudinea că ai inventat un nou delicat omagiu.

Dumnezeule!

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

Pentru a da o oglindă a stării de incultură în care se găsea gazetăria pe vremea regimului trecut al prebendelor, cînd mensualitatea primită dela guverne ţinea loc şi de instrucţiune şi de talent, vom reproduce un articol filosofico-literar, iscălit şi scris de un redactor al celui mai mare ziar din Bucureşti.

Este vorba de sinuciderea unei actriţe de mîna doua. După ce reporterul propriu zis, iscălit cu iniţiale, face un reportaj propriu zis (care de altfel nu e nici el fără savoare, de exemplu: „*În această cochetă garsonieră, aranjată cu gust şi rafinament de mult bun simţ*") — vine articolul serios, iscălit cu numele întreg, redactat, mă rog, psihologic, şi intitulat încă şi mai psihologic:

INTERPRETAREA UNUI GEST

Un glonte, care a nimerit în plin ţinta inimii, a curmat firul unei vieţi fragede şi setoase de strălucire.

Gestul tragic al Puicii Pauly, ilustrează drama atîtor tinere fete, cari îşi închipue că visurile adolescenţii pot căpăta întruchipări reale. Desamăgirea irumpe repede din tainiţele ei nebănuite, şi acelea cari nu se pot mlădia realităţii brutale, recurg la ieşirea violentă din făgaşul pămîntesc.

Generaţia de azi dispreţueşte romantismul, pe care-l socoate dulceag şi perimat; de aceea înduioşările sentimentale sunt refulate cu dîrzenie, trădînd stări de slăbiciune şi ca atare fiind considerate... ruşinoase.

Să nu credeţi însă că tinerii zilelor noastre sunt insensibili. După paravanul actelor de voinţă veţi descoperi firi delicate care răspund prompt celor mai fine modificări din lumea exterioară.

Dar, e drept, atitudinea de bravură e adoptată în genere, poză care merge pînă la sfidare.

Războiul, aviaţia, radio-ul, lectura pitigrileană şi lawrence-iană au diformat psihologia generaţiei actuale.

Tinerii sunt grăbiţi, vor să cunoască curînd viaţa, s'o guste, s'o trăiască intens şi trepidant, chiar dacă ar trebui pentru aceasta să calce peste propriile lor simţiri şi năzuinţi.

Odinioară fecioarele visau un făt-frumos, o casă micuţă, simpatică, o atmosferă intimă plăcută, un trai molcom, pricenos, confortabil....

Azi fecioarele, de mai multe sau mai puţine carate, năzuesc bărbaţi bogaţi — pot fi şi bătrîni — automobil, lux, strălucire, aclamaţii.....

Goana după senzaţii şi senzaţional, dorul de a străluci zilnic în vîrful curiozităţii publice, iată cari sunt preocupările multora dintre tinerele zilelor noastre, cari îşi închipue că această falsă glorie le poate da fericirea.

Fireşte, fericirea nu vine, — căci nu acesta e drumul găsirii ei — desamăgirile se succed, viaţa pare din ce în ce mai searbădă, mai goală, mai tristă, mai insuportabilă.

Şi gestul violent al evadării devine imperativ, apare explicat.

Sinuciderea Puicii Pauly se desenează astfel lămurit....

La 17 ani, cînd mai toate colegele ei au încă ochii aplecați pe paginile cărților și pe lucrul de mînă, ea privește în ochii unui bărbat, iubește și se avîntă în spre ceea ce credea că e fericire. Curînd, prima deziluzie. E grea, zdrobitoare, acoperind cu mohoreală de plumb orizontul oricărei speranțe. Și Puica, plină de tinerețe, strălucind în frumusețe, dorește moartea.

Fericire sau moarte!

Ea încearcă să închidă ochii pentru veci. E salvată însă la timp.

Dar aceea care a văzut moartea, ce mai poate aștepta dela viață?

Și totuși!....

O căsnicie burgheză, confortabilă, pare a fi adăpostul tihnit al unui suflet resemnat.

Pentru scurt timp însă, căci neastîmpărul lăuntric crește, se izbește de rigiditatea obligațiilor căsătoriei, năvălește în arena publică.

Puica nu concepe viața decît în strălucire, în lux, în aclamații...

E frumoasă, știe acest lucru, și vrea ca frumusețea ei să primească prosternări...

Cîteva roluri interpretate la diverse spectacole de binefacere o detașează — prin grația și farmecul ei — din rîndurile diletanților. E aplaudată, e adulată, e comentată.

Și iat-o în teatru! Fără o pregătire specială, dar cu însușiri excepționale de exhibiționism.

Debutează în „Mătrăguna", drama ciudată și fantastă, după romanul „All-raune". Joacă rolul prim, al Gunei, femeia-vamp. Un rol greu, complex, care reclamă nu numai talent, ci și rutină scenică.

Critica primește cu rezervă debutul nouei actrițe, relevînd farmecu-i personal, grația-i felină, tinerețea-i cuceritoare.

Puica apare apoi în rolul unei cochete, din comedia „Trei și una", a lui Denys Amiel. Vădește calități pentru comedie. Munca pe scenă îi va pregăti un loc în teatrul romînesc.

Dar ea n'are răbdare. Vrea imediat loc prim pe scenă.

Se crede nedreptățită... Se plînge... Bravează...

E desamăgită. Scena nu i-a dat ceea ce spera dela ea.

Și dacă viața fictivă, ametitoare, de pe scenă nu i-a mulțumit aspirațiile sufletului, viața cealaltă zisă reală — dar care e totuși nu mai puțin o ficțiune — nu i-a cruțat desamăgirile.

Un accident sentimental — căreia poate ea nu-i acorda vr'o însemnătate — a determinat ruperea unei prietenii durabile.

Puica se simția singură, tristă, cu viața ratată...

Joi, ziua fatală...

Dimineața...

Reprezentantul unei case de filme, printre complimente care nu erau de circumstanță, ci sincere, i-a strecurat știrea că proba de film pentru care pozase n'a reușit. E păcat ca o frumusețe atît de plin strălucitoare, să nu fie fotogenică.

O nouă prăbușire, de astădată în vid.

Ultima nădejde curmată.

Puterile se adună pentru împlinirea unei datorii...

La ora 2, Puica se duce la teatru ca să joace în matineu. Dar „Voiaj de plăcere" nu se mai joacă, i se anunță, că pe scenă e repetiție generală a piesei ce va fi premiera de-a doua zi.

Pășind în gol, ea nimerește în fine acasă.

E singură, e tristă, e nenorocită!

Amurgul coboară și întunecă decorul ce încadrează un suflet întunecat.

Revolverul, miragiul de foc — ce înviorător e jucăușul luminos al flacărilor! — al morții, un pocnet înăbușit în lojile inimii și apoi călătoria din urmă.

Puica a adormit, visîndu-se poate în cabina vagonului de dormit a „Voiajului de plăcere".

DESPRE PÎRGHII

Un filosof francez a zis:

„La parole a été donée à l'homme pour exprimer sa pensée".

Un alt filosof francez a zis:

„La parole a été donnée a l'homme pour cacher sa pensée".

Un alt treilea filosof francez, dacă ar citi revistele literare scoase de prea-dinamicul tineret romîn, ar trebui să zică:

„La parole a été donnée à l'homme pour se foutre de la pensée".

Cităm, cu titlu de document, următorul început de esseu:

ASTERISC LA POEZIE

Poeții, își duc toți, încovoiați, pîrghia destinului. Unii s'au născut cu ea pe umeri. Alții au deprins'o din tinerețe, odată cu steaua polară și carele stelelor. Au silabisit-o din primăveri și-au săltat-o, hotărîți, în spinare: pentru ei, povara fluidă a versului era o răscumpărare a lui Adam.

Aflăm astfel că unii oameni se nasc cu pîrghia destinului lor pe umeri, ceea ce implică deci că alții se nasc fără pîrghie, și fără destin poate chiar și fără umeri.

De asemeni ni se spune că una din funcțiunile tinereții este de a ne da prilejul să „deprindem pîrghii". Și dacă vreți să știți cînd anume are loc această deprindere, veți ști că ea are lor în acel moment precis în care „deprindeți steaua polară și carele stelelor".

Vă închipuiați poate că cunoașteți toate proprietățile pîrghiilor? Greșală. Omiseserăți calitatea esențială, silabisirea. O pîrghie după părerea mea, care n'a fost silabisită, nu poate pentru ca să fie considerată ca o pîrghie adevărată.

Și să nu uităm că această silabisire are un ritual precis. După ce silabisiți o pîrghie, imediat o și „săltați în spinare".

ERORI DE JUDECATĂ

In cursul acestei luni a avut loc în Romînia un groasnic accident de avion, în care doisprezece călători și-au găsit moartea. Bănuim o reacție a opiniei publice care se va traduce printr'un val de neîncredere față de aviație. Ceea ce ar fi o profundă eroare din partea acestei opinii publice. Și asta pentru mai multe motive.

Mai întîi fiindcă, pusă onest, problema se enunță astfel:

Orice mijloc de transport comportă accidente. Compararea acestor mijloace de locomoție trebue făcută pe baza frecvenței relative a catastrofelor. Dacă accidentele de cale ferată ar fi mai dese decît cele de avion, suntem logic obligați să avem mai multă încredere în aeroplan decît în tren, și viceversa dacă raportul numeric este invers.

Pe de altă parte, statistica indică un număr mai mic de accidente de avion decît de cale ferată sau de naufragiu.

Decît, atunci cînd se prăbușește un avion, oamenii imediat trag concluzii defavorabile securității transportului aerian. Din contră, cînd trenurile deraiază, sau se ciocnesc, sau cad în apă din pricina ruperii unui pod, aceiași oameni deplîng nenorocirea, dar nu se gîndesc niciun moment să stabilească vreo legătură cauzală cu insecuritatea transporturilor feroviare. Același lucru în cazul înecării unui vas.

Explicația acestei diferențe de atitudini în situații totuși identice este obișnuința. Lumea e familiarizată cu trenul și vaporul. Cînd o catastrofă se produce, lumea judecă corect, adică admite că orice mijloc de locomoție comportă inerente accidente. Această familiarizare nu s'a produs încă în ce privește aviația. De aci eroarea de judecată, prin care se face responsabilă însăși instituția de ceea ce este — cum spuneam — inerent oricărei instituții de acest fel. Și prin aceasta se discreditează, pe nedrept, aviația în întregime.

Corect și cinstit ar fi să ne mărginim a compara procentele de accidentați, și să preferăm calea de trasport unde aceste procente sunt mai mici. In această privință, avionul — cum spuneam — este cîteodată superior transporturilor terestre sau maritime.

NICANOR & Co.

RECENZII

LIVIU REBREANU: Gorila. Edit. Universala Alcalay & Co., București, 1938.

Niciodată d. Liviu Rebreanu n'a coborît încă atît de adînc în actualitate și nu s'a înfruptat din ea cu atît nesaț ca în „Gorila". De obicei sursele literaturii sale erau neutre, tema romanului deslegată de tot ceea ce l-ar putea sili pe autor să ia act de sbuciumul fierbinte al zilei. Iar dacă, cine știe cînd, romancierul era tentat de evenimente, se alimenta din istorie, din șirul de fapte gata consumate, din trecutul care, purtînd etichete oficiale, ferește de eventuale erezii în fața opiniunii curente. Așa a fost în „Crăișorul" și în „Răscoala".

In „Gorila" însă, d. Liviu Rebreanu, execută o întoarcere împrejur care-l aduce cu fața spre o problemă de cea mai arzătoare actualitate: politica. Din izolarea sa prudentă, nesilit de nimeni, decît poate de o strigătoare modă, romancierul sare în actualitate, își recrutează oamenii și construește eposul dintr'un material încă viu și care alunecă printre degete.

Toma Pahonțu, pornit de jos, e mînat de o ambiție fără frîu să străpungă pînă în vârf, prin alcătuirea socială romînească. Deocamdată vînează momentul, condus de intuiția oamenilor și a evenimentelor. E un tip de cafenea, cu destul de bune relații între gazetari și oameni politici. Pahonțul simte unde trebue să calce spre a sări cît mai bine. Omul spre care se îndreaptă este Constantin Rotarul, jurist eminent, om remarcabil, rămas totuși pe un plan secund în politică. Partidul său l-a uitat totdeauna la împărțirea portofoliilor și nici Rotaru nu s'a înghesuit să-și ceară ministerul, cu toată satisfacția pe care i-ar fi adus-o. Pahonțu reușește să-l scoată din partid și să-l ducă în gruparea doctorului Ionescu, care, se jură Pahonțu, va prelua în curînd succesiunea. Rotaru e mai întîi ministru fără portofoliu, apoi la departamentul justiției.

Pahonțu a fost răsplătit cu un mandat de deputat în Camera cea nouă. E timpul să-și părăsească pe nesimțite protectorul și să-și confecționeze toate condițiile „independenței" politice. Fără a rupe dintr'odată cu partidul care i-a dat mandatul, Pahonțu are în Cameră cîteva întreruperi care îi fixează poziția de om „obiectiv, neutru, imparțial". Ajuns aci, e timpul să scoată și o gazetă. Ipotechează averea soției ca să-și cumpere tipografie, îl scoate pe Titu Herdelea dela „Universul" și „Romînia" apare îndată.

Guvernul din care face parte și Rotaru e hibrid. Belcineanu, șef al opoziției, desvoltă interpelări în Cameră, caută aliați în sînul majorității, în presă, pretutindeni, spre a grăbi căderea. Pahonțu schimbă poziția de pe un picior pe celălalt. Duce tratative cu Belcineanu, care

simte cum influența „Rominiei" crește în opinia publică. Pahonțu a demisionat din partidul guvernamental și relațiile sale cu Rotaru sunt numai întimplătoare. Tirajul „Rominiei" crește și trage după sine și valoarea politică a directorului. Belcineanu cumpără bunăvoința „Rominiei", făgăduind lui Pahonțu un subsecretariat care va fi creat anume pentru el în ziua venirii la guvern.

Echipa ministerială a doctorului Ionescu nu se mai poate menține. „Rominia" contribue prin campaniile sale la rezolvarea crizei de guvern. Belcineanu este ministru de interne și amină crearea subsecretariatului pentru Pahonțu pînă după alegerile generale. Pînă una alta Pahonțu îl trimite pe Titu Herdelea, candidat în Trei-Scaune, de unde se întoarce făcut deputat.

„Rominia" este din ce în ce mai răspîndită. Deși l-a sprijinit pe Belcineanu în alegeri, nimeni n'ar fi putut crede în vreun aranjament. „Rominia" avea grijă să nu cruțe nici una din greșelile ministrului de interne, iar ca atitudine generală, odată cu critica obiectivă a actelor guvernului, ziarul aducea un aer de proaspăt naționalism. Simpatia manifestă pentru tînăra grupare a „Fraților de cruce" din partea „Rominiei", a făcut ca într'o bună zi Barbu Dolinescu, șeful grupării, să-i dea lui Pahonțu titlul de „frate" și să-l considere al mișcării.

Pahonțu și Dolinescu se cunoșteau din tranșee. Șeful de azi al „Frățiilor de cruce", îl știa pe Pahonțu un arivist și nu i-a ascuns niciodată lucrul acesta, chiar cînd îi cerea să facă în „Romina" unele servicii de presă mișcării. Pahonțu îl considera pe Dolinescu un încăpățînat și un om cu o morală mult prea rigidă pentru anumiți miniștrii și directori generali. Ceea ce mai știa în sfîrșit despre „Frățiile de cruce", aflase de prin familie; Zachi, băiatul lui Heredlea, Ion Ionescu, student, logodnicul Cintiei Cumpănașu, buna prietenă a nevestei, Vasile Cumpănașu, coleg cu Ionescu, erau din „Frățiile de cruce". Simpatia lui Pahonțu pentru mișcarea lui Dolinescu era fără motive precise și condescendentă.

Cum Belcineanu amina și după ce au trecut alegerile crearea subsecretariatului de Stat făgăduit, Pahonțu s'a adresat direct primului ministru, dela care a aflat că nici n'a fost și nici nu poate fi vorba de crearea acestui post. Furia lui Pahonțu împotriva lui Belcineanu crește subit, mai ales că se adăuga aici și dragostea tot mai puternică pentru Cristiana, soția ministrului.

In mersul său înainte, Pahonțu credea că a mai rămas o singură piedică, nevastă-sa, de care e hotărît să se despartă. Așteaptă numai momentul favorabil. Intre timp iubirea pentru Cristina capătă un sprijin nou: Belcineanu nu știe să o facă fericită și căsnicia lor e pe punctul de a se desface.

In aceste împrejurări, se ivește o vacanță parlamentară în Făgăraș. Dolinescu a hotărît să candideze, nu atît pentru eventualul mandat de deputat, cît pentru a controla rezistența oamenilor și ideilor „Frăției de cruce". Cei vreo sută de partizani ai săi intră în Făgăraș și încep propaganda prin grai și faptă. Știrile venite de pe teren neliniștesc guvernul, care, spre a stăvili eventualul succes al lui Dolinescu, pune candidatura însăși a ministrului de interne, Belcineanu.

Pahonțu are în sfârșit o excelentă ocazie să se răsbune pe Belcineanu, sprijinind și mai mult „Frățiile de cruce". Ion Ionescu și ceilalți au grijă să trimită zilnic informații pentru „Rominia" asupra succeselor propagandei dusă de ei. „Frățiile" devin molipsitoare pe întregul județ.

Lui Belcineanu „Rominia" îi este mai necesară ca oricînd. Indată ce simte că Pahonțu o iubește pe Cristiana, Belcineanu știe cum îl va cupăra. Ii va reda libertatea Cristianei dacă Pahonțu îl servește în

campania electorală din Făgăraș. Cu cîtva timp în urmă, Pahonțu își părăsise nevasta și copiii și, pînă în ziua cînd se va putea căsători cu Cristian, locuia un apartament modest. Cristiana este iubirea lui cea mare și el, omul care sacrifica totul politicii, care știa să-și aranjeze toate socotelile, are acum înfățișarea celui din urmă dintre îndrăgostiți. Cînd Cristiana îi comunică cu ce preț îi va reda Belcineanu libertatea, Pahonțu e hotărît să încheie transacția fără a mai sta pe gînduri. Și chiar a doua zi apare în Rominia un articol, în care Pahonțu își arată uimirea că „Frățiile de cruce", adversare hotărîte ale gorilei politice și ale parlamentarismului, se amestecă în murdăria alegerilor, cerind, în încheiere, ca Dolinescu să se retragă din luptă, spre a nu compromite o mișcare atît de curată.

Articolul stîrnește vîlvă mare. Pahonțu primește îndată vizita marelui industriaș Utalea. Căsătorit cîndva cu o evreică, Utalea a divorțat și a devenit stipendiator al „Frățiilor de cruce". Cînd Utalea îi spune că e gata să plătească oricît spre a-i cumpăra tăcerea, Pahonțu face un scandal uriaș în redacție, făcînd caz de cinstea sa personală și de „independența" ziarului său. Campania „Rominiei" împotriva lui Dolinescu e în fiecare zi mai înverșunată. Frații de cruce sunt acuzați că provoacă turburări în județ. Belcineanu strînge atunci șurubul și ia măsuri împotriva turburătorilor ordinei. Frații de cruce sunt arestați și bătuți, îndepărtați complet din județ, cu cîteva zile înainte de alegeri. Belcineanu este ales.

Studentul Ion Ionescu trece printr'o gravă criză morală. Admirația sa pentru Pahonțu, care n'a fost clătinată nici cînd acesta și-a părăsit soția, face acum loc unei uri neîmpăcate. Campania împotriva „Frățiilor de cruce", este o trădare murdară. Belcineanu, îndată după aflarea rezultatului, i-a dat Cristianei deslegarea să dispună cum vrea de propria-i viață și tocmai cînd ea intra la Pahonțu să-i aducă vestea asta mare, este zărită de Ion Ionescu. Pentru el e cunoscut acum prețul trădării: Belcineanu l-a cumpărat pe Pahonțu, trimițîndu-i-o pe Cristiana să-l delecteze. Cînd Pahonțu iese din casă, Ionescu trage asupra lui trei focuri de revolver, apoi se predă prefecturii de poliție.

Pahonțu moare; un glonte i-a împuns inima. „Rominia" îi revine Virginiei de care încă nu se desfăcuse legal. Presa și opinia publică e indignată de asasinat. La proces, Ionescu nu neagă fapta sa și arată calm care sunt motivele asasinării. Cristiana a încercat să salveze memoria omului mort pentru fericirea ei. A urmat rechizitorul, cuvîntul părții civile, reprezentată prin Constantin Rotaru, apoi cuvîntul apărării. Ultimul a vorbit Dolinescu, „ca să rezume apărarea și s'o încadreze în mișcarea fraților de cruce, despre care afirmă că nu e politică, ci o școală de energie romînească pentru formarea romînului de mîine. Aminti pe larg ce-au suferit tinerii entuziaști care l-au însoțit în campania electorală la Făgăraș, din partea unui contracandidat care cumula și calitatea de ministru de interne, șef al tuturor organelor represive, și care a mai cumpărat și conștiința singurului ziar prieten, uzînd de grațiile propriei sale femei:

— Politica e urîtă sub orice formă se prezintă, dar cea mai scîrnavă e aceea care încurajează lașitatea omului, care trăește din minciună și trădare, care înșeală cu știință pe cei ce cred în cuvinte sonore. fără conținut, care astfel, în mod conștient sapă viitorul țării, înlăturînd din viața publică pe oamenii de caracter, singura temelie solidă și trainică a unui popor...

Seara tîrziu jurații se retrăgeau să delibereze....".

Acesta e sfîrșitul romanului: cuvintele cu care Dolinescu înfierează Gorila, și suspendarea unui desnodămînt pe care cititorul îl putea nădăjdui.

Din rezumatul de mai sus, care ne-am silit să-l facem cît mai succint, se poate vedea meşteşugul cel mare al d-lui Liviu Rebreanu, de a combina episoade, de a construi cu materialul unei bogate invenţiuni. Un scriitor cu rutina sa, cu probele pe care în fiecare roman le-a dat, nu mai are nevoie de laude. Viaţa curge bogat şi umple grandios romanul pînă la ultima pagină. Nu s'ar putea spune lucruri noi nici despre vocabular şi stil. Poate că, între toţi scriitorii noştri, d. Liviu Rebreanu posedă în cel mai înalt grad vocabularul şi construcţia frazei specifice epicului, cu respiraţie largă şi calmă. Constatarea s'a mai făcut; „Gorila" este însă expresia, ultimă pînă acum, a mersului spre perfecţiunea epică a stilului.

Cu totul altfel de observaţiuni naşte „Gorila" cînd este vorba despre ansamblul de idei pe care îl cuprinde şi despre valoarea tipurilor create. Dintr'un punct de vedere aşa numit „strict literar", Pahonţu fireşte că este un personaj realizat, un om-simbol, cumulînd în sine însuşirile bune şi reale ale unei largi categorii umane. Autorul face din această figură centrală a romanului un produs tipic al „gorilei", al mediului politic viciat. Este însă de observat că Pahonţu nu este altceva decît echivalentul urban al lui Ion şi, ca atare, el e un produs al „gorilei" numai fiindcă e plasat înăuntrul unor moravuri politice otrăvite. Adevăratul om al „gorilei" este Belcineanu; Pahonţu e un personaj asuprit de autor, spre a servi substratului de idei şi de intenţii care mînă romanul.

Oricît ar dori-o devotaţii artei neutre, literatura nu poate trăi în afara condiţiilor pe care viaţa concretă i le impune. Romanul alimentat din psihologie, cel individualist, romanul problemelor de iubire sau de conştiinţă, poate încă menţine aparenţa că arta este independentă. Ca să recunoască scriitorul fîntînile reale din care s'a alimentat, este nevoie şi de luciditate şi de sinceritate multă. Cînd însă ne aflăm în faţa unui roman ca „Gorila", sublimare a realităţilor pe care le trăim cu toţii şi le cunoaştem, sublimare a realităţilor faţă de care fiecare cetăţean-cititor a luat o atitudine, arta este atît de angajată cu viaţa încît nu mai e nevoie de nicio demonstraţie; neutralitatea aparentă a artei a căzut. Autorul însuşi, cu voinţă sau fără, ia atitudine.

In „Gorila" se recunoaşte uşor atitudinea autorului, substratul de intenţii şi de idei care pune eroii în mişcare, îi leagă şi îi deslează, pregăteşte episoduri şi desnodăminte. D. Liviu Rebreanu s'a lăsat purtat de opiniunea curentă, că politica e un venin, o „gorilă" şi, antrenat pe pista aceasta, a şarjat, asuprind personagii şi alimentînd astfel credinţa că politica e un buboi enorm. În romanul său sunt două lumi care se desvoltă paralel: lumea politicii, în care autorul nu mai află nici o valoare morală, şi „frăţiile de cruce", lume antipodică celei dintîi, colector al tuturor virtuţilor. Aşteptam ca pînă la sfîrşit d. Rebreanu să lichideze o confuzie atît de periculoasă şi de aceea ne-a mirat încheierea pe care a făcut-o romanului.

Oameni ca Rotaru, ca Teofil Drugeanu, din mediul politic, care ar fi putut constitui un rezervoriu al viitoarei înţelepciuni, al virtuţilor permanente, sunt împinşi de autor lîngă Belcineanu. Autorul „Gorilei" nu e un scriitor de perspective modeste, ci dimpotrivă. Ochiul său vede vast şi ştie să culeagă elementele esenţiale ale celui mai larg peisaj. De data aceasta a eliminat însă din compoziţie elemente fără care nu poate fi vorba de un întreg. Astfel în lumea politică autorul nu găseşte nici un om care merită respectul şi simpatia sa. Exclude complet conştiinţa politică a masselor, din care face o păpuşă în mîna lui Belcineanu şi a celorlalţi. Uită caracterul ideologic al luptei politice. Este o lume, în sfîrşit, căreia, şarjîndu-i

neajunsurile, autorul îi neglijează toate avantajele, spre a o pune apoi în conflict cu „frăţiile de cruce".

Dela autorul „Răscoalei", cititorii puteau aştepta o altă optică în „Gorila", decît aceea pe care au întîlnit-o. Probabil însă că, pentru simplul motiv de a fi scriitor, nu este nimeni ferit de micile abdicări curente. Insăşi „misiunea prometeică" a scriitorului este un băţ cu două capete şi fiecare purtător al focului sacru este liber să-l apuce de unde i se pare mai profitabil. Uneori „misiunea prometeică" serveşte spre a da încă o lovitură unor valori umane şi aşa destul de nedreptăţite, alteori spre a fugi din faţa unor grave răspunderi şi a te izola departe de polii între care se frămîntă contemporanii — şi numai foarte rar va servi pentru a împlini întreg rostul social al scriitorului, spre a participa la deslegarea istoriei, cu toate riscurile şi satisfacţiile pe care o asemenea atitudine le cuprinde.

M. B.

G. CĂLINESCU: Viaţa lui Ion Creangă. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Viaţa lui Creangă trebue să-l fi preocupat pe G. Călinescu încă pe cînd compunea *Viaţa lui Mihai Eminescu*. Era acolo un portret minunat al povestitorului din Humuleşti. Creangă apărea mătăhălos şi rustic, ca „un ţăran fabulos, mărind în persoana sa elementele speţei pînă la monstruozitate... nu prea deştept, dar viclean şi muşcător, respectuos de cărturari, dar gata să învălue pe convorbitor cu un potop de locuţiuni populare, fie dintr'un spirit critic obişnuit unor ţărani, fie din instinctul de a-şi desvălui astfel deşteptăciunea sa naturală în faţa celor învăţaţi". In bună parte, cartea de faţă este desvoltarea portretului de acum cîţiva ani, desvoltare în care fiecare trăsătură şi fiecare detaliu este judecat, explicat, amplificat, totul fiind sprijinit pe acea neostenită putere de conformaţie care dă atîta temeinicie operei de critic a lui G. Călinescu.

Cartea se deschide în chipul cel mai potrivit. Pentru viaţa unui povestitor cum e Creangă, uvertura trebue să fie o descriere şi o caracterizare a pămîntului în care el s'a născut şi a copilărit. Făcînd portretul Moldovanului din dreapta Siretului, a Moldovanului dela munte, G. Călinescu prefigurează portretul moral al lui Creangă:

„La munte, păstorul care stă aproape de cer sau lemnarul care repede toporul într'un copac, n'are prilej sau vreme de vorbe. Deci omul de munte este tăcut. Viaţa lui este rînduită după o economie milenară şi ca atare este automatică. De unde un spirit refractar, un dispreţ de omul de cîmp şi rezistenţa la orice element alogen..... Ţăranului de aici îi place aerul răcoros, izvorul limpede, pădurea cu miros de brad. Îi place ninsoarea şi biciuirea aerului, drumul pietruit şi floarea de păşune, cojocul bun, căciula, iţarii de noaten şi priveşte cu silă băltoaca dela cîmp, arşiţa, ţînţărimea, apa bîhlită... Tăcerea muntelui nu e posacă. Vorbirea nu se face însă cu volubilitate şi improvizaţie, ci în forme condensate. Pentru fiecare raport există formule străvechi, aproape rituale şi acestea sunt proverbul, zicătoarea: „Ţăranii dela munte se pişcă în chipul cel mai obiectiv cu putinţă şi fără nicio invenţie, se pişcă folkloristic".

Amintirile lui Creangă cuprind o parte relativ mică din viaţa lui. Viaţa lui Creangă dela optsprezece ani înainte, adică din momentul în care se sfîrşeau *Amintirile*, era, pînă la cartea de faţă, prea puţin şi prea nelămurit cunoscută. Existau, cum bine spune G. Călinescu, numai nişte „informaţii anecdotice dela oameni care s'au

l-au cunoscut prea la suprafață și tîrziu, sau n'au avut înțelegerea unui om de valoarea lui".

Partea corespunzătoare *Amintirilor* cuprinde în biografia lui G. Călinescu, cam o șesime din total. Autorul, departe de-a parafraza pur și simplu *Amintirile* lui Creangă, le interpretează mereu, comentîndu-le și explicîndu-le, ba chiar completîndu-le, și aceasta fără să le știrbească farmecul. Istoricul a știut aici cu mult tact și cu un desăvîrșit meșteșug să stoarcă maximum de adevăr, fără a jigni de loc poezia.

Celelalte cinci șesimi ale cărții sînt o lucrare rară și adîncă, pentru cititorul care n'a avut nici timp, nici prilej, nici chef să urmărească „informațiile anecdotice" despre Creangă prin diverse broșuri, reviste și revistuțe provinciale și care totuși admiră și gustă cu deliciu opera lui Creangă.

Toată viața lui Creangă despre care știam doar lucruri sumare, se desfășoară acum într'o evocare documentată și plină în același timp de pitoresc și de haz, totuși fără zadarnică literatură. Detaliile precise se împletesc cu reconstituirile meșteșugite. Portretele și descripțiile sugestive abundă. Să amintesc, între multe altele, evocarea Iașilor pe la 1870; apoi aceea a Ticăului și a bojdeucei, cu portretul lui Creangă:

„Gustul lui Creangă era să aibă bordeiul lui lipit *frumos* cu lut pe jos, care vara ține răcoare și produce tălpilor goale o senzațiune plăcută, o gîdelare cum o dă iarba pe locul de pășune. Acum *el* putea, ferit de ochii lumii, să iasă așa și în ograda plină de orătănii și umbrită cu două rînduri de copaci. Pentru ca trupul să poată respira, ca pe marginea Ozanei și să fie bătut de vînt, el și-l acoperi cu un soiu de cămeșoiu de pînză cu dungi albastre, lung pînă în călcîie, născocire proprie se vede, făcînd trecere dela cămașa largă țărănească la halatul orășenesc". „Reconstrucția vieții de țară fu dusă pînă în cele din urmă amănunte". „Ozana fu închipuită printr'un puț cu apă rece. Lipsea numai știoalna în care se scălda la Humulești. Fu și aceasta înfăptuită în chipul unei putine puse în cerdacul de dindos în care Creangă intra gol, șezînd pe un scăunaș și scriind ceasuri întregi pe o scîndură pusă deasupra".

Abia numerile în paranteză care se ivesc la fiecare două sau trei fraze și care înseamnă trimiterile la bibliografia dela finele cărții îți dovedesc că toată această concentrare de gesturi și aspecte caracteristice este rezultatul unor lungi cercetări și al unei documentări bogate. Textul cărții este mereu hrănit de document. Și totuși cartea aceasta este o creație originală, ca un roman; e documentul însuflețit și prelucrat de talent.

După această viață a lui Creangă, suntem îndreptățiți să așteptăm un studiu despre opera lui, așa cum autorul a dat după viața lui Eminescu studiul operei acestuia. Un „avant-goût" al acestui viitor studiu îl dă de pe acum capitolul despre Creangă „scriitor poporal", în care arta lui Creangă este caracterizată ca o „proză pură" analoagă cu poezia pură:

„Scriitorul nu vede nimic nou și nu adîncește ci numai *zice*, cu un farmec misterios ca și muzica unor poeți și care trebue determinat dela caz la caz".

Miraculosul *caz* oferit de Creangă merită să fie în sfîrșit judecat și prețuit cum se cuvine. Autorul *Vieții lui Ion Creangă* are toate calitățile pentru a face acest lucru.

Ph.

MIHAIL EMINESCO: „Poesies", trad. de *M. Miller-Verghy*. (Cartea Romînească, București, 1938).

Există în fiecare ciclu de cultură un număr de probleme de care se izbesc cu regularitate cîteva generații. Se pare că în cultura noastră traducerea în limba franceză a lui Mihail Eminescu constitue una din cele mai pasionante probleme și în ultimii ani încercările de această natură au fost destul de numeroase. Problema traducerii lui Eminescu a mai fost pusă și cu prilejul versiunilor germane. Dar limba germană are un vocabular și un trecut poetic care facilitează considerabil opera tălmăcitorului, pe cînd limba franceză oferă dificultăți adesea imposibil de învins. Aceste dificultăți departe de a descuraja, au imboldit pe traducători, deși unele sunt atît de serioase, încît este de presupus că nu vor putea fi înlăturate cu desăvîrșire niciodată. Desigur că s'ar putea pune problema traducerii poeziei în general, dar o discuțiune prea lungă nu ar fi de folos aici, deoarece există în literatura universală bune traduceri, deși rare. De asemeni nu vom întîrzia, asupra opțiunii dintre „frumos" și „fidel", deoarece, mai ales cînd este vorba de un poet mare, numai o traducere fidelă poate fi *și frumoasă*, înlocuirea orginalului prin inovații personale fiind totdeauna o dezastroasă operație.

Spuneam că limba franceză este improprie traducerii lui Eminescu. Intr'adevăr, spre deosebire de literatura germană, literatura franceză ignoră poezia de tip „duios". O privire mai atentă asupra poeziei franceze pune în evidență acest caracter care explică și imposibilitatea traducerilor franceze din romanticii germani sau italieni. Pe cînd poezia „oratorică" a găsit admirabili traducători în Franța, poezia pe care o numim uneori „sentimentală" a lipsit mereu, fiindcă nu există vocabular poetic și fiindcă materialul aperceptiv este absent. Pe cînd Whitmann, de pildă, a fost tradus admirabil în limba franceză, Heine nu a găsit nici astăzi un demn traducător spre deosebire, de pildă, de poezia romînă, care cunoaște din abundență, tipul duios.

Iși dă seama cu ușurință oricine de consecințele faptului că bunăoară, „dureros de dulce" nu poate fi tradus în limba franceză; și dacă este totuși tradus, atunci doar două posibilități sunt prezente: a traduce printr'o echivalentă (cu primejdia de a cădea în banal) sau a traduce „exact" cu primejdia de a provoca impresii de lirism primitiv. Traducerile din Eminescu, în marea lor majoritate, dau în limba franceză fie un sunet de didactic, de banal, de cunoscut (ca de pildă, în traducerea d-lui L. Barral), fie de lirism, primitiv (ca, de pildă, în traducerile S. Paves). De aceea, cunoscătorul originalului are surprinderea și nemulțumirea de a constata că poetul care reprezintă maturitatea romantismului romîn are rezonanțe de liric primitiv sau de visător banal. Absența notelor caracteristice în traducere pune în fața cetitorului francez o poemă incertă, foarte apropiată de romantismul german, și el este incapabil de a înțelege că Eminescu nu este numai un discipol al lui Schopenhauer sau Novalis.

Sub aceste auspicii, puțin favorabile, prezintă d-ra M. M. Verghy traducerea sa a poeziilor lui M. Eminescu (după ed. Maiorescu). Trebue să arătăm din capul locului că o însemnată parte din greutățile inerente oricărei traduceri și chiar a traducerii poetului romîn într'o limbă străină de sensibilitatea sa, au fost învinse. Traducerea de față este probabil cea mai serioasă și cea mai fidelă din cîte s'au încercat. Traducătoarea nu a „inovat" și nu a „explicat". A redat un Eminescu corect, destul de poetic, fără influențe romînești în textul francez, îndrăznind să calce, cu curaj unele reguli de prosodie franceză, dar păstrînd elementele importante.

In primul rînd, cu rare excepții, traducătoarea a renunțat la rimă. In schimb, ritmul este respectat cu fidelitate. Prin aceasta este respectat un element esențial al poeziei lui Eminescu (rima poate fi sacrificată cu folos în acest caz); apoi, deoarece poezia franceză nu cunoaște decît întîmplător sensul amplu al ritmului, efectul produs este îndoit. E drept că pentru respectul ritmului, există anumite particule de prisos. Multe interjecții sau conjuncții încarcă textul dar defectul este vizibil numai pentru un cunoscător al tetxului romîn.

In al douilea rînd, este regretabil că traducătoarea a respectat ordinea din ediția Maiorescu. O traducere nu este stabilirea critică a unui text și poeziile trebuiau grupate după gen, fiindcă pentru un cetitor strein, nu are nici un rost publicarea „Doinei" și a poemului „Dintre sute de catarge", alăturat.

Poeziile de atmosferă intimă sunt destul de corect traduse, cu unele mici adaosuri uneori, necuprinse în text. Astfel este „Singurătate", (Solitude), pusă în fruntea volumului. In schimb poezia de atmosferă duioasă, de dragoste în mijlocul naturii și de invocare a elementelor romantice este redată cu vizibilă dificultate. Astfel, ultima strofă din „Lasă-ți lumea ta uitată" (Laisse à l'oubli) arată greutatea de a reda acest stări și pericolul prozaismului. Strofa: „Numai luna printre ceață-Varsă apelor văpae, — Și te află strînsă'n brațe-Dulce dragoste bălae"... fiind tradusă astfel: „Dans le brouillard la lune semble-Verser aux flots sa flamme claire-Et dans mes bras te voit serrée,-O douce et blonde bien-aimée! — impreciziunea voită a decorului este schimbată într'o delimitare inutilă, explicabilă însă prin absența unui vocabular francez cu rezonanțe de acest fel. De asemeni, „teiul" care este purtător de valori estetice discrete în Eminescu, este aproape nesemnificativ cînd este înlocuit cu „le tilleul", care nu diferă cu mult de orice altă noțiune botanică.

Poezia de ușor umor, de vioiciune și abandon docil este în schimb fericit redată. „Pajul Cupidon" sau „Kamadeva" aparțin acestei categorii și transcriem strofă din primul. Strofa: „De te rogi frumos de dînsul, — Indestul e de hain, — Vălul alb de peste toate—să-l înlăture puțin"... este tradus „Mais i l'on sait l'implorer, — Il se fait un jeu cruel — D'écarter un peu, fort peu, — Le lin blanc qui les dérobe"— unde „implorer" este puțin prea serios, dar în care se văuesc posibilitățile mari ale traducătoarei și respectul pentru text.

Alteori, respectul pentru text este dus prea departe, producînd consecințe cu totul apoetice. Astfel versul din „Melancolie": „Tu adorat și dulce al nopților monarc"... este în versiunea franceză; „Souveraine des nuits, adorable et très douce!" în care fiecare cuvînt este prozaic, cu atît mai mult cu cît „doux" este departe de a fi corespondentul afectiv a lui „dulce", fiind minor și vag.

Aceste lipsuri devin și mai accentuate în poeziile de scurtă sensibilitate, în care momentele au autonomie. Aici efectele sunt deadreptul triste. Din „Pe aceeași ulicioară" se poate vedea nevoia traducătorului conștiincios de a se depărta uneori de text. Versurile: „Numai eu, rămas acelaș — Bat mereu acelaș drum"... este tradus „Moi seul je suis resté le même, — Toujours je passe où j'ai passé", producînd un contrast aproape comic.

Posibilitățile traducătoarei, posibilități care rețin nuanțele și semi-tonurile se arată lămurit și sunt reperabile în grupul poeziilor cu note „simultaneiste". Astfel poemele „De cîte ori", „Din valurile vremii", și „Departe sunt de tine", toate avînd largi orizonturi, în care poetul proectează dragostea sa, nu pierd aproape nimic față de original. Redăm, ca exemplu, ultima strofă din „Din valurile vremii". „Dar vai, un chip aevea nu ești astfel de treci, — Și umbra ta se pierde în negurile reci De mă găsesc iar singur cu brațele în jos — In trista amintire a visului frumos! — Zadarnic după umbra ta dulce

le întind: — Din valurile vremii nu pot să te coprind"... este tradus Hélas! tu disparais, ta forme este un mirage., — Ton ombre se dissout parmi le froid brouillard... — Je me retrouve seul avec mes bras pendants — Et m'attriste en songeant au beau rêve envolé. — En vain je tends les bras vers l'ombre qui m'est chère, — Hors des flots du passé je ne puis te saisir"... unde amărăciunea rece și desnădejdea halucinantă se regăsesc cu remarcabilă îndemînare.

Cu dificultate sunt traduse poemele avînd la bază anumite elemente folclorice, specific romînești. Astfel „Crăiasa din povești" tradus cu aproximație „Princesse des contes bleus", poartă ezitările proprii genului. Aceasta spre deosebire de admirabila „Odă" în metru antic, poem atît de singular a lui Eminescu, tradus cu grije și înțelegere, căruia nu i se poate imputa decît introducerea unor elemente arhaice (onque, onc) absente în original și de dăunător efect, fiindcă, deși pe un metru „antic", poemul e surprinzător de „modern". Cu privire la traducerea poemului de tinerețe „Venus și Madona" îi se poate reproșa traducătoarei absența curajului de a prezenta un vers în 14 silabe. Versul lung, amplu, necesar, a fost înlocuit prin două versuri scurte, care reduc sobrietatea poemului, — de-altfel redat cu deosebită grijă și cu respectul detaliului.

Sonetele, șase la număr, sunt de asemeni traduse cu multă pricepere și sensibilitate. Sonetele, în versiunile anterioare, constrînse unor ritmuri și rime improprii, aveau totdeauna un accent desuet. De data aceasta, melancolia discretă și peisagiile evocatoare au fost redate cu măestrie, cu cîteva mici excepții. Astfel sonetul „Iubind în taină", a cărui ultim vers sună: „Fă un sfîrșit durerii... vin la sînumi" este tradus: „Mets fin—A ma douleur, viens sur mon coeur!" din care lipsesc, inexplicabil, două silabe, și în care chemarea la sînul poetului este înlocuită cu un banal apel. De asemeni „Afară-i toamnă" poem de atmosferă intimă, este parțial compromis prin traducerea „On voudrait que personne à l'huis ne vînt frapper — pentru „N'ai vrea ca nime'n ușa ta să bată" unde termenul „huis" este cu totul strein. Sonetul „Veneția" este în schimb tradus aproape impecabil și redăm, cu regretul că trebue să limităm, prima strofă: „Venise la superbe est desormais sans vie. — Plus de chansons non plus que de clartés de fêtes. — Sur les gradins de marbre et par les vieux portails. — La lune en pénétrant argente les murailles".

Urmărind ediția franceză, — poemul „Mortua Est" este redat cu destule impreciziuni. In general, autoarea are dificultăți mari cînd este vorba să redea vehemența eminesciană, care nu este însă violentă. Astfel versurile „O, moartea-i un haos, o mare de stele, — Cînd viața-i o baltă de vise rebele" e redat „La mort est un choas, un ocean d'étoiles, — Et la vie un cloaque où grouille la revolte", — ceeace este nu numai apoetic ci și aproape inexact. Imposibilitatea de a reda amploarea apare și în „Egipetul"; de asemeni dialogurile intime, ca în „Floarea albastră" sunt adesea colorate cu o familiaritate prozaică. In schimb poezia de note proaspete și drăgălașe este accesibilă traducătoarei. Transcriem prima strofă din „Atît de fragedă", în care ritmul redă gingășia necesară: „Si fraiche es-tu que tu ressembles. — Aux blanches fleurs du cerisier — Et comme un ange entre les hommes — En mon chemin tu m'apparais". Trebue reținută de asemeni și versiunea lui „Impărat și proletar", exactă și fără excese în impecație. Un exemplu edificator: „Brisez le marbre nu de la Vénus antidans l'âme éclore un dangereux mirage—D'un ideal humain!—Ils font dans l'îme écoore un dange reux mirage — D'un ideal numain par qui souvent se livre — Aux griffes de l'usure une innocente enfant".

Poemele cu ecouri populare sau cu vocabular luat din poezia populară, sunt, inevitabil, traduse cu mare aproximație și uneori aproape ridicul. Astfel „Ștefan, măria ta, — Tu la Putna nu mai sta"

este tradus „Stephan! que ta majesté — Cesse à Putna de rester"! — la care se mai adaugă o inexplicabilă reîntoarcere la traducerea rimată. Traduse corect sunt și poemele de lungi dimensiuni „Călin", „Strigoii" și cele patru scrisori, în afară de dialoguri în care nota convențională devine uneori supărător de dominantă, din exces de fidelitate. De asemeni poezia de rememorare ca „Dece nu-mi vii", este insuficient reconstruită, cu note de romantism, desuet.

In sfîrșit, traducerea poemului „Luceafărul", fără îndoială cel mai greu din opera lui Eminescu, prezintă și calitățile și incertitudinele traducătoarei. Dialogul este academic în loc de a fi sfîșietor. Astfel strofa „O vin, odorul meu..." este în versiunea franceză: „Oh en viens, mon indicible amour, — Pour moi renonce au monde! — Au ciel je suis Hypérion,! Toi sois ma fiancée". — la care se adaogă supărătoarea repetiție din ultimul vers. Alteori, traducătoarea adăogă amploare versului: „Un vînăt giulgiu se'nchee nod" devine „Un noeud fixe un suaire pourpre" unde fără necesitate, intervine purpura. In schimb, — dialogul dintre Cătălin și fata de împărat este tradus cu gingășie și note delicate, ca de altfel în alte cazuri similare. Ar fi greu să insistăm și asupra altor aspecte ale acestei traduceri. Dar cu rezervele pe care le-am expus, trebue să ținem seamă de greutățile inerente (de care am pomenit), oricărei traduceri în limba franceză a lui M. Eminescu. Intr'adevăr, credem că se poate afirma fără teamă că traducerea d-rei M. M. — Verghy este cea mai remarcabilă tălmăcire în limba franceză a poetului romîn și că este puțin probabil ca ea să fie întrecută, ținîndu-se seama de obstacolele enumerate mai sus.

D. T.

B. IORDAN: Satele. Edit. Cugetarea, București, 1938.

Cu „Satele" d. B. Iordan se găsește într'un timp relativ scurt la a șaptea carte de proză. Fecunditatea prozatorului vine dintr'o cunoaștere completă a lumii satelor asupra căreia se oprește cu predilecție.

„Satele" bunăoară este mai puțin un roman decît o traducere literară a vieții rurale, luată în evoluția ei întreagă, dinainte de războ și pînă la, ca să zicem așa, Noua Constituție. Firul acestei evoluții este tras prin viața lui Sandu Caruz, fiul celui mai sărac dintre plugarii săraci, ajuns soțul Elenei Jora, fiica moșierului din sat, a stăpînitorului pînă la împroprietărire pe toată partea locului.

Pînă cînd să ajungă Sandu Caruz om și cu moșia, autorul are tot timpul să arate contribuția de sînge dată de plugarii din Jorăști pentru „întregirea națională", să expună împroprietărirea țăranilor și beleaua nesuferită a votului universal și democratic.

Colecția cu oameni a d-lui B. Iordan este bogată și felurită. Deși nu-l înțelege, autorul are perspectiva peisajului social rural. Eroii se mișcă, prin viață și contur, dela boer pînă la cea mai de jos opincă. Fiecare primește evenimentele în felul său, fiecare are un punct de vedere față de împroprietărire și celelalte, dar evenimentele ce vin din afară și nu se recunoaște nicăiri participarea la crearea lor a celor interesați. Boerul Grigore Jora, bunăoară, se așează în jeț și primește exproprierea cu ochii adînciți în reverie, ca pe un semn al morții de neînlăturat, în timp ce țăranii se minunează de filotimia boerilor care își dau pămîntul fără a fi trași de mînecă. Generalul Jora, expropriat și el, intră în industrie și în politică fierbinte, cum fac în deobște mai toți moșierii. Criza va distruge însă și bruma de industrie în care s'au transformat latifundiile, așa încît autorul nu știe ce să mai spună. Poate că dacă d. Garoflid ar fi vorbit despre ma-

rea proprietate înainte de punerea sub presă a „Satelor", d. B. Iordan ar fi propus refacerea moșiilor, atît de mult se înduioșează de soarta castei moșierești, și atît de mult se inspiră dintr'un anumit fel de a vedea lucrurile.

De altfel cunoașterea primară a datelor vieții rurale are nevoe la fiecare pas de o completare ideologică împrumutată dela oficialitate, din modul curent și facil de a privi lucrurile. La fiecare capitol de istorie rurală, la fiecare cotitură, d. B. Iordan, face o pagină, două cu considerații și interpretări ideologice, luate din jurnal.

Autorul nu putea lăsa lumea aprinsă de mizerie a satelor fără un far al fericirii posibile. Și atunci, din gloată unul se ridică (vorba cîntecului). E Sandu Caruz, care ridică un steag nou în fața lumii în declin. Va suferi desigur, prigoana și un pui de închisoare. Tînărul își iubește țăranii dintre cari a ieșit și soția care l-a ridicat între boieri, ca un simbol al înfrățirii între clase. Ce păcat că juna Elena Caruz e inconsolabilă și că, pe ultima pagină, Sandu renunță la ea devotîndu-se cîmpului și robilor lui.

Că d. B. Iordan nu are decît cunoașterea empirică a vieții rurale și nici o înțelegere a mersului ei se poate dovedi și mai bine cînd cititorul se întîlnește cu igur ca Sava Cernat, țăran chiabur, singurul țăran chiabur din tot romanul. Cititorul, care cunoaște puțin mecanismul și socotelile romanului, știe deci că Sava Cernat este expresia unei categorii de țărani bine conturată, care în fața reformei agrare, a pîrjolului politic, a conversiunii, a ideologiei „lui Sandu Caruz, se va comporta într'un anumit fel. Sava Cernat, la toate evenimentele acestea care interesează și pe boieri și pe țăranii de rînd, nu participă. El are preocupări de altă natură, fiindcă o fată este epileptică, fiindcă cealaltă trăește în ascuns cu logofătul și așa mai departe. In jurnal, d. B. Iordan a citit destule despre boieri și despre țărani, dar n'a aflat încă nimic despre chiaburi, care au rămas astfel să căineze soarta fetelor crescute lîngă codul manierelor elegante.

Calitățile de romancier nu-i lipsesc însă autorului. Dacă s'ar feri să dea explicația teoretică a perioadelor de viață pe care le desvoltă îndeminatic literatura sa ar cîștiga. Dacă ițele și conflictele s'ar desprinde dintr'un chiag teoretic unitar și ceva mai independent, încă ar fi bine. Fiindcă d. B. Iordan poate fi mai mult decît un autor bun de recomandat la premiile de sfîrșit de an. Momentele de viață sunt autentice și ele sunt acelea care vădesc că autorul știe să observe în lumea înconjurătoare. Utilizarea dialectului ni se pare excesivă, mai ales că ea nu poate aduce niciun spor valorii literare și strică unității muzicale a expresiei.

M. B.

CEZAR VIRGOLICI: Elaborarea legilor și Consiliul Legislativ. Edit. „Cartea Romînească", București, 1938, 220 pag. Prețul 120 lei.

In ajunul vacanței judiciare și în plină epocă de întrerupere a celorlalte genuri de activitate, a apărut o scriere cu caracter juridico-social care trebue semnalată cititorilor risipiți în locuri de odihnă. Este lucrarea intitulată *„Elaborarea legilor și Consiliul legislativ"*, datorită domnului Cezar Virgolici, consilier permanent la Consiliul legislativ. Această publicație este rodul unei îndelungate activități exercitate de autor mai întîiu ca înalt magistrat, apoi ca principal colaborator al Consiliului ligislativ. Experiența cîștigată a fost științificește prelucrată de către d-sa, grație unui desvoltat spirit de analiză

a lucrurilor și unei îndelungate meditații, pentru a ajunge la formularea unui program ideal de elaborare a legilor cu ajutorul Consiliului legislativ. Astfel, probleme care de mulți sunt tratate ca simple chestiuni de tehnică juridică, capătă în lucrarea de care ne ocupăm o pronunțată coloratură filosofică și sociologică. La aceste calități se adaugă apoi acelea ale unei bune sistematizări a materiilor tratate, a clarității perfecte și a stilului — s'ar putea spune literar — în care este scrisă cartea recent apărută a domnului Vîrgolici. De aceea ea poate fi consultată cu mult interes și folos de orice intelectual, fără a aparține numai decît tagmei juriștilor. In cele ce urmează voiu căuta să pun în evidență cîteva puncte principale care formează obiectul acestei scrieri.

Ideea principală, care este însăși axa întregii lucrări, e că legiferarea nu poate fi băgată pe seama „empirismului", cum spune autorul, adică a unor elaborări legislative disparate, făcute de comisii ocazionale instituite sau de persoane atunci desemnate; ci trebue să fie rezultatul unei adevărate elaborări științifice, realizate de către Consiliul legislativ, conceput sub o formă superioară.

Se arată astfel că această instituție nu este un produs spontan al constituției din 1923, ci se prezintă cu un trecut destul de vechiu, avîndu-și origina în Comisiunea centrală instituită prin convenția dela Paris din 1858 și cu deosebire această origină o aflăm în creearea Consiliului de stat în 1864.

Se stăruește apoi pe larg asupra atribuțiilor Consiliului legislativ. Este demn de remarcat faptul că d-l consilier Vîrgolici nu este pentru o activitate juridică pur formală a Consiliului legislativ, așa cum au voit unii să interpreteze rolul acestei instituții față de problema oportunității proiectelor de legi, ci pentru o apreciere mai largă pe care Consiliul să o facă în sensul ca proiectele să corespundă unor trebuințe reale ale societății. Autorul stăruește apoi amănunțit asupra organizării Consiliului, cerînd introducerea principiului specializării muncii și a creerii subsecțiunilor. Este o idee foarte utilă, de care ar trebui să se țină seamă cu ocazia întocmirii unei noi legi organice a Consiliului legislativ.

In trei capitole succesive, privind informațiunea, publicitatea și unitatea sistemului legislativ, se expune opera de documentare pe care trebue să o îndeplinească Consiliul pentru ca elaborarea legilor să fie înadevăr expresia unei activități științifice, corespunzînd pe deantregul trebuințelor și realităților sociale. Consiliul legislativ trebue să fie astfel organismul viu care să-și întindă mijloacele de informație pe tot întinsul țării, ținîndu-se în același timp în curent cu tot ceeace se lucrează peste hotare.

O altă chestiune, care aparține mai mult filosofiei dreptului și pe care d-l Cezar Vîrgolici o tratează în legătură cu activitatea Consiliului legislativ, este aceea a tehnicei legislative. D-sa trece în revistă părerile a cîtorva autori cu privire la această problemă, stăruind în special asupra importantei teorii a d-lui François Gény exprimată în *Science et technique en droit privé positif*. Și aici autorul cărții pe care o analizăm emite o idee de largă interpretare, făcînd să intre în noțiunea de tehnică legislativă preocupări care privesc atît forma cît și conținutul legii. Astfel legiuitorul în elaborarea legii trebue să țină seamă de principiile generale care stau la baza societății și care adeseori au un aspect moral. Este deci falsă părerea că tehnica legislativă se raportă la simpla formă juridică, făcînd abstracție de conținut. Ori corolarul pentru norma de activitate a Consiliului legislativ, numit adesea „organ de tehnică legislativă", este că el trebue să se încadreze în această largă accepție dată noțiunii de tehnică legislativă. Consiliul trebue prin urmare să se ocupe nu numai de

formă, ci și de principiile juridice pe care la nevoe să fie gata a le formula.

Se studiază apoi chestiunea raporturilor care trebue să existe între Consiliu, guvern și parlament. Aici se arată care ar fi procedeele cele mai recomandabile pentru a se ajunge la o elaborare perfectă a legilor prin colaborarea acestor trei factori, rolul principal în această elaborare revenind Consiliului legislativ. Ca urmare a acestui deziderat, autorul propune anumite reforme de ordin constituțional și legal (Lucrarea este scrisă înainte de intervenirea actualei constituții. Autorul o spune în „Cuvînt înnainte"). Astfel, pentru a pune stavilă unei opere, adesea negative, se propune suprimarea dreptului de amendament și chiar de inițiativă a legilor pentru parlament. Acesta va discuta numai principiile lor de bază și le va admite sau respinge în bloc. In caz cînd anumite modificări sunt totuși necesare, proiectul de lege va fi retras, iar guvernul împreună cu Consiliul legislativ vor studia și formula modificările propuse. Acestor două organe le-ar reveni dreptul de inițiativă a legilor: guvernului mai mult din punctul de vedere politic-social, Consiliului legislativ din punctul de vedere științific-social. Consiliul ar fi însă acela care să dea legilor formularea lor științifică.

Se propune apoi obligativitatea avizelor Consiliului în ceea ce privește acordul proiectelor de legi cu constituția și a coordonării cu celelalte legi. Aceste avize ar fi adevărate hotărîri judecătorești, cu drept de apel în fața secțiunilor unite ale Consiliului. Asupra acestor apeluri s'ar hotărî în ultimă instanță, iar în materie constituțională ele ar înlocui deciziunile Inaltei Curți de casație. Prin aceasta s'ar reveni la principiul separației puterilor în stat, justiția ne mai avînd a exercita rolul de legiuitor prin controlul constituționalității legilor. Mai mult: se propune ca controlul constituționalității legilor și a legalității regulamentelor să fie exercitat de către Consiliul legislativ în mod preventiv și nu represiv, cum are loc astăzi, de către justiție.

In sfîrșit, domnul consilier Vîrgolici consideră ca o inadvertență a legii faptul că Consiliul legislativ este atașat Ministerului de Justiție, el trebuind să funcționeze pe lîngă Președinția Consiliului de Miniștri. In adevăr, Consiliul legislativ aparține puterii executive privind toate ministerele și totodată puterii legiuitoare. De asemenea d-sa propune cîteva modificări, foarte utile, de organizare interioară a Consiliului.

Acestea sunt, în linii generale, punctele desvoltate de către d-l Cezar Vîrgolici în admirabila sa carte. Lectura acesteia deschide cititorului largi perspective de ordin juridico-social. Scrisă într'un stil foarte plăcut, ea recreează spiritul și înseninează mintea prin optimismul și idealismul pe care autorul le răsfrînge în sufletul cititorilor. Această lucrare reprezintă în același timp concepția cea mai înaltă care s'a exprimat la noi asupra Consiliului legislativ și a problemei elaborării științifice a legilor.

O. I.

CH. SEIGNOBOS: Essai d'une histoire comparée des peuples de l'Europe, Paris, Rieder, 1938, in 8º, VII+486 p.

Erudit, la care bogăția cunoștințelor se îmbină cu limpezimea gîndirei și îndrăzneala interpretărei, Ch. Seignobos, bătrînul profesor și îndrumător a atîtor mari istorici francezi și străini, încearcă astăzi cu tinerească vigoare să descifreze liniile esențiale și trăsăturile comune ale istoriei Europei.

Dînd la o parte tot balastul de forme convenționale sau de anecdote care îmbracă și împodobesc biografiile, autorul cercetează doar latura reală a condițiunei de viață, pe care o urmărește din îndepărtată epocă a pietrei lustruite, pînă în zilele noastre de neliniște.

In cursul lungii vieți a „Europenilor", asistăm la o sumă de transformări, datorite fie unor evoluții pregătite cu încetul, fie unor accidente neașteptate.

Autorul analizează cu ochi critic toată această masă de fapte și gînduri, înainte de a-și spune părerea. Părere, adesea plină de noutate și de fericite aprecieri, cum e de pildă fina și prespicacea definire a caracterului monarhiei și stării de spirit din secolele XVII și XVIII, sau justul bilanț al Revoluției franceze.

Uneori, însă se lasă cîștigat de o anumită manieră, specifică istoricilor occidentali, cum e cazul cu rolul supărător de redus, aproape inexistent pe care îl atribue Imperiului bizantin și continuatorului său de altă religie, — Imperiul otoman, — în făurirea istoriei europene. E păcat, pentrucă această nesocotire duce cu siguranță la imagini fragmentare sau foarte denaturate ale trecutului.

Sunt, desigur, în lungul acestor pagini și alte aprecieri discutabile sau unele fapte pe care le-am fi vrut poate mai reliefate, nu le vom semnala totuși aici, pentrucă ele se prezintă pentru autor cu prestigiu de adevăr, iar pentru noi nu sunt decît umbre palide, la un edificiu atît de impunător, prin logica și erudiția care au prezidat la înfăptuirea lui.

Ceea ce regretăm însă, pentrucă ne privește direct, e reeditarea vechei teorii, a emigrărei înaintașilor noștri din Sudul Dunării, alături de cealaltă ipoteză tot atît de puțin temeinică, a descălecării, — la sfîrșitul Evului Mediu, din Ardeal în șesul dunărean. Și regretul nostru e cu atît mai viu, cu cît ele vin dela un mare istoric al unui neam prieten, prieten el însuși al nostru, urmînd unei păreri identice, ce fusese susținută de un alt francez, Ferdinand Lot, și asta, după ce decenii de-a rîndul istoricii romîni au argumentat cu dovezi științifice de neînlăturat și cu talent convingător, teoria continuității noastre.

Dar, lăsînd la o parte aceste observațiuni, noua încercare a lui Ch. Seignobos, de a da, — în mai puțin de 500 pagini, — istoria unei Europe în care au [illegible] atîtea veacuri împreună, în pace sau război, cu deosebiri caracteristice, dar și cu un patrimoniu comun de asemănări, strămoșii nenumărați ai celor de azi, poate să îndemne la medidații, adăugind o notă de încredere și optimism pentru viitor și o înțeleaptă seninătate în fața prezentului — ceea ce trebue să recunoaștem că e destul.

E. C.

RAUL TEODORESCU: Aristotel ca teoretician estetic.

Este o lucrare serioasă, în care ideile de estetician ale lui Aristot sunt analizate nu numai în raport cu ideile precursorilor (Platon, și chiar mai departe Socrate) dar și cu ideile desvoltate ulterior în Estetica de mai tîrziu.

In deosebi interesantă este paralela dintre estetica platoniană și cea aristotelică. Astfel, dacă este adevărat că amîndoi filozofii greci fundau fenomenul artă pe „mimesis", adică pe imitație, totuși o importantă deosebire subsistă între Aristot, care, ca și noi azi, vedea în artă o copie a realității, și Platon, după care realitatea însăși fiind o imitare a lumii purelor idei (singura adevărată realitate) —, arta este o „copie a unei copii". Afară de asta, noțiunea de copie este la Aristot ceva mai elastică, căci conține și elemente creatoare, mai cu seamă în

sensul exagerării, a accentuării fenomenelor furnizate de realitate — idei de asemeni foarte moderne, întru cît ea stă azi la baza esteticii, nu numai a acelei propriuzise, dar chiar și a esteticii implicite, pe care o găsim intricată în scrierile de istorie și critică literară, în esseurile cu caracter psihologic, etc.

Aristot cere artistului oarecum să „corseze" realitatea. Bunioară uneori „personagiile tragice trebue să fie mai bune decît în realitate, după cum în comedie ele trebue să fie mai rele decît în realitate". Pictorul Polygnot lucrează, zice el, într'adevăr artisticește cînd reprezintă pe oameni mai buni decît sunt, și tot așa Panson care ni-i arată mai răi, sau Homer care „reprezintă pe oameni superior celor din realitate sau Hegemon care ni-i înfățișează, în parodiile sale, inferiori oamenilor adevărați".

Incă odată, lucrarea d-lui Raul Teodorescu este interesantă și *serioasă*. Repetăm și insistăm asupra acestui adjectiv pentrucă vrem tocmai să spunem cît regretăm de mult că, alături de conținutul efectiv al cărții, d. Teodorescu vine neîncetat cu observațiuni comparative între estetica antică și estetica — dacă se poate zice — a d-lui Mihail Dragomirescu. Ceea ce-i mult mai puțin serios. Construcțiile acestui fost profesor, cu teoriile sale asupra capodoperilor psihofizice de fond și formă, — ciudat amestec de bazaconie și banalitate — nu pot fi introduse, fără a produce o rea impresiune, într'o lucrare — repetăm — foarte serioasă ca aceea a d-lui Teodorescu.

S.

Dr. D. I. VASILIU: Ce trebue să știm despre amigdale. (Pe înțelesul tuturor). 1938, Cartea Romînească.

Subtitlul acestei cărți explică îndeajuns de ce o asemenea lucrare este recenzată într'o revistă enciclopedică cum e V. R. Și mai este un motiv întru aceasta. Există maladii care, prin larga lor difuziune, încetează de a mai ține numai de medicină, și constitue deopotrivă o problemă socială. Așa sunt: tuberculoza, sifilisul, paludismul; așa este — deși lucrul nu se știe îndeajuns — și cazul amigdalitei. Este meritul d-lui medic primar dela Spitalul Brîncovenesc și docent universitar, D. I. Vasiliu, de a fi colectat părerile tut[illegible] marilor savanți din întreaga lume cu privire la gravitatea, necunoscută încă de marele public, a acestei boli în aparență anodină care este amigdalită. Amigdalele sunt poarta tuturor infecțiunilor, locale și generale. Amigdalele sunt, ce-i drept, niște filtre, prin care microbii trec. Dar sunt în genere niște filtre proaste. Organismele viețuitoare sunt fără îndoială niște creații miraculoase. Dar au și ele imperfecțiile lor. Intr'o carte care a avut odinioară mare răsunet în cercurile savanților și ale filozofilor, Metchnikof făcea o lungă listă a acestor „scăpări din vedere" ale Naturii, a acestor cusururui de construcție.

Amigdalele sunt și ele unul din aceste cusururi. Experiențe făcute pe animale cu și fără amigdale demonstrează că microbii picurați pe cicatricele amigdalelor extrase nu-și difuzează toxinele în organism, în timp ce aceleași toxine, odată pătrunse în amigdale, se răspîndesc deosebit de lesne și de iute în tot corpul.

Amigdalita, această afecțiune pe care mulți din noi o luăm aproape în glumă, este un fel de caput malorum al sănătății noastre. Este azi bine dovedit „că majoritatea reumatismelor sunt de natură anigdaliană. De asemenea nefritele, bolile de ficat, de intestine, de inimă, etc. Chiar și asupra ochilor, și asupra sistemului nervos s'a dovedit că amigdalele infectate produc complicații".

In lucrarea de care ne ocupăm, autorul vorbește destul de puțin despre părerile lui personale în materie — păreri pe care le-a exprimat

cu ocazia demonstraţiilor făcute de d-sa la spitalele din Buenos-Aires, Cordoba, Chicago, Cairo şi acum recent în faţa congresului ţărilor latine la Bucureşti, d-l dr. Vasiliu. In lucrarea de faţă, d-l Vasiliu se sileşte a expune mai ales părerile savanţilor din întreaga lume.

Un motiv care face pe mulţi pacienţi să ezite a se lăsa operaţi de amigdalită este primejdia unei asemenea intervenţiuni. Intr'adevăr, resecţia amigdalelor riscă să producă hemoragii puternice, adeseori mortale. De aceea d-l dr. Vasiliu condamnă procedeul resecţiunii şi practică exclusiv pe acela al decolării, (procedeul d-rului Orescu, perfecţionat de d-sa). E vorba de o deslipire completă a amigdalelor cu un decolator special, după un model construit de chiar d-sa, şi cu care se poate opera o amigdală, cu capsulă cu tot, în timpul record de 10—20 de secunde. Avantaj important, mai ales cînd este vorba de copii.

Lucrarea doctorului Vasiliu, scrisă astfel încît să o poată citi oricine, conţine toate aspectele medicale şi sociale ale acestei probleme, care nu trebue să rămînă necunoscută niciunui om civilizat şi atent la sănătatea sa şi la a acelor de a căror viaţă răspund.

D.

1938 — ANUL XXX **Nr. 9 — SEPTEMVRIE**

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU
REDACTOR ȘEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXX
SEPTEMVRIE 1938

CONGRESUL NOSTRU DELA PRAGA ARE LOC

Publicăm aci discursul rostit cu ocazia deschiderii celui de-al XVI-lea Congres al Federației P. E. N. Cluburilor mondiale, care a avut loc la Praga dela 26 la 30 Iunie 1938, de către scriitorul de mondială reputație care este Jules Romains. Cetitorul își va putea umple sufletul cu văzduhul plin de mireasme al vechii și totuși indefinit actualei generozități intelectuale care este și va fi marea virtute a Franței.

„Congresul nostru dela Praga are loc".

Rostită în Iunie 1938, această frîntură de frază are oarecare elocvență. Ea înseamnă că, chiar în timpul nostru, putem totuși spera că nu se produce totdeauna lucrul cel mai rău; și asta trebue să ne facă să ne bucurăm. E de ajuns să evocăm numai o clipă, în ce locuri am putea fi, acum, unii și alții, și cu ce soiu de lucruri între noi! In loc de asta, noi ne-am adunat în această sală; să nu așteptăm deci mai mult, ca să spunem că al XVI-lea Congres al P. E. N. Clubului, este un succes.

Insă dacă nu s'au produs și mai mari rele, dacă furtuna n'a izbucnit, asta vrea oare să însemne că nu mai trebue să ne temem de rău, că furtuna s'a risipit, și că nu ne rămîne decît să răsuflăm cu pieptul liber? Din păcate nu. S'ar crede că stilul epocei noastre are rolul să întîrzie sau să fărămițeze catastrofa, ferindu-se totuși să o elimine.

Epoca noastră ne face să ne gîndim la un călău neurastenic, un călău lipsit de voință, care-și lustruește cuțitul sub ochii victimei îl face să strălucească și îl atîrnă în cui. Victima nu așteaptă decît clipa în care va funcționa cuțitul și trupul ei va cădea. Insă călăul și-a schimbat părerea; el face victimei un semn cu mîna, care vrea să spuie: „Nu te enerva în halul ăsta. N'o să se întîmple numai decît. E ceva care nu funcționează în mecanism. Ai tot timpul să fumezi încă două țigări .... poate chiar trei".

Aduceți-vă aminte de starea noastră de spirit, în 1936, la Buenos-Aires. Războiul din Spania de abia începea. Care dintre noi nu-și spunea: „Acest războiu de pasiuni ideologice — sau pretinse ca atare — are multe șanse să dea foc Europei și lumii întregi. In orice caz, în curînd vom fi dumeriți". Era în afară de discuție că acest războiu ar fi putut ține mai bine de un an, și să nu fi dat încă foc lumei. Și dacă un ghicitor, ne-ar fi prevestit: „Vă văd deschizîn-

du-vă Congresul în Iunie 1938, într'o sală paşnică, cu oameni veniţi de pretutindeni'', am fi exclamat: „Atunci acest îngrozitor războiu spaniol, va fi fost de multă vreme de domeniul istoriei antice''. Şi n'am fi avut, de sigur, sadismul să ne închipuim că între timp un mare războiu în China ar fi venit să-şi adaoge greutatea sub cuţitul călăului.

Nu vreau să spun că despreţuesc amînările, soroacele. Departe de aceasta. Dimpotrivă, solicit timpul să ne acorde soroace, întruna. Poate că, din soroc în soroc, vom sfîrşi prin a ieşi la socoteală. Trebue să mărturisim însă că e istovitor pentru sensibilitate.

Apoi, mai este încă un inconvenient. Nu suntem pregătiţi să folosim acest soiu de păsuiri. Istoria, istoria noastră recentă, aceea care ne slujeşte drept experienţă colectivă, nu ne-a învăţat să ne folosim de ele. De pildă, ne-a învăţat că, prin definiţe, crizele sunt trecătoare, că după ploaie vine vremea bună, că, după fiecare zguduire mare sau după fiecare mare încurcătură, civilizaţia se regăseşte ca mai înainte, şi chiar întro' stare ceva mai bună. Tindem deci să credem că, scăpînd de cutare şi mai tîrziu de cutare altă catastrofă, prin mijloace de expedient, vom sfîrşi, cu siguranţă, să atingem o epocă de linişte. Ceea ce ne dispensează să ne folosim bine de păsuiri, cu energie, cu continuitate, pătrundere şi precugetare.

Acum şase săptămîni mă întorceam dintr'o lungă călătorie, de-a-lungul Europei, — în răstimpul căreia am avut plăcerea să vizitez multe centre ale P. E. N. Clubului şi să întîlnesc mulţi dintre dv. In trenul cu care mă întorceam în patrie, am citit o lucrare remarcabilă concepută încă înainte şi publicată numai decît după războiu, pe care nu o cunoşteam decît din nume: „La Fin du Monde Antique et les Débuts du Moyen Age'' de Ferdinand Lot. Această lucrare, — care nu poate fi bănuită de aluzii tendenţioase la greutăţile zilelor noastre, deoarece le-a precedat, — m'a învăţat multe lucruri. Ea nu ne înfăţişează numai faptul că o civilizaţie este muritoare ceea ce am ştiut totdeauna, ci cum ea lasă să se desvolte, fără să-şi dea seama, o boală internă cu evoluţie progresivă, cu alternări de agravări bruşte şi cu alinări momentane; agravări pe care contemporanii le iau drept crize trecătoare, al cărei sfîrşit îi linişteşte, cîtă vreme, în realitate, e vorba de un povîrniş, prin cascade mai mult sau mai puţin îndepărtate una de alta, spre moarte. Autorul ne descrie fenomene puţin cunoscute, de pildă o criză a finanţelor publice şi a monedei care s'a ivit în epoca de splendoare a Imperiului; sau, mai de grabă, ceea ce oamenii din veacul al II-lea au considerat drept o criză al cărei sfîrşit erau singuri să-l apuce, din motive de bun simţ, căci într'o lume pe care nu o distruge şi nu o ameninţă niciun cataclism extern, şi în care oamenii continuă să muncească, bogăţia nu poate să se evaporeze singură; semnele bogăţiei sfîrşesc prin a-şi regăsi o valoare stabilă şi bugetul se adaptează resurselor reale. Ori, departe de a se resoarbe, criza a ajuns o boală cronică, care a continuat să se agraveze timp de trei veacuri, o atrofie progresivă a monedei, aducînd cu sine alterarea, rarefierea, apoi dispariţia metalului, imposibilitatea pentru particulari de a-şi solda cumpărăturile, pentru Stat de a-şi plăti funcţionarii şi trupele, astfel încît a fost nevoie să se restabilească plăţile şi trocul în natură, la care omenirea renunţase încă din epoca preistorică. Autorul ne înfăţişează şi alte lucruri ciudate, mai mult sau mai puţin în legătură cu cel precedent: scăderea comerţului dintre ţări, restricţia adusă schimburilor, regresul industriilor încă din timpurile în aparenţă cele mai paşnice şi cele mai prospere ale Imperiului; deci nicidecum aşa cum ne-a făcut să credem tabloul tradiţional al „decăderii romane'', gangrena din exces de bogăţie, ci, dimpotrivă, gangrenă prin sărăcire; tendinţa ţărilor de a se închide în ele; tendinţa provinciilor, a cetăţilor şi chiar a marilor proprietăţi rurale, de a trăi în economie închisă; întreruperea creşterii, apoi scăderea rapidă a oraşelor, unele scăzînd dela 80.000 la 15.000 de locuitori; nu numai declinul libertăţilor publice,—ceea ce ştiam de mult,—ci şi al libertăţilor elementare ale individului, ca: dreptul de a-şi alege meseria, de a o părăsi, de a-şi schimba reşedinţa; apariţia servajului, — mai puţin numele, — în sînul vechii populaţii de oameni liberi; progresul unui etatism în acelaşi timp persecutor, neputincios şi înnebunit; toate acestea nu au fost pricinuite, cum s'a spus adesea, de presiunea sau de ameninţarea lumii barbare; ci, dimpotrivă, totul venea dinăuntru, favorizînd însă această ameninţare, făcînd apel la această presiune şi ruinînd rezistenţele pe care o civilizaţie sănătoasă i le-ar fi opus foarte lesne. Eroarea istoricilor clasici, fiind în această privinţă aceeaşi pe care ar săvîrşi-o istoricii anului 3.000, dacă ar atribui dislocarea lumii noastre de astăzi unei presiuni intolerabile a Africei Negre.

Adaog: toate acestea nu apar, în niciun moment, ca rezultatul unei adevărate fatalităţi, economice sau de altă natură. Dificultăţilor serioase, însă nicidecum insolubile, care necesitau o sforţare de imaginaţie şi de născocire, o viziune a lucrurilor de mare întindere, — astfel cum oamenii de mare inteligenţă le pot avea, — conducătorii, — care se credeau, fără îndoială, realişti, — le aplicau leacuri precare, sau chiar absurde, care consolidau, înrădăcinau şi făceau să se învechiască cauzele răului. Şi, după cum e şi firesc, elementele nobile ale civilizaţiei: literatura, ştiinţa, filosofia, arta, n'au întîrziat să fie atinse de evoluţia în adîncime a acestei scleroze generale; spiritul pur plătind greşelile, la a căror săvîrşire colaborase, greşeli care, în orice caz, carenţa sa îngăduise să fie comise.

Să nu abuzăm de exemple. Însă avem totuşi dreptul să ne întrebăm dacă, atunci cînd ne credem în toiul unei crize violente, dar de durată limitată, din care ne vom ridica fireşte, cu condiţia ca să scăpăm, din soroc în soroc, de o catastrofă masivă, nu suntem la începutul unei epoci de lentă decrepitudine, sau, mai de grabă, dacă nu suntem pe cale să îngăduim să se instaleze o perioadă de decrepitudine progresivă şi nedefinită, tolerînd ca societăţile din care facem parte să adopte măsuri din ce în ce mai numeroase şi din ce în ce mai grave, care, dacă, la început au o înfăţişare temporară şi sunt jus-

tificate numai de necesităţile unui timp de criză, în realitate au drept rezultat să împlînte adînc această criză, transformînd-o într'o boală de decădere, cu mers secular, degradînd, puţin cîte puţin, toată civilizaţia. Aveam în deosebi dreptul să mă întreb, întorcîndu-mă din această călătorie în care constatasem, prin sute de fapte semnificative, că de zece ani, toate cele în legătură cu viaţa comună a Europei, cu relaţiile între popoare, cu mijloacele lor de comunicaţie şi de schimb, cu circulaţia indivizilor, a ideilor, a mărfurilor, n'au încetat să devie mai greoaie, mai pline de obstacole, mai impracticabile, şi aceasta în virtutea directă a măsurilor aşa zicînd menite să slujească drept leac. Să nu ne înşelăm. Orice civilizaţie a fost un fenomen internaţional, în diferită măsură, potrivit timpului. Civilizaţia antică era un fenomen internaţional şi Imperiul o comunitate de naţiuni. Am văzut că boala de moarte a lumii antice nu fusese, astfel cum s'a repetat prea de multe ori, un traumatism pricinuit de lovitura lumii barbare, ci o boală internă, încetinirea, atrofia progresivă a relaţiilor dintre părţile ei, tocmai scleroza a ceeace era internaţional în structura ei.

Trebuie să mărturisim că, pentru a salva civilizaţia noastră nu e de ajuns să întîrziem, din soroc în soroc, catastrofa masivă, — tolerînd de altminteri în acelaşi timp catastrofe parţiale. Nu ştim profita energic de păsuirile pe care le obţinem astfel dela Soartă, ca să stăvilim cît mai este încă timp, boala decăderii care se instalează sub ochii noştri în lume, şi care este, înainte de toate, o atrofie a relaţiilor de orice ordin, din care este făcută existenţa comunităţii noastre de popoare.

Tot ce atentează la unul din aspectele vieţii noastre internaţionale e un dezastru. Am admirat că unii intelectuali, că unii scriitori au rînjit de bucurie în faţa a ceea ce s'a numit falimentul Societăţii Naţiunilor, şi care este, într'adevăr, o criză foarte gravă a acestui organism. Nenorociţii! nu-şi dau seamă că aveau dreptul să dorească o Societate a Naţiunilor mai bine alcătuită, în acelaşi timp mai universală şi mai bine orînduită, mai întărită ca să fie dreaptă, înzestrată cu mai multă autoritate efectivă; ei, lăudînd la dărîmarea aceleia care există, se dedau bucuriei sălbaticilor care dănţuiesc pe ruinele unui oraş.

In acelaşi chip nu e nevoe să fii catolic şi credincios ca să înţelegi că ruina bruscă a Bisericii catolice, în aceste momente, ar fi o mare nenorocire, ar curma, dintr'odată, tot felul de legături morale şi sentimentale care subsistă încă între popoare, chiar peste capul guvernelor; şi că în ziua în care nu ar mai exista la Roma un păstor desarmat ca să se facă auzit de turma sa universală, ar avea să cîştige numai regimul turmelor înţarcuite între sîrme ghimpate, în jurul cărora aleargă cînii de pază.

De aceea, în furia particularismului, a separaţiei, a deosebirilor, furie care a cuprins epoca noastră, oamenii cu grijă de viitorul omenirii ar trebui să aibă ca deviză: „Tot ce este internaţional ne aparţine". De aceea răspunderea morală a Federaţiei noastre P. E. N.

a crescut atît de mult. Intr'o epocă în genere mai puţin ameninţată, ar fi putut lesne să-şi izoleze preocupările. Suntem acuzaţi că facem politică. Ce naivitate! Ce ipocrizie! Nu avem altă pretenţie decît să lăsăm politica în pace, cu condiţia ca şi politica să procedeze la fel. Dar să ni se ceară să nu ne dăm seama de consecinţele imense şi nenumărate pe care le atrag, pentru interesele noastre cele mai scumpe, cele mai înalte, evenimentele, faptele care sunt politice prin izvorul lor, însă universale prin răsunetul lor — înseamnă să fim mai proşti sau mai orbi ca de obiceiu. De pildă, consimţim să nu judecăm în niciun fel, chipul în care, de curînd, s'a efectuat o operaţie teritorială; şi chiar printre noi, unii, uitînd de interesele politice ale propriei lor ţări, găsesc foarte firesc ca un popor să asculte nesilit de afinităţile de origne, limbă şi cultură, care îl împing spre alt popor. Insă nu putem găsi că e bine ca acela dintre confraţii şi prietenii noştri cei mai scumpi, fostul preşedinte al P. E. N. Clubului din Austria, Raoul Auernheimer, să fie dus într'un lagăr de concentrare, nici ca Siegmund Freud să fi fost nevoit să-l întîlnească pe Thomas Mann pe drumul exilului.

Nici nu putem găsi completă satisfacţia pentru interesele spirituale a căror păstrare ne e încredinţată, în felul în care sunt purtate războiul din Spania şi cel din China. Şi nu trebue să fim acuzaţi că ne amestecăm în domeniul politic, în cazul cînd cineva dintre d-voastră ne-ar solicita să luăm din nou în serioasă consideraţie dacă semnul de prietenie şi de încredere care îl constitue din partea noastră prezenţa unuia din Congresele noastre într'o ţară, nu ar pierde oarecum din valoarea sa, prefăcîndu-se că nu ţine seama de împrejurările de această natură şi de sentimentele pe care le trezeşte în fiecare din noi.

Prezenţa noastră astăzi, în această capitală, nu trebue să vă mai amintesc că a fost hotărîtă cu mult înainte ca Praha să fi ajuns unul din punctele foarte sensibile ale lumii. Suntem atît de departe, în P. E. N. Cluburi, de gustul pentru manifestări teatrale şi pentru tot ce ar putea semăna cu o provocare la adresa evenimentelor, încît, dacă la începutul acestui an, alegerea noastră n'ar fi fost făcută, poate că am fi avut un scrupul, avînd aparenţa că alegem dinadins Praha.

Insă aceasta ne dă astăzi dreptul să spunem că datoria faptului că nici nu am ales, nici nu am prevăzut această coincidenţă, o primim din inimă. Oh! N'aveţi nicio grijă. Nu suntem noi aceia care vom aduce aici cea mai mică urmă de materie incendiară sau explozivă, cea mai mică adiere de aer fierbinte. Dacă prietenii noştri Cehoslovaci, în conversaţiile pe care le vom avea cu ei, ne invită, unii şi alţii, să le împărtăşim, în toată libertatea simţirea noastră, sunt aproape sigur că nu vor primi decît sfaturile cele mai favorabile pentru o potolire de lungă durată. Nu le vom spune, — încă odată, dacă ne îngăduiesc şi chiar dacă ne invită, — nici „fiţi intrasigenţi!", nici „fiţi laşi" Ci: „fiţi cuminţi, moderaţi, de bună credinţă şi echitabili pînă la generozitate. Feriţi-vă de stîngăcii; asta e dela sine înţeles;

însă feriți-vă, în același timp, de exces de dibăcie; de acest exces de dibăcie care a făcut, de mulți ani, atîta rău ici și colo, sfîrșind prin a strica ceea ce ne mai rămînea din moralitatea internațională și din încrederea mutuală între popoare. Cînd ești, în același timp, cuminte, hotărît și leal, obții respectul partenerului, chiar fără voia lui, și aprobarea lumii, care nu e încă literă moartă''.

In schimb, am fi foarte mîndri dacă veți putea crede că prezența noastră, scumpii mei prieteni Cehoslovaci, vă este acum, în oricît de mică măsură, o mîngîiere, vă ajută să simțiți că lumea e foarte atentă la situația voastră, și nu e nicidecum dispusă să se încline în fața unei nedreptăți evidente și brutale care vi s'ar face, în ciuda tuturor sacrificiilor pe care le veți fi consimțit față de dreptul altuia și de spiritul de dreptate. Și am fi și mai fericiți, dacă, în urmă, s'ar putea asocia în amintirea noastră serbările acestui Congres pentru care vă mulțumim din inimă dinainte; acelea a celei de-a douăzecea aniversare a națiunii d-voastră, al cărui întemeietor, gloriosul președinte Masaryk, a fost un intelectual de mare clasă; al cărui șef actual, ilustrul președinte Beneș, ne este în deosebi de scump, în același timp pentrucă este de mult prietenul personal al mai multora dintre noi, și Federația noastră are marea cinste de a-l număra printre membrii ei; și dacă s'ar putea să adaog, în sfîrșit, ideea că, în această clipă, în această frumoasă lună Iunie 1938, ar începe pentru Cehoslovacia o eră nouă de prosperitate liniștită.

JULES ROMAINS

SÎNTEM FĂCUȚI MAI MULT DIN NOAPTE

Sîntem făcuți mai mult din noapte.

Prezentul cu scînteia lui nu poate
Să lumineze abisurile toate
Și veșnicul amurg din noi.
Din cînd în cînd doar ies din adîncime
Ca niște vietăți din fund de mări
Necunoscute amintiri
Ce parcă nu sînt ale noastre,
Fragmente dintr'o vieață pe care n'am trăit-o,
Crîmpeie care 'ncearcă zădarnic să s'adune:
Un braț, o țeastă, lacul unui ochiu
Cu nuferii pe care nu-i cunoaștem
Și-o luntre ce ne chiamă cu vîslele de vis.

In marii munți de 'ntunecime
Sînt osîndit să sap necontenit!
Ce voiu găsi în adîncime?
Comoara unui gând nemărginit
Sau vechea stearpă 'ntunecime?

Dar dacă noaptea mă va birui
Și negre avalanșe grele
Din muntele cel mare se vor rostogoli
Și mă vor nărui cu ele?

Trecutul meu şi alte trecuturi şi mai vechi
Ca nişte continente scufundate
Sub suflet stau necercetate,
Cu urme anonime şi străvechi:
Sînt visuri de-ale stîncii ancestrale,
Sînt amintiri din vieaţa mea de plantă,
Fiori de viermi şi nostalgii astrale
(Şi poate-o tainică prefigurare
A vieţii mele viitoare).

Desgrop în mine rădăcina lumii;
In pieptul meu, ce amintire grea!
O urnă 'n care veacuri de vis şi-au pus cenuşa:
Luna sau inima mea?

AL. PHILIPPIDE

O NOUĂ IMAGINE A LUI MIHAI VITEAZUL

D. P. P. Panaitescu, căruia istoriografia noastră îi datoreşte atîtea descoperiri preţioase şi atîtea studii de valoare, a publicat anul trecut o monografie închinată lui Mihai-Viteazul şi un volum de 67 documente inedite privitoare la istoria aceluiaşi Domn.

Monografia d-lui Panaitescu se întemeiază pe o informaţie încă necunoscută şi pe interpretarea nouă a documentelor cunoscute de mai înainte. Dar meritul principal al d-lui Panaitescu e de a fi făcut abstracţie de ideile timpului nostru de a se fi eliberat de orice prejudecată şi de-a fi studiat personalitatea lui Mihai-Viteazul, în funcţie de împrejurările în mijlocul cărora a trăit. Autorul a cercetat cu deosebită atenţie condiţiile economice şi sociale care au determinat politica şi soarta marelui Domn.

Rezultatul e o imagine cu totul nouă a lui Mihai Viteazul, mai vie şi mai complexă decît cea tradiţională, care, de cele mai multe ori, nu era decît o proiecţie în trecut a propriilor noastre aspiraţii naţionale.

Două sunt concluziile de căpetenie la care a ajuns D. Panaitescu. Intîia e că Mihai-Viteazul „era copilul din fiori al unei femei din popor, venită la noi în ţară din Epir cu fratele ei, Jane negustorul" (p. 22); a doua, că politica lui Mihai a fost expresia sentimentelor şi intereselor boierilor mari, în special a boierilor olteni, din mijlocul cărora se ridicase.

* * *

Pînă cînd se vor produce documente irecuzabile care să dovedească contrariul, dovezile d-lui Panaitescu ne obligă să considerăm

[1]) P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul.* Bucureşti, 1936, 269, pag. în 8º. Idem, *Documente privitoare la Mihai Viteazul.* Bucureşti, 1936, 177, pag. în 8º. Idem, *In jurul lui Mihai Viteazul. Răspuns d-lui N. Iorga.* Extras din „Revista istorică romînă", vol. VII, *Fasc.* I—II, pag. 1—29, Bucureşti, 1937.

ca un fapt cîștigat că Mihai-Viteazul n'a fost fiul lui Pătrașcu-cel-Bun. Iată argumentele esențiale pe care se intemeiază această concluzie:

1º Pătrașcu-cel-Bun (1553—1557) a avut o singură soție, Voica Băleanu, care i-a supravețuit, cum rezultă dintr'un document din 1606. 2º In actul prin care, în 1602, dăruiește mînăstirii Cozia două sate, mama lui Mihai Viteazul Teodora, nu pomenește decît de fiul său Mihai și de fiul acestuia Nicolae-Vodă. De sufletul soțului ei, „dacă a avut vreodată un soț'', nu face nicio pomenire. 3º Pînă în 1593, cînd și-a pus candidatura la tronul Țării romînești, nimeni nu știa că Mihai e fiu de Domn, deși făcuse parte din divanul lui Mihnea, Ștefan Surdul și Alexandru cel Rău. Mihnea care prigonise cu înverșunare pe Petru Cercel, adevăratul fiu al lui Pătrașcu-cel-Bun, și-i cauzase moartea, n'ar fi tolerat în sfatul lui pe al doilea fiu al acestuia, care-i putea amenința tronul ca și cel dintîiu. 4º D-l Panaitescu atrage atenția asupra numelui neobișnuit al lui Mihai, „care nu mai fusese în familia domnitoare dela fiul de mult uitat al lui Mircea cel Bătrîn''. Datina era ca acelaș nume să treacă din generație în generație. Mihai a avut un fiu, *Nicolae*, căruia nu i-a zis, în mod iarăși contrar tradiției, *Nicolae-Pătrașcu*, decît după ce dobîndise tronul, pentru a-și acredita descendența domnească. 5º Afirmația lui Mihai că ar fi fiul lui Pătrașcu-cel-Bun, e suspectă, fiind interesată, și afirmațiile de natura aceasta erau lucru neobișnuit la noi în secolele XVI și XVII. Neagoe Basarab, care era fiul unui boer Craiovescu, s'a dat drept fiul lui Basarab cel Tînăr. Despot-Vodă, un aventurier originar din insula Samos, „se arată, spune d-l Iorga, coborîtor al lui Ștefan cel Mare, pe calea unei genealogii pe care nimeni din familia lui nu era în stare s'o lămurească, fiindcă era de-a dreptul mincinoasă'' *(Desvoltarea ideii unității politice a Romînilor*, p. 27). Radu-Șerban și-a zis Basarab, deși n'avea nicio legătură de rudenie cu vechea noastră familie domnitoare. Ioan-Vodă cel Cumplit, căruia i se zicea Armeanul, pretindea de asemenea că se coboară din neamul Domnilor Moldovei, ca și contemporanul lui Mihai, Aron-Vodă etc. 6º In 1601, cînd a pozat pictorului Sadeler la Praga, Mihai avea 43 ani, — pictorul a notat vîrsta pe chenarul tabloului — și data aceasta e confirmată de poetul G. Palamade care a cîntat faptele viteazului Domn într'o poemă grecească. Mihai s'a născut deci, în 1558, după moartea pretinsului său tată, care muri în Decemvrie 1557. 7º Dar, se poate obiecta, Mihai a putut fi fiul natural și postum al lui Pătrașcu-cel-Bun. Izvoarele istorice nu îndrituiesc această ipoteză. Pătrașcu s'a stins după o boală lungă, pentru căutarea căreia se dusese la Rîmnicul-Vîlcii și ceruse medici dela Sibiu. [1]) 8º Cronica lui Radu Popescu pune la îndoială descendența domnească a lui Mihai, fiindcă „cu adevărat se știe''. 9º Bailul Venețian, cronicarul polon Heidenstein, un agent spaniol dela Praga și cronicarul ardelean Szamosközy, toți contemporani ai lui Mihai, contestă descendența domnească a acestuia și-i atribuie o origine de jos.

Cronica lui Szamosközy, de acord cu cronica lui Radu Popescu, afirmă că Mihai era fiul unei rachierițe'' din Tîrgul de Floci (la gura Ialomiței) și că în tinerețe se ocupa cu negoțul. 10º Această știre e confirmată de un document de o însemnătate decisivă, publicat de d-l prof. Ionașcu, după apariția studiului d-lui Panaitescu. E vorba de un act de judecată din 1622, semnat chiar

[1]) La aceste argumente se poate adăuga încă unul, sugerat de d-l Iorga. In însemnările orașului Sibiu se vorbește de căsătoria, în 1555, a fiicei lui Pătrașcu-cel-Bun care, după socoteala d-lui Iorga, avea vreo 20 de ani în 1553, la ridicarea în scaun a tatălui său, și, prin urmare, cel puțin 25 la nașterea lui Mihai. Ceea ce ar face o apreciabilă deosebire de vîrstă între cei doi „frați''. Faptul nu e imposibil, dar e atît de rar încît trebue dovedit pentru a fi acceptat. In tot cazul, prezumția în favoarea descendenții lui Mihai din Pătrașcu-cel-Bun ar fi greu de admis, chiar dacă alte argumente n'ar pleda contra ei. (Cf. N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul, I, p. 17;* N. Iorga, *Mama lui Mihai Viteazul* în Neamul Romînesc (26, 27, 28 Iunie 1936). Textul documentelor în Hurmuzaki-Iorga, XI, pag. 792 și 855).

de mitropolitul Luca, unul dintre colaboratorii cei mai intimi ai lui Mihai Viteazul. Intr'un proces cu egumenul dela Tismana pentru niște Țigani, Florica, fiica lui Mihai Viteazul și soțul ei Preda, aduc la Tîrgoviște, în fața mitropolitului, mai mulți martori din *Tîrgul de Floci*, care arată sub prestare de jurămînt că Țiganii au fost *„de moșie ai lui Mihai-Voevoda, cîștigați, de în slujba lui, încă de mai nainte vreme, de cînd au fost neguțător și boiarin!''* Mihai a fost deci negustor originar din Tîrgul de Floci, și nu s'a ridicat decît mai tîrziu la rangul de boier. [1])

Acest document curmă definitiv controversa în jurul originei lui Mihai Viteazul.

Mihai Viteazul, fiul natural al unei circiumărese, Teodora, din Tîrgul de Floci, iată o concluzie de natură să stîrnească, cum a și stîrnit, violente protestări. Cum însă pregătirea științifică, probitatea intelectuală și mîndria națională ale autorului nu pot fi puse la îndoială de nimeni, teza d-sale va trebui discutată cu toată seninătatea și obiectivitatea.

De altfel nu vedem întru cît valoarea lui Mihai Viteazul ar fi scăzută prin originea lui modestă. Fără să ne coborîm la împărații romani, dintre care atîția s'au ridicat dela condiția de simpli soldați, serviciile lui Masaryk au fost mai puțin prețioase și personalitatea lui mai puțin reprezentativă pentru poporul cehoslovac, fiindcă tatăl său a fost vizitiu? Își închipuie apoi cineva că, drepturile noastre naționale și viitorul Statului nostru pot fi atinse de o simplă controversă științifică? Prin asemenea argumente, poate fi atinsă cel mult seriozitatea noastră științifică. Mihai aparține nației și istoriei noastre prin ceva mai profund decît un simplu accident de naștere, și anume prin voința sa de-a pune toate marile sale însușiri în slujba neamului, în mijlocul căruia s'a ridicat.

O problemă turburătoare se ridică aici: Cum de boierii olteni, așa de puternici și de mîndri, s'au grupat în jurul unui boier nou și n'au ridicat la domnie pe unul dintre dînșii, de pildă pe unul dintre Buzești? D. Panaitescu răspunde implicit prin faptul că Mihai era unul dintre cei mai mari moșieri din Oltenia. Explicația ne pare insuficientă. Dacă Mihai a fost în adevăr, cum a arătat-o d-l Panaitescu, un om nou, și nu fiu de Domn, ridicarea lui în scaun, ca exponent al boierilor, trebue să fi avut alte cauze mai adînci, fiindcă Mihai n'a fost cel mai bogat dintre boierii Olteniei. Explicația adevărată trebue căutată în împrejurările domniei lui Alexandru-cel-Rău. Boierii din Țara Romînească s'au revoltat contra lui Alexandru-cel-Rău (1592—1593) și au urzit un complot și s'au plîns

[1]) In legătură cu problema originii lui Mihai Viteazul, d-l profesor I. Minea atrage atenția, în *Cercetări istorice* (An. X—XII, p. 235), asupra unui pasaj din cronica Bălenilor. E vorba aici de „năpasta'', ce „căzuse asupra lui Mihai, cînd era ispravnic de Craiova cînd *„i s'au scornit nume cum că iaste fecior de Domn''*. Dus legat înaintea Domnului, la București, *Mihai „au jurat cu doisprezece boieri că nu iaste fecior de Domn și au scăpat''*. D-l Panaitescu a arătat că Mihai a fugit în Ardeal din Craiova și consideră, prin urmare, pasajul ca inventat, afirmația din cronica Bălenilor se poate raporta însă la o întîmplare anterioară și, în tot cazul, trebue reținută ca un element interesant în geneza legendei despre originea domnească a lui Mihai.

la Constantinopol împotriva lui, fiindcă nu le respectase drepturile şi pusese biruri grele. Alexandru a prins urmele complotului şi a tăiat mai mulţi boieri. Atunci boierii au pus candidatura aceluia dintre dînşii, care avea cei mai mulţi sorţi de izbîndă, a lui Mihai, nepotul a tot puternicului Jane, capuchelerla Ţărilor Romîneşti la Constantinopol. Acestei conjuncturi se datoreşte ridicarea lui Mihai la tronul Ţării Romîneşti, ca exponent al boierilor.

*
* *

Rezultă din aceste fapte că Mihai a fost un simplu condottier, cum s'a susţinut de unii istorici? Nu fiindcă Mihai s'a identificat în clasa noastră stăpînitoare, cu boierii, şi s'a făcut exponentul năzuinţelor ei de emancipare şi de expansiune. Prin aceasta, politica lui a fost profund naţională.

Imbogăţit prin comerţ, Mihai cumpără moşii în Oltenia şi se căsători, în 1584, cu Stanca, nepoata banului Dobromir, care-i aduse de asemenea mai multe sate ca zestre. Datorită apoi unchiului său Iane, care în 1586 ajunsese mare ban al Olteniei, Mihai fu numit bănişor de Mehedinţi (1588), mare stolnic (1590), mare postelnic, mare agă (1591—1592), şi, în timpul absenţei unchiului său, care stătea mai mult la Constantinopol, locţiitor de ban al Craiovei. In aceste diverse dregătorii, Mihai cumpără alte moşii şi ajunse unul dintre cei mai mari şi mai bogaţi boieri al Olteniei.

In complotul boierilor împotriva lui Alexandru cel Rău (1592—1593), care impuse ţării sarcini excesive şi nu respectase privilegiile boierilor, fusese amestecat şi Mihai. Alexandru prinse firele complotului, mai mulţi boieri fură tăiaţi, iar Mihai fugi în Ardeal şi de acolo la Constantinopol, unde, cu ajutorul lui Iane şi al lui Andronic Cantacuzino, obţinu domnia (Septemvrie 1593).

Deşi a fost ridicat în scaun cu sprijinul Grecilor Iane şi Andronic Cantacuzino, Miahi Viteazul a dat dela început politicii sale interne caracterul unei reacţiuni contra influenţei greceşti. La urcarea sa pe tron, majoritatea divanului era formată din Greci. Chiar şi banul Craiovei era un Grec. Din Noemvrie 1594, nici un Grec nu mai face parte din divan. Semnalul răscoalei contra Turcilor, în 1594, fu de asemenea dat în urma unei adunări a boierilor. „Şi se strînseră toţi boierii, mari şi mici, din toată ţara, spune cronica Buzeştilor, şi se sfătuiră *cum vor face să izbăvească Dumnezeu ţara din mîinile păgînilor*". D. Panaitescu vede în aceste fapte dovadă că boierii şi-au impus dela început voinţa şi au făcut din Mihai un instrument al politicii lor.

In spirijinul acestei teze, d. Panaitescu aduce şi tratatul semnat în 1595, cu Sigismund Bathory. Boierii care l-au încheiat „peste capul Domnului", nu s'au ocupat decît de privilegiile lor şi au sacrificat drepturile Domnului. Astfel tratatul acesta stipulează,

că, Greci nu pot face parte din Divan, boierii nu pot fi scoşi din dregătorii şi nu pot fi condamnaţi la moarte de către Domn, iar şerbii fugiţi de pe moşiile boierilor să fie aduşi înapoi. Mihai nu şi-a ascuns nemulţumirea pe care i-au pricinuit-o aceste clauze umilitoare. Ar fi îndrăsnit boierii să treacă peste instrucţiile Domnului, dacă nu s'ar fi ştiut stăpîni pe situaţie? D. Panaitescu susţine apoi că, după ce cuceri Ardealul, Mihai s'ar fi gîndit un moment să-l cedeze împăratului, conform învoielii şi să-şi întoarcă armata contra Turcilor, pentru înlăturarea stăpînirii turceşti, care fusese scopul iniţial al revoltei lui. Dar boierii s'au opus, fiindcă numai în unire cu Ardealul, Ţara Romînească şi-ar fi putut cuceri şi menţine independenţa faţă de Turci. Această justificare duce la ideea unirii Ardealului cu Ţara Romînească, nu însă pe baza unei teorii pe care, cum just observă d. Iorga, Apusul însuşi n'avea s'o descopere decît două veacuri mai târziu, *ci pe bază de necesitate geografică şi politică*. Astfel nu e nevoie să i se atribue lui Mihai idei pe care nu le avea atunci. Ideea unirii Ardealului cu Ţara Romînească a izvorît din necesitatea de-a oferi Ţării Romîneşti o bază de rezistenţă faţă de Turci. Mihai a putut ezita, cu privire la soarta Ardealului, fiindcă înfrîngerea puterii turceşti îi părea prima condiţie a independenţei, şi lupta contra Turcilor n'o putea duce decît cu ajutorul împăratului. Dezacordul între el şi boieri era numai cu privire la mijloace, nu la scop.

Boierii constituiau atunci singura forţă reală a ţării: ei erau proprietarii pămîntului, şi faţă cu schimbările necontenite ale Domnilor, ei singuri reprezentau tradiţia şi continuitatea în politică — deci politica naţională; ei singur formau, cum se spunea în apus, „ţara legală". Ce înseamnează cînd spunem că Mihai s'a indentificat cu boierii decît că a făcut singura politică naţională posibilă atunci? Ce ar fi fost Mihai decît un aventurier, dacă ar fi nesocotit interesele şi voinţa boierilor? Adevăraţii oameni de stat se disting tocmai prin simţul posibilităţilor şi prin năzuinţa de-a-şi adapta planurile la mijloacele de care dispun. A pretinde că Mihai e scăzut prin faptul că s'a făcut exponentul boierilor, înseamnă a-l voi izolat de naţiune şi a-i atribui o putere de iniţiativă fără exemplu în istoria universală. Mihai n'a fost expresia unei forţe supranaturale, care scoate oştile din pămînt şi le hrăneşte cu mană cerească, nici un Don Quichotte, care porneşte singur la luptă cu semi-luna. Mihai Viteazul a fost mare nu fiindcă a pornit dela împrejurări liber alese de dînsul, ci fiindcă şi-a întemeiat politica pe rosturile create de mai înainte la noi şi în ţările vecine.

*
* *

Care au fost aceste împrejurări, de care Mihai a profitat pentru a juca rolul eroic care a fost al său? Intîiu, clasa boierească dela noi, atotputernică şi ambiţioasă, pe care regimul turcesc o împiedeca

să se bucure de privilegiile ei și să joace rolul politic și social la care situația ei economică o îndrituia să rivnească. Schimbarea Domnilor și stoarcerea fiscului pentru a plăti datoriile Domnilor și tributul Turcilor și atacurile necontenite ale bandelor turcești, primejduiau producția și secătuiau țărărimea. Numai „izbăvirea țării din mîinile păgînilor'', ar fi înlăturat aceste neajunsuri și ar fi permis boierimii noastre să se ridice la situația socială și culturală a nobilimii din Apus.

A doua împrejurare a fost situația creată Imperiului otoman prin deplasarea axei comerciale a lumii din Mediterană în Oceanul Atlantic, în urma descoperirilor geografice. Această deplasare a cauzat pierderi considerabile comerțului otoman și a determinat Poarta să compenseze pierderile suferite printr'o agravare a birurilor plătite de vasali și de raiale. Tributul Țărilor Romînești a fost *dublat*, la sfîrșitul secolului XVI. Această politică a stîrnit nemulțumiri adînci în tot Imperiul otoman și a provocat o mișcare de revoltă, de care probabil propaganda habsburgică n'a fost străină, dar în fruntea căreia s'au pus conducătorii bisericii și nobilimii grecești. „Ridicarea creștinilor din Peninsula Balcanică'', e unul din capitolele cele mai noi ale studiului d-lui Panaitescu. In schimb capitolul intitulat „Credința și biserica în vremea lui Mihai Viteazul'', n'ar avea loc decît într'o istorie generală a domniei lui Mihai. Apărarea credinței și a lumii creștine n'a fost pentru diplomația lui Mihai decît o temă de propagandă. A o prezenta ca un motiv al politicii marelui Domn, înseamnă a slăbi substratul economic și social prin care, cu atîta dreptate, d. Panaitescu a explicat politica lui Mihai.

A treia împrejurare a fost lupta Habsburgilor pentru apărarea și întregirea provinciilor lor ereditare. Mihai Viteazul a fost primul Domn romîn care a știut să profite de conflictul dintre Imperiul otoman și puterile creștine, pentru a se emancipa de sub suzeranitatea turcească. Exemplul acesta a devenit o normă a politicii romînești, urmată de toți urmașii săi mai de seamă. Lupta între Habsburgi și Turci începuse încă înainte de ridicarea lui Mihai în Scaun. Hasan pașa din Bosnia, făcu în 1591, o incursiune în Dalmația și Croația, și în Octomvrie asediă *Sziszek-ul*. Sinan Pașa, numit pentru a treia oară mare vizir, dădu războiului caracterul unei mari întreprinderi de cucerire, pornind să ocupe Boemia și, luînd, în Octomvrie 1593, Veszprém și Vàrpalota. In anul următor, Turcii luară însemnata cetate *Raab* (Györ), care le deschidea drumul spre Viena. Prin mijlocirea papei Clement VIII, împăratul Rudolf II, ceru ajutor puterilor creștine. Ideea unei acțiuni comune a creștinilor pentru a alunga pe Turci din Europa, era o temă obișnuită a diplomației europene în secolul XVI. S'au întocmit chiar planuri amănunțite, cu privire la organizarea acestor cruciate contra necredincioșilor, dar aceste planuri n'au dus la niciun rezultat. Sentimentul solidarității creștine nu mai era destul de puternic pentru a determina o acțiune comună. De aceea nu se

poate spune că „Liga creștină împotriva Turcilor'', e de fapt „o întreprindere spaniolă și catolică'', „instigată de Iezuiți''. Habsburgii, necontenit amenințați de Turci dela dezastrul dela Mohacs, n'aveau nevoie ca Filipt II să exercite „influență adîncă asupra rudelor sale, Habsburgii din Austria'', pentru a-i împinge la războiu cu necredincioșii. Turcii și-au luat ei înșiși sarcina aceasta [1]).

La chemarea împăratului și a papei a răspuns în primul rînd Spania, „unde însă bătrînul rege Filip II era în declin și nu putea să dea ajutor efectiv'' (p. 36). Ducatele de Toscana, Ferrara și Mantova, vasale ale Spaniei, au trimes și ele un număr mic de soldați. Polonii din dușmănie pentru Habsburgi, deși catolici și unii și alții, au refuzat să intre în Ligă, și în tot timpul războiului au păstrat o

---

[1]) Considerațiile d-lui Panaitescu asupra istoriei popoarelor occidentale n'au preciziunea ideilor sale despre politica puterilor orientale. In capitolul *Sfînta Ligă* întîlnim aceste afirmații care exclud unele pe altele „Ofensiva catolicismului nu se mulțumi numai cu lupta împotriva protestanților, ci ea începu și lupta contra semilunei. Iezuiții stăpîni la curtea împăratului Rudolf II, obțin dela acesta deslănțuirea unei mari *cruciate* împotriva Turcilor'' (p. 32). „Astfel, de unde războiul cu Turcii era latent din vremea lui Soliman II și *inițiativa luptelor aparținea Turcilor*, Austria acum, avînd la spatele ei biserica, încearcă o mare sforțare, un atac decisiv împotriva puterii otomane, mai ales că acest lucru servea și interesele economice ale Spaniei'' (p. 32). „Partidul acesta [al războiului] sprijinit pe ieniceri, impuse pe Sinan Pașa ca mare vizir și împinse pe Sultan să provoace o ruptură cu Austria. In Iunie 1593, Turcii asediază din nou Sissekul... In acest chip războiul, care de fapt începuse de doi ani, e declarat. Atunci încep tratările pentru încheierea unei Ligi Sfinte a tuturor creștinilor cu scopul de-a alunga pe păgîni din Europa'' (p. 35). „In primul rînd aderă la Ligă Spania, unde însă bătrînul rege Filip II era în declin și nu putea să dea ajutor efectiv'' (p. 36). Cu toate acestea, „Liga creștină e de fapt o întreprindere spaniolă catolică'' (p. 34). După toate aceste afirmații contradictorii, ce-a fost Liga Sfîntă? un episod al contra-Reformei? O alianță defensivă contra Turcilor? O întreprindere spaniolă? Cui aparține inițiativa războiului Spaniei, Habsburgilor sau Turcilor? Autorul singur ar putea decide.

De asemenea e excesiv să se spună că, la sfîrșitul secolului XVI, Spania era „stăpîna Europei'' (pag. 31), că „Austria și Imperiul erau la remorca Spaniei'' (p. 32), și că „în fruntea vieții economice a Europei fusese în veacul XVI Spania''. Spania a fost o mare putere militară și colonială, dar n'a fost „în fruntea vieții economice''. Mentalitatea anticapitalistă a Spaniolilor și caracterul înapoiat al economiei lor a fost cauza de căpetenie a decăderii lor politice și explică faptul că imperiul lor colonial a folosit mai mult altora. In fruntea vieții economice au fost în secolul XVI Țările de Jos, care n'au fost pentru Spania decît o posesiune, sau cum a spus d-l Hauser, „o colonie'', revoltată de altfel din 1565, și o parte emancipată de sub stăpînirea Spaniei din 1579. Cu tot rolul Iezuiților, Contra-Reforma n'a pornit din Spania, ci dela Roma. Afirmația că Anglia lupta contra Spaniei „apărînd oriunde în Europa pe protestanți împotriva catolicilor'' implică ideea unei cruciate protestante care a fost străină de spiritul Elisabetei și a Guvernelor sale. Cruciata contra „papiștilor'' spanioli n'a fost decît o reformă a luptei pentru cucerirea mărilor. Cînd izbucnește revolta Țărilor de Jos, Elisabeta refuză să intervină în favoarea lor. „Marea regină protestantă'' n'a riscat nimic pentru protestanții de pe continent. Războiul cu Spania a fost economic și maritim, nu religios.

atitudine prietenoasă pentru Turci. Veneţia de asemenea s'a dat înlături pentru a nu-şi compromite privilegiile comerciale dobîndite dela Sultan. Suntem deci departe de afirmaţia d-lui Panaitescu că „Liga creştină împotriva Turcilor e de fapt o întreprindere spaniolă şi catolică" (p. 34).

In schimb, Liga creştină a găsit un sprijin neaşteptat în cele trei principate romîneşti, în Ardeal, Ţara Romînească şi Moldova. Sigismund Bathory se uni cu împăratul în Februarie 1594. Domnul Moldovei, Aron-Vodă aderă la Ligă în August. Mihai, ridicat recent în scaun, fu ocolit, fiindcă agenţii papei şi ai împăratului, necunoscîndu-i intenţiile, găsiră imprudent să-l pună la curent cu planuri aşa de însemnate. Dar Mihai, aflînd de cele ce se pun la cale, trimise pe fraţii Buzeşti la Sigismund Bathory şi la Aron-Vodă al Moldovei, să se înţeleagă cu dînşii în vederea războiului cu Turcii.

Liga sfîntă îi oferea prilejul de-a încerca realizarea celei mai mari idei a domniei sale: independenţa Ţării Romîneşti garantată prin posesiunea Ardealului.

Mijloacele de care Mihai Viteazul a dispus pentru realizarea politicii sale au avut o înrîurire decisivă. Primele lupte le-a dat cu oastea din ţară pe care i-au adus-o, după obiceiul străvechiu, boierii şi cu ajutoarele care i-au venit din Balcani şi din Ardeal. Oastea aceasta era, faţă de armatele din apus, unde miliţiile feudale fuseseră înlocuite cu mercenari, în urmă cu un secol. Totuşi, revoluţia artei militare dela sfîrşitul evului mediu nu s'a datorat, cum susţine d. Panaitescu, introducerii armelor de foc — care n'aveau să joace un rol decisiv decît în războiul de Treizeci de Ani, — ci infanteriei înarmate cu lănci şi luptînd în coloane strînse a Elveţienilor. Numai artileria a jucat încă din secolul XVI un rol însemnat în asediul cetăţilor. Soarta bătăliilor a fost hotărîtă în tot cursul secolului XVI de infanterie.

Mihai a cucerit Ardealul cu armata de mercenari pe care a format-o cu subsidiile împăratului. Cum însă subsidiile acestea i-au fost plătite foarte neregulat şi, cînd a refuzat să predea împăratului Ardealul, i-au fost tăiate cu desăvîrşire, Mihai a fost împins de necesitatea de a-şi menţine armata la măsuri care avea să-i cauzeze pierzarea. Intîiu a trebuit să arunce dări atît de grele asupra Ardealului — 16 florini de cap în loc de 3 cîţi se plăteau înainte — în cît a produs o nemulţumire generală şi a înlesnit împăcarea nobililor Unguri cu împăratul. In al doilea rînd, ocuparea Moldovei, care însemna o risipire a forţelor sale şi un conflict fatal cu Polonia, i-a fost impusă, în afară de coaliţia care se urzea acolo împotriva lui, de nevoile armatei pe care n'o mai putea nici plăti, nici hrăni din resursele Ardealului. Dar nici aşa n'a putut împiedeca dezertiunile care i-au destrămat miezul armatei. Mirăslăul, Teleajenul şi Goroslăul, sunt rezultatul acestei situaţii tragice. Puterile ţării nu permiteau niciunui Domn ca Mihai să stăpînească Ardealul contra Impăratului, Moldova contra Poloniei şi Ţara Romînească contra Turcilor. Mihai a fost doborît cînd forţele, a căror opoziţie i-au permis să se ridice, s'au coalizat contra lui.

*
* *

Studiul d-lui Panaitescu, va constitui, suntem siguri, punctul de plecare al unor noi cercetări, care vor preciza din ce în ce mai mult figura şi epoca marelui Domn [1]). Ar fi de dorit ca, pe lîngă ancheta aşa de fructuoasă condusă de d. Panaitescu în arhivele şi studiile istorice polone, cercetările să fie îndrumate şi în domeniul izvoarelor otomane şi ungureşti, de unde pot veni încă multe surprize. Pe de altă parte, concepţia materialistă a istoriei, aplicată încă timid şi nu totdeauna consecvent de autor, orientînd cercetările spre condiţiile economice şi sociale ale istoriei, va contribui să pună mai multă ordine în haosul faptelor şi să ne indice mai limpede fazele de desvoltare a forţelor active ale istoriei noastre. Concepţia *idealistă* care pretinde să explice desvoltarea evenimentelor prin *ideile* şefilor trebue părăsită, fiindcă nu explică nimic. Explicaţia evenimentelor istorice prin calităţile şefilor e o simplă tautologie. A spune că Mihai a cucerit Ardealul şi Moldova, fiindcă a fost viteaz, e ca şi cum am spune că pămîntul e sferic, fiindcă e rotund. De unde ştim noi că Mihai a fost viteaz? Din faptul că a cucerit Ardealul şi Moldova. Raţionînd astfel nu facem decît să spunem prin două expresii deosebite acelaşi lucru. D. Panaitescu a renunţat la această metodă, şi rezultatele la care a ajuns sunt un îndemn pentru aplicarea cît mai largă a concepţiei materialiste a istoriei care a reînviat şi în apus istoriografia.

ANDREI OŢETEA

---

[1]) Unele greşeli mărunte vor dispărea la o nouă ediţie pe care o dorim cît mai apropiată. *Vellut* înseamnă catifea nu brocart (p. 27, n. 7). Citatul italienese dela pagina 115, n. 2 e greşit transcris: *Fanno* (nu *fano fatti*) (nu *fati*), *usano* (nu usare). Am fi dorit să cunoaştem motivele care-l fac pe d-l Panaitescu să traducă expresia „in lingua greca" prin „limba *slavă*". D-l Veress traduce „în limba romînească cu litere cirilice", (IV, p. 223). Problema ar merita o discuţie. Pasajul din „In jurul lui Mihai Viteazul", p. 14, conţine *dipendente*. In Hurmuzaki, III, 457 e *dipendente*, şi nu e exclus să fie o lectură greşită pentru *discendente*. „Ha tutto le sue facoltà in quel reame" (p. 191), nu înseamnă „toate uşile îi eran deschise", ci „toată averea lui era în regatul acela"

Numele ungureşti de asemenea nu sunt totdeauna corect scrise: *Keresztes* (nu Kerestes), p. 122—124; *Király* (nu Kiraly), p. 112—117; *Báthory* (nu Bathory). *Josika* (nu Jojica), p. 155; *fişpan (főispán)*, nu *şpan* (p. 65); *harmintenduri* (dela *harminc*, nu harmiţeduri), p. 173; *Tököly* (nu Theokoly), p. 227.

Unele scăpări din vedere: *datornicii* (pentru creditorii), p. 109; 12 Februarie (1596) in loc de *1597*, (p. 126); Rîşnovul e sat nu oraş, (p. 164).

TABLETE EDILITARE

NUME DE STRAZI

Există la periferia Bucureştilor o stradă cu numele frumos, de Mărţişor. E de mirare cum a scăpat nerebotezată şi aproape mă tem să nu vorbesc prea tare, ca de o indiscreţie periculoasă. Cîteva străzi adiacente se şi numesc Spirache Oprescu şi Ion Simigiu şi s'ar putea ca o comisiune comunală, însărcinată cu urbanismul nomenclaturii, să ia, cum se spune în limbaj de comisiune, act, şi să refere pentru o utilizare evocativă a registrului de notabilităţi. Sunt ajutori de primari care n'au binemeritat dela comună măcar cu o tăbliţă albastră dacă nu chiar cu bronzul unui bust şi unii din ei au cunoscut şi martiriul închisorii.

Dar factorul poştal e tare plictisit.

Pe strada Mărţişor, numărul 23, de pildă, figurează de cîteva ori, cînd pe dreapta, cînd pe stînga şi cînd dincoace şi dincolo de un cîmp. Scrisorile, fiindcă mahalagiii au căpătat şi gustul corespondenţei, se grămădesc, destinate la trei adrese, într'un singur loc sau se duc cele dela 23 din vale, la 23 din deal sau la 23 dintre două şi invers. Zidarul se vede chemat printr'o carte poştală urgentă să croiască un rînd de haine şi grădinarul să cînte cu armonica la Radio. Citaţia la judecătoria de ocol, a lui Dumitru, e înmînată lui Petre şi hotărîrea condamnă totdeauna pe inculpatul absent.

E cazul unui cetăţean, mic fabricant de bice, fără metaforă, şi cunoscînd automobilul numai din auzite. S'a văzut osîndit în calitate de şofeur şi de proprietar de limuzină, la o mie de lei amendă sau la echivalentul ei în zile de puşcărie, pentrucă a oprit într'o noapte motorul pe strada Labirint, din Bucureşti, în dreptul unei case de oameni culcaţi, a claxonat ostentativ, ca un beţiv, a înjurat şi s'a bătut...

Nefericitul avea o singură vină, că locuia la acelaşi număr cu vinovatul poate că adevărat, însă la o distanţă de o jumătate de kilometru de el şi că îl chema ca şi pe acela. Incolo, în noaptea procesului el se afla la Ploieşti, la tîrg, cu bice şi căpestre. Mia de lei reprezinta beneficiul lui industrial pe 10 zile şi a plătit-o, ca să nu sufere o schimbare de domiciliu forţată.

Desigur că Primăria nefiind instanţă judiciară decît cînd ur-

măreşte reforme esenţiale, nici d-nii edili: juzi sau substituţi, cazierul locuitorilor îi interesează slab — şi nefiind nici poştă nici telegraf, tot atît de slab. Dar parcă ar fi fost de făcut ceva edilitar. Căci, mahalagiii din partea locului, în nevoia lor de ordine, au rupt strada Mărţişor în două şi i-au dat Mărţişorului de sus numele de Prelungirea Mărţişor.

Dacă n'ar fi fost compusă din personalităţi complicate, comisiunea făcea o unică stradă Mărţişor, numerotînd-o casă cu casă, dela unu, până la cît ar fi ieşit la capătul celălalt.

Simplificarea pare să fie jignitoare.

Primăria a făcut ceva, trebue să fim drepţi. A rupt şi ea din strada Mărţişor o bucată nelocuită şi i-a dat numele de strada... Detaşamentului.

DOI PRIMARI BUNI

A fost odată o uliţă lungă, întortochiată şi neînchipuit de murdară. Ceva neînchipuit de murdar e totuşi ceva relativ curat, mai puţin curat sau foarte puţin curat, din murdar o nuanţă.

Calea Văcăreşti, între podul care o taie în două şi barieră, era o albie de nămoluri, alternată cu deluvii de praf. Acest element al pămîntului prost zăcea în pături groase, vara, uscate şi ridicate în văzduh, învăluind cu material gros, acru şi amar mahalalele cenuşii, oamenii cu mustăţile şi genele încărcate de lepra şi mătreaţa ei, plantele, poamele şi mâncarea. Două şanţuri mărgineau drumul cu zmîrcuri eterne, în care se descompuneau, în zeamă şi arşiţă, hoiturile menajere. Şase luni pe an, echilibrul oamenilor şovăia cu fiece pas, construit cu mare băgare de seamă într'o stare de păcură a terenului, purulentă. S'ar fi zis că tot ce aruncă la gîrlă abatorul: sîngele, maţele şi bojocii, ia drumul de urcuş la vechea mînăstire şi scoboară spre cheu. Porci întregi, morţi de epidemii, pluteau într'adevăr, nestingheriţi, cu burta în sus, cu cadavrele de mîţe şi cîini, pe spuma, de-o parte şi alta a drumului, de scursori şi lătură.

Oamenii din 50—60 de mahalale nu puteau părăsi cîteva luni din an, tristul lor aşezămînt. Copiii nu se puteau duce la şcoală, şi toată această lume muncitoare şi harnică zăcea într'o mizerie de necrezut.

Un singur om şi-a permis curajul revoluţionar să transforme brusc şi radical teritoriul damnat, parcurs de ocnaşii în fiare către depoul codului penal, într'un bulevard încîntător: d-l Dem. Dobrescu. L-am parodiat cîndva, în momentul cînd realizînd schema revoluţiei sale, fostul mare Primar, intrat în faza misticismului, care l-a şi răsturnat, vorbea cu amintirile Cezarilor, Papilor şi marilor generali, asimilate pentru uzul personal. Imi pare rău şi sunt mîhnit. De cîte ori te loveşti de prezenţa lui indelebilă în uriaşul impuls de creaţie, pornit exclusiv dela el, absenţa personalităţii sale la direcţia municipiului nostru te ofensează. L-ai primi acum şi călare

pe lebădă, îmbrăcat în togă sau uniformă de mareşal, numai să se întoarcă.

Acest om lipseşte şi trebuie. Se pare că se convertesc la confuzie toate animozităţile şi antipatiile pe care un anumit stil de adaptare al fostului primar le-a provocat.

Bulevardul Văcăreşti, croit de d-l Dobrescu, cu două şosele mari, despicate de o peluză largă, destinată plantaţiei de frăgezime, sănătate şi agrement, a fost construit în administraţia d-sale aproape de tot. D-l Donescu, urmaşul d-sale, a înţeles că nu trebue zătinenită o concepţie, care aparţine altuia, şi a dus-o cu elan mai departe, amplificându-i datele, multiplicând problema şi realizarea. Un cartier întreg, între altele multe, a fost scos la lumină de dindărătul unei măguri, tăiată de d-l Donescu cu o stradă nouă, şi scăpat din permanenţa zăcămintelor de mocirlă, care imobilizau 500 de familii între tuberculoză şi cimitir.

Toată această avuţie monumentală, strînsă de puterea unui om şi de strădania luptătoare a celuilalt, se risipeşte... Pământul e bolnav, pretutindeni unde trebuia să-l facă vioiu o vegetaţie înflorită. O carare de rîie mănîncă mijlocul bulevardului şi malurile lui pleşuve şi cariate, tîrîte de ploi, îngroapă lent milioanele investite în piatră, muncă şi nădejde. Cartierul, unul din cele mai frumoase din Bucureşti şi cel mai înalt, îmbătrîneşte şi suferă, ţinut pe de altă parte pe loc din desvoltarea lui naturală de toate opreliştile municipale, de dragul unei teorii. Insolubila încremenire are nevoie de spiritul de hotărîre promptă şi de realizare rapidă a unui primar de calitate.

Sub cuvînt că într'un veac sau două, regiunea va intra într'o zonă zisă verde, toată zona care nu aparţine comunei fiind cu toate acestea foarte verde, nu s'au plantat nici locurile rezervate precis şi clădit precis de mai mulţi ani pentru zonă şi cartierul cel mai pitoresc al Capitalei, unde d-l Dobrescu proiectase şi un bulevard de cornişe, abandonat, nu se pricepe, de municipiu, e împiedecat să devie regiunea de vile şi de grădini luxoase pentru care l-a pregătit natura. Primăria recunoaşte că, lăsat iniţiativei particulare, cartierul se poate realiza singur în plenitudinea frumuseţii lui—dar şovăie, dibuieşte, întîrzie. Mii de interese, şi publice şi private, sunt înăbuşite. Cumpărătorii şi constructorii aşteaptă, proprietarii aşteaptă, dreptul de a se bucura de libertăţile normale proprietăreşti, curente pretutindeni unde se lucrează şi se întemeiază, aşteaptă. O servitute similară împiedica libera funcţiune a proprietăţii, la Băneasa şi Herăstrău. Acum câteva zile un decret a suprimat-o.

Proprietarii au o avere inutilă, de care nu se pot folosi. Cei mai nevoiaşi realizînd un preţ de vînzare liber, rabdă cam demult să-şi strămute gospodăria, mai înstărită, mai departe, afară din oraş: nu pot. Cei care vor să cumpere şi să edifice adue Statului şi Primăriei venituri: apă, lumină, canalizare, taxe, impozite, etc.: nu pot. O localitate nouă, ca o staţie de climat, sport şi odihnă, ar lua fiinţă fără întîrziere pe maidanele actuale: nu se poate. Şoseaua Olteniţei urbană e pustie. Primăria ezită, se gîndeşte, vrea şi pare că nu prea.

E în impas. Un stilou şi o rezoluţie. Zece cuvinte: „Primăria scoate de sub regimul zonelor verzi, punctul cutare al Capitalei''. Le gîndeşte fiecare edil: nu e cine să le scrie, să le iscălească.

TURBAREA ŞI PRIMĂRIA

Iată ce s'a putut citi în „Gazeta Municipală'', care nu-i o publicaţie umoristică:

„Cîinii şi pisicile de pe întreg teritoriul Municipiului Bucureşti sunt declaraţi sechestraţi. Proprietarii lor sunt obligaţi a ţine pisicile închise, iar cîinii legaţi, ca să nu poată veni în contact cu alte animale. Dacă curtea de izolare este bine îngrădită, aşa ca să garanteze că animalele nu pot ieşi, legarea cîinilor nu este obligatorie.

„Cum ordonanţa prevede şi sancţiuni, proprietarii ale căror pisici vor fi găsite pe acoperişuri, iar cîinii pe stradă, vor fi pedepsiţi cu amendă dela 5.000 la 10.000 lei sau cu închisoare pînă la 6 luni''.

Sunt în această ordonanţă, incontestabil unică, inspiraţii, care nu le-au venit lui Lafontaine, Mark Twain şi Caragiale. O anumită inocenţă a inteligenţei, ivită într'un birou administrativ, poate să facă de rîs ironia şi satira caracterizată şi să exprime într'o proză utilitară solemnă idei bufone, comice şi groteşti, cu o angelică seninătate. Dacă s'ar cunoaşte exact cui revine meritul acelui sechestru declarat „de pe întreg teritoriul Municipiului Bucureşti'', al cîinilor şi pisicilor, de către un trompet civil, care într'o uniformă împrumutată dela teatrul Tănase se înfăţişează pisicilor călare, el ar trebui recomandat fără întîrziere Monetăriei Statului să-i bată o medalie marţială, dar şi gratificat de către Ministerul Sănătăţii cu o triplă serie de doze, dintr'o pulbere portocalie, fabricată în laboratoriile Meister Lucius din Leverkusen. Blajinul inconştient inaugurează, nici mai mult nici mai puţin, dreptul aberaţiei la deposedare.

O altă idee care implică veleităţi de brevet pentru asigurarea beneficiilor unei descoperiri, priveşte mijlocul de „a ţine pisicile închise''. In ce fel de vas, cu sau fără dop, îşi închide fericitul edil pisicile personale, afară de putină, flacon şi colivie? Legarea de coadă şi de piciorul patului ar fi o soluţie, dar arestarea în casă rămâne un simplu ideal, pisica obişnuind să iasă pe fereastră şi mai obişnuind ceva, adică neobişnuind să-şi facă gropile în parchet, fără un aparat special. Un bun gospodar edilitar putea să prevadă, intercalat în duşumea, un sistem de călimări estetice şi pisica n'ar fi avut decît să ridice capacul nichelat cu laba şi să-l închidă la loc.

Ar trebui refăcută riguros educaţia pisicii. Pentrucă ne aflăm tocmai în epoca abecedarelor. Primăria proceda mai cuminte dacă înainte de orice măsură coercitivă, întocmea un abecedar pentru pisici. Ar fi însărcinat, de pildă, pe d-l Apostol Culea, care se

bucură paralel de două calificări compatibile, de sigur, una cu alta,
de a fi și director în învățămînt, ignorînd evident absolut toate
proiectele oficiului d-sale pentru un concurs de manuale școlare, și
cîștigînd și premiul întîi de compoziție, de vitessă, de hărnicie și
merit, în 15 zile.
Trebuia să i se explice pisicii toate datoriile ei morale și higie-
nice din punctul de vedere municipal și respectul, mai ales, cuvenit
din partea semenelor ei unei edilități inteligente — și dacă n'ar fi
înțeles, atuncea — da! — să fi trecut Municipiul și la acte de jude-
cătorie.
Dar nu știi care idee trebue admirată mai profund, și dacă nu
cumva cea mai genială se referă la găsirea pisicilor pe acoperișuri.
Flirtul tradițional al romanticelor mițe și al sentimentalilor cotoi
se petrece pe tinicheaua casei, noaptea. Care din domnii dela Pri-
mărie, costumat de astădată în Pierrot, se va risca să-și poarte pașii
catifelați și mandolina între lucarne și întrebarea este dacă lumina
lunii sau întunericul beznă îi vor fi de ajuns, ca să identifice apar-
tenența unui cotoșman, de vreme ce el neavând încă un carnet de
identitate, portofel propriu și o disciplină cetățenească legală,
trebue cineva să plătească amenda de 10.000 lei și să facă șase luni
închisoare. In orice caz, se mai impunea o reformă de bază: des-
ființarea din calendarul pisicilor a săptămînii brînzei.

Primăria a mai încercat înainte de reforma pisicii, o altă re-
formă, tot atît de importantă, reforma pastramei. Aliment barbar,
de carne crudă uscată la vînt și consumat prostește de către o popu-
lație ignară, de cîteva sute de ani, i-a venit într'o zi Primăriei, tot așa
să-l desființeze. Momentul nu putea să fie mai bine ales. In ajunul
Paștiior, să găseau la saramură sute de tone de carne de oaie. Ordinul
subit al Primăriei băgînd panică în producători, a întîrziat zvîntarea
cu cîteva zile și pentrucă o măsură atît de binevenită nu se putea
să nu fie anulată de o instanță guvernamentală, populația, ocrotită
de principiile de higienă comunală, a fost silită să mănînce de Paști
cadavru crud.

Totuși măsurile de operetă ale administrației, în ceeace privește
pe cîini și pisici, vin dintr'o legitimă îngrijorare. Numărul cazurilor
de turbare, dacă este adevărat, sporește și răspunzătoare sunt ani-
malele „sechestrate".
Turbarea nu este pentru această revistă — pardon! — chiar un
subiect de discuție nou. La o vizită făcută Institutului Babeș, unde
se presupune că se vindecă și virusul concret pe lîngă mistica lui
s'au relevat atitudinea imperială a conducătorilor față de bolnavii
veniți din toată țara la tratament și omenia puțin pregătită pentru
mila de aproapele nostru.
Dar între turbare fictivă și turbare reală e o distanță — și
aproape în unanimitatea cazurilor e vorba de o ficțiune, șubredă
platformă pentru pornirea unui tam-tam municipal excesiv.

Turbarea la cîini, foarte rară, este la pisici aproape inexistentă — și oamenii mușcați într'adevăr de animale turbate sunt și mai rari. Aglomerarea statisticii superficiale, ținută anual din simpla prezintare la Institut a celor mușcați de cîini, vine din eroarea științifică în circulație, că dacă te-a mușcat, cîinele trebue să fie turbat, din incompetența constantă de a fi recunoscută turbarea și din axioma falsă că, orișicum, e bine să primești o serie de injecții, măcar pentru moral.

Veterinarii nu cunosc turbarea decît la autopsia creierului, adică atunci cînd nu mai e vorba de servit sănătatea ci statistica, și penibila lor înfricoșare dinaintea unui cîine bolnav cu totul de altceva, le poate da cutezanța, dacă sunt funcționari ai Primăriei, să-ți declare cîinele, de care te leagă viața și sentimentul, proprietatea ei, să ți-l ridice și să ți-l omoare. Nu se știe niciodată ce fel de cîine a mușcat pe omul presintat la tratament. Omul vine și zice: am fost mușcat. *Unde-i cîinele?* L-am ucis. Medicul răspunde: trecî la tratament și dacă e *femee*: ridică fusta.

Suntem o familie, care răspîndită în tot felul de îndeletniciri rurale, trăim între sute de cîini. Personal, am crescut poate vre-o sută și stau permanent cu ei. E o nevoie și sufletească și practică: locuesc o periferie păzită numai și numai de cîini și certitudinile gospodăriei rezidă în măselele lor.

Copiii au fiecare cîinele lui, care-i stă la picioare în timpul lecției, îl însoțește în toată grădina, atent, vigilent și totdeauna gata de joacă și de apărare.

Am avut dulăi mari și potăi minuscule. Am scăpat la țară și în mahala de moartea cu ciomegele, cîini declarați turbați, pe care i-am vindecat subt observație, de alte boli. E turbat în opinia și a vulgului și a veterinarului, orice cîine melancolic, excitat sau suferind, ca oamenii, de dinți, de cap, de neputințe, cu uitătura posomorîtă și alegînd singurătatea.

Am chemat într'o vreme veterinarii să-mi vadă cîte un cîine apucat de un rău ciudat și cînd am priceput că sunt mai ignoranți decît cei care i-au rugat să vie, am renunțat. Atitudinea cîinelui, cîteodată mai deștept decît veterinarul, față de un examen care îl neliniștește, e intuitiv ostilă. Oridecîteori mi-a intrat un veterinar de rînd în casă, mi-a declarat cîinele bolnav cercetat turbat, și cîinele, vindecat cu un purgativ, cu o fricțiune, cu o baie, a mai trăit cîțiva ani. După confuzia actuală a Primăriei, trebuia să-mi fie cîinele răpit și ucis.

Singurul caz într'adevăr suspect l-am avut în primăvară cu cățeaua Cioara, un foarte brav exemplar din neamul ei. Scurtă, masivă, rapidă și promptă la atac, într'o zi, i s'a strîmbat echilibrul ochilor, ca și cum lumina unei pupile căzuse mai jos și în cîteva ore i-a slăbit figura. Am pus-o în lanț și n'am încetat o secundă să ne ocupăm toată familia de ea. Sensibilă la cuvintele mîngîioase pînă la extaz, se vedea că Cioara începe să nu mai reacționeze, împiedecată în expansiunile ei, ca de o paralizie.

Am luat-o, cu permisia savantului profesor, D-l Dr. Fălcoianu, care are tot atita știință cit și conștiință, și i-am dus-o la facultate să o vadă. Profesorul Fălcoianu nu-i un doctor care se urcă și sare cu picioarele pe canapea, ca unii din medicii veterinari, și n'o ia la fugă peste scaune și paturi, de spaima mîrîitului unui cățel. Pentru întiia oară în lunga mea carieră de prieten al cîinilor, m'am temut de turbare și profesorul a oprit cățeaua la școală. După trei zile de observație și de nerăbdare ațîțată, manifestată de stăpîni la telefon, Profesorul a diagnosticat categoric: „Turbarea este exclusă. Cățeaua trebue căutată de altceva. Mai las-o cîteva zile''.

După alte trei zile, alt telefon: „Cățeaua a murit, prezintînd simptome de turbare''...

Care aviz, din două a fost exact? Este foarte probabil că simptomele au fost observate de vreun servitor dela spitalul cîinilor. Impresionați de pierderea cățelei am uitat să cerem proba prin autopsie. Evident ceilalți cîini, din bătătură au fost injectați cu toții, de repetate ori, dar problematica turbare trebuia să vie, după știință, din mușcătură. Ograda e astfel izolată că niciun contact al animalelor gospodăriei nu este posibil cu animalele din afară. Cîtă vreme am locuit în cîmp neîngrădit — vreo opt ani — ograda mi-a fost invadată în timpul cîinilor, de batalioane de pretendenți și nu s'a observat, afară de scabie, niciun caz de altă îmbolnăvire.

Am întîrziat într'o povestire indiferentă majorității cititorilor însă experimentală, ca să arăt cît e de puțin fundată o temere care inspiră o măsură municipală în forma ei ridiculă excesivă, cîtă ignoranță zace în problemă și — fără supărare — în mijloacele de investigație ale medicinii veterinare. Pretextînd turbarea cîinilor, Primăria se dă la libertățile omului și le cenzurează.

In această situație e lesne să se cifreze numărul cazurilor, la cîteva mii și alarma ușoară.

Ceea ce pare să fi speriat Primăria, e moartea petrecută de curînd a unui fost edil, chinuit de o agonie dramatică, furioasă și halucinată, atribuită turbării. Dar unei turbări fără sorginte. Nefericitul biet om n'a avut niciun cîine și nu fusese mușcat niciodată.

Nu însemnează că orice edil sau fost edil e dator să cadă în obsesia acestei morți și să facă abstracție de cumpăt și de temperamentele bunului simț.

T. ARGHEZI

EVENIMENTE OBSCURE

Minunea s'a întîmplat: tanti Sia a ieșit din seninătatea-i olimpiană — și a plîns — adică ea și-a închipuit că plînge, pentrucă lacrima ce s'a prelins din ochiul drept printre două gene, n'a făcut altceva decît să jupoaie o cărare palidă în făina așternută pe obraz— iar pe această cărare se vedeau mai pronunțate crețurile, ca un desen ivit pe smalțul unui vas, după ce praful a fost șters.

A avut de suferit vreo durere covîrșitoare ori plânge pe cineva drag?

Nu — tanti Sia are egoismul prostului, apropiat de (doar cu mai multă timiditate în demonstrații) violentul instinct de conservare al animalelor; în loc să latre, să sforăie ori să urle, Sia plânge și-și șterge ochișorii de găină depilată cu o batistă pe care se află brodat în colț un S roz, mare și încolăcit.

A venit astăzi cu o foarte curioasă noutate pe buze: făcuse o mică excursie în oraș, ceea ce nu se întîmplă în fiecare zi, drumul dela ea la Tăntica (tramvai, corespondență cu autobuzul), netraversînd „centrul''. Insă, motivul acestei abateri dela tabietul zilnic era într'adevăr neobișnuit: tanti Sia s'a dus în oraș ca să cumpere o carte.

O carte? — ne-am mirat noi.

— Pentru Nichă — ne-a lămurit ea, apoi — M'ham dus la o librhărie și vhine un vhânzăthor și io zic „Shă-mi dați o charte desphre rhădăcină''. Și iel zice „N'havem'' — „Dhomnule o charte unde să schrie desphre rhădăcină'' — și iel zice „Nu știu, că n'havem''. Atunci i-am sphus și io „Așha phrăvălie marhe și să n'haveți o charte desphre rhădăcină? Păi dă ce mai țineți prhăvălia dășchisă dom'le? — și-am ieșit''.

Din gușa de pasăre sexagenară, vorbele ieșeau diforme, ca din difuzorul unui aparat de radio răgușit și cu guturaiu. La urechile micuțe se legănau enervați, cerceii „moștenire dela mătușa'', pe care nu-i purta decît rareori, „în ocazii''. Mari cît lopățica unei lingurițe de tort, erau din aur împletit, cu o pată de smalț albastru în mijloc; aveau sensibilitatea unui ac de seismograf, fiind foarte subțiri și ușori. Lina, care nu se împăca de loc cu tanti Sia, o poreclise, „Moartea cu cercei''.

Pe figura ei se instalase acum un prăfos stindard de triumf. „Am ieșit'', era ceva decisiv, stigmatizant — probabil că a tropăit cu toată energia și cu pana roșie dela pălărie ridicată semeț și provocător, în lungul magazinului. Nu-mi închipuiam însă, cum a putut să fie furioasă figura ei, cum și-a descompus urîțenia obișnuită și recompus o alta diferită — cum sunt două măști chinezești — pentrucă, iată, acum obrazul ei e iar liniștit, ca și cum ar fi terminat de spus „Am băut un pahar cu apă'' — iar nu o istorisire de fapte, între care se aflau în ordine cronologică: *a)* Intrarea Siei în magazin — nu unul de încălțăminte ori confecțiuni, ci o librărie adevărată; *b)* Un vînzător, adică un bărbat, deci o posibilitate de întîlnire fizică în perspectivă, o întreabă ce dorește, deci, într'un fel o acostează; *c)* Vînzătorul nu are ceea ce-i cere ea — Sia se găsește în încurcătură: era sigură dinainte de tot ce trebuia să se întîmple în magazin și numai pe temeiul acesta intrase; acum nu mai știe ce să facă, iar vînzătorul o intimidează cu privirile lui mirate; *d)* In sfîrșit, se decide: indignarea e singura soluție — de vină e „phrăvălia'' așa de puțin asortată (pentrucă tanti Sia e convinsă că într'o librărie trebue să se găsească tot felul de cărți, împrumutînd scrisului, ca toți oamenii simpli, isvoare și posibilități infinite. După concepția ei, o librărie ar fi cam astfel prevăzută: în rafturile de mijloc, groase și bătătoare la ochi, cărțile despre petreceri, nunți, bărbați voinici, botezuri, parastase și sîrbe cu taraf; mai spre dreapta, câte un volum despre Tăntica și, în culoarea acadelelor, altul despre Alexandru, ca fiind „oameni de seamă''. Deasupra și dedesubtul acestora, în ordine, tratate despre lucrurile cu care se întîlnea în fiecare zi: Nică, lăptarul, autobuzul, vecinele, varza, ciorba de cartofi, pantofii dela solduri, pudra, mașina de cusut și celelalte. In sfîrșit, într'un colț o „charte'' despre biserică, și, poate, despre moarte. Iși închipuia oare că pe coperta unui volum s'ar afla scris, ca de o mână tremurătoare de copil „Anastasia Vasilescu''?) — *e)* Tanti Sia, înciudată că nu a găsit „Chartea'' și s'a făcut, oarecum de rușine — și apoi mîhnită de renunțarea la vînzătorul zîmbitor și poate pentru ea, frumos (la cîte renunțări nu sunt silite femeile, numai trecînd pe o stradă circulată, deoarece își materializează dorințele în fiecare bărbat „bine'', întîlnit!), părăsește, protestînd cu răpăiala călcîielor de lemn, magazinul — fapte ce reclamau stări sufletești diferite. Insă, figura Siei e imobilă și n'a învățat prea multe dela natură; dealtfel „stările ei sufletești'', sunt ușor evaporate, ca niște picături de eter — și nu mai lasă nicio urmă, așa cum nu lasă urme sborul unei păsări.

Două mișcări (ca un dans format din două figuri) am putut distinge pe obrazul ei, printre cute: aceea de pisică, adulmecînd carnea crudă, așezată pe o masă prea înaltă — apoi aceea de veselie, — un rîs ghițăit, hîrjîit, ca un ferăstrău în funcțiune, destul de rar, pentrucă nu rîdea decît atunci cînd auzea vreo glumă ușor de priceput și spusă pe față, dacă nu chiar grosolană, — apoi Sia avea pudoarea de a nu-și arăta dinții prea mult; uneori, rîzînd, și-i acoperea cu vîrful degetelor, ca o țărăncuță prostănacă.

O privesc cu veșnic nepotolită curiozitate: cu cerceii ei, cu obrajii supți, cu bărbia lemnoasă și pana roșie, înfiptă în frunte, tanti Sia pare un straniu idol african, împodobit după monstruoase legi estetice.

Dela o vreme am observat că își pudra obrajii prea tare, iar parfumul ei de liliac, ieftin și împrăștiat fără milă, îi îmbîcsise de nesuferit toate rochiile, — încît într'un rînd Alexandru a deschis fereastra, spunînd fără prea multe menajamente, că îl doare capul; din fericire însă, tanti Sia, prin ce fel de judecată nu știu, a luat aceasta drept un compliment („parfumul meu e amețitor'', poate), și deschizînd pe furiș geanta, a scos o sticluță-échantillon, din care a turnat în castronașul palmei, așa cum ar fi turnat oțet în salată. Cît despre pudra ei, era de o calitate inferioară încît se transforma în fulgi pe figura de copac bătrîn: Sia, întotdeauna părea că vine dintr'o stradă de iarnă, aducînd pe obraji un mic peisaj caricatural. Toate acestea formau arsenalul ei de farmece.

Acum, fosta croitoreasă și actuala soție de „funcționar clasa III-a'', din necesară, devenise doar simplă tolerată, adiacență nefolositoare a casei cu pian. Bărbatul o privise la început cu multă aversiune, sfîrșind prin a o accepta, așa cum acceptase pianul și tăcerile mediative ale Tănticăi, odată cu dragostea ei.

Sia n'a înțeles acestea, cum nu putea înțelege multe alte lucruri — și își aroga tot mai multe drepturi: își înțelegea pe deplin rolul ei de musafiră. La masă nu se mai deranja ca să servească pe nimeni — din cînd în cînd doar, îi întindea timid solnița lui Alexandru, fie că acesta avea sau nu nevoie de sare.

Pînă la urmă reușise, în mică măsură, s'o enerveze pe Bunica:
—Ce-o fi avînd, dragă, femeia asta de tot vine pe aici? Nu-ți mai poți trage sufletul de ea!

Nimeni nu ghicise încă secretul pe care-l ascundea, așa cum se pricepea, bătrîna cochetă, cum ascunde un copil o faptă rea. Certitudinea acestuia am avut-o printr'o mică întîmplare:

Intr'o zi cînd atmosfera neliniștită din casă devenise mai densă — iar pereții și tavanul păreau că se strîng într'un cub din ce în ce mai mic, înăbușitor de mic, ca unul din cele întrebuințate în lecția de geometrie: Alexandru a lipsit două nopți la rînd, fără niciun semn de viață.

Tăntica ajunsese la un hotar de unde începea să cerceteze toată „iubirea lor'', cu mari aventuri lăuntrice și altele, mai mari, virtuale (așa cum printre rîndurile unei cărți de povești, ai vedea înfăptuirea altora mai grozave). In același timp Tăntica făcea exerciții pe barele albe și negre ale pianului: Alexandru, Alexandru, spunea fiecare bemol — vreodată? întreba do diez — niciodată rostea oracolul lui do, simplu și dominant ascet. Nu erau decît de-

getele atente. Gîndul ei fugea printre sunete ori plutea pe sferele lor, către revizuiri de vechi și prăfuit material amoros, către plăsmuiri repezi, stinse într'alte gînduri — așa cum se stinge lumina zilei la gura ferestrelor, cînd se aprinde în casă becul electric.

Astfel Tăntica nu o putea vedea pe Sia, care, în acest timp, tocmai sărbătorea o luminiță aprinsă în simțuri. Pe spata unui scaun, Lina așezase o haină de a lui Alexandru de pe care se chinuise să scoată o pată, urmă a unui chef mai vechi. Călcată frumos, haina învelise cu umerii ei largi oasele scaunului. Tanti Sia s'a prefăcut un timp că se interesează de locul de unde se irosise pata — apoi, prinsă ca de un farmec de binecunoscutul parfum de tutun ce mîngîia reverele, și-a apropiat cu încetul nările de stofa cenușie. Degetele adulmecară marginile mînecii, apoi se prelinseră ca niște rîme în golul mătăos, dibuind în gînd carnea.

Din umbra fotoliului în care citeam, ascuns, îi puteam urmări mișcările din care culegeam o altă și nebănuită Sie; cuprinsă de un soiu de criză fetișistă, femeia își uitase stăpînirea de sine, se așezase pe scaun și-și alinta ușor obrazul de gulerul pîslos. Brațul ofilit se urca prin mînecă, în felul fumului pe horn și căuta acum rotunzimea umărului.

Tanti Sia a oftat apoi, ca după o încordare prea lungă și prea îndestulătoare. Ridicîndu-se, mi-a surprins privirile pe care le întorceam în grabă spre cartea deschisă — și vru să-mi dea de știre că pînă atunci n'a făcut altceva decît să studieze locul „cu pricina" :

Mhî!

adică „E fată bună Lina asta".

După ce a terminat povestea cu librăria, Sia a tăcut. Cîte secrete se puteau ascunde în tăcerea ei? Iată că ne mai rezerva o surpriză: și-a dres glasul, s'a mișcat pe scaun, și-a lovit vîrful năsucului cu mîna ca și cum ar fi alungat o muscă, apoi:

— Ii-am sphus lu' Nichă — zic „shă facem și noi nhuntă ca toathă lumea".

Lina care tocmai aducea tava cu cafele, rămase înlemnită lîngă ușă, cu o gură de bulldog ce așteaptă să-i arunci bucățica de carne din mînă.

Tanti Sia vroia să se cunune. După tot ritualul: cu preot, voal, beteală și chiar lămîiță, vroia biata femeie să fie și ea în rîndul oamenilor, cu fotografie de mireasă în ramă „ca să știe de ce a trăit". Trecuseră zece ani dela cununia civilă cu Nică (neavând mijloace atunci, au renunțat la cea religioasă) — și între timp Sia trăise cu un singur ideal, astfel cum alții trăiesc și mor cu nostalgia țărilor exotice, pe care niciodată nu au să le vadă. Astfel, Sia avea nostalgia toaletei de mireasă și a „Isaiiei dănțuiește". Poate vroia să se vadă și ea centru al interesului mahalalei — cînd, legată cu aur la cap, preotul o va binecuvînta și lumea strînsă în biserică o va admira: „Ce frumoasă e coana Sia!" — căci așa e lumea — indulgentă față de toate miresele, dispusă să acorde orice, din bunătatea inimii și în speranța chefului ce trebue să urmeze".

Strînsese ban cu ban în acest timp — pentrucă Nică mai avea o meteahnă, cea a ecesivei economii, și n'ar fi dat niciun leu pentru un lucru care, în definitiv, pe el nu-l încălzea cu nimic — făcînd fel de fel de planuri: pe cine o să poftească „atunci", ce mîncare o să prepare, taraful pe care să-l angajeze, astfel cum un copil își imaginează pe măsură ce citește o poveste, castele înegrite de ploi, Feți-Frumoși și Domnițe suave.

După ce închipuirea ei trecea în revistă toate amănuntele (pentru că vroia ca lumea să afle că „știe să primească", se aduna ca în jurul unui centru de gravitate, către rochia de mireasă. Tot astfel, un excursionist pasionat, după ce studiază pe hartă drumul de urmat în munți, se oprește subliniind cu vîrful unghiei numele vreunui pisc despre care a auzit vorbindu-se — și pornește cu gîndurile către imaginea acestuia, văzută doar prin cărți poștale ilustrate: își simte mușchii încordați, aerul tare îl pălmuiește, ochii se pierd în ceața orizontului: „De pe Ceahlău se vede marea" (pentru tanti Sia: „In rochie de mireasă, orice femee întinerește cu douăzeci de ani").

Sia cumpărase de toate, pregătise totul — lipseau numai nunii; și atunci se gîndise la Tăntica. Dar Tăntica se codea să dea o promisiune precisă: avea de preparat o audiție a clasei ei, peste cîteva zile cîntă la radio — avea de pregătit concertul ei anual — și alte pretexte pe care Sia nu le putea înțelege, fiindcă niciodată nu se întrebase ce înseamnă un „concert". Cuvintele pentru ea aveau o limitare drept și sigur scrisă așa cum sunt anunțurile care interzic fumatul în instituții — înlăuntrul coajei sonore învăluitoare nu se afla decît obiectul, pipăibil ori măcar vizibil. Astfel „Dragoste" pentru ea însemna strîngerea corp la corp între un bărbat și o femee — „durere", doi ochi storși ca niște bureți din care picură lacrimile — „veselie", o gură larg deschisă, ca acelea de pe reclamele pastelor de dinți. Cît despre cuvintele care nu-i puteau trezi niciun fel de reprezentare — spre exemplu „gîndire, șovăială", nu le întrebuința niciodată sau, dacă le auzea rostite într'o frază, se înșirau între percepțiile ei ca niște pauze albe, spălate, cum sunt clișeele insuficient expuse luminii.

„Concert" i se imprimase în memorie, auzindu-l de prea multe ori, totuși, nu-l înșurubase unui obiect precis, nesimțind această nevoie — ci, foarte comod, închisese înlăuntrul lui toată casa Bunicii, cu pianul, Tăntica și Alexandru. Astfel, că, dacă ar fi auzit în trecere pe stradă, rostindu-se cuvîntul acesta, și-ar fi adus aminte de Bunica și toate persoanele întîlnite în casa ei, — simțind apoi și o căldură moleșitoare în piept, fiindcă în el, ca într'o carte, era cuprins și Alexandru.

Așa, că, acum, ea nu putea înțelege prea bine ce vroia să spună Tăntica invocînd motivele „audiție" și „concert". Perindînd în minte toate imaginele ce ieșeau ca dintr'o cutie vrăjită, din sertărașele „concertului", s'a oprit la Aleandru — și vag, a simțit un fel de gelozie.

Și tanti Si a a plîns de teama ca să nu-i dispară ca după o cortină opacă speranța rochiei de mireasă, dacă Tăntica o refuza — și de teama că Alexandru, fugind din visul ei în care îl vedea naș, elegant și voinic, aplecîndu-se s'o sărute pe obraz, — să nu se alăture „concertului".

Miloasă, Bunica făcu un semn discret cu sprînceana Tăntichii chemînd-o în odaia alăturată — iar Sia, înțelegînd că de ea vor să vorbească și sigură de reușită acum, își șterse ochii și își reluă figura nepăsătoare ca o haină de toate zilele, pentru a se duce la bucătărie „să vadă ce mai gătește Maria". Deși nu era lacomă, îi plăceau lucrurile gustoase.

— Ce-are să fie, dacă îi faci și ei, odată, pe voie? Biata femeie— — poate că nu are cine s'o cunune! — pleda Bunica.

— Bine mamă — protestează Tăntica — dar nu te gîndești că e ridicol: o femeie bătrînă, îmbrăcată ca o maimuță de circ! Ce vrei să nu mai pot sta de rîs în timpul cununiei?

— Ei, se supără Bunica, mai mult de cuvîntul „bătrînă", pe care nu-l putea suferi în gura celorlalți — Și ea e om. Pe urmă cine o să te vadă ori să te cunoască acolo?

Tăntica, cedînd, a rămas stabilit să fie nună, împreună cu mine. Sia a fost relativ mulțumită, pentrucă ea sperase într'altfel. Insă, după ce plecă, Bunica nu s'a putut opri să-și spună gîndul adevărat:

— Doamne ferește, cînd nu se uită omul în oglindă....

Automobilul despletea șuvițe cărunte de praf, executînd salturi de barcă încolțită de valuri. Eram: Tăntica, eu și Bunica — și ca să fim după tot ceremonialul, două lumînări îmbobocite și înflorate. Mașina se înfunda tot mai mult într'un labirint de străzi nevolnice, unde excitam curiozitatea femeilor îmbrăcate în mătasea de Duminică. Aveam peisajul adecuat evenimentului la care urma să luăm parte — noi, președinți veseli ai unui comic cotillon.

— Am putea s'o dăm la jurnal pe tanti Sia — spunea Bunica. A mai fost acum cîteva zile una de o sută de ani, care s'a măritat.

Un chefliu în cămașe țesută în arnici și cu un brîu roșu (începeau primele călduri), se ridică dela singura măsuță a unei circiumi și, înălțînd un sifon, ne făcu semne, strigînd:

— Se duc la botez......... apoi o înjurătură: era doar un binevoitor salut de primire.

Nicio tăbliță nu indica numele străzilor; din fericire toată lumea o cunoștea pe „coana Sia" și aflase de nunta ei.

Lume multă, — o poartă dată de gard; o fată ieși în întîmpinarea Tăntichii: „Săru'mîna". Era una din nenumăratele nepoate ale Siei, care ținea foarte mult la neamurile ei — „Noi suntem dela Ploiești", spunea ea cu trufie. Ploiești era orașul natal al Siei, ceea ce nu înseamnă puțin lucru. Și Sia, din dragoste, îl vizita de cîteva ori pe an, mai ales cînd avea cîte o nepoată de măritat. Fata care era drăguță și desghețată ne conduse spre unica odaie a locuinții

(afară de aceasta, mai avea o bucătărie și o magazie) ce servea de dormitor, sufragerie și salon.

Sia încă nu-și terminase găteala: o altă nepoată tocmai îi aranja voalul și beteala (mai era și o coroană de lămîiță, pe care, văzînd-o, Bunica își stăpîni cu greu o clipire a buzelor spre rîs). Insă Sia avea ochi roșii, iar celelalte rude din jur, o mutră fiartă. Mama lui Nică ne povesti în șoaptă ce se întîmplase: era totul pregătit, pînă și puii pentru masă fuseseră fripți, cînd iată că interveni cineva neașteptat — o persoană al cărei consimțămînt uitaseră cu toții să-l ceară: Nică se deșteptă din amorțirea larvară de toate zilele și protestă:

— Nu vreau să mă însor! — uitînd că e cununat în regulă la oficiul stării civile, încă de acum zece ani; motivul i-l spusese maică-și, mai tainic:

— E bătrînă, nu vezi? — e bătrînă! E mai mare decît mine.

Și realitatea pe care tot amînase s'o vadă pe deaîntregul, crudă, dintr'o lehamite a întregului trup, era cu atît mai respingătoare acum. Ca un om care ar fi dormit o noapte întreagă într'un pat cu broaște, și, trezindu-se dimineața e aproape să leșine de silă.

Nimeni însă n'a avut curajul să comunice aceasta Siei — și astfel stăteau încurcați în situația aceasta fără ieșire posibilă — deoarece nu poți face pe cineva cu sila, ginere. Și orele treceau în grabă — mireasa plîngea fără să priceapă nimic — și se apropia timpul să înceapă ceremonia.

Tot mama lui Nică avu ideea salvatoare: a luat o sticlă cu vin din cele pregătite pentru ospăț, și cum mirelui nu-i displăcea vinul bun — mai cu o vorbă veselă, mai cu un pahar de pelin, omul se ameți — rezistența lui deveni ca o cîrpă de șters praful în mîinile energice ale mamei. Noi i-am găsit astfel: Sia grăbindu-se să-și termine toaleta nupțială — soacra, o femeie inteligentă și șmecheră privind-o cu ironică indulgență — iar ginerele stînd pe un scaun, moale, ca o sperietoare de ciori trasă în țeapă; nici nu luă în seamă intrarea noastră, primită cu reverențioasă bucurie. Sia ne zîmbi cu ochii roșii, căutînd și așteptînd alături de noi încă pe cineva — pentru care vroise, poate, să fie frumoasă și de teama căruia ținuse îndelung lacrimile, nepierzîndu-le din control. Zîmbetul ei se mai șterse, decepționat: Tăntica nici nu se gîndise măcar să-l invite pe Alexandru.

Dar peste această mîhnitoare lipsă, veni să se așeze promisiunea petrecerii ce avea să urmeze adică: băuturi, dans, oameni mulți, toaleta de mireasă. Sia își mai trecu dosul palmei pe subt nas pentru ca să știe de nu i-a rămas mărgeluța vreunei lacrimi, apoi își îndreptă risul de cal ce nechează, către preotul care tocmai sosea escortat de dascăl. Preotul era de curînd hirotonisit și avea o față de copil șiret, pe care deabia o maturiza o bărbuță rară. Iși aplecă fruntea, ca să nu se lovească de pervazul ușii. Lumea de afară se strînse către odaie, ca și cum ar fi început să cînte o flașnetă, iar ursul ținut cu un belciug de țigan, s'ar fi ridicat pentru joc „de unu' singur".

Insă nu era urs — și se mărita tanti Sia: toți aveau figurile luminate de veselia ce se anunță.

S'ar fi părut totuși, că tanti Sia nu era chiar o persoană caraghioasă pentru ei — ci se bucura în mahala de toată considerația cuvenită unei soții de funcționar clasa III-a. Apoi, Nică fiind un om inaccesibil (nu vorbea absolut cu nimeni, indiferent la tot ce se urzea în juru-i și avînd prestigiul de funcționar „la Stat" — toți se mîngîiau cu posibilitatea de a fi prieteni cu soția măcar — așa cum unii burghezi își au vanitatea satisfăcută prin faptul că soacra cutărui ministru le calcă pragul casei — fără să se gîndească, în amîndouă cazurile, că, fie soacra, fie Sia, țin poate tot atît de puțin loc în viceața „omului mare', cît și ei.

Pentrucă Nică o ignora pe Sia mai tot timpul: scria „ceva" într'un caet, fuma din pachetul de tutun „de a mai bună calitate" și se ocupa de grădină.

Totuși Sia se degajase prin covîrșitoarea ei personalitate, de răsfrîngerea considerației acordate soțului, asupra ei — și cu timpul „coana Sia" ajunsese să însemne doar „Coana Sia"; Nică era uitat—i se plătea cu aceeași monedă cu care plătea el: indiferența. Ceea ce nu putea să-l supere cîtuși de puțin; era chiar fericit. Trecea printre privirile lor ca printr'un pustiu.

Acum Nică stătea, ținut strîns la braț de către mireasă, ca să nu se clatine și asculta somnoros, opac, vorbele preotului:

— Cunună-se robul lui Dumnezeu, Niculae cu roaba lui Dumnezeu, Anastasia — rosti acesta și-l isbi pe Nică în frunte cu verigheta, ca să-l mai deștepte; omul clipi speriat și repede (tic rămas din timpul cînd fusese internat la „Mărcuța").

Sia era serioasă, gravă, conștientă de rolul ei, poate vrînd să-și valorifice astfel frumusețea în ochii preotului.

Era cald ca într'o bucătărie în timpul prînzului. Eu și Tăntica, fiind nunii, îi încadram pe tinerii căsătoriți, avînd în față figura resemnată a bunicii (și eu și Tăntica ne gîndeam în acest timp „Doamne, de nu i-ar veni să rîdă!"). Tot își mai ștergea din cînd în cînd, nasul, bunica, însă atît de elegant și natural întît nu se observa că, în acest timp, pe gît îi aluneca o înghițătură de rîs. Toate ar fi mers bine pînă la sfîrșit, dacă preotului nu i-ar fi trecut prin minte, văzînd cu cine are deaface, să-l pună pe Nică să spuie „Tatăl nostru".

— Ta tă' nostru, care'e eși'n ceru — începu acesta — și ceilalți, cu toții, deschiseră ochii mari, auzind — minune — Sfinxul vorbind.

— 'N ceru'i..... sfințească-se nume'e tău..... — apoi îngheță.

— Fie voia ta — îi șopti preotul. Zadarnic. Nică amuțise; broboane mari de sudoare îi încoronară fruntea, ca niște flori străvezii de lămîiță. Era efortul prea mare? Din depărtările vechi și zidite de nebunia lui, se sileau să iasă la iveală resturi de rugăciune — și astfel nu mai auzea șoaptele din jur. Iși căscă într'un spasm chinuit gura pleoapele i se dilatară — și toată figura lui era la pînda unui cuvînt

pe care-l simțea rătăcit pe aproape. Avea mutra zbîrcită a unui mops necăjit de o muscă pe care nu o poate înhăța.

Preotul își luă seama deodată: Nică devenise impresionant, aproape tragic: bunica își uitase poșeta descisă, dascălul citea cu cartea pe dos — și atunci, legînd în grabă firul rupt, recită repede și neatent, rugăciunea pînă la sfîrșit. Doar Sia aștepta — nu știa nici ea ce: poate să se scoboare o scară cu îngeri care s'o felicite. Privea fix și absent înainte. Poate se împietrise de teamă să n'o doboare emoțiile.

Cununiile așezate în cap, îi prefăcu pe cei doi comici căsătoriți deabinelea în actori de vicleim, iar Isaiia dănțuiește, compusă din: ginere, care avea ghiulele atîrnate de picioare, mireasa, care se pregătea să țopăie un vals și cei doi nuni cu figurile umflate de rîs, deveni un joc de călușari. S'a terminat. Sia a ieșit în curte ca să primească felicitările, pentrucă în casă nu era loc. Nică s'a așezat pe un colț al patului, ca un animal împușcat: aștepta ora de culcare. Mama lui ne povesti cîte a mai pățit biata Sie, cu el, pînă acum.

— Cînd plouă cu trăznete se ascunde subt pat de frică — și cînd e singur în casă, n'ar ieși Doamne ferește, dacă intră cineva în curte. Odată le-a furat hoții tot-tot din magazie, nici o surcea n'a rămas.

Se înjghebă o horă în mijlocul drumului: oamenii o cereau pe mireasă ca să joace între ei; însă pe Sia o prinsese în ușe o bătrînă cu fustă creață, albastră ca scrobeala de rufe — și cu ochelari:

— Am auzit dragă! (ce-o fi auzit?) Păi, să fie cu noroc. Că te văzuși și 'mneata la casa 'mneatale. (Sia avea gospodărie de zece ani).

Mireasa îi surise condescedent și tropăi, nerăbdătoare să joace.

— Coană Sie, hora miresii! — o cheamă o vecină.

Bătrîna se numea coana Marița. Mai tîrziu cînd Sia m'a anunțat „Șthii — a murit choana Marhița!" am clătinat compătimitor capul "Săraca de ea! (ne era doar cunoștință comună).

Sia s'a prins în joc lîngă un tînăr cu coate și genuchi la haine și cu o șapcă de șofeur, în cap — îi ziceau toți „studentul" — și astfel ne-a fost arătat de către coana Marița, ca fiind una din personalitățile ce dădeau strălucire petrecerii. „E student într'a doua la meserii", mai adăugă ea, încîntată că ne poate furnisa atîtea informații deodată. Fapt e că Sia învîrtea hora mai mult în partea lui, găsind din cînd în cînd ocazia să-l lovească în glezne cu vîrful pantofilor ei.

După asta veni un vals, partener fiindu-i tot „studentul" — și tanti Sia uită de existența noastră. De astă dată „cei dela noi" fiind în număr mai mare și preferindu-le societatea, se făcuse că ne uită — pentrucă în casă nu s'ar fi putut dansa (o mai stînjenea și Nică), iar Tăntica, adusă pentru fastul ceremoniei („E hartisthă" va fi recomandat-o ea — și oamenii au așezat-o atunci, în gînd, alături de țambalistul dela circiuma din colț, ori de zugravul din a doua stradă, în cel mai bun caz vor fi socotit că face parte din vreo trupă ambulantă, care joacă pe la cinematografele de cartier; totuși simpla

prezenţă a Tănticăii le impusese prin modestia ei) — odată ce-şi îndeplinise rolul o stingherea acum. Desigur însă că, dacă, în vreo altă ocazie, „cei de pe la noi" s'ar fi găsit în număr mai mic, Sia ar fi fost stînjenită faţă de Tăntica, iar dacă vreunul din aceştia ar fi întîlnit-o în oraş, acompaniind pe Bunica, s'ar fi făcut că nu-l vede. Balansa între snobism şi încrederea acordată fără reticenţe de către mahalaua ei. Acum îi era teamă ca, ţinîndu-ne de urît, mahalaua să n'o înlăture: „Coana Sia s'a schimbat — s'a făcut cucoană şi nu-i mai place între noi". Ca toţi oamenii ce vor să-şi joace vieaţa pe mai multe planuri. Sia nu putea decît să provoace nemulţumiri. Dar, cu indiferenţa egoistului, ea nu cugeta acum decît paşii valsului şi nu simţea decît braţul dansatorului.

Reveni — şi, pentru a ne grăbi plecarea, aşeză pe o mescioară, pentru noi, farfurii în cîteva feluri adunate mai toate de prin vecini. Friptura de pui era foarte gustoasă, iar vinul de bună calitate.

In uşă se ivi un bărbat slab, 'nalt, cu o faţă tuciurie şi o mustaţă ca un pămătuf din păr de cal pentru şters praful; la butonieră avea un trandafir desfăcut ca o varză albă şi în mînă o cutie cu bomboane „de o litră". Le oferi galant miresei, scuzîndu-se că a întîrziat „fiindcă a avut ceva afaceri". Tanti Sia de bucurie călcă strîmb şi-şi desprinse tocul la un pantof. Trebui să-şi caute alţii: erau negri, dar tot nu se vedeau de subt rochia cu trenă. (Sia avea un picior extrem de mic; cînd eram de zece ani, se lăuda că ar putea să-mi încalţe pantofii).

Mama lui Nică privi semnificativ la perechea din pragul uşii: ştia multe despre noră-sa şi trebuia să le tacă, în mod înţelept, ca să nu strice „fericirea casnică" a fiului — în acelaşi timp privirea ei era teribil de naţionalistă: „Cum mai găseşte una ca asta!...,".

Astfel înţelesei că bărbatul cu trandafir la butonieră (elegantă de acum două decenii, însă, care deabia acum ajunsese prin partea locului, trebuindu-i un timp mult mai îndelung decît celui mai încet viermuş) — trebue să fie giuvaergiul care-i montase inelul. Şi bărbatul destul de tînăr încă, părea într'adevăr plin de afectuoase atenţii faţă de Sia (prestigiul soţului — cochetăria ei — piciorul foarte mic — ori chiar uriţenia ei, să fi conţinut atîta seducţiune?). Fapt e că Sia era căutată încă, la vîrsta de cincizeci şi şapte de ani; cît despre giuvaergiu am aflat (chiar din gura ei) că era însurat.

Iată de ce Sia nu putea fi nefericită; nu numai din cauza prostiei. O compensare naturală.

Giuvaergiul nu ştia să danseze — tanti Sia nu putea sta locului; deci a răspuns iar invitaţiei „studentului', încredinţîndu-şi figura ca un cal cînd strănută. Perechile începură să cotească jocul spre curte, deoarece în drum se răscolise un nor de praf dens, ca fumul iscat cînd dă laptele în foc. Giuvaergiul o urmări un timp pe tanti Sia, apoi, pe gînduri, rupse una cîte una petalele trandafirului dela butonieră. Poate, fără să vrea, femeia îl făcuse gelos; dar „studentul" era prea tînăr şi curios (auzise atîtea despre „coana Sia"!), încît bătrîna cochetă, la rîndul ei curioasă, nu-i putea rezista. Cine

ştie? — peste cîteva zile mahalaua va avea un nou subiect de comentat şi tanti Sia va sosi în casa bunicii cu veşti mai picante.

Nică adormise cu bărbia îndesată în piept; un somn greu, dar fără murmurul răsuflării — un somn de statuie chinuită.

Se înserase — din casele vecine, bărbaţii aduceau mese pe care să le întindă în curtea ospăţului. Prin întuneric începeau să plutească lămpile cu abat-jour de foiţă, purtate în mîini, ca nişte felinare de gondolă, pe ape. Potolindu-se dansul, un ţigan prinse a chelălăi, ca un cîine somnambul, „Fetiţele cu şorţu'n brîu".

Mireasa, care nu-şi lepădase nici acum voalul şi lămîiţa, ne conduse, cu demnitatea elegantă a unei regine deabia coborîtă de pe treptele tronului, pînă la automobil. Silueta ei se pierdu între umbre şi luminiţe, ca o fantomă albă.

CONST. NICOLESCU

LA UȘA DESPĂRȚIRII

Ocrotitoare-a chinurilor mele,
Le-ai înmulțit, de ce să le stîrpești?
Și le-ai făcut din ce în ce mai grele,
Cu tot ce-ai învățat să născocești.

Atunci cînd te-oi vedea fără de vrere,
Trecînd din nou prin viața mea pustie,
Iubind, te-oi ocoli ca pe-o durere,
Ce din adînci păreri de rău învie.

Dar iată: cerul negru e la față,
Și-i trist ca și Isus pe Ghetsemani,
Și stele toate cîte le-are'n brațe,
Sunt ca și policandre de castani.

Tu, cerule, prietenu-mi de drum,
Care m'ai liniștit de-atîtea ori,
Ia parte la durerea mea de-acum,
Deslănțuie furtuna ta de nori.

Aruncă grindină și foc și vîlvătăi,
Și naște 'n lume monștri și vedenii,
Să văd cum arde 'ntreagă în văpăi,
Să nu rămînă decît scrum peste milenii.

Cum să îndur eu ceasu-acesta rău?
Blesteme și înjurii nu-s deajuns!
Cuvîntu-mi e ca bolovanul greu,
In gînd e întuneric nepătruns.

Căci am ajuns la ușa despărțirii...
Chinuitoareo, bună și 'ntristată,
Nu o deschide! Las'o părăsirii:
Printr'însa nu voi trece niciodată!

GHEORGHE CORNEANU

CONTRIBUŢII LA ISTORIA PICTURII ROMÎNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

ÎNCEPUTURILE PICTURII MODERNE ÎN MOLDOVA

G. ASAKI — ÎNVĂŢĂMÎNTUL ARTISTIC — ELEVII CLASULUI DE ZUGRĂVITURĂ

„Ca la toate popoarele aşa şi la noi, spune C. Diaconovici în Enciclopedia sa, — pictura, arta principală a timpurilor moderne, îşi are originea în icoanele bisericeşti. Cele dintîi începuturi în această direcţiune le găsim în perioada slavonismului bisericii noastre. Pictura bisericească pînă în ziua de astăzi a rămas aproape aceeaşi, reprezentând figuri de sfinţi şi sfinte lipsite de orice expresiune, afară poate de evlavia căutăturii. Celebre prin legendele lor poporale cînt din acest timp cele 17 icoane, în fiinţă în mănăstirile şi bisericile din România, ale Sf. Fecioare, şi amintite de episcopul Melhisedec. Deosebit de acestea, mai găsim şi altele în legătură cu sculptura bisericească în o mulţime de localităţi din toate ţările locuite de Romîni. Ca artă ne prezintă foarte puţin interes. Deosebit de icoane sfinte propriu zise, mai găsim şi picturi pe păreţii bisericilor, cu sfinţi şi scene biblice, şi mai tîrziu apar tot aci şi reproducerea portretelor întemeetorilor de biserici şi mănăstiri. De pe acestea s'au putut aduna în cea mai mare parte figurile diferiţilor Domni şi ale familiilor lor din România. Ca şi figurile din icoane, aşa şi acestea nu prezintă nicio valoare artistică''. [1])

Nu împărtăşim, fireşte, punctul de vedere al autorului acestor aprecieri. Le notăm însă, pentru a arăta ce credeau primii cercetători despre începuturile noastre artistice.

Biserica a stimulat cele dintîi realizări de artă romînească şi activitatea iconarilor noştri a însufleţit o mişcare artistică ale cărei roade nu se pot tăgădui.

„Una din cele mai fermecătoare arte a popoarelor luminate, pictura, n'a avut alt adăpost în Moldova, — spune Asaki, — decît în biserică, unde din vechime s'au păstrat, aşa precum gradul de atunci a ghibăciei au informat-o''.

[1]) *Const. Diaconovici*, „Enciclopedia Română'', vol. III, 1904, pag. 598.

„Această artă, — spune N. A. Bogdan, — luîndu-se apoi ca un ce sfînt, ca o parte esenţială a religiei ortodoxe, nu s'a căutat cu înaintarea vremilor să se schimbe, să se modernizeze instructiva, spre a nu se aduce astfel oarecare ştignire credinţei strămoşeşti. Şi astfel, pe cînd în ţările mai civilizate şi chiar în pravoslavnica Rusie, s'au introdus şi în biserică arta zugrăvirii după natură, icoanele moldoveneşti, — singurele îndeletniciri ale unor zugravi fără o deosebită cultură artistică, de multe ori călugări sau dascălii, în acea epocă unde nimenea nu simţea nevoia de a reprezenta vederi sau figuri profane, nici în palate, nici în bordee, — la noi în Moldova, în Iaşi, capitala ei, au rămas aceleaşi ce au fost cu câteva veacuri înainte.

„Abia pe la sfîrşitul celui de al XVIII-lea veac s'a gîndit Cîrmuirea de atunci să trimită la Viena pe un zugrav de biserici mai deştept, un Eustaţie, ca să se procopsească în Academia de belle-arte austriacă. Revenind la Iaşi, Eustaţie a început a schimba ceva din formele arhaice ale picturii moldoveneşti de prin biserici, dar, avînd ideea sa preconceputa asupra nealterării stilului vechi ortodox, cu tot talentul şi cu învăţătura ce primise, nu numai că n'a îndreptat nimic pe calea propăşirii, dar se pare că a degenerat mai rău, urmat apoi în ideile sale şi de elevii ce-i avu'' [2]).

In anul 1812, cînd Gheorghe Asaki se înapoiază în ţară, scoţînd din lăzile aduse din călătorie studii de portrete şi schiţe după operele grandioase ale Renaşterii, compoziţii cu figuri în mişcare, fără tirania formelor impuse de un stil dogmatic, — cu îngeri care îngenunchează cum trebue, cu Fecioare care zîmbesc şi Iisuşi ce te privesc în faţă, cu Napolitane pasionate, acoperite cu veşminte moi de catifea, învăluind şi descoperind trupul după voe, atunci, într'o clipă, am îmbătrînit cu cele cîteva sute de ani care ne despărţeau de Apusul artistic.

Ortodoxismul plastic însă, intră într'o fază de îndoială. Dela frumoasa pictură bizantină a frescurilor noastre bisericeşti, se trece la o pictură laică, străină de spiritul nostru, la o artă superioară, fireşte, dar care reduce totul la omenesc şi neglijează esenţa divină.

Nu se va mai încălzi nimeni privind Fecioarele bizantine cu ochi mari, cu buzele strînse, zugrăvite naiv pe scînduri groase. Nu se va mai frămînta nimeni în faţa Iisuşilor răstigniţi. Nici Fecioarele zugravilor de subţire, nici Iisuşii întunecaţi nu vor mai avea puterea să lupte cu avîntul cel nou şi cu atît mai puţin cu tipul de Fecioară adus de Asaki după modelul popularizat de Renaştere: o fecioară uşor desfăcută la gât, cu zîmbetul pe buze, care-i cucereşte pe toţi prin frumuseţea ei omenească. Maica Domnului nu mai are ochi speriaţi şi buze strînse, nici mantie să cadă dreaptă. Priveşte cu ochi calzi, cu pleoapele puţin închise. Ţine capul uşor aplecat spre umăr, lăsînd astfel o şuviţă de păr blond să-i lunece spre piept. Cu mîini albe şi subţiri, cu surîsul colorat pe buze, Fecioara cea nouă strînge în braţe un prunc cu

[2]) *N. A. Bogdan*, „Oraşul Iaşi'', Ed. II-a, 1913, pag. 317.

obraz vesel, care se agață de gîtul maicii sale, cu înfățișarea fericită a oricărui copil sănătos.

Madona aceasta apare Moldovenilor nu numai ca o pată luminoasă în întunericul din 1812, dar și ca o pictură atrăgătoare, cu mlădiere și mobilitate infinită.

Infățișarea molatecă a trupului și brațelor uimea pe credincioșii obișnuiți cu rigiditatea artei bizantine. Ei priveau acum omenescul, arta evoluată care luase locul stîngăciei.

Cum ar fi putut rămînea nepăsători, când aveau dovada că dincolo de hotare clocotea o voință de artă care-i covîrșea?

Cum puteau să nu-i dea ascultare cînd Asaki exclama îndurerat: „Oare putem noi privi la aceste lucruri urmate înaintea ochilor noștri fără a nu ne întrista că numai nația noastră, în cea mai mare parte, este lipsită de aceste îmbunătățiri și mai înapoiată decît toate neamurile Europei și decît multe altele ce locuesc pe celelalte părți ale pămîntului?".

De aceste *îmbunătățiri*, de care numai nația noastră era lipsită, se va ocupa de acum înainte Asaki.

La începutul oricărei ramuri de cultură va apărea la noi figura lui Gheorghe Asaki, fiindcă el toate ramurile le-a călăuzit și le-a încurajat.

* * *

Născut la Herța, în județul Dorohoi, la 1788, Gheorghe Asaki e trimis la Lemberg, unde obține doctoratul în filosofie și diploma de inginer. Trece apoi la Viena pentru studii de astronomie, și la Roma — pentru literatură, arheologie și pictură.

Asaki e, prin urmare, *cel dintîi pictor romîn de artă modernă*. Cel dintîi artist al nostru care a călcat pragul unei Academii străine pentru a învăța tehnica picturii, Istoria Artelor, știința academică a desenului. Primul care și-a apropiat noțiunea clasicismului, a studiat un nud, a adîncit o compoziție...

Când se înapoiază, la 1812, cu drept cuvînt, se simte un izolat: nu avea nimeni, în țară, cultura lui enciclopedică.

Gheorghe Asaki a trebuit să se nască în pragul secolului al XIX-lea, pentru a clădi din temelie tot ce era de clădit, pentru a pune bazele unei Moldove noi, pentru a provoca renașterea noastră națională, în prima jumătate a veacului trecut.

Om al scrisului și om de acțiune, animator și creator, semănător de gînduri și de instituții culturale, noi nu-l vom urmări aci nici ca întemeetor de școale romînești; nici ca fondator, în 1813, a primului „clas de inginerie" în limba romînă, la școala grecească din Iași, unde el însuși a predat lecții timp de cinci ani, întocmindu-și singur toate tratatele de trebuință; nici ca organizator, în 1817, al primului teatru romînesc, în casele hatmanului Costache Ghica, pentru care tot el scria și prelucra piese; nici ca reorganizator, la 1820, al Seminarului lui Veniamin Costache, mitropolitul cărturar, (pentru care aduce ca profesori pe Ardelenii Pop, Costea, Bob Fabian și Manfi); nici ca întemeetor de școale primare, normale și gimnazii; nici ca fondator, în 1829, al primei gazete românești, — ci numai în domeniul artei.

Gheorghe Asaki s'a străduit să creeze o artă clasică și în țara lui, pentru a se servi de ea în propaganda ce-l preocupa mai presus decît orice, în legătură cu ideile naționale de regenerare a neamului.

Deși până azi ignorat cu desăvîrșire în falanga artiștilor, rareori menționat printre premergătorii artei veacului al XIX-lea, socotit doar ca simplu diletant, Gheorghe Asaki a fost totuși un foarte bun desenator, meșteșugar serios, compozitor iscusit.

Dar numeroasele-i scrieri de tot felul i-au dat ca om de litere un prestigiu ce nu poate fi micșorat prin activitatea lui pe alte tărîmuri.

Desprins o clipă din multiplele-i preocupări, adus în fața noastră numai ca pictor și desenator, Asaki ne uimește prin bogăția operei sale. Nu este vorba de vreo excepțională originalitate. Multă vreme, dealtminteri, acest cuvînt nu va mîngîia biografia artiștilor veacului al XIX-lea. Nu este vorba nici de o perfecțiune desăvârșită a meșteșugului. Totuși, pentru Moldovenii de atunci, pentru starea lor de înapoere și pentru istoria picturii noastre, arta lui Asaki apare în același timp și spontană și nouă și bună.

Gheorghe Asaki a fost primul nostru artist plastic modern, și primul nostru pictor de compoziții, stăpîn pe desen, pe colorit, pe știința clar-obscurului.

Dintre toate științele omenești, nu-i niciuna care să fi fost închisă în legi mai severe și mai capricioase, în teorii mai contestate, decît aceea a compoziției artistice. Dela un artist la altul, dela o epocă la alta, se constată veșnice contradicții.

A dăinuit totuși, timp de două secole, o școală fără contradicții: *școala academică*. Această școală, punctul de plecare și de progres al tuturor artelor moderne, ne-a adus-o Asaki în momentul cel mai potrivit al desvoltării noastre culturale.

Obsedat de deșteptarea conștiinței naționale, Asaki face din arta sa un instrument de propagandă. I se părea că nu-i deajuns un discurs înflăcărat pentru a însufleți în cugetul tinerilor elevi dragostea de patrie; trebuia să li se pună mereu sub ochi scene din trecutul țării, scene inspirate din cele mai glorioase pagini ale istoriei neamului.

Pentru întâia dată se trecea acum dela imaginile biblice la tablourile istorice. Unei arte exclusiv religioase îi urma una cu preocupări mai mult naționale. Prima avîndu-și obîrșia într'o iconografie seculară; cea de a doua — mai liberă, dar de structură academică.

Asaki tipărește rînd pe rînd la Institutul Litografic întemeiat de el în 1829, compoziții cu scene din vieața lui Ștefan cel Mare, a lui Vasile Lupu, a lui Alexandru cel Bun, gravuri amintitoare ale unui trecut pentru care Moldovenii începeau să simtă deosebită mîndrie.

La apariția acelor „tabeluri", care ne legau dintr'odată de clasicismul lui David, zugravii de subțire au tras obloanele școalelor lor. Nu le mai bătea nimeni la poartă. Iar dacă biserica avea nevoie de sfinți, găsea destule icoane moscovite pe piețele Iașului.

Dela arta noastră de tradiție bizantină, vom trece brusc, fără niciun zăgaz de conștiință, la o artă sentimentală, teatrală, afectată și manierată, care nu intra în firea și meșteșugul Romănului.

Dela simpla zugrăveală a lui nacșa-bașa Ioniță, noi vom ajunge la imitarea picturii clasice, fără să fi cunoscut o epocă intermediară de frămîntări artistice, de cercetări, de îndoeli, care dau atîta farmec primitivilor unei țări. Fără treptate progrese și zile de descurajare, fără ceasuri norocoase de căutări și descoperiri, ni s'a pus deagata la îndemînă o artă pentru care nu eram pregătiți, pe care n'am meritat-o — deoarece la desvoltarea și șlefuirea ei n'am contribuit în niciun fel.

Cu cea mai mare ușurință ne-am descărcat de „povara" bizantină a trecutului.

In arta cea nouă, încălzită cu pâgine subiecte mitologice, am început să credem orbește. Ne-am supus ei, cum ne-am supus la tot ce ne venise de peste hotare: literatură, știință, păreri, costume, — nu numai prin influența directă a lui Asaki, dar și prin mijlocirea străinilor pe care acesta i-a invitat în țară, sau care s'au stabilit aci din propria lor voință.

Pătruns, încă din timpul șederii lui în Italia, de ideile de libertate națională din acea țară, preocupîndu-se de răspîndirea culturii romînești în școală și de cunoașterea istoriei, prin imagini, Gheorghe Asaki caută să cîștige tineretul, făcîndu-l să întrezărească lumina unei lumi nouă și posibilitatea unor multiple progrese.

Asaki știe însă, că fără școală, fără așezăminte de cultură în chiar interiorul țării, lumina și avîntul artistic nu se pot răspîndi. Deaceea, orideciteori pune temeliile unei școale, el nu uită să-i adauge și o clasă de desen. Dar numai clasa de desen nu era deajuns. El vroia o Academie, și desigur ar fi întemeiat-o chiar atunci, dacă războiul dintre Ruși și Turci și numeroasele boli molipsitoare care s'au ivit, n'ar fi contribuit la prelungirea stării de ațipire a culturii naționale în Principate.

Grelele evenimente dela 1821 și după venirea la tron a lui Ioniță Sturdza, precum și îndepărtarea din țară a lui Asaki (trimis ca agent al țării la Viena, unde a rămas până la 1827), au întîrziat punerea în practică a frumoaselor lui năzuinți culturale și artistice.

Abia după pacea dela Adrianopole (1829), cînd e chemat în comisiunea pentru redactarea Regulamentului Organic, și apoi numit referendar al Eforiei Școalelor din Moldova, Asaki poate sprijini efectiv pictura. El impune o clasă de *începuturile zugrăviei* la școala franceză dela Miroslava [3]), condusă de Francezii Lincourt, Cheffneu și Bagarre, și aduce din Viena, ca profesor de „limba nemțească și începuturile desenului (zugrăviei)", pe pictorul Hönig [4]).

Cu acest Hönig și cu această clasă de *începuturi de zugrăvie*, pășește Moldova, în anul 1831, pe calea picturii moderne.

Dacă Gheorghe Asaki e cel dintîi pictor pămîntean modern al neamului romînesc, școala dela Miroslava e cel dintîi focar oficial de artă al Moldovei.

Curînd după întemeerea acestui embrion de învățămînt artistic, gimnazia vasiliană își sporește cursurile extraordinare facultative cu o catedră de „caligrafie și desen, scriere în moldovenește, franțuzește, rusește, grecește, desen de peisagiuri și de flori". Programul învățămîntului în școalele din Iași, pe anul 1833, menționează ca profesor titular al acestei catedre la gimnaziul vasilian pe Iosef de Adler (J. B. Adler de Adeleberg)[5]).

Anul 1833 înregistrează și apariția primei gravuri cu subiect din istoria națională: „Mama lui Ștefan cel Mare împiedecă pe fiul său de a intra în cetatea Neamț, în 1486". Lucrarea fusese litografiată de I. Müller, după un desen al lui Asaki. In anii următori vor apărea și alte gravuri, realizate de Asaki sau editate prin stăruința sa.

Astfel, la 1 Februarie 1834, „Albina Romînească" Nr. 16 anunță apariția celui de al doilea *tabel* din istoria națională, „isvodit și lucrat în Iași". Gravura reprezintă pe „Ștefan-cel-Mare rostindu-și testamentul politic". Stampa, — executată tot de Müller, după desenul lui Asaki, — poartă indicația că a fost „tipărită la institutul tipo-litografic al Albinei"

La 22 Martie 1834, „Albina Românească" Nr. 30 publică următorul articol:

Frumoasele meșteșuguri, acum la a lor naștere în această țară, au făcut și merită aplicație a odorilor seale, înnoind la vedere fapte mărite ale vechilor Moldoveni, țintitoare a deștepta sentimentele unei evghenicoase mîndrii naționale și ale formărei și întru urmarea virtuților (faptelor celor bune) publice. Ex. Sa. D. President Plenipotent, a căruia înțeleaptă administrație a adus asemenea ferice isprăvi, drept prețuitor și protector de toate celea ce pot spori îmbunătă-

[3]) „Pansion pentru tinerii nobili", cum o anunță „Albina Romînească" Nr. 36 din 24 Septemvrie 1831.

[4]) Cf. „Albina Romînească" Nr. 54 din 26 Noemvrie 1831.

[5]) Cf. „Albina Romînească" Nr. 30 din 27 Aprilie 1833.

tirile, au adresuit la acest prilej următoarea ofiție, ce împărtășim în buletinul oficial:

Ofiția Ex. S. D. Plenipotent adresuită către sfatul administrativ al Moldovei, în 15 Martie 1834, Nr. 71.

Aga G. Asaki mi-a înfățoșat descrierea istorică a cadrului al doilea alcătuit și lucrat prin a sa îngrijire și atingătoare de o epocă a Moldovei vrednică de aducere aminte sub Domnia lui Ștefan-cel-Mare. D. Asaki carele, la toate prilejurile ce a putut afla, s'a grăbit a da dovezi a unui adevărat patriotism și a unei statornice dorințe de a spori luminarea între compatrioți, prin o nouă slujbă către țară, a întregit opinia pe care a cîștigat-o de bărbat folositor și de bun Moldovean. Eu nu pot îndestul recomăndui Statului cîtă datorie are ocîrmuirea de a sprijini asemenea sîrguințe țintitoare a formarisi Duhul obștei și a evghenisi simțirile tinerimei.

Faptele din istoria țării, înfățoșate în cele două cadre ce s'au publicat, și ale lor descrieri lămuritoare care le însoțesc, agonisesc nu numai a împodobi cabineturile acelora ce se interesează de mărirea patriei lor, ci a întipări în cugetul tinerilor elevi, spre a-i însufleți cu dragostea patriei și cu virtuțile publice, carele singure înalță pe o nație și fac înfloritoare ale sale așezăminturi.

In privirea acestor cuvinte, cu îndemn pe Sfat ca, din paragraful cheltuielilor extraordinare, să cumpere 100 de exemplare al acestor cadre, din care 25 să se dea la a mea cancelarie, iar rămășița să se împartă pe la școale și așezăminturi publice; Profesorii vor fi îndatorați a da în a lor paradosire, drept temă descrierile lămuritoare făptuirilor acestor cadre; prin aceasta ei vor afla mijloacele de a întipări întru memoria (cugetul) elevilor, una din cele mai strălucite epoce a istoriei patriei lor.

Imputernicitul Resident al Divanurilor,
General Adjutant KISELEFF

La 25 August 1834 Epitropia Școalelor alcătuește următorul decret pentru numirea lui Ion Müller la noua catedră, atunci înființată la gimnaziul vasilian, pentru „desenul figurilor și a zugrăviturii istorice în uleiu'':

Către Cinstit Dumnealui Ion Müler.

In urmarea reglementului scolastic, fiind a se așeza un profesor public de desemnul figurilor și a zugrăviturei istorice în oleiu, Epitropia, prețuind a Dumitale talenturi și ghibăcie vădită prin săvîrșirea unor asemenea lucrări, te orînduește pe Dumneata la Academia Ieșului, începînd dela ziua întîi Septemvrie, profesor public de desemn și zugrăvitură istorică, în care însușime să aibi Dumneata a împlini datoriile de aceasta atîrnate întocmai după reglementul special, către carele, în aceea-ce privește asemenea datorie, Dumneata te vei conforma, împărtășindu-te de driturile legale către a Dumitale sarcină. Iar Epitropia rînduește Dumitale din casa școalelor cîte 3.786 lei, hotărîtă leafă pe an.

VENIAMIN, Mitropolitul Moldovei.

Nr. 28, 1834, August 25, Iași. *G. Asaki*, Vornic [6]).

[6]) Dos. Min. Instr. Moldova, Arh. Statului.

Atîta nu putea ajunge însă, într'o epocă în care progresul trebuia înfăptuit cu pași repezi pentru cucerirea libertății necesare vieții naționale a unui popor în plină prefacere morală. Asaki, dîndu-și seamă de lucrul acesta, pornește spre o înfăptuire cu adevărat uriașă pentru epoca aceea și izbutește să inaugureze, la 16 Iunie 1835, în casele lui Petrache Casimir (reparate și amenajate de arhitectul Gustav Freiwald), o înaltă academie de cultură după modelul celor din Apus. O intitulează Academia Mihăileană, după numele Domnitorului Mihail Sturdza, și-i adaugă o secție specială de „zugrăvitură istorică''.

Un vînt de viează nouă începe să pună cu încetul stăpînire pe întreaga generație, care cunoaște acum schimbări la tot pasul: în administrație ca și în politică, în justiție ca și în armată.

O lume nouă se ridică. O societate cu alte concepții despre progres și cu alte moravuri. Suflă o adiere democratică, un avînt generos, care nu mai turbură decît pe cîțiva întîrziați.

Incep preocupările de frumos și în casele particulare. Se aduc din Viena mobile în lemn lustruit, se aduc piane, vase și obiecte de ornament, care atrag după ele idei și nuanțe pe vremea aceea încă fără accepție în limba romînă.

Numeroși artiști vin acum să se stabilească în Principate.

Vistierul Gheorghe Rosett Rosnovanu își clădește în Iași un palat după planurile lui Gustav Freiwald, arhitect de seamă pe acea vreme, și-l angajează pentru zugrăvirea încăperilor pe pictorul Ludovic Stawski, care compune cu această ocazie o serie de figuri alegorice în stil *Renaissance*.

„De S-tu George se inaugurează acest palat printr'un bal, în care societatea Iașană proba muscalilor cum că nu este așa de barbară pe cât o credeau în Europa''. [7])

Soțiile boerilor moldoveni, părăsind ținuta ctitoricească cu bisericuța în palme, se îndreaptă cu evantaiul în mînă spre atelierul aceluiași Stawski, care, stabilit în Iași, vestise încă din 1830 prin „Albina Romînească'' că „are cinstea a înștiința pe iubitorii de măestria de zugrăvie că este dispus să facă portreturi de persoane''.

Oamenii cu dare de mînă încep să cumpere gravuri franțuzești din cele aduse de secretarii Domnitorului și comandă pictorului Iosef de Adler tablouri cu peisaje și flori pentru sălile de ospăț. Iar șefii bisericii, înrîuriți la rîndul lor de curentul vremii, îi cer pictorului I. Balomir să le zugrăvească păreții cei noi cu sfinți catolici, așa cum acesta mai pictase, în stil baroc, și paraclisul Vistierului Gheorghe Rosett Rosnovanu [8]).

Ca profesori la clasa specială de zugrăvie, sunt numiți arhitectul Gustav Freiwald pentru desen, iar pentru pictură — Germa-

[7]) Cf. *V. A. Ureche*, „Istoria Școalelor'', vol. I, pag. 220.

[8]) La Pinacoteca din Iași se găsesc două lucrări ale pictorului I. Balomir: „Portretul Vornicului Iordache Drăghici'' și „Portretul pravilistului Andronache Donici'', ilustrînd maniera destul de personală în care lucra artistul.

nul I. Müller, căruia am văzut că Asaki — numindu-l la Academia Vasiliană — i-a prețuit „a d-sale talenturi și ghibăcie pentru săvîrșirea zugrăviturii istorice''.

In programul materiilor „ce au a paradosi în școalele publice ale Moldovei pe anul scolastic 1837—38'', la *obiecturi extraordinare* e menționat „pentru zugrăvitură'' același Ion Müller [9]). Totuși, la 1 Noemvrie 1837, titularul catedrei devine pictorul italian Giovanni Schiavoni,[10]) venit în țară pentru a zugrăvi icoanele Mitropoliei celei noui din Iași, ale cărei temelii fuseseră puse la 3 Iulie 1833.

Referindu-se la această numire, „Albina Romînească'' Nr. 92 din 21 Noemvrie 1837 publică, în fruntea primei pagini, următoarea informațiune:

D. Schiavoni, zugrav de portreturi și de istorie, de curînd sosit în această politie, s'au numit profesor de zugrăveală la Academie.

După câteva luni de funcționare, Epitropia îi cere lui Schiavoni să sporească numărul orelor clasei sale, dar profesorul răspunde că lucrul acesta nu-i este cu putință:

Către Cinstita Epitropie a Invățăturilor publice.

Dela Ioan Schiavoni, profesor de zugrăvire, jalbă.

Neavînd jos iscălitul niciun chip spre a putea răspunde dorinței Cinstitei Epitropii de a da în toate zilele, ci numai de trei ori pe săptămînă, lecții de zugrăvitură în Academia Mihăileană, cu căzută cinste fac cunoscut Cinstitei Epitropii că de 1 viitor voiu începe a veni numai de 3 ori.

GIOVANNI SCHIAVONI [11])

In 1838, clasa de zugrăvire are un elev excepțional înzestrat, pe Gheorghe Lemeni (Lemni), de care Schiavoni este foarte mulțumit [12]).

Una dintre preocupările de căpetenie ale celor dintîi profesori de pictură pe care-i avem în principate este procurarea materialului de studii necesar elevilor. Lipsesc atît modelele, cît și materialul coloristic, iar atunci cînd acest material există, elevii sunt lipsiți de mijloacele necesare spre a și-l putea procura.

La 14 Martie 1838 profesorul de zugrăvitură al Academiei Mihăilene scrie următoarele:

Către Cinstita Epitropie a Invățăturilor publice.

Fiindcă unii din elevii clasului zugrăviturei lucrează în ulei și nefiind ei în stare a cumpăra numitele materii, doar cutii cu vopsele pe lîngă care trebuesc și alte mărunțișuri la care se cere neapărat 100 lei (adică una sută). Drept care fac cunoscut Cinstitei Epitropii să binevoiască a slobozi acești bani spre a se cumpăra susponenitele lucruri.

GIOVANNI SCHIAVONI

[9]) *V. A. Urechia*, op. cit. I, pag. 380.
[10]) Cf. *Condica Registraturii Comitetului Academic* pe 1837—1838.
[11]) Dos. Min. Instr. Moldova, Arhivele Statului.
[12]) Cf. *D. Gusti*, „G. Lemeni'', în „Albina Romînească'', 1848, pag. 337—370 și *V. A. Urechia*, op. cit. II, pag. 65.

Pe această adresă se află următoarea rezoluție:

21 Martie. — *Semeșia Școalelor va slobozi din capitolul extraordinar.*

CANTA, Logofăt

Semeșiei i se scrie la 31 Martie 1838:

Fiind trebuință la clasul zugrăviturei a se cumpăra materialuri pentru lucrul elevilor, apoi după cererea Dumnealui Profesorului Schiavoni, Semeșia va slobozi din condeiul extraordinar una sută lei, pe cursul pieței, în primirea elevului .... [13]).

In vederea întoarcerii din străinătate a trei bursieri, Comitetul Academic propune Epitropiei, la 12 Iunie 1838, înlocuirea acestora cu sublocotenentul Dimitrie Asaki, care va învăța ingineria și arhitectura și cu Gheorghe Lemeni, care „să fie trimis la München pentru această artă (zugrăvitura), spre a deveni apoi profesor de ea la Academie''.

Epitropia acordă, la 1 Iulie 1838, bursele cerute [14]).

Lemeni pleacă la München și este obligat ca, la terminarea studiilor, să facă *un cadru istoric în uleiu, după însemnarea Epitropiei* și să-l expună la expoziția academică din München, „după care Epitropia va putea trimite pe Lemeni și la Roma, spre cercetarea capo-d'operilor de zugrăvitură''.

Intre timp, în Academia Mihăileană clasa de zugrăvitură o urmau și școlarii clasei de inginerie.

Prin programa reformată, începînd cu semestrul întîiu din anul școlar 1838—1839, se dă mai mică importanță clasei de zugrăvitură. Totuși, sub protecția lui Asaki, ea continuă a fi menținută.

La 5 Septemvrie 1838, urmînd să facă o călătorie în Rusia, Schiavoni își dă demisia:

Către Cinstita Epitropie a Invățăturilor publice.

Jos iscălitul, carele până acum a purtat postul de profesor de zugrăvitură la Academie, având a face o călătorie în Rosia, roagă pe cinstita Epitropie de a-l ușura de astăzi de această sarcină.

Iași, în 5 Septemvrie 1838.

G. SCHIAVONI

[13]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.
[14]) *V. A. Urechia*, op. cit. II, pag. 62.

Rezoluția Ministerului sună astfel:

Nr. 224, 6 Sept. 1838. — *Potrivit cu cererea iscălitului profesor, să va slobozi din slujbă și privirea meritelor sale să-i facă o carte mulțumitoare, poruncind Semeșiei a i să plăti leafa triluniei curgătoare.*

CANTA, Logofăt. ȘUȚU [15])

In locul lui Giovanni Schiavoni este numit Mauriciu Löffler.

Am văzut în anii trecuți sosind în țară și lucrînd la casa cea nouă a lui Rosett Rosnovanu pe pictorul Ludovic Stawski.

„Albina Romînească'' Nr. 10 dela 2 Februarie 1839, menționează că:

D. Stawski, zugrav distins, căsătorit și statornicit aici, s'au hotărît dela sine a paradosi gratis desenul la școala fetelor. Acest ram, hotărît fiind și prin reglementul școalelor, Epitropia învățăturilor publice, prin a ei rezoluție din 15 Genarie, a primit această propunere pentru D. Stawski și folositoare pentru tinerele fete ale acestui institut, carele învață acolo broderia și tapiseria cea fină. Invățătura desemnului va urma de 3 ori pe săptămînă: Marțea, Joia și Sîmbăta, dela 10 la 12 ceasuri.

La 13 Februarie 1839, noul profesor dela Academie, Mauriciu Löffler, cere Domnitorului ca și la clasa de zugrăvire să se facă examen de două ori pe an și să se dea atestate școlarilor:

Prea Inălțate Doamne,

In privire de o inaltă îngrijire pentru binele obștesc pentru inaintarea știinților și ca să aibă tinerii școlari oareșcare îndeminare cu toată supunerea îndrăznesc a mă ruga ca să binevoiască Inălțimea Voastră a slobozi porunca ca deacum inainte toți acei care învață a zugrăvi să li se facă lor de două ori pe an examen și după știința lor să li se sloboadă și atestatul după forma alăturată, fiind în toată Europa urmează asemenea împărțire a atestatelor.

Al Inălțimii Voastre
Prea plecată și supusă slugă,
MAURICE LÖFFLER
Profesor pentru meșteșugul zugrăviei la Academia Mihăileană.

PROECT PENTRU DIPLOMA:

(Stema țării)

In privire că d. N. N., născut la ...., în vîrstă de ......, visitorisește dela 1 Ianuar 1839 pînă la 1 Iulie 1839 această Academie Mihăileană, după examenul făcut i se dă următoarea mărturie:

In știința zugrăviei făcută fără vopsea ......

[15]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

In știința zugrăviei făcută cu vopsea ......
Inteligența ....
Bun moral ....

Pentru Academie:

Mitropolit, ... Epitropul Academiei, ...
Director, ...

Acest certificat va sluji pentru vechime 6 luni [16]).

Profesorul cere de asemeni să se cumpere material de studii pentru elevi:

Către Cinstita Epitropie a Invățăturilor publice.

Profesorul clasei de zugrăvitură. — *Raport.*

Fiindcă unii din elevii clasului de zugrăvitură sunt mai înaintați și acum cer trebuința de a se începe cu vopsele, jos iscălitul plecat roagă pe Cinstita Epitropie să binevoiască punerea la cale de a se face la un stoler crăcane pentru pus cadrele la zugrăvit, a se cumpăra mușama, vopsele și penele ce vor costisi ca la 250 lei, fără care elevii nu vor putea face folos, rămîind acestea totdeauna la Academie, rog totodată ca acești bani să se sloboasă Dumnealui profesor Cihaic la a cărui magazie se pot găsi toate materialurile.

Iași, 2 Aprilie 1839.

MAURICIU LÖFFLER

Epitropia aprobă:

1839, Mai 30. — *Să se scrie Semeșiei a slobozi prin Comitet arătata sumă de 250 lei în cumpărarea materialurilor de zugrăvire pentru a căror întrebuințare va da Domnul profesor cuvenita împărtășire.*

N. ȘUȚU [17])

Intre școlarii clasei de zugrăvire a intrat în anul acesta Gheorghe Anastasiu (mai tîrziu Nastasanu), care adresase Domnitorului următoarea petiție:

Dorit fiind a învăța meșteșugul zugrăviei și tatăl meu fiind în stare slabă, nu are putere să mă învețe cu plată; apoi auzind la Academia Mihăileană, că dorința Inălțimii Voastre este și școala de acest meșteșug să se înființeze, am năzuit a îndrăzni la bogata milă a Inălțimii Voastre cu fierbinți lacrimi rugîndu-vă să faceți pomană și cu mine nenorocitul, ca unul ce altă sprijineală nu am, și să poruncițí să mă așeze și pe mine la Academie pentru învățarea acestui meșteșug, ca să mă pot hrăni și eu în lume și mare pomenire va rămîne Inălțimei Voastre.

16 April 1839, Iași.

Prea plecat,
GHEORGHII ANASTASIU

[16]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.
[17]) Dos Min. Instr. Mold., Arh. St.

Cererea e admisă:

Se recomandează Epitropiei Şcoalelor în 18 April 1839.

Şeful Direcţiunii Jalbei, *Stoianovici* [18]).

Aflînd că Epitropia e nemulţumită de Mauriciu Löffler, pictorul Ludovic Stawski face următoarea petiţie către Domnitor:

Prea Inălţate Doamne!

Este o îndelungată vreme de cînd mă aflu în pămîntul acesta îndeletnicindu-mă cu meşteşugul zugrăviei, străduindu-mă a mă aduce la o plăcută cunoştinţă a publicului, simţirea mea a primit o învoioşare de pămîntean primind decretul Epitropiei Şcoalelor de învăţătură publică ce mă recomănduieşte.

Rezemat mai mult de strălucita făgăduitoare rostire a însuşi persoanei Inălţimei Voastre apoi acum în prilegiul ştiinţei ce am luat că la Academie are să se deschidă vacanţa profesorului de zugrăvie, cu adîncă supunere pui mică îndrăzneală a aduce la ştiinţa Inălţimii Voastre dorinţa ce am a mă îndeletnici cu slujba aceasta, rugîndu-mă ca la deschiderea unei aşa vacanţe să fiu sorocit a păşi către meritul postului acestuia precum în aceasta am şi avut milostivirea Inaltei făgăduinţe.

Al Inălţimii Voastre întru tot credincios supus,
LOUIS STAWSKI
profesor [19])

1839, Mai 28, Iaşi.

Stawski rămîne totuşi mai departe profesor onorific la şcoala de fete.

Dintre şcolarii aflători mai de mult în clasa de pictură a Academiei Mihăilene, se distinge acum elevul Gheorghe Panaiteanu, din clasa IV-a colegială.

La 18 Iulie 1839, cu anaforaua Nr. 154, Epitropia cere Domnului autorizarea de a-l trimite să studieze la München spre a se perfecţiona în litografie şi desen.

„Acest elev, — spune Epitropia — la urzirea Academiei, cultivînd a sa plecare şi talent în desen şi litografie, au ajuns la grad a nu se mai putea aci înainta în acest meşteşug, precum însuşi Măria Voastră vă veţi putea încredinţa prin acel de pe urmă al său produs litografic".

La 16 Aprilie 1840, cu adresa Nr. 85, Epitropia înştiinţează pe Gheorghe Panaiteanu că i s'a acordat o bursă pentru a urma desenul istoric şi litografia în Bavaria: „aplicînd mai ales al D-tale talent pentru miniatură şi litografie cu toate ale ei manipulaţii şi metodurı şi anatomia".

Panaiteanu este obligat, pe lîngă acestea, a învăţa Noul şi Vechiul Testament, istoria universală şi mitologia. In fiecare an, el va trimite probe de desenuri, de litografii şi compoziţii.

[18]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.
[19]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

Bursa anuală e de 770 *florinţi de argint*. Va locui împreună cu locotenentul Dimitrie Asaki şi cu Lemeni, „atît pentru moralicescul ajutor cît şi pentru economie".

La sfîrşitul studiilor, va trebui să facă o compoziţie în tehnica ce va îmbrăţişa, după indicaţiunile Epitropiei. Această operă „la expoziţia Academiei din München să învrednicească aprobaţia publică, după care Epitropia îl va putea trimite şi la alte capitale ale Europei, ca, folosindu-se la sporirea artei, la înturnarea în patrie să poată practica acest ram spre podoaba lui şi învăţătura tinerimei".

In acest sens, Panaiteanu a dat o declaraţie Epitropiei, care i-a eliberat un certificat de absolvirea gimnaziului, în limba latină, cu data de 1 Aprilie 1840. In acest atestat se arată că, după ce în materiile claselor a obţinut note eminente, „ex arte vero pingendi semper primum praemium obtinuit".

Doctorul Cihac, mergînd în 1840 la Erlangen, la congresul naturaliştilor din Germania, a fost rugat de Epitropie să cerceteze activitatea bursierilor moldoveni din străinătate. Intorcîndu-se dela congres, Dr. Cihac aduce veşti bune despre Lemeni şi Panaiteanu [20]): „Dacă li se va mai învoi lui Lemeni şi Panaiteanu o petrecere de cîtiva ani la München, apoi vreo 5—6 ani la Roma, cum arată marele zugrav Schwankenthaler, se vor face artişti vrednici" [21]).

Incă din luna Ianuarie 1840, biblioteca Academiei primise exemplarele litografiate pentru uzul clasei de pictură, cum se constată din raportul lui Asaki:

Către Cinstita Epitropie a Invăţăturilor Publice.

Comitetul Academic. — Raport.

După orînduirea cinstitei Epitropii s'a primit la biblioteca Academiei exemplare litografisite dela München pentru întrebuinţarea clasului de zugrăvituri. Apoi fiind neapărat pentru păstrarea acestor tablouri a se pune în privaze, s'a făcut tocmeală cu stolerul Stork pentru 63 asemenea privaze, din care unele exemplare peste 2 coţi lungime, făcute de lemn de cireş lustruite cu sticlă, care lucru peste tot costiseşte 1.035 lei. Asemenea de trebuinţă fiind patru dulapuri pentru bibliotecă şi o scară pentru trebuinţa ei, am făcut tocmeală cu 300 (trei sute lei), precum şi o masă mare cu postav acoperită, în preţ de una sută lei.

Pentru care Comitetul raportuieşte spre hotărîre.

ASAKI. G. SEULESCU, Paharnic, P. CIMPEANU.

Nr. 2, Iaşi, 31 Ianuar 1840.

[20]) G. Panaiteanu a litografiat în 1840 portretul Impăratului Nicolae Pavlovici (după o haleografie a profesorului Brait), precum şi portretul Reginei Victoria, (Cf. *V. A. Urechia*, op. cit. II, pag. 182).
[21]) *V. A. Urechia*, op. cit. II, pag. 162—163.

Rezoluţia:

1 Febr. 1840. — *Se încuviinţează să se facă adresă către Semeşie spre a se plăti aceşti bani din cheltuelile extraordinare.*

N. ŞUŢU [22])

In acelaşi an au mai apărut două *tabele* cu subiecte din istoria Moldovei, dintre cele opt făgăduite de Asaki încă din 1833: „Zina Dochia şi Traian'', „Alexandru cel Bun primind coroana şi klamida bizantină dela împăratul Paleologul''.

Pentru viitor, Asaki promite încă şase tabele, însoţite de descrierea istorică în romîneşte şi franţuzeşte: „Lupta Moldovenilor la Marienburg'', „Bătălia dela Baia cu Matei Corvin'', „Bătălia dela Dumbrava Roşie'', „Pompa de înmormîntare în cîmpul de bătălie dela Valea Albă'', „Ovidiu în mijlocul Dacilor'', „Arborele chronologic al Domnilor Moldovei pînă la Mihaiu Sturdza'' [23]).

Intre timp şi Ludovic Stawski depune o preţioasă activitate artistică. El cumpără chiar din leafa lui materialele de studii necesare elevilor:

Către Cinstita Direcţie a Invăţăturilor Publice.

Dela profesorul de zugrăvitură la Institutul fetelor, jalbă.

Jos iscălitul rînduindu-se de către Cinstita Epitropie ca profesor onorar de zugrăvitură la Institutul fetelor [24]) *în curgere de 15 luni, adică dela numirea mea de profesor, pînă acum am cheltuit din banii mei cîte un galben pe lună pentru cumpărări, care au fost de neapărată trebuinţă la învăţătura desenului şi fiindcă asemenea lucruri atîrnă de extraordinare cheltueli a Institutului, cu căzută cinste rog la cinstita Direcţie să binevoiască a porunci de a se slobozi cheltuiţii de mine 15 galbeni.*

LOUIS STAWSKI
Professeur de dessin.

1840, Mart. 22.

Rezoluţia:

1840, Martie 29. — *Să se scrie Semeşiei a slobozi suma arătată de 15 galbeni din condeiul cheltuelilor extraordinare, iar pe viitorime deasemenea trebuesc să se facă formele întru cercetarea Comitetului, care le va supune Epitropiei.*

ŞUŢU [25])

Nici elevii Academiei Mihăilene nu au posibilitatea să-şi procure singuri materialele pentru studii. Löffler atrage atenţiunea Epitro-

[22]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

[23]) „Albina Romînească'' Nr. 22 din 1840 şi „Dacia literară'', 1859, pag. 219.

[24]) Dela 17 Aprilie 1840, Stawski începe să primească 1.800 lei pe an. (Cf. Dos. Nr. 54/1840, cit. *V. A. Urechie*).

[25]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

piei, cerînd materiale şi modele de ipsos şi socotind că astfel nu va mai fi nevoie să se trimită bursieri pentru artă în străinătate:

Către Cinstita Epitropie a Academiei Mihăilene.

Fiindcă vreo cîţiva din şcolarii la zugrăvie au făcut îndestule progresuri la acest meşteşug încît se poate cunoaşte că la viitorime ei se vor perfecţiona şi mai mult, şi fiindcă ei sunt împiedicaţi, nevoiaşi, neavînd nicio para de cele mai neapărate obiecturi, material, de aceia se roagă iscălitul cu toată cinstea şi supunerea ca Cinstita Epitropie să binevoiască a slobozi pentru aceşti săraci cinci sute lei în anul 1840 şi 1841, spre a putea cumpăra vopseli, cridă, condee de plumb, hîrtie şi mai ales nişte originale pentru copierisit.

Fieşcare şcolar va iscăli deosebit pentru cele primite.

De mare ajutor va fi şi aceasta dacă Cinstita Epitropie va cumpăra nişte statui şi nişte capite (de ipsos), pentru aceasta de prisos va fi a mai trimite pe şcolari peste hotar şi a cheltui pentru dînşii.

MAURICIU LÖFFLER

Le 5 juillet 1840 [26]).

Totuşi, elevii trimişi în străinătate sunt singura justificare a învăţămîntului artistic al Moldovei. După plecarea lor, niciun talent deosebit nu se mai iveşte; cursurile lîncezesc; entuziasmul începutului dispare.

Pe cînd bursierii se întrec în lucrări bune dincolo de hotare, în ţară se constată, în chip firesc, o mişcare nefavorabilă clasei de zugrăvitură. La 29 Septemvrie 1841, Epitropia Invăţăturilor Publice, primind raportul Nr. 48 din 20 Septemvrie al Comitetului Academic privitor la „promovaţia şcolarilor'', observă din catalogul înaintat că la clasa de zugrăvitură sunt prea puţini şcolari „şi nici s'au văzut pînă acum rezultatul dorit''. Propune readucerea lui Giovanni Schiavoni, de curînd înapoiat din Rusia:

1841, Septemvrie 29. — *Din cataloagele promovaţiei înfăţişate prin acest raport de Comitet, luînd Epitropia în băgare de seamă că la clasul extraordinar de zugrăvitură nu sunt îndeajuns număr de şcolari şi nici s'au văzut pînă acum rezultatul dorit, de aceia prin anafora se supune această neplăcută împrejurare Prea Inălţatului Domn, recomănduind a aşeza în acest post pe Dumnealui Schiavoni* [27]), *de ale cărui merite Epitropia este încredinţată.*

VENIAMIN, Mitropolitul CANTA, Logofăt ŞUŢU [28])

Cu anaforaua Nr. 230 din 30 Septemvrie 1841, Giovanni Schiavoni e în adevăr rechemat la catedra de zugrăvitură, „ca să ridice clasa din decăderea în care era''.

[26]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

[27]) *V. A. Urechie*, şi după el cercetători mai noui, transcriu greşit: *Stawski* — şi adaogă: „dela şcoala de fete''.

[28]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

Maurice Löffler, văzîndu-se dat de-o parte prin readucerea lui Schiavoni, își înaintează demisia în Februarie 1842:

Către Cinstita Epitropie a Invățăturilor Publice.

După niște împrejurări neprevăzute, văzindu-mă în neputință de a mai urma cursul de zugrăvie în Academie, eu grăbesc a aduce a mele mulțumiri mai întîi acestei Cinstite Epitropii, pentru profesura cu care a binevoit a mă cinsti, cu respect rugîndu-o a primi această a mea dimisie și totodată, luînd în privire însărcinarea ce a știut iscălitul a o urma cu rîvnă și osîrdie în toată vremea îndeletnicirilor sale în această profesie, să binevoiască a-i face și cuvenita răsplătire cuvenit meritelor sale.

MAURICIU LÖFFLER

1842, Februarie 15, Iași.

Răspunsul:

Nr. 78.

La D. Moris Löffler

1842, Februarie 23.

Epitropia primind înscrisul Dumitale prin care ceri dimisia din postul ce ai ocupat la Academie ca profesor la clasul de zugrăvitură diastimă de trei ani de zile, să încuviințează și în privirea slujbelor Dumitale jertfite, mărturisește cu recunoștință [29]).

La 24 Septemvrie 1842, în urma stăruinței lui Schiavoni, Asaki propune Epitropiei să se aducă un număr „de busturi de ipsos și alte forme antice pentru sistematica învățare a zugrăviei''.

Epitropia aprobă și-i dă lui Schiavoni 970 lei ca să cumpere material pentru tinerii lipsiți de mijloace:

Către Cinstita Direcție a Invățăturilor.

Profesorul de zugrăvitură. — *Raport.*

Neapărată trebuință fiind la cursul de zugrăvitură de materialul trebuincios, mai ales pentru tinerii cei mai sîrguitori, care neavînd mijloace a cumpăra asemenea materialuri spre înaintarea lor în această artă, jos iscălitul cu supunere aduc la cunoștința Cinstitei Direcțiuni că după alăturata aci listă a negustătorului, în care sunt însemnate cîtimele cele mai de nevoe, precum și prețul lor în sumă de 970 lei încă spre cumpărarea vopselelor, să mijlocească la Cinstita Epitropie de a porunci slobozirea acestei sume spre plata materialurilor.

G. SCHIAVONI
Pittore.

Iași, 24 Septemvrie 1842.

[29]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

Mențiunea lui Asaki:

1842, Sept. 24.

Prin referat să se împărtășească Cinstitei Epitropii.

ASAKI

Referat

Anul 1842, Septemvrie 24 zile.

Nr. 474.

Pentru sistematica învățătură și înaintarea clasului de zugrăvitură neapărat este a se aduce busturi de ipsos și alte forme antice pentru care profesorul Schiavoni a dat listă aici alăturată.

Drept aceia Cinstita Epitropie să binevoiască a porunci aducerea acelor obiecte și a rîndui plata de 970 lei pentru oarecare materialuri de desen ce după învoirea Cinstitei Epitropii s'au adus dela Viena, care vor putea ajunge pentru un an și pe rînd se vor împărți la elevii sîrguitori și lipsiți de mijloace de a le cumpăra.

ASAKI

Rezoluție:

Să se încuviințeze aducerea a șase caluputi și 12 fesuri, precum și slobozirea banilor ceruți pentru materialuri de desen din suma extraordinară.

ȘUȚU [30])

Elevii expun la sfîrșitul anului picturi după modele, după natură, litografii, compoziții istorice cu subiecte luate din luptele Moldovenilor, etc.

In anul următor, Asaki cere din nou modele:

La Comitetul Academic.

1843, April 26.

După cererea profesorului de zugrăvitură pentru învățătura elevilor în această artă fiind de neapărată trebuință a se aduce dela Viena statui de ipsos și alte bucăți atingătoare la această trebuință, după cum se văd însemnate în alăturata aici listă (lipsește dela dosar) *ce costisesc suma de 275 florini, adică două sute șaptezeci și cinci florini argint și cincizeci și șase creițari, comitetul va înmîna această sumă neguțătorului Poll, ce s'a însărcinat cu aducerea lor, din capitolul extraordinar al bugetului.*

Lucrările sosesc și Asaki confirmă primirea lor:

La Epitropie:

Potrivit cu rezoluția cinstitei Epitropii, din anul trecut pusă pe referatul jos iscălitului, spre a se aduce dela Viena figuri de ipsos pentru învățătura

[30]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.

elevilor clasului de zugrăvitură s'a și primit la Academie de către Domnul Profesor al acestei arte figurile aci însemnate cu al lor preț, care în total costisește suma de 277 florini de argint și 56 crăițari.

Aceasta cu cinste supui Cinstitei Epitropii.

ASAKI [21])

Deși cursul începe să dea roade vădite, totuși în Iulie 1843, clasele de zugrăvitură de pe lîngă Academia Mihăileană se desființează și Giovanni Schiavoni primește următoarea adresă:

1843, Iulie 20.

Dumnealui Schiavoni,

Cu alcătuirea din nou a regulamentului de învățătură publică desființîndu-se clasele de zugrăvitură la care Dumneata erai profesor, Epitropia mărturisește Dumitale a sa mulțumire pentru vremea cît ai fost profesor, îngăduind sîrguința ce ai arătat în această însărcinare, pentru care Epitropia nu lipsește prin acest înscris a recomanda obștește meritele Dumitale, avînd a primi leafa cuvenită pînă la 15 a curgătoarei luni Iulii [22]).

*
* *

Am văzut că Asaki crea personal și cerea stăruitor profesorilor și elevilor Academiei *tabele istorice*. Atît tabelele ieșite din mîinile elevilor, cît și cele lucrate de Asaki erau îndată publicate și răspîndite pretutindeni. Nu exista casă unde să nu figureze cel puțin o luptă a lui Ștefan-cel-Mare. Nu era instituție care să nu se înscrie dinainte pentru cîteva zeci de exemplare.

Dar aceste arzătoare cerinți nu se adresau operei de artă, ci numai „subiectului''. Nimeni nu era pe atunci pregătit să deslușească vreo însușire artistică. Cine ar fi putut la acea epocă să fie la înălțimea științei unui pictor? Cine ar fi fost atunci în stare să distingă efortul artistului în echilibrarea și organizarea tehnică a compoziției?

Lipseau și au să lipsească încă multă vreme cunoscători în ale artei.

Oamenii din 1830 și chiar conducătorii de seamă ai culturii, preocupați numai de redeșteptarea sentimentului național, n'au văzut în operele executate de Asaki și de elevii Academiei Mihăilene decît anecdota. N'au făcut și n'au știut să le slăvească decît din acest punct de vedere, singurul pe care-l puteau înțelege. Aptitudinea de a deosebi frumosul, de a aprecia valoarea artistică după prețul, utilitatea și în meritele ei, e privilegiul acelora care cîștigă dealungul anilor, prin experiență și comparație, însușirea de-a judeca în cunoștință de cauză.

---

[21]) Dos. Min. Instr. Mold., Arh. St.
[22]) Dos. Min. Inst. Mold., Arh. St.

Ce experiență și ce cunoștințe se puteau găsi la noi la începutul unui secol, cînd abia se creeau primele școale romînești?

Boierii erau inculți. Intelectualii se mărgineau la literatură. Artiști — n'aveam decît pe cei străini. Totul se mărginea la înțelegerea și deslușirea subiectului din punct de vedere patriotic.

Generalul Kiseleff, Sfatul Țării și boierii nu vedeau în aceste litografii decît „graba cu care Asaki da dovezi a unui adevărat patriotism, întregind opinia pe care a cîștigat-o de bărbat folositor și de bun Moldovean'', sau că „cele două cadre lucrate de Aga Gheorghe Asaki vor însufleți cugetul tinerilor elevi cu dragostea patriei și cu virtuțile publice, carele singure înalță o nație...''.

Dar în timp ce Generalul Kiseleff îndeamnă Sfatul Țării ca din capitolul cheltuielilor extraordinare să cumpere cîte o sută de exemplare din aceste cadre, „din care 25 să se dea la cancelarie, iar rămășița să se împartă pe la școale și așezăminturi publice'', Mihail Kogălniceanu judecă aprig tabelul cu Alexandru cel Bun, litografiat de Hoffman după compoziția lui Alexandru Asaki, (fiul lui Gheorghe Asaki), care nu împlinise 19 ani.

Asaki se întristează. El găsește că e „destul de bine'' pentru un tînăr Moldovean și-i răspunde lui Kogălniceanu: „Despre mărginirea omenească, cunoștințele ce avem și încredințarea că lucrul cel mai perfect este numai un ideal, învață pe critici a fi îngăduitori în judecata producerilor omenești, ba chiar și pentru a sa mulțumire trebue să mărginească în vieață critica spre a nu se face cu dreptul urît''.

Kogălniceanu scrie la rîndul său că „recunoaște că G. Asaki, este bărbatul acela care în vremi grele s'a strădănuit pentru luminarea neamului său, că este acela carele pentru literatura Moldovei, a făcut singur mai mult decît toți Moldovenii împreună, dar va continua să critice obiectiv lucrările apărute la Institutul Litografic, că admiră opera lui Asaki „Dochia și Traian'', dar că respinge pe „Alexandru cel Bun''.

Socotind starea de lucruri de atunci, eforturile uriașe ale lui Asaki de a înfăptui o vieață artistică cu elemente de ocazie, trebue să afirmăm, ca și el, că „e destul de bine pentru un tînăr Moldovean'' și să precizăm, ca Generalul Kiseleff, că „nu se putea face mai mult în frumoasele meșteșuguri, acum, la a lor naștere în această țară''.

Prea mult n'a putut face nici Academia de zugrăvitură. Cu talente reale, dar care nu treceau pragul Academiei decît de trei ori pe săptămînă, cu profesori schimbați la fiecare șase luni, cu intrigile boierilor ce nu priveau cu ochi buni glorioasa fondațiune care făcea oarecum concurență clasei privilegiate — la ocuparea funcțiunilor în Stat,—era greu să se înjghebe un trainic și progresiv focar artistic.

•
• •

Pînă la înapoierea elevilor lui din străinătate, Asaki nu cunoaște niciun rival, — el rămînînd singurul pictor pămîntean al Moldovei.

E însă momentul să ne întrebăm care-i contribuția adusă de bursieri după opt și zece ani de studii în cele mai bune Academii, din München, din Roma și din Paris.

Aristocrați prin naștere, cei mai mulți bursieri ai Academiei Mihăilene reprezentau pătura înaltă a societății, pe care burghezimea o admira fără rezerve. Tinerii veneau de departe, din țările surori, pentru care o dragoste puternică se născuse acuma cu deosebire, cînd conștiința națională devenea realitate.

Ne recunoșteam latini și ne socoteam datori să gîndim și să ne manifestăm ca latini.

Uitînd fondul bizantin pe care l-au purtat cîndva în suflet, uitînd chiar tendința naționalistă a picturii cu caracter istoric creată de Asaki în Moldova, — Lemeni, Panaiteanu, Nastasanu și-au format cultura artistică sub îndoita impulsiune a forțelor proprii de desvoltare și a împrumuturilor civilizației italiene. Nu vom întîlni aproape niciun aport al individualității lor etnice, al țării lor, niciun accent moldovenesc. Nimic din acel complex de caractere legate de locul de baștină nu vom întrezări în manifestările lor artistice, ci numai contribuția spirituală a națiunii străine în sînul căreia și-au desăvîrșit talentul.

Cu ușurința recunoscută a Romînului de a se adapta, tinerii pictori și-au însușit moravurile țării pe care abia atunci o cunoșteau, mentalitatea, năzuințele, sentimentele și credințele ei sociale.

Nicio clipă bursierii noștri nu vor încerca să se opună, să reacționeze, să se îndoiască de autenticitatea artei celei noi pe care o socoteau proprie țării lor. Trecutul lor artistic, redus la amintirea unei arte bizantine și a unui început de pictură istorică, nu le îngăduia nici să șovăe, nici să aleagă.

Dela celebra Academie Sf. Luca din Roma, ei revin ca dintr'o uzină, care le-a întipărit pe talentul lor fraged toate defectele și toate virtuțile clasicismului, așa cum cîțiva ani mai tîrziu, școala lui Picot din Paris și școala dela Barbizon vor transforma pe Aman și pe Grigorescu, făcîndu-i să simtă franțuzește frumusețea plaiurilor romînești.

*
* *

Lemeni, Panaiteanu și Nastasanu, la înapoierea lor în țară, vor găsi, așa dar, Academia Mihăileană desființată.

Foștii bursieri ai Moldovei vor afla însă, în formație, o nouă pleiadă de pictori: pe miniaturistul Constantin D. Stahi, pe ilustratorul Creangă, pe pictorii Teodor Buiucliu, Mihail Dan, Nicolae Dimitriu-Tintoreanu, Emanoil Panaiteanu-Bardasare (nepotul lui Gheorghe Panaiteanu) și mulți alții.

Operele lor, unele interesante din punct de vedere documentar, altele valoroase prin însușirile lor artistice, ne duc însă dincolo de o înfăptuire istorică de mare însemnătate pentru Romîni: Unirea Principatelor, — epocă ce va pune capăt activității lui Asaki.

S'a petrecut cu acest mare cărturar un lucru inexplicabil: Gheorghe Asaki, primul pictor romîn, animatorul vieții culturale autohtone, năvalnicul risipitor de idei, luptătorul dîrz al redeșteptării conștiinței naționale, și-a încrucișat deodată brațele, luînd atitudine protivnică Unirii Principatelor și punîndu-se în fruntea separatiștilor.

Explicația nu poate fi decît bătrînețea. Ca pe toți muritorii, l-a ajuns și pe Asaki blestemul de a nu mai avea puterea de receptivitate a sufletului tînăr.

Avea acum 70 de ani. Elasticitatea spirituală și avîntul sufletesc necesar ca să înțeleagă și să răspundă noilor porunci ale timpului, îi lipseau.

Tineretul nu mai era cu el. Il și uitase. L-au lăsat să se retragă, cum a voit. Și Asaki, întristat, scrie:

....Un nou neam a răsărit, cu nouă dorinți și idei nouă; plin de mirare aud nume nouă și versuri nouă; sunetul numirilor celor vechi au trecut, precum m'am trecut și eu insumi; poate că sunt de puțini cinstit, de mulți defăimat și de nimeni iubit...

Noul neam de care vorbește Asaki sînt „bonjuriștii" de mine, dușmanii boerimii fanariotizate, — acea nouă generație care se ridică împotriva deprinderilor celor bătrîni și care impune o mentalitate nouă, tinzînd către omogenitatea și uniformitatea de idei și sentimente cu Apusul.

Epoca de conducere a țării prin boeri dispare cu încetul. Incepe epoca de dominațiune a „bonjuriștilor", — tip nou, tip psihologic, care va întregi caracterul etnic al Romînului, încorporîndu-l deplin ființei și structurii lui organice.

Incepînd dela 1848, spiritele se înflăcărează pentru Franța. Avîntul tuturora se îndreaptă spre sora noastră latină. Tineri și arzători patrioți aduc din Franța, odată cu spiritul de emancipare, voința de lucru și dorința de a organiza libertatea. Vroiau o Romînie nouă, după modelul Franței. Cereau școale franțuzești și profesori din Franța. Cereau chiar ca în școalele Statului cursurile să se predea în limba franceză.

Dacă revoluția din 1848 n'a reușit din lipsă de organizare, ea a pecetluit totuși o dată în istoria Principatelor Romîne și va despărți printr' un greu hotar lumea veche de lumea cea nouă.

Cu toate dezămăgirile încercate, Asaki continuă să protejeze pictura. El publică acuma tabelul „Bătălia dela Baia a lui Ștefan cel Mare" și-l anexează, împreună cu explicațiunile necesare, la „Gazeta de Moldova" din Iunie 1851.

Am arătat demarcaţiunea trasată în mentalitatea romînească de revoluţia dela 1848.

Se intîlneau atunci la Iaşi, în acelaşi salon, două generaţii: una a mamelor care vorbeau greceşte şi purtau costume bizantine, alta a fetelor care purtau malacoave, se împodobeau cu pene de struţ, vorbeau franţuzeşte şi citeau pe Alexandre Dumas.

Tinerii abia întorşi din străinătate aduceau acum, odată cu moda pantalonilor strîmţi şi a jobenurilor lucioase, idei noi asupra moravurilor şi asupra întregii vieţi sociale.

In această ţinută au participat ei, în 1855, la cea dintîi expoziţie de pictură din Iaşi, organizată de pictorul romîn Gheorghe Şiller (Schüller), fost elev la Veneţia al maeştrilor Felice şi Natale Schiavoni.

Şiller a expus atunci cincisprezece pînze proprii şi cinci originale ale maestrului său Natale Schiavoni [33]).

Expoziţia, — scria ziarul „Zimbrul" din acea vreme, — „a produs cea mai bună impresie între intelectualii ieşenii".

(Tot de Şiller sunt şi cele şase copii după Natale Schiavoni — dela Pinacoteca din Iaşi).

Nu mult după aceea, Şiller, — care avea multă îndemînare în restaurarea tablourilor vechi — a fost însărcinat de V. A. Ureche, pe cînd acesta deţinea interimatul Ministerului Instrucţiunii Publice, „să restaure, în curgere de mai mulţi ani, tabelele din Pinacoteca dela Iaşi". [34]).

Şiller a murit în această funcţiune.

Intre timp, Gheorghe Asaki, amărît, neinţeles şi el însuşi neînţelegător, se retrage din vieaţa publică şi desenează — în singurătate — chipuri de ostaşi, călugări şi boieri.

Moare în 1869, cînd Moldova, în plin progres politic şi cultural, începuse să rămînă în urma Munteniei în ce priveşte activitatea artistică.

De aci înainte, istoria Moldovei se va confunda cu a Ţării Romîneşti, unde evoluţia s'a desfăşurat uimitor de repede.

La moartea lui Asaki, Bucureştii nu numai că au un trecut artistic, dar se mîndresc cu prezenţa lui Nicolae Grigorescu, a cărui pictură „revoluţionară" l-ar îndreptăţi pe marele animator Moldovean să şoptească o dată mai mult:

„Un nou neam a răsărit, cu nouă dorinţe şi idei nouă...".

H. BLAZIAN

[33]) Dintre acestea, n'am putut regăsi până acum decât compoziţia „Magdalena", restaurată la 1906 de C. D. Stahi, astăzi în posesia d-lui maior V. Racoviţă din Bucureşti.

[34]) Cf. *V. A. Ureche*, op. cit. III, pag. 118.

Giovanni Schiavoni: Portretul Agăi G. Asachi

G. Asachi: Portretul unui Cardinal

(Roma, 1812)

Giovanni Schiavoni: Charles Maisonabe

Giovanni Schiavoni O ceremonie la Academia Mihăileană

(8 Noembrie 1837)

Natale Schiavoni : Magdalena

G. Panaiteanu-Bardasare :
Două surori

G. Lemeni: Pictorul G. Nastasanu

Iașy, [illegible] în 13 zile, 1869.

Invitare.

N. 104. Venerabilul bătrân Gheorghe Asa-
chy a murit din viață la 12 a curentei.
Fiind que reposatul a fost cel întâiu
în Moldova, carele a înființat la 1836
una Clasă de Desemn sub povățuirea
lui Schiavoni în fosta Academie Mihai-
leană (Liceul de astăzi) și a fost în a-
cești din urmă Membru al Comitetului
Academiei de Belle Arte, dela aceasta Școală
Subsemnatul [illegible], [illegible] de vechiu El
în aceea Academie și Clasă de Desemn și de
Membru Comitetului Școlei de Belle Arte, fa-
[illegible] Domnilor Studenți ai Școalei
Academice, ca să asiste cu toții la înmormântarea
reposatului, care se va face Vineri la 14 cur.
[illegible] la Biserica [illegible]
[illegible]

Vestea morții lui G. Asachi, împărtășită de G. Panaiteanu-Bardasare elevilor Academiei de Belle Arte din Iași

(Scrisul lui Panaiteanu)

VEST

(Roman)

IX

PREZUMPŢIUNI

In noua lumină care-i ţişnise instantaneu în minte la înregistrarea cuvintelor: *Ba! Cum nu! In maghiară!*, cât de naturale şi de limpezi îi apăreau acum toate frazele englezeşti ce-i prilejuiseră atît prima cunoştinţă cît şi uluitorul desnodămînt al bizarului fragment de aventură cu „ex'' englezoaica din Simplon.

Intr'adevăr, de abia acum îşi dădea seama că prin gura infamei Lady: *Minunată ţară. Păcat că e stăpînită de nişte necioplifi pierde-vară, abia ieşiţi din preistorie,*—vorbise nu o singură doamnă, ci o castă întreagă, aceea a foştilor latinfundiari ardeleni, de străveche rasă mongolă, carea vedeau cum mîndrul „Erdélyi'' de odinioară, falnică cetate feudală a maghiarismului redevenea, după tratatul dela Trianon şi după expropriere, Ardealul nost' al nefericiţilor şerbi de odinioară.

Cît despre „amenda'' aplicată de „stăpîna ochilor superb migdalaţi cu neverosimile gene de cadînă georgiană'' ea căpăta acum o cu totul altă semnificaţie. Din „gajul generos al unui regret sincer'' cum şi-l închipuise Dinu până atunci, ea se preschimbase în „actul de grandomanie'' al unei fiinţe trufaşe, care înţelegea să recompenseze umilind prin extravaganţă şi supra-licitare de boerie pe tînărul şi îndrăzneţul ostaş valah ce se încumetase să-i facă un serviciu pe care desigur numai împrejurările o siliseră să-l accepte; legendara magnificenţă a „magnatului maghiar'', în stare bunioară să svîrle într'o singură noapte de club, pe suprafaţa unui metru pătrat de postav verde, rodul auriu al cîtorva mii de hectare transsylvane, sau de a utiliza — după un festin prelungit cu Tokay-uri vechi şi havane rarissime — bancnote aprinse dela flacăra lumînării, în loc de brichetă, numai pentru epatarea convivilor.

Totuși amintirea ultimelor ei cuvinte, pierdute în vuetul sacadat al roților, la despărțire: — Cîteodată plătești și amenzile altora. Eu am făcut-o cu plăcere! Te rog s'o păstrezi. Good by! — îl sileau să-și „amendeze'' la rîndu-i cu un simțimînt de înduioșare penitentă pesimismul recentei răstîlmăciri a întîmplării de pe peron.

*
* *

— Taxa, mă rog.

— Un bilet de 4.

— Pînă unde mă rog? (Taxatorul ținea să preîntîmpine astfel o eventuală abatere dela tarif).

Dinu îl fixă cu privire absentă.

Nu numai că nu avea niciun scop imediat, dar era încă atît de preocupat de amintirea recentei conversații de pe peron, încît nu înregistrase întrebarea taxatorului, care i-o repetă pe un ton aproape autoritar.

— Pînă unde e valabil biletul de 4 lei? întreabă la rîndul său Dinu, numai pentru a spune ceva, căci pentru moment îi era egal unde va trebui să coboare.

— Pînă la Piața Mileniu mă rog.

S'ar fi zis că Dinu, care rămăsese pe platformă, de abia acum descoperea adevărata Timișoară. Ceea ce i se părea cu deosebire caracteristic în înfățișarea orașului, era pe lîngă perfecta regularitate și lărgimea arterelor principale, acel aer de ostentativă măreție al edificiilor publice, aproape toate în același stil neo-gotic: Episcopatul Catolic, Institutul Notre-Dame, Liceul Piariștilor, Biserica din Elisabetin, cu cele două turle de granit, ale căror ascuțișuri se profilau violete în zare.

Chiar printre clădirile de raport sau vilele particulare, foarte multe aveau drept motive ornamentale aceleași elemente de inspirație feudală: frontoane în ogivă, turele crenelate străjuite de cavaleri în armuri de aramă sau zinc, dar mai ales blazoane: pe frontispiciile fațadelor, în desenurile grilajelor, pe vitrourile ușilor și ferestrelor, pe firmele marilor magazine, pînă și pe etichetele sticlelor de vin sau ale cutiilor de bomboane din vitrinele băcăniilor sau cofetăriilor, pretutindeni, blazoane, coifuri și armuri, de toate formele și dimensiunile.

Dinu își găsise o distracție inedită în a le detalia atributele: Pajuri bicefale, cai înaripați, halebarde, bastioane, caravele, salamandre, delfini, pantere, dragoni. In cîteva rînduri se grăbise să le confrunte cu cele din colțul tabacherei: doi leoparzi încrucișîndu-și spadele în interiorul scutului de sub coif; dar interesul lui pasionat pentru închipuita identitate fusese decepționat de fiecare dată.

*
* *

Tramvaiul se oprise în mijlocul unei piețe dreptunghiulare, mărginită pe trei laturi de ordonata uniformitate a unor banale imobile de raport, de un desuet modernism „Secession'' în vecinătatea cărora Catedrala cartierului Fabric, una din cele mai frumoase clădiri gotice din întregul Ardeal, deși relativ nouă (fusese sanctificată în anul 1900), producea asupra privitorilor aceeași reacțiune echivocă de admirație și nemulțumire pe care ți-ar provoca-o prezența unui autentic jilț florentin în mijlocul unui „studio'' cu divane și fotolii cubiste.

— Piața Mileniu!

— Mileniu?! Se întreabă Dinu, în timp ce sărea din tramvai. Oare ce o mai fi și asta? Probabil ceva în legătură cu mult trîmbițata lor civilizație milenară.

Deocamdată nu avea niciun scop precis. Luase hotărîrea ca în noaptea aceea să doarmă tot la școală, iar cameră să-și caute abia a doua zi dimineața, pe lumină, căci acum soarele se pregătea să apună. Ezită cîteva clipe înainte de a intra în cofetăria-Bar „La Elefantul de Aur'' a cărui trompă îl îmbia ca o flexiune ed index din inevitabilul blazon al emblemei.

*
* *

— Placă mă rog!

— Un ceaiu.

— La sèrvici sau la pòhar mă rog?

— Care-i diferența? (Dinu nu prinsese înțelesul cuvintului pòhar).

— 5 lei mă rog!

— N'am întrebat asta;.... în sfîrșit servește-mi-l cum vrei.

— Rum? Țitron?

— Și una și alta.

— Madlen? Brioși? Fursec?

— Ce crezi că e mai bun!

In timp ce Dinu își doza tizana, i se păru că aude venind din direcția barului ecoul unei melodii de o factură gravă, aproape religioasă.

— Chelner! Ce se aude? un radio?

— Nu mă rog! Avem conzert de orgă aletăr, la Catedrala Mileniu.

Dinu se concentră pentru a desluși aria care i se părea cunoscută. Ave Maria de Bach! Parcă, dar nu era sigur, căci melodia venea prea de departe. Nici nu-și amintea de când nu mai auzise orgă... Ba da! Ultima oară, cu trei luni în urmă, la catedrala din Sibiu. Fusese minunat! Stătuse lîngă Liliana, cu cotul strîns lipit de al ei, ca și în automobil de-a-lungul serpentinelor de pe valea Oltului (călătoriseră alături în față, lîngă șofeur, căci Chryssler-ul

Doctorului Troteanu n'avea strapontine și în fund se înghesuiseră, pe lîngă părinții Lilianei, sora ei Blanche împreună cu cele două fetițe Anca și Mihaela).

Ultima lui escursie cu Liliana înainte de plecarea ei dela Călimănești! Cine ar fi crezut atunci că plecarea aceea va fi preludiul despărțirii definitive?!... Ce avalanșă de amintiri, pe care le crezuse definitiv înmormîntate, îi stîrneau acele acorduri depărtate de orgă.......

•
• •

Pășind treptele Catedralei, Dinu avu o mișcare de surprindere. Se așteptase ca interiorul bisericii să geamă de lume.

Afară de cîteva fetițe în uniformă de școală, care ocupau primele trei bănci, și de o doamnă în doliu cu părul argintiu, îngenunchiată sub crucifixul din stînga Sfîntului Antoniu, incinta era pustie.

De altfel orga încetase în chiar acel moment, făcînd să răsune straniu în intimitatea vastă a bolților de granit ecoul prelung al ultimului acord.

Invăluind cu o privire destul de indiferentă (intrase în Catedrală ca într'un muzeu) armonioasa simetrie policromă a crucifixelor, candelabrelor și vitrourilor din spre altar, nu-și putu stăpîni — cu toată atmosfera de reculegere impusă de acel decor — un zîmbet aproape malițios.

Vitrourile, de altfel admirabile, gemeau de blazoane, steme și armuri.

Hotărît sublima învățătură a umilinței și discreției în practica carității creștine — „nici dreapta-ți să nu știe ce dat-a stînga ta" — propăvăduită de către Cel crucificat nu prea părea a fi fost înțeleasă de către nobilii ctitori ai acestui sfînt lăcaș de închinare, de-vreme ce nu numai stemele dar chiar și numele lor se aflau incrustate în plumb în polichromele ochiuri de lumină ale vitrourilor. In interiorul fiecărei ogive se putea citi în pure caractere latine pe lîngă numele sfîntului reprezentat și cel al donatorului respectiv.

Vitraliul din stînga altarului, reprezentînd chipul Sfîntului Ștefan, Apostolicus Rex Hungariae, mai conținea, pe lîngă numele donatorilor: Zitta et Ladislaus Bodony, încă o inscripție latină, pe care Dinu o scandă în șoaptă:

*) „Gratia immaculatae Mariae
„Anno nascentiae nostrae
„filiae Minna MXMVIII".

*) Mulțumire neprihănitei fecioare Maria în anul nașterii fiicei noastre Minna.

In timp ce privirea îi alunecă de pe literele inscripției spre stema din centrul ferestrei, zîmbetul îi îngheță pe buze, recunoscînd pe fondul rubiniu al ogivei, străpunse de ultimele raze ale asfințitului, profilul celor doi leoparzi încrucișîndu-și spadele în interiorul scutului de sub coif.

X

WOHNUNGS ZIMMER

— Ave Baby! Te-ai dat din nou la „Chesterfield". Se vede că ți-ai încasat mandatul.

— Era și timpul, nu găsești?

— Thank you. Frumoasă tabacheră. Tot nu mi-ai spus de unde-o ai.

Dinu zîmbi fără să răspundă. Ar fi fost într'adevăr timpul să-și înceapă spovedania. Dar de groaza „miticismelor" lui Sandi socoti preferabil să se mențină pe vechea poziție:

— Cum nu. Ți-am spus. Dela, taică-meu.

— Să zicem. Așa dar ne părăsești. Ți-ai găsit „garçonieră"?

— Da... și nu. Vreau să spun...

— Nu mai spune că te-am înțeles. Cameră nu ți-ai găsit încă, dar vrei să-ți începi externatul chiar de astă seară. Mandatul ți l-ai încasat; june ești, de nimeni nu depanzi. Rezon! Noaptea-i mai lungă'n dormitor decît la „Troika", surtout cînd te-a pălit fericea să pici planton ca subsemnatul. Ai timp destul să-ți cauți mîine garçoniera. Complimente lui Miss Irma.

Dinu zîmbi din nou, socotind de prisos o dezmințire.

Intr'adevăr, fără a-i fi ghicit adevăratul gînd, Sandi îi sugera o soluție care nu era totuși prea depărtată de aceea pe care o dibuise în minte el insuși în drum spre Școala Militară, în galopu-i vertiginos de-a-lungul mohorîtelor ziduri ale străzii Eugen de Savoya, în timp ce sinistra viziune a porții probabil zăvorîte, făcuse să-i crească aripioare la pinteni.

Noroc că ajunse țanc la primul semnal al „apelului prin șefii de tunuri" și mai ales că șeful său de tun era chiar Sandi, căci altfel pseudo-externatul lui Dinu s'ar fi transformat chiar în aceeași noapte într'un internat stricto-sensu cu planton permanent și „pensiune complectă" la gamelă. Dinu era într'adevăr hotărît să-și revendice chiar din acea seară calitatea de extern, cu riscul de a se chinui cîteva ore la „Ferdinand" (auzise dela mai mulți camarazi că hotelul deși cel mai mare din oraș era departe de a fi faimos).

Cit priveşte însă aluzia la „mis Irma" Sandi se înşela.

Să se gîndească „tocmai astăzi" la „Excentric Girl" pentru Dinu ar fi fost aproape o profanare.

* * *

Pîlcuri-pîlcuri, proaspeţii externi se îndreptau voioşi spre „Corso" unii fumînd cu gesturi largi, risipindu-şi astfel cu o copilărească fanfaronadă spre cele patru vînturi bărbăţia emancipării, alţii istorisindu-şi anecdote sau fredonînd tango-uri, aproape toţi lăsînd să le spînzure cu ostentativă nepăsare vătraiele, a căror marţială cadenţă pe asfaltul trotuarului le excita veselia cu dinamismul drăcesc al unor baterii de jazz-band.

Incadrat de prietenii lui de ultimă oră, Procurorul Poetaş şi Doctorul Coriolan Cezăreanu, Dinu se lăsă dus de curent, într'o apatie totală.

După romantica lui izolare din ultimele ceasuri în compania mută dar obsedantă pînă la surmenaj a propriilor gînduri, actuala contopire în exuberanta masă a teteriştilor flămînzi de libertate şi restaurant, era înviorătoare ca o baie de bazin după o delicioasă dar moleşitoare şedinţă de helioterapie prelungită excesiv

* * *

Totuşi, în timp ce brelanul tinerilor tunari traversase în cadenţă liberă piaţa Ioan Huniady, o serioasă controversă îi divizase în trei opinii separate privitor la localul unde urmau a-şi stabili în acea seară stabul.

Doctorul Coriolan Cezăreanu ţinuse la „jubileu", din motive etnico-naţionale (patronul localului fiind un neaoş braşovean din Schei, „june" din tată în fiu, cu care tînărul doctor în istorie dela Roma se înrudea, căci îi era cumătru).

Procurorul Poetaş optase pentru Café „Llayds" căci, biliargiu pasionat, promisese de ieri o revanşă la carambolaj Locotenentului Fărcăşanu cu care avea „rendez-vous" la opt.

Cit despre Dinu, el ţinea să meargă astăseară la Cofetăria Boncescu, „nu atît de dragul prăjiturilor, deşi erau recunoscute ca excelente, cit pentru concertul capelei lui Dajos Geza, al cărui arcuş atrăgea zilnic între 6 şi 9 elita melomană a societăţii timişorene, indiferent de naţionalitate, căci adevărata artă izbuteşte totdeauna să înlăture orice barieră între neamuri şi confesiuni, şi după unanimele aprecieri ale cunoscătorilor Dajos Geza era un artist adevărat". Pledîndu-şi astfel teza, Dinu izbutise să şi-l ralieze numai pe bunul Coriolan, aşa că de Procurorul Poetaş se despărţi chiar în uşa Cafenelei Lloyds.

* * *

Interiorul cofetăriei avea intimitatea unui veritabil „home" englezesc. Desenul şi coloritul sobru dar original al tapetelor şi covoarelor, linia confortabilă dar nu lipsită de stil a fotoliilor, absenţa de pe pereţi, rafturi sau vitrine, a acelor multicolore ornamentaţii în stuck, mucava poleită, tinichea forjată sau mătase vegetală care combinate dau cofetăriilor bucureştene mai de grabă aspectul unor somptuoase bragagerii orientale; apoi acordurile armonioase ale orchestrei, dar mai cu seamă graţioasele grupuri femenine de o eleganţă pe cît de modernă şi de tinerească, pe atît de discretă, toate acestea făceau din banalul local de consumat dulciuri un colţ fermecător.

In timp ce tovarăşul său de masă îşi doza cu minuţiozitate frişca la capuţiner, Dinu, în aşteptarea savarinei, învăluia din cînd în cînd asistenţa cu o discretă privire sintetic circulară şi impersonal cuprinzătoare, căci ţinea să nu aibă aerul că pîndeşte pe cineva, deşi îşi dădea prea bine seama că precauţiunile lui erau absolut inutile. Spiritul său critic era destul de pătrunzător pentru a aprecia că toate presupunerile lui, oricît de judicioase în aparenţă, se sprijineau pe o singură premiză, care în fond putea să fie perfect falsă, căci identitatea de blazon putea fi pur şi simplu întîmplătoare. Faimosul crin al Burbonilor nu se găsea în acelaşi timp şi pe scutul cetăţii Florenţa? Şi apoi, chiar bicefala Pajură Impărătească a Habsburgilor de tristă memorie nu servise în acelaş timp drept emblemă heraldică ultimilor Romanovi?

Reciti inscripţia latinească, pe care, cu 3 ore în urmă şi-o copiase literă cu literă pe dosul pachetului de ţigări, cu vîrful bont al creionaşului împrumutat dela micul paracliser însărcinat cu vînzarea medaliilor şi crucifixelor la intrare: Zitta & Ladislaus Bodony,

> „Gratia immaculatae Mariae anno nasceutiae
> nostrae filiae Minna MXMVIII"

La urma urmei, chiar dacă identitatea de blazon nu era numai o simplă întîmplare, nici aceasta nu însemna prea mare lucru, căci fosta miss Chesterfield, actuala miss Hungaria, — de ce nu chiar miss Europa?, n'ar fi fost primul caz — admiţînd chiar, că nu călătorise mai departe decît pînă la Triest (îşi amintea perfect că această localitate fusese menţionată în cursul conversaţiei englezeşti din vagonul restaurant) nu ar fi fost plauzibil să se întoarcă din călătorie abia după zece zile. De altfel, de ce s'ar fi întors la Timişoara şi nu la Bucureşti, punctul iniţial al călătoriei? In definitiv, poate că Bucureştii fusese ţinta călătoriei, iar punctul iniţial

Triest de pildă, ori chiar Paris. In acest caz, toate presupunerile lui în legătură cu eventualitatea unei întîlniri cădeau în apă. De altfel ipotezele puteau fi atît de numeroase, încît a le enunța numai constituia o inutilă pierdere de vreme. In acest timp camaradul Coriolan monologa cu glas pătimaș, comentînd articolul de fond al gazetei Timișoarei — Temesvary Hirlap — Temesvarer Zeitung— oficiosul în trei limbi al municipalității locale, tratînd despre o chestiune confesională în care catolicismul maghiar se pretindea calomniat de o recentă lucrare a unui profesor dela Universitatea din Cluj, lucrare patronată de însăși Academia Romînă. Dinu, deși în acel moment, cu toată bunăvoința lui de a urmări argumentația sprijinită pe temeiuri juridico-istorice, nu avea niciun chef de controverse ideologice, totuși îi luă camaradului Coriolan din mînă ziarul cu articolul încriminat, prefecîndu-se, din politeță, că vrea să se documenteze personal în materialul comentat, în realitate ca să-și poată continua nestînjenit ipoteticele divagații. Unele greșeli de limbă sau tipar din textul cîtorva anunțuri dela rubrica micii publicități îi aduseră pe buze un nou zîmbet de astădată mai mult melancolic decît malițios. Așa de pildă:

„Perdut Corzo Coker pipit bej
„cu cafiniu. Respunde Fifi.
„Aducători recompenzăm.

„Roza Heltai,

„strada Coșbuc, 28.

sau

„Confecționem la mesură Corzete. Sotiene-
„gorje, quiulotte. Garantem elasticitate, ne-
„reformabile.

Maison Hedviga,

„strada Veneția, 8.

După zece ani dela Unire — își zicea Dinu — era oricum regretabil să mai vezi apărînd, în așa deplorabile condițiuni, slova romînească, fie ea culeasă între șpalturile unei tipografii minoritare. Ar trebui să se ia măsuri. De ce avem Minister al Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, Academie Romînă, Imprimerie Națională, S. S. R. Sindicat al Ziariștilor etc., etc.!

Tocmai se pregătea să împărtășească aceste reflexii camaradului Coriolan, cînd atenția îi fu atrasă vizual spre altă „perlă", a

cărei lectură însă, pînă la sfîrșit făcu să-i piară zîmbetul început:

> Cameră de locuință cu confort modern. Preferim ofițiri neînsurățoi: De adresat, Villa Bodony strada Iosif Gal Nr. 5, Elisabetin.

XI

VILLA BODONY

— Domnu Sergent, ași vrea o mică informație.
— Placă mă rog.
— Incotro vine strada Iosif Gal?
— No mereți numa nentche, lăsați îndărăpt Podul Trăian, mînați la stînga oblu pe cănalul Bega, de-i zice Splaiul Tudor Vladimirescu, ș'apoi minchen la ghereaptă, că numa așeia-i strada Iosif Gal, mă rog.

Dinu mulțumi, apoi se depărtă în grabă în direcția indicată. Ajuns în mijlocul squarului din dreapta Podului Traian, se opri cîteva clipe, învăluind circular peisajul înconjurător — edificii, arbori, cer, — cu o privire involuntar admirativă.

In fața acestor remarcabile perspective urbanistice realizate în zona limitrofă dintre cartierele cetate și Elisabetin, pe care blîndețea soarelui matinal de toamnă mult întîrziată le punea într'o valoare neașteptat de nouă, încerca acel sentiment contradictoriu de încîntare și ciudă pe care ți l-ar produce contemplarea turburătoare a frumuseții unei femei de o cochetărie totodată ostentativă și ostilă. Cu cît se apropia de țintă, cu atît, printr'un inexplicabil reviriment sufletesc, se simțea mai învăluit de un noian de gînduri dezordonate, amintiri neașteptate, ori simple reminiscențe, cu totul străine și exterioare climatului de febrilă tensiune pe care i-l întreținuse pînă atunci obsesia fugitivelor clipe petrecute în compania himericei „Prințese îndepărtate" din Simplon.

Intr'adevăr, aceste maluri încă înverzite, în ciuda anotimpului autumnal, ale canalului Bega, îi evocau înclinarea meschin îngrădită cu țevi de fier a malurilor „dulcei Dîmbovițe" bucureștene, a cărei amintire, deși ar fi dorit-o înduioșată, nu reușea să o ferească de ascuțișul spiritului său critic, care tăia aripile nostalgicului lirism de circumstanță. In „dorul" lui de București, nu găsea destule temeiuri pentru a-și putea afirma, în deplină sinceritate, că în cazul cînd ar avea posibilitatea de a părăsi imediat Timișoara, ar face-o fără niciun regret, independent de motivele romantice în

legătură cu recentele-i descoperiri. De sigur Dinu îşi iubea oraşul în care se născuse şi de care-l legau atîtea amintiri minunate, dar, tocmai pentrucă-l iubea atît, nu se putea resemna la ideea că „acela" era oraşul lui şi nu „acesta" în care se trezise întîmplător abia de zece zile. In penibila evocare a scăderilor capitalei, în mintea lui Dinu era ceva din chinuitorul simţimînt de ruşine nemărturisită, dar cu atît mai intolerabilă, pe care ţi l-ar inspira prezenţa într'un salon străin, printre prieteni scumpi a căror opinie îţi este preţioasă, a unui părinte adorat, dar „prost îmbrăcat" sau „fără maniere".

Faţă de perfecta aliniere a străzilor şi bulevardelor, faţă de armonioasa unitate în proporţie şi stil a clădirilor, dar mai cu seamă faţă de curăţenia desăvîrşită a pavajelor şi îngrijirea impecabilă a plantaţiilor din parcurile şi squarurile care-l înconjurau, penibila imagine a dezordinei aproape anarhice a Capitalei Romîniei-Mari, cu ale sale şapte alinieri şi o mie de stiluri, nu numai în cartierele excentrice, dar chiar şi în multe din principalele artere în necontenită dar vai mult prea capricioasă şi nedisciplinată transformare, cu mormanele de moloz, inutil scrumate şi vînturate zilnic de anachronicele tîrnuri municipale ale măturătorilor bucureşteni, această imagine de inferioritate îl pălmuia la fiecare pas tot atît de dureros cît şi amintirea cuvintelor englezeşti, involuntar auzite, cu zece zile în urmă, în vagonul restaurant al simplonului, cuvinte cărora abia acum începea să le priceapă adevăratul tîlc.

Faţă de măreţia într'adevăr monumentală a Palatului Piariştilor, adăpostind un simplu gimnaziu eclesiastic, Dinu se gîndea la modestia majorităţii localurilor de şcoală din Bucureşti, unde însăşi clădirea vechii Universităţi, una din rarele podoabe ale Capitalei noastre dinainte de războiu, fusese sub raportul estetic, iremediabil compromisă prin adăugirile şi transformările post-belice, care metamorfozaseră clasica eleganţă iniţială a vechiului edificiu, într'un amalgam arhitectonic asimetric şi hibrid.

In juvenila însufleţire a indignării sale momentane, simţea nu fără o subită tresărire de mîndrie vibrînd în sufletul său, coarda viitorului arhitect, căci chiar în acea clipă Dinu se hotărîse definitiv: îndată după terminanea stagiului militar se va înscrie la Arhitectură.

•
• •

Cu un interes crescînd, privirea îi rătăcea acum cercetătoare de-a-lungul aristocraticelor grupuri de ville ale cartierului Elisabethin, pe care le studia cu un ochi aproape profesional, făcînd comparaţii, din fericire, de loc umilitoare de astădată, cu acelea ale Parcului Filipescu din Bucureşti.

Ajuns în faţa zidurilor imaculate ale unui miniatural Palazzo în cel mai delicat stil Florentin din cîte văzuse vreodată, se opri cu o subită senzaţie de amorţire în glesne şi genunchi, recunoscînd în fina dantelă de fier forjat a porţii de onoare, silueta celor doi leoparzi ce-şi încrucişau spadele în interiorul scutului de sub coif, iar mai sus, între capitelurile de marmoră albă minuţios cizelate ale coloanelor ce susţineau terasa dinspre parc, inscripţia: strada Iosif Gall Nr. 5.

In timp ce se pregătea să sune, un gînd neaşteptat îl fulgeră, făcîndu-l să ezite timp de cîteva minute:

„Preferim ofiţiri neînsurăţei", zicea anunţul. A doua condiţie o îndeplinea slavă Domnului! Cît despre prima...

Le nevoie şi-ar putea enunţa calitatea de „Offizier-Kandidat". Avusese o bună inspiraţie îmbrăcîndu-şi trench-ul şi nu mantaua. Cu centura englezească părea un tînăr aviator britanic. Il trăda doar capela. Işi scoase din buzunarul dela piept mănuşile de piele cumpărate în ajun dela cel mai elegant magazin de pe „Corso", la răsfrînse, petrecîndu-le una într'alta, agăţîndu-şi-le apoi „ofiţereşte" la garda săbiei lîngă dragon.

Fie ce o fi, mai mult nu putea să aştepte căci ezitarea la infinit nu rezolva nimic.

Urcînd ultima treaptă, căută din ochi soneria. Dar în locul obişnuitului buton de fildeş, soneria Villei Bodony consta dintr'o pîrghie metalică, terminată cu un mîner, aducînd atît ca formă, cît şi ca sistem de mînuire cu trăgătorul percutorului automat al tunului de campanie francez Schneider-Creusot de 75 mm (Art. 14, Regulament-Guri de foc-Nomenclatură).

Pînă atunci Dinu nu trăsese niciodată cu tunul, deşi trăgătorul îl mînuise de cîteva ori la instrucţia teoretică pe baterii, în primele săptămîni de stagiu la Regiment.

Cu toate că nu era un poltron (— o dovedise cu prisosinţă chiar în ajun, cu ocazia primei şedinţe de călărie, cerînd căpitanului Aslan din proprie iniţiativă să-i dea voie să încalece pe „Afurisit", un globan sperios şi tare în gură, care trîntise în aceeaşi dimineaţă 2 călăreţi activi din anul II —), totuşi n'ar fi putut pune mîna'n foc că atunci, cînd va trebui să tragă chiar cu mîna lui prima lovitură adevărată, nu va avea nicio emoţie.

De un singur lucru era însă sigur:

Viitoarea primă lovitură de tun din cariera lui de artilerist nu-i va pricinui nici pe departe palpitaţia pe care o resimţea acum trăgînd de mînerul acelei sonerii a casei cu leoparzi.

(Sfîrşitul primei părţi)

MIRCEA GESTICONE

SCRISORI TĂINUITE

N'am îndrăznit să-ţi trimit
Scrisorile astea, mamă,
Fiindcă voiam să nu te 'ntristezi.
Dar astăzi simt că mă cheamă

Rădăcinile şi viermii
Şi taine mai adînci ca scrisorile mele.
In casa asta de la marginea oraşului
Imi simt trupul cenuşă de stele,

Care cade pe uliţile satului,
Pe sămănături de grîne
Şi pe turmele de la stîne.

Cuvintele mele n'aş vrea să-ţi fure din trup
Ca bondarii cîmpiilor sterpe
Dulceaţa fagurilor rămaşi fără stup.

II

Buchile pe care ţi le trimit azi
Te rog din suflet să le arzi,
După ce singură te vei munci
Să le deslegi spre a le ceti.

E-o taină mică pe care ţi-o spun:
Mi-a intrat în casă un nebun
Şi-a plîns şi mi-a spus o poveste
Cu războiu, cu răniţi, cu creste

De dealuri ridicate peste sat.
Mi-a fost frică şi m'am închinat
Cu limba 'n fundul gurii,

Căci mîinile mi-erau ţepene,
Iar gîndul începea să depene
Tortul dragostei şi-al urii.

III

Iartă-mă că n'am putut să-ți scriu
De-o săptămînă; dar știu
C'ai să 'nțălegi și-ai să mă ierți.
(Nu-i așa, că nu ai să mă cerți

Cînd voi veni de Sînzieni acasă?)
Haina mi-i în coate roasă
Și rîd de mine toți la școală.
Abia m'am sculat de pe boală

Și'n trup și oasele mă dor.
De multe ori visez că 's pe ogor
Și văd cum ciocîrlia face rotocoale

De-asupra capului matale.
Nu-ți topi din suflet florile
Cînd îmi citești scrisorile.

D. CORBEA

CRONICA LITERARA

CĂRȚI ROMÎNEȘTI

OVID DENSUSIANU

Departe de atmosfera Capitalei, pe un țărm de mare, unde mă găseam pentru o reculegere de cîteva zile, mi-a ajuns vestea neașteptată că profesorul Ovid Densusianu a murit. Faptul m'a impresionat adînc. Il simțeam cu atît mai dureros, cu cît nu puteam să iau parte la ceremonia tristă a înmormîntării, aceea pe care profesorul nostru, în discreția lui sufletească, o dorise simplă și sobră.

De Ovid Densusianu s'au legat, cel puțin pentru generația noastră, cele mai frumoase amintiri din Universitate. Nu este vorba, cum s'ar crede, numai despre omul de știință, despre metoda, despre erudiția lui în domeniul filologiei romanice, fapte pe care, în general, le-au desbătut și le vor mai desbate încă specialiștii. Pentru cei mulți, care îl priveau de afară, Ovid Densusianu părea doar atît: titularul grav al unei catedre de mare specialitate și savantul dominat pînă la presumție și exclusivism de cuprinsul problemelor lui. Noi, ca studenți, l-am simțit însă și altfel. Pe savant, am început să-l înțelegem mai tîrziu. Ce am trăit, mai întîiu, în preajma lui a fost un complex de iradieri omenești în care, oricum, au prins să se definească sensuri de seamă ale vieții noastre spirituale.

O clipă, acum, pe drumul amintirilor. Mai întîiu, o imagine aleasă, de om sortit — nu știu dacă în chip fericit sau dureros — să nu semene cu niciunul din jur. Apariția profesorului în sala de curs însemna, pînă la un punct, o impresie, o unduire estetică. Avea o înfățișare fizică delicată. Era îmbrăcat corect, întotdeauna în negru; purta guler înalt, scrobit lucios și cravată neagră, înodată elegant, din cutele căreia răsărea discret un strop de lumină. Chipul îi era slab, palid, iar fruntea lată și bombată umbrea ochii mari, negri, care concentrau — pare-se — vieața și sensul întregei sale ființe. Părul negru lucios, foarte îngrijit, contrasta cu paloarea feței; deseori, o suviță care luneca pe frunte era pusă cu eleganță la loc, printr'o mișcare obișnuită a brațului drept. In timpul prelegerii ședea întotdeauna în picioare, în fața unei mese lungi, măsurînd ritmul gîndirii cu pasul legănat, dela un capăt la altul al tribunei de unde ne vorbea. Cînd se oprea în loc, privirea ascuțită și pătrunzătoare trecea vioiu cînd la unul, cînd la altul dintre ascultătorii săi; alteori, aluneca peste capetele aplecate concentrat pe caietele de însemnări, pînă spre viziunea depărtată a evocărilor gîndite, spărgînd parcă zidurile materiale ale sălei a IV-a de curs în care ne aflam.

Ovid Densusianu ne-a făcut să simţim, într'un chip bogat şi viu, ce înseamnă o ţinută de profesor. Era, întotdeauna, corect şi drept în aprecieri. Faţă de noi, studenţii, avea o solicitudine pe cît de măsurată pe atît de binevoitoare, dublată de o politeţă calmă, ecou desvăluitor al sufletului său sensibil. Il supărau, pînă la suferinţă, nepunctualitatea, lipsa de entuziasm intelectual, neglijenţa, incorectitudinea..... Niciodată familiar cu cineva, păstra toată încrederea celui căruia i-o acordase odată şi, în orice împrejurare, ştia să menţină faţă de noi distanţa elegantă pe care i-o cerea firea sa discretă şi aristocratică.

Din cursurile lui Ovid Densusianu am învăţat mult. Deşi aride în formă, orele lui de filologie ne impresionau prin bogăţia lor de date şi, mai ales, prin mulţimea încordărilor exegetice pe care le presimţeam în dosul lor. Problemele limbii noastre erau tratate rînd pe rînd, metodic: originile, influenţele care au colorat-o, evoluţia ei în veacurile ce s'au scurs, unul cîte unul, pe albia soartei romîneşti. Prelegerile despre fonetism, sau despre latina vulgară, păreau aspre, grele, purtînd cu ele povara spirituală a unei mari densităţi erudite. Cu toate acestea, prin succesiunea lor regulată şi egală, desemnau sensuri adînci, în faţa cărora, astăzi cînd ni le rememorăm, avem momente de pietate şi de recunoştinţă. In atmosfera lor am simţit cîtă demnitate austeră trebue să intre în studiul limbii şi cîtă pasiune se poate cuprinde în cercetarea migăloasă a hrisoavelor vechi, atunci cînd din slovele lor începem să descifrăm legături care au fost, şi sunt, între vieaţă şi cuvînt. Astfel, am prins să învăţăm ce este o limbă, cît mister se poate cuprinde în sfera de înţeles a cuvîntului şi, mai presus de orice, cîtă bogăţie de informaţii pentru înţelegerea unui popor şi a calităţilor lui etnice oferă vieaţa pecetluită de veacuri în adîncul verbului strămoşesc.

Cu ce ne-a deprins Ovid Densusianu? In primul rînd, cu sentimentul că un intelectual trebue să fie la curent cu tot ce apare nou, fireşte în domeniul lui, că aceasta este şi trebue să fie vieaţa lui adevărată. Era, pentru el, o adevărată suferinţă, oridecîteori îşi amintea de foşti elevi străluciţi, care plecaţi în provincie, ca profesori, nu mai scriau, nu mai dădeau niciun semn de existenţa lor spirituală, nu mai publicau nimic. Ne vorbea, în special, cu multă amărăciune, de unul dintre aceştia, care găsind că este prea sărăcăcioasă cariera de literat şi de profesor, îşi terciuse ulterior o licenţă în drept şi se făcuse avocat: „Nu mai scrie, nu mai publică, cîştigă în schimb bani"..... Dînd semnificativ din cap, ne spunea: „Cine nu scrie şi nu lucrează nimic, în primii zece ani dela eşirea din Universitate, apoi nici nu va mai lucra vreodată".....

In afară de cursul de filologie, Ovid Densusianu ţinea Lunea, între orele 6—7, un curs de literatură modernă. Era ora pe care o aşteptam cu nerăbdare, aş putea spune, ora aceea în care s'a călit un anumit sens spiritual al generaţiei noastre. Ne plăcea, pentrucă, oarecum, o simţeam în afară de obligaţiile reglementare, de specialităţile stricte ale secţiei sau de acelea ale profesiunii către care ne îndreptam. La aceste ore veneau mulţi, foarte mulţi chiar: unii, atraşi de culoarea, de spiritualitatea unei ore care însemna un adevărat popas feeric în atmosfera noastră universitară; alţii, o seamă de devotaţi, care veneau pentrucă trebuiau să vină, atraşi puternic nu de o voluptate trecătoare, ci de linia unor simţiri statornice, pe care vocaţia profesorului le tălmăcea ales şi potrivit. In cuprinsul acestor prelegeri, Ovid Densusianu ne deschidea orizonturi ale actualităţii, ne punea probleme ale gîndirii literare, ne înfăţişa, cu arta marei lui sensibilităţi artistice, gama de sugestii necesare prin care să ne apropiem de stilul şi culoarea *poeziei nouă*. Pe cît era de adînc şi de metodic ca filolog, tot pe atît, ca literat şi critic, Ovid Densusianu era plin de vibrările noutăţii. Il interesau perspectivele noutăţii artistice, în toate ramurile: în poezie, în muzică, în plastică. Il încînta să găsească, în toate acestea, motivele lor caracteristice. Ni le comunica, bogat, cald, prin citate, analize şi interpretări. Trăiam, adesea, şi noi, emoţia profesorului. De cîte ori, ieşind dela aceste cursuri, nu intram în prima librărie, să cerem cartea despre care ni se sugerase o lume nouă de încîntări! Cîte nume nu s'au prins atunci, de sufletul nostru, în entuziasmul primei noastre tinereţi! Henri de Régnier, Paul Fort, Maeterlinck, Verhaeren, Francis Jammes şi atîţia alţii, toţi aceştia ne-au rămas prieteni spirituali, statornici, peste valul împrejurărilor şi noutăţilor ce-au putut să le urmeze. Cîţi dintre elevii lui n'am rămas, de atunci, cu o cerinţă aproape structurală, de-a avea mereu o carte deschisă, de a prinde svonul premenirilor ce se ivesc continuu, în formele de cugetare şi de simţire ale vremei! De atunci, am simţit tresărirea unei cărţi nou apărută în vitrină, am trăit ispita de-a o răsfoi în librărie şi, apoi, de-a o duce sub braţ acasă, prn burniţa de toamnă sau prin perdeaua rece a fulgilor de zăpadă!

El însuşi poet, Ovid Densusianu ştia să intereseze auditorul, nu atît prin redarea conţinutului poetic al operei analizate, cît prin sugerarea atmosferei, prin felul cum trăia şi amplifica emoţia poetului studiat. In literatura noastră, mai bine zis în mişcarea literară modernă, Ovid Densusianu a fost un luptător pentru intronarea unei *poezii nouă*, în formă şi concepţie. A condus, timp de un sfert de veac, revista de ţinută estetică şi discretă *Vieaţa Nouă*, în jurul căreia s'au grupat o pleiadă de poeţi tineri, unii dintre cei mai talentaţi ai timpului.

Volumele publicate de Ovid Densusianu — *Limanuri albe*, *Sub stînca vremei*, *Raze peste lespezi*, *Salba clipelor* şi *Heroica* — sunt mărturii autentice ale unei reale şi personale simţiri poetice. N'a fost, într'adevăr, un liric cald, cu fantazia colorată, cu putinţa de a-şi exprima emoţiile într'un stil dulce—învăluitor. Ovid Densusianu era un cerebral. Poezia lui este, în tot cuprinsul ei, o viziune avîntată în lumea abstractă a cugetării. In felul cum vede lumea, trăeşte o exaltare rece, care îl apropie de unii modernişti apuseni:

Spre alte ţări mă'ndreaptă vijelia
Atîtor doruri,
Şi printre norii care-au dus pribeagă
Tristeţa lor
Deasupra zilelor schimbate'n veacuri
Văd răsărind departe o lumină,
Şi ca păgînul care crede'n Zeul-Soare
Mă'nchin la ea.

(Lumini de fulger *VIII*, *Limanuri albe*).

Ca fond, poezia nouă se inspiră din orice aspect al vieţii: din trepidanţa oraşelor mari, din despotica chemare la acţiune ce sbucneşte de pretutindeni. Ateliere, fabrici, uzine, aglomerări sociale, toate aceste lucruri, care dau vieţii un ritm nou, accelerat, conduc spiritul înspre ecuaţii de simţire şi gîndire altele decît cele de pînă acum. Orice cucerire a ştiinţei înseamnă, tot pe atît, o biruire a necunoscutului, o

surprindere în massa misterului ce ne înconjoară, o trecere înaripată peste hotarele mărginitului lipsit de poezie:

Să cucereşti o parte din ce-ascunde
Nemărginita Ţară unde stăpîneşte,
Ca un tiran al vremilor, Necunoscutul,
Să vezi cum fiecare ceas îţi limpezeşte
Intunecimile ce sufletul acoper,
Ce sărbătoare poate fi mai sfîntă,
Ce cîntece de slavă pot flacări să aprindă
Mai multe, mai uriaşe,
In inima trudită?

(Lumini de fulger X, *Limanuri albe).*

Ovid Densusianu n'a fost un poet al melancoliilor apuse, al nostalgiilor infinite, prinse pe relicvele uitate ale timpului. Vieaţa, cu biruitoarea ei chemare de fiecare clipă, îl stăpîneşte hotărît, îi dă încîntarea de a trăi intens actualitatea. Intueşte semnele poeziei în mişcare, în frămîntările energetice ale vieţii, în ceea ce este la capătul opus al contemplărilor nostalgice şi rarefiate:

Pe drumurile nouă,
Din zări în zări,
Pe drumurile nouă
Ce nu cunosc abis nici depărtări,
Vieaţa-aleargă'n galopări nebune
Ca vijelia peste mări.

Prin firele înfiorate
De'nfiorări ce săgetează sufletele noastre,
Prin miile de fire ce se'nşiră
De-a-lungul bolţilor albastre —
Ca portative peste pagini albe —
Solii grăbite trec cutreierînd pămîntul,
Ducînd cu ele glasuri tăinuite
Şi'naripînd, în nerăbdarea lui, cuvîntul.

(Solii depărtărilor I, *Limanuri albe).*

Copilăria, cu atmosfera ei idilică, nu-l înduioşează pe Ovid Densusianu. Natura nu-l îndeamnă la visare. Marile probleme ale vieţii îl frămîntă mai mult, neîncetat, îl tulbură. Peste tot, flutură o năzuinţă a voinţei, a unei energii încordate să cuprindă necunoscutul, pentruca apoi să fixeze într'o scînteere a minţii — ca la lumina unui fulger — impresia puternică a vieţii nemăsurate care pulsează în toate colţurile firii. Pe acestea, Ovid Densusianu se încearcă să le prindă într'o viziune mărită a sensibilităţii sale:

Copilărie — gîndul mi l-am desprins de tine,
....
De ce să plîng zadarnic pe zilele-ţi trecute?
De ce? cînd mai departe se'ntind nemărginite
Hotarele în care se'nalţă-adevărata
Vieaţă, cu puterea-i demonică, cu spasmul
Durerilor, cu noaptea de patimi, cu lumina
De gînduri pentru care nu-s ţărmuri pîn'la cer.

Copilărie, lacrimi n'am la mormîntul tău.

(Lumini de fulger II, *Limanuri albe).*

Dacă am vrea să găsim pentru poezia lui Ovid Densusianu o caracterizare generală, desigur, n'am putea-o numi altfel decât o poezie lirică. Lirismul lui, însă, se abate dela căile bătătorite de mulţimea mare a înaintaşilor. Nou în formă şi în fond, se acordează pe o mobilitate a gîndurilor, mai mult decît pe aceea a afectelor. Clocotul pasiunii este reţinut de către lanţul armonios al cugetării, care alunecă în domenii variate, pentru a prinde în fiecare, o nuanţă, o lumină, un mister sau un simbol al necunoscutelor forţe universale.

Ritmul pe care îl urmează în poeziile sale nu este un ritm fix, ciclic, al vreunei forme oarecare, ci un ritm mai sever, al gîndurilor urmărite, condus de disciplina interioară a cugetării, în chipul unui şuvoiu de munte care îşi taie drumul în piatră cu o hotărîre cosmică de neînlăturat.

Iată cît de sugestiv este cîntată biruinţa în aparenţă tehnică şi prozaică a aeroplanului şi cît de ritmat îşi construeşte pe versuri albe inspiraţia:

Ispititorul vis ce-a chinuit
Atîtea minţi
Se'nalţă azi biruitor,
Tăindu-şi drumuri de azur
Prin infinit.

Din gîndurile care smulg
Neînţelesului din vreme'n vreme-o taină,
Ca o minune am văzut
Putere nouă răsărind,
Puterea care-a prefăcut
Albastrul cerului în mare
Şi lemnu'n fulg.

De pe pămînt
Aripi strămută'n înălţimi fiorul
Vieţii noastre pînă-acum legată
De piatră şi ţărînă,
Iar privirea
Slăveşte pe eroul nou — Cuceritorul
Ce trece sguduind văzduhul
Cu mîna lui de fier,
Pe zări stăpînă.

(Solii depărtărilor III, *Limanuri albe).*

In vieaţa noastră literară, Ovid Densusianu a fost un reprezentant al poeziei moderne. Pe aceasta, a înţeles-o, a cultivat-o, a nutrit-o cu esenţe intime ale fiinţei lui, a răsădit-o cu pietate în ogorul nostru literar. Dintre cei grupaţi odinioară în jurul revistei *Vieaţa Nouă*, unii l-au părăsit, iar alţii au evoluat către direcţii diferite la care îi obliga vieaţa. Nimeni însă, dintre cei cari au fost în jurul lui, nu i-a uitat rîvna artistică, pasiunea dreaptă pe care o punea în susţinerea poeziei, devotamentul şi sacrificiile multe prin care şi-a întreţinut, aproape un sfert de veac, cu simple mijloacele lui, revista. Imprejurările, vitregiile, neînţelegerile, oamenii, fatalităţile înseşi ale vremii, toate acestea, n'au isbutit să-l clintească dintr'o credinţă scumpă, am putea spune a destinului lui de om şi de artist.

A fost un om de atitudine dirză, care a refuzat, întotdeauna, să-și mlădie convingerile după oameni și după vremuri. A fost, poate, prea mîndru în singurătatea vieții lui, neînțeles de oameni, precum și el, la rîndu-i, nu a știut să-i înțeleagă în deajuns. Totuși, dela datoria lui, ca profesor, ca om de știință și de cultură, ca profet al unui stil nou de simțire, Ovid Densusianu n'a lipsit niciodată. Mergea regulat în străinătate, unde trăia în condițiuni dintre cele mai modeste, pentru a-și culege material din bibliotecile Apusului ori din studiul viu al graiului, în diferitele ținuturi romanice. Peste tot ducea aceeași vieață, vieața intelectualului închinat tăcerii și singurătății, stîrnind în jurul lui o simpatie demnă, țesută din respect și admirație. A fost lipsit, în vieața romînească de onoruri și demnități care satisfac vanități trecătoare, dar care întunecă preocupările cărturărești și profesorale.

Ovid Densusianu și-a purtat pașii, zeci de ani în șir, cu regularitatea unui reflex superior, între Universitate și Biblioteca Academiei. De satisfacțiile și bucuriile ușoare ale vieții, a trăit departe; nu le-a cunoscut, nu le-a dorit, poate nici nu le-ar fi înțeles..... A trăit adînc, dureros, într'o spiritualitate severă, din care și-a făcut piedestalul cel mai de preț al vieții.

Ovid Densusianu nu mai este, de cîtva timp, printre noi. Cît trăia, oricum, cu toată puritatea anahoretică a vieții lui de artist și de gînditor, putea totuși să însemne un nucleu omenesc, învăluit într'o pulbere de vanități și pasiuni care își cereau necontenit drepturile. Astăzi, cînd a trecut de lumea noastră, suntem datori să-i facem dreptatea unui gînd definitiv și esențial. Desigur, prin tot ce a simțit și creeat, Ovid Densusianu a fost, în cuprinsul vieții noastre romînești, cristalizarea unei clipe de dreaptă și înaltă umanitate.

Iată cîteva versuri, a căror conținut pare o sugestivă intuiție a propriului lui destin:

El calvarul suferinței l-a trecut
Și liniștit
Vine cîntece să'nalțe
Celor ce l-au mîntuit:

„Zei, primiți-mă în umbra slavei voastre,
Pribegia
Sufletului meu se'ncheie în lăcașul vostru sfînt
Și cucernic vă aduce tot prisosul,
Bogăția
Gîndurilor ce trecut-au nepătate pe pămînt".

(Per aspera)

MARIANA ZAMFIRESCU-RARINCESCU

CRONICA IDEILOR

MODALITATEA ESTETICA A TEATRULUI

In atmosfera culturală a unei epoci există anumite tendințe latente pe care spirite înrudite între ele le descifrează cu multă greutate dar cu o surprinzătoare apropiere de formulare. Cazul invențiilor săvîrșite în același timp de cercetători deosebiți sau de rezultate științifice obținute simultan, prin metode diferite, de către savanți fără legătură unii cu alții se înregistrează foarte des, ca și formularea asemănătoare în liniile ei generale la care ajung doi gînditori în domenii pur teoretice, fără să fi fost totuși în comunicare. Wallace a ajuns, către aceeași epocă, la concluzii sensibil asemănătoare cu Darwin, după cum Baudelaire întîlnea în gîndirea estetică reflecțiile lui Edgar Poe, întîlnire atît de semnificativă și de precisă, încît poetul francez nu se putea opri de a observa că aceste precizări fuseseră gîndite mai dinainte de el, aproape în forma în care fuseseră expuse de confratele său american.

Desigur, spirite analog structurate au știut să desprindă din indiciile oferite de vieața culturală a vremii, aceleași tîlcuri, ajungînd la concluzii asemănătoare. Problema unei influențe directe nu se poate deci pune în toate cazurile decît în mod secundar, și anume numai în măsura în care întîlnirea celor două spirite a putut fi fecundă pentru unul din ele, limpezindu-i orientările încă vag definite și ajutîndu-i să se cunoască pe sine.

Literatura romînească ne prilejuește o precizare a unei atari înrîuriri. Se consideră în genere că formația și atitudinea spirituală a d-lui Camil Petrescu reprezintă rodul întîlnirii decisive a scriitorului romîn cu fenomenologia lui Edmund Husserl. Analogie de atitudine spirituală, asemănare în felul de a gîndi lucrurile, înrăurire în materialul de expresie și, în sfîrșit, mărturii directe ale scriitorului romîn, stabilesc o înrudire în spirit și o influență directă din partea gînditorului german. Cercetarea critică nu se poate însă limita la această stabilire de ordin general. Ea va trebui să definească mai cu deosebire întru cît învățămîntul fenomenologic a întîlnit o gîndire străină de orientarea lui și întru cît a contribuit la definirea acesteia din urmă în fizionomia actuală. Este deci vorba de o simplă revelare a gînditorului romîn față de el însuși, în urma contactului cu lectura lui Husserl, sau ne aflăm în fața unui paralelism inițial de orientare a două gîndiri? Cu alte cuvinte, trebue să considerăm pe d-l Camil Petrescu ca pe un „elev" al fenomenologiei germane, căreia îi datorește totul, orientare și substanță de gîndire, sau ne aflăm numai în fața încrucișării a două evoluții egal de caracterizate, avînd între ele numeroase puncte de contact? Vom lămuri din capul locului că înclinăm către a doua părere. Faptul că evo-

luția spirituală a d-lui Camil Petrescu era destul de înaintată în momentul cînd a cunoscut doctrina filozofului german și că înaintea acestui contact a formulat o gîndire sensibil analogă fenomenologiei lui Husserl, dovedește că lectura operei gînditorului străin nu făcea decît să confirme și să definească preocupări mai vechi, poate de totdeauna, a scriitorului romîn. Fără îndoială, întîlnirea cu Husserl a definit atitudinea d-lui Camil Petrescu. In afara acestei înrăuriri gîndirea d-lui Petrescu ar fi evoluat în același sens, dar după o formulă proprie, ajungînd poate la alte rezultate. Dar odată contactul luat, doctrina lui Husserl a alcătuit pentru gîndirea d-lui Camil Petrescu un adevărat sîmbure dinamic și o prismă prin care aceasta întrevede întreaga realitate. Se cuvine deci, ca subliniind elaborarea proprie a gîndirii d-lui Camil Petrescu și menționînd importanța hotărîtoare a cunoașterii lui Husserl, să insistăm asupra faptului că întreaga operă a autorului romîn poate fi pasibilă de o cercetare în spirit fenomenologic, adică în spiritul în care a fost concepută. Pentru d-l Camil Petrescu fenomenologia nu este deci numai o doctrină filozofică la care participă sufletește, dar cu deosebire o metodă de lucru, de gîndire, o incidență sub al cărui unghiu realitatea este privită și interpretată.

Vom înțelege ușor cum, în pătrunzătoarea analiză pe care d-l Camil Petrescu o consacră teatrului, d-sa a adoptat metoda fenomenologică la disciplinele cele mai diferite între ele. „Modalitatea estetică a teatrului [1]), pe care autorul a publicat-o recent, nu reprezintă în realitate decît introducerea unei lucrări mult mai vaste, din care, în primul volum se va face o descriere fenomenologică a teatrului, celelalte volume fiind consacrate respectiv, psihologiei teatrului, tehnicei scenei și raportării spectacolului la coordonate mai largi de ordin social și cultural.

Țintind în ultimă analiză o descripție pură a esențelor materiale și formale a teatrului, d-l Camil Petrescu a fost obligat să-și înceapă lucrarea cu o cercetare istorică, ce-i putea singură oferi o „discriminare intuitivă". Va trebui să adăugăm însă că nu ne aflăm în fața unei simple introduceri istorice, după exemplul expunerilor care sunt precedate de un examen al trecutului, menite să limpezească cercetarea fenomenelor din prezent. Excursia în trecut a autorului este în realitate prilejul unei discriminări critice.

Formulările teoretice din trecut nu sunt examinate în conținutul lor logic ci sunt considerate ca date „revelante pentru organicitatea concretului la care au participat". Examenul urmărit în „Modalitatea estetică a teatrului", va fi deci esențial critic și discriminativ, scopul autorului fiind de a desprinde din cercetarea istorică „evoluția intuirii esenței". Studiul fenomenologic al reprezentanței teatrale va îngădui deci o recunoaștere a trecutului în concretul lui, după adîncirea prezentului. Datele sunt inversate: excursia istorică nu e destinată să faciliteze înțelegerea prezentului, ci aceasta din urmă îngădue să se cuprindă și să se înțeleagă formele trecutului. Metoda era indispensabilă, într'un studiu în care mărturiile trecutului sunt neîndestulătoare pentru cunoașterea amănunțită a obiectului. Intr'adevăr, ce putem cunoaște din reprezentația teatrală a trecutului, în spiritul ei intim și în afară de indicațiile palide și incomplete oferite de istorie? Intru cît putem cunoaște în esența ei, arta unui mare actor dispărut, atîta vreme cît nu putem avea repere sigure și obiective de orientare asupra artei lui? In lipsa metodelor tehnice și mecanice, care au apărut abia în veacul nostru, va trebui să recurgem la o altă

[1]) v. Camil Petrescu. *Modalitatea estetică a teatrului.* Editura Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol II", București 1937.

metodă de studiu. In cazul nostru, cunoașterea faptelor prezente ne va îngădui să refacem prin analogie procesul faptelor din trecut, surprinzîndu-le tîlcul și esența. Plecînd, prin urmare, dela postulatul „spațialității timpului în regiunea psiho-socială", autorul își definește condițiile examenului:" ....cea mai mare parte și cea mai esențială dintre motivele și formele structurale ale trecutului, se găsesc în structurile actuale, iar procesele psiho-sociale de atunci se reproduc și astăzi în tendințele și interacțiunile lor adaptate doar formal actualității și modificate prin temeiuri care, principial se pot urmări analitic". (pag. 12).

Poziția d-lui Camil Petrescu este critică și fenomenologică. Obiecțiile pe care le face lui J. Gregor, îi vor defini în același timp și metoda și orientarea. Expunerea pe care o face Gregor în a sa „Istorie a teatrului universal", în introducere, neglijează esențele, nu reușește să surprindă specificul faptelor, nu desvălue semnificațiile, în fine „e lipsită de rigoarea structurii". Această critică va defini atitudinea d-lui Camil Petrescu, precizînd în același timp scopul prezentei lucrări: cercetarea critică a judecăților emise pînă în prezent asupra valorilor în teatru. Autorul va discerne deci reprezentația teatrală sub un unghiu axiologic.

*

* *

Problema pe care autorul o va desvolta în cursul expunerii sale este *trăirea* actului în teatru, desghiocarea din contingențe a esențelor. D-l Camil Petrescu urmărește critic diferitele formulări asupra reprezentației teatrale, desprinzînd dela început pozițiile externe, ceea ce îi îngădue tragerea unei linii de demarcație a acestor poziții. Divergența doctrinală începe din momentul cînd se consideră arta teatrului sub raportul ei cel mai general: este această artă reproductivă ori creatoare? Răspunsurile pe care această problemă le-a obținut, atît teoretic, cît, mai ales, în activitatea artistică directă a reprezentației, vor alcătui itinerariile principale pe care teatrul le-a urmat în decursul timpului și pe care autorul le analizează la rîndu-i.

Prima direcție subordonează reprezentația textului, țintește deci substanțialitatea. Textul devine deci conținutul real, punctul de plecare pe care reprezentația îl va reproduce și căreia actorul i se va supune. Această adaptare a artei actorului la conținutul textului nu se înfățișează însă ca o corespondență uniformă, fără variații și fără un coeficient personal al actorului. Intre declamația retorică și convențională a teatrului clasic francez și între originalitatea puternică, revoluționară, a unui actor excepțional, se înșiruește o întreagă serie de grade și nuanțe. Raportul text-actor poate primi valori diferite după gradul de spontaneitate, invenție și fantezie al actorului. Reprezentației considerată ca tălmăcirea credincioasă a textului i se adaugă deci „liberul exercițiu teatral al omului actor", al cărui exemplu îl oferă activitatea degajată, mlădioasă, volubilă, al cărei reprezentant inferior este măscăriciul.

Arta actorului excepțional, și d-l Camil Petrescu citează pe Garrik, va uni aceste tendințe într'o sinteză în care spontaneitatea creatoare a artistului stăpîn pe mijloacele sale va putea pune în valoare conținutul textului. De sigur, în această îmbinare de poziții, accentul cade pe echilibrul pe care artistul știe să-l păstreze între substanțialitatea textului și propriile resurse actoricești, echilibru care îl împiedecă să cadă în virtuozitate pură.

Pînă acum discuţia s'a menţinut în limita raportului text-actor. Odată cu sfîrşitul secolului trecut, au apărut însă noi orientări teatrale, care au pus accentul cu deosebire asupra ambianţei şi climatului reprezentaţiei, asupra decorului, spaţiului, elementelor optice şi acustice.

Reprezentaţiile teatrului dela Meiningen, care după d-l Camil Petrescu, reprezintă momentul fenomenologic al acestei noi concepţii teatrale strămută luarea aminte a omului de teatru dela urmărirea textului sau vieaţa interpretării, orientînd-o către cadrul plastic al reprezentaţiei, decor, valori picturale, exactitate istorică şi culoare locală. Acestui verism i se adaugă şcoli înrudite prin tradiţii, ca verismul „fiziologic" italian, în care actorul urmărea verdictul şi emoţia printr'o redare pe scenă a amănuntelor fizice caracteristice ale personajelor, căreia i se poate adăuga naturalismul lui Antonie sau grija firescului şi adevărului, urmărită de Stanislavski. Aceasta a patra tendinţă a teatrului acordă o funcţie importantă *religiei*, care în concepţiile teatrale mai noi va căpăta un rol crescînd, hotărîtor chiar.

După războiu, orientările generale ale acestor concepţii s'au închegat în manifestări artistice noi, care proclamau cu vigoare şi uneori, cu exagerare, învăţămîntul doctrinal reprezentat de direcţiile anterioare. Libertatea de creaţie şi fantezie a artei actorului şi reacţia împotriva verismului naturalist sunt înfăţişate prin doctrina lui Gordon Craig, teoretician îndrăsneţ, revoluţionar, postulînd în acelaşi timp spontaneitatea actorului care nu ţinteşte o simplă punere în valoare a textului, dar îl şi depăşeşte, reacţionînd împotriva servituţii lui, ca şi anularea „convenţiei naturaliste", în costume şi decor. In eforturile lui de inovaţie, Craig schimbă fundamental tehnica artei teatrale, mergînd pînă la suprimarea actorului şi înlocuirea lui cu supramarioneta. Aceste strămutări de perspectivă au determinat o adîncă schimbare a artei teatrale a timpului nostru, atît prin punerea în primul plan a regiei, cît şi a semnificaţiei decorului şi picturii plastice în scenă. Regisorul devine astfel adevăratul creator al reprezentaţiei teatrale, aservind artei scenice conţinutul textului, care îşi pierde valoarea ce i-o atribuiseră oamenii de teatru ai secolelor trecute.

Nu trebue totuşi să se vadă în Gordon Craig rădăcinile adevărate ale acestei revoluţii; izvoarele adevărate ale primenirii actuale trebuesc căutate către mijlocul secolului trecut în doctrina prerafaelismului englez care a determinat prin fecundări variate o largă eflorescenţă literară în care se integrează deopotrivă simboliştii francezi, Wilde, Craig, însuşi, poezia pură, gruparea dela N. R. F., expresionismul german şi, în genere primitivismul pictural al timpului nostru. Această linie de evoluţie prezintă dincolo de caracteristicile proprii ale fiecărei şcoli, o notă comună pe care d-l Camil Petrescu o defineşte „eticizarea practicei artistice", în sensul unui adevărat ascetism al artistului în activitatea sa creatoare. (v. pp. 111—112).

Din acest curent participă deci deopotrivă teatrul de avant-gardă francez şi expresionismul german. Acesta din urmă, prelungind în acelaşi timp o tradiţie filozofică proprie ţării de obîrşie, tinde către esenţialitate şi stilizare, prin depăşirea realului şi integrarea semnificaţiilor. „Purificarea" teatrului modern întîlneşte în acest mod manifestările medievale a misterelor religioase şi a treatrului Renaşterii, izvorît din spontaneitate şi improvizaţie şi întrupat în Commedia dell'Arte. Pe aceeaşi linie se situiază şi regisorul rus Tairoff, cu al său „teatru descătuşat".

De altă parte, dăinuirea în timpul nostru a doctrinei care stabilea importanţa textului, a fost reluată după războiu cu Jaques Copeau, care pentru a traduce cît mai credincios intenţiile autorului exprimate în

operă, a renunţat la actor, şi deci la coeficientul lui personal de interpretare, experimentînd teatrul citit.

Intre aceste două concepţii extreme, statornicind exclusiv spontaneitatea reprezentării sau supunerea la conţinutul textului, rămîne loc pentru o poziţie de mijloc, conciliatorie, sintetică. In acest sens esenţa teatrului va consta în îmbinarea celor două tendinţe şi în corelaţia lor strînsă. Teoreticienii acestei vederi n'au lipsit: Hagemann, Petersen, Kutscher, se unesc în concluzii asemănătoare. Reprezentaţia scenică poate fi concepută ca o transpoziţie pe plan plastic, cu ajutorul jocului actoricesc şi al valorilor scenei, sub diriguirea unificatoare a regisorului, a datelor exprimate în text. Acesta din urmă îşi păstrează deci valoarea şi tendinţele intime, pe care regisorul le va înfăptui în liniile ei mari.

Dar teatrul integral nu va fi în concepţia autorului o soluţie teoretică definitivă, ci numai un „modus agendi". Dificultăţile estetice de care se loveau cele două tendinţe anterioare pe care concepţia teatrului integral le-a îmbinat, continuă a subsista. Cercetarea istorică ne conduce deci într'un impas teoretic, pentru un moment, insolubil. Niciuna din direcţiile pe care le oferă evoluţia istorică a teatrului nu dă o soluţie problemei reprezentaţiei dramatice, căreia îi este intim corelată *valoarea artistică*. Şi autorul încheie:.... „dacă reprezentaţia dramatică nu implică în structura ei într'o inerenţă organică şi *valoarea artistică*, în ceeace are mai specific esenţial acest concept, rămînem permanent la periferia esenţei unei regii teatrale". (p. 180).

*
* *

Fiind o parte dintr'o lucrare mai vastă pe care o anunţă în directivele ei cele mai generale, cartea de faţă va prezenta numeroase discuţii abia schiţate, sugestii răsfirate în cursul paginilor, deci neîndestulător explicate, indicaţii sumare de probleme a căror desbatere ar fi presupus desvoltări mult mai amănunţite. Abundenţa materialului şi perspectiva de examen a autorului i-au impus deci în această lucrare de introducere o expunere excesiv de sobră care face lectura uneori laborioasă şi care lasă în suspensie, fără să le fi rezolvat, cîteva pobleme dicutate. Este aci, fără îndoială, nu o inadvertenţă, ci mărturia unei atitudini de semnificaţie precisă: mărginirea autorului la o desbatere critică a poziţiilor antinomice, o analiză a problemelor pe care şi le propune, fără să năzuiască numai decît la o rezolvare a lor, atunci cînd complexul disciplinelor filozofice actuale nu-i oferă îndestulătoare elemente spre a-şi sprijini călăuzirea gîndirii. Prin aceasta lectura cărţii d-lui Camil Petrescu este bogată în semnificaţie: neimpunînd cititorului explicaţii şi soluţii, îi oferă numai o multiplicare neîncetată a punctelor de vedere, îi dă la fiecare pagină, am spune la fiecare rînd, o nouă sugestie destinată să fermenteze elaborarea unor reflecţii personale.

In limitele metodei şi spiritului pe care şi le-a impus, d-l Camil Petrescu a dat în această lucrare tot ceea ce această metodă putea da, în stadiul actual al disciplinelor filozofice: este sentimentul cu care cititorul atent va sfîrşi lucrarea. Discuţia rămîne liberă din momentul în care închizînd volumul încercăm o vedere generală a discuţiilor urmărite în aceste pagini şi mai ales, în momentul cînd încercăm să urmărim anticipativ gîndirea autorului aşa cum se va desfăşura în cursul volumelor următoare.

Va rămîne d-sa credincios pînă la urmă fenomenologiei lui Husserl, considerînd esenţa teatrului sub unghiul de intenţionalitate intelectuală, aşa cum conduce doctrina autorului german, sau, consi-

derind trăirea reprezentației teatrale, subt latura ei emotivă, care ni se pare esențială, va conduce desbaterea sub călăuzirea lui Max Scheler, dincolo de semnificațiile directe, în esențele alogice, iraționale, emotive? Această din urmă metodă ar înlătura, credem, mai multe dificultăți, căci „sentimentul pur" are o priză directă asupra valorilor estetice. O indicație fugitivă autorul ne dă dealminteri, arătînd că unul din volumele următoare (vol. II), va examina „receptivitatea emotivă a spectatorului și modurile ei, natura afectelor ce se desfășoară pe scenă și, în sfîrșit, procesul creației scenice însuși, în motivele lui genetice" (pag. 5). Acest citat este îndestulător pentru a dovedi amploarea studiului întreprins, ca și orientările lui din care ne-am silit să desprindem cîteva indicații. Dar orice precizare definitivă este desigur prematură în stadiul actual al publicației lucrării.

De altă parte, problema valorii, pe care autorul o socotește centrală în discuție, nu este decît menționată, fără să aducă, în acest volum, explicitările pe care le comportă.

Toate aceste reflecții, și multe altele pe care le-am notat în cursul lecturii, explică via curiozitate cu care așteptăm apariția celorlalte volume. Anume rezerve ale autorului, însă, ne îndreptățesc să credem că această apariție, dacă nu e problematică, va fi în orice caz mult amînată. Cititorii care au urmărit scrisul d-lui Camil Petrescu, vor prefera ultima eventualitate. Autorul le datorește această satisfacție intelectuală.

ION BIBERI

CRONICA ȘCOLARĂ

UN ASPECT DIN PROBLEMA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI NOSTRU TEORETIC

In cronica de față ne propunem să corectăm o eroare, pe care o auzim curent, în aprecierile generale ce se fac asupra școalei noastre teoretice de astăzi.

Recunoaștem, în mod unanim, că există în această școală o criză a disciplinilor literare. Privim însă faptul cu oarecare liniște, pentrucă îl socotim firesc, ținînd de stilul de viață al epocii actuale, și pentrucă, în schimb, îl considerăm neutralizat de un progres vizibil al disciplinelor științifice.

Aici începe eroarea de care vrem să ne ocupăm. De fapt, nu există o criză a materiilor literare, sau una a materiilor științifice, ci o criză mai mare, a învățămîntului în general, care le înglobează pe amîndouă și, totdeodată, care înglobează o seamă de sensuri ale problemei culturale romînești din clipa de față.

Lăsăm deoparte faptele care sunt cunoscute. Vom insista mai mult asupra acelora care privesc învățămîntul științific, pentrucă acestea sunt mai puțin cunoscute și pentrucă asupra lor plutesc, în special, aprecieri care trebuesc corectate.

Fără îndoială, creația și devotamentul științific nu trebue să se consume numai în laboratorii, în biblioteci sau în tăcerea gravă și singuratecă a cabinetelor de lucru. Din aceste locuri, unde se frămîntă în cugete singulare, încordările acțiunii științifice trebue să se resfrîngă în afară, să creeze mentalități, stări de suflet, să pătrundă în gîndurile de viață ale oamenilor, să alcătuiască axe de spiritualitate, dacă nu mai mult, măcar pentru majoritatea celor care sunt chemați să formeze pătura conducătoare a unei societăți. Cu alte cuvinte, viața intelectuală a unei națiuni are nevoe, nu numai de savanți și de cercetători personali, ci și de o condiție generală sufletească, de-o anumită atmosferă unitară a preocupărilor, adică de ceea ce trebue să înțelegem prin *spirit științific*.

In școala noastră de astăzi, chiar dacă aparent învățămîntul științific este în progres, condiția aceasta însă, a unei spiritualități științifice propriu zise, lasă de dorit.

Ne stau la îndemînă cîteva date culese în ultimii ani, într'o anchetă întreprinsă printre elevii din curs superior ai școalelor noastre secundare. In marea lor majoritate, aceștia dovedesc interes nu pentru știința propriu zisă, ci pentru *tehnică*, adică pentru simpla ei prelungire materială. Aparent, într'adevăr, laboratorul îi interesează, îi preocupă. Insă, nu văd în el ceea ce ne-am aștepta — un oficiu al me-

todei și al cercetării desinteresate — ci mai de grabă un atelier. Faptul este, desigur, plin de înțelesuri.

Făcînd o medie statistică a preferințelor lor științifice, vom vedea că cele mai multe dintre acestea se îndreaptă către fizică și chimie. Explicația faptului rezultă dela sine. Dintre științele pozitive care figurează în programele noastre de școală, acestea două — fizica și chimia — sunt cele care se continuă în tehnică în chipul cel mai direct. Mai precis: sunt disciplinile care se descoperă mai viu elevilor noștri, pentrucă ele pot să ducă, vizibil și fără ezitare, la aplicații practice de tipul acelora care dau direct impresia civilizației și a confortului modern. Dealtmintreli, este de remarcat că interesul pentru aceste discipline nu se referă la toată întinderea lor. Sunt apreciate îndeosebi, aproape exclusiv, doar cîteva capitole: radio, motoare, electricitate, aviație, etc., etc. Adică acele capitole care au un corespondent imediat în viața materială a timpului și, pe dealtă parte, care pot subjuga sufletește pe omul de astăzi, fie prin actualitatea lor uluitoare, fie prin felul cum îi întreține năzuința de a fi erou, în sensul modern al cuvîntului. Este vorba, prin urmare, de un interes limitat care se țese cu fapte din afară, unele nereprezentînd nimic altceva decît un simplu orizont industrial. O asemenea preocupare științifică — dacă se poate numi așa — nu este din acelea care să se întemeeze pe o spiritualitate, care să se fi lămurit în laborator, în atmosfera lui de exegeză și de concentrare. In chipul cum intră în unghiul de înțelegere al elevilor de astăzi, ea prezintă un statut precizat dinainte, în serie, cuprinzînd numai indicații schematice, din acelea care cer ca participare spirituală doar atît: descifrarea modului de întrebuințare.

Un alt fapt, la fel de caracteristic, pentru procesul pe care îl urmărim. Se petrece o scădere, din ce în ce mai sensibilă, a interesului pentru matematici. Este de notat că revistele de matematică adăpostesc, tot mai rar, colaborările elevilor noștri de liceu. Altă dată — cînd numărul celor dela secțiile științifice era nemăsurat mai mic— aceste colaborări stimulau întreceri și alcătuiau un adevărat blazon intelectual. Astăzi, tineretul nostru licеenesc începe să nu le mai simtă ca atare. Faptul este semnificativ. Matematicile, ca știință, n'au o traducere imediată în tehnică, sau în orice caz, n'o au într'o formă atît de vizibilă ca aceea a fizicei și chimiei. Cînd n'au în vedere doar obligația didactică, adică atunci cînd sunt cultivate pentru ele însile și pentru bucuria purei experiențe științifice, matematicile cer un spirit de cercetare desinteresată, un orizont intelectual înclinat către abstracții și explicări generale și, în fine, oricum, cer o inițiativă științifică sigură pe ea, mai autonomă și, firește, mai filosofică.

De asemeni este de remarcat interesul minim, aproape inexistent, pentru biologie. In afara cîtorva scheme consacrate — darwinism, lamarckism, mimetism etc., — care pot interesa pînă la un punct pentru latura lor practică, problematica biologiei nu mai înregistrează, în atmosfera muncii de școală, nimic deosebit. Insuși obiectul disciplinei rămîne nedefinit. Este expediat cu o formulă obișnuită, care în aparență spune ceva, dar care în fond nu face decît o schițare largă și foarte arbitrară a problemei: „biologia este știința care se ocupă cu legile vieții"..... In felul cum este tratată în opinia de mijloc a școalelor noastre, biologia are o soartă curioasă, aproape nedreaptă. Elevii noștri o nesocotesc; firește, nu numai din vina lor, dar faptul este acesta: n'o cunosc și nu-i dau atenție. In realitate, biologia ar putea să-i ajute mult, în formarea judecății lor și în formarea primelor lor poziții spirituale. Domeniul acestei științi este un domeniu de răscruce și un domeniu de sinteze. In cuprinsul lui, își dau mîna: observația pozitivă cu imaginația, spiritul de măsurătoare cu spiritul de divinație, imaginea realității prezente cu aceea a realității din timpul infinit și, așa mai departe, își dau mîna o seamă întreagă de motive

ale cunoașterii noastre, unele răsărite pe calea construcției geometrice, altele dimpotrivă, pe calea intuițiilor filosofice. Cînd este înțeleasă, biologia poate deschide drumuri largi, luminoase, către înțelegeri superioare, care, chiar dacă nu iau forma strînsă a unui sistem, pot însă să educe spiritul și să-i dea voluptatea lămuritoare a totalurilor.

Intreținem, în legătură cu ideea învățămîntului științific, o anumită concepție, destul de greșită dacă o privim mai atent. Socotim că aparține acestui învățămînt numai ceea ce se poate turna într'o formulă, într'un fapt sensibil, într'o experiență la îndemîna oricui sau într'o operație tehnică. Uităm, prin urmare, un lucru esențial: că știința, în accepțiunea ei cea mai justă, nu este numai o practică, ci în primul rînd o formă de cunoaștere, un mijloc de a străbate în adevărul fenomenelor, o condiție pentru realizarea continuă a echilibrului nostru spiritual. Adevărata experiență științifică nu constă doar din folosirea unor date dinainte stabilite — acesta nu poate fi decît un simplu meșteșug — ci, în primul rînd, în legarea permanentă a actelor noastre spirituale de o anumită credință și de o anumită metodă. In sistemul de învățămînt care s'a practicat la noi în ultimul timp, s'a pus un accent exclusiv pe disciplinele care păreau că ne dau cunoștințe mai multe, mai directe și mai precise, lăsîndu-se în schimb în umbră, pe acelea care ar fi putut să ne învețe și altceva: cum să judecăm și cum să legăm lucrurile după ordinea imanentă a armoniei, a naturii și a funcțiunii lor. Așa se explică pentruce biologia, o disciplină după cum știm plină de miez și care a însemnat adesea o răscruce fecundă în mersul gîndirii omenești, a rămas totuși, în viața școalei noastre, doar cu un rol anemic, lipsit de perspectivele lui firești.

Lumea noastră cărturărească nu vede îndeajuns procesul în curs al învățămîntului nostru secundar și superior. Nu vede că se petrece o criză, în tot cuprinsul lui, nu numai într'un sector sau altul, în special în cel literar, cum este impresia curentă. Criza spiritului științific este, de fapt, tot atît de reală ca și aceea a spiritului literar. N'o simțim ca atare, pentrucă suntem conduși de aparențe de felul celor citate mai sus și pentrucă ne lăsăm tîriți de-o anumită deprindere materială a spiritului, de a judeca lucrurile prin sistemul geometric al compensațiilor simetrice.

Spiritul științific și cel literar sunt, după cum se știe, două directive de gîndire care nu pot fi despărțite una de cealaltă. Ele coexistă și se completează reciproc, în măsura în care răspund, fiecare în felul lui, la nevoi fundamentale ale spiritului nostru. Intre acțiune și visare, sau între măsăurătoare și imaginație, nu există, în niciun fel, prăpastia pe care habotnicii celor două atitudini vor s'o aștearnă între ele. Nu alcătuesc drumuri divergente, ci două vaduri statornice, pe care curg, în căutarea formelor lor de agregare, toate elementele de seamă ale spiritualității omenești. Desvoltarea unei atitudini în detrimentul celeilalte este, deopotrivă, o imposibilitate logică și o imposibilitate psihologică. Așa cum progresul lor — cînd există — se desfășoară paralel, tot așa, carența uneia va fi urmată fatal de o criză a celeilalte.

Faptele se leagă între ele mai strîns decît ne închipuim. In măsura în care pierd sau nu-și mai cultivă simțul literar, elevii se depărtează și de unele materii științifice. Am menționat mai sus cazul matematicilor. Fără o înțelegere mai pătrunzătoare a condiției spirituale în genere și, oricum, fără un sentiment măcar îndepărtat al abisului, matematicile nu pot desvălui, sufletește, ceea ce au ele mai esențial și mai permanent. In asemenea condițiuni, nu pot fi decît ceea ce par atîtora: un arabesc uriaș de operații, o simplă tehnică mintală, un lanț

de fapte în care tronează o beție sterilă a abstracțiilor, ș. a. m. d... Mai sugestiv, poate fi cazul științelor naturale. Ca să fie înțelese și apreciate pentru semnificația lor intimă, științele naturale cer, oricum, o minte educată în respectul valorilor de orice fel și un suflet sensibilizat printr'o practică oarecare a frumosului și a contemplărilor. Nu trebue să ne pară un paradox, faptul e așa: fiecare îndepărtare dela sensurile umanistice poate fi, tot pe atîta, o îndepărtare dela sensurile cosmice. Cu declinul poeziei se ivește, deopotrivă, un declin al simțului pentru natură.....

Cînd este condus corect, simțul literar dă măsură, precizie, educă facultățile sufletești ale memoriei și imaginației, ne învață să găsim pentru realitățile întîlnite nuanța cea mai corespunzătoare, ne deprinde a da lucrurilor o adîncire în perspectiva propriului nostru eu și, așa mai departe, ne întreține constant nevoia de a străbate cu înțelegerea noastră pînă în alcătuirea cea mai intimă a faptelor. Prin conținutul lor spiritual, toate aceste lucruri nu ne depărtează, ci dimpotrivă, ne apropie de atitudinea științifică; mai precis, ne apropie de sufletul acela drept, muncitor, stăpînit de o preocupare, pe care trebue să-l avem în laborator sau pe cîmpul investigațiilor științifice.

In ce privește simțul științific, se petrece un proces analog. Cercetarea științifică nu limitează orizonturile; dimpotrivă, le deschide, pe toate cîte pot încăpea în tiparele existenței și ale puterii noastre de apercepție logică. Pentru cine o simte cu adevărat, știința este prețioasă, firește, și prin faptul că dă măsurători și legi pentru fenomenele care ne înconjoară vizibil, dar și prin faptul că ne dă un sentiment ferm, organizat, al adîncimilor, al misterelor. Este greșit să credem că atitudinea științifică reprezintă doar o prelungire organizată a raționalului. Acesta dă forma, rezumă, sintetizează, cu alte cuvinte, dă ceea ce este menit să circule și să realizeze pe înțelesul general o ambianță logică. In substraturile ei spirituale, însă, munca științifică are nevoe de susțineri morale și sufletești, la fel de intense și de pasionate, cași acelea în mediul cărora trebue să răsară creația artistică sau filosofică.

Aceste observații ne duc la o concluzie asupra căreia e necesar să ne oprim. Trebue să privim problema învățămîntului nostru mai adînc, mai critic, mai liberi de mulțimea tendințelor și clișeelor materiale care ne încercuesc. Nu este vorba de o criză a spiritului științific, sau de una a spiritului literar, în parte. Aceste fărâmițări simetrice ne împiedecă de a vedea și desbate problema în cuprinsul ei total. Este vorba de o criză mai adîncă, mai structurală. Există, în școală o criză a *spiritului* în general. O criză a valorilor și a încrederei în valori. Dispare, văzînd cu ochii, sentimentul cercetării desinteresate. Se părăsește cultul esențelor. Elevii sunt cuceriți de ceea ce oferă o aparență strălucitoare și de ceea ce se poate traduce într'o soluție imediată, economică sau socială. Pierd disciplina efortului prelungit, nu mai înțeleg sensurile de viață ale așteptării și dovedesc indiferență față de chemarea alegerii unui ideal. Nu mai cred îndeajuns în învățătură. Au, adeseori, sentimentul că aceasta le este impusă în baza unor condițiuni dinafară, care îi neagă, în orice caz, care răsar dintr'o lume de criterii ce nu mai pot avea privilegiul întîietății în problemele curente ale vieții lor.

Toate acestea contribue ca școala să fie din ce în ce mai încercuită și mai obligată de a renunța la blazonul clasic al aristrocrației intelectuale. Procesul pe care îl străbate în clipa de față este oarecum dureros și dă, desigur, de gîndit: se uniformizează cu pași repezi, se lasă copleșită de actualitatea socială, începe să șovăească în sentimentul despre propria ei misiune și, în general, pierde putința de a mai dirija caracterele și mentalitățile, în chip autonom, după legile ei

imanente, către limanul unor așteptări mai mari decît acelea care împlinesc conformismul curent al epocei.

Nu judecăm, în cronica de față, cauzele acestei crize. Ar trebui, pentru aceasta, să ne angajem într'un studiu lung, care să cuprindă fapte din toată întinderea vieții noastre sociale și culturale. Desigur, aceste cauze sunt multe, unele mai vizibile, altele dimpotrivă, ascunse și greu de caracterizat. Le lăsăm deocamdată deoparte, pentru a sublinia în încheere, pe deasupra lor, o îngrijorare generală, de ordin cultural și național.

Trebue să luptăm ca această criză să nu se întindă mai mult decît s'a întins. Noi nu ne aflăm în situația de a renunța total la principiul școalei intelectualizante, și a-l înlocui peste tot cu acela al școalei practice. Nu avem încă acest drept. Cultura noastră, în sensul modern și științific al cuvîntului, este abia la începuturile ei. Numărul intelectualilor noștri adevărați — oameni de știință, de laborator, cu înțelegerea întreagă a drepturilor spiritualității—nu însumează nici măcar cota de 2—3% din totalul populației romînești. Avem, cu toții, vreo 120.000 titrați, în toată țara. Este enorm de puțin, chiar așa, socotind simplul fapt numeric, lăsînd deoparte pe celălalt, mai important: faptul că aceștia sunt departe de a reprezenta o unitate spirituală, o armată muncind egal și organizată în spiritul aceluiași ideal și aceleiași metode de lucru. Problema ridicării țării noastre nu este numai o problemă economică, sau o problemă politico-socială. Tot pe atîta, este și o problemă culturală. Noi nu cunoaștem încă, precis, care sunt valorile realității noastre etnice și care sunt elementele de viață care ne pot reprezenta mai dinamic și mai adevărat. In cuprinsul vieții noastre naționale, sunt domenii întregi, materiale, biologice și sufletești, domenii uriașe, complet înțelenite, domenii în care n'a răzbit pînă acum niciun gînd cercetător și nicio conștiință încălzită cu convingere de nevoia de a le cunoaște. In decursul vremei, am făcut examene numeroase: al suferinței, al cumințeniei politice, al înțelepciunii în fața vieții, al pietății în fața lui Dumnezeu, al vitejiei pe cîmpurile de luptă, al încrederii în soartă, și așa mai departe. N'am făcut însă, pînă acum, și un alt examen, la fel de necesar pentru consolidarea vieții noastre de neam: examenul unei mari creații științifice și culturale. Nu trebue să mergem, în ce privește considerarea etnicului nostru, pînă la idolatrie și pînă la un exclusivism, retrograd. Creația noastră populară într'adevăr există, și are în ea elemente și posibilități rare. Dar acestea trebuesc înțelese, și canalizate către realizări superioare. Iar înțelegerea lor, trebue să știm, implică, înainte de orice, o dreaptă prețuire și o inițiere temeinică din partea noastră în sensurile disciplinei intelectuale, în secretele muncii de laborator, în frămîntările încordate ale dialecticii.....

Avem nevoe, pentru problemele ridicării noastre naționale, de oameni închinați gîndului și metodei, nu numai într'un domeniu sau altul, ci în toate, absolut toate, în care se pot afirma sensuri și energii romînești.

Am privit cu satisfacție o serie de măsuri din ultimul timp, menite să dea unei părți din învățămîntul nostru teoretic o îndrumare mai practică și mai aplecată către realitățile economice actuale. Am văzut în această măsură, nu un atac împotriva învățămîntului teoretic, ci dimpotrivă, începutul curajos al unei acțiuni necesare. In măsura în care învățămîntul teoretic va fi descongestionat de tot ce a crescut arbitrar în jurul lui, și în măsura în care aceste creșteri artificiale vor putea fi canalizate activ către sensuri ale lor mai organice, suntem siguri că demnitatea culturală a școlilor teoretice va renaște, așa cum o dorim cu toată tăria imperativă a misiunii ei firești.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

OMUL, TEHNICA ŞI NATURA

Cunoscuta revistă franceză „Europe' aduce în numerele sale din Mai, Iunie şi Iulie a. c., drept răspuns la o anchetă, o serie de articole privind raporturile actuale între om, natură şi tehnică. In mijlocul atacurilor generale împotriva tehnicei şi maşinismului, atacuri ce iau astăzi forma unor adevărate cruciade ideologice, iniţiativa revistei este mai mult decît bine venită.

„Moraliştilor moderni, spune Luc Durtain în „Maşinile de cunoaştere", le place a se deda la jocul frumos de a proclama divorţul dintre maşină şi gîndire... Dar ce este altceva o maşină decît o idee materializată, o creaţie directă a geniului uman"?

„Maşina domneşte, maşinismul tiranizează", se aud lamentările celor care visează revenirea „fericirii medievale". „Dar în ce măsură a fost mai puţin legat de maşină sclavul care învîrtea pietrele de moară decît muncitorul care lucrează la un automat"? Se întreabă Marc Bloch în „Tehnica şi evoluţia socială". In ce măsură, radio şi telegrafia fără fir au schimbat mai mult condiţiunile de vieaţă şi mentalitatea omenească decît inventarea tiparului şi fabricarea hîrtiei?

In „Schiţarea cîtorva probleme", Georges Friedmann atribue răsboiului mondial turburarea raporturilor între om şi maşină. Viziunea unui nou răsboiu de universală distrugere a apărut în faţa omenirii ca o fatalitate înfiorătoare. „Lupta milenară a omului pentru stăpînirea naturii cu ajutorul tehnicei degenerează din ce în ce mai mult într'un conflict între tehnică şi om. Nu există nicio descoperire ştiinţifică, nicio cucerire a spiritului de inventivitate şi perspicacitate omenească care să nu fie aproape imediat transformată într'un mijloc de distrugere. Groaznicul rămăşag al geniului uman de a-şi cheltui energiile în eforturi protivnice".

Dar, după cum susţine Gérard Milhaud în „Educaţia şi tehnica", ar fi cu totul absurd şi de rea credinţă să se arunce asupra tehnicei vina înverşunatelor contradicţii din evoluţia civilizaţiei moderne. „Maşinile nu sunt altceva decît nişte instrumente noi în mîna omului, mai perfecte şi mai eficace decît cele din trecut. Trebue să le folosim cît mai mult fără a le putea atribui însuşiri bune sau rele". Omul este acela care comandă. Maşina singură nu poate „depărta omenirea de cultură, istorie şi civilizaţie; ea poate fi considerată ca nefastă pentru cultură umană cel mult în măsură în care nu e pusă să contribue la răspîndirea adevăratei culturi".

Omului, însă, îi place grozav să alunece pe linia de minimă rezistenţă intelecuală şi să arunce vina proprie asupra altora, chiar asupra obiectelor neînsufleţite. Ponegrirea şi defăimarea tehnicei îi poate oferi destulă satisfacţie. Exasperanta slăbiciune omenească de a căuta

răul în altă parte şi de a găsi ieşire din orice impas în formele de negaţie.

Principalul cal de bătaie al adversarilor maşinismului este compromiterea şi banalizarea „artei adevărate" prin amestecul tot mai neruşinat al tehnicei în creaţia artistică. Le Corbusier caută să pareze la această acuzaţie nedreaptă în articolul său „Speranţa civilizaţiei maşiniste". „Societatea de astăzi este în plină elaborare a unei civilizaţii noi. Cauza trebue s'o căutăm în tehnică şi maşinism, iar efectul în arta. Arta e înflorirea tehnicei, aplicarea cunoştinţelor tehnice la realizarea unei concepţii".

„Interdependenţa între artă şi tehnică, spune Pierre Abraham în „Tehnica şi spectacolul", nu poate fi caracterizată mai bine decît prin faptul că stăruinţele dramaturgiei moderne de a pune spectatorul în contact cu „o părticică din viaţă" sau din contră a-i oferi o evaziune din realităţi cotidiane, n'a putut reuşi decît datorit perfecţionărilor multiple pe care tehnica industrială le-a adus în montarea spectacolului".

Numai datorită tehnicei, realizările artistice au putut părăsi cercurile înguste de previligiaţi şi au intrat în patrimoniul maselor largi, realizînd astfel dezideratul suprem al artei: de a fi accesibilă tuturor. „Radio, pătrunzînd peste tot, desvoltă gustul pentru muzică, scrie Darius Milhaud în „Consideraţiuni actuale". Prin cinematograf, muzicanţii renumiţi se adresează unui public imens şi nici nu pot face altfel „căci munca enormă pe care cere montarea unui film, sau a unei opere teatrale nu poate fi recompensată numai prin cîteva reprezentaţii".

Tehnica nu s'a mulţumit să facă populară arta numai ca mijloc de recreaţie, ci a introdus arta şi în vieaţa cotidiană, în fabricarea pe scară întinsă a obiectelor imaginate în vederea unei utilizări anumite. Substituirea muncii meşteşugăreşti prin fabricaţia automatizată în serie n'a degradat cu nimic calităţile artistice ale obiectelor fabricate.

In „Tehnica şi echiparea locuinţelor", Maurice Barret vrea să arate că rolul creaţiunii artistice nu trebue văzut în „repetarea prodigioasă a aceluiaşi obiect", ci în „conceperea modelului". „Datorită maşinismului, calităţile unui obiect trebue să devină „totale" dacă vrem ca maşina să fie utilizată în scopul ei adevărat, care nu poate fi altul decît multiplicarea rapidă şi precisă a exemplarelor celor mai perfecte atît tehnic cît şi estetic". „Obiectul standard de calitate ireproşabilă devine o realizare salutară a epocii noastre dacă convenim că toţi, absolut toţi trebue să fie beneficiarii îmbunătăţirii condiţiunilor de traiu, materiale, estetice şi morale".

Caracterul său progresit, maşinismul îl datorează în primul rînd faptului că, în locul empirismului meşteşugăresc, producţia modernă a introdus mentalitatea ştiinţifică. „Tehnica de astăzi, spune Marc Bloch, s'a desvoltat aproape în totalitatea ei sub semnul ştiinţei. Aceasta a fost, desigur, o inovaţie, căci timpuri îndelungate, arta manuală a rămas aproape independentă de cunoaşterea pură. Meseriaşul şi nu omul de gîndire a fost acela care dicta progresul tehnic".

Numai odată cu înflorirea ştiinţelor, tehnica a putut lua o desvoltare atît de vertiginoasă. Descartes, cu inteligenţa lui sclipitoare, „a arătat în mod magnific drumul regal al tehnicei care, ajutată de ştiinţă, a condus omenirea la stăpînirea şi posesiunea naturii".

Tehnica reuşeşte să dinamizeze astăzi toate manifestările omului şi chiar însuşi fiinţa lui fizică şi intelectuală. Luc Durtain arată că „omul poate fi conceput şi el ca o maşină — maşina de cunoaştere, prin creer, ochi, muşchi. Fără aceste organe omul se transformă într'o masă amorfă de oase şi carne".

Tehnica care a dus la înflorirea atît de vijelioasă a maşinismului

n'a uitat nici de mașina omenească. Telescopul și microscopul au lărgit limitele vederii. Lampa a învins întunericul blestemat al nopții. Telefonul și radio au făcut accesibile omului sunete produse la depărtări enorme. „La urechile unui om pot vorbi astăzi toate popoarele planetei". Acestor simțuri naturale perfecționate cu ajutorul tehnicei se adaugă o mulțime de aparate care pot înregistra fenomene ce scapă sezisării umane directe ca: explozia atomilor, dezagregarea materiei etc., etc. „Ordinea mecanică nu trebue să ne apară deci ca o simplă reflecție măimuțărească a figurii umane în oglinda întinsă a materiei, ci ca o realizare a intelectului oferită lumii întregi și ca un act de fraternitate universală capabil de a lărgi la infinit puterile spiritului".

„Pentru a înțelege rolul tehnicei în evoluția umană, e suficient, spune Marc Bloch, să reamintim că omul trăește aruncat în natură și poate exista numai în măsura în care știe să influențeze asupra ei". El a reușit să iasă la suprafață deasupra celorlalte specii animale numai datorită efortului fericit de a descoperi unelte și mașini care să-i mărească puterile.

Schimbînd mereu natura forțelor motrice pe care le utilizează, omenirea se lasă și ea la rîndul ei, influențată de evoluția tehnicei. „Făcută cu mîna, concepută cu creerul, mașina fasonează la rîndul ei mîna care o manevrează și creerul care-i comandă mișcările. Pe planul social același joc de acțiuni și reacțiuni, aceiași forță creatoare a lucrurilor create". Nu se poate vorbi deci de „mecanizarea omului", ci mai de grabă de „umanizarea mașinii".

Colaborarea tehnicei la destinul social devine un fapt de evidență crasă. Mulți istoricieni își reproșează astăzi o mare scăpare de vedere de a fi neglijat să se ocupe de evoluția utilajului tehnic și de influența lui asupra istoriei umane. „Ceeace trebue să ne intereseze, spune Pierre Abraham, este de a ști cum omul și munca lui așa de individuală este înfluențată de tehnica epocii; de a ști cum sub această înrîurire evoluiază condițiunile muncii omenești, și cum aceste condițiuni în ansamblul lor definesc un anumit stadiu de civilizație".

„Cunoașterea utilajului tehnic de care dispune o societate, devine indispensabilă pentru înțelegerea structurii intime a acesteia, ridicînd un cortegiu întreg de probleme din cele mai pasionante și arzătoare de care s'a ocupat vreodată istoria".

Ludovic Zoretti în „Cultura și Meseria" și André Varagnac în „Omul și tehnica pre-mașinistă", încearcă să înșire o serie din aceste probleme cu scopul de a sublinia și mai mult necesitatea pentru toată lumea a cunoștințelor cît mai vaste despre producția tehnică. „Principală caracteristică a epocii noastre este vieața de producție industrială intensă, caracterizată prin amploarea sa, precizia, vitesa de execuție, marea uniformitate a mărfurilor fabricate. In veacul al XVIII-lea, omul lucra ca meseriaș, liniștit, obiect după obiect, pentru un număr restrîns de consumatori aleși. El stăpînea la perfecție meseria sa, era expert și artist în ea, dar cunoștințele lui despre lume nu mergeau mai departe, meseria nu-i cerea o cultură mai vastă".

Veacul al XIX-lea a creat, odată cu desvoltarea mașinismului o nouă categorie de specialiști: inginerii pe care i-a însărcinat cu toate grijile tehnice ale umanității. Dar nici domnia exclusivă a inginerilor în domeniul tehnicei n'a putut dura fără sfîrșit. Mulțimile imense de bărbați, femei și copii adunate în uzini și puse la dispoziția mașinilor au învățat și ele, mai de vreme sau mai tîrziu, să cunoască toate secretele de construcție și să conducă pe acești monștri uriași pe care îi priveau la început cu cea mai mare groază. Sistemul de organizare științifică a muncii preconizat de Taylor și Ford a fost ultima încer-

care de salvare a monopolului cunoștințelor tehnice de către o castă de ingineri și contra-maiștri.

Astăzi, toată lumea, cu foarte mici excepții, participă la producție și e natural că trebue s'o cunoască cît mai bine și din toate punctele de vedere. Inteligența, curiozitatea împing pe om dincolo de limitele mașinii sale, ale atelierului, magazinului, biroului, laboratorului. El vrea să știe mai mult despre producție la care ia parte activă și apoi dincolo de ea despre destinele umane.

Cultura mărginită a meseriilor cedează locul culturii vaste prin industrie, culturii prin cunoașterea procesului de producție. Producția bunurilor fiind o problemă de ansamblu, cunoașterea ei fortifică puterea de înțelegere, lărgește orizontul intelectual, dinamizează gîndirea, fixează atitudinea omului în vieață. Problema producției devine astfel problema centrală a culturi și ignorarea ei nu poate fi decît semnul lipsei unei culturi adevărate. „Mașina se transformă în instrumentul cel mai prețios prin care noi facem cunoștința cu vieața universului și prin care lumea se recunoaște în noi".

„Trebue să ne încordăm toate forțele, spune Luis Cheronnet, pentru a pune bazele unei noi filosofii rezultate din introducerea mașinismului în vieața omului. Nu e de sperat să pornim dela raționalism și materialism pentru a asigura omenirii o vieață mai bună". Mașinismul va aduce cu sine un nou sistem reglementat asemănător celui promovat de Descartes.

Ne este imposibil de a rezuma și comenta într'o singură cronică materialul extrem de variat și de vie actualitate pe care ne aduc cele trei numere ale revistei „Europe" asupra uneia din problemele capitale ale epocii noastre. Celor ce se interesează mai deaproape de problema raporturilor actuale între om, tehnică și natură, revista „Europe" vrea să ofere cît de curînd un volum special cu rezultatele complete ale anchetei, cuprinzînd și articolele care n'au putut fi publicate în numerele din Mai, Iunie și Iulie 1938.

INGINER N. ROMANESCU

CRONICA CINEMATOGRAFICĂ

CINEMATOGRAFUL MUNCITORESC

Din ancheta întreprinsă de mine dealungul ţării, am putut constata, dealungul reflecţiunilor de scepticism şi descurajare ale persoanelor interviewate, cum, din cînd în cînd răsuna ca un antidot reconfortant, fraze ca aceasta:

„Pe un singur lucru se poate conta, chiar dela lucrătorul cel mai rebarbativ: pe cinematograf. Filmele îl interesează în tot cazul. Nu-i nevoie de nicio propagandă ca să-l faci să meargă la cinema. Singurul impediment e doar scumpetea locului, sau prostia filmului, sau agasarea provenită din hîrîiturile şi pauzele forţate ale unui aparat defectuos".

De aceea credem că întreagă propaganda noastră trebue oarecum „*axată*" pe cinematograf. El va fi adunătorul iniţial de oameni care, odată adunaţi, vor putea, în pauzele dintre filmul cultural şi cel spectacular, să audă o scurtă conferinţă, pe cît posibil cu subiect desvoltător al cutărei idei din filmul deja văzut sau din cel ce va urma după conferinţă.

Acelaşi lucru cu „numerele muzicale". Plus avantajul, în regiunile cu minoritari, de a face să fraternizeze lucrătorii (deja adunaţi la olaltă, minoritari cu majoritari, cinematograful fiind singurul loc unde ei vin fără distincţie). Astfel, ce era mai greu — adunarea lor la olaltă — fiind făcută, se va putea cînta de pildă o arie de Schubert de către un minoritar şi una romînească de un majoritar (sau încă şi mai bine vice-versa) etc., etc.

De asemenea teatrul, în regiunile rebarbative la cultură dramatică, va avea oricînd sala permanentă de cinema a muncitorilor la dispoziţia sa.

In privinţa legăturilor dintre cinema pe de o parte, şi pe de alta sporturile şi excursiile, trebue să observăm, neted, că nu ne interesează atît filmele date duminica sau sîmbăta după masă, cît cele din cursul săptămînii. Căci ecranul nu trebue să facă concurenţă sporturilor şi excursiilor (care, ele, nu se pot practica bine decît în week-end). De altfel, scopul nostru este ca muncitorul să simtă nevoia să se cultive *şi* în orele libere *din cursul săptămînii.*

Sunt în total şase manifestări tipic dopolavoriste, adică: sport, teatru, turism, conferinţe, cinematograf şi muzică. Importanţa respectivă a fiecăreia variază dela ţară la ţară, potrivit structurii particulare a acesteia. In ţări unde nivelul intelectual al lucrătorului este ridicat, se poate insista asupra lecturilor, se poate insista asupra teatrului, încercînd o literatură dramatică, cu teme foarte subtile. In

ţări cu veche educaţie muzicală (ca Germania sau Italia), se pot cînta bucăţi grele, fără risc de a plictisi auditoriul. In ţări, însă, unde nivelul de civilizaţie este scăzut, unde încordarea atenţiei cerute de priceperea ideilor este dificilă, acolo modalitatea culturală cea mai potrivită este imaginea pe ecran, care reclamă eforturi de tensiune mult mai mici. Iată de ce filmul trebue să constitue, într'o societate ca cea romînească, mijlocul prin excelenţă de culturalizare. In Italia (care e, prin capitala ei, sediul Institutului internaţional al filmului educativ); sau în Germania (care este una din marile ţări de producţie cinematografică) — în aceste ţări, filmul are, totuşi, o importanţă mai mică decît celelalte manifestări dopolavoriste. Din contră, în Rusia, ţară de intens analfabetism, filmul este principalul mijloc de propagandă culturală.

In ţările cu civilizaţie înapoiată cinematograful e arma cea mai eficace de ridicare şi intelectualizare, pentru că:

1°. Imaginea are o putere de sugestie cum nu are litera sau viul graiu.

2°. Filmul are posibilităţi de circulaţie şi mobilitate în difuziune, cum nu au teatrul şi conferinţa.

3°. Filmul posedă o remarcabilă universalitate în cuprins, absolut orice temă, orice problemă putînd face obiectul unui film (ceea ce nu-i cazul cu piesa de teatru). Filmul este şi muzică, şi sport, şi dans, şi tragedie, şi lecţie, şi călătorie — într'un cuvînt, este orice.

4°. Filmul pune pe omul cel mai incult în contact cu universul întreg, deschizîndu-i imense orizonturi.

5°. Cinematograful dispune azi de un material foarte vast, făcînd astfel ca selecţia bucăţilor să fie mai facilă. Şi această selectare a materialului e, să nu uităm, cea mai delicată problemă de educaţie intelectuală, cu atît mai delicată cu cît publicul e mai inferior culturaliceşte.

Pentru toate aceste motive, şi cel puţin la începutul activităţii noastre, trebue să punem accentul pe cinematograf. Mecanismul psihologic al organizaţiei care se fundează pe „Freude", pe „Gioia", pe „Voebună", găseşte un servitor perfect în spectacolul cinematografic, căci acesta e, mai mult ca oricare altul, la adăpostul acelui risc pe care un humorist l-a caracterizat prin formula „Căscatul obligatoriu".

D. I. SUCHIANU

SCRISORI DIN LONDRA

VIZITA SUVERANILOR BRITANICI LA PARIS. PENTRU APĂRAREA OCCIDENTULUI

Seria de „Ententes Cordiales" începută încă din vremea lui Cromwell, ai cărui soldaţi luptau alături de ai lui Turenne la Dunkerque se încheie prin cea mai naturală apropiere — în raport cu axele şi blocurile formate în ultimul timp — între poporul britanic şi cel francez, prin vizita Suveranilor Marei Britanii la Paris. Înţelegerea cordială din vremea Protectorului, coincide cu afirmarea, că un factor de o importanţă capitală, a forţei navale engleze în Mediterană, precum mai toate apropierile anglo-franceze care au urmat sunt determinate, în primul rînd, de menţinerea influenţei engleze asupra acestui plămîn al civilizaţiei europene. De astă dată voinţa şi sentimentul popular, manifestate atît de puternic în ambele ţări, doboară toate formele şi barierele oficiale. Hotărîrea atît de viguroasă a acestor popoare de a-şi lega soarta unul de altul, devine astfel un eveniment predominant în politica internaţională. Utopicile planuri ale lui Saint-Simon dela 1814, cînd împreună cu tînărul istoric, Augustin Thierry, secretarul său, preconiza „Organizarea Europei", par acum a fi fost o profeţie. „Preludiul organizării Europei — scria Saint-Simon — trebue să fie alianţa şi federaţia între Franţa şi Anglia, ca State care şi-au cucerit libertăţile constituţionale". Şi mulţi dintre contemporani, furaţi de entusiasmul strîrnit de ambele părţi ale Canalului Mînecii, ar fi dispuşi să creadă în reţeta Saint-Simoniană pentru înlăturarea tuturor primejdiilor care formează acum tortura noastră cea de toate zilele: „Les maux commenceront a devenir moindres, les troubles à s'apaiser, les guerres à s'éteindre". Fără a cădea însă la desfrînarea entusiasmului se poate spune că înţelegerea Franco-Engleză reprezintă cel mai important fenomen politic şi social din cîte s'au produs pînă acum în vieaţa acestor popoare despre care Kipling spunea într'un poem publicat în 1913:

„Iertîndu-ne vechea crimă pe care nicio iertare nu-i poate şterge eternitatea:
Vecinicul păcat pe care l'am împărţit între noi pe piaţa dela Ruen"....
şi care se deosebesc adînc mai ales prin marile lor calităţi.

Pentru a se ajunge însă la această înfrăţire, a trebuit să se producă o adîncă schimbare nu numai a politicii britanice, ca principii şi ca metodă, ci şi în mentalitatea de insulari şi nonconformişti a locuito-

rilor de pe Insulele Britanice. Progresul mecanic reducînd distanţele — aviatorul american, Howard Hughes, a ocolit pămîntul în patru zile — a înghemuit popoarele unele într'altele, tiranizîndu-le cu aceeaşi uniformitate a nevoilor, primejdiilor şi nesiguranţei. Poporul englez s'a simţit constrîns şi el de acest fenomen aproape universal, precum un anumit sol şi temperatură constrînge sămînţa la transformare. De aceea ideia politică de altă dată care stăpînea ca transformată în instinct: libertatea completă de a se putea menţine ca *„puissance médiatrice"*, evitînd contractarea de angajamente cu caracter special şi mai presus de toate împiedecarea oricărei puteri de a domina continentul european, sufere acum modificări. In tot cazul, Marea Britanie îşi ia un „partener" cu care va căuta să dea noi directive politicii mondiale.

Politica echilibrului european a fost concepută şi practicată de Englezi, încă dela începutul veacului al XVI-lea; d-l Neville Chamberlain caută s'o menţină chiar cu metodele şi oarecare tendinţi de pe vremea lui *Castleregh*, dela 1815.

In tot cazul, pînă acum a fost aproape cu neputinţă ca un guvern britanic sau un ministru de externe — cu foarte rari excepţii — să precizeze, mai dinainte, care va fi atitudinea Angliei într'un eventual conflict european. „An eminently English Foreign Secretary — spune un mare scriitor care cultivă ironia irlandeză — regards thinkink and logic as deplorably unenglish habits" (Un eminent ministru de externe englez, socoteşte logica şi cugetarea ca obiceiuri deplorabil de ne englezeşti). Fireşte că ironia este îndreptată împotriva continentalilor care nu se împacă de loc cu logica şi cugetarea engleză, cum îmi spunea odată un mare şmecher, politician al patriei mele, că nu pricepe, să-l tai, cum au ajuns proştii de englezi să stăpînească lumea.

Regina Victoria care a lăsat o strălucită epocă de prosperitate şi de mare prestigiu al Coroanei mai ales pentrucă a ştiut să aleagă o pleiadă de oameni politici eminenţi şi de mare valoare morală cărora le-a lăsat răspunderea şi iniţiativa, şi-a exprimat dorinţa, la 1851, ca „politica externă ar putea să fie „More specifically defined", şi că s'ar putea fixa oarecare consideraţiuni asupra felului de a se adapta în mod practic principiile generale la relaţiile Marei Britanii cu fiecare stat continental". Primul Ministru de atunci, Lordul John Russell a răspuns că politica britanică are ca principiu de a nu contracta angajamente decît numai în cazuri excepţionale şi determinate de împrejurări speciale, iar Lordul Grauville, Ministrul de externe (care înlocuise pe Palmerston spre marea bucurie a Reginei), compune un raport pe care istoricul Sir John Marriott îl caracterizează ca un model de superbe platitudini şi prudente locuri comune: „Politica noastră — spune raportul — trebue să poarte pecetea justiţiei, moderaţiei şi respectului de sine". „Trebue să încurajăm progresul între toate popoarele şi să cultivăm cele mai intime legături cu statele care au adoptat instituţii similare cu ale noastre în ceea ce priveşte libertatea". Spiritul legalistic al diplomatului şi omului de stat de pe continent se simte aproape ofensat de asemenea generalităţi pe care britanicii le repetă — cu oare care variaţie pînă în ziua de azi. Dimpotrivă, politica franceză, spre exemplu, avea pînă în ultimii ani, după cum spunea Albert Sorel „ca punct de plecare al acelui mare proces care ocupă toată istoria Franţei şi care este litigiul insolubil al succesiunii lui Charlemagne". Dela Philipe August, la Napoleon, figura lui Charlemagne, planează asupra istoriei Franţei". Privită în perspectiva istorică, politica Franţei apare ca dominată necontenit de conflictul între Gali şi Teutoni, pe cînd cea britanică este dominată — mai ales după războiu—de menţinerea unui echilibru al puterilor, nu numai în Europa, ci în lumea întreagă. De

aceea obligaţiile britanice pe continentul european nu pot fi de natură să imobilizeze forţa şi libertatea de acţiune a Imperiului Britanic reducîndu-i funcţiunea de factor mediator şi de arbitru în politica mondială. Numai privită din acest punct de vedere, politica britanică poate să fie înţeleasă, în loc de a i se lua, ca un criteriu de orientare, detaliile faţă de unul sau altul dintre statele sau chestiunile europene. Pentru a ne da seama mai bine de rolul de stabilitate politică şi de directive morale în vieaţa comunităţii cît şi pentru conducătorii de oameni pe care îi are Anglia, n'avem decît să ne închipuim dezordinea, anarhia, starea chaotică în care s'ar găsi omenirea dacă un cataclism ar face să dispară întreaga vieaţă şi civilizaţie britanică. Apropierea dintre Englezi şi Francezi care s'a produs însă acum ca un fenomen natural va aduce, desigur, alterări în metodele politice, precum şi coordonarea principiilor permanente ale acţiunii lor internaţionale. O nouă perspectivă comună pentru securitatea şi progresul apusului se deschide prin alianţa dintre cele două popoare.

*

* *

Mişcarea religioasă din Anglia veacului al XVII-lea transplantată apoi în America de Nord unde determină caracterul instituţiilor şi organizaţiei de stat şi mai ales aprinde spiritul de libertate de esenţă religioasă; influenţa profundă pe care o are apoi această evoluţie a spiritului anglo-saxon şi mai ales ideea de libertate din America din ultima jumătate a veacului al XVIII-lea asupra Franţei dă un nou curs istoriei aproape a tuturor popoarelor de rasă albă [1]). Acest fenomen istoric sporeşte substratul comun al desvoltării politice şi sociale din Franţa şi statele anglo-saxone. Bergson crede că „proclamaţia coloniştilor americani este prima mărturisire a relaţiilor dintre om şi o părintească Dumnezeire", iar un distins istoric *scrie*: „Poate că nu exagerez cînd afirm că după introducerea creştinismului în omenire, Revoluţia americană se va afirma ca cel mai important pas în mersul progresiv al îmbunătăţirii umane. (R. Lincoln, American Revolution, Cambridge, 1938). Acum cînd catapeteasma lumii stă să se prăbuşească, temelia pe care se reazimă ceea ce a mai rămas din civilizaţia apusului — poate ultimele licăriri, ca în veacul al IV-lea al erei creştine, cînd se stingea vechea civilizaţie — în Franţa şi Anglia rezistă încă. Deslănţuirea uraganului totalitar cu nebunia cultului forţei ameninţînd să schimbe faţa lumii apropie aceste state, iar cuvintele rostite de Regele George al VI-lea nu mai sunt, cum este încă obiceiul în asemenea situaţii, superbe platitudini oficiale, ci reprezintă realitatea în tot ce are ea mai puternic şi mai isbitor: „Cu toate că ne desparte o făşie de mare — a spus Regele George — ţările noastre au văzut destinele lor legîndu-se inevitabil împreună în decursul veacurilor şi acum ar fi cu neputinţă să se reamintească o perioadă cînd relaţiile noastre ar fi fost mai intime". „In trecut, oamenilor de seamă din amîndouă statele noastre le-au trebuit oarecare vreme, pînă să preţuiască meritele şi de o parte, ca şi de cealaltă". „Astăzi însă numai este astfel". „O îndelungată şi strînsă colaborare a reuşit să dovedească, precum că suntem inspiraţi de acelaşi ideal". „Popoarele noastre au aceeaşi strînsă legătură cu principiile democratice care sunt cele mai potrivite geniului lor natural şi suntem animaţi de aceeaşi credinţă în binefacerile libertăţii individuale". „*Suntem mîndri de această religie politică pe care o împărtăşim cu alte popoare mari*". (Aluzia la America). „Ne dăm însă pe depli nseama că toate acestea ne impun grele răspunderi". „Şi, în vremile în care trăim, aceste credinţi ne cer tuturora, în cel mai înalt

[1]) V. Viaţa Romînească, Octomvrie 1937.

grad calităţile nobile de curaj, înţelepciune şi hoatărîre". „In acelaşi timp, cum bine aţi spus, d-le Preşedinte, înţelegerea dintre noi nu implică nimic exclusiv". Prietenia noastră nu este îndreptată împotriva niciunei alte puteri". „Dimpotrivă, dorinţa arzătoare a guvernelor noastre este să găsească, pe calea acordurilor internaţionale, o soluţie a acelor probleme politice care ameninţă pacea lumii, precum şi a acelor dificultăţi economice care stînjenesc buna stare umană". „Acţiunea guvernelor noastre este deci îndreptată către acelaşi ţel comun: asigurarea fericirii popoarelor lumii prin adevărata cooperare".

Cuvintele acestea rostite de un Suveran tînăr a cărui bărbătească înfăţişare inspiră adîncă şi unanimă încredere şi a cărui onestitate sufletească îi este întipărită pe faţă, al cărui curaj, religie a datoriei şi ţinută morală sporesc marele prestigiu afectuos de care se bucură în tot Imperiul Britanic sunt menite să fie însemnate în istorie ca începutul unei noi perioade.

Preşedintele Lebrun, după ce a accentuat că ambele popoare sunt animate de acelaşi ideal „de libertate şi pace" a spus cu hotărîre: „In starea de confuzie morală de care sufere lumea, ambele noastre popoare, de o potrivă de devotate progresului uman au mari şi grele răspunderi". Menţinerea păcii cu respectul dreptului internaţional nu este compatibilă cu şovăirea cînd e vorba de împlinirea datoriei şi nici cu încetinirea sforţărilor zilnice". „Către acest scop se îndreaptă toate gîndurile noastre intim unite şi cu cea mai neclintită hotărîre". Mai departe, el a adăogat: „Inţelegerea între aceste două popoare fertilă în toate domeniile apare mai desăvîrşită decît oricînd ca un element esenţial de securitate şi bună înţelegere spre marele bine al civilizaţiei şi al păcii". Şi nicio putere nu trebue să fie neliniştită din cauza acestei înţelegeri, pentru că ea nu exclude pe nimeni".

Dar dacă cuvintele rostite de şefii statelor care îşi leagă mai mult ca oricînd destinele unul de altul pecetluesc înţelegerea, apoi sentimentul public din ambele ţări a contribuit puternic să o pună pe bazele cele mai solide. Exuberanţa galică, fiind cunoscută, s'ar putea crede că a fost uşor să se aprindă entuziasmul francez — chiar concursul oficialităţii, ca aiurea şi ar fi putut porunci oarecare veselie — şi, prin urmare, valoarea manifestaţiilor populare ar putea fi pusă în discuţie. Cu toate acestea, nu s'a văzut o mulţime mai ordonată, mai demnă şi totuşi cu faţa mai iluminată de bucuria de a vedea pe membrii scumpi ai familiei, decît aceea care inundase străzile Parisului cu prilejul vizitei Suveranilor englezi. O caldă afecţiune se vădea pretudindeni chiar la cei mai umili cărora nevoile zdrobitoare nu le dau răgaz să se gîndească prea mult la trebile publice, faţă de tinerii oaspeţi atît de naturali, atît de simplii şi fără niciun fel de ostentaţie şi totuşi atît de regali. In cartierele sărace ale Parisului lumea se adună în jurul cîtorva muzicanţi şi, dansînd, cînta vechi cîntece de pe vremea războiului ca unele — cum e Tiperrany — cu stranii cuvinte presupuse a fi englezeşti. Şi în toată această veselie de familie nu se simţea nimic forţat, nimic poruncit. Mulţimea cum nu s'a văzut — după spusele celor ce au fost martori — nici la încheierea armistiţiului sărbătorea pe Auguştii soli ai poporului englez cu care se înfrăţea prin caldul şi sincerul zîmbet regal. Şi cine a fost martor la aceste serbări a primit o curioasă impresie: părea că serbările şi pregătirile oficiale nu sunt decît nişte simple accesorii la marea sărbătoare atît de grandioasă şi de demnă a întregului popor fracez. Această manifestare a sentimentului Franţei se prezintă cu totul deosebit de zgomotoasele parăzi, de chiotele trase la comandă şi de veselie „durch kraft" care s'au produs în ultimul timp la extremităţile faimoase „Axe" şi dela care sufletul popular era absent. Un prieten care se afla la Florenţa, cînd se făceau pregătirile pentru vizita Führerului, îmi istorisea cum una dintre cele mai

însemnate personalități de acolo, explica rostul gropilor care se săpau pentru a se așeza stîlpii pentru decoruri: „Se sapă mereu și nu se găsește nicăeri „axa". In marile State democratice pe care propaganda totalitară, bătîndu-și joc de bunul simț și de inteligența umană, le prezintă de cîtva timp încoace ca intrate în descompunere, lucrătorul, țăranul, alături de intelectual, de diplomat și de militar și-au pus bucuroși semnătura pe pactul pe care l-au încheiat oamenii de Stat. Aceasta este ratificarea ce dă valoare înțelegerii care, la rîndul ei, este avertismentul definitiv dat acelora care ar mai avea pofta să turbure pacea în apus. Pentrucă oricît se încearcă nimicirea voinței individului, chiar și în Statele totalitare, plebiscitele sgomotoase care nu reprezintă sentimentul public, arată toutși că și dictatorii își dau seama că venind ziua cea de grea încercare, tot pe inițiativa și pe rezistența individuală va trebui să se pună temei. Winston Churchill, cu spiritul lui atît de pătrunzător, face următoarea observație cu privire la armata franceză, pentru care are o afectuoasă admirație. „Am circulat printre trupe (în timpul serbărilor)". „Toate neamurile sunt mîndre de soldații lor, dar în soldatul francez este ceva unic". El este produsul a o sută de ani de libertate politică și religioasă și al proprietății solului pe care îl lucrează". „Aceste forțe puternice i-au eliberat inteligența și i-au modelat caracterul". „Fața lui poartă pecetea unei puternice personalități, cu trăsături severe și tari, cu dinții strînși, ca brațele închise ale unei curse de oțel". „Dar, în același timp, se citește în fața lui o expresie care nu se poate defini de spirit și de bucurie internă". „Libertatea și stăpînirea pămîntului, aceștia au fost dascălii lui și le-a trebuit un veac pentru a produce acest tip de om". Aceasta este forța Franței care este departe de a fi distrusă de judeomasonism, cum ne spun cei ce nu știu să vadă, dar știu să repete ceea ce le spun alții, ori au interesul repulsiv de a nu lua în seamă realitatea. Viziunea unui astfel de tip uman trebue s'o fi avut și Bunul Rege Ferdinand, cînd a dat pămînt și libertate țăranului romîn, punînd bazele unei Romînii eliberate de toate sugrumările spiritului și de lanțurile sărăciei, scriindu-și astfel, cu fapta, testamentul sacru de care nu se mai poate atinge nimeni. Confucius a spus că într'o țară bogată, sărăcia este o adevărată rușine, precum bogăția într'o țară săracă devine o rușine, iar oprimarea stăpînirii o caracterizează printr'o pildă: „Trecînd alături de muntele Thai, Confucius, a văzut o femeie care se jelea amarnic lîngă un mormînt". „El s'a abătut din cale și s'a dus repede la femeie și a întrebat-o". „Durerea ta pare să isvorască din nenorociri multe îngrămădite la un loc". „Așa este" răspunse ea". „Pe vremuri, tatăl bărbatului meu a fost sfășiat aici de un tigru". „Bărbatul meu a fost ucis în același fel, iar acum fiul meu și-a găsit aceeași moarte". — „Dacă sunt tigri aici de ce nu vă mutați în altă parte? a întrebat Confucius". — Nu ne mutăm, a răspuns femeia, pentrucă aici avem guvern bun care ne dă libertate și nu ne oprimă". „Atunci, Confucius s'a întors către discipolii lui și le-a spus: Fiilor, să țineți minte, că un guvern opresiv este mai teribil decît toți tigrii". (Confucius: On Government, trad. engl., p. 37). Manifestațiile dela Paris nu pot fi puse în deajuns în evidență, mai ales că valoarea lor în aceste vremuri de abrutizarea popoarelor prin propagandă, teroare, înregimentarea servilismului, strivirea oricărui sentiment de demnitate omenească și de libertate a gîndirii se constată, în Franța și Anglia un fenomen de o mare însemnătate pentru viitorul civilizației. Calmul desăvîrșit, hotărîrea unanimă, pregătirea supraomenească pentru a se înfrunta primejdia pe care conducătorii politici n'au ascuns-o și nici n'au exagerat-o; reacțiunea puternică a cetățenilor liberi, care au discutat, s'au certat, s'au detestat chiar unii pe alții, dar au ajuns apoi să prezinte o voință comună călită în focul viu al luptelor de opinii, voință pe care lumea întreagă o vede azi ca sin-

gura pavăză împotriva visurilor de dominație totalitară. Națiunea întreagă constitue astfel armatele de apărare și conducătorii democrațiilor pot fi siguri că odată ce acești cetățeni liberi vor avea armele în mîini nu le vor întoarce împotriva celor ce-i conduc, după cum se tem dictatorii. Statul, pentru aceste popoare nu este stăpînul absolut, ci servitorul omului. Aceste elemente întăresc baza comună a înțelegerii dintre Francezi și Englezi, care fiind, astfel, atît de deosebiți, faimosul ambasador al Franței la Londra, Paul Cambon, credea că dacă se vor înțelege vreodată unii pe alții, apoi nu vor ajunge s'o facă decît pe calea inimii. El nu prevedea totalitarismul, neopăgînismul și barbaria dictatorială care amenințîndu-le însăși existența, i-a forțat să se întîlnească pe terenul comun al desvoltării lor.

Cît de puternică a fost reacțiunea poporului englez, față de primirea făcută Suveranilor lui, s'a putut vedea la înapoerea acestora la Londra. Cînd trăsura în care se aflau Regele și Regina a pornit dela gara Victoria spre Palatul Buckingham, pe străzile tixite de lume, mulțimea s'a apropiat respectuoasă, a dat la o parte poliția, menținînd ea însăși ordinea și lăsînd doar atîta loc în stradă cît să poată înainta trăsura regală. Astfel poporul și-a condus el însuși pe Suverani, înconjurîndu-i cu cea mai sigură pază a afecțiunii și respectului. Vasta piață din fața palatului și parcurile din împrejurimi nu mai încăpeau de lume care aclama pe Suverani, iar cînd aceștia au apărut la balcon, mulțimea a intonat, după imnul național, Marseilleza. Asemenea scene nu se pot produce în zilele de acum, decît în Anglia unde Regele și familia lui a devenit — mai ales dela războiu încoace, — o adevărată „public property". Regele este socotit ca un membru al vastei familii britanice și, ca într'o adevărată familie care trăește în cei mai buni termeni de afecțiune și iubire, poporul se simte îndreptățit să se preocupe de tot ceea ce privește vieața, fericirea, conduita, cu un cuvînt, vieața publică și privată a Suveranului lor și a familiei lui. Ii se acordă, în concepția populară, dreptul de șef al familiei care este Imperiul Britanic, dar se așteaptă dela el să dea exemplu de adevărat părinte, după care să se orienteze vieața britanică și dela care să se inspire cetățeanul în ținuta lui ca gentelman", ca om de familie și ca membru al societății engleze care, e drept, este atît de strictă și adesea neiertătoare, dar care e totdeauna dreaptă și generoasă. Tradiția care, pentru Englezi, este o religie a fixat rolul Suvernaului în mecanismul de Stat, așa încît pe această chestiune nu se pot ivi neînțelegeri. Ultimul volum de Documente diplomatice engleze, apărut acum de curînd, publică fotografia unei scrisori adresată de Regele George al V-lea lui Sir Edward Grey, ministru de externe (devenit mai tîrziu Lord Grey), în 1913, în care îi spune că Prințul Heinrich de Prusia, vărul Impăratului Wilhelm al II-lea, l'a întrebat, fără niciun fel de înconjur, într'o conversație particulară dacă, în cazul izbucnirii unui războiu, Anglia, va intra în acțiune. Desigur — i-a răspuns Regele — în anumite circumstanțe. Graba pe care a pus-o George al V-lea (care se afla în vacanță, în Scoția), să aducă la cunoștința ministrului său de externe, răspunsul pe care îl dăduse pe cale strict particulară, arată cu cîtă sfințenie se respectă atribuțiile constituționale ale factorilor răspunzători.

Dacă poporul englez sau cel francez s'a preocupat la timp de Ințelegerea cordială încheiată la 1904, rămîne o chestiune de lămurit. Conducătorii de pe atunci și în special Regele Edward al VII-lea, simțeau că formidabilele pregătiri navale ale Germaniei nu puteau să fie îndreptate decît împotriva poporului care domina apele lumii și de aceea a pus la cale alianța cu Francezii, care erau și au rămas încă obsedați de pericolul teuton. Mulțimea însă nu și-at dat seama de această alianță decît cînd a isbucnit războiul. Astăzi însă este cu totul

altfel. Cel mai de pe urmă cetăţean din Anglia şi Franţa este părtaş la această alianţă pentrucă primejdia este pentru fiecare om atît de evidentă şi de obsedantă încît nu-şi poate afla liniştea decît dacă e sigur că prin unirea forţelor cu cei care au aceeaşi credinţă politică, aceleaşi idei de libertate şi aceleaşi interese, în aşa fel, încît să nu mai rămînă nici umbră de îndoială pentru cei ce ar dori să provoace războiul, că nu pot avea nici cea mai mică speranţă de victorie. Şi este evident pentru ori şi cine că Franţa împreună cu Imperiul Britanic, avînd sprijinul Statelor-Unite — a căror soartă e strîns legată de soarta democraţiei — reprezintă, toate la un loc, cea mai puternică forţă şi bogăţie a lumii.

*
* *

In formă, alianţa franco-britanică decurge din pactul dela Locarno, „imparţial şi impersonal" de garanţie colectivă între cinci State, dar care după ce a fost denunţat de Germania la 7 Martie 1936 şi după lepădarea Belgiei de foştii ei aliaţi, cele două mari puteri se angajează să-şi dea reciproc sprijin militar în caz de agresiune neprovocată. De fapt însă, această alianţă este cea mai adîncă din cîte s'a putut elabora de către toţi factorii importanţi în vieaţa celor două popoare, şi valorează mai mult decît se poate stipula prin cauze politice şi militare. Ea se ridică, în primul rînd, întru apărarea primatului personalităţii umane şi privilegiilor din împărăţia spiritului. Mărturiseşte credinţa în libertatea opiniei individuale, în forţele morale, aşa cum au isvorît din credinţa creştină şi respinge infailibilitatea Statului tiran şi păgîn. Şi cine mărturiseşte o credinţă e gata să sufere, să lupte şi să moară pentru ea. Schisma socială, politică şi morală este formal afirmată între popoare. Efectul imediat este precizarea mai deosebit a angajamentelor britanice pe Continentul european. Astfel, primejdia războiului se îndepărtează necontenit. Politica pe care Germania a urmărit-o cu atîta stăruinţă — în special în ultimii doi ani — de a cîştiga dacă nu o înţelegere anglo-germană, cel puţin a obţine neutralitatea britanică a rămas fără succes. Chestiunea Mediteranei care preocupă şi obsedează pe Ducele Mussolini poate fi, prin strînsa legătură franco-engleză, mai uşor soluţionată. Se ştie că guvernul Laval a refuzat să dea acces flotei engleze în anumite puncte din apele teritoriale franceze în timpul conflictului italo-abisin, pe cînd statele din jurul Mediteranei răsăritene, Grecia, Turcia şi Iugoslavia au încheiat un acord cu Englezii cu acest prilej. In primul rînd, intervenţia italiană în Spania nu va mai putea duce la un conflict armat cu Anglia şi Franţa, întru cît Germania n'ar mai fi dispusă — după ce îşi are asigurate toate perspectivele de expansiune în răsăritul european — să sprijine pe Italieni într'o asemenea aventură, cu toate vizitele recente la Berlin ale generalilor Pariano şi Rosso, iar acum în urmă a Mareşalului Balbo. Influenţa crescîndă a Germaniei în Europa Centrală şi sudică şi formidabila presiune pe care o va exercita Reichul asupra Iugoslaviei va sfîrşi, în mod foarte natural, prin exercitarea unei puternice influenţe germane prin ţinuturile Iugoslave în Marea Mediterană. Astfel se va spori dominaţia germană asupra Italiei. Deşi politica engleză s'a grăbit să ajute Turcia pentru a stînjeni înaintarea teutonă către Meidterana răsăriteană, este prea tîrziu ca să se mai stăvilească, mai ales în urma anschlussului, mersul german peste Iugoslavia. Entusiasmul d-lui Stoyadinovici care în Decemvrie trecut se declară fericit să reamintească Führerului că în garda lui Frederic cel mare — idolul cancelarului Hitler — serveau soldaţi sîrbi, ceea ce implica cel puţin o dorinţă de a se repeta istoria. De asemenea lirismul cu care a fost salutat anschlussul de acelaşi şef al politicii

Iugoslave sunt bune semne de accelerarea coborîrii lavei vulcanului german lent dar sigur către sud-estul european.

Situaţia din Cehoslovacia a intrat în perioada soluţionării fără conflict armat. Germania este pe deplin convinsă că în cazul cînd ar deslănţui războiul, Marea Britanie nu va putea rămîne neutră. De altfel discuţiile urmate de cîtva timp încoace, ca şi asigurările repetate ale presei engleze care reprezintă vederile guvernamentale că „nu se urmăreşte împiedecarea expansiunii *naturale şi legitime* a comerţului german în Europa centrală şi sudică şi nici încercuirea politică a Reichului" sunt indicaţii precise de ceea ce se pune la cale. Generalul Le Rond — spune presa franceză — a fost la Berchtesgaden să asculte predica de pe munte în numele guvernului francez după care s'au vădit gesturi de pocăinţă faţă de Führer şi laude oficiale pentru că la 21—22 Mai a salvat pacea. Tratatul de comerţ franco-german, semnat la 2 August la Berlin, este salutat cu entusiasm de presa hitleristă „pentru că se asigură astfel şi se sporeşte considerabil importul de minereu de fier din Franţa". Şi doar fierul e bun pentru fabricarea tunurilor. Discuţiile secrete au fost continuate prin căpitanul Fritz Wiedemann, omul de încredere al Cancelarului Hitler, trimis la Londra chiar în ajunul plecării Suveranilor Britanici la Paris. Convorbirile lui Wiedemann cu Lordul Halifax şi Neville Chamberlain au determinat misiunea Lordului Runciman la Praga. A urmat apoi vizita generalului englez, Sir Ian Hamilton, la Führer şi n'a lipsit din toate aceste întîlniri secrete nici amestecul faimoasei Prinţese Hohenlohe — care se zice că nu e de loc ariană — veche propagandistă germano-maghiară în Anglia. Se vorbeşte deci, se tocmeşte, se tîrgueşte pentru „neutralizări", sfere de influenţe, participări la mari afaceri şi distribuirea de cadouri şi profituri.

Misiunea Lordului Runciman (pron Ransimen) în Cehoslovacia va avea să reconcilieze ireconciliabilul: pretenţia de a deveni un stat în stat a Sudeţilor germani şi menţinerea integrităţii şi autorităţii de stat a Republicii Cehoslovace. Germanii aceştia nu cer drepturi ca cetăţeni ai unui stat din care fac parte, ci ca un grup care primeşte ordine dela Führerul său şi, de fapt, dela acela al celui de al treilea Reich. Guvernul Cehoslovac ştiind bine ce voesc Sudeţii germani, era hotărît să elaboreze statutul naţionalităţilor şi apoi să-l supună aprobării Parlamentului, chiar dacă nu va fi acceptat de naţionalităţi. Intervenţiile amicale dela Londra şi Paris şi apoi trimiterea Lordului Runciman au schimbat acest plan, căutîndu-se a se ajunge mai întîi la un acord cu naţionalităţile şi apoi să se ceară aprobarea Parlamentului. Cancelarul Hitler pare însă hotărît ca să ceară, la congresul dela Nüremberg, în Septemvrie, plebiscitul în Cehoslovacia. Inţelegerea anglo-franceză al cărei efect psichologic întrece toate obligaţiile formale aduce însă siguranţa că *nu se va produce un conflict în care să fie amestecate marile puteri*. Ea forţează însă Germania să se grăbească a obţine *pe cale paşnică* poziţiile strategice din puncte de vedere politic şi economic în Europa Centrală. Dunărea după cum am arătat [1]), trebue să devină, neapărat, o axă în lupta de penetraţie cu orice preţ a germanismului către răsărit, către petrolurile dela Baku şi bogăţiile naturale ale Ukrainei şi ale ţărilor din jurul Mării Negre. Cehoslovacia şi Ungaria trebue deci mai întîi să lase acest drum deschis. Presiunea exercitată de Germania asupra acestor state trebue, după socotelile Berlinului, să facă din ele, mai tîrziu, o punte de trecere spre răsărit. Misiunea Lordului Runciman trebue deci înţeleasă în sensul de a se cîştiga timp şi de a se evita un conflict armat. Politica

[1]) Viaţa Romînească, August 1938.

pe care Führerul trebue s'a urmărească în Europa răsăriteană nu se poate realiza decît numai după neutralizarea Republicii Cechoslovace.

Lăsînd la o parte argumentele de ordin politic, strategic ori economic, Germania de azi nu se poate împăca în niciun fel cu existența Republicii lui Masaryk așa cum este azi. Prezența unui stat democratic, sub cea mai detestabilă formă —după concepția hitleristă — înfipt adînc în corpul germanismului reprezintă o necontenită primejdie, pe lîngă că este o provocare și un exemplu rău care ar putea da de gîndit poporului german că se poate trăi, și încă bine și fericit, sub domnia pîrdalnicilor de libertăți. Ar însemna deci să tolerezi ciuma și holera la ușa casei dacă ai îngădui existența unui vecin ca Cehoslovacia. Mai este apoi industria armamentelor, una dintre cele mai perfecționate din lume, ca și celelalte industrii din Cehoslovacia care altă dată satisfăceau trebuințele Imperiului Austro-Ungar, ba și Orientul apropiat pînă la fabricarea fesurilor musulmane care face concurență. In Ungaria, situația devine, din zi în zi, mai favorabilă agitației germane. *Times* dela 4 August dă lămuriri foarte interesante: „Hitleriștii unguri — spune ziarul — erau slabi în trecut pentru că erau divizați". „Acum însă își strîng rîndurile". „Koloman Hubay, ajutorul maiorului Szalasi care este închis, strînge rîndurile tuturor grupărilor care toate la un loc vor urma o politică „Uungaristă". „Acești hungariști urmăresc, în politica externă — după cum spune Hubay— recîștigarea tuturor teritoriilor pierdute pentru că rasa maghiară este predestinată să domine în regiunea din valea Dunării". Revizionismul integral, antisemitismul și reforma agrară. Aceasta este politica hitleriștilor unguri care se potrivește întocmai ca uleiul care să ungă axa Berlin-Roma. De aceea unele ziare engleze și franceze — Le Temps — au început chiar să compare pe Imredy cu Schuschnigg. Se mai adaogă la toate acestea aderarea completă a Italiei la politica rasistă.

Primul număr al revistei italiene „pentru apărarea rasei" spune lămurit: „Lupta împotriva evreilor însemnează sporirea radierii spirituale a țării noastre (Italia) în statele din Orientul european, în Peninsula Balcanică și în lumea arabă". Așa grăește acum Roma subjugată totalitarismului, pe cînd cea tare nu se temea să trimită pe evreul Mercator să-i organizeze comerțul în Galia sub ochii lui Iuliu Cezar. Acum însă nu trebue lăsat să meargă toată popularitatea și admirația numai la hitleriștii germani acolo unde sunt puternice curente antisemite. Dacă se ține deci seamă de viguroasa penetrație germană în statele Europei Centrale și Sudice (comerțul bulgar este aproape monopolul german, deși un grup de bănci franceze au acordat acum în urmă Bulgariei un împrumut de 375 milioane franci), perspectivele unei schimbări de regim în Ungaria, în sensul ideilor hitleriste prezintă o importanță considerabilă pentru evoluția politică a statelor din bazinul dunărean. S'ar putea întîmpla ca vizita Regentului Horthy la Berlin să coincidă cu aderarea Ungariei la axa Berlin-Roma pentru a se încerca să se ia apa dela moara Hungariștilor, ceea ce ar fi însă o politică a la Griboville.

Un alt factor care ajută politica Reichului în expansiunea ei către răsărit este politica din ultimii ani a Poloniei. *Times* dela 12 August publică un lung și documentat studiu „Poland and her neighbours" plin de îndoială și pesimism cu privire la politica externă a Poloniei. (Intre argumentele pentru împărțirea Cehoslovaciei pe care le aduce Polonia, spune Times, este și acela că un astfel de „stat fantesie" nu poate dăinui și deci, decît să-l ia Germania în întregime și să devină și mai tare, mai bine să ia Ungaria și Polonia cîte o bună bucată pentru ca să rămînă astfel cît mai puțin Germaniei). Col. Beck s'a dedat, în ultimul timp, la un adevărat hagialîc diplomatic și aproape n'a rămas capitală de țară în Nord și răsărit unde să nu se

fi dus și să nu fi plănuit „neutralități" și „blocuri" ca și noi orîndueli europene. Neutralitățile de care vorbesc unii, arătînd spre Belgia sunt, în primul rînd, în funcție de situația geografică, iar ceea ce dorește politica polonă nu poate folosi decît Germaniei *pînă ce va veni timpul să se înțeleagă cu Rusia Sovietică* ceea ce uită zeloșii plănuitori. E greu de bănuit ca în afară de banchete și vorbe politicoase, Col. Beck să fi găsit pe acolo și ceva încredere. Noi, Romînii, am avut, în trecutul nostru, un trist exemplu pe care suntem cuminți și nu-l uităm: politica lui Brîncoveanu care a sfîrșit atît de tragic după ce nu se mai încrezuse nimeni în el aducînd dezastrul ireparabil al stăpînirii fanariote.

*
* *

Manevrele politice și scopurile propagandei s'au dat pe față mai lămurit cu prilejul trimiterii Lordului Runciman la Praga. Germania a dat o largă publicitate dublării și triplării liniei de fortificații „Siegfried" dela frontiera franceză. Aceasta înseamnă demoralizarea Cehilor care trebuiau convinși că chiar dacă le-ar sări Franța într'ajutor ei vor fi nimiciți pînă ce armatele franceze să spargă „colosalele" fortificații. Tot pentru același motiv și conform Pactului anticomunist, Japonia trebuia să facă oarecare demonstrații împotriva Rusiei pentru a se dovedi că nici acest aliat al Cehilor nu valorează nimic. Gluma a început să ia o întorsătură tragică acolo și de aceea însăși Berlinul s'a grăbit a da sfaturi de potolire la Tokio. Rezultatul mai precis al acestei propagande a fost însă catastrofala scădere a valorilor germane la bursa din Berlin.

*
* *

In aceste vremuri de adevărată „revoluție geologică" în politica mondială, Occidentul începe a se solidifica în jurul Marei Britanii. Pregătirile militare formidabile pe care le face ea par a numai lăsa nici umbră de îndoială că s'au epuizat toate mijloacele prin care să se ajungă la o înțelegere pe cale pașnică. Cumpărările de aeroplane din America și construirea de uzine pentru avioane în Canada, precum și alte măsuri de ordin militar foarte urgente, fac pe omul de rînd să creadă că suntem în ajunul războiului. In schimb însă, cu cît sporește forța britanică în toate domeniile, cu atît se itnensifică discuțiile pentru găsirea unei formule de înțelegere. Nu se discută decît după ce s'a încărcat pistolul și s'a îndreptat spre inima „scumpului" adversar. Scena, din punct de vedere moral, este exasperantă. Bernard Shaw în ultima lui comedie, Geneva, în care presonajele principale se chiamă Signor Bombardone, îmbrăcat ca Cesar; Herr Battler, ca Lohengrin și general Flanco, în uniformă cu toate culorile papagalilor și fireturile portarilor de circ, ajunge la concluzia, după ce pledează acești trei cu înfocare în fața judecății, că: omul ca animal politic este un adevărat dezastru. Discuțiile pentru înțelegere cu cei ce amenință cu distrugerea lumii — în comedia lui Bernard Shaw, personajele dictatoriale nu-și curmă discuțiile decît cînd aud că s'a anunțat un catastrofal sfîrșit al lumii și atunci fug — progresează. Ziarul *Sunday Times* care reprezintă punctul de vedere al sferei de influență guvernamentală engleză scrie, la 7 August, cu privire la efectele unui conflict Ruso-Japonez: „Perspectivele favorabile ale unei păci bazate pe prietenia dintre cele patru mari puteri occidentale care începe să-și facă

apariţia în Europa vor fi compromise". „In starea de lucruri de acum toate perspectivele unui succes atîrnă, în primul rînd, de apărarea reală, deşi nu oficială a aspectelor occidentale ale păcii din Europa". Ceea ce-şi face apariţia în Europa şi care nu este numit cum trebue de ziarul citat este Pactul în patru pe care un eminent francez îl numea, în 1933, „Le Syndicat des charcutiers". Norocul Europei răsăritene poate fi însă că totalitarii care vor s'a stăpînească s'au pus împotriva tuturor legilor naturii şi ale Divinităţii şi de aceea le va fi greu să reuşească dacă cei ameninţaţi se vor deştepta la timp. Pentru că sunt anumite legi pe care nici chiar tiranii lumii antice nu le călcau. Plutrach spune că mama Tiranului Dionisie i-a cerut acestuia să-i dea, cu forţa, pe unul dintre cei mai frumoşi bărbaţi din Syracusa. Dionisie a răspuns că el poate schimba şi călca în picioare toate legile omeneşti, dar este cu totul neputincios împotriva legilor naturii.

D. N. CIOTORI

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMÎN

Citim, în cel mai mare ziar de dimineaţă, descrierea — numai în nuanţe psihologice, a unei afaceri de spionaj din Romînia:

„Ofiţerul se căsătoreşte. O pasiune oarbă, copleşitoare, îl leagă, trup şi suflet de această femee. Soţia lui Antonescu (aşa îl chema pe locotenent) ştie să speculeze orice situaţie. De altfel acesta a fost şi mobilul care a determinat-o să se căsătorească cu tînărul locotenent (adică mobilul ei a fost.... orice situaţie). Ea era sora inginerului Mann. Devenind cumnatul locotenentului, era sigur că va putea organiza o vastă acţiune de informaţii, ştiind că ofiţerul, spirit vioiu, energic, *deci* naiv şi credul, nu va putea rezista tentaţiilor soţiei sale".

Acest pasaj este o mină de învăţăminte psihologice. Aflăm de pildă că o consecinţă a vioiciunii este naivitatea, apoi că dacă eşti energic te poate înşela oricine, că pe de altă parte vioiciunea şi energia la ofiţerii însuraţi duc fatal la spionaj, în sfîrşit că există oameni care „nu pot rezista tentaţiilor soţiei lor". In ce constau aceste „tentaţii de soţie" nu ni se spune însă.

*
* *

Intr'o publicaţie scrisă de tineretul conducător al defunctei mişcări de dreapta, găsim acest frumos reportaj:

„Audiţia şi spectacolul închinat magiei şi originelor muzicei de asociaţia Criterion e o realizare unică aici, pe meleagurile noastre.

„Introdus şi explicat de Mircea Eliade, — el însuşi inspirat şi mag pe podiul Fundaţiei Dalles, sondînd cu o clarviziune profundă, fenomenul magic, în esenţele lui — programul ne-a oferit audiţii turburătoare, dintr'o noapte a junglei şi a spiritului uman, cum e acea Vrajă a ploii, cum sunt cîntecele de leagăn ale Vedilor, imnurile primitive din Puebla sau cîntecele funebre din India de Sud, cărora domnişoara Valentina Creţoiu le-a dat sonoritatea vocei sale.

Dansul vegetaţiei şi al extazului, dansul liturgic al ritmului, al imanenţei ritmului cosmic în gest, au fost interpretate de doamna Floria Capsali, cu o prezenţă — ca a naturii însăşi — de bacchantă sau de nimfă.

Solar, apollonic, sau împietrindu-se în hipostaza rituală a lui Crishna, Gabriel Negry, a creat, magic, dansul.

Pe lîngă frumuseţea generală a textului, cititorul se alege şi cu un mic stoc de informaţii precise; el află astfel:

1) Că un fenomen poate avea mai multe esenţe.
2) Că d. Mircea Eliade este de profesie mag de podiul Dalles.
3) Că se pot organiza programe ale nopţii spiritului uman.
4) Că există mai multe varietăţi de ritmuri cosmice, pintre care unul, deosebit de important, e ritmul cosmic „în gest".
5) Că d-na Capsali dansează cu prezenţă. Cu prezenţă de spirit? Nu. Cu prezenţă de nimfă. Dacă vreţi să ştiţi ce e această „prezenţă de nimfă", gîndiţi-vă la natură. Căci prezenţa de nimfă — ne spune autorul reportajului — este „ca a naturii însăşi". Iar dacă vreţi să ştiţi care e originea semantică a ciudatei expresii „a dansa cu prezenţă", cred a o putea găsi în argoul de mahala bucureşteană. In anunţurile de căsătorie, întîlnim adesea acest cuvînt:

„Domnişoară bine, zglobie, *prezentă*, situaţie, doreşte căsătorie etc.....".

Situaţie înseamnă avere; prezentă înseamnă frumuseţe fizică şi derivă din adjectivul „prezentabil".

*
* *

Tot în cel mai mare ziar bucureştean de dimineaţă citim o dare de seamă a unei reviste militare. Cronicarul iscăleşte simbolic Gladius; şi zice:

„După cum foarte bine se exprimă confratele nostru d. Karnabatt, în ziarul „Indreptarea", revista Lumea militară ilustrată, pe lîngă cultivarea ce o face în cercurile de specialitate, prin atîtea condeie autorizate, popularizînd probleme militare, în toate straturile noastre sociale, pregăteşte spiritul public şi naţional, în faţa oricăror eventualităţi, cari astăzi nu pot fi socotite ca surprize decît pentru orbii şi surzii, care sunt himerici şi utopişti, inconştienţi, dezastruoşi de totdeauna ai omenirii (şi — adăogăm noi: măgari, degeneraţi, canalii, paricizi, exeroci, pederaşti, comunişti şi alcoolici).

Cît despre frumoasa expresie: „cultivarea ce o face" — nu ni se spune dacă aparţine d-lui Karnabatt, autorul citat, sau d-lui Gladius, autorul citant.

Mai departe, zice d-l Gladius:

„In adevăr revista „Lumea militară ilustrată" al cărui număr 5 pe Iunie, a apărut de curînd, are un drum neted, viguros străbătut şi ceea ce e mai lăudabil, consecuent cu programul ce şi l-a trasat. Articolele scrise de reale talente *dintre care unele* literare ca *ale* directorului ei: generalul C. Manolache, a maiorului Vorobchivici, col. Cluriu, Colorian etc., sunt de cel mai pregnant interes actual.

„Al doilea punct de laudă este că această revistă atinge toate problemele de apărare naţională, fără a face acel sectarism, care în alte ţări a degenerat în militarism, şi care adesea reuşeşte a ajunge la polul negatv, adică a-şi vedea cititorii reducîndu-şi numărul. Dimpotrivă, toate problemele sunt obiectiv şi chiar critic examinate, şi acest lucru desigur a făcut ca la fiecare număr să întîlnim şi semnături de autori nemilitari, *dar* de mare prestigiu ca prof. Iorga, Mehedinţi, Petrovici, d-na Iz. Sadoveanu etc.

*
* *

Dintr'o gravă revistă economică reproducem următorul pasaj:

„Lumea politică ataşată burgheziei consideră că, întrucît opera de legiferare a consiliului legislativ este centrată pe ideea de justiţie, dincolo de utilitarism, pragmatism etc. (p. 442), întru atît elaboratele consiliului se situiază în inactual, împiedicînd desvoltarea materială, civilizaţiunea. Tendinţa spre penalizare, vădită în proiectul legii soc. pe acţiuni de exemplu, nu numai reduce posibilităţile de ameliorarea situaţiei materiale, dar şi se resfrînge dureros, cu deosebire asupra intelectualităţii etnic-romîne, celei mai sărace dintre naţiunile conlocuitoare din Romînia. In loc ca legislaţia să contribue la ridicarea materială a noilor generaţii, se aduc legiuiri, ca să spunem aşa, de cea mai pură şi cerească etică: etica juridică. Iată de ce înţelegem atitudinea de boicot a lumii politice de partid faţă de consiliul legislativ".

Et voilà pourquoi votre fille est muette.

JAPONIA, AVIAŢIA, MIOPIA ŞI PICTURA

Pe vremea adolescenţei mele, nimic nu mă încînta mai mult, cînd cumpăram „Viaţa Romînească", decît să găsesc unul din acele eseuri pline de ascuţime intelectuală în care d. Henric Sanielevici opera cele mai neprevăzute şi ingenioase înlănţuiri cauzale între fapte pe care nu ne-am fi gîndit niciodată să le legăm logic unul de altul. Aceste jocuri de inteligenţă aveau pentru mine o savoare infinită, şi numai mai tîrziu, cînd am constatat că autorul lor nu le socoate simple ipoteze, ci adevăruri quasi-matematice, ele şi-au pierdut pentru mine hazul, sau mai corect şi l-au schimbat, adică au căpătat un alt fel de haz decît cel dela început.

Reamintim aceasta fiindcă în rîndurile ce urmează vom încerca şi noi cîteva conjecturi de genul celor ale d-lui Sanielevici de altă dată, prevenind însă că le facem cu titlul de pure sugestiuni.

*
* *

Romînul nu e născut numai poet, ci şi strateg. La cafenea, elita opiniei publice este — fără excepţie şi de dimineaţă pînă seară — cronicar militar. Războiul german posibil şi cele două războae — spaniol şi chinez — actuale n'au niciun secret pentru toţi aceşti eminenţi tehnicieni, care cunosc efectivele, planurile şi moralul tuturor beligeranţilor din lume.

Astfel se explică de ce am putut afla — auzind-o în nenumărate rînduri — că Japonia, care în genere are o armată excelentă, nu dispune de o aviaţie prea strălucită. Şi asta nu din pricina materialului, care e tot atît de bun ca şi aiurea, ci din pricina calităţii omeneşti. Se pare că Japonezul nu este prea bun pilot. Şi adeseori am auzit pe comentatori întrebîndu-se care ar putea fi pricina acestei naturale lipse de talent aviatic la prusacii extremului orient. De sigur, nu rasa galbenă este explicaţiunea. Căci chinezii, ei, sunt zburători foarte dibaci, înzestraţi cu iscusinţă firească. S'a pus această infirmitate a Japonezilor în legătură cu cunoscuta lor miopie. Este un vechiu obiceiu de a explica o mulţime de trăsături şi apucături japoneze prin frecvenţa miopiei. In deosebi istoricii de artă procedează astfel cînd analizează pictura japoneză (clasicul Elie Faure, de exemplu). Dar cum oare miopia poate influenţa talentul de pilot? Fără îndoială, aviatorul trebue să aibă vederea bună (deşi nici asta nu e tot timpul adevărat, sborul fără vizibilitate, doar cu aparatele de bord, fiind astăzi curent). Dar, în tot cazul, cu o simplă bună pereche de ochelari, vederea devine per-

fectă pentru cel mai miop dintre oameni. Dacă între miopie și aviație ar exista vreo legătură cauzală, ea este indirectă și nexul intermediar rămîne de căutat.

Dealtfel mai rămîne încă ceva de căutat, anume dacă acel „talent pentru pilotaj", de care am tot vorbit, există el însuși, și dacă dibăcia nu este un fruct al răbdării, antrenamentului, silinței, vieții regulate, rîvnei și ambiției etc., o mulțime deci de circumstanțe străine noțiunii de talent natural.

Fără îndoială, toate acestea sunt reale. Totuși se pare că există un fel de instinct înnăscut, pe care dacă nu-l ai, nu-l mai capeți niciodată, cu tot entuziasmul, paciența și munca depuse pe aerodrom. Ca dovadă că adeseori piloți foarte îndrăgostiți de această îndeletnicire, după un anumit timp de practică, renunță, declarînd că oricît s'ar căsni, își dau seama că nu vor ajunge niciodată la acel instinct al înălțimii, la acea intuiție reflexă a adîncimii, la care cutare din camarazii lor a parvenit din primele timpuri de școală aeronautică. E vorba de un fel de cunoaștere misterioasă și directă a văzduhului și a dimensiunilor gravitații, ceva care te face să știi, fără motiv, cît ești de sus sau de jos.

Ar putea fi ceva adevărat în aceste cugetări de pilot dezabuzat. In tot cazul, lucrul este perfect logic, și în acord cu psihologia și cu tehnica omenească a deplasării în spațiu.

Intr'adevăr, pentru ambulația noastră terestră nu avem nevoie să ținem seamă decît de două dimensiuni: înainte-înapoi și dreapta-stînga. Același lucru și cu locomoția pe apă. Cele patru puncte cardinale ale marinarului nu-s în fond decît două direcții. Cea de a treia, sensul sus-jos, nu ne trebue nici în navigațiune și nici în vreun alt caz de deplasare a corpului nostru; cu singura excepție a aviației. Aceasta din urmă constitue cu adevărat o inovație. Ea găsește un corp omenesc deprins, de milenii, a se mișca după un plan bidimensional, și-i cere, acum, să-și mai adauge o a treia coordonată. Un bun automobilist, sau motociclist, șampion în curse internaționale de viteză, poate perfect fi un mediocru aviator. Căci virtuozitatea lui se exercitase în cadrul unei structuri cu patru sensuri, și aviația îi reclamă o configurație cu șase. I se pretinde să-și ticluiască o fiziologie nouă, alta decît cea pluri-milenară, folosită de speța noastră în tehnica deplasării în spațiu.

Această fiziologie nouă, se poate prea bine ca unii să o capete, și încă foarte iute; dar, se poate tot atît de bine ca alții să nu parvie niciodată la ea. Succesul operației depinde de un talent natural de a simți adîncimea — respectiv înălțimea, — talent care a dormit din timpuri imemoriale în sufletul și în trupul nostru, și căruia acum știința sborului îi dă un preț eminent. Ințelegem deci conținutul descurajării cutărui pilot, care simte că acel simț misterios al înălțimii, care la cuatre din camarazii săi se desvoltă iute și bine, la el rămîne vag ca la început, în ciuda stăruitoarelor sale exerciții de pilotaj.

Acest simț al — ca să zicem așa — celei de a treia dimensiune se prea poate să se afle în rele condițiuni la poporul japonez. Și aceasta ne readuce la chestiunea miopiei. De bună seamă, orientarea în spațiu nu are drept organ unic aparatul vizual; ea se slujește de o mulțime de unelte, printre care se pare că sistemul canalelor semicirculare ale urechii este cel mai de seamă. Dar, pe deasupra tuturor acestor ipoteze, este un fapt indiscutabil: Japonezii au, în fața realității, o viziune de miniaturist. Intreaga lor istorie a picturii o atestă. Vastele priviri de ansamblu asupra lumii înconjurătoare le lipsește. Nu este desigur fără semnificație faptul că Japonezii, pînă a nu fi primit lecția Chinezilor, nu au avut sculptură; și sculptura este, incontestabil, o viziune mai „totalitară" a lucrurilor. De asemenea pictura lor are mai puțin

relief decît cea chineză. Dar mai ales ceea ce o distinge de aceasta din urmă este absența, ca să spunem așa a sentimentului gravitațiunii. Picturile chinezești dau impresia că stau, solide, pe pămînt; obiectele zugrăvite de ea atîrnă greu. Au pondere. Se simte atracția, în jos, spre centrul planetei. Pe cînd oamenii înfățișați de penelul japonez parcă n'ar avea greutate; totdeauna sunt surprinși, ca în niște instantanee fotografice, în cursul mișcării lor la dreapta sau stînga, spre înainte sau înapoi. Aceasta le dă un aer general de desrobire față de gravitație; parcă ar fi fost dispensați de a cîntări. In romanele lui Jules Vernes, ni se descrie o situație curioasă și pe care construcțiile de mai tîrziu ale lui Einștein au dovedit-o a fi de o perfectă plauzibilitate științifică, anume o situație în care corpul nostru ar fi liberat de sclavia greutății, și unde modificările spațiale au rămas doar acele care depind numai de noi. Estampele japoneze seamănă în chip ciudat cu o asemenea lume einsteiniană sau jules-vernes-iană.

De ce Japonezii sunt construiți astfel, rămîne desigur un mare mister — ca de altfel aproape toate problemele de biologie. Dar un mister poate foarte bine fi un fapt. Și fapt este că Japonezii au o asemenea structură psihică. Pictura unui popor constitue poate documentul cel mai serios pentru înțelegerea „teoriei cunoașterii" proprii acelui popor. Că miopia japoneză este și ea în legătură cu această teorie a cunoașterii — se prea poate. Dar principalul este că o asemenea teorie a cunoașterii, în care greutatea obiectelor este mai ștearsă decît aiurea — există. Și ea explică foarte bine de ce Japonezilor le lipsește, oarecum congenital, talentul locomoției în văzduh, unde simțul gravitațiunii universale joacă un rol eminent.

Dar, încă odată, toate aceste reflecțiuni le propunem nu ca teorii inatacabile, ci ca simple sugestiuni.

CODUL PRESEI

In cursul acestei luni s'a votat o lege care, încă odată, organizează — și probabil pentru multă vreme — regimul presei. Să nu se creadă că aceste măsuri sunt un fenomen numai romînesc. Ele-s un inel dintr'un lung lanț de cauzalitate, fenomen general european, pe care e interesant să-l reamintim.

Acum trei sferturi de veac, pe cînd libertatea presei era revendicată de spiritele generoase din Franța, Germania sau Englitera, capitalismul nu intrase — sau abia intrase — în faza sa de „apogeu", (este cuvîntul cu care s'a tradus în franțuzește titlul ultimei părți a Istoriei Capitalismului, de Sombart: „Der Hochkapitalismus").

In timpul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, intricația lumii politice cu lumea industriei și a comerțului nu se produsese încă, iar nevoia de publicitate a personajelor din ambele aceste cercuri nu devenise, ca azi, o trebuință vitală. De aceea calomnia prin presă, pe atunci, nu ajunsese nici ea o armă așa de garantat eficace.

Astăzi, lucrurile stau altfel. Calomnia prin presă, în democrațiile burgheze, este o unealtă atît de indispensabilă regimului, încît toți membrii clasei dominante, chiar acei ce ar fi fost, eventual, victime ei înșiși ai calomniei, nu doresc totuși prea tare ca ea să fie serios pedepsită. Și cred că nimeni, prin 1848, nu putea bănui proporțiile pe care avea să le ia scandaloasa impunitate a difamațiunii. Iar azi, oamenii de treabă, cetățenii generoși și cu respect pentru persoana, averea și cinstea aproapelui, cu toții partizani, în principiu, ai libertății presei, nu pot protesta decît cu jumătate gură împotriva suspendării acestei libertăți, căci această suspensiune face, cel puțin, să înceteze calomnia tuturora contra tuturora.

Și democrația, pe acest teren, va pierde mereu partida, atita vreme cit nu va fi îndeajuns de tare pentru a cere și impune o legislație a calomniei (ceea ce se găsește în codurile penale europene, este exact ca și cînd nu s'ar găsi nimic). Acel ce scrie aceste rînduri, și care iubește cu pasiune regimul de libertate, este încredințat de două lucruri. Intîi că ceea ce a prăbușit în unele țări acest regim, iar în altele l-a ciuntit considerabil, este situația presei. Ea e caput malorum. Al doilea, că nu există decît un singur mijloc de a se reface regimul democratic: să se înceapă cu un cod penal al presei. Cu orice alt s'ar începe, ar fi de prisos. Atita vreme cit nu se va proceda așa, vom avea un regim coercitiv de censură, regim mai dulce și mai comprehensiv — cum este de pildă în Romînia — sau mai brutal, cum este cazul, bunăoară, în Germania.

Recunoaștem că un cod penal al presei ar fi un lucru destul de nou pentru ca el să deranjeze toate tabieturile de judecată ale lumii de astăzi. Căci un asemenea cod și-ar înscrie, că principiu fundamental: „Nimeni nu poate scrie în contra altuia, ceea ce nu poate dovedi". Principiu care să fie egal valabil în domeniul politicii, al literaturii, al științei și al flosofiei. A scrie, cu rea credință sau chiar cu simpla inconștiență pe care o dă prostia ori incompetința, lucruri care vatămă reputația culturală a unui om și-i prejudiciază și patrimoniul prin nevînzare a bunurilor culturale de el produse — trebue pedepsit nu cu 5 lei amendă, ci cu o despăgubire egală cu un multiplu al daunelor suferite, și, firește, în caz de insolvabilitate a condamnatului, cu închisoare calculată la tariful actualelor coduri penale.

A dovedi cu fapte opinia — bună sau rea — pe care o avem despre un artist, filosof, sau om de știință, este un lucru desigur nu ușor, dar, cu oarecare osteneală, totdeauna realizabil. De aproape douăzeci de ani, acel ce iscălește aceste rînduri a lucrat sîrguitor la elaborarea unui mare număr de unelte care să permită probațiunea în domeniul reputat subiectiv al aprecierilor culturale (și, este inutil să adăugăm, că a construit aceste unelte utilizîndu-le).

Să nu abdicăm în fața unei dificultăți, cînd este în joc onoarea intelectuală a cetățeanului producător de cultură, și indirect și situația lui bănească — pe care trebue să o respectăm exact atît cit și pe cea morală. Să nu ne descurajăm în fața dificultății, mai ales cînd — cum e tocmai cazul aci — ea e departe de a fi insurmontabilă.

Și dacă am spus că în această chestiune se găsește în joc onoarea producătorilor de cultură, am spus prea - puțin. Căci mai este vorba aci de un lucru încă și mai grav: de posibilitățile de existență însăși a presei libere. Toate frumoasele cuceriri obținute de spiritele generoase din veacul trecut, într'o epocă istorică mai decentă decît a noastră și mai stăpînită de sentimentele răspunderii și respectului reputației altuia, toate aceste cuceriri riscă azi, în epoca noastră de impudoare în calomnie, să fie înmormîntate de un regim a cărui severitate este suportată cu ușurință, atita vreme cit ea e răscumpărată măcar de garanția desființării difamațiunii nepedepsite, fără să mai vorbim de o altă compensație morală, bucuria de a vedea încetînd distribuția prebendelor către gazetari, fapt care constitue corolarul firesc al dreptului de a calomnia nepedepsit.

DIN BINEFACERILE INCOMPETINȚEI

In momentul acesta diferite ecrane reprezintă un film care conține cuvinte net ireverențioase la adresa instituției monarhice ca atare. Cauza pentru care un asemenea film a fost lăsat să treacă de către comisia noastră de censură (astăzi din fericire defunctă), este că

niciunul din membrii ei nu știe englezește. In asemenea condiții, nu numai filmele unde eroii sunt regi ori împărați, dar ori și care alt film riscă să conțină dialoguri care să cuprindă asemenea pasagii:

Și ar mai fi o cauză. Sub regimul trecut traducerile, printr'un abuz de putere al acelei decedate comisiuni, erau încredințate Societății Scriitorilor Romîni, instituție desigur venerabilă, dar care, nici ea, nu știe englezește.

Iar rezultatul acestui amor pentru incompetență este că, într'o țară monarhică, așa cum este a noastră, instituția monarhică, de cinci ori pe zi, la orele 3, 5, 7, 9 și 11, este luată în deriziune.

In cuprinsul acestei rubrici, sub titlul „Codul Presei", cititorul revistei noastre a putut găsi desvoltată ideea că, atunci cînd o judecată emisă la adresa cuiva este de natură a-i micșora buna sa reputație intelectuală, judecata trebue — ca orice judecată — să fie sprijinită pe dovezi pozitive.

Avem tocmai aci ocaziunea să ne servim de asemenea unelte probatorii (în rîndurile de mai sus, dealtminteri, am și făcut-o; aci vom aduce doar un supliment de probă, o desvoltare a celor deja produse).

Există două categorii de filme cu personaje-monarhi. Cele care descriu episoade din vieața vreunui cap de Stat care a existat, și acele care lucrează cu personaje fictive. In primul caz e vorba de fapte istoricește exacte, consemnate în manuale științifice, și — lucru încă și mai important — de fapte săvîrșite de persoane individuale, care au tras personal răspunderea lor. Aceste fapte le-au adus fie glorie, fie desaprobare. Sunt cazuri omenești izolate; de aceea, dacă cutare împărat din Istorie a avut gesturi reprehensibile, asta nu scade cu nimic legitimitatea instituției. Faptul că fiul dv. este repetent nu poate slăbi cu nimic prestigiul Școalei ca instituțiune.

Dar mai există și o altă categorie de filme, care aparțin genului humoristic, și unde se satirizează nu cutare monarh real, ci monarhia ca atare. Fără îndoială, asemenea producțiuni nu pot știrbi cu nimic soliditatea unei monarhii puternice ca a noastră. Totuși asta constitue o ofensă, într'o societate a cărei formă constituțională este monarhia.

Concluzia acestor demonstrațiuni este foarte limpede: oarecare indulgență pentru filmele istorice, și invers severitate față de cele satirico-simbolice.

Cum procedau însă defuncții? Filmele unde se satirizează monarhia erau lăsate, aproape toate, să treacă. Celelalte, în schimb, erau tratate cu ultima asprime. Iar această particularitate a spiritului omenesc de a pricepe lucrurile exact pe dos, are un nume precis, destul de precis pentru a dispensa să mai fie pronunțat.

Aceasta despre comisia filmelor.

Cit despre Societatea Scriitorilor Romîni, iată ce se poate spune referitor la ultima vreme.

Cînd această instituție se însărcinează, contra mai bine de un milion pe an, să traducă textele străine, și lasă să treacă „De ce strigi?", drept traducere pentru „Why do you cry?" — oare acuzația de incultură și de vinovată incompetință este ea exagerată? Iar cînd aceeași instituție, într'un elan de purism linguistic obligă pe nefericitul cinematografist să înlocuiască barbarul „a flirta", prin splenditul tînăr verb romîn: „a glumici" — este oare excesiv a pretinde că aceasta înveselește pe cititor în dauna instituțiunii?

NICANOR & Co.

RECENZII

I. L. CARAGIALE: Opere. Vol. IV: Articole politice și cronici dramatice; Vol. V: Notițe critice, literatură și versuri. — Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II.

Harnicul și eruditul Șerban Cioculescu continuă publicarea operei integrale a lui Caragiale. Apariția acestor volume constitue, de fiecare dată, un eveniment literar. Nu avem aci bucăți inedite. Dar faptul că cele mai multe din ele au fost publicate cîndva, de foarte demult, în reviste acum epuizate, dau acestor scrieri, azi inaccesibile publicului, echivalentul meritului de inedit.

Il surprindem, în ele, pe marele Caragiale, jucîndu-se, dedîndu-se la îndeletniciri literare minore, epigrame, anecdote, articole de gazetă, cronici, ba cihar simplă adunare de material brut, pentru a servi cîndva, la o bucată de înaltă literatură, cum știa dînsul să scrie.

Calitatea de clasic — am mai spus-o — face ca asemenea mărunțișuri să nu poată, cu nimic, deprecia opinia lectorului, pentru care Caragiale rămîne mai departe căutătorul de artă perfectă, de isprăvire estetică migăloasă. In plus ele adaugă informație nouă, informație oarecum biografică, întru cît la un mare creator de cultură biografia se confundă cu titlurile operelor, iar tot ce pana sa produce conține valoare documentară pentru înțelegerea omului și a vieții sale.

De altfel, chiar în aceste scrieri provizorii, un personaj ca I. L. Carageale, este amuzant, instructiv, și (căci acesta e privilegiul marilor umoriști), adeseori emoționant.

S.

VICTOR ION POPA: Mironosițele; Nu-i pentru cine se pregătește; Eu tac, tu taci, el tace... ea vorbește. Reintocmite pentru teatrul sătesc, cu lămuriri și desene de... Edit. Fundația culturală regală „Principele Carol", București, 1938.

Nu știm în ce măsură colecția de tipărituri pentru popor „Cartea satului", din care al douăzeci și optulea volum este cel de față, ajunge la scopul propus. Ne amintim de acțiunea „culturalizării" la sate întreprinsă cu mult sgomot odinioară de Casa Școalelor, și ale cărei rezultate, dincolo de cifre reprezentînd cărțile și bibliotecile distribuite, nu s'au văzut. Cărțile, împărțite cu dărnicie, zac și azi în biblioteci necercetate, iar campania s'a mărginit abia la un efort de editare și distribuire. Unul din desavantajele esențiale era că tipări-

turile Casei Școalelor nu trezeau interesul în popor; cartea cerșea cititori.

Fundația culturală regală „Principele Carol" este servită de competența unor oameni cari cunosc bine nevoile culturale ale satului romînesc și cari au experiență cum trebue practicată cu folos întreprinderea răspîndirii de cultură. Ne întrebăm numai dacă un conținut prea oficial, trecînd pe lîngă problemele centrale ale omului dela țară, ocolind cu predilecție anumite teme, poate asigura totuș din plin interesul pentru o colecție cum este „Cartea satului". Un lucru este însă de pe acum sigur: tipăriturile pentru popor ale Fundației Principele Carol depășesc tot ceeace s'a făcut pînă acum pe terenul acesta, atît ca tipar cît și ca text.

Așa, bunăoară, colecția de teatru sătesc pe care o avem în față, îngrijită de d-l Victor Ion Popa, este un volum pe care îl ia cu plăcere în mînă și cel mai rafinat iubitor al cărții. E un tipar ales și curat cum n'a văzut încă literatura destinată poporului și cum destul de rar îl cunosc chiar cărțile pretențioase. Desenul colorat de pe copertă, lucrat de d-na Lena Constante după o icoană pe sticlă din Făgăraș, pur și calm, încălzește cartea și o recomandă cu prietenie ochilor. In text, d. Victor Ion Popa întregește cu propria mînă, prin desene, textul.

Acolo unde trebue însă să ne oprim cu deosebire este la text. Verificat de atîtea ori pînă acum, chipul de a vorbi într'o aleasă limbă a poporului este la d. Victor Ion Popa uimitor. Autorul „Muș-catei din fereastră", al „Sfîrlezei cu fofează", iubitorul graiului și al artei populare, se desăvîrșește ca stilist al graiului de obîrșie țărănească în fiecare din aceste cărți scoase pentru popor. Textele culese din popor („Mironosițele") sau scrise pentru acesta („Nu-i pentru cine se pregătește" și „Eu tac, tu taci, el tace... ea vorbește") sunt reluate de d. Victor Ion Popa, trecute printr'o științifică cunoaștere și printr'o puternică intuiție a vorbirii populare, pentru a da un text fără cusururi, ferit în totul de împestrițările graiului cult, dar și de excese dialectale.

Prelucrarea d-lui Victor Ion Popa întrunește bune condițiuni spre a-și împlini rostul. Lămuririle dela sfîrșitul volumului, privind problemele regiei, ale punerii în scenă și ale vorbirii textului de către actorii-țărani, fac ca utilitatea cărții să fie cel puțin îndoită și demonstrează că meșteșugarii de la „Cartea satului" s'au dedat cu sîrguință și cu interes îndeletnicirii lor. Cu volumul de care ne ocupăm, țara noastră s'ar putea fără rușine prezenta în fața streinătății spre a înfățișa felul romînesc de a pune arta și cultura la îndemîna poporului.

M. B.

M. D. IOANID: Meandre. 1938.

Cu „Meandre" d. M. D. Ioanid se află la al treilea volum de literatură. Chiar numai parcurgînd cu ochii tabla de materii a volumului său de poezie, putem identifica regiunile în care poezia autorului se mișcă: Moment ancestral, Simț iluminat, Penel estival, Suită patetică, Spirit pămîntean, Fior solitar, Rău tentacular, Sens amorf, Popas boreal etc. Cercetînd însă în conținut, printre versuri se dovedește că vorbirea casnică și misterioasă din titluri este o simplă sforțare către vocabular pretențios și vag, abstract și inexpresiv.

Am căutat cu tot dinadinsul stihul sau strofa pentru care întreg volumul ar fi meritat să fie pus subpresă, pentru care toate celelalte ar fi fost mulțimea petrecînd un rege. Dar „Meandre" sunt departe de a cuprinde și numai o singură ispită a poeziei. Poetul este pretu-

tindeni stăpînit de morbul infantilismului poetic: înverșunarea cu care își caută stările sufletești „poetice" fără a le putea surprinde în esențialul lor pe de o parte, vocabularul prețios ca un talc peste riduri de altă parte. In așa zisul „Moment ancestral" al său, poetul află în sine „așezări lacustre și peșteri". In acelaș moment „euforiile scrîșnesc în dinți și'n sînge laolaltă". Iar cînd sufletul este cuprins de „Simplități", iată ce face poetul:

> Uneori îmi scot vita din ieslea ei surdă
> Și-o duc pe drumuri placide și drepte
> In pajiști unde mugește și sburdă,
> Rumegă primăvară nouă
> Indulcită cu rouă
> Și deapănă razele soarelui în bale inepte.

Lipsa de har a versurilor de mai sus nu e nevoe să mai fie explicată.

In „Penel estival" gîndul poetului „e'n văzduh ca un disc care hilar în „ralenti" lunecă". In „Final" mărturisește că simțurile „— cîndva liliale — pornesc noaptea să urle":

> Am căutat în mine ritmuri și linii
> Și-am răsfrînt decorul lunar în străfunduri de milenii.
> Acum s'a sfîrșit...
> Acum voi umbla aevea să-mi sfîșie spinii
> Carnea, pe drumuri fără vedenii
> Și fără sfinxi cu sens cetluit.

Anunțînd sfîrșitul, ni-e teamă că autorul va recidiva totuș, fiindcă, cum spune la pagina 33, „azi caut pentru suflet adăpost" și asta este o boală foarte durabilă pe seama poeziei.

D-l M. D. Ioanid face parte din acea numeroasă legiune de poeți cari, luînd propriile încurcături drept o stare de autentică poezie, le însemnă pe hîrtie, „cu un autoportret". Singurul interes pe care îl pot trezi volumele de acest soiu este acela al cercetătorului datelor actualei poezii romînești. Fiindcă scrieri ca a d-lui Ioanid dovedesc simțul poetic mediu al epocii și teritoriul cel mai fecund în material poetic. Simțul poetic mediu am văzut la cît se ridică. Iar isvorul de material sensibil pentru poezie stă într'o destrămare sufletească pe care o întîlnim în o mie de cazuri dintre care nu al d-lui Ioanid este cel mai elocvent.

Și dacă se vorbește tot mai des despre o criză a poeziei, credem că indicații utile asupra locului din care ea vine, ni le pot da și producțiunile de natura acestor „Meandre". Ele dovedesc că inspirația tradițională s'a îmbolnăvit, isvorul curent al poeziei a fost secat și că e necesară o grabnică înnoire. Pentru a găsi vremurile fericite ale poeziei este necesară o ieșire din matcă a ei și îndreptarea poetului împotriva cursului.

M. B.

ILIE N. LUNGULESCU: Drept și dreptate. Edit. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", București, 1938.

Cartea d-lui Ilie N. Lungulescu este una din acelea pe care Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II" le-a distins cu premiul scriitorilor tineri. Titlul exprimă foarte puțin din ceeace studiul autorului desvoltă în o sută și șaptezeci de pagini. „Drept și

dreptate" poate fi și o enunțare prea largă a preocupărilor pe cari autorul, încă în prefață, încearcă să le limiteze: „Adevăratul rost pe care am voit să-l dăm rîndurilor ce urmează e doar acesta: Să arătăm printr'însele că în lumea mărginitelor puteri și a prea relativelor existențe în care e sortit să-și ducă viața omul, singură armura credinței și focul dragostei de aproapele mai pot reda Justiției nimbul de aur al *plenitudinii* sale, transformînd astfel, pe cît e posibil firește, Dreptul, adică expresia legală a Justiției, în *Dreptate*, adică în expresia ideală a acesteia, nimb pe care Societatea, aici pe pămînt, permanent i-l smulge prin a ei operă juridică *necesar imperfectă* și *fatal vițiată de relativitate*".

Așa dar chiar dela început d. Ilie N. Lungulescu prezintă cartea de vizită a poziției sale față de problemă. Autorul va argumenta în rîndurile cari urmează, pentru conceptul idealist și teologic al Justiției, cu convingerea că înlătură astfel toate contradicțiile și insuficiențele cari fac obstacol perfecțiunii științei Dreptului.

Autorul admite principul Justiției absolute, al Justiției ideale, care sălăsluește în „adîncurile insondabile ale conștiinței noastre, unde strălucе ca cel mai intim și mai inefabil sentiment al ființei", plantat în spiritul nostru de forța demiurgică a Universului, de Absolutul unic și întreg care este Dumnezeu. Ardoarea cu care ne vorbește despre o Justiție ideală, supremă, care să împlinească setea de dreptate a omului se ivește mai în fiecare pagină; d. Lungulescu se dovedește un mare pătimaș al dreptății.

Justiția, spune d. Lungulescu, în efortul pe care oamenii îl fac spre a o realiza în absolutul ei, are de suferit un întreit jug, triplă tragedie: „a identificării ei, a legalizării ei și a distribuirii ei". Cu înțelegerea lor limitată oamenii nu pot identifica Justiția; definițiile date de reprezentanții cei mai străluciți ai doctrinei juridice se contrazic uneori și nu sunt cuprinzătoare niciodată. Pozitivată în legi, Justiția nu poate închide în limitele sale toate calitățile principiului absolut al Justiției; prin pozitivare se relativează. Incercînd să o definească, juriștii nu se pot apropia de esența ei decît prin intuiție, prin negație (ceeace nu este dreptul) și prin simbol. Legalizată, adică trecută în legi, Justiția diminuiază; „legea nu e nici mai mult nici mai puțin decît degradarea Dreptului". Al treilea jug al Justiției pe pămînt vine la distribuirea ei, din cauza formalismului: „Forma a ajuns în Justiție fetișul, fără de ajutorul căruia Dreptul de cele mai multe ori nu mai înseamnă nimic;... forma a devenit în Justiție monstrul care devoră cu sadică pasiune orice drept, dacă acesta nu-i înalță osanale și nu i se închină lui cu frică și cutremur".

„Și dacă astfel stau lucrurile, dacă așa cum se prezintă spre identificare omului, cum se adăpostește în coduri și cum se distribue în Societate, Justiția suferă jugul unei triple tragedii care o întunecă, o scoboară, o regradă și nu arareori o nimicește, concluzia nu e decît una și anume: Că ea realmente și în sensul absolut al cuvîntului nu se află în lege ci în conștiință, nu se găsește în Drept ci în etică și în religie, nu-și are în sfîrșit sursa în om ci în Dumnezeu". De aceea „Justiția cea mare, cea plină, cea vie, cea perfectă, cea absolută — Dreptatea prin urmare — nu va avea nevoie decît de un lucru ca pretutindenea să se impue și peste toți ca să reverse și anume: *de dragoste față de oameni*". Deci „*justiție prin dragoste*", prin dragostea creștină. Un capitol întreg al lucrării va trata acum despre „Concepția creștină a Dreptului", pe care autorul o consideră singura în stare să lichideze contradicțiile și insuficiențele justiției distribuită de oameni.

Intr'un ultim capitol, autorul se luptă cu „De l'interprétation des lois" a lui Henri de Page, lucrare de concepție materialistă a

Dreptului, care utilizează scopurilor sale și teoria einsteiniană a relativității. Autorul găsește patru erori fundamentale în felul de a-l utiliza pe Einstein, la de Page și întoarce întreg relativismul spațiului, al timpului și al massei în avantajul propriei concepții metafisice; relativitatea, și a dreptului deopotrivă, este rezultatul imperfecțiunii mijloacelor de cunoaștere omenești — fețele succesive pe cari le împrumută problemele în rezolvarea lor omenească nu sunt decît relativizări, adică fețe ale absolutului insezisabil.

In loc de încheiere, autorul face un poem-viziune, un fel de apoteoză, o exegetică prezentare a Absolutului, a marelui Eu. „Și astfel, iată marele cuvînt al descoperirii ce va să ne străfulgere tuturor acuma ființa:

— Și noi și natura și lumea toată, relativi, mărginiți și imperfecți suntem.

Absolut e numai *El*, *Adevărul*, *Calea* și *Viața*, Spiritul atot dominator în Cosmos, *Dumnezeu*.

Căci făcuți am fost după chipul Tău, Doamne, și neliniștit ne va fi pentru deapururi în *relativitate* sufletul, pînă ce se va odihni iarăș întru *Absolutul Ființei Tale*".

Pentru mulți cititori felul de a vedea lucrurile al d-lui Ilie N. Lungulescu poate părea o întoarcere la vremea primelor veacuri creștine, cînd forța socială a doctrinei lui Hristos era încă majoră, cînd impunea și organiza. E un ev al gîndirii pe care umanitatea l-a străbătut, care a rodit cu foatre multe secole în urmă și a fost depășit de laicitatea ultimelor sute de ani. Autorul are o cultură și teologică și filosofică și juridică remarcabile și numai prin lectură ne putem da seama ce autori în materie citează, ce defuncți desgroapă. Autorul face însă greșeli cari vin din structura sa metafisică, din întreaga sa formație intelectuală în spirit creștin. O insuficiență a concepției, privind-o chiar dinăuntrul ei, ni se pare a fi uitarea pe care autorul o așterne asupra unei concepții budhiste sau mahometane a Dreptului. Față de concepția materialistă sau istorică a Dreptului, autorul ridică concepția teologică creștină, fără a ne spune pentru cari motive o preferă altor concepții deopotrivă teolgice.

Intrebarea aceasta vine dela sine, de vreme ce autrul consideră că civilizația, pe aproape tot spațiul ei actual, este de natură creștină. Ni se pare că aici se îngustează fără explicațiile necesare, se mărginește cîmpul cercetării, eliminînd civilizații cari au la bază alte doctrine teologice decît cea creștină.

Spre a-și pune într'o și mai bună lumină concepția creștină a dreptului, d. Ilie N. Lungulescu face eforturi cari uneori îl duc la denaturări. Spre a dovedi „larga și profunda influență a religiei creștine asupra Dreptului", recurge pînă și la mărturia unui Fr. Geny, „care proclamă totuș — dela înălțimea erudiției sale — laicitatea dreptului natural". Ori este știut lucru că, în lupta pentru Justiție a oamenilor, de multe sute de ani religia creștină a ajuns să fie forța conservatoare, păstrătoare, a stărilor cari tocmai sunt de răsturnat. Tot ceeace s'a cîștigat pe terenul Justiției de cîteva bune sute de ani vine tocmai din lupta și din victoria spiritului laic. Să ne referim numai la răsturnarea credinței în orginea divină a regelui, ca să vedem cum o sumedenie de tributuri morale și materiale injuste au fost distruse prin această victorie a spiritului laic. Asemenea argumentări nu sunt nici ele în afara celor ale autorului, de vreme ce însuș autorul este obligat să mărturisească „natura socială" a Dreptului.

Ni se pare apoi că autorul nu face distincția necesară între elanul spre Justiție care rezidă în spiritul individual și elanul spre Justiția socială rezidind în spiritul colectiv, adevărat motor și transformator al stărilor în Justiție.

Rămîne întreg totuș respectul pentru armura filosofico-juridică a d-lui Ilie N. Lungulescu, cu tot regretul nostru că, în loc de a se orienta în viitor și a căuta acolo deslegarea atîtor noduri, se întoarce spre un trecut depășit care nu mai e capabil de noui elanuri. „Drept și dreptate", ne-a redeșteptat cîteva idealuri definitiv pierdute, ca o strălucită plimbare prin grădini cari au fost.

M. B.

PERPESSICIUS: Dela Chateaubriand la Mallarmé. Antalogie de critică franceză, literară. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II". Colecția „Critica".

Cartea d-lui Perpessicius, inaugurează colecția „Critica", pe care Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", vrea s'o ofere publicului romînesc. Această frumoasă intenție de a publica o serie de opere critice nu poate fi decît binevenită, deoarece gustul literar al publicului cetitor, se menține încă la un nivel destul de scăzut. Reușita noiei colecții va depinde desigur în mare măsură de modul în care vor fi concepute și realizate viitoarele opere critice.

Deocamdată, cetirea primului volum, scris într'o limbă frumoasă și poetică, cu care ne-a obișnuit d-l Perpessicius, ne oferă totuși nenumărate decepții. Baudelaire avea toată dreptatea, afirmînd că, toți poeții mari devin la urma urmei critici. „Deplîng poeții, care se lasă conduși numai de instinctul lor, spune el; îi găsesc incompleți. In vieața spirituală a primilor (marii poeți), se produce totdeauna o criză, cînd ei caută să raționeze arta lor, să descopere legile obscure în virtutea cărora ei creiază și să tragă din acest studiu o serie de precepte a căror scop divin este infailibilitatea în producție artistică". Acesta nu poate să însemne totuși că absolut toți criticii au fost la început poeți și cu atît mai puțin că în critică trebue să se facă poezie, după cum crede probabil d-l Perpessicius.

Infuențat de lucrarea lui Albert Thibaudet, „Phiziologia criticei", d-l Perpessicius, desvălue intențiile sale în poetică și cam obositoare prefața cu care începe culegerea sa. El vrea să facă cunscut publicului cetitor cuvîntul ce și-au spus în critică marii scriitori și poeți francezi din secolul al 19-lea. Galeria de critici artiști, „Dela Chateaubriand la Mallarmé", prezentați în acest volum „subiectiv dela natură", cuprinde cele mai strălucitoare nume ale literaturii franceze.

Refuzînd dela început necesitatea oricărei sistematizări, sub motivul că „orice alegere cuprinde în sine un sîmbure de arbitrar", autorul traduce diferite fragmente critice din scriitorii francezi, lăsîndu-se condus în alegerea acestora numai de firea sa poetică.

Năprasnice vor fi sperantele cetitorului de a-și forma din incursiunile d-lui Perpessicius în „critica criticei", un tablou clar asupra concepției artistice a celor mai de seamă scriitori ai Franței. Răsfoind cartea d-lui Perpessicius, cititorul va pluti resemnat pe valurile liricei, dela un mal la altul, al literaturii franceze din secolul trecut, plecînd dela Chateaubriand și ajungînd la Mallarmé, cu cîteva sugestii nebuloase și cu „unele indicațiuni, fie despre întreaga activitate, fie despre textul tălmăcirii, fie despre cazul în speță".

Nu ne permite spațiul redus al unei recenzii să vorbim pe rînd despre notele explicative ale autorului care preced traducerile și care ne oferă destule „surprize și improvizații". Cu atît mai puțin putem să ne oprim asupra acelor scriitori, introducerea cărora în antologia de față are, după însuși spusele d-lui Perpessicius, „nu numai aparența, dar și îndreptățirea unui capriciu".

Aşezarea scriitorilor după o ordine strict cronologică, face din antologia d-lui Perpessicius, un adevărat amalgam de scriitori şi poeţi, aparţinînd diferitelor şcoli şi curente. Cu obişnuita sa bunăvoinţă pentru orice creaţie literară cît de slabă, d-l Perpessicius, acordă în cartea sa aceeaşi atenţie unor scriitori de valoare artistică foarte inegală.

Captiv al propriei sale sensibilităţi estetice, autorul alege din operele scriitorilor francezi, pasagii care afirmă mai mult marile însuşiri lirice" ale acestora, decît contribuţia lor critică. Disolvarea în frumuseţea amănuntelor face de exemplu ca d-l Perpessicius să traducă din Théophile Gautier „excelentul esseu" din fruntea celei de a treia ediţie din „Les Fleurs du mal", decît să reproducă prefaţa la romanul „M-lle Maupin", în care sunt concretizate vederile acestuia asupra problemelor artei.

Mărginindu-şi contribuţia la strîngerea datelor bibliografice şi la facerea traducerilor, d-l Perpessicius nu vrea să facă, probabil, prea multă risipă cu darul său de critic, acest „dar, atît de rar şi preţios".

Concepută în astfel de condiţii, antologia d-lui Perpessicius, nu reuşeşte cîtuşi de puţin să desvălue cititorului adevărata evoluţie a criticei franceze literare din secolul trecut. Impresia cititorului rămîne fragmentară şi incompletă, ceea ce nu s'ar fi întîmplat dacă autorul ar fi aplicat un sistem şi o atitudine critică.

Sperăm că viitoarele volume ale colecţiei „Critica", nu vor transforma metoda de lucru a d-lui Perpessicius într'o tradiţie, şi vor fi scrise fără lirică şi sentimentalism, care nu pot decît să întunece rolul şi sensul adevărat al criticei literare.

CONST. BRAILOIU: Bocete din Oaş.

Un savant în domeniul muzicii trebue, pe lîngă calităţile de seriozitate în informaţie şi de originalitate în rezultate, să îndeplinească şi condiţia unui bun-gust artistic sigur şi subţire. Cititorii acestei reviste, care au făcut deja cunoştinţă cu proza d-lui profesor Constantin Brăiloiu, şi-au putut da seama cît de complet d-sa satisface cerinţelor enumerate şi cît de mult face cinste, prin munca sa, ştiinţei romîneşti.

O nouă contribuţie la folklorul nostru muzical a d-lui Brăiloiu este şi lucrarea recenzată aci. E vorba de o adunare de bocete din Oaş.

Dar să dăm cuvîntul autorului, care explică, mai bine decît am face-o noi, intenţiile d-sale:

„Am ales acest material pentru studiul repertoriului funebru popular al Ţării Oaşului din culegerea de musică populară făcută la faţa locului în 20—25 Mai 1934 şi întregită în iarna aceluiaşi an la Bucureşti, unde *Societatea compozitorilor romîni* a adus cîţiva ţărani oşeni pentru înregistrarea unor discuri de gramofon.

Pentru o mai bună înţelegere a faptului artistic (muzical şi poetic) al cîntării la mort, am strîns, pe lîngă versuri şi melodii, o samă de lămuriri, despre ritualul funebru, despre tehnica şi estetica bocirei, despre psihologia bocitoarelor etc. În întregul lui, mănunchiul acesta de documente cuprinde deci: 1. Texte poetice (citate mai jos cu prescurtarea „tx", urmată de numărul fiecăruia); 2. Melodii (citate mai jos cu prescurtarea „mel", urmată de numărul fiecăreia); 3. Convorbiri şi însemnări răzleţe; 4. Fişele personale ale informatorilor. Material iconografic lipseşte, din nefericire. Într'unul singur din satele cercetate, am aflat un mort: fata Jugă Mărie din Certeza, dar în odaia întunecoasă unde a cîntat mama copilei bocetul tx. 1, nu s'a putut fotografia.

Textele poetice (ca şi melodiile) sînt toate bocete, deşi repertoriul funebru oşean mai cuprinde pe alocurea şi cîte un „verş". Lipsa de timp a împiedecat culegerea verşurilor.

Am clasat textele după gradul lor de „realitate": întîi bocetele cîntate la căpătîiul unui mort; apoi cele cîntate ca la un mormînt închis („la cruce"); apoi cele reconstituite din memorie; în sfîrşit „mostrele" de bocet: fragmente felurite care au fost dictate şi la culegerea cărora am întrebuinţat un chestionar; locul întrebărilor îl arată în text semne de întrebare. Bocetele pentru morţi adevăraţi le-am numit: „la tată", „la frate" etc., cele pentru morţi închipuiţi: „ca la tată", „ca la frate", etc. În interiorul grupurilor, am clasat bocetele după înrudirea dintre bocitoare şi mort: tată, mamă, soţ, fiu, fiică, frate, soră. Am cuprins sub aceeaşi cifră numai bocete de acelaşi fel, cîntate de aceeaşi informatoare.

O asemenea orînduire presupune negreşit cunoaşterea menirei fiecărui text şi a prilejului culegerei lui. Dacă nu ştim, de pildă, că un anume bocet s'a scris „asupra faptului", la înmormîntare l-am putea asemui, pe bună dreptate, cu o reconstituire; şi tot astfel, o reconstituire ar putea fi luată drept un bocet „real", dacă nu se arată că a fost dictată la cerere. Asemenea, dacă un bocet de pomenire nu cuprinde formulele tipice ale bocirei de după moarte ca descrierea soartei jalnice a bocitoarei, etc.), sau dacă nu ni se spune că este menit unui mort îngropat, am putea crede că ne aflăm în faţa unei reconstituiri. Şi în aceeaşi măsură, versurile spuse liniştit, la rugămintea culegătorului, se aseamănă cu cele cîntate sub stăpînirea unei dureri puternice.

Bocetele dn Oaş sînt, în adevăr, ţesute toate dintr'o seamă de motive poetice tradiţionale, cunoscute tuturor: „ştie fitecine". Este cîte un cîntec pentru oricare împrejurare şi pentru oricare mort. Pentru anume morţi: „de prunc", „la mamă bătrînă", „de fecior", „de fată fecioară" etc. Pentru anume împrejurări: *cîntece* la cei morţi departe („în cătane", de pildă) etc. Pentru anume clipe ale înmormîntărei: „cînd vine popa", la intrarea în cimitir, „cînd sosesc la groapă" etc. Ba chiar pentru anume anotimpuri: „încă primăvara este un cîntec frumos". Bocitoarele aleg şi împreună formulele moştenite după bunul lor plac artistic: „care cum sluješte mintea". Improvizaţiile nu lipsesc cu totul, dar se mărginesc de cele mai multe ori, la cîteva versuri (ca în tx. 2, v. 7—14 sau în tx. 5, v. 9—11). Minunata poveste versificată a isgonirei Mariei Mihoc din casa părintească trebue privită ca o operă de artă cu totul neobişnuită, dealtfel limpezită cu timpul.

Versurile cîntate la fonograf le-am repetat şi la texte, atît spre a ocoli trimiterile la melodii cît şi spre a înlesni comparaţia, plină de învăţăminte, a versurilor cîntate şi dictate ale aceloraşi fragmente poetice. În redactarea tuturor textelor notate după cîntarea înregistrată sau neînregistrată fonografic (ceea ce se arată ori prin numărul fonogramei, ori prin menţiunea „cîntat", s'au păstrat toate prefacerile datorite cîntărei: repetiţii, silabe de anacrusă, silabe de întregire. Adausurile musicale s'au tipărit cursiv.

Deseori, anacrusele se deosebesc anevoie de versul propriu zis, fie că una şi aceeaşi silabă este întrebuinţată cînd ca anacrusă:

de || Bunulioru meu găzduţă,

cînd ca primă silabă (accentuată) a versului:

De scoală-te într'un cot

sau: Ua peste drum aruncat

sau chiar: *s* || Da şi ce s'a fa' puiuţu?

fie că silaba de anacrusă rămîne, metric vorbind, despărţită de vers:

uă || Mîndruca mami, mîndrucă,

dar se cuprinde, ritmic vorbind, în rîndul melodic:

Uă, mîndruca mami, mîndrucă

Cîteodată, pe un rînd melodic lărgit, s'au cîntat chiar 10 silabe, dintre care 2 de anacrusă:

metric: *oa de* || **Ia-ţi puiucu în brăţucă,**
melodic; **Oa de ia-ţi puiucu în brăţucă.**

sau chiar:

metric: *i uă de* || **Cum să trăesc în lumuţă?**
melodic: *i* || **Uă de cum să trăesc în lumuţă?**

De aici oarecare şovăeli ale notaţiei.

Îndoielile arătate privesc în aceeaşi măsură şi muzica.

Textele muzicale sînt transcrierile unor fonograme păstrate în Arhiva de folklor a *Societăţii compozitorilor romîni*, unde poartă numerele arătate pentru fiecare din ele: „fgr. 2.178 b" etc. sau: „disc S 533 c" etc. M'am folosit iarăşi de notaţia sinoptică descrisă în *Despre bocetul dela Drăguş*: melodia întreagă se scrie pe un singur rînd, iar la repetiţii nu se însemnă decît variaţiile ei (cele ritmice arătîndu-se numai prin semne de durată); versurile se înşiră şi ele silabă sub silabă a celui dintîi rînd melodic şi sub notele legate de acele silabe.

Regulele ortografice amintite n'au putut însă fi urmate întocmai de data aceasta, din pricina libertăţii foarte mari a cîntării Oşenelor. Aici, acelaşi element melodic nu este, în adevăr mereu legat de acelaşi element metric. Un anume fragment al melodiei cade, de pildă, odată pe a 7-a, altădată pe a 8-a silabă din vers. Se punea deci întrebarea dacă, la orînduirea verticală a strofelor melodice trebue să ne călăuzim după textul poetic şi să scriem întotdeauna silabă sub silabă, fără să luăm în samă fragmentul melodic cîntat pe fiecare din ele, ori dacă trebue să ne călăuzim după muzică şi să scriem întotdeauna silabele textului sub fragmentul melodic corespunzător din prima strofă melodică. Fiind vădită precumpănirea muzicei asupra poeziei în bocetele oşăneşti, îndreptarul ortografic ales în cele din urmă a fost melodia. Oricum, verticalismul notaţiei nu putea fi aci absolut.

Unul din foloasele de căpetenie ale acestei notaţii apare lămurit în textele noastre muzicale: deslușirea automată a formei.

Melodiile de bocet din Oaş sunt strofice, dar cîntăreţele le mînuesc atît de arbitrar încît desfiinţează uneori cu totul strofa. Aşa, de pildă, o melodie în care strofa se alcătueşte din 2 rînduri melodice, A şi B, cîntarea a destrămat-o astfel: A A A A A B A B A B A B A B A B B B A B A B B A B A B A B B A A A (mel. 1 b), alta de acelaşi fel: B A B B B A B B B B B B A B B A B B B A B B B B A B (mel. 1 f), iar într'o a treia (mel. 1 d) B a ieşit la iveală tîrziu şi numai de două ori (ceea ce dovedeşte cît de greşită ar fi fost înregistrarea numai a unui scurt fragment). Toate acestea se văd în texte dela cea dintîi privire.

Semnele diacritice muzicale întrebuinţate sînt: ↓ şi ↑ pentru sunete puţin prea grave sau prea acute, ⌒ şi ⌣ pentru o uşoară lungire sau scurtare a unui sunet, O pentru anularea unui semn sau a unui element ornamental, ↗ pentru urcarea unui sunet în timpul emisiunii 〰 pentru un sunet tremurat. Schimbările indicaţiilor metronomice rămîn în fiinţă pînă la o nouă schimbare, de asemenea şi schimbările cheilor. Cînd informatoarea a urcat intonaţia în timpul cîntărei, am întrebuinţat, în adevăr, mai multe chei, spre a nu fi nevoit să scriu din nou melodia, care, deşi transpusă, rămîne aceeaşi în-

tocmai. Plînsul şi suspinele s'au însemnat deasupra portativului; durata lor s'a măsurat.

Melodiile au fost clasate după însuşirile lor muzicale: întîi în două grupuri, după cele două tipuri melodice întîlnite în Oaş (aci 1 şi 2), deosebite mai ales prin sunetul de cadenţă al rîndului melodic A; apoi după ambitus; în sfîrşit după ritm, pornind dela cel mai simplu, adică cel mai apropiat de o înşirare de optimi.

Culegerea aceasta am făcut-o în colaborare cu H. H. Stahl, care a alcătuit împreună cu mine chestionarul pentru convorbiri şi pentru culegerea textelor dictate, a stenografiat toate convorbirile, a notat 23 şi o bună parte a tx. 1, 18 şi 21".

S.

ISAIA FEIER: Aspecte din filosofia lui Leibniz.

Tînăra noastră mişcare filosofică merge cu paşi repezi spre o maturitate promiţătoare de gîndire originală romînească. Un simptom îmbucurător este lărgirea cercului de cititori pe care îi interesează speculaţiile filosofice şi apariţia traducerilor din clasici şi a monografiilor consacrate marilor filosofi.

Ultima vreme ne-a adus două excelente monografii asupra lui Kant şi Schopenhauer datorite d-lui prof I. Petrovici pentru a nu mai pomeni de Istoria filosofiei moderne editată de Revista de Filosofie, care va marca un moment esenţial în desvoltarea cugetării romîneşti.

Lucrarea d-lui Feier, deşi nu e o monografie completă a gîndirii marelui filosof german, îmbrăţişează aspectele esenţiale ale acestei filosofii; problema logică, armonia prestabilită, problema ştiinţei, problema ontologică.

Dela început d-l Feier ne previne asupra metodei întrebuinţate de d-sa pe care o recunoaşte plină de singularităţi. Aceste singularităţi se datoresc aspectului quasi-matematic al lucrării sale.

Nu poate păcătui nimeni prin exces de rigoare în demonstraţii. Dacă îngreuie lectura operei d-lui Feier, acest rigorism este infinit preferabil maniei mistico-lirice în care am văzut apărînd de curînd în filosofia romînească (tipărită mai întîi în limba franceză) o lucrare de mari proporţii consacrată tocmai metodei.

Cartea d-lui F. pare construită geometric, din teoreme şi demonstraţii, din premise şi concluzii. Nu numai atît, d-l Feier întrebuinţează uneori şi notaţia algebrică pentru a desemna idei.

Credem că e inutil să se grefeze pe un material destul de arid în sine o metodă de expunere care să-l facă şi mai rebarbativ.

De altfel stringenţa logică nu exclude un stil literar obişnuit, dovadă argumentaţia bergsoniană strălucitoare ca vervă şi totuşi perfect legată logiceşte.

Mai mult, la un filosof ca Lubinz care nu a lăsat o operă de ansamblu şi şi-a împrăştiat ideile într'o mulţime de broşuri, opuscule şi dissertaţii e imprudentă încercarea de a-i pune sistemul în teoreme.

De altfel d-l Feier prevede şi cazul cînd găsim două afirmaţii contradictorii P şi P' şi recomandă să reducem pe P la P' ca două fracţii la acelaşi numitor.

Un sistem filosofic este un punct de vedere asupra Universului. Ideia centrală trebue să fie prezentă în toate interpretările punctelor de amănunt. Metoda d-lui Feier discută fiecare detalii numai pe bază de text fără să-l raporteze la ideia centrală a sistemului, de aceea cu toată strigenţa demonstraţiilor cugetarea lui Leibniz nu este în viaţă sub ochii noştri.

Infinitismul lui Leibuiz şi individualismul său care condiţonează şi explică multe din teoriile lui Leibuiz (ca aceea a inconştientului) nu sunt puse în evidenţă în lucrarea d-lui F.

Metoda de interpretare a textelor riscă să lase la oparte idei latente sau aspecte generale, esenţiale unui sistem de gîndire.

De sigur că textul unui autor trebue să fie punctul de plecare, şi d-l F. merită toată lauda pentru a fi compulsat textele leibniziene, dar simpla comentare a textelor este hotărît insuficientă pentru expunerea cugetării unui filosof.

Punctul de vedere istoric lipseşte din cartea d-lui Feier. D-sa îşi însuşeşte în aşa măsură tezele lui Leibniz încît ajunge la inadvertenţe de felul acesta: „Leibniz nu poate admite teza lui Lachelier" (1930).

Nu putem fi de acord cu d-l F. cînd consideră o idee a unui filosof ca un simplu fapt individual (pg. XVI). Nu e locul să discutăm aici, dar nu se mai îndoeşte nimeni că gîndirea filosofică e în strînsă legătură cu evoluţia ştiinţei şi cu faza de cultură în general. D-l Feier face abstracţie de acest lucru şi în lucrarea d-sale, afară de capitolul despre substanţă, găsim foarte rar consideraţii istorico-filosofiă propriu zise.

Găsim interesant capitolul asupra logicei lui Leibniz. Logicienii au atras atenţia asupra acestei părţi a operei lui Leibniz în care vedem un precursor, deşi logistica nu începe decît mai tîrziu, pe la mijlocul secolului trecut.

Cursul lui Couturat la Collège du France, publicat apoi în volum a expus pe larg ideile logice ale autorului „Carectisticii universale".

De asemeni teoria matematicei şi fizicei este pe larg expusă de d-l Feier, subliniindu-se înrudirea dintre spaţiul lui Leibniz şi cel einsteinian.

Deşi nu suntem de acord cu d-l Feier în ce priveşte rectificările interpretărilor date de Cassirer şi Couturat relativ la noţiunea de nomen şi la infinitatea punctelor conţinute în figurile geometrice, trebue să recunoaştem că teza d-sale e plauzibilă şi că a consultat cam tot ce era mai important în materie. (Alături de Couturat, Russel şi Cassirer putea fi citată şi lucrarea lui von Biema utilă deşi mai veche).

Teoria armoniei prestabilite, parte foarte cunoscută a operei lui Leibniz, — persiflată facil în Candide-ul lui Voltaire, — este pe larg expusă de d-l Feier în lucrarea sa şi în apendicele dela sfîrşitul cărţii.

Cercetarea d-lui Feier e făcută cu minuţiozitate consultînd toate textele şi căutînd să le articuleze într'un mod cît mai riguros posibil. D-sa face dovada unei remarcabile ascuţiuni dialectice şi a unei cunoaşteri adîncite a operei lui Leibniz.

Alături de un spirit de analiză, şi recunoaştem că d-l Feier diseacă foarte bine piesele sistemului Leibnizian, se cere şi un spirit de sinteză pentru a construi apoi întreg edificiul. Aşa cum se prezintă, lucrarea d-lui Feier este o foarte judicioasă interpretare de texte, fără să fie o expunere a gîndirii lui Leibniz.

De altfel titlul „aspecte" ne pare că mărturiseşte acest lucru.

C. B.

Lucrările Institutului de conjunctură

Asociaţia romînească pentru studiul conjuncturii economice, după doi ani de publicare regulată — exceptând unele îndelungi şi regretabile întîrzieri ale *trimestrialului* buletin de analiză a conjuncturii economiei romîneşti, a început a da publicităţii, din Iulie, anul acesta şi un buletin *lunar* consacrat mersului activităţii economice. Pînă în prezent au văzut lumina tiparului primele două buletine lunare, cuprinzînd datele pe lunile Iunie şi Iulie 1938, cu asigurarea continuării apariţiei regulate la începutul fiecărei luni.

Cu prilejul împlinirii celui de al doilea punct din programul de lucru al Asoc. rom. pentru studiul conjuncturii economice, — primul punct realizat şi cel mai important fiind cercetarea amănunţită trimestrială a tuturor sectoarelor vieţii economice romîneşti, considerăm că sunt necesare cîteva rînduri asupra lucrărilor de pînă acum ale Asociaţiei.

În introducerea la primul buletin trimestrial apărut în anul 1936, Asociaţia romînească pentru studiul conjuncturii economice s'a declarat continuatoare fostului Institut romînesc de conjunctură creat în 1932, care a cercetat evoluţia vieţii economice romîneşti pînă la jumătatea anului 1935. Primul volum al nouei Asociaţii considera că „reia firul întrerupt prin dispariţia primului buletin de cercetări conjuncturale, care a apărut la noi".

În realitate, meritul nouei Asociaţii este cu mult mai mare, analiza „Conjuncturii Economiei Romîneşti", reprezentînd faţă de buletinele fostului Institut mai mult decât o simplă „reluare a firului".

Nu vrem prin aceasta să micşorăm meritele fostului Institut romînesc de conjuncură. Lucrările Institutului constituiau o operă destul de remarcabilă, ţinînd seamă, atît de lipsa de organizare serioasă a unei statistici economice, de dificultăţile începutului de centralizare a unor date nesistematizate, nici pînă astăzi, cît şi de lipsa de experienţă a acelora care au pornit pe un drum încă nebătut la noi în ţară. Buletinele acelui Institut ne frunisau datele statistice centralizate din diferitele sectoare ale economiei naţionale, ne indicau evoluţia trimestrială a acestor date, încadrate la cîteva generalităţi şi o privire de ansamblu redusă. Buletinele trimestriale ale nouei Asociaţii însă, dela primul volum, marcau o deosebire fundamentală: în analizele evoluţiei conjuncturale se desprinde puternic permanentul efort de *prelucrare* a datelor statistice şi mai ales, serioasele încercări de analiză dialectică a modificărilor aduse în economia naţională de evoluţia diferitelor domenii ale economiei. Buletinul trimestrial al Asociaţiei romîneşti pentru studiul Conjuncturii economice s'a străduit să nu fie buletin statistic-documentar, ci lucrare *ştiinţifică*, de analiză reală a *conjuncturii*.

Trebue menţionat că A. R. C. E. a făcut, în cei doi ani de activitate, progrese importante pe acest drum.

Remarcăm în primul rînd că analizele conjuncturale merg, pe cît se pare, pe calea rezolvării uneia din lipsurile fundametale subliniate cu prilejul apariţiei primului volum din 1936, lipsă fără de a cărei împlinire, valoarea ştiinţifică a analizei nu poate atinge nivelul urmărit. Este vorba de *încadrarea analizei conjuncturii actuale în mersul ciclic al producţiei capitaliste*.

Căci producţia capitalistă — nu este de prisos a reaminti — are un caracter ciclic. Istoria capitalismului a arătat că fiecare fază de prosperitate se termină printr'o criză ce izbucneşte tocmai în momentul cînd producţia industrială este mai în toi. Cauza acestui mers ciclic, dela criză la depresiune, dela depresiune la înviorare şi prosperitate şi dela prosperitate la sguduirile crizei, punct de plecare pentru un nou ciclu, este acumularea capitalului. Diferitele încercări de a „organiza", de a „planifica" economia, în vederea înlăturării crizelor economice, nu au avut şi nici nu au putut avea succes deplin, atît timp cît menţineau proprietatea particulară a producţiei sociale.

Analiza generală a conjuncturii făcută de Asociaţia romînească pentru studiul conjuncturii econmice, în primele ei buletine, nu era pătrunsă de existenţa permanentă a desfăşurării ciclice a producţiei romîneşti, cu criza ca punct de plecare şi punct de sosire în ciclu. Cercetătorului buletinului nu i se dădeau indicaţiile momentului actual în desfăşurarea ciclică, analiza factorilor care acţionează asupra mer-

sului fazei respective și elementele de prevedere a evoluției ulterioare. Aceasta, deși efortul Asociației de a analiza în mod real conjunctura, ducea la rezultatul că analiza era permanent și inevitabil influențată de realitatea ciclică a producției.

Ori, în buletinul primului trimestru 1938 — din păcate, singurul trimestrial apărut anul acesta pînă în prezent, — analiza conjuncturii este de acum încadrată în mod conștient în ciclu, ceea ce imprimă analizei o mai mare putere de pătrundere și dă perspective mai largi. Realizînd acest progres remarcabil în lucrările sale, Asociația rămîne să mai țină seamă de împrejurarea că, sub influența crizei generale a capitalismului, ciclul de producție capitalistă a suferit deformări foarte importante. Ieșirea di ncriza 1929—1933, nu a fost însoțită de lărgirea corespunzătoare a puterii de cumpărare a societății, de extinderea capacității de absorbire a pieții capitaliste. Principalul factor de ascensiunea industrială în întreaga perioadă următoare crizei a fost producția de înarmare și furnituri militare, precum principal factor de ieșire din criză și susținere a desfășurării ciclice următoare a fost trecerea tuturor greutăților crizei și a necesităților de investire și finanțare asupra categoriilor largi de producători, consumatori și contribuabili. Criza agrară cronică, slăbită prin influența ascențiunii industriale de după 1933 și prin formarea depozitelor în vederea războaielor care au avut loc în această perioadă și care sunt în pregătire, nu a fost lichidată și continuă a apăsa asupra desfășurării ciclului. Pe de altă parte, procesul de industrializare a statelor agrare, deci și a Romîniei, în condițiunile unui regim special de proteguire și ieșirea din producția capitalistă mondială a unei șesimi din glob, reprezentată de economia socialistă a Uniunii Sovietice, dau evoluției conjuncturale mondiale un curs deosebit, cu inegalități, contradicții și caracteristici naționale de care cercetătorul trebue să țină seamă. Ieșirea din criza 1929—1933, prin asvîrlirea pe umerii maselor largi a tuturor greutăților crizei a dat depresiunii un caracter deosebit de celelalte depresiuni anterioare, iar condițiile în care s'a desfășurat ciclul dau tuturor fazelor un caracter deosebit. Desigur că în analiza conjuncturii economiei romînești, Asociația va reflecta particularitățile romînești în diformarea ciclului de producție capitalistă.

Progresele realizate de buletinele „Conjuncturii Economiei Romînești", în cei doi ani de apariție, rezultă și din introducerea unui capitol special de examinare a mersului activității economice internaționale. La apariția primului buletin trimestrial, s'a remarcat că lipsa cronicei de conjunctură internațională, care să lărgească și să adîncească pătrunderea perspectivelor generale, era singurul punct negativ față de dispărutul buletin al fostului Institut de Conjunctură.

Datorită progreselor realizate în analizele conjuncturale, nivelul științific al buletinelor trimestriale s'a ridicat, iar prestigiul Asociației romînești pentru studiul conjuncturii economice a sporit în aceeași măsură. Hotărîrea de a face să apară buletinele lunare, care să furnizeze datele și analizele sumare asupra mersului activității economice între apariția cercetărilor amănunțite din buletinele trimestriale, nu fac decît să mărească importanța științifică a Asociației.

Pe măsură ce crește nivelul științific al „Conjuncturii Economiei Romînești", și importanța Asociației în cercetările realităților romînești, în aceeași măsură trebue să crească și spiritul critic al cercetătorilor buletinului. Dacă la început ne mulțumeam cu buletinul statistic-documentar al Institutului romînesc de Conjunctură, din partea nouei Asociații — bogată acum în experiență și rezultate — cerem mult mai mult. De aceasta este conștientă, în primul rînd,

însăși conducerea Asociației, precum dovedește prin insistențele repetate de a li se indica lipsurile, căci „orice critică competentă și obiectivă va fi folosită și apreciată ca o colaborare la efortul căruia asociația noastră se consacră".

In vieața economică a Romîniei se produce în ultimii ani un accentuat *proces de concentrare a capitalurilor și producției*. Acest proces, firesc evoluției istorice a capitalismului, s'a intensificat în perioada imediat crizei și a luat forme foarte largi în ultimul an.

Concentrarea industriei metalurgice și reglementarea comercializării produselor ei, a făcut progrese enorme din 1936 pînă astăzi. După cunoscutele acorduri și trasacții care au dus la realizarea grupului Malaxa-Reșița și la trecerea sub conducerea și controlul acestui concern, a importantelor uzine fuzionate recent Astra Vagoaen, Romloc și Unio — la începutul acestui an au trecut în patrimoniul acestui grup și Șantierele Navale dela Dunăre; să mai ținem seamă că prin Reșița, concernul Malaxa-Reșița, participă la Uzinele Metalurgice David Goldenberg & Fii, la Metalurgia S. A., etc. Noile mari întreprinderi metalurgice sunt creații, fie ale grupului Malaxa-Reșița dominant în metalurgie, fie ale gruplui Uzinelor Vulcan, cu participații, ambele grupuri avînd în acelaș timp puternice interese și participațiuni comune.

Procesul de concentrare a capitalurilor se desfășoară intens în toate ramurile de investiții, fără să ocolească niciunul din sectoarele vieții economice romînești. Pentru a demonstra cît de puternic este acest proces, notăm că în anul 1936 — ultimul an pentru care posedăm date complete și definitive — funcționau în țară un număr de 3.553 fabrici, cu 160 mai puține decît în anul anterior, în timp ce capitalul investit a sporit cu 653 milioane. In cursul anului 1937 și mai ales în cursul acestui an, procesul de concentrare s'a desfășurat în proporții mult mai mari.

In domeniul bancar, din 1.048 bănci, cîte funcționau în anul 1929, nu mai supraviețuiesc decît aproximativ 450 bănci, din care un număr de 39 au capitaluri de peste 40 milioane, însă numai 5 din ele centralizeze mai mult de jumătate din capitalul bancar total și exercită un monopol asupra pieții bancare. Reducerea precipitată a numărului de bănci s'a petrecut paralel cu întărirea numărului redus de mari bănci comerciale, iar fusiunea multor instituții bancare mici sau mijlocii completează tendința de concentrare.

Asociația romînească pentru studiul conjuncturii economice nu a supus niciodată analizei și nu a semnalat ca un *fenomen fundamental* al economiei actuale romînești procesul de concentrare a capitalurilor și producției — deși acest proces are influențe determinate asupra evoluției tuturor ramurilor economice și financiare ale țării, cu repercusiuni hotărîtoare în toate domeniile vieții noastre sociale.

Nu se poate spune că aparatul Asociației romînești pentru studiul conjuncturii economice, nu a semnalat procesul de concentrare a capitalurilor; nu i-a dat însă importanța pe care o are și l-a subapreciat pînă într'atîta, încît nici nu l-a înregistrat în analizele conjuncturale.

Cu toate marile progrese realizate de Asociație, în analizele sale, se cuprind — uneori — aprecieri care sunt apoi dezmințite de evoluția ulterioară și asupra cărora însăși Asociația trebue să revină cu rectificări. O asemenea apreciere s'a făcut în ultimul buletin trimestrial și în primul buletin lunar, cu privire la *piața capitalurilor*.

Studierea pieții capitalurilor este una din cele mai importante lucrări în analiza conjuncturală. In ce proporție se fac noi investițiuni și majorări de capitaluri, de unde provin capitalurile investite

și în ce sectoare de activitate economică se îndreaptă capitalurile, sunt probleme care depășesc cu mult interesul conjunctural.

In buletinul trimestrial Nr. 1 din 1938 se constată că investițiunile de capitaluri în perioada Ianuarie-Martie 1938 s'au ridicat la 1.935 milioane lei, față de 1.226 milioane lei în Octomvrie—Decemvrie 1.375 milioane lei, față de 1.226 milioane lei în Octomvrie—Decemvrie 1937 și 499 milioane în Ianuarie—Martie 1937. In primul trimestru 1938, investițiile de capitaluri au atins nivelul cel mai ridicat înregistrat din anul 1929.

Iată însă că după ce în luna Martie se înregistrează o cifră record, în luna Aprilie investițiile au scăzut atît de jos, încît nu au atins decît suma de 22 milioane lei, față de 415 milioane lei în Aprilie 1937 și 129 milioane lei în 1936. Luna Aprilie 1938 a înregistrat investiții sub cea mai coborîtă medie lunară din ultimii zece ani, în timp ce luna anterioară înregistrase cea mai ridicată sumă din aceeași perioadă de zece ani. Din această scădere bruscă și pronunțată a investițiilor, Asociația romînească pentru studiul conjuncturii economice, trage următoarele concluzii, în capitolul destinat „pieții capitalurilor" din buletinul anul III, Nr. 1—1938: „cifrele reduse ale investițiilor din decursul lunii Aprilie *par să arate un început de epuizare al capitalurilor dornice să se investească*" (subl. ul.). Apreciază că investițiile de capitaluri au ajuns la „un început de epuizare", este reafirmată mai tîrziu în primul buletin lunar, 1 Iulie 1938, cînd se constată că investițiile au continuat să scadă și în luna Mai: „După maximul atins de volumul emisiunilor și majorările de capital în decursul primului trimestru al anului, valoarea acestora s'a redus simțitor în Aprilie și Mai, cînd s'a cifrat la 106,4 milioane lei, față de 618,1 milioane, în lunile corespunzătoare din anul 1937. Este cel mai scăzut nivel înregistrat în aceste luni, în decursul ultimilor șase ani. *Faptul ar putea fi interpretat ca o modificare de tendință în legătură cu depresiunea economică generală*". (subl. n.).

Deci, la 30 Iunie 1938, cînd s'a încheiat primul buletin lunar, aprecierea din Aprilie-Mai, cuprinsă în buletinul trimestrial părea să fie confirmată de scăderea investițiilor în lunile respective. Analizînd datele din Mai, Asociația caută și explicațiile generale ale acestui fenomen, pe care îl pune, precum am văzut mai sus, în „legătură cu depresiunea economică generală".

Evoluția imediat-ulterioară a pieții capitalurilor a desmințit prevederile Asociației pentru studiul Conjuncturii. Departe de a arăta „un început de epuizare", noi investiții masive s'au produs și se produc, în proporții care depășesc cifrele-record din Martie a. c. Nu cităm, spre exemplificare, decît sporirea capitalului Societății Generale de Gaz și Electricitate din București, cu 465 milioane lei și sporirea capitalului Societății Anonime Romîne de Telefoane, cu jumătate miliard lei. In buletinul lunar încheiat la 31 Iulie 1938, Asociația romînească pentru studiul Conjuncturii economice, a trebuit să înregistreze, fără nicio explicație, cursul real al pieții capitalurilor: „După acalmia din lunile Aprilie și Mai, în Iunie s'ar realizat majorări și emisiuni noi de capitaluri în valoare de 307,4 milioane lei".

De unde fenomenul scăderii masive de noi investițiuni în lunile Aprilie-Mai, era apreciat în lunile Mai-Iunie, drept „început de epuizare", — în buletinul lunar, cuprinzînd datele lunii Iulie, Asociația îl califică, în treacăt, drept o simplă „acalmie".

Că o analiză mai aprofundată a fenomenului ar fi putut indica Asociației semnificația reală a fenomenului, ne arată faptul că săptămînalul economic-financiar „Excelsior", în numărul său din 16 Iulie 1938, posedînd și analizînd aceleași date a ajuns la următoarea apreciere: „Slăbirea pieții capitalurilor în luna Aprilie nu pare a fi

semnificativă, decît în măsura în care arată o inegalitate, pe luni, a investițiilor. In lunile următoare, emisiunile de noi capitaluri și majorări de capitaluri, au continuat masiv, se prevăd noi investițiuni importante — deci *cursul ascendent al pieții capitalurilor continuă*".

Indiscutabil că ceea ce a putut opina săptămînalul „Excelsior", ar fi putut mult mai amănunțit analiza și prevedea Asociația romînească pentru studiul conjuncturii economice.

Asociația a dat aprecierea de mai sus — asupra căreia a revenit apoi ea însăși — pornind dela constatarea generală a semnelor de sfîrșit de ciclu industrial și de început de intrare în criză.

Manifestările de intrare într'o nouă criză ciclică se produc însă în plin proces de concentrare și centralizare a capitalurilor și de continuare a cursului intens de industrializare, în împrejurările conjuncturii de economie pregătitoare de război; acestea influențează favorabil asupra pieții capitalurilor.

De altfel, investițiile masive nu au încetat nici în timpul marei crize economice 1929—1933, în aproape toate țările înapoiate, aflate în desvoltarea unei industrii proprii. Anexele-statistice ale buletinelor trimestriale de conjunctură economică ale Asociației, ne arată, în tabelele privind „piața capitalurilor", că la noi, în perioada de intrare în criza din 1929—1933, investițiile de capitaluri nu numai că nu au scăzut, dar, dimpotrivă, continuau să sporească. Astfel, media lunară a emisiunilor și majorărilor de capitaluri a fost de 318 milioane lei în anul 1929 și de 459 milioane lei în anul 1930 — cea mai ridicată medie lunară din întreaga perioadă 1929—1937. După ce în anul de plină criză 1930, investițiile au atins un asemenea nivel, au început să scadă vertiginos, atingînd punctul cel mai adînc în anul 1932. Nu se poate afirma deci că „în legătură cu depresiunea economică", piața capitalurilor slăbește.

Semnele de sfîrșit de ciclu industrial și intrare în criză — în condițiile crizei generale care a diformat desfășurarea ciclului și în împrejurările industrializării și a conjuncturii de război — se pot împleti, precum este cazul, cu investiții masive. Procesul dialectic al investițiilor de capitaluri duce apoi la restrîngerea lor, la adâncirea crizei și în urmă, la o nouă sporire care, la rîndul ei, restrînge puterea de consum a societății. Aceasta, bine înțeles, dacă întregul proces nu este brusc tăiat de isbucnirea unui nou război mondial, care să schimbe complet cursul conjuncturii economice.

Inainte de a încheia, ținem să ne exprimăm regretul că ultimele buletine trimestriale au încetat publicarea unor noi capitole consacrate altor probleme decît cele strict economice, dar în relații strînse cu desfășurarea economiei romînești. Primul buletin trimestrial se publică studiul asupra „populației", cel de al doilea buletin studiul „Intreprinderilor după recensămîntul din 1930", furnisînd și prelucrînd un material statistic inedit, de cea mai mare importanță. Este de dorit continuarea publicării unor asemenea studii.

De asemenea, nu putem încheia fără a sublinia că într'o țară în care statistica economică este încă subapreciată și suferă de multe slăbiciuni, Asociația romînească pentru studiul conjuncturii economice a demonstrat pînă în prezent capacitatea de centralizare, triere și început de serioasă prelucrare științifică.

V.

1938 — ANUL XXX

Nr. 10 — OCTOMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU
REDACTOR ȘEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXX
OCTOMVRIE 1938

FUNDACUL VARLAMULUI

Săndel avea „audiență'' la ora patru. Dar dela trei jumătate se plimba în sus și în jos, în fața casei lui Pathan Kalerghi, de pe strada Cosma, cu pardesiul pe umeri și geanta dăruită de Nini sub braț. In geantă avea un rînd de schimburi, plicul cu actele, ș'o ploscuță cu apă de colonie, pusă de mama lui. Nu dormise deloc. Călătorise toată noaptea mai mult în picioare, bînd cafele negre la Bîrlad, Focșani și Buzău. Venise cu clasa a treia, cu toate că în calitate de asistent universitar avea reducere pe calea ferată, și ca să facă economie, și ca să se mortifice. Nu era prietenul lui. Era dușmanul lui. Două ființe în el de-a-lungul nopții, se uitaseră ochi în ochi, cu buzele încleștate. Cînd încrucișase trenul care venea dela București, spre Iași, Săndel privise ferestrele acoperite de storuri ale vagonului de dormit, în care vedea somnul lui Nini, și plecase fruntea. Parcă trăda și somnul lui Nini, ducîndu-se astfel la București. Dealtfel — instinct? sau simplă glumă? —, cînd îl văzuse plecînd cu geanta sub braț, după ce Nineia și mama lui îl sărutaseră c'un fel de solemnitate, Catița care privia scena, îl întrebase:

— Unde te duci cu aerul acesta de trădător de melodramă?

— Se duce c'un prieten la țară, răspunsese doamna Varlam enervată, ridicînd din umeri. Ai un mod de-a vorbi!...

Catița nu era la curent. De ce? Fiindcă era „fata lui Nini''. Ca și cum ei ceilalți n'ar fi fost mama lui Nini, soția și băiatul lui. Intr'adevăr totul se urzise ca un complot împotriva lui Nini, el rămînînd deoparte cu Catița, ceilalți pregătind în umbră și secret ceea ce numeau „viitorul lui Săndel''. Ca și cum Nini ar fi fost dușmanul viitorului lui Săndel, sau piedica lui.

Procesul lui Ichi Iancu precipitase totul. Săndel își dăduse doctoratul în drept, devenind asistent universitar. Leafă mică, dar oricum, leafă. Dela o vreme însă observase apariția tot mai statornică la ușa casei fără de Nini, a creditorilor și datoriilor. Polițe protestate, agentul dela fisc, lumina electrică, telefonul, apa, taxele comunale... Ușa casei devenise ușa obsesiilor bănești. Fiecare sonerie însemna o tresărire alarmată. Răspunsul era mereu același:

— Treceți săptămna viitoare.

Dar vorbele acestea nesincere în fond — fiindcă sosirile lui Nini erau mereu incerte, cu toate telegramele care le anunțau, căci alte telegrame le revocau — aveau darul să uimească, nu pe cei care plecau neîndestulați, ci pe cei care rămîneau ca după o minciună. Se formau tăceri care intoxicau. Glasul Catiței supăra ca un zgomot.

— De ce atîta dramă pentru niște datorii?

— Catița, uneori am impresia că ești inconștientă.

Și iar se refăceau tăcerile de casă în care ard lumînările la căpătîiul mortului.

Veneau datornici și cînd era Nini acasă, uneori. Răspunsul era cam același, dar cu alt ton și alte nuanțe.

— Vă salut cu respect, Coane Nini. Bine v'am găsit sănătos.

— Ce dorești, Huțuleac?

Nini îi știa pe toți pe nume. Cînd îi interpela astfel, abstractul terifiant al creditorului — Stat, comună sau particular —, dispărea, fiind înlocuit de concretul unei biet lefegiu obligat lui Nini, respectuos, umil, nesigur, împăciuitor.

— Dă, Coane Nini, îmi dă ghes șeful, se scuza el.

— Cine? Pezevenchiul de Ribalschi? Auzi tupeu? Intreabă-l din partea mea cîți bani îmi mai datorește pentru procesul de revandicare al Ciucencii? Și numai el? Toți îmi datoresc bani: milioane. Ii strîng de gît? Nu. Rabd. Atunci ce vreți dela mine? Răbdați și voi.

— Coane Nini, cînd vrei mata să mai trec?

Nini scotea agenda, cercetînd-o cu ochelarii pe nas.

— Pe la o Joi, Huțuleac. Numai să mă găsești bine dispus.

— Am înțeles. Să trăiți.

— Stai Huțuleac. Bea un pahar de vin... Iaca ai și pentru un tutun. Măi Huțuleac, nevastă-ta tot la poștă-i?

— Da, sărut mîna, Coane Nini. O lasă'n pace de cînd ai vorbit mata, Dumnezeu să-ți ajute.

Și Huțuleac pleca mulțumit, ploconindu-se.

Dar Nini era din ce în ce mai rareori pe-acasă. Și fără de prezența lui datoriile apăreau inumane, implacabile, perceptorii și încasatorii devenind un fel de emisari ai destinului. După plecarea lor, fruntea vechii case se înclina, și ochii ei parcă nu mai aveau curajul să privească în față. Obsesia acestor scene creiase o atmosferă deprimantă ca șuierul vîntului pe-o fereastră spartă. Numai Catița *trăia*. Obrazul ei avea mereu soarele său. Obrazul celorlalți era mereu în umbră. Doamna Varlam părea de curînd văduvă. Nineia era de mult. Iar Săndel se rodea, prelungirea învățăturii apărîndu-i ca o dezertare dela viează, tocmai în casa cu văduve.

— Mamă, m'am hotărît să intru în magistratură.

Doamna Varlam, dintîiu, îi apucase mînile, strîngîndu-i-le lung, parcă mulțumindu-i; apoi oftase și-i dezmerdase fruntea, consolîndu-l parcă.

— Vreau să mă duc la București cu actele, să-l conving și pe tata să-l rog să-mi ajute.

— Nu, Săndel. Pe Nini n'ai să-l convingi, oftase ea. Nini vrea să fii avocat.

— Nu pot, se scuturase el cu nervozitate.

— Ințeleg, Săndel, dar Nini e îndărătnic. El vrea să fii ca... el.

— Tata are alt temperament, se grăbise Săndel să intervie.

— Nini e Nini, oftase din nou doamna Varlam. Am să aranjez cu Nineia, fără să știe Nini. Trebue să-l punem în fața unui fapt îndeplinit.

De-atunci începuse complotul, despărțind casa în două grupuri: Nineia, doamna Varlam și Săndel deoparte; Nini și Catița de altă parte. Evident, Catița n'avea glas la o astfel de desbatere, dar foarte probabil că n'ar fi renunțat la el. Așa că dela început, proiectul devenise un secret, avînd ceva pieziș, ca tot ce-i clandestin, impunînd tăceri, reticențe, conversații brusc schimbate la ivirea Catiței, și un fel de neloaialitate față de Nini cu ocazia scurtelor lui apariții. Acest caracter al proiectului se agravase prin intervenția Nineii la Pathan Kalerghi. Pathan Kalerghi era un adevărat satrap al vieții politice. I se spunea „Domnul Președinte". Președinte al Camerei Deputaților, Președinte al celor mai importante consilii de administrație, unde era, prezida, dînd cuvîntul, luîndu-l, scump la vorbă, galben și acru la față, cu ochii verzi, străpezind de respect pe demnitarii tineri și bătrîni ai vremii. Dar Nineia îl cunoscuse altfel, pe-atunci cînd buzele lui erau onorate de a-i săruta mîna. Pathan Kalerghi, de origine ieșană, își începuse cariera politică pe lîngă răposatul Alexandru Varlam. „Conu Alecu", fiindu-i șef de cabinet în timpul ministeriatului. In acea epocă, Pathan Kalerghi, tot galben — subicteric — era onctuos ca scos din baie de untdelemn verde: numai zîmbet, numai curtenie numai reverență. Inteligența lui virulentă făcea un fel de gimnastică suedeză, antrenîndu-se pentru marșul greu al arivismului.

Elev de liceu pe-atunci, fumător, impertinent, Nini nu-l putea mistui. Odată chiar îl împunsese. Culesese Nini de pe stradă un cîine jigărit, aducîndu-l acasă. După cîteva zile de ospitalitate, cîinele vagabond începuse să ridice coada și să-și arate colții, ca și stăpînul lui. Intr'o zi, Pathan Kalerghi, venit la „Excelența Sa", se întîlnise nas în nas cu fruntea lui Nini și colții cîinelui zburlit.

— Pathan, Țachi, făcuse Nini prezentările. Nu vă mirosiți?

Pathan Kalerghi nu uitase. Toate întîlnirile lui cu Nini, de mai tîrziu, păstraseră caracterul acestei scene, impertinența vorbei și zburlirea cîinelui de-atunci fiind mereu prezente între ei, mortificînd un orgoliu tămîiat de toți puternicii zilei. Uneori, cînd Nineia îl întreba pe Nini, ce mai face Pathan, Nini răspundea:

— Tot limbric, mamă. Și-a schimbat numai organul. Din intestin a trecut la creer.

Cu toate acestea, față de Nineia, Pathan rămăsese același. De

cîte ori îi rugase ceva, dorința Nineii fusese îndeplinită măgulitor de prompt. Așa că tot lui Pathan se adresase Nineia, trimețîndu-i o scrisoare în care îl rugase să-l numească pe „nepotul lui Alecu" în magistratura ieșană. Inexplicabil, răspunsul întîrziase mai bine de o lună.

— Nini, Pathan nu-i la București? se informase Nineia.

Nu știu, mamae. Viermii nu mă interesează unde-s. De-ajuns că sunt!

Era suficient pentru Săndel, ca să bănuiască raporturile dintre Nini și Pathan. Alt accent penibil al „complotului".

In sfîrșit, răspunsul venise: o scrisoare plină de scuze, bunăvoință, amintiri și solicitudine pentru „nepotul neuitatului meu binefăcător", expediată imediat după sosirea lui Pathan din străinătate. O mai ruga pe Nineia să-i acorde puțin răgaz, făgăduindu-i că la momentul oportun îl va chema pe nepot la București. Chemarea venise telegrafic în timpul vacanței de Paști:

„Domnul Președinte Kalerghi v'a fixat audiența Vineri, la ora patru. Veniți cu actele".

Iscălea un necunoscut, probabil secretarul sau șeful de cabinet al domnului președinte.

O altă telegramă, sosită odată cu aceasta, anunța sosirea lui Nini la Iași, Vineri dimineața.

— Mai bine că nu-i Nini la București, hotărîse doamna Varlam, veselă de venirea lui și bucuroasă că destinul lui Săndel se împlinea dincolo de Nini, în absența lui dela București.

— Și ce-i spui tatei?

— C'ai plecat undeva la țară.

Minciuna apăruse spontan ca un adevăr pe buzele cinstite ale mamei lui.

Iată de ce Săndel plecase de-acasă „c'un aer de trădător de melodramă", după expresia Catiței, deși sărutarea Nineii și a mamei lui îi binecuvîntau drumul spre viitor. Incrucișarea în noapte a trenului în care se frămînta nesomnul lui, cu trenul în care vedea somnul de trudă mare al tatălui lui, materializa parcă o adversitate patetică. Nu trecuse oare o umbră posomorîtă peste somnul tatălui lui? „Nu-i ucisese somnul"?, cum spun vorbele lui Shakespeare. Sau nu i-l va ucide cînd va afla? Parcă-l înșela. Parcă-l vindea. Parcă-l trăda. Și avea sub braț geanta pe care i-o dăruise Nini — cu ce speranță mîndră în ochii aproape uzi — cînd se hotărîse să facă avocatură. O ducea la București cu actele trădării lui Nini. Intra în tagma protivnică tatălui lui, lăsându-l singur și bătrîn în veșnica lui luptă.

— Intoarce-te, îi poruncea un glas.

— Du-te, îi poruncea altul.

Se încrucișau în el mereu două ființe, două glasuri, două trenuri: unul cu somnul părintesc — îl vedea pe Nini dormind, cu fața fără de dantură, dezarmată de somnul bătrîneții, înconjurat

de geamandane pline de cadouri pentru cei de-acasă pe care îi iubia și-i chinuia fără să vrea, deopotrivă; — alt tren, ducîndu-l plecat spre dușmanii frunții lui Nini, genunchi de supușenie, steag alb de pace umilită.

Și toată noaptea se zbătuse între vînturi, nedormit, cu cafele negre înghițite pe fugă, străpuns de țipătul strident al locomotivelor, măcinat de trepidația metalică a roților, privit halucinant de becuri, de lanterne și de faruri care apăreau și dispăreau în noapte. Și nu era o noapte ca oricare alta *noaptea celorlalți*. Venise primăvara'n ea, din craiul lunii pînă'n albul crengilor, dînd buzelor un dor de cîntec și de sărutare. Dar alta, noaptea lui trecea pe lângă cealaltă osîndită să gonească ca o Iudă după ce-l vînduse pe Hristos. Noapte din Săptămîna Patimilor.

Dimineața făcuse o baie de abur, pornind apoi pe străzile orașului necunoscut. Venit altfel și cu alt suflet, l-ar fi numit orașul primăverii. La Iași se lăsase frig. La București cerul imens sclipea albastru ca o floare mică. Plutea parcă un vînt de mare apropiată, pe care oamenii îl respirau mai lung și mai cu zâmbet. Un soare de polenuri colora lumina, dîndu-i auriri. Ferestrele străfulgerau. Țigănci cu flori și parcă numai fete tinere. O însuflețire ca de port în care au sosit corăbii.

Dar nu-i aparținea nimic. Vedea orașul ca dela o fereastră de spital. Mîncase la o cafenea, alegîndu-și locul cel mai retras. După masă ațipise cu tîmpla rezemată într'o palmă, și se deșteptase cu gîndul la Nini: așa adormea uneori la masă. Poate că-l visase. Acum erau cu toții la Iași, în jurul mesei. Mama lui făcea cafeaua. Nini ațipea, arătîndu-și fața adevărată a bătrîneții, dîndu-le celorlalți gîndul penibil că așa adoarme și printre străini, fără să-i spue nimeni:

— Ucule, hai la culcare.

Masa dela Iași! Ce ciudat amestec de ușurare că Nini e însfîrșit acolo, laolaltă cu ei toți, și de resentimente nearticulate care alterau bucuria prezenței lui. Căci niciodată nu erau mai sensibile și mai amenințătoare plecările lui, decît în ceasurile scurtelor popasuri. De ce pleca mereu? De ce nu se odihnea? De ce nu renunța la zbuciumul vieții lui, care și pe un om tînăr l-ar fi distrus. De ce nu era soț, tată și fiu ca toți oamenii? De ce era atît de altfel, fiind totuși al inimilor lor? Căci glasul Catiței, cînd îi spunea: „Ucule, hai la culcare", era și glasul celorlalți. Și brațul ei care-l ducea la culcare, încolăcindu-l, era și al lor. Viața-l făcuse să fie numai copil și tînăr. Și iată că era bătrîn, fără să fie altfel.

— Spune și tu Săndel? Se face de rîs la bătrînețe...

Niciodată n'o auzise pe mama lui spunând vorbe atît de grave. Și ea era făcută din tăceri, ca și el. Dar vorbele țîșniseră ca dintr'o rană. Le auzea mereu de-atunci, simțindu-le ca dintr'o rană a lui, parcă de el rostite. Căci uneori, cu oroare, le gîndea și el. Scurtul contact cu biroul din Ștefan-cel-Mare îl înspăimîntase, dîndu-i

parcă nevoia să-și acopere ochii, să nu vadă intimitatea vieții profesionale a tatălui lui. Cum era cu putință ca tatăl lui să colaboreze cu un om de calitatea morală a unui Marcu Idel? Cum tolera ca numele lui să prezideze, fiind firmă, astfel de afaceri, astfel de procedee? Nu Marcu Idel îl îngrețoșase de avocatură, prin gunoaele ei intime, ci gândul că acolo se poate întâlni cu tatăl lui, fiind nevoit numai el să plece de-acolo. Se grăbise deci să plece, fără gând de întoarcere. Și de atunci, el care trăise în casa în care Nini era mereu așteptat și deopotrivă dorit, începuse să fugă de tot ce l-ar fi putut face să-l întâlnească pe Nini în viață. Nu vroia să-l judece. Îl iubea fără rezerve, știindu-l bun și generos. Când venea acasă, vitalitatea lui umplea casa tăcerilor și-a așteptărilor îngrijorate. Odată cu venirea lui Nini era mai mult soare la ferestre și mai multă lumină în casă. O respirație mai liniștită. Un optimism. Un început de zâmbet. *O familie*. Dar iar pleca. Ferestrele se posomorau. Gîndurile reapăreau. Și Săndel nu se putea împiedeca să nu-l judece, să nu creadă ce văzuse în biroul din Ștefan-cel-Mare, și să nu se teamă și mai tare la gîndul că un *Ichi Iancu* poate fi intimul lui Nini. Ichi Iancu, Contele, Diplomatul, Căpitanul și câți alții și câte altele...

Trebuia să fie judecător. Niciodată nu-i apăruse mai sinistru cuvântul judecător — depreciat în casa lor, din copilărie — decît acuma, cînd din ce în ce, Nini avea nevoie de apărare. Acceptînd roba magistraturii, dădea prima sentință lui Nini și profesiei lui: de condamnare.

— Tu magistrat, Săndel? Un Varlam! băiatul meu! Fii liber, Săndel. Nu-ți vinde libertatea. Rămîi cu fruntea sus, băețelule...

Cît n'ar fi dat să fie o clipă numai, nu el, ci Catița, să-i poată spune lui Nini, așa cum numai Catița-i mai spunea, ca în copilărie, „Ucule":

— Ucule, noapte bună.

Și să rămîie multă vreme cu mîna pe fruntea purificată de somn.

*

Plecase dela cafenea atît de preocupat încît își uitase geanta cu actele. Revenise. O găsise. Apoi pornise spre casa lui Pathan Kalerghi, orientat de sergenți și trecători.

Dela trei jumătate se plimba prin fața casei. Sergentul dela poartă ședea de vorbă cu portarul, aruncîndu-i privirea care te face suspect. In răstimpuri se opreau limuzine luxoase din care se coborau oameni cu fotografii prin ziare. Unii erau primiți, alții refuzați. Casa lui Pathan părea un mausoleu pompos, înconjurat de copaci mortuari.

La patru fără cinci, Săndel își luă inima în dinți, oprindu-se în fața porții.

— Dumneavoastră?

— Am treabă cu domnul Kalerghi.

Portarul îl măsură c'o indulgență zîmbitoare, cîntărindu-i tinerețea, clasîndu-l oarecum printre vrăbiile care intrau neanunțate.

— Numele?

— Alexandru Varlam, din Iași.

— Poftiți.

Trecu astfel pe poarta deschisă și închisă cu solemnitate.

La ușa de din față, de subt bolta de cristal, altă vamă:

— Domnul?

— Alexandru Varlam.

— Poftiți.

Intră într'un fel de muzeu întunecat, în care statuile albe, tablourile, icoanele, stelarele, troițele, covoarele, șalurile, scoarțele, trichelurile de argint și de aramă, trăiau posomorît și indiferent. Așteptau mulți domni. Dar fiecare era singur cu el, cu tăcerea lui, cu preocupările lui, ca într'o strană de veghe călugărească. Nu fuma nimeni. Toți așteptau. O așteptare gravă, ca într'un vestibul al destinului. Ferestrele înguste erau acoperite cu perdele opulente. Parcă nici nu s'auzea lumina. Era stinsă ca o tăcere. Dela o vreme, respirația devenea neliniștită. Parcă se îndoia de existența ei, dînd pieptului nevoia de-a se ridica. Sunt case în care parcă locuește cancerul. Așa era aceasta. Și mirosul era mort. Mobilă veche, stofă, pânză, marmură.

Nimeni nu se uita la ceas. Parcă știau toți că au intrat într'o casă în care timpul aparține altuia, nu lor. Dar undeva, într'o depărtare și o înălțime a încăperilor mohorîte, un pendul solemn bătea jumătățile și orele ca într'un oraș cu noapte și cimitire. Astfel, Săndel află automat, că-i patru jumătate și apoi cinci, fără să mai știe bine, dacă-i ziuă sau noapte, căci și la Iași uneori din odaia lui, după lungi lecturi, își lăsa capul pe speteaza scaunului, ascultând la fel bătăile de noapte înspre ziuă ale ceasului Mitropoliei. Dormita. Se uitase acolo, privind cu nepăsare intrările și ieșirile celor introduși de secretar în cabinetul domnului președinte. Intrau plecați, ieșiau ploconindu-se, unii cu surîsul, alții încruntați și palizi, cu ticuri nervoase.

— Domnul Alexandru Varlam...

Tresări ca și cum cineva i-ar fi vorbit din spate într'o casă pustie. Se ridică, luându-și geanta subțioară și intră după secretar.

In biroul lui Pathan Kalerghi ar fi încăput un bal. Par'că se evaporase balul chiar atunci, lăsînd un fel de Paganini sarcastic, cu ochelarii în mînă în loc de arcuș, osos, galben, cu șuvițe de păr alb căzute pe tîmplă, stînd strîmb și cocoșat în vastul fotoliu dindărătul biroului. Ochii lui erau ai unui dușman al tuturora. Priveau nu omul, ci cusurul, ca aparatele de radiografie care nu rețin plastica exterioară, ci racilele scheletului.

Săndel făcu un adevărat marș dela ușă pînă în fața biroului. Acolo se opri, înclinîndu-se.

Așteptă. Așteptă. Așteptă.

Pathan Kalerghi nu făcuse nicio mişcare, niciun gest. Dar îl privea.

Săndel se uită în stînga, în dreapta, aşteptă cîtva timp, şi deodată c'o izbucnire de sînge în obraz, ridică fruntea... Dar glasul nu continuă mişcarea ereditară a frunţii, fiindcă deasupra lui Pathan Kalerghi, ochii lui Săndel întîlniră ceva cu totul neaşteptat: portretul din tinereţe al bunicului lui. Oglinda lui Săndel în altă epocă. Părul bogat pieptănat pe spate, gata să devie bucle, încadrînd o frunte luminoasă şi o osatură severă în dulceaţa tinereţii. Redingotă lungă, pe talie, încheiată pînă sus, pantaloni înguşti, cu pacnoşte.

— Şi vrei să devii magistrat, tinere?

Glasul era nazal şi uşor piţigăiat, reprezentînd în sonor echivalentul ochilor fără zîmbet.

— Cred că ştiţi. V'a scris bunica.

— Las-o pe venerata dumitale bunică. Pe dumneata te întreb. Eşti grăbit?

— Depinde...

— Răspuns de avocat, tinere. Magistratul e fără „depinde".

Săndel se uită din nou la portretul bunicului lui, peste capul lui Pathan Kalerghi. Nu-l cunoscuse pe celălalt Alexandru Varlam. Aşa îl ştia de-acasă, din odaia Ninei. Venise par'că de-acolo, din odaia „complotului", să-l întîmpine cu un remember: Fii magistrat.

Fierbea. Dar tăcu.

— Crezi că poţi fi magistrat?

— Să vă prezint actele mele.

— Lasă actele, tinere. Pe dumneata te întreb.

— Sper că da. Dacă nu voiu putea, îmi voiu da demisia.

— De ce nu faci politică?

— Nici tata n'a făcut.

— Dar a făcut veneratul dumitale bunic pe care am avut cinstea să-l servesc.

— Nu mă atrage.

— Dispreţueşti politica! Acolo-i şcoala vieţii, tinere. Eşti orgolios?

— Nu ştiu. N'am şcoala vieţii.

— O vei face, tinere. Ai nevoie. Ce studii ai?

Mut, Săndel îi prezentă teancul de acte, între care teza lui de doctorat, cîteva lucrări tipărite şi diplomele de licenţă şi doctorat, cu menţiunea „magna cum laude".

— Profesorii de azi sunt foarte indulgenţi. Pe vremea veneratului dumitale bunic era altfel. Eu n'am avut „magna cum laude", şi totuşi mă vezi... Ai toate actele?

— Poftim.

— Petiţia?

— Poftim.

— Timbrată?

— De sigur.

— De ce doreşti să fii numit la Iaşi?

— Ca să fiu cu mama.

— Tatăl dumitale a murit?

O pauză. Obrajii lui Săndel ardeau.

— Moartea unor oameni ca tata sau ca dv., nu poate trece neobservată. Tata e chemat de clienţi în toată ţara.

— Bine. Iau act. Comunică veneratei dumitale bunice plecatele mele salutări. Voiu face totul pentru ea. Nepotul lui Alexandru Varlam va fi privilegiat. Cred că cel mai tîrziu în Septembrie, odată cu deschiderea noului an judiciar, vei fi numit la Iaşi... Stai, tinere.

Glasul îl opri din drum, pe la mijlocul încăperii.

— Un sfat: părintesc. Să semeni cu bunicul dumitale. Numai aşa vei ajunge departe, dacă ai moştenit o fărîmă din marile lui calităţi.

După plecarea lui Săndel, Pathan Kalerghi exclamă către secretarul înclinat în aşteptarea ordinelor:

— Ăsta-i tatu-său în picioare. Nu-l văd multă vreme magistrat!

*
* *

Dacă Săndel şi-ar fi dat seama în ce măsură semănase cu Nini în clipa cînd satrapul îl concediase cu „sfat părintesc", şi dacă ar fi auzit şi comentarul din urma lui, ar fi plecat tot umilit, dar nu otrăvit în miezul fiinţei lui. Nicio oglindă însă nu-i arătase adevărul.

Trecu prin cavoul cu statui şi oameni care-şi aşteptau ursita la uşa oracolului, şi porni din nou pe străzile Bucureştiului. Era într'adevăr, în cea mai neagră zi din Săptămîna Patimilor: Vinerea morţii lui Isus. Atît lua sufletul lui din gloria suavă a zilei de primăvară: suflarea de moarte a buzelor Cuvîntului.

Şi el murea mereu, împuţinîndu-se. Crezuse'n vieaţă şi sperase'n el. D'n clasele primare pînă la bacalaureat fusese'n frunte, stimat şi de profesori şi de colegi. De-atunci se născuse murmurul însoţitor: seamănă cu bunicul lui. Şi la şcoală şi acasă. I-adevărat că pe măsură ce nu mai era copil, portretele de tinereţe ale bunicului eşiau cu anii lui din cadre şi albumuri, apărînd în ochii celor care-l cunoscuseră, sau ai celor care îşi mai aminteau de el. Dar nu era numai atît. Şi tinereţea lui se ridica meditativă ca un răsărit de lună, amintind-o pe-a celuilalt Alexandru. Un fel de înţelepciune prematură şi de demnitate intransigentă puneau o lumină de lampă solitară, cu veghe lungă, pe fruntea tinereţii lui, izolîndu-l de forfota tinerească a camarazilor de vîrstă. In liceu, unul dintre cei mai severi profesori — zgîrcit cu nota şi darnic cu palma — care se adresa elevilor cu vocativul şîşîit şerpeşte „Băeţaş", pe Săndel niciodată nu-l interpelase altfel decît: Alexandru Varlam, acor-

dîndu-i par'că numai lui dreptul la plenitudinea socială a numelui. Pe-atunci, însă, Nini era temut și admirat deopotrivă. Se spunea despre el: foc, acordindu-se astfel inteligenței lui insurecte, omagiul luminii care arde. Așa că reputația crescîndă a lui Sândel că e un urmaș al bunicului, tindea numai să-l definească prin asemănarea cu cineva definitiv individualizat, fără să aibă nimic adversativ sau depreciativ, față de tatăl lui. Cu-atît mai mult cu cît se spunea: Catița e Nini curat, fără ca nimeni prin aceasta să n'o admire și să n'o iubească pe Catița. Poate chiar că sufragiul simpatiilor cu zîmbet ea îl avea, nu Sândel.

La Universitate bustul bunicului îl aștepta pe Sândel, posomorîndu-i treptat tinerețea, făcîndu-i-o să fugă de oameni și de vieață, sălbătăcindu-i-o în învățătură. Căci de-atunci începuse drama, reputația lui crescîndă devenind cîmpul de luptă dintre bunicul și tatăl lui. „Seamănă cu bunicul" nu mai era un mod de a-l descifra pe el, cu juxtă, ci procedeul laș și perfid deopotrivă, de a-i spune'n față că tatăl lui nu merită să aibă un astfel de fiu.

„Vîndut jidanilor", se murmura despre Nini, de cîte ori pleda într'un proces evreesc cu răsunet, cașicum a-ți vinde munca specializată — altă marfă — și evreilor, ar însemna să fii vîndut lor. Alții rîcanau: „Omul lui Ichi Iancu". Alții pomeneau despre biroul din Ștefan cel Mare, c'un gest explicit al mînii dusă la nas. De sigur, nu în fața lui Sândel. Numai în coastă. In față, toată lumea îi făcea elogii: lui, nepotul bunicului, saltul peste tată.

Creștea involuntar cu el și'n el sămînța răsbunării celorlalți împotriva vieții lui Nini.

Răsbunare? Sau dreptate? Ponegrire? Sau adevăr? Intrebări care-l chinuiau ca pe Hamlet: „Nu știi, Horatio, cît e de bolnav totul în jurul inimii mele".

Fugea de oameni, se temea de vieață, totul era bolnav în jurul inimii lui.

De mult se pregătise pentru vieață altfel decît camarazii lui. Căci nu vedea în ea petrecerea cu cîntece, femei și cupe, ci o luptă înaltă, cu un steag. Invățase fără vanitate, pregătindu-și sufletul și mintea cum un oștean și-ar ascuți și netezi cu evlavie spada, platoșa și zalele cruciadei de cîndva. Fusese drept în el, ca un soldat în șea, dorind plecarea, așteptînd-o. Și toate acestea deveneau ca Făt Frumos într'un „a fost odată", clipe de poveste, fluturi vechi de lampă cu bunică și nepot.

Căci răsuna mereu din urmă:

— Spune și tu, Sândel? Tatăl tău se face de rîs la bătrînețâ...

Vorbele mamei lui, care dăduseră glas unor gînduri nemărturisite.

Și ca feciorul de împărat, întîmpinat de un balaur la fîntînă, dăduse îndărăt, venind acasă, nu fiindcă se înfricoșase de balaur — ca 'n poveste — ci tocmai fiindcă se temuse ca spada ridicată să nu lovească în tatăl lui.

Mereu venise acasă mai învins, fără să lupte.

Ș'acum, din odioasa gură a lui Pathan Kalerghi, sfatul „părintesc":

— Să semeni cu bunicul dumitale.

Iată cum intra în magistratură: pe-o ușă care se închidea tatălui lui, pălmuindu-l. Nini spunea despre Pathan: „un vierme". Și totuși, el, fiul lui Nini, acceptase ca Nineia să-i solicite „înalta intervenție" pentru „viitorul lui". Cu mîna mîndră a Nineii nu cerșise însuși el dela un răuvoitor al tatălui lui?

— Urît! Urît! Urît!

Pe nesimțite, exclamația gîndului devenea vorbe pe buzele lui. Fără să-și dea seamă, mergea din ce în ce mai repede, vorbind. Trecătorii întorceau capul după el. Era singur cum numai bătrînețea orbului a

„Și cum îl rod păduchii, cîteodată,
Pe dedesubtul platoșii domnești,
Prințul te simte, spadă fermecată,
Prinsă de șold, c'ai tremurat și crești".

Răsbit de umilință, era cu toată tinerețea lui în splendoarea medievală a versului lui Arghezi, ducîndu-și sufletul pe-un bulevard al Bucureștiului, pe care ceilalți plimbau doar pași de primăvară, fete, cîni și flori. Era o înflorire și în aer. Galben, soarele lucea de-asupra primăverii, ca o floare galbenă în părul unei fete care cîntă.

Nu, Dumnezeu nu era numai în biserici, prelins spre oameni cu amintirea sîngelui Celuilalt. Și primăvara nouă era o fiică a lui Dumnezeu, aplecată cu flori asupra pămîntului. Și Săptămîna Patimilor, dar și-a primăverii.

Se opri deodată, ridicîndu-și capul în sus, ca cineva care privește sborul cel înalt, cu glasuri în lumină, al stolurilor primăverii. Alți trecători făcură la fel, crezînd că se vede ceva. Nu se vedea nimic, decît cerul. Ceilalți plecară, ridicînd din umeri. Rămase așa cîtva timp, fără gînd, numai în spațiu, ca o fereastră deschisă pe malul unei mări descoperite.

* * *

— Sândel!

Tresări, clipind.

Un automobil se oprise, frînînd brusc. Nini sări tinerește, luîndu-l pe Sândel în brațe.

— Tu la București, Sândel? Fără să-mi scrii? Fără să-mi spui? Băiatule, — băiatule, ce plăcere!

— Eu credeam că ești la Iași...

Se uitau unul la altul, descoperindu-se în lumina nouă a primăverii. Ochii lui Nini străluceau, oglindindu-și băiatul. Dar era tare bătrîn la nunta luminii cu cerul. Neras, obrazul slab albise ca al salahorilor care despică marmură. Și mînile lui pe umerii tinereții lui Sândel erau ostenite cu mîndrie, ca mînile unui moșneag pe spada luptelor de altădată.

— Ucule...

Mîna lui Săndel îl ajută să se urce în automobil. Se sui după el.

—Ce cauţi la Bucureşti, Săndel ?

Săndel se roşi, se roşi, neputinţa de-a minţi gonindu-i tot sîngele la cap.

— Lasă, băiatule, zîmbi Nini cu veselie şi orgoliu. Cît mai stai ?

— Pînă diseară.

— Bravo, Săndel. Plecăm împreună. Parcă am avut o presimţire. Uite, am reţinut o cabină la vagonul de dormit; numere bune, Săndel, 13 şi 14: abataj. Tu jos, tata sus. Ce să-ţi ofer, Săndel ? Unde-ai mîncat ?

— Nu ştiu cum se chiamă. La o cafenea.

— Vai, băiatule-băiatule, şi să nu-mi spui. Să-ţi dea tata o masă la Capşa cu ceva stridii şi vinuri bune... Unde te duceai ?

— Nicăieri.

— Bravo. Facem vre-o două curse la nişte bandiţi de clienţi, şi mergi cu mine la Capşa. Trebue să te cunoască cei de-acolo. Mînepoimîne te văd şi pe tine la Bucureşti, mare avocat. Să vadă ei atunci!... Bine-mi pare, Săndel. Ce fac cei de-acasă ?

— Bine... Ştii...

— Răbdare, Săndel, şi se descurcă toate. Ţie-ţi cumpăr casă la Bucureşti. Iaşul nu-i pentru tine, nici pentru Catiţa. Vreau să debutezi strălucit într'un proces cu răsunet. Găsesc eu pentru tine ceva vrednic de valoarea ta. Şi-ţi torn, Săndel, un biurou, să vezi tu, Săndel, ce ştie tata! Am proecte mari pentru tine... Măi, băiatule, cînd te-oi auzi pledînd pe tine, să-mi iau ciolanele în spinare şi să-mi spun: L-ai auzit, l-ai văzut, de-acuma du-te, moşule, la baba ta, şi lasă-l pe el.

Era ceva atît de copilăresc şi proaspăt în ochii bucuriei lui vizionare, încît Săndel se simţea abject alături, de lut nemernic. Numai spovedania cu lacrimi ar fi putut să-l spele. Şi încă!

Se opriră în faţa unei case cu multe etaje.

— Numai un moment, Săndel. Uite un ziar, să-ţi treacă timpul.

Nini porni repede. Totuşi spinarea era încovoiată. Peste cîtva timp se întoarse gîfîind — se vede că urcase trepte în goană — cu faţa congestionată şi ochii aprinşi, ca după o discuţie violentă.

— Şleahtă de escroci!

Aprinse o ţigară, şi iar redeveni, zîmbitor, alături de Săndel.

— Aşa-i profesia noastră: luptă. Splendidă luptă, băiatule. Multe mizerii, dar superbe satisfacţii...

Automobilul gonea în goana celorlalte. Din întîmplare, Săndel aruncă o privire pe contorul taximetrului: marca 380 lei. Şi i se strînse inima şi pentru Nini — cîtă alergătură! — şi pentru cei de-acasă.

Se opriră pe o străduţă provincială dintr'alt capăt al Bucureştiului. Grădină cu pomi înfloriţi, pisică albă la soare, covoare pe frînghii, ferestrele deschise, desigur c'un miros de ceară înlăuntrul

lor. Strălucea pe-acolo, naiv, obrazul vechiu al Paştelui cu ouă roşii aşteptate de copii pe-o carte poştală colorată.

Nini desmierdă pisica şi la dus şi la întors. Dar se sui în automobil, oftînd, c'o ridicare de umeri.

— Ce să le faci ? Oameni necăjiţi! Aşa-i, Săndel, dragă. Unii vor şi n'au, alţii au şi ţin cu dinţii. Şi alţii n'au şi speră, — zîmbi el, desmierdînd, cu mîna lui uscată, mîna lui Săndel.

Automobilul se opri în faţa unei case care afirma în gura mare şi prin firmă — „Mamoş" — şi prin trîmbiţătorul modernism, înavuţirea prin avorturi. Sonerie. Ce mic şi firav era Ucu la uşa de cristal şi metal masiv! Era în el fragilitatea greerului zgribulit în fabula lui La Fontaine. Intră. Apoi ieşi, frecîndu-şi mîinile.

— „Vin sărbătorile"... Auzi! Parcă pentru mine nu vin sărbătorile!

Evident, avocatul venise cam tîrziu, după cheltuiala sărbătorilor.

— „Faut pas s'en faire"! Frumoasă vorbă, Săndel. Ştii cine o spuneau? Soldaţii francezi în tranşee. Ce să mai spui?

Astfel bătu, suind şi coborînd, la multe uşi, fără să-şi piardă zîmbetul pentru Săndel. Pînă cînd, după ce-şi consultă ceasul şi aprinse a nu ştiu cîtea ţigară — le fuma numai pe jumătate, convins că fumează mai puţin, — exclamă:

— Am devenit un mare egoist! Cu ce eşti tu vinovat, Săndel?... Şofeur, dă-i drumul la Băneasa. Să facem o vizită primăverii, Săndel.

Glumi tot drumul, explicîndu-i lui Săndel aspectele Bucureştiului, arătîndu-i localurile de petrecere. La întoarcere opri automobilul în dreptul unei ţigănci cu flori, punînd pe braţele lui Săndel un mare buchet de violete.

— Pentru cine?

— Cum pentru cine? Doar n'ai venit pentru mine la Bucureşti!

A! Ucu credea că venise pentru o fată!...

Cînd automobilul se opri la hotel Capşa, Nini se întoarse către Săndel, cu soarele plimbării pe obrazul năpădit de peri albi:

— Săndel băiatule, alerg dela şapte dimineaţa. N'am încasat un franc măcar. Dar niciodată n'am făcut o plimbare mai frumoasă. Păcat că n'ai adus-o şi pe Catiţa! Ei! adăugă el, acoperindu-şi cu mîna faţa o clipă încreţită; dă El Dumnezeu şi vă aduce pe toţi.

Plăti şofeurului. Săndel văzu. Şi dintr'un capăt pînă'n celălalt plimbarea osteni ca un frunziş de toamnă, întristîndu-se. Intrară la hotel, întîmpinaţi de portar.

— Ghiţă, spune cine-i? trîmbiţă Nini.

— Cine să fie, Coane Nini? Nepotul lui Conu Alecu.

Iară!

— Nu l-am servit eu cînd era ministru? Pe bunel, pe tată; dă Dumnezeu şi-l servesc şi pe nepot. Să-ţi trăiască şi să te'ntreacă, Coane Nini.

— Măi Ghiţă, da ceva mandate n'au venit?

— Nimic, Coane Nini.

— Mă'așteaptă cineva?

— „Dumnealor''.

Suiră scara. Trepte puține, dar Nini gîfîia.

— Tată, ai nevoie de odihnă.

— Fleacuri! N'am să mă odihnesc de-ajuns la cimitir?

Cînd Nini deschise ușa odăii, Săndel avu o involuntară mișcare de recul și nedumerire. Nu mai era fum: pîclă de ghețar, bae de abur umed, plutiri de stafii. Obrazul venit din soare și aer curat, cu violetele, se ferea de atingerea acestui fum închis și leneș, ca de ațe de paianjen, încrețindu-se repulsiv. Dar nu numai fumul, și restul deopotrivă, contribuia să dea o înfățișare de tavernă camerei lui Nini, în care ardea lumina electrică ca'n toi de noapte. Ichi, Contele, Diplomatul și Căpitanul, descheiați la guler, cu nodul cravatei lărgit și lăsat în jos, jucau poker, aplecați asupra cufărului. In dreptul fiecăruia, pe covor, cîte-o ceașcă de cafea plină de mucuri de țigară. Iar pe birou, așezată cu dinapoiul pe hîrtii, cu rochia ridicată de-asupra genunchiului, o fată cu bluză de vară bombată și punctată de sînii impertinenți ca și expresia gurii violent fardată și a nasului cîrn, își cîrpea un ciorap, gidilind cu unghiile de purpură ale piciorului gol părul unsuros al Contelui, care se alinta ca un motan scărpinat.

In clipa cînd intrară, fata sări de pe biurou, venind într'un picior — cel încălțat — cu ciorapul în mînă, gata să se agațe de gîtul lui Nini.

— Hoo, nebuno! Ce-i cu tine?

— Nini păpușo, mi se rupse ciorapul și venii să-l cîrpesc. Ș'acilea dădui de tăticu. Cine-i tipul? Frumos băiat, mînca-l-ar mama. De ce ești, mă, așa sălbatec, că nu te mănîncă Vicky!

Și pe masa de noapte a lui Nini, fotografia Catiței, într'o ramă ovală, zîmbea lui Ucu.

— Bine, mă banditilor, îi interpelă Nini, fără să se mai ocupe de Vicky; ați făcut fabrică de fum la mine'n odae?

Trecînd pe lîngă Vicky, Săndel deschise ferestrele.

— Săndel, vină la tata să-ți prezinte menajeria. Pe escrocul de Ichi îl cunoști...

— Coca Săndel! Așa un băiat frumos și distins! Bre, li se adresă Ichi celorlalți, c'un fel de dispreț condescendent; eu îl știu de cînd era așa, arătă el, desfăcînd degetele mîinii ca pentru octavă. Ți-aduci aminte, Coca Săndel, cînd îți aducea Ichi halviță matale și la sora matale? Așa o emoție am, ce rîzi, bre Vicky? Pune mîna pe inimă! Ichi-i sentimental, bre, nu damă nobilă ca tine.

— Iar faci muzică?

— Cum să nu fac muzică? Fac de-acu și beție cu șampanie. Parcă-s la nunta fetii mele!

— Ianel, ai ș'o fată?

— Da de unde să am, Coane Nini, la Iuju! Da cînd văd de-acu așa un băet, parcă am de-acu ș'o fată.

Acesta era faimosul Ichi Iancu! Nini zîmbea amical, dar fața lui Săndel, severă, punea gratii de fier între mîna lui Ichi și mîna lui.

— Asta-i Tache zis Diplomatul, continuă Nini.

Cules c'o singură privire și răsărind c'o înclinare de lîngă cufărul cu cărți de joc, în răspărul fumului tras de ferestrele deschise, Diplomatul personifica taverna, cărțile'n manșetă și cuțitul în mînecă.

— Contele, zîmbi Nini.

— Zi-i Conte și dă-l dracului. E mi, Nene Nini! Mi-mi-mi, făcu el c'o rînjire soprană, arătîndu-și talentele.

— Asta Săndel, e Căpitanul....

— Roberto-tîr-tîr, se prezintă Căpitanul c'o bătaie marțială de călcie. Și asta-i fata Căpitanului, o prezentă el. Pune-ți ciorapul, fato, vjjtt, că nu ești la manevre.

— Ei, băeți, li s'adresă Nini; ce-ați încasat?

— Coane Nini, vorbi Ichi pentru toți, ce-am încasat noi să aibă de-acu Solomon la înmormîntare.

— Cum, mă, n'au dat nimic?

— Ni-mic!

— Și mutul n'a mai zis nimic, intonă Căpitanul.

— Zău, Nene, oftă Contele, cu buza de jos răsfrîntă, clătinînd din cap a jale.

O clipă, fața lui Nini păru sculptată'n os albit, ca cele care au rămas pe un cîmp de luptă; și-o ridicase'n sus, pe-acolo unde's zeii urletului lui Oedip, dînd lui Săndel impulsul de-a-l lua în brațe, de-a-i pune mîna pe frunte, de-a-i spune: „Lasă Ucule, mergem acasă amîndoi''. Dar asta nu ținu decît o clipă. In clipa următoare, Nini își freca mînile cu furie, ca un hirurg după o operație neisbutită. Apoi oftă adînc, c'un fel de ușurare.

— Faut pas s'en faire! Bună vorbă! Ce zi e azi, băeți?

— Vineri.

— De post, Nene Nini!

— Bravo, Conte, îl aprobă Nini c'o dorință de bună dispoziție care-și căuta pretextul. Săndel, dăm biletele înapoi. Plecăm mîne. Pînă mîne s'aranjează toate. „Ce e val, ca valul trece''. Ce vrei să-ți ofer, Săndel? Un filtru bun? Un Vermouth francez? Ichi, deschide „biblioteca''. Tache, fă ordine. Cîntă, Căpitane.

— Tată, eu plec....

— De ce, Săndel?

— Mă așteaptă la Iași.

— Ei, o zi! Stai cu tata.

Cu el ar fi rămas, dar nu cu ceilalți.

— Trebue să plec, vorbi Săndel aplecîndu-și ochii spre buchetul de violete.

— Bine, Săndel, zîmbi Nini, dezmierdîndu-i obrajii. Bine, băiatule. Lasă că facem Invierea cu toții la Iași.

Săndel ieşi, abia înclinînd capul. Nini veni după el, caşicum numai la uşa odăii ar fi putut vorbi în voe cu copilul lui.

— Săndel, n'ai nevoe de bani?

— Nuu.

— Cum „nuu“? Uite biletele de „wagon-lits“. Ai o cabină pentru tine. Şi ai şi o mie de lei. Ţi-aş da mai mult, dar sunt tinichea. Ştii, ti-ni-chea.

— I-o dau mamei.

— Nici să n'aud. Mamei îi aduc eu tot ce-i trebue.

— Atunci Catiţei.

— Aa! Imediat ne gîndim şi la domnişoara noastră, zîmbi Nini c'o strălucire tînără în ochi.

— Tată, ce să fac cu biletele de wagon-lits? Le dau înapoi. Mie nu-mi trebue. Păcat de-atîţia bani!

— Săndel, nu mă supăra! Ce contează acolo cîteva sute de lei în plus sau în minus. Fleacuri! Nu-ţi bate capul, Săndel, cu astfel de bagatele. Capul tău, băiatule, e făcut pentru...

Nini nu-şi duse vorba pînă la capăt, dar gestul lui larg cosi întreaga lume pentru Săndel. Se scobori cu el, ducîndu-l la cofetăria Capşa, prin restaurant. Toţi chelnerii, în drum, îl salutau c'o respectuoasă simpatie caşicum restaurantul ar fi fost sufrageria lui cu slugi vechi. Nini le răspundea cu mîna, amical. Parcă mergea cu mîndria lui alături, răsfrîngînd-o în ochi, în frunte şi în zîmbet, căci altminteri, oglinzile îl arătau mic, slab, încovoiat şi ostenit ca cei care răsar ochiului pe la răspîntii cu un toiag şi o desagă în spate.

La cofetărie, vânzătoarele îl înconjurară, venind spre el cu o mişcare de balet.

— Băiatul meu, fetelor; azi îl serviţi pe el.

Ce bunic ideal ar fi fost, dacă Săndel ar fi avut cinci ani. Dar Săndel era înduioşat şi trist. Bunicul darnic şi copilul răsfăţat erau numai în Nini.

— Asta pentru Catiţa, hotărî Nini scoţîndu-şi agenda şi însemnînd cu creionaşul ei cutia Catiţei. Asta pentru Marica. Asta pentru Nineia. Da unde-ai să le pui, Săndel?

— In geantă, tată.

— Vai, Săndel! Se poate? Hai să-ţi cumpere tata un geamandan dela Milker.

— Nuu, te rog. E podul plin de geamandane.

— Cui semeni tu, Săndel?.. Lasă, poate-i mai bine că nu-mi semeni mie. Drum bun, Săndel. Sărută-i pe toţi de-acasă.

Il întovărăşi pînă la uşa cofetăriei. Era ceasul de fierbere şi furnicar al Căii Victoriei. Trecea ca un imens arcuş al vieţii pe o uriaşă strună a indiferenţei.

— Tată, de ce nu vii şi tu la Iaşi?

Nini ridică din umeri, zîmbind:

— Pot eu să fac ce vreau, Săndel? Joc ca ursul cu veriga în nas. Du-te cu bine.

Din fluxul capetelor cu picioare, Săndel întoarse capul: Nini îl urmărea din prag. Amurgul îi dădea o dungă de rubin ca celor care stau la gura sobei. O vorbă din mulţime îl comentă:

— Mă, ştii cine-i tipul ăla? Faimosul Nini Varlam, Casaţia escrocilor! Ce-i pasă? Capşa...

„Nu ştii, Horaţio, cît e de bolnav totul în jurul inimii mele“.

*
* *

După plecarea lui Săndel, Nini trecu din nou prin restaurant, urcînd apoi scara hotelului spre odaia lui. Faţa i se posomorîse, preocupată. Ca să poată pleca acasă, avea nevoie de bani mulţi. Măcar să poată „face faţă“, cum spunea el uneori.

Intră în odaie, ducîndu-se de-a-dreptul la pat, ca şi cum ar fi fost singur. Vicky plecase, lăsîndu-şi parfumul şi o dungă roşie pe un prosop. Cadeţii şedeau pe scaune, tăcuţi ca la Denii. Nini îşi scoase surtucul, se spălă, răcorindu-şi faţa, îşi făcu un masaj pe tîmple şi la ceafă cu apă de colonie, îşi curăţi ţigareta, luă un „Chinolax“ — doctoria lui preferată şi cînd era răcit, şi cînd nu era —, bău un cognac, încreţindu-şi faţa după fiecare înghiţitură — „se doftoricea“ —, îşi puse şăluţul pe umeri, ochelarii pe nas, tichia de lînă roşie — calota — pe creştetul capului, şi aşezîndu-se pe marginea patului, „pritoci“, cum spunea el, cele două perechi de cărţi, începînd să facă pasienţa numită „ceasornicul“.

Pe ferestrele deschise venea răcoarea înserării de primăvară, dimpreună cu svonul mare al mulţimilor. Motociclete, sonerii, motoare, cîte-un pocnet spart de cauciuc, sirene, vîjîit oprit, porniri duduitoare într'un duhnet de benzină...

Dar Nini, pe patul pasienţei lui, era într'o îngălbenită pagină a Moldovei patriarhale. Puteau să treacă vacile cu muget strîmb, venind dela păscut în fumegări de colb, cu laptele vărsat al lunii peste dealuri. Puteau să 'nceapă lămpile şi lumînările. Putea să ardă o candelă sub întunericul de aur al icoanei, şi să răsară pe fereastră, din parfumul liliacului de-o noapte, motanul de acolo, Sfirîilă.

— Nene Nini, ce făcuşi? Uite Dama: stă să pice păpuşica lîngă Fante, mînca-o-ar Nentu!

— Gura, Conte!

Gura Contelui rămase deschisă ca după un morcov scos. Fără să spue nimic, Nini luă o ţigară şi i-o vîrî în gură.

— Este? Este.

Şi ceilalţi se apropiau treptat, ca nişte mari copii curioşi, de joaca celuilalt.

— Treci la loc, Căpitane.

— Stăpîne! protestă Căpitanul.

— Vorba, Căpitane.

— Vjjt!

— Coane Nini, nu se poate o lecuță de escrocherie la ceasornic? Parcă ce? Joci cu altul? Să spue și Tache? De ce să nu mănînci usturoi dacă n'ai musafiri?

— Still, Ichi, fără muzicuță.

— Iaca am tăcut. Parcă ce? Am vre-un interes? Busuioc la biserică!

— Tache, te-aud!

— N'am spus nimic, Maestre, mă uit.

— Gîndești la spatele meu, Diplomatule! Imprumută-i și Contelui o lecuță de creer la imitație!

— Tache să-i împrumute? Eu să-i împrumut. Sunt deacu o leacă de capitalist. Da de ce să-i împrumut dacă nu cere? Și de ce să ceară dacă nu-i trebue. „Conte, vrei o damă" ? „Protos, zice Contele". Cavaleeer! „Conte, vrei un sutar"? „Poți să dai și doi", zice Contele. „Nu vezi? Am o păpușică". Băiat delicat! „Conte, vrei o țigară? Fumez ș'un pachet", zice Contele. Așa un filantrop! „Conte vrei de-acu o bucățică de creer"? „Pané"? zice Contele. Băiat bun! Este, bre? Este. Nu-i, bre Conte, da ce-ți trebue? Ce, ești jidan?

— Căpitane, du-l la Comenduire!

— Iaca tac la domiciliu.

Dar dela o vreme tăcură toți, concentrați, aplecați, pasionați, urmărind roata cărților în care parcă începea s'apară curcubeul. Un foc la care ar fi stat, poposind, sau un sfat în șoaptă, nu le-ar fi dat mai mult aceiași expresie. Aveau necazuri toți, pe umeri și în spate. Le uitaseră. Ziua de mîine venea fără surîs. Nu o vedeau. Erau cu toții roși de vîrstă, boli și de păcate. Dar *credeau*. Credeau în Dumnezeu cel numit noroc, care apare nu'n biserici, ci oriunde, pe o stradă, într'o crîșmă, sau în floarea-soarelui de cărți de joc a orniciului lungilor ș'anevoioaselor pasiențe.

— Mi-mi-mi, — ciripi Contele, cu toate privighetorile în delir. Nene Nini, să te sărut!

Il sărută pe Nini, apoi pe ceilalți, dansînd ca paparudele. Zîmbeau cu toții, c'o lucire de-adorare în ochii lor, care-amintea privirea Magilor ajunși la Staulul luceafărului călător.

Nini rîdea într'un suspin de ușurare, descărcat de toate, tînăr, iar, ca Faust.

Ce se întîmplase? Eșise — fără „o lecuță de escrocherie" — cea mai grea pasiență. Altă loterie, nu. Dar norocul își arătase fața rotundă, cîntîndu-le în față: cucu. Era de-ajuns.

— Mă băeți îi interpelă Nini, aprinzînd o țigară, mi-a venit un fleac de foame. Ce s'aude?

— Bună vorbă, Sfinte Nene, se plesni contele cu palma peste obraz. Oleo, ce-ași mînca!

— Postește, Conte, nu spuseși că-i Vinerea Mare, se stropși Căpitanul. Vjjt!

— Măcar o iahnie, mă, și niște murături. Mă tae, mă, la inimă!

— Se aprobă, Conte, — vorbi Nini care lipsit de poftă de mîn-

care, se entuziasma întotdeauna de pofta altuia, însușindu-și-o. O iahneluță de fasole și niște murături cu usturoi. Ca la noi la Iești, Iancl! Ai tăcut, muzică dela penetenciar?

—Ce tăcere, ce penetenciar, ce iahnie, Coane Nini? La Iuju! Are să postească Ichi, fiindcă Măria-Sa Contele de mațe goale îi creștin de-acu la burtă? Aduc eu post cușer dela Mînăstirea Văcărești. Așa un ficat de gâscă are un jidan de-acolo, să crezi că vine cu vagonul ministerial dela Călimănești! Ș'o lecuță de pastramă. Ce pastramă? Mănînci o felie și ești de-acu poet! Mănînci două, și ești de-acum Hu-hăm! Mănînci trei, și ești de-acu rabin! Mănînci patru, și ești de-acu purăț! Mănînci cinci șase, șapte, opt, nouă, zece—douăzeci, și ești de-acu porc sadea, ș'ai vrea să mai fii, și nu mai poți! Ce pastramă? Messalină, bre! Și niște răcituri de porc. Ce, bre, voi credeți că porcii sunt antisemiți? Intreabă-i, bre, dacă-i mai bine undeva decît în burta jidanului!

— Tache, tu adă niște „Pinot" dela Domeniile Coroanei.

— Aduce Tache Pinot? Pinot! Bre— bre! Băutură bițivă! Da are Ichi o sticluță de Pinot dela Domeniile lui Manaș, zice el că-i Cotnar, da de ce să nu fie și Pinot?

— Și eu ce s'aduc, Nene? O păpușică?

— Fără păpușele. Azi îi post.

Ichi și Diplomatul plecară după vin și aprovizionare. Porni și Căpitanul: să le ajute la gustat. Plutea o bucurie juvenilă ca într'o mansardă studențească.

Contele fredona suit pe marginea ferestrei, zîmbind dela Capșa păpușilor de pe Calea Victoriei. Este? Este.

In biserici începeau slujbele. Cerul își aprindea stelele. Venea în lotcă nouă tinerețea lunii, printre alb de nuferi.

— Noapte bună, Uceule.

Nini se deșteptă zîmbind fotografiei Catiței. Adormise zgribulit în șăluț, pe marginea patului. Venea dela Iași, de-acasă.

Pasiența nu mințise.

IONEL TEODOREANU

Fragment din romanul „Fundacul Varlamului", care va apărea la editura „Cartea Românească", în cursul lunii Octomvrie.

SEMN

Prin cristal svonește clopotul scufundat
ca prin vis atins de aripa timpului
singura care pogoară'n sbor întors
spre basmul adîncului, sub liniștea iazului.

Sunet stins, nălucit în abisuri
unde flacăra se țese lîngă undă,
legănat de ruga mîinilor fluide,
sol dintre fantome verzi și umbră,

lung fior prin toamnele adunate
tremuri în cercul de aur al frunzelor....
A fost adierea dintîi, a fost prevestirea
destinului, sau suspinul antic al blestemului.

Crește de atunci, în ascultarea mea
cu ecoul orelor necunoscute
cu regretul amintirilor nedeslușite
cu teama care apropie și desparte.

Glas din corul de taină desprins
goluri urnind, goluri unind în lunecarea ta departe
ce legendă'n lacrima ta sună spart
ce chemare duci din moarte pentru moarte....

VESPER

Seară de semne stelare
claruri de lumi fără nume
largul în ambru și'n jar e,
thalassa'n ritmuri apune.

Vocile sfînt de curate
frunțile pure și ochii,
cugetul gol și curat e
clopote cînd legănate
trec în nunteștile rochii.

Ora fîntînilor lunii,
înger, șoptește prin umbre
vorbele rugăciunii
netălmăcite și sumbre.

T U Z L A

Val pal, stîncile arse,
albastrul sat într'un inel de var.
Femeile țărmului au obraji de mărgean
și se vînd pe strass și suliman.

Vreau să rămîn, aci, la Tuzla
lîngă valsurile moarte 'n Casa Albă
cînd pleacă școlarii rahitici
și'n plajă sîngeră macul sălbatic
chiag tușit în amiaza fragedă.

Seara bate semne din far
peste goarnele vagi de apă
cînd se întorc pescarii cu stele pe mîini
și trec vapoarele și planetele.

C H E I

In portul vechi pogoară arborii numai noaptea
din umbră se aleg păunii cu aripi de vînt,
aici se sfințesc stelele fără pînze ale trecutului.

Cum s'a ivit de nicăieri în locul
unde s'au limpezit și au zăcut furtunile
corabia-fantomă cu fulgerul ei mort
scăldată în veninul verde al orelor?

Rar, în vioara de pămînt a digului
fiorii aiurează aria frigurilor.
Stîncile pasc sub veghea farului orb,
liniștile visează talazuri lungi de sunet,
pe treptele de mătasă s'au prăfuit lunar

E somnul lanțurilor roșii prin stingerea vremilor
e toamna pietrelor în podgoria besnelor,
e ochiul de cocleală al veșniciei
în care s'au înecat poveștile.

La judecata din urmă
de-aici au pornit sicriele.

ION VINEA

POEZIE

Evoluţia industrială schimbă pînă în rădăcină condiţiile de vieaţă ale poeziei; progresele tehnice omoară unele versuri, dînd e adevărat, drept la vieaţă altora. Cunoaşteţi frumoasa strofă de Laforgue:

> Grand père se penchait
> Là, le doigt sur la tempe,
> Soeur faisait du crochet
> Mère montait la lampe.

Ultimul vers, atît de viu pentru cei din generaţia mea, e complet decolorat pentru cei din generaţ a electricităţii. In copilăria mea lampa era lucru tabu, căci ţi se repeta cu insistenţă că, dacă o răstorni, poţi să dai foc casei. Ea avea farmecul şi prestigiul oricărui izvor de dezastre posibile. Ce gros e subliniată afectiv pentru noi toţi fraza: „ia vezi!... filează!...". Căci filatul e lucru amuzant: dacă ţine destul începe să ningă în odaie cu fulgi negri. Ridicarea fitilului e un gest magic între toate: în odaie pluteşte melancolie, nu ştii de ce. Deodată o mînă se întinde spre şurubul lămpii, şi îndată se face frumos şi lumină; înţelegi că adineaori era întuneric şi de acolo pleca tristeţea. Astfel gestul de a ridica fitilul a fixat toată atmosfera „familie în jurul mesii, seara". Bănuiesc că electricitatea e o sursă prea comodă de lumină; ea trece neobservată de copil şi de aceea nu oferă un succedaneu poetic pentru lampa de petrol.

Şi aşa, pentru lumea de azi „mère montait la lampe", e un vers mort. Cîte efecte poetice n'or fi murit la fel, din generaţie în generaţie, decînd se scrie poezie?

*
* *

Un scriitor merge spre casă; o mulţime de idei „bune" îi trec prin minte şi scriitorul îşi zice: „Cum ajung acasă le notez; şi ca să meargă uşor, le notez chiar în termenii în care le-am gîndit". De geaba! Abea a luat creionul în mînă şi gîndurile au amuţit.

De ce nu poţi niciodată să scrii cu aceeaşi uşurinţă cu care ai gîndit, oricît te-ai hotărî să nu schimbi nimic? Pentrucă, chiar în gîndurile cele mai vorbite, se strecoară goluri care nu se fac simţite decît în faţa hîrtiei. Crezi că ai gîndit în vorbe; în realitate erau cuvinte semănate rar pe un fond de „gîndire pură". Să imaginăm următoarea experienţă, irealizabilă, din nenorocire. Să zicem că cineva se obligă pe sine, încă din copilărie, să gîndească integral şi exclusiv în cuvinte. Cred că exerciţiul acesta prelungit zeci de ani, sforţarea continuă de a da expresie unor fenomene esenţial obscure, ar avea drept rezultat un om foarte deosebit de ceilalţi. Sub stratul subţire de conştiinţă raţională, e un haos obscur, o magmă opacă şi informă, care fierbe şi bolboroseşte un fel de limbă inarticulată. Omul care ar exprima totul ar organiza poate raţional incoherenţa de care adera conştiinţa lui. Intunericul din care ne izvorăşte gîndirea s'ar lumina pe încetul. Omul nostru s'ar preface în Monsieur Teste. Ştiţi că Monsieur Teste avea spiritul de sticlă, se putea contempla dintr'o privire dela un capăt la altul. In inconştientul lui pătrunsese lumina.

Fiinţa aceasta, atît de luminată, ar cunoaşte oare poezia? In orice caz nu poezia noastră. Poezia noastră e un joc de umbre, a lui ar fi un joc de lumini colorate.

*
* *

Ceva despre poezia comestibilelor. Intr'un cîntec de jale lăutăresc e vorba de moartea unei fete chiar în ziua nunţii şi de durerea familiei şi a nuntaşilor: („Mama plînge, tata plînge, iar mirele varsă sînge").

La sfîrşitul cîntecului, moarta însăşi se jeleşte către mama ei, astfel:

> Udă-mă mamă cu vin
> Că de acuma nu mai vin.
> Udă-mă mamă cu apă
> Ca să putrezesc în groapă.
> Udă-mă mamă cu bere
> Că de acu nu-mi dai avere.

Udatul cu bere sună delicios de ridicol, cel cu apă sau cu vin nu. Experienţe similare te conving uşor că simţul nostru poetic reacţionează tot atât de deosebit faţă de toate comestibilele. Curios, sunt articole de băcănie mai mult sau mai puţin poetice, altele cu totul prozaice. Principiile care hotărăsc de poezia sau proza bucatelor sunt, cred, multiple. Aci enumerăm şi analizăm cîteva din ele:

Vechimea e o mare dispensatoare de prestigiu, între altele, poetic. In ţara noastră berea e lipsită de acest prestigiu; acolo unde are vechime şi tradiţie numele ei nu sună de loc ridicol în poezie: vezi

baladele germane și engleze. Vinul s'a băut încă dela Noe, de aici noblețea și prestanța lui literară. Mierea, (Où l'Hybla plein de miel mire ses bleus sommets), untdelemnul și uleiurile în genere au o aromă literară de antichitate greacă sau biblică. De altfel, e de remarcat următorul lucru: oricît de veche ar fi o substanță, ea rămîne tot prosaică, dacă a devenit comestibilă abia de curînd; e greu să imaginezi ceva mai străin de poezie decît apele minerale Borviz, Matilda etc., doar sifonul le întrece), cu toate că existau și sunt cunoscute de cînd lumea; esențialul e că nu erau o băutură răspîndită, ca astăzi.

Alt izvor de poezie: originea naturală. O mîncare sau o băutură sunt cu atît mai poetice cu cît datoresc mai puțin industriei omului. Eu găsesc foarte multă poezie dulceței de chitră; lucrul nu rezultă atît din frumusețea cuvîntului „chitră'', cît mai ales faptului că, gustul, consistența și aroma ei neașteptate îi dau ceva „salambist'', un parfum de orient sau de Sud. Dulceața de chitră e o ușoară aluzie la niște țări însorite, depărtate și vechi, și mulți din cei cărora le-am împărtășit impresia mea, mi-au dat dreptate. Occidentalilor le dă această impresie dulceața de trandafir. Un francez mi-a istorisit că gustul acestei dulceți nu-i place, dar, găsește multă savoare orientală în a mînca trandafiri.

Și totuși: „dulceață de chitră''! Hotărît, nu sună „poetic''! Nenorocirea ei e că e o dulceață, deci, rezultatul unei operații complicate în bucătărie, pe „mașină''. Dacă dulceața de chitră ar crește pe cîmp sau în pădure, ați vedea cît ar fi cîntat-o poeții.

Din aceeași cauză poezia se acomodează mai bine cu fructele sălbatece, ca fragii, decît cu cele cultivate în grădină, cum sunt căpșunele. Tot de aci rezultă superioritatea fructelor în general asupra altor articole de băcănie: salam, slănină etc.; de aci și nu, cum afirmă unii, din faptul că fructele sunt mai frumoase. Carnea crudă și peștii, lucru simțit de pictori, au tonuri tot atît de frumoase ca fructele; șunca proaspătă poate fi de un roz tot atît de suav ca și cireșile, și totuși, vă dați seama, desigur, cu cît rămîne mai prozaică decît ele. De altfel aci intervine și faptul că slănina, carnea și celelalte sunt hrană substanțială, pe cînd fructele sunt un lux. In general, cu cît o mîncare e mai sățioasă, cu cît, mai ales, e mai grasă, cu atît e mai nepoetică. Proza grăsimii e cauza unui contrast curios, acel între măslini și măsline. Măslinul e Grecia și Italia, Orientul sau măcar Coasta de Azur, pe cînd măslina din băcănie nu mai păstrează nimic din prestigiul acestei atmosfere; nu numai pentrucă băcănia ne-o aduce la doi pași și ne-o face familiară ei, în bună parte, pentrucă măslina e un fruct gras, și la grăsime nu rezistă nici Grecia, nici Italia, nici Orientul. Iar curmalele, cu toată proza numelui, și chiar în cutiile lor de băcănie, păstrează cu mult mai mult, poezia originii lor exotice, numai pentrucă nu sunt sățioase și grase.

De ce poezia se acomodează mult mai bine cu fragii și cu murele, decît cu pepenii? Bănuiesc că trebue să fie la mijloc numele lor cam

ridicol, dar mai ales mărimea lor, orice lucru cu dimensiuni neobișnuite, devine repulsiv sau caraghios și prin asta nepoetic.

In fine, alt principiu determinant e stratul social pe care îl evocă articolul alimentar. Mîncările și băuturile țăranului sunt mai poetice decît cele ale orășanului (mămăliga e mai poetică decît cornurile). Cauzele sunt iarăși multiple: cunoaștem prea de aproape pe orășean, pe cînd gîndul și sensibilitatea țăranului ne rămîn în fond, misterioase, chiar cînd trăim în apropierea lui; mahalagiul maimuțărește limba și obiceiurile clasei superioare, pe cînd țăranii au o cultură proprie autentică; pe deasupra această cultură e străveche, primitivă, din ea au izvorît toate celelalte culturi, ceea ce îi mărește prestigiul.

O altă strofă lăutărească te face să înțelegi bine cît dispreț pentru omul de mahala e în noi, uneori fără știrea noastră:

Pe o pajiște verde,
Sub un pom stufos,
Titi și Elena
Stau pe iarbă jos.

De sigur, strofa aceasta e, într'un anumit fel, frumoasă; frumusețea ei rezultă din puterea cu care evocă stratul social care i-a dat naștere (lucru la care contribue în primul rînd banalitatea peisajului și a idilii, și admirația de proastă calitate pentru natură: în ochii mahalagiului „iarba verde'', are prestigiu, în a țăranului nu, căci îi e prea familiară). Dar pentrucă evocă un strat social disprețuit, frumusețea e comică și hotărît prozaică. Dacă ar fi evocat cu aceeași putere o idilă țărănească ,strofa ar fi fost desigur „poetic frumoasă'', și nu „caragelesc''. Căci la noi în țară disprețul pentru orășeanul incult s'a agravat în urma unei întîmplări care se numește Caragiale.

O precizare îmi pare necesară. Noțiunea de „poetic'', evoluează. Dela Baudelaire încoace, poeții i-au lărgit neîncetat sensul, așa în cît, pentru sensibilitatea literară actuală, poate deveni poetic lucrul cel mai „prozaic'' (în sensul vechi). Un exemplu între o sută, versurile lui Verlaine:

Tandis que, à deux pas, dans des senteurs d'urine,
Quelque fête publique enverra des pétards.

In aceste note despre poezia comestibilelor, „poezie'' e luat într'un sens vechiu, aproximativ acel al romanticilor, de altfel marele public întrebuințează cuvîntul exclusiv în acest sens.

*

* *

O lege fundamentală biologică afirmă „ontogenia repetă filogenia''. Cu alte cuvinte, fazele evoluţiei fetusului, corespund fazelor evoluţiei speciilor dela amibă la om. Dacă este aşa atunci e foarte verosimil că copilăria repetă la rîndul ei evoluţia omenirii dela omul preistoric pînă azi. Intr'adevăr, descrierile celor care au studiat sălbaticii (şi e admis că sălbaticii sunt la fel cu străbunii noştri de acum sute de secole) insistă neîncetat asupra caracterului lor „copilăresc''. Toţi cercetătorii vorbesc de curiozitatea şi de cruzimea lor „copilărească'', de felul „copilăresc'' cum se plictisesc repede de orice lucru, şi trec la altul, pentru ca curînd să-l părăsească şi pe acela etc.

Dar unul din caracterele comune omului primitiv şi copilului, ne interesează cu deosebire. La unele triburi australiene, găsim credinţa că orice lucru cuprinde, în cantitate variabilă, un element misterios pe care îl numesc *mana*. Mana dă un fel de vieaţă ascunsă obiectului în care se află, aşa încît nimic nu e cu totul mort pe lume. Sub nume diverse noţiunea aceasta se regăseşte la foarte mulţi primitivi. Oricît de puţin ai reuşi să-ţi reactualizezi copilăria, tot ai să simţi cît de bine se potriveşte cu ea această *mana*, ai crede că „mana'' e invenţia unui copil. Sper că mai vă aduceţi aminte cum erau poate, pe atunci, „abea înţelese'', pline de înţelesuri. Orice lucru, dacă îl considerai cu atenţie, vedeai că poate fi cu totul altceva decît era în acel plan pozitiv la care, mai tîrziu, ne restrîngem cu totul. Pe atunci, mulţumită mamei, băţul se putea preface în cal şi dulapul în vizuină. Puteai, de asemeni, să consideri un obiect pe planul magic fără să-l prefaci în alt obiect anumit; simţeai doar că acum lucrul e vrăjit, că are posibilităţi multe dincolo de cele admise oficial (adică în lumea celor mari).

Astea toate, mai tîrziu, foarte cu greu le mai poţi reînvia, căci cu încetul lumea şi-a pierdut mana, s'a uscat şi a devenit ce o vedeţi: o lume plată, familiară, „pozitivă''. Iar rămăşiţele feeriei cu care începe vieaţa sunt *sentimentul „poetic''*.

Unii părinţi se bucură cînd văd că copii lor fac poezii sau cel puţin le plac poeziile. In realitate astea sunt semne că copilul *nu* e dotat pentru poezie, căci în calitatea lui de copil, ar trebui să vadă lumea atît de „poetic'', încît să nu înţeleagă poezia noastră, aşa cum nici noi nu o mai înţelegem pe a lui.

Pe neaşteptate un parfum sau un gust te emoţionează adînc; simţi că parfumul sau gustul fac aluzie la ceva din trecutul depătrat, şi că acel ceva, odată invocat, luptă să-şi facă loc pînă în prezent. Ades, dacă îi dai ajutor şi te căzneşti puţin, amintirea se realizează. Ai să constaţi astfel că majoritatea acestor *bouffées de passé* vin din copilărie. Pretind că, dacă consideri cu atenţie nuanţele sentimentale ale unui astfel de adieri din copilărie şi dacă le compari cu aşa numitele „sentimente poetice'', ai să simţi că aceste din urmă rezultă dintr'un fel de atenuare, o sărăcire şi o falsificare a atitudinii afective copilăreşti; că în copilărie găseşti singura şi adevărata *poezie pură*.

Am spus că sărăcirea se face cu încetul, în prima tinereţe omul trece printr'o fază intermediară interesantă: la această vîrstă vieaţa ţi să prezintă din cînd în cînd, ca şi cum n'ai trăit-o ci ai citit-o într'un roman. Ai 17 ani, intri într'o cofetărie şi te aşezi la o masă. Deodată faptul acesta îşi pierde realitatea prozaică, şi ţi se prezintă ca povestit sau citit: „tînărul intră în cofetărie, se aşează la o masă şi rămase cufundat în gîndire''. Sau, o fată de 17 ani, aranjează flori într'un vas; deodată simţi din atitudinea şi din zîmbetul ei, că se consideră „fată aranjînd flori''. Cel pentru care se joacă scena sau se povesteşte povestea e nedeterminat; nu ştii nici dacă acela eşti tu însuţi sau altcineva.

Fenomenul se realizează în prima tinereţe mai ales cînd îţi închipui viitorul tău. Foarte des în acest caz iei atitudinea de cititor de roman. Şi e semnificativ că nu toate vieţile pe care ţi le atribui în închipuire sunt glorioase, te vezi cu plăcere, spre pildă, ducînd o viaţă mediocră într'un oraş de provincie; da, dar e o viaţă de provincie balsaciană.

Probabil că romancierii şi poeţii păstrează toată viaţa capacitatea aceasta de a literariza realitatea.

Frumuseţile poetice sunt aşezate ca în straturi. La fund frumuseţile cele mai autentice: *frumuseţile misterioase*, vreau să zic acelea care nu-şi găsesc explicaţie în sensul sau sunetul cuvintelor care le întrupează. Căci explicaţia e ascunsă în adîncurile copilăriei, cine ştie prin ce întîmplare o fărîmă de *mana* a rămas agăţată de acea împreunare de cuvinte. Bineînţeles ele nu sunt frumoase decît pentru un singur om, desiluzionat de cîte ori încerci să faci şi pe altul să admire o „frumuseţe misterioasă''.

Sunt alte frumuseţi, poetice care sunt explicabile, fără totuşi să piardă contactul cu copilăria. Un exemplu: La jeune Parque, se adresează stelelor cu versul:

„Tout puissants étrangers, inévitables astres''.

De ce îmi place atît de mult versul acesta? Incercînd să răspund la întrebare mă găsesc în primul moment în faţa impresiei vagi că versul trăeşte în mine ecouri foarte diverse şi totuşi foarte consonante. Cînd reuşesc apoi să disociez impresia globală, iată ce găsesc: mai întîi versul exprimă admirabil (pentrucă în foarte puţine cuvinte) un contrast care a dat naştere poate astrologiei şi care azi îi face farmecul: pe de o parte, stelele sunt tot ce poate fi mai străin de noi, pe de alta ele au, cum zice tot Valéry, „je ne sais quoi de pur et de surnaturel'', care e extraordinar de atrăgător, care a hipnotizat pe unii şi i-a făcut să creadă că soarta oamenilor e determinată de stele. Joacă un rol mare iarăşi frumoasa so-

noritate a versului. Dar mai e ceva. „Tout puissants étrangers'' îmi amintește de o carte de de mult: O mie și una de nopți, aranjate pentru copii. Era desigur acolo vreun Abu Hassan sau un Ali-Baba, care se adresează unor străinî cu vorbe asemănătoare. Și consonanța presimțită era între astrologie și orient (care e leagănul aceleia).

Credeam că frumusețea de nuanță orientală a lui „Tout puissants étrangers'', mi-e particulară; am avut însă plăcerea să constat că și alții o simt la fel și că „Tout puissants étrangers'', nu sună numai pentru mine a orient. Bineînțeles, în ocazii ca acestea trebue să fii mulțumit dacă obții aprobarea a cîtorva înrudiți cu tine ca gust și cultură literară.

Ajungem în fine la al treilea strat de frumuseți poetice; e vorba de acela pe care ți l-ai asimilat nu în copilărie ci în prima tinerețe.

Opresiunea socială în care trăim continuu, și mai ales ca tineri, ne determină gustul într'o oarecare măsură. Simțul nostru estetic își asimilă măcar o parte din ce e silit să înghită.

In prima tinerețe, cînd vanitatea e atît de puternică și cînd se formează definitiv spiritul nostru, punem frînă gusturilor estetice compromițătoare și subliniem în noi cele care ni se par de laudă. Apariția plăcerilor estetice decorative ne măgulește și le cultivăm cu solicitudine; dimpotrivă facem pe distrații și întoarcem capul îndată ce o plăcere compromițătoare vrea să răsară în noi. E clar că în aceste împrejurări primele vor prospera, cele de al doilea se vor atrofia.

Sunt rari acei care posedă predilecții naturale destul de marcate, un gust propriu destul de viguros, ca să reziste tuturor sugestiilor, astfel ca admirațiile să le rămînă pur mincinoase sau cu totul sincere. De obiceiu ele sunt un amestec de adevăr și grimasă.

IOAN D. GHEREA

TEZE ȘI PARANTEZE

EPISTOLARE

... Prea bine face că numai foarte rar își aduce aminte să răspundă și la scrisori de acele prin care nu i se aduce la cunoștință că a mai fost cooptat într'un consiliu de administrație, că e așteptat să vie să-și ridice tantiemele, că în unanimitate o doctă societate l-a admis în sînul ei, că este stăruitor rugat a prînzi în societatea unor persoane amusante și vesele și că 'i se va socoti ca un semn de mare favoare faptul de a consimți să ia parte la o petrecere minunat orînduită, unde poate fi sigur că nu va avea neplăcerea să întîlnească măcar un singur om cu fața brăzdată de griji.

Și acuma, să fim drepți.

Nu doar că în lumea asta de urcușuri și scoborîșuri, toate deopotrivă de nevisate, l-ar interesa numai și numai onorurile, sinecurile, cîștigurile obeze și totuși ușoare, mesele copioase și prelungite, plimbările apolinice pe „aleea filosofilor''.

Tocmai dimpotrivă. E personificarea desinteresării, modestia în carne și în oase, un fanatic al justei proporții, un delicat înțelegător al celor fără de liniște. Iar înainte de-a accepta cu drăgălașă simplitate darurile epicuree ce i le aduce din belșug viața sa intrată în sfîrșit în zodia bunei conjuncturi, e în primul rînd un subtil cizelar al frumosului sănătos și onest, un meșter de frunte al conversației alese, sclipitoare de inteligență, farmec, amicalitate.

A-l înfățișa sub chipul egoistului impasibil, care tot timpul se gîndește la satisfacții de sibarit nepăsător, ar fi deci să i se facă o nedreptate, o urîtă nedreptate. A trecut el însuși prin nevoi și strîmtorări, care nu o dată vor fi luat forma cumplită a îngenuncherilor și a sîngerărilor. Este unul din acei blagosloviți ai suferinței, cari, au străbătut pînă la înțelegerea puterilor cerești, ca unii cari, după vorba lui Goethe, 'și-au mîncat pînea cu lacrimi și nopți întregi au veghiat plîngînd...

Și n'a uitat nimic din cîte a îndurat Cicatricele și crestăturile-'i vibrează și azi de o imperceptibilă melodie dolentă. Vieața îl interesează, ca și în trecut, în eternul precum și în efemerul ei. O

scrutează lucid cu o privire diamantină, și cu un auz ce nu-l înșală o percutează atent, concentrat, iar în curiozitatea cu care explorează impetuos înaltul și adîncul, e omenie, cuprindere, îmbrățișare.

... Dar atunci, cum de totuși scrisorile *celelalte* le lasă fără răspuns? Cum reușește el a face plausibilă propriei și subtilei sale sensibilități tăcerea absentă ce-o opune *celorlalți* corespondenți?

Explicația o dă de sigur spiritul acela de sinteză, propriu culmelor intîmplătoare ale vieții, care interzice de-a intra în mizeria detaliilor sau în detaliul mizeriilor.

Și de ce 'l aprob? Probabil pentru același motiv de elevațiune sufletească: Pentru a nu mă opri la detalii...

A PUTEA — A VOI

Am început — nu tocmai prea de vreme — să cunosc lumea și viața.

Prefer să se spue despre mine, cu o pronunțată oroare, că dacă aș voi, aș putea face binele cu carul, dar că, de-al dracului ce sunt, nu vreau, decît să mi se acorde lamentabila circumstanță ușurătoare că vreau, dar nu pot.

Mai bine o reputație solidă de perfectă brută decît numele de om „bine intenționat'', dar neputincios.

DILEMA

Pentru a spune (ce idee!) oricînd și oricui adevărul, orice adevăr, mă împiedic de prea multe, prea urgente, prea complicate nevoi.

Pentru a fi fățarnic prea m'a blestemat Providența cu un spor de mîndrie și demnitate.

Și scrisul cu rost mare, cere neapărat ori sinceritate ireductibilă, ori duplicitate fără fund... Cum e mai bine!

DICTATURA

Trebue constatat că numai democrații pocăiți isbutesc cu adevărat. E de ajuns să-și propue serios a trece la realizări pentru ca să și intre pe calea autoritarismului.

Autoritarismul este partea a doua și finală a fiecărei perioade democratice. Nu este negarea democrației, ci completarea și positivarea ei. Sau: completarea ei prin negațiune.

Simpla hotărîre de-a analiza strîns în punctele sale de bază conceptul democrației strict politice este pasul prim spre dictatură.

Karl Marx, cu oroarea lui de democratismul verbal era dictatorul născut. A început deadreptul cu partea a doua. Și este de înțeles pentru ce, dintre ideile sale politice și sociale, cea mai positivă, poate singura perfect afirmativă, este dictatura proletariatului. Nota bene: Marx, care toată viața lui s'a ferit ca de foc a elabora „rețete'' în vederea preparării și întocmirii mult doritului Zukunftsstaat.

Lassalle, deprins prin răsunătoarele sale succese de tribună a domina oameni și situații în virtutea puterii cuvîntului, s'ar fi dictatorizat în foarte scurt timp dacă glonțul miopului Iancu Racoviță nu i-ar fi curmat, în plină ascensiune, firul vieții. Statutul cu care și-a înzestrat partidul a fost expresia fidelă a spiritului prusian.

Tot astfel și Gambetta. Ținut a-și asuma răspunderea unor inițiative ce angajau soarta patriei și a democrației renăscute, s'au deșteptat într'însul veleități autoritare înainte încă de a fi avut timp să treacă la înfăptuiri.

Istoria democrației este în același timp istoria dictaturii.

In dictatură se verifică și se totalizează rezultatele viabile și evoluabile ale democrației, netezindu-se organic drumul spre altele noi. Fluxul și refluxul aceluiași curent.

COMPLEXUL... SUPERIORITĂȚII

Dacă intelectualii evrei s'ar putea hotărî să nu mai fie toți la olaltă geniali, adică exemplare unice și epocale, începutul și sfîrșitul creațiunii, ci simpli oameni de talent care nici nu revoluționează gîndirea, nici nu și-au locul asigurat în primele bănci ale eternității, mult s'ar mai schimba în bine, cel puțin de aci înainte, soarta evreimii.

Prea multe genii în neamul meu. M-ași mulțumi cu cîteva inteligențe ordonate, bine mobilate, libere de complexul superiorității.

VIOLENȚII

Violența o stare de spirit primară? De mirare că nici acum nu se observă încă îndeajuns ce lucru complex este.

Inainte de toate, înăuntrul violenței e instalată foarte comod, cu sau fără știrea ei, frica. Frica retrospectivă de cele deja întîmplate și frica anticipată de cele ce s'ar mai putea întîmpla.

Odată apărută violența este un semn sigur că opera devastatoare și descompunătoare a panicii a și început.

Să fim blînzi și îngăduitori cu oamenii violenți. Sunt terorizați de spaima inexorabilului, și de aceea „dau'' orbește — sub forma reacțiunii prefigurate.

Cînd se „desumflă'' sunt lamentabili. Devin sentimentali, cad în bonomie, plîng ușor, simt o adevărată trebuință de a se acuza ei înșiși și își dau toate silințele să fraternizeze cu victimile.

Violenţa este răsbunarea prin anticipaţie. Precum şi teama că în momentul psihologic ne-ar putea reţine sfiala, scrupulul. In total forma cea mai antiatică a bîţielii, — mai exact: a lipsei siguranţei zilei de mîine.

ARTA PARALELELOR

„Disraeli şi Marx". Titlul unui articol din organul parisian al emigraţiei germane.

Ciudată paralelă, — şi mai ales ieftină.

Nici nu-şi închipue Alfred Kerr, criticul ingenios atît de amorezat de particularităţile sale, cît de bine desveleşte cu găsirea şi desvoltarea acestui subiect o cardinală, dacă nu şi cea mai simpatică, trăsătură a scriitorului evreu: A fi cu orice preţ interesant, inedit, original.

De altfel, filonul nu-i epuisat! I-aşi putea oferi pe tavă un buchet întreg de asemenea paralele: Gambetta şi Lassalle, Crémieux şi Trotzki, Eduard Lasker şi Léon Blum, Heinrich Stahl şi Eduard Bernstein, Heinrich Heine şi Nachman David Bialik, Georg Brandes şi Friedrich Gundolf, Moise Mendelsohn şi Edmond Husserl, Giers şi Gerşuni, Mendelsohn-Bartholdi şi Darius Milhaud, şi aşa mai departe. In totdeauna au fost în sinul spiritualităţii evreieşti, nu numai la o distanţă de generaţii, dar şi în una şi aceeaşi generaţie, şi ca la toate popoarele de cultură, două direcţiuni mari de gîndire şi sensibilitate. Cel puţin două...

Dar ce nu se poate stabili printr'o prestigioasă aplicare a artei nuanţelor şi a antitezelor!

OAMENII INTREGI

Respectul conservatorului intransigent pentru democratul strict doctrinar, care îşi face un punct de onoare de-a pune slova mai presus de duh, nu-i de loc paradoxal. E tot atît de natural ca repulsiunea acestui inflexibil faţă de adversarul împăciuitor, să-i zicem oportunist, posibilist, minimalist, a cărui supremă mulţumire este de a putea înfăptui măcar ceva, o fărîmă, un început oricît de modest, din caietul său de revendicări.

Ştie el ce face conservatorul de baştină cînd, cu orice prilej, subliniază apăsat consideraţia ce i-o inspiră „oamenii întregi" din cîmpul advers. Oamenii aceştia întregi, pururea consecvenţi cu ei înşişi şi mai ales cu crezul lor, din care pentru nimic în lume n'ar ceda măcar o iotă, presintă pentru el avantajul fără seamăn că nu-i tulbură cu nimic excelenta lui ordine stabilită.

Ani dearîndul Ferdinand Lassalle a găsit adăpost pentru polemicile sale de o duşmănoasă vehemenţă împotriva burgheziei liberale şi democrate, exclusiv în coloanele ziarelor ultra-feudale, cunoscute mai cu seamă pentru extrema lor ortodoxie luterană, precum şi prin aversiunea lor anti-evreiască învăţată pe deantregul dela evreul Stahl, teoreticianul clasic al conservatismului prusian de cea mai intransigentă tradiţie

Din punctul lui de vedere conservatorul conştient este cît se poate de bine inspirat cînd pe oportunistul care înţelege a eşalona reformele, după împrejurări şi posibilităţi, prevăzîndu-le oarecum cu numere de ordine, îl socoteşte mai primejdios decît pe doctrinarul absolut care admite o unică şi singură metodă: Tot ori nimic.

Pentru ordinea în fiinţă, doctrinarul ireductibil este un adversar de tout repos.

RESPECTUL VORBII

Nu mă poate obliga nimeni să fiu orator, şi încă orator cu elan, care cucereşte fulgerător nu numai mulţimea, dar şi spiritele de elită. Intocmai cum nimeni nu poate să mă descînte de blestemul tracului. Sub raportul elocinţei singurul lucru ce mi l-am putut însuşi cu vremea într'o măsură apreciabilă este — curajul de a fi banal.

Ceea ce însă ni se poate pretinde pe bună dreptate nouă ăstora cari nu ne-am născut cu darul cuvîntului şi cari totuşi ţinem mortiş să acţionăm direct, oral, asupra contemporanilor noştri, este ca produsele noastre verbale, aşa cum sunt ele, să nu le încredinţăm tiparului înainte de-a le fi făcut noi înşine sau prin alţii cuvenita toaletă.

Socoteşte oare sculptorul că e mai prejos de demnitatea lui ca bustul pe care l-a dăltuit să-l curețe de tot ce ar putea să-i altereze expresia, înainte de a-l expune?

Dar oare oratorii cei mai admiraţi se dispensează ei să-şi revadă stenogramele spre a pune mai multă legătură şi disciplină acolo unde o citire liniştită şi atentă descoperă eventual vreo stîngăcie de formă sau cîteo obscuritate, sau chiar un contra-sens care lesne se poate strecura într'o vorbire liberă, — oricît de bine ar funcţiona controlul de sine în timpul vorbitului?

A improviza curgător, luminos, înlănţuit, este un noroc, o fericire, un dar ceresc, şi abia în rîndul al doilea un merit. Dar dovedeşte nobleţă reală de vrednic meşteşugar ca cele ce ai meditat şi rostit cu emoţionată convingere şi cu simpatică sfială să nu le trimiţi în lumea largă desbrăcate şi desculţe, cînd numai de băgarea ta de seamă atîrnă ca în vestmintele lor să fie linie şi prestanţă.

Există respectul cuvîntului dat, şi mai există şi respectul vorbei. Respectul vorbei tale proprii.

H. ST. STREITMAN

L U N A

Eu am învăţat la cartea asta
Basmele de aur ce le scriu,.
Trist cînd bate-oceanic şi'n pustiu,
Lung cînd lasă singe 'n lumea asta.

Urcă numai plopii, dintre noi,
Harpa 'n milioanele de şoapte,
Dar eu vreau să trec, la miez de noapte,
Cu-astă floare 'n văile de-apoi.

Vis spre întunecimea lumii moarte,
Duh spre-împărăţiile de-apus,
Trece alba flacără de sus:
Poate — altădată — mai departe.

Imn din coarde adînci i-au ridicat,
Scumpele-amintiri cu grea durere,
Dar ea trece 'n vînt peste vedere:
Nimeni — nicăerea — niciodat'.

RUGACIUNEA CU MOARTEA

Imi tremură şi visul de obid,
Dar nu-mi pot smulge ochii de pe lume:
Spre cel vîrtej înfricoşat ce fum e,
In timpul rugăciunii se deschid.

Aşa mă rog: cu duh rătăcitor
Şi între icoane 'n goană 'nsingerate,
Cu năluciri prin vorbe 'ntretăiate,
Ce tot mai amăgesc şi tot mai dor.

Duc mîna către cuget să mă 'nchin,
Dar cade peste inimă, ostenită:
E-o mare rană 'n ea, nemîntuită.
Osàna! Aliluia! Amin!

MIHAIL CELARIANU

SCENE ȘI CONVERSAȚII

Ca scăpat din praștie un moșneguț zburlit intră în magazinul de *Specialități* (cafea, bomboane, ceaiuri). Ochii albaștri îi scapără de ciudă mare.

— Pezevenchiu ista din colț vinde orice lucru cu zece lei mai scump decît aiurea!

Stăpînul magazinului tace.

— Auzi dumneata? Cu zece lei!

Negustorul strîmbă puțin în sus o sprînceană blondă.

— Orice! Zece lei mai scump! Ptiu, spurcăciunea

A stupit, s'a răsucit în loc, a eșit.

A pierit — nu mai e nicăeri.

In aer doar mai vibrează ceva: zguduirea nervoasă, pricinuită de o scenă violentă într'un teatru de păpuși.

* * *

Manucurista operează migălos unghiile unei cliente și întreține conversația:

— Dumneavoastră aveați o culoare de păr naturală, foarte frumoasă. Vă venea foarte bine.

Clienta se așează mai îndesat pe canapea.

— Și asta îmi vine foarte bine!

Fata ezită între adevăr și obligație profesională.

— Vă vine... dar era foarte frumoasă culoarea naturală...

— Lasă, Suzi. Asta-mi place mai mult și-mi vine foarte bine!

— Sigur, — capitulează Suzi. Vă aranjează minunat.

Doamna rămîne cîteva clipe pe gînduri.

— Acuma la Paris se poartă violet. Dacă l-aș face și eu violet...?

— Violet?!

— Violet! e cel mai modern. Nu cred să-mi vie rău.

— De, știu eu? Să încercați dacă merge la ten.

— Tenul meu, dragă, merge la orice. Il fac violet. Are să-mi vie foarte bine!

* * *

Personagiile: Un băețel de vre-o șapte ani, cu palton și bască *bleu-marine*. O fetiță — vre-o patru ani — toată în alb, fes de lînă împletit, cu moț enorm. Ordonanța — o ordonanță oarecare.

Stau toți înfipți în trotoar. Așteaptă ceva.

— Mergem cu Ghiță la „Lupoaica'', propune băețelul.

Fetița tace. Ochii îi fug în toate părțile. De-odată privirile i se fixează: Un fir de apă limpede iese de subt o poartă, dintr'o grămadă de omăt, curge în crețuri mărunte și vrea s'ajungă cu grabă mare în stradă, *la lume*.

— ... la crrișmă! întărește cu glas îngroșat băiatul.

Fetița s'a înșurubat însă cu temei în trotoar și tace.

— Ii foarte frumos la „Lupoaica...''.

Fetița nu răspunde nici acuma. Argumentul acesta abstract o lasă cu desăvîrșire rece. Băiatul simte punctul slab al pledoariei și adaogă:

— Ne pune patefonul...

Fata întoarce puțin ochii spre el. Băiatul înțelege că e pe calea cea bună și pune la bătae mijloacele supreme:

— ... și mîncăm roșcove!

Roșcove! Adversara e învinsă. Se deslipește de pe locul în care părea țintuită pe vecie și o ia în urma băețelului, care și pornise la vale.

Ordonanța — adică Ghiță — cu gravitatea răspunderii pentru paza integrală a celor doi copii, îi duce din urmă, impasibil, spre locul tuturor deliciilor, — la *crrișmă*, la „Lupoaica''.

* * *

In ușa unui coridor întunecos o slujnicuță — fată dela țară, de vre-o paisprezece ani — conversează pe înserat cu un domn gros de pe trotoar.

— Lasă, fetițo, ai să vezi... la mine n'ai să fii ca la stăpîn, îi explică dumnealui cu glas dulce.

Fata gurue din gușă un rîs de hulub. Ochii i se închid și în locul lor rămîn două crăpături vesele.

— Da'cum, adicătelea? Cum zici neata... că n'am să *ciu* ca la stăpîn...?

* * *

— Tu te duci acasă?

— Eu? Sigur că mă duc acasă. Tu nu te duci acasă?

— Ba... am să mă duc.

— Ei, atunci?

— Vroiam să trec pela tine..

— Bine, poți să treci. Imi face plăcere.

Prietenii tac amîndoi. Meditează. Apoi, după un timp, unul din ei începe iar vorba:

— Da' pentruce vrei să treci pe la mine, acu, la miezul nopții? Mine nu te duci la prăvălie?

— Ba mă duc. Dar vroiam să iau o carte.

— Ce carte?

— O carte, pe care am început-o la tine astă iarnă...

— Cum se cheamă cartea?

— Nu știu. Stătea pe mesuța de lîngă divan.

— Pe mesuță? Am mai multe cărți acolo.

— O carte roșie...

— Roșie? Nu era „Le mariage parfait?".

— Nu știu. Era pe mesuța de lîngă divan.

— Despre ce era vorba?

— N'am dat atenție. Era pe mesuța de lîngă...

— Las'că știu asta. Eu cred că era „Le mariage parfait".

— Poate că era „Le mariage parfait". Trec pe la tine, s'o iau.

— Acu, la miezul nopții?

— Ei, și ce? Te deranjează?

— Poate că mă deranjează. Și, dacă vrei să știi, eu nici nu *mă* duc acu acasă!

*
* *

O doamnă cu cap mare și ochi bulbucați intră, călcînd îndesat, în „salonul" plin de cucoane și de pălării al domnișoarei Betty.

— Vreau o pălărie!

— Poftiți. Avem foarte frumoase.

Vînzătoarea se agită, izbește de mai multe ori ușițele dela dulăpioarele cu pălării și scoate, în sfîrșit, la iveală o *formă* minusculă de *feutre brique*.

— Vă rog, încercați asta. E foarte șic!

— N'o încerc! E mică! Eu am turdetetul mare! *(Așa este!)*.

— Incercați atunci toculița asta...

— N'o încerc! E mică!

Modista nu mai știe cum să-și împace clienta.

— Nu vă supărați, dar cam ce fel de pălărie doriți?

— Modern!

— Cele mici nu vă plac... Avem și mari, foarte distinse. Doriți ceva cu *bor?*

— Modern!

— Se poartă foarte mult în verde și în *corai*. Ce preferați?

— Modern!

*
* *

La „Colectură".

— Mă rog, cît costă un sfert de loz?

— Ați luat dela început?

— Nu. De-acu vreau să iau. Cît costă?

— Acuma, doamnă, suntem la clasa treia. Costă șase sute de lei.

— Șăse sute? Așă scump?

Clienta lungește sfîrșitul unor cuvinte, de parcă le cîntă.

— La clasa treia atîta costă, vă rog.

— Șăse sute! Și... cît cișligă cu el?

— Poftim?

— Cît pot să cișligă cu el... dacă iese...?

— A, dacă iese? Maximum un milion.

— Ie-e! Un milion?! Și dacă cumpăr un loz întreg?

— Ei?

— Cît pot să cișligă cu el... dacă iese...?

— Luați un loz întreg?

— Da' cît costă un loz întreg?

— Două mii patru sute la clasa treia.

— Două mii patră... ts! așă scump!

Funcționarul se îndreaptă spre celalt capăt al mesei, unde îl așteaptă mai multe persoane. Doamna îl strigă din urmă:

— Domnule, domnule... și cît pot să cișligă cu el?

Dar funcționarul pe semne n'a mai auzit întrebarea, căci începe hotărît tratativele cu alt client.

*
* *

— Moș Macovei dă socoteala:

— Eu dat greșit la Cuconașu, alaltăeri...

— Ce-ai dat greșit?

— Dat greșit dela lapte... bani dat, bani a mei!

— Țiam dat unsprezece lei pentru trei măsuri.

— Eu luat numa o masura dela lipovanca.

— Atunci ai dat numai patru lei și ți-a mai rămas rest.

— Rest? Hm! Eu dat încă dela mine.

— N'ai dat patru lei pe o măsură?

— N'am dat nimica. Nu plătit atunci. Luat și asară dela lipovanca două masuri.

— Bine, va să zică încă șapte lei.

— Șăpte lei? Atîta rău! Eu dat încă dela mine. Luat de pe drum, alaltăeri, trei masuri...

— Ți-a dat duduca zece lei.

— Dat, eu spun n'a dat? La mine nu trebue. Da' eu dat bani mai mulți. Eu Duminică luat trei masuri dela moșneagu....

— Atunci îți vin unsprezece lei.

— Și zece lei dat pe drum... trei masuri...

— Aceia ți i-a dat duduca.

Moș Macovei începe să se supere.

— Ce dat duduca? Ce dat? Eu luat dela lipovanca...

— Stai Macovei, stai să scriu pe hîrtie. Cîți bani ai primit dumneata în mînă?

— Ce scrii, cucoane? Nu-i nevoe scris. La mine tot este în cap. Nu încurcați la mine. Eu dat unsprezece lei și pe urmă dat zece și pe urmă la moșneagu dat...

Cuconașul presimte că și furnisorii și banii cheltuiți pot să se înmulțească la nesfîrșire. Mai bine se dă bătut.

— Ține, Macovei, ține douăzeci și unu de lei *dela mine* și deacuma să nu mai lungești socoteala cu săptămînile.

Moș Macovei înșfacă hapsîn banii și pleacă bodogănind pe rusește:

— Sciot... sciot... Ciort bâ pobrâl tvöi sciot!

*
* *

Stăpînul și-a scos cățelul la plimbare. Il duce de lănțișor dela el deacasă pînă la prima haltă de tramvai și înapoi, de două-trei ori.

Cu cîțiva ani în urmă cățelul sărea, ca un puf alb, dintr'o margine a trotoarului în cealaltă, trecea cu temeritate strada, se întorcea în goană catastrofală îndărăt, pricinuind o grijă nebună stăpînului lui.

Acuma a îmbătrînit. S'a făcut capricios și rău, s'a mai umanizat, și-a sincronizat mișcările cu ale stăpînului...

Un vînt ușor face să oscileze o sîrmă dela electricitate. Umbra ei — peste măsură de lățită — parcă mătură suprafața trotoarului. Ai zice că un reflector detracat, în acțiune negativă, flutură un triunghi de umbră, în locul unui triunghi de lumină.

Cățelul, impresionat de ciudățenia fenomenului, se oprește în loc și mîrie.

Stăpînul, identificat cu cățelul printr'o lungă conviețuire, se oprește și el, nu pricepe tulburarea cățelului și... mîrie.

Apoi, după o mută împăcare, pornesc amîndoi — definitiv — spre casă.

*
* *

Jurnalul „Fox" anunță lansarea unui yacht nou și întoarcerea lui în port.

— Frumușică barcă cu motor!

— Asta nu-i barcă cu motor, asta-i un yacht!

— Ei, poate să fie și yacht, da-i barcă cu motor.

— Nu, Isidor, asta-i altceva... e așa, un fel de vaporaș...

— Da, da, știu. Dacă-i yacht, se'nțelege! Uite ce valuri. Astea valuri, nu glumă. Ai, ai, se îneacă barca cu motor.

— Da-ți spun, dragă, că nu-i barcă. E un fel de vaporaș...

Yachtul s'a apropiat. Se vede acuma — în primul plan — foarte mare, dar numai o parte din el. In aceeași clipă yachtul dispare de pe pînză și, în locul lui, se arată lămurit o barcă cu motor, pentru transbordarea pasagerilor.

— Iaca vezi! Ți-am spus eu că-i barcă cu motor?!

Femeea frămîntă buzele, gata să riposteze. Ea simte bine că are dreptate, dar toată discuția asta și apoi schimbarea bruscă de imagini au zăpăcit-o pînă la urmă și rămîne așa, rușinată și înciudată, cu gura întredeschisă pentru o protestare nerealizată.

LUCIA MANTU

ADEVĂRATA CAUZĂ A RĂSTURNĂRII LUI CUZA

Xenopol, explică alegerea lui Cuza în Moldova, datorită și împrejurării că el „nu s'a afirmat prea pe față partizan al țăranilor“ [1]). Exponent al micii boerimi de țară, fost militar activ, Cuza— tocmai pentru că era o figură ștearsă — a fost ridicat în domnia ambelor principate. Totuși, el n'a acceptat să fie un instrument docil, în mîna celor care, politicește, dețineau atunci întreaga putere. Deputatul Galaților, din divanul ad-hoc a fost, dimpotrivă, în timpul domniei lui, un partizan hotărît al desrobirii țăranilor. Acest fapt a contribuit în mod hotărîtor la răstrunarea lui.

Conflictul ascuțit, isbucnit între Domn și majoritățile parlamentare conservatoare, a fost prilejuit de refuzul promulgării legii lui Barbu Catargiu. Pretextul invocat de opoziție era „tăgăduirea de către guvern a drepturilor de căpetenie ale reprezentanței naționale“, „desordinea cea mare din finanțe“, „nesincera funcționare a mecanismului constituțional“ etc. Toate aceste învinuiri, pe care, alături de conservatorii din 1862, le vor aduce cu un an mai tîrziu și liberalii, erau adresate, nu vremelnicului guvern, prezidat de N. Crețulescu, ci însăși lui Cuza. Ele fuseseră aduse la cunoștința Domnului, într'un contra-proect de răspuns la mesaj, adoptat de majoritatea parlamentară, formată de astă dată din „albi“ și „roși“.

Erau reale învinuirile aduse lui Cuza, prin contra-proectul de răspuns la mesaj? Formal și în parte, da. Ceea ce caracteriza aceste învinuiri, era însă ipocrizia. Cum se putea vorbi despre tăgăduirea drepturilor „reprezentanților națiunii“, când acești reprezentanți vorbeau în numele unei infime părți din țară? Căci nu trebue uitat, că totalul alegătorilor, care prin voturile lor alegeau parlamentul, nu era mai mare de 5.000. Pe acești 5.000 de cetățeni îi reprezentau acei care acuzau atât de puternic pe Cuza, că nesocotește voința țării! Desordinea financiară? Ea exista. Dar era rodul

[1]) A. D. Xenopol, Domnia lui Cuza-Vodă, pag. 24.

cârmuirii tuturor guvernelor de până atunci, în care, deopotrivă, „albii“ și „roșii“, au fost prezenți și activi. Nesincera funcționare a mecanismului constituțional? Acuzația trebuia adusă împotriva întregului regim, care excludea dela vieața politică imensa majoritate a poporului și în primul rând, țărănimea.

Deci, toate acuzările aduse împotriva lui Cuza, nu rezistau unei critici serioase. Invinuirile trebuiau îndreptate împotriva întregului sistem pe care-l reprezentau deopotrivă toate păturile stăpînitoare și nu numai Cuza.

Schimbarea guvernului Crețulescu și revenirea lui Kogălniceanu în fruntea noului minister, la 12 Octombrie 1863, nu fac decît să adîncească conflictul între „coaliția monstruoasă“ și Domnitor. Impotriva guvernului Kogălniceanu, „Brătianu, unul din cei mai vajnici opozanți“, deschide un foc tot atât de viu, ca și împotriva celui retras. Pretextele vor fi puțin schimbate. Fondul inimiciției a rămas același: împiedecarea deslegării chestiei țărănești.

După lovitura de stat din 2 Mai, în camera aleasă pe baza noii legi electorale, nu pătrunde niciunul din fruntașii opoziției. In schimb, conflictul dintre „coaliția monstruoasă“ și Cuza, trece din parlament în publicistică și chiar în stradă. Căile alese vor fi: compromiterea lui Cuza înăuntrul și în afara granițelor țării, printr'o susținută campanie de presă și o ingenioasă țesătură de intrigi; organizarea de comploturi și lovituri de palat. Căci oamenii coaliției, cu toată lovitura de stat, nu dezarmaseră. Dacă reforma agrară, care a cruțat pînă la sfîrșit proprietatea latifundiară, (deși nu în măsura dorită de boerime), n'a putut fi împiedicată, trebuia asigurată cel puțin aplicarea ei în spiritul moșieresc. Dar mai ales trebuiau găsite noi mijloace de înrobire a muncii țărănimii. Acestea erau cele două scopuri, pe care și le propuneau reprezentanții marii proprietăți și fruntașii liberali, să le atingă, prin înlăturarea lui Cuza.

Datorită unei campanii de presă și a intrigilor țesute de emisarii coaliției, Cuza a fost denunțat în Apus, ca un om aservit politicii rusești, ceea ce a dus la răcirea raporturilor între Domnitorul român și Napoleon al III-lea. Deși intriga era grosolană, căci nu numai Austria, dar și Rusia erau ostile lui Cuza, totuși campania dusă pe această chestie n'a rămas fără rezultat [1]). De altfel, campanii alimentate cu tot atîta rea credință, pline de falsificări și neade-

[1]) „In orice caz, intrigile contra Domnitorului isbutiră a face cabinetul francez să creadă că el se aplecase către politica rusească, din care pricină, Napoleon se îndepărtă de el, ceeace contribui nu puțin la slăbirea poziției sale în Romînia“. Xenopol, Domnia lui Cuza, vol. II, pag. 53.

văruri, se duceau şi înăuntrul ţării, atacîndu-se în special persoana Domnitorului [2]).

Dar şi în alte direcţii, forţele coaliţiei erau active. Prima încercare de răsturnare a lui Cuza a fost la 3 August 1865, în lipsa lui din ţară. In complotul atunci urzit, erau amestecaţi agenţi austriaci şi ruşi, care sperau că prin răsturnarea Domnitorului şi prin tulburările interne provocate, unirea va fi sfărîmată, iar politica anexionistă a guvernului austriac, cît şi a celui rusesc, va găsi un cîmp de imediate realizări. Mişcarea din 3 August însă eşuiază lamentabil. Capii opoziţiei, în frunte cu Brătianu şi Rosetti, sunt arestaţi, fără să se înregistreze niciun protest din partea opiniei publice. Masele populare, atît cele din Bucureşti, cît şi din restul ţării, au rămas complet străine întregii agitaţii, al cărui rost nu-l puteau înţelege şi ale căror pretexte nu aveau de ce să-şi dea osteneală să le descifreze. Presa străină remarcă şi ea liniştea din ţară, netulburată de complotişti [3]). Amnistiaţi după un scurt timp de arest, conducătorii coaliţiei, urzesc la sfîrşitul lui Ianuarie, anul următor, un nou complot, care de astă dată va reuşi. Răsturnarea lui Cuza a fost o lovitură de palat, organizată prin coruperea gărzii şi a celor din imediata apropiere a Domnului. La 11 Februarie, ca şi la 3 August, poporul n'a participat, în niciun fel, la lovitura dată.

Toate afirmaţiile „Romînului", că întreaga naţie şi armata erau indignate de purtarea Domnitorului, sunt pe deantregul inventate. După cum inventate sunt şi marile manifestaţii făcute în cinstea conspiratorilor [4]).

Dacă erau juste sau nu, învinuirile politice şi mai ales cele personale, aduse împotriva lui Cuza, lucrul nu are prea mare importanţă. Căci dreptate a avut Kogălniceanu cînd, la înmormîntarea fostului Domnitor, a afirmat: „nu greşelile, ci faptele lui Cuza aduseseră a lui detronare".

Dar noi credem că răsturnarea lui Cuza nu a fost atît de strîns legată de realizările lui politice trecute. Indepărtarea lui violentă

[2]) Impreună cu presa austriacă şi gazetele infeodate politicii ruseşti, un ziar „Clopotul", apărut clandestin, insulta în mod trivial pe Cuza. Pamfletul este răspândit în Bucureşti, iar Domnitorul este numit „pungaş de cafenele". Totuşi, chiar în „Clopotul" se recunoaşte că „ne-ai dat votul universal, dar cum? Ai chemat o turmă ignorantă, care sub disciplina biciului a votat pentru creaţiunile unui dictator neruşinat". Aceste afirmaţii arată unul din motivele campaniei împotriva lui Cuza. Xenopol, op. cit. pag. 35.

[3]) „Mişcarea din 3 August, nu avu înlăuntrul ţării nicio însemnătate. Nu era o pornire obştească în masa poporului, contra regimului, ci rezultatul uneltirilor opoziţiei". Motivul acestei opoziţii? „Cele sfărâmate de Cuza, la 2 Mai". Memorial Diplomatique 8/21 Sept. 1865, în Xenopol, Istoria Romînilor, vol. XIV-lea, pag. 51.

[4]) Xenopol, Istoria Romînilor, vol. XIV, pag. 85.

de pe tronul Romîniei, îşi are o altă explicaţie. Marea proprietate era preocupată de felul în care se vor desfăşura lucrurile, după ce ţărănimea, devenită liberă, îşi va putea lucra propriul ei pământ. In adevăr, în întreaga literatură a anului 1861—64, ieşită din pana reprezentanţilor autentici ai marei proprietăţi, este exprimată în termeni categorici, alături de afirmarea dreptului de proprietate, teama că — prin desfiinţarea boerescului, — renta pămîntului va scădea, crescînd preţul muncii ţăranului, devenit liber. Intr'o broşură publicată la 1860, Barbu Catargiu, şeful nediscutat al albilor, afirmă: „Dintre toate chestiile însă... cea mai gravă, cea mai fierbinte este fără îndoială aceea a proprietăţii, sau mai bine a ţăranilor. In adevăr, această chestie apasă ca un coşmar" [1]). După reforma agrară şi refuzul ţăranilor în anul 1864—65, de a se învoi pe moşiile boereşti, coşmarul devenise realitate [2]). Asigurarea minei de lucru, în asemenea condiţii, încît să asigure marii proprietăţi vechile cîştiguri, — era problema care devenise pentru ea de o imediată şi importantă însemnătate [3]).

Asigurarea unor noi mijloace de inrobire a muncii ţărăneşti — iată ce cereau marii proprietari. Pentru atingerea acestui scop, Cuza era o piedică. Şi piedica trebuia înlăturată. Iar faptul că în fruntea conspiraţiei dela 11 Februarie, alături de oamenii marii proprietăţii, se găseau foştii paşoptişti, Rosetti şi Brătianu, — arată şi mai clar indestructibilele legături care uneau pe „albi" şi pe „roşi" în ofensiva pornită împotriva ţărănimii.

In literatura noastră sociologică s'a analizat pe larg legea tocmelilor agricole. S'au discutat şi criticat dispoziţiile cuprinse în diferitele ei articole, s'a subliniat însemnătatea măsurilor hotărîte, s'a căutat cu grijă în nomenclatura sociologică un nume adequat pentru ceea ce reprezenta ea. Dar nimeni nu şi-a dat încă osteneală să facă istoricul naşterii acestei legiuiri, atît de importantă pentru întreaga evoluţie economică şi socială a păturii ţărăneşti din Romînia. Acest istoric, este însă deosebit de interesant.

Coşmarul de care vorbise Barbu Catargiu apăsa asupra marei

[1]) Incă cîteva idei asupra proprietăţii în principate. Acte şi legiuiri, vol. IV, pag. 542.

[2]) „In ţara romînească, în primii ani care urmară după legea agrară, ţăranii liberaţi de clacă nu mai munciră de loc pentru arendaşi, ci se mărginiră a lua dela ei prisoase în dijmă, pe care le căpătară în condiţiuni mai prielnice decît din trecut". Radu Rosetti, op. cit. 442.

[3]) „La promulgarea legii de împroprietăriri, două mari interese erau în joc. De o parte, temerea proprietarilor de moşii... că împroprietărirea ţăranilor îi privează de braţele lucrătoare ce le erau asigurate prin instituţiunea „clăcii". R. S. Cîmpeanu: O ochire asupra stării sociale a ţăranilor romîni, 1872. In acelaşi timp consulul francez Tillos scria la 30 Martie 1864: „Legea rurală a produs aici o panică înfricoşătoare... Nu împărtăşesc de altfel asupra ansamblului legii opiniile exagerate ale proprietarilor", (citat în Xenopol, Domnia lui Cuza, vol. II, pag. 345).

proprietăţi. Reprezentanţii ei cer, imediat după reforma agrară, intervenţia legiuitorului. Se accentuează nevoia unei legi care să impună ţăranilor respectul învoielilor agricole. Dela început însă s'a cerut o lege specială. In raportul care însoţeşte primul proect de lege al tocmelilor agricole, prezentat consiliului legislativ al consiliului de Stat la 25 Septembrie 1865, se spune „din timpii cei mai vechi agricultura a fost obiectul unor legi excepţionale''. După un asemenea preambul, se poate uşor înţelege caracterul legii cerute. Proectul depus pe biroul camerei, în şedinţa din 10 Decembrie 1865. este luat în discuţie şi votat numai după 11 Februarie 1866. Şi atunci după cum vom vedea, cu agravante modificări.

Este întîmplătoare această împletire între depunerea şi amînarea discuţiei legii tocmelilor agricole, cu cele petrecute în noaptea de 11 Februarie? Noi credem că nu.

Care era semnificaţia reală a acestei legiuiri atît de arzător dorită de marea proprietate?

Legea tocmelilor agricole, a scos întreaga ţărănime, proaspăt liberată de jugul boerescului, de sub puterea legilor obişnuite şi a Constituţiei, dînd-o pradă, legată de mîni şi de picioare, marilor proprietari.

Ce putea trage în balanţa istorică tronul lui Cuza în faţa unei asemenea fericite perspective pentru latifundiarul moldo-valah!

Economia acestei legi, se poate rezuma într'o singură frază: pentru toate obligaţiile care decurg dintr'un contract de muncă încheiat între proprietar şi ţăran, singura autoritate competentă este puterea executivă. „Primarul, prevede art. 13, prin mijloacele executive de care dispune va aduce îndată pe datornic la munca pentru care s'a tocmit''. Adică, în locul obligaţiei contractuale, care conform codului Napoleon dă dreptul în caz de nerespect la despăgubire, primarul, — omul proprietarului, — cu concursul întregului aparat represiv, va constrînge prin forţă pe ţăran să-şi îndeplinească munca. Şi pentru ca ţăranul să fie legat de proprietarul moşiei, pentru ca nu cumva el să-şi poată căuta condiţii de muncă, mai bune decît acelea impuse de cel localnic, se hotărăşte printr'un articol, machiavelic făcut, că un ţăran, nu poate să se angajeze în altă parte dacă nu este posesorul unei autorizaţiuni speciale eliberate de autoritatea comunală locală; adică tot de proprietar.

Rezultatul legii? „Nouăzeci şi cinci de sutimi ale naţiunii romîne, erau prin această lege, puse în afară de orice lege''. [1]). Libertatea individuală şi inviolabilitatea domiciliului ţărănesc erau puse la cheremul marelui proprietar. Căci primarul, care întruchipa deopotrivă puterea judecătorească şi pe cea executivă, era totdeauna omul în serviciul activ al proprietarului.

Cine este apărătorul cel mai îndîrjit al legii tocmelilor agricole,

[1]) Radu Rosetti, op. cit., pag. 447.

după 11 Februarie 1867? Ion Ghica, primul ministru şi conducătorul conjuraţiei împotriva lui Cuza [1]).

Deşi esenţa legii, în formă definitivă, nu este schimbată faţă de proectul depus în parlament în timpul lui Cuza, totuşi, comparînd dispoziţiunile unora dintre articole, se observă o deosebită înrăutăţire pentru ţărani. Marii proprietari, ajutaţi de liberali, au luat toate măsurile ca ţărănimii să nu-i rămînă nicio portiţă de scăpare [2]).

A fost nevoie de răsturnarea lui Cuza, pentru ca legea tocmelilor agricole, să fie votată şi aplicată? Marea proprietate se temea atît de Domn cît şi de Kogălniceanu, deşi raporturile între aceştia doi se răciseră în ultima vreme [3]). Inlăturarea acestor doi bărbaţi de Stat din vieaţa politică activă — lucru de altfel obţinut — le dădea o anumită siguranţă; şi mai ales excludea surprizele.

Şi 11 Februarie fu astfel organizat.

Venirea unui prinţ constituţional străin, pe tronul ţării, furnisa claselor stăpînitoare de atunci, multiple posibilităţi pentru a-şi consolida poziţia lor faţă de ţărănime. Pe lîngă elementul de stabilitate, pe care îl reprezenta o dinastie străină, primul motiv nu a jucat un neînsemnat rol. Căci mai ales, din partea unui membru al familiei Hohenzollern — cei mai mari proprietari de pămînt din Germania, — proprietatea latifundeară autohtonă nu avea să se teamă de nimic. De altfel, aşteptările ei, s'au îndeplinit, din acest punct de vedere, întocmai.

Bunele raporturi între „albi'' şi „roşi'' s'au menţinut şi sub

[1]) „Principele Ion Ghica, fostul bei din Samos, devenise curînd sufletul şi conducătorul mişcării...., pentru răsturnarea lui Cuza''. Xenopol, Istoria Romînilor, vol. XIV, pag. 80. Acesta apăra legea învoielilor agricole în numele.... libertăţii ţăranului de a contracta cu boerul. Cu drept cuvânt, unul din puţinii deputaţi care a făcut opoziţie proectului. Teulescu, a semnalat primejdia reintroducerii clăcii. Acte, vol. II, pag. 1095.

[2]) Cîteva pilde: în primul proect se putea cere anularea unei tocmeli, când preţul stipulat era mai puţin de jumătate din preţul curent al locului, Consiliul comunal, refuzând anularea, ţăranul avea drept de apel la judecătorul de plasă. In lege articolul este suprimat. Proectul prevede în art. 14, o serie de măsuri, ca ţăranul să nu iscălească învoieli al căror conţinut nu-i cunoştea. In lege articolul este suprimat. Rezultatele se cunosc: cele mai strigătoare abuzuri s'au făcut la întocmirea contractelor de învoieli, proprietarul introducând condiţii necunoscute de ţărani.

[3]) Deşi raporturile dintre Kogălniceanu şi Cuza se răciseră, totuşi nu se ajunsese la o ruptură între ei. Intr'o scrisoare adresată de către cel dintâi Domnitorului, se poate citi următoarea frază: „vă rog să nu credeţi că, ca mulţi alţii, voi reintra în rîndurile opoziţiei. Intre aceştia şi mine este o prăpastie''. (V. Kogălniceanu. Acte relative la 2 Mai, pag. 87).

Detronarea lui Cuza a însemnat şi îndepărtarea lui pentru totdeauna din ţară. Iar Kogălniceanu n'a mai jucat un rol politic real în treburile publice, după detronarea primului domnitor al Principatelor-Unite.

Carol I, al cărui prim minister, l-a dat coaliţia. Impăcarea se făcuse exclusiv pe seama ţărănimii. Ziarul conservator „Desbaterile“ din 24 Februarie 1866, poate să afirme: „chestiunile sociale, fiind terminate nu mai este cu putinţă decît un singur partid, acela al oamenilor morali şi capabili“ [1]). Mai ales morali......

Cu anul 1866 o nouă epocă se deschide în istoria ţării.

BURGHEZIA PAŞOPTISTĂ ŞI CHESTIA ŢĂRĂNEASCĂ

Inainte de a încheia însă capitolul de faţă, este necesar să dăm şi explicaţia atitudinii pe care diferitele pături sociale au luat-o faţă de ţărănime, în răstimpul cuprins între 1848 şi 1866.

Pentru a explica activitatea marilor proprietari şi a partidului lor, nu este nevoie de o prea amplă documentare. Acapararea pămîntului şi robirea muncii ţărăneşti au fost în tot lungul istoriei Ţărilor romîne, obiectivele de căpetenie a străduinţelor protipendadei noastre. In faţa intereselor de clasă, chestiuni naţionale şi de demnitate naţională n'au existat pentru ea.

Cum se explică însă atitudinea burgheziei ridicată după 1848, şi a oamenilor ei politici? Desfiinţarea privilegiilor feudale şi transformarea ţărănimii din iobagă într'o populaţie liberă şi de sine stătătoare, erau de însăşi esenţa regimului burghezo-democrat. In numele acestor revendicări, s'a ridicat doar stindardul revoluţiei la 1848. Cum se explică atunci atitudinea foştilor paşoptişti faţă de ţărănime? Care au fost cauzele reale care i-au împins pe reprezentanţii liberalismului în lagărul conservator? Care era realul fundament al „monstruoasei coaliţii“ care de fapt a stăpînit vieaţa politică a ţării mult timp după 1866?

In paginile care au precees acest capitol am arătat pe larg condiţiile în care s'a născut burghezia romînă. Strămoşii şi premergătorii burgheziei, atît în Moldova anilor 1822—36, cît şi în Muntenia, după 1821, s'au recrutat dintre mînuitorii capitalului comercial şi cămătăresc. Originea socială a celor care vorbeau în numele noii burghezii nu era după 1848 mult diferită de aceea existentă pe vremea lui Tudor: boierinaşi, boieri de categoria II şi III, negustori. Micii boieri „vin cu speculele lor de stimulează şi ridică în consideraţie comerţul“, afirma în 1859 I. C. Brătianu [2]). Elementele reprezentînd capitalul comercial şi cămătăresc, ocupă primul loc din punct de vedere economic, deci şi politic în sînul burgheziei născînde. Ele dau tonul luptelor politice şi interesele lor determină atitudinea „roşilor“.

[1]) Xenopol, Istoria Romînilor, vol. XIV, pag. 540.

[2]) Din scrierile lui I. C. Brătianu, pag. 184. Insăşi familia Brătianu se trăgea din boerinaşi. Strămoşii lor erau boeri de ţară, părcălabi, vătafi de plaiu, logofeţi de visterie etc. „Turmele, cirezile şi herghelille (lui Dincă Brătianu, tatăl lui I. C. Brătianu) erau cunoscute pînă departe)“ idem, pag. 1.

Dacă la noi s'ar fi născut o burghezie industrială, dacă ea ar fi organizat producţia în calitate de reprezentantă a capitalului industrial, atunci conflictul între noua burghezie şi marea proprietate feudală ar fi fost adînc şi real. Interesele economice ale celei dintîi —eliberarea braţelor ţărăneşti şi crearea unei pieţe interne — s'ar fi izbit de tendinţele celei din urmă de a încătuşa puterea de muncă a ţărănimii şi a menţine puternice rămăşiţe feudale în economia ţării. Dar elementele reprezentînd capitalul industrial erau slabe, pentrucă însăşi desvoltarea unei industrii autohtone era cu totul în faşă.

Aşa precum am arătat pe larg cu ocazia cercetării revoluţiei lui Tudor Vladimirescu, ca şi atunci cînd am analizat mişcarea din 1848, am văzut că între interesele capitalului comercial şi a celui cămătăresc pe de o parte, şi între marea proprietate de cealaltă parte, nu exista din punct de vedere economic un ireductibil conflict de interese. Desfăşurarea forţei celor dintîi nu cerea desfiinţarea acesteia din urmă. Desigur că posibilitatea de coexistenţă nu exclude conflictul politic între reprezentanţii burgheziei, care vorbeşte în numele capitalului comercial şi cămătăresc şi purtătorii de cuvînt ai marii proprietăţii. Dar împotriva ţărănimii — adversarul real al marei proprietăţi — frontul celor uniţi prin interese economice comune, s'a putut închega cu uşurinţă. *In comunitatea de interese economice a marii proprietăţi feudale şi a burgheziei liberale, ultima reprezentând capitalul comercial şi cămătăresc, trebueşte căutată explicaţia coaliţiei monstruoase, precum şi a îndîrjirii cu care liberalii au sprijinit pe marii proprietari împotriva ţărănimii.* Privită sub acest aspect „coaliţia monstruoasă“ apare mai puţin ilogică, după cum întreaga acţiune politică a roşilor apare mai puţin inexplicabilă.

A doua împrejurare care a uşurat înţelegerea între marii proprietari şi foştii conducători paşoptişti, era determinată de interesele agrare pe care noua burghezie le avea [1]).

In adevăr, trecînd în revistă chiar pe fruntaşii liberali dela 1848—1866 — ca să nu amintim de marea majoritate a parlamentarilor „roşii“, — toţi sunt, cu două, trei excepţii, proprietari de pămînt. Această dublă calitate va uşura vîrfurilor burgheziei, drumul reconcilierii cu marea proprietate, cînd va fi vorba de respins revendicările ţărăneşti. Noua burghezie era şi ea interesată deci ca renta pămîntului să fie cît mai ridicată. Dar aceasta era cu putinţă numai dacă plus valoarea stoarsă din munca ţăranului era cît mai mare.

Reprezentau însă „roşii“, în adevăr, în primul rînd interesele capitalului comercial şi al celui cămătăresc? Am reprodus mai sus o serie de declaraţii ale celor doi fruntaşi liberali, — I. C. Brătianu şi

[1]) „Sunt două feluri de proprietăţi în Moldo-valahia: marea şi mica proprietate. Ultima aparţine mai ales ţăranilor, care se numesc moşneni, cealaltă aparţine boerilor, burgheziei şi mînăstirilor“. Boerescu, Romînia după tratatul dela Paris 1856, în Acte şi legiuiri, vol. IV, pag. 299.

C. A. Rosetti. Dela primele manifestări publice ale foştilor conducători paşoptişti, reintorşi din emigraţie, în toate declaraţiile şi în intreaga activitate desfăşurată, grija lor se îndreaptă către protejarea comerţului şi a creditului. Am subliniat leit-motivul tuturor cuvîntărilor lui I. C. Brătianu din acea epocă". „Inlesnirea circulaţiei capitalurilor", „garantarea comerţului", „înfiinţarea de instituţii de credit", „o lege pentru Camera de comerţ şi crearea unei bănci naţionale", „o administraţie care să apere vieaţa economică a ţării", — acestea vor fi cerinţele urgente pe care el le opune necesităţii unei reforme agrare... Sprijinul pe care conducătorii „roşilor" l-au găsit în negustorimea ţării, arată clar că aceasta din urmă îşi dădea foarte bine seama cine-i sunt apărătorii [1]). Iar alegerea lui C. A. Rosetii ca „prim staroste al comercianţilor din Bucureşti", are valoare de adevărat simbol.

SINGULARA POZIŢIE A LUI KOGĂLNICEANU

Care este atunci explicaţia atitudinii lui Kogălniceanu? Şi unde trebue căutat motivul activităţii desfăşurată de Cuza? Şi unul şi celălalt nu făceau oare parte din noua burghezie şi nu reprezentau ei curentul liberal? Nu erau ei organic legaţi de „oamenii noi" în numele cărora, vorbea atît Brătianu cît şi Rosetti? Fără îndoială că da. Dar tocmai atitudinea lor — mai ales a lui Kogălniceanu — confirmă pe deantregul teza pe care o susţinem aici.

In adevăr, într'o cuvintare ţinută de Kogălniceanu la 1882, el afirmă cu putere credinţele lui liberale [2]). Dar face şi o observaţie interesantă: dacă între conservatorii moldoveni şi cei munteni, contopirea a fost imediată şi totală, între liberalii de dincolo şi de dincoace de Milcov, nu. Explicaţia pe care Kogălniceanu o dă acestui fapt, deşi o leagă şi el de chestia reformei agrare, e superficială. Pentru epoca care ne interesează însă, această deosebire a existat.

Atitudinea lui Kogălniceanu faţă de chestiunea ţărănească a fost explicată în multe feluri. Inspirare din reformele lui Stein, spiritul european şi influenţa mediului în care şi-a făcut studiile

[1]) In memoriul prezentat Domnitorului Cuza, I. C. Brătianu scria la 1859, „negustorimea în toate părţile produce toate bogăţiile ce nu isvorăsc din agricultură şi chiar acestora le dă un preţ ce nu l'ar avea fără dinsa.... Ea posedă toate calităţile de energie şi de moralitate.... Ea posedă încă nu numai neştirbit amorul libertăţii.... ci şi a patriotismului. In sînul clasei comercianţilor ce a luat o mare întindere şi putere, se află mai cu osebire însemînţată civilizaţiunea română". Din scrierile lui I. C. Brătianu, pag. 337.

[2]) „Nu voi tăgădui că în toată vieaţa mea şi înainte şi după unire, n'am fost liberal". Programa dela Mazar Paşa, 1883, pag. 51.

şi format ideile [1]), achiziţiile dela Berlin şi idealismul naţional german a lui Ranke [2]) nu explică după părerea noastră, decît foarte puţin. Cercetarea amănunţită a biografiei lui Kogălniceanu ne va da cheia înţelegerii activităţii desfăşurate de el între 1857—66.

La 21 Decemvrie 1850 „Gazeta de Moldavia" publică comisiunea numită de domnitor şi însărcinată „să reunească o colecţie cît mai completă posibilă de eşantioane şi modele alese din producţia ţării noastre, atît acelea care se găsesc în stare brută cît şi acelea care sunt fabricate de industria noastră născîndă, sau care servesc comerţului de export...", pentru expoziţia din Londra, care trebuia să aibă loc în vara anului 1851.

Din cine se compunea această comisie? Vornicul C. Sturza, postelnicul G. Asachi, *maior M. Kogălniceanu*, căminarul A. Constanţiu etc.

Cum se explică participarea lui Kogălniceanu la această comisie? Tot în „Gazeta de Moldavia" în Nr. 22 din 1854, sub titlul „Industria Moldovei" se poate citi următoarea informaţie: D. colonel M. Kogălniceanu „a deschis o fabrică de postav... aşezată pe sistem de roate hidraulice". După ce gazeta descrie amănunţit întreprinderea, încheie: „maşinile sunt ieşite din cele dintîi ateliere din Austria şi Belgia. Această fabrică, prin mărimea şi frumuseţea zidurilor, calitatea şi perfecţionarea maşinilor..., se poate compara cu cele dintîi fabrici din Europa [3]).

In calitate de fabricant, Kogălniceanu furnizează postavul trebuincios armatei, pînă în momentul intrării sale în Minister. Dealtfel calitatea de fabricant a lui Kogălniceanu naşte şi o vie polemică [4]).

Mai mult decît „exemplul lui Stein" mai direct decît „spiritul european" şi „achiziţiile berlineze", calitatea de mare fabricant explică atitudinea lui Kogălniceanu faţă de problema ţărănească. *Vorbind în numele acelei părţi din burghezie care reprezenta începuturile capitalismului în Romînia, tocmai sub forma desfăşurării capitalului industrial, nu numai că el nu putea privi ca legi,*

[1]) D. N. Roşu. („*Dialectica naţionalismului*", pag. 255 şi urm.), încearcă să explice în felul de mai sus atitudinea lui Kogălniceanu. Superficialitatea şi lipsa de elementar respect al adevărului, face imposibilă măcar o discuţie în jurul argumentaţiei autorului atît în ceea ce priveşte fixarea personalităţii lui Kogălniceanu în desvoltarea istorică a Romîniei, cât şi a celorlalte subiecte pe care cu acelaşi sistem de „dovezi" le discută.

[2]) Radu Dragnea: Mihail Kogălniceanu, p. 19.

[3]) „Domnul Mihail Kogălniceanu actualul ministru prim, mai înainte de a prezida consiliul diriguia o fabrică de postav, vestită între toate fabricile...". „Viitorul" din 18 Ianuarie 1861.

[4]) Kogălniceanu este acuzat în şedinţa din 1 Decemvrie 1860 de Rosetti, că a furnisat armatei postav şi după intrarea sa în minister. Prinţul Ghica apără pe Kogălniceanu, arătînd că „un mare fabricant nu poate fi oprit de a ajunge ministru".

tima menținerea marei proprietăți și a regimului iobag, dar își dădea seama că desvoltarea Rominiei era legată de îngrădirea celei dintîi și distrugerea celui din urmă.

In sînul liberalismului de după 1848, Kogălniceanu reprezenta deci tendințele antifeudale, pentrucă el este unul din tipicii purtători de cuvînt ai începutului de industrializare a țării [1]). Calitatea lui de mare proprietar nu-l va împiedica să joace acest rol. Această explicație, singura în concordanță cu realitatea și cu metoda de cercetare marxistă aplicată istoriei Romîniei, infirmă și opinia d-lui Rădăceanu. D-sa susține că dacă în lupta încinsă, revoluționarii burghezi susțineau în contradicție cu boerimea, emanciparea țăranilor, „nu trebue să uităm că ei nu erau reprezentanții unui capitalism național, ci însăși exponenții invaziei capitaliste europene'' [2]).

Sub influența lui Kogălniceanu și a mediului liberal moldovean, fostul deputat al Galaților, Cuza, ajuns domn, a urmat o linie de conduită asemănătoare cu a „omului din 2 Mai'', cum singur s'a numit pe sine fostul sfetnic al Domnitorului. De sigur că, asupra felului de a gîndi a lui Cuza, n'a rămas fără efect mediul imediat din care ieșise. In divanul ad-hoc el a reprezentat Galații, un oraș nu numai comercial, dar și cu puternice începuturi industriale. Aceste împrejurări au determinat fără îndoială poziția lui Cuza în conflictul dintre marea proprietate și țărănime. In afară de acestea era și firea lui care îl îndemna să privească cu solicitudine țărănimea. Democratismul său înăscut, dușmănia purtată marilor boieri — Bolintineanu îl numește boerocton — „simpatiile vii pentru clasa țărănească'' [3]), pe care le nutrea, dezinteresarea lui față de chestiunile materiale, acestea toate completează desigur împrejurările care au influențat pe Cuza în hotărîrile luate.

Slăbiciuni personale și politice, exagerate de istoricii liberali, pentru ca să justifice lovitura dela 11 Februarie, au existat fără îndoială. Pentrucă nu trebue uitat că și Cuza „era expresia adevărată a epocii în care trăia'' și, după cum bine se știe, această epocă, nu a strălucit prin puritanism sau înaltă ținută morală. Iar risipa banului public, ilegalitatea, regimul personal, erau plăgi care nu

[1]) Grija lui față de capitalul industrial o găsim și într'un articol din „Steaua Dunării'', 17 Februarie 1860. După ce se pronunță pentru protecționism, el scrie: „Voi stărui pentru ocrotirea comerțului și a industriei naționale, care deabea născîndă are trebuință de o deosebită îngrijire din partea guvernului''.

[2]) Lotar Rădăceanu, „Oligarhia romînă'' în Arhiva pentru știință socială, anul 1924, pag. 502.

[3]) „Țăranii erau singurii oameni pe care Cuza îi primea totdeauna''. Bolintineanu, Vieața lui Cuza, pag. 142. Iar felul în care i se anunțase complotul nu este mai puțin caracteristic: „un băiat de prăvălie pătrunsese pînă la Palat și întîmpină pe Domn pe scări, spunîndu-i că 4.000 de oameni au să năvălească în corpore dela Malmaison''. Xenopol, Istoria Romînia, vol. XIV, pag. 82.

numai în sarcina domnitorului puteau fi puse. Poate cel mai puțin într'a lui.

Bolintineanu, contimporan al evenimentelor, arată — cu o bogată documentare — trei ani după răsturnarea lui Cuza — că, în ceea ce privește regimul politic și atmosfera din țară, nimic nu s'a schimbat prin detronarea fostului Domnitor. Risipa finanțelor a continuat, după cum a continuat și jaful în averea publică [1]). Iar abuzul și ilegalismul guvernanților era tot în floare. „Țara este astăzi—se întreabă Bolintineanu—mai puțin proprietatea guvernului? Constituția și legile sunt respectate mai mult?... Țara se cîrmuește de sistemul trecut, de oamenii care introduseseră în această țară cu Constituție, sistemul de corupție, sistemul de moarte, de întuneric, de viciu și de umilință'' [2]).

Cuvintele lui Bolintineanu spulberă întreg eșafodajul istoriografiei oficiale, care făcuse din răsturnătorii dela 1866, apărătorii constituționalismului integru, ai democratismului sincer și mai ales, ai purității morale.

In ceea ce privește argumentele aduse împotriva lui Cuza că el ar fi fost protivnic aducerii pe tron al unui Domn străin, scrisoarea trimisă lui Napoleon III, la 1 Octomvrie 1865, prin care afirmă că el se consideră provizor pe tronul Romîniei, este un document care ne scutește de orice altă argumentare.

Pentru ce nu s'au opus masele populare actului răsturnării? Țărănimea care i-ar fi putut lua apărarea, nu poate lua niciodată inițiative politice. O clasă sau măcar o pătură orășănească, care să se fi pus în fruntea ei în acest scop, nu exista. Căci burghezia, elementul totuși progresist al vremii de atunci, era direct părtașă la complotul de răsturnare. Adversarii Domnitorului au luat atît la 3 August, cît și la 11 Februarie, calea tenebroasă a conjurației și a răscoalei palatiste, tocmai pentru că-și dădeau seama că masele populare nu pot fi mobilizate împotriva lui Cuza. Mai trebue amintită și lipsa oricărei opuneri din partea Domnitorului la actul de detronare, ceea ce bine înțeles că nu putea decît să demobilizeze simpatiile populare pe care le avea.

ION C. ION

[1]) „Indată ce răsturnătorii veniră la putere, răsturnătorii și oamenii regimului trecut făcură noi concesii și împrumuturi, făcură și gratificații la vreo 30 oameni, câte 2.000 galbeni, ca să meargă să pledeze cauza revoluției''... Bolintineanu, op. cit., pag. 146.

[2]) Bolintineanu, op. cit., pag. 189.

FRAGMENT DE ROMAN

Conu Nae Rîmniceanu își face plimbarea de toate zilele, după cafeaua turcească dela prînz.

Conu Nae Rîmniceanu, pentru nimic în lume nu-și strică obiceiul, nimic pe lume nu-l poate împiedeca, odată turceasca sorbită, să-și ia pălăria, să și-o pună cam pe ceafă, și să pornească agale spre grădina Icoanei. Da, spre grădina Icoanei, cu un ziar în mînă, — pe care nu-l citește decît cînd se întoarce acasă, — și o pereche de ochelari fumurii pe nas, la care nu renunță nici cînd nu e soare.

O pornește din strada lui Vasile Lascar (om de Stat, așa scrie pe tăblița albastră a Bottin-ului municipal Bucureștean), cotește spre Eremia Grigorescu (tăblița spune clar și neted: *erou)*, după ce a făcut cîțiva pași pe calea Generalului Lahovary (alt om de stat) și a lui Gogu Cantacuzino (încă unul). Astfel ajunge în piața Română care deschide larg perspectiva lui Catargiu.... Cînd și-a studiat și fixat conu Nae Rîmniceanul acest itinerar, a zîmbit, măgulit de această tovărășie de oameni mari. Apoi, ca să se poată simți și mai bine în compania lor nobilă și amabilă, a început să le cerceteze faptele și întîmplările vieții. Nemulțumit însă că îi răspundeau cu urlet de claxon și vîjîit de tramvai, i-a lăsat în pace și și-a văzut de treburile lui. Fiecare cu treburile lui în vremurile lui.... N'avea Nae Rîmniceanu de studiat destule „cazuri" ? Cum să nu: nu degeaba era d-sa medic. Un medic are de studiat, în afară de cazul *material* al maladiei, fel și fel de cazuri ciudate, cazuri de acelea care îi fac pe oameni să se ducă la doftor și cînd nu sunt bolnavi... Ș'apoi.... Nae Rîmniceanu avea și prieteni; fiecare prieten cu cazul lui. De ce să nu studieze „cazul Costin", sau „cazul Vișan" sau „cazul Mărgăritescu" ? Un caz Cristea nu fusese pînă acuma. Adică, mai bine zis, pe acesta îl studiase Conu Nae demult.

Desigur, un caz ca acesta care se ivea azi, făcut din „două" era extraordinar.

Dacă n'ar fi vorba de Alexandru și de Smărăndița, ar fi chiar un caz „nostim". Drept spunînd însă, așa cum era, și privindu-i pe aceștia doi, nu-i plăcea de loc.

Alexandru Cristea îi este neam. Văr bun. Ar putea Nae să-i fie unchiu, — că e mult mai mare decît Alecu, — vreo unsprezece ani

diferență. Copil bun și deștept. L'a văzut Nae crescînd, devenind om, — om destoinic, muncitor, cu principii frumoase și meserie bănoasă, — că azi ingineria e meserie căutată. Cum să nu fie? Și cum n'ar fi, de vreme ce pentru bolile căilor ferate, ale subsolului și ale aviației, nu se vînd încă medicamente standard. Meseria asta este încă plină de iluzii: și pentru cel ce o practică, și pentru cel ce recurge la ajutorul ei. Este ceva paradoxal în chestia asta. Te doare, de-o pildă, capul.... Nu știi dece, dar nu te duci la doctor. Trimiți la farmacie să-ți ia un Nanu Muscel, sau o Aspirină sau un Capol, — sau o altă pastilă din miile de pastile care conțin exact aceeași compoziție... Pentru un șurub însă, un bulon, un rulment sau o bielă; pentru o țeavă spartă, un ghivent rodat sau o frînă slăbită... cu toate că ți se pare simplu, cu toate că ți se pare că *știi*, nu poți nimic, și te dai legat în mîna tehnicianului. Ai mereu, așa, un fel de dispreț față de imperfecția trupului tău, ca și cum orice degradare a lui și-ar avea vina în greșita concepție a creatorului, în lipsa lui de condescendență sau de prevedere. Și ca un fel de răzbunare, ca o dovadă a superiorității tale, admiri cu sentimentul de aiurare pe care ți-l dedeau primele lecții cu tabla înmulțirii, taina construcției învingătoare de Dumnezeu. Da, da... interesantă meserie, folositoare, încă „nobilă", încă „societate secretă"... Dar... ce-are-a-face?

Neschimbat a fost Alecu și după ce s'a întors din străinătate, unde-și făcuse studiile de specialitate. Neschimbat, — spre bucuria maică-si — că era singurul copil, și unchiul Marin murise de mult. Alecu își vedea de treburi, muncea chiar prea mult, după părerea mătușichii, care, vezi, n'a băgat de seamă că se ivise un motiv mai mult pentru care Alecu muncea: Smărăndița. Pentru că, aici e aici. Și Conu Nae Rîmniceanu își mai spuse odată povestea cu Smărăndița, cu toate că îi cercetase de mult toate cerculețele.

Smărăndița era o copilă, — să tot fi avut șaisprezece ani. Era fata vitregă a vecinii din dreapta. Adică: Cristuleasa, mătușa, stetea pe Polonă la nu mai știu cît. La nu mai știu cît, plus doi stetea generalul Ivăncescu dela Manutanță, iar la nu mai știu cît *minus* doi locuia o cocoană cu pisici multe și fată vitregă. Simplu. Tot simplu a fost că fata care învăța croitoria la Madame Tinelle, se întorcea acasă pe același drum pe care se întorcea Alexandru dela birou acasă la el. Simplu și că, fata fiind grozav de drăguță, Alexandru s'a cam ținut de umbra ei; și că, Alexandru fiind mai mult decît plăcut, copila s'a îndrăgostit de el ca o... copilă.

Pe urmă... n'a mai fost atît de simplu. Dac'ar fi fost, s'ar fi isprăvit de mult. Fata ar avea o casă de mode pe calea Victoriei și băiatul ar fi însurat. Dar, pentru că n'a fost și nu este *simplu*, Smărăndița, în loc să-și ia diploma de „coupeuză", și-a dat bacalaureatul, iar fiindcă-i plăcea să deseneze, s'a apucat de pictură. Atelierul cu petece de mătase s'a prefăcut în atelier cu petece de hîrtie; catifeaua și mărgelele s'au prefăcut în in absorbant și în ulcele cu uleiuri urît-mirositoare; acele sunt penițe, franjurile pensule, ucenicele modèle și modelele clienți. Toată chestia asta a aranjat-o Alexandru, care

munceşte şi azi, mai mult ca oricînd, pentru „suprizele Smărănditei“. Pînă azi, el, adică Nae Rîmniceanu, îşi spunea: „are dreptate“. A luat'o copil, a iubit-o. Dacă a meritat, dece să nu fi făcut cum a făcut? Cinstea lui şi norocul ei. Ea, ce e drept, s'a purtat totdeauna bine. Dacă el o răsfaţă, vina lui. Conu Nae avea însă dreptul să-l mai bombănească din cînd în cînd pe Alecu. Fiindcă un caz ca acesta nu se putea să aibă decît un sfîrşit: Alecu să se însoare. Dacă se însura Alecu, lua pe cine iubea. Şi dacă o iubea tot pe Smărăndiţa, o lua pe ea.

Pînă eri, aşa era. Azi... să vedem cum stăm azi...

Deocamdată, Conu Nae stă liniştit pe o bancă în grădina publică. Işi scoate tabachera, cutia cu chibrituri, aprinde o ţigaretă, trage un fum-două, şi priveşte cu oarecare surprindere la pomii desfrunziţi. Va să zică... nu poate să ardă soarele cu putere... E cam toamnă; chiar toamnă *bine*....

O adiere rece îi face să se înfioare, pomii. Aşa că *azi* este aşa: pomii nu mai au frunze, trebue să-ţi iei un pardesiu mai greuţ şi să nu stai prea mult pe bancă, dacă vrei să nu capeţi guturaiu...

Poate că judecata lui Alexandru nu e tocmai nepărtinitoare, — et pour cause. Să admitem că aşa a fost: că Mărgăritescu, în lipsa lui Alecu, îi dăduse o întîlnire Smărăndiţei şi o aştepta, cu flori pe masă (garoafa roşie era floarea ei preferată) la Continental. Adică ce? Ea nu avea voe să ia masa în oraş cu prietenul lui şi al ei? Era femeie în toată firea, liberă, independentă, avea şi ea meseria ei, rostul ei, locul ei în societate....

Nu, aşa nu merge... Ea nu ieşea decît cu *el*, prietenii lui erau singurii ei prieteni, dar pînă acuma nu se întîmplase niciodată să iasă cu vreunul dintre ei, fără Alecu. Dacă toată vremea fusese aşa, nu avea niciun rost să se schimbe ceva tocmai sîmbăta trecută. Poate că Alexandru o obişnuise cu acest fel de a trăi tocmai ca să-i evite neplăceri. Lumea care *ştia* era lumea care îl aproba. Cea care putea să nu-l aprobe, nu era singură, iar lumea care nu-l aproba nu supăra pe nimeni, că n'avea cum. Pentru familie chiar, vorbind de familia lui bine înţeles, Smărăndiţa era un fel de camaradă, prietenă a verişoarei Lileta, şi pe care mătuşa Ada, — cea mai bătoasă dintre mătuşi, o primea nu numai la Ţigleana, ci şi la Bucureşti, cu mosafiri. Independenţa ei era deci limitată... spre binele ei....

Toate astea, judeca vărul Nae, le ştiau şi Costin, şi Mărgăritescu. Vişan era mai nou în cercul lor. Vişan, mult mai tînăr, mai puţin legat de ei, cu altă fire şi altă vieaţă decît a lor, ar fi putut să îndrăznească ceea ce îndrăznise Mărgăritescu, dacă era adevărat că îndrăsnise. Dar Vişan era cel mai respectos, cel mai timid om de pe faţa pămîntului. Pe Nenea Nae îl distra grozav Vişan. Vişan era „cazul“ cel mai interesant. Cazul lui Vişan era „romantic“. Şi Conu Nae se prăpădea după oamenii romantici care scriu versuri cu lună. Poemele cu mineri şi plugari ale moderniştilor naţionalişti înfocaţi îl cam uluiau pe Conu Nae... Eroii aceştia îi apăreau ca nişte

fiinţe înfiorătoare: beau sînge, se hrăneau cu pămînt, îşi puneau creerii pe jăratec şi tălpile pe tăişuri.... Unde Dumnezeu îi găseau? Şi cum de ştiau „băieţii“ cum vorbesc şi cum simt desmoşteniţii aceştia? Băieţii purtau cămăşi de mătase şi papiioane impecabile, ba vroiau chiar să fie mereu trimişi în străinătate, ca să lipească ei mai bine tăieturile din ziare pe hîrtia curată, şi să pună data dedesubt şi să se jure că ceilalţi nu fac nimic... Şi la urma urmei, de ce nu? Nu-i nevoe să te duci din sat în sat, să muţi bolnavii din loc şi noroiul din drum. Poetul trebue să scrie. Cu lună sau cu beznă, să scrie, că asta e menirea lui. Menirea e menire, nu meserie... Poetul ştie, simte; adevărul *lui* este Adevărul... El nu are nevoe să *vadă* ca un procuror, la faţa locului, ca să ştie cum e... Slujba este altceva. Din slujbă se trăieşte, — că din ceva trebue să trăieşti...

Din roman, nici Vişan nu putea trăi. Deaceea îi şi făcuse Mărgăritescu rost de o slujbă la S. I. R. I. S. A. Vreun an de atunci. Il luase sub ocrotirea lui. La fel şi Alecu. Il mai scuteau, îi mai dedeau cîte un concediu mai lung, ca să poată scrie. Ultima carte se vindea frumuşel. Da, desigur: băiat bun, cam romantic, dar din fericire, fără pretenţii de reformator social, — cel puţin pînă acuma.

Dar Costin? Ce amestec să aibă el în chestia *asta*?

Cazul lui personal era mai complicat. Fusese coleg de şcoală cu Alecu. Foarte deştept. Era camaradul pe care Alecu îl preţuia poate cel mai mult. Ajunsese conferenţiar universitar la o vîrstă la care alţii abea se gîndesc la ce au să facă şi cum au să ajungă. Sărac. Sărac, şi însurat cu o fată despre care se spunea că nu se putea înţelege cu el. Capricioasă, — auzise, că de văzut nu o văzuse Nae niciodată. Niciodată nu ieşeau împreună, soţii Costin. Poate că ieşeau în alte părţi. Poate că la micile lor întruniri nu vroia să vie Madame Costin din pricina Smărăndiţei. O fi *collet-monté*, Madame Costin. Păcat, fiindcă Madame Costin era sora lui Mărgăritescu, care le era drag la toţi. Vioiciunea lui, uşurinţa cu care se exprima, veselia lui de om sănătos şi energic, îi fermeca pe toţi. Ş'apoi, avea aşa, un fel de bunătate de care nu-i plăcea să se vorbească, de parc'ar fi fost ceva jenant. Mărgăritescu afară de mici glume fără răutate, nu făcea aluzie la neînţelegerea dintre sora şi cumnatul lui. Nici nu vorbea de ea, de altfel. Se înţelegea de minune cu Costin, cu care discuta ceasuri întregi, pentrucă dintre toţi, Costin era singurul cu care se înţelegea în politică. Costin nu făcea politică, dar plăcerea lui cea mai vie era discuţia, orice discuţie. Cu cît mai teoretică, cu cît mai absurdă chiar, cu atît mai distractivă pentru el. Şi ce putea fi mai absurd ca bătălia dintre cele douăzeci de partide şi partiduţe care-şi aruncau teoriile unele în capul celorlalte, subt formă de înjurături şi acuzaţii? Cu atîta mai absurd cu cît toţi erau gata să iasă de aici ca să intre dincolo, la cea mai mică adiere prevestitoare de putere... Fripturism? Desigur, Fripturismul e şi el un fel de patriotism... foarte local. Alţii spuneau „lipsă de educaţie cetăţenească“... El, Nae, se mulţumea cu educaţia, adică, cu lipsa ei, pur şi simplu.... Dar... de ce era vorba? De politica dela Corso sau de Smărăndiţa?

Conu Nae își scoate ochelarii, îi șterge, îi bagă în buzunar. Deschide ziarul, îl împăturește,, îl vîră în celălalt buzunar. Și se hotărăște să se intoarcă acasă. A umblat cam mult, azi. Ei, o să ia un taxi. E cam rece... dar lui îi plac mai bine trăsurile.... Nimic nu-i place mai mult, în București, ca o cursă cu trăsura.

Trop-trop... bat copitele în ritm pe dreptunghiuri de piatră închegate în smoală. cep, hiii! Se ciulesc urechile roibului ferindu-se de șfichiul de biciu.... Fîș-fîș... smulge adierea vîntului frunze de salcîm îngălbenit sau scutură în calea buestrului floare fragedă de tei....

Trop-trop....

Vrea să trecă bulevardul o pereche de pantofi pitici, pe tocuri-catalige. Se bosumflă o guriță roșie, se sbate un zăduf scăpat din cușcă de filț, verde ca mușchiul copacilor sau plumburiu ca bolta cerului.

Se nalță clădiri mari, și se rușinează de sărăcia lor căsuțele uitate în plin centru de tîrnăcopul vremurilor noui. Infloresc ramuri lungi de sorb în bătaia soarelui, sau amuțește ciripitul vrăbiiilor în tufe poleite în brumă... Trop-trop... vin și trec străzile orașului, a lene și a taifas, încurajate de lipsa ta de grabă, mîndre de atenția ochilor tăi. Iți apar cu sclipiri voioase în zeci de ferestre ca în zeci de priviri, și te urmăresc, privirile acestea, cu părerea de rău că treci, că nu te mai poate ține în cale rochița de catifea a ferigei din balconul casei din colț, sau pleoapele aprinse, sîngerînde, ale vitrinelor cu gogoșari la oțet dela băcănioara din celălalt colț.....

Trec în goană nebună un Lincoln albastru și o Alfă argintie. Răsare în urma lor o gărgăriță Ford. Tranc-tranc, trop-trop, tranc-tranc..... Dacă se mai învîrtește mult, se așează pe burtă, gărgărița... Roata dela spate, așa, huruuau, huruuau... un bîlbîc asigurat între căruța lăptăresei de dinainte și Setebeul de dinapoi... Intre ciocan și nicovală, între troleu și faeton, gărgărița se va dărîma, pe caldarîm cu gurguloaie și bortițe, pe un vîrf de piruetă ca o Pavlovă....

Trop-trop....

La „Aro" se aprind reclamele de foc fiindcă se lasă de seară. Apariția clasică a cerșetorului se strînge în zdreanță cîrpăcită și o duduie în „ocelot" se pudrează în fața lui Leslie Howard.

Și la „Scala" împinge ușa Corneliu Mărgăritescu și îl înghite un ressac de lumină....

Ei drace! *Și* la cinematograf? La ora asta? Cu cine?

Conul Nae întinde brațul, izbește violent în spatele birjarului, de se trag dîrlogii bruse și se răsvrătesc caii prinși în tăiș de zăbală...

Nenea Nae dispare. Birjarul se crucește, bombăne, una, numără polii, arcuește un biciu....

Și merge mai departe, trop-trop.....

MARGARETA BARCIAN

CRONICA EXTERNĂ

SPIRITUL DE CONCILIAȚIUNE ȘI NECESITĂȚILE PĂCII

Europa este în stare de alarmă. Nimeni nu mai poate alege, cu spiritul liber, între pace și războiu. Ambele sunt pline de înjosiri, de decăderi. Nici situațiunile politice, nici vieața liberă a națiunilor, nici nevoia lor de muncă și de creațiune și nici cele cîteva principii care garantează o veche civilizațiune nu mai sunt ocrotite de pacea pe care o avem astăzi. Pacea este cel dintîi bun al omului. Fără ea, el nu se poate desvolta, nu se poate înălța. Dar, de o vreme, am pierdut nu numai sensul păcii, dar și definițiunea omului. Acest scop suprem, această picătură de eternitate nu mai șade în centrul societății, în mijlocul oricărei organizațiuni sociale. Realitatea lui elementară nu mai fundează societatea, națiunea. Alcătuiri, zise moderne, pun la baza lor ficțiuni: interpretări trecătoare ale Statului. Cu cît se intitulează mai realiste, cu atît se sprijină mai tare pe ideologii și mituri. Bietul om, lipsit de orice caracter de autonomie, destituit din demnitatea sa personală, fără libertate de cugetare și de voință, se înșiră, anonim și hipnotizat, în coloanele unei discipline violentă și factice. Dacă nu ar fi tehnica modernă, formele exterioare ale civilizațiunii, s'ar vedea mai bine barbaria timpurilor noastre.

Noțiunile, fără aspirațiunile generoase ale omului, devin asociațiuni de interese. Intre ele, se împlîntă numai raporturi de forță, de concurență; niciun gînd de colaborare. Valorile morale se irosesc, se conrup idealurile și, treptat, privilegiile unor clase îngenunche interesele națiunii. O astfel de absorbire a cetățeanului dă Statului o afluență de sînge, un fel de efervescență. Pe o perioadă limitată însă. Căci după ce i se sustrage vitalitatea în doze masive, cetățeanul pierde energiile creatoare. Totdeauna, după epocile de eroism, vin faze de sleire. Și, aproape fără excepțiune, marii cuceritori lasă moșteniri dezastroase.

Trăim vremuri de înjosire a omului și de exaltare a Statului, de cruntă dușmănie între națiuni; de violență și de amenințare într'o parte, de umilință în cealaltă.

Aceasta să fie pacea pe care vrem să o menținem?

O pace care nu ne lasă un moment de liniște, o zi senină; care ne întoarce către condițiunile rudimentare ale tribului, care ne constrînge la o vieață violentă și josnică? O pace care conrupe toate valorile culturii și ale omeniei, în care o parte a lumii — și anume cea mai legată de tradițiunile de civilizațiune și de credință — este din ce în ce mai dominată de națiuni războinice și de „ideologii" de distru-

gere? O pace în care pierdem la sigur teritorii şi principii, pe care le-am putea solda prin războiu?

Să menţinem pacea? De sigur. Dar nu prin pierderea tuturor bunurilor şi a onoarei.

Toate ţările pacifice eram strînse laolaltă, dorind să apărăm în comun patriile noastre şi principiile pe care erau fundate viaţa lor liberă şi propăşirea lor. Nu aveam alianţe îndreptate împotriva cuiva. Nu cunoşteam gînduri de cucerire. Nu vream să înjosim spiritul, nici să pîngărim biserica. Nu ridicam mituri războinice împotriva tihnei omului. Incercam împreună să aşezăm peste minele şi sîngele războiului, o viaţă internaţională liniştită şi organizată. Vream să fundăm instituţiuni de drept şi să colaborăm cu oricine la prosperitatea generală. Aveam împreună putere şi bogăţii şi dam fără întrerupere dovezi de înţelepciune, de generozitate.

Dar în faţa noastră, împotriva noastră, s'au ridicat puteri de distrugere, de orgoliu şi de cucerire. Am încercat să satisfacem cererile lor drepte şi chiar poftele lor excesive printr'un larg spirit de înţelegere şi prevăzători, am căutat să organizăm centre regionale de apărare, să păstrăm cîteva garanţii esenţiale, să alcătuim organisme de pace în jurul drepturilor noastre sigure.

Voinţa de dominaţiune a unora a crescut însă în măsura concesiunilor celorlalţi. Şi sacrificiile noastre nu au servit decît să sporească forţa celor ce ne ameninţă astăzi. Victime ale propriilor noastre generozităţi, ale iubirii noastre de pace, am sperat fiecare că vom găsi împreună energia să ne apărăm. Aveam cu noi ţările cele mai bogate, mai nobile şi mai puternice. In urma lor, stă un trecut de glorie şi de mîndrie. Noi ne sprijineam pe hotărîrea lor. Ele, pe fidelitatea noastră. Şi astăzi, ne privim buimăciţi, crezînd că ne-am înşelat unii pe alţii.

In mijlocul nostru stă un Stat nou, cu o populaţiune veche şi civilizată, muncitoare, onestă şi serioasă. Cehoslovacia s'a ridicat repede în ierarhia Statelor, prin virtuţile ei morale, prin capacitatea sa creatoare, prin cuminţenia şi fidelitatea sa. Stat modern, cu o administraţie exemplară, cu industrii bogate, cu doctrine nesdruncinate de toleranţă şi de libertate, cu instituţiuni democratice, cu o largă şi puternică vieaţă culturală, Cehoslovacia a păstrat în centrul Europei capitalul ce i-a fost încredinţat şi misiunea de echilibru ce i-a fost hărăzită. Nimeni dintre aliaţii, asociaţii şi prietenii săi nu a fost înşelat.

Şi cînd, pe nedrept, este atacată în integritatea şi independenţa sa, unii o părăsesc, alţii o ajută cu teamă sau ipocrizie. In mijlocul duşmăniilor şi al celor mai mari ameninţări, Cehoslovacia dă dovadă de curaj, mîndrie, de cuminţenie şi nobleţe. Ea simte parcă astăzi că apără nu numai propriile sale destine, dar şi soarta altora. Şi se înalţă pînă la o asemenea misiune.

Scriu aceste rînduri plin de ruşine şi de durere, dar nu pot crede că pînă la urmă Cehoslovacia nu va regăsi sprijinul pe care îl merită, pe care a vrut să şi-l asigure prin tratate solemne. Cu ea, ar fi înfrînte interesele noastre ale tuturor. Destinele noastre sunt împletite. Am scris într'una şi nu mă sfiesc să repet că nu este problemă cehoslovacă fără o problemă corespunzătoare în Romînia.

Iar pentru marile puteri, chestiunea libertăţii politice şi economice a Europei de sud-est este vitală. Stăpînă pe trei sferturi din Continent, Germania va ameninţa Parisul şi Londra. Şi această situaţiune va deveni inevitabilă după actuala slăbiciune a Franţei şi a Marei Britanii. Rezistenţele au slăbit considerabil în ultima vreme. Suntem vinovaţi cu toţii de această dispersiune a forţelor de apărare din Europa. Pe alocurea şi mai ales la Belgrad, s'a pus un preţ prea mare pe abilitate. Moştenirea spirituală şi morală a marelui Rege

Alexandru s'a atenuat. Direcţiunile lăsate de el s'au înclinat. Sperîndu-se că prin noi garanţii contradictorii se sporesc mijloacele de apărare, s'au încurajat şi agravat, în realitate, revendicările. Şi dacă presiunea lor se exercită astăzi în mod inegal asupra Statelor din această regiune a Europei, forţa lor de distrugere va fi mai periculoasă prin operaţiuni succesive, îndreptate pe rînd împotriva fiecăruia din State.

In faţa unor acte de forţă, a unor ameninţări masive, abilitatea este răufăcătoare. Destinele unui neam se slujesc cu alte talente, cu alte virtuţi. Mai ales că această abilitate are o semnificaţiune specială. Unii oameni sunt mai mult versatili decît abili. Ei schimbă de principii, se leapădă de credinţe, în loc să şi le păstreze şi să le servească prin mijloace diverse şi printr'o bogată dialectică.

Rînd pe rînd, au fost împărţite sau distruse mai toate asociaţiunile şi organismele destinate să menţină pacea. Numai colaborarea franco-engleză s'a adîncit, dar pare că cele două mari Puteri democratice şi-au strîns laolaltă toate facultăţile de abdicare. Franţa ingenioasă, Anglia perseverentă, odată ce au plecat pe calea concesiunilor nu se mai opresc. La Paris, în fiecare zi, noi explicaţiuni ale acestei politici curioase, ca şi cum de inteligenţa Franţei s'ar îndoi lumea.

Intr'o asemenea situaţiune gravă, trebue să vorbim sincer, deschis. Am fost totdeauna partizani neşovăitori ai unei strînse colaborări cu Franţa. Am dorit-o fiindcă am văzut în ea îmbinarea intereselor noastre comune; fiindcă am ştiut că se sprijină de asemenea pe tradiţiunile franceze de generozitate şi de curaj, de onoare şi de cuminţenie. Insufleţită de aceleaşi idealuri, îndreptată către apărarea aceloraşi interese, bazată pe tradiţiuni comune, colaborarea dintre noi şi Franţa poate avea toate caracterele duratei. Şi am crezut totdeauna că valoarea ei sporeşte prin servicii mutuale, prin garanţii reciproce. Nu ne-am descurajat văzînd concesiunile nenumărate pe care Franţa le-a făcut pentru menţinerea păcii, deşi ne-am zis adesea că efectul lor nu corespundea scopului urmărit. Ştiam că am dat mîna cu o ţară pacifică şi nu ne învoisem să facem o politică de prestigiu. Ne-am dat seama că sprijinul Franţei, pentru ca să fie sigur şi eficace, trebue să întîlnească în această regiune a Europei o voinţă fermă de apărare în comun. De aceea, am cerut menţinerea puterii solidare a Micii Inţelegeri. Am combătut ideile de neutralitate, de bloc al neutrilor, pentrucă socoteam că ele nu erau altceva decît o încercare de împărţire a Statelor asociate, care aveau să devină disponibile pentru noi influenţe sau victime succesive ale aceleeaşi voinţe de agresiune.

Mai presus de toate, ne aducem aminte că nu a fost eveniment important în care Franţa să nu se ridice în fruntea statelor prin virtuţile sale.

Putem deci vorbi fără înconjur.

Atitudinea Franţei în ultimele zile pare să arate o criză în continuitatea istorică a marei noastre prietene. Legată de Cehoslovacia printr'un tratat de alianţă, prin care îi garanta integritatea teritorială, Franţa este angajată în drama actuală a aliatei noastre. Alcătuită în forma actuală şi prin voinţa Franţei care satisfăcea cerinţe istorice cehe, dar răspundea şi unor preocupări de interes francez, Cehoslovacia a încheiat tratatul său de asistenţă, în vederea unor dificultăţi ca cele pe care le întîmpină astăzi. Tratatul a fost confirmat şi întărit ulterior.

Echilibrul european pe care îl asigură existenţa liberă a Cehoslovaciei profită mai ales Franţei. Politica externă a aliatei noastre a păstrat cu fidelitate o orientare stabilită în acord cu Parisul. Iar valoarea generală a alianţelor nu este nicăieri mai bine cunoscută decît în Franţa. Graţie lor, ea a cîştigat ultimul războiu, graţie lor va cîştiga pe cel viitor.

De ce oare guvernul francez și o parte din presă își pun întrebări inutile?

Nimeni nu cere Franței să provoace un războiu. Toată lumea îi va fi recunoscătoare dacă prin energia ei îl va înlătura. Dar în fața tuturor națiunilor, Franța va arăta acum dacă are forța să rămînă o Mare Putere. Astfel, va fi elementul esențial al păcii în Europa. Aceasta i se cere Franței: să slujească pacea. Dar cu autoritatea și cu hotărîrea pe care le îndreptățesc istoria și puterea, bogăția și moderațiunea sa.

Anglia, Franța și Rusia, împreună cu Puterile mari și mici ce le vor urma, constituesc în slujba păcii, un front de neînvins. Ele pot readuce înțelepciunea în Europa și o voință de colaborare rodnică între toate Statele.

Desigur, războiul a lăsat asperități care trebuiau atenuate; tratatele de pace au edictat dispozițiuni cu caracter trecător; țările învingătoare aveau bunuri și mijloace care le îndatorau la măsuri de generozitate. Era o întreagă operă de reconstrucție, care putea umple cu folos o mare epocă de pace în Europa. Ea nu a fost întreprinsă cu destulă ordine, în modul sistematic în care ar fi putut da toate roadele. Dar concesiunile pe care le-ar fi comportat, au fost desigur făcute, dacă nu depășite. Țările învingătoare au fost animate de un spirit de conciliațiune neîntrerupt, ale cărui rezultate în folosul păcii par foarte discutabile. Metoadele de împăciuire prin concesiuni succesive pot avea avantagii în cazul cînd satisfac cereri legitime și, mai ales, cînd întîlnesc o voință de colaborare. Ele sunt pîndite însă de cele mai dezastroase rezultate, cînd nu sunt considerate decît ca semne de slăbiciune și exploatate în scopuri de cucerire.

Spiritul de conciliațiune trebue mărginit de necesitățile păcii însăși. El nu se poate exercita decît sprijinit pe voința fermă de a menține stabile elementele esențiale ale unei organizațiuni internaționale. El devine spirit de distrugere, de anarhie, cînd supune orice domeniu la revizuiri permanente. Viața internațională, ca și acea națională de altfel, nu poate fi transformată într'un cîmp de litigii. Nicio activitate, nicio morală nu sunt cu putință în mijlocul diferendelor. Nimeni nu se mai poate gîndi la colaborare dacă știe că însăși dreptul la viață îi este contestat.

Spiritul de conciliațiune nu are valoare morală sau utilitate politică, decît dacă este garantat de voința neînvinsă de a-l menține în limite determinate.

Oamenii de stat nu pot avea nici morala, nici conduita negustorilor de covoare din Orient.

CONST. VIȘOIANU

CRONICA LINGVISTICĂ

NUMELE STRAINE LA RADIO

Condițiile actuale de viață fac ca numele proprii străine pe care le întîlnim și le rostim să fie din ce în ce mai numeroase și din regiuni din ce în ce mai multe și mai depărtate. Pe cînd altă dată evenimentele petrecute pe alte continente erau aflate după trecerea cîtorva luni, deci într'un moment cînd majoritatea lor pierdeau orice însemnătate și erau pur și simplu trecute cu vederea, astăzi orice fapt cît de cît interesant este aflat în aceeași zi în toată lumea și deci e luat în considerație chiar dacă nu are prea mare importanță. Apoi mijloacele de investigație fiind mai perfecționate, amănuntele sînt mai ușor de aflat și de comunicat. Cunoștințele noastre prealabile sînt și ele mai desvoltate, de aceea sîntem mai atenți și reținem mai ușor numele proprii care ni se dau. Fără îndoială un om normal de astăzi cunoaște mult mai multe nume proprii străine decît unul de acum o sută de ani: poate de zece sau de douăsprezece ori mai multe.

Din cauza aceasta, felul de a pronunța aceste nume capătă o importanță pe care era departe de a o avea înainte. Și faptul că printre ele se găsesc unele din China, din Mexic, din Lituania etc., complică mult problema. De altfel oamenii care cunosc limbi exotice sînt din ce în ce mai numeroși. Acum o sută de ani puteai pronunța greșit un nume scandinav, fără nicio grijă, căci erai sigur că nimeni dintre cei care te ascultă nu cunoaște aceste limbi, deci nu te poate ține de rău dacă greșești. Astăzi nu mai poți fi atît de liniștit, căci există oameni la noi care cunosc aceste limbi, și faptul este adevărat și pentru toate celelalte graiuri mai depărtate.

Bine înțeles, pe cît este posibil, trebue să căutăm să pronunțăm corect. Pentru numele franțuzești, nemțești, englezești, demonstrația este inutilă: încercați să vorbiți de *Shakespeare* citind numele așa cum se scrie și vă veți da imediat seama de dezavantaje. In mai mică măsură, dar totuși într'o măsură care nu e neglijabilă, avem interes să citim corect și numele provenind din alte limbi.

Dar cum să facem ca să cunoaștem formele corecte? In privința aceasta posturile de radio au de jucat un rol extrem de important. Multe dintre numele străine le auzim pentru prima dată dela radio, și în orice caz pe cele mai des întrebuințate le auzim mereu din gura speakerului. Se poate spune fără exagerare că acesta este omul cel mai ascultat din țară. Dacă deci pronunțarea lui ar fi corectă, am avea multe șanse ca majoritatea ascultătorilor să fie feriți de greșeli.

Este posibil ca speakerul să cunoască toate limbile și să știe pronunțarea exactă a tuturor numelor străine? Bine înțeles că nu. Intîiu pentrucă oamenii care știu multe limbi sînt extrem de rari, și al doilea pentrucă chiar dacă am găsi unul dintre aceștia, am constata poate

că-i lipsesc alte calităţi pe care trebue să le întrunească un vorbitor la microfon. Dar nu este imposibil ca, cel puţin în privinţa numelor mai importante, speakerii pe care-i avem să se informeze dela cei care cunosc limba respectivă. Cred că, dacă s'ar arăta interesul dorit în această privinţă, conducerea societăţii de radio-difuziune ar putea crea organizaţia necesară pentru ca să se cunoască pronunţarea exactă a celor mai multe nume străine. Voi da cîteva exemple de greşeli mai curente sau mai curioase, împreună cu pronunţarea corectă.

Un singur exemplu din extremul orient. *Shanghai* se pronunţă foarte adesea *şàngai*, cu accentul pe prima silabă, ca şi cum ar fi nume nemţesc. Pronunţarea corectă, admisă şi de Englezi, este cea care pare naturală şi pentru Romîni: *şang-hài*, adică cu accentul pe silaba a doua şi cu *h*.

Pe primul ministru cehoslovac nu-l chiamă *hodza*, ci *hogea*. Se scrie în ortografia cehă *Hodza*, dar cu un semn pe *z*, pe care nu-l avem în limba noastră, şi care arată că *z* se citeşte *j*, iar *d* plus *j* dă *ge*. Şi fiindcă ne ocupăm de Cehoslovacia, să ne fie îngăduit să ne mirăm de pronunţarea *Hanlain* pe care am auzit-o în mai multe rînduri dela o speakeriţă.

Numele scandinave sînt de obiceiu rostite la noi ca şi cînd ar fi germane, deşi adesea ele diferă de pronunţarea germană. Astfel nu este corect *Ştrindberg* ci trebue citit cum se scrie, cu *s* (în schimb *Oslo* se pronunţă cu *ş*: *Oşlo*). *Selma (Lagerlöff)* trebue rostit cu *s*, nu *Zelma*. *Nobel*, numele chimistului care a înfiinţat vestitul premiu, se pronunţă cu *e*, nu cu *ă* (*Nobel*, nu *nobăl*). Tot nemţeşte se pronunţă uneori numele italiene. De exemplu adesea auzim *Corzo* în loc de *Corso*; *Ştresa*, cu *ş*, pentru *Stresa* etc.

Deşi franţuzeşte se ştie în general destul de bine, tot avem ocazia să auzim nume franţuzeşti stîlcite. De exemplu *Mulhouse* e citit *mülhuz*, deşi în franţuzeşte nu există sunetul h, deci trebue citit *müluz*. De asemenea greşit se spune *hendai* pentru oraşul *Hendaye*, care trebue citit *andai*. Foarte adesea am auzit pronunţîndu-se, ce e drept nu la radio, *Hugo* şi alte nume franţuzeşti cu *h* ca în romîneşte. Altă greşală frecventă este pronunţarea lui *i* în grupul *ey*, sau *ay* de exemplu *Gravey*, *Raymond*, citit *gravei*, *reimon*, în loc de *gravè*, *remon*, cum e corect. Se fac chiar şi greşeli de accent, de exemplu zilele trecute s'a vorbit de ministrul francez *Màndăl*, care în realitate se numeşte *Mandel*.

Cele mai multe exemple ni le furnisează însă limba engleză. Aici putem spune că pronunţările greşite formează majoritatea. N'aş avea nimic de zis dacă cei care nu ştiu englezeşte s'ar mulţumi să rostească numele şi cuvintele englezeşti aşa cum se citesc pe romîneşte. Dar acest lucru nu se întîmplă decît foarte rar. In general ele sînt citite ori nemţeşte, ori franţuzeşte, ori... pseudo-englezeşte. Iată exemple pentru fiecare categorie.

Pronunţare nemţească. In englezeşte *s* nu se citeşte niciodată *ş*. Aşa dar cine zice *şpicăr*, *şmoching*, *ştart*, *ştandard*, *şliping*, *ştoc*, *şprint* pronunţă nemţeşte, nu englezeşte. In special de *ştocuri de efecte* auzim regulat la radio-jurnal. Englezeşte (şi romîneşte de altfel) este *spicăr*, *smoching*, *start*, *standard*, *sliping*, *stoc*, *sprint*. Numele compuse cu *-son* se citesc *-zon* în nemţeşte, dar nu în englezeşte. De aceea numai *Robinson*, *Johnson*, niciodată *Robinzon*, *Gionzon*. Tot greşit şi tot nemţeşte este şi *Forain Office*, în loc de *Forin* (scris *Foreign*).

Pronunţare franţuzească. Am auzit *poanter* pentru *pointer* (în englezeşte *oi* se citeşte ca în romîneşte). Apoi foarte des *şarli şaplèn* pentru *Charlie Chaplin* (care trebue citit *Ciàrl Cèplin*). In special numele de actori sînt citite franţuzeşte. Am auzit adeesa *Shirley Tampl* în loc de *Templ* (scris *Temple*), *Ann Sotern* pentru *sauzörn* (scris *Southern*), ca şi cînd artista americană şi vinul francez ar fi acelaşi lucru.

Cel mai bizar lucru este însă pronunţarea hiperengleză. Cine are oarecare idee de felul cum se citeşte limba engleză, pronunţă englezeşte, chiar acolo unde Englezii ei înşişi pronunţă altfel. De exemplu *ch* se citeşte în general *ci*; dar aceasta nu este un motiv ca să-l citim aşa chiar acolo unde Englezii rostesc *ş*, astfel în englezeşte se zice *linş*, nu *linci* (scris *lynch*); *şicago* nu *cicago* este numele oraşului *Chicago*, pe care totuşi mai toată lumea îl roseşte fals-englezeşte cu *ci*. Adesea *a* se citeşte în englezeşte *e*; dar nu totdeauna. Greşesc cei care zic *Cerlie*, căci se pronunţă *Ciarl*; de asemenea *darling*, *Gladys* se citesc cu *a*, nu cu *e*. Cele mai multe erori se comit însă la accent. Este adevărat că accentul englez este foarte adesea pe prima silabă; dar, după anumite reguli, el este pus uneori pe o silabă interioară. Astfel nu e corect *niùiork* (scris *New-York*), ci trebue *niuiòrk*; nu se zice *nòcaut* (scris *knock out*) ci *nocàut*; nu *pùlovăr* (scris *pull over*) ci *pulòvăr*. Nu *Màcdonald*, ci *Macdònald* (în general numele care încep cu *mac* au accentul pe silaba a doua).

Am intercalat, după cum se vede, şi cîteva substantive comune. Pronunţarea şi greşelile sînt aceleaşi ca la numele proprii. Deci corectarea se poate face la un loc.

AL. GRAUR

CRONICA PEDAGOGICA

SPORT ŞI PROFESIUNE

Cine nu cunoaşte sau n'a meditat în deajuns asupra psihologiei omului crede că trebuinţa de mişcare poate fi satisfăcută oricum: la copil prin joc, la adult prin muncă. Adultul prin urmare n'ar avea nevoe de joc, pentrucă munceşte.

Această explicaţie au fost gata s'o dea chiar şi unii psihologi de meserie. Ceea ce n'o scuteşte de amendare, dacă nu chiar de respingere totală.

Jocul a început să facă obiect de studii speciale de un secol şi mai bine. Cam de cînd avem şcoala populară mai extinsă. Psihologii sau acei ce se ocupau cu problemele vieţii în general, în legătură cu psihologia, au fost atraşi de acest fenomen, care caracterizează mai ales vîrsta copilăriei, şi dela care şcoala se străduia zadarnic să sustragă pe copil.

S'au emis asupra jocului diverse teorii şi în fiecare, desigur, este o fărîmă de adevăr. Astfel vechea teorie sau mai de grabă părerea curentă şi populară, veche poate de cînd e om cu oarecare conştiinţă, consideră jocul ca o activitate de recreare. Ne jucăm pentru ca să ne refacem.

Schiler, şi după el Spencer, au considerat din contră, jocul ca manifestarea unui prisos de energie. Ceea ce nu-i just decît în parte, pentrucă omul şi mai ales copilul se joacă şi cînd e obosit. Stanley Hall, propunea în 1902, o teorie mai atrăgătoare: după el jocul evoluează în timpul copilăriei în acelaşi mod, cum au evoluat ocupaţiile omului în cursul evoluţiei sale biologice şi istorice. Jocul ar ajuta formarea organelor şi uneori — crede Stanley Hall — chiar înlăturarea funcţiunilor de prisos. Ceea ce este inadmisibil, pentrucă activitatea întăreşte un organ, nu-l face să dispară.

Mai cu trecere decît teoria atavismului este aceea a jocului, exerciţiu pregătitor, formulată de Karl Groos în 1896. Jocul ne formează deci pentru vieaţa serioasă. Pe cîtă vreme teoria lui Stanley Hall, priveşte spre trecut, aceea a lui Karl Groos, priveşte spre viitor. Niciuna nu priveşte însă, în prezent. Acest lucru i l-a şi obiectat lui Karl Groos, psihologul american Kirkpatrik. El spune că nu trebue să facem supoziţii care prea seamănă a speculaţii. Să privim realitatea. Aceasta ne spune că organele şi centrii nervoşi ai copilului nu-s destul de formaţi pentru muncă serioasă, de aceea copilul se joacă. Altfel ar munci.

Un alt învăţat care s'a ocupat de teoria lui Karl Groos şi a socotit-o incompletă a fost Carr. El observă că jocul nu e numai un preexerciţiu, ci adesea şi un post exerciţiu. E cazul cu cîntăreaţa care face exerciţii muzicale pentru ca să nu uite ceea ce a învăţat. Lu-

crul acesta nu trebue pierdut din vedere, pentrucă el caracterizează mai ales jocul adulţilor. Tot Carr, este şi autorul aşa zisei teorii catartice, adică jocului curăţitor. Copilul se naşte cu unele tendinţe antisociale, cum ar fi, de pildă aceea de a ucide. In joc el îşi satisface simbolic această tendinţă, se descarcă şi se vindecă. Este, se înţelege, o doză de naivitate în această teorie. Ea poate fi admisă, după cum s'a şi spus, cel mult în sensul unei descărcări momentane. Copilul e furios, loveşte obiectul care i-a cauzat răul şi e uşurat.

Infăţişind şi comentînd teoriile de mai sus Ed. Claparède le sintetizează în următoarea definiţie: „Funcţiunea jocului este să lase pe individ să-şi realizeze eul, să-şi desfăşure personalitatea, să urmeze pentru moment linia celui mai mare inters al lui, în cazurile în care nu poate face aceasta cu ajutorul activităţii serioase[1])", iar ca încheiere bătrînul psiholog şi pedagog elveţian conchide: „Jocul pregăteşte viitorul, potolind nevoile prezente[2])".

Stărue în toate teoriile emise pînă acum despre joc, după cum vedem preocuparea aceasta de a găsi legăturile dintre joc şi muncă. Socotim că asupra acestui lucru trebue să se insiste, pentrucă de lămurirea lui depinde părerea ce trebue să ne-o facem despre valoarea sportului în vieaţa omului muncitor, despre raporturile dintre sport şi profesiuni.

Claparède socoteşte că, în fond, nu există nicio deosebire între joc şi muncă. Ambele sunt activităţi. Omul s'a obişnuit să numească muncă, activitatea neplăcută şi joc activitatea plăcută. In limba franceză „travailler", vine dela „trepalium", instrument de tortură. Dela joc la muncă, trecerea se face neobservată. „Joc şi muncă sunt capetele unei aceleeaşi linii, dealungul căreia, trecem, dela unul la altul, printr'o gradaţie nesimţită"[3]). Iar trecerea e următoarea: jocul primitiv (jocul copilului mic, inconştient), jocul pseudoscop (cum e „v'aţi ascunselea"), jocul ocupaţie (cum e colecţionarea de diferite obiecte), jocul scop ludic (jocul după anumite reguli), jocul superior (jocul creator de valori culturale). Aici jocul se întîlneşte cu munca, şi anume, cu munca superioară. După aceasta se înşirue diversele feluri de muncă, dela cea mai plăcută, la cea mai puţin plăcută: munca din mobile intrinsece, munca al cărui mobil nu este în lucru făcut, deci extrinesc (munca funcţionarului), corvada şi munca silnică.

Concluzia ce se trage dintr'o astfel de concepţie este, se înţelege, că, atît în şcoală, cît şi în afară de ea, în cîmpul muncii, să căutăm a apropia munca de joc, să o facem plăcută, dîndu-i un scop urmărit cu interes.

Noi socotim această teorie nu tocmai clară şi nici satisfăcătoare. Intre joc şi muncă socotim că este o deosebire netă, care face ca nici copilul să nu fie scutit de muncă, încă din vârsta fragedă, nici adultul să se dispenseze de joc.

Am văzut deja o deosebire, care însă nu-i esenţială, sau în orice caz, nu-i cea mai importantă: lipsa de organe şi de centri nervoşi suficient de desvoltaţi dau copilului mic şi chiar ceva mai mare o singură posibilitate de activitate, aceea a jocului.

Dar această deosebire e mai mult de suprafaţă şi negativă. Adevărata deosebire între joc şi muncă e de ordin psihologic şi ea constă în *urmărirea unui scop şi în sentimentul responsabilităţii*, sentiment superior, de natură morală, pe care-l găsim la muncă şi

---

[1]) Ed. Claparède. Psihologia copilului şi pedagogia experimentală (trad. rom.), Buc., 1924, p. 627.

[2]) Ibidem, p. 628.

[3]) Claparède op. cit., p. 691—692.

nu-l găsim la joc. Copilul ca şi omul care muncesc se simt răspunzători faţă de ei sau de altcineva de rezultatul activităţii lor.

Jocul din contră este activitate *gratuită*. Un scop desigur se atinge prin joc; dar acela nu este conştient. E urmărit, am putea spune, instinctiv de speţă nu de individ. De aceea omul care se joacă, întocmai ca şi copilul, *uită de sine*. Conştiinţa lui, instrument de adaptare individuală la mediul natural şi mai ales social, nu pot decît să împiedice manifestarea instinctului, cu rădăcini milenare în structura biologică inconştientă a omului.

De o parte deci urmărirea unui scop individual şi responsabilitate pentru atingerea lui; de alta gratuitate şi uitare de sine. Munca silnică şi corvada nu se abat dela definiţia dată aci muncii, pentrucă şi ele urmăresc un scop (impus din afară) şi implică şi un sentiment de responsabilitate: răspundere tot faţă de cineva din afară. De aceea ele sunt şi aşa de urîte, chiar cînd nu sunt grele. Lipsa libertăţii le face prin urmare antipatizate.

Nici jocul superior — creaţia artistică — nu se abate dela definiţia dată jocului. Artistul care urmăreşte un scop practic individual, care nu uită de sine şi de cei ce-i vor preţui materialiceşte opera, nu este artist. El trebue să lucreze ca şi cînd n'ar urmări niciun scop şi să uite tot ce ar fi interes mărunt, personal, în momentul creierei.

La cele arătate pînă aci mai putem adăoga încă o deosebire între joc şi muncă, şi care e de natură să ne arate de ce jocul e nu numai necesar în el, dar şi un compliment al muncii.

Munca urmărind un scop, nu pune în mişcare decît anumite resorturi sufleteşti şi anumite organe. Rămîn întotdeauna alte resorturi şi alte organe neutilizate, sau insuficient utilizate. Echilibrul sufletesc şi fizic este astfel rupt. Organismul simte acest lucru şi de aceea ne cere, ne îmboldeşte la activitate liberă, care să întrebuinţeze şi ceea ce n'a fost întrebuinţat. Teoria jocului compensator a fost susţinută de K. Lange.

Am putea aci da şi o explicaţie psihanalitică. Anumite tendinţe de mişcare ale organismului sunt adesea înfrînate de om, cu voia sau fără voia lui. Ele mocnesc atunci, stau sub o tensiune, care abia aşteaptă să isbucnească. De aci, de sigur iese brutalitatea acelora care obişnuit nu se joacă sau nu fac exerciţii fizice libere.

Jocul (sportul în general), este şi un exerciţiu liberator. Din acest caracter al lui iese sentimentul de uşurare şi destindere pe care-l au cei ce fac sport. Cei ce muncesc au, s'ar putea spune, mai mult acest sentiment, decît cei ce n'au altă îndeletnicire decît sportul. Ceva mai mult, cei ce practică în profesionişti sportul, zilnic, simt din contră nevoia să evadeze din sportul lor obişnuit, pentru a elibera alte tendinţe de mişcare refulate. Pentru ei sportul lor obişnuit începe să dea sentimentul neplăcut al muncii inferioare, impuse.

Munca oricît de completă ar fi, este prin urmare unilaterală. Sunt se înţelege munci mai complete şi munci mai necomplete. Unele dintre ele isbutesc să pună în mişcare toate sau aproape toate organele. Aşa este, de pildă, munca ţăranului. Altele ţin corpul încordat mai mult într'o poziţie şi pun în mişcare numai o parte a corpului.

Oricît de completă ar fi însă mişcarea, rămîn însă resturi trupeşti şi sufleteşti, ce caută să se manifeste altfel prin mişcare. Rămîn tendinţele aproape inconştiente, care sunt încordate şi ţinute în frîu de mişcarea conştientă şi care apoi cer să se manifeste.

In majoritatea cazurilor fiecare profesiune tinde să se fixeze în anumite sisteme de mişcări, care prin repetiţie devin adesea tipuri profesionale. Corpul, de asemenea, în întregimea lui, se obişnueşte cu anumite atitudini, care duc fatal la diformări profesionale, evi-

dente pentru orice ochiu experimentat. Se deosibeşte uşor de pildă mersul călăreţului, de acela al omului învăţat să meargă pe jos; alura la mers şi în întreaga lui înfăţişare la un muncitor manual şi la un funcţionar. Unele aşa zise stîngăcii iarăşi, nu sunt, în cele mai multe cazuri decît ticuri profesionale.

Mai rău însă decît diformarea profesională sunt atingerile grave ale sănătăţii.

La diformări se adaogă cortegiul bolilor provenite din cauza condiţiilor rele în care se munceşte. Munca în fabrici şi munca în mine, ca şi munca ogorului de altfel nu sunt lipsite de neplăceri şi greutăţi care lasă urme adînci în sănătatea şi obişnuinţele fizice ale omului.

Lăsînd la o parte aceste diformări grave, este cazul însă să ne întrebăm dacă diformările profesionale nu sunt fatale, poate chiar necesare, fiind în realitate specializări. După Emile Durkheim, care s'a ocupat numai tangenţial de ele în lucrarea sa „La division du travail social", diviziunea muncii înseamnă progres, creearea unui tip nou de civilizaţie, deci şi a unui tip nou de om. Omul integral a fost. El a aparţinut tipurilor de civilizaţie în care societatea era mai puţin diferenţiată. Omul modern trebue să se adapteze muncii divizate [1]).

Se pare însă că lui Emile Durkheim i-a scăpat să observe un lucru. Că, dacă în formele primitive de societate diviziunea muncii sociale era simplă, tocmai prin aceasta, era posibilă şi transmiterea din tată în fiu a profesiunii. Preoţii, militarii şi muncitorii formau trei caste, care stăteau închise, nelăsînd libertate amestecului. Astăzi însă vieaţa e mult mai complexă, iar mulţimea şi varietatea profesiunilor fac imposibilă transmiterea lor regulată. Omul este deci mai puţin supus diformării profesionale, pentrucă diformările pe care le dă profesia sunt numai cele cîştigate de individ, nu şi cele deprinse de el în atmosfera aceleeaşi meserii. Această ereditate socială a deprinderilor sau diformărilor sociale nu mai e posibilă decît la ţară. Numai aci meseria se moşteneşte din tată în fiu în mod aproape sigur. Dar aci şi diformările sociale sunt mai mici, plugăritul fiind o profesie mai integrală.

Prin urmare, diformările profesionale nu sunt fatale şi viitorul ne rezervă poate tocmai epoc fericită, cînd omul să nu mai fie expus diformărilor profesionale. Diviziunea tot mai mare a muncii va face imposibilă o moştenire în familie a unui fel de muncă, moştenirea urmînd să se facă numai dela societatea în întregul ei, la individul izolat. Pe lîngă aceasta uşurarea condiţiilor de muncă, la care ceea ce e mai bun în noi, ne dă dreptul să sperăm, vor da omului răgazul necesar să se poată îndeletnici şi cu ocupaţii mai libere, care să-i permită corectarea ticurilor date de muncă şi care depărtează pe om de om ca înfăţişare şi morală şi fizică.

Omul este făcut din fire să semene cu ceilalţi oameni. Tovarăşul tău, aproapele tău este şi semenul tău. Aşa spun şi religiile care predică frăţia.

Aşa spune şi biologia. Ea ne învaţă că în om, ca în orice animal sunt două feluri de elemente: acelea care aparţin şi caracterizează speţa şi acelea care caracterizează pe fiecare individ în parte. Cele dintîi nu se transformă decît la mari intervale de timp. Omul de pildă, de cînd este istorie ce s'a putut ţine însemnată, nu este sigur dacă a suferit din acest punct de vedere vreo schimbare. Celelalte, aşa zisele elemente fenotipice, sunt cele create de mediu, în timpul vieţii unui individ.

[1]) Emile Durkheim. De la division du travail social. Paris, 1926. Livre II, ch. premier.

Or, importantă este în primul rînd spața. Ea și este rezervorul de energie cel mai puternic. În fiecare individ, ceea ce aparține individului propriu zis, este o infimă parte, pe lîngă ceea ce aparține speței, iar ceea ce aparține obișnuințelor căpătate într'o vieață de om, este și mai puțin. Omul nu face decît să fie în cadrul legilor naturii, în acest caz, căutînd să se îngrijească în primul rînd de această zestre ereditară. Și nu face decît să-și elibereze ființa sa descătușînd-o de obișnuințele prea particulare, care l-ar despărți de speță, din punct de vedere biologic. Ceea ce trebue urmărit este să se creeze omul eliberat de tirania obișnuințelor profesionale. Pe acestea el trebue negreșit să le aibe, dar ele să nu-i strice echilibrul ființei sale omenești. „Din acest punct de vedere „omul bun la toate" este în felul său, mult mai apropiat de idealul eugenic decît savantul" [1]), atletul specializat sau muncitorul diformat. O spune aceasta un biolog.

Sportul măsurat și timpul suficient pentru repaos, sunt de un mare folos, din acest punct de vedere. Ambele pot contribui la corectarea diformărilor profesionale, pot elibera ființa umană de sub stăpînirea unor deprinderi, care-l împiedecă să realizeze în el idealul de armonie de care omul nu va înceta niciodată să-și lege visurile.

*
* *

Sportul corectează și este liberator de forțe fizice și morale, dar cu o condiție: să fie făcut în adevăr cu plăcere. Pentru aceasta este absolută nevoie să existe un echilibru între muncă și sport, între muncă și repaosul organizat pentru mișcări libere. Echilibrul se păstrează înlăturînd excesul de muncă. Excesul de muncă și oboseala continuă, care duc la surmenaj, taie pofta de joc, fără să-i satisfacă nevoia.

Organismul în întregul lui are o anumită capacitate de energie, care e răspîndită proporțional cu rostul fiecărui organ și fiecărei funcțiuni în tot organismul. Sunt forțe latente, care se cer puse în acțiune, pentru a-i menține însăși existența. Cînd organismul este pus în mișcare, chiar într'o parte a lui, celelalte părți schițează și ele tendința de mișcare. Pentru efectuarea mișcării reprezentate, restul corpului este oprit însă de a executa vreo mișcare, prin intermediul centrilor speciali de oprire.

Mișcarea schițată rămîne însă sub o tensiune, care nu se destinde normal decît în mișcările libere pe care organismul le cere după efectuarea muncii. Mișcările parțiale voite, în urmărirea unui scop (munca), cer organismului mișcări spontane, fără scop conștient. Această compensație este cerută și de nevoia organismului de a se mișca total — fie și în doi timpi deosebiți — precum și de nevoia tuturor funcțiunilor organice de a se manifesta pentru a nu-și atrofia organul prin care se exercită.

Cînd însă munca e dincolo de limita permisă, știința biologiei ne formulează o ipoteză, cu multă probabilitate de adevăr, după care activitatea depusă cheltuiește din însăși capitalul de bază al ființei umane.

Puterea de rezistență a omului poate să fie foarte mare. Ea depinde și de energia latentă din el, și de interesul pe care el îl are la momentul dat ca să reziste, și de forțele morale care-l animă. În fața unei primejdii, instinctul de conservare poate să ne mobilizeze și să ne țină treze și în activitate puterile, pînă la totală epuizare. Un ideal care ne încălzește, o credință sau un șef care știe să entuziasmeze, biciuesc de asemenea forțele noastre fizice și morale, făcîndu-le să nu simtă că au trecut cu consumarea lor dincolo de limita permisă. Acelaș efect poate să-l aibă, în sfîrșit, și muncile în comun, în grupuri bine organizate și însuflețite de un scop comun.

[1]) Edwin Grant Couklin. L'hérédité et le milieu. Paris, 1920, p. 244.

Nu vom nega de asemenea că o educație în acest sens este necesară. Omul trebue să fie obișnuit cu rezistența cînd împrejurările i-o cer. Obișnuința aceasta i-o dă o bună educație fizică, îmbinată cu o disciplină sufletească și o educație morală îngrijită.

Sunt însă limite peste care nu se poate trece nepedepsit. După un exercițiu de rezistență trebue să urmeze un timp suficient de repaos și-îngrijiri speciale pentru refacere. Cel care forțat sau susținut de un mobil sufletesc oarecare nu se oprește la timp în activitatea pe care o depune, suferă aceleași consecințe și trebue să se supună aceluiaș tratament.

De aceea, o datorie elementară față de noi și de apropiații noștri ne obligă să ne abținem dela orice exces de muncă. „Energia, cum spune H. Spencer, nu trebue să fie risipită în așa fel încît să pună în pericol împlinirea promisiunilor noastre" [1]).

Se înțelege însă că așa cum munca excesivă e dăunătoare, la fel de dăunătoare este și activitatea sportivă fără măsură. Și cu cît sportul e mai complet și mai pasionat, cu atît el este și mai surmenant cînd este dus dincolo de limitele raționale. În acest caz, în adevăr, el cheltuiește toate rezervele de energie și pune în imposibilitate pe individ de a munci.

Sportul și munca trebue prin urmare să se organizeze. De obiceiu timpul este socotit bine împărțit atunci cînd cuprinde 8 ore de lucru, 8—9 ore de repaos, 7—8 ore de somn.

Socotim că idealul este să se socotească în cele 24 ore patru lucruri: munca, activitatea fizică spontană (sport sau simple plimbări), odihnă propriu zisă, cu lectură ușoară sau meditații, și somn. Activitatea fizică spontană (sportul de orice fel), este complimentul muncii. Ea completează și armonizează exercițiul fizic la care trebue să fie supus corpul. Repaosul cu lectură și meditații este complimentul muncii intelectuale, atenției încordate în orice fel de muncă, nu numai cea intelectuală. În plus, din punct de vedere fizic, repaosul liniștește nervii și așează liniile corpului. Este o chestiune aceasta, la care va trebui, poate, să mai mediteze specialiștii în educație fizică, atît în ceea ce privește atitudinile corpului, în repaos, cît și la valoarea lor igienică și estetică.

Astfel, am avea 7—8 ore de somn, 6—7 ore de muncă, 5 ore de mișcare spontană (în care ar intra și mesele), și 5 ore de repaos. Orarul acesta este, negreșit, aproximativ. Trebue privit mai mult ca o medie. El poate fi modificat în plus sau în minus, pentru fiecare îndeletnicire, după constituția fizică a fiecărui individ și natura muncii pe care el o depune în mod obișnuit.

*
* *

Căci, de sigur, nu toate muncile sunt la fel. Și după natura și greutatea lor, trebue să ne orientăm, atît în alegerea sportului ce vom practica fiecare, cît și în mărimea și natura repaosului.

Nu vom intra aci în detalii — care de altfel nici nu prea sunt studiate — dar socotim că putem împărți grosso modo principalele ocupații din cîmpul muncii, în trei grupe: muncă intelectuală, muncă manuală specializată și munca țărănească, aceasta mai puțin specializată.

[1]) H. Spencer. La morale personnelle, Paris, p. 209.

a) Munca intelectuală este foarte variată. Ceea ce o caracterizează însă este mai ales încordarea atenţiei pentru rezolvarea unei probleme de ordin teoretic sau numai pentru înţelegerea şi repetarea ei. De altfel, ea însăşi — atenţia — este o funcţie intelectuală prin excelenţă, definită de Th. Ribot, astfel: „o stare intelectuală, exclusivă sau predominantă, cu adaptare spontană sau artificală a individului" [1]).

Natura ei, oricît de intelectuală, nu exclude însă participarea în actul atenţiei şi a restului corpului. Pentrucă, de fapt, nu există act sau funcţiune psihică sau numai organică, în care să nu se exprime, mai mult sau mai puţin, organismul în întregul lui. „Orice stare intelectuală este întovărăşită de manifestări fizice determinate" [2]).

Atenţia este şi ea întovărăşită de trei grupe de fenomene fizice: vaso-motorii, respiratorii şi motorii (de expresie), care nu-s efecte ale ei, ci condiţii necesare şi elemente constitutive. Pe noi, din punctul de vedere care ne preocupă, ne interesează toate trei, dar mai ales cele din urmă.

Omul atent are o vie circulaţie în spre creer, ceea ce negreşit aduce o circulaţie mai slabă în restul corpului; respiraţia, de asemenea i se încetineşte, mergînd uneori pînă la oprire; anumite fenomene de mişcare sau încordare a unor părţi din corp se produc: muşchii feţii se concentrează şi se încordează, corpul în general se imobilizează. Cîte odată atenţia este întovărăşită şi de mişcări. Acestea însă nu au rolul de a concentra atenţia, ci de a o biciui, de a o mări oarecum.

Omul nu poate fi multă vreme atent deci, pentrucă ar însemna că ar putea ţine multă vreme organismul într'o stare anormală. De aceea după o muncă intelectuală încordată, este nevoie de anumite exerciţii de mişcare fizică, capabile să dea corpului o circulaţie şi o respiraţie normală, precum şi mişcări de destindere a trunchiului şi a membrelor.

Simpla observaţie ne indică de altfel care sunt exerciţiile fizice ce se recomandă în acest caz. Nu simte oare funcţionarul nevoia să se întindă şi să respire adînc din cînd în cînd? Şi nu se simte el iarăşi împins să sară de pe scaun şi să se plimbe puţin prin camera biroului său. Acestea şi sunt exerciţiile care se impun mai ales muncitorilor intelectuali: exerciţii de respiraţie şi mersul pe jos (turismul). Se ştie preferinţa lui Rousseau pentru plimbările lungi, pe jos, prin pădure; se ştie de asemenea că pe Kant, un singur eveniment l-a oprit dela plimbarea lui zilnică: isbucnirea revoluţiei din 1789.

Exerciţiile de respiraţie şi destindere, alături de plimbarea în aer curat, este minimum de mişcare ce se poate cere unui intelectual. Dacă la aceasta adaogă şi un sport mai complicat, care să împlinească aceleaşi nevoi, cu atît mai bine.

b) Despre munca manuală avem mai puţine de spus. Despre ea, în ultimul timp s'au spus numai lucruri frumoase. Pedagogii cei mai recunoscuţi au recomandat-o şi pentru şcoli, atît pentru calităţile sale fizice, cît şi pentru cele morale.

„Lucrul manual, spune G. M. Guyau are un rezultat igienic şi serveşte la fortificarea rasei în individ" [3]). Iar Georg Kerschensteiner zice: „orice muncă cinstită este o şcoală a moralităţii, cel puţin în marginile valorii morale personale" [4]). Munca manuală este chiar

[1]) Th. Ribot. Psihologie de l'attention. Alcan, 1924, p. 9.
[2]) Ibidem, p. 20.
[3]) G. M. Guyau. Education et hérédité. Paris. Alcan, 1928, p. 110.
[4]) G. Kerschensteiner. Ed. cetăţenească a tineretului (trad.). Bucureşti, 1927, p. 122.

superioară din acest punct de vedere celei spirituale, pentrucă ea „poate primi fără multă chibzuială forma muncii comune..., muncii pentru folosul altora" [1]).

Cele spuse de Guyau şi de Kerschensteiner sunt adevărate cu un corectiv însă şi cu o completare.

Corectivul constă în observaţia uşor de făcut de altfel, că pe cîtă vreme pentru şcolari d. p., sau meseriaşul diletant, o îndeletnicire manuală este un quasi-sport, pentru meseriaşul propriu zis, nu-i acelaşi lucru. Cei dintîiu fac *ca şi cum* ar fi meseriaş, dar nu-s urmăriţi de scopul practic şi răspunderea acestuia. Se spune despre Wilhelm al II-lea că se îndeletnicea în fiecare zi cu tăiatul lemnelor cu fierăstrăul, asistat, negreşit, în această treabă, de cineva, care-i punea lemnul pe capră şi i-l ţinea bine. Prin aceasta însă fostul Kaiser nu poate pretinde că era un bun şi adevărat tăietor de lemne. Nici n'ar fi dorit de altfel.

Să completăm apoi că diviziunea muncii a împins pe meseriaşi la specializări mult prea mărunte. Ar trebui să practice cineva cîteva meserii, pentru a putea fi pus în situaţia de a face mişcări cît mai complete pentru nevoile organismului. Or, lucrul acesta nu-i posibil, şi de aci provin toate diformările profesionale, care pe meseriaşi îi ating mai mult.

Nu e doar un lucru inexplicabil că între tinerii meseriaşi sporturile cele mai variate au prins atît de mult şi atît de repede teren. Ii împinge spre ele nevoia cărora ei nu fac decît să-i dea curs. Aici se poate verifica mai bine decît oriunde teoria sportului compensator, pe care am susţinut-o mai sus. Tinerii lucrători, rupţi de oboseală, nu pregetă ca după opt sau mai multe ore de muncă grea să treacă pe terenul de sport, pentru ca prin activitatea sportivă liberatoare şi compensatoare să facă echilibru exerciţiului impus şi prea parţial al muncii.

Este aci de văzut şi ce anume sport se potriveşte mai mult cu fiecare meserie. Se pare însă că atletismul şi mai ales sportul de echipe este cel preferat. Şi dacă e preferat înseamnă că este şi firesc;

c) Munca ţărănească este mai puţin divizată. Sau dacă este, diviziunea ei este impusă mai mult de condiţii naturale locale, decît de progresul tehnicei civilizaţiei. Avem astfel păstor, podgorean, plugar şi pescar, nu atît ca nişte profesiuni ce se completează, cît ca nişte condiţii de vieaţă, influenţate de mediul înconjurător natural. Acolo unde poate, ţăranul le exercită pe toate deopotrivă.

Istoria civilizaţiei ne mai spune că fiecare din aceste profesiuni reprezintă şi trepte de desvoltare în adaptarea omului la mediu. Astăzi această chestiune nu se mai poate pune. Mediul natural impune muncitorului rural o anumită tehnică de muncă în legătură strînsă cu condiţiile de vieaţă pe care el le impune.

El impune şi vieaţa sportivă a omului. Pentrucă oricît de completă din punct de vedere al mişcărilor fizice ar fi munca ţărănească, de orice fel, ea nu este mai puţin muncă.

Cît este copil, ţăranul se joacă jocuri mai ales în legătură cu ocupaţiile părinţilor. Dar copilăria ţăranului este foarte scurtă. La vîrsta de 12—13 ani, uneori şi mai de vreme, el începe să muncească alături de cei mari. In majoritatea cazurilor, mai ales copiii păstorilor, nu îndeplinesc munci prea grele, dar ele implică totuşi un caracter de muncă serioasă: scopul utilitarist şi răspunderea.

Odată terminată copilăria şi intrat în vîrsta adolescenţii, ţăranul capătă un aer serios, înainte de vreme, uneori voit serios, pentru a fi în concordanţă cu un mediu social, care-l vrea mai de grabă

[1]) Ibidem, p. 123.

format. Il prinde în cleștele ei munca și nu-i dă decît prea puține ore de răgaz, cînd să se regăsească și să se miște și după pofta inimii.

Atunci el simte nevoia să evadeze. Și pe cît brutală i-a fost munca, pe atît de brutală îi e recreația. Ea se manifestă mai ales în dansuri.

Dansurile țărănești nu au numai o însemnătate fizică, așa cum se crede de obiceiu. Ele au o înaltă semnificație socială. Țăranul tînăr, flăcăul sau feciorul și fata de măritat nu pot concepe dansul fără un loc de adunare anumit, în anumite zile, unde vin „să se vadă" și unde vin și părinții, adesea tot satul. „Hora", „joaca", sau cum i s'ar mai spune, este instituție socială de cea mai mare importanță în vieața tînărului țăran, în cît cu greu ea va putea fi complet înlocuită cu sporturile orășenești, în stadiul actual de civilizație sătească. Ea este o instituție educativă prin excelență, unde se face atît educație civică și morală, cît și educație fizică.

E drept că țăranul are isbucniri și întoarceri spre copilărie și în această vîrstă și chiar mai tîrziu. Lucrul este explicabil. Țăranul romîn mai ales, în condițiile economice în care a trăit și, în parte, mai trăește încă, nu și-a consumat în întregime visul de aur al copilăriei. Unii dintre ei n'au avut-o niciodată. Și atunci e natural să-l vezi și mai tîrziu sbucnind, cu atitudini de bravadă, în jocurile copilăriei. El știe că oamenii îl condamnă, dar o face cu conștiința parcă a aceluia care a făcut un lucru nepermis, dar dulce.

Ori cum ar *fi*, vieața sportivă țărănească, din copilărie și de dincolo de copilărie, este din cele mai complexe, dar și dintre cele mai interesante de cunoscut. Pînă acum, un studiu sistematic asupra ei nu s'a făcut. S'a făcut numai din punct de vedere folkloristic și mai ales asupra jocurilor de copii. S'au adunat de asemenea dansuri naționale, dar cu același scop, și prea puțin.

La noi o astfel de culegere a făcut Teodor Pamfile în lucrarea sa „Jocuri de copii", în care a cules material din comuna Țăpu, județul Tecuci. Lucrarea, apărută în 1906, a fost premiată de Academia Romînă. Au mai cules apoi Hașdeu, Tocilescu, Ispirescu, Pavlov, Tăbăcaru ș. a. Cele mai recente culegeri de dansuri sunt cele ale d-lui G. T. Niculescu-Varone și cele publicate în revista „Arhiva" de d-na Floria Capsali. Acestea din urmă au și o înfățișare mai științific prezentată, atît din punct de vedere tehnic, al educației fizice, cît și sociologic, ca document de vieață socială.

Un studiu interesant asupra jocurilor de copii din Drăguși a publicat d-l Traian Herseni, tot în „Arhiva", dar el privește tot numai latura sociologică a problemei [1].

Deocamdată un studiu pedagogic, privind atît latura de educație fizică propriu zisă, cît și pe aceea de educație civică și morală, a jocurilor și dansurilor țărănești n'avem. O încercare lăudabilă a făcut d-l Apostol Culea, publicînd, mai de mult, în revista „Școala Basarabiei" un studiu despre „Jocurile copiilor". Și d-sa se referă însă mai mult tot la latura educativ morală și prea puțin la aceea de educație fizică. Important în acest studiu este însă altceva: autorul atrage atenția și insistă asupra deosebirii jocurilor dela regiune la regiune și asupra necesității de a le păstra caracterul acesta „fără a le altera fondul, tiparul tradițional, cum de pildă s'a făcut cu jocul oina, barul, scoase din jocurile noastre populare" [2]).

[1]) Traian Herseni. Observații sociologice privitoare la copiii din Drăguș. (Arhiva Nr. 1—4 din 1933).

[2]) Apostol D. Culea, Jocurile copiilor. (Rev. Sc. Basarabiei), an. I, Nr. 12, 1919.

Studii științifice asupra sportului țărănesc romînesc, din punctul de vedere al sportului chiar, întreprinde astăzi A. N. E. F. (Academia Națională de Educație Fizică) din București. In anii 1931 și 1932 această instituție a început cercetări asupra manifestărilor ludice ale copilului, pe bază de anchetă. S'au anchetat zece mii de copii, iar materialul adunat s'a clasat și prelucrat în legătură cu: *a)* sexul și vîrsta; *b)* mediul; *c)* varietățile de jocuri; *d)* jocurile pe mediu geografic; *e)* jocurile pe județe.

Pe baza materialului ce s'a cules și se culege încă, se fac lucrări de seminar și de licență și se poartă, în cadrul A. N. E. F. discuții, care probabil că pînă la urmă vor putea duce la un studiu complet asupra problemei [1]).

Chestiunea sportului țărănesc trebue cercetată cît mai neîntîrziat. Astăzi, cînd se fac societăți sportive și la țară, cînd cercetășia și străjeria se întind repede și la sate, cînd avem instituția premilitarilor și școli superioare țărănești, nu putem lăsa ca satelor să li se aplice acelaș program de educație fizică și sport ca orașelor. Nu împărtășim ideea acelora care socotesc că țăranul n'are nevoie de niciun fel de sport, pentrucă muncește [2]), dar nici pe a acelora care socotesc că acelaș sport se poate face la țară ca și la oraș. O cunoaștere completă și științifică a sportului primitiv rural, ne va arăta pe ce linie trebue să se desvolte sportul rural cult. Țăranul are nevoie de mișcări de eliberare, dar și de mișcări de corectare, mai ales de corectare a atitudinii și gesturilor de stîngăcie. Pentru aceasta este nevoie, atît de sporturi de ansamblu sau de echipe, dar și de unele exerciții în felul celor suedeze, recunoscute bune ca gimnastică pentru corectare.

In țara noastră o bună și stăruitoare educație fizică la țară, mînă în mînă și cu măsurile sanitare de igienă socială, sunt probleme care interesează în de aproape viitorul nației, dar și pe al clasei țărănești în special.

* * *

Ar fi poate bine, pentru a încheia discuția noastră asupra legăturilor dintre sport și profesiune, să vorbim și despre sportul acelor fără profesiune, precum și de aceia care au drept profesiune sportul.

Se înțelege că nu e vorba aci de șomeuri. Ei sunt muncitori în așteptare, gata, cînd disperarea-i cuprinde, să se ocupe cu alte îndeletniciri decît acele ale mișcării pline de voioșie. E vorba de cei bogați, în primul rînd, care nu găsesc util să se ocupe cu ceva serios, ci doar să consume un timp și o avere, într'un mod mai plăcut. Mulți dintre aceștia, astăzi, fac și ei un sport. Parte dintre ei devin adevărați profesioniști ai sporturilor costisitoare: alergări de cai, curse de automobile și vechiul și nobilul sport al vînătoarei.

Influența pe care sportul o are asupra acestora, din punct de vedere fizic, este, se înțelege bună, mai ales cînd sportul prezintă varietate de mișcări. Din punct de vedere moral însă influența n'o socotim tot așa de bună. Bogații care nu se ocupă decît cu sportul, pierd simțul realității și al răspunderii, devin neserioși, sau afectează o seriozitate nenaturală. Rămîn într'un fel copii, cu experiență și preocupări fără legătură cu vieața adevărată și fără să aibă avanta-

[1]) A se vedea un început în lucrarea d-lui Virgil Roșală „Probleme de educație fizică".

[2]) Intre alții, la noi, d-nii Nichifor Crainic și G. G. Antonescu.

jele psihologice ale copilăriei. Din această cauză mulţi nu se mai pot ocupa cu treburile lor, le neglijează complet şi rezultatul se ştie, ruinarea.

Pe cît este deci de necesar ca cineva să evadeze cît mai des din muncă, pentru a se reface fiziceşte şi sufleteşte în sportul potrivit condiţiei sale, pe atît de necesar (şi mai necesar încă), e să aibă şi o ocupaţie serioasă. Să muncească. Omul care munceşte fără să iasă din munca lui, devine morocănos şi-şi şubrezeşte sănătatea; cel care face sport fără să muncească, devine superficial, neserios, inutil. Lucrul este cu atît mai grav pentru aceştia, cu cît mulţi dintre ei sunt mai mult sportivi cu vorba, frecventatorii plictisiţi ai cluburilor şi spectatori absenţi sau gălăgioşi (după temperament) ai stadioanelor.

Fac excepţie dela regulă cei ce din sport au făcut o meserie lucrativă. Pentru ei sportul pe care-l practică e o meserie ca oricare alta. Rolul lor este să menţină în opinia publică spiritul sportiv şi pentru aceasta sunt plătiţi ca orice muncitor.

Rolul educaţiei fizice nu este însă să pregătească sportivi de meserie. Ea trebue să aibă în vedere pe cetăţeanul obişnuit: intelectual, muncitor sau ţăran. Acestora trebue să le dea materialul şi metodele cele mai adecvate pentru păstrarea sănătăţii fizice şi morale.

STANCIU STOIAN

CRONICA IDEILOR

PSICHOLOGIE ŞI VIAŢĂ

Am încercat fiecare, parcurgînd paginile încărcate de note şi trimiteri ale cîte unei teze voluminoase, un sentiment complex de respect pentru o muncă sistematică ce nu a evitat nicio strădanie, dar şi de nedumerire pentru lipsa totală de originalitate şi atitudine proprie a autorului faţă de problemele tratate. Lucrarea, luată în generalitatea ei, nu se înfăţişa decît ca o colecţie bogată de fapte credincios înregistrate, metodic orînduite după o clasificare riguroasă, în care întinderea informaţiei epuiza subiectul şi secătuia toate izvoarele de cercetare. Aveam deci în faţă o prezentare laborioasă a stadiului ultim al unei probleme, în care puteam desluşi toate ramificaţiile discuţiilor urmărite în cursul timpului, toate amănuntele şi precizările informative pe care o orientare exactă în istoricul problemei le presupun în mod necesar. Această categorie de lucrări se limitează însă la o neobosită alăturare de fişe şi date informative. În zadar vom căuta o vedere proprie a autorului, o formulare personală, o perspectivă originală, care ar putea deschide o cărare nouă în discuţie. Totul se reduce la o reproducere exactă, minuţioasă şi atentă a celor scrise şi gîndite de alţii, toate precizările sunt făcute cu ajutorul citatelor şi trimiterilor, în care trebue să vedem deopotrivă grija pentru onestitatea observaţiei, dar şi neputinţa unor formulări pline de relief. Chiar cînd vom întîlni în textul acestor lucrări formule fericite care rezumă o teorie sau definesc o poziţie, putem fi siguri că expresia aparţine unui autor străin, pe care cercetătorul şi-a însuşit-o, pierzînd din vedere în fuga condeiului să o pună între ghilemele.

Opuşi acestor spirite, dar reprezentînd deopotrivă o poziţie extremă şi deci egal de parţială, sunt marii intuitivi, care pornind dela un examen uneori sumar al faptelor reuşesc să statornicească vederi îndrăzneţe şi uneori fecunde, dar sprijinite pe fapte neîndestulător controlate. Renunţînd la exemplele cu caracter excepţional — teoria cosmogonică a lui Kant sau vederile biologice ale lui Goethe — vom cita printre autorii moderni lucrările filosofice şi teoretizările biologice sau psihologice ale lui Léon Daudet. Fără să fie, desigur, străin de domeniile pe care le discută, avînd cunoştinţe adîncite deşi nu urmărite sistematic şi sprijinite pe experienţe, autorul francez a reuşit totuşi să semene în cărţile lui sugestii preţioase chiar pentru specialişti. Dar lipsa unei armături ştiinţifice şi de documentare experimentală se face simţită în aceste lucrări, reducîndu-le bătaia la semnificaţia unor intuiţii de diletant.

Vom însemna dela început poziţia d-lui Mihai D. Ralea, precizînd că formaţia d-sale intelectuală presupune o îmbinare a acestor

metode opuse în ceea ce ele au valabil. O orientare sigură în disciplinele filozofice şi o adîncire amănunţită a problemelor psihologiei, domeniu care a reţinut în deosebi luarea aminte a autorului în ultimii ani, o informaţie directă, în izvoarele prime ale textelor, îi îngădue o stăpînire a materialului pe care îl va utiliza. Dar studiile d-lui Ralea nu se mărginesc la o simplă expunere neutră a problemelor, la o rezumare corectă a punctelor de vedere străine. Datele problemelor sunt, nu numai dominate de autor, dar prelucrate adînc. Ele alcătuesc, oarecum, pretexte, fermente incitatoare ale propriei gîndiri, conducînd fie la formularea unor vederi strict personale, fie la întregirea cu noi precizări a problemelor desbătute. Fie într'un caz, fie într'altul, contribuţia psihologului romîn este dintre cele mai preţioase. Siguranţa unei intuiţii rapide şi originalitatea unei gîndiri proprii, depăşesc, întregindu-le, armătura materialului ştiinţific acumulat şi întinderea informaţiei. Desfăşurarea gîndirii autorului va prezenta un ritm propriu, excluzînd expunerea impersonală, amănunţirea didactică, sau urmărirea autorilor străini pînă în amănuntele lipsite de semnificaţie ale cercetărilor lor. D-l M. Ralea va avea un mod personal de a privi lucrurile şi a gîndi problemele, le va examina datele dela perspective noi, va introduce alte criterii de clasificare a faptelor (ca în cazul analizei la care supune varietatea de manifestări a vieţii inconştiente), care îi vor oferi o orientare mai lesnicioasă în studiul fenomenelor şi în discuţiile teoretice. Spiritul său critic nu va accepta docil prezentarea faptelor şi explicaţiile date de autorii anteriori; el va supune întregul material de studiu unui nou examen, îl va raporta la alte coordonate. Punctele de vedere exclusive ale cercetătorilor îşi vor atenua în acest examen exagerările, opoziţiile se vor şterge, prilejuind o conciliere sau o apropiere teoretică între gînditori diferiţi. Aceasta nu stabileşte d-lui Ralea o poziţie eclectică. Schema primă a studiilor sale fiind o atitudine şi o concepţie personală, apropierile şi legăturile pe care le stabileşte între gînditori au mai mult un caracter de sugestie, de reflecţie incidentală făcută în cursul expunerii, decît de ţintă ultimă a studiului întreprins.

Reprezentant în cultura romînă a unui raţionalism fără concesiuni, d-l M. Ralea va imprima lucrărilor sale caracterele acestui spirit, la disciplina căruia s'a format. Vom întîlni în fiecare pagină scrisă de acest autor ordinea şi preciziunea spiritului latin, claritatea şi limpezimea de gînd a scriitorilor mediteraneeni. Intelectualismul d-lui Ralea nu-l împiedecă însă a participa la orientările cercetărilor din ultimile decenii către vieaţa subliminală, asupra căreia ne oferă dealminteri un studiu amănunţit, sau la scrutarea atentă a vieţii sufleteşti a populaţiilor primitive, asupra cărora autorul ne-a dat pînă în prezent numeroase eseuri şi la care se referă constant în cursul expunerilor sale. In contactul său cu iraţionalul, d-l Ralea păstrează aceeaşi atitudine intelectualistă, obiectivă, care se mărgineşte să constate, să clasifice şi să explice. Această cuprindere prin înţelegere şi formulare a fenomenelor sufleteşti iraţionale e desigur singura atitudine ştiinţifică posibilă de studiu. Aderarea intuitivă şi totală la aceste fenomene interioare, cu anularea logicei şi a spiritului discriminativ pe care o poate presupune trăirea gîndului poetic şi muzical sau participarea la extazul mistic, nu este în niciun caz indispensabilă cercetătorului pentru a le putea desprinde semnificaţia, după cum cercetarea psihiatrului nu presupune cu necesitate o putinţă de identificare experimentală cu viaţa interioară a bolnavilor săi. D-l Ralea va îmbrăţişa deci varietatea formelor de manifestare a vieţii interioare din acelaşi unghiu critic şi intelectualist, fără ca această statornicire de poziţie să-i poată ştirbi pertinenţa cercetării.

Ceea ce defineşte în general lucrările d-lui Ralea şi cu deosebire studiile adunate în ultimul său volum [1]), este înmulţirea perspectivelor dela care priveşte problemele tratate. Natura însăşi a studiului psihologic presupune această depăşire a domeniului pur psihologic şi adîncirea lui prin contribuţia altor discipline. Sociologia, căreia autorul i-a consacrat cercetări îndelungi, va alcătui un prim reper. Neconsiderînd fiinţa umană ca o individualitate independentă de mediul social, ci privind-o dimpotrivă ca pe un produs al ambianţei istorice şi sociale, noua psihologie va preciza cu ajutorul rezultatelor obţinute de sociologie, mutaţiile funcţionale de ordin psihologic pe care le-a suferit omul în urma convieţuirii în societate. Totuşi, perspectiva sociologică e vădit insuficientă pentru o explicare amănunţită a psihologiei umane: viaţa socială se altoeşte tardiv pe o plămadă de viaţă organizată de o activitate funcţională anterioară, prilejuită de orientarea în mediul cosmic. Criteriul biologic va deveni deci tot atît de preţios psihologului. D-l Ralea adaugă acestor două perspective care lărgesc progresiv cîmpul de cercetare şi contribuţiile psihiatriei, deci a deformărilor morbide pe care le poate suferi activitatea psihologică. Acest din urmă criteriu alcătuind, în genere, o exagerare şi permanentizare a anumitor fenomene sufleteşti normale, alcătueşte o verificare dintre cele mai precise a concluziilor obţinute prin observaţie şi experimentare făcute pe oamenii normali.

Această îmbrăţişare a domeniului psihologic prin perspective variate şi prin utilizarea unor discipline atît de diferite, alcătueşte, credem, adevărata metodă de lucru a d-lui Ralea şi ea trebueşte subliniată cu deosebire. Numai o înmănunchere a datelor generale oferite de aceste discipline poate conduce la rezultate valabile. Căci aceste metode deosebite nu se exclud, ci se întăresc reciproc, pregătind o înţelegere largă a vieţii sufleteşti.

Aceste studii nu vor avea prin urmare înfăţişarea unei erudiţii pure, care se complace în acumularea numelor şi citatelor. Toate referinţele autorului, atît de bogate de altminteri, toate apropierile de nume şi de doctrine, toate citatele culese din domeniile cele mai depărtate care cuprind paginile, au semnificaţia convergenţei lor în unitatea perspectivei centrale a studiului. Ele nu îngreunează cartea, ci îi limpezesc orizontul teoretic.

*
* *

Deşi elaborate şi publicate la epoci relativ depărtate între ele, aceste studii prezintă totuşi o coherenţă interioară adîncă; gîndirea autorului vădeşte o orientare constantă şi o călăuzire după cîteva principii statornice. Am notat mai sus interferenţa de discipline, care-şi lămuresc reciproc datele şi pe care autorul o întrebuinţează ca o metodă de preferinţă. Asupra acestui aspect al gîndirii d-lui Ralea vom reveni.

O altă perspectivă de analiză, alcătuind în acelaşi timp o metodă de lucru ca şi o concepţie generală de orientare, este ideea devenirii, a duratei interioare, asupra căreia autorul face, dealminteri, oportune consideraţii teoretice. Devenirea în concepţia d-lui Ralea, îmbină deopotrivă evoluţionismul şi bergsonismul. Ea nu e un concept metafizic, ci o doctrină explicativă hotărîtoare şi o metodă a cărei aplicare o va afla în cele mai diferite domenii, în biologie ca şi în psihologie, în psihiatrie, ca şi în sociologie.

---

[1]) Mihai D. Ralea. *Psihologie şi viaţă*. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Această perspectivă conduce pe autor la o analiză a proceselor genetice a devenirilor interioare. Un fapt sufletesc nu mai e considerat în realitatea lui fixată în termenul lui evoluat, ci în înșiruirea transformărilor anterioare pe care le presupune, ca și în înfiriparea lui genetică. Studiul d-lui Ralea asupra formării ideii de personalitate recunoaște, de pildă, această metodă. Autorul va urmări etapele devenirii personalității în istoria sa evolutivă, slujindu-se în același timp de metoda verificării datelor de studiu prin discipline disparate ca și de ideea cardinală a devenirii asupra căreia insistăm acum.

Autorul nu se mărginește însă a aplica o metodă și a înfățișa o problemă sub toate aspectele ei. In ultimă analiză acest studiu nu reprezintă decît o expunere a stadiului actual al unui capitol de psihologie. Contribuția originală a autorului va fi însă mult mai importantă, deschizînd o perspectivă nouă problemei studiate, în eseul intitulat „Asupra saturației fenomenelor sufletești". Aci d-l Ralea privește mult desbătuta discuție asupra structurii, subt aceeași incidență a devenirii interioare, ajungînd la precizări de o mare importanță teoretică.

Autorul stabilește valabilitatea tezei structurii, care presupune că psihismul uman extrage din percepții anumite cadre invariabile, fixe și esențiale, a unor schelete formale, așa cum au precizat Ehrenfels și psihologii germani care i-au urmat. Dar d-l Ralea afirmă că această desprindere din concretul datelor exterioare a unei structuri schematice, nu se săvîrșește simultan cu percepția primă a obiectului, ci presupune un proces lent de integrare interioară a datelor, elaborare care necesită percepții repetate și la intervale variabile. Sau, ca să reluăm exemplul melodiei dat de Ehrenfels, structura acestei melodii nu e dată odată cu audiția ei primă, ci numai după cîteva audiții, în urma cărora spiritul a putut desprinde linia ei melodică esențială. Toate percepțiile vor prezenta același caracter: formarea structurii va fi deci condiționată de o repetiție îndestulătoare a percepțiilor, de o „saturare" a fenomenelor sufletești. Degajarea schemei va fi deci posterioară unei repetiții a percepțiilor; elaborarea ei va fi condiționată de o devenire în timp; numai „după o anumită funcționare orice element sufletesc tinde către o formă" (pag. 23); „forma este un element tardiv al percepției" (pag. 28) sau și mai în general: „orice act psihic constituit duce la construiri de forme" (pag. 29).

Această precizare are o importanță prin ea însăși. Ea alcătuește un corectiv hotărîtor, sprijinit pe observație și introspecție, a unei teorii de mare răsunet în psihologia contemporană. Autorul nu se oprește însă aci. Fără să generalizeze nemotivat, ci lărgind progresiv cercul discuției, el reușește să înmănuncheze întreaga ființă psihologică a individului, subt coercițiunea legii de saturație a fenomenelor sufletești. Dacă orice act tinde prin repetiție la o formă fixă, simplă dăinuire, deci funcțiunea repetată a vieții personalității se va dirigui în mod nesimțit către atari scheme, forme sufletești invariabile, sau în orice caz puțin maleabile. Intreaga individualitate evoluiază deci progresiv către această anchiloză relativă, prin diminuarea din ce în ce mai accentuată a spontaneității și creației. Cu vîrsta, aceste forme alcătuesc adevărate forțe inhibitive ale înnoirii, reducînd la cadrele lor formale, calitatea noilor percepții. „Formele sunt greutăți moarte în sufletul nostru, fiindcă tind mereu să asimileze noutatea și actualitatea în sensul preformării anterioare" (pag. 33).

Am putut urmări deci cum dela discuția relativ limitată a genezei formelor, autorul a trecut la o îmbrățișare a devenirii întregei personalități, explicînd devenirea vîrstelor și evoluția individului, dela spontaneitatea tinereții, cînd lipsa de repetiție a experiențelor nu îngăduiseră formarea de structuri interioare numeroase, pînă la vîrsta înaintată, a cărei incuriozitate și refuz de acceptare a noutății sunt datorite organizării unui număr mare de forme sufletești tipice.

D. Ralea lărgește însă și mai mult cîmpul desbaterii, conducînd-o pe plan metafizic. In formele fixe, rezultate ale experienței repetate, deci a funcțiunii vieții, el vede un termen de evoluție osificat, care se opune veșnicului elan creator postulat de filozofia bergsoniană. Creația permanentă a vieții sufletești, așa cum o postulează Bergson, este indiguită de aceste „structuri condensate care opresc noutatea veșnică și fixează stabilitatea sufletului nostru". De altă parte, se poate recunoaște ușor în structurile sufletești, astfel formate, o analogie cu formele kantiene, cu deosebirea că acestea din urmă sunt apriorice și condiționînd orice experiență, în timp ce formele de saturație se formează progresiv din însăși funcțiunea vieții, impunîndu-i-se mai apoi ca adevărate cadre de interpretare și aprehensiune a realității.

Intre forma apriorică a lui Kant și forma bergsoniană, rezultat al sărăcirii conținutului de viață, se stabilește prin corectările aduse de d-l Ralea ambelor poziții o punte de legătură, o înlăturare a contradicției celor două sisteme.

Am insistat asupra desfășurării gîndirii d-lui Ralea într'unul din studiile acestui volum, pentru a stabili printr'un exemplu eficiența metodei întrebuințate, cît și lărgirea progresivă a orizontului discuției, pînă la cuprinderea unor perspective metafizice.

Elaborarea acestor cercetări ne pare, prin urmare, a fi condiționată de aplicarea unei metode care recunoaște deopotrivă, necesitatea contribuțiilor unor discipline disparate pentru înțelegerea problemelor psihologiei, adoptarea conceptului de durată și devenire permanentă a fenomenelor de conștiință, ca și mînuirea abilă și pătrunzătoare a introspecției.

Prima metodă a prilejuit între altele precizările din studiul „Asupra expresiei sociale a emoțiilor" în care psihologul se află subt conducerea sociologului, sau capitolul prim al cărții „Psihologie și viață" în care deslușim aceiași interferență. D-l Ralea fixează într'adevăr începutul introspecției în spovedania religioasă a religiei creștine și interpretarea conduitei celorlalți oameni cu scop psihologic, prin înrîurirea vieții de salon a secolului XVII. (E interesant de notat că întemeietorul fiziognomoniei, a fost un preot elvețian, de formație franceză, născut în secolul următor). Dacă ultimul punct nu comportă decît confirmări de fapte ușor de stabilit, prima precizare presupune, credem, o lămurire. Tendințe de introspecție s'au făcut în gîndirea filozofică europeană și mai înainte, dar ele aveau un caracter exclusiv dialectic, fără răsfrîngeri asupra vieții intime a individului, considerată în zonele ei adînci, afective, iraționale. Spovedania creștină face un alt examen al vieții sufletești: nu lucid, rațional și calm, ci răvășit, în momente de torturare și neliniște, în care apar toate „refulările" și în care se vădește chinuitoare, conștiința păcatului și nevoia de salvare. Aceste momente se deosebesc fundamental de analiza pătrunzătoare și rece a dialecticei. Un medic care a avut prilejul unei confesiuni smulsă greu, poate înțelege mai ușor această deosebire; cu atît mai mult un preot.

* * *

„Problema inconștientului", care alcătuiește poate studiul cel mai important al volumului, recunoaște o aplicare a aceloraşi metode, la care se adaugă un avizat spirit discriminativ. Primele două capitole reprezintă o expunere rezumativă a faptelor inconștiente cît și a teoriilor emise pînă în prezent asupra acestor forme a vieții interioare. Autorul se mărginește a examina materialul, a-l clasifica după criterii

noi și a considera critic teoriile explicative. Partea ultimă a studiului conține o concepție personală asupra semnificației faptelor inconștiente.

Redusă la liniile ei schematice, definiția dată inconștientului de d-l Ralea se poate înfățișa astfel: *biologic*, inconștientul se caracterizează prin dezadaptare și inactualitate, *fiziologic*, prin apariția lui în momente de oboseală a centrilor nervoși și *psihologic*, prin distracție, sugestibilitate, impulsivitate, confuzie și indiviziune amorfă, caractere care îl apropie de psihologia popoarelor zise primitive.

Cronologic, deci oarecum filogenetic, inconștientul e anterior apariției conștiinței. El este contemporan stării de „indiviziune primitivă" în care se află astăzi populațiile primitive (pag. 123). Conștiința este în schimb un produs de apariție psihologică recentă, datorit conviețuirii sociale și nevoii individului de a se adapta la condiții de viață specializate și diferențiate. Conștiința, „produs al societăților înaintate", va fi legată de limbaj și de nevoia de comunicare socială.

Așa dar, inconștientul reprezintă o fază sufletească primitivă, neevoluată, exprimînd în esență viața fiziologică a individului, în timp ce conștiința e un termen evoluat, a cărei apariție a fost determinată de viața socială. Precizare, care implică drept corolar: „*inconștientul e o deprimare, o cădere dintr'o fază sufletească superioară și recentă, într'o stare primitivă și veche, cădere datorită oboselii centrilor nervoși*". (Subliniat de autor, pag. 130). Aceste precizări îngădue autorului următoarea definiție: inconștientul este „*renașterea unor stări primitive și antisociale, provocate de oboseală nervoasă și aducînd ca urmare o desactualizare a conștiinței* (id. pag. 145).

Această interpretare ne apare nu ca o simplă formulare teoretică, ci ca o definiție justiciabilă de numeroase verificări, prin metode diferite, experimentale sau de observație. In studiul nostru „Funcțiunile creatoare ale subconștientului", am înaintat un mare număr de fapte și observații care confirmă această interpretare. In deosebi rolul jucat de oboseală în viața interioară și de pendulare dintre subconștient și atenție conștientă, ne apare ca o dată centrală a întregii evoluții sufletești, comandînd trecerea alternativă dintre veghe și somn, care cuprinde în linii mari cele două faze ale vieții lăuntrice.

Poate că autorul și-ar fi exprimat mai complet gîndirea, înlocuind termenul de *anti-social*, cu acela de *a-social*, căci în fenomenele vieții inconștiente normale nu surprindem o reacțiune împotriva socialului, ci numai o anulare a lui. Termenul de anti-social are, în afară de aceasta, un sens mai circumscris, el putîndu-se aplica mai cu deosebire manifestărilor psihopatice, care sunt în parte caracterizate prin reacții antisociale. Utilizarea de către autor a unui material bogat, cules din tratatele de psihiatrie, îndreptățește poate această interpretare. Va trebui să recunoaștem însă că patologicul, deși poate lumina și explica domeniul normal, nu alcătuește decît o deviere a acestuia. Iar considerat din punctul de vedere larg biologic și genetic în care se așează autorul, patologicul nu reprezintă decît un caz particular al vieții inconștiente.

ION BIBERI

Albrecht Altdorfer: Peisagiu (acuarelă)

Albrecht Altdorfer: Bătălia lui Alexandru cel Mare

(München)

Albrecht Altdorfer: Cei doi S-ţi Ion

(München)

Albrecht Altdorfer: S-tul George

(München)

CRONICA PLASTICĂ

Cu toată nesiguranța politică și preocupările oamenilor din Apus, care își dau seama de ce ar însemna pentru cultura și viitorul lumii un nou războiu mondial, mai în fiecare oraș mare european s'a organizat, în vara aceasta, o expoziție de artă. La Paris, *Artele Iranului, Persiei și Bagdadului;* la Glasgow, *Expoziția Imperiului englez;* la Rotterdam, în frumoasa și potrivita clădire a muzeului Boymans, *Capodopere din patru secole;* la München, *Altdorfer și cercul elevilor săi*, precum și *Arta germană contemporană*, în Haus der deutschen Kunst; la Veneția, *Biennala*. Unele din aceste manifestări sunt astăzi terminate; altele vor avea, în curînd, aceeași soartă. Dintre ele cîteva pot interesa publicul romînesc. Asupra lor voi insista. Așa mi se pare cea din Casa artei germane, prin problemele de caracter general ce ridică, cea consacrată lui Altdorfer, prin calitatea excepțională a pictorului, și bine înțeles, „mostra" din Pavilionul romînesc dela Biennală, pentru noi, din motive ușor de înțeles, cu mult cea mai însemnată.

Cititorii Vieții Romînești își amintesc, poate, de cronica ce am consacrat anul trecut așa numitei *Entartete Kunst*. Constatam atunci că această expoziție era o demonstrație pornită dintr'un sentiment de reacțiune contra cubismului, expresionismului, futurismului (fără ca epitetul acesta să fi fost pronunțat, ca să nu se supere Italia), și celorlalte „ismuri", dintre care nu era exclus nici chiar impresionismul, gloria cea mai curată a sfîrșitului sec. al XIX-lea și una din perioadele culminante ale picturii. In numele tinereței, al moralei, al caracterelor specifice inerente unei „rase pure" se condamnau de-a valma toate tendințele de eliberare, întreprinse în ultima vreme contra tiraniei insipidului și platului academism, care exista încă latent în școalele germane, dar care era redus la neputință de tot ce era viguros și sincer printre artiștii acelui neam. In bloc și fără rezerve erau declarate ca pornind dintr'o decadență „judaică" cîteva opere cu adevărat monstruoase, ridicole, ori de-a dreptul abjecte, însă destul de nesemnificative, pe care timpul le-ar fi eliminat dela sine, dar și producția originală, studiată, conștientă și nouă a unor oameni ca Lovis Corinth, Kokoschka, Lehmbruch și alții. Arătasem atunci mirarea mea în fața acuzației aruncată evreilor de a fi cauza acestei degenerări, cînd organizatorii expoziției, după anchete și cercetări minuțioase prin muzee, nu găsiseră de criticat decît abea șapte pictori „nearieni" (din care unul originar din Rusia), cu vreo douăzeci de opere, în timp ce numărul arienilor „blestemați", era de cel puțin douăzeci de ori mai mare. Mai spuneam că efectul imediat al acestei cruciate nu va fi altul decît întoarcerea la un stil „pompier", cu toate dezastroasele lui consecințe pentru arta germană,

şi aşa înclinată să admire fără distincţie formele dulcege şi concepţiile serbede ale urmaşilor neoclasicismului.

Nu credeam să am aşa de repede confirmarea temerilor mele. In expoziţia din „Casa Germană", care trebuia să arate care sunt cu adevărat formele artei ce-i convin poporului, expoziţie întreprinsă în cele mai bune condiţii materiale, pentru înfăptuirea căreia s'au făcut pregătiri enorme şi costisitoare, pictura era aproape inexistentă. In nenumărate tablouri de mari, uneori de foarte mari dimensiuni, nu găseai nicio operă cu adevărat impunătoare, nimic care să vorbească cu putere inimei, ochiului sau imaginaţiei. Un pustiu, fără nicio oază. Cel mult, pe ici, pe colo, cîteva mai bine asimilate cunoştinţe de şcoală, timid întrebuinţate, o tehnică eftină şi fără surprize, la îndemîna oricui, niciun fel de accent personal, niciun caracter pe care pe drept să-l poţi considera ca specific germanic: Uriaşe cromolitografii, sentimentale sau patriotice, sau încă vederi şi peisaje, cum sunt cele ce se oferă în magazinele de artă improvizate în staţiile balneare. Rare erau pînzele, naturi moarte sau colţuri din natură, în care vorbea un temperament mai viu sau mai independent. In schimb portretele erau mai reuşite, nu numai pentrucă erau mai studiate, ci şi pentrucă în ele se puteau exprima vechile şi tradiţionalele calităţi de observator, de desenator, de realist interesat de nota accidentală dintr'o figură, ale germanului. Sculptura era însă hotărît superioară, iar grafica de o calitate remarcabilă, mai ales gravurile în lemn.

Pentru cine este obişnuit nu numai să constate fenomenele, ci să le şi caute originea, era evident că aspectul monoton în banal al expoziţiei se putea explica numai printr'o intervenţie, într'o anumită direcţie, a unor organe oficiale. Dar oamenii politici şi cei care au în mîinele lor administraţia, chiar cea din domeniul artistic, rare ori au dorinţa de a se amesteca direct şi de a purta răspunderea producţiei pictorilor şi sculptorilor. Ei au în genere, dacă nu idei largi, un fel de teamă de încurcături şi neplăceri, şi conştiinţa incompetenţei lor. Iniţiativa a trebuit să vină dela un inspirator, care nu putea fi decît un artist. Artiştii singuri, între ei, pot fi aşa de exclusivişti, de geloşi unii pe alţii, de cruzi, neezitînd, după cum spune un proverb indian, să dărîme o sută de palate, numai ca să-şi zidească, din ruinele lor, o colibă. Şi în Germania, ca şi la noi, există genul nepuţinciosului important. Ambiţios, abil, guraliv, el se strecoară şi profită de toate împrejurările! Ţipînd şi insultînd, el vorbeşte şi scrie, clasează şi dă sfaturi, pictînd ori sculptînd pe apucate şi cînd nu poate altfel. Cu artiştii, el e critic; cu criticii, el e artist, amestecîndu-se în toate, şi bun de nimic. Un astfel de pictor, ba chiar un „profesor", a izbutit şi în Germania să se facă ascultat, să-şi impună părerile, mai mult, să le facă să apară ca un fel de cod al esteticei oficiale. El trona, la expoziţia din München, în mijlocul unei săli importante, cu o „Zeiţă a artei". Ce putea fi această divinitate, oricine îşi poate închipui. Niciodată adepţii neoclasicismului ori membrii vreunei academii care se respectă, n'au produs ceva mai pretenţios ridicul, ca acea persoană goală, avînd drept toată îmbrăcămintea o pereche de papuci roşii, de o formă inventată de autorul tabloului, cochetă, cu gesturile studiate ale unei vînzătoare de magazin, durdulie, cu capul ceva cam mare şi incorect desenat, albă, roză, evoluînd între doi copii, unul simbolizînd muzica, altul pictura, pe un fond cenuşiu, decorat cu un mic ornament „empire". Oricine a văzut acest tablou a înţeles pentru ce Corinth, Kokoskhka, Nolde şi ceilalţi sunt consideraţi nişte primejdioşi eretici. Evident niciunul din ei n'ar admite în Olimpul lor pe această „zeiţă a artei", care dezonorează pictura.

In catalogul, de altfel bine făcut, al expoziţiei, autorul prefeţei ne spune, citînd pe Herder, că arta este instrumentul delicat cu care se poate măsura nu numai starea spiritului, ci întreaga cultură a unui popor. De sigur, cu o condiţie, ca ea să fie expresia francă, nesilită, a acestuia, să îmbrăţişeze toate formele ieşite din mîinele şi comandate de închipuirea lui. Dar acesta nu poate fi cazul cu operele grupate în Casa Artei Germane. Cine ar dori să ştie la ce nivel s'a putut ajunge în Germania, în ultimele decenii, nu se poate opri aici. El trebue să meargă, tot în München, la galeria de artă modernă, unde în sălile spaţioase, deşi nu atît de luxoase ca cele din Casa Artei, îi vor apare operele lui Leibl, ale lui Trübner, Schuch, Menzel, de Marées şi ale altora, ale celor care au luptat şi au suferit pentru libertatea artei şi care cu greu au ajuns să se realizeze complet pe sine. Ei singuri au fost în stare să creeze, în sec. al XIX-lea, secolul prin excelenţă al artei franceze, una din cele mai solide, mai viguroase, mai originale şcoli din acea vreme, putînd rivaliza, în anume momente, cu aceasta, şi sunt adevăraţii exponenţi ai simţirii şi putinţei germane, într'o infinit mai largă şi mai adevărată măsură decît urmaşii lor mai tineri, mai neexperimentaţi, mai docili, însă siguri de ei şi fericiţi sub oblăduirea oficialităţii.

Dar, Germania eternă, ce este preţios în ea, poetică, visătoare şi totuşi îmbătată de vieaţă, sub toate formele ei, de un realism sănătos şi proaspăt, capabilă să înţeleagă şi să iubească nu numai omul, ci şi floarea de pe cîmp, copacul din pădure, vîntul care suflă şi norul care sboară, ori soarele care apune însingerat, după munţii albaştri ce se pierd în zare, apare, cu o impunătoare evidenţă, în expoziţia operei lui Altdorfer. Ca şi în Galeria de artă modernă aranjamentul şi organizarea se datoresc directorului general al muzeelor din Bavaria, profesorului Ernst Buchner.

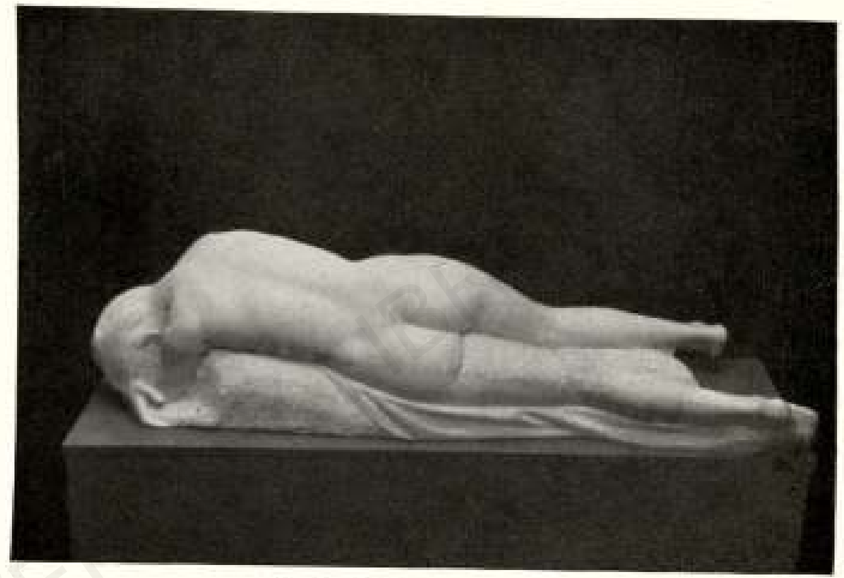
Pentru a obţine un aşa de deplin succes, nu era de ajuns ca cineva să cunoască opera lui Altdorfer, ceea ce nu era tocmai uşor; mai era nevoie să o şi simţă, să aibă afinităţi cu acea formă particulară a artei sec. al XVI-lea, reprezentată de şcoala dela Dunăre, să posedă perseverenţa şi răbdarea, capabile să înfrunte repetate refuzuri, gustul în prezentare, bibliografia, foarte vastă, care se referă la acest subiect. Buchner împlinea aceste condiţiuni. Se poate spune, fără exagerare, că serviciul adus de el artei germane e imens. Mulţumită acestei expoziţii şi felului cum a fost concepută şi realizată, un mare reprezentant al artei acestui popor, un interpret fidel şi original al unei laturi profund mişcătoare a sufletului lui a fost pus în lumina cea mai favorabilă, şi-a luat locul pe care i l-au acordat contemporanii — alături de Dürer, de Holbein, de Grünewald, poate mai sus ca Baldung şi ca Cranach — dar pe care i-l negaseră urmaşii. După Grünewald, mult timp nedreptăţit, reinstalat acum, în gloria lui de genial reprezentant al goticului baroc german, în panteonul artei neamului său, nu prea departe de acesta, se face acum un loc lui Altdorfer, în sfîrşit reabilitat.

In ultimii ani, toţi cei ce purtau interes artei germane fuseseră martori la gloria crescîndă a producţiei acestui pictor. La München, la Berlin, la Viena, panourile ce-i erau rezervate în muzee se îmbogăţiseră cu lucrări fermecătoare, însă în genere de mici dimensiuni. Alături de altarele, complete sau fragmentare, iscălite de contemporani, de mari proporţii, pline de aurării, încărcate de personaje agitate, colţuroase, cu figuri bestiale, cu mişcări dezordonate şi teatrale, uneori de o vulgaritate respingătoare, aceste mici panouri, ieşite dintr'o fantezie de poet, treceau neobservate. Ca să fie puse mai în valoare, s'a recurs la anume aranjamente. Ele au fost deplasate din sălile principale şi duse în atmosfera mai intimă a cabinetelor late-

rale. S'a putut observa atunci mai de aproape cît datorează arta germană acestui provincial dela Dunăre, pentru care natura nu mai avea secrete, nu cea din care ieşeau legendele teribile, cu balauri şi cu smei, cu trăznete şi potopuri, ci natura senină, idilică, şi totuşi misterioasă, din zilele calde de vară. Pentru Altdorfer singur corurile de îngeri se înălţau aevea, intonînd laude Fecioarei, în aerul limpede al serii, pădurea răsuna de cîntecul păsărilor şi de murmurul piraelor. La nevoie el mai ştia analiza şi reda cu subtilitate atmosfera albăstruie a munţilor, panoramele infinite, desfăşurîndu-se la orizont, purura şi aurul norilor în amurg. De dimensiunile stricte ale unei miniaturi şi S-tul George din München, şi Noaptea Naşterii dela Berlin, şi simbolizarea unui proverb, din acelaşi muzeu, şi Invierea lui Christos din Viena, sunt printre operele cele mai dense, mai sugestive şi mai pline de emoţie produse în sec. al XVI-lea german. In toate figura umană şi-a păstrat proporţiile şi înfăţişarea normală, cu o notă de eleganţă, de frumoase proporţii, care-i vine poate dela contactul cu Italia. Dar nu ea ne atrage mai ales privirea, ci peisajul ce o înconjoară, copacii cu coroana lor stufoasă, cu formele lor de o precizie uimitoare, apele ce strălucesc printre flori, curgînd în piriuri ori căzînd în cascade, şi mai ales munţii, accidentaţi, stîncoşi, goi, cu forme regulate ca muchiile unor cristaluri, în zarea transparentă, infinită, albastră în umbre, deschisă, de culoarea mărgăritarului sau roză în lumina apusului. Uneori, la poalele lor, pe malul unei mări, mobile şi verzui, se întind oraşe fantastice, bine construite, de o arhitectură somptuoasă, ca nişte grădini suspendate din cetatea Semiramidei, însă de caracter gotic. Pe suprafaţa panoului de lemn aceste succesiuni de palate şi de temple ocupă abea întinderea unei cărţi de joc. Şi totuşi nimic nu lipseşte. Sunt acolo turnurile, cupolele şi podoabele lor, statuile şi pinaclurile în care se joacă lumina. Pe străzi, în pieţe, pe luciul întins al mării, mişună oameni, bărci, vase cu pînze. Unele figuri nu-s mai mari ca un bob de mac. Insă pata de coloare este aşa de justă, raportul valorilor şi al tonurilor aşa de precis, în cît cel mai realist peizaj n'ar putea fi mai evocator ca aceste minuscule creaţii de fantezie.

Alte ori vederea se întinde în curtea caselor unor oameni cu stare sau în cine ştie ce dependinţe mînăstireşti, ca în Cina cea de taină, din Biserica Minoriţilor, din Regensburg. Pe fereastra deschisă se vede casa, prelungindu-se cam de-a curmezişul, cu zidul înconjurător, cu intrarea ornată de sculpturi, cu ferestrele inegal luminate, cu peretele alb, pe care se îngînă lumina cu umbrele delicate ale coperişului şi ale obloanelor. Nimeni altul, pînă la olandezii sec. XVII-lea, în afară de rari veneţieni, n'a înţeles cu atîta delicată intensitate poezia spaţiului închis între ziduri, curtea în care se ghiceşte prezenţa omului, chiar cînd el e absent. Este una din paginile cele mai duioase din toată arta germană.

Dacă n'am cunoaşte decît atîta din opera lui Altdorfer şi tot ar fi de ajuns ca el să ne apară ca una din figurile mărete ale epocii sale. Mai plin de umanitate decît mai toţi contemporanii săi, el are încă şi alte coarde la arc. Pictura dramatic-monumentală, cea care reclamă suprafeţe întinse şi care se distribue în scene multiple, pe feţele deschise sau pe cele care nu se văd decît la anume ocazii, ale altarelor, nu-i era nici ea străină, şi nici marea pictură istorică în care, cu acel surprinzător dar de naraţiune, adesea întîlnit la oamenii evului mediu, ni se prezintă, în evoluţii savante, ca să corespundă unor texte precise, sub carapacea armurelor şi la adăpostul pădurilor de lănci, miile de soldaţi, fiecare distinct, fiecare în costumul şi cu fizionomia sa. Altarul dela Sf-tul Florian de lîngă Linz, aparţine primei categorii; Lupta lui Alexandru cel Mare, dela München, celei de a doua.

Carlo Rivalta: Amazoană

Bernardino Palazzi: Loja la operă

In scenele Patimei lui Christos şi în vieaţa S-tului Sebastian din altarul dela Sfîntul Florian, posedăm una din operele cele mai curioase, nu numai din cariera lui Altdorfer, ci din întreagă această perioadă. Multe din subiectele tratate acolo se petrec noaptea, la lumina faclelor, inovaţie ce trebue reţinută. Flacăra torţelor se reflectă pe vestimintele apostolilor şi pe armurile soldaţilor, ori pe luciul marmorei, atunci cînd scena are loc în palatele din Ierusalim. Fiecare din aceste scene denotă o cunoaştere desăvîrşită a legilor perspectivei, cu oarecare cochetărie practicate în redarea lungilor galerii boltite, a sălilor văzute dintr'un unghiu, în ritmul scandat al coloanelor. Totul e plin de mişcare. Personajele au gesturi largi, însă echilibrate, îşi mlădie trupul, mînuiesc arme şi instrumente de tortură cu o îndemînare de sportiv, am zice astăzi. Nimic însă din contorsiunele şi din grimasele caricaturale, aşa de frecvente în pictura germană. Totuşi deşi vieaţa circulă larg şi se ghicesc pasiuni puternice ce se ciocnesc între ele, ele rămîn în limitele dictate de atenta observaţie a realităţii.

Ce ne izbeşte dela prima vedere este felul ingenios cum aceste panouri sînt pictate, tehnica variată, corespunzînd diverselor nevoi ale pictorului, surprinzătoarele preocupări de un caracter cu totul „modern", în execuţie, rafinamentele de paletă, procedeele pentru a obţine anume efecte coloristice. Cînd ne gîndim că pentru Dürer însuşi (nu însă pentru Grünewald), culoarea nu era în fond decît o simplă aplicare de tonuri, un coloriaj peste un desen asupra căruia se îndreptase aproape exclusiv atenţia, de o preciziune şi de o acuitate ce se pot califica de supraumane, înţelegem valoarea contribuţiei adusă de Altdorfer. Efectul de lumină produs de lampionul soldatului rănit de Petru, aşa de neaşteptat şi de nou pentru acea vreme, procedeul întrebuinţat spre a obţine paloarea şi delicateţea trupului Sf-tului Sebastian, în scena în care el este lovit de călăi: haşuri albastre, mai mult sau mai puţin apropiate, în umbre, totul ne arată că avem a face cu un practician şi un colorist cu infinite resurse şi cu dorinţa constantă de a se reînoi.

Chiar atunci cînd rămîne în domeniul mai mărginit al graficei, desen sau gravură, pictorul acesta inventiv nu e mai puţin original. Ca şi pentru artiştii mari ai Extremului Orient, în afară de semnificaţia ei pentru sugerarea realităţii, linia are o vieaţă şi o valoare proprie, îndeplineşte un rol decorativ şi poetic, prin caligrafia ei, prin volutele şi şerpuirile ei. De aici nevoia de tot felul de curbe, de parafe ornamentale, de penajuri care tivesc crengile arborilor, care împodobesc coifurile războinicilor, de nori ale căror contururi se armonizează aşa de bine cu liniile din restul compoziţiei. Pentru toate aceste categorii de desenuri, Altdorfer se serveşte de cerneala neagră sau brună şi de o guaşe albă, pusă tot cu pana, pentru lumini, pe o hîrtie brună sau gri, anume preparată. Alteori, pe hîrtie albă, schiţează vederi dela munte, evident după natură, pentru redarea cărora îşi formase o tehnică rezumativă şi foarte dibace, în care conturele vor păstra valoarea lor ornamentală, dar în care vor apare şi multe detalii, reduse la categorii stenografice: mici cercuri şi elipse, pentru copaci, mai energic trase, pentru umbre, şi cu ceva linii paralele, ori abea schiţate, incomplete, ca mîncate de lumină, pentru părţile expuse la soare.

In jurul lui Altdorfer sunt grupaţi rudele, elevii şi imitatorii acestuia. Ei continuă genul primit de-a gata dela cel pe care toţi îl considerau ca un şef de şcoală, îl adaptează temperamentului fiecăruia. Erhard, fratele, este un pictor mediocru, totuşi încă un foarte îndemînatec desenator. Wolf Huber, discipolul, se bucură de un mai mare prestigiu, deşi în lucrările sale apare o natură mai aspră, mai ţărănească. Printre desenuri, frumoase capete de expresie, între al-

tele un Christ, larg tratate, în cretă neagră, o materie de care Altdorfer nu se prea servise. Lîngă acești doi mai răsăriți pictori, un Jorg Breu, cîțiva maeștri anonimi completau imagina acelei școli dela Dunăre, în contact cu Tirolul, cunoscînd Italia, pe care Buchner dorea să ne-o facă cunoscută. Toți istoricii de artă îi vor rămîne recunoscători pentru chipul cum s'a achitat de această grea și delicată sarcină.

*
* *

Biennala din Veneția a rămas astăzi singura posibilitate pentru artiștii Europei și ai Americei, de a se cunoaște reciproc, de a veni în contact unii cu alții, în afară de Salonul din Paris ori de alte rare ocaziuni similare care, fără să aibă un caracter internațional, prin însuși faptul că se petrec într'un mediu populat de mulți străini, oferă prilej pentru instructive comparații. La Veneția însă, optsprezece state, cele mai importante prin producția lor artistică, în pavilioane speciale, clădite în jurul celui mai spațios dintre ele, cel italian, ne invită să le vizităm și să ne formăm astfel, dacă nu o imagine completă despre arta contemporană—în genere nu se face apel decît la un număr restrîns de personalități din fiecare țară—cel puțin o idee de principalele curente urmărite și de aspectul general al epocei noastre.

Din toate timpurile, Italia a știut să primească oaspeți și a făcut-o măreț și cu eleganță. Și cu ocazia Biennalei ea nu s'a purtat altfel. Comisarii pavilioanelor străine și artiștii sunt obiectul celor mai amabile atențiuni. Clădirea centrală din „Grădina" de pe malul mării, destinată artei naționale, adăpostește de multe ori și opere aparținînd altor țări, care au dorit să participe la expoziție, fără însă a poseda un local propriu. In plus, ori de cîte ori se organizează o manifestare de caracter internațional, cum este anul acesta *Peizajul în sec. al XIX-lea*, tot Italia suportă cheltuielile și-și ia răspunderea aranjamentului și, dacă nu mă înșel, a asigurării. Iar cînd s'au ridicat pavilioanele diverselor state, s'au făcut toate înlesnirile posibile.

Ca și cum aceasta n'ar fi destul, Italia se mai simte obligată să încurajeze, prin toate mijloacele, pe expozanți. Se cheltuiesc sume ridicate pentru cumpărarea operelor mai însemnate. Ministerul Educației, pentru muzeele de artă modernă ce țin de Stat, orașele, pentru colecțiile municipale, Ministerul Afacerilor Străine, diversele organizații fasciste, corporațiile, băncile, particularii mai avuți, toți se întrec, unii cu grație și voie bună, alții mai de nevoie, să asculte îndemnul organizatorilor, fără să mai vorbim de concursurile organizate, pentru care se distribue nenumărate premii și recompense. Numai dela noi, anul acesta, s'au cumpărat trei tablouri, unul de Ștefan Popescu, altul de Petrașcu, un al treilea de Stoenescu, alte pavilioane fiind încă și mai favorizate.

Expoziția din vara aceasta este cea de a douăzeci și una. Cu excepția Rusiei, care n'a voit să expună, și a Austriei, care este incorporată Reichului, toate celelalte țări posedînd pavilioane, au acceptat invitația Italiei. Romînia participă atît la expoziția internațională a peizajului, cu cîteva pînze de Grigorescu și Andreescu, cît și, singură, în pavilionul ce și-a construit și inaugurat, acum cîteva luni.

Italienii, cum este natural, ocupă singuri cam jumătate din numărul total al sălilor. Pe lîngă cîteva încăperi, mai la o parte, de aeropictură, în care se simte epuizarea unei mișcări începute cu surle și trompete, dar azi pe sfîrșite, ei dețin salonul cel mare, rotonda, și cinci saloane mai mici, cu opere prezentate în vederea unor concursuri, ale căror teme au fost fixate de un comitet, opt săli mari cu

„mostra" peizajului și douăzeci și trei altele cu artiștii italieni din străinătate, cu cei invitați, individual sau în grupuri, și cu retrospectiva lui Marussig.

Deși se poate constata, în genere, un nivel superior, în ce privește pictura, celui observat în expozițiile precedente, și deși un Palazzi, un Casorati, un Tosi, un Carena, chiar un Gaudenzi, un Vagnetti, un Menzio, un Ferrazzi, ar figura cu cinste alături de confrații lor din Apus și chiar din Franța, și de data aceasta sculptura, mai ales portretul și proiectele de monumente, mi se pare superioară, poate și pentrucă e mai sinceră, mai puțin preocupată de trecut și de dorința de a se măsura și de a întrece ceea ce se face aiurea, în deosebi la Paris, cum e cazul picturii. Unii dintre artiști: Tosi, Carrà, Ferrazzi, Palazzi, Seibezzi, ne erau cunoscuți dela expoziția italiană din Muzeul Toma Stelian. Am fost fericit să observ un evident progres în evoluția celor mai tineri dintre ei. Din generația mai nouă, cea cu care eram mai puțin familiarizat, Brancacci pare cu mult mai dotat, în deosebi în studii de figuri, nobile, frumos desenate, prezentate în lucrări de mari dimensiuni, cu o autoritate incontestabilă, și pictate cu simplicitate, dar și cu un ochiu sensibil pentru armonii de tonuri surde. Tino Rosa, Pizzirani, remarcabili portretiști, aparțin vieței artistice provinciale. Ultimul, mai ales, se prezintă cu un studiu, în aparență plin de vervă și pictat la întîmplare, în realitate însă meditat, observat și pătruns în toate detaliile lui.

„Mostra" peisajului a lăsat tuturor o puternică impresie. Ea a fost pregătită cu grije și este foarte reprezentativă, mai ales în ce privește Italia, Franța, Anglia și Belgia, care, toate patru, se ridică cu mult peste celelalte țări. Am participat și noi la ea, după cum am spus, alături de Cehi și de Unguri, ca să nu vorbesc decît de vecinii noștri. Ungurii apar, incontestabil, în bune condiții, cu tablourile lui Munkacsy și Ladislav Paal, împrumutate de Muzeul din Budapesta, iar Cehii cu cele ale lui Slavicek. Din acest punct de vedere, peizajele lui Grigorescu și Andreescu, trimise de noi în ultimul moment, cînd tot ce era mai important, de primul, se găsea în expoziția dela Sala Dalles, deci învederînd numai puține aspecte ale operei lor, nu se puteau compara cu ale pictorilor mai sus menționați. Și totuși, cine nu se mulțumea cu o primă și fugitivă impresie, ci căuta să analizeze mai de aproape pe cei doi romîni, nu putea să nu remarce calitatea emoției și darurile înăscute de executant ale unuia sau altuia. Cei doi Copii în grădină, fin și nuanțat tablou, înflorit ca o lucrare de impresionist, și așa de îndemînatec și de cu fantezie pictat, un Interior de pădure, larg tratat, viguros, exact, ofereau două exemplare deosebite din arta lui Grigorescu, în perioada ei cea mai bună, în timp ce un peizaj mai palid, evident mai tardiv, reprezenta pictura sa luminoasă, dela urmă. Casele de țară, de Andreescu, de un sentiment grav, magistral pictate, cu un colț de pădure, în stînga, într'o atmosferă albăstruie și umedă, cerul ușor și așa de adevărat, dovedeau ce ochiu sensibil avea compatriotul nostru și, în definitiv, cît de important artist fusese, el și cu Grigorescu, chiar comparat cu cei mari dintre contemporani.

De multă vreme sufeream cu toții și ne simțeam umiliți, cei care vizitam Biennala și ne dam seama de locul ce ea ocupa în mișcarea artistică contemporană, de absența Romîniei. Mai ales după războiu, cînd propaganda celor care nu ne iubeau tindea să ne arate ca pe niște parveniți ai culturii, lipsind dela această întrecere internațională, nu făceam decît să confirmăm calomniile ce se răspîndeau asupra noastră. Guvernul și autoritățile italiene, mai ales personalitățile din fruntea Biennalei, cărora țara noastră le era favorabil cunoscută, une

ori mai discret, alte ori de-a dreptul ne-au lăsat să înțelegem cît de mulțumiți ar fi de participarea noastră. S'a intrat atunci în tratative, s'au făcut proiecte și schițe, s'au scris articole, eu însu-mi am fost purtător de vorbe bune între italieni și noi. Cînd se credea că proiectul va reuși, intervenea ceva care îl punea din nou în discuție. A trebuit să vină profesorul Iorga, cu autoritatea sa, cu promptitudinea sa de a lua o hotărîre, cu experiența și posibilitățile sale remarcabile în a găsi soluții, pentru ca pavilionul să se facă în cel mai scurt timp. Alături de celelalte state civilizate ale Europei, avem și noi azi unul din cele mai încăpătoare, mai luminoase, mai frumoase, ca aspect, în simplicitatea lui, dintre pavilioanele din Biennala.

Face parte din corpul de clădiri de dincolo de canalul ce desparte grădina în două porțiuni inegale. In mijlocul construcției expune Veneția: arta decorativă, în deosebi faimoasele sale sticlării și dantele, ceva mozaicuri, chiar pictură, ieșită din mîna artiștilor locali. La dreapta este Polonia, apoi noi; la stînga Elveția și Iugoslavia. Spre deosebire de partea centrală, mai ieșită în afară și deci mai spațioasă, toate celelalte patru construcții sînt egale, într'un stil modern, fără exagerări inutile, potrivite pentru o expoziție de tablouri și de sculptură. Cît de superioară este arhitectura aceasta simplă și lipsită de pretenții, în atmosfera și sub lumina clară a Veneției, ușor se vede dacă comparăm oricare din pavilioane, dar mai ales cele din corpul pe care l-am descris, cu clădirea Rusiei și cu cea a Ungariei, în „stil național". Podoabele inutile, mozaicurile ieftine, bolțile și stîlpii, par atît de greoi, de exotici, de ne la locul lor aici, fără să mai vorbim de faptul că în interior, sub fiecare din bolți, tot ce se expune este condamnat să nu fie văzut sau să fie luminat cu electricitate în mijlocul celei mai radioase zile.

S'au invitat dela noi, anul acesta, patru pictori și trei sculptori: Petrașcu, Ștefan Popescu, Eust. Stoenescu și Teodorescu Sion, de o parte, Han, Jalea și Medrea de cealaltă parte. Sculptura a fost așezată parte afară, la intrare, parte în cele două firizi din antreul pavilionului, iar restul răspîndită în cele trei încăperi. Pictura ocupă pereții sălilor și este astfel distribuită încît opera fiecăruia să prezinte un ansamblu unitar: St. Popescu și Petrașcu, au luat fiecare o jumătate din sala centrală, Stoenescu sala laterală din stînga, Sion o parte din cea laterală din dreapta, căci lucrările sale, mai puțin numeroase, nu puteau acoperi toți pereții. In locul liber s'au pus desene și acuarele de St. Popescu și Petrașcu și cîteva tablouri de Stoenescu și St. Popescu.

Pereții, adică fondul pe care se desprind tablourile, au fost acoperiți cu o stofă palid cafenie, ușor încrețită, minunată pentru a scoate în evidență cele mai delicate tonuri. Aranjarea obiectelor și decorarea sălilor s'a făcut, cu mult gust, de tînărul arhitect Valentin Iorga. Toți străinii care au văzut pavilionul nostru au rămas mulțumiți de felul cum ne-am prezentat. S'a admirat, dacă e se judecăm după criticile apărute, în deosebi pictura. Cea mai bună dovadă că această impresie este generală sînt cumpărăturile făcute de Ministerul Educației din Italia: un peizaj de St. Popescu, o natură moartă de Petrașcu și tot o natură moartă de Stoenescu, portretele acestui artist aparținînd toate la diverse colecții particulare, deci nefiind disponibile. Alegerea a fost judicios făcută și ne bucurăm că operele unor distinși pictori romîni vor intra astfel în mari colecții publice italiene.

Pentru a ne da seama de valoarea contribuției noastre la Veneția, este nemerit, cred, s'o judecăm pe cît se poate comparativ cu ce a fost expus de alte țări. Nu ne vom referi la Franța care, regulat, se ridică cu mult peste nivelul tutulor celorlalte. O expoziție în care se

poate admira o retrospectivă Renoir, Roussel, Laprade, Lebasque și Dufresne, cum era cea de vara aceasta alături de lucrările unor artiști tineri, este o manifestare cu totul excepțională, chiar în lumea artistică a Parisului; și nici la Belgia, la Marea Britanie ori la Statele Unite. Prima, de multă vreme, este printre școlile de frunte ale Apusului, alături de Franța, cînd sprijinită pe aceasta, cînd în reacțiune contra ei, și atunci străbătută de curente adînci, nordice, care-i vin din ereditatea flamandă. Celelalte două au avantajul de a avea un public amator, din cele mai cultivate și mai cu stare, care încurajează tentativele mai „îndrăznețe", dar care posedă destul gust și bun simț pentru a ști unde să se oprească, împrejurare care a favorizat mult arta, în ultimul timp, pe toate tărîmurile, dar mai ales sculptura, cu un Epstein, și grafica, cu o pleiadă de excelenți gravori și xilografi, atît în Britania cît și dincolo de Ocean. Voi exclude încă Țările Scandinave și Olanda, care se așează pe un teren, pe care niciunul din noi nu le poate urma, în plin expresionism, într'o atmosferă turbure și aproape maladivă.

Printre cei care rămîn, evident, mă voi gîndi mai întîiu la vecini. Polonia, putea aduce mai mult și mai bun. Pentru motive ce-mi scapă, nu s'a făcut, suficient efort pentru ca arta prietenei noastre să apară sub toate aspectele ei, variate și bogate, pe care le cunoaștem din expoziții anterioare. Multă sculptură în lemn, complicată și bizară, apoi artă decorativă, țesături, în care se remarcau nemerite combinații de culori. Grecia mi-a părut înclinată spre un fel de virtuozitate, nu destul de susținută de studii și observație. O anume fază, a lui Picasso mai ales în ce privește desenul, a servit ca punct de plecare. Ungaria se prezintă în condiții superioare, deși localul nu favorizează de loc opera expusă. Aba Novak este un artist cu resurse, capabil să imagineze și să ducă la bun sfîrșit o compoziție vastă, cum e Botezul Sfîntului Ștefan, dar mai ales să execute cu vervă, într'un ritm de ceardaș, o scenă plină de mișcare, în care dovedește o familiarizare neobișnuită cu natura, un desen sugestiv și pătrunzător, deși sumar. Iar Tristețea, de Pátzay, este una din cele mai nobile și mai curate concepții, în piatră, din toată expoziția.

Pavilionul cehoslovac, frumos aranjat, de un nivel artistic mai unitar, interesa mai mult prin aspectul său general, decît prin personalitatea unuia sau altuia dintre expozanți. Trebue reținut mai ales numele lui Pueschel și felul său personal de a interpreta un peisaj. Cu sculptura iugoslavă ne este greu să rivalizăm, nouă și multora. Nu vorbesc de Mestrovici, unul din marii statuari ai epocei noastre, absent anul acesta dela Biennală, ci de compatriotul și emulul său Rosandici, la care întîlnim o nu mai puțin ardentă pasiune, același fel dramatic de a-și exterioriza lumea, aceeași cunoaștere suverană a corpului uman și, mai ales, un instinct sigur de mare practician pentru materia, ce se potrivește mai bine cu fiecare operă și pentru felul de tăiare cu care se poate obține maximul de efect. Portretele sale, mai ales, erau animate de un frumos suflu romantic, care însă nu altera cu nimic impresia de vieață autentică ce pulsa din ele. Știam însă cu toții că Iugoslavia are sculptori mari. Surpriza a fost să vedem că ea nu e lipsită nici de pictori. Avîntul luat de țara vecină în domeniul artelor este unul din exemplele cele mai convingătoare de rezultatele ce se pot obține, atunci cînd acțiunea oamenilor de inimă este sprijinită de o înaltă protecție. Kașanin, directorul muzeului Prințului Paul și comisarul pavilionului dela Biennală, împreună cu ceilalți colaboratori ai săi, au izbutit, în relativ scurtă vreme, prin expoziții, prin introducerea în Iugoslavia a unor însemnate opere străine, prin critici și conferințe, să deștepte, în toate clasele societății iugoslave, interes pentru formele artei. Numele care se citea mai des pe cartoanele care

indicau cumpărătorul, în cele mai multe pavilioane și în special pentru opere italiene, era, la Veneția, cel al primului ministru Stoiadinovici.

Totuși, cu toată prezența la iugoslavi a unor lucrări foarte plăcute și de o execuție personală, cum era compoziția lui Milunovici, pictura noastră, cel puțin operele celor trei artiști, pe care sintem obiș- nuiți să-i considerăm printre șefii școalei romîne, prezinta mai multă maturitate, mai multă omogenitate, da impresia, chiar atunci cînd părea țîșnită dintr'un contact fericit al artistului cu un model interesant, a unei lucrări chibzuite, voluntare, lucide, evitînd improvizațiile, și în care intenția și realizarea se găseau în perfect echilibru. Un Petrașcu, chiar atunci cînd nu te izbește dela prima vedere, este un obiect de artă atît de prețios ca aspect, atît de cu dragoste executat, de rafinat și de încărcat de putere de sugestie, încît niciun cunoscător nu va trece pe lîngă el fără să simtă că se află în fața Operei unui adevărat pictor. Interioarele, cu lumina lor aurie, justă și plină de farmec, naturile moarte, suculente, peizajele, totul ne învedera calitatea ochiului, preferința pentru o materie bogată și rară, obținută printr'una din execuțiile cele mai originale și mai complexe din expoziție.

Alături de ea arta lui Ștefan Popescu, mai calmă, mai senină, deși ieșită dintr'un sentiment evident liric, reprezenta o altă latură esențială a școalei noastre. In compoziții echilibrate, prinse cu un talent rar pentru ceea ce poate constitui un „motiv", juste, chiar atunci cînd e vorba de un moment sau de un aspect fugitiv — un nor care trece, o bătae de vînt care îndoaie frunzele și argintește coroana unui copac — pictorul a prezentat cîteva din aspectele eterne, ale țării. Alături de ele a trimis și scene din orientul mai apropiat sau mai depărtat, tot așa de reușite, și un panou de flori roșii, în care toate nuanțele acestei culori, așa de greu de mînuit, se îmbină într'o armonie răsunătoare și caldă, de cel mai decorativ efect. Desenurile sale, de o simplicitate clasică, hotărîte și vii, au fost de asemenea admirate.

Cu o cochetărie explicabilă Stoenecsu, portretistul, n'a vroit să apară numai sub aspectul sub care și-a cîștigat un renume european: el a trimis încă numeroase naturi moarte și peizagii. De fapt, guvernul italian i-a cumpărat tocmai o natură moartă, o armonie de negru, de brun și de argint, magistral tratată, și cu adevărat piesă de muzeu. Dar, oricît ar fi de plăcute studiile sale de nud, de neprevăzute tablourile de natură moartă, ca Lampa albastră, de pildă, privirile amatorilor s'au îndreptat în deosebi spre acele figuri, adînc scrutate, exact simțite, ghicite, am zice, în ce au mai ascuns și mai intransmisibil, atît de mult arta sa are ceva din indiscreția celui care-ți surprinde, pe neașteptate, un secret. In afară de Opsomer, principala figură a artei belgiene de azi, niciun alt portretist dela Biennală, nu s'ar putea compara cu Stoenescu, cu atît mai puțin Zuloaga, Spaniolul, care și-a pierdut mult din prestigiul de odinioară.

Compozițiile lui Sion sunt plăcute, cele două nuduri și portretul serioase și conștiincios studiate. Intre ele însă și operele de care vorbeam mai sus era o diferență de tonalitate.

Dintre sculpturi, cele două busturi, așezate în firizile dela intrarea sălilor, deosebite ca stil (Eminescu de Han și Delavrancea de Medrea), ca și cele două basoreliefuri de Medrea, făceau o bună impresie. Proporțiile lor, de altminteri, se armonizau mai bine cu forma și dimensiunea spațiului ce ocupau, decît lucrările prezentate în săli, unde se pierdeau oarecum. Aici Jalea își lua revanșa căci Torsul său, Victoria, Portretul și Sfîntul Pantelimon, alături de Desperarea lui Han, nu puteau trece neobservate.

Primul contact al Romîniei cu Biennala a fost astfel cu totul mulțumitor. Inceputul s'a făcut sub cele mai bune auspicii. Profesorul Iorga ne-a adus, și de data aceasta, un mare serviciu, pentru care toți cei ce iubesc arta îi vor fi recunoscători. La expoziția viitoare alții vor pleda, în fața străinătății, cauza artei romîne. Se va vedea atunci, cum s'a văzut acum, cît de nedreptățiți am fost de cei care ne considerau, în acest domeniu, inferiori celor, cu care am putea veni în concurență.

G. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

TEATRUL REGINA MARIA: „APA VIE". RĂFUIALĂ VESELĂ ŞI TRISTA IN 3 ACTE de VICTOR ION POPA

„Dès qu'on travaille à la scène, on n'y voit plus rien" — spune Jules Renard în jurnalul său, pe care îmi cer iertare de a-l cita atît de des în cronicile noastre, dar pe care îl consider unul din cele mai edificatoare documente de teatru.

Mi-am amintit de vorba lui Renard în seara premierei d-lui Victor Ion Popa, şi mi-am spus că într'adevăr teatrul e o artă care orbeşte pe oricine se află în intimitatea lui. Nimic nu e mai greu de conservat pe scenă, decît clara vedere.

E acolo o atmosferă de febră, de nelinişte, de cabotinaj, un amestec de false emoţii, false adevăruri şi false legi, care te fac cu uşurinţă prizonierul lor şi te obligă să vezi totul prin prizma lor deformătoare. Aşa se explică poate de ce nu există niciodată certitudini în teatru, de ce nu e niciodată posibil un pronostic, de ce prevederile cele mai rezonabile sunt răsturnate violent la prima reprezentaţie.

Aşa se explică însfîrşit, de ce teatrul e arta care înregistrează gafele cele mai grave, greşelile cele mai prăpăstioase.

Desigur, în orice artă există pentru creator o anumită dificultate de a se detaşa de opera sa şi de a o judeca just, dar mi se pare că nicăeri mai mult ca în teatru această dificultate nu împiedică un control critic preventiv.

Un pictor poate să-şi dea destul de limpede seama de cusururile şi calităţile tabloului pe care l-a pictat; un romancier poate spune cel puţin pînă la un punct, care sunt greşelile romanului pe care l-a scris. De ce oare un „om de teatru" nu-şi poate judeca la fel de lucid propria sa muncă? De ce soarta unui spectacol pluteşte în necunoscut pînă la premieră şi de ce abia atunci, sub focurile rampei şi în prezenţa irevocabilă a publicului, lucrurile care cu o zi înainte nu se vedeau, devin brusc săritoare în ochi?

Piesa d-lui Victor Ion Popa a fost o cădere. In cariera unui scriitor cu atîtea resurse şi cu o atît de vie putere creatoare, lucrul nu e grav.

Ce mi s'a părut personal neliniştitor în cazul acesta, nu a fost faptul că d-l Popa a scris o piesă falsă şi că a regisat un spectacol neviabil, ci că scriind piesa şi regisînd spectacolul, nu şi-a dat seama de defectele lor. Nouă, din fotoliul nostru de spectator, aceste defecte ni s'au părut fără discuţie evidente. De ce le-am văzut noi şi de ce nu le-a văzut d-l Popa?

Intrebarea cred că e fără răspuns. Ea face parte din misterele teatrului.

Am răsfoit în ultima vreme jurnalul fraţilor Goncourt cu intenţia precisă de a reciti însemnările privitoare la teatru. Sunt consemnate acolo cîteva căderi şi succese, fie ale lor personal, fie ale lui Zola, Flaubert şi Daudet. Romancieri toţi cinci, ei veneau spre teatru cu un fel de spaimă fascinată, pe care o înţeleg foarte bine. Romanul e o artă sigură, în care un artist poate rămîne tot timpul stăpîn şi pe sine şi pe munca sa. In teatru însă, totul e incert, aventuros, mereu ameninţat, mereu schimbător. Te lupţi acolo cu necunoscutul, cu hazardul. O oră înainte de prima ridicare de cortină, încă nu ştii dacă va fi un triumf sau un dezastru. Este în bună parte un joc de noroc, şi nu e de mirare că oamenii cei mai superstiţioşi din lume, sunt actorii.

La 3 Decemvrie 1865, fraţii Goncourt, după ultima repetiţie a piesei lor „Henriette Marechal", notau în jurnal:

„Efectul piesei creşte din repetiţie în repetiţie. Actorii se miră de ei înşişi şi se admiră unul pe altul. Tot teatrul crede într'un imens succes şi circulă peste tot o singură frază: „De douăzeci de ani, nu s'a mai văzut la Comedia Franceză, o piesă montată şi jucată ca asta".

Două zile mai tîrziu, la 5 Decemvrie, Comedia înregistra una din cele mai groaznice căderi din istoria teatrului. Piesa fraţilor Goncourt se prăbuşea sub fluerături, iar autorii fugeau departe de Paris, la Havre, ca să scape de coşmarul dezastrului.

„Quelle chute! Dans la me les gens qui se rencoutrent, dans les restaurauts, les gens qui causent; tout Paris parle de nous dans nos oreilles".

M'am gîndit la acest periculos mister al teatrului, în seara premierei d-lui Popa, şi niciodată el nu mi s'a părut mai straniu, mai fără explicaţie. Intr'adevăr nimeni mai mult ca d-l Popa nu e calificat să judece un spectacol şi să-şi dea seama de greşelile lui. Autor, pictor, regisor şi director, d-sa poate privi un spectacol în elementele sale constitutive şi e de aşteptat să-l poată privi şi în liniile lui de ansamblu. Dela actor la costum, dela decor la lumină, dela text la culoare, nimic n'ar trebui să-i scape, niciun resort, niciun detaliu.

Cum e totuşi posibil, ca avînd atîtea mijloace de control şi fiind stăpînul absolut al spectacolului, d-sa să se fi înşelat atît de grav?

Se pare că la repetiţia generală, „Apa vie" a fost ascultată într'o atmosferă de tăcere solemnă, înfiorată de presentimentul unei mari izbînzi de artă. Dacă ar ţine un jurnal, d-l Popa ar fi putut nota şi d-sa ca fraţii Goncourt, acum 73 de ani: „Tot teatrul crede într'un imens succes".

24 de ore mai tîrziu, am asistat la deruta premierei.

„Apa vie" începe excelent. Actul prim este un admirabil act prim. El schiţează pregnant cîteva tipuri, dar în acelaşi timp lasă destule porţi de trecere mai departe. Este funcţiunea principală a unui act de început: să ne prezinte oamenii, fără să-i clarifice integral; să angajeze drama, fără să o limiteze. Actul d-lui Popa deschide o sumă de posibilităţi, într'un cadru perfect realizat. Totul e schiţat atît de viu, atît de dramatic, încît ne e foarte uşor să trecem peste unele ciudăţenii fără sens (cum e de exemplu inacceptabilul personaj jucat de d-l Storin), sau peste unele incidente confuze (cum e intrarea celor doi franţuji rătăciţi). Teatrul e o artă de procedee sumare. Detaliile false nu se văd, cînd sunt dominate de o scenă „tare", sau de un ritm dramatic nervos.

Trecînd deci peste cele două incidente semnalate şi trecînd de asemeni peste verbiajul excesiv al eroului jucat de d-l Cazaban (tînăr actor cu remarcabile calităţi), întreg actul întîi este fericit.

S'ar părea, judecînd după acest act, că autorul a scris o comedie de atmosferă provincială şi ţărănească, pe vechea linie a „Ciutei" şi a

„Muşcatei din fereastră", o comedie de inspiraţie puţin sămănătoristă, care pune faţă în faţă pe boeri, pe arendaşi şi pe ţărani, toţi luptîndu-se cu asprime sau cu viclenie pentru stăpînirea pămîntului, acest pămînt care a fost mereu personajul central al întregei literaturi sămănătoriste. Robust şi delicat, talentul de scriitor al d-lui Victor Ion Popa este făcut să redea vieaţă şi sevă unor astfel de teme, care sunt moarte cînd pleacă dela o atitudine de principiu, dar îşi recapătă întreaga savoare, cînd sunt retrăite de o sensibilitate sincer ţărănească.

Autorul n'a voit însă să parcurgă încă odată drumuri, pe care a mai umblat. Dela actul întîi la al doilea, d-sa abandonează punctul de plecare şi schimbă total obiectivele iniţiale ale piesei. Conflictul schiţat în primul act cade pe un plan secundar în actul al doilea şi e definitiv părăsit în actul al treilea. Comedie de situaţie la început, piesa devine dramă psihologică mai tîrziu. Intervin în decursul celor două acte ultime o sumă de elemente care deplasează axa piesei. „Răfuiala" (cum îşi subintitulează supărător autorul lucrarea), nu mai este o ceartă pentru pămînt, ci o dispută confuză între mai multe psihologii atît de nebuloase, atît de inconsistente, încît ar fi greu să o urmărim şi să o pricepem. Lungi monologuri lirice, întunecate confesiuni, neaşteptate strigăte, interminabile tăceri, simboluri greoaie, explozii retorice de cinism sau de revoltă, pagini întregi de recitare în completă ceaţă, totul contrazice începutul dramatic al piesei.

E oare nevoe să spun că noi nu acceptăm stupida teamă a oamenilor de teatru de ceea ce ei numesc batjocoritor „literatură"? E oare nevoe să spun că prejudecata dialogului „nervos" (făcut adică exclusiv din replici scurte şi din „poante"), e una din cele mai barbare prostii care domneşte între specialiştii teatrului? E, însfîrşit, nevoie să spun că gîndirea, poezia, meditaţia nu formează — aşa cum cred aceeaşi „specialişti" — un simplu lest nefericit al teatrului, şi că dimpotrivă teatrul nu va putea fi salvat ca artă decît tot prin poezie şi gîndire?

Nu noi îi vom reproşa d-lui Victor Ion Popa faptul de a fi încercat să dea eroilor săi o anumită tensiune spirituală. Nu noi îi vom reproşa faptul de a fi vrut să fie poet şi gînditor, acolo unde i se cerea poate să fie numai meseriaş.

Dar din nefericire „literatura" din „Apă vie" este fără suport dramatic. Tot ce e „literatură" în această piesă, este simplu verbiaj. Faptele nu au consistenţă, drama nu e articulată, conflictul nu e susţinut. Oricît de puţin ar vorbi nişte oameni care nu au nimic de spus, vorbesc prea mult.

In teatru, conciziunea sau prolixitatea nu sunt provocate de lungimea textului, ci de logica faptelor. Lungimea unei piese nu poate fi măsurată cu cronometrul în mînă, ci cu încordarea intimă a dramei.

S'a spus că d-l Popa ar fi putut repara anumite defecte ale piesei sale, dacă ar fi consimţit să taie scene şi replici, simplificînd textul şi reducînd durata spectacolului.

Indrăznim să credem că acest procedeu nu poate fi o soluţie. El dovedeşte un fel de a privi teatrul din afară. Credem că aceea ce îi lipseşte piesei d-lui Popa este coherenţa intimă a faptelor, stringenţa dramei, preciziunea articulaţiilor interioare. Restul e fără importanţă.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

CAUZE ADÎNCI ALE DESORDINEI EUROPENE
NÜREMBERG
VIZITA HORTHY IN GERMANIA
SBORUL CHAMBERLAIN

Faimosul pictor şi caricaturist francez, Forain, era pe patul de moarte. Medici cu renume mare, prieteni şi admiratori ai talentului ca şi ai spiritului celui agonisant se adunaseră pentru a pune la un loc toată ştiinţa şi afecţiunea lor ca să ţină moartea la distanţă. După ce şi-au examinat prietenul s'au retras într'o lungă consfătuire şi revenind au dat toate asigurările că boala îşi urmează „evoluţia normală", că toate organele funcţionează cît se poate de bine şi, prin urmare, orice fel de nelinişte trebue înlăturată. Forain a ascultat cu atenţie apoi a răspuns cu toată seninătatea: „După cîte înţeleg eu am norocul să mor complet vindecat". Situaţia de azi din Europa, consfătuirile, negocierile, intrigile şi soluţiile care se propun pentru remedierea ei ne fac să ne gîndim la vorba de spirit a artistului francez. Bătrîna Europă are nevoe de linişte.

Scadenţa fatală pe care Forain o simţea că se apropie pare a se vădi în unele manifestări de viaţă ca o enunţare a unei încheieri lente şi inevitabile a unei epoci din istoria europeană. Ordinea politică şi socială primeşte necontenit lovituri decisive spre a i se completa dărimarea, iar valorile pe care le-a creiat civilizaţia creştină sunt înlăturate prin vijelioasa deslănţuire a barbariei. La Nüremberg Fuhrerul proclamă că orşice inspiraţie religioasă este incompatibilă cu *Weltanschauung-ul* hitlerist. „Nu se poate cere unui artist naţional socialist — declară Herr Hitler — să clădească o biserică, precum nu se poate închipui zidirea unui stadiu gotic". „El nu poate concepe o sală pentru cult, pentrucă acest lucru este incompatibil cu spiritul nazist". Noi n'avem săli pentru cult, ci numai cîmpuri de paradă şi, după concepţia noastră, nu se poate obţine într'o biserică decît plictiseală de moarte". (Discursul cultural rostit la Nüremberg la 6 Septembrie). Ceea ce este mai semnificativ este că aripa fatalităţii pare a fi stins ori şi ce reacţiune mai viguroasă împotriva unor asemenea curente antiumane şi anticreştine. In vremile acestea de scepticism şi de necredinţă se aşteaptă totuşi minuni care să aducă mîntuirea. Prezicerile sunt la modă şi oameni care se arată atît de puternici şi de tirani tremură în faţa unor şarlatani care au ştiut să aranjeze lucrurile mai dinainte şi aşa de bine ca să se împlinească întocmai ceea ce prevăzuseră ei. Profeţiile lui Nostradamus care spune că Parisul va fi distrus în anul 1999 de un puternic conducător de oameni din nord „care se va coborî cu foc din văzduh asupra oraşului" şi că: „En Germanie naistront diverses sectes

S'approchant fort de l'heureux paganisme", ca și tot felul de preziceri și superstiții încep să preocupe nu numai pe omul ignorant, dar și pe cel cultivat.

In mijlocul puternicei lumi teutone se stîrnește furtuna demonică — Luther scria în jurnalul său că dintre toate provinciile germane, Prusia conține cel mai mare număr de draci—împotriva tuturor religiilor pentru a se înăbuși însăși sentimentul religios ca factor în viața umană. Neopăganismul „dinamic" pornește deci cruciadă împotriva cugetării, meditației, inteligenței care îl pot înfrîna și nimici. Rațiunea „vine dela diavolul" și este inamica credinței. Credința oarbă în Führer, Duce ori Stalin — trinitatea cultului forței — este însă elementul fundamental al *religiei laice* pe care totalitarismul vrea s'o dăruiască întregei Europe. Herr Hess, Vice Führerul, proclamă, la Nüremberg că „poporul german crede în inspirația divină a Führerului". „Această inspirație este cauza că *tot ceea ce a întreprins el a reușit*". Nu se poate deci admite altă divinitate — cu atît mai mult că „religiile sunt produsul imaginației popoarelor asiatice corupte și degenerate"— în statul totalitar decît dictatorul. Ar însemna o concurență în hărăzirea fericirii totale pe lîngă că ar împiedeca o diminuare a atotputerniciei, atotștiinței și infaibilității tiranului respectiv. Pe lîngă aceasta religia, în aspectul etic, implică suveranitatea unor legi morale care trebuesc respectate de toți, atît în viața privată, cît și în relațiile cu restul oamenilor ceea ce este iarăși incompatibil cu rolul de divinitate locală a dictatorului totalitar. „Metodele prin care un popor își deschide calea către mărire n'au importanță; singur scopul la care se ajunge are valoare declară Dr. Goebbels germanilor adunați în congres la Stuttgart și care trăesc în afară de Reich printre restul neamurilor de pe pămînt. (6 Septembrie). Cinismul acesta devine o provocare și toate statele au dreptul să urmărească sever activitatea desfășurată pe teritoriul lor a acestor „soldați devotați ai Führerului". Cazurile de spionaj german care se judecă la New-York și care au produs adîncă emoție în Statele Unite și mai ales revoltele din Brazilia sunt exemple fără pereche. (Brazilia a luat de altfel măsuri drastice trimețînd în patria lor 11.000 Germani, 7.000 Italieni și 3.000 Polonezi amestecați în ultima revoluție fascistă isbucnită pe teritoriul său).

Totalitarii trebue, prin urmare, să urmărească sfărîmarea universalității creștinismului. Autarchia trebue aplicată și în domeniul religios ca și în cel intelectual. O invazie a ideilor și o imigrație de doctrine pot constitui, pentru totalitari, o primejdie mult mai mare decît invazia barbarilor pentru Imperiul Roman. Valorile adevărate pe care le-a produs civilizația trebuesc înlocuite cu ersatzul național. Sanctitatea supremului sacrificiu pe care l'a făcut Mîntuitorul coborîndu-se la umilul rol de om și prin care se dăruește egalitatea tuturor oamenilor și tuturor raselor din lumea creștină trebue anulată chiar prin forța dictatorială proclamîndu-se doctrina neojudaică a „poporului ales". *Religiile laice* ale popoarelor care singure se întronează ca alese și superioare trebue deci să aibă un domeniu intangibil. Caracterul lor exclusivist, brutal, tiranic și al căror preot fanatic este membrul partidului, spionul, polițistul, iar evanghelia, glonțul, cenzura și cîmpul de concentrare indică în deajuns cît de jos au coborît totalitarii pe om, punîndu-l în rîndul animalelor dresate care apar în circuri. Europa care altă dată era farul civilizației lumei, este redusă, în cea mai mare parte, la rolul satrapiilor asiatice, din era antecreștină. Un fenomen straniu se produce: cînd religiile pe care le-a dat Asia încep a-și pierde dominația asupra omului din Europa, ele sunt înlocuite prin formele de guvernămînt asiatice. Legea celui mai tare iese din peșterile în care o lăsase omul primitiv și se înalță ca supremul comandament al unei noi lumi totalitare. Și, ca un semn al vremilor și simbol în același timp, reprezentanții statelor creștine și civilizate cu albe

pene de struț la bicornul care le ascunde capul — precum biata pasăre despoiată de pene își ascunde capul în nisip — vin să asculte, cu respirația oprită, batjocorirea credinței și sentința de moarte însăși a creștinismului. Sultanii vremilor de teroare turcească nu supuneau pe ambasadorii creștini la asemenea torturi morale.

*
* *

Fenomenul hitlerist nu trebue privit, cum se face de obiceiu, în primul rînd sub aspectul politic. In adîncimile lui, el este datorit slăbirii formelor de civilizație care țineau altă dată în limitele lor sufletul german. Teutonismul eliberat astfel de lanțurile civilizației creștine, care îl stînjeneau în manifestările vieții și în primitivismul lui specific, își creiază un drum aparte între neamurile pămîntului. Cancelarul Hitler, în profunda lui sinceritate a declarat de mai multe ori că el merge ca un somnambul către țelurile germanismului. El este condus, de sigur, de instinctul rasei care se manifestă mai puternic într'însul. Heine însă care poate că prevedea isbucnirea vulcanului teuton spune: „Nebunia germană va fi mult mai teribilă decît toate nebuniile pentru că ea va avea la bază metoda germană". Metoda în pregătirea manifestărilor păgîne pentru cultul și exhibiția forței brute, obsesia „colosalului", în nebunia pregătirilor militare, absurditatea pînă la care se împinge autarchia în toate domeniile vieții, toate acestea dau impresia unui primitiv care a înebunit metodic. Observatorul imparțial al fenomenelor de acest fel din viața popoarelor nu poate să nu facă o apropiere între ceremoniile și demonstrațiile tribale dela Nüremberg ca și din toată Germania și acelea care aveau loc de cîtva timp în cartierul Harlem din New-York în jurul lui *Father Divine*, un negru care s'a proclamat Părintele Divin al negrilor săi. (Petrache Lupu dela Maglavit este și el un exemplu de acest fel). El își organizase domiciliul „Cerul" cu păstrarea ierachiei și avînd în jurul lui îngeri, heruvimi, serafimi, archangheli, toți negri întunecați bine înțeles. Adunările organizate de această trupă „cerească", în prezența lui Father Divine, cu cîntece, chiote, dansuri, predici, discursuri, nu sunt altceva decît extazierea colectivă a negrilor întru prea mărirea „divinității" lor specifice care îi va duce la mîntuire. Revelația aceasta le produce extazul. Acum „cerul" lui Father Divine s'a așezat pe o mare proprietate, într'un castel dăruit de un bogat american, chiar în fața proprietății Președintelui Roosevelt, Hyde Park, pe rîul Hudson. Deosebirea dintre aceste „revivals"—cum sunt numite,—ale negrilor și cele naziste, este că ele sunt un produs exclusiv, fără niciun amestec al elementului politic, al influenței creștinismului asupra unor bieți primitivi transplantați din Africa lor, într'un mediu, și fizic social cu totul deosebit, pe cînd cele teutonice sunt un vast proces de *decreștinare* a unor oameni al căror suflet se găsește într'un violent conflict cu civilizația Europei. Negrii aceștia nu cultivă ura de rasă deși sunt ostracizați de mediul social în care trăesc, ba chiar primesc adepți albi în „cerul" lor. Teribila ostracizare morală a Germaniei de către lumea civilizată din timpul și după răsboi a acumulat atîta ură care a stimulat revolta teutonului. Negrii n'au filosofi care să desvolte o mistică specială a sîngelui și pămîntului — ca filosofii balți și deci asiatici de origine ai hitlerismului — iar memoria lor istorică este întunecată complet de cînd viața lor și-a întrerupt contactul cu tradiția Africei. De aceea ei nu-și mai amintesc de zeitățile păgîne sub teroarea cărora au trăit străbunii lor, pe cînd Teutonii își aduc aminte bine de Odin, de Thor și de Freja. Singurul fond sufletesc al acestor negri este constituit din ceea ce le-a dat contactul cu Biblia și cu creștinismul. Am văzut în apropiere de Savanah un astfel de revival unde negrii în mare număr cîntau fragmente aproape neînțelese din Psalmi cu vădită suferință sufletească și de o barbară ar-

monie şi forţă care sgudue şi emoţionează; o adevărată tînguire a naturii primitive pentru soarta bietului om. Aceste suflete întunecate îşi caută un drum prin necunoscutul vieţii la lumina opaiţului creştinismului. La Nüremberg se caută însă un drum care să ducă la mîntuirea de robia Eghipetului creştin, de povara cu care civilizaţia a încărcat sufletul teuton. Moise cel germanic începe exodul arătînd către făgăduitul pămînt al văilor fertile ale Dunării, către cîmpiile Ucrainei şi mai departe, către Asia. Această revoltă a Teutonilor schimbă complet biologia Europei.

*
* *

Civilizaţia vechiului continent ajunsă la o perioadă de „natural decay" nu-şi mai poate pune apărarea în forţele şi valorile ei spirituale, ci în armele de distrugerea corpului. Dictaturile neînţelegînd că spiritul uman caută noi drumuri şi noi forme de viaţă colectivă, îl sugrumă cu brutalitatea de fiară căreia i se turbură liniştea şi obiceiurile. Lăsînd la o parte Rusia a cărei structură socială era diferită şi a cărei evoluţie istorică a urmat alt curs, ar rămîne cu totul inexplicabil triumful dictaturii în Germania şi mai ales în Italia unde a înflorit Renaşterea şi Umanismul, dacă nu s'ar admite că civilizaţia europeană a intrat într'un fel de perioadă agonisantă. O serie de generaţii — dacă vor scăpa de catastrofa războiului — vor fi condamnate la tortura morală de a nu putea urma oarecare directive spirituale să vagabondeze într'o chaotică barbarie intelectuală. Perioada aceasta de transiţie le va pune în aceeaşi tragică dilemă a ţiganului care a murit între două malae: cel vechiu se isprăvise iar cel nou nu se făcuse.

Infeodarea completă a Italiei la acţiunea de dărîmare a formelor de viaţă şi civilizaţie creştină pe care a pornit-o germanismul, se vădeşte din ce în ce mai mult în ultimul timp. Politica rasistă pe care savanţii italieni caută s'o pună în armonie cu ştiinţa, este cea mai tristă şi cea mai de pe urmă dovadă, mai ales dacă se ţine seamă că Italia este un superb muzeu etnografic care mărturiseşte mereu într'un spirit latin universalitatea şi grandoarea Imperiului Roman. Ducele îşi pierde pe lîngă independenţa politică şi pe cea spirituală, cînd devine discipol umil al divinităţii dela Berchtesgaden. Pentru că în 1933, el declara scriitorului german, Emil Ludwig, lucruri pe care acesta le publica într'o carte destul de răspîndită. Ducele combătea teoriile rasiste ale lui Gobineau, Houston Chamberlain, Woltman, adăugind: „Mîndria naţională n'are nevoe de delirul rasist". „In Italia nu există antisemitism". „Rasă pură nu există". „Chiar sîngele evreu nu mai este azi decît un amestec". Adeseori energia şi frumuseţea unei naţiuni îşi are originea într'o încrucişare de rasă potrivită". „Rasa!". „E un sentiment, iar nu o realitate". „Este cel puţin 95% sentiment în noţiunea de rasă". „Nimeni nu mă va putea face să cred că există azi o rasă pură din punct de vedere biologic". „Dar ceea ce este mai amuzant este că niciunul dintre acei care au proclamat nobleţea rasei teutone nu sunt germani". In politică, bine înţeles, oportunismul este un factor esenţial; împins însă dincolo de limitele politice şi intrînd în domeniul directivelor de bază ale desvoltării unei naţiuni, oportunismul devine o eroare fatală. Separarea Italiei de lumea civilizată şi ajungerea ei la un conflict serios cu doctrinele creştine, pot duce la rezultate funeste. Oricît ar spori armamentele celor ce se învîrtesc pe faimoasa axă Berlin-Roma, ele nu vor putea să ajungă la asfixierea vieţii sufleteşti a unui popor, dacă se va încerca să i se întrerupă contactul cu restul omenirii. Preşedintele Roosevelt a dat un serios avertisment pe care Roma l-a primit cu iritaţie. „Civilizaţia nu este naţională" a spus el. „Ea este internaţională, aparţine întregii omeniri". „Deşi

această observaţie banală pentru cea mai mare parte dintre noi poate fi pusă la îndoială în anumite părţi ale lumii, ideile nu pot fi însă oprite de frontiere". „Ele sunt patrimoniul comun al tuturor popoarelor libere". „In cel mai larg înţeles al cuvîntului, noi, cei din America, avem datoria să păstrăm această tradiţie". Si mai direct pentru dictaturile care confundă pe om cu vita, Preşedintele Roosevelt adaugă: „Nu putem să împiedecăm popoarele noastre să aibă o părere asupra brutalităţii oarbe, caporalizării antedemocratice, mizeriei care este impusă oamenilor fără nicio apărare, ori asupra violării drepturilor individuale". „Noi, americanii, nu ne mai putem socoti multă vreme ca locuind pe un continent îndepărtat pentru care conflictele şi certele dintre popoarele de dincolo de Ocean ar fi fără niciun interes ori fără primejdie. (Discurs rostit la Kingston, Canada, la 18 August). Pentru conducătorii popoarelor din Europa care s'au dovedit prea mici pentru evenimentele de acum pe care nu le pot stăpîni s'au spus, ca o încercare de ajutor, de către secretarul de Stat dela Externe, Cordell Hull, cuvinte hotărîte: „Va fi determinat viitorul omenirii de punerea tuturor speranţelor în forţa armată, în repetate agresiuni, în autarchie şi sărăcire completă, cu pierderea independenţei individuale şi determinarea chaosului internaţional? Ori, practicarea păcii, moralităţii, justiţiei, ordinei în limitele legilor, baza economică solidă, securitatea şi progresul va călăuzi şi va determina relaţiile internaţionale?". (Discurs rostit la radio la 16 August). In faţa acestor noi dovezi de solidaritate a Statelor-Unite cu democraţiile din apus ar fi trebuit să se producă o acţiune mai hotărîtă faţă de acele forţe coalizate care urmăresc dominaţia şi care împing la dezastru. De cîtăva vreme se duce însă o politică de concesiuni, prin care se speră a se cumpăra pacea cu orice preţ. Pacea în cadrul unei ordini internaţionale care să înfrîneze ambiţiile de dominaţie ale celor mari şi să asigure protecţia şi dreptul la viaţă şi libertate pentru cei mici ca într'o organizaţie democratică a societăţii civile nu se poate asigura însă prin necontenitele dezertări în faţa ameninţărilor celor nebuniţi după pradă şi putere. In inima Europei stau azi faţă în faţă ca în vremile biblice David şi Goliat. Europa, ca o bătrînă care şi-a pierdut minţile de spaimă, în loc să împiedece pe Goliat „care venea cu chiote, strigînd că nimeni nu se poate măsura cu el", la praştia din mîna bietului David, care n'are altă vină decît că s'a întîmplat să-i fie casa în drumul pe care trebue, neapărat, să treacă monstrul şi imploră pe Goliat să nu-şi sfărîme victima cu ghioaga, ci să-i stingă viaţa delicat, „paşnic" prin metodica asfixiere. Ori şi ce poate face Goliat ca să-şi suprime adversarul; dar o pate urît cu Europa dacă s'o deda la „agresiune". Lipsa de reacţiune, la timp, din partea statelor europene, care au beneficiat de binefacerile civilizaţiei creştine, faţă de acte de bestială brutalitate, întunecă orice perspective pentru viitor. Ani de-arîndul s'a tolerat şi ceea ce e mai grav *s'a justificat* violarea moralei internaţionale şi a demnităţii umane, pînă ce s'a creiat atmosfera de anarhie în care suntem condamnaţi să trăim azi. Alarmaţi de o astfel de situaţie, un grup de personalităţi de cea mai înaltă valoare morală în special în frunte cu Lordul Baldwin, fostul prim-ministru al Marei Britanii, publică un apel, în care spun: „Nu avem intenţia să punem în discuţie convingerile acelor naţiuni, care duc lupta pentru principiile în care cred". „Cu toate acestea se pune acum, cu cea mai mare îngrijorare întrebarea unanimă: unde merge omenirea?". „Care este viitorul civilizaţiei?". Lumea nu poate continua în mod indefinit să meargă cufundîndu-se necontenit din criză în criză". „Trebue să pornim la acţiune înainte ca această criză să se termine prin catastrofă". „Trebue să ne folosim de acest moment de răgaz—care poate fi scurt—pentru a putea pătrunde dedesubtul simptomelor în adevăratele lor cauze şi să iniţiem acele schimbări fundamentale, care singure pot sfărîma cercul viţios". „După cum

spune conducătorul unei mari națiuni [1]): ceea ce trebue este cîștigarea și intronarea unui spirit cu totul nou". „In fiecare țară securitatea națională înăuntru și în afară, poate să fie cîștigată numai printr'o regenerare morală". „Tăria unui popor consistă în vitalitatea principiilor pe care le profesează". „Politica externă ca și cea domestică este determinată, în cele din urmă, pentru fiecare națiune, de credința și iubirea de aproapele ca baza pe care s'ar putea zidi o lume nouă". „Fără aceste calități, cele mai puternice armamente și cele mai elaborate pacte nu vor face decît să amine ziua cea de apoi"... „Spiritul veșnic viu al Creatorului cheamă pe fiecare nație, ca și pe fiecare ins să-și ajungă cel mai înalt destin și el străpunge toate hotarele nepătrunse, ca și acelea ale fricei, ale nesațiului, ale bănuielii și ale urii". „Și același spirit poate să treacă hotarele sistemelor care se exclud unele pe altele, pentru a reconcilia ordinea cu libertatea, a da viață adevăratului patriotism și a uni pe toți cetățenii în serviciul națiunii și pe toate națiunile în serviciul omenirii". Acest manifest al oamenilor care sunt adevărate coloane în edificiul de azi al vieții britanice este un strigăt de disperare, un apel al ultimului ceas. Ei își dau seama că elementul de universalitate, creștinismul, care se află la baza civilizației rasei albe este pe punctul de a fi eliminat. Adevărul atît de evident și necontenit verificat prin evoluția istorică a popoarelor: *„In fiecare țară securitatea națională, înăuntru ca și în afară poate să fie cîștigată numai printr'o regenerare morală"* este reamintit, ca un avertisment și ca o condamnare a regimurilor care se ridică prin forța pusă în serviciul imoralității și care nu fac decît să distrugă baza comună a cooperării trainice dintre popoarele libere. Poate că totuși se va determina o reacțiune măcar în statele unde mai dăinuesc încă libertățile și se va turbura fericirea acelora care se află în extazul de a li se va fi înregimentat servilismul. Cauza imediată însă care a determinat alarma dată de personalitățile engleze este, desigur, conflictul dintre Teuton și Slav, din Cehoslovacia, care este doar una din consecințele desintegrării morale a Europei. Prin consecințele extraordinare pe care le poate avea, acest conflict abia acum, în ultimele zile, după o întîrziere fără remediu, începe a fi văzut de oamenii politici în adevărata lui perspectivă, față cu viitorul întregei Europe.

Ideia că Cehoslovacia nu este decît un element de încercuire a Germaniei, creiat de Franța, în mod artificial, a fost necontenit răspîndită de propaganda germană. In ultimii trei ani s'a mai adăugat la acest rol al Cehilor și acela de a fi bolșevici puri, fiind aliații Moscovei. Nu numai masele populare din apus s'au obișnuit cu această concepție falsă, despre Republica lui Masaryk, dar chiar și ziariști, intelectuali și chiar oameni politici, cred în mod serios aceste falsificări ale adevărului. Presa de dreapta din Franța, obsedată de „bolșevism" a dus și duce și în aceste momente grave campanii violente împotriva Cehoslovaciei. Mulți își ascundeau cinismul în elaborate considerațiuni de echitate politică, de iubirea de pace bazată pe dreptate, pentru toată lumea, susținînd că Germania are tot dreptul la o expansiune „naturală și legitimă" pe piețele din Europa Centrală și răsăriteană; în realitate acești filantropi cu avutul altora sperau că dacă hitlerismul se va îndrepta în spre răsărit, presiunea lui în apus va scădea și se va amîna și soluționarea chestiunii coloniale, a Mediteranei și alte socoteli pe care Germania le calculează mereu cu dobîndă compusă. Din moment însă ce Reichul a mobilizat un milion și jumătate de oameni, pe care îi va ține pe picior de războiu, și după ce a rechiziționat tot ce a găsit ca brațe pentru a săpa, cu febrilitate, vaste subterane fortificate, au început să se priceapă puțin adevăratele intenții germane.

[1]) Președintele Roosevelt.

Dialectica s'a schimbat în imprecații, lamentări și rugăciuni către Hitler, iar unul din ziarele care a dus cea mai îndelungată, mai violentă și mai denaturată campanie împotriva Cehoslovaciei, The Observer, scrie, îngrozit, că un atac împotriva acestui stat ar duce la catastrofa omenirii". (10 Sept.). Miopia diplomației ca și a oamenilor de stat a fost completă pentru ca să nu se poată vedea că dela ridicarea Germaniei ca forță militară dominantă în Europa, Cehoslovacia devenea *un principiu* care trebuia apărat de toți acei care nu doresc dominația tiraniei hitleriste, care mai cred în libertăți și în dreptul de a trăi liber. Nici chiar vecinii Cehoslovaciei n'au înțeles situația nouă pe care o creia nebunia metodică a Germaniei, ci orbiți de propaganda intensă a Reichului și-au distrus ei singuri unitatea și stabilitatea politică internă, prin cultivarea șovinismului și a hitlerismului ascuns sub etichete de patriotism integral așa în cît s'au găsit la vremea de primejdie neputincioși. Ei nu și-au dat și nici acum nu par a-și da seama că dărîmarea Cehoslovaciei înseamnează definitiva lor osîndire la moarte, iar valea Dunării va fi transformată într'o vale a plîngerii, pe ruinele dealurilor lor naționale. Repetînd vorbele atribuite lui Talleyrand, putem spune: „aceasta nu este o crimă, ci mai rău: o greșeală". O greșeală datorită, în ultima instanță, megalomaniei delirante a unora și pateticei incapacități a altora.

A se mai susține și acum că acest conflict pe care Germania îl clocise demult cu cea mai mare grije și prevedere, înseamnează a opri complet funcționarea oricărei rațiuni. Stresemann o spunea demult, înaintea instalării hitlerismului și o însemna în memoriile sale: „Populațiile germanice se vor revolta și de peste hotare vor cere ajutorul Reichului". Cînd Cancelarul Hitler a decretat ca întreaga Germanie să fie pusă pe picior de războiu, este o copilărie să se mai creadă că e vorba de discuții libere și de negocieri între părțile în litigiu. Este punerea pistolului în pieptul aceluia care trebue jefuit și căruia i se cere să aleagă între pungă și viață. Indată ce Guvernul Britanic, în bună înțelegere cu Franța, a decis trimiterea Lordului Runciman la Praga —pentru că este o naivitate să se creadă că ar fi vorba de un simplu turist diplomatic care se distrează după propriile lui gusturi—și îndată ce acesta reușește să amestece formal, în discuții pe Führerul Reichului, conflictul încetează—iarăși formal—de a mai fi local și devine internațional și mai precis: între germanism și Europa. Și iarăși a se stărui, a se smulge „in extremis" concesiuni maxime numai dintr'o parte, fără ca mai înainte să fi definit, cu hotărîre, care sunt acele poziții strategice, politice, diplomatice, morale, intangibile, nu numai pentru Cehoslovacia, ci pentru întreaga Europă, înseamnează a invita cu toată ceremonia la care asistă lumea întreagă, germanismul să devină stăpînul absolut al Europei. Nu se mai poate pune întrebarea, cum face unul dintre cei mai eminenți publiciști ai Franței: „In cazul cînd Germania își va stabili această dominație se va întoarce ea apoi împotriva Imperiului Britanic și a celui francez pentru a le despoia de colonii și bogății?". A pune o asemenea întrebare înseamnează a nutri încă speranța deșeartă că un cîine turbat nu se va întoarce împotriva unui individ, pentru a-i lua din mînă cotoiul de gîscă fript pe care el voia să-l mănînce în liniște. După ce s'au săpat temeliile zidurilor Ierichonului, înapoia cărora se afla nu numai Cehoslovacia, ci însăși principiul de bază al Europei democratice, cu respectul de om și de religia lui, este natural ca aceste ziduri să se prăbușească la sunetul trompetelor dela Nüremberg, fără a mai fi nevoie ca ele să fie sfărîmate cu tunul. Cancelarul Reichului n'avea decît să facă un semn — ceea ce a și făcut la 12 Septemvrie —după ce în Franța se împărțise opinia publică prin campanii violente și îndelungate și după ce, în Anglia, mai mult ca oriunde s'a denunțat, dela încheierea păcii încoace „nebunia dela Versailles" și după ce *Times* propune,

tocmai în timpul cînd se duceau negocierile la Praga, iar la Nüremberg se sporea delirul hitleriștilor prin discursuri „că ar fi o soluție a conflictului dintre cehi și germani, dacă aceștia din urmă s'ar alipi la Reich" (7 Septembrie), pentru ca dărîmarea Statului Cehoslovac să înceapă imediat. In niciun caz, istoria nu va învinui pe Führer de lipsă de sinceritate. El a făcut, dimpotrivă, toate sforțările, începînd cu *Mein Kampf* și sfîrșind cu discursul dela Nüremberg să convingă lumea de scopurile politicii sale. Și pentru ori și cine cu o slabă cunoaștere a istoriei politicii europene este evident că el este un continuator într'un ritm foarte accelerat al politicii bismarckiene. Ca metodă și ca țintă, războaiele purtate de Germania la 1864—1866—1870—1914, deși duse împotriva unor state erau, de fapt, îndreptate împotriva Europei, asupra căreia se urmărea, metodic și tenace, dominațiunea prusiană. Dezastrul dela 1918 a sguduit pentru scurt timp credința germană în atingerea acestui scop, dar hitlerismul nu numai că a redat această credință, dar a dus-o la fanatism.

*
* *

Forma în care Cancelarul Hitler și-a îmbrăcat declarațiile dela Nüremberg a fost influențată, în ultimul moment de o serie de fapte. Se hotărîse, după cît se pare, cînd s'a trimis misiunea Runciman la Praga ca, în ultima instanță, să se ajungă la „neutralizarea" Statului Cehoslovac. Această neutralizare implica, bine înțeles, anularea tuturor alianțelor Cehoslovaciei. Paralel cu negocierile dela Praga, se încerca închegarea unui Pact în patru—iar mai tîrziu, în cinci, în care să intre Polonia. Astfel, Anglia, Franța, Germania, Italia și Polonia ar fi format un fel de Directorat european și ar fi garantat vag neutralitatea cehă și alte eventuale neutralități. Fără a-și fi luat vreun angajament, Führerul aștepta. S'a produs însă, între timp, „amestecul" american: Miniștrii Statelor-Unite la Praga și Varșovia au pus în curent guvernul lor, de situația reală din aceste state, în raport cu conflictul germano-ceh, după care a urmat vizita ambasadorului american la Praga și întrevederile lui cu Lord Runciman. După aceea a urmat declarațiile lui Cordell Hull, la 16 August și acelea ale Președintelui Roosevelt, la 18 August — despre care am vorbit mai sus. Această atitudine a Americei întărea însă resistența Cehoslovaciei, pe lîngă că îngreuna realizarea proectului pentru Pactul în cinci. Atunci s'a produs intervenția fatală a lui Times, care a determinat o violentă reacțiune în America, clătinînd astfel poziția Președintelui Roosevelt și a Secretarului de Stat Hull, și întărind curentul popular pentru izolare și neutralitate.

Cînd s'a știut că Führerul care simțea momentul potrivit pentru acțiune este hotărît să ceară brutal plebiscitul în favoarea germanilor sudeți, s'au făcut intervenții prin ambasadorul britanic, „intervenții de care scrie *Observer* dela 10 Sept., care este cel mai în măsură să știe—Herr Von Ribbentrop n'a voit cu niciun preț să ia notă". Violența din discursul Führerului la adresa Marei Britanii—repetarea sub altă formă a vechiului „Gott strafe England" este datorită și faptului că Londra, după cum au înțeles cei dela Berlin, ar fi deviat dela planul inițial, dar mai presus de toate pentru umilința pe care Anglia a impus-o hitlerismului la 21—22 Mai.

„O mare putere nu poate suferi a doua oară un asemenea lucru", a declarat Führerul cu amărăciune. Sîmburele discursului dela Nüremberg este: *„Cerem, pentru Sudeți, dreptul de autodeterminare"*. „Nu vreau o a doua Palestină". „Dacă Arabii sunt neputincioși și abandonați, Sudeții nu sunt". Pentru Sudeți a dispune de ei însuși înseamnă

lămurit a face întocmai cum le-a ordonat Berlinul. Pentru a întări cererea de autodeterminare—care poate însemna și plebiscit și unire cu Reichul, Cancelarul declarase de mai înainte: „Dacă Sudeții vor continua să rămînă fără nicio apărare, atunci îi vom apăra noi". Aceasta este invitația la revoltă—ceea ce s'a și produs chiar în noaptea aceea, deși în mod parțial—după care, dacă va urma represiunea statului, căruia legal aparțin acești Sudeți, atunci „protecția" Reichului va fi gata.

Führerul este convins că opinia publică din statele democratice va fi complect divizată, dacă ar fi vorba de o intervenție împotriva Sudeților, de oarece ei n'ar voi altceva decît să beneficieze de un principiu democratic. In tot cazul, Reichul s'a pus într'o situație din care nu mai poate da înapoi fără a determina prăbușirea regimului hitlerist. Acest regim trebue să trăiască într'o complectă stare de beție a succeselor. Cel mai mic interval de trezire—după cum s'a întrezărit la 21 Mai—poate să-i fie fatal. Rămîne de văzut dacă acei care conduc marile state din Apus nu vor pierde și acest prilej—cum au pierdut pe acel dela 7 Martie 1936—speriindu-se că Reichul ar putea sau ar dori deslănțuirea războiului. De atitudinea lor hotărîtă atîrnă acum triumful dominației germane ori prăbușirea hitlerismului. Lupta dintre Teuton și Slav, în tot cazul va continua în amănunte ca aceea dintre globulele albe și roșii din sînge. Se va vedea dacă un popor ca Cehii cu înaltă conștiință de sine va putea fi distrus. In timpul luptelor religioase unul, Giska, „luptător înfocat pentru ereziile lui Wycliff, a lăsat prin testament propria lui piele care să fie întinsă pe toba cu care să se stîrnească și să se adune la luptă aceia care au o credință religioasă ca a lui". După cum se vede din tenacitatea cehă, acest Giska are un foarte mare număr de moștenitori în hotărîrea pentru luptă.

*
* *

Conflictul germano-ceh apare și mai lămurit în lumina evenimentelor de azi, pe care în mare măsură, Reichul a căutat să le influențeze. Războiul civil din Spania care cu toate că Ducele Mussolini voia să se termine cît mai repede, a fost prelungit prin serioasa intervenție germană. Germania a impus Generalului Franco respingerea planului pentru retragerea voluntarilor străini din Spania. Ziarul *Observer* din Londra confirmă hotărît lucrul acesta, precum l-au confirmat și ziarele franceze de dreapta, care sunt favorabile lui Franco. Interesul Reichului este ca situația din Spania să continue astfel, atîta vreme cît nu se va fi rezolvat chestiunea germano-cehă. Aceasta pentru că teritoriul Spaniei naționaliste ar putea servi pentru crearea unui front împotriva Franței, dacă aceasta ar voi să intervină în ajutorul Cehoslovaciei. In tot cazul, această situație are o valoare psihologică, pentru a speria o parte din opinia publică franceză. Italia, în situația în care s'a pus, nu are absolut nicio altă alternativă decît să urmeze politica pe care o conduce Berlinul. Ducele este angajat definitiv în Spania. Triumful Generalului Franco este absolut necesar pentru a salva situația personală a Ducelui, cît și a regimului fascist. Intr'o violentă polemică dintre presa italiană și unele ziare de dreapta din Franța care au susținut pe Duce, a intervenit Jacques Bardoux cu un articol publicat în *Le Jour*, în care spune: „Spania va fi pentru Bonapartele fascist intervenția din Mexic". Triumful lui Franco atîrnă însă nu numai de ajutorul Italiei care începe a-și epuiza forțele, ci și de al Germaniei. Pe lîngă aceasta, Ducele speră să poată obține—în cazul cînd Franța ar fi atrasă într'un conflict —Tunisia. Italienii din Tunisia vor juca rolul Sudeților din Cehoslovacia. Aceasta implică

însă o „combinazione" cu Reichul pentru că altfel nu este decît o simplă iluzie. Pentru Germania însă, în momentul de faţă, Ungaria reprezintă o importanţă extraordinară. Vizita Regentului Horthy în Germania a contribuit şi mai mult să pună în legătură cooperarea dintre Berlin şi Budapesta. Berlinul a insistat şi a obţinut satisfacţie în sensul că Ungaria să nu se angajeze în soluţionarea chestiunilor minoritare, pînă ce nu se va soluţiona definitiv cazul Sudeţilor germani din Cehoslovacia. In interviewul acordat ziarului *National Zeitung*, organul Mareşalului Göring, de către Imredy şi Kanya cel dintîiu a ţinut să accentueze special cu privire la acordul dela Bled: „Intregul acord va intra în vigoare numai după ce se va ajunge la o soluţie a chestiunii minorităţilor în Cehoslovacia" (25 August) *Deutsche Allgemeine Zeitung* (25 August) scrie că Ungaria este cel dintîi „partner" cu care Germania şi-a inaugurat noua sa politică de comerţ, „bazată pe schimbul în natură, fără a mai fi nevoie de aur". „Acest sistem—spune ziarul—*este piatra fundamentală a unei noui zone economice în Europa Centrală care va corespunde cu unitatea naturală a basinului dunărean*". „Vechiul sistem liberal al comerţului mondial este distrus pentru vecie şi înlocuit cu cel nou". „De aceea nu trebue să mai rămînă nicio îndoială că Europa Centrală formează un bloc economic în care o Ungarie puternică este baza cea mai solidă". Iar ziarul citat mai sus *National Zeitung*, publică în ziua sosirii Regentului Horthy, un articol semnat de col. Ladislaus Nyiry von Szekely asupra importanţei Carpaţilor. Carpaţii spune colonelul ungar nu-şi pot îndeplini misiunea lor istorică aceea de zid, pentru apărarea culturii occidentale decît dacă vor fi în stăpînirea unei puteri antibolşevice". Primul ministru Imredy a avut mari greutăţi să convingă opinia publică europeană că n'a semnat niciun acord militar cu Germania în timpul vizitei sale acolo. In discursul ţinut la *Kaposvar*, la 3 Septemvrie, el a anunţat că „cei mai buni prieteni ai Ungariei, Germania, Italia şi Polonia" s'au bucurat de felul cum s'au încheiat acordurile dela Bled, iar pentru a încetini propaganda „Hungariştilor" hitleriştii au anunţat reforma agrară, prin care se va arenda numai pămînt acelora care n'au. Propaganda extremistă face însă progrese extrem de rapide şi se vorbeşte că Antal (care a fost la Nüremberg), fost partizan devotat al lui Goemboes, este favoritul german. In Iugoslavia, Germania cîştigă teren necontenit, iar suprimarea ziarului *Pravda*, antigerman şi favorabil Franţei şi Angliei, este socotită ca datorită intervenţiilor dela Berlin. In Polonia, curentul filogerman rămîne puternic, iar disolvarea Corpurilor legiuitoare (13 Sept.), care erau valabile pînă în 1940, sunt o indicaţie că este o luptă internă care ar putea duce la schimbări. Ziarul *L'ordre* (15 Sept.), publică, sub semnătura directorului său, Emile Buré, un articol în care se spune: „Un prieten al colonelului Beck şi director al unui ziar străin, îmi spune că ministrul de externe polon are pe biroul său trei proecte, cu privire la cele ce se pot întîmpla în Cehoslovacia": „primul proect este dacă va isbucni un războiu localizat între Reich şi Cehi, părăsiţi de Franţa şi de Rusia, atunci Polonia va intra alături de Germania şi va lua Teschenul"; „al doilea, dacă în războiu vor lua parte Germania, Italia şi *Ungaria* (despre care generalul Baratier scrie în Le Temps dela 15 Septembrie, că eludînd dela început prevederile Tratatului dela Trianon şi-a pregătit o armată modernă de 800.000 oameni) în contra cehilor ajutaţi de Franţa şi Rusia, atunci Polonia rămîne neutră şi în al treilea caz cînd alături de aliaţii cehilor se va găsi şi Anglia, atunci Polonia va intra în războiu împotriva Germaniei". Cum se va încerca însă dărîmarea Cehoslovaciei „pe cale paşnică", colonelul Beck va fi nevoit să adaoge al patrulea proect. Situaţia generală este deci cum nu se poate mai favorabilă Germaniei.

* * *

Pe lîngă expresia Kantiană „raţiune pură" s'ar putea adăuga şi aceea de „aberaţie pură"; In timpul faimosului proces Friedjung, care a produs atîta vîlvă în Imperiul Austro-Ungar, Croatul Djurici era acuzat de înaltă trădare pentru următorul delict: umblînd fără guler şi cravată el agita, astfel, pentru separarea Croaţiei de Coroana Habsburgă. Şi se dovedea acţiunea de înaltă trădare asfel: „cravată" înseamnează Croat. Djurici umblînd fără cravată însemna că propovăduieşte ca şi Austria să rămînă fără Croaţi. In ziarul *Hamburger Fremdenblatt* dela 3 Septembrie se argumentează serios—ziarul este un fel de oficios pentru politica externă — că Cehoslovacia „un stat mic care vegetează la frontierele germane cuprinzînd trei milioane şi jumătate de germani şi care a dovedit prin alianţele ei că duce o politică ostilă germanismului numai poate fi tolerată". Nimicirea acestui stat —spune ziarul — trebue făcută pe baza *Doctrinei Monroe germane:* Doctrina Monroe ar prevedea că dacă, hipotetic, un stat de pe Continentul american ar încheia un pact cu un stat neamerican atunci Statele Unite ar lua poziţie împotriva acestei alianţe". „De altfel — spune ziarul —continentul american este mult mai vast decît Europa Centrală". „Prin urmare Washingtonul ar trebui să priceapă bine acest fel de Doctrină Monroe germană care este silită să considere ca o primejdie pentru interesele Reichului o politică de alianţe a vecinilor săi din Sud-Est". Cînd şi-a pus cineva în gînd să-şi sugrume adversarul mai mic nu recurge la scuze sau la acuzaţii ca cele aduse împotriva Croatului Djurici şi apoi vecinii din Sud-Est sunt şi Ungurii şi Iugoslavii. Aceştia însă sunt cuminţi şi se lasă să fie strînşi la sînul de fier al Reichului. In ce hal a ajuns biata Europă!

* * *

Precipitata călătorie aeriană a Primului Ministru britanic, Neville Chamberlain, la Berchtesgaden este cea mai logică urmare a politicei de necontenite concesiuni şi de urmărire a păcii *cu orice preţ*. Este absolut exclus ca Führerul să mai poată renunţa la plebiscitul din Cehoslovacia sau cel puţin la „neutralizarea" acestui stat. Şi într'un caz şi într'altul republica Cehoslovacă va deveni un vasal al Reichului. Dacă totuşi vrăjit de d-l Chamberlain, Führerul ar renunţa la planul de expansiune şi dominaţie asupra Europei dunărene, atunci şi-ar distruge situaţia internă. D-l Chamberlain a vrut să lămurească şi o neînţelegere: la 16 Iulie cînd a primit pe emisarul cancelarului Hitler, căpitanul Wiedemann şi s'a discutat misiunea engleză la Praga, s'au luat şi anumite angajamente ori s'au făcut anumite promisiuni pe care Führerul le-a interpretat altfel decum le-a înţeles d-l Chamberlain. Vizita e foarte logică şi pentru că negocierile dela Praga se duceau, de fapt—mai ales dela sosirea Lordului Runciman — între Anglia şi Germania. Primul Ministru britanic va fi binecuvîntat pentru că a oprit măcelul omenirii. Gestul său — un act de disperare — vădeşte atîta generozitate şi idealism, atîta iubire de oameni încît ori şi care-i vor fi rezultatele, d-l Chamberlain stîrneşte admiraţia lumii întregi şi va rămîne în trista istorie a zilelor noastre ca un adevărat apostol al păcii. Germania hitleristă ca şi Italia sunt foarte grăbite să iese din situaţia actuală. Autarchia germană poate duce la situaţii interne neprevăzute şi primejdioase dacă *nu va fi urgent extinsă în Europa dunăreană*. Pentru Italia, soluţionarea chestiunii spaniole nu mai poate suferi întîrziere. O conferinţă internaţională — care preocupă de mult pe Englezi — ar putea, după cum se pare că este credinţa d-lui Chamberlain, să refacă nu numai o nouă Europă, dar să aducă soluţiuni în toate chestiunile care preocupă omenirea. Din punctul de vedere al Germaniei hitleriste, sborul Primului

Ministru britanic la Führer este zenitul prestigiului şi cel mai puternic stimulent al delirului teuton. Dictatorul german apare pentru cei ce încă nu s'au desmeticit de ameţeala patriotică dela Nüremberg, ca dictatorul lumii întregi. Pentru aceşti fanatici nu mai rămîne decît Papa care să prezideze, la anul, demonstraţiile naziste dela Nüremberg. In tot cazul, Europa al cărei suflet este sdrobit îşi salvează corpul bucuroasă că poate obţine pacea în schimbul cedării valorilor de ordin spiritual pe care nu mai pune preţ. Către Führer se înalţă rugăciunea grea de oboseala cea din urmă:... fie voia ta. Precum în Germania aşa şi pretutindeni, în Europa"... „In peştera din munţi, în apropiere de Berchtesgaden — spune o legendă — doarme Frederick Barbarosa înconjurat de curtea şi răsboinicii lui". „Şi după fiecare veac iese, noaptea, ca să vadă dacă n'a venit vremea să refacă sfîntul Imperiu Roman". Acum Barbarosa poate să nu-şi mai turbure somnul de veci cu urmărirea veacurilor. Imperiul, fără sanctitate, a fost reînviat printr'o proclamaţie la Nüremberg, iar crucea pentru care a luptat a fost sfărîmată şi în locul ei s'a ridicat semnul păgîn ca monstruoase ghiare încîrligate.

D. N. CIOTORI

MISCELLANEA

MILITARIZAREA FEMEILOR

Proiectul de lege al guvernului nostru nu poate decît să fie aprobat de noi. Această revistă a susţinut întotdeauna egalitatea deplină între cele două sexe. Egalitatea în drepturi implică şi egalitatea în datorii. Liber oricine să susţină că, în general, bărbaţii sunt mai destoinici decît femeile sau invers că femeile-s mai harnice, mai inventive şi mai stăruitoare. Amîndouă tezele vor găsi amîndouă soiurile de argumente. Se vor putea oricînd cita exemple de femei toante şi de bărbaţi imbecili, precum şi de femei geniale sau de bărbaţi excepţionali. Dar aceste teorii n'au importanţă. Adevărata teorie a libertăţii este aceea a punctului de plecare, nu a punctului de ajungere. Să lăsăm deopotrivă pe bărbaţi şi pe femei „to take a chance"—cum zic englezii, să demareze, în cursa vieţii, fără handicapuri la start. Ce va face fiecare, este treaba lui. Rezultatul final va fi, în multe privinţi, o inegalitate; dar egalitatea punctului de plecare va fi fost respectată.

Va surîde desigur multă lume la gîndul domnişoarei-soldat şi a femeii-mareşal. Dar pe nedrept. Au fost regine şi împărătese care s'au arătat eminenţi militari. La asta, fără îndoială, contribuise şi o prealabilă instrucţie profesională. Să se dea însă putinţa unei asemenea educaţiuni de meserie, şi vom vedea, fără să mai ne vină să zîmbim ca la o ciudăţenie, mari căpitani răsăriţi din mijlocul acelora care, în ultimele decenii, au arătat destoinicie în atîtea bresle rezervate de veacuri ca specialităţi unde numai bărbaţii erau socotiţi vrednici de a intra.

ULTIMUL VIITOR RAZBOIU

Că va fi sau nu războiu — nu se poate spune. Cum va fi acest războiu, cît de lung, de ruinător ori de dramatic — nici aceasta nu se ştie. Ce se ştie însă — fiindcă nu-i viitor, ci trăire prezentă şi trecut apropiat — este că izbucnirea noului războiu nu are nimic tragic. Şi vom explica îndată de ce.

Războiul precedent explodase într'o atmosferă morală gravă, luptă de ideologii importante şi susţinute nu fără nobleţe. Franco-Englezii apărau principii de umanitate etern valabile, apărau dreptul la viaţă paşnică, apărau datoria de solicitudine pentru cei slabi. Germanii, cu tot caracterul lor odios de agresori şi călcători de jurăminte diplomatice, apărau şi ei o poziţie doctrinară nu lipsită de măreţie. Pledoaria lor era cam aceasta: Germania nu numai că trebue, şi că doreşte, şi că poate să fie „peste tot" şi „peste toţi"; dar *o şi merită*. Infiltraţia germană în lume nu-i numai o necesitate de viaţă a acestui popor harnic şi prea numeros; dar este şi un drept: dreptul superiorităţii în destoinicie. Germania are voie să domine pretutindeni, fiindcă dominaţia ei nu este tiranică, ci spirituală şi civilizatorie. Germania

nu vrea pămînt și Kaiserul nu vrea să-și adaoge, la coroana lui, pe acele ale Bulgariei, Rominiei sau Greciei. Nu astfel de vane orgolii turbură mintea poporului nemțesc, ci altele, mai culturale. Scopul urmărit e ca marfa germană—dela obiectul de fier și pînă la poezie sau filozofie—să pătrundă în toate țările lumii, mai bună și mai ieftină decît aceea a altora, aducînd cu dînsa fericire, civilizație și cultură.

Era cît se poate de „cultural" Reich-ul lui Wilhelm de Hohenzollern. Și ceea ce vroia să promoveze el în lume, în toate unghiurile celor cinci continente ale globului, era stilul de viață german, o viață —cei ce au trăit în Germania antebelică vă vor putea-o spune—de blîndețe, de umanitate, de mare prestigiu pentru gîndire, poezie, libertate și generozitate. Era o puternică și impresionantă democrație împărăția dintre Dunăre și Rin. Democrație mai pură decît cea austriacă, fiindcă era mai activă și mai inovatoare.

Avea ceva nobil și oarecum îndreptățit îndrăsneala și chiar cinismul cu care cultura germană cerea să fie lăsată să se măsoare cu celelalte culturi europene. Și fiindcă să se măsoare la lupta dreaptă a concurenței civile nu era lăsată, Germania a hotărît în 1914 să treacă la calea armelor și a concurenței militare.

Desigur, mijloacele întrebuințate erau brutale și cam barbare. Sălbătăcia lor justifica pe deplin elanul de indignare în numele purei umanități a soldatului francez ori francofil. Dar dacă mijloacele erau reprobabile, scopul fusese înalt și eroic și — lucru foarte important — libertar și cultural. Iată de ce nenumărați intelectuali străini, cu o minte cît se poate de generoasă, au apărat pe nemții din 1914; au deplorat desigur acele excese de popor prea mîndru de calitățile lui. Dar au recunoscut că acele calități existau.

Iată de ce spuneam că sîngeroasei aventuri din 1914 i-au prezidat conflicte doctrinare idealiste și scopuri de o înaltă noblețe. Noblețea tezei franceze n'are nevoie de nicio demonstrație. Aceea a tezei germane are nevoie să fie dovedită, dar dovada e dintre acele care se pot face. Lupta avea ceva tragic, căci conținea, de ambele părți, porniri idealiste.

Lupta de azi nu este însă o tragedie. E doar o sinistră comedie, compusă exclusiv din calcule meschine și minuscule interese nemărturisite. Dacă — Dumnezeu să ne ferească — măcelul ar începe, el va fi fost deslănțuit prin jocul acelui mecanism simplu potrivit căruia excesul de șiretenie duce la pierzare pe cel ce a vrut să fie prea șiret. Războiul ar fi doar păcălirea finală a tuturora fiindcă fiecare n'a parvenit să păcălească destul pe celălalt. Această comedie de șmecheri fisticiți și care s'au încurcat în propria lor șmecherie va duce, desigur, la milioane de morți și înfometați. Și totuși, ea va fi avut ca origine o simplă pană de scamatorie.

Unde se mai aude azi vocea marilor principii de umanitate? Chiar, în Franța însăși, acest glas răsună rar și încet. Cît despre „teoria" celeilalte părți, omul cinstit intelectualmente nici nu o poate înțelege. Ce vor Germanii? Cum pot ei să susțină că fericirea poate veni dela adăogirea cîtorva hectare de pămînt brut? Care e suplimentul de mulțumire pe care ei îl făgăduesc celor pe care vor să-i cucerească? Cum se poate face propagandă și operă de seducție a popoarelor cu promisiunea de a arde cărțile din biblioteci, de a înființa lagăre de concentrare și de a renunța la orice gîndire personală? Totuși seducția germană există. Ea însă nu este — ca cea de înainte de 1914 — fundată pe o făgăduință de fericire, ci pe entuziasmul natural pe care la oamenii slabi de înger îl fabrică frica de un stăpîn tare și liberat de scrupulele simpatiei și înduioșării.

Un măcel posibil, măcel de dimensiuni uriașe, și care să nu fie sprijinit pe nicio idee înalt umanitară — acesta este un fenomen de o tristețe imensă, cum n'a mai cunoscut încă Istoria omenească.

Pe bazele acestei situații, se poate face un pronostic. In 1914, războiul se sprijinea pe două prestigioase și nobile ideologii. Cînd războiul se sfîrșește, popoarele se trezesc dezorientate. Doctrinele se uzaseră în timpul luptei. Și la urmă, se tociseră, ca orice ustensil folosit prea intens.

Situația din ultimul viitor războiu este oarecum inversă. Niciun fel de ideologie nu-i prezidează desfășurarea. Oamenii se vor bate cu acea turbare sumbră a lipsei de doctrină, cu acel rînjet amar al celui al cărui cap e vid, golit de orice idee. Și cu cît războiul va dura mai mult, cu atît se va uza mai rău această atitudine de nihilism umanitar, și deci cu atît va crește mai tare, treptat-treptat, nevoia de un crez unitar și nobil. Sfîrșitul eventualului războiu — spre deosebire de cel precedent, care dusese la o dezorientare ideologică generală — va găsi pe om însetat de credință, înfometat de ideal, dornic, ca nici vreo altă dată, de a-și iubi activ și sistematic aproapele.

Este singurul lucru mai optimist ce se poate logic conjectura pe fundamentele amărăciunii noastre de azi.

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Frumoasele expresiuni reproduse mai jos au fost extrase exclusiv din cel mai mare ziar bucureștean. A tout seigneur tout honneur.

*
* *

„*Catch as catch can*, adică apucă ori de unde ai posibilitate".

Ce mult mai puțin distins ar fi fost să se spună așa, ca omul din popor: „apucă de ce poți". Un om cult nu zice niciodată servitorului său: „Poți să pleci"!, ci mult mai nobil: „Ai posibilitatea de a pleca".

Mai departe, tot în legătură cu catch as catch can:

„Italianul Giovanni este un catcher cu vaste disponibilități".

Ne cutremurăm, gîndindu-ne la ce pot să fie „vastele disponibilități" ale unui mare catcher...

*
* *

„Dintre gloanțele golite descoperite de poliție, unul a pătruns în perete, iar altul a ciuruit pieptul victimei".

Ceea ce dovedește că gloanțele dum-dum sunt aproape inofensive în comparație cu aceste cartușe care, după ce au fost introduse în corp, ies și se întorc înapoi pentru a perfora iarăși trupul victimei, apoi pleacă din nou, se răsgîndesc, găuresc încă odată pe nefericitul împușcat, pînă ce obțin ciuruirea de care vorbește reporterul.

*
* *

„Pe lîngă acest punct care se arată foarte nevralgic, săptămîna trecută a mai relevat unul" (firește, ceva mai puțin nevralgic).

Ne plac la nebunie acele adjective cărora le stă bine alături de cuvîntul „foarte", ca de pildă: „am un copil de sex foarte masculin", sau „tata e profesor foarte universitar".

*
* *

„La toate popoarele, în toate timpurile, cifra 7 a jucat un rol important. Pînă la descoperirea planetei Uranus, lumea credea în existența celor 7 planete: Soarele, Luna, Mercur, Venera, Marte, Jupiter și Saturn".

Aceasta ne aduce — nu știm de ce — aminte de un fost coleg care, la examenul de licență, la Iași, răspundea astfel:

„Cele trei faze premergătoare falimentului sunt următoarele: înainte și după".

(Numitul a ajuns după aceea subdirector la ziarul Universul!).

*
* *

„In vieața socială modernă, femeea joacă un rol preponderent și pe lîngă educația cerebrală, cultura fizică stă pe primul plan".

*
* *

„Unul din jucătorii polonezi, probabil de origine canadiană, pare că s'a născut pe ghiață".

Iată, fără îndoială, un om cu patrie destul de complicată.

Cît despre strînsa legătură dintre naștere și ghiață, ea ne este coroborată de cunoscuta expresiune romînească relativă la asistentele de ginecologie.

*
* *

„Profesorul Unrath, sufocatorul a zeci de generații de școlari, devenit cu timpul sperietoarea barocă a unui oraș întreg".

O generație are circa treizeci de ani. „zeci" înseamnă minimum două (adică două zeci). De douăzeci treizeci fac 600. Adăogind anii anteriori intrării sale în învățămînt, domnul profesor și sufocator avea frumoasa vîrstă de cel puțin 620 de ani în momentul cînd d-sa deveni sperietoare barocă.

*
* *

„Concursul internațional de probleme în memoria lui Pauly, s'a terminat cu un record european de aproape 500 de probleme". Iată un interesant concurs de probleme care se termină cu... 500 de probleme.

*
* *

„Proprietar actual al vilei figurează Adolf Teitler din Iași, despre care se spune că a murit în 1931, într'un accident de cale ferată".

Au dreptate comuniștii să se plîngă că instinctul proprietății este unul din cele mai tenace din cîte există.

*
* *

„D. Emil Isac va publica în toamnă un nou volum de poezii lirice, după o lungă tăcere".

Așadar, d. Isac este un om care tace, tace, ș'apoi deodată (de obiceiu toamna), își întrerupe tăcerea și face un volum de poezii lirice.

*
* *

La un moment dat, un bărbat de Stat romîn, fost ministru de finanțe, justiție și altele, este împușcat cu revolverul de fratele său, după niște discuții desigur strict teoretice. Iar despre ucigaș, ni se spune că:

„Nu frecuenta pe nimeni. Pe măsură ce se singulariza, devenea mai nervos. Ducea o vieață retrasă, primitivă chiar.

*
* *

„Ademai este un film excepțional. Și e cu atît mai curios, cu cît Franța are foarte rar filme excepționale".

Intr'adevăr, foarte curios ca ceva excepțional să nu fie ceva mai des.

TOPONIMIE ȘI POLITICĂ

La sfîrșitul lunii Iulie a avut loc la Paris primul congres internațional de toponimie și onomastică, la care au luat parte reprezentanți ai celor mai multe State europene. Un mare număr de congresiști au venit din Germania, țară care se interesează mult de problemele privitoare la numele de oameni și de locuri, și care publică, de altfel, o revistă consacrată special acestor probleme.

Din nefericire, toponimia atrage, pe lîngă specialiștii serioși, în curent cu metoda comparativă lingvistică, și tot felul de diletanți, funcționari la poștă sau în alte întreprinderi unde numele proprii joacă un rol de primul plan. Se vede că au fost destui dintre aceștia la congresul dela Paris, deoarece s'au auzit acolo multe enormități care n'ar fi putut fi rostite de savanți serioși.

Dar lucrul cel mai bizar a fost expunerea abatelui Griera despre originile limbii basce. Catalan din Barcelona, abatele Griera era cunoscut ca un cercetător serios, autor între altele al Atlasului lingvistic al Cataloniei, din care au apărut cîteva volume. Odată cu războiul din Spania, deși unanimitatea Cataloniei a rămas alături de guvernul legal, Griera a preferat să se refugieze în Franța, de unde apoi a trecut în zona ocupată de rebeli și s'a stabilit la San Sebastiano. Publicarea Atlasului lingvistic a fost întreruptă (de altfel n'am auzit ca rebelii spanioli să fi patronat vreo publicație științifică oarecare, pe cînd în zona guvernamentală activitatea publicistă se continuă nestînjenită).

Așa dar, în ultima zi a congresului de toponimie, abatele Griera a luat cuvîntul ca să vorbească în limba *spaniolă* (pe vremuri nu vorbea decît în catalană, sau în franțuzește), despre originile limbii basce, subiect care nu are nici în clin nici în mînecă cu toponimia.

Despre limba bască se bănuește mai mult decît se știe că e înrudită cu limbile vorbite actualmente în Caucaz și cu diverse limbi europene dispărute astăzi, ca sarda, sicula, poate ligura, etrusca etc. In orice caz, un lucru se știe precis: că basca nu e înrudită cu niciuna dintre limbile vorbite astăzi în Europa.

Care nu a fost mirarea congresiștilor cînd au constatat că Griera pretindea să demonstreze originea latină a limbii basce. Argumentele au fost următoarele: basca are un număr de cuvinte împrumutate din latinește, iar poporul basc are aceeași religie, aceleași costume și obiceiuri ca și spaniolii, deci bascii sunt spanioli! La această comunicare au asistat și un număr de savanți adevărați, care nu-și puteau crede urechilor cînd auzeau asemenea erezii din gura unui om pe care erau deprinși să-l socotească serios.

S'a găsit, din fericire, alt preot, spaniol autentic, care a arătat, într'un chip foarte pregnant, defectele metodice ale teoriei. Aceasta mai mult pentru formă, căci nimeni nu era dispus să admită că originea unei limbi se poate stabili după costumul oamenilor care o vorbesc. Dar congresul a închis ochii cu indulgență și s'a ridicat ședința fără să se meargă mai departe cu discuția.

La ieșire, participanții se întrebau mirați care e rostul unei astfel de exhibiții, pînă cînd cineva bine informat a dat lămurirea necesară: vorbitorul venise cu misiunea precisă de a arăta Europei că bascii sunt spanioli, prin urmare ridicarea autonomiei lor este o măsură care se impunea, iar distrugerea orașelor Guernica, Durango etc. și masacrarea populației basce este o afacere internă spaniolă, care nu privește pe străini. Cine știe dacă nu se prepară, în același mod, viitoare pretenții asupra coastei basce franceze. Odată ce bascii sunt spanioli, de ce nu s'ar crea și acolo un Henlein?

Iată opera la care se pretează un savant catalan, elev al universităților franceze, și preot! Cum spunea un profesor universitar francez, cînd ai început să-ți trădezi țara, nu există nicio înjosire care să ți se pără prea mare.

BUNA CUVIINȚĂ

Printre bunurile aduse de civilizație poate niciunul nu este atît de prețios ca buna cuviință. La meritele ei generale se mai adaogă unul foarte curios, în legătură cu acel fenomen social interesant care se chiamă *minciună*.

Politețea ne obligă, cîteodată, să mințim. Găsim că e mai delicat să înșelăm decît să ofensăm. Ba chiar se întîmplă ca înșelatul să știe că-l înșelăm și să prefere el-însuși această ipocrizie durerosului adevăr. Iată deci o minciună care nu mai mistifică pe nimeni. Buna cuviință a operat o adevărată minune: a parvenit să gonească din minciună tot ce era într'însa mincinos, grație unui concurs tacit al tuturora de a privi ceea ce nu-i drept ceea ce este. Asta cere o ținută morală, o stare de tensiune psihică și o blîndețe de moravuri care explică de ce buna cuviință e — cum spuneam — una din principalele cuceriri ale civilizațiunii.

Această eminentă calitate — am trebuit să o constat cu amărăciune zilele trecute — lipsește populației bucureștene. La mai multe cinematografe din centru, în momentul cînd jurnalul sonor arăta pe d-l Mussolini, cunoscutul bărbat de stat italian, rostind un fragment de cuvîntare, publicul izbucnea în hohote de rîs. Desigur nu textul discursului era cauza ilarității, căci nu ni se dedea dintr'însul decît cîteva cuvinte indistincte. De aceea necuviința a fost cu atît mai mare. Căci nu există mai tipic semn de necivilizație decît să rîzi de fizicul unui om, de faptul de pildă că ar fi șchiop sau curios îmbrăcat.

Afară de asta, să nu uităm că Italia este o țară cu care întreținem relațiuni normale, și că e deci cît se poate de nepoliticos să avem astfel de atitudini cu un om care ocupă o importantă situație în acel Stat. Costa oare un prea mare efort să ne dominăm puțin reflexele și să ne reținem dela o asemenea copilărească reacțiune? Numai sălbatecii și copiii nu-și pot stăpîni automatismele. O asemenea înfrînare avem însă dreptul să o cerem dela o populație adultă și cu pretențiuni de bună educație, cum este cea din Capitala Romîniei.

NICANOR & Co.

RECENZII

HENRI FOCILLON: *Peintures Romanes des Eglises de France.* 4°, 60 p. de text și 115 planșe. Paris, 1938, Paul Hartmann, editeur.

Este darul pe care ilustrul profesor îl face științei franceze, înainte de a părăsi catedra de istoria artei dela Sorbona, spre a lua pe cea de estetică și istoria artei dela Collège de France. Acest tablou complet, magistral prezentat, al picturei romanice din bisericile Franței, întregește cele două studii de curînd apărute: *Arta sculptorilor romanici*, în care sunt expuse, cu acea claritate și bogăție de nuanțe care caracterizează opera savantului istoric, cîteva din teoriile sale cele mai originale, și *Arta Occidentului* (evul mediu romanic și gotic), unde aflăm o minunată privire generală asupra artei europene, în timpul uneia din cele mai variate, mai complexe, mai fertile și mai enigmatice perioade. Odată mai mult, avem ocazia să ne convingem, în ultima operă, de valoarea unei metode care, la cunoașterea fenomenului estetic, adaogă înțelegerea pentru fenomenul istoric, adică tocmai ceea ce lipsește din nefericire adesea unui istoric de artă pur. Istoricul, esteticianul, filosoful, omul de gust, așa de armonios îmbinați în persoana lui Focillon, au contribuit fiecare la reușita acestei luminoase sinteze. Ea ne deschide noi perspective asupra unei epoci, peste care planează încă mult mister și asupra căreia perzistă tot felul de prejudecăți. Ne vedem astfel obligați a medita asupra unor probleme, care păreau lămurite, dar care, la o analiză mai adîncă, se dovedesc pline de surprize, cum ar fi, între altele, legăturile dintre Orient și Occident. Pe baza ultimelor cercetări, ele se dovedesc mai frecvente și mai puternice de cum se credea în de obște.

In cele 60 de pagini în 4°, după o scurtă introducere, ni se dau patru capitole de expunere, în care ceea ce ni s'a păstrat din pictura romanică—prea puțin în comparație cu ceea ce a dispărut — este analizat pe regiuni, la lumina ultimelor publicații și ca rezultat al cercetărilor pe teren ale autorului. Urmează apoi, în chip plastic, concluziile.

Franța romanică, țară de sculptori și de cioplitori în piatră, care, în preajma anului 1000, s'a acoperit, dela o margine la alta, „de mantaua albă a bisericilor", este, nu mai puțin, o țară de pictori. E natural să fie astfel. Tradiția picturală, spre deosebire de cea plastică, nu se pierduse. Ea putuse slăbi, însă contactul cu Orientul, unde arta zugrăvirei era practicată pe o scară întinsă, o menținuse în vieață. „Importanța pictură bizantină se prelungea în Occident", așa încît arta carolingiană, silită să reinventeze timid tehnica sculpturii în „ronde bosse". In pictură, mai fericită, nu face decît să continue ve-

chea tradiţie. Ce a putut fi această pictură, care în sec. al IX-lea, sub Carol cel Mare şi urmaşii săi, luase o mare desvoltare, ne e greu să o ştim precis. In afară de manuscrise, în care stilul monumental, cu toată dimensiunea modestă a acestor opere, nu e de loc rar, şi în afară de ceea ce s'a mai păstrat în cîteva biserici, totul a dispărut, mai ales acea podoabă multicoloră şi vie, profană ca subiect, care acoperea zidurile palatelor şi despre care ne vorbesc cu admiraţie documentele timpului.

Sculptura romanică, cu totul dominată de arhitectură, este nevoită să-şi supună concepţiile unor necesităţi de ordin constructiv, să oblige animalul şi omul, pe care le ia adesea ca subiect, să se conforme locului pe care-l ocupă. Astfel, dimensiunile lor, proporţiile lor, vor fi cele pe care le permite spaţiul ce decorează. Figurile se lungesc ori se scurtează pînă la forme monstruoase, pentru a-şi păstra rolul de suport, la care sunt obligate prin natura construcţiilor. Pictura e mult mai independentă. „Omul şi animalul îşi reiau revanşa, reintregesc ordinul fiinţelor naturale", aceasta mai ales din pricina posibilităţilor de compartimentare a pereţilor ce se cuveneau acoperiţi. Evident, ea nu se poate desvolta decît pe suprafeţe întinse, care însă nu lipseau în construcţiile romanice. Imediat însă ce descoperirea oglivei va permite suprimarea unei mari părţi din zid şi înlocuirea ei cu deschizături închise de geamuri, pictura murală va deveni o artă secundară, curînd detronată de vitraliu.

In pictura romanică se practica în deosebi două tehnici, avînd la bază două puncte de vedere deosebite: cea care se serveşte de tonuri deschise şi mate, produse mai ales de colori de pămînt şi de ocre disolvate în apă, care dau compoziţiilor aspectul unor imense acuarele, şi cea care preferă tonurile lucioase, pe un fond sombru, în genere albastru, evocînd amintirea unui mozaic şi, natural, în strîns raport cu arta bizantină. Prima se desvoltă mai ales în vestul şi sud-vestul Franţei; cea de a doua în răsărit, mai ales în Burgundia. In centrul ţării, adică prin Auvergne, cele două stiluri se întîlnesc şi se amestecă.

Intre ele nu este numai o deosebire de paletă, ci una de concepţie şi de procedeu de execuţie. Pictura strălucitoare şi sumbră a estului Franţei, nu este propriu zis o frescă, ci, de cele mai multe ori, pe un suport preparat şi uscat, o pictură cu cleiu, peste care se revine cu ceară (encaustic), la cald, pentru tonurile lucioase, mai ales în draperii. Este ceea ce s'a putut stabili cu preciziune la Berzé—la—Ville, în Burgundia, mînăstire cluniacensă, la zugrăvirea căreia se păstrase fără îndoială tehnica ce a trebuit să fie întrebuinţată în mînăstirea mumă dela Cluny, azi distrusă, una din cele mai măreţe construcţii medievale şi hotărît inspirată de Bizanţ. Unele figuri evocă de-a dreptul mozaicurile din Orientul apropiat, ne spune Focillon. Pictura clară şi mată, din contră, este mai specific occidentală. Ea se obţine prin procedee mai simple şi, de multe ori, este tot o tempera, obţinută prin largi pete de coloare. Cel mai însemnat ansamblu de acest fel este cel din Saint Savin, în sud-vestul Franţei, între Loara şi Garona.

Problemele de stil şi de tehnică, sunt printre cele mai importante ridicate de studiul lui Focillon. Pentru unele regiuni, constatările sale, bazate pe minuţioase observaţii şi pe analize de laborator, pot fi considerate ca definitive, în privinţa procedeelor întrebuinţate. Pentru altele se formulează numai foarte plauzibile ipoteze, în aşteptarea ultimului cuvînt, care nu poate veni decît dela chimişti, specializaţi în cunoaşterea agenţilor coloranţi, sau dela cercetători ca Fernand Mercier, autorul unei preţioase monografii asupra picturilor dela Berzé-la-Ville. In definitiv este ceea ce ne poate interesa mai mult pe noi, Romînii, în vederea unor studii detailate asupra picturilor din bisericile noastre, considerate în bloc, pe nedrept, ca frescuri, dar care, de sigur, sunt rezultatul unei tehnici mult mai complicate, deosebită

dela o regiune la alta şi dela o epocă la alta. Am putut astfel singur constata că Tăttărăscu (deci la mijlocul sec. al XIX-lea şi într'o epocă de vizibilă decadenţă), întrebuinţa nu numai uleiul, cum s'a afirmat adesea, ci şi tempera, uneori acoperită cu un „glasiu" în ceară, cum e cazul în Biserica Sf-tului Ion Botezătorul, din curtea mînăstirei din Cîmpulung (Muscel).

In mai toate scenele comentate de Focillon şi admirabil reproduse în anexe, ceea ce ne izbeşte, în afară de sensul, aşa de frecvent în acea epocă, pentru monumental, este frăgezimea sentimentului, mai ales în scenele biblice, o nevoie de a evoca „mediul", împrumutîndu-l adesea din vieaţa contemporană, şi dragostea pentru forme şi atitudini într'un echilibru adesea nestabil, pentru siluete angulare: „Noţiunea despotică a mişcării ca principiu al formei romanice".

Regiune după regiune ne trec astfel pe dinaintea ochilor, analizate în ce au mai original. Ne dăm seama de toate aspectele stilurilor acestei epoce, viguroase şi mari, pînă către începutul secolului al XIII-lea cînd, după teoria scumpă lui Focillon, expusă în la *Vie des Formes*, apare decadenţa, sub forma barocului romanic, ca în încoronarea S-tei Caterina, din Notre Dame din Montmorillon.

Focillon este considerat azi în Franţa ca unul din cei mai mari scriitori. Limba sa, uimitor de bogată, este cea mai expresivă; fraza sa, o încîntare pentru ureche; imaginile ce evocă, totdeauna noi şi plastice. In ultimul său volum, voluntar, el a despuiat stilul de tot ce putea apare ca un ornament inutil. N'a păstrat decît un număr restrîns de epitete, luminoase însă, minunat alese, care apar ca o decoraţie preţioasă, ce se impune memoriei, pe un fond de impresionantă simplicitate.

Un cuvînt de laudă şi de mulţumire se cuvine şi inginerului Pierre Devinoy, autorul sugestivelor fotografii ce însoţesc textul şi al notelor finale. Cu sentimentul cel mai sigur pentru ceea ce este esenţial şi caracteristic, în condiţii adesea extrem de grele — cele mai multe clişee sunt luate după opere aşezate în locuri întunecoase şi la mare înălţime — d-sa a ştiut să aleagă cel mai variat repertoriu fotografic de picturi romanice din cîte avem astăzi asupra Franţei.

G. O.

NICOLAE PETRESCU: Anglia, Bucureşti. Biblioteca informativă. **Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1938, în 8°, 497 p.**

Biblioteca informativă a Fundaţiei pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", a consacrat unul dintre primele sale volume, Angliei. Ideea este cît se poate de fericită, pentrucă, se răspunde astfel unei reale necesităţi.

E desigur regretabil, dar cu toate acestea adevărat, că dintre toate civilizaţiile occidentului, poate cea britanică e printre cele mai puţin cunoscute şi apreciate la justa ei valoare. Fără îndoială că numeroase sunt motivele cărora li se datoreşte această ignoranţă, dar o explicaţie se găseşte şi în particularitatea formelor de gîndire şi de organizare ale Angliei. Pentru o minte „continentală" şi în special „latină", aparenta lipsă de logică şi de armonie ce caracterizează instituţiile sau chiar spiritul britanic, este un motiv de uimire. De aceea, e nevoe de un ghid care să se fi familiarizat cu aceste forme şi realităţi, dar care totodată să-şi dea seama de dificultatea explicării subiectului. Este tocmai cazul d-lui N. Petrescu, autorul acestui interesant volum.

D-sa, în rîvna de-a prezenta cetitorului romîn o imagine cît mai fidelă şi mai inteligibilă a societăţii, statului şi civilizaţiei britanice, s'a folosit de singurul fir călăuzitor, care nu poate fi decît cercetarea evolutivă a tuturor aşezămintelor. De aici, nevoia de a întrebuinţa tot timpul o metodă istorică care, trebue să o spunem dela început, e minuită cu deosebită îndemînare şi prudenţă, permiţînd autorului să se strecoare între teoriile, de multe ori exagerate, ce se leagă de primele aşezări instituţionale ale Angliei. Ca exemplu, vom aminti spinoasa problemă a importanţei Witenagemotului în desvoltarea parlamentarismului englez, sau caracterul „democratic" al Marei Carte.

Folosind această cale, autorul va trece în revistă întreaga organizare economică şi politică a Statului, culminînd cu o largă privire asupra Imperiului britanic şi a influenţei engleze în lume.

In cadrul acestor forme, ne apare forţa care animă şi creiază: societatea, organism viu în plină evoluţie şi continuă perfecţionare.

Procesul dintre societate şi Stat este analizat cu pătrundere şi claritate. Intr'adevăr faptele „revoluţionare" din trecutul Angliei, care loveau în Monarhie, nu trebuesc privite ca nişte acte de duşmănie sau chiar de negare a autorităţii regale, ci ca încercări de a limita şi defini puterea Statului, care era reprezentat de rege. Este aici o trăsătură caracteristică poporului englez, acea dragoste de libertate individuală neîngrădită de vreo putere abuzivă, dar conştientă de obligaţiile ei. Rolul crescînd al Parlamentului şi lărgirea atribuţiilor cabinetului, odată cu renunţarea Monarhiei de a exercita direct o putere efectivă, sunt rezultatul acestui proces. In schimb, prin misiunea de arbitru pe care o deţine, prin tradiţia şi permanenţa pe care o reprezintă şi prin calităţile personale ale ultimilor Suverani, prestigiul Monarhului a sporit, ajungînd un simbol venerat care înseamnă şi o mare realitate: supremă legătură dintre numeroasele popoare — unele aproape complet independente — ce alcătuesc Imperiul britanic.

Ceea ce caracterizează această lungă prefacere, este voinţa de reajustare a stărilor existente, nu pasiunea novatoare de răsturnare. Preocuparea de a găsi o trăsătură de unire între trecut şi prezent, a însufleţit întotdeauna societatea engleză. Aşa se explică lipsa unor frămîntări adînci şi violente în trecut şi păstrarea formelor vechi de azi, care ascund de multe ori realităţi înaintate, dobîndite pe cale pacinică după îndelungată pregătire, dar care prin această nepotrivire dintre suprafaţă şi fond, miră şi îngreuiază putinţa de înţelegere a străinilor. Tot aşa, politica externă a Angliei în ultimul veac arată o însemnată evoluţie. Păstrînd unele puncte de reper, politica britanică a făcut un drum lung dela imperialismul agresiv a lui Palmerston, care argumenta în discuţiile diplomatice cu ameninţătoarea flotă engleză, pînă la prudenţa şi spiritul conciliant al d-lui Chamberlain.

Cauzele pot fi căutate şi în dispariţia supremaţiei necontestate a bancherilor din City sau a flotei Majestăţii Sale, dar şi în noua concepţie, de pacificare şi de stabilitate a legalităţii pe care o slujeşte Anglia. După cercetarea atentă a trecutului care a prezentat de multe ori dificultăţi considerabile ce au fost biruite de poporul englez şi după analizarea formelor şi realităţilor de azi, d-l Petrescu crede cu optimism convingător în viitorul Imperiului, una din mîndriile şi garanţiile civilizaţiei actuale.

Inainte de a încheia aceste observaţiuni asupra meritosului studiu al d-lui Petrescu, să ne fie permis a regreta lipsa unei prezentări a vieţii culturale engleze. Mă gîndesc, în special, la atît de importanta mişcare literară contemporană, care ar fi completat ideea de ansamblu şi ar fi procurat un substanţial paragraf la capitolul influenţei britanice în lume. Tot odată, vom semnala, în treacăt, confuzia ce se face cînd se atribue Papei Grigore VII trimiterea lui Augustin în Anglia p.

311—312, fapt care se datoreşte unui mai îndepărtat înaintaş al său, Papa Grigore I cel Mare care a trăit cu aproape 5 secole mai devreme. In sfîrşit, subliniem că gestul lui Palmerston de-a nu ţine, „în curent cu anumite acte ale Departamentului său", p. 196, pe Regina Victoria, nu era simplă „neglijenţă", ci o încercare de politică personală într'un caz atît de grav, ca lovitura de stat din 1851 în Franţa, a Principelui Preşedinte Ludovic-Napoleon.

E. C.

ZAHARIA STANCU: Albe, poeme. Fund. pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Caracteristica dominantă a poeziei în ultimile decenii a fost, după cum remarcă pătrunzător Albert Thibaudet, separarea poemului de discurs. Inlăturarea desfăşurărilor retorice ale temelor poetice, suprimarea tiradelor, reducerea poemului la exprimarea directă şi cît mai concentrată a unei stări de suflet, devine astfel un principiu tacit acceptat de cea mai mare parte a poeţilor contemporani. Versul programatic al lui Verlaine, privitor la înlăturarea elocinţei, îşi prelungeşte mereu înrîurirea asupra poeţilor moderni.

Se tinde în acest mod, conştient sau nereflectat, către o epurare a conţinutului poetic la o dată sufletească primordială, care alcătueşte în acelaşi timp izvorul îmbinărilor ritmice. Tot ce este strein de expresia nemijlocită prin silabe, ritmuri şi imagini a acestei stări sufleteşti este socotit impur şi deci în afara liniei adevărate a înfăptuirii poetice.

Teoretic, această artă va trebui să presupună, după cum observa odinioară Edgar Poe, scurtimea uneori excesivă a poemului. Fiind rodul exclusiv al unui singur moment interior surprins în imediatul şi instanteneitatea lui şi mărginindu-se a-l reda cu mijloace apropiate, poemul nu va presupune decît rareori desvoltări şi lungimi, încărcări şi digresiuni, care ar putea altera sau dilua frăgezimea şi puritatea stării emoţionale din care a izvorît. Această formă de expresie literară va presupune deci scurtime, sinceritate, dar şi simplicitate de mijloace. Ideal cel puţin, poemul japonez, cunoscut subt denumirea de hai-kai, ar putea fi considerat ca realizarea cea mai desăvîrşită a acestui principiu. El conţine în cele şaptesprezece silabe care îl compun o singură stare emoţională, reflectînd, fără adăugiri inutile, o filozofie şi o atitudine în faţa vieţii. Poetul înlătură tot ceea ce e neesenţial, traducînd direct o stare emotivă.

Fără să presupunem în principiu o influenţă sau o formulă teoretică, poezia d-lui Zaharia Stancu participă, în orientarea ei intimă, din aceeaşi direcţie poetică. Poetul refuză structural retorica, patosul declamatoriu, ritmul larg şi perioada poetică rotunjită; arta lui e depărtată de preţiozitate, filigran şi migală, tinzînd la echilibru printr'o mare economie de mijloace, printr'o expresie sobră, nervoasă, concisă; atitudinea sa va fi în deobşte răspicată, bine definită, depărtată de risipire confuză şi reverie fără obiect, deşi conţinînd virtualităţi şi prelungiri; poezia sa nu va fi deci o plutire în vag, o înşeilare de sugestii, o perindare de imagini fără legătură organică aparentă între ele, ci va prezenta un contur precis, un echilibru lăuntric bine statornicit.

Poemele volumului de faţă se reduc la expresia unui moment interior surprins în tîlcul lui adînc şi restuit cu simplicitate. Expresia e directă, nudă; starea lăuntrică bine definită, iar corespondenţele exterioare vor fi reduse la cîteva aspecte sumare, dar pline de evocare.

Aceste precizări nu reduc însă registrul poetic al d-lui Zaharia Stancu la cîteva motive stereotipe sau la închistarea într'o singură formulă. Volumul închide dealungul ciclurilor de poeme care îl alcătuesc o mare varietate de ritmuri interioare, contrastînd cu limitele formale cu care poetul își încorsetează uniform cîntecele.

*
* *

D-l Zaharia Stancu ține să-și proclame dela început sensul și bătaia poeziei sale. „Pentru începutul cîntecelor" situiază originea acestei poezii, nu într'o elaborare intelectuală sau de convenție, ci în plămada însăși a vieții; poezia desprinsă din carnea și suferința întregii lui ființe îl va exprima total, făptură și gînd, întîlnind prin aceasta implicit, efluviile pămîntului și a vieții din jur.

Primul ciclu răsfrînge lumina, calmul peisajului, aspectele anotimpurilor în ceea ce ele au mai general, și mai ales nesfîrșita metamorfoză a devenirilor lumii. Poetul își începe cîntecul, nu oglindindu-se pe sine, ci răsfrîngînd miragiile schimbătoare ale lumii. In centrul poemului nu este așezat absorbant eul tiranic al poetului, dictînd schimbările lumii după capriciul devenirii interioare; pasiv, el se părăsește armoniilor exterioare, le urmărește împlinirile, se lasă cuprins de plenitudinea lor. Este în această părăsire o contemplație naivă, deloc meditativă, deloc filosofică, nici gravă, nici reculeasă. Poezia d-lui Zaharia Stancu are ceva frust, elementar, în care nu întîlnim nici expansiuni grandioase, nici complicații teoretice, livrești. Se închiagă astfel, limpede, un contur de peisaj, împreună cu ecourile lăuntrice pe care le prelungește:

Se schimbă lumina și norul
Munții rămîn mereu rezemați,
De zările mereu altele
De brazii mereu tineri și nalți.

Se schimbă lumina și norul,
Dar candela pîlpîe la fel,
Candela viorie între zăpezi,
Candela întîilor cîntece albe.

Tresărirea sufletului în fața devenirilor anotimpurilor se desvălue liber:

Ploaie de primăvară pătrunde-mă
Sparge-mă ca pe o brazdă,
Fă-mă fecundității tale lăcaș
Fă-mă buciumului tău gazdă, gazdă...

Efectul poetic e produs prin repetiții de cuvinte, ce nu urmăresc însă niciun ritm incantator, prin notații directe și simple, prin căderi de vers de o anumită stîngăcie formală, nu lipsită însă de frăgezime, pentrucă e necăutată și pentrucă e departe de a fi rodul unui simț artistic șchiopătînd. Poetul realizează astfel pe alocuri poeme de un primitivism rafinat.

„Fuga lebedelor", ciclul următor, deviază linia poeziei în efervescența interioară a poetului, lăsată în umbră în primele poeme, în momentele de contemplație. Aci accentul e mai vibrant, mai puternic, imperativ chiar. Un fior sensual străbate poemele pe care nu le animă totuși nici o iuțire a ritmului: viociunea și țîșnirea lor de sevă e nu-

mai interioară. Se adaugă o asperitate a expresiei, o primenire a vocabularului, care înjghebă imagini proaspete și sonorități pline:

Acum, pe șesu'n strae de lumini
De ne-am opri să smulgem o brîndușă
Cu troscotul în roua jucăușă
Am prinde'n lutul reavăn rădăcini.

*
* *

Poezia d-lui Zaharia Stancu nu se desprinde gratuit din jocul unei fantezii opulente, arabesc rotunjit și complicat; ea definește în succesia momentelor pe care le exprimă, curba evolutivă a unei vieți interioare. E firesc deci ca poemele să nu se urmeze la întîmplare, ordinea lor de prezentare nefiind indiferentă, iar conținutul lor prezentînd anumite asemănări de tonalitate interioară. Poetul le-a grupat în cicluri. Fiecare din aceste momente înfățișează un anumit ritm de simțire, o anumită atitudine: viața nu se desfășură uniform, fără variații de intensitate sau nuanțări. Vom putea urmări prin urmare în succesia ciclurilor, liniile mari ale unei vieți care prilejuesc prin înmănuncherea lor, definiția acestei poezii.

Vom nota rînd pe rînd risipirea nehotărîtă, de așteptare și presimțiri, din *Obraz de lună*, evadarea cosmică din *Gol*, viziunile concrete din *Biblice*, după cum vom retrăi lunecarea în timp și parfumul evocator din *Gravuri vechi* sau drama condiției umane din *Steaua pe care stăm*. Fiecare din aceste grupări de poeme ne va prezenta o altă structură interioară, în ceea ce privește imaginile și materialul de expresie. Poemele din *Obraz de lună* sunt pline de virtualități pe care poetul le inhibă însă puternic, deviind poezia fluidă, melancolia și vagul contemplației care mijesc subteran, în înciudări fără obiect sau deslănțuiri aprige. *(Bucolică, In codrul crud)*. Dar hărțuiala interioară sfîrșește prin a luneca în viziuni scămoșate, fumurii. Poetul se regăsește într'un decor abstract. Năzuinții sale nu-i mai răspunde niciun contur precis din lumea din afară.

In vasul ciudat femeia din casă
A sădit o floare de seră
Firavă și fără culoare
Ca obrajii copiilor triști.

Fără culoare precisă, firav,
Trecutul mă bate pe umăr.
In vasul ciudat buzele cui
Firave vin cu chemări din trecut?

Totul e aci abstract, nedeterminat, vag. Vasul e ciudat, floarea nu are nume, e fără culoare „precisă". Aflăm numai că e firavă, ca și trecutul, și că e o floare de seră. Totul se risipește în imaterial, în prelungiri și abstracție. Ciclul contrastează cu poemele biblice în care viziunile sunt conturate și detaliile subliniate insistent.

Poemul *Călătorie* din ciclul *Gol*, deschide o perspectivă cosmică: e trecerea eternă, liniștită, fatală, fără elan, dintr'o lume în alta, în eterna devenire a vieților. Nu e fiorul de evadare care smulge insul din ambianța terestră pentru a-l reda pur eternității, ci purtarea oarbă mînată de un determinism neștiut, al ființii prin metamorfozele lumii, fără țintă, fără liman. Irizările lumii pălesc în această purtare silnică,

în această orbecăială universală, exprimată, după tehnica simplă a poetului, prin repetiţia obsedantă, bacoviană, a aceluiaş cuvînt:

Casa aceasta e oarbă
Copacul de colo e orb
E orb trecătorul şi oarbă
E luna în carul ei orb.

Inima o cîrtiţă oarbă
In clocotul timpului orb
Lumina, lumina e oarbă
Şi orbi sunt ochii pămîntului orb.

Zadarnic poetul tresare în *Condurii reci ai lunii:* poemul următor ni-l înfăţişează umblînd, nălucă pe „cîmpuri sumbre", purtat în lungul plopilor nopţii, pînă cînd:

M'afund în ape repezi, în zadar.

Gravuri vechi cuprinde, prin mijlocirea viziunilor concrete, evocarea trecutului cu crîmpee de privelişti şi adieri nostalgice, ajungînd la aceeaşi trecere lunecată prin vremuri, pînă la prăbuşirea din urmă, purtînd mereu în suflet mîngîierea unei invocări:

Voi luneca din viaţă tăcut, ca 'ntr'o poveste
Purtînd sleit pe buze numele cel mai drag.

Poetul mai înfăţişează o ultimă privelişte, în care descoperim sensul condiţiei omeneşti: amestec de amărăciune învinsă, de tristeţe, de suferinţă, dar şi de răsvrătire plebee, viguroasă şi încredere în seva propriei vieţi. După care d-l Zaharia Stancu închină cîteva stihuri pentru „adormirea cîntecelor".

*
* *

Volumul d-lui Zaharia Stancu se defineşte prin urmare printr'un îndoit caracter organic: al compoziţiei poemelor, cît şi a ordonanţei lor. Luat în sine, fiecare poem alcătueşte expresia unui moment interior bine circumscris, redat cu exactitate credincioasă; considerat în întregul lui, volumul apare o alăturare de momente esenţiale, destinate a contura prin organizarea lor, limitele extreme ale unei sensibilităţi şi coordonatele unei poziţii spirituale.

La această realizare poetul ajunge printr'o economie de mijloace care-i fixează un loc aparte în lirica romînească, printr'o sobrietate uneori excesivă, printr'o adîncă sinceritate de accent. Poemul său apare deci limpezit de orice element care poate alcătui o excrescenţă sau o prolixitate. El poate da impresia unei prelucrări artistice elementare, într'atît e de vădită simplicitatea lui de structură şi de directe mijloacele sale de expresie. Rezultatul acesta este în realitate rodul unei şlefuiri îndelungi şi atente a materialului poetic şi a unei mari siguranţe în înlăturarea elementelor parazitare care înăbuşesc adesea filonul poetic, rătăcindu-l în artificiu şi convenţie.

MIHAI BENIUC: Cântece de pierzanie, poeme. Colecţia Abecedar.

Un temperament poetic înrudit cu d-l Zaharia Stancu şi recunoscînd în linii mari aceeaşi undă depărtată a liricii eseniene ca fer-

ment revelator al propriilor orizonturi de suflet; un plebeu elementar şi frust, neconformist, înzestrat cu o vigoare primitivă, dar pe alocuri exaltată, cu o nuanţă whitmaniană; adversar a tot ceea ce îndigueşte vitalitatea explosivă a sensibilităţii, cîntăreţ optimist al fecundităţii şi vieţii, deopotrivă adîncit în sine şi ancorat în colţul de lume în care a apărut printr'un egotism excesiv şi prin conştiinţa exaltată a legăturii cu pămîntul; plin de elanuri, doritor de a ieşi din sine şi a se manifesta în afară, el cumpăneşte totuşi îndelung, frămîntînd, problema fiinţei şi a destinului, deşi fără nelinişti şi fior; cutreerat de năzuinţi ce-l depăşesc, se acomodează ritmului cotidian, care-l conduce la oboseala meditativă şi la evocarea repetată a morţii: d-l Mihai Beniuc şi-a fixat singur zona sensibilităţii între polii extremi, reprezentaţi prin Vieaţă şi Moarte, cărora le închină de altminteri ciclurile care deschid şi sfîrşesc volumul, între care se sbate elementar şi diluat în cabotinaj adolescent, freamătul erotic.

Temperament poetic, am scris. Şi ne-am fi putut opri. D-l Mihai Beniuc îşi limitează cîntecul la revărsarea torenţială a vijeliilor care-l străbat. Dacă nu ar fi dat în cîteva poezii din primul ciclu şi în „Strigoii" dela *sfîrşitul* volumului, dovada unei arte instinctive, aşa cum se şi cuvine din partea unui barbar refractar migalei, am fi putut *defini întru totul* poezia d-lui Beniuc după însuşi stihurile sale:

Cînd voi isbi odată eu cu barda,
Această stîncă are să se crape
Şi va ţişni din ea şivoi de ape!
Băieţi! Aceasta este arta!

Reducerea artei la această ţişnire impetuoasă de elanuri, pe care poetul refuză să o dilueze prin canalizarea ei în forme fixe, este desigur, legitimă, cu condiţia ca poetul să fie în acelaşi timp artist spontan, nereflectat, şi să-şi incrusteze tumultul interior, printru'un echilibru desăvîrşit de expresie, în formele pe care le plăsmueşte. Atunci poetul ar cînta în felul artistului popular, care ajunge la rotunjimea artei, fără eforturi reflectate, fără cizelare. Ţişnirea lăuntrică se canalizează în acest caz singură, se dirigueşte nesimţit spre cuprinderea ei în formele ce-i convin, oricît de ciudate ar putea părea acestea la prima vedere. Cadenţa interioară a cîntecului îşi limpezeşte singură condiţiile de expresie, fără să asculte impunerile din afară sau prejudecăţile privitoare la regulele imuabile ale artei sau alte formule asemănătoare, invocate de didacticismul gregar. Fiecare conţinut lăuntric îşi condiţionează singur expresia, fiecare creator îşi are o artă a lui, cu legile ei interioare, cu simetriile ei de structură. Nu trebue deci să condamnăm teoretic o operă, sub cuvînt că înfăptuirea se abate dela regulele artei, aşa cum aceasta a fost statornicită din veacuri şi realizată de înaintaşi. Criteriul acesta e nesigur şi arbitrar. Mai mult, el neagă însăşi libertatea creaţiei, care nu poate fi supusă unor canoane fixe, neevolutive, în chinga cărora s'ar sufoca. Condiţiile formale ale faptului artistic nu au o valoare absolută, şi nu sunt date odată pentru totdeauna. Ele sufăr cu timpul modificări fundamentale, condiţionate fiind de ritmul creaţiei şi reînoirea substanţei ce se cere exprimată. Am putea spune chiar, că în evoluţia artelor şi literaturii asistăm la o progresivă emancipare a artistului de toate elementele formale acceptate mai înainte gregar şi convenţional. (In teatru emanciparea de sub cerinţa celor trei unităţi, în poezie renunţarea la alternarea rimelor masculine şi feminine şi mai tîrziu adoptarea versului liber, în arta plastică eliberarea de sub exigenţele concretului). Nu avem deci prejudecata artei şi acceptăm principial orice noutate revoluţionară a expresiei, cu condiţie ca să nu apară ca o grimasă în faţa oglinzii şi să fie organic condiţionată de fondul sensibilităţii.

Versurile oarecum programatice cu care d-l Beniuc îşi deschide volumul ne apar prin urmare în principiu adevărate, cu condiţia ca „şuvoiul de ape" stîrnit de poet să-şi sape cu timpul albie, o albie proprie, albia care-i convine, şi care să-i dea totuşi putinţa învolburării Mergem însă şi mai departe. Putem accepta ca rostogolirea tumultoasă a unui torent să se desprindă vijelios, fără a putea săpa în stîncă contururi proprii; putem admira chiotul care sparge zările pentru a se pierde în propriile ecouri, fără a se articula în cîntec. Am putea desluşi aci ceva elementar, de o grandoare simplă, primitivă.

Aceasta este, ni se pare, năzuinţa poetului în intenţia ei primă. D-l Beniuc se vrea barbar, nemeşteşugit, smulgîndu-şi cîntecul frust din propriile elanuri. Trebue să recunoaştem că în cîteva poeme din prima parte a volumului reuşeşte să-şi înfăptuiască imaginea interioară, bovarică (*Cu Dumnezeu la cot*, *Intrarea*, *Cu sanie fără clopoţei*, şi mai ales, *Miner*, deşi isvorît dintr'o altă vînă poetică). Poetul reuşeşte să exprime aci un elan neostoit, ce nu se clatină şi nu abdică în niciun chip vînjoşia lui de sevă. Expresia e, cu toate străduinţele poetului de a-i da un aer firesc, caracterizată printr'un anumit retorism, desigur un retorism refulat, bizuit pe ostentaţie şi frondă, un retorism ce nu vrea să se recunoască. Aşa cum sunt realizate, poemele d-lui Beniuc au însă o netăgăduită forţă de accent şi o anume mişcare de suflet. Dar poetul nu exploatează numai elanurile lui vitale fără obiect. El e în acelaş timp şi un cîntăreţ al dragostei. Aci dezastrul începe: desăvîrşit, iremediabil. Poetul îşi diluiază expansiunile, devine minor, filosofant, elegiac chiar. A părăsit ţinutul neumblat şi accidentat prin care-şi crea singur pîrtie şi a luat docil diriguirea unei cărări bătătorite de alţii. Nu mai e *el* însuşi, fiinţă singulară, evadată din serie şi refractară normelor; se supune voluntar destinului comun, scrie versuri adolescente şi îngînă fără variaţie locuri comune. Izolarea orgolioasă şi lapidarea cu praştia a obiectelor care stîrnesc smerenia vulgului, fac loc puerilităţii, poeziei cu subiect şi faptului divers versificat. Poetul înşiră platitudini ruşinoase de romanţă sentimentală:

...Că vrei să-mi spui
Ceva ce n'ai spus încă nimănui,
Un lucru de însemnătate capitală
Pentru iubirea noastră prea reală
Şi din a cărei cauză e firesc
Ca şi mai mult să te iubesc.

Prozaismul expresiei e plat şi mîhnitor. Nu e o îndrăsneală sau o nesocotire voluntară a preţiozităţii şi artificialului, ci o uluitoare lipsă de simţ literar:

Cînd te văd pe stradă braţ la braţ
Cu acel logodnic ce te are,
Parcă mi-ar fi ochii lăcrămaţi
Şi tresar, dar nu aşa de tare.

Nu trebue să judecăm întregul volum după aceste fragmente, deşi ele ar fi îndestulătoare pentru a descalifica definitiv un scriitor. Intîlnim între aceste pagini poeme care se menţin la un nivel literar îngrijit, ca de pildă *E ceasul tîrziu*. Dar nu prezenţa cîtorva versuri onorabile vor putea salva un volum invadat de atîtea pagini nesemnificative, neutre sau dezolant mediocre. Poetul se luptă greu cu materialul expresiei; el nu şi-a clarificat încă o linie, un stil şi o ţinută literară proprii, oscilează mereu între dorinţa de a fi natural şi vulgaritate, între sinceritate şi manieră. Materialul poetic îi este sărac, neîndestulător prelucrat, aruncat în stare brută, fără arhitectonică şi ordonanţă, fără urmă de simţ critic.

D-l Beniuc a ţinut să-şi definească o etapă a devenirii lui literare prin publicarea unui volum. A introdus deci între scoarţele cărţii toată producţia lui versificată, elaborată, probabil, la vîrste deosebite, fără nicio severitate, îngăduitor cu sine şi cu propriile-i versuri. In aceste condiţiuni, volumul de faţă se prezintă nu numai ca o neizbutire, dar şi ca o dovadă concludentă de lipsă de simţ artistic. Dacă n'am fi întîlnit printre primele versuri publicate în volum cîteva accente care indicau mai mult un temperament decît un poet, nu ne-am fi oprit asupra acestei culegeri de poeme.

Stăruirea noastră în marginea acestor pagini mai are şi un alt tîlc: cazul d-lui Beniuc nu e izolat, fără a fi din fericire reprezentativ pentru poezia ultimei generaţii.

*
* *

EMIL GIURGICA: Anotimpuri, poeme. Colecţia Abecedar.

Oridecîte ori am început lectura unui volum de poeme a unui scriitor romîn tînăr după lectura recentă a cîte unei discuţii teoretice asupra poeziei, care în străinătate au devenit în ultima vreme atît de numeroase, sau parcurgerea unei culegeri de poeme a unui scriitor străin, am avut impresia clară că intram într'un nou regim de vieaţă. Intîlneam în paginile volumelor romîneşti un ritm şi o coloratură de simţire proprii, depărtate de producţia străină, deşi, în unele cazuri, afinităţile acestei poezii cu anumite opere străine apăreau adeseori evidente şi chiar supărătoare. Esenin, Mallarmé sau Valéry, îşi prelungesc influenţa în lirica noastră tînără, dar, în genere, printr'o anumită filtrare de simţire şi gînd, care nu ştirbeşte originalitatea de creaţie a poeţilor romîni.

Luarea aminte a tinerilor poeţi, luaţi în marea lor majoritate, este atrasă de conţinutul, de fondul emotiv al artei lor, în sensul că problema technicei de expresie poetică este aşezată, fie pe un plan secund, fie total nesocotită. Se urmăreşte insistent incrustarea în vers a unor experienţe personale, a unor sbateri interioare vehemente, care se dispensează de elaborarea unei forme cizelate, ce ar sărăci acest şuvoi, secătuindu-i curgerea. Această categorie de poeţi urmăreşte în primul rînd revărsarea în vers a prea plinului interior, definindu-se în acest mod egocentrişti, printr'o repetată şi uneori intempestivă etalare a eului lor. Vrem să spunem că această poezie rămîne într'o fază de evoluţie primară, înscriind mai mult curba fiziologică a vieţii poetului şi mişcările rudimentare ale sensibilităţii sale, neputîndu-se ridica pînă la drama înaltă, absorbantă şi metafizică a gîndului. Poeţii acestei categorii rămîn la planul mediu al vieţii, simţirea lor este robustă, intactă, ancorată în imediat, sau sbor retezat, fără elan. Cît despre problema technicei, ei anulează uneori voluntar, de cele mai multe ori prin nerecunoaştere, toate dobîndirile experienţelor poetice săvîrşite în ultimile decenii.

Poezia d-lui Giurgica reprezintă o ilustrare a acestui curent mai general a literaturii noastre, atît ca atitudine spirituală, cît prin expresie. Poemele d-sale vor dovedi însă sub amîndouă aceste raporturi o uşoară diferenţiere, fără ca prin aceasta opera sa să se înscrie ca o eliberare. Progresul e desigur real, deşi timid şi limitat.

D-l Emil Giurgica proclamă încă dela prima pagină bogăţia sevei vitale ce i se înalţă în suflet din plămada pămîntului ardelean. Acest regionalism nu e însă ca la d-l Beniuc destinat să amplifice coeficientul de vigoare al poetului. D-l Giurgica are o simţire esenţial panteistă. El nu se adună şi nu se afirmă, pentru a se opune naturii, ci

se risipeşte în ambianţă. Tonalitatea simţirii sale va avea prin urmare în acelaşi timp un accent păgîn şi rustic, în care vînjoşia simţirii e temperată printr'o nuanţă uşor elegiacă, ce se afirmă de altminteri în ultimile poeme ale prezentei culegeri. Panteismul şi păgînitatea acestei poezii se dovedeşte în primul rînd în corespondenţele cu lucrurile şi anotimpurile: poetul cîntă rînd pe rînd roua proaspătă şi limpezimea cerului, vastitudinea spaţiului, circulaţiile sevelor, fiinţa florilor şi mai ales culorile sîngerii ale macilor, limpezimile cerului, sbenguiala mieilor miţoşi, triumful primăverii, pentru a luneca apoi în feeriile nopţilor lunare, populate de nostalgii:

> Am picurat cu argintul zării pe şivoi
> Cu mugurii am băut din infinit.
> Un tînăr Dumnezeu m'a risipit
> Invălmăşit în lanuri ca un roi.
>
> Dar noaptea'n grebie razele de lună
> De pe tot rugul aburit m'adună,
> Ca pe un tot de argint, ca pe o ninsoare,
> Să-mi troenească poarta de visare.

Simţirea poetului e fragedă şi nouă. El resfrînge natura în sine cu voluptate sensuală. Trăeşte lucrurile în plinătatea lor imediată, în contactul lor viu şi nemijlocit; contactul cu vieaţa din jur ia forma unei comunităţi primordiale de vieaţă:

> S'am creştetul în soare şi glesnele în rouă
> Urechea aplecată pe fratele stejar
> S'aud urcînd sub scoarţă-i tot sufletu-mi, să par
> Născut atunci din sînul naturii 'n formă nouă.

Natura nu alcătueşte deci un decor, ci devine organic legată de simţirea poetului:

> Doar mugurii de rouă s'aud sub talpă uzi
> Sfinţi, să-mi vorbească iarba şi pietrele din drum,
> Inalţ pămîntul 'n ceruri de risete precum
> Copilul creşte raiuri mirate 'n ochii uzi.

O primă urmare a acestei nuanţe de simţire va fi revelarea unei viziuni antropomorfice a lumii. Anotimpurile se personifică, lucrurile capătă atribute umane, iar contactul cu lumea devine atingere trupească:

> Las creştetul pe sînul luncii tineri.

Aceeaşi viziune concretă îi deschide imagini:

> Văd ziua sîngerînd prin curpenii de mure.

desvăluind apoi conturări mai circumstanţiate:

> Cu trup de trestie seara, prinţesă pădurară
> Incununată cu viţe de mure,
> Păşeşte, înaltă şi gravă.

Această sensibilitate conduce firesc la al doilea corolar al acestei poezii, la funcţia pe care imaginea ar trebui să o dobîndească în economia poemului, dar pe care poetul nu a putut-o cultiva îndeajuns.

Pe alocuri întîlnim atari imagini, dar ele nu au coeziune şi nu îndeplinesc în arhitectonica poemului rolul de adevărate coloane susţinătoare. Remarcăm totuşi o notaţie proaspătă şi care ar putea fi caracteristică pentru orientarea în care poetul ar putea să stăruiască mai ferm:

> Sperietorile din grîu aruncă
> Mănunchiuri mari de ciocîrlii în soare.

Poezia d-lui Giurgica, mai puţin explozivă decît a d-lui Beniuc, are totuşi o tonicitate şi o vigoare susţinute de un ritm neregulat, pe alocuri poticnit. Versul d-sale e rareori fluid, minat de o cadenţă rapidă; e o desfăşurare dacă nu laborioasă şi greoae, în orice caz stînjenită de şovăiri, întreruptă de ciocniri de silabe şi aliteraţii:

> Ai înmugurit în straj de bură de soare!
> Iţi joacă rîsul frunze de cais
> Şi'n trupul tău abia suit din vis
> Aud murmurînd verile viitoare.

Sau acest vers neferictt:

> Odată şi odată prepeliţele zorilor n'or mai sări
> spre pîrîu prin fînaţe

prin cascada labialelor şi dentalelor: *pre-pe, spre, pl, ri, pr, fi*, negînd muzicalitatea versului şi împotmolindu-l într'un ritm smucit.

O disciplinare a mijloacelor artistice, un echilibru în expresii şi o menţinere a ritmului jucăuş, ar îngădui poetului înfăptuirea unei opere mai închegate, în care originalitatea accentului personal s'ar îmbina cu ecourile versului popular, aşa cum întrevedem în *Descîntec*, poem care recunoaşte dealminteri şi alte înrîuriri, dar care ni se pare caracteristic pentru posibilităţile d-lui Giurgica.

I. B.

ION BIBERI: „Funcţiunile creatoare ale subconştientului” (Ed. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, 1938).

Lucrările anterioare ale d-lui Ion Biberi au trădat întotdeauna o înclinaţie persistentă pentru problemele psihologice. Atît în romanul său „Proces”, cît şi în eseul premiat „Thanatos”, s'au prezentat cititorilor unele momente în care interesul ştiinţific prima pe cel pur literar. Astăzi, d-l Ion Biberi dă la iveală primul volum (care va fi urmat de alte două), în care se vor studia aspectele individualităţii şi a destinului, precum şi faptul artistic. „Funcţiunile creatoare ale subconştientului” este o lucrare ştiinţifică, colorată puternic de prezentarea literară a unor evenimente auto-biografice. Este o curioasă realitate în cartea d-lui I. Biberi: d-sa studiază în mod ştiinţific evenimentele personale, expuse cu o vizibilă preocupare literară. Autorul nu a ales nici calea unei simple expuneri ştiinţifice în care să fi discutat diferite păreri, sfîrşind prin a recomanda unora simpla reeditare a unor fapte personale, cu aspect de material brut. D-l Biberi aliază teoria ştiinţifică cu amănuntul autobiografic, sprijinind visul, starea hipnagogică sau suvenirul de cunoştinţele sale teoretice, spre a ajunge la noi concluzii. Partea largă pe care o face propriului său material, studiată cu grije şi pricepere, face din acest tratat nu un manual rezuma-

tiv, ci un mănunchi de proprii cercetări și de preciziuni adesea temeinic motivate.

Insuși autorul mărturisește în prefață că nu este vorba de o subită preocupare pentru vieața subconștientă, ci este vorba de valorificarea unui material strîns în 15 ani, în care a pătruns, nu atît prin analiză logică, cît printr'o intuție de natură literară.

Este incontestabil că aci d-l Biberi aduce nu numai posibilitățile de examinare și de exprimare proprii romancierului; cercetarea lui comportă și o ținută științifică pe care cititorii săi au putut-o întîlni bunăoară în studiul său „Asupra trecerii dela veghe la somn", din „Revista Fundațiilor Regale" (Dec. 1937).

Cu volumul de față, scriitorul Biberi, care este și medic, nu se limitează la studiul stărilor hipnagogice, ci se ocupă și de vieața subconștientului în timpul somnului și a reveriei.

Punctul de vedere adoptat este un punct de vedere net științific, în care nu se amestecă considerațiuni desuete sau de falsă filozofie; este vorba de un punct de vedere psihologic, strîns legat de viziunea biologică a individului, cu părăsirea acelui amestec insipid de filozofie mistică cu vagi observațiuni științifice, care fac aproape inutilizabile cercetările psihologice și psihiatrice dela sfîrșitul veacului trecut. Deși cu unele ezitări și cu unele note diletante, d-l Biberi stăpînește un material modern, aderă fățiș la psihologia „constelației", a întregului organic, părăsește asociaționismul și preferă rezultatele pozitive în locul meditațiilor sterile ale multor vitaliști.

Este sigur că cercetările d-lui I. Biberi sunt de un înalt interes pentru studiul vieții subconștiente și că volumul d-sale reprezintă o serioasă și prețioasă contribuție la studiul fenomenelor psihice. Din nefericire, materialul nu este întotdeauna grupat cu suficientă claritate, iar rezultatele noi nu sunt totdeauna destul de bine realiefate, pierzîndu-se astfel omogeneitatea volumului și unele eforturi. Totuși e ușor accesibil chiar nespecialistului și volumul cuprinde preciziuni care nu vor scăpa nimănui. Astfel este descrierea mecanismului subconștientului în timpul ațipirii: „imaginile și operațiile intelectuale sustrase logicei, se grupează în sinteze spontane și creatoare în jurul unor scheme mentale" (p. 71), studiul „persistenții unei anume lucidități și a simțului logic" (p. 94), în timpul somnului superficial sau ralierea la părerea că somnul este inseparabil de vis: „pentru noi, a dormi, înseamnă a visa" (p. 112).

Textul nu este încărcat de inutile demonstrații de erudiție: de altfel, este evident că, astăzi, în fața materialului imens pe care îl oferă oricare problemă, este preferabilă o orientare bibliografică generală, însoțită de cîteva scheme clare, unei avalanșe de citate care nu lămuresc pe cititor și nu aduc vreo contribuție nouă.

Așteptăm de aceea din partea d-lui I. Biberi viitoarele sale contribuții în acest domeniu, temîndu-ne ca problema „individualitate și destin" să nu readucă pe autor în unele zone confuze din „Thanatos", dar fiind convinși că prin experiența sa de romancier, va aduce un aport original în problema: „individualității umane și a faptului artistic", aceste două volume constituind probabila întregire a cercetării subconștientului, ca izvor de energii creatoare sintetice.

D. TR.

Dr. ILIE STOINEL: „Asigurările Sociale".

Puternica desvoltare pe care a luat-o în zilele noastre industria, a creat adevărate armate de muncitori, care trăiesc de azi pe mîine și a căror existență depinde exclusiv de munca în uzină.

Nevoia de securitate a acestor muncitori este evidentă, căci orice

întîmplare care i-ar pune în imposibilitate de a munci îi va expune mizeriei pe ei și familiile lor. Aceasta a fost geneza asigurărilor sociale, la început limitate numai în ceea ce privește riscul de accident de muncă, iar mai apoi extinse la orice alte riscuri (boală, maternitate, deces, invaliditate, șomaj), care ar pune pe muncitor în situația de a nu putea munci. Astăzi putem spune că problema asigurării muncitorești este una din cele mai actuale din țările civilizate, legiuitorii și oamenii de știință, întrecîndu-se în a indica soluțiile pe care le cred mai bune.

La noi, deși în materie legislativă s'au înregistrat apreciabile progrese, în ceea ce privește expunerile teoretice, am rămas cu totul în urmă. Despre asigurările sociale s'a scris prea puțin în romînește și numai fragmentar. Iată de ce apariția cărții d-lui Dr. Ilie Stoinel: „Asigurările Sociale", un tratat teoretic complet, asupra acestei chestiuni, merită să fie semnalată.

Am zis tratat teoretic complet deoarece ținta pe care și-a propus'o autorul nu a fost aceea de a analiza instituțiile existente dintr'o țară sau din mai multe, ci „direcția evoluției principiilor esențiale, care guvernează vastul domeniu al Asigurărilor Sociale". Trebue să mărturisim că d-l Dr. Ilie Stoinel a reușit în bună măsură să ducă pînă la capăt această sforțare. Astfel în prima parte a lucrării, d-sa face o largă expunere asupra principiilor fundamentale ale asigurărilor sociale și anume: principiul obligativității asigurării, principiul întreitei contribuții, a muncitorului, patronului și Statului la suportarea sarcinelor de asigurare și în fine principiul autonomiei gestiunii asigurărilor sociale.

In partea doua se analizează în mod amănunțit asigurarea muncitorului în contra fiecărui risc în parte: accident, boală, invaliditate, bătrînețe și deces. Din examinarea convențiunilor internaționale și a recomandărilor Biroului Internațional al Muncii, autorul se silește să desprindă principiile esențiale care guvernează această materie, relevînd în același timp și eforturile făcute de legiuitorul romîn pentru a se conforma acestor principii și ici colo a le depăși chiar.

Partea a treia a lucrării este consacrată unor probleme speciale, de cea mai mare actualitate, precum: asistență medicală în asigurări, regimul pensiilor, plasarea fondurilor de asigurare și în sfîrșit, importanta problemă, la noi definitiv rezolvată, a unificării diverselor mutualități de asigurare, într'o singură organizație.

Competința cu care d-l Dr. Ilie Stoinel, desbate problemele din asigurările sociale, face ca lucrarea de față să fie o prețioasă contribuție la lămurirea unor chestiuni, care nu ar trebui să fie neglijate de nimeni, căci problemele muncii interesează deopotrivă, pe omul de știință ca și pe omul practic, ocupat în angrenajul producțiunii, fie ca patron, fie ca simplu salariat.

D. I. S.

REVISTA REVISTELOR

ANALELE BANCILOR. Mai—Iunie 1938.

O revistă de specialitate, obicinuită să apară fără prea multă reclamă în jurul ei, își serbează, modest, douăzeci de ani de apariție. Este revista *Analele Băncilor*. Intemeiată imediat după războiu de către *Pantelimon Sitescu*, această revistă a concentrat în jurul ei cele mai bune condeie ale științei economice romînești. Au scris acolo N. Iorga, C. Argetoianu, Virgil Madgearu, Mihai Manoilescu, Victor Bădulescu, George Strat, Ernest Ene, Lazăr Iliescu, Gr. Mladenatz, C. Moteanu, S. Iacobescu, I. Teodorescu, I. D. Protopopescu, iar dintre cei mai tineri, Mircea Vulcănescu, Al. Neagu, Mircea Durma, Al. Tomoroveanu și alții.

Oglindă credincioasă a situației bancare romînești, revista *Analele Băncilor* închide în paginile ei, cu o obiectivitate neînfrîntă, întreaga tragedie a unui sistem de credit prăbușit odată cu venirea valului crizei mondiale din 1930 și nerefăcut încă. Am fi dorit ca *Analele Băncilor*, care a înfruntat vremurile vitregi ale marei depresiuni bancare, continuîndu-și în mod regulat apariția, să fi întîlnit mai multă înțelegere, în special din partea organelor prevăzute în Legea băncilor, în special din partea Consiliului superior bancar. Era de datoria acestuia să îngrijească de menținerea unei reviste cu un nivel cu adevărat occidental, sprijinind pe fondatorul ei, care și-a sacrificat viața și averea îngrijind de regulata ei apariție. In loc de aceasta, Consiliul tipărește o foiță pirpirie, anostă și întîrziată, care, în materie de bancă, nu face nici măcar serviciul pe care „Mercurialul zarzavaturilor'' îl face pentru precupeți.

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE. Anul V, 1 Septemvrie 1938. Nr. 9.

D-l Nicolae Iorga tipărește cîteva „Instantanee venețiene'', colorate și sugestive, în care vorbește cu multă dragoste de copiii venețieni, de biserici și de... pisici. Ne gîndeam citindu-l, la cîtă dreptate avea Baudelaire cînd scria într'unul din cele mai frumoase ale sale sonete:

Les amoureux fervents et les savants austères
Aiment également, dans leur mûre saison,
Les chats puissants et doux, orgueil de la maison,
Qui comme eux sont frileux et comme eux sédentaires.

Numai că savantul nostru este — dovadă multiplele și rodnicele sale peregrinări — încă departe de a fi „frileux'' și „sédentaire''.

Versurile d-lui *Al. Philippide* sunt adevărate bucăți de virtuozitate. Poetul acesta a isbutit să-și desbrace poezia de tot ce printr'o lectură variată și

aleasă își însușise în decursul vremilor și să-și croiască o haină proprie menită să prezinte cît mai personal adîncimea gîndului d-sale. *Balada vechii spelunci* poate figura cu cinste în orice antologie a poeziei romînești:

Stăteam la mese'ngrămădiți,
Lipite trupuri, suflete stinghere,
Ca niște emigranți trudiți
In pîntecele unei vechi galere
Spre vre-o Americă de vis pornit,

Ce sculptor scăpătat și neguros
Lăsase cîrciumarului drept plată
Statuia-aceea barbară, lucrată
Parcă din smoală, Veneră ciudată
Cu creștetu'n tavanul unsuros.

La brațe ne-am crestat pe rînd
Și-am iscălit apoi cu sînge
Statuia ne turna cîntînd
Cu glasul otrăvit și blînd,
Rachiul avea gust de sînge.

Cîți au plecat, cîți au rămas
Din ceata noastră de atunci?
Trecut-a timp: un veac? un ceas?
Blestemu-acelei vechi spelunci
Ne urmărește pas cu pas.

Schițele *d-nei Ștefania Velisar* adunate în „Cloșca cu Pui'', au o frăgezime remarcabilă. Sunt crîmpeie admirabil de bine prinse din viața copiilor cu minunatele ei înfrățiri policrome.

D-l *Laurențiu Tomoiagă* perseverează (să-l învinovățim pe d-sa sau redacția R. F. R.) în masacrarea lui Eminescu. Am mai amintit odată despre vulgaritatea limbii pe care o manipulează d-l *Tomoiagă* în traducerile sale germane. De data aceasta a venit la rînd acea minunată „Scrisoarea întîia''. D-l *Tomoiagă* are desigur meritul transpunerii exacte a textului original, însă traducerii d-sale îi lipsește sufletul poetic, îi lipsește muzicalitatea voluptoasă și emoția estetică a poeziei. Limba d-sale este prea săracă și vulgară, dîndu-ne mereu impresia unui exercițiu școlar de versificație. Și credem că avem dreptul să cerem mai mult dela o traducere într'o limbă atît de bogată în expresii și nuanțe cum este limba germană.

Cîteva poezii frumoase ale d-lui *Eugen Jebeleanu*. Ne place mai mult „Pentru întoarcerea acasă''.

Un studiu interesant al cunoscutului scriitor francez *Gabriel Marcel* despre „Apartenență și disponibilitate'' și un eseu al d-lui *Jacques Lassaigne* despre „Arta americană''.

Ceea ce ne-a interesat însă în mod deosebit, este începutul studiului d-lui *Mihail Sebastian* despre „Corespondența lui Marcel Proust. De o rară ținută academică, studiul acesta urmărește o prezintare minuțioasă a variatelor înfățișări ale lui Proust, astfel cum reiese din bogata recoltă de scrisori rămase de pe urma lui.

D-l *Vladimir Streinu* își continuă prețioasele d-sale studii despre clasicii noștri, începînd analiza lui Ion Creangă, pe cînd cealaltă jumătate a „tandemului'' d-l *Șerban Cioculescu* polemizează cu un istoric literar german d-l *dr. Martin Block*, autor al unui tratat de literatură romînă, relevînd cîteva inadvertențe și greșeli regretabile ale acestuia.

Cronici, ca deobiceiu, foarte bogate, semnate de d-nii: *M. Sebastian*, *Petru Comarnescu*, *D. I. Suchianu*, etc.

CAT. V

TARIFUL PUBLICAȚIILOR

ANUNȚURI COMERCIALE
ȘI INDUSTRIALE,
PAGINA LEI 15.000

●

ANUNȚURI FINANCIARE,
ASIGURĂRI, OFICIALE, etc.
PAGINA LEI 20.000.

1938 — ANUL XXX

Nr. 11 — NOEMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA:
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU
REDACTOR ŞEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 302/78

ANUL XXX
NOEMVRIE 1938

HISTRIA

Mă aflam, cu doi tovarăşi, la movilele de către Caranasuf.

Bizîia vîntul în spinării şi'n ierburile rare sălbatice. Soarele de sfîrşit de Septemvrie răsărea aprinzînd văpăi în pustietatea şi'n lărgimea lacului Sinoe; de-asupra întinderilor încreţite, ici-colo, foarte rar şi departe, se înşira cîte un zbor de raţe ori de lari.

In urma noastră, pe drumul de nisip pe care venisem, la malul unei gîrle, sta pitită cherhanaua lui Sava. Pescarii se grăbesc să prindă chefali la garduri şi coteţe; căci, cum se răcoreşte vremea, prevestind asprimile lui Noemvrie, chefalul se pregăteşte să se întoarcă la obîrşia lui, în Marea.

Dincolo de cherhana se profilează pe lac rămăşiţele cetăţii Histria, pe care o sapă şi o scot din propria ei cenuşă şi din uitarea veacurilor nişte sihaştri harnici: d-na şi d-l Lambrino şi inginerul Coliu.

Cel dintâiu, Pîrvan a deschis taina Histriei acum douăzeci şi ceva de ani şi lucrările vor mai dura cîteva decenii. In chiar numele acestui mare şi iscusit arheolog se afla cuprins şi destinul morţii lui prea grabnice, căci el cel dintîiu dintre pionierii Histriei s'a dus către strămoşi, şi Charon i-a călăuzit cu barca sufletul pe o apă tot aşa de amară şi de tristă ca şi Sinoe.

Locul unde mă aşezasem cu tovarăşii mei era cimitirul vechei Histrii.

Oraşul Histria era „atunci" port al Pontului Euxin; Sinoe Duingi şi fundurile goale de astăzi alcătuiau un golf liniştit, intrat adînc spre ţinuturile de cereale şi spre drumurile Dunării şi Daciei. De vreo treisprezece sute de ani istmul Chituc a împotmolit legătura golfului cu marea şi neguţătorii greci n'au mai putut să-şi aducă aici năvile; deci au abandonat aşezarea. Roiurile de hoarde au adaos lucrarea lor harnică operei încete a timpului şi, cînd rătăcea Pîrvan prin acest colţ dobrogean, căutînd semnele activităţii şi vieţii de odinioară, a găsit lipoveni bărboşi prinzînd chefali la garduri şi păstori sbîrliţi conducînd turme de oi peste grindul ars de secetă către fundul vechiu al Mării, unde creşte din nomol şi nisip salicornul roşînchis.

Grindul Histriei alcătuia atunci o insulă a golfului. Convoiurile funebre veneau în luntri către aceste movili unde stăteam noi, cu

cîntări și cădelnițări de miresme. Abordau și duceau cu riturile consacrate și bocete pe morți la gropnițele lor. Intr'o movilă se așezau repauzații unei familii sau a unei bresle. Criptele zidite și sarcofagiile au fost de mult violate. Și astăzi încă umblă la aceste gorgane căutători de comori. Cei care au cercetat cu pietate au mai găsit urme ale puținei bogății a morților. Pe cînd pluteau bărcile pe brațul de mare, împrăștiind fum și cîntări, cei vii socoteau că duc pe iubiții lor la odihna veșniciei. Bietele oase de mult s'au risipit și s'au amestecat cu țărîna din care crește porumbul plugarilor dela Caranasuf. Pulberea lor a plutit pe mare și pe vînturi și s'a înălțat acolo unde zboară cocorii cei cu chemări jalnice. Din pulberea lor ninsă pe păiușuri uscate s'au ridicat firele de toamnă care se numesc funigei sau mătasa morților; pe unele din aceste fire stă îmbarcat cîte un painjen minuscul și boarea ce vine din spre mare îl mînă peste peisagii dezolate către alte țintirimuri ale Dobrogei.

Unul din aceste fire fine, cu punctul lui aproape invizibil, vine spre mine de către Chituc peste apele lui Sinoe și-mi atinge tîmpla. De sigur, și eu mă voiu culca odată la fel cu cei dedemult, într'un somn al neliniștei eterne. Și vor pluti peste pulberea mea aceiași cocori.

Căci s'au stîrnit cocorii de pe toate grindurile către interior. S'au stîrnit de soarele dimineții și de apariția țăranilor care vin să-și strîngă recolta. Pentru sătean, păsările acestea mari, cu picioroange și cu gît lung, sînt un blestem; căci în fiecare noapte invadează lanurile și ogoarele, ciocănind cu pliscurile lor ascuțite în știuleți. Cocorii însă au un drept mai vechiu și odihna lor de noapte pe aceste grinduri a fost din veci binecuvîntată de Ziditor. Deci cînd se împînzește deplin lumina pe Sinoe, cocorii lui Dumnezeu, miile de cocori, zecile și sutele de mii de cocori se ridică succesiv dînd glas și umplînd de zvon împrejurimile. Cîrduri după cîrduri vin țipînd, vîslind peste lac, peste grinduri, peste fundul uscat al mării; se învîrtejesc așa vreme de un ceas, fără încetare, trecînd la locurile unde petrec ziua.

Eu și cu tovarășii mei îi așteptam la mormintele Histrioților, ca niște vînători cu puțină nădejde. Am venit mai mult ca să le vedem mulțimea și evoluțiile. Cocorul e o pasăre puternică și ageră. Zborul lui arareori, — poate numai pe ceață ori vînt, sau printr'o surprindere, — se apropie de bătaia puștii. Iar cînd stau la odihnă în „baltă" (adică pe fundul mării vechi), ori pe o așezătură a unui grind, își iau cele mai bune măsuri de pază. Am prilejul să le văd rînduiala chiar în dimineața asta.

Am așteptat un timp în groapa din vîrful unei movile. Aici au încercat ciobanii să sape și să găsească o comoară.

Au crescut în săpătură spinării nalte, între care stăteam bine adăpostit. Zborul cocorilor se desfășura la mică înălțime, încît le puteam amănunți cu ochiul liber silueta elegantă; însă direcția pe care o luau era totdeauna prin laturea movilelor, deci niciodată nu

i-am putut avea deasupra. Un stol s'a așezat în preajma mea, în marginea unei porumbiști, la cinci sute de metri depărtare. Grupele păreaua a se desfăta, fără grijă, de tihna locului și a soarelui; însă puțin mai la o parte, pe o ridicătură mai pronunțată a terenului, cîțiva dintre ei stăteau neclintiți, drepți și atenți, ca niște adevărate străji în armură. Și totuși, la două sute de pași, gospodarii tăiau cu secerea stujenii și pe drumul porumbiștilor umblau oamenii cu căruța. Aveau ei știință că dintracolo nu-i primejdie. Primejdia nu putea fi decît din spre movilele morților. Aici au obiceiu să se așeze din cînd în cînd vînătorii.

Intr'o sută de dimineți nu s'a așezat nimeni, și ei au ocolit fără pricină locul. Dar într'a o sută una zi, iată, s'au așezat, — și rînduiala lor învățată în veacuri s'a dovedit folositoare. Cum am plecat dela movili, stolul de jos s'a săltat în aer trîmbițînd; observatorii au constatat că în locurile de primejdie a rămas numai vîntul dimineții susurînd; deci, grupele se aproprie și sentinelele se schimbă chiar la marginea unui dîmb, așa încît toată vîlceaua și tot țărmul lacului să fie supraveghiate.

— Dacă am fi acuma la movile, zice unul din noi, am putea trage de aproape.

„Dacă am fi"...

Cocorii dau glas în urma noastră, răspunzînd acestei cugetări vînătorești.

Sînt foarte bine încredințat că n'am venit la Histria nici pentru cocori, nici pentru cherhana. Am fost la cocori, ca să văd cimitirul; am găsit o dezolare indiferentă; am plecat deacolo simțind pe tîmplă și pe pleoapa stîngă un fier de funigel, iar în urechi zvonul cocorilor, stăpîni ai pustiei. Mă duc la cherhanaua dela Duingi, ca să am de acolo o nouă vedere a cetății.

Astă-primăvară, la Duingi, au intrat, venind dela Marea, puii de chefal, în lungime de patru centimetri numai. S'au hrănit, au crescut și s'au îngrășat la varatic; acuma, cînd vor să se întoarcă la adîncimile Mării, au măsura lor mijlocie de douăzeci de centimetri. La anul nu vor mai veni la Duingi; aici e locul puieților; la anul petrec și cresc în alte părți și li se schimbă numele. Chefalilor mari li se spune „labani". Pe aceștialalți au învățat a-i prinde de mii de ani oamenii la gîrle închise cu gard, unde așează cotețe. Ieșirea din lac a chefalilor se face așa de strîns și de des, încît îți înlătură palmele pe care le-ai pus la gingia gardului, ca să-i oprești. Vin unul lîngă altul suprapuși în etaje, ca să nu-i apuce înghețul. Dacă vremuiește prea de timpuriu, se întorc cu pîntecele în sus și asupra lor se grămădesc lari și pescăruși de toate neamurile, cîrcîind și ospătînd, pînă ce vin pelicanii, care isprăvesc în tăcere, agonisind tot în pliscurile și gurile lor înfricoșate. Cîștigul pescarului trece atunci în pungile cormoranilor și babițelor.

Toate acestea sînt preocupări și dureri ale oamenilor noi, care nu știu că în preajma lor se ridică din adormire Histria, colonia

Miletului. Se ridică din adormire ca o fantomă, bună să le sperie vitele şi copiii. Se vede de aici Histria? Ei nu ştiu nimic de aşa ceva. S'ar fi desgropat la malul lacului Sinoe nişte bolovani. Ce-o fi asta, nu se ştie. Işi pierd unii şi alţii vremea cu pietre, cînd ei nu-şi văd capul de năvala chefalilor la gard.

Insă cetatea moartă se vedea cu totul altfel decît din alte puncte. Intre malul lacului Duingi şi grindul Histria se adînceşte uşor „fundul bălţii'', vechiu fund de mare, cu nisipuri uşoare. Soarele s'a înălţat către amiază şi dintr'odată un cordon de salcîmi din dreapta, clădirile nouă ale cetăţii şi zidurile dezgropate se profilează între două luciuri de ape, unul luciul lui Sinoe, cestălalt un luciu iluzoriu. Niciodată nu mi s'a părut mai potrivită denumirea populară a fenomenului: apa morţilor.

Pe fundul vechiu al mării poposesc acum cîrduri de cocori. Automobilul ne duce în toate direcţiile şi stîrnim într'un răstimp o vulpe, pe care o gonim un sfert de ceas pe ţărmul lacului, până ce se mistueşte în mijlocul unei ciurde de oi.

Intre sfărîmăturile cetăţii am găsit cîteva dintre acele gize ce se numesc mantis religiosa şi care trăiesc numai sub cerul mediteranen; erau cenuşii şi, îndată ce le liberam, îşi reluau atitudinea de rugăciune — rugăciune pe o gropniţă antică. Şi tot în apropiere am descoperit o tufă de merişor; e o plantă care stă şi în vremea iernii verde şi lucie, iar floarea, cu corolele în cupă, e de un dulce albastru celest. Şi în vechime, ca şi azi, era floarea mormintelor.

Intr'una din zilele liniştite pe care le-am petrecut în sihăstria actuală a Histriei, am făcut cu barca cu velă o expediţie către Chituc, apoi către un grind care se spune că ar fi al raţelor. E un grind al singurătăţii.

Singurătate pare a fi numele întregului acestuia ţinut, unde acum două mii şi ceva de ani elinii neodihniţi au întemeiat o vieaţă somptuoasă şi civilizată.

Intîiu insula întreagă era ocupată de oraşul Histria. După mărturia uneia din plăcile de marmură care au ieşit la lumină, Histrienii cei mai dedemult, în unire cu alte aşezări greceşti ale Mării şi Dunării, au făcut legămînt de alianţă, apărare şi comerţ cu un vechiu rege dac, anterior marelui Boerebista. Il chema Remaxiu şi stăpînirea lui era între Dunăre, Tisa şi Nistru. Salut pe acest strămoş al cărui nume doarme în singurătăţile dela Sinoe.

Din veacul VI înainte de Hristos pînă în veacul III după Hristos, Histrioţii au făcut comerţ cu Dacia şi au plutit pe Pontul Euxin către insulele greceşti şi pămîntul Asiei Mici. La această din urmă epocă, suferind crîncen de năvălirea, risipirile şi pîrjolul Goţilor, din dărîmături au ridicat cetate. E o cetate puternică; zidurile exterioare le are din piatră cioplită. Turnurile de apărare ale porţii, lărgimea întăriturilor, edificiile publice, termele de marmoră şi mozaic,

dau perfectă dreptate reflecţiei lipovanului nostru barcagiu, venit dela Jurilovca.

— Hm! exclamă el cu mirare, oamenii aceia de demult au avut cap.

Asta o spune unul din zbîrliţii şi speriaţii care trec mirosind a dohot şi spirt pe lîngă şi peste morminte nobile. Căci valurile lor neostoite, dela Goţi pînă la Huni, Slavi şi Tătari, au zdrobit ş'au spurcat aşezările unei civilizaţii luminoase.

Lîngă mărturia acestor ziduri şi a tuturor cioburilor de ceramică şi marmoră care se desmormîntează necontenit, stă acelaşi cer, care însă altădată era mai zîmbitor. Lucrătorii vechi, pe care-i călăuzesc de ani d-na şi d-l Lambrino şi inginerul Coliu, au deprins destulă arheologie de cînd scot bucăţică cu bucăţică oale, ulcioare şi talere, şi desfac din mormînt aşchii de marmoră, fibule şi cupe.

Ei ştiu, cînd sapă într'un compartiment că, după cioburile bizantine, vor da de altele romane, pe urmă de ceramică, pe care e zugrăvit şi smălţuit un ţap sălbatic. Mai au de săpat două zile şi dau de zugrăveala raţei.

— Am dat la ţap, zic ei; poimîne ajungem la raţă.

Ţapii, raţele şi lebedele se înşiră în atelier; unele din oale şi talere iau aspectul şi forma veche, subt mîna dibace a d-nei Lambrino.

Ieşind la ţărm dintre ziduri şi din trecut, văd în larg o teorie de lebede a căror siluetă e reprodusă exact în smalţ negru pe ciobul ce ţine în mînă tovarăşul nostru inginerul Coliu. E un spectacol rar şi delicat pe întinderea verde de ape. Număr, în monomul larg desfăşurat, o sută douăzeci de lebede. Sînt şi pui între ele — cu penajul încă negru. Mai în fund, la un grind, deosebesc cu binoclul şapte ori opt perechi de pelicani. Prin laturea cetăţii trec ţipînd jalnic cocorii dela morminte.

O lumină puternică bate deasupra lacului. E o lumină ca dintr'un veac de aur.

Ce straniu şi frumos nume Sinoe! Nu-mi trebue niciun filolog ca să-i găsească originea.

Ascultînd zvonul valurilor la ţărm, simt cîntînd ceva în inima mea — ca un distih uitat:

Lacul Sinoe suna
Din cioburile de amfore ale trecutului...

MIHAIL SADOVEANU

CÎNTEC DIN ANII BLESTEMAŢI

Eu multă vreme n'am mai privit cerul.

Mergeam cu sufletu'nvelit în ceaţă
Pe străzile-unui vechi oraş în care
Stau veacurile unul lingă altul.
Acolo printre miile de oameni
Am fost mai singur decît niciodată:
Un Robinson cu insula în suflet.
Şi totuş eram omul cu-o sută de prieteni.

Vedeam amurgu'n geamuri de biserici
Şi stelele în ochii femeilor nocturne.
Prin pieţe largi de marmură lucioasă
Zăream vreun fir de veştedă mătasă
Din rochia ruptă a lunii.
Ploaia cădea, întotdeauna neagră.
Şi vuetul de trenuri subterane
Imi amintea de tunete uitate.
Amiaza zilelor dogoritoare
Se prelingea uleioasă pe trotoare.
Şi cînd vedeam copacii pleşuvi pe bulevarde
Ştiam c'am mai îmbătrînit cu-o toamnă.

Aşa mă stăpînea oraşul mare.

In vremea asta, dincolo de el,
In libera natură creatoare
Ştiam că toate au rămas la fel:
Pădurile sălbatece prin care
Nestingherite umblă căprioare,
Şi munţii mari în care numai vîntul
Infige zdrenţuitul lui drapel,
Şi drumurile multe ce'nvăluie pămîntul
In mreaja lor de vis şi de mister,
Corabia verzue a zorilor pe valuri,
Amurgurile singerînd pe dealuri,
Şi peste tot, statornic, neistovitul cer.

Dar eu, captiv al marelui oraş,
Rătăcitor prin funduri de foburguri,
Uitam de vraja vechilor amurguri,
Simţind cum creşte'n mine un cîntec uriaş
A cărui fire simplă şi adîncă
Nu izbutisem s'o desvălui încă.

Fugind mereu de mine însumi
Şi întîlnindu-mă mereu în cale,
Delaolaltă liber şi robit
De zidurile vechii capitale,
Eu căutam în labirintul ei
Un vis cu neputinţă de găsit
Şi-al cărui dor aveam să-l uit odată,
Cînd anii blestemaţi vor fi pierit
Luînd cu ei robia mea ciudată.

AL. PHILIPPIDE

O PROBLEMĂ RELIGIOASĂ A LUI VICTOR HUGO

Semi-centenarul morţii lui Victor Hugo a readus în discuţie marele său poem „La légende des siècles'', singura epopee a veacului al XIX-lea. Multă vreme această operă excepţională n'a trecut drept ceea ce este în realitate. Hugo însuşi în prefaţa care deschide prima serie a „Legendei'' (1859), încercînd să-şi definească propria lui poemă, o caracterizează drept un „imn religios'' sau drept o „dramă a creaţiei'' şi omite termenul care i s'ar fi potrivit mai bine. „Legenda secolelor'' este însă o epopee, deşi nu în toate felurile una din categoria acelora care meritaseră pînă atunci acest nume. Căci cu toate că vasta operă a lui Hugo nu înfăţişează o acţiune dominată de figura unui erou individual, aşa cum a fost cazul tuturor epopeilor trecutului, ea împarte împreună cu ele reflexul unui element supra-natural şi nu este mai puţin o acţiune, reprezentarea unei desfăşurări continue a umanităţii dela inocenţa primitivă, prin erorile istoriei, pînă la răscumpărarea omului prin ştiinţă şi raţiune.

S'a spus uneori, de către un F. Brunetière printre alţii, că ideea acelor evocări poetice ale istoriei şi mitului, care alcătuesc etapele „Legendei Secolelor'', Hugo a putut-o împrumuta dela Leconte de Lisle, ale cărui „Poeme antice'' apăruseră cu şase ani mai înainte, adică în 1853. Istorismul, ca şi exotismul, a fost însă o tendinţă generală în mişcarea romantică. Hugo n'avea nevoie s'o regăsească la Leconte de Lisle. Ea inspirase mai înainte încă „Poemele antice şi moderne'' ale lui A. de Vigny. In ediţia din 1843 a „Burgravilor'', Hugo încercase o clasificare a întregei sale opere de pînă atunci după secole şi ţări. Imitaţia lui L. de Lisle era dealtfel inutilă şi pentru motivul că la acesta feluritele tablouri istorice rămîn neatîrnate unele faţă de altele, ca tot atîtea clişee izolate: o împrejurare explicabilă dacă ne referim la asprul lui pesimism, care îl împiedeca să înregistreze între feluritele momente ale trecutului vreo ascensiune către ţinte comune. Istorismul în forma lui cea mai pură se asociază dealtfel totdeauna cu pesimis-

mul. Pentru gînditorul căruia trecutul îi apare ca o colecţie de momente strict individuale, nicio trecere sau gradaţie nu pare să existe între acestea şi mintea care, în astfel de condiţii, n'are de ce să creadă sau să spere, se poate mulţumi să contemple valorile de pitoresc din îmbinarea cărora se întocmeşte mozaicul istoriei.

Din impasul acestei viziuni pesimiste şi estetice a lumii, istorismul nu se poate mîntui decît prin alianţa cu raţionalismul. Este ceea ce face un filosof ca Hegel care, afirmînd originalitatea fiecărui moment al trecutului, nu nesocoteşte nici adevărul că toate aceste momente se înşiră pe aceeaşi direcţie şi urcă spre aceleaşi ţinte raţionale [1]). Este ceea ce face şi Hugo. Istorismul în alianţa lui cu raţionalismul este şi pentru poetul „Legendei Secolelor'', temelia marei lui viziuni. Momentele de înălţare ale conştiinţei umane alternează, în decursul acestei poeme cu cele de înfrîngere şi degradare, rămînînd totuşi mai puţine şi mai rare. Lupta de afirmare a conştiinţei omeneşti se desfăşoară pentru Hugo împotriva unor abstacole numeroase. Dozarea acestora din urmă îşi are motivele ei subiective. Proscrisul care compunea prima serie a „Legendei'', sguduit de revoltă împotriva tiraniei care îl ţinea departe de patrie, recunoaşte în istorie mai mult decît contribuţii vrednice a fi salutate cu simpatie şi mai de grabă decît paşi înainte către finalităţile umane, obstacole şi impasuri. Resentimentul împotriva trecutului celui mai apropiat îl face aspru pentru întregul trecut. „Legenda secolelor'' devine astfel un rechizitoriu împotriva istoriei, dar unul străbătut de anumite accente de aprobare. In cele din urmă procesul culminează şi se eliberează în apologie, în acea viziune a umanităţii viitoare, slobode, drepte şi fericite, pe care nădăjduia că o vor aduce chiar vremurile apropiate ale secolului al XX-lea, graţie progreselor recente ale ştiinţei şi raţiunei. Incercările contimporane de navigaţie aeriană inspiră lui Hugo un mare entuziasm. Evocînd înaintarea „aeroscafei'' printre constelaţii, poetul formulează speranţe nelimitate, în versuri patetice care desvoltă şi magnifică acest simbol. Poemul „Plein Ciel'', unde se găsesc aceste versuri, este penultimul din prima serie a „Legendei'', aceea care stabilea lineamentele generale ale întregei epopei. Acordul final îl constitue poema „La Trompette du Jugement''. Cititorul care trece dela una la alta se găseşte în faţa unei variaţii a concepţiei, despre care critica hugoliană, s'a ocupat uneori. In adevăr, pe cînd „Plein Ciel'' ne înfăţişează concepţia unei umanităţi desăvîrşindu-se prin desvoltarea energiilor ei imanente, „La Trompette du Jugement'' face umanitatea dependentă de sancţiuni ale transcendentului. Preţul acţiunilor omeneşti nu mai este stabilit aici din perspectiva istoriei, ci din aceea a eternităţii.

[1]) Vd. asupra sintezei raţionalismului cu istorismul în filosofia lui Hegel, studiul meu: *Raţionalism şi Istorism*, Bucureşti, 1938.

Este în afară de orice îndoială că cele două poeme ale lui Hugo, se ridică pe temelii teoretice deosebite. „Plein Ciel", presupune concepţia „umanităţii", ca un corp colectiv implicat într'un proces unitar şi ascendent: o concepţie care s'a format în decursul veacului al XVIII-lea, cristalizîndu-se către finele lui în opera epocală a lui Condorcet, pentru a trece de-acolo atît în idealismul unui Hugel cît şi în positivismul francez al lui Saint-Simon şi Auguste Comte. „La Trompette du Jugement" presupune însă concepţia escatologică, a judecăţii de apoi, iudeo-creştină. In întregul „Legendei Secolelor" fuzionează, aşa dar, nu numai istorismul cu raţionalismul, dar şi filosofia progresului cu mistica escatologică. Ch. Renouvier, care a observat printre cei dintîi această dualitate, vorbeşte de o adevărată contradicţie: „Poemul *XX-e Siècle*, cu cele două părţi ale sale, *Pleine mer* şi *Plein ciel*, este urmat de bucata intitulată *La Trompette du Jugement*, în care se manifestă o contradicţie, de care Hugo nu-şi dă seama: aici, doctrina responsabilităţii umane, individuale şi colective, în faţa lui Dumnezeu... dincolo, punctul de vedere opus al evoluţiei şi progresului, potrivit căruia acţiunile omeneşti sunt necesare, răul un simplu grad al imperfecţiunii, indivizii solidari cu speţa lor şi destinul omenesc situat *în timp*. Nu numai că Hugo nu se conformează logicei ideii de evoluţie, dar el uită chiar că a celebrat cu un moment mai înainte elanul viitor şi definitiv al umanităţii către pace, înţelepciune şi fericire, închipuindu-şi-o acum că persevererează pînă în ziua judecăţii pe căile sale perverse" [1]). Observaţia lui Renouvier este fără îndoială justă cît priveşte ramificarea tendinţelor către finele poemei lui Hugo. Este însă o altă întrebare dacă această ramificaţie constitue şi o contradicţie.

Dacă Renouvier ar fi vrut să pună în lumină toate tendinţele care străbat inspiraţia lui Hugo, el ar fi trebuit să compare sfîrşitul „Legendei Secolelor", şi cu cealalată mare poemă care o completează, cu „La Fin de Satan". Victor Hugo le-a conceput într'o strînsă legătură. „Mai tîrziu, scrie el în *Prefaţa* din 1859, cînd mai multe părţi din această carte vor fi publicate, se va vedea legătura care, în concepţia autorului, uneşte „Legenda Secolelor", cu alte două poeme, aproape terminate în acest moment, şi dintre care una este desnodămîntul şi cealaltă încoronarea ei, *„La Fin de Satan* şi *Dieu*". Mai cu seamă însă comparaţia „Legendei Secolelor" cu „Sfîrşitul Satanei" se impune, pentrucă în fundamentul ambelor se regăseşte aceeaşi întrebare despre existenţa răului şi a binelui în lume. Pentru „Legenda Secolelor", ca şi pentru întregul raţionalism, aşa cum el decurge din vechile izvoare socratice, răul este în primul rînd eroare. Desăvîrşirea raţiunii este suficientă pentru a-l elimina şi, astfel, cîntecul pe care în cele din urmă Hugo îl adresează cuceririlor noi ale ştiinţei conţine în sine şi jubilarea încrederii în triumful moral al umanităţii. „Legenda Secolelor" înfăţişează deci, din punct de vedere filosofic, acea desvoltare imanentă a omenirii care trebue s'o apropie de îndoita ţintă solidară: cunoştinţa şi binele.

[1]) Ch. Renouvier, *V. Hugo philosophe*, pg. 160—161.

Altfel ne apare problema raportului dintre rău şi bine în „Sfîrşitul Satanei". Aci răul istoric, răul care atinge vieaţa omenească, decurge din existenţa principiului metafizic al răului: Satana. Binele nu mai poate fi atunci rezultatul simplei amendări a raţiunii omeneşti, ci produsul unei transformări în ordinea metafizică a realităţii, adică al acelei întoarceri a Satanei către Dumnezeu, pe care ne-o evoacă sfîrşitul poemei. In adevăr, după cum ne-a arătat Denis Saurat, Hugo variază un vechiu mit al Kabalei, cînd închipue pe Ingerul Libertăţii obţinînd convertirea lui Satan. Acest Ange Liberté, fiică a lui Satan, dar şi al lui Dumnezeu şi, prin urmare, spiţă din mistica unire a Luminii cu Intunericul, era făptura menită să înlesnească aplanarea marelui conflict cosmic. Duh al răsvrătirii, prin descendenţa lui din Satan, dar şi duh al creaţiei, prin tot ce păstra din privirea divină care o transformase dintr'un fulg al lui Satan într'un înger, Libertatea adresează întunecatului ei părinte vorbele îndemnului către iubire. Această vorbire are darul să înduplece sufletul plin de frămîntări al Satanei. O nouă suferinţă se trezeşte în el. Satan iubeşte pe Dumnezeu, rămînînd însă singura fiinţă căreia iubirea divină i se refuză. Versurile pe care Hugo le scrie în acest moment sunt din cele mai frumoase ale literaturii franceze. Jalea lui Satan mişcă pe Dumnezeu Dumnezeu se îndură. El nu-l mai urăşte pe Satan. Ingerul Libertăţii îi uneşte şi împacă. Răul dispare astfel din lume şi întreaga umanitate este răscumpărată.

S'ar părea deci că Hugo întrevede două căi pe care Binele se poate instaura în lume. Una din ele se desfăşoară în imanent şi constă din creşterea şi perfecţionarea raţiunii omeneşti. Acesta este înţelesul mitului aeronavei în „Plein Ciel". Cealaltă cale se desfăşoară în transcedent şi constă din anularea principiului metafizic al Răului în univers. Acesta este înţelesul mitului din „Sfîrşitul Satanei". Nu este oare o contrazicere între aceste două mituri? O contrazicere cu mult mai gravă decît aceea pe care o sublinias Renouvier? Căci, în definitiv, putem concepe foarte bine doctrina progresului alături de ideea răspunderii omeneşti în ziua Judecăţii. Drumul progresului a fost întretăiat de numeroase slăbiciuni şi că- acestor finalităţi. Judecata care are loc în transcendent vine să colind valoarea adevărată a tuturor faptelor omeneşti. Istoria s'a putut înşela în aprecierile ei, umilind pe cei care au luptat în serviciul finalităţilor morale ale lumii, şi înălţînd pe cei care s'au opus acestor finalităţi. Judecata care are loc în transcendent vine să corecteze asemenea erori. Actul de conştiinţă care o afirmă nu se găseşte deci în contrazicere cu doctrina progresului. „Contrazicerea" relevată de Renouvier nu este o contrazicere. Mai multe greutăţi

pare a scoate la iveală constatarea faptului că pentru Hugo instaurarea Binelui este odată un proces imanent și altădată unul transcendent. Unul din aceste procese nu face inutil pe celălalt? Dacă Binele este rodul silințelor omenești, la ce bun să fie el înfăptuit și ca produsul unei transformări în structura etic-metafizică a transcendentului? Și dacă numai această transformare este adevărata cauză operantă a Binelui, nu cumva toate sforțările omenești au fost nefolositoare? Nu cumva Binele ar fi sfîrșit să se impună chiar fără ajutorul omului și chiar împotriva lui?

Toate aceste nedumeriri cedează în momentul cînd ne spunem că spiritul religios își poate reprezenta conlucrarea imanentului cu transcendentul, fără să se implice odată cu aceasta în vreo contrazicere oarecare. Mintea omenească își poate închipui că soluțiile transcendentului se realizează în lumea noastră prin energiile imanente ale omului. Intre „Legenda Secolelor" și „Sfîrșitul Satanei", nu este deci un antagonism de poziții. Progresul rațional celebrat de cea dintîi dintre aceste poeme nu este decît calea umană pe care se introduc în realitățile pămîntului transformările întîmplate în raportul dintre principiul metafizic al Binelui și Răului, închipuit de a doua poemă. Concepția lui Hugo are deci o perfectă unitate și coherență.

Există dealtfel și un alt caz în poezia modernă care postulează un acord asemănător între transcendent și imanent și o deopotrivă realizare a soluțiilor elaborate în cel dintîi prin mijloacele celui din urmă. Este cazul lui „Faust". Poemul lui Goethe reprezintă în destinul eroului său însăși răscumpărarea umanității, dar ca un rezultat obținut de forțe omenești încadrate de principii care le domină din alt plan al lumii. Inapoia peripețiilor lui Faust stă prinsoarea lui Dumnezeu cu Mefisto. In timp ce se desvoltă lupta lui Faust pentru cucerirea unui înțeles durabil al vieții se urmează și lupta Domnului cu Mefisto. Cînd, în sfîrșit, acest înțeles este cucerit, se produce și înfrîngerea lui Mefisto. Poemul lui Goethe primește astfel două soluții: una pe pămînt și alta în cer. Intocmai ca și poemul lui Hugo.

Analogia dintre Goethe și Hugo, după cît știm neobservată pînă acum, este dintre cele mai instructive. Ea dovedește anumite posibilități religioase ale spiritului, prin consensul a două genii poetice și vizionare. Analogia se oprește însă aci. Dincolo de ea, cîte alte deosebiri! Poemul lui Goethe sfîrșește prin triumful acțiunii în serviciul oamenilor. El are deci o perspectivă nelimitată, de oarece se vor ivi de sigur teme noi ale faptei, chiar după ce Faust smulge mării, pămîntul noilor sale așezări omenești. Dumnezeu înfrînge pe Mefisto, dar nu-l suprimă. Străvechea lor rivalitate rămîne întreagă și Ingerul răsvrătit va putea să strecoare și de aci înainte neliniștea sa în sufletul muritorilor. Omul faustian nu istovește astfel un program, ci cucerește numai o metodă de viață cu care se va putea ajuta împotriva Răului etern. Intr'acestea,

poemul lui Hugo culminează într'un accent exhaustiv. Dispariția lui Satan din univers, prin absorbția lui în Principiul Binelui, pune un termen istoriei și luptelor umane. Astfel, instructiva comparație care se poate face între Goethe și Hugo, ni-l arată pe primul recomandînd o metodă de vieață, pe cel de-al doilea formulînd o viziune a mîntuirii. Deși concepțiile lor postulează deopotrivă cooperarea imanentului cu transcendentul, Goethe ni se înfățișează pînă la urmă ca un înțelept în slujba vieții, pe cînd Hugo ne apare în postura vizionarului, care indică omenirii ținte care depășesc viața și sunt menite să elimine neliniștea ei eternă. Comparația lui Hugo cu Goethe pune într'o neașteptată lumină două din cele mai tipice atitudini ale conștiinței religioase.

TUDOR VIANU

MURGOCIU

O FIGURĂ ORIGINALĂ DIN GALERIA OAMENILOR DE ŞTIINŢĂ AI ROMÎNIEI [1])

Cei ce l-au cunoscut odinioară pe profesorul Murgoci în raporturile lui sociale, au păstrat amintirea unuia din spiritele cele mai originale ce au împodobit galeria oamenilor noştri de cultură. Prima impresie, era aceea a unei firi de *boem*, înţelegind prin acest cuvînt pe omul care nu se încadrează perfect în disciplina convenţională a vieţii în societate. Exemplarele tipice ale boemei se întîlnesc de obiceiu printre artişti, scriitori, ziarişti, dar mai ales printre rataţii dela periferia acestor cariere. Mediul de viaţă clasic, unde prosperă această simpatică faună, este cafeneaua. In lipsa talentului adevărat şi a productivităţii serioase, reprezentanţii boemei artistice se mulţumesc să imite anumite cusururi ale marilor lor modele: viaţa neregulată, lipsa de punctualitate, de metodă în lucru, de ordine în viaţă, de ţinută în prezentare.

E mai rar să se întîlnească boema în ştiinţă. Prin formaţia lui spirituală, omul de ştiinţă a căpătat deprinderi de disciplină în viaţă, care nu se împacă cu dezordinea pseudo-artistului. Mai de grabă se obişnueşte a se caricaturiza prin portretul fizic şi psihic al „domnului profesor'' sau a lui „Herr Doktor'', extrema opusă, omul de ştiinţă cu înfăţişarea exagerat de corectă, rigid şi pedant în felul său de a se purta şi a vorbi. Omul de ştiinţă trebue să-şi caute materialul de lucru în bibliotecile de studiu şi în laboratoare, iar nu în divagările îndelungate în jurul meselor cafenelelor, în faţa paharelor şi a ceştilor golite, în atmosfera îmbîcsită de fumul acru al tutunului. De aceea boema oamenilor de ştiinţă, cînd există, este relativă. Murgoci a fost unul din reprezentanţii tipici al acestei boeme atenuate. Farmecul personalităţii lui îl forma o totală lipsă de ţinută, nu numai studiată, dar măcar supraveghiată. Neglijent şi distrat, dar intrepid şi neobosit muncitor, un om care nu ştia să socotească resistenţele timpului ori ale spaţiului, un entu-

[1]) Din volumul: *Portrete de dascăli*, ce va apărea în cursul lunii Noemvrie.

siast care nu-şi da seama de posibilităţile de realizare, înfăţişîndu-se înaintea lumii fără niciun fel de consecvenţă: cînd cu naivităţi de copil, cînd cu sensibilităţi delicate, cînd cu îndrăsneli şi brutalităţi de luptător, cînd cu maturitatea şi vigoarea bărbătească a unor convingeri serioase, incepînd o lucrare mai înainte de a o fi sfîrşit pe cea dinaintea ei — adesea uitînd cu totul de ea — neînfrînat în acţiune şi pitoresc în vorbire, Murgoci era amuzant şi simpatic tocmai prin aceste disonanţe ale firii lui. Aceste lipsuri erau însă covîrşite de însuşirile lui de fond: pătrundere intelectuală, voinţă perseverentă, pasiunea cercetării, cultură întinsă şi adîncă, suflet deschis, cald şi generos; ele i-au asigurat, în ciuda cusururilor aparente, un loc strălucit în viaţa ştiinţifică a ţării, în care a fost un creator şi deschizător de drumuri noui.

Firea lui Murgoci era dominată de un primitivism, care punea pecetea caracteristică a personalităţii sale. Era asemenea diamantului brut, scos din adîncurile pămîntului, necurăţat deplin de resturile de gangă, cu o şlefuială exterioară necompletă, posedînd însă înăuntru toate virtualităţile care dau pietrei marele ei preţ.

Ca obîrşie era ţăran autentic, adevărat produs al trashumanţei carpatice, vlăstar de familie mocănească, trecută din plaiurile ardeleneşti peste munţi în „ţară''. In Bisoca, satul dela poalele Carpaţilor din regiunea muntoasă a Rîmnicului-Sărat, cu populaţie aşa de plastic descrisă de Odobescu, s'au aciuiat cîtăva vreme părinţii săi, gospodari oieri. Tot căutînd locurile mai bune de păşune, ei au pornit-o la vale spre balta Dunării. In căruţa ancestrală, drumuind agale deacurmezişul Bărăganului, pe urmele turmei de oi, a văzut lumina zilei copilul dolofan şi vioiu. Poate că, din aceste împrejurări ale naşterii lui, şi-a tras viitorul geolog dragostea de a colinda ţinuturile romîneşti, de a-i tălmăci înţelesurile, de a-i cînta frumuseţea.

Şi a rămas Murgoci în tot timpul vieţii vlăstarul ciobănesc, viguros ca o ramură de stejar noduroasă, plină de seva sorbită din adîncurile pămîntului gras al ţarinii. Viaţa de carte şi de oraş au aşternut peste viţa primitivă un lustru superficial, dar nu i-au alterat însuşirile native de copil al pămîntului, al aerului, al soarelui care scaldă peisajul dealurilor şi şesului romînesc, cari i-au fost leagănul copilăriei, dascălul care i-a deschis ochii şi i-a luminat sufletul. Şi cînd adolescentul bălan şi voinic, după ce învăţase la liceul din Brăila a intrat în şcoala normală superioară din Bucureşti, a adus aci mireasma proaspătă a cîmpului, deprinderile fruste ale vieţii dela ţară, o delicioasă ignorare a convenienţelor care încătuşează libera mişcare a orăşanului în societate. Pentru a civiliza pe acest mare copil sălbatec al naturii, profesorii cari băgaseră de seamă ce însuşiri de preţ se ascundeau sub înfăţişarea lui necioplită, recurgeau deseori la mijloace abile, care să nu-i jicnească susceptibilitatea. Odată Murgoci ne arăta o carte nemţească, ce-i fusese împrumutată:

— Mi-a dat profesorul M. să citesc cartea asta, ca să învăț nemțește...

Ne uităm la titlul cărții: „Das gute Benehmen in der Gesellschaft"... un fel de „Codul manierelor elegante" nemțesc.

— Bine Murgoci, n'ai priceput, nemțeasca e numai pretextul. Ți-a dat-o ca să înveți și tu cum să te porți în lume...

— Tii... așa e, măi flăcăi, aveți dreptate, fir'ar al cioarelui M!

Această forță intelectuală acumulată într'un rezervoriu intact, din care generațiile ce-l precedaseră nu cheltuiseră mai nimic, Murgoci a pus'o la început în slujba învățămîntului fizicei; ispitit apoi de strălucirea noului profesor de mineralogie, Mrazec, debarcat curînd din străinătate, a virat spre această specialitate. Căpătîndu-și inițiarea la școala maestrului său, completîndu-și studiile la Viena și München, unde a luat doctoratul, Murgoci a cucerit repede un loc în primele rînduri ale oamenilor de știință. L-au ajutat la aceasta inteligența lui limpede, puterea sa de muncă covîrșitoare și acel dar al intuiției științifice, însușirea de a ști unde să cauți ca să pătrunzi în miezul lucrurilor, de a prinde explicația cauzală, de a trece peste mărunțișurile de detalii, ca să întrezărească marile contururi ale sintezelor științifice. Așa a fost Murgoci, și prin această îndoită însușire și-a asigurat el un loc de frunte printre oamenii de știință ai țării: pe de o parte stăpîn desăvîrșit pe tehnica specialității sale, care-i îngăduia să facă cercetări originale, să pună la punct chestiunile de mineralogie și de petrografie, să studieze cu precizie mineralul și cristalul ca individ, să descopere prin studiu minuțios lucrul nou; pe de altă parte darul de a vedea larg, departe și de sus, de a îmbrățișa cu privirea problemele mari de tectonică și a construi sintezele vaste. Iar pentru a le pune în valoare, avea talentul prezentării lucrurilor în forme sugestive, am putea zice chiar „literare", cu riscul de a provoca zîmbete ironice din partea celor ce socotesc că o expunere științifică trebue să fie numai decît încîlcită și că valoarea unei opere de știință stă în raport invers cu numărul celor ce o pot înțelege și, mai ales, gusta. Negreșit, talentul literar al lui Murgoci nu-și putea găsi aplicarea în cercetările de strictă specialitate științifică, dar în operele de vulgarizare era la largul lui. Și atunci din pana lui eșeau adevărate frumuseți stilistice, în care știința se alia cu poezia, descrierea fenomenelor reale cu legenda. Imaginația împletea din fapte adevărate și din legi sigure, lumi fantastice, evocînd cu măestrie aspectele de altădată ale pămîntului și apelor, prefacerile care le-au schimbat fața. Rareori se va fi zugrăvit în literatura științifică de popularizare tablouri ca cele din articolul „Calcare și fenomene de erosiune în Carpații meridionali".

Opera științifică a lui Murgoci este impozantă. A cutreerat țara în lung și în lat, cu sacul în spinare, cu ciocanul de geolog în mînă, izbind pietrele stîncilor ca să scoată probele pe care le studia migălos în laborator. Mai ales munții Olteniei și dealurile Dobro-

gei nu mai aveau niciun secret pentru el: le cunoștea toate vîrfurile, toate crestele, toate plaiurile, văile și coclaurile, era oaspetele stînelor și prietenul ciobanilor. Aceste plimbări l-au legat cu dragoste aprinsă de pămîntul patriei, de viața simplă a locuitorilor regiunilor muntoase, cu care avea atîtea afinități. De aceea patriotismul lui Murgoci nu era o convingere rațională, cu atît mai puțin o atitudine convențională, ci un simțămînt elementar isvorît din contactul direct cu natura și cu oamenii dintre care răsărise ca o tulpină viguroasă care și-a păstrat rădăcinele înfipte în adîncime, ori cît de sus își înălțase crengile împodobite de florile inteligenții și culturii. Recolta bogată adunată în excursiile lui au alcătuit materialul ce i-a slujit la numeroase monografii de mineralogie și petrografie, aproape totdeauna lucruri noi ori puneri la punct în atîtea chestii controversate. Șisturile cristaline din Carpații meridionali, serpentinele din munții Lotrului, grenaturile din Paring, riebekita din Dobrogea, rășinele fosile (chihlibarul) din dealurile Munteniei și apoi, lărgindu-și domeniul, izvoarele de petrol, pînzele de apă subterane, au făcut rînd pe rînd obiectul cercetărilor celor mai competente, prin care Murgoci s'a pus în fruntea generației care a modernizat studiul geologiei în Rominia.

Pornind dela studiul mineralelor și rocelor, Murgoci a atacat apoi cu curaj marile probleme de tectonică. Structura complicată a scoarței globului pămîntesc reclamă și un ochiu pătrunzător și o viziune globală, așa precum arhitectul creator trece cu vederea peste detaliile mărunte pentru a prinde liniile mari și mărețul plan de ansamblu ale monumentalului palat. In 1905 Murgoci a provocat o adevărată sensație în lumea geologilor, cînd a făcut întîia comunicare asupra grandioasei sinteze tectonice a Carpaților meridionali, dovedind că structura lor e datorită unui imens proces de *șariaj*, adică a unei lunecări gigantice, care a adus stratele *pînzei getice* mai vechi, deasupra unei temelii mai noui de strate din era secundară. Acest fenomen a proectat deodată lumină asupra curioaselor dispoziții cunoscute și descrise mai înainte de el, dar neînțelese pînă la el, în care strate mai vechi se sprijină pe altele mai noi, sau strate noi se găsesc intercalate între strate vechi, ca o felie de șuncă între cele două capace de franzeluță ale unui sandwich. Cu o intuiție quasigenială „Murgoci găsise cheia celui mai grandios fenomen geologic din Carpații noștri"; această descoperire, verificată ulterior prin numeroase alte memorii ale lui însuși și confirmate de geologii străini, „au consacrat pe geologul romîn ca pe una din cele mai strălucite figuri ale geologiei carpatine", și i-au asigurat o glorie universală.

Dar omul de concepție vastă, cu vederi sintetice, era chemat la ctitoria de științe noi. Ultima fază a activității științifice a lui Murgoci e consacrată întemeerii Agrogeologiei. El a înțeles că studiul solului agricol nu e o lucrare de laborator de chimie, ci una de naturalist, care trebue să-i studieze originea și însușirile *pe loc*, în

legătură cu întreg complexul de factori ce contribuesc la evoluția lui. Secția de agrogeologie a Institutului Geologic din București, condusă de Murgoci, deveni unul din centrele de studiu ale noii științe, asupra căreia sunt ațintite privirile atentive ale tuturor specialiștilor din lume. Iar șeful ei, colindînd Europa și America, coordonînd lucrarea de laborator cu observațiile culese în marea condusă de Murgoci, deveni unul din centrele de studiu ale noii Insărcinarea dată lui Murgoci de a conduce lucrările hărții agrogeologice a Europei, de a dirija marele periodic internațional al agrogeologiei, rolurile prime ce i s'au încredințat la congresele dela Budapesta, Praga și Roma și acea admirabilă operă de sinteză: *Cartographie du Sol*, tipărită la București, sub direcția sa din însărcinarea acestui din urmă congres, i-au dat consacrarea definitivă așezîndu-l pintre întemeetorii noii științe. Fiu direct al gliei străbune dintr'o țară în care producția pămîntului e principalul izvor de bogăție și de ocupație al locuitorilor, Murgoci a ascultat par'că glasul acesti mame bune, și l-a înțeles, dînd țării sale prin inteligență, știință și muncă cea mai mare satisfacție și cinste, iar masei plugărimei, nădejdea unor zile mai bune, legate de o condiționare mai avantajoasă a acelui pămînt, care e izvorul vieții și bucuriilor ei.

A fost cea din urmă din strălucitele cuceriri științifice ale lui Murgoci. Ca un adevărat cîntec de lebădă, răsună cuvintele profetice, adresate colegilor lui din congresul dela Roma, spre a înlătura scepticismul unora, explicabil în orice începuturi: „Noi pregătim o operă pentru veacurile ce vor urma, dar pe care trebue s'o pornim de pe acum''. Cel ce rostea aceste cuvinte de optimism, dictate de un simț al datoriei puțin comun, era aproape un muribund. Sănătatea acestui vînjos om dela țară, slăbită de desechilibrul provocat de transplantarea bruscă din mediul rustic în cel de rafinament intelectual dela oraș, era minată și de efectele unei viețuiri neglijente, care parcă'și bătea joc de toate comandamentele igienei personale, disprețuind tot ce era măsură ori odihnă. Ultimii ani ai vieții lui a fost o dureroasă agonie, în care luptătorul, aproape distrus fiziceşte, n'a încetat niciun moment prodigioasa lui activitate. Moartea l-a îngenunchiat în sfîrșit, curmînd, la 53 de ani, una din cele mai strălucite cariere de om de știință din România, care însă, nu putuse dobîndi nici pe una din consacrările oficiale obișnuite, nici catedra de titular în Universitate, nici — ca să întrebuințăm expresia de o sîngeroasă ironie a lui Piron — măcar membru (titular) al Academiei...

La înmormîntarea lui Murgoci, în mijlocul unei consternări generale, am văzut plîngînd pe unul din oamenii reputați ca cei mai tari, pe care mulți îl considerau incapabil de duioșie și de slăbiciuni sentimentale. Citindu-și discursul funebru, vocea lui Vintilă Brătianu tremura, și lacrămi îi brăzdau obrazul hirsut. Era în durerea marelui patriot expresia doliului național al lumei culte pentru acest fiu neprețuit al țării, în care noi ne obișnuisem a vedea

sinteza tuturor marilor însușiri și a măruntelor defecte ale celor mai autentici romîni: vioiciune intelectuală puțin comună, capacitate de adaptare la cele mai înalte și delicate probleme ale culturii, dar nepăsare de ziua de mîine, neglijent, sacrificînd totul pentru o ușoară satisfacție de moment. Totdeauna vesel, glumeț, ispitit de plăcerile vieții, trecînd cu o ușurință fenomenală dela cele mai serioase preocupări științifice la extravaganțe și chiar la nebunii. Sincer, generos și bun, nu avea nimic de ascuns și dăruia tuturor din plinul capitalului său moral, contrastînd prin aceasta cu acei pseudo-savanți cari în jurul capitalului lor sărac ridică garda izolării, invidiei, geloziei și ranchiunei. Entusiast în simțire și în vorbire, decîteori în orele de clasă arunca creta din mînă, trecea buretele peste tabla încărcată de desenuri și formule, împingea la o parte aparatele, pietrele și cristalele de pe masă și începînd cu un: „măi flăcăi'', se apuca să povestească cu însuflețire elevilor săi impresii de prin numeroasele lui excursii și călătorii, în care fondul științific era adeseori sacrificat, în care forma de expunere nu era totdeauna observată, dar cu atît mai aprinsă era simțirea cu care vorbea despre frumusețile țării, despre bogățiile ei de care nu ne dăm seama, despre însușirile de preț ale romînului, despre idealurile și datoriile pe care nu trebue să le uităm. Și nu m'aș mira dacă vreunii din foștii lui elevi, ne-ar povesti că în cursul unei lecții, între explicația unui micașist și a unui amfibol, și-a scos haina și s'a apucat să-i tragă o bătută îndrăcită, după cum odată, la o lecție de geografie la Seminarul Pedagogic, a scos din buzunar un fluer și a cîntat școlarilor săi, vrăjiți, trei doine, una muntenească, una moldovenească, și a treia ardelenească, ca exemplificare a paralelismului între unitatea sufletească a neamului romînesc cu unitatea structurală a solului patriei.

Căci Murgoci, era, mai presus de toate, un vlăstar curat al neamului lui, un mare romîn prin simțire, prin faptă, prin vorbirea lui, cînd glumeață, cînd entuziastă, totdeauna lipsită de artificialitate, sinceră, caldă și convingătoare. Pedagog prin vocație, dar fără pregătire livrescă și fără pendantism, el și-a pus aceste calități în slujba celei dintîiu mișcări de educație a tineretului romînesc prin formarea simțului de inițiativă, de altruism și de patriotism, care a fost cercetășia. Ele l-au apropiat sufletește de cel mai ilustru dintre școlarii pe care Providența i l-a fost încredințat. Intr'o cuvîntare ținută de curînd, M. S. Regele Carol al II-lea a declarat că-i datorează profesorului Său, Murgoci, mult din formația Sa sufletească, acele sentimente de dragoste de țară și neam, de care așa de generos Ii este plină inima. Este în această spontană mărturisire, pornită dela un loc atît de înalt, omagiul cel mai mișcător și plin de autoritate pe care judecata suverană a Istoriei îl aduce marelui om de știință și de inimă, care a fost neuitatul nostru coleg și prieten Gh. Munteanu-Murgoci.

CONSTANTIN KIRIȚESCU

ZIUA DE AZI

Genele serii se lasă ușor
Pe ochii albaștri ai zilei de azi...
Umbrele genelor — odihnitor —
Pogoară pe-al zilei obraz...

Pasări de umbră se-adună din sbor
Pe umerii goi ai zilei de azi.
Speriați acuma din jocul lor,
Fug porumbeii albi de amiazi.

Tu ai fost bună... nici-un necaz
Spre mine astăzi n'ai abătut.
Tu ai fost bună, ziuă de azi,
Dă-mi mîna albă să ți-o sărut...

TUDOR MĂINESCU

CÎND MIRONA NU POATE SĂ DOARMĂ

Nu latră niciun cîine, nu s'a trezit niciun cocoș. Aleea e albă înțepenită în noapte ca și luna. Pe jos zăpada tace ca un covor de vată. Ceasul a stat de mult.

Umblu prin odaie ca să-mi aud pașii. Dar sunt desculță, nu știu de cînd, și fără să vreau mă pomenesc mergînd pe vîrfuri. Iată-l pe Andrei la 4 ani. Gazda mea îl ține pe genunchi, dar cu mai multă grijă să nu mototolească ondulațiile egale ale rochiei de mătase înfoiată decît să nu alunece băiatul. Parcă nu atinge scaunul. Tatăl („bietu Gicu''), țeapăn, mic și lat, un masiv aproape pătrat, ține o mînă ca de lemn pe umărul, țeapăn și el, al Valeriței, gazda mea. Tabloul e încadrat într'o ramă de catifea roșie cu o margine încrețită de bronz pe dinăuntru.

Incerc iar și mi-e cu neputință să-l văd pe acest Andrei cu obrajii umflați și bozumflați, cu ochii somnoroși sub bretonul ca mătasa de porumb, fetiță pierdută într'o rochiță cu volane scrobite, transformat în bărbatul a cărei voce o aud zilnic vorbind în hall cu fetele la telefon. Din dialogul tăiat în două, urmăresc cum minte pe unele și cum îl necăjește alta pe el.

Faptul că am ridicat eu de cîteva ori receptorul, a deslănțuit o mulțime de neliniști trecute în zeci de întrebări, pe care le-am presupus din răspunsurile lui: „o voce de femeie? Mama... servitoarea. Nu? Ah, da. Las că'ți explic. Nu dragă. Mică. Mai curînd brună. Nu, mi-a spus mama. Dacă-ți spun că n'am văzut-o. Nicio grije. Nu știu. Scrie toată ziua. Știu dela mama. O piesă de teatru, se pare.

Alte ori cînd sună telefonul o aud pe Cucoana Valerița: Nu-i acasă dudue..., (apoi crăpînd ușa mea) ba e, dar studiază un proces. Vezi că el mai are și alte treburi. Că de cînd a murit bietu Gicu...

Andrei vorbește, totdeauna puțin plictisit, părînd preocupat de altceva. Pentru fetele care îl cheamă, orizontul pare că începe și se isprăvește cu Andrei, ca pentru acei copii pentru care nu mai există pe lume nimic atunci cînd se joacă cu degetele dela piciorușul gol.

Cucoana Valerița, gazda mea, e o femeie înaltă, uscată, fără o vîrstă ușor de știut. Umblă cernită tot timpul și are părul negru vopsit, potrivit puțin cu fierul. Cînd spune „bietu Gicu", strînge din buze automat, adică le viră înăuntru, lățindu-și mult gura, închide ochii, și vocea i se îneacă într'un fel de plînset scurt, fără lacrimi, o imitație de plîns făcut din cîteva sughițuri: „mă ondulez în fiecare zi..., e un obiceiu rămas de pe vremea cînd trăia bietu Gicu, așa-i plăcea lui". Apoi brusc, neașteptat, revine la vocea obișnuită, fără nicio trecere, de parcă nu ar fi plîns în vieața ei: „Să fii gata totdeauna, zicea, că nu se știe, poate pică un om străin în casă, îmi place să fii îngrijită. Și cu pudră îi plăcea să dau — puțină, cît să nu lucească nasul, cu roșu să nu te prind zicea". Gazda mea strînge iar gura ca oamenii care nu au dinți, coboară pleoapele, înmoaie vocea: „că bietu Gicu era blînd, pîinea lui Dumnezeu", apoi dintr'odată deschizînd ochii mari, își reia vocea obișnuită, dînd din cap: „Andrei nu-i seamănă de loc, îndărătnic și sec".

In camera asta mobilată în care trăiesc de cînd „am fugit" din casa părintească (așa se spune), am trăit clipe pline, scotocind, prin întîmplări, peisage și chipuri trecute. Din nefericire gazda mea se plictisește mai des decît mine, și atunci intră aici „să mai puie un lemn pe foc" și să mai stea de vorbă despre „bietu Gicu răposatul".

Cucoana Valerița își petrece timpul făcînd economii și socoteli. Atenția îi este mai ales adunată în jurul risipei de apă. Dar iubește florile; are zeci de ghivece pe care le udă de două ori pe zi. Cred că atunci cînd aude apa curgînd, socotește cîte picături se fură florilor ei, și pînă la urmă nimic n'o poate împiedeca să spuie: „Andrei, ce faci cu apa, Didino, închide robinetul bine", sau mie, mai domol: „Domnișoară Mirona, ai nevoie de apă? Viu numai decît s'o deschid..., am închis-o că prea se prăpădește, și e atîta nevoie la flori — (pe neașteptate o aud plîngînd cu sughițuri): cînd trăia bietu Gicu nu făceam atîta economie..., apoi cu vocea rece, îmbufnată: dar acum, în grija lui Andrei... secu, hoțomanu, ciobanu dela oi...".

Lampa care atîrnă în mijlocul plafonului aici deasupra mesei avea trei becuri. A scos în prima zi cînd m'am mutat două din ele să nu le aprind pe toate; într'alta, l-a schimbat, și pe cel rămas: vă ajunge unul mai slab, Domnișoară Mirona, am văzut că mai mult îl întrebuințați pe cel de lîngă divan. Dar într'o zi l-a scos și pe cel de lîngă divan: „că tot scriți tot timpul la masa din mijloc".

Nu știu cît e ceasul, nici ce zi este, nici în cîte ale lunii avem. Nu știu de cîtă vreme stau iar aici la masă și aștept — o mișcare, un zgomot, ceva ce ar întrerupe această tăcere mare, egală, în care nu se întîmplă nimic.

Din cînd în cînd îmi place să ascult liniștea, peste care parcă domnesc. Alte ori mi-e frică de ea..., mi se pare adîncă, nesigură, ca un fund de ocean. Dar numai decît mă agăț de imagini trecute.

Adevărata singurătate, singurul fel de orbire care mă sperie, ar fi uitarea a tot ce am trăit; ași socoti-o la fel cu moartea și n'ași putea s'o îndur...

Dacă ași ști că alături doarme ca de obiceiu gazda, poate că ași putea dormi. Dar azi de dimineață a plecat la Ploiești. Mai e în casă Andrei. Nu l-am văzut niciodată, dar știu că e o ușă în baie pe unde se poate intra în camera lui și dacă ași fi în primejdie și ași striga, ar veni.

Caut uneori să-mi închipui că în odaia aceea trăiește Ștefan Milarez...., că dacă ași bate la ușă, mi-ar deschide el... Nu l-am văzut de atunci cînd era cald de nesuferit; ziua asfaltul se înmuia, dar seara Bucureștiul era tot îmbibat de miros de tei. De pe terasa camerei lui, printre tei, Biserica Visarion ieșea din pămînt, imensă, neagră, pe fundul de cobalt, luminat de calea lactee.

Ștefan Milarez stătea lîngă mine încărcat parcă de prea multe gînduri, de o intreagă vieață de care nu știam nimic. Am ridicat privirea către el cu o rugăminte mută, dar atît de puternică încît a tresărit puțin:

— Ochii tăi îmi amintesc povestea acelei căprioare împușcate care se spune că a avut o privire atît de tristă încît vînătorul n'a mai putut s'o uite și s'a lăsat pe veci de vînat. De sigur că nu era numai tristă privirea căprioarei, ci că a ta acum, micuța mea Mirona, cu toate nedumeririle din lume în ei. Dar eu nu ți-am făcut niciun rău, nu-i așa? Spune, ce ai vrea să știi.

— Tot.

— Im place cînd te uiți la mine, fiindcă întinzi gîtul atît de mult încît buza de jos n'o mai atinge pe cealaltă și dinții cei doi de sus din mijloc ies la iveală pe neașteptate și parcă întreabă și ei odată cu ochii. Mi-a înconjurat spatele cu brațul și m'a lipit de el toată: Ei hai spune de unde să încep.

— Dela început.

— E drumul prea lung.

— Atunci la întîmplare, de unde vrei...

A ridicat brațul de pe umărul meu și l'a proptit paralel cu celălalt pe balustrada terasei, ca un om care se pregătește să vorbească la bară. Umerii ridicați acum îl făceau și mai înalt. Stătea față în față cu noaptea, mare, liniștit și sigur de el ca și ea. Hainele aveau nuanța argintie a părului și a dîrelor lăptoase de stele pe cer. Eu devenisem parcă mai mică, mai stingheră acolo lîngă el.

— Bun, uite am găsit... Eram la Paris, însurat de un an și pe cale de a lua doctoratul în drept. Nevastă-mea mă tot îndemnase zile și nopți în șir să luăm un apartament, cît de mic... se plictisise de odăi mobilate. Și pînă la capăt am făcut cum a vrut. Dar bani pentru mobilă, bineînțeles nu aveam... Imi amintesc că am intrat în odaia goală și am pus într'un colț cîteva geamantane și într'altul umbrela de ploaie deschisă. Ședeam pe o valiză și ne uitam la umbrelă, fără să știm ce avem de făcut și fiindcă totuși pînă la capăt

nu ne-am putut hotărî să dormim pe parchet, ne-am dus la hotel. A doua zi am descoperit peste drum de casa noastră un negustor care furnisa unui teatru de cartier decoruri. Şi omul înduioşat de cît eram de săraci şi de tineri, s'a învoit să ne împrumute mobilele de care el n'avea nevoie decît treptat în măsura necesităţii programului de teatru. Şi aşa se întîmplă că plecam dimineaţa de acasă, lăsînd mansarda sărăcăcioasă din „Raţa sălbatică" şi seara cînd mă înapoiam, mă pomeneam în dormitorul Mariei Antoanetta, numai gobelin, oglindă şi aur. Intr'o noapte dormeam în Azilul de noapte a lui Gorki, într'alta, în patul somptuos al Ladiei Macbeth, visam mîini însîngerate... Şi mi-era frică să nu mă trezesc într'o zi pe masa de operaţie a doctorului Knock...".

Ştefan se plimba acum pe terasă, întinerit şi vesel. Obrazul îi rîdea, ochii îi luceau; şi oprindu-se în faţa mea (ca între bărbaţi): „... bine de tot am dormit în actul doi din Veninul lui Bernstein... Ştii, mobila principală e patul... Inţelegi că binefăcătorul nostru decîteori avea nevoie de un decor îl ridica fără sfială, chiar în lipsa noastră, luînd cheia dela portar, şi aducea, altul care nu-i trebuia. (Cu gesturi largi, nespus de amuzat şi declamînd): In felul ăsta săream clasele sociale, secolele, aşa dela o zi la alta, în sus şi în jos, de nu mai ştiam mergînd pe stradă din ce lume şi din ce epocă făceam parte...".

Zeci de întrebări îmi apăreau deodată împleticite, grăbite să capete răspuns. El nu vedea nimic. Parcă nici nu eram acolo, atît de senin zîmbea trecutului şi fără ca eu să stărui, şi-a urmat povestirea, plimbîndu-se cu paşi mari.

„Odată am fost poftit de un prieten la Château Thierry... şi cînd m'am întors, am găsit în mijlocul odăii goale, în plină noapte, un coşciug. La căpătîi ardeau lumînări.. Alături sforăia cu capul ascuns în piept o femeie bătrînă". Ştefan se opreşte în faţa mea şi cu vocea scăzută misterioasă, vrînd să-mi capteze întreaga atenţie: „închipueşte-ţi în toiul nopţii, o cameră goală, în care ard lumînări lîngă un sicriu.

„Am crezut că am greşit casa, şi mai ales am vrut să cred... Am ieşi în stradă. M'am uitat la casa mea încăodată şi am intrat din nou, am recunoscut vestibulul, umbrela şi o pălărie veche a mea pe cuier. Am luat pălăria şi m'am uitat înăuntru. Erau iniţialele mele. Inebunit am intrat iar în odaie. Acelaşi tablou halucinant. Un sicriu în mijlocul odăii şi lumînări la căpătîi".

Imi ţiu respiraţia. Ştefan mă priveşte, îşi dă seama că efectul povestirii asupra mea e tare, dar vrea să-l prelungească. Işi aprinde liniştit o ţigară şi se aşează pe fotoliul de pai în faţa mea.

„Uite ce se întâmplase: intr'una din zilele în care lipsisem, portarul i-a spus nevesti-mi că o pofteşte proprietăreasa, şi a adăugat, dînd compătimitor din cap (ţinea la noi, că eram tineri şi tare săraci): „vedeţi, v'am tot spus să plătiţi chiria; în fiecare zi v'am rugat, să aveţi grije să n'ajungeţi să vă cheme... că atunci cînd doreşte dumneaei să vorbească personal, nu-i vesel de loc".

Biata nevastă-mea mi-a povestit cum s'a dus, îndoită din spate de spaimă, şi gata să închidă ochii şi să-şi astupe urechile. Cînd colo a fost poftită cu o voce mieroasă să ia loc, a fost întrebată de sănătate, apoi: „îmi face plăcere să vă cunosc. Cum sunteţi mulţumiţi de apartament... Ştiu, e greu cu chiria. Dar nu-i nimic... Sunteţi tineri... Uite, aş avea o rugăminte... Să faceţi o pomană... S'a prăpădit la spital o chiriaşă a mea dela etajul 3 şi-i greu s'o ducă acasă tocmai acolo sus, să-i facă slujba, şi apoi are copii... ne-am gîndit s'o ducem la dv., că staţi la parter, şi tot n'aveţi mobilă... Am auzit că împrumutaţi decoruri de teatru... şi soţul dv. tot e plecat... Femeea a cerut cu limbă de moarte să i se facă slujba acasă...".

Ştefan Milarez, vorbea de toate astea cu acea însufleţire cu care se povestesc întîmplări din ajun: „Restul e uşor de priceput. Numai că eu, domnul soţ, m'am întors pe neaşteptate acasă cu o zi mai de vreme decît hotărîsem. Nevastă-mea dormea la o prietenă, iar în casa noastră, noaptea, am găsit o femee moartă în sicriu, lumînări aprinse şi o babă care sforăia".

Ştefan s'a întors către mine, zîmbind la amintirea babei şi, căpătînd masca lui obişnuită, mi-a mîngîiat părul cu o privire ironică şi duioasă care mă întreba ca pe un copil: ei, ţi-a plăcut povestea ?...

Mă simţeam plutind cu inima strînsă, între adevăr şi basm fără să ştiu ce să cred, iar Ştefan Milarez îmi apărea şi mai străin ca înainte. Inţelegeam dintr'odată cît de lung şi întortochiat e acel lanţ de aduceri aminte, unde fiecare verigă este însuşi Ştefan într'o anume clipă, cu tot ce fusese vieaţa lui pînă atunci... să cunosc toate verigele astea îmi apărea tot atît de nebunesc cît ar fi fost să vreau să desfac un rîu în picăturile de ploaie din care a fost făcut şi în cele ale pîraielor eşite lui în cale.

Cînd am ridicat ochii ca să-l privesc din nou, nu mai era lîngă mine. In faţa mea, printre tei, se ridica iar pe cerul luminos biserica Visarion, masivă şi neagră. Şi parcă nu eu plecasem împinsă de gînduri, ci ea dispăruse cu teii din faţă şi se întorcea acum cu toată aroma nopţii să-mi spuie că am visat.

— Jazz la Savoy, la Londra, îţi place?... Am să iau un Wisky... Dumneata o vişinată, sau o bomboană, că eşti fetiţă mică. Nu?

Aşi fi vrut să oprească radio-ul, dar n'am îndrăsnit să spun. Dacă au fost tineri săraci fără mobilă în casă, înseamnă că s'au iubit foarte mult, îmi repetam mereu. Am spus:

— Vreau să plec...

— Pare'ai fi linia în zig-zag care sparge cerul şi vesteşte furtuna. Aşa, pe neaşteptate (şi încruntat). Ce înseamnă asta: „plec".
De ce?

Ştiam că-i însurat Ştefan Milarez... dar în fotografia de pe birou, doamna aceea de patruzeci ani, gravă sub pălăria ei mică de pene, aducînd puţin cu mama şi cu toate prietenele ei partenere de

„gare au coeur", nu mi se părea o rivală... Dar acum vedeam în ea fata cu care a împărțit bucurii, emoții și lipsuri... Tresăriseră împreună cînd portarul venea să le ceară chiria, împreună îi zîmbeau cerîndu-i să-i mai lase. Camera acea, în care n'avuseseră mijloace să puie o masă și un pat, răsunase de rîsul lor tînăr, ori de cîte ori venind acasă găseau decorul schimbat. Ce cautam eu între aceste suflete călite laolaltă de vieață.

Am hotărît să plec să nu-l mai revăd pe Ștefan; vroiam să fug, să simt cît mai curînd la picioare tăblia rece a patului care-mi rămăsese prea scurt și totul să înceapă a doua zi dela început, ca și cînd nu l-aș fi întîlnit pe acest om niciodată.

— Ții minte cum ne-am cunoscut în tren, Mirona?

*
*   *

Un an mai tărziu, în vacanța de vară, citind în ziar că s'a reîntors în țară, am căutat iar să-l văd.

Gropița în mijlocul bărbiei, nasul în vînt, ochii vioi, ironici, adesea, protectori cîte odată, iar alte ori de-o limpezime rece, absentă, mă surprindeau ca întîia dată. Ridurile de lîngă tîmple i le uitasem, ca și toate mișcările obrazului, și strîngerea buzelor din cînd în cînd, și toată oboseala aceea, stăpînită de un zîmbet care-i strâmba gura hazliu. Țineam minte că are părul aproape alb, obrazul lucios, negru, cu ochi mici albaștri și că e mare și că mă urcam pe vîrfuri și întindeam gîtul complet, ca să-l ascult cînd îmi vorbea. Cînd mi-a deschis ușa, mi-a spus: „ai mai crescut". Eu m'am gîndit: a mai îmbătrînit și grăbit i-am privit părul, ochii și umerii lați, i-am căutat mîinile, să-l regăsesc așa cum îl avusesem în gînd, de atîtea ori...

Dar după 10 minute am fost nevoiți să plecăm fiindcă avea o întîlnire de mare însemnătate. Apoi, într'o seară am luat masa împreună. Nu m'a întrebat nimic și nu a știut că pentru a-l vedea a trebuit să plec dela părinți, de acasă și să caut cameră mobilată a doua zi.

Tîrziu, ne-am așezat pe o bancă, în fața Facultății de Drept ca doi studenți. Mă lipeam de el plină de tinerețe și elan, el mă mîngîia cu o privire care înțelegea cîtă amărăciune, rătăcire și neputință înseamnă această tinerețe, cît de mult ceream eu vieții și cît de puțin voiu căpăta, cît de mult îl doresc și cum nu poate face nimic pentru mine. De ce nu poate face nimic, nu mi-a spus.

Era numit acum ministru la Ankara. Pleca a doua zi. I-am vorbit de piesa de teatru pe care o scriam, cu însuflețire, pentru ca să nu-i spun atîtea alte lucruri care se adunaseră în grămadă prea mare și care acum răbufneau.

— O să te urmăresc cu interes, de departe, spunea Ștefan Milarez. Ași vrea să ai succes, să-ți ajungă numele cît mai des pe acolo pe unde am să fiu.

La tot succesul din lume ași fi renunțat pentru a dormi toate nopțile vieții mele pe pieptul acela de lîngă mine, pentru a mă trezi sub ochii lui albaștri pe care știam că tot cerul din lume nu-i va înlocui. Dar fiindcă singura punte de legătură pe care o vedeam posibilă între noi, era răsunetul numelui meu ajungînd pînă la el, am cerut nopții care pîlpîia deasupra mea să-mi dea energia, hotărîrea bărbătească de a scrie, să fiu dintre cei a căror voință face pîrtie sigură în viață, cu sacrificiul tuturor bucuriilor mici și a acelui rost simplu, bun și firesc pentru o femeie.

A căzut o stea, parcă în semn că cerul m'a auzit și mi-a primit rugămintea. Inima îmi svîcnea acum de alt elan, alt soiu de aripi mă ridicau, mă depărtau de ceilalți oameni, de Ștefan, și de mine. Puteri hipnotice mă împingeau spre un țel neomenesc, de o strălucire rece, pe care încercam s'o descifrez în adîncimea nopții. Vocea lui venea de departe:

— Ești un lucru frumos, Mirona. Te înțeleg mai mult decît crezi. Nu-mi plac vorbele mari, prefer să spun mai puțin, decît să depășesc ce simt: și cîntăresc mult tot ce spun. Sunt trei ani, nu? de cînd te-am întîlnit în tren. Parcă-ți văd mîinile lipite pe geam... Nici o altă imagine nu mi-a intrat în suflet de atunci. M'am gîndit la tine, mai des decît crezi. Apoi a schimbat repede vorba, de parcă spusese prea mult: Mi-ar plăcea să-ți văd fotografia, Mirona, într'o bună zi, deschizînd un ziar, și să știu numai eu, că această mare personalitate am descoperit-o într'o fetiță cu ochii îndrăgostiți de mine. Numai din întîmplare, de mine, nu?

Mă simțeam rămasă pe țărm, în timp ce o punte se ridica și în mulțimea de necunoscuți ce se îndepărta ochii lui Ștefan Milarez, plini de duioșie abea reținută, întrebau: „Numai din întîmplare, nu?".

Apoi l-am simțit iar aproape. Mîna aceea mare, pe care întîia dată am văzut-o întinsă pe fereastra unui tren, înainte de a-l fi văzut pe el, îmi cuprindea creștetul capului tot, dar vocea îl îndepărta iar: Mai există și altceva pe lume decît nopți înstelate, decît miros de tei. Datorie, muncă și renunțări multe... N'am vorbit niciodată despre toate astea; vorbele devalorizează. Și apoi se întîmplă că-mi iubesc țara, micuța mea Mirona... Și în timp de pace e parcă mai greu s'o servești...

Dar la toate astea nu trebue să mă mai gîndesc.

Tăcerea din jurul meu mi se pare dintr'odată prea deasă, prea întinsă. Ascult cu încordare în nădejdea că un zgomot cît de îndepărtat va pătrunde pînă la mine. Ași vrea o spărtură cît de mică în liniștea asta fără orizont. Dar viața parcă a înghețat în jurul meu. Cred că numai lipsa desăvîrșită de zgomot dă lucrurilor această imobilitate de moarte. De ce nu o fi niciun greere în casa asta. Neobosit, încăpățînat era cel dela noi de acasă, și de sigur bătrîn. Și mai era unul, pe care-l credeam nevasta celuilalt. Ce rău se certau uneori, ce lung discutau, controverse de un singur cuvînt, numai

de două litere: „tr...", dar cu cîte nuanţe, de parcă se isbeau mereu cu altă putere de alt metal.

Acasă la noi trosneau lemnele în sobă pînă tîrziu (numai în salon cîrdîiai) şi mobila trosnea uneori de mi se părea că sub lemnul lustruit sufletele foştilor copaci se vaetă, ca în nu ştiu care basm. Şi aveam două ceasuri: pendula din odaia părinţilor şi deşteptătorul de lîngă patul meu. Cel dintîiu greoi şi leneş, celălalt agitat, repezit, vrînd parcă să prindă tic-tacul pendulei, întrecîndu-l şi rămînînd în urmă din nou, fără să-l prindă vreodată, aşa cum sforăitul mamei nu-l putea niciodată ajunge din urmă pe al tatii. Mi se părea că numai dacă aşi putea potrivi aceste patru ritmuri şi dacă aşi suprapune sporovăiala celor doi greeri aşi putea adormi...

Niciun claxon de maşină nu se aude. Nici cel mai îndepărtat uruit de tramvai. Casa e în fundul unei alei care dă într'o stradă neumblată, de parcă nu ar fi un colţ din Bucureşti. „Dela Rond, numai-decît, mi-a spus Adina, ş'apoi are telefon, asta-i mai important decît să stai în centru". Eram desgustată, ca de o mîncare în care ai găsit un fir de păr, de toate camerele mobilate pe care le văzusem în aceeaşi zi. Intr'un loc despre care în ziar scria: „Tot confortul modern, calorifer, telefon, baie", se înşirau pe un coridor lung vreo cinci odăi deoparte şi vreo cinci de alta. Un violent miros de ceapă prăjită m'a întîmpinat. Gazda mirosea la fel. Cînd a sunat telefonul, s'au repezit dintr'odată mai multe chiriaşe, nepieptănate cu pleoapele umflate de somn. Era ora prînzului.

— „Aveţi nevoie de odae şi după masă?" m'a întrebat gazda, cu ochi bulbucaţi. N'am priceput. „Vreau să spun poate aveţi serviciu după prînz".

— Nu n'am.

— Fiindcă, a continuat dînsa, puţin încurcată, sora mea dela Cîmpina vine uneori aici după masă şi pleacă seara... şi n'are unde să se odihnească... că eu am închiriat tot... Acum dorm în baie... A, n'aţi văzut baia... e tocmai în fund... dar încă n'am strîns aşternutul.

Am zîmbit tot timpul, şi, domol:

— Să mă mai gîndesc, doamnă.

— Dar ce tînără eşti, duduiţă, s'ar zice o fată de şcoală. Studentă?

*
* *

Aici cucoana Valeriţa m'a întrebat la fel, cîţi ani am.

— Douăzeci şi trei.

— Nu v'aşi da mai mult de 16. N'aveţi părinţi în Bucureşti?

— Ba da...

Tăcerea s'a lăsat grea peste tăcerea odăii. Nu ştiu la ce s'a gîndit gazda mea, eu mi-am amintit iar de întîlnirea în tren cu Ştefan Milarez.

Mi-a plăcut de cum am intrat. Aleia asta albă tăcută, casele ca nişte cuburi mari, albe, egale, clădite de sigur cam în acelaşi timp, lemnele orînduite gospodăreşte în toate curţile la fel.

— Alţi chiriaşi nu mai sunt?

— Nu. Inchiriez sufrageria, că tot nu mai primesc musafiri, şi deodată plîngînd: de cînd a murit bietu Gicu, răposatul soţu meu... apoi cu totul înseninată: Băiatul primeşte la el, nici nu-l vezi cînd vine şi cînd pleacă. Are odae în dos; şi încet ca o taină, vorbind de Andrei, ca de un nebun: şi-a pus mobilă modernă, fanteziuri de ale lui (plînge)... „dacă trăia bietul Gicu, nu îndrăznea" (şi iar dintr'odată, senină): de mine puţin îi pasă. Eu ziua stau mai mult „la muşama" (zîmbind unor vremuri mai bune), aşa spunea Andrei cînd era mic sufrageriei de toate zilele, că-i cu muşama pe jos şi aşa a rămas. Cînd trăia bietul Gicu (iar plînge) primeam de două, trei ori pe an, musafiri aici la masă (nu mai plîge şi pe un ton sec): acum, nimic!

M'am uitat bine în jurul meu: vestibulul gen marchiză, cu romburi de sticlă albastră şi roşie, în stînga sufrageria „a bună" care e acum odaia mea, în dreapta dormitorul gazdei, la mijloc hall-ul cu mesuţa de telefon, din hall o uşă spre baie, din baie altă uşă dă în restul casei pe care nu îl ştiu. Gazda mea a plecat azi la Ploieşti, la o prietenă, fostă colegă la şcoala profesională, „să-şi croiască o rochiţă şi să mai stea de vorbă (strîngînd ochii şi gura, cu vocea înecată) că de cînd a murit bietu Gicu... (apoi, brusc, cu supărare, fără nici-o urmă de melancolie) lui Andrei nu-i mai aud gura de cît cînd vorbeşte cu *matracucele* la telefon. (Amuzată şi cu o privire de complicitate) trag şi eu cu urechea. (Nenorocita dă din cap şi cu sughiţuri care înlocuiesc lacrimile) atîta distracţie mai am, de cînd a murit bietu Gicu...

*
* *

Tăcerea creşte mereu. Mai pot nădăjdui să se întoarcă cineva în alee aici, cu maşina? Casele au geamurile negre de întunericul dinăuntru. Nu veghează decît pereţii albi, muţi, şi copacii tineri goi.

Imi amintesc nu ştiu de ce, de o casă care a existat poate (care a existat sigur în închipuirea mea). După ce mama mă săruta uşor, ridica plasa patului cu îngeraşi pictaţi şi pleca liniştită. Aşteptam cîteva clipe; şi în serile în care aveam musafiri şi era în salon gălăgie, dădeam jos plasa şi porneam în aventură, până la acel perete al odăii mele, comun cu o casă de care nu ştiam precis nimic... nici măcar pe unde e intrarea. Cineva cînta la pian mai tot timpul. Iar cînd nu cînta, casa tăcea, aşa cum nicio altă casă din lume nu tace. Aşa cum tace odaia asta acum. Nicio mişcare nu se auzea. Eram sigură că e o casă părăsită, cu uşi şi ferestre înăbuşite din nebăgare de seamă de casele mari care se zidiseră pe atunci în jurul ei, şi că la pian a rămas o fetiţă, uitată, care nu se mai poate mişca din cauza

beznei și care cîntă mereu ca să nu audă tăcerea dimprejur. Avea, îmi închipuiam, ochii acoperiți totdeauna de pleoape, ca și statuile și coadele albite de frică, parcă erau de beteală împletită, lungi pînă la pămînt și mîinile ei albe străvezii alunecau, în mintea mea, pe clapele lăptoase....

Imi vine în minte acum băcănia lui madam Abțibild (așa îi spunea toată lumea). Era o mică, foarte mică dughiană, dar „marfa", cum spunea madam Abțibild, cu un fel de religiozitate, era totdeauna proaspătă. „Și creioanele sunt proaspete, tot e proaspăt, cumpăr puțină marfă și bună, ca să se vîndă repede, să iau alta — proaspătă".

Creioane, pachete de ciocolată, abțibilduri, rulouri de pistil, tabachere — care aveau pe capacul pictat cucoane numai în cămășuțe, ciorapi și jartiere, borcane cu acadele colorate și — ceea ce mă încînta mai ales erau sacii umflați cu vopsea: cărămiziu dulce, albastru amețitor, verde în care mi se îneca privirea. Mi-ar fi plăcut mai mult ca orice pe lume să vîr eu lopățica în vopsea și să servesc clienții. Și în sacul cu aur (așa spuneam în gînd celui cu mălai) mi-ar fi plăcut să vîr lopata, și în cel cu orez, dar nu atît de mult ca în sacii de vopsea. Lada cu cărbuni mă speria puțin; mai ales seara căutam s'o ocolesc, fiindcă-mi închipuiam că sunt mici draci care noaptea încep să umble prin prăvălie, scormonesc borcanele cu acadele și se joacă în sacii de vopsea, ca vara copiii în nisip.

Odaia din fund în care trăia M-me Abțibild cu fata ei, am zărit-o o singură dată, prin ușa întredeschisă; și n'am putut vedea mai mult decît un pat uriaș pe care se ridica o întreagă arhitectură de perne bine netezite sub o cuvertură cu ochiuri mari croșetate, prin care apărea alta de mătase lucioasă, ca o oglindă verde. Dar toată lumea știa că M-me Abțibild are pian, și o fată care știa franceza și pianul. Cînd vorbea despre fata ei, M-me Abțibild, nu-i spunea niciodată pe nume, ci deschizînd gura mare la fiecare silabă, rostea cu importanță: Domnișoara Mea.

Oare camera aceea din care nu se putea ieși în stradă altfel decît prin băcănie, nu avea un perete comun cu odaia mea, acel perete magic la care ascultam noaptea pînă ce-mi amorțeau picioarele cum se tîngue la pian, în închipuirea mea o fetiță cu coade de argint... „Chiar dacă ai fi într'o închisoare ale cărei ziduri ar înăbuși toate zgomotele lumii, nu ți-ar rămîne oare închipuirea ta, această regală bogăție, această comoară de amintiri"... Unde am citit asta... cred că în Rilke, scrisori către un tînăr poet...

Ași vrea să adorm și într'o clipă să mă trezesc să văd soarele în odaie și o flașnetă să cînte în fața ferestrei, în aleie, aici. Și telefonul să sune și cineva să întrebe de mine...

Dacă nu rămîneam o noapte la Viena. Dacă nu ieșeam în aceeași clipă pe culoarul vagonului. Dacă nu puneam mîinile pe geam lîngă ale lui. Pe geam, lîngă mîinile mele am văzut niște mîini enorme,

cum sunt uneori o gheată sau un creion făcute pentru reclamă. Am ridicat capul să văd cui aparțin. I se potriveau. Era neobișnuit de mare și el. Numai atît mi s'a părut la început, mare, și cu părul aproape alb. Privea pe fereastră. Mi-am apropiat mîinile de ale lui, apoi le-am mutat puțin mai jos. Voiam să înceapă exact din același punct, pentru ca să văd dacă sunt de două ori mai mari ca ale mele.

— Sunt tocmai de două ori mai mari, mi-a spus o voce, puțin declamatorie, cu accente totdeodată de ironie și de blîndețe.

Avea ochi albaștri mici, de o limpezime nepotrivită cu vocea și cu obrazul brăzdat. M'a întrebat afectuos cîți ani am, așa cum se întreabă copiii. Indignată, îndreptîndu-mi bine umerii (îmi luasem doară bacalaureatul în acea vară), am răspuns:

— Nouăsprezece.

— Adevărat? Gura i s'a strîns amuzată, tot ca și cînd ar fi vorbit unui copil, dar ochii măriți puțin, păreau cu sinceritate surprinși.

— Da, adevărat. Cred că nu mai e nădejde să cresc.

— A, s'au văzut totuși cazuri.

— S'ar zice că sunteți medic.

— Sunt.

— De copii?

— Nu, de femei.

Am roșit și la gîndul că roșesc am roșit și mai tare.

Abia în vagonul restaurant, în timpul mesei, mi-a spus că a glumit. Era pe atunci consilier de legație. Tot ce spuneam îl amuza, îl nedumerea, îi plăcea, și eu vorbeam într'una, rîdeam, așa cum nu-mi era deloc felul, și mereu, cu un gest nervos ca al băieților tineri care-și potrivesc fără rost nodul cravatei, îmi dădeam peste cap părul care îmi cădea peste obraji. Mi-era cald. Cel dintîiu pahar de vin l-am dat pe gît, fiindcă îmi era sete, sau poate fiindcă nu voiam să se vadă că nu-mi place vinul. Privirea lui ironică m'a îmbiat să dau pe gît dintr'odată al doilea și al treilea pahar. Casa noastră cu mobilele mai țepene ca în alte case (probabil de frica mamei) — era departe în fundul unei grădini cu trei ronduri egale, în care și florile parcă tot de frică răsăreau. Trenul înainta în beznă, ca fugărit din urmă, punînd drum din ce în ce mai mare între mine și tot ce fusese pînă atunci.

Ii plăceam lui Ștefan Milarez, era limpede. După felul cum căuta să-mi atingă mîna, cînd mă servea la masă, după căldura cu care a spus: Parcă ai fi o mică geishă, — sau: mie mi-ar plăcea să te întorci la București, chiar acum, la prima stație, să te știu lîngă mama.

— N'o cunoașteți pe mama! A rîs. Și după asta a spus:

— Parcă ai fi un cărbune sub care mocnește focul. Uite, obrajii au și început să se încingă. Nu m'ași mira ca părul d-tale negru

să devină dintr'odată roșu... Dar să știi că gura nu se potrivește cu părul și cu ochii. Ai o gură de fetiță blondă, parcă ar fi două petale roze, dezorientate.

In amețeala vinului, în atingerea dintre privirea lui și a mea am simțit cum mă desleg de acea veche tortură care-mi înțepenise voia bună timp de zece ani. Da, — îmi aminteam limpede... Aveam 9 ani, atunci cînd în Cișmigiu, lîngă acel mic restaurant în formă de trunchiu de copac, despre care eu credeam că-i copac adevărat și că altădată s'au adăpostit în scorbura lui multe familii de pitici, s'au oprit două doamne, care au întrebat-o pe „Fräulein", dacă nu sunt eu fetița Doamnei Runcu... Apoi le-am auzit vorbind între ele, și deși nu știam încă să vorbesc franțuzește, am înțeles: —Elle est presque laide la petite. — Oui, c'est domage, elle ressemble à son père. Apoi s'au îndepărtat liniștite. Una își răsucea pe umăr o umbreluță albastră, cealaltă trăgea după dînsa un cîine pekinez. In urma lor a rămas o dîră de parfum. Eu am rămas fără încredere în mine.

— La ce te gîndești, m'a întrebat iar, cu accente autoritare, îndepărtate și calde totdeodată, Ștefan Milarez. Am cerut încă un pahar de vin ca să-l pot privi în ochi fără sfială.

Nu i-am știut numele decît a doua zi, cînd trenul alerga cu o cadență nouă, mai sprintenă ca în ajun și Tirolul rămînea în urmă, cu căsuțele ieșite din noapte, curate, gătite, de parcă aveau și ele să joace cu fetele la horă, în Duminica aceea. Cea mai însorită Duminică din viața mea.

Nici acum nu înțeleg cum am rămas la Viena. Itinerariul meu dela București pînă la Paris, direct, fusese hotărît pînă în cele din urmă amănunte. Aveam însemnată și clipa în care trebuia să mă uit pe fereastră, ca să văd un peisagiu care îi plăcuse mamei în călătoria de nuntă, tatei odată cînd plecase în străinătate pentru operația de ulcer, de care am auzit vorbindu-se atîta, și lui tanti Marie, care a călătorit și ea pînă în Elveția, unde trebuia să aibă loc o vedere cu un doctor, care pînă ce a ajuns ea acolo s'a logodit cu alta (tanti Marie, jignită, nu s'a mai măritat).

Dar acest itinerar tocmai fiindcă era atît de amănunțit mă scotea din sărite. De o parte și de alta a drumului mi se părea că văd mereu succedîndu-se ca obsesia unei închisori, gratiile vieții mele de pînă atunci. Ultima dată cînd am mai văzut batista mamei fîlfiind în zare, mi s'a părut că nu-i un semn de pace, ci tot o amenințare: „bagă de seamă... știi că nu ai voie".

Dacă rămîneam o zi la Viena, mă încredințam că sunt liberă în sfîrșit, mare, că pot face ce vreau. Și apoi țineam atît de mult să văd un spectacol în regia lui Reinhardt. Mă văd intrînd pe rînd în trei cafenele (fiindcă la niciun spectacol n'am mai găsit bilete) cu mîinile înfipte bine în buzunarele trench-ului, ca să pășesc mai sigur, și apoi mă văd iar speriată în oglinzile prin fața cărora treceam, de aerul acela de fetiță fugită din internat, și toate privirile

acelei mulțimi străine care încerca „să-mi înțeleagă drama" și parcă mă batjocorea... Cu inima strînsă m'am urcat la hotel pînă în odaia mea. Portarul, liftboy-ul, fiecare parcă avea pentru mine un gînd rău... Și apoi în toiul nopții pe cînd în vis o droaie de cîini sfîșiau bucăți de carne din mine, am auzit bătăi adevărate în ușe. Cineva greșise odaia, sau era beat. Nu știu.

Dar știu că dacă nu rămîneam o noapte la Viena, nu-l cunoșteam pe Ștefan... O singură scrisoare am primit dela el și de cîțiva ani mi se plimbă prin cap în locul oricărei melodii și a oricărui crîmpeiu de poezie:

Nu ți-am spus nimic din cîte ași fi vrut.

Suntem, hotărît, mai prejos decît hazardul — și nu destul de tari pentru a fi demni. Ași vrea să nu-ți amintești decît de ceea ce e providențial în asemenea întîlniri, de deasupra vieții zilnice și obiceiurilor. Ași vrea să-ți fi dat ceva, așa cum d-ta mi-ai dat mult. Ceva ce n'are nume, de sigur, ceva asemănător unei confesiuni, dar mai tare și mai largă în sine, certitudinea că suntem în stare să iubim și să fim iubiți, așa dintr'odată, că există între tine și alte ființe omenești o măsură comună, un punct de întîlnire, un punct slab unde te poți atinge — foarte slab și totuși dătător de mari forțe.

Mirona, ești o fată rară, și mai mult decît frumoasă și inteligentă. Ai acea sensibilitate și nu ești naivă, și suferi din pricina lucrurilor, și ascunzi asta mai bine decît un bărbat.

Păstrez toate astea în adîncul meu, ca și gîndurile tale și tot ce am simțit din ceea ce ești tu.

Ștefan.

Ceva se răsucește în mine brusc, dureros, și totdeodată nespus de plăcut, sufletul mi se contractă parcă și toată mă afund într'o deplinătate caldă și bună, decîteori îmi vin în minte cuvintele astea, „Ai acea sensibilitate și nu ești naivă și suferi din pricina lucrurilor și ascunzi asta mai bine decît un bărbat....

Ce coardă anume a atins miraculos arcușul făcut din împreunarea asta de vorbe, pentru ca toată sensibilitatea, toată feminitatea mea să fie răscolită o clipă. De ce, celelalte cuvinte din aceeași scrisoare, nu-mi dau această scurtă și precisă durere fizică pe care îmi vine s'o numesc fericire.

Uneori, o frază citită într'o carte, gestul unui mare actor în film, sau în teatru, un simplu cuvînt spus într'un fel anume, mă fac să vibrez la fel. De ce ?

*
* *

Tăcerea mă apasă din ce în ce mai tare. Dacă m'ași duce în dormitorul gazdei, a-și găsi poate un ceas care merge, ași auzi cum trece timpul, ași simți că trăiesc. Așa, sunt ca un tren, care ar trece pe un drum fără copaci, fără obiecte fixe.

Cine or fi aceste trei tinere femei, cu pieptul umflat şi talia strangulată, cu gîtul lung şi mîndru pe care se ridică balenele gulerelor de dantelă veche, cu obrazuri de madonă, cu părul bogat şi greu adunat pe creştet, graţios. Trei frumuseţi de altă dată, cu un surîs uşor, dureros de tinere fete, păstrînd sub fluiditatea zîmbetului taine asămănătoare, desamăgiri de acelaşi fel. Sunt astăzi, poate, trei babe risipite în trei colţuri ale lumii, şi clevetesc „tineretul din ziua de azi". Pe obrazul lor s'au săpat drumurile pe unde au trecut necazul şi timpul, colţurile gurii au căzut amar, dinţii falsi se clatină, în mîini zgîrcite tremură o bogată legătură cu chei... Nu..., eu vreau să cred că au murit tinere, numai surîs şi resemnare, aşa cum sunt aici, cu melancolia celui dintîi vis neîmplinit.

Poate că „el" e acest ofiţer din rama pictată pe mătase albă, îngălbenită, tăiată de vreme. E înalt şi subţire ca un lujer de crin, cu ochi spălăciţi, care au fost desigur albaştri, cu mustaţa mică, cu fireturi multe. Poate că pe el l-au iubit toate trei. Şi iată o carte poştală, într'o ramă brodată cu „coton perlé mov", o mireasă firavă, dezarmată ca un miel pe care îl duci la tăiere, lîngă un ginere gras, măcelar în redingotă. Florile speriate au căzut pe voalul risipit pe jos abundent, deşi se vede că şi voalul şi florile au fost orînduite cu multă grijă în dezordinea asta. Sunt poate cele dintîiu şi cele din urmă flori pe care le va fi adus acest soţ. Dar,..., de ce suntem ispitiţi să potrivim oamenii şi vieaţa lor după trei, patru tipare, aşa cum pentru copii, Domnii în istorie, sunt numai buni şi răi, paşnici sau răsboinici?

Poate că va fi o vreme cînd fetele familiei mele se vor împărţi tot aşa, numai în două, unele cumsecade, care s'au măritat frumos, şi altele de care se va vorbi în şoaptă: „să n'audă copiii", nişte „stricate", care au fugit de acasă — ca mine. Toate celelalte deosebiri vor fi nivelate de timp, şi de judecata grăbită a vreunei nepoate, care neputînd dormi, va face ipoteze despre fotografiile vechi din generaţia mea.

Nu...., n'are să fie aşa. Fotografiile familiei tale au cîte o poveste. Cîte chipuri, atîtea poveşti. Cîte poveşti atîtea puncte nelămurite, atîtea îndoieli. Pe cînd oamenii ăştia care mă înconjoară aici, sunt străini, i-am cunoscut pe toţi deodată, astăseară, ca la o sindrofie de morţi şi nu am pe nimeni să-mi dea lămuriri, de cum a fost vieaţa fiecăruia din ei.

Mă simt pentru întîia oară cu adevărat printre străini. Mă înăbuşe o tăcere de groapă. Eu, din greşală am fost înmormîntată în cripta asta străină, în care ceilalţi morţi toţi se ştiu unii pe alţii, fiindcă s'au înrudit cîndva, au amintiri comune, numai eu sunt singură, stingheră, fără niciun rost printre ei.

Bie-tu Gi-cu, bie-tu Gicu, bie-tu Gi-cu...

Fiecare silabă sună în capul meu ca o bătaie de ceas. Dar, cînd sună ceasul îi pot număra bătăile, pe cînd bie-tul Gi-cu, îmi dă ritmul timpului care trece fără să-l pot măsura. Am găsit....

Voiu pune o liniuţă cu creionul pe hîrtie, odată cu fiecare silabă care-mi răsună în minte ca un tic, tac, şi la urmă, le număr..... Scîrţîie poarta? Ce-ar fi să mă pomenesc cu bietu Gicu, aici în toiul nopţii, să-mi spuie că-i o necuviinţă să însemn cu numele lui patru bătăi de ceasornic...., Nu, nu scîrţîie nicio poartă. Nu cred în strigoi. Totuşi, mi se pare că noaptea gîndurile celor care nu pot dormi se îndreaptă către morţi, cu o putere înzecită, şi poate le turbură liniştea, îi chiamă.

Eu mai ales, am, prea am obiceiul să scormonesc tăcerea. O ascult, o urmăresc, mă adîncesc în ea, şi parcă de ce se face mai tîrziu, liniştea nopţii se îngroaşe şi taina de dincolo de ea se apropie.

Se apropie morţii.....

Mi-e frică. Aşi vrea să ies de aici, să scap de tăcerea asta, aşi vrea să aud un ceasornic mergînd. Trebuie să fie unul în dormitorul gazdei.

Deschid uşa dintr'odată, hotărîtă. Urechile mi se umple de scîrţîitul ei, de zăngănit de clanţă. Parcă şi bătăile inimii fac acum zgomot prea mare. Imi ţin respiraţia. Am tras uşa după mine, fără voie. Desimea nopţii e subţiată de lumina albăstrie a zăpezii care intră pe geam. Odaia e plină de tic-tacul unui ceas. Dacă ar fi întunerie, beznă, aşi bîjbîi să nimeresc repede butonul de lumină. Dar aşa, parcă printre mai multe straturi de voaluri cenuşii, obiectele nelămurite îmi împiedică vederea şi mă opresc în loc. Patul pare umflat la mijloc. Dacă doarme sub cuvertură cineva? In luciul unei oglinzi, care fusese pînă acum contopită în ceaţa odăii, se mişcă o formă omenească. Mă sperii, dar repede îmi dau seama că sunt eu. Patul însă desigur nu e neted. De ce? Dacă gazda mea nu a plecat? Am văzut-o totuşi, şi mi-a venit să rîd de ea. Avea o umbrelă bărbătească pe mînă a „bietului Gicu", şi un geamantan mic uzat. Am auzit-o spunîndu-i servitoarei să ude ghivecile cu flori, fără să prăpădească apa. Dar dacă pierzînd trenul s'a întors? Dacă mă priveşte în clipa asta, fără ca eu să ştiu? Dacă mă crede hoaţă? Ce caut în toiul nopţii într'o odaie străină, în care n'am mai fost?

Dacă doarme, şi se trezeşte acum, şi ţipă!

Vreau să plec, dar, mă opreşte iar gîndul că de pe pat mă urmăreşte cineva. Lucrurile din casă îşi schimbă forma mereu, de parcă le-aşi vedea oglindite pe fundul unei ape. Bîjbîi nervos, cu degetele resfirate pe perete, să nimeresc butonul electric. Imi văd în oglindă mîna întinzîndu-se mereu, albă şi inconsistentă, ca o meduză, pe peretele mai rece decît degetele mele îngheţate. Aud paşi. De data asta e sigur, aud lămurit. Paşii se apropie şi eu mă simt între ei şi între ochii care mi se pare că mă privesc din mijlocul patului, prinsă ca într'un imens cleştar. Ascult cu urechile, cu ochii, cu toţi porii. Prin rădăcina părului îmi trec fiori reci. Stomacul mi s'a strîns ca un pumn şi golul din jurul lui îmi dă ameţeală. Fac o sforţare să cred că visez...., dar, o uşă se des-

chide. Pun mîna la gură să nu ţip. In hall se face lumină. Un bărbat se opreşte împietrit în clipa în care privirea i se izbeşte de mine, apoi surîde:

— Bună seara, domnişoară.

Nu mă pot mişca din loc, mă simnt în faţa lui goală. Aşi vrea să pot lua ochii de pe el, o clipă, să văd cum sunt îmbrăcată, fiindcă nu-mi amintesc de loc. Alunec mîinile pe coapse. Port un halat de mătase. Imi apropii picioarele şi simt că port subt halat pijamaua, dar că pe parchet, picioarele îmi sunt goale. El e îmbrăcat, fără guler şi cravată, are gîtul gros şi gol. Ştiu numai decît că e Andrei, deşi nu seamănă de loc cu fetiţa din fotografie, nici cu tatăl şi nici cu mama lui.

— Vă este rău, domnişoară?

— Nu, am vrut să ştiu cît e ceasul şi am intrat în dormitor la doamna.... Ştiu că-i plecată...., să văd....

— Da, şi eu veneam tot pentru asta. Ba aşi fi vrut să dau şi un telefon şi tocmai mă gîndeam cum să fac să nu vă supăr...

— Aş bea un pahar cu apă, spun, de parcă ar fi dela sine înţeles că sunt înţepenită şi nu mă pot duce singură să-mi iau.

In hall e lumină acum, în baie curge apa, din dormitor se aude ceasornicul mergînd. Are ceva drept şi blînd în privire acest Andrei, ochii oblici, protecori, de cîine ciobănesc, nasul puţin turtit, cum au boxeurii, buzele puţin prea groase. O căldură familiară a început să se răspîndească în mine, ca dimineaţa după un vis urît, cînd soarele năvăleşte în odae şi firul sănătos al zilei trecute se leagă de altă zi bună peste spărtura neagră a unei nopţi care a încercat să te sugrume în vis.

Am băut paharul cu apă pînă la fund.

— Mai vrei, m'a întrebat Andrei zîmbind deschis, cu dinţii laţi, cu ochii ca o coajă lustruită de castană şi cu privirea puţin oblică în jos, (cum au dulăii).

— Ştii, ai băut de parcă nu ţi-ar fi fost sete, ci foame, aşa cum beau copiii lapte.

Am vorbit despre o mulţime de lucruri şi iar, ca în seara aceea în vagonul restaurant cu Ştefan Milarez, mi se părea că trecuseră ani, în care nu putusem să vorbesc de loc. Abia aştepta, fiecare să isprăvească celălalt, ca să-i vie iarăşi rîndul lui.

Parcă ne bucuram că ne-am întîlnit ca să putem vorbi, să aibă cine asculta cuvinte care altfel s'ar fi izbit de pereţii nopţii, şi s'ar fi întors, ecouri lugubre, ca strigătele unui rătăcit în munţi.

— Cred totuşi că ţi-a fost rău, domnişoară. Ştii cît erai de palidă cînd te-am văzut? Noroc că nu cred în năluci...

Incerc să surîd lăsîndu-l să creadă că într'adevăr mi-a fost rău.

— Poate că n'ai mîncat astăseară...., ştii, mie mi-e foame... nu vrei să ieşim să luăm ceva... te rog, îmi faci un mare bine. Nu mă puteam hotărî să mă culc. Poate numai de foame, dar nu-mi dădeam seama...., primeşti să ieşim?

Intrebarea era firească, netedă, ochii lui Andrei cinstiţi. Mi-era foame...

— Poate găsim o sanie...

— Aud scîrţîind zăpada, aud jocul clopoţeilor, simt în obraji pulverizat gerul înţepător al nopţii, şi ştiu că voi primi să merg.

— In hale, sunt nişte lăutari grozavi..., nişte fripturi în sînge... da? Mai întreabă Andrei, iar.

Infundaţi în paltoane, înveliţi cu o pătură groasă, străini totuşi, de parcă ne-am fi întîlnit într'o gară pustie, şi am luat aceeaşi trăsură fiindcă nu se găseau două, ne-am pomenit înaintînd, în noaptea întinsă, cristalină şi tainică, la capătul căreia nu aştepta nimeni pe niciunul din noi.

* *

In cîrciuma din hale lipită de altele multe, fumul era cald, gros şi îmbibat de miros de mititei şi de fripturi. Lăutarul cu ochii daţi peste cap, atît de mult că nu se mai vedea decît albul lor, cu părul creţ, de un negru nefiresc, împărţit în două umflături de cărarea din mijloc, cîntă arătîndu-şi gingiile, dinţii şi toate măselele: „Pe uliţa armenească, trece o şatră ţigănească''. Intr'o colivie cocoţată pe peretele de lîngă noi, cu ciocul ascuns în pene verzi ca jadul, cu un calier de fulgi ca nişte coralii, doarme un papagal.

In fumul de carne şi ţigări, în veselia cenuşie a oamenilor, şi ea ca o pojghiţă de fum, prin care se întrezăreşte un fund de necazuri, numai papagalul e colorat adevărat şi neverosimil ca un curcubeu pe un cer încă înourat.

Alături de noi la o masă un om cu faţa amărîtă zîmbeşte necontenit, egal. Deşi e singur, are în faţă trei pahare, unde toarnă vin: cu unul din ele ciocneşte în celelalte două, apoi le bea pe rînd, le umple iar şi iar ciocneşte singur. Buzele se întredeschid şi spun „noroc'' comesenilor invizibili. Lăutarul a ridicat vocea mai tare şi a dat ochii şi mai mult peste cap.: „Pe uliţa armenească cîntă o şatră ţigănească''. Papagalul se trezeşte şi, somnoros, pare că protestează împotriva gălăgiei, apoi îşi vîră capul în colierul de corali moi, şi iar se scoală, se mută pe altă bară. Mi-e milă de el ca de un copil care moţăe noaptea la un chef de oameni mari.

Andrei mă priveşte cu acelaşi zîmbet absent pe care-l au oamenii din cîrciumă, un fel de paravan de zîmbet, subt care se ascund trecuturi impermeabile, ce se ating, ca oamenii în tranvai, cu nepăsare, întîmplător.

CELLA SERGHI

EPOCA DE FORMAŢIE A LUI N. GRIGORESCU

Pentru reconstituirea vieţii lui Nicolae Grigorescu, două elemente de o egală însemnătate stau la îndemîna cercetătorului: pe de o parte operele, pe de alta materialul istoric documentar, publicat sau inedit, alcătuit din însemnări, scrisori şi acte oficiale de arhivă. Prin manifestările artistice din ultimul timp, ca retrospectiva şi expoziţiile organizate cu ocazia centenarului lui Grigorescu, s'a izbutit să se strîngă şi să se expună împreună, alături de tablourile mai cunoscute din colecţiile publice, lucrări din colecţii particulare, greu accesibile. Ansamblul ce s'a realizat astfel a fost o ocazie unică pentru a preţui adevărata importanţă a acestui pictor. Dacă, însă, pentru stabilirea valorii artistice, operele sunt cele ce vorbesc mai lămurit, numai la lumina documentelor se precizează datele din viaţa unui artist, care explică uneori decizii hotărîtoare, în stare să modifice tot mersul unei existenţe.

Din tot ce s'a publicat pînă acum despre Grigorescu, ştirile cu privire la începutul carierii sale, în perioada de formaţie, au apărut numai fragmentar [1]). Noi cercetări de arhivă asupra epocei în care acesta, ca bursier al Statului în străinătate, păstrează strînse

[1]) *Florea I. Constantinescu. Două jălbi ale lui N. Grigorescu*, în „Raze de lumină'', Anul IV, Nr. 3—4, Septemvrie-Octomvrie, 1932, Bucureşti, pag. 27—28.

Mihail Popescu. Contractul Pictorului Grigorescu cu Mînăstirea Agapia, în „Convorbiri Literare'', LXII—3 Martie 1934, pag. 274—277.

Mihail Popescu. Contribuţii la Biografia Pictorului Grigorescu, în „Convorbiri Literare'', LXVII—6 Iunie 1934, 560—562.

Mihail Popescu. N. Grigorescu la Paris, în „Convorbiri Literare'', LXVII—Octomvrie 1934, pag. 871—876.

Gh. I. Moisescu. Contractul lui N. Grigorescu pentru zugrăvirea bisericii dela Zamfira. Extras din revista „Raze de lumină'', Bucureşti VIII, (1935), Nr. 4.

Emil Vîrtosu. Nicolae Grigorescu şi Roma, în „Studii Italiene'', anul III, Bucureşti, 1936, Nr. III, pag. 173—176.

Emil Vîrtosu. Date noi despre Nicolae Grigorescu, în „Vremea'', din 27 Februarie 1938.

legături cu Eforia Şcoalelor şi cu Ministerul Instrucţiunii, ne îngădue azi să urmărim aproape an cu an desfăşurarea evenimentelor din cursul acelei perioade, esenţială în cariera unui artist. Cu caracterul lor oficial, tratând mai întotdeauna chestiuni de ordin material, ştirile dela arhive sunt izvoare sărace în amănunte asupra concepţiei ce-şi făureau despre artă tinerii noştri pictori, faţă mai ales de bogăţia conţinutului scrisorilor rămase de pe urma unui Delacroix, Degas, Cézanne sau Van Gogh. Ele au însă pentru noi însemnătatea lor documentar-istorică şi ne ajută să luminăm încetul cu încetul, şi părţile mai obscure din evoluţia artei romîneşti.

* * *

Dacă ne bazăm pe acei biografi [1]), pentru care anul 1848 ar fi data la care Grigorescu îşi începe ucenicia în atelierul lui Anton Chladek perioada sa de formaţie e cuprinsă între această dată şi anul 1869, cînd se întoarce în ţară, după cei cîţiva ani (1861—1869) petrecuţi la studii, ca bursier al Statului, în Franţa. Şi el, ca şi ceilalţi artişti romîni, predecesorii lui, se desvoltă la început în perioada nesigură, în care întâlnim ultimile ecouri ale şcoalei vechi de pictură, alături de primele efecte ale curentelor mai noi.

Arta veche, în declin, de tradiţie bizantină, pe care o cunoaşte şi o deprinde în atelierele zugravilor contimporani [2]) o practică în ţară şi Grigorescu, pînă la data plecării sale în Franţa. Multe din operele lui, cu caracter religios, din această vreme, se deosebesc printr'o notă personală de producţia curentă, banală, lipsită de accent a celorlalţi pictori religioşi ai vremei. Epitaful de la Zamfira [3]) este o operă revelatoare pentru calităţile de colorist ale pictorului, înainte de plecarea sa la Paris. Cu arta nouă, deschizătoare de orizonturi largi, a Apusului, tînărul artist se întâlneşte timpuriu, întîi în ţară, la Chladek şi în atelierele acelor pictori religioşi, novatori, cu tendinţe de occidentalizare, apoi peste hotare, în mediul parizian, unde se orientează şi se desăvîrşeşte.

* * *

[1]) *A. Vlahuţă. Pictorul N. I. Grigorescu*. Viaţa şi Opera lui. Bucureşti, 1910.

G. Oprescu. Nicolae Grigorescu. 1838—1907, în „Transilvania'', 1922.

Ştefan Meteş. Din Istoria Artei Religioase Romîne. Cluj, 1929.

G. Oprescu. Pictura Romînească în secolul al XIX-lea, Bucureşti, 1937.

[2]) *cf. Virgil Cioflec, Grigorescu*. Bucureşti, 1925.

[3]) Colecţia Dr. C. Anghelescu; expus de curînd în Saloanele Clubului Tinerimei cu ocazia centenarului artistului, între 1—15 Iunie 1938.

Ca pe atîţi alţi contimporani [1]) gîndul posibilităţii de a-şi continua şi desăvîrşi studiile în Apus îl chinueşte şi pe Grigorescu. In acest scop, la începutul anului 1856 (în 5 Ianuarie), el prezintă Domnitorului Barbu Ştirbei, prima sa compoziţie *„Mihai scăpînd stindardul“* [2]) împreună cu jalba [3]), prin care artistul — pe atunci un tînăr de 18 ani, luptînd cu mari greutăţi, ce l-au împiedecat să meargă mai departe la şcoală şi să se perfecţioneze — face apel la mila Domnitorului, cerînd cu modestie dela acesta „a încuragia pă un fiu al patriei cu aceia ce Măria Voastră veţi bine voi“.

La această primă cerere a tînărului artist, Domnul răspunde favorabil prin rezoluţia [4]): „Se va trimete tabloul ce a lucrat la Eforia Şcoalelor, căreia recomandăm pe acest tînăr ca să-şi completeze aici învăţăturile regulate ale picturii, să înveţe bine o limbă streină, şi apoi, dînd dovezi de talent, se va trimete în streinătate

[1]) Toma Constantin şi Ion Negulici în 1840, Alexandru Orăscu în 1841 şi Henric Wallenstein în 1842 (pentru Arhitectură), în 1851 Petre Alecsandrescu, apoi Petre Mateescu în 1855, Mihai Căpăţineanu în 1856 (tot pentru Arhitectură) şi Constantin Stăncescu în 1857, toţi bursieri munteni, iar dintre moldoveni George Lemeni (1838), George Năstăseanu şi G. Panaitescu Bardasare în 1840.

[2]) Lucrare azi dispărută. După informaţia D-nului *V. Cioflec* (op. cit.), ea se afla în cancelaria Şcoalei de Arte din Bucureşti pînă în anul 1884, cînd a ars împreună cu aripa de sus a Universităţii, unde era instalată Şcoala.

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 4.489/1856. Documentul a fost publicat în 1932 de *Florea I. Constantinescu*, în revista „Raze de lumină“ (articol citat) şi reprodus în 1936 de D-nul *Emil Vîrtosu* în *„Nicolae Grigorescu şi Roma* din „Studii Italiene“ (op cit.). Pentru importanţa datelor de ordin biografic ce conţine voi reda aici şi eu, acest document.

„Prea Innălţate Doamne,

„Ardoarea ce Măria Voastră avu totd'auna pentru frumoasele arte, îmi dete curajul a înfăţişa „I(ălţimei) V(oastre) prima mea compoziţie, în care înfăţişez, după poezia D. Bolintineanu „Scăparea stendardului Romîn de Marele Erou Mihai, Principele Rominiei“.

Prea înălţate Doamne, deşi această a mea mică compoziţie n'ar merita a o da la lumină, dar fiindcă essersiţiulu meu în această artă, nu-l am făcut de cît numai în sînul patrii mele apăsat de asprimea sărăciei, împovărat de îngrijirea de essistenză a unei mume văduvă şi soră mai mică decît mine, care nu 'm dete timpu a vedea nici măcar şcoala Kollegiului, înconjurat încă de aceste greutăţi ale soarti care nu 'm dete pas a merge mai departe în această artă, cu profund respect viu a vă ruga părintească milostivire a Inălţimei Voastre, a încuragia pă un fiu al patrii cu acea ce Măria Voastră veţi bine voi“.

Copie după petiţia d-lui N. Grigorescu, 5 Ianuarie 1856.

[4]) Adresa Nr. 60 către profesorii gimnaziali Rokă (Rocques), Limburgă (Limburg) şi Leka (Lecca) din 24 Ianuarie 1856, Arh. Stat. Nr. 4.489 din 1856. Min. Instr. Muntenia.

spre desăvîrşire“. Eforia scrie [1]) îndată profesorilor gimnaziali Rocques, de limba franceză, Limburg, de limba germană şi Lecca, de desen şi pictură, şi-i invită „ca, conform luminatei resoluţii ce I. S. Domnitorul a binevoit a pune asupra petiţiei tînărului Nicolae Grigorescu, să-l primiţi în clasele d-voastră pe acest tînăr şi să aveţi o veghere îngrijitoare asupra-i spre a face progresul cel mai possibil, atît întru învăţătura limbii franceze şi germane, cît şi în studiul de arta picturii pentru care zice a avea o predilecţie“.

Nu putem şti dacă Grigorescu a urmat în realitate cursurile claselor pentru care fusese recomandat. In orice caz, dacă le-a frecventat, el n'a putut s'o facă decît cu intermitenţe şi pentru un timp scurt, activitatea sa în această epocă fiind împărţită între lucrările dela Căldăruşani şi Mînăstirea Zamfira, unde îl găsim chiar din Iulie a aceluiaşi an. Este mai degrabă de crezut că soluţia Domnitorului nu l-a satisfăcut, cu atît mai mult, cu cît, după cum mărturiseşte [1]) cîteva luni mai tîrziu, el urmărea să obţină o bursă de studii pentru Italia şi nu frecventarea unei şcoli romîneşti.

Acest prim eşec nu descurajează însă pe Grigorescu. Pictînd icoane şi decorînd biserici, el îşi reia activitatea sa de pictor religios în care găsea atunci şi asigurarea mijlocului celui mai uşor de existenţă. La 16 Iulie 1856, încheie contract [2]) cu Sfinţia Sa părintele

[1]) Cf. *Florea Constantinescu* (op. cit.). Jalba dela 7 Septemvrie 1856. „Dorintza d'a merge în academia de pictură din Roma, spre perfecţionarea artei ce essersesu mă făcu să îndrăsnescu a mă presenta înaintea Măriei Sale fostului Domn Barbu Dimitrie Ştirbei, cu o mică compoziţie intitulată „Scăparea stendardului de Mihai Viteazu“ arătînd totu dodată şi dorinţa 'mi d'a mă perfectziona în arta picturii: însă în locu d'a mă trimite la Roma m'a încurajatu cu o gratificatzie în bani, lucru ce nu doream, avînd de scop a lucra nu pentru bani, ci spre a fi trimisu pentru perfecţionare, ca să pociu şi eu odată a lucra cu cele mai vii coloare vreuna din faptile strălucite ale bravilor noştri prinţi“.

[2]) Publicat în 1935 de D-l *Gh. I. Moisescu* în revista „Raze de lumină“, Nr. 4.

„Prin care fac cunoscut că m'am învoit cu sfinţia sa păr[intele] arhimandrit Eftimie, stareţul schitului Ghighiu din j[udeţul] Prahova ca să zugrăvesc biserica cea nouă de la Zamfira după condiţiile mai jos următoare, adică:
Pe bolta altariului Maica Domnului pe nuori, în dreapta şi în stînga Mihail şi Gavriil, tot într'acel drept se vor alege două tabouri în care va fi două jertfe.

Se va despărţi cu o bordură şi în vale va urma două tablouri în care va fi patru arherei şi doi diaconi: la proscomidie D[omnul] Hristos în potir.
Pe bolta turlii Domnu Hristos pe nori, văzîndu-se întreg; mai la vale juru împrejur cetele îngereşti.
Intre ferestrele turlii cîte un apostol, fiecare ales în tabou, iar împrejurul glafurilor ferestrelor arhitectură. De desuptu ferestrelor se va despărţi cu o bordură şi la vale va fi Leturghia Ingerească, asemenea şi sub Leturghie, unde se isprăveşte turla, va fi o bordură. Patru evanghelişti în cele patru colţuri de sub turlă, iar cercurile ce urmează de la vale, vor fi cu arhitectură.
Cercul de d'asupra timplii, care desparte altariu la mijloc se va alege un tablou în care va fi Emanoil; mai jos d'oparte şi alta încă cîte unu dintre prasnici.

arhimandrit Eftimie, stareţul schitului Ghighiu (jud. Prahova) ca să zugrăvească biserica cea nouă dela Zamfira, clădită de Mitropolitul Nifon. Stăruia însă în gîndul de a se perfecţiona la şcoala artiştilor mari ai Apusului. In toamna aceluiaşi an, prin Septemvrie, aflînd de trecerea prin Ploieşti a Caimacanului Alex. D.

In amîndouă sînurile sus cîte un tablou, care se vor găsi de cuviinţă. De desupt acestor două tablouri se va despărţi cu o bordură lată şi în jos se vor alege cîte două tablouri, adică în dreapta două şi în stînga două; pe cel dintîiu din dreapta Domnu Hristos în scaun, Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătoriu, iar în cel de al doilea, doi mucenici, asemenea la cele două din stînga în cel dintîiu Costandin şi Elena, iar în celelalte doui mucenici.

Lîngă tîmplă tot în linia mucenicilor se va alege două tablouri în care va fi Ioachim şi Ana.

Pe ceru din mijlocul bisericii patru tablouri, iar în mijloc Drepţi cîţi vor avea loc.

Pe bolta tinzii în mijloc Sf. Ioan Botezătoriu, iar înprejur, tot pe boltă, patru tablouri din istoria lui. Pereţii tinzii se vor împărţi în cîte tablouri vor avea loc, în care va fi cuvioase şi muceniţe.

Peretile din fund, unde vine uşa d'afară, d'asupra uşii, biserica ţiind'o doi îngeri, iar mai sus pînă la boltă se va alege un tablou după poziţia locului.

Toate chipurile cele mari, care vine în natură, vor *fi cu* ulei, asemenea şi coroanele unde va fi Domnu Hristos şi Maica Domnului, *asemenea* şi ale mucenicilor şi muceniţe se vor deosebi poleindu-le cu aur.

Toate cîmpurile afară de tablouri şi de arhitectură, va fi *ciodiri(?)*, iar în glafurile ferestrelor marmură.

Afară din biserică trei hramuri, în balcon Tatăl pe nouri, iar împrejur arhitectură.

Fiarele dela toate ferestrele bisericii vopsite negre cu ulei, iar floricelile ce vine aşezate pe ele, vor fi poleite; asemenea şi toţi stilpi după din afară, şi ciubucile vor fi albe cu var, iar sadelîcu argintiu iarăşi cu var, cît şi cercevelile de la cele cinci ferestre vor fi văpsite cu ulei.

Toate icoanele tîmplii de la cele şase împărăteşti şi pînă sus la cruce, le voiu face cu ulei.

Mă îndatorez ca lucru de mai sus zis a-l lucra a la fresc, silindu-mă din cît voiu putea a face lucru bun şi sigur, precum şi d'a-l isprăvi în soroc de trei luni de zile, iar iconăria tîmplei în patru luni de la săvîrşirea bisericii. Pentru care m'am învoit galbeni cinci sute Nr. 500, care bani îi voiu primi în patru cîşturi, adică unu la început la facerea acestuia, cel d'al doilea la jumătate lucru din biserică, cel d'al treilea la isprăvitul bisericii şi cel d'al patrulea cînd se vor găti toate icoanile tîmplii.

Toate acestea le voiu face cu cheltuelile mele, deosebit de zidar, care-mi va sta totd'auna inainte cu tencuitu; asemenea şi tot materialul tencuelii şi schelile mi se vor da de sfinţia sa, cît şi două odăi de şezut pe cîtă vreme voiu lucra.

Drept aceia, că voiu păzi întocmai şi fără abatere coprinderea acestuia, pe deoparte l-am iscălit şi l-am dat la mîna sf. sale, iar pe de alta am rugat şi pe Onorata Comisie a V[ăpselii] de verde de l-au adeverit după orînduială''.

1856, Iulie 16. *Nicu Grigorescu.*

E de observat că zugrăvirea bisericii Zamfira, durează mult mai mult. Ea este terminată de fratele pictorului, *Ghiţă*, care iscăleşte de primirea ultimului rest de bani, la 2 Aprilie 1858.

După o informaţie atribuită lui Grigorescu de *Vlahuţă*, în lucrarea sa consacrată maestrului („Eram de cincisprezece ani cînd meşterul care zugrăvea

Ghica, care curînd va urma la domnie lui Barbu Ştirbei, Grigorescu vine dela Zamfira şi-i prezintă o nouă jalbă prin care cere lămurit de data acasta a fi trimes în Academia de Arte din Roma, spre a-şi desăvîrşi învăţătura [1]). Noul conducător primeşte cu bună voinţă cererea tînărului artist şi-l recomandă Eforiei Şcoalelor, dela care însă nu obţine, nici de rîndul acesta, vr'un rezultat pozitiv. Reîntors din nou la Zamfira, ca să-şi termine lucrul, el aşteaptă cu aceeaşi răbdare un prilej mai norocos, care să-i permită îndeplinirea planurilor sale de viitor.

Un an mai tîrziu, în Iulie 1857, Eforia Şcoalelor, în dorinţa de a forma un profesor pentru clasa de desen dela noi, hotărăşte prin jurnalul din 13 Iulie 1857 [2]), să trimeată un tînăr, ales prin concurs, pe trei ani, în Italia, unde să studieze „desenul grafic''. In urma hotărîrii Caimacanului, la 7 Septemvrie 1857, se face publicaţie [3]) pentru concursul ce se va ţine între 25 şi 30 ale acele-

---

biserica dela Zamfira m'a luat cu el să-i fac sfinţii dela catapeteazmă'') şi după cele afirmate de D-nul *Adrian Maniu* în articolul său *„Mînăstirea Zamfira''*, publicat în „Boabe de Griu'', anul IV, din Februarie 1933, am crezut şi eu, cînd m'am ocupat de Anton Chladek, într'o colaborare a acestuia la zugrăvirea mănăstirei Zamfira. Documentele ne permit azi să determinăm cu siguranţă că Grigorescu era la acea vreme un pictor de biserici cu destul renume şi destul de orientat pentru a-şi asuma singur răspunderea executărei unei asemenea lucrări. Fratele său l'a ajutat să termine, după cum se vede din acest document. Nici Chaldek şi nici Tăttărescu nu i-au fost colaboratori.

[1]) Jalbă prezentată la Ploieşti în ziua de 7 Septemvrie 1856. Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 4.489/1856, fila 4.

[2]) Arh. Stat, Min. Instr. Muntenia Nr. 3.837/1857.

„*Jurnalu*''

„Luîndu-se în consideratzie că ştiintzele înalte sintù înfrătzite cu belele-arte şi că numai prin a lorù de o potrivă cultivare poate o natziune să se înaltze la addevăratu cultură după cumù s'a văzutu în lumea antică şi se vede şi în cea modernă: Eforia a găsitù de cuviintză şi hotăreşte ca pentru pregătirea de Profesorù allù studiului de desemnù în Gimnaziulù Capitalei să se mai trimitză unù tînărù allesù prin concursù să stùdie în Italia desemnulù graficù în cursù de trei ani, cu o subventză anuală de galbeni una sută cinci-zeci (# 150) pe anù, şi galbeni patru zeci (# 40) pentru ducere şi altzi galbeni patru-zeci (# 40) pentru întoarcere, care această sumă se va lua din economiile şcoalei. Această hotărîre se va suppune cu rapportù I. S. Principelui Caimacanù spre întărire.

Nr. 41. 1857, Iuliù 13, Bucureşti. Semnat: *Florescu.*

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia. Nr. 3.837/1857. Dos. Nr. 271.

„PUBLICAŢIE''

„In virtutea înaltei deslegări a M. S. Prinţipelui Caimacanù urmează a se trimete în streinătate unù şcolar ales prin concurs ca să studie desemnulù graficù cu scopù ca la întoarcerea sa se facă pe Profesorùlu de aceasta, în clasele gimnasiului din Capitală.

Concursul se va începe la 25 Septembre curentù şi va ţine pînă la 30 ale acelei luni. Acestù concursù se va compune de tablouri originale sau copii. Nu vor putea concura de cîtù şcolarii carii vor întovărăşi tablourile expuse de certificatulù Şcoalei ce au urmatù, clasele gimnasiale, şi de unu alu doilea

iaşi luni. Acest concurs este un adevărat eveniment pe care îl relevă şi comentează ziarele timpului [1]).

Deci în 1857 şi nu în 1854, cum se credea pînă acum, s'a ţinut concursul pentru obţinerea unei burse, în Italia, şi nu în Franţa, cum menţionau biografii lui Grigorescu.

La acest concurs se prezintă afară de Grigorescu, un alt candidat, Constantin Stăncescu [2]). Faţă de condiţiile impuse prin care se prevedea ca, pe *lîngă tablourile expuse* [3]) *concurenţii să prezinte un certificat al şcolii* ce a urmat şi unul din partea profesorului cu care au făcut studii speciale, Grigorescu, se găseşte dela început în inferioritate faţă de Stăncescu, care, bacalaureat şi susţinut în

---

certificatŭ din partea Profesorului la care a făcutŭ studii speciale de pictură şi care să verifice identitatea tablourilor espuse''.

„Anulŭ 1857, Septemvrie 7, Nr. 1.771''.

„Către Redacţiunea Anunţătorului rominu: Anulŭ 1857, Septemvrie 7, Nr. 1.772''.

„Eforia învită pe aceea onor Redacţiune să publice publicaţiunea de mai susŭ prin jurnalulŭ său de trei-ori d'arîndulŭ''.

[1]) Ziarul „Secolul'', Anul I, 1857, Nr. 74, Luni 30 Septemvrie, pag. 4. Articolul publicat la rubrica „Varietăţi'' şi semnat *A. Lăzărescu*. Reproducem ultimele două aliniate ca o mărturie despre sentimentele autorului şi ca model de stilul care întîlnea atunci favoarea unui public destul de nepregătit.

„Se propune astăzi unŭ concursŭ pentru pictură. Acellu ce va lua loculŭ cellŭ d'întîiu va fi trimesŭ în străinătate să-şi cultive talentulŭ, să'şi fortifice spiritulŭ, impresiunile, inspiraţiunile; să-şi înalţe imaginaţiunea. La noi mai multŭ de cîtŭ pretutindeni talentele aŭ o misiune de împlinitŭ unu ministeriŭ sacru de essercitatŭ.

Ceea ce la alte Naţiuni este o faptă ziară, pentru noi devine un evenimentŭ. Unu concursŭ în adevărŭ, semnifică puţin lucru; unu concursŭ încă astăzi în pictură attestă că ţarra se simte în talentele sale, că contă pe elle şi voeşte a produce affară acellŭ sentimentŭ allu frumosului, închizŭ atîta timpu în sînulu său. Această probă de odată că ideile de justiţie şi ekuitate, de imparţială appreţuire a virtuţilor şi a meritelorŭ devinŭ applicabile şi practice''.

[2]) Tînărul Constantin Stăncescu cerea la 15 Ianuarie 1857 printr'o jalbă (Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 3.816/1857), bursa rămasă liberă prin întoarcerea în ţară a bursierului Petre Alecsandrescu. Răspunsul ce se dă la cererea sa e că „fondul hotărît pentru D-nul Alecsandrescu nu mai este disponibil de oarece a expirat termenul pentru care s'a hotărît'', şi deci în anul următor Eforia „nu mai poate trimite decît trei tineri pentru învăţăturile ce sunt publicate şi pentru care se va ţine concurs. In acelaş timp la adresa prin care Ministerul cerea rezultatul obţinut de cererea D-lui Stăncescu, Eforia pune următoarea rezoluţie: „Să se încheie jurnalŭ ca să se facă concursŭ pentru trimiterea unui tînăr la Florenţa, pentru învăţătura picturei, cu # 150 pe an''. Deci, acest concurs este urmare a demersurilor făcute de Stăncescu.

[3]) Lucrările presentate de Stăncescu la concurs sunt în număr de cinci. O pictură originală, portretul mamei fraţilor Carageali (azi la Pinacoteca Statului) şi patru còpii după lucrări de Tăttărescu, executate în Italia — şi acestea la rîndul lor còpii — după artişti ca Guido Reni, Lehmann, etc. In ce priveşte pe Grigorescu nu se cunosc azi precis tablourile cu care s'a presentat la acest concurs. Opera „Mihai la Călugăreni'' de curînd expusă în saloanele Tinerimei, după cum observă D-nul *Prof. G. Oprescu* în articolul *„Expoziţiile Grigorescu''* din ziarul „Universul'', 12 Iunie 1938, poate să fie una din ele. Executată în stilul tablourilor istorice din acea vreme, ea aminteşte foarte de aproape compoziţiile similare ale lui Lecca.

acelaşi timp de Tăttărescu, maestrul său, artist cu trecere în cercurile profesorale, obţine bursa [1]).

In vreme ce ziarele timpului închină articole elogioase [2]) lui Stăncescu, juriul sacrifică pe Grigorescu unui talent ce s'a dovedit după aceea cu mult inferior. Acesta se reîntoarce la Zamfira, unde nu mai rămîne mult timp, fiindcă se hotărăşte să înfăptuiască cu propriile sale mijloace, aceea ce nu putuse obţine dela Stat. După ce primeşte (la 17 Octomvrie 1857) suma de 3.172 lei, din „ciştul'' al patrulea ce i se cuvenea pentru picturile dela acea mînăstire, lasă pe fratele său Ghiţă, să termine lucrarea [3]) şi să încaseze restul, iar el pleacă în Moldova, însoţit de Isaia Persiceanu, un călugăr învăţat şi purtat prin lume, pe care îl cunoscuse la Zamfira [4]), şi cu care se pare că pusese chiar la cale călătoria în Franţa. Prietenia cu acesta explică şi uşurinţa cu care se introduce la mînăstirile din Moldova, unde în curînd obţine lucrări şi încheie contract [5]) pentru zugrăvirea bisericii dela Agapia.

---

[1]) Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 3.837/1857. Raportul Nr, 1,930 din 1 Octomvrie 1857.

„In urmarea Inaltei approbări a Inălţimei Voastre, comunică Eforiei prin adresa cu Nr. 2.788 a On. Min. de Kulte, publicîndu-se concursŭ pentru trimiterea unui tînăr în streinătate spre perfecţionarea artei picturei şi a desemnului graficŭ, s'a arătat la ziua ficsată D. Constandin Ioan Stăncescu şi D. I. (sic) Grigorescu. — Celŭ d'întîiu însă îndeplinind toate condiţiunele de capacitate scolastică fiind unul din cei dintîi elevi ai Şcoalei şi prea bine recomandat atît prin atestatul D. Tătărescu, Maestrul său, cît şi prin tablourile ce a înfăţişat la Eforie, din care se dovedeşte un adevărat talent; Eforia nu lipseşte dupe a sa datorie a-l recomanda plecut Inălţimei Voastre ca de veţi binevoi a da Inaltă approbare să se trimită în Italia cu cheltueala Şcoalelor pe cursŭ de trei ani cu o subvenţie annală de galbeni una sută cinci zeci şi galbeni patruzeci pentru ducere şi alţi 40 pentru întoarcere şi cu îndatorire ca la a sa reintrare în ţară să ia sarcina de profesor de desemnŭ în gimnaziu''.

Prin adresa Nr. 3.138 din 19 Octomvrie 1857 se face cunoscut Eforiei Şcoalelor că bursa D-lui C. Stăncescu s'a aprobat. Eforia însă prin jurnalul din 4 Noemvrie 1857 schimbă destinaţia locului bursierului şi hotărăşte ca Stăncescu să plece mai întîiu la Paris şi să urmeze cursurile Şcoalei de Arte Frumoase.

[2]) Cf. „Secolul'', anul I, 1857, Nr. 74 şi 75.

[3]) Cf. nota de pe contractul cu Mănăstirea Zamfira din 16 Iulie 1856.

„Lei trei mii o sută şaptezeci şi doi de lei am primit din ciştul de al patrulea, iar restul îl va primi frati-miu după săvîrşirea lucrului,

1857, Octomvrie 17.

Nicu Grigorescu.

[4]) Cf. *V. Cioflec*, (op. cit.), pag. 10—11.

[5]) Contract publicat pentru prima oară de d-nul *Mihail Popescu* în „Convorbiri Literare'', (op. cit.).

„CONTRACT''.

„Prin care jos iscălitul mă îndatoresc către *Sf*. Monastire Agapia a zugrăvi biserica cea mare pe din lăuntru şi toate icoanele din Catapeteazmă după lista alăturată iscălită de mine, sub condiţiile următoare:

1. Mă îndatorez ca pe pereţii din lăuntrul bisericii a da un oloiu din destul şi după acest oloiu de două ori şpaclu cu care se va înetezi ca icoană.

2. Icoanele din Catapeteazmă vor fi zugrăvite chiar cu mîna me şi le voi face cît se poate mai bine şi cu vopselele cele mai bune.

Imprejurările întîrzie din nou cu cîţiva ani data plecării lui Grigorescu din ţară. Ciştigul material îl satisfăcea de sigur în vremea aceea, (este de observat că preţul zugrăvelei dela Agapia este de 2.000 de galbeni, pe cînd la Zamfira nu primise decît 500 de galbeni), el însă era nemulţumit de a se vedea împiedicat să-şi continue studiile, cum ar fi dorit. Canoanele artei bizantine cu mereu aceleaşi tipuri, fără vieaţă şi fără expresie, nu-l mai satisfac. „Pe atunci noi n'aveam niciun fel de orientare în artă, — spunea el mai tîrziu lui Vlahuţă — o carte veche, cu slove chirilice care ne da reţete dela Muntele Atos, pentru prepararea colorilor şi cîteva lămuriri despre vîrsta, îmbrăcămintea, viaţa şi însuşirile fiecărui sfînt.

---

3. Toate tablourile după pereţi în biserică, însemnate în listă, vor fi zugrăvite tot de mîna me silindu-mă a face fiecare istorie complectă după descrierea sfintei scripturi şi cu cele mai bune boeli, şi dacă Monastirea ar voi din tablourile sau sfinţii însemnaţi în listă a şchimba şi a pune altele, mi se va face cunoscut mai înainte de începerea lor, şi eu voi fi dator a şchimba aceia ce mi se va zice.

Imprejurul fiecărui tablou dupe păreţi voi fi dator a face rame poliite potrivit cu mărimea fiecărui, însă cu aurul cel mai bun, şi tot asemenea mă îndatorez ca în spaţiurile ce rămîn pe dinafară de tablouri a face ornamente potrivit posiţiilor, pentru care ornamente mă îndatorez a aduce în socoteala me cel mai bun zugrav ce am putea găsi în Principate.

5. Icoanele din Catapeteazmă eu sunt dator a le zugrăvi tot pe icoanele cele vechi, după ce mai întiiu se vor curăţi cu totul de boială veche, iar cele patru împărăteşti le voi zugrăvi pe tablă de aramă, care tablă mi se va da de Monastire.

6. Tot materialul trebuitor, facerea şchelelor, şi ori ce cheltuială în acest lucru mă va privi pe mine, afară de scîndurile, şi lemnele pentru scheli care mi se vor da dela Monastire.

7. Monastirea îmi va da pentru mine şi pentru zugravul de ornamente, cel voi avea, trei odăi de şezut şi o cămară sau beciu pentru ţinut oloiu, vopsele şi alte lucruri ce voi avea, cum şi masa pentru mine şi încă trei persoane.

8. La trebuinţe neaparate pentru cumpărarea boelilor sau alte materialuri Monastirea îmi va da trăsură ca să merg sau să trimit vre'un om a miu să mi le cumpere cu banii miei.

9. Tot lucrul mai sus arătat eu sunt dator a-l da gata cel mult într'un an şi şase luni socotindusă de cînd voi începe lucru.

10. Pentru săvîrşirea lucrului mai sus arătat cu toate cheltuielile mele Monăstirea are a-mi plăti 2.000 (adică două mii de galbeni tocma) în şase ciştiuri, acum la facerea contractelor trei sute galbeni, după isprăvirea icoanelor din Catapeteazmă deosebit de cele patru împărăteşti, patru sute galbeni, după gătirea Altarului, veşmîntăria, proscomidia şi speclutul pe jumătate a bisericei, patru sute galbeni, după ce voi găti turnul, sînurile şi pînă în cercul de mijloc, iar un cişt de trei sute galbeni, după ce voi găti din acest cerc şi pînă în coloane speclutul tot şi ornamentele iarăşi peste tot mi se va da iarăşi un cişt de trei sute galbeni, iar ciştul ce rămîne de trei sute galbeni îl voi primi atunci cînd voi găti tot lucru; aceste ciştiuri la primirea fiecărui sar fi trecuţi în dosul acestui contract.

In aceste mărginindu-se alcătuirea pentru zugrăvitul bisericii şi a Catapeteazmei s'au făcut două asemenea, acesta din partea me l'am dat Monastirei cu adougire ca la orice abatere din îndatoririle mele Monăstirea este slobodă a-mi disface fără a putea întinde vre'o pretenţie şi ceia ce a-şi fi luat mai mult peste cît s'ar calcula că merită lucru ce a-şi fi făcut, sunt dator a înapoia.

(ss) *Nicu Grigorescu.* 1858, Aprilie 2.

Atît. Incolo făceam fiecare cum ne tăia capul" [1]). In lipsa unui model mai înalt, mai viguros, departe de exemplul rodnic al acelor maeştri ce au servit în toate timpurile de învăţători urmaşilor lor, Grigorescu căuta un mod de expresie mai apropiat cu frămîntările sale lăuntrice. Işi croeşte astfel, singur, alături de arta religioasă oficială a trecutului, un drum nou, începînd să facă studii şi să introducă în cadrul rigid, impus de biserică, scene mai libere şi mai pline de emoţie, inspirate de natură. E de remarcat că în această vreme el practică şi fresca, cum rezultă din contractul încheiat la Zamfira.

Cu lucrarea dela Agapia, care era aproape terminată la 7 Mai 1860 [2]) se încheie prima perioadă a activităţii lui Grigorescu, primul capitol al istoriei vieţii *„Meşterului Nicu"*.

Incurajat de succesul obţinut în ţară, prin lucrările dela Neamţ, Văratec şi Agapia, întemeindu-se poate şi pe raportul favorabil pe care pictorul Şiller [3]) (Schiller), însărcinat cu recepţionarea lucrărilor dela Agapia, îl înaintase Ministerului şi în care recunoştea „că D. Grigorescu au lucrat pentru înalte arte, lăsînd în Moldova un monument unic în arta picturii", Grigorescu solicită din nou o subvenţie anuală, cu care să poată pleca în străinătate. Fără să se mai ţie un concurs, sprijinit însă de Mihail Kogălniceanu, care, cu spiritul său luminat şi pătrunzător ştiuse să vadă în tînărul pictor, un artist de mare viitor, *el dobîndeşte pe termen de cinci ani, cu începere dela 1 Octomvrie 1861, una din cele trei burse de 260 # galbeni anual, prevăzute în bugetul anului 1862* [4]). Dar votarea buge-

---

[1]) *A. Vlahuţă.* (op. cit.), pag. 19.

[2]) *Mihail Popescu, Contractul Pictorului Grigorescu cu Mănăstirea Agapia* (op. cit), pag. 277. Raportul din 7 Mai 1860 al Comitetului economic al Mănăstirei Agapia către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, prin care se face cunoscut că „s'au primit şi suma de 250 galbeni (două sute cincizeci galbeni) ce se mai cuvine dumisale pictorului Grigorescu, den ciştul al cincilea după alcătuirea ce are cu Mănăstirea pentru pictura bisericii mari, cari bani s'au şi slobozit în privire că deşi n'au săvîrşit în tot lucrul ce trebuia să fie gata mai înainte de primirea ciştului al cincilea, însă prea puţin lucru ce a mai rămas cu care au pus toată silinţa pentru ca să-l desăvîrşească fără întîrziere.

[3]) George Schiller, descendent al unei familii de origine germană, stabilită în Iaşi îşi începe studiile picturei în acel oraş cu Giovani Schiavoni. In 1844 pleacă în Italia şi e elevul cunoscutului pictor Natale Schiavoni. După cei 10 ani petrecuţi în studii se reîntoarce în ţară unde, în 1855, expune în aşezămîntul Cabinetului de Istorie Naturală lucrări de ale sale şi 7 tablouri de ale maestrului său pe care le adusese cu el din Italia. Curînd, el reuşeşte să se facă cunoscut ca pictor restaurator. Restaurează colecţia lui Costachi Negri şi e numit chiar restaurator al Pinacotecei din Iaşi. Impreună cu Panaiteanu, e delegat de guvern să alcătuiască catalogul acestei galerii de tablouri. In 1860, execută o decoraţie pentru sala gotică dela Trei Erarhi. Insărcinările ce i se dau de a recepţiona lucrările de pictură dela diferite biserici şi mănăstiri, ne arată că avem de a face cu un pictor ce s'a bucurat de un oarecare prestigiu în cercurile oficiale ale timpului.

[4]) Cf. Cererea înaintată de Ministerul Instrucţiei, Consiliului de Miniştri, la 26 Septembrie 1861. (Arh. Stat. Min. Instr. Moldova, Nr. 567/1861).

tului întîrzia și Grigorescu, plin de nerăbdare, nu voia să amîne cu nici un preț data plecării sale. El se adresează atunci din nou ministrului și roagă să i se elibereze de urgență un pașaport gratuit și subvenția promisă [1]). In urma rezoluțiunii înțelepte a Ministerului, — care decide ca, pînă la votarea bugetului, să i se plătească subvenția din paragraful economiilor și să i se elibereze de urgență un pașaport gratuit, așa cum cerea artistul, — *acesta poate să părăsească țara, în toamna lui 1861, îndreptîndu-se spre Paris* [2]).

Grigorescu sosește în orașul ce exercitase asupra lui o atît de irezistibilă și aproape misterioasă atracție, cu o pregătire intelectuală din cele mai modeste. Prin activitatea sa în domeniul picturii religioase cîștigase ce e drept, o experiență profesională remarcabilă, însă îndreptată cu totul în altă direcție decît arta pe care o va întîlni în centrul artistic al Parisului. Pentru un altul, ca Stăncescu, de pildă, a cărui formație și gust artistic în momentul cînd părăsea țara, erau determinate de contactul cu Tăttărescu, un atît de fervent discipol al clasicismului, atelierul unui Sébastien Cornu, sau al unui Léon Cogniet, erau mediile cele mai potrivite.

Grigorescu a fost și el — după cum o mărturisește chiar, în catalogul Salonului Oficial din Paris dela 1868, elev al lui Sébastien Cornu, maestru, în special cercetat de romînii care studiau la Paris. Ajunsese aci condus poate mai mult de spiritul de imitație, decît de preferințe reale. Dar cu firea lui mai contemplativă și mai sentimentală, cu simțul mai desvoltat pentru farmecul culorii, cu un instinct artistic înăscut, el nu poate rămîne mult pe lîngă acesta. In muzeele și colecțiile bogate în opere din toate epocile, descoperă modele cu mult mai interesante și mai elocvente. Lucrările cîtorva artiști contemporani din saloanele și expozițiile timpului îi vorbesc mai direct decît cele izvorîte din formulele învechite ale academismului. El se adresează lor, lui Rubens, lui Correggio, lui Delacroix, lui Géricault, lui Prud'hon, arătînd dela început înțelegere pentru tot ce era mai mare și caracteristic. Simpatizează cu acei ce fac legătura între două generații. Este atras în special de Géricault, către care se îndreptase dragostea multor ariști mai tineri, nemulțumiți de tirania pe care David o exercitase asupra discipolilor săi. Il atrage încă natura gingașe și aproape femenină a lui Prud'hon, acel urmaș strălucit al secolului al XVIII-lea, dar în același timp interpret sincer, cu Alfred de Musset, al melancoliei epocii „copiilor secolului".

[1]) Cf. în același dosar petiția scrisă și subscrisă de pictor, la 25 Septembrie 1861.

[2]) Cf. *Mihail Popescu. Contribuții la Biografia Pictorului Grigorescu.* (op. cit.), unde se reproduce petiția pictorului, rezoluția ministrului și raportul Ministerului de Instrucție către Consiliul de Miniștri. Este interesant de constatat din aceste documente, pe de o parte vîlva ce făcuse în lumea oficială și printre artiști calitatea picturilor dela Agapia, pe de alta, fundarea unei școli de pictură la citata mînăstire.

După cum afirmă Vlahuță și Cioflec, el ar fi avut gîndul să se inscrie la Școala de Arte Frumoase [1]). Ia chiar parte la proba pentru „le concours de l'arbre", în vederea căreia pleacă să facă studii după natură la Fontainebleau. Acestei împrejurări fericite se datorește primul contact al lui Grigorescu cu acei pictori, care, retrași în singurătatea imensei păduri, au găsit un chip nou de a reda impresiile la contactul cu adevărata natură, și au produs o tehnică, care pînă azi și-a păstrat prestigiul. Grupul lor îl atrage, alături de Corot, celălalt interpret prin excelență al naturii, care la Barbizon făcea numai scurte apariții, dar pe care Grigorescu l-a putut urmări prin expoziții [2]).

* * *

Activitatea bursierilor noștri în străinătate a fost adesea stingherită de condițiile nesigure ale traiului. Indeletnicirile artistice sunt cele care cer, mai mult ca oricare altele, liniște și siguranța zilei de mîine. Acestea i-au lipsit lui Grigorescu aproape în tot timpul șederii sale în Franța. Vieața i-a fost îngreunată de modul neregulat cu care îi soseau și puținii bani ce-i acordase Statul, și de încurcăturile provocate de cei însărcinați cu distribuirea lor. Numele său apare pentru prima oară pe lista bursierilor din Paris abia în trimestrul Iulie 1862, adică aproape un an după sosirea sa în Franța. Locuia pe atunci în cartierul latin, la Hotel Corneille, din rue Corneille Nr. 5 [3]). In 1863, guvernul găsește nimerit să micșoreze bursele studenților, deci și pe cea a lui Grigorescu, care e redusă dela 260 la 200 de galbeni [4]). Din scrisoarea [5]) plină de desnădejde înaintată Ministerului de studenții romîni din Paris, se desprinde toată mizeria vieței ce erau obligați să ducă acolo, tocmai în momentul formației lor intelectuale, cînd aveau mai mult nevoie să muncească liniștiți. Tot așa din telegramele trimese ceva mai tîrziu, pentrucă probabil, expedierea banilor bursierilor se făcea cu întîrziere și neglijență.

La începutul anului 1863 se ceruse bursierilor printr'o circulară „certificate doveditoare" asupra activității ce desfășoară în străinătate. Dintre toți cei ce se aflau atunci în Franța, Grigorescu,

[1]) Cf. *A. Vlahuță*, (op. cit.), pag. 26 și *V. Cioflec*, (op. cit.), pag. 15.

[2]) Este cunoscut că, la 1865, Corot deschisese o expoziție care are mare răsunet în mediul artistic al Parisului.

[3]) *V. A. Urechie, Istoria Școalelor dela 1800—1864.* Vol. III, pag. 263.

[4]) Cf. Adresa Ministerului de Instrucție din 1863 (Arh. Stat. Min. Inst., Nr. 588/1863).

[5]) Cf. Scrisoarea din 18 Februarie 1863. (Arh. Stat. Instr. 588/1863. și telegramele: din 10 și 13 Martie 1863 (același dosar), cea din anul 1865. (Doc. Nr. 98, Arh. Stat. Min. Instr. 728/1865) și din 26 Iulie 1867 (Arh. Stat. Min. Instr. 520/1867).

Este interesant să cetim printre cei iscăliți, în afară de numele lui Stăncescu și Grigorescu pictori, pe cel al unor tineri care, mai tîrziu, vor ocupa importante situații politice și intelectuale: Eugeniu Stătescu, Ștefan Șendrea, C. F. Robescu, N. Culianu, C. Bossie, C. Codrescu, P. Iconomu.

este singurul care nu poate sau nu vrea să trimită un astfel de certificat [1]). Abia în 1864, printr'o adresă înaintată Ministerului, acesta face o dare de seamă asupra felului cum a înțeles să-și utilizeze timpul în acești doi ani și cere, printre altele, să i se mărească cu o sută de galbeni subvenția ce primește [2]). Avea acum nevoi, care nu puteau fi satisfăcute cu suma modică, trimisă din țară: să închirieze un atelier și să-și plătească modele.

La această epocă *„Dreptatea și răzbunarea divină urmărind crima"*, copie după Prud'hon, era terminată. Tabloul lui Grigorescu, care face parte din colecțiile Pinacotecei Statului, și se găsește astăzi împrumutat Patriarhiei, este o lucrare de dimensiunile originalului, interesantă pentru că ne face să cunoaștem preocupările și preferințele compatriotului nostru în acea vreme. Tot de atunci, probabil, datează și acea reducție a celebrului tablou de Géricault: *„Ofițer călare"*, dela Muzeul Simu în care se remarcă o vigoare de execuție, excepțională în opera lui Grigorescu, cum și un fel, cu totul personal, de a interpreta modelul său.

Viața lui se petrece astfel pe deoparte la Paris, unde vizitează muzeele și copiază operile celebre, pe care le crede susceptibile să-l formeze, pe de alta la Fontainebleau, unde își crease amiciții solide.

Puțin în urmă, cum rezultă din aceeași scrisoare, în vederea unor tablouri, destinate probabil Expoziției Universale din Paris (1867), Grigorescu cere permisiunea de a se întoarce în țară, pentru trei luni, „avînd să fac studii locale după natură pentru un tablou ce mi-am propus" [3]).

In vara anului 1864 îl găsim în Moldova, la Botoșani [4]). Biografii lui socoteau pînă acum că, întors din Franța, prin 1867, el ar fi luat drumul mai de ocol și cu totul neobicinuit prin Galiția. Atunci ar fi venit pentru prima oară în contact cu tipul evreului galițian, pe de o parte, pe de alta cu peizagiile line și armonioase ale nordului Moldovei. Nu este oare mai logic acum cînd îl găsim pe neașteptate la Botoșani „debilitat" și neputîndu-și „continua voiajul pînă la București" să conchidem că, în realitate, *trecerea prin Galiția s'a făcut în 1864, și nu cu trei ani mai tîrziu?* [5]).

In străinătate și în țară începuse să se vorbească de Expoziția Universală din Paris, ce trebuia să se deschidă în anul 1867. Dintr'un sentiment de datorie și de mîndrie națională, Grigorescu își

[1]) Cf. Listă din 9 Februarie 1863, cu bursierii Statului ce studiau la Paris și care „dela a lor plecare și pînă astăzi n'au trimes certificate doveditoare de notele studiilor lor dupe fiecare finit de an". (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 588/1863).

[2]) Cf. Scrisoarea nedatată Nr. 531 din 1864, publicată de *E. Vîrtosu*, în ziarul „Vremea" din 27 Februarie 1938.

[3]) Ibidem.

[4]) Cf. Scrisoare din 13 Iulie 164, Botoșani, publicată de *E. Vîrtosu*, („Vremea", din 27 Februarie 1938).

[5]) Ibidem. „Debilitaté sănătății mele neertîndu-mi a-mi continua voiajul pînă la București, am fost silit a mă opri în prejmele Botoșanilor, unde îmi urmez lucrările pînă cînd voi puté veni în Capitalie".

propune să expună la această însemnată manifestare internațională, la care pentru prima oară participa și Romînia. Revine deci în țară să se pregătească în acest scop, să strîngă studiile și observațiile ce-i vor servi mai tîrziu pentru compoziții, în care să trăiască poporul și aspectele peizagiului nostru, încredințat fiind că și patria lui îi rezervă destule subiecte vrednice de studii, destule frumuseți originale și pline de pitoresc [1]). Atras de peizagiul de pe Valea Siretului, el lucrează timp de trei luni în jurul Botoșanilor. In acest interval el e într'o continuă corespondență cu Ministerul. Prin răspunsul adresat la Botoșani i se comunică că acei 100 de galbeni ceruți peste subvenție, nu i se pot acorda, — că i se aprobă în schimb spese pentru cheltuielile extraordinare; că rata ce i se cuvenea pe trimestrul al IV-lea, i se va trimite la Botoșani, și i se aduce la cunoștință anume detalii, în legătură cu tabloul, copie după Prud'hon, ce dăruise Statului și expediase în țară [2]).

După răstimpul petrecut în Moldova vine în București, unde își descurcă o parte din afaceri și dă de urma tabloului său [3]). La 6 Octomvrie 1864, hotărît să părăsească țara, cere să i se elibereze un pașaport pe termen de doi ani [4]). Își încasează bursa și se întoarce în Franța.

[1]) Ibidem. „Am crezut că patria noastră prezintă destule subiecte vrednice de studii, destule frumuseți originale și artistice, spre a-și puté avé locul cu demnitate în galeria oricăruia muzeu din lumé occidentală".

[2]) Cf. Adresa Nr. 40.403 din 19 August 1864. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 533/1864, fila 326).

D-lui N. Grigorescu, bursierù allu Statului, la Botoșani.

„Respunzîndù la petițiunea Dv. din 13 Iulliù expiratù, amù onoré a vă face cunoscutù, că cu tótă bunăvoința ce amù de a încurajea junimea studiosă, îmi este imposibilù a vă accorda adaosul cerutù de 100 # pentru stipendiulù ce primiți. Cu tóte acestea avîndu în vedere diversele cheltuieli la care sunteți espusù s'a regulatù a vă răspunde pe viitoru spezele estraordinare pentru cumpărăturele de pînze, cullori, etc. — după dovezile ce veți presinta Ministerului, prin Agentul Țerii la Paris, ca și ceilalți bursieri ai Statului.

Cîtu pentru stipendiulù pe ultimul trimestru allù acestui annù, voiu avea în vedere, ca la timpul cuvenit, să vi se trimită prin Cassieria Generală, la Botoșani.

Cu această ocasiune vă comunicù că tabloul de care faceți mențiune că ați fi trimisu în cuprinsa Epistolă nu s'a primit la acest Minister".

Cum se vede adaosul peste stipendiul ce primea artistul n'a fost aprobat, contrar afirmației *E. Vîrtosu*, din „Vremea", 28 Februarie 1938. Evident însă, acest detaliù n'are mare importanță.

[3]) Corespondența schimbată cu Ministerul: Scrisoare din 21 Septemvrie 1864 și răspuns la aceasta, din 23 Septembrie 1864. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 533/1864); scrisoarea artistului către Minister din 6 Octomvrie 1864; adresa din 7 Octomvrie, același an; referatele, din 8 și 12 Octomvrie 1864, ale pictorului Theodor Aman, cu privire la tabloul copie după Prud'hon, și cheltuielile făcute cu executarea lui. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1864).

[4]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1864, fila 213.

Aici reîncepe să copieze operile maeștrilor din Muzeul Luvrului [1]), fără însă a renunța la studiile după natură la Fontainebleau. In același timp se pregătește pentru Expoziția Universală din 1867, utilizînd schițele cu personagii și aspectele de peizagiu culese în țară. Anii 1865 și 1866 sunt ani rodnici. Din notele repartizate pe luni ale furnisorului de materiale Hardy-Alan, — dela care cumpărau toți bursierii noștri — se poate urmări activitatea lui Grigorescu, care face, fără întrerupere studii în creion și acuarelă, cît și opere în uleiu [2]).

La 11 August 1866, apropiindu-se timpul cînd trebuia să-i expire bursa, Grigorescu scrie din Paris, Ministrului, și cere să i se prelungească încă pe doi ani stipendiul, pentru a se duce și în Italia, să-și completeze formațiunea artistică [3]). Prin aceeași adresă el amintește Ministerului, că suma aprobată de 543,05 fr., cheltuită cu materialele — conform facturii ce alătură — nu i-a fost achitată. Pe cererea sa ministrul pune următoarea rezoluție: „Se va regula trimeterea speselor extraordinare și a banilor de drum, făcîndu-i-se cunoscut că nu se mai poate acorda niciо prelungire peste termenul de 1 Octomvrie". Cei din țară nu înțelegeau să-i acorde lui Grigorescu o prelungire de bursă, pe care acesta o considera extrem de utilă, și care în genere se dădea cu ușurință mai tuturor celorlalți bursieri.

La 20 Septemvrie 1866 [4]) Ministerul dispune să se trimeată prin mandat, pe numele Direcțiunii Băncii Romîniei, suma de 543 fr. 50 centime, pentru cheltuielile deja aprobate și 40 de galbeni cheltuieli de drum, pentru întoarcerea artistului în țară. Banii însă nu sosiră, ceea ce dă naștere la o voluminoasă corespondență între Grigorescu și autorități [5]).

Cu toate că bursa expirase la 1 Octomvrie 1866, — dată după care numele său nu mai apare pe lista bursierilor — în Decemvrie a aceluiași an Grigorescu se afla încă la Paris și locuia în rue de Seine Nr. 59 [6]).

[1]) Cf. Lista de cheltuieli publicată de d-nul *Mihail Popescu* (Conv. Lit. 1934, Nr. 10, pag. 874).

„1865 Janvier retiré du Louvre son grand tableau, porté à son atelier, ...7 frs".

[2]) Aceeași listă de cheltuieli.

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 437/1866.

[4]) Adresa Nr. 10.774 din 20 Septemvrie 1866. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 541/1866).

[5]) Cum rezultă din aceste documente, adresa din 11 August 1866 a d-lui I. Bălăcescu, agentul țării la Paris și scrisoarea d-lui Carp, girantul agenției la Paris, din 13 Noemvrie 1866, întîrzierea era cauzată nu numai de lipsa de înțelegere a celor din țară pentru situația grea în care se găsea Grigorescu și alții dintre bursierii Statului, față de care se procedase în același fel, dar și din faptul că bursa se plătise lui Șiendrea, care încasase astfel două stipendii, le cheltuise și plecase în țară, unde era greu să fie urmărit.

[6]) Scrisoare din Paris, expediată la 10 Decemvrie 1866. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 437/1866, fila 815).

Anul 1867 înseamnă un eveniment important în cariera sa de pictor. Este întîia oară cînd Grigorescu și ceilalți artiști, ale căror opere sunt trimese de Statul Romîn la Paris, apar în fața publicului francez, cu ocazia Expoziției Universale [1]). Participarea Romîniei la această manifestare era cu atît mai comentată, cu cît, pînă la această dată, Romînia nu putuse expune decît împreună cu Imperiul Otoman. In țară se fac pregătiri intense. Ziarele timpului răspîndesc știri și dau sugestii asupra felului în care trebue să se organizeze secția artistică [2]). Grigorescu trimete următoarele șapte lucrări, pe care le socotea demne de a-l reprezenta [3]): *Spălătorese, Șatră de țigani, Vinător într'o pădure, Colibe de țigani, Un băiat, Cap de fetiță* și *Natură moartă (Fructe)*. In afară de Grigorescu, mai expun: Gh. Tăttărescu, Henric Trenk, Carol Popp de Szathmary, Mișu Popp, Petru Verussi și doi pictori aproape necunoscuți astăzi, Olivier din Buzău și Ștefan Dobrentz din Piatra. Printre sculptori, întîlnim pe Focșaner, bursier și el al Statului Romîn, iar la secția 4-a, ce cuprindea desene și modele de arhitectură, pe Ștefan Emilian din Iași, Montaureanu, ce se afla de asemeni cu bursă la Paris, Cristian Kaertsch, Alexandru Orăscu și Carol Storck. Operele picturale nu atrag atît de mult atenția străinilor, care apreciau în special arhitectura pavilionului, după modelul bisericii Stravopoleos, și obiectele religioase de cult, broderiile și tezaurul dela Pietroasa [4]).

La 29 Martie 1867 [5]) Grigorescu trimete Ministerului, o nouă scrisoare și cere 500 fr. „pentru voiagiu ca să mă întorc în țară".

Curînd după aceasta, descurajat de atitudinea Ministerului, dela care nu obține nimic, cu bani de împrumut el revine în țară. In Martie 1867 era la București și înaintează Ministerului o cerere, în care încearcă să descrie situația în care se găsise la Paris, din pricina lipsei de bunăvoință a celor dela Minister și, în același timp, arată cum ar trebui întreprinse și pe ce durată, studiile care ar fi cu adevărat utile bursierilor noștri [6]).

[1]) Expoziția s'a deschis într'un pavilion anume construit, pe Cîmpul lui
Marte. Comisar general al expoziției fusese numit Le Play, iar reprezentant al
țării noastre, Alex. Odobescu. Secția artistică cuprindea 5 clase.

[2]) Romînul 7—8 Noembrie 1866: Articol semnat *Sebeșianu* despre „Ro-
minia, la Expoziția Universală din Paris, din 1867".

[3]) Cf. *Catalogue spécial des produits exposés dans la Section Roumaine*.
II-ème partie.

[4]) *L'exposition Universelle 1867. Publication internationale autorisée par*
le Com. Imp. Tome I—II. Paris. Citat din articolul lui *Victor Cosse* „*L'exposi-*
tion Roumaine". „Les arts occupent une place un peu restreinte dans l'expo-
sition roumaine".

[5]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, fila 332.

[6]) Scrisoare din 15 Mai 1867. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 387/1867,
fila 526).

„*Domnule Ministru,*

„Am avută onóre a fi trămisu de Guvernu la Paris pentru studiile picturei. Timpulă de cinci ani ce mi se acordase au espirată la Octombrie 1866.

In sfîrşit, bursa pentru Italia, atît de insistent solicitată, se acordă, poate datorită şi intervenţiei agentului Romîniei la Paris, Bălăceanu [1]), Ministrul pune o rezoluţie favorabilă, însă cu o condiţie, ca Grigorescu să trimeată Muzeului pe fiecare an o copie după vreun tablou, „ce se va desemna de către Guvernù'' [2]). Această condiţie se întîlneşte adesea în documente, atunci cînd e vorba de bursieri.

Cu toată prelungirea bursei, Grigorescu nu porneşte imediat în străinătate [3]). Din Martie şi pînă în Septemvrie, călătoreşte în

---

Mai 'nainte de espirare am fostù rugatù pe onor Ministeriù ca se-mi mai acorde bursa încă pe duoi anni ca se potù trece şi în Italia, derù nu avui neci unu respunsu şi d'attunci am incetatù d'a mai primi stipendiile.

Domnule Ministre, sciţi prea bine cîtù suntù de dificile şi cîtù timpù îndelungatù trebue cui-va a face studiile picturei, sciţi că în cinci ani cu tótă silinţa ce s'arù pune cine-va, este cu neputinţă a fi în stare ca să se lupte singurù departe de Museuri, de esposiţii şi de societăţi artistice de unde nascù ideile şi concurenţia, care facù pe cine-va se progresseze neîncetatù. Cu tótă silinţia ce mi-am datù în acești cinci ani vădù încă o mare necesitate d'a mai sta vre-o duoi anni aprópe de cuibul artelorù. Pînă acum am făcutù studii pentru studii chiarù, acum am nevoe se studiezù ca se potù produce. De aceea v'am rugatù şi ve mai rogù încă, Domnule Ministre, se bine voiţi a-mi mai acorda bursa încă pe duoi anni.

Ve rogù, Domnule Ministre, a ţine în semă şi acésta, că de şi am fostu lăssatù în streinătate fără se mi-se trămiţă măcar banii de întórcere, cu totu nu m'am decuragiatu, am lucratu şi am espusu patru tablouri şi trei studii la Esposiţia Universală din Paris în secsiunea Romînilorn; tóte acestea făcute cu bani împrumutaţi şi acumù întorsu în Ţerră totù în aceleaşi condiţii.

Am onóre, Domnule Ministre, a fi cu profundu respectu, Allu D-voastre supusu servitore''.

N. Grigoresco.

[1]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, fila 331.

Paris, 8 Avril 1867.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de vous adresser, ci incluse une demande de Mr. N. Grigorescu dont la légitimité et l'urgence sont telles que je crois de mon devoir de l'appuyer, de tout mon crédit, auprès de Votre Excellence. J'ajouterai, à titre de renseignement et de recommandation, que Mr. Grigorescu est un des rares boursiers roumains qui ont profité de leur séjour en France et des sacrifices qu'ils coûtent à l'Etat. Il est aussi le seul peintre dont les tableaux orneront dignement notre Exposition.

Dans l'espoir que Votre Excellence accueillera favorablement la demande de M. Grigorescu et ma recomandation, j'ai l'honneur d'être, Monsieur le Ministre de Votre Excellence.

Le très dévoué Serviteur
I. de Balatchano.

[2]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, Rezoluţie la adresa din 15 Mai 1867. „Pe temeiul doveditor de silinţa şi succesul cu care petiţionarul a studiat pictura la Paris, i se prelungeşte stipendiul încă pe doui ani, spre a se perfecţiona în Italia, şi cu condiţiunea de a trimete museului d'aici, pe fiecare anù o copie a vre'unui tablou ce i se va desemna de către Guvernù.

Brătianu.

[3]) Bursele pe trimestrele Aprilie şi Iulie le încasează la Bucureşti, cf. Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, filele 586, 531 şi Nr. 520/1867, fila 156.

ţară şi lucrează fără întrerupere. Fiecare călătorie constitue o preţioasă recoltă de studii. Cutreeră locurile pe unde îşi făcuse ucenicia, retrăeşte farmecul liniştei mînăstirilor: Căldăruşani, Tîrgovişte, Cîmpul Lung şi Rucăr, sunt cele patru popasuri mai însemnate ale acestei rodnice campanii [1]). Inainte de a pleca el vrea să-şi reguleze toate chestiunile băneşti. La sfîrşitul lui Septemvrie, e încă în Bucureşti [2]). Cîteva zile după aceasta el cere să i se elibereze un paşaport gratuit pentru Europa [3]). Amînă călătoria de studii în Italia pentru mai tîrziu şi se reîntoarce tot în Franţa [4]) la Fontainebleau, unde îşi petrece ultima perioadă a epocii sale de studii şi unde se stabileşte [5]). In 1868 expune pentru prima dată la Salon lucrarea *„Jeune bohémienne''* [6]). Incepuse să fie cunoscut în cercurile de acolo şi să se bucure de favoarea publicului şi chiar a Impăratului Napoleon al III-lea. Vestea succesului repurtat cu ocazia vizitei a acestuia, în 1868, are răsunet pînă în ţară, unde ziarele timpului relevă acest eveniment [7]).

---

[1]) Cf. *A. Vlahuţă*, (op. cit.), pag. 46.
[2]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 379/1867.
Telegramă către Agentul Romîniei la Paris, din 25 Septemvrie 1867.
„Répondez d'urgence à la dépeche Nr. 9.866, M-sieur Grigorescu attend à Bucarest il ne peut partir sans savoir où son argent se trouve.

Ministre''.

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 379/1867, fila 297.

D-lui Prefectù alù Poliţiei Capitalei,

„Bine voiţi a elibera D-lui Grigorescu, bursierù alù Statului unù paşportù gratisù pentru Europa, spre a se putea întórce la Paris, pentru continuarea studiului picturei''.

[4]) Numele său figurează din nou pe lista stipendiştilor din Paris, pe trimestrul Octombrie 1867. (Arh. Stat. Min. Instr., Nr. 520/1867).
[5]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1868, fila 383. Scrisoare adresată de A. Ubicini din Paris, Ministerului Instrucţiunii. „J'ai payé suivant vos indications à Monsieur N. Grigorescu, fr. 84.92. M. N. Grigorescu habite ordinairement en compagnie d'autres peintres paysagistes un petit village à une quinzaine de lieux de Paris, sur la lisière de la fôret de Fontainebleau''.
[6]) Cf. *G. Oprescu. Pictura romînească în veacul al XIX-lea*, pag. 160.
[7]) Familia (Pesta) din 6 August 1868, scrie *„Opera unui june artist romîn cumpărată de împăratul francezilor''.*
La Arhivele Statului, în Dos. Nr. 1 din Arh. Nr. 532/1868, se află următoarea ştire dată de *C. Stoenescu*, cu privire la acest succes.

O bună nuvelă,

„Toţi Romînii, care au locuitù cîtva timpù Francia, cunoscù palatul de la Fontainebleau şi mai cu seamă delicioasa pădure care-l învecinează.

Această pădure situată abia la 3½ ore departe de Paris, este în timpul de vară loculù de întîlnire alù tutulorù artiştilor şi nu este nicio celebritate artistică modernă, fie în pictura istorică, fie în portrete sau în peisage, care să nu-şi fi făcutù stagiulù seu de studii în pădurea dela Fontainebleau.

D-nul N. Grigorescu, junele nostru artist, (bursierù alù Guvernului Romînù) care a espusù aşa de frumoase opere la Esposiţiunea Universală din Paris, după ce şi-a făcutù, în timp de 6 ani studiele academice la Paris, consacrîndu-se cu totulù peisagiului şi tablourilor de genru istoricù, locuesce în pădurea Fontenbloului şi şede chiar la ospetăria unde toţi artiştii au lăsatù atîtea frumoase pagine din primele impresiuni ale juneţei lorù''.

Chestiunile materiale ce ocupau un loc aşa de important în preocupările artistului şi în corespondenţa sa cu Statul nu se rezolvaseră. Văzînd că achitarea cheltuielilor de materiale întîrzie şi fiind neîncetat somat de furnisorul său, care refuză să-i mai dea culori şi pînză pe datorie, Grigorescu înaintează o nouă adresă [1]), de data aceasta pe un ton mai energic decît cel întîlnit obişnuit în scrisorile de pînă acum. Nici de data aceasta nu obţine niciun rezultat.

La începutul anului 1869, apropiindu-se termenul la care îi expira stipendiul, forţat şi de evenimentele politice cam turburi, el cere să i se trimeată banii necesari întoarcerii sale în patrie [2]).

Epoca de formaţie e acum aproape terminată. Intors în ţară, artistul înţelege să producă şi să se afirme. Nu e manifestare mai însemnată artistică la care să nu întîlnim numele său. In 1870 obţine medalia clasa I, pentru portret, la expoziţia organizată de Şcoala de Arte Frumoase. Opera cu care se remarcă acum e măreţul portret al Banului Năsturel Herăscu, proprietatea Eforiei Spitalelor Civile. Theodor Aman, pe atunci director al Şcoalei de Arte Frumoase, semnalează ca un eveniment participarea lui Grigorescu şi proclamă în el pe reprezentantul unei arte noi [3]).

In afară de distincţiunea pe care o primeşte, Prinţul Domnitor Carol I îi dă o bursă în bani, din fondurile sale particulare, ca să plece din nou în străinătate. Este probabil călătoria în Italia, pe care o face după anul 1870, şi care-i permite să cunoască celălalt

---

In anul acesta pentru I-a dată, artiştii d'acolo, profitîndŭ de residarea Majestăţii Sale Impăratului Napoleone şi a Augustei Sale familii, palatŭ de la Fontainebleau au organisatŭ, o frumoasă esposiţiune pe care a vizitat-o Duminica trecută familia imperială. Ceea ce este mai măgulitorŭ pentru noi Romînii, Imperatorulŭ dintre cele 4 tablouri ce a binevoit a cumpăra pentru Galeria sa privată din Tuillerŭ a fostŭ şi unui tablou (reprezintîndŭ nişte glastri de flori) de N. Grigorescu.

Felicitîndu pe d-nu N. Grigorescu de culegerea ce Imperatorulŭ a binevoit a face în operele séle Arta Romînă se simte fericită că opera junelui nostru artistŭ se va pune peste curendŭ într'un Muzeu faciă 'n faciă cu cele mai celebre tablouri ce au onoratŭ Lumea artistică''.

[1]) Scrisoare din Mai 1868. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1868, fila 8).

[2]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 123/1870, filele 326 şi 327.

După cum rezultă din corespondenţa cu Ministerul, pe care, artistul o reîncepe la întoarcerea sa în ţară (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 123/1870), prin scrisorile din 7 şi 19 Martie 1870, aceste sume nu i se achită lui Grigorescu.

[3]) Le Moniteur Roumain. Joi 4 August 1870, pag. 1. Discursul lui Theodor Aman, directorul Şcoalei de Arte Frumoase, ţinut în ziua de 30 Iulie 1870, cu ocazia distribuirii premiilor artiştilor exposanţi.

„Nous comptons dans ce moment la troisième exposition artistique dans le genre de celle d'aujourd'hui. A côté des artistes qui ont exposé leurs oeuvres aux deux dernières expositions est venu se placer cette fois-ci, avec un succès éminent M. Grigoresco disciple de l'école française, étalant devant nous un genre nouveau qui produira avec le temps, des résultats heureux pour l'école roumaine''.

mare focar al artei, dela care se inspirau toţi artiştii însemnaţi ai Europei [1]).

Perioada de formaţie a lui Grigorescu era terminată. Ea se efectuase aproape exclusiv sub influenţa Franţei, în special a şcoalei marilor peizagişti dela Barbizon şi a lui Corot. In Italia, artistul desăvîrşit care era acum, va admira operile mari ale perioadelor ce precedase, va fi şi el atras de problema pasionantă a clar obscurului, aşa cum l-a înţeles sec. al XVII-lea şi cum îl practicase în chip dramatic romanticii francezi — Piferrarri, Il Sor Vicenzo, datează din această vreme, — în fond nu va mai învăţa nimic. Mijloacele sale erau destul de viguroase şi de personale ca să-i permită să se exprime sincer, fără înconjur şi romîneşte.

TEODORA VOINESCU

---

[1]) Ibidem. „Empressons-nous de faire ici nos hommages aux encouragements généreux que tout talent réel a trouvé dans l'auguste protection de Son Altesse le Prince Régnant. Cette année encore une bourse provenant de sa caisse particulière a été accordée à M. Grigoresco, pour lui faciliter les moyens d'aller de nouveau à l'étranger cultivar son talent incontestable''.

DIN CH. BAUDELAIRE

SPOVEDANIE

Odată numai, dulce, blîndă arătare,
De brațul meu te-ai rezemat,
Dar în a sufletului meu întunecare
Icoana-ți, vie, s'a păstrat.

Era tîrziu; medalie atunci turnată
O lună plină strălucea;
Solemnă, noaptea, ca un fluviu, revărsată
Pe-orașul adormit, curgea.

De-a-lungul caselor, sub porțile boltite,
Pisici se strecurau discret
Ciulind urechea, sau, ca umbre vechi, iubite,
Ne întovărășau încet.

Deodată'n mijlocul apropierii care
Sub palid cer se'nfiripa,
Din dumneata, asemenea unei fanfare
Ce'n zori, voios ar răsună,

Din dumneata ce ești o veselă vioară
Cu sunet plin și minunat,
Ca din senin, o notă jalnică, bizară,
Fricoasă, ți s'a furișat,

Ca un copil cu fața groaznică, urîtă,
De care toți s'ar rușinà,
Și în vreo pivniță adîncă, mohorîtă,
Părinții lui l'ar încuià.

Biet înger, țipătul de-atunci voia să spună
Că totul este trecător,
Că omul în zadar ascunde sub minciună
Un egoism necruțător; .

C'a fi frumoasă nu'i ușoară meserie,
Că'i tot atîta de banal
Ca dansatoarea care'n jocul ei te'mbie
C'un zîmbet rece, mașinal;

Că frumuseți, iubiri, se frîng; că e greșală
Pe inimi a te bizui;
Și că Uitarea le asvîrle'n traista goală
Spre a le duce'n Veșnicii.

Mi-am amintit ades de luna cea vrăjită,
De noaptea cu tăcerea ei,
Ca și de taina groaznică, mărturisită
In chilința inimei.

DANS MACABRU

Ca o femeie mîndră de nobila-i statură,
Cu flori la cingătoare, batistă şi mînuşi,
Se mişcă graţioasă şi plină de măsură,
Cochetă deşirată cu mutre de păpuşi.

Ce talie văzut-aţi la bal, mai mică oare?
Veşmintul ei cu falduri, larg, majestuos, umflat,
Se varsă pe pantoful cu ciucuri, mică floare
Ce se lipeşte parcă de un picior uscat.

Dantela ce se joacă pe oasele semeţe,
Ca un pîrîu şăgalnic, frecîndu-se de stînci,
Să apere încearcă de glume îndrăzneţe,
Funebrele podoabe, ascunse şi adînci.

Străfunzii ochi, făcuţi sunt din vid şi din tenebre
Şi înfloritul craniu, cu artă pieptănat,
Se leagănă molatec pe slabele vertebre.
Neant pătruns de farmec, nebun şi'nzorzonat.

Au să te socotească drept o caricatură
Amanţii beţi de carne şi care nu'nţeleg
Ce eleganţă are a noastră armătură.
Dar mie mi-eşti, schelete, pe gustul meu întreg.

Cu rînjetul puternic, mai vii să turburi poate
A vieţii sărbătoare? sau vreun dor uitat,
Necontenit în oase cu pintenii te bate,
Şi-apoi, credul, te'mpinge spre al poftelor sabat?

Cu cîntec de vioară şi facle şi lumină
Vrei să înlături visul urît ce te-a cuprins?
Sau poate vrei, şuvoiul orgiilor să vină
Să-ţi răcorească iadul din inimă, aprins?

Puţ nesleit de patimi, greşeli şi de prostie,
Al vechii suferinţe tu veşnic alambic,
Prin coastele-ţi aduse, văd, ca'ntro colivie,
Nesăţioase aspide, cum capul şi'l ridic.

La drept vorbind, silinţa ce-ţi dai, nu cred vreodată
Să-ţi fie răsplătită, cocheto, undevă;
Vezi tu, cu vraja groazei, doar cei mai tari se'mbată!
Ce ştiu ei muritorii, de ironia ta?

Privirile-ţi, prăpăstii de groază împlinite,
Imprăştie-ameţeală; şi, dansatori cuminţi,
Vor contempla cu greţuri amare şi scîrbite
Eternul zîmbet care îţi scapără prin dinţi.

Şi totuşi, cine oare n'a'mbrăţişat schelete?
Şi inima sa, cine cu morţi nu şi-a hrănit?
Ce-ţi pasă de miresme, veşminte şi buchete?
Cel căruia i-i scîrbă, e prea închipuit.

Tu Baiaderă cîrnă, tu tîrfă nemiloasă,
O, spune-acestor tineri gătiţi şi'nfumuraţi:
„Drăguţilor, pe chipuri v-aţi uns cu pudră groasă,
Dar mirosiţi a moarte! Strigoi imparfumaţi!

Voi Antinouși veștezi, voi fanți cu fața goală,
Voi hoituri lustruite, voi crai cu păr albit,
A dansului macabru eternă'nvălmășală,
Vă ia și vă tîrăște pe unde n'ați gîndit!

Din Sena pîn' în Gange, cireada muritoare
Se'nghesue și sburdă în iureșu-i nebun,
Nebănuind în casă trompeta vestitoare,
Sinistră și căscată ca gura unui tun.

Tu omenire tîmpă, sub orișice climate,
In svîrcolirea-ți, moartea te-admiră și te vrea;
Și-ades, punînd ca tine miresme parfumate,
Unește ironia cu nerozia ta!"

CEASORNICUL

Ceasornic! zeu sinistru, îngrozitor și rece!
Ne spune: Ține minte!, *c'un deget ridicat.*
Dureri răscolitoare, prin pieptu-ți înfricat,
Luînd inima ca țintă, curînd, curînd vor trece;

Plăcerea, ca un abur, spre zări se va'ndreptà,
Ca'n funduri de culise, silfida speriată;
Orișice clipă trece, îți sfișie-o bucată
Din desfătarea care pe-o vieață ți s'a dat.

De treimiișasesute de ori pe ceas, Secunda
Șoptește: Ține minte! — *Cu glas slab de gîndac,*
„Acum" îți spune grabnic: sunt „Eri" — și-al meu tic-tac,
Vieața ta a supt-o, cu trompa sa, imunda!

Remember! Esto memor? *O, tu risipitor!*
(Metalic, glasu-mi știe orișice limbi străine).
O, muritor sburdalnic, minutele sunt mine!
Le ții cît mai e aur ascuns în miezul lor!

Adu-ți aminte! *timpul la joc, se lăcomește!*
Nu'nșală, dar e lege: cîștigă orișicînd!
Cînd ziua scade, noaptea se-adauge, crescînd;
E însetat abisul; clepsidra se golește.

Curînd va bate ceasul cînd Sorții'ntîmplători,
Virtutea cea augustă (soția ta virgină),
Și (o, popas din urmă), Căința cea divină,
Vor spune: Este vreme, bătrîn mișel, să mori!

LAZĂR ILIESCU

CRONICA LINGVISTICĂ

CEVA DESPRE PRONUME

Am citit acum cîtva timp o discuție în ziare asupra expresiei *îi se pare*. Dacă nu mă înșel, d. Pisani susținea că așa trebue să se zică, iar interlocutorul d-sale îl contrazicea.

Dela început aș putea să spun că *îi se pare* e greșit, deoarece marea majoritate a Romînilor nu zice așa, ci *i se pare*. Dar e mai bine să arăt cum s'au născut mai multe forme pentru aceeași persoană, și unde își are locul fiecare dintre ele.

Pronumele personale formează o serie: cînd pronunțăm, de exemplu, pronumele de persoana I, în subconștientul nostru se prezintă și celelalte persoane. De aceea s'au influențat una pe alta, și chiar acolo unde la origine ele difereau, astăzi se aseamănă.

Pentru dativul neaccentuat, fiindcă de cazul acesta este vorba pentru moment, avem trei serii, absolut paralele:

Pers. I: *îmi, mi, mi-*
Pers. II: *îți, ți, ți-*
Pers. III: *îi, i, i-*
își, și, și-

(Forma a treia din fiecare serie este aceea unde *i-* este legat de o vocală următoare, de exemplu: *mi-a dat)*.

Cum la persoana I și a II-a nu este nicio controversă, și toată lumea știe unde să întrebuințeze fiecare dintre cele trei forme, o regulă simplă ar fi ca, la persoana a III-a, să ne luăm după celelalte două. Se zice, de exemplu: *îmi place, mi se pare, mi-a dat;* tot așa: *îți place, ți se pare, ți-a dat*. Nimănui nu i-ar veni în gînd să spună sau să scrie *mi place, îți separe*, sau *îmi a dat, ți a dat*. Tot așa prin urmare vom zice și *îi place, i se pare, i-a dat*, și nu *îi se pare, i a dat, îi a dat, i place*.

Formele primitive pentru dativul neaccentuat sunt *mi, ți, i*. Deoarece aceste forme nu aveau accent, ele s'au legat, fie de cuvîntul precedent (devenind astfel enclitice), fie de cel următor (devenind proclitice). Dacă era precedat de un cuvînt terminat cu o vocală și urmat de un cuvînt care începea cu o consoană, pronumele se lega în mod natural de cuvîntul precedent: *nu-mi place, să-ți dea, dă-i pace*. Bine înțeles, dacă cuvîntul precedent se termina cu o consoană și cel următor începea cu o vocală, pronumele devenea proclitic: *cînd mi-a dat, el ți-o spune, tot i-oi face*. Cînd și înainte și după pronume este o vocală, pronumele se leagă de acela dintre cuvinte cu care este mai des

în contact (de obicei un adverb, o conjuncție, un pronume neaccen-
tuat sau un verb ajutător): *nu-mi arată, să-ți ajungă, ce-i aduce* sau
unde mi-e, asta ți-a spus, acela i-o dă. Cînd și cuvîntul dinainte și cel
de pe urmă fac parte din această categorie, atunci pronumele se leagă
în general de cel din urmă: *nu mi-e, să ți-o, ce i-a spus*. In orice caz,
fie enclitic, fie proclitic, din cauza poziției în finală și a lipsei de
accent, vocala *i* s'a scurtat și a devenit consoană, adică nu mai for-
mează centrul unei silabe.

Ce se va întîmpla atunci cînd pronumele va fi așezat între două
cuvinte dintre care primul se sfîrșește cu o consoană, iar al doilea în-
cepe tot cu o consoană? Este imposibil să pronunțăm, cu *i* scurt, *cît mi*
place, cum ți pare, tot i dau. De aceea, pentru susținerea pronumelui
neaccentuat și lipsit de vocală, se introduce un *î* de ajutor, la care
limba romînă mai face apel și în alte cazuri *(nu-s, dar îs mulți, nu-l,*
dar îl dă, etc.). Și astfel ajungem la grupuri perfect pronunțabile: *cît*
îmi place, cum îți pare, tot îi dau. Același lucru se întîmplă dacă pro-
numele este la începutul frazei și urmat de un cuvînt care începe cu o
consoană: neputîndu-se sprijini pe nimic anterior, de vreme ce e ini-
țial, dar nici pe cuvîntul următor, deoarece începe cu o consoană, el
are nevoie de vocala de sprijin *î: îmi pare, îi dă*, etc.

După ce s'au creat astfel formele cu *î*, ele s'au extins în oarecare
măsură și la grupuri unde nu erau indispensabile. De exemplu într'o
expresie ca *acolo îmi dă*, pronumele s'ar putea lega eventual de primul
cuvînt; cum însă *acolo* nu se întîlnește prea des cu *mi*, grupul *acolo-mi*
sună straniu, și vorbitorul preferă să-l disocieze. Mai mult decît atîta,
chiar expresii ca *nu-mi dă* sunt disociate de unii care vor să vor-
bească academic și nu reușesc decît să se arate afectați. De altfel,
cine zice *nu îmi dă* zice și *nu am dat*, cînd pronunțarea normală este
n'am dat.

In fine, a treia situație posibilă: pronumele neaccentuat este ur-
mat de alt cuvînt neaccentuat. Cele două enclitice sau proclitice, fiind
cuprinse în aceeași unitate de accent, se pronunță împreună, și *i* dela
primul pronume nu se mai scurtează, nu mai devine consoană. După
cum *u* s'a scurtat la sfîrșitul cuvintelor, apoi a dispărut, dar s'a păs-
tra cu rostirea plină cînd s'a adăugat un enclitic (de exemplu *dînda* a
devenit *dînd*, dar *u* s'a păstrat în *dîndu-te*), tot așa *i*, redus la foarte
puțin lucru în *dă-mi*, se pronunță întreg în *dă-mi-le*. Tot așa pentru
ia-ți-le, lasă-i-le. Nimănui nu i-ar veni ideea să pună un *î*, în grupurile
acestea și să zică *lasă-îi-le*, odată ce *i* este vocală și poate deci forma
centrul silabei.

Tot așa de enclitic (sau proclitic) ca și *le* este și *se*, de exemplu în
dîndu-i-se. Și după cum în poziție enclitică nu se poate întrebuința
vocala de susținere *î*, tot așa ea nu are ce căuta nici în poziție procli-
tică. Nu se spune *îmi le dă*, nici *îți l-am dat*, și deci nici *îi se dă*. Fap-
tul că la proclitice nu se pune trăsura de unire nu le împiedecă să
aibă aceeași construcție cu encliticele.

Acuzativul singular prezintă mai puține complicații decît dativul.
Există numai două serii, după cum urmează o consoană sau o vocală.
In primul caz *mă, te, se*, în al doilea *m', te-, s': mă duc, te vezi, se poate*
și *m'am dus, te-apucă, s'ajung*. Dar există și cazuri cînd formele pline
se întrebuințează și înainte de vocală. In primul rînd atunci cînd cu-
vîntul următor începe cu o vocală accentuată. Nu se zice *m'are, te-află,*
s'arde, ci numai *mă are, te află, se arde* (regula este valabilă și pentru
alte particule, ca *pe, ce*, etc.). Apoi chiar fără să urmeze o vocală ac-
centuată, într'o exprimare ceva mai academică, dacă nu afectată, se
despart cuvintele: *mă apuc, te ajunge, se adună*.

Tot aici trebue să pomenim și pronumele *îl, l-* (sau *-l*) și *o* (sau *-o*).
Femininul, fiind compus dintr'o simplă vocală, nu se contopește
niciodată cu cuvîntul următor: *o aștept, o uit*. Cu cuvîntul precedent

terminat în consoană, se leagă fără nicio schimbare: *am văzut-o* și tot așa cu un cuvînt precedent terminat în *a* sau *i*: *aș vedea-o*, *ai simți-o*. Cu *e*, *o*, se unește într'un diftong, care nu șterge individualitatea fiecăreia dintre vocale: *uite-o*. Cu *u* și cu *o* nu se poate uni în niciun caz, căci una dintre cele două vocale s'ar pierde. De aceea, în acest caz, *o* se pune numai la început, nu și la sfîrșit: *o văzu*, nu *văzu-o*. Numai *ă* se pierde în fața lui *o*: *las'o*.

In ce privește masculinul, trebue să pornim dela forma simplă *l*, legată, ca și dativele, de cuvîntul precedent sau următor: *nu-l dau*, *cum l-am dat; nu-l am*, *tu l-ai dat*. Intre consoane, apare și aici vocala de sprijin, *î*: *cum îl dai* (apoi, în grai ceva mai pretențios, această vocală se pune și cînd pronumele are înainte sau în urmă o vocală: *tu îl dai*, *îl apuc*). Rezultă de aici că e cu totul greșit să se pună apostrof lîngă *l*, ca și cînd ar lipsi o vocală. Vocala *î*, acolo unde este, e adăugată, iar unde nu este, nu lipsește nimic. Se scrie deci *dă-l*, *nu-l*, nu *dă'l*, *nu'l*. Alții greșesc și mai tare, cînd scriu *l'am*, *l'aș*: chiar admițînd că ar lipsi vocala *î*, apostroful ar trebui pus înaintea lui *l*, nu după el. Bine înțeles, apostroful este tot așa de greșit și la *mi*, *ți*, etc. Trebue *dă-mi*, nu *dă'mi* și așa mai departe.

*
* *

Să trecem la plural. Dativul are trei forme, care corespund în totul celor dela singular. Față de *mi*, *îmi*, *mi-*, avem pe *ni*, *ne* și *ne-*, *vi*, *vă* și *v'*, *li*, *le* și *le-*. Astfel, reluînd exemplele pe care le-am dat pentru singular, vom zice: *ne place*, *ni se pare*, *ne-a dat; vă place*, *vi se pare*, *v'a dat; le place*, *li se pare*, *le-a dat*. După cele arătate mai sus, explicarea formelor cu trăsură de unire nu mai prezintă nicio greutate. Formele *ni*, *vi*, *li*, provin din *ne*, *vă*, *le*. Explicația care s'a dat pînă acum, este că e vorba de o disimilare, adică în *ne se*, *le se*, s'a simțit nevoia de a diferenția cei doi *e*. Se poate însă obiecta că *ni*, *li* nu apar numai înainte de *se*, ci și înainte de alte proclitice: *ni le dă*, *li l-a dat*, etc., unde nu poate fi vorba de disimilare. Explicația adevărată cred că este următoarea: în *ne pare*, *ne* este imediat înaintea accentului, de aceea se păstrează; în *ne se pare*, el era separat de cuvîntul accentuat printr'alt proclitic, de aceea era pronunțat mai slab, și vocala s'a putut închide. Dar trebue să ținem seamă și de influența singularului: după *mi*, *ți*, *i s'a* putut crea și *ni*, *vi*, *li*. In ce-l privește pe *vi*, el este sigur de origine analogică, fiind modelat ori după *ni*, *li*, ori după singulare, căci *vă* nu avea cum să devină *vi* prin evoluție independentă. Se știe că d. Iorga a extins întrebuințarea lui *ni*, *li*, în loc de *ne*, *le*, chiar acolo unde nu urmează un enclitic: *ni pare*, *li spun* (totuși nu scrie *vi pare*, ci numai *vă pare*). N'aș putea să spun dacă e numai o chestie de ortografie, sau dacă d-sa pronunță în adevăr cu *i*. In orice caz, inovația aceasta nu a fost admisă de marele public.

Alții au restabilit paralelismul și la formele scurtate, transformînd pe *v'* în *vi-*: *vi-a dat*, *vi-o spun*. Astfel persoana a doua seamănă mai bine cu *ne-*, *le-*, și este în totul paralelă cu *mi-*, *ți-*, *i-*. Bănuesc că acesta este și scopul schimbării. Mi s'a adus ca argument că dacă am spune *v'a dat*, s'ar putea crede că *v'* este acuzativul, deci în loc de *v'a dat (o carte)*, s'ar înțelege *v'a dat (afară)*. Slabă justificare! Dar *v'o spun*, cu ce s'ar putea confunda?

Mai rămîne acuzativul plural. Ca și la singular, acest caz nu are decît două serii de forme: *ne* și *ne-*, *vă* și *v'*, *îi* și *-i* (sau *i-*), *le* și *le-*. După explicațiile date pînă acum, nu mai rămîne nimic de adăugat.

*
* *

Mai am de discutat o greșală de sintaxă. Se întrebuințează astăzi,
cel puțin în București, pronumele *-l*, *-o* alături de verbele *trebue* și *place*.
De exemplu: *Are să-mi dea niște bani și mi-i trebue; ți-o dau, dacă*
ți-o trebue. Dacă nu ți-l place, dă-mi-l înapoi; mie mi-l place pe Ro-
bert Taylor. Că acest fel de exprimare e greșit se vede imediat, nu
numai din faptul că e adoptat de indivizi izolați, ci și din cea mai
simplă analiză gramaticală. Pronumele acuzativ nu poate fi decît
complement direct; dar verbul *trebue* nu e tranzitiv, și deci nu poate
avea complement direct. In realitate, judecînd, după înțeles, *-l* este
aici subiect, lucru absurd, deoarece subiectul nu poate fi pus în ca-
zul acuzativ. Lucrurile sînt și mai clare cu verbul *a plăcea*, de oarece
aici este limpede fără alte explicații că subiectul este numele propriu,
care totuși are înaintea lui prepoziția *pe*, semnul acuzativului.

Iată de unde cred că vine greșala. Cînd cineva rostește fraza co-
rectă: *are să-mi dea bani și-mi trebue*, ascultătorul poate întreba:
„ce-ți trebue", căci nimic în propoziția a doua nu exprimă ideea de
bani. Și chiar dacă am admite că se înțelege că e vorba de
bani, tot mai rămîne un motiv de nedumerire: de unde rezultă
că banii care-ți trebue sunt tocmai cei pe care are să ți-i dea debito-
rul? Pe de altă parte, cu alte verbe, se repetă, cu ajutorul unui pro-
nume scurtat, ideea cuprinsă în prima propoziție: *caut drumul și*
nu-l găsesc; ar fi cel puțin confuz, dacă nu chiar necorect, să zicem:
caut drumul și nu găsesc. Nimic mai simplu, pentru cineva nedeprins
cu analiza gramaticală, decît să copieze această expresie: deoarece se
zice *caut drumul și nu-l găsesc*, se poate zice și *îmi dă bani și mi-i*
trebue, *îl văd pe X și mi-l place*. Chiar raționînd gramatical, dar su-
perficial și greșit, putem avea impresia că cele două tipuri de frază
sînt similare: atît drumul, cît și banii răspund la întrebarea *ce*, prin
urmare sînt în același caz. In realitate, la întrebarea *ce* nu răspunde
numai complementul drept, ci și subiectul, și numele predicativ. La
întrebarea *ce caut*, răspunde complementul; la întrebarea *ce trebue*,
sau *ce place*, răspunde subiectul. Prin urmare, dacă ținem să punem
un pronume după aceste întrebări, trebue să punem nominativul, *el*,
ei. Recunosc că ar suna greoi: *îmi dă bani și ei îmi trebue*, *îl văd pe*
X și el îmi place. Pentru a evita această întorsătură, n'avem decît să
întrebuințăm alte verbe: *am nevoie* în loc de *îmi trebue*, etc.

AL. GRAUR

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

PROBLEMA UNEI CARIERE ÎNCHISE

CONSTATĂRI ŞI PREMISE

In paginile acestei cronici, ne vom ocupa despre un aspect actual din problema profesorimii noastre în general şi despre soarta care se deschide în clipa de faţă carierii lor. Problema pe care o punem în discuţie este grea, pe alocuri aspră şi cuprinde laturi incomparabil mai multe şi mai complicate decît acelea pe care le indică aparenţa. In general, nu este vorba numai de o serie de socoteli contabiliceşti, sau de o simplă preocupare administrativă, ci de o problemă cu filiaţiuni adînci, care cuprind, am putea spune, întreaga structură a vieţii noastre culturale.

Avem sub ochii noştri o seamă de fapte netăgăduite. Cu fiecare început de an şcolar, ele ni se înfăţişează din ce în ce mai crud şi mai evident. Ne vom îngădui să spicuim, dintre ele, cîteva mai caracteristice.

In toamna aceasta s'au înaintat Ministerului Educaţiunii Naţionale cîteva mii de cereri pentru suplinire de catedre sau de ore în învăţămîntul secundar. In raport cu posibilităţile reale de plasament, numărul acestora este, de sigur, enorm de mare. Numiri de titulari, după cum se ştie, nu s'au putut face decît puţine. Pentru unele specialităţi n'a existat nicio catedră vacantă. Sunt aproape două mii de licenţiaţi, diplomaţi şi doctori, cu examenul de capacitate trecut integral, care îşi aşteaptă rîndul la titularizare în învăţămînt. După un calcul mediu, la 50% dintre aceştia, fără a lua în consideraţie seriile ce se vor ivi între timp, nu le va veni rîndul aşteptat nici în cinci ani de acum înainte. Mulţi dintre aceştia n'au nici măcar putinţa unei supliniri. Sau dacă o au, o au în condiţiuni cu totul minore: la frînturi de ore, care nu le asigură un minimum material de existenţă şi care nu le pot stabili în statul lor personal ani propriu zişi de catedră, intrînd ca atare în treptele şi drepturile de mai tîrziu ale carierii.

In învăţămîntul fetelor, situaţia este nemăsurat mai critică decît în acela al băieţilor. Aici, catedrele sunt în întregime ocupate. Soluţia pensionărilor, chiar la o limită mai scăzută decît cea din prezent, este departe de a corecta situaţia într'un chip mai vizibil. In marea lor majoritate, şcoalele secundare de fete au fost întemeiate în răstimpul dela războiu încoace. In proporţie de 70% din totalul lui, personalul didactic al acestor şcoli s'a format abia în ultimii 15—20 de ani. De asemeni, prin desfiinţarea recentă de şcoli, prin transformarea unora în şcoli profesionale şi prin reducerea altora din licee în gimnazii, numărul catedrelor în învăţămîntul fete-

lor s'a redus în chip apreciabil. Pe alocuri, numărul catedrelor rămase vacante prin ultimele deblocări nu ajung să acopere nici numărul acelora la care trebuesc reîncadrate titularele dela şcoalele desfiinţate sau transformate. Trei sferturi din catedrele ocupate în prezent nu vor putea deveni vacante, prin ieşirea la pensie a titularelor respective, decît în 10—15 ani de acum înainte. Pe de altă parte, trebue să ştim că, încă de pe acum, noile solicitatoare sunt atît de multe, încît cu ele am putea ocupa aproape toate catedrele de care dispune, în limitele actualei lui organizări, întregul nostru învăţămînt secundar al fetelor.

Pentru moment, nu răsare de nicăeri posibilitatea unei corectări integrale a acestei situaţii. S'a preconizat, ca o soluţie salutară, deblocarea cadrelor. A fost realizată. In toamna acestui an, au fost scoşi la pensie aproape 400 de profesori. Faţă de mulţimea noilor solicitatori, chiar a celor cu drepturi depline, numărul acesta nu reprezintă decît o cotă oarecare, fără valoarea unei depline concludenţe sociale. Se mai vorbeşte, pe alocuri, despre necesitatea unei noi scăderi a limitei de vîrstă. Fireşte, un svon şi o agăţare de-o iluzie, fără nicio altă motivare decît aceea de a găsi un expedient care să dea speranţe şi să amîne oarecum momentul acut al unei probleme. De fapt, soluţia unei noui deblocări nu este atît de simplă şi de posibilă, pe cît o văd unii dintre partizanii ei. Intr'adevăr, sunt de făcut, în privinţa aceasta, cîteva precizări.

Recenta scădere a limitei de vîrstă a fost firească şi posibilă. Intr'un fel, au acceptat-o chiar aceia care au trebuit să plătească primele ei tributuri. Era o reformă care plutea în aer, care se impusese dela sine, ca o condiţie de echitate şi de echilibru social. Limitele de vîrstă de pînă acum erau cele fixate înainte de războiu, atunci cînd cadrele noastre profesionale erau în proces de formare şi cînd li se putea acorda avantagii cît de mari, fără ca prin aceasta să se creeze nedreptăţi sau motive de nemulţumire socială. Modificarea din ultimul timp poate fi socotită, prin urmare, o revenire la normal şi, în orice caz, o condiţiune necesară pentru adaptarea la unele din situaţiile vieţii de astăzi.

Ar fi însă o greşeală să ducem lucrul mai departe. De astă dată n'ar mai fi vorba de o corectare, ci de o hotărîre arbitrară, pe alocuri cu caracterul unei adevărate exproprieri. O nouă scădere a limitei de vîrstă, adică sub aceea impusă prin ultimele reforme ale învăţămîntului, ar fi un fapt pe cît de neutil, pe atît de plin de consecinţe. Ar însemna să lipsim societatea de o bună parte din forţele ei producătoare, să dăm raporturilor dintre generaţii un ritm de luptă şi de crispări exclusiviste şi, prin toate acestea, să consacrăm o prezumţie aproape păgînă a tinereţii.

Viaţa intelectuală se întemeiază pe anumite legi ale ei, pe care nu avem dreptul să le nesocotim, chiar dacă sunt în joc nevoi oricît de mari şi de constringătoare. In cuprinsul acestei vieţi, vîrsta se abate oarecum dela rigorile ei biologice. Spiritualitatea, în general, este un peisaj complex, în care trebue să se integreze stilurile de gîndire şi de simţire ale tuturor vîrstelor. A face din ideea vîrstei o obsesie şi o temă de revendicări exclusiviste, este o greşeală şi, de sigur, este a da curs unui fapt străin, din sfera unor chemări care privesc intelectualitatea şi sensurile ei omeneşti ca o piedecă şi ca o forţă adversă.

In învăţămînt, adevărul acestui fapt este parcă mai evident ca oriunde. Invăţămîntul nu este o profesiune şi o activitate de tip comun, care să reclame, din partea celor care îl reprezintă, doar pregătire de specialitate şi stăpînirea obişnuită a unei tehnici profesionale. Acestea, într'adevăr, sunt două condiţiuni de bază, dar nu toate care se cer. Ca să fie adevărat şi organic, mai presus de orice, învăţămîntul trebue să poarte pecetia întregului sens ome-

nesc. Trebue să aibă atmosferă, şi anume, atmosfera vieţii, atmosfera omeniei integrale, în fine — cum să spunem lucrurilor mai potrivit? — atmosfera aceea în care să se poată împleti cu folos toate picurările de dreptate: şi acelea care nasc din impetuozităţile tinereşti, precum şi acelea care cresc din calmul organic al experienţei mature.

A fi profesor, în sensul adevărat al cuvîntului, este un fapt mai complex decît îl poate reflecta tiparul unei vîrste sau alta. Inainte de orice, înseamnă a avea un anumit simţ al lumii, un anumit chip de a interpreta realitatea şi, prin acestea, un meşteşug subtil de a promova adevărul omenesc prin filtrul spiritual al disciplinei ştiinţifice pe care eşti stăpîn. Socialmente, profesoratul nu implică ierarhii; tot aşa, sufleteşte, el nu implică vîrste. Ca să înţelegem aceste lucruri, putem avea ca punct de plecare, în definitiv, ceva din propria noastră experienţă şcolară. Ne amintim, cu toţii, că aveam nevoie în clasă, pentru a ne simţi apăraţi sufleteşte şi pentru a stabili un înţeles mai întreg al vieţii pe care o deprindeam acolo, atît de profesori tineri cît şi de profesori în vîrstă. Mai mult: aveam nevoe de atmosfera caracteristică pe care o creea succesiunea lor dela o oră la alta, de pitorescul spiritual pe care îl simţeam în ciocnirea stilurilor lor diferite, de chipul cum aceste contraste ne prindeau în frămîntarea solicitantă a spectacolului omenesc şi, în sfîrşit, de felul cum înţelegeam că realitatea simţirii omeneşti nu aleargă pe un domeniu măsurat, ci pe unul complex şi nebănuit, în care să se poată prinde toate scînteierile posibile de vieaţă.

Reflectînd la aceste lucruri, ne dăm seama că omogenizarea vîrstelor, cel puţin în învăţămînt nu ar putea fi, nici pe departe, o soluţie mulţumitoare a problemelor care ne încercuesc. Sau, cel mult, ar fi doar o soluţie de moment, capabilă să împace o seamă de nevoi materiale şi să amîne oarecum isbucnirile lor acute. In schimb, am plăti această liniştire aparentă cu un preţ dureros. Am desfiinţa o seamă de realităţi sufleteşti, din acelea pe care se sprijină rostul omenesc al operei de învăţămînt; realităţi din acelea care, odată smulse din matca lor, cu greu s'ar mai putea reface într'o formă demnă şi viabilă.

Datele şi aprecierile de pînă aici ne conduc la o concluzie. *In clipa de faţă, cariera didactică este o carieră închisă sau aproape închisă.* Ea nu mai poate alimenta, ca pînă acum, un sens, un program de generaţie. Indreptarea spre ea începe să nu mai pară un îndemn spre o vocaţie sau spre o misiune, ci pregătirea unui naufragiu. Altă dată, se privea la ea cu încredere şi cu mîndrie. Astăzi, este privită cu teamă, cu sentimentul unor îndoieli apăsătoare. Dar să nu ne oprim la consideraţii vagi, ci să facem o socoteală mai analitică a diferitelor consecinţi ce pot să răsară pe urmele acestui fapt.

Mai întîi, *un desechilibru de ordin social şi politic.* O carieră închisă este o piedecă pentru buna funcţionare a societăţii în genere. Deficienţa într'o direcţie, fatal, va aduce aglomerări în alta. Deopotrivă de rău, deci, în ambele cazuri. Societatea, prin natura ei, este un tot armonic, în care forţele ei constructive trebue să procedeze paralel, prin schimburi vii şi prin compensări continui între ele. In cazul contrariu, peisajul de vieaţă al societăţii se îngustează, se simplifică. O carieră care se închide astăzi va antrena în mod necesar închiderea alteia mîine şi, aşa mai departe, pînă în clipa în care colectivitatea respectivă îşi va vedea blocate toate posibilităţile ei de echilibru. Jocul de forţe, din care ce închiagă dinamismul ei creator, va deveni din ce în ce mai mic şi mai lipsit de perspective. In asemenea condiţiuni, forţele sufleteşti cuprinse în economia unei societăţi devin şi ele din în ce mai puţine. Fatal, pentru a se adapta la condiţiuni de vieaţă astfel îngustate, ele vor trebui să se com-

prime, să renunţe la elanurile lor specifice, şi să meargă din ce în ce mai mult pe cărarea uniformităţii şi a încadrărilor forţate.

Sunt, apoi, o seamă de complicaţii psihologice. Intre cariera închisă şi celelalte, adică între categoriile de oameni care le reprezintă, se va deschide încetul cu încetul o prăpastie. Cei dintîi se vor izola de viaţă. Vor căpăta, după împrejurări, ori o timorare continuă faţă de tot ce s'ar petrece mai viu în afara lor, ori o tendinţă de-a accepta orice numai pentru a nu li se pune în pericol situaţia pe care de bine de rău o deţin, ori — în fine — o atitudine egoistă şi opacă faţă de problemele din jur şi faţă de drepturile la viaţă ale celorlalţi. Astfel, izolată de viaţă, cu un suflet nimicit de temeri şi cu elanuri frînte de practica unui egoism în care s'a închis fără voia ei, desigur, această categorie de oameni va ajunge să nu mai poată presta societăţii decît o contribuţie minoră, fără orizonturi, fără îndrăsneli dinamice, o contribuţie, care, pînă în cele din urmă, n'ar putea să însemne decît atît: o practică impersonală şi limitată a cîtorva fapte de specialitate şi o promovare convenţională a normelor ce i se dictează constrîngător din afară.

Pentru a intra în complexul de viaţă al unei societăţi, o categorie socială trebue să îndeplinească anumite condiţiuni: trebue să fie vie, să aibă personalitate, să elaboreze continuu, să-şi apere punctele de vedere, să-şi ia răspunderea întreagă şi promptă a actelor ei, să intre în raza experienţelor centrale ale epocii şi ale colectivităţii din care face parte, să ia parte la examenele de viaţă pe care le impun criteriile şi problemele timpului, să dea piept direct cu adversarii ei fireşti şi, în fine, sufleteşte să aibe conştiinţa că este autonomă şi că prin mijlocirea acestei autonomii este chemată la o acţiune de care societatea are permanentă nevoie. Cu oricît eroism din partea-le, şi cu oricît de strînsă înţelegere a procesului în care sunt cuprinşi, oamenii dintr'o profesiune închisă şi inactuală nu mai pot avea posibilitatea unor asemenea atitudini, sau în orice caz, n'ar mai putea-o avea decît într'o măsură debilă şi inoperantă.

Aceia care se hotărăsc să se îndrepte înspre cariera didactică sunt din ce în ce mai puţini şi mai neconvinşi. Procesul este vizibil, în deosebi, la băieţi. Dintre cei care urmează ramurile facultăţilor de litere sau de ştiinţe, mulţi n'o mai fac în vederea catedrei, ci pentru a avea un titlu academic, adică o disponibilitate formată, în vederea unei situaţiuni ce li s'ar putea ivi într'o clipă sau alta. In general, nu mai vin înspre aceste ramuri fruntaşii seriilor şi elementele capabile să se distingă în viaţă. Toţi aceştia iau alte drumuri: către drept, către medicină şi, mai ales, către şcolile tehnice superioare. Către litere şi către ştiinţe, pentru a se face profesori, mai vin doar unele categorii limitate. Anume: naturile timide, aceia care privesc în viaţă cu teamă de ea şi cu teamă de ei înşişi, care se impresionează de condiţiile ei de luptă, care nu ştiu să privească curajos în viitor, care n'au mijloace de studii prea multe, care se gîndesc la o carieră pe care să şi-o facă în timpul cel mai scurt posibil şi, în fine, aceia care pătrund în lume cu un complex psihologic de inferioritate, alimentat în chip diferit, fie de provenienţa lor modestă, fie de pătrunderea lor bruscă într'o lume necunoscută care îi copleşeşte sau fie de sensul scăzut şi aproape material al programului lor de viaţă. Cîtă convingere şi putere de realizare vor pune aceştia în munca lor universitară, este uşor de înţeles. Rezultatele din ultimul timp ale examenelor de capacitate au fost, în privinţa aceasta, destul de concludente. Nu ne referim la numărul şi precizia cunoştinţelor, de care au dat sau n'au dat dovadă candidaţii noştri. In definitiv, pentru problema spirituală în sine, acestea nu au decît o semnificaţie secundară. S'a putut însă remarca, cu prilejul acestor examene, o lipsă mai gravă: *lipsa de intelectualitate.* Astfel: lipsă de

atitudini proprii, lipsă de fervoare şi de încredere în puterea gîndului, lipsă de convingeri spirituale şi, în fine, lipsă de înţelegere a vieţii intelectuale ca un mijloc creator şi eliberator al drepturilor omeneşti.

Toate acestea pledează pentru un fapt cert. In condiţiile de astăzi, e greu să se mai formeze profesori de mîna întîia. Elementele de elită vor fugi din ce în ce mai mult de această carieră. Ceea ce astăzi este o tendinţă pronunţată, în curînd va deveni o regulă generală. Ne referim, mai ales, la băieţi. Aceştia vor evita cariera didactică în mod sistematic, pentru o seamă de motive, pe care le vor culege, în primul rînd, din opinia publică, dintr'un anumit sentiment al realităţilor sociale, pe care aceasta ştie să-l impună cu autoritate deplină. Şi anume: o vor evita, pentrucă şansele ei sunt minime, pentrucă nu se mai bucură din partea Statului decît de-o asistenţă redusă, pentrucă văd în ea o carieră inactuală şi, mai ales, pentrucă nu mai recunosc în ea o platformă socială în stare să asigure promovările organice de care oamenii aleşi au nevoie: promovările talentului, ale pregătirii într'o direcţie sau alta şi, mai presus de acestea, ale demnităţii omeneşti, atunci cînd aceasta simte nevoia să se construiască pe sine în chip hotărît şi conştiincios.

Indrăsnim să ducem aceste consecinţi şi mai departe decît atît. Am spus că în condiţiile de astăzi e greu să mai formăm profesori de elită. Prin aceasta nu exprimăm o simplă teamă, ci o realitate. Faptul trebue să ne dea de gîndit. In prezent, ne putem îngădui luxul de a nu privi această problemă cu toată îngrijorarea cuvenită, pentrucă din fericire avem încă mulţi profesori buni, şi anume: în cadrele mai vechi, oameni care nu se pot despărţi de idealurile sub semnul cărora şi-au început viaţa, iar în cadrele mai noi, oameni care luptă dramatic, pe poziţii ale vremii, turburi şi pline de îndoeli, ca să apere ce se mai poate din sensurile clasice ale vieţii şi ale spiritului. Dar ce va fi mîine, atunci cînd cei dintîiu îşi vor fi încheiat activitatea, iar ceilalţi, sub puterea unor împrejurări mai puternice decît ei, vor fi poate obosiţi sau învinşi? Punîndu-ne această întrebare, să fim siguri, nu ne lăsăm tîriţi de cine ştie ce viziune apocaliptică, ci schiţăm contururile unor situaţii fatale, mai sigure şi mai apropiate poate decît ne închipuim.

Fără îndoială, misiunea profesorului într'o societate nu este numai aceea de a face lecţii pe catedră, de a pune note, de a promova pe elevi dintr'o clasă într'alta, în sfîrşit, de a le da instrucţia şi educaţia de care au nevoe în viaţă. Acestea alcătuesc un simplu nucleu profesional, mai bine zis alcătuesc o concretizare minimă a obligaţiei lor. De fapt, funcţiunea lor socială, în adevăratul înţeles al cuvîntului, este mult mai cuprinzătoare. Profesorimea reprezintă un sector de seamă, poate cel mai viu şi mai organic, al opiniei publice. Ea se află, oricum, la răscrucea comerţului spiritual de care o societate are în permanenţă nevoie. Astfel: pune în circulaţie idei ale timpului, scrie, interpretează, popularizează, atrage atenţia, cere puneri la punct, întreţine discuţii lămuritoare, într'un cuvînt, face oficiul de-a interesa pe cît mai mulţi la ritmul şi stilul în curs al vieţii intelectuale. Nu numai atît. In general, în viaţa spirituală a unei societăţi, atitudinea profesorimii reprezintă o pîrghie principală, în ce priveşte organizarea acţiunilor culturale şi în ce priveşte pregătirea opiniei publice pentru a le înţelege. In mod normal, profesorimea trebue să reprezinte o pepinieră socială, în care să se formeze şi din care să se recruteze tot felul de conducători spirituali: în vremuri de linişte, oameni de laborator, de bibliotecă, de cercetări ştiinţifice, de condei, de întemeiere şi de promovare a adevărurilor eterne pe care trebue să se sprijine în general demnitatea omenească, iar

în vremuri de acţiune şi de frămîntări istorice, oameni de luptă şi de însufleţire, care să creieze o doctrină şi o pedagogie energetică a elanului naţional.

Aceste fapte nu înseamnă risipiri sau abateri dela linia unei funcţiuni sociale. Dimpotrivă! Ele sunt strîns legate de ideea catedrei, de psihologia adevăratului profesor şi, mai ales, de putinţa încadrării lui în societate. Catedra în sine, redusă la simplele ei orizonturi profesionale, este un fapt strimt, fără putinţa de a se primeni îndeajuns pe sine şi, de aceea, fără posibilitatea de-a stimula continuu o activitate spirituală. In alte părţi, s'a vorbit, şi cu oarecare ironie dar şi în chip serios, despre o realitate botezată, în mod sugestiv „republica profesorilor". Nu mergem pînă aici; ideea aceasta are în ea ceva displăcut — o presumţie, o aroganţă, poate un oarecare dedesubt politic. In cazul nostru, vedem altceva: o misiune a profesorimii în afară de şcoală, într'adevăr, dar nu pentru cuceriri de ordin politic sau social, ci pentru a creea un climat sufletesc potrivit, în care fiecare străduinţă sinceră să găsească o fărîmă de recunoaştere şi de dreptate.

In condiţiunile de astăzi, mai bine zis în condiţiunile care se deschid zi cu zi mai mult carierii didactice, toate aceste chemări vor trebui să amuţească. Cu oricîte sforţări din partea-i, profesorimea noastră nu le va mai putea onora aşa cum se cuvine, poate nici nu le va mai înţelege. Ii vor lipsi, pentru aceasta, lucruri esenţiale: încrederea în ea însăşi, o conştiinţă fermă a actualităţii ei, sentimentul că este îndeajuns de înţeleasă şi de ajutată din partea societăţii şi, în fine, însăşi putinţa regenerării ei sociale.

La seria consecinţelor indicate pînă acum, mai adăugăm una. O socotim îndeosebi de importantă. Mai ales, o socotim de natură să atragă o grabnică luare aminte asupra ei, din partea tuturor acelora care privesc cu interes problema culturii şi a învăţămîntului nostru în general.

Inchiderea carierii didactice va aduce, printre primele ei urmări, o completă trecere în umbră a unei ramuri de seamă a învăţămîntului superior: *literele*. Faptul este evident. Pe măsură ce nu vor mai deschide drumul către o profesiune sigură şi către o încadrare socială bine precizată, tot pe atît, interesul pentru această ramură de învăţămînt va scădea şi el. Putem recunoaşte, în acest fapt, o fatalitate socială de neîndepărtat. In faţa ei, nu trebue să ne amăgim cu formule, oricît de cuceritoare ar fi ele în aparenţă şi oricîtă dreptate teoretică ne-ar înfăţişa cuprinsul lor. Ştiinţă pentru ştiinţă, sau învăţămînt pentru învăţămînt, toate acestea, sunt formule apuse, ale unui trecut pe care n'am început să-l regretăm îndeajuns, sau în cazul cel mai fericit, sunt fapte pe care nu le-am mai putea gîndi decît pentru cîţiva singuratici ai cărţii, şi aceştia, din ce în ce mai puţini în zilele noastre. Trăim — se spune — într'o epocă de realităţi brutale, de soluţii imediate, de forme care îşi caută compensaţii directe în viaţa socială şi economică. Nu ar avea sens ca în învăţămînt să fie altfel decît în restul societăţii. Invăţămîntul literelor va putea să mai alcătuiască un compartiment ferm al vieţii noastre culturale, doar în măsura în care va isbuti să deschidă drum înspre o carieră precisă, care să coteze deopotrivă cu celelalte la bursa valorilor sociale şi care să asigure o funcţionare normală şi demnă a drepturilor cîştigate.

Eventualui declin al acestor ramuri de învăţămînt ar trebui să ne sperie. In orice caz, ar fi nepotrivit să-l privim cu pasivitate, socotind cu suficienţă că aşa a fost să fie. Socotim, dimpotrivă, că ar trebui să privim faptul cu o îngrijorare solemnă. Fără această ramură de învăţămînt, cultura noastră ar avea de suferit o amputare dureroasă. Ar fi lovită în esenţa ei, în ceva din rosturile ei fundamentale. Am pune în umbră tocmai mijloacele cele mai organice, prin care putem să

înţelegem problema şi să elaborăm o doctrină a realităţii noastre romîneşti. In sfîrşit, ne-am lăsa tîrîţi într'o eroare din acelea în care dacă ne dăm seama oarecum cînd intrăm, nu vom şti însă niciodată cînd şi cu ce preţ am putea să ieşim.

Intr'adevăr, să ne gîndim la o seamă de lucruri care ne interesează, de aproape, pe toţi. Vieaţa noastră romînească s'a desfăşurat într'un strîns paralelism cu problemele noastre sufleteşti şi cu manifestările de cultură, care au putut să răsară sub semnul lor. Aceia care ar vrea să ne cunoască mai adevărat, aşa cum suntem şi cum am putut să ne închegăm vieaţa noastră de pînă acum, trebue să privească cu atenţie, nu numai la faptele mari care au putut să capete contururi istorice, ci şi la acelea care s'au desbătut intim, adeseori fără să le bănuiască nimeni, în conştiinţa noastră. Civilizaţia romînească, cel puţin cea de pînă acum, nu contează atît prin realizările ei materiale, acelea care pot fi apreciate dintr'odată, ci prin forme de viaţă care trebuesc înţelese în latura lor sufletească şi în chipul cum au întreţinut caracterul vieţii noastre etnice. Istoria noastră, în definitiv, nu se desvălue prin monumente şi forme de organizare ale vieţii naţionale pe care le-am avea sub ochi, ci prin dramele de conştiinţă nenumărate în care a trebuit să ne sbatem ca popor. Viaţa politică şi viaţa naţională a poporului nostru şi-au găsit expresiile lor cele mai potrivite în literatura noastră, în scrierile noastre religioase şi istorice, în luptele pe care le-am dus pentru apărarea limbii, a credinţei şi în militările ideologice ale diferitelor noastre generaţii revoluţionare. Suntem încă departe de stăpînirea tuturor datelor care privesc realitatea şi civilizaţia noastră romînească. Studiile noastre etnografice sunt incomplete. Nu avem încă, pînă acum, niciun tratat lămuritor despre psihologia poporului romînesc. Problema etnicului nostru pluteşte încă în incertitudini de tot felul. Culegerile noastre de folclor sunt incomplete şi multe din ele învechite. Clasicii noştri sunt încă, o putem spune, cît nu ne închipuim de necunoscuţi şi de neanalizaţi. In istoria noastră naţională există încă o seamă de probleme, dintre cele mai importante, care stăruesc în bătaia controverselor. Nu avem încă o istorie a civilizaţiei şi a gîndirii romîneşti. In domeniul istoriei noastre literare este încă enorm de mult de muncit. Nu avem încă o înţelegere adevărată, lămuritoare, a valorilor romîneşti, a puterii lor reprezentative. Deşi suntem un popor latin şi invocăm acest lucru ca un argument suprem al întocmirii noastre istorice, nu avem încă sentimentul clasicismului, al spiritualităţii pe care o reprezintă, şi nu avem încă înţelegerea chipului în care ar putea să ne ajute ca să punem ordine în atîtea dintre nedumeririle noastre spirituale. In multe privinţe, problema limbii noastre pluteşte încă în haos. In general, nu avem înţelegerea evoluţiei, decît într'un chip vag şi incert, tot aşa după cum nu avem, faţă de procesele ei actuale, decît atitudini inegale şi risipite. In realitate, pomelnicul acestor lipsuri poate fi mult mai mare. Ne oprim însă cu înşirarea noastră aici. Desigur, sunt lipsuri care trebuesc imperativ împlinite. Este în joc cultura romînească în genere, sistemul de justificări spirituale ale existenţei noastre naţionale şi, în total, este în joc funcţionarea normală a operei pentru cunoaşterea realităţii romîneşti. Invăţămîntul literelor se află în centrul acestui proces. De el depind o serie de lucruri importante: formarea cercetătorilor necesari, atmosfera de interes faţă de aceste probleme, coordonarea metodică a cercetărilor şi, bine înţeles, elanul necesar pentru ca toate aceste lucruri să aibă sens, să se poată înscrie în programul de viaţă şi de muncă spirituală al generaţiilor.

Iată de ce, faptul că într'o zi învăţămîntul literelor ar putea ieşi din raza oricărei actualităţi romîneşti, trebue să ne umple de îngrijorare.

Problema doctrinei romîneşti este încă pe şantier; se află în curs de elaborare. Nu ne putem mulţumi cu datele pe care le avem pînă în prezent, sau n'o putem face, fără ca prin aceasta să nu ştirbim ceva din drepturile noastre spirituale adînci şi să nu ne simţim vinovaţi de nesocotirea propriei noastre realităţi naţionale. Este încă de lucru, în aceste direcţii, pentru generaţii întregi. Trebue să înţelegem, în definitiv, că a cunoaşte valorile caracteristice ale culturii noastre, şi a le studia pînă în adîncul lor, nu este numai o activitate şi o misiune academică, ci şi una de întărire şi de promovare a ideei de patrie. O armă, prin urmare, fără de care revendicările noastre ca popor n'ar avea toată majestatea şi toate justificările ce li se cuvin.

In clipa în care, fie din vina lui, fie din aceea a unor constrîngeri din afară, învăţămîntul literelor ar trebui să cadă într'un unghiu mort, ar fi trist. Ar fi, de sigur, mai mult decît o îngenunchere sau o părăsire oarecare; ar fi, poate o înfrîngere şi o rupere tragică, cu un anumit trecut spiritual, acela prin care am început să căpătăm înţelesul fiinţei noastre naţionale şi să simţim preţul realităţii ei etnice.

Socotim că în aceste date n'am strecurat nimic exagerat. Problema înfăţişată aici s'a anunţat, pe alocuri chiar a început. Sunt posibile reacţiuni împotriva ei? Desigur! Cariera didactică, astăzi închisă şi demoralizată, ar putea fi refăcută, şi încă pe baze mai organice decît pînă acum. Fireşte, dacă atît Statul, prin politica şcolară pe care o patronează, cît şi opinia noastră publică, prin sentimentul ei general de viaţă, ar consimţi să privească la această problemă, aşa cum se cuvine, altfel decît pînă acum: cu mai multă atenţie, cu un simţ de pătrundere a lucrurilor mai critic şi mai clar văzător şi, în fine, cu o generozitate mai largă şi mai spiritualizată.

In cronica viitoare, vom urmări a doua latură a problemei: *cum s'ar putea îndrepta criza de astăzi a carierii didactice?*

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

GENEZA METAFOREI ȘI SENSUL CULTURII

Ne putem întreba pînă la ce punct crizele de conștiință și avatarurile spirituale pot răvăși așezămintele morale ale unui om. Sunt aceste zguduiri interioare fermente de noi înjghebări de cuget și puncte de plecare pentru noi deveniri, prin anularea completă a evoluțiilor trecute, sau sunt în realitate simple schimbări de cadență lăuntrică sub care se pot desluși vechile deprinderi de gîndire?

O afirmare cu validitate generală e greu de făcut. Va trebui totdeauna să pornim dela fiecare caz particular, pentru a hotărî asupra sensului evoluției spirituale pe care îl reprezintă. Atunci vom recunoaște existența a două încrîngături sufletești deosebite. Vom desluși de o parte pe neliniștiții care în decursul vieții au parcurs mai multe etape sufletești bine diferențiate, între care se află, pietre de hotar, revelații totale sau răscoliri de conștiință hotărîtoare, iar de alta pe acei care în evoluția lor interioară parcurg traectoria regulată a unei progresive împliniri, fără soluții de continuitate și prăbușiri. Tabloul celor două feluri de evoluții va prezenta o opoziție greu reductibilă. Primii mor și renasc în mai multe rînduri, se anulează, reușesc să se nege pe ei înșiși pentru ca să se afirme mai apoi pe poziții opuse, cu resurse și țîșniri noi; ei sunt impulsivi, tragici, extremiști, țintind totdeauna un absolut pe care îl simt mereu scăpîndu-le și pierzîndu-se în ceață, de unde stridența, violențele lor de gîndire și atitudine, proclamările răsunătoare a noilor forme de viață în care se integrează și care sunt destinate totuși unei negații ulterioare. Cei din a doua categorie vor prezenta în linia lor de viață calmul reținut și ponderat al unei realizări lente dar închegate, fără hiatusuri, deși nu lipsită de dramă și tensiune interioară; sunt creatorii organici, ce se desvoltă liniar din creșterea unui trunchi axiomatic primordial pe care l-au descoperit și formulat încă dela începutul vieții lor spirituale, și la ale cărui principii depărtate li se poate reduce opera, privită în întregirea ei în timp.

Vom recunoaște că în această privință gîndirea românească a dat pînă acum cel puțin doi reprezentanți ai acestei ultime structuri de gînd: pe d-nii Rădulescu-Motru și Lucian Blaga. Amîndoi au afirmat încă din primele lor scrieri o aceiași poziție și o aceiași orientare, uneori aceleași teme generale de gîndire. Opera lor ulterioară nu face decît să reia, amplificînd, adîncind și tinzînd către o fundamentare teoretică de mare amploare, tendințele pe care le-au lăsat să se întrevadă încă din primele lor scrieri.

Gîndirea ca și sensibilitatea poetică a d-lui Lucian Blaga se vor putea desprinde în esența lor încă din volumele publicate în 1919, „Poemele luminii" și „Pietre pentru templul meu". Mai mult, „Concentrarea devenirii ulterioare a d-lui Blaga într'o singură formulare rezumativă și anticipativă, se poate găsi într'un singur poem, și anume în versurile din „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii":

Dar eu,
Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină —
Ș'întocmai cum cu razele ei albe luna
Nu micșorează, ci tremurătoare
Mărește și mai tare taina nopții
Așa îmbogățesc și eu întunecata zare
Cu largi fiori de sfînt mister
Și tot ce-i neînțeles
Se schimbă'n neînțelesuri și mai mari
Subt ochii mei....

Nucleul sistemului filozofic al d-lui Blaga cu varietatea lui de teme se află implicat în aceste versuri: ele conțin deopotrivă, poziția sa epistemologică, prezența misterului, rezistența Marelui Anonim, frînele transcendente și potențarea tainei, după cum implică și concluzia largă a semnificației metafizice a culturii, care e „existența întru mister și revelare".

Alături de această tematică fundamentală, reluată în mai multe rînduri, amplificată mereu și dusă recent pînă la formele ei de ultim echilibru, va trebui să menționăm prezența în primele versuri ale d-lui Blaga, a unui regim spiritual în atmosfera căruia s'a împlinit întreaga sa evoluție: sentimentul vieții cosmice, al armoniei rotunjite, elanul imens care îmbrățișează spațiile sau cuprinde lucrurile dela mari altitudini, tendința de destărmurire, de aderare la o realitate transindividuală, cosmică sau de altă natură, dar și conștiința obscură că toate formele lumii și toate înfăptuirile gîndului își au ca punct de plecare solul fecund, plasma germinativă, nediferențiată, a unei realități embrionare, mustindă de sevă și posibilități.

Indicațiile teoretice pe care le dă încă dela începutul activității sale d-l Lucian Blaga asupra sistemului său de gîndire de mai tîrziu, sunt tot așa de precise. In „Pietre pentru templul meu", d-l Blaga reia (pag. 25) ideia exprimată poetic în poemul citat mai sus: „Datoria noastră în fața unui adevărat mister nu e să-l lămurim, ci să-l adîncim așa de mult încît să-l prefacem într'un mister și mai mare".

Tot în acest volum, după ce menționează un *„principiu al conservării enigmelor"* (subliniat de autor, pag. 54), notează această reflecție ce-i definește poziția sa spirituală: „Veacuri dearîndul, filozofii au crezut că sunt în stare să ghicească ce-i fundul lumii. Astăzi n'o mai cred și se plîng de neputința lor. Eu însă mă bucur, că nu știu și nu pot să știu, ce sunt eu și lucrurile din jurul meu, căci așa pot să interpretez în misterul lumii un înțeles, un rost și valori, care izvorăsc din cele mai intime necesități ale vieții și ale duhului meu. Omul trebue să fie spontan și *creator*—de aceea să renunțe cu bucurie la cunoașterea absolutului". (pag. 80).

Cugetarea d-lui Blaga păstrează deci o coherență și un caracter organic care se afirmă cu deosebire în desfășurarea ei în timp. Nu numai orientarea fundamentală s'a menținut aceiași, dar și temele principale care au preocupat pe d-l Blaga se mențin mereu actuale în gîndirea sa, căpătînd progresiv contur și adîncime. Vom întîlni deci în acest prim volum de cugetări indicații de probleme care au fost

presimţite de d-l Blaga dela început, deşi nu în toată complexitatea lor. Teoriile sale asupra stilului şi asupra categoriilor inconştiente se găsesc în germen în consideraţiile făcute la pagina 27 şi următoarele, iar rolul inconştientului în creaţie este vag indicat în reflecţia dela pag. 17: „Inconştientul este partea genială din fiecare muritor"...

Ultimul volum din „Trilogia Culturii" [1]) se află deci pe aceeaşi linie de preocupări, care sunt conduse pînă la formularea definitivă.

*

* *

In al doilea ciclu de lucrări filozofice, d-l Lucian Blaga examinează structural faptul de cultură, care în ultimă analiză reprezintă un act creator, tinzînd către o revelare a misterului şi transcendentului, fără să le poată totuşi vreodată cuprinde. Orice creaţie implică însă în concepţia d-lui Blaga o sudare intimă, polară, a două componente indispensabile: stilul, adică o anumită integrare de caractere comune cu alte creaţii, aparţinînd aceleiaşi zone spirituale—şi metafora, alcătuind „substanţa", conţinutul ei.

Fenomenul stilului a făcut obiectul primului volum „Orizont şi stil". D-l Blaga ajungea la concluzia că explicaţia analogiei de structură dintre manifestările spirituale cele mai disparate ale unei epoci sau curent de sensibilitate, trebueşte căutată într'o înmănunchere de factori eterogeni, discontinui, dar convergenţi prin efectul lor, constituind aşa numita „matrice stilistică". Această multiplicitate de factori ce-şi încrucişează acţiunea în constituirea matricei stilistice, pot alcătui constelaţii variabile, îmbinări diverse şi schimbătoare, ceea ce explică în acelaşi timp varietatea stilurilor ca şi contaminarea lor posibilă. Din această multiplicitate de factori d-l Blaga izolează patru determinante mai principale, pe care le analizează amănunţit: cadrele orizontice de ordin spaţial şi temporal, accentul axiologic, atitudinea catabazică şi anabazică şi, în sfîrşit, năzuinţa formativă.

Originalitatea filozofului romîn faţă de gînditorii anteriori care au examinat această problemă, nu constă însă numai în îmulţirea categoriilor determinante ale stilului şi în punerea în evidenţă a faptului că o singură determinantă nu poate explica fenomenul stilistic în toată complexitatea şi varietatea lui de înfăţişări; cu alte cuvinte contribuţia d-lui Lucian Blaga nu este numai de ordin critic, prin discutarea teoriilor anterioare şi ameliorarea lor. D-l Blaga adaugă acestor precizări o strămutare a datelor problemei, de pe terenul vieţii conştiente, individuale sau colective, în inconştient, legînd aceste determinante de viaţa subliminală şi dîndu-le o semnificaţie categorială.

In „Geneza metaforei şi sensul culturii", d-l Blaga, după ce mai înainte consacrase un volum de expunere a coordonatelor specifice ale stilului romînesc, examinează a doua componentă a actului cultural, substanţa lui, a cărui esenţă o vede în metaforă.

In metaforă d-l Lucian Blaga distinge un proces sufletesc de o importanţă hotărîtoare, izvorît din condiţiile speciale de viaţă ale insului uman. Metafora este o elaborare spontană a vieţii spirituale, condiţionată de dubla incapacitate a omului de a exprima concretul şi de a revela misterul. In momentul cînd omul se diferenţiază psihologic de animal, printr'o adevărată mutaţie ontologică, el se află în faţa realităţii tangibile pe care o resfrînge în sine şi pe care se stră-

[1]) Lucian Blaga. *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

dueşte să o exprime, dar şi în faţa misterului de care se apropie şi pe care l-ar vrea tălmăcit. Dar în această dublă tendinţă, el întîlneşte obstacole de neînlăturat: de o parte observă că între lumea fizică şi posibilităţile lui de expresie noţională se deschide un hiatus, iar de alta el înţelege că misterul va rămîne mereu în afara puterilor sale de aprehensiune. Din această îndoită inferioritate existenţială a omului, izvorăşte metafora, ca o compensaţie şi o încercare de înlăturare a acestor dificultăţi. Intr'adevăr, neadiacenţa dintre real şi noţiune conduce la o expresie metaforică plasticizantă, care tinde să exprime concretul în mod adecvat, iar presimţirea misterului va explica de altă parte elaborarea metaforelor pe care d-l Blaga le numeşte revelatorii, şi care au drept funcţiune sugerarea părţii de taină inclusă în lucruri.

Inţelegem deci caracterul funcţional cu care d-l Blaga investeşte metafora. Aceasta apare ca un corolar a unor dispoziţii constituţionale a spiritului uman însuşi, ea este, subt dublul ei aspect plasticizant şi revelator, o adaptare la condiţiile specifice ale spiritualităţii umane şi o reacţie împotriva deficienţelor ei structurale.

Ca atare, elaborarea primă a metaforei coincide cu prima afirmaţie existenţială a omului considerat ca fiinţă spirituală, iar modul de gîndire metaforic va întovărăşi în permanenţă şi în mod necesar activitatea gîndirii umane, întru cît metafora este condiţionată de însăşi particularităţile şi problematica condiţiei umane. In acelaş timp, metafora apare prin tâlcul ei revelator, a doua componentă a actului de creaţie, căruia îi alcătuieşte substanţa.

Metoda analogică a metaforei va alcătui prin urmare condiţia înfăptuirii oricărui act de cultură. Vom întîlni deci structura metaforică în fiecare manifestare culturală. Prima creaţie a spiritului uman, ca desvoltare metaforică şi tendinţe revelatorii este mitul, care trebueşte considerat ca o formă primordială a creaţiei culturale. Aparţinînd culturii, mitul va însuma cele două componente ale actului de cultură: el va prezenta pe lîngă un conţinut metaforic şi caracterele unui stil. Mitul este deci în egală măsură rezultatul determinantelor stilistice abisale şi al destinului creator al omului.

Această statornicire îngădue autorului o analiză a conceptului de cultură. Concluziile se impun fireşc din însuşi examenul actului creator, păstrîndu-şi validitatea pentru toată întinderea manifestărilor culturale, fie că acestea ar fi metafizice, poetice, artistice sau teoretic-ştiinţifice: autorul postulează convergenţa în actul de cultură a stilului şi al metaforii. Conjugarea celor două elemente este deci condiţională actului de cultură, oricare ar fi el.

D-l Blaga nu-şi limitează examenul la adîncirea „aspectelor fundamentale ale creaţiei culturale". Cultura are cu deosebire o semnificaţie metafizică, asupra căreia autorul stărue îndelung. Această semnificaţie e stabilită pe raportul etern reînoit dintre condiţia omului şi existenţa misterului. Care sunt căile ce i se deschid fiinţei umane pentru apropierea tainei? D-l Blaga arată că pe lîngă cunoaşterea directă, ineficientă şi fără bătae, din cauza „cenzurii transcendente" impuse structural conştiinţei de „Marele Anonim" pentru a se apăra pe sine însuşi, mai există o a doua putinţă de apropiere a misterului, oferită de creaţia de cultură. Ingădue oare această a doua cale cuprinderea tainei şi în acelaşi timp a absolutului? Reuşeşte d-l Blaga să deschidă o nouă fereastră către mister, după ce arătase mai întîi, în cursul cercetărilor sale epistemologice, că o atare dobîndire îi e interzisă definitiv spiritului uman? Oricît de îmbietoare poate fi această perspectivă, autorul o înlătură, discutîndu-i posibilităţile, dar şi limitarea. D-l Blaga constată, în adevăr, că, după cum eficienţa cunoaşterii este

limitată de barierele cenzurii transcendente, tot astfel elanul creator este îngrădit de frînele matricei stilistice și ale categoriilor abisale care o determină.

Matca stilistică opune deci năzuinții de comunicare cu misterul prin actul creației o încercuire ce-i interzice transcendența. Creația culturală se află deci oarecum la drum de mijloc, la locul geometric dintre imediat, pe care îl transcende cu hotărîre, și mister, pe care nu-l poate desvălui niciodată. In atari condițiuni, „stilul apare la intersecția a două finalități", (pag. 182). Această poziție, în acelaș timp revelatoare dar și izolatoare față de mister, rezumă și explică nu numai semnificația culturii ca atare dar și a destinului uman creator. Ne putîndu-se menține în imediat, dar neputînd, prin creație, să cuprindă misterul, deci să-l recreeze, omul e menținut în permanentă stare de tensiune creatoare. Această insatisfacție și căutare, este pricina avatarurilor sale rodnice, a tuturor plăsmuirilor sale în care se străduește să depășească imediatul.

Rezumînd, (pag. 195—6). D-l Blaga fixează caracterele plăsmuirii de cultură, definind-o ca o „creație revelatorie în raport cu misterul", „utilizînd imediatul ca material", depășindu-l totuși prin stilizare, și distanțîndu-se „ de transcendență (de mister) prin frînele stilistice și datorită metaforismului".

Definiția dată de d-l Blaga, îngădue o diferențiere adîncă între civilizație și cultură. Intr'adevăr, pe cînd (pag. 110) cultura e un corolar al vieții umane consacrată revelării și misterului, civilizația apare ca apanajul nevoilor biologice, de securitate și apărare fizică a proprie ființi.

Civilizația e o eflorescență tehnică ce apare în istoria evoluției umane ca o prelungire a vieții biologice; ea nu diferențiază total pe om de animal, care este la rîndu-i capabil de anume înjghebări asemănătoare. In schimb, cultura reprezintă mărturia unei modificări adînci în evoluția vieții, modificare specifică omului și care-l diferențiază definitiv de animalitate: este o mutație ontologică, deschizînd omului un nou orizont de viață, un nou mod de existență, pe care d-l Blaga îl numește „existența întru mister și revelare". Pentru d-l Blaga, faptul de cultură izvorăște din această profundă diferențiere ontologică a omului de animal, creind primului o poziție privilegiată și unică în univers.

Autorul nu se mărginește însă la aceste statorniciri; el dă fenomenului culturii și o fundamentare metafizică, explicîndu-i geneza, particularitățile și specificitatea. Constatînd diferențele dintre diferitele creații de cultură, d-l Blaga se întreabă: care sunt forțele interioare de cultură, care au condus la plăsmuirea actului de cultură în esența lui specifică? Problema astfel pusă, îl conduce la stabilirea unor categorii inconștiente, analoage categoriilor apriorice kantiene, dar bine diferențiate de acestea. Categoriile apriorice inconștiente pot fi comparate, desigur, cu categorie kantiene: ele sunt multiple, heterogene, discontinue, dar se deosebesc de acestea prin faptul că nu sunt general-umane și că nu au o funcție gnoseologică, ci prezidează exclusiv la activitatea creatoare a spiritului. Se stabilește deci existența în viața lăuntrică umană a două serii de categorii: de o parte categoriile cunoașterii, aparținînd conștiinței, de alta categoriile spontaneității creatoare, abisale, care alcătuesc prin constelația lor variabilă „matca stilistică". Numărul categoriilor care prin complexul lor determină matricea stilistică nu se reduce la cele patru determinante pe care le-am menționat anterior (orizontul spațial și temporal, accentul axiologic, categoriile de orientare, și năzuința formativă). Aceste categorii principale sunt întregite de un mare număr de categorii de ordin secundar.

Cele două serii de categorii, conștiente, deci gnoseologice, și inconștiente, deci stilistice, nu sunt izolate, independente; între ele există o corespondență strînsă, în sensul că o categorie conștientă, își are în subconștient un *dublet* de altă structură, o adevărată categorie stilistică, destinată exclusiv activității umane plăsmuitoare. Spiritul uman este prin urmare înzestrat cu două etaje de categorii profund diferențiate, dar corespondente: de o parte categoriile conștiente, de cunoaștere, de alta categoriile creatoare, aparținînd inconștientului.

Aceste din urmă categorii dictează, prin conjugarea lor variată, natura creațiilor de cultură. Stilul își are deci izvorul și explicația într'un complex de categorii abisale, care alcătuesc prin organizarea lor o „matcă stilistică".

Explicarea elaborării actului de cultură prin teoria categorială a vieții inconștiente îngădue autorului un examen al actului de cultură considerat în specificitatea și caracterele lui alcătuitoare. Specificul acestui act rezultă, după cum am văzut, din faptul că el apare ca o rezultantă a încrucișării unui mare număr de categorii heterogene ca structură, care sunt în interiorul aceluiași gen substituibile unele altora (pag. 125), ceea ce explică multiplicitatea de combinații posibile ce constituesc matricele stilistice. In acelaș timp, teoria categorială explică actul de cultură, în organizarea lui structurală. Complexul categoriilor inconștiente este definit pe lîngă pluralitatea acestor categorii și pe lîngă heterogeneitatea și discontinuitatea lor, printr'o coherență funcțională strînsă. Categoriile inconștiente converg deci și contribue la înjghebarea unei creații organice, în care părțile sunt solidar legate între ele, alcătuind o lume cu un indice propriu de realitate, o creație „cosmogenetică" independentă.

Opera de artă va fi deci un „cosmoid", o creație armonică, rotunjită, efect al sinergiei categoriale abisale. Ea va alcătui în acelaș timp o nouă lume; există atîtea lumi de creație, cîte combinații cosmogenetice categoriale sunt cu putință, deci practic vorbind, o infinitate; cosmoidul este deci o „simili-lume" (pag. 161) rezultat din organizarea arhitectonică a unor categorii abisale variabile, ceea ce implică în concluzie că orice creație de cultură (sistem filozofic, operă de artă sau teorie științifică, etc.), reprezintă un cosmoid.

Originalitatea teoriei d-lui Blaga consistă în stabilirea unor categorii paraconștiente, creatoare, care dublează categoriile cognitive kantiene. In centrul sistemului său se află viața inconștientă care este investită cu o întreagă armătură categorială, explicînd elaborarea actului de cultură.

Existența categoriilor abisale este specifică omului. Dacă în principiu putem acorda animalului existența unor categorii intelectuale, categoriile abisale, generatoare de stil, nu aparțin decît individului uman. Numai omul este capabil de plăsmuire, deci de o „existență întru mister și revelare". Animalul e redus la existența în imediat, iar civilizația pe care acesta o poate produce este esențial a-stilistică.

* * *

Intraga teorie a culturii emisă de d-l Blaga se sprijină pe o concepție proprie asupra inconștientului.

In liniile sale mari, concepția d-lui Blaga asupra inconștientului are ca punct de plecare doctrina romanticilor germani, formulată mai tîrziu răspicat de Carl-Gustav Carus. Există analogii mari între doctrina lui Carus și concepțiile d-lui Blaga, considerate în spiritul lor, cît mai ales (și aceasta este un punct care ni se pare central) subt ra-

portul în care d-l Blaga privește, în consonanță cu romanticii, inconștientul propriu zis: în amîndouă cazurile inconștientul nu este luat în sens psihologic, ci privit subt unghiu metafizic.

D-l Blaga, împreună cu romanticii, nu examinează inconștientul în funcțiunea și structura lui, în spirit psihologic, deci cu ajutorul introspecției, experimentului sau metodei patologice. Fenomenele inconștiente, ca atare, cad pe un plan secundar, spre a face loc unei entități, unui concept metafizic, capabil să explice teoretic și ipotetic viața umană considerată în ansamblul ei, ca și raportul omului cu lumea sau Divinitatea. Cercetarea visului la romantici era departe de a fi sistematică și săvîrșită în mod științific; de altă parte, visul în teoria d-lui Blaga este înlăturat, ca nepurtînd pecete stilistică, și deci nefiind esențial vieții inconștiente.

Dar dacă d-l Blaga nu examinează fenomenele inconștientului subt latura psihologică, decît incidental, în discuția fugară consacrată teoriilor lui Freud și Jung, și dacă nu închină studiului lor cercetări personale, în schimb investește inconștientul cu o semnificație metafizică, transformîndu-l într'o adevărată entitate.

Este comună d-lui Blaga cît și romanticilor și gînditorilor postromantici, nu numai această postulare metafizică a inconștientului, dar și credința că inconștientul ar alcătui un substrat vital dotat cu semnificații deosebite și destinat să asigure o comunicare, dacă nu o identificare, cu o realitate trans-individuală.

Dar în acest punct încep diferențele între romantici și gînditorul romîn, afirmîndu-se viguros originalitatea acestui din urmă.

Dealtminteri, d-l Blaga însuși a schițat legătura care-l unește de romantici în „Orizont și stil", încheind că romanticii i-au oferit un cadru, pe care îl găsește gol, și pe care își propune să-l umple cu un conținut precis. Aceste indicații nu istovesc precizarea raporturilor între gîndirea d-lui Blaga și filozofia romantică. Există între cele două concepții și alte deosebiri care se cer a fi menționate. Dar cum o formulare explicită a doctrinei inconștientului la romantici nu se săvîrșește decît tîrziu, de către Carus, vom încerca să indicăm poziția d-lui Blaga față de acest din urmă gînditor.

Fără îndoială, deosebirea structurală menționată de d-l Blaga este esențială: inconștientul romanticilor era ceva vag, nebulos, amestec de gratuitate, vis și efuziuni lirice, sau uneori scoborîșuri în rătăcirile demenței, în timp ce inconștientul cosmotic și dotat cu categorii al d-lui Blaga reprezintă o vedere mai precisă și în același timp mai eficientă. Acestei deosebiri structurale, menționate de d-l Blaga, se cuvine să mai adăugăm o diferență metafizică esențială, care situiază pe gînditorul romîn pe o altă poziție decît aceea a romanticilor germani.

Carl-Gustav Carus vede în inconștient expresia unei realități universale, a Naturii însăși, stabilind astfel contactul eficace al individului cu realul; dar în același timp el nu șovăește să stabilească legătura omului cu Divinitatea, cufundarea lui în esența dumnezeirii. Poziția d-lui Blaga este, o știm, opusă. „Marele Anonim" nu poate fi apropiat, nici pe cale cognitivă, nici prin facultățile demiurgice ale omului, din cauza limitărilor structurale impuse aprioric ființei umane. De aceea trebue să considerăm opera d-lui Blaga, așa cum am observat și altă dată, ca o mărturie a caracterului patetic al cunoașterii și al creației umane. In ultimă analiză, d-l Lucian Blaga înfățișează în opera sa drama condiției omenești. Dacă la romanticii germani întîlnim un fior de reculegere în fața tainei lumii cît și a propriilor adîncimi ale gîndului, în scrierile d-lui Blaga sentimentul trăirii în spirit și în realitatea misterului devine acut și tragic. Dar drama cunoașterii, destinată să rămînă etern dincoace de tărîmul tainei, nu conduce la desnădejde. Dimpotrivă, spiritul uman destinat unei veșnice efervescențe, va fi ținut într'o stare de permanentă căutare. Așa

dar, în timp ce inconștientul romanticilor conducea la cufundarea în
natură și Dumnezeire deschizînd largă poarta absolutului, concepția
domnului Blaga, esențial agnostică, interzice definitiv omului simbu-
rele misterului și contactul divinității.

* * *

In universul d-lui Blaga omul nu e părăsit sieși în mijlocul hao-
sului și nu e purtător în sine de nicio dizarmonie. Totul, în jur și în
noi, e ordonat, „cosmotic". Creațiile umane însăși poartă pecetea
acestei armonii interioare. Pretutindeni se manifestă deci același prin-
cipiu etern al ordinei: „Logos". Dela realitatea cosmică diriguită de
legi, la viața organică în adîncul căreia sunt implîntate entelehiile, la
inconștient și creație de cultură, amîndouă structurate cosmotic, se
manifestă același principiu ordonator, pe diferite planuri. Inconștien-
tul însă conține un „Logos larvar", stadiu germinativ și primordial al
creațiilor spirituale. Astfel, întreaga realitate fizică și spirituală e or-
donată și armonică.

ION BIBERI

CRONICA ECONOMICĂ

CONSECINȚELE ECONOMICE ALE ACORDULUI DELA MÜNCHEN

Cum se va crea „Grossraumwirschaft"-ul German.

Trebue să mărturisesc că speram într'o victorie a concepției d-lui Eden și a învins d-l Chamberlain. Amîndoi urmăreau descătușarea comerțului internațional. Primul cu ajutorul tunului, celălalt prin metode diplomatice au încercat să dărîme barierele vamale, piedică de netrecut pentru prosperitatea economică a lumii.

Acordul dela München nu a distrus numai fortificațiile care închideau drumul armatei germane spre sud-est, ci și frontierele economice ale tuturor statelor pînă la Bagdad. In primul rînd, din cauza incapacității noului stat cehoslovac de a duce o existență economică independentă, în al doilea rînd, din cauza imposibilității statelor dunărene și balcanice de a rezista presiunii germane, și în fine din cauza incapacității țărilor occidentale de a concura produsele germane. Prin anexarea regiunii sudete, Germania nu a luat numai aproximativ 35 la sută din exportul cehoslovac, ci a anexat în fapt întreaga economie a aliatei noastre. Majoritatea industriilor au fost despărțite de sursele de materii prime, iar sistemul de căi ferate a fost dezorganizat în așa măsură încît cheltuielile generale și de transport au devenit prohibitive pentru export. De altă parte, atît băncile, cît și agricultorii riscă falimentul, dacă Cehoslovacia nu intră imediat în teritoriul economic german. Majoritatea capitalurilor investite în regiunea sudetă și poloneză aparținînd băncilor din Praga, acestea nu pot accepta o soluție care le-ar provoca în mod inevitabil falimentul. In ipoteza cea mai bună, dacă s'ar găsi cumpărători germani pentru întreprinderile din regiunea sudetă, aceștia nu ar plăti, în circumstanțele actuale, decît prețuri derizorii, iar transferul sumelor, cu metodele obișnuite în Germania, ar reduce capitalurile cehoslovace la 10—15 la sută din valoarea lor inițială. Intru cît privește agricultura, de unde pînă acum Cehoslovacia era ușor deficitară în produse alimentare, de aici încolo devine larg excedentară. Cine să cumpere grîul cehoslovac, dacă nu Germania?

In fine, nu trebue să uităm că tensiunea politică din ultimele opt luni a forțat democrația cehoslovacă să mențiе națiunea mobilizată în permanență, ceea ce desigur a costat sume apreciabile, care acum, după „pace", se oglindesc într'o abundentă circulație fiduciară și în sarcini fixe mari pentru economia națională. Prin urmare, indiferent

care sector al economiei cehoslovace analizăm, concluzia este aceeași: fără integrarea acesteia în economia germană, viața ar deveni imposibilă. Nici cu un împrumut de 10 milioane lire sterline și nici cu unul de 30 milioane, nu se poate repune pe picioare o economie neviabilă, decît în cadrul unei libertăți totale de mișcare a capitalurilor, brațelor de muncă și a mărfurilor, adică în cadrul Statelor-Unite ale Europei. Numai atunci nu ar avea nicio însemnătate faptul că frontierele naționale au fost profund modificate. Altfel, o economie ca cea cehoslovacă, ar trebui să recurgă în permanență la împrumuturi străine sau să se alipească unei economii puternice ca cea germană.

In favoarea aceleeași teze pledează și argumente de alt ordin. Care patriot cehoslovac va face cel mai umil sacrificiu după trădarea dela Berchtesgaden și München? Ar fi absurd să ne închipuim că mai există cineva la Praga care să piardă o coroană de dragul democrațiilor occidentale.

In chipul acesta se înțelege de ce se vorbește cu atîta insistență de o uniune vamală germano-cehoslovacă, de înlocuirea lui Schneider-Creuzot la Skoda prin Krupp, și în fine dece agenția D. N. B. a anunțat că urmașul lui Eduard Beneș va fi probabil actualul director al băncii „Zivnosteuka" (cea mai mare bancă cehoslovacă).

Prin urmare, primul efect al „păcii" dela München este mărirea potențialului economic al Germaniei cu cel al Cehoslovaciei întregi și nu numai a regiunii sudete. De aceea, cînd vrem să analizăm efectele economice ale împărțirii aliatei noastre, trebue să pornim dela premiza că Germania, Austria și Cehoslovacia formează un singur teritoriu industrial, agricol, financiar și comercial.

Iată ce devine producția cîtorva materii prime în noul spațiu economic german (pe baza datelor din 1937), în mii tone:

	Germania	Austria	Cehoslovacia	Austria și Cehoslovacia	%
Grîu	4.467	394	1.395	1.789	40,0
Mineriu de fier..	2.600	660	400	7.060	40,8
Fontă	15.958	389	1.675	2.064	12,9
Oțel	19.817	657	2.315	2.972	15,0
Cărbune	184.513	230	16.951	17.181	9,3
Ciment	12.000	400	1.100	1.500	12,5
Hîrtie	2.850	296	257	553	19,4
Mătase	65	1	4,2	5,2	7,7

De sigur se va obiecta că, odată cu bogățiile Austriei și Germaniei s'au luat și 21 milioane locuitori care trebuesc hrăniți și îmbrăcați. Argumentul ar fi valabil dacă hitlerismul ar urmări ridicarea standardului de viață a populației. Cum însă este vorba de pregătirea expansiunii militare și economice a imperialismului german, Austria și Cehoslovacia vor fi tratate ca colonii de un gen special, deci sursa de materii prime cu orice preț. Se va intensifica exploatarea bogățiilor naturale la nivelul german și se va micșora standardul de viață al consumatorilor la acelaș nivel. Germania devine însă aproape independentă în ce privește alimentarea cu fier, lemn și își sporește simțitor gradul de autarhie în ce privește metalele colorate și produsele agricole. In plus, controlează o industrie ultra-modernă și o mînă de lucru care începea să-i lipsească.

Așa dar, „pacea" dela München înseamnă în primul rînd sporirea potențialului economic german și un grad în plus de libertate față de piața internațională. Tot așa după cum Germania trebuia să ție în permanență 30 divizii la frontierele Cehoslovaciei, care limitau mișcările armatei germane, o parte din economia germană

trebuia ţinută în rezervă în vederea procurării materiilor prime. De aceea, tot aşa după cum Germania are astăzi o pondere mai mare în politica europeană, impunînd punctul său de vedere, şi în economia europeană, Germania devine factor decisiv. In primul rînd în sud-est, adică în Ungaria, Romînia, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia şi Turcia.

In 1929, Germania participa cu 17.4 la sută la importul acestor ţări şi cu 17,6 la sută la exportul lor; în 1937, aceste procente erau de respectiv 34,4 la sută la exportul lor; împreună cu Austria şi Cehoslovacia în 1937 participarea Germaniei la import era de 57 la sută şi de 52 la sută la export.

In 1938 din cauza crizei mondiale, participarea Germaniei a sporit considerabil ajungînd, după o evaluare sumară, la 65 la sută la import şi aproape 60 la sută la export.

Pentru moment, conducătorii Germaniei încearcă să consolideze poziţiile cîştigate prin metode obişnuite, adică prin propagandă, acorduri comerciale, credite şi preţuri.

De cînd s'a deslănţuit ofensiva împotriva Cehoslovaciei, a început şi ofensiva ideologică împotriva industrializării ţărilor agrare. Astfel, în ultimul număr din revista „Weltairtschaftliches Archiv" din Kiel, nu au apărut mai puţin decît două articole, împotriva industrializării ţărilor agrare. Iată titlul acestora:

1. „Mihail Manoilesco und die klassische Aussenhaudelsthevire de Legationsrat", a dr. Karl Briukman.

2. „Wirtschaftliche Rechtfertigung des Zollschutzes? Zu Manoilescos Zolltheorie", de dr. Fröhlich.

De asemenea s'au ocupat de problema protecţiei vamale şi a industrializării, revista „Wirtschaftsdienst" al Camerei de comerţ din Hamburg. „Braune Wirtschaftspost", ziarele „Frankfurterzeitung" şi „Völkischer Beobachter". Totul dă impresia că această „campanie de clarificare" a fost ordonată de Ministerul Propagandei, ceea ce mă face să cred că şi alte publicaţii au studiat sau a agitat aceeaşi problemă.

Am arătat cu altă ocazie ce cred despre modul cum îşi procură şi desvoltă d-l Mihail Manoilescu teoriile asupra protecţionismului şi schimbului internaţional de mărfuri. Nu voi insista aici asupra acestei chestiuni. Cred însă ca şi d-l Manoilescu, că în adevăr o ţară agricolă este exploatată de una industrială, de oarece schimbă mărfuri care conţin mai multă muncă, contra mărfuri cu mai puţină muncă. De unde rezultă şi necesitatea industrializării ţărilor agricole. Revistele germane, cu un aparat ştiinţific impresionant, presa germană, cu un vocabular la nivelul cunoscut, au descoperit de abia acum că această teorie ar putea fi un argument împotriva expansionismului german. De unde „campania de clarificare". Hitleriştii 100 la sută, ca cei dela „Braune Wirtschaftspost", pretind înglobarea tot sud-estului european în „Grosraumwirstschaft"-ul german şi desfiinţarea industriilor din aceste ţări, cu excepţia celor „legate de sol", pe cînd cei mai puţini ortodocşi ar lăsa să subsiste şi unele industrii textile. Toţi ar fi însă fericiţi dacă ne-am mulţumi să intensificăm producţia de grîu şi de ţiţeiu, urmînd să măcinăm şi să rafinăm în Germania. De asemeni, unii afirmă că nu ar fi bine să se ducă o politică de monopolizare a comerţului exterior al Turciei, Romîniei, Ungariei, Iugosloviei, Bulgariei şi Greciei, în timp ce alţii pretind că fericirea noastră ar coincide cu momentul cînd nu am mai întreţine schimburi comerciale cu altă ţară decît Germania. Desigur că vom regăsi încurînd argumentele dela Berlin, Hamburg şi Kiel într'o anumită presă din sud-estul european. Vom auzi poate şi conferinţe asupra acestui subiect sau chiar o nouă versiune „a teoriei" d-lui Manoilescu. Vremurile s'au schimbat, am renunţat la atîtea convingeri, de ce nu am renunţa în definitiv şi la o teorie ca aceea a schimbului neechi-

valent de mărfuri, mai cu seamă cînd este a lui Marx? Nu vreau să fiu profet, dar aştept ziua cînd o anumită presă îl va califica pe d. Manoilescu de bolşevic. Agricultorii şi comercianţii vor trebui convinşi că industrializarea este o nenorocire şi că salvarea stă în monopolizarea comerţului nostru exterior de către Germania. Astfel se va crea o bază de masă în interiorul fiecărei ţări, în favoarea expansionismului german.

Acordurile comerciale germane cu ţările din sud-est au două principii: 1) Germania acordă acestor ţări „avantajele" acordate ţăranilor germani; 2) plată în clearing.

Se cumpără cantităţi fixe de materii prime agricole şi industriale, la preţuri fixe şi totul se plăteşte în produse cît mai industrializate, de exemplu produse Bayer sau Telefunken. In chipul acesta, guvernele scapă de grija valorificării, preţurile de gros ale ţărilor agricole rămîn la un nivel ridicat, iar Germania obţine, cu sacrificii minime, materii prime. Unele le revinde şi obţine aur sau alte produse.

Practica acestui sistem în Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria sau Romînia dovedeşte că, pînă la urmă, se stabileşte un regim de preţuri cu 20—30% superioare celor mondiale, că Germania este totdeauna debitoare şi că volumul schimbului de mărfuri cu autarhia germană sporeşte dela an la an.

Inchipuiţi-vă acuma, că una din aceste ţări vrea să se rataşeze pieţii mondiale, după ce Germania va absorbi 60% din comerţul ei exterior. Va avea două soluţii: devalorizarea sau împrumutul extern. Există vreo ţară în lume care să poată trăi cu o devalorizare sau un împrumut la fiece doi ani?

In fine, în ultimile săptămîni, guvernul naţional-socialist a inaugurat sistemul creditelor în mărfuri. Astfel Turcia obţine un credit în materiale de războiu, docuri, etc., în valoare de 6 miliarde lei, rambursabil în bumbac, cupru, etc. De asemeni este vorba de un credit de 4 miliarde lei pentru Romînia. Valoarea creditelor acordate Iugoslaviei şi Bulgariei nu se cunosc încă. Astfel, intensificarea schimbului de mărfuri pînă la monopolizare, este însoţită de un uşor export de capital, rambursabil în mărfuri. Ministrul economiei, Dr. Funk, a anunţat la întoarcerea sa din Balcani că, în curînd, tot sudestul european va forma o mare unitate economică.

Se poate întîmpla ca aceste metode paşnice să nu reuşească pe deplin. Deşi lorzii care inspiră oficiosul conservator „The Times" nu văd nimic deosebit în cucerirea economică a basinului dunărean şi al balcanilor, există în Anglia ofiţeri de stat-major, industriaşi, oameni politici şi simpli cetăţeni care-şi dau seama că acordul dela München a trezit ecouri nu numai la Belgrad şi Budapesta, dar şi la Ankara şi la Cairo şi la Bagdad. Dacă marele spaţiu economic german se închegă, nu numai armata, dar şi industria germană va putea manevra pe linii interioare. Şi poate cu alt succes decît în 1914. De aceea, nu este exclus ca Marea Britanie să încerce să contrabalanseze acţiunea germană la Bucureşti şi la Ankara, prin împrumuturi. De asemeni nu este exclus ca industriaşii şi bancherii din sudest să reziste la distrugerea capitalurilor investite în ultimii douăzeci de ani. Vor cere ajutor puterilor occidentale, vor lupta împotriva tendinţelor dezagregante ale preţurilor germane, însă nu vor capitula cu uşurinţă. Nu se cedează de dragul unei ideologii, capitaluri acumulate cu sacrificii în 50 ani de activitate.

Dacă se vor ivi atari focare de rezistenţă, desigur că Berlinul le va declara mai întîiu contaminate de bolşevism. Apoi va veni o declaraţie de războiu economic, iar cine va rezista vreme îndelungată va primi şi altfel de declaraţii. Care economie va putea suporta o amputare brutală a 60—70% din comerţul exterior fără riscul unei catastrofe economice?

Prin urmare, combinînd metodele pașnice de penetrație, propagandă și ușoare sacrificii bănești, cu amenințarea, Germania poate astăzi transforma tot ce există dela Marea Nordului pînă la Bagdad și Marea Mediterană, într'un vast spațiu economic supus Berlinului.

Vizita d-lui dr. Funk este numai un început. Vor veni și alte vizite și în special așa numitele „clearing"-uri tripartite despre care se vorbește foarte mult în presa germană. Iată despre ce e vorba: pînă acum se încheiau acorduri de clearing între două state pentru a asigura transferul de devize. Acest sistem nu dă însă roade, de oarece rămîn resturi de devize neutilizate. Dacă este vorba de o țară care dispune și de devize forte, faptul nu are importanță. Cînd însă schimbul de mărfuri se face cu o țară ca Germania, banii rămîn blocați. Atunci se caută o a treia țară care la rîndul ei este datoare Germaniei și care poate plăti creditorului. Un astfel de acord se numește tripartit. Dacă toate țările din sudest ar încheia asemenea acorduri, cum Germania le impune de fapt, rezultă că generalizarea acordurilor tripartite va transforma Berlinul sau Viena în centru de plăți pentru Ungaria, Romînia, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia și Turcia, tot așa după cum este Londra pentru Imperiul Britanic. Marca germană, alungată de pe piața mondială, și-ar crea o piață separată, de o amploare puțin obișnuită.

Pînă acum se vorbește numai de două clearing-uri tripartite, unul germano-ceho-egiptean și altul germano-ceho-turc. Cînd sistemul se va realiza și generaliza, monedele naționale vor fi fost un trecut de invidiat în sudest.

La argumentarea de mai sus, se poate răspunde că în timp ce autarhia germană va încerca să înglobeze basinul dunărean și țările balcanice, acestea, legate de piața mondială și stimulate de interesele lor, ar putea readuce Germania pe piața internațională.

Deși argumentul pare serios, totuși, dacă ținem seama de faptul că guvernul german urmărește hegemonia în lume, este îndoelnic să-l vedem cedînd cînd, prin extinderea influenței sale în sudest, poate ajunge acolo unde visează.

Urmează de aici că trebue să ne resemnăm, devenind de bunăvoe și imediat semi-colonie germană? Evident nu. Mai cu seamă Romînia care dispune de o armă defensivă specială, petrolul, ar fi absurd să renunțe la industria și independența națională, obținute cu atîtea sacrificii. In țările occidentale, unii conducători au început să-și dea seama că oprirea valului hitlerist nu este posibilă fără sprijin bănesc, comercial și militar pe linia București-Ankara. Nu putem utiliza aceste bunevoințe pentru a ne apăra?

D. Chamberlain a reușit să lărgească piața externă însă numai în favoarea Germaniei; nu este oare momentul să-l facem să înțeleagă că Anglia pierde mai mult decît o țară mică, îndepărtată și necunoscută.

Economia mondială după München. Criza din Septemvrie nu a avut efecte deosebite în bursele de mărfuri și nici în cele de valori. In afară de zilele critice (27, 28 și 29 Septemvrie), cînd evenimentele păreau să depășească oamenii, bursele au fost relativ calme. Probă că marile întreprinderi erau mai bine informate decît micii deținători de capitaluri și chiar unii oameni politici. Nu au avut loc tranzacții însemnate de mărfuri sau valori cu venit variabil, nici urcări de prețuri și nici panică. Singurele valori care au suferit pierderi însemnate au fost împrumuturile de stat germane și cehoslovace. Rentele britanice și franceze s'au comportat aproape onorabil.

In schimb, panica s'a reflectat în plin în domeniul monetar. A fost o fugă generală în fața monedelor naționale europene. Valoarea aurului și dolarului a crescut considerabil. Capitalurile vagabonde din Europa s'au refugiat în Statele-Unite, iar micile capitaluri s'au tezaurizat. Numai în cursul lunii Septemvrie au intrat în Statele-Unite capitaluri în valoare de aproximativ 250 miliarde lei și numai din Anglia s'au exportat capitaluri în valoare de 145 miliarde lei.

De aceea toate monedele europene, în frunte cu lira sterlină, au suferit pierderi în raport cu dolarul. Băncile și Casele de depuneri au fost silite să facă apel la Institutele de Emisiune pentru asigurarea lichidității necesare imenselor retrageri efectuate.

Intru cît privește producția și comerțul, stagnarea a fost universală. Sezonul de toamnă a fost pierdut în toată lumea și în toate ramurile de activitate, cu excepția, bine înțeles, a industriilor de armament.

După München, naivii care credeau într'o nouă eră de pace, sperau într'o reluare rapidă a afacerilor și o epocă de prosperitate pentru cel puțin o generație. Iluzia a durat exact de Vineri dimineața, pînă Marți dimineață. Este drept că rentele și valutele europene și-au revenit, însă discuția din Camera Comunelor a lămurit toată lumea asupra viitorului. Apoi, discursul Cancelarului Hitler la Saarbrücken a edificat și pe cei mai optimiști și fuga de valutele europene a reînceput.

Din informațiile sosite pînă la 20 Octomvrie, rezultă că băncile și casele de economii nu au primit înapoi decît o mică parte din capitalurile retrase. Tezaurizarea și evaziunea capitalurilor nu au fost fenomene pasagere. Astăzi deținătorii de bani sunt convinși că situația în Europa este nesigură.

Această primă consecință a ceea ce se numește „pacea" dela München, nu va întîrzia să se facă simțită pe unele piețe europene, de oarece retragerile de capitaluri, s'au efectuat grație unor însemnate emisiuni de bilete. In al doilea rînd, din cele aproximativ 1.500 miliarde lei cît au costat mobilizările, aproape 400 miliarde au fost bilete tipărite de Institutele de Emisiune. Rămîne prin urmare pe piața europeană, o mare de bilete de bancă, care ar putea fi resorbite în vremuri de prosperitate, însă care poate deveni ocean în condițiile economice actuale...

Al doilea efect al „păcii" dela München este intensificarea înarmărilor într'o perioadă de depresiune economică și de evaziune a capitalurilor. Veniturile naționale fiind în scădere, finanțarea înarmărilor nu se mai poate efectua decît prin accentuarea fiscalității, împrumuturi forțate sau... emisiune de bilete de bancă. Dacă unele țări ca Anglia sau Olanda își pot permite împrumuturi interne, altele vor recurge în mod natural atît la impozite, cît și la inflație. Ritmul anunțat al înarmărilor exclude dela început alte metode de finanțare. Prin urmare, inflația latentă pe care s'a clădit repriza din 1932—1937 (cu tendința de a deveni activă în perioada Octomvrie 1937—August 1938), a căpătat în Septemvrie o amploare neobișnuită, iar în lunile care vin, va ajunge probabil la deplina maturitate, cu toate efectele cunoscute asupra prețurilor și activității economice în general.

De altă parte, amînarea războiului pentru 1939 sau 1940, face ca stocurile de materii prime fungibile (în special produse agricole) să nu mai fie reținute. Chiar și unele materiale de războiu, în special avioane învechite, vor fi probabil aruncate pe piață sub o formă sau alta.

De aceea, s'ar putea întîmpla ca depresiunea agricolă mondială să se prelungească cel puțin pînă în primăvară, în timp ce prețurile și producția metalelor vor fi în urcare. La aceasta va contribui într'o largă măsură și faptul că aproape toate țările europene își mobilizează industriile în vederea fabricării armamentului într'un ritm accelerat. Singura speranță de mai bine, vine din Statele-Unite. Deși criza din Septemvrie a paralizat și acolo afacerile, masa capitalurilor europene emigrate au provocat în Octomvrie o vie activitate bursieră. Valorile

cu venit variabil și-au recîștigat într'un scurt interval aproape toate pierderile suferite în cursul anului 1938, prețurile sunt în urcare, iar activitatea industrială sporește continuu. Face impresia că revin vremurile din 1914—1918 cînd Statele-Unite se îmbogățeau din războiul european. Ca și atunci, comenzile și capitalurile europene stimulează activitatea economică. Pe sărăcia vechiului continent și a Asiei se reclădește prosperitatea americană. Dacă în Europa nu ar exista atmosfera de panică deslănțuită de acordul dela München, reluarea afacerilor în Statele-Unite ar putea angrena și viața economică de pe continent. Aceasta este însă prea puțin probabil. Intr'o lume care nu știe unde să-și caute adăpost împotriva bombelor și gazelor, nu există teren propice decît cel mult pentru aventurieri. Oamenii serioși de afaceri trăiesc de pe o zi pe alta, capitalurile lichide se refugiază în aur sau fug peste ocean.

De aceea trebue să ne așteptăm în lunile care vin la o reglementare din ce în ce mai strînsă a vieții economice, chiar și în țările unde liberalismul economic nu suferise încă pierderi sensibile. Economia de războiu devine o necesitate europeană.

Astfel, d. Chamberlain, dorind să spargă barierele vamale, pe cale diplomatică a reușit operația numai în favoarea Germaniei. Pentru celelalte țări, acordul dela München nu numai că nu duce la refacerea pieții internaționale, dar pulverizează și ce mai exista. De unde rezultă că metoda este greșită. Frontierele trebuiau sparte cu tunul. Probă efectele politicii Cancelarului Hitler. A fost suficient să amenințe cu utilizarea tunului, pentru ca frontierele să cadă pînă la Bagdad.

Prin urmare, pînă acum, în controversa Chamberlain-Eden, succesul a fost de partea primului ministru, însă istoria imediată pare să dea dreptate fostului ministru de externe.

ANDREI ȘERBULESCU

CRONICA MUZICALĂ

TRISTAN ȘI ISOLDA LA OPERA ROMÎNA

Intr'o scrisoare adresată lui Liszt în 1857, Wagner scria: „Am dus pe tînărul meu Siegfried în fundul pădurii singuratice: acolo l'am culcat la rădăcina unui tei și mi-am luat rămas bun dela el cu lacrimile în ochi. M'am silit s'o fac. L'am smuls din inima mea pentru a-l îngropa de viu. A trebuit să lupt mult cu mine însu-mi pentru a lua această hotărîre... Il voi mai trezi oare de acolo? S'a isprăvit. Să nu mai vorbim de asta".

Wagner părăsea pe exuberantul său erou spre a se îmbarca pe sumbra corabie a lui Tristan, fără ca să fi bănuit cît de dureroasă și de lungă îi va fi călătoria. Cînd, în fine, în Veneția, liberat prin actul creațiunii artistice de otrava pasiunii neîmplinite, Wagner își contemplă opera, el poate spune: „Acum mi se poate judeca lucrarea după legile cele mai riguroase care decurg din sistemul meu... mă mișcam cu cea mai perfectă libertate, cu cea mai completă independență față de orice preocupare teoretică; și în timpul compoziției, simțeam cum avîntul meu depășea chiar limitele propriului meu sistem. Crede-mă, nu există fericire superioară acestei perfecte spontaneități a artistului în creația sa, și am cunoscut-o cînd am compus Tristan. Poate că o datoram forței căpătate în perioada de gîndire care îi precedase". Dar tot el, în vremea cînd se chinuia în muncile creației scria: „Niciodată n'am să spun îndeajuns ce lamentabil muzicant sunt. Din fundul inimii mele mă consider un absolut ratat. Ar trebui să mă vezi cînd îmi spun: „Trebue să mergi totuși înainte" și mă așez la piano ca să amestec împreună cîteva mizerabile resturi pe care îndată le și arunc... Crede-mă, nu-i mare lucru de așteptat dela mine".

Din noianul de injurii triviale, de sarcasme și de zeflemele neînțelegătoare cu care a fost din belșug servit de-a-lungul unei vieți de luptă neîncetată n'a mai rămas astăzi decît cenușă; dar și nourii groși de tămîie care amenințau prin anii 90 să sufoce muzica și chiar literatura s'au risipit. Astăzi, cum o spune un critic francez contimporan, „religia wagneriană a ieșit din perioada de misticism acut; ea nu mai are nevoie de profeți duhovnici sau martiri; astăzi Wagner e ascultat așa cum e ascultat Mussorgsky, Gluck sau Beethoven, în toate cadrele și sub toate latitudinile. El este un clasic perfect clasat. „O asemenea judecată este poate valabilă în Franța; dar ne îndoim mult că ar fi exactă și pentru publicul nostru mare, mai ales în ceea ce privește Tristan. Pentru uzul și încurajarea acestuia poate nu e de prisos a reaminti cîtă rezistență, neîncredere și neînțelegere a întîmpinat această operă în primii ei ani. De sigur că intimii și inițiații, soții Wesendock, Bülow, Liszt, erau dinainte cîștigați; și totuși chiar Liszt, cu toată generositatea lui fără pereche și profunda lui inteligență artistică,

nu-și putea ascunde unele rezerve. Lucrul dealtminteri era perfect explicabil; revoluția artistică săvîrșită de Wagner în anii de zbucium și de creație frenetică a acestei opere dărîma prea multe coloane din galeria clasicismului. Wagner însuși a avut revelația imensei distanțe care-l despărțea de contimporani, odată pe cînd dirija repetițiile preludiului la actul I, în Paris, și o mărturisește într'o scrisoare adresată Mathildei Wesendonck în 1860: „Pentru prima oară executam preludiul la Tristan și mi s'a părut că solzii îmi cădeau de pe ochi, cînd mi-am dat seama la ce distanță nesfîrșită sunt de lume în acești ultimi opt ani! Acest preludiu era așa de neînchipuit de nou pentru muzicanți încît am fost silit să conduc instrumentiștii notă cu notă, ca pentru descoperirea de pietre prețioase înr'o mină".

In singurătatea în care-l purtase avîntul geniului lui creator, Wagner își dorește la Paris un suflet înțelegător. „Simt nevoia violentă, scrie el lui Liszt în 1858, de a iniția pe cineva în lucrarea mea și mi-e teamă că voi ceda curînd ispitei de a cînta cîteva pasagii din această compoziție lui Berlioz". Și cu puține zile înainte de concertul în care se executa pentru prima oară preludiul, el trimite lui Berlioz partitura lui Tristan, cu următoarea dedicație: „Scumpului și marelui autor a lui Romeo și Julieta, autorul lui Tristan și Isolda, recunoscător".

Totuși, cîtva timp după concert, Berlioz publică în foiletonul jurnalului unde făcea critica muzicală, următoarele rînduri, de perfectă probitate, dar care ne umplu astăzi la primă vedere, de o profundă mirare: „Nu am vorbit încă de introducerea instrumentală a ultimei opere a lui Wagner, Tristan și Isolda. E ciudat că autorul a executat-o în același concert cu preludiul la Lohengrin, căci el a urmat acelaș plan în ambele lucrări. Este iarăși o bucată înceată, începută pianissimo, ridicîndu-se treptat pînă la fortissimo, căzînd apoi la nuanța punctului de plecare, fără altă temă decît un fel de gemăt cromatic, dar plină de acorduri disonante a căror lungi apogiaturi, înlocuind nota reală a armoniei îi sporesc încă cruzimea. Am citit și recitit această pagină ciudată; am ascultat-o cu atenția cea mai profundă și cu o vie dorință de a-i descoperi sensul; ei bine! trebue să mărturisesc, nu am încă nici cea mai mică idee de ceea ce a vrut să facă autorul". Restul criticilor a fost un cor de imprecații, sarcasme și injurii a căror violență de limbaj varia direct proporțional cu neînțelegerea preludiului, căci preludiul singur stîrnise furtuna; totuși, desaprobarea cu toate că era generală, nu era însă unanimă. Voci izolate, printre care a lui Baudelaire și în genere critica literară a timpului se arăta mult mai înțelegătoare, dar firește nu putea face contra-pondere obiecțiilor tehnice a criticii muzicale.

In fine mult amînata „premieră" a operei,—la Viena de pildă, după 77 de repetiții, Tristan a fost declarat inexecutabil —, a avut loc în 1865 la München prin voința și generozitatea marelui protector a lui Wagner, regele Ludovic II al Bavariei. Deși ambianța era cu totul alta decît la Paris și deși în răstimpul ultimilor cinci ani, ideile și muzica lui Wagner începuseră să-și taie drum, reprezentațiile au avut pentru marele public, doar un succes de stimă. Deja, însă, un mănunchi de inițiați fervenți și entuziaști încep să propovăduiască legea cea nouă. In fruntea lor, tînărul profesor de filologie Nietzsche, dă o interpretare profundă și luminoasă operei wagneriene în lucrarea lui asupra originei tragediei. Cosima și Richard Wagner îl recunosc profet. „Jur, îi scria acesta din urmă, înaintea lui Dumnezeu că ești singurul care știe ce vreau". Violența atacurilor de mai tîrziu și sarcasmele lui Nietzsche nu infirmă întru nimic adevărul primelor lui impresii și reflexii. „Imi pun mînușile cînd citesc partitura lui Tristan", spunea el, ceea ce de altfel nu-l împiedeca s'o cînte pe dinafară.

Pela 1885 critica franceză începe a se lumina și comentariile ei devin înțelegătoare, lucide; dar nu tot astfel și marele public, pentru liniștirea căruia, în programele concertelor simfonice dirijate de Lamoureux, se găsea și următorul aviz: „Administrația concertelor, foarte doritoare de a evita conflictele în timpul execuției actului II din Tristan, roagă insistent și respectos auditorul de a se abține dela manifestări de aprobare sau desaprobare înainte de sfîrșitul actului".

Cîțiva ani mai tîrziu, ultimile rezistențe sînt învinse și wagnerismul tronează dictatorial și exclusiv; nu prea multă vreme însă, cel puțin pentru elita cunoscătorilor, care spre sfîrșitul veacului trecut încep să presimtă drumuri noi în creația muzicală la un loc cu constatarea că Tristan începe să devină „istoric".

In care din aceste etape se va fi găsind astăzi marele public dela noi? E greu de apreciat, fără a face judecăți prea sumare, căci vanitatea și frica de ridicul a materialului omenesc pus sub cercetare, pot falsifica mult datele observației directe. Totuși nu credem, cel puțin în ceea ce privește Tristan, că ne-am afla prea departe de etapa: München 1865.

Așa dar cîmpul de luptă e deschis și sunt încă rezistențe de învins; de aceea actul de curaj al Operei Romîne care a deschis stagiunea cu Tristan și strălucita victorie a maestrului Perlea a fost salutată cu entuziasm și cu nădejdea îndreptățită a unei autentice „ere noi". Rezistențele care au fost învinse în această izbîndă au fost mai ales interne și pasive; căci orchestra a fost de nerecunoscut: instrumentele acordate, preciziunea intrărilor, calitatea frumoasă a sunetelor la fiecare familie de instrumente, în fine sudura totală a acestora în orchestră, iată atîtea elemente din îmbinarea cărora e posibilă o prelucrare artistică a partițiunii grele întru toate, a celei mai considerabile fapte muzicale din veacul trecut. Toate acestea însă sunt numai condițiile prealabile pentru a tîlmăci nesfîrșitele frumuseți și neîntreruptul zbucium a celor trei acte. Un vast acord disonant, cum i s'a spus, Tristan și Isolda rămîne și astăzi, după 80 de ani, aceeași lavă fierbinte și mistuitoare a pasiunii care nu-și găsește izbăvire decît în moarte. Muzica se revarsă torențială, frămîntată, chinuită fără scăpare. Subiectul poemului nu oferă decît elementul pur omenesc pe care-l vroia Wagner: „viața și moartea, importanța și existența lumii exterioare, totul aci depinde numai de mișcările sufletești interioare". Poemul și muzica trebuesc să curgă „într'o fuziune intimă"; „forma muzicală e deja în întregime figurată în poem... construcția poetică a melodiei e deja săvîrșită". In intenția lui, muzica nu trebue să strălucească în dauna textului și totuși Tristan este o splendidă dezmințire a acestei concepții, cuvintele se transmută, se pierd în muzică, cînd nu sînt cumva strivite de densitatea orchestrei triumfătoare. De altfel întreg poemul este depășit, smuls oarecum și purtat de torentul năvalnic al muzicii. „Există cineva care asistînd la reprezentație, s'o poată urmări în textul ei dacă nu a avut în prealabil grija de a-l citi cu atenție sau chiar să-l învețe pe dinafară?". Se întreabă cu totală dreptate un comentator modern al lui Wagner.

De aceea o oarecare imperfecțiune în dicțiunea unui cîntăreț nu poate micșora valoarea interpretării decît în proporții foarte modeste. De altfel, așa cum s'a spus, drama lui Wagner e mai ales o simfonie dramatică sau epică, în care acțiunea nu adaugă nimic. Orchestra deci e cu mult personagiul principal și în Tristan; ea trebue, cum spune Wagner „să trezească amintiri, să deștepte presentimente"; din frămîntarea ei fără odihnă, „motivele răsar, înfloresc, se topesc, se disociază și apoi iarăși se confundă, cresc, se șterg, intră în luptă, se strîng, se devoră aproape unele pe altele..."; și din frămîntarea aceasta neîntreruptă se încheagă acea „melodie infinită care se revarsă ca un curent continuu, străbătînd întreaga operă". Acest curent însă circulă mai tot timpul în orchestră; ea trebue

deci ascultată, pentru a înţelege în totul sensul dramei; şi ei îi revine meritul atunci cînd drama devine nu numai muzical inteligibilă, ci şi în mod absolut, punînd stăpînire pe întreaga atenţie şi emoţie a ascultătorului.

Toate aceste constatări ar fi rămas simple deziderate, dacă maestrul Perlea nu le-ar fi dat viaţă şi pasiunea unei interpretări care a izbutit să strîngă într'un singur mănunchi şi să cheme la viaţă energiile şi sensibilităţile latente ale orchestrei, să topească în voia ei multiplă pe aceea a cîntăreţilor, să radieze în fine dogoarea şi zbuciumul neîntrerupt a celor trei acte.

La atîtea succese trecute care l-au consacrat de mult pe d. Perlea peste graniţele ţării, se adaugă astăzi şi acest Tristan, memorabil în istoria Operei Romîne.

Cîntăreţii noştri şi-au făcut cu prisosinţă datoria; în fruntea lor, d-na Elena Basarab a întruchipat o Isoldă de nobilă prestanţă şi ţinută scenică, cu o voce, despre care e suficient a spune că poate face faţă exigenţelor uriaşe ale rolului, voce flexibilă, caldă şi colorată în acelaşi timp, d-sa a avut, credem, cea mai frumoasă creaţie din carieră. Cu multă demnitate şi nobleţă în frazare, d. Secăreanu a susţinut rolul regelui Marke; d-na Maria Snejina în Brangäne, d. N. Dumitrescu în Korwenal s'au descărcat conştiincios de partea lor de răspundere; d. Apostolescu în fine a încercat să servească, chiar peste limita posibilităţilor sale vocale, rolul strivitor al lui Tristan. Ascultătorii i-au putut aprecia sforţările mai ales în actul al III-lea, plin de atîtea dificultăţi muzicale, vocale şi scenice. Dar în Tristan, mai mult poate decît în orice altă dramă muzicală, problemele de joc scenic care se ivesc adesea, sînt de cele mai multe ori insolubile din lipsa unei corespondenţe posibile între gest şi muzică.

De aceea ascultătorul cuminte îşi va aminti cu folos sfatul pe care Wagner îl şoptea imperios unei prietene care în cursul unei reprezentaţii a Ringului, corecta scena cu binoclul: „Nu te mai uita atîtat Ascultă!".

RADU GEORGESCU

CRONICA DRAMATICĂ

EDIŢIE SPECIALĂ. SUMMA CUM LAUDAE. — CLOWNUL. SUFERINŢELE TÎNĂRULUI WERTHER.

„Ediţie specială", spectacolul ce se reprezintă la Teatrul Regina Maria, nu este o piesă de teatru. E un scenariu de film, care în loc să fie montat într'un studio, cu toate posibilităţile tehnice adecvate, este realizat pe spaţiul redus al unei scene de teatru. Singurele probleme pe care le ridică un asemenea spectacol, sunt de ordin regisoral.

Cred de altfel că nici autorul, d-l Camille F. Wynn, de al cărui nume auzim pentru întîia dată, n'a avut propriu zis preocupări de creaţie dramatică, ci numai simple preocupări de decupaj. Succesiunea rapidă a tablourilor, căderile juste de cortină, trecerea bruscă de la un decor la altul, sunt calităţile exclusive ale textului său. Toată piesa e un fapt divers, expus cinematografic, cu scene scurte, concise, fără insistenţă, (ceea ce e foarte bine) şi fără nuanţe (ceea ce e mai puţin bine). Spectatorul n'are timp nici de gîndire, nici de emoţie. Faptele sunt povestite telegrafic, reportericeşte, cu titluri, cu subtitluri, cu fotografii. Citeşti cu destul interes şi uiţi totul în clipa în care ai aruncat ziarul din mînă. Acelaşi lucru se întîmplă cu acest spectacol, pe care îl urmăreşti dela prima la ultima scenă cu toată atenţia, ba chiar cu anumită încordare — dar pe care îl uiţi în întregime, înainte chiar de a fi părăsit sala teatrului.

Autorul a avut poate unele intenţii de satiră socială. Se pare că a vrut să scrie o satiră a presei americane şi să denunţe valul de indiscreţie ipocrit moralizatoare, ce bîntue în societatea americană. Dela Duhamel şi Keyserling, asemenea probleme au devenit însă nişte simple locuri comune. Iar în literatura americană, Sinclair Lewis, Theodor Dreiser şi Ludwig Lewisohn au spus în această materie, lucruri mai adînci şi mai grave decît poate spune d-l Camille F. Wynn.

Intru cît priveşte spectacolul propriu zis, se poate spune că teatru Regina Maria a rezolvat în chip onorabil toate obstacolele tehnice ale punerii în scenă. E o piesă în care decorurile au jucat un rol covîrşitor, şi prin importanţă şi prin dificultate, 55 de tablouri, 55 de schimbări de decor, e o cifră record. Ea presupune un angrenaj tehnic precis şi complex, care să funcţioneze fără accident şi fără întîrziere.

E poate un punct de vedere care depăşeşte teatrul ca artă şi deplasează criteriile normale de judecată în această materie. Trebue însă să spunem că într'un asemenea spectacol, instalaţiile electrice

şi reţeaua de fire telefonice, nu reprezintă pentru regisor o problemă mai puţin grea, decît coordonarea jocului actoricesc, într'o trupă de patruzeci de interpreţi.

Actori, telefoane, sonerii şi lumini au funcţionat cu multă preciziune sub direcţia de scenă a d-lui Aurel Maican.

* * *

Un singur lucru poate să explice şi să scuze prezenţa unei piese ca „Summa cum laudae", pe scena Teatrului Naţional: faptul că autorul — d-l Franz Karl Franchy — este cetăţean romîn. Dacă acest lucru, care a fost anunţat, fără să fie însă oficial confirmat (căci programul nu ne dă în această privinţă nicio lămurire), e adevărat, atunci nu mai e nevoie de nicio altă explicaţie. Găsesc foarte firesc ca Teatru Naţional să reprezinte o piesă modestă cum e „Summa cum laudae", pentru a înlesni unui autor dela noi o experienţă de debut.

Bucureştii nu sunt numai capitala politică a ţării, ci şi capitala ei culturală. In această calitate, ei au de îndeplinit o funcţiune de centralizare, de alegere şi de sinteză a tuturor forţelor de creaţie, ce se află pe pămîntul romînesc. Teatrele noastre, sălile noastre de expoziţie, sălile de concert, editurile, redacţiile, nu pot decît servi cultura romînească, dînd posibilitate de expresie elementelor creatoare, ce se manifestă în culturile minoritare dela noi. Trebue să considerăm aceste culturi minoritare drept nişte provincii ale culturii romîneşti şi să le integrăm în geografia spirituală a Romîniei noi.

Cînd pictorii saşi şi unguri din generaţia d-lui Hans Eder, au descins pentru prima oară, acum vreo 14 ani, din Ardeal în Bucureşti; cînd d-l Victor Bikerich dela Braşov şi d-l Stadelmann dela Sibiu, au luat primul contact cu viaţa muzicală a Capitalei; cînd editurile maghiare şi germane dela Oradea, Cluj sau Arad şi-au trimis de ziua cărţii tipăriturile lor, pentru a fi expuse laolaltă cu tipăriturile marilor edituri romîneşti — am primit aportul lor, care ne interesa nu atît prin valoarea lui obiectivă, cît prin semnificaţia gestului. Erau afluenţi modeşti, pe care vieaţa noastră artistică şi intelectuală îi primea bucuroasă în cursul ei.

Dacă deci d-l Franz Karl Franchy a prezentat o piesă Teatrului Naţional, în calitatea d-sale, de cetăţean romîn, originar din Ardeal, e natural ca această piesă — oricare ar fi defectele ei — să fi fost primită, presupunînd că prezintă un minim de calităţi dramatice şi literare.

Situaţia însă e cu totul alta, dacă d-l Franchy este un simplu autor vienez, pe care îl traducem, pentru faima sa. In acest caz, reprezentarea piesei „Summa cum laudae", îşi pierde sensul de experienţă şi nu mai poate invoca scuza, de a fi vrut să promoveze un autor nou, dela noi.

Cu această distincţie prealabilă, e timpul să spunem că „Summa cum laudae", este o melodramă naivă, plină de bune intenţii, pe care un exces de idealism declamator le compromite. Pe scenă se plimbă tot felul de martiri intelectuali care discută cu aparenţe de adîncime, o sumă de platitudini. Puţin humor, puţină poesie, ar fi putut poate salva dizertaţia în trei acte şi patru tablouri a d-lui Franchy. Dar humorul îi lipseşte acestui autor care tratează onest şi cenuşiu, probleme onorabile.

Dacă d-l Franchy e un debutant, îi putem spune că debutul său nu-i închide cu desăvîrşire pentru viitor, drumul spre teatru.

Dar dacă d-sa e un autor consacrat, atunci totul e pierdut...

* * *

Tot o melodramă ne-a oferit Teatrul Naţional, pe a doua sa scenă, la Studio, jucînd „Clownul", de Roger Serck.

Se pare că ambele piese (ca şi „Suferinţele tînărului Werther", de care vom vorbi mai jos) fac parte din moştenirea primită de noul director la instalarea sa. Să nu punem deci încă problema repertoriului. Cel puţin în acest domeniu, directoratul d-lui Ion Marin Sadoveanu n'a început încă.

Piesă mediocră, „Clownul", izbuteşte să fie totuşi un spectacol interesant. Vorbesc de primele două acte — căci ultimele două se îneacă fără salvare în melodramă.

Aceste prime două acte îi dau d-lui Sahighian prilejul să realizeze veridic şi cu o remarcabilă preciziune de detalii, atmosfera unor culise de circ, somptuos în primul act, mizerabil în cel de al doilea. E un material scenic greu de mînuit, prin diversitate, prin grotesc, prin stridenţă, prin artificial. D-l Sahighian a biruit toate aceste dificultăţi şi a stăpînit perfect şi ruajul complicat al decorului şi jocul actorilor.

D-l Sahighian reprezintă în teatrul nostru de azi un exemplu de muncă. Fără mari calităţi personale, fără nimic „cuceritor", d-sa înlocueşte verva cu stăruinţă, şi fantezia cu bunul simţ. In teatru, ca şi în orice artă, mă întreb dacă oamenii „cuceritori" nu sunt mai primejdioşi decît oamenii mediocri. Tot ce fac ei e prea facil, prea la suprafaţă şi chiar cînd ne încîntă, ne păcălesc. Cine va spune într'o zi cu brutalitate, tristeţea cutărui mare actor, care se ratează la cafenea, copleşit de prea multele lui daruri naturale?

E un blestem de sterilitate în orice talent fascinant.

D-l Sahighian e un om silitor. Nu ştiu dacă are fantezie, nu cred că are vervă, mă îndoesc că e original. Dar îi place să lucreze, îşi ia meseria în serios, munceşte cu bună credinţă şi nu trişează.

Incep să cred că în teatru, a nu trişa e un act de abnegaţie, — căci nicăieri nu se trişează mai uşor, mai fără riscuri şi cu mai mult succes.

Un spectacol pus în scenă de d-l Sahighian este un spectacol verificat în toate elementele lui. Simţi că a fost acolo un om muncitor, care n'a lăsat lucrul din mînă, pînă ce nu l-a terminat.

„Clownul" a fost în acest sens o biruinţă de seriozitate. In plus, a fost un spectacol care i-a dat unui actor de talent, ca d-l Finteşteanu, prilejul să facă o experienţă mai largă şi mai variată a posibilităţilor sale. Excelent actor de comedie, cu aptitutudini remarcabile de a schiţa pregnant tipuri de planul al doilea, care luminează deobicei un spectacol de teatru, d-l Finteşteanu a avut de astă dată un rol complex, pe hotarul dintre farsă şi tragedie. L-a jucat cu elan, cu convingere şi cu un manifest simţ de responsabilitate.

* * *

Nu vom relua cu prilejul „Suferinţelor tînărului Werther", problema veche a romanelor dramatizate. S'a spus de atîtea ori, şi cu argumente foarte serioase, că ele reprezintă un gen hibrid de teatru. Nu e locul să discutăm chestiunea în principiu. Credinţa noastră — pe care am expus-o altă dată mai pe larg [1]) — este că teatrul de azi nu poate decît să cîştige din această experienţă, care reprezintă o îmbogăţire de material şi o lărgire de orizont.

Lucrarea d-nelor Marietta Sadova şi Lucia Demetrius, confirmă pentru noi această veche opinie. Cînd glasul lui Goethe poate fi auzit pe o scenă, teatrul capătă mai multă demnitate, mai multă

[1]) Revista Fundaţiilor Regale, Anul IV, Nr. 10, 1 Octomvrie 1937.

nobleţă şi poate chiar mai mult adevăr, decît îi pot oferi toţi abilii făcători de teatru din zilele noastre.

Se înţelege că dramatizarea unui roman este o operă dificilă. Ea presupune în primul rînd un mare respect intelectual, pentru ca opera transcrisă pentru teatru să nu fie mutilată — şi presupune în al doilea rînd destulă îndeminare tehnică pentru ca dramatizarea să fie teatral valabilă.

Lucrarea d-nelor Sadova şi Demetrius îndeplineşte amîndouă aceste condiţii. Goethe n'a fost trădat în transcrierea lor, iar această transcriere e un bun text de teatru.

Spectacolul a fost în întregime interesant, dar marea sa calitate a fost de a fi revelat în rolul lui Werther, pe un tînăr actor de mari resurse, a cărui apariţie constitue de sigur un real eveniment. ***Singurul eveniment al acestui început de stagiune!***

D-l Emil Botta, este un actor derutant. Marile sale calităţi sunt confuze, nedisciplinate, uneori stridente, dar fără îndoială excepţionale. S'ar putea ca publicul să nu-l primească încă şi să refuze a-l urma. Vocea d-lui Botta este nesigură, poate artificioasă, cu accente false, cu vibraţii excesive. Gesturile sale sunt nestăpînite, uneori dezordonate. Dar în această dezordine, creşte un mare temperament liric, prea năvalnic pentru a se controla, prea tînăr pentru ca să se reprime.

Lîngă o Charlotte, admirabil jucată de d-şoara Elvira Godeanu, care îmbină graţia cu stăpînirea de sine jocul unui astfel de Werther confuz şi tumultos, nu putea decît să pară dezordonat. Dar era un Werther, pe care îl credeai. Un Werther care îşi trăia cu sinceritate sumbrul şi naivul său destin.

Poet de mari resurse (d-l Botta e autorul volumului „Intunecatul April", care reprezentă un moment unic de sensibilitate în poezia noastră tînără), actorul acesta aduce în teatru o simţire, o inteligenţă, o gravitate care nu trebue să fie pierdute. Teatrul romînesc capătă un interpret excepţional, pentru marele repertoriu romantic. Shakespeare, Musset, Goethe, Schiller, vor avea într'o zi pe scena romînească, în d-l Emil Botta, un actor ideal.

Dar pînă atunci, trebue să-i dăm timpul de a trece prin toate erorile debutului şi de a le învinge.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

„MINUNEA" DELA MÜNICH ŞI URMĂRILE EI

„Este o adevărată minune — declară Cancelarul Hitler la Sarrebruck, la 9 Octomvrie — că într'un timp de abia cîţiva ani am putut să vedem o atît de superbă reînviere a Germaniei". „Mulţumim Providenţei că totul s'a îndeplinit fără a fi siliţi să recurgem la mijlocul suprem". Şi la Roma presa italiană vorbeşte (12 Octomvrie) de „minunea dela Münich, care a înlăturat pentru totdeauna infamia dela Versailles" şi a pus bazele unei Europe noi. Providenţa pe care o invocă Führerul dela Anschluss încoace, din ce în ce mai des, este desigur, *Providenţa teutonică*, despre care Treitschke spunea cu certitudine că a ajutat armatele lui Moltke la 1870 împotriva „Galilor", celor fără Dumnezeu. Herr Hitler simte nevoia de a infiltra credinţa în eternitatea înfăptuirilor sale şi de aceea se înrolează ca umil caporal al Providenţei teutonice, ale cărei ordine le execută cu militărească promptitudine. „Cînd nu poate pune mîna pe cutia cu chibrituri — spunea un mare istoric despre Carlyle — el invocă atunci flacările cerului". Ceea ce s'a produs la Münich, însă, este rezultatul unui abil şi îndelungat joc cu cutia de chibrituri, pentru a se creia spaima generală că se va da foc lumii întregi, iar nici decum amestecul Providenţei, chiar şi acelei teutone. Data şi locul producerii acestui miracol vor rămîne însă însemnate pe vecie în istorie. Multe din virtuţile şi păcatele civilizaţiei noastre pe care Einstein le-a însemnat mai zilele trecute într'o adresă către urmaşii omenirii, care vor trăi peste cinci mii de ani, vor pieri şi nu vor mai fi pomenite. Münichul dela 30 Septemvrie 1938, va rămîne însă distinct în cîmpul luminat de amintirea europeană ca războaele Punice, ori căderea Constantinopolei. Soarta Europei, a civilizaţiei creştine, a libertăţii individuale atîrnă acum de hotărîrile unui singur om, care a cîştigat cea mai însemnată victorie din cîte cunoaşte istoria. Este o victorie morală fără precedent, un triumf politic şi economic desăvîrşit, o cucerire teritorială a cheilor răsăritului şi întronarea dominaţiei puterii teutone asupra vechiului continent. Proclamarea, la Nüremberg, în Septemvrie, a Sfîntului Imperiu Roman pe care îl sfărîmase Napoleon, capătă consfinţire prin Pactul semnat în cumpăna nopţii, în ceasul strigoilor, la 29 Septemvrie, la Münich. Doctrina lui Fichte: *„între State nu există nici lege, nici dreptate, afară de dreptul celui mai tare"*, devine, dela Münich încoace, supremă în relaţiile internaţionale. „Poporul predestinat din punct de vedere metafizic, are dreptul moral să-şi îndeplinească rolul pe care i l-a dat destinul prin orice mijloace de şiretenie şi forţă", spune iarăşi Fichte (Doctrina Statului), şi acum acestea le realizează Führerul lumii teutonice. De acum încolo, omenirea poate avea un rost. „Intregul sens al istoriei şi al lumii — pro-

clama contemporanul lui Frederic cel Mare, Herder — n'ar avea niciun înțeles și niciun rost dacă n'ar duce de-a-dreptul, la triumful poporului german". Poporul care dela Fichte, Herder, Hegel, Schlegel, Nietzsche, Frederic Ratzel, cu teoria „predestinației antropo-geografice" Treitsche, cu toți profeții care anunță venirea Mesiei dela Berchtegaden, a fost mîntuit, în fine, prin îndelungata și ferventa sa credință. Și totuși, la Münich nu s'a produs niciun fel de minune. S'a semnat doar actul de deces a unei vechi orînduieli în care a trăit și s'a desvoltat Europa de pînă acum. Fără a cădea în păcatul determinismului se poate spune că ceea ce s'a întîmplat în noaptea dela 29—30 Septemvrie, la Münich, nu poate să apară decît ca o urmare logică a evenimentelor pe care reprezentanții politicei și civilizației europene nu le-au mai putut stăpîni. Partea Providenței — de ori și care naționalitate ar fi ea — este greu de determinat, de asemenea în producerea acestui epocal eveniment istoric. De altfel Bismarck, cel mai realist dintre toți oamenii de Stat ai veacului trecut și a cărui tehnică politică nu este de loc străină Führerului, nu invoca niciodată Providența în realizările sale și nici nu se sinchisea prea mult de valorile etice. El nu era însă creatorul unei noi religii, cum este Führerul, care în această calitate *trebue* să pronunțe cuvîntul și să îndeplinească voia Divinității teutonice. Poporul german fiind „predestinat", și cum, implicit, predestinația exclude libertatea, el trebue să-și pună soarta în mîinile omului Providenței. Sfîntul Imperiu germanic n'ar fi putut să fie reînviat decît de un om care el însuși să fie ales de Divinitatea germană și investit cu toate atributele sanctității. Pentrucă altfel fanatismul n'ar fi putut cuprinde sufletul german. Religia purității rasei n'ar fi fost primită, mai ales cînd este evident că poporul german este cel mai puțin îndreptățit să pretindă acest lucru. Amestecul cu puternice elemente Wendice, Slave, Celtice, Mongolice și Ugrice, i-au dat desigur forța vitală. Superioritatea pe care ar implica-o puritatea de rasă, nu poate, în niciun caz, să fie dovedită ori justificată decît numai prin aprinderea fanatismului. Führerul este deci azi forța cea mai considerabilă din Europa. El, ca și Cyrus care a poruncit ca rîul Gyndes să fie sfărîmat, împărțindu-l în trei sute șaizeci de părăiașe, pentru că-i înecase unul dintre caii albi și sacri sfărîmă State și împarte în tabere dușmane popoare de același sînge, pentrucă stau în calea mersului către dominația germană „predestinată" de Divinitate. Obsesia „mesianismului" teutonic este justificată la Münich, la 30 Septemvrie, iar profețiile lui Fichte din cele patrusprezece „Discursuri" (Reden an die deutsche Nation), încep a fi realizate de către Führer. „Numai spiritul german poate veni în contact cu lucrurile sacre, pentrucă el singur este în comuniune cu Universul". „Și cînd îi va veni ziua, Germania va culege fructul tuturor veacurilor din trecut". „Iar în ziua aceea omenirea întreagă va apare în fața lumii sub chipul și asemănarea germană". Așa vorbea Fichte după dezastrul german adus de războaiele lui Napoleon. După dezastrul din 1918, Hitler trebuia nu numai să recurgă la aceeași metodă pentru a sădi încrederea oarbă a poporului german în destinele sale speciale ca și conducătorii spirituali de după războaiele napoleoniene, dar să treacă la realizări în domeniul politic prin tehnica determinării mesianismului. Rezultatele obținute în această direcție sunt cu adevărat „colosale" și epocale. Nu mai există, desigur, niciun german — chiar și cei mai îndîrjiți antihitleriști — care să nu creadă că Providența a intervenit cu adevărat în favoarea Germaniei. Iacă, la 9 Octomvrie, *Frankfurter Zeitung*, scrie despre dărîmarea *fortăreței* cehoslovace: „Incă de mulți ani Reichul își punea mereu întrebarea cum ar fi cu putință să se treacă peste această fortăreață cehă". „Nu era greu de văzut că mijlocul cel mai sigur nu era de a o ocoli, ci de a o sfărîma". „Și aceasta este marea operă istorică a lui Adolf Hitler de a fi recunoscut această posibilitate, de a fi găsit mijloacele pentru realizarea

ei și *de a fi învățat Germania să creadă în această realizare*", încheie ziarul.

După dărîmarea zidurilor Ierichonului cehoslovac și după prăbușirea întregului sistem de securitate și independență a Statelor europene, cum n'ar crede lumea teutonică în împlinirea tuturor visurilor pan-germane? Pentru restul lumii însă, care începe a se trezi urît după beția entuziasmului dela 30 Septemvrie, stîrnit de „Münich", s'a petrecut aceeași minune ca și în ziua armistițiului din Noemvrie 1918, cînd Germania capitula în fața victoriei aliate.

* * *

Un eminent general francez a scris, acum de curînd, pagini emoționante asupra primirii delegaților germani de către Foch, comandantul suprem al forțelor aliate, în pădurea dela Compiègne, în vagonul său de lucru. In ziua de 14 Septemvrie, d-l Chamberlain stătea, la Berchtesgaden în aceeași situație de capitulare, ca și solii Germaniei din 1918, înaintea Führerului, biruitor al Europei civilizate. In mișcătorul discurs ținut la 28 Septemvrie, în Camera Comunelor și pe care îl începea prin deplorarea neaplicării art. 19 din Pactul Ligii Națiunilor pentru revizuirea frontierelor, d-l Chamberlian a istorisit cum a primit condițiile pe care le punea Führerul pentru a cruța viața Europei. Reprezentantul victorioșilor de altă dată, nu mai avea acum altceva de făcut decît să primească ori să respingă aceste condiții. Tot ce s'a mai putut face — spune Louis Gillet, membru al Academiei Franceze, a fost să se salveze pacea, „c'est à dire d'empêcher le patient de résister et de lui tenir les mains pendant que le boucher charcutait". (Paris Soir, 14 Octomvrie).

Aici trebue să ne oprim puțin asupra tehnicei diplomatice a Cancelarului Hitler, nu atît pentru a însemna cele ce s'au petrecut, ci mai mult pentru a atrage luarea aminte asupra celor ce s'ar mai putea întîmpla pentrucă „les charcutiers" s'au angajat, la Münich, să-și țină cuțitele bine ascuțite pentru viitoarele ciopîrțiri. Pentru a pune pe Chamberlain în fața unui fapt împlinit, după ce-l invitase la Berchtesgaden, d-l Hitler dă ordin lui Henlein, șeful Sudeților germani, să declare că aceștia vor alipirea la Reich. După ce Franța și Anglia au forțat pe președintele Beneș să accepte desmembrarea republicei și cînd se fixase a doua întîlnire cu Chamberlain la Godesberg, d-l Hitler face să vină de urgență pe sacrul munte al hitlerismului, pe primul-ministru ungur, însoțit de ministrul de externe și de șeful statului major al armatei ungare, și mai pe urmă—tot cu aeroplanul — aduce acolo pe ambasadorul Poloniei la Berlin. Scopul acestor conciliabule era ca atît Polonia, cît și Ungaria, să înceapă o acțiune simultană împotriva Cehoslovaciei, provocînd turburări printre minoritarii respectivi de acolo pentru ca să determine desmembrarea Statului Cehoslovac și chiar să provoace motive de intervenție armată pentru protejarea și apărarea consîngenilor în urma unei eventuale represiuni din partea Cehilor.

Cancelarul Hitler voia deci ca să pună din nou pe primul ministru britanic în fața unui fapt împlinit. Carthagina trebuia cu orice preț distrusă. Ungaria nu îndrăznește însă de teamă să nu provoace complicații cu foștii membri ai Micii Ințelegeri și de aceea, după cîteva zile gen. Kerestesz Fischer, șeful statului major, este „demisionat". Polonia încă nu este lămurită asupra atitudinei Angliei, care dăduse ordin de mobilizare a flotei. Führerul prezintă, la Godesberg, un memoriu d-lui Chamberlain, punînd condiții care treceau cu mult peste cele impuse și acceptate de Președ. Beneș și fixînd o dată pentru ocuparea teritoriilor cedate de Cehi de către trupele Reichului. Era

vorba deci de un ultimatum la care se adauga şi fixarea mobilizării
generale a forţelor germane, după cum reieşea din scrisoarea trimisă
de Führer d-lui Chamberlain prin Sir Horace Wilson, în ziua de 28
Septemvrie. In Italia, ca şi în Germania situaţia internă, cu toate
rigorile dictaturii, devenea din ce în ce mai neliniştitoare. Faptul
acesta împingea pe Führer la extremă intransigenţă. Cea mai mică
şovăire ar fi dus la pieirea sa şi a regimului, precum şi cele dintîi
focuri ale tunurilor anglo-franceze ar fi provocat cele mai puternice
sguduiri interne în cele două state totalitare. *Teama unei revoluţii
europene ale cărei consecinţi nimeni nu le-ar fi putut prevedea a de-
terminat, în primul rînd, acordul dela Münich.* Pînă să se ajungă însă
la întrunirea din capitala Bavariei s'au produs intervenţiile preşedin-
telui Roosevelt, provocate şi de cererile socialiştilor francezi şi en-
glezi, intervenţii care tindeau la ţinerea unei conferinţe în care rolul
de arbitru şi de mediator să-l aibă preşedintele Statelor-Unite. Apa-
riţia Statelor-Unite în arena luptelor de politică internaţională din
Europa puneau pe Führer într'o situaţie cu totul inferioară faţă de
grupul statelor cu regimuri democratice. Pentru cîtva timp el n'a per-
mis publicarea apelului Preşed. Roosevelt în presa germană şi a în-
tîrziat răspunsul pe care trebuia să-l trimiţă la Washington. In tot
cazul, intervenţia americană trebuia înlăturată cu orice preţ, fiindcă
ea ar fi primejduit triumful metodei hitleriste. Atunci s'a recurs, prin
d. Chamberlain, la intervenţia Ducelui Mussolini. Dacă acest strălucit
discipol al lui Machiavelli va fi crezut pînă atunci în minuni nu se
poate şti, dar de atunci încoace este sigur că trebue să creadă.

Pentrucă a fost o adevărată minune pentru dînsul ca să i se
dea rolul de mijlocitor între totalitari şi democraţi tocmai cînd rămă-
sese în afară de vîrtejul evenimentelor şi colinda prin Italia, ţinînd
discursuri pe care aproape nu le mai lua nimeni în seamă. Planul
dela Münich este şi în formă şi în fond, opera Ducelui — după cum
de altfel a şi publicat fotografia textelor originale în Popolo d'Italia,—
iar ca poliglot strălucit a obţinut un succes desăvîrşit. De data
aceasta Führerul grăbindu-se să accepte conferinţa dela Münich, a
pus pe Preşedintele Roosevelt în faţa unui fapt împlinit, ceea ce a
provocat destulă nemulţumire în America şi mai ales împotriva An-
gliei, care n'a prevenit măcar pe Roosevelt—după cum se spune la
Washington—despre demersurile pe care avea să le facă la Roma.

In ziua cînd s'a cunoscut Acordul dela Münich a fost o adevărată
deslănţuire a bucuriei generale. Toată lumea care trăise în aşteptarea
celui mai mare groaznic măcel îşi pierdea minţile de bucurie. Teribila
nuvelă a lui Edgar Poë, Puţul şi Pendula—în care o pendulă tăioasă
scoboară cu fiecare secundă pentru a spinteca pe condamnatul legat
cu faţa în sus ca să vadă necontenit primejdia şi care e salvat în cea
din urmă clipă, este mai puţin înebunitoare decît ideea generală des-
pre războiul modern. Bucuria aceasta fără margini, pe care unii au
numit-o histerie colectivă, a fost însă de scurtă durată. Abia după
cîteva zile, Inţelegerea dela Münich a fost caracterizată de „Triumful
dezastrului". Desbaterile din Parlamentul Englez au început prin de-
claraţiile sobre şi tăioase ale fostului Lord al Amiralităţii, Duff Coo-
per, care a dovedit că nu s'a urmat o politică externă care să evite si-
tuaţia umilitoare la care s'a ajuns. Numai cînd s'a mobilizat flota
britanică—a spus Duff Cooper—a înţeles Hitler că îl aşteaptă pri-
mejdia. Era însă prea tîrziu. Discursul acesta şi demisia lui Duff Coo-
per au avut un efect extraordinar asupra cetăţeanului de rînd, care
prin tradiţie ştie că existenţa lui atîrnă de flota britanică. Pentru
opinia publică, demisia Primului Lord al Amiralităţii a fost socotită
ca exprimînd sentimentul flotei care reprezintă prestigiul, mîndria,
forţa şi securitatea Imperiului Britanic. De asemenea, critica severă
adusă politicii britanice de către Wintson Churchill, care nu numai
că este cel mai mare orator din lume anglo-saxonă, dar şi cel mai

reprezentativ englez prin curajul, prin tradiţia şi prestigiul de care se
bucură, a zguduit opinia publică şi a făcut-o să întrevadă primejdia
care vine după înfrîngerea dela Münich. Criticile aduse de membrii
majorităţii guvernamentale politicii britanice care a dus la Acordul
dela Münich, au avut cel mai mare efect asupra opiniei publice, mai
mult decît atacurile opoziţiei. Chiar şi acei care au lucrat din răspu-
teri, pentru a se ajunge la rezultatul dela 30 Septemvrie, se simt umi-
liţi. Louis Gillet observă că pe lîngă acest sentiment de tristeţe gene-
rală, poporul englez ar avea siguranţa că, după cum a înfrînt pe Filip
al II-lea, pe Ludovic al XIV, pe Napoleon, tot aşa va veni de hac şi
lui Hitler. Fundamentală eroare. Cu toate că poporul englez se simte
înjosit şi umilit pentrucă a fost silit să cedeze în faţa forţei brutale şi
să sacrifice un popor mic pentru a-şi salva viaţa—ceea ce e contrar
purtărei unui gentleman — el este însă complet divizat cînd e vorba
de atitudinea care trebue luată de ţara sa faţă de Hitler ori Mus-
solini....

Campania dusă în Anglia, împotriva Cehoslovaciei „ca stat ar-
tificial" a fost mai adîncă, mai subversivă şi mai perfidă decît aceea
dusă de presa şi de propaganda germană care a fost pur şi simplu
brutală şi de o revoltătoare vulgaritate. O mare parte din aristocraţia
engleză, din burghezia bogată, oameni de afaceri şi intelectuali, luptă
de mult pentru o înţelegere şi chiar pentru o alianţă cu Germania.

Pe vremea cînd Anglia ducea lupta pe viaţă şi pe moarte împo-
triva lui Napoleon, acel englez care ar fi cerut o înţelegere cu „Mons-
trul corsican" ar fi fost spînzurat. Lipsa de unitate în acţiune şi sen-
timent, atît în Anglia, cît şi mai ales în Franţa, faţă de primejdia do-
minaţiei germane a fost una din principalele cauze *„de la plus grande
défaite acclamée avec frénésie"*, cum a fost numit Acordul dela Münich.

Conservatorii, clericalii şi burghezia bogată din Franţa declară
că preferă pe Hitler „Frontului popular". Tehnica propagandei ger-
mane trebue din nou scoasă în evidenţă. Ea a ştiut să ascundă ten-
dinţele şi scopurile pangermanismului, sub fumul de acoperire al
primejdiei — reale bine înţeles — bolşevice. A făcut din Hitler un
Sf. Gheorghe în luptă cu balaurul bolşevic şi a băgat groaza de
războiul mecanizat în măduva osului burgheziei „imbecilizate de gră-
sime"—cum o batjocurea Mussolini—din statele democratice. Opinia
publică din Anglia şi Franţa a fost complet împărţită cînd a fost
vorba de o acţiune de rezistenţă împotriva Germaniei. Nu numai în
serviciile publice, partidele politice, redacţiile ziarelor, în familii, în
sînul bisericii, dar şi acei care trebuiau să ducă o acţiune imediată
de apărare ori de prevenire a conflictului nu urmau o singură direc-
tivă. Acţiunea diplomatică a fost dusă—chiar într'o ţară de opinie
publică, aşa cum e Anglia—de d. Chamberlain personal, care s'a
servit de persoane din afară de serviciul diplomatic. Acuzările care
se aduceau, acum douăzeci de ani, împotriva lui Lloyd George că
ar conduce politica externă dela Downing Street fără ştirea Mi-
nisterului de Externe, se poate aduce acum cu destulă justificare
actualului prim-ministru britanic.

In Franţa, unde e mai puţină discreţie, dualismul politicii
externe forma obiectul polemicelor de gazete, iar atacurile împo-
triva unor înalţi funcţionari dela Quai d'Orsay reaminteau ende-
mica „ţigănie" din unele capitale răsăritene. (De altfel guvernul
francez a şi justificat atacurile presei împotriva acestor înalţi func-
ţionari, trimiţîndu-i aiurea). In aceste condiţii, este evident că d.
Hitler nu se temea de o hotărîtă rezistenţă anglo-franceză. Ceea ce-i
declara un trimis oficial era imediat contrazis de un „emisar" spe-
cial, om de încredere al unuia sau altuia dintre conducătorii „demo-
craţiilor". Atitudinea presei, mai ales în Franţa, a fost de aşa natură
încît Cehii nu numai că nu apăreau ca aliaţi, dar ca turburătorii
păcii, ca incendiatorii Europei, ca instrumentul orb al bolşevismului.

In această atmosferă lipsită de orice spirit de generozitate, de cavalerism, de datoria celui mai tare să protejeze pe acela pe care şi l-a luat — aproape l-a forţat — ca tovarăş de drum în vremurile cele grele, acţiune contrară caracterului de altădată al poporului, declaraţiile oficiale privitoare la acel *„devoir sacré"* păreau simple ironii.

Campaniile de presă, atît în Statele totalitare cît şi în cele democratice, păreau sincronizate şi dominate de propaganda germană: nu se scotea în evidenţă din toate cauzele conflictului germano-ceh decît cererea de „self-determination", pe care o cereau „torturaţii" germani sudeţi. Se ascundeau deci cu cea mai mare prudenţă cauzele complicate ale acestui conflict care, de fapt, se produsese între două sisteme de organizaţie politică şi între două concepţii de viaţă colectivă. Dominaţia germană asupra Europei răsăritene pe care ori şi ce om politic cu foarte puţină pricepere putea s'o întrevadă şi care era şi rămîne necontenit scopul politicii hitleriste, era trecută sub tăcere cu multă şi criminală grijă. Prin această metodă se cîştiga şi mai mult opinia publică—în special în Anglia—care nu putea pricepe de ce ar trebui să se recurgă la războiu pentru a se împiedeca oameni de acelaşi sînge să se unească în acelaşi stat. Ori şi ce rezistenţă din partea Cehoslovaciei pentru a nu se lăsa desmembrată era prezentată lumii, nu ca un act de legitimă apărare a unui organism politic şi economic pe care nu de mult toată lumea civilizată îl socotea şi îl lăuda ca un model de organizaţie democratică, şi ca o dorinţă de a provoca războiul mondial şi mai ales ca fiind instrumentul uneltirilor bolşevice. Pentru a nu se pune în contradicţie sîngeroasă, aceiaşi opinie publică luminată şi vinovată din statele civilizate care lăudase Republica lui Masaryk ca o înfăptuire a concepţiilor filosofice despre „Statul democratic", se limita conflictul numai la auto-determinarea la care aveau drept germanii sudeţi. După înţelegerea dela Münich, s'a văzut că Sudeţii au fost „luaţi" şi n'au mai fost întrebaţi dacă într'adevăr toţi cîţi vorbesc limba germană doresc să devină supuşii Cancelarului Hitler. De bună seamă că o foarte mare parte dintre aceşti cetăţeni care trăiau într'un regim de libertate n'ar fi dorit să intre pe mîinile dictaturii. In tot cazul, ocuparea teritoriilor locuite de Sudeţii germani *nu s'a făcut* pe baza principiului de „Self-determination".

O altă acuzaţie care s'a adus Cehoslovaciei a fost de a nu se fi transformat într'o „Elveţie", adică Stat federal. Cînd se va putea vorbi în libertate—dacă vom ajunge veacul viitor—atunci se va putea arăta cum Cehoslovacia *a fost silită* să intre în sistemul de alianţe militare, ceea ce excludea complet „elveţizarea" care ar fi însemnat *neutralitate*. Şi această acuzare adusă „vinovatei republici" a fost strigată tocmai de acei care trebuiau să tacă umiliţi. Tehnica propagandei germane nu trebue pierdută din vedere nici o clipă dacă e vorba să se înţeleagă precipitarea evenimentelor şi să se vadă lămurit scopul bine determinat al hitlerismului. Dărîmarea unităţii de opinie din fiecare Stat care s'ar putea împotrivi planurilor germane pentru a-l pune astfel în imposibilitate de a lua o hotărîre. Incurajarea ori cărui curent de idei care ar putea ajuta la formarea credinţei că Germania nu este decît un Archanghel care luptă pentru binele omenirii şi pentru menţinerea ordinei. Acestea, pentru lumea „neariană". Pentru arieni însă, Coranul hitlerist spune: „Străbunii noştrii n'au primit pămîntul pe care trăim noi acum ca un dar ceresc, ci au trebuit să lupte pentru a-l cuceri cu preţul vieţii lor". „De aceea nici pe viitor nu din mila altor popoare ni se va da pămîntul care ne trebue şi deci mijlocul de trai al poporului nostru, *ci numai prin tăria spadei noastre victorioase"* (Mein Kampf, p. 741). Şi mai departe: „Dreptul la pămînt şi expansiune devine o datorie cînd un popor mare care nu poate obţine expansiune teritorială apare osîndit la

decădere". „Şi aceasta cu atît mai mult, cu cît nu e vorba de niscai negri decăzuţi, ci de Germania, mama universală, care a dat lumii de azi forma culturală". *„Germania, ori devine stăpîna lumii, ori va pieri"*, (Mein Kampf, p. 741—742). Iar pacea este concepută astfel de către Herr Hitler: „Nu cred că va fi pace între popoare pînă ce toate nu vor avea aceeaşi lege şi acelaşi sistem de legi". „De aceea cred că într'o zi naţional-socialismul se va întinde peste lumea întreagă". „Şi aceasta nu este un vis fantastic ci un scop care trebue ajuns". (Discurs ţinut la Münich, Oct. 1936). Cancelarul Hitler a dovedit mai mult decît era nevoie că îşi traduce cu cea mai mare acurateţă şi promptitudine vorbele în fapte. De aceea, Acordul dela Münich nu este—după cum începe să se vadă lămurit după ce a trecut entuziasmul „salvării păcii"—decît începutul unui nou capitol în progresul hitlerist către dominaţia teutonă. *„Machtfreudigkeit"*, fericirea prin putere, pompă şi mărire de pe vremile de glorie ale lui Bismarck, îmbată iarăşi pe orice teuton cu o băuură mult mai tare care duce chiar la un delirium colectiv. Atît de mare şi de neaşteptat a fost succesul Cancelarului Hitler încît, la un moment dat, nici el nu se aştepta la desăvîrşita capitulare a Angliei şi Franţei.

In discursul ţinut la Camera Comunelor la 28 Septemvrie, d. Chamberlain spune că la întîlnirea dela Godesberg, Führerul i-a declarat că nu credea că are să mai vină să continue discuţiile. Iar pentru a întări şi mai mult misticismul hitlerist, Herr Hitler aduce pe d. Chamberlain mai întîi la Berchtesgaden, muntele sacru de pe care s'au dat tablele legii hitleriste, apoi la Godesberg, unde s'au ţinut consfătuirile secrete în urma cărora s'au dat lovituri faimoase şi apoi, pentru definitiva răsturnare a ordinei politice europene, stabilită la Versailles, adunarea solemnă, cînd învinşii trebuiau să semneze „Diktatul" s'a ţinut la Münich, leagănul hitlerismului şi chiar în palatul partidului. Dar, la urma urmei, o întrebare se impune oricărui cugetător onest: putea Anglia şi Franţa să facă altfel decum au făcut la Münich? De sigur că nu. Politica urmată, mai ales din 1936 încoace, nu putea să ducă decît la acest rezultat şi poate şi la altul mult mai dezastruos. Aşa de stranie a părut această politică încît multă lume—mai ales în America, se întreabă, dacă nu s'a urmărit chiar într'adins acest rezultat. Cunoscutul economist J. M. Keynes publică în revista *The New Statesman* dela 9 Octomvrie un articol în care dovedeşte că d. Chamberlain n'a urmărit de loc să opună rezistenţă Führerului, ci dimpotrivă a făcut tot ce-a putut pentru a se ajunge la rezultatul dela Münich. De asemenea ziarul oficial *Völkischer Beobachter* dela 15 Octomvrie, publică un articol, semnat de redactorul politic, Dr. Seibert, în care spune că d. Chamberlain, la Berchtesgaden, n'a discutat amănuntele principiului autodeterminării, pentrucă el dorea să cedeze pur şi simplu teritoriile locuite de Germanii sudeţi, Reichului. Autorul afirmă că nici Sudeţii şi nici Berlinul nu se aşteptau să lichideze complet chestiunea cehoslovacă în cursul anului 1938.

Tot Dr. Seibert afirmă că încă la 25 Septemvrie, d. Chamberlain aranjase să propună ţinerea unei conferinţe internaţionale. Era vorba, după cum am mai spus, de Pactul celor patru şi poate cu adăugarea Poloniei la acest grup, ceea ce nu s'a realizat în ultimul moment. De aci supărarea Col. Beck, care a refuzat apoi să primească pe Ambasadorul britanic la Varsovia şi a precipitat ocuparea Teschenului de către trupele poloneze. Fireşte, atunci cînd se va putea scrie mai liber se va vedea cît de elaborate au fost negocierile secrete şi cum a fost sacrificată Cehoslovacia. Şi poate atunci se va da titlul de *Mare Preot* aceluia care a sacrificat democratica republică pe altarul zeilor hitlerişti, pentru a salva pacea.

* * *

Urmările Acordului dela Münich încep a se vedea mai lămurit chiar de către aceia care obsedaţi de exercitarea dictaturii nu distingeau încă scopurile adevărate ale hitlerismului. Demosthene caracteriza în Filipicele sale primejdia dictaturii: „O dictatură nu trebue, în general, să inspire încredere statelor libere şi mai ales acelora care se află lîngă hotarele ei". „Filip, ca o boală, ca o febră recurentă, cade tocmai asupra acelor ţări care se mîngăiau cu ideia că sunt destul de departe ca să le ajungă puterea lui". „Faptul că el singur controlează totul, fiind general, dictator şi vistier, în acelaşi timp constitue un mare avantaj pentru o lovitură militară rapidă şi la momentul potrivit".... „Acestea sunt principiile după care a ajuns la cuceririle pe care le stăpîneşte". „In unele cazuri le-a cucerit cu forţa, într'altele cîştigîndu-le prietenia şi alianţa". „Pentru că toţi cei care-l văd gata de acţiune, se grăbesc să se alieze cu el". Ceea ce va urma, de sigur după triumful hitlerist dela Münich. Franţa obţinînd, în sfîrşit, după o aşteptare şi după sforţări de douăzeci de ani garanţia britanică pentru securitatea şi integritatea teritorială, nu mai are nevoie—sau aşa crede o mare parte din clasa conducătoare — de alianţele din răsărit. Păstrarea Imperiului colonial francez, prin cooperarea strînsă cu Marea Britanie apare acum ca un punct cardinal al politicii franceze. Se poate ca această politică să implice căderea Franţei la rolul de putere de mîna a doua. Acest lucru însă nu este văzut de acei obsedaţi de colosul de 80 milioane de teutoni, împotriva căruia Franţa nu poate lupta decît lîngă scutul britanic. *Este aproape inutil acum să se arate, la Paris, primejdia dominaţiei germane în răsăritul Europei.* Politica britanică este complet nelămurită, mai ales de cînd d. Chamberlain a căutat s'o ia din mîinile lui Foreign Office şi să rupă cu unele tradiţii seculare. In tot cazul, înţelegerea cu Germania apare destul de lămurită, mai ales după acordul dela Münich, care lasă drumul deschis dominaţiei germane în răsărit. Reacţiunea puternică şi unanimă produsă în Statele-Unite împotriva politicii dusă de Franţa şi Anglia şi Acordului dela Münich a produs nelinişte în Impreiul Britanic. Chiar Sir John Simon, unul dintre autorii Pactului celor patru, a fost nevoit să declare în Camera Comunelor (6 Oct.), că nu este vorba de stabilirea unui „Directorat" politic în Europa. Inţelegerea Hitler-Chamberlain de a nu se recurge niciodată la războiu între Anglia şi Germania, semnată fără consultarea guvernului britanic şi fără prevenirea Franţei, a produs de asemenea o serioasă reacţiune, atît în Franţa cît şi în America, lucru care a determinat pe d. Chamberlain să scrie imediat o scrisoare d-lui Daladier, asigurîndu-l că „inimile celor două popoare sunt strîns unite". Inarmările americane plănuite în ultimele zile implică teama slăbirii echilibrului mondial, ţinut de Marea Britanie, pe de o parte, iar pe de alta primejdia pe care o prezintă pentru regimul democratic american un compromis anglo-german, ceea ce ar însemna să se dea posibilitate de influenţă hitlerismului în statele de dincolo de Oceanul Atlantic. Statele mici din Europa răsăriteană vor face, poate ceea ce spunea Demosthene despre cei ce se repezeau la alianţe cu Filip. Azi e la ordinea zilei *Sauve qui peut.* In aceste condiţi, *alianţa germano-rusă* se pregăteşte cu vertiginoasă viteză.

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PRAGA

COŞMARUL CEHOSLOVAC

Despre originile conflictului sudeto-cehoslovac am mai avut ocazia să scriu în paginile acestei reviste. In rîndurile ce urmează, aş vrea să redau cît de sumar acest eveniment unic în viaţa internaţională, care a provocat într'un timp relativ scurt o întreagă gamă de sentimente, lovind greu în unitatea teritorială a republicei Cehoslovace.

Proclamaţia dela Karlsbad a fost chibritul care a produs explozia.

Guvernul cehoslovac acceptînd a negocia cu reprezentanţii partidului henleinist, se spera că acest conflict, considerat deocamdată interior, va fi rezolvat pe cale paşnică. Influenţa însă, mereu crescîndă a curentului mistic ce stăpînea al treilea Reich, a dat acestui conflict un colorit exterior. Guvernul cehoslovac, făcînd concesiuni din ce în ce mai mari, partidul sudet mărea mereu pretenţiunile sale, făcînd rezolvarea paşnică din ce în ce mai imposibilă. Despre autonomia administrativă cerută la început nu mai era vorba. Cuvîntul „autonomie", a fost înlocuit cu un cuvînt mai dur şi care însemna desmembrarea însăşi a teritoriului cehoslovac „Anschluss-ul".

Marile democraţii europene, Anglia şi Franţa, văzînd că în spatele mişcării henleiniste, sunau armele „Made in Germany" au socotit necesar să intervină pentru a împiedeca conflictul înarmat, chiar cu preţul celor mai grele sacrificii.

Astfel, simţind creşterea vertiginoasă a pericolului, prim-ministru al Marei Britanii, d-l Chamberlain, face un gest unic în istoria politică din ultimul timp, cerînd cancelarului Hitler o întrevedere urgentă şi, după consimţămîntul acestuia, pleacă cu avionul la Berchtesgaden. Acest gest provoacă cele mai deosebite sentimente: pe de o parte admiraţie şi aplauze, iar pe alta, critică şi ironie. In ce priveşte opinia publică cehoslovacă, aceasta îi reproşa premierului Chamberlain faptul că a lucrat fără a consulta pe conducătorii Republicei. Acest fapt dealtfel a provocat în masele largi scepticismul şi aş spune punerea în gardă. Parcă se presimţea de atunci cum se va rezolva chestiunea cehoslovacă.

Rezultatul întrevederii între d-nii Hitler şi Chamberlain menită să salveze pacea atît de grav ameninţată, este în deobşte cunoscut. D-l Hitler a cerut anexarea unei părţi a teritoriului cehoslovac, aceiei părţi care este locuită în majoritate de populaţie de origină germană.

Trebue să menţionăm că ideea „întoarcerii la Reich" lansată de d-l Hitler, şi importată de d-nii Henlein şi cei din Germania, în afară de dreaptă revoltă provocată în rîndurile populaţiei cehoslovace, mai

mult a surprins decît a bucurat o mare parte din minoritatea germană din Cehoslovacia. Astfel președintele „Uniunii naționale a catolicilor germani din Cehoslovacia" preotul E. Reichenberger a declarat că a primit o mulțime de scrisori din partea germanilor-catolici care au mărturisit că nu sunt de acord cu conducerea partidului sudet și doresc din tot sufletul păstrarea păcii și colaborarea loială cu populația cehoslovacă; populația germană dorea pacea, lucru și pîine în locul războiului, dușmăniei și lipsurilor pe care le întrevedea în cerințele d-lui Henlein. Chiar și supușii germani, care au început între timp să părăsească teritoriul Republicei Cehoslovace declarau[1]): „Plecăm, însă credem în pace. Suntem Germani, însă am trăit mulți ani în pace cu Cehii. La ce servesc toate acestea? Cine vrea să ia asupra lui răspunderea *provocării războiului?* In general poporul cehoslovac crezînd încă atît în dreptatea cauzei sale cît și în amiciția și susținerea marilor democrații occidentale păstra un calm desăvîrșit sperînd că lucrurile se vor rezolva pașnic.

După o consfătuire cu oamenii de stat francezi, Anglia, de comun acord cu aceștia, a găsit necesar să aprobe această cerere, recomandînd energic Republicei Cehoslovace să o accepte, oferindu-i în schimb garantarea granițelor noi.

Guvernul cehoslovac, cu un calm demn de admirat, după o lungă și gravă consfătuire, măsurînd și cîntărind toate posibilitățile salvgardării națiunii și statului, adunîndu-se în cabinetul de lucru al președintelui republicei, declară: „Da, în principiu acceptăm"!

Această acceptare a fost dictată desigur de intențiile guvernelor englez și francez, care au dat guvernului cehoslovac să înțeleagă că în caz de neacceptarea acestui plan amîndouă țările vor putea să-și îndeplinească angajamentele. Pentru a nu împiedica marile democrații să realizeze „pacea universală". Cehoslovacia a fost nevoită să se sacrifice și într'adevăr această declarație parcă a descărcat atmosfera grea ce domnea în Europa. Pacea părea salvată, popoarele tuturor statelor au crezut că pot să respire mai ușor. Mirajul războiului apropiat părea alungat și distrus.

Intre timp însă, pretențiunile Germaniei s'au schimbat. La considerațiunile pur și simplu naționale, etnice, s'au adăugat și cele politice. Acest lucru s'a putut deduce din conversația d-lui Hitler, cu jurnalistul american Ward Price. Granițele etnice trebuiau înlocuite cu cele strategice. Suprafața de anexat devenea mai mare. Cuvîntul hotăritor l-ar avea plebiscitul.

Intîlnirea dela Godesberg, în timpul căreia d-l Hitler, conform vechiului proverb „l'appétit vient en mangeant" și-a precizat cerințele noi, a adus o nouă surpriză neplăcută. Pecetluirea păcii nu s'a făcut. Din contră, această întîlnire a creat din nou o atmosferă de nesiguranță, îndoieli și frică.

Poporul cehoslovac, hărțuit din ce în ce mai mult, trăia zile de o nervozitate fantastică. In fiecare moment se puteau aștepta conflicte grave între locuitorii sudeți și cehi. Enervarea populației ajunge la apogeu. Nesiguranța, atacurile din toate părțile, sforțările de a păstra calmul cerut de însăși Președintele Republicei, amplifică din ce în ce coșmarul cehoslovac. Guvernul Hodza demisionează. D-l Beneș, încredințează formarea guvernului d-lui general Jan Sirovy, inspectorul general al armatei cehoslovace (22 Septemvrie). A doua zi, d-l general Faucher din misiunea militară franceză la Praga, își dă demisia din postul ocupat, acceptă cetățenia cehoslovacă și cere înscrierea în cadrele armatei cehoslovace. Era un gest de toată măreția sufletească, de toată noblețea.

---

[1]) Ancheta D-lui Rud. Halin publicată în „Venkov", 18 Septemvrie 1938.

D-l Chamberlain, avînd în vedere această situație, adresează un manifest către poporul cehoslovac chemîndu-l la calm, ordine și răbdare.

Iar rezultatul întrevederii dela Godesberg a fost sintetizat în următoarea declarație a premierului englez: „Nu puteți constata prăbușirea totală" și mai departe: „In zilele cele mai apropiate toți factorii respectivi vor avea grava răspundere de a examina cu grijă sîmburele neînțelegerii. Trebue să mai depunem sforțări mari pentru salvgardarea păcii europene". Deci, pentru moment, nimic precis, nimic hotărît, nimic clar.

Părăsind hotelul „Petersberg" din Godesberg și înapoiat la Londra, d-l Chamberlain găsește spiritul de opoziție mult mai întărit. D-nii Churchill și Eden îi critică activitatea. Iar lordul-amiral ia măsuri noi pentru ca flota engleză să poate trece în orice moment pe picior de războiu.

Pe de altă parte, după consfătuirea ce a avut loc între premierul francez Daladier cu generalul Gamelin s'a hotărît concentrarea cîtorva contingente din armata franceză.

Atitudinea Poloniei într'un eventual conflict armat devenind din ce în ce mai clară, U. S. S. R. aduce la cunoștința guvernului polonez că în cazul cînd armata polonă va trece granițele Cehoslovaciei va fi silită să denunțe tratatul de neagresiune între Polonia și Rusia Sovietică.

In Cehoslovacia, noul guvern al generalului Sirovy, pentru a stăpîni complet spiritele din ce în ce mai agitate ale poporului cehoslovac, pentru a stăvili nervozitatea și enervarea mereu crescînde, ca și pentru a fi gata pentru orice eventualitate, declară mobilizarea generală pînă la vîrsta de 40 ani. Iuțeala cu care s'au prezentat mobilizații la unitățile lor a bătut orice record, dînd odată mai mult dovada unui patriotism neprecupețit, unui spirit de sacrificiu și de demnitate civică.

Intr'un moment, gările orașelor s'au umplut de mobilizați, care plecau la regimentele lor, membrele Crucii Roșii serveau mîncări calde în restaurantele gărilor. In fața redacțiilor se adunau mii de cetățeni, ce așteptau știrile ce urmau să sosească. Șoferii taxi-urilor anunțau localitatea spre care plecau, pentru a conduce pe acei care aveau același drum cu ei, și totul într'o ordine perfectă, cu un calm desăvîrșit. Sîngele rece, convingerea că mobilizarea nu-i decît o necesitate de neînlăturat, patriotismul desăvîrșit — iată punctele caracteristice ale mobilizării cehoslovace.

Iar în Germania, în același timp, d-l Hitler, grăbește deslegarea conflictului printr'un ultimatum amenințător, cerînd Cehoslovaciei să-i predea teritoriile vizate pînă la 1 Octomvrie a. c.

Din nou intervine d-l Chamberlain, care trimite pe secretarul său d-l Horace Wilson. Acesta anunță cancelarului german că Anglia și Franța, insistînd asupra rezolvării pașnice a diferendului existent, exclud orice măsură de forță efectuată asupra Cehoslovaciei, care dealtfel ar avea ca urmare declanșarea războiului mondial.

Norii adunați deasupra Europei devin și mai amenințători. Președintele Statelor Unite ale Americii, d-l Roosvelt, roagă telegrafic pe d-nii: Hitler, Beneș, Chamberlain și Daladier să nu întrerupă negocierile și să depună toate sforțările pentru a găsi o soluție pașnică. D-l Beneș, îi răspunde printr'o telegramă plină de bunăvoință și demnitate. Sunt de reținut următoarele cuvinte: „Cred că și astăzi conflictul ar putea fi rezolvat în spiritul echității, fără întrebuințarea forței. Intregul popor cehoslovac speră în aceasta: el s'ar apăra dacă ar fi atacat, însă sunt ferm convins ca și dv. că războiul nu va rezolva nimic și că în chestiunea de față trebue să decidă gîndirea, simțul omenirii și prin-

cipiile dreptății". Și președintele Beneș nu se înșela cînd spunea că poporul cehoslovac dorește pacea. Intreaga populație a vechei capitale adresa cerului și Sf. Vaclav, ocrotitorul Boemiei, rugăciuni pentru pace. Fiecare cetățean căuta să-și găsească ultima picătură de optimism, nimeni nu voia războiul, însă toată lumea se pregătea pentru el.

Iar în ziua de 27 Septemvrie, d-l Chamberlain, a vorbit la radio din cabinetul său din Downing street. Apărînd cauza păcii, căutînd a explica politica sa premierul englez a spus o frază, care a fost comentată cu deosebită tristețe de către opinia publică cehoslovacă. D-l Chamberlain a spus: „Trebue să simpatizăm pe poporul mic care este nevoit să se opună vecinului puternic, totuși nu putem admite sub niciun motiv a arunca întregul imperiu britanic în războiu, din cauza unui astfel de Stat. Dacă ar fi nevoie să luptăm, trebue să luptăm pentru un lucru mai mare". Această din urmă frază a impresionat adînc poporul cehoslovac. S'a relevat că în cazul conflictului cehoslovac nu se pune chestiunea apărării teritoriale a unui Stat mic, ci a unei întregi ideologii democratice al cărei singur reprezentant și apărător în Europa Centrală este Statul Cehoslovac. In această ordine de idei, ziarul „Nârodni Listy" scria: „Cehoslovacia este numai numele unui lucru superior, care se numea alaltăieri teritoriul Renan, ieri Austria, dar mîine?... Chestiunea germanilor sudeți este numai calul troienilor, care trebue să fie introdus în fortăreața Troiei democratice. Nu-i vorba numai de Cehoslovacia, ci și de civilizația europeană.... acum se pune chestiunea dacă și în viitor în Europa vor avea tărie normele morale și ordinea dreptății.... Este vorba despre dreptate, libertate, iar acestea sunt totdeauna lucruri mari, chiar atunci cînd e în joc un popor mic"! Și totuși spiritele pașnice cu tot pesimismul discursului cunoscut al d-lui Chamberlain, căutau elementele ce ar putea să-i dea speranța evitării unui lucru ce părea inevitabil.

In aceste momente de grele încercări, întreagă presă chema poporul să nu piardă încrederea în viitorul lui, să nu se piardă, să nu se dedea panicei. Pe de altă parte, poporul istovit de atîtea hărțueli și atîtea surprize din ce în ce mai tragice, ruga pe conducătorii Statului să lase conversațiile sterile și astfel sau altfel să pue capăt acestei situațiuni imposibile. Numai exista nicio divergență între partidele politice, indiferent de culoarea lor politică și de ideologia lor. Reproșurile ce se făceau înainte anumitor ziare că prin expresiile lor cîteodată prea violente provoacă neînțelegeri și conflicte în sînul populației de peste granițe au încetat. Toată lumea nu se gîndea decît la apărarea Republicei, indiferent de mijloace.

Și iată în momentul cînd se părea că un nou măcel amenință întreagă Europă, cînd se părea că nimic nu va mai opri forțele și pasiunile declanșate, a avut loc intervenția d-lui Mussolini, a aceluia care cu cîteva zile înainte a ținut un violent discurs atacînd Cehoslovacia, în sensul rezolvării pașnice a conflictului.

Conform propunerii d-lui Mussolini, reprezentanții celor patru puteri mari d-nii: Daladier, Chamberlain, Mussolini și Hitler, s'au întîlnit în ziua de 30 Septemvrie la München, unde s'a hotărît și s'a pecetluit soarta Cehoslovaciei. Rezultatul acestei conferințe este cunoscut.

Evacuarea regiunii sudete trebuind a fi făcută începînd dela 1 Octomvrie, iar stabilirea definitivă a granițelor se va face de către o comisiune internațională. Nu mă voiu opri asupra tuturor punctelor acestei înțelegeri. Voiu preciza numai teritoriile ce urmau a fi ocupate de către Germania pînă la data de 7 Octomvrie a. c.

Aceste sectoare sunt:

1. O parte din teritoriul sud-occidental, situat în partea de Sud a Șumavei și urmînd cursul fluviului Moldova (Oltava).

2. Teritoriul situat la granița nordică, cuprinzînd ca principalele orașe: Podmosely, Decin, Foydland, Velnysenov, Sluknov, Rumburk, Varnsdorf.

3. Regiunea Cheb-ului cuprinzînd: Karlsbad, Cheb, Jachymov, Marienbad, Tachov, Nejdau, Chodov, Aasch, Franzensbad, etc.

4. Regiunea din nord-răsărit cu Krnov, Bruntol, Fryvaldov, Staré Mésto și Jaromic.

In ce privește celelalte regiuni, ultimul cuvînt aparține plebiscitului.

Cît de greu lovea acest plan în existența însăși a poporului Cehoslovac, ne putem închipui luînd în seamă numai considerentele de ordin economic. Astfel, Cehoslovacia pierde principalele centre de turism, o mare parte din industria textilă, de sticlă, și de porțelan, toate care formau o parte mai mult decît considerabilă din venitul național. Pe de altă parte, este grav lovită și industria metalurgică: cu toate că centrele principale ale acestei industrii rămîn pe teritoriul cehoslovac, izvoarele materiilor prime sunt situate în regiunea sudetă. Este deci ușor de închipuit greutatea alimentării acestei industrii. Nu mai vorbim de desavantaje de ordin strategic, acordul dela München, situînd Praga la distanță de circa 40 km dela granița germană și apropiind faimoasele uzine Skoda de aceeași graniță. Gravitatea acordului dela München este deci mai mult decît evidentă.

Și iată că acest plan a fost propus Cehoslovaciei cu „recomandarea" de a-l accepta.

O problemă de o deosebită gravitate s'a prezentat în fața guvernului cehoslovac. Pe de o parte, ororile războiului și poate, cine știe, sinuciderea poporului cehoslovac, iar pe de altă parte sacrificiul teritorial, economic, strategic, însă păstrarea Statului, chiar într'o formă desfigurată și evitarea măcelului general.

După lungi și grave desbateri, cîntărind toate posibilitățile, guvernul cehoslovac, văzînd că poporul lui a rămas singur, părăsit, înconjurat de vecini înarmați, a acceptat planul propus, trimițînd totodată lumii întregi protestul său contra hotărîrii dela München, unilaterală, și luată fără participarea Cehoslovaciei.

O tristețe adîncă a cuprins Cehoslovacia. Posturile de radio au suspendat programul artistic, reprezentațiile la teatre au fost suspendate și ele iar restaurantele s'au golit. Poporul cehoslovac s'a simțit deodată singur și părăsit. Involuntar, acest popor cuminte, își aducea aminte cum în anul 1870, cînd „Snem'ul" ceh și-a ridicat glasul în favoarea Franței învinse, cum pe teritoriile actualului stat cehoslovac și-au găsit refugiul polonezii rebeli, cum în perioada războaielor balcanice teritoriul ceh a fost centrul solidarității și loialității.

Poporului cehoslovac, sacrificat de alții, condamnat fără să fi fost audiat, i s'au oferit în formă de consolare complimentele sterile, regretele abstracte, iar cîteodată și ajutoarele ofensătoare în forma coletelor cu alimente etc., care au fost respinse cu dispreț de poporul conștiincios de demnitatea lui. Singura speranță, singura consolare, care i-a rămas, a fost încrederea în forțele proprii.

In editorialul său din 10 Octomvrie 1938, ziarul „Venkov", oficiosul partidului agrar spunea: „Nu reproșăm nimănui. Aveam însă prea multă încredere în sprijinul altora, îi credeam prea mult. De acum înainte vom crede mai mult în forțele noastre și vom avea grije mai mare de lucrurile ce ne privesc".

Față de situația creată, Cehoslovacia, plină de resemnare, la cererea Poloniei îi cedează peste două zile provincia Teschen și acceptă a trata cu guvernul ungar chestiunea populației ungare.

Coșmarul cehoslovac a ajuns la punctul lui culminant.

In discursul său de un patetism tragic, ținut la radio, d-l general Sirovy, explicînd situația creată în urma acceptării planului dela

München a motivat acceptarea propunerii celor patru puteri, în modul următor: „cel mai important scop al meu, ca și a oricui din dv. este a păstra viața poporului... Rolul nostru în această oră a destinului a fost de a cîntări totul, de a vedea totul și de a întrevedea clar care drum ne poate duce la acest scop suprem" și mai departe. „Am vrut să realizăm pacea, altfel decît cum am fost forțați s'o realizăm. Am fost părăsiți. Am rămas singuri. Toate statele europene, la fel ca și vecinii noștri din nord și sud sunt înarmate".

D-l general Sirovy a căutat în același timp să îmbărbăteze poporul cehoslovac. „De acum înainte", a spus bravul general: „vom fi între noi. Nu vom fi printre cei mai mici din lume. Avem posibilitatea să ne refacem economicește". Și într'adevăr, națiunea cehoslovacă, în noua ei compoziție, a căpătat o omogenitate etnică mult mai perfectă, iar patriotismul, puterea de muncă și încrederea în forțele proprii a celor 11 milioane de cetățeni vor ajuta la refacerea, prosperitatea și propășirea Statului Cehoslovac, atît de grav lovit.

La fel și tribunul slovac Dr. Ivan Dérer, în declarațiile sale, a arătat întreaga imposibilitate ce s'a creat Statului Cehoslovac de a rezista la atacurile din toate părțile.

Toată lumea de altfel își dădea bine seama că singură și părăsită Cehoslovacia n'ar fi putut rezista în cazul unui atac înarmat. Pentru toți a fost clar că eventualul războiu n'ar fi nimicit numai armata ci întregul popor cehoslovac. In același timp, poporul cehoslovac se întreba *): „Europa Centrală de sigur nu este ultima fază. Ce va veni după ea? Franța? Lupta cea mare cu Rusia sau poate înțelegerea Germaniei cu Rusia pentru împărțirea Imperiului Britanic. „Jandarmul dela granița Europei Centrale—Cehoslovacia—părăsit de acei pe care îi apăra, nu va mai fi la postul său, și, poate, va căuta sprijin la acei care s'au dovedit mai tari, chiar dacă aceștia i-au fost inamici. Bariera din Europa Centrală a căzut. O nouă problemă de o gravitate extraordinară s'a pus în fața omenirii, în general, și în special în fața Statului Cehoslovac.

Este demn de relevat că în aceste momente grele nu s'au auzit din mijlocul poporului cehoslovac criticile, atît de dese în ocazii de grele sacrificii, că dacă se proceda la început altfel nu se ajungea la situația de astăzi, că s'a putut prevedea ceea ce s'a întîmplat, că este de vină cutare sau cutare înalt personaj al țării. Astfel de observațiuni și reproșuri nu au avut loc în cazul de față. Procedeul guvernului a fost acceptat în întregime de poporul întreg. In loc de astfel de observațiuni tardive și fără niciun sens, gîndul principal era să se întărească încrederea în forțele proprii și să se procedeze cu forțele noi la reclădirea Statului. Față de faptul împlinit, care nu mai poate fi schimbat „Mîine" a devenit problema principală pe care și-au pus-o conducătorii poporului cehoslovac. Și în acelaș timp, tot mai tare au început să se audă vocile care propovăduiau „neutralitatea" deplină drept viitorul punct de orientare al vieții noului Stat. Dorința cea mare este a crea un stat național, stat neutral, bazat pe forțele proprii.

Inainte de a încheia aceste rînduri simt o nevoie adîncă de a releva o coincidență tragică și paradoxală, și anume: în anul 1918 principiul autodeterminării națiunilor a servit drept bază creării Statului Cehoslovac; peste 20 ani, același principiu joacă rolul uneltei principale a desmembrării acestui Stat. Principiul autodeterminării, conceput pentru a concretiza spiritul de înaltă umanitate, a jucat o glumă sinistră Statului Cehoslovac.

*

* *

*) „Lidové Noviny".

In ultimul moment, cînd încheiam această expunere, a sosit știrea, că d. Eduard Beneș, marele elev și urmaș al Președintelui-Eliberator Masaryk, considerînd că rămînerea lui la cel mai înalt post al Republicii Cehoslovace, pentru eliberarea căreia și-a sacrificat toată viața, poate periclita existența și așa atît de greu încercată a Statului său, și-a dat demisia dela Președinția Republicii. Generalul Sirovy a preluat provizoriu girarea afacerilor prezidențiale.

Trezită după un grav coșmar, micșorată ca teritoriu, lipsită de importantele izvoare ale venitului național, cu schimbarea în curs la Președinția Republicii, însă cu inimile oțelite, cu patriotismul mereu același, cu dorința de muncă întărită, Cehoslovacia începe o eră nouă a vieții ei. Ce-i va mai aduce viitorul?!

EUGEN V. TORGHAȘEV

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Acum cițiva ani, un ministru romin dintr'o foarte trecută guvernare, subsecretar de stat la Departamentul Muncii, se ducea la Geneva să susțină interesele clasei noastre lucrătoare. Și, în fața prestigioasei Ligi a Națiunilor, d-sa ținea un discurs menit să arate noroadelor globului reunite cum gîndește un intelectual romin. Nu cunoaștem textul francez ori englez în care cuvîntarea a fost rostită. Avem doar, în gazetele din acea epocă, versiunea romînă (care este, bine înțeles, și versiunea primitivă, „originală"). Dintr'însa ne vom permite a extrage cîteva pasaje.

Vorbind de raportul d-lui director Butler dela S. D. N., Excelența Sa caracterizează lapidar acest raport:

„care conține anumite preconizări pe care nu trebue să le pierdem din vedere tocmai pentrucă ele sunt de o covîrșitoare importanță".

Înțelegeți bine că de îndată ce zisele „preconizări" ar fi fost de o importanță cît de cît necovîrșitoare, ne-am fi făcut o datorie, plăcere și onoare să le pierdem din vedere. Cum însă „tocmai"... etc., etc...

Așa dar:

„S'au preconizat o serie de măsuri, inspirate de o remarcabilă ingeniozitate, pe care cu toții le cunoaștem... Toate astea sunt însă măsuri care diminuiază răul dar numai pentru o tranziție, *care dacă trece șomajul are să izbucnească cu o furie și mai mare*".

Deoarece în cuprinsul pasajului subliniat de noi nu se găsește nicio virgulă, cetitorul are facultatea de a înțelege gîndirea d-lui subsecretar de stat în două feluri:

Varianta 1: dacă trece tranziția, șomajul are să izbucnească cu o furie și mai mare.

Varianta 2: dacă trece șomajul, atunci tranziția are să izbucnească, etc., etc.

Iată-l acum pe eminentul sociolog vorbind despre d-sa personal:

„Personal, făcînd parte dintr'un guvern care are în fața lui greaua sarcină ca, în *butul* unei crize locale și alta mondială, să desăvîrșască opera de consolidare a unui stat pe jumătate nou *și să chem* la o viață mai omenească un popor a cărui mare parte mai bine de 1.000 ani a stat sub stăpînire străină, caz unic în istoria universală (?), *a constatat* de multe ori, că ne-ar ajuta o uniformitate în oragnizarea economică a țărilor civilizate".

Mai întîi și întîi ne place fraza aceasta, așa, în general, fiindcă e mare și bogată.

Al doilea ne place cum cele două crize, cea locală și cea mondială, sunt puse una la genetiv, alta la acuzativ, fără alt motiv gramatical decît fantezia autorului („în butul *unei* crize locale și *alta* mondială").

Ne place de asemenea frumoasa expresiune romînească: „un popor a cărui mare parte a stat etc...".

Dar mai ales ne place cum dealungul frazei subiectul se mută de colo pînă colo, cu predicat cu tot:

Personal, făcînd parte dintr'un guvern care etc., *și să chem* la o viață mai omenească etc., *a constatat* (adică tot *eu* a constatat).

Insfîrșit toate aceste podoabe de sintaxă sunt eclipsate de strălucirea noului cuvînt pe care autorul vrea să-l introducă în limba romînă, anume splendidul cuvînt *but;* căci guvernul, scrie d-sa, se află „in butul unei crize".

In romînește *but* se zice la coapsa de berbec sau de cal sau de vițel. Este echivalentul cuvintelor franțuzești cuissot, gigot și cuisseau, partea de sus a pulpei, care la animale nu are nimica rușinos—de vreme ce o putem chiar mînca, și care corespunde la om cam acelei părți a trupului care suferе corecțiuni corporale din partea educatorilor.

Astfel fiind, textul d-lui ministru, tradus în limba franceză, ar suna aproximativ așa:

„Le gouvernement se trouve à l'intéreieur d'un gigot: le gigot de la crise, le gigot (car il y a toujours *deux* fesses) des deux crises: locale et mondiale".

(Poate de acolo vine verbul „gigoter", care presupune că ne găsim într'o stare critică, într'o stare de criză).

Credem însă mai de grabă că desfășurarea dialectică a gîndirii d-lui ministru a fost alta. D-sa, ca un brav poliglot care se află, a auzit vreodată expresia franceză: „le gouvernement, *en butte* à de nombreuses difficultés etc...". „*Etre en butte à*" înseamnă a fi împiedecat de, a fi în luptă cu. D-l ministru însă, după ce a reținut aceasta, a confundat butte cu but, masculin, și l-a împămîntenit la noi tale quale, identificîndu-l cu bucățica de sub coadă a cîtorva patrupede mai mult sau mai puțin comestibile.

Asemenea confuziuni duble ne produc întotdeauna o nespusă bucurie. Ținem minte, cum, pe vremuri, d-l Ion Minulescu, într'un raport scris, înaintat comisiunii de censură cinematografică, critica un film între altele din pricina prea multelor sale „situațiuni apocaliptice". In fața acestei obiecțiuni, toți domnii censori au rămas consternați. Ce putuse autorul să voiască a înțelege prin „apocaliptic"? Filmul în chestiune era povestea unui criminal nevropat care cădea în transe și, în această stare subconștientă, poruncea, invizibil și dela disanță, acoliților săi să comită omoruri diverse.

S'a confundat deci apocaliptic cu telepatic? Poate. Dar nu credem. Ar fi prea simplu. Părerea noastră e că distinsul literat și membru la S. S. R., văzînd că eroul din film cade într'un fel de quasi comă, și-a adus vag aminte de cuvîntul de catalepsie sau cataplexie, pe care bine înțeles că l-a confundat cu apoplexie, cu care seamănă și la fizic și la înțeles. Odată ajuns la confuzia cu apoplectic, foarte ușor i-a fost ca pe acesta din urmă să-l confunde la rîndu-i cu apocaliptic. Fiindcă semidoctul n'are haz decît cînd, printr'un singur cuvînt, greșește de vreo două-trei ori deodată.

Dar să revenim la d-l ministru subsecretar de stat al muncii și la frumosul său discurs dela Geneva. Cuvîntarea se termină optimist prin cuvintele:

„Doresc din suflet, ca ceea ce este azi numai *o iluzie*, să se traducă cît de curînd în realitate".

Toată lumea a priceput că, pentru d-l ministru, cuvîntul „iluzie" este doar un fel mai poetic și mai intelectual de a zice „deziderat".

LIPSA DE TITRAŢI

Acum vreo trei-patru ani, la Radio-Bucureşti, un conferenţiar aducea elogii noului regim german pentrucă izbutise să simplifice situaţia universitară: de unde înainte studenţii erau cu miile în toate facultăţile şi şcolile superioare, acum numărul lor s'a redus mult, de aceea se poate lucra mai bine.

Intr'adevăr, statisticile arată că numărul titraţilor este în fiecare an mai mic decît în anul precedent şi că, cel puţin în unele ramuri, el s'a redus la mai puţin de jumătate faţă de anul 1933. Explicaţia este ştiută: studiile costă bani mulţi, iar oamenii sînt săraci, la durata anilor de lucru în universitate se mai adaugă şi anii pentru taberele de muncă, apoi serviciul militar aşa încît nu poţi spera să obţii un titlu decît după ce ieşi din prima perioadă a tinereţii. E de înţeles că absolvenţii şcolilor secundare se gîndesc bine înainte de a se angaja într'o carieră universitară.

Rezultatul este că, în ciuda sărăciei şi a lipsei de debuşeuri, posturile rămîn vacante. Anul trecut se anunţa oficial că se simte nevoie de 5.000 ingineri care nu pot fi găsiţi. De atunci numărul lor trebue să se fi mărit. Nici celelalte specialtăţi intelectuale nu stau mai bine. Este aceasta o stare de lucruri cu care Germania nu era deprinsă, şi a cărei rezolvare e greu să spunem de unde ar putea să vie.

PROPAGANDA UNGARO-AMERICANA

In revista americană „Motion Picture Herald" (Octomvrie 1938), cea mai mondial răspîndită dintre publicaţiile de cinematograf, se găseşte, larg desenată pe două pagini, o hartă statistică a Europei, cu cifre, în interiorul fiecărei ţări, indicînd cantitatea de filme americane prezentate publicului respectiv. Zadarnic am căutat Romînia pe această mapă. In dreptul locului unde peste 18 milioane de romîni trăiesc în pace şi onor se găseşte un fel de ţară, cu frontiere greu identificabile de vreun geograf. O ţară, destul de vastă, învecinată cu Austria, Iugoslavia, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Rusia şi Marea Crimeei, —ţară pe care savantul redactor al revistei americane scrie simplu: „Ungaria". Această Ungarie fantezistă cumpără—după cifrele din revista new-yorkeză—de 23.439 dolari anual filme americane, adică nici pe sfert cît cheltuieşte Romînia cu importul acestor transatlantice producţiuni.

Reamintim aceasta pentrucă, dacă e perfect plauzibil ca un cinematografist yankeu să nu aibă cultură geografică (şi chiar cultură în deobşte), în schimb nu-i plauzibil ca un negustor, cît ar fi el de ignar, să nu-şi cunoască clienţii, mai ales pe cei relativ importanţi, cum sunt acei din Romînia, de care îşi va aduce aminte mult mai bine decît de un client cu totul neînsemnat ca Ungaria. (Această ţară, care se obstinează să joace multe filme naţionale, proaste 100%, cumpără foarte puţine opere cinematografice străine).

Aşa încît nu este, din partea redactorului cinematografist american o inadvertenţă, ci o conivenţă. Şi pentrucă o asemenea complicitate dăunează financiarmente cinematografului american (fiindcă riscă să indispună pe un client serios ca Romînia) este nespus de probabil că s'a compensat această pagubă bănească printr'o despăgubire de aceeaşi natură.

Fireşte, toate acestea nu pot să ne supere prea mult. A cheltui sume considerabile pentru a obţine să se tipărească hărţi ale Europei fără Romînia într'însele, este o propagandă atît de naivă şi de infan-

tilă încît se transformă automat şi instantaneu în contra-propagandă. La noi în ţară propaganda, sper, se concepe altfel, şi anume ca ansamblul de mijloace permiţînd să se admire motivat cutare manifestare de activitate romînească. Şi deşi guvernele noastre sunt mult mai sgîrcite în ce priveşte acordarea fondurilor de propagandă decît cheltuitoarea noastră vecină, suntem totuşi perfect liniştiţi şi convinşi că sutele de milioane de pengő întrebuinţate în prea inteligentul chip despre care am vorbit mai sus, fac mult mai puţină treabă propagandistică decît cîteva zeci de milioane de lei folosite în chip onest, real şi adult.

SFIDATORII AERULUI

Că titlurile filmelor străine sînt adesea prost traduse, ştim cu toţii; pentru aceasta putem găsi, dacă nu scuze, cel puţin explicaţii. Nu este totdeauna uşor să prinzi expresia nimerită, care să nu fie prea lungă, dar totuşi destul de clară, şi mai ales nu toţi traducătorii ştiu destul de bine limba din care traduc.

Dar numele filmelor nu prezintă greutăţi de soiul acesta, deoarece mai adesea ele sînt cu totul schimbate cînd ajung la noi. In loc de „Femeia inimii mele", apare „Iadul Pasiunilor", sau în loc de „Farmecul munţilor", „Dă-mi mîna ta". In asemenea condiţii, s'ar părea că numele filmelor ar trebui să sune totdeauna bine.

Totuşi nu acesta este cazul. Iată bunăoară filmul reprezentat de curînd în centrul Capitalei: *Sfidătorii aerului*. Substantivele în *-tor*, derivate dela verbe, care arată pe cel care face acţiunea verbului (nume de agent), sînt în toate limbile substantive, dar în romîneşte ele sînt adjective. Ajunge să ne gîndim la expresii ca *surîzător*, *arzător*, *nepăsător* etc. Prin urmare *sfidător* este în romîneşte adjectif. E foarte corect: *un ton sfidător*, *o atitudine sfidătoare*, dar nu e corect *sfidătorii aerului*.

Numele de agent devin totuşi (sau rămîn) substantive, atunci cînd arată meserie. Se zice *glas fermecător*, *voce fermecătoare*, deci *fermecător* e adjectiv. Dar de oarece există fermecători de meserie, se poate spune tot aşa de corect *fermecătorii*, *fermecătoarele din Taurida*. Tot aşa sînt substantive numele de meserii ca *măturător*, *spărgător*, *vînzător*, *guvernator etc....*

Se poate deci spune *Măturătorii de străzi*, *Spărgătorii din strada Verde*, *Vînzătorii de mărunţişuri*. Dar *Sfidătorii aerului* ar fi corect numai dacă *sfidător* ar fi o meserie. Ce face Costică? *E sfidător al aerului*. Nu e aşa că nu se poate? Tot astfel cum nu s'ar putea *Răbdătorii de foame* sau *Dătătorii de bună-ziua*.

VITEJIA MORALA A CEHILOR

Am susţinut întotdeauna că datoria cetăţeanului conştient este mai degrabă să combată *micile* nedreptăţi decît pe cele mari. Mai întîi fiindcă aproape întotdeauna marile infamii provin din lăsarea, neglijentă, de a se comite o mulţime de altele minuscule, care cu timpul acumulîndu-se nu mai pot fi îndiguite decît prin mijloace într'o privinţă mai rele decît răul însuşi. Afară de asta este o morală imanentă a Istoriei, o logică generală a lucrurilor, care nu lasă niciodată nesancţionate nedreptăţile cele mari. Iată de ce avem încredere că injustiţia făcută întregului popor cehoslovac nu este definitivă şi că rezultatele ei sunt numai momentane.

Totuși, din această tragedie a harnicului, onestului și generosului nostru vecin dela Nord, vom reține un aspect. Unul singur, căci, dintre toate lucrurile actuale, este singurul important. (Importante, în chestiunea cehoslovacă sunt mai ales evenimentele viitoare, pe care firește nu le cunoaștem, dar despre care știm sigur că nu pot fi decît în sensul dreptății).

Acest fapt unic, pe care vrem să-l consemnăm de pe acuma în tabletele noastre, a fost formulat în chip sintetic de un francez, un om bătrîn și cu o considerabilă situație morală: d-l Henri Pichot, președintele Uniunii federale a foștilor combatanți din trecutul războiu:

„Pentru a evita războiul—scrie d-l Pichot—Cehoslovacia a acceptat condițiuni asupra cărora ea n'a fost nici măcar consultată.

„Dar ce putea ea să facă?"—am auzit pe unii spunînd.

„Ce putea să facă? Foarte simplu. Războiu. Il dorea din toată inima. Era pregătită la aceasta, pentru a-și apăra un pămînt care este al ei de 1.200 de ani. Dacă acest războiu totuși nu l-a făcut, a fost numai și numai pentrucă știa că el va atrage într'însul și pe alții".

Este desigur discutabil dacă procedînd astfel a făcut bine sau rău. Ce însă nu-i discutabil este valoarea morală intrinsecă a acestei penibile și eroice abstențiuni.

† DEMOSTENE RUSSO

In ziua de 5 Octomvrie a încetat din viață profesorul Demostene Russo dela Facultatea de litere din București. S'a născut în Grecia la 1869. După excelentele studii în Germania, a venit în Romînia, unde a fost un timp traducător la Ministerul de Externe. Devenind cetățean romîn, a fost numit profesor de bizantinologie la Facultatea de litere, unde a predat pînă anul acesta, cînd a fost scos la pensie ca urmare a legii de deblocare.

Foarte puțin cunoscut de marele public (de altfel publicațiile lui științifice au fost destul de puține), Russo s'a bucurat de un extraordinar prestigiu în lumea universitară. Cunoștințele lui multilaterale dar aprofundate, metoda de lucru extrem de riguroasă și temperamentul lui afabil făcea să fie vizitat nu numai de elevii și foștii săi elevi, ci și de mulți dintre colegi din București și din alte orașe universitare, totdeauna siguri că vor găsi la el explicații, sfaturi, informații în legătură cu problemele pe care le urmăreau. Multe publicații care fac astăzi fala autorilor lor au fost concepute, lucrate sau măcar parțial ameliorate după sfaturile lui Demostene Russo.

Moartea l-a surprins pe cînd lucra la opera sa capitală, care ar fi adus neprețuite servicii științei romînești: *Elenismul în Romînia*. După cîte sîntem informați, această lucrare va putea fi publicată, cel puțin parțial, grație hîrtiilor rămase dela regretatul autor. Dar pierderea lui va fi amar simțită de toți oamenii de știință care veneau în contact cu el.

NICANOR & Co.

RECENZII

VINTILĂ V. PARASCHIVESCU: Cascadele luminii: Edit. Casei Școalelor, București, 1938.

In prima lor ediție, „Cascadele luminii" s'au bucurat de distingerea cu un premiu al Academiei romîne, ceea ce dovedește că în vremea lui 1923, poezia d-lui Vintilă V. Paraschivescu își găsea o corespondență în gustul oficialității noastre culturale. După cincisprezece ani, autorul pune în fața publicului cititor de poezie întreg corpul de poeme de altădată, într'un gest de temeritate pe care în deobște nu-l au nici cei mai încercați mînuitori ai poeziei.

Frumos cum l-a tipărit Casa Școalelor, volumul trezește deci cercetătorului literar un dublu interes: pentru poezia în sine a d-lui Vintilă V. Paraschivescu și pentru forța de rezistență a volumului.

Este sigur că dela ieșirea din războiu pînă în anul 1938, poezia romînească a cunoscut o evoluție și în material și în expresie. Trecînd pragul unor curente în care poemul era supus celor mai violente înnoiri, celor mai îndrăznețe experiențe, poeții s'au întors în cele din urmă la marele fluviu părăsit, la tradiția comodă și sigură, în care n'au putut strecura decît puțin praf și puțină culoare din zările parcurse de fiul risipitor.

„Cascadele luminii" apar întîi tocmai în vremea cînd ieșirea din masca tradiției era mai tumultoasă, cînd poeții întocmeau frății de o jumătate de oră, scoteau o revistă de poeme-pistol cu „manifest" spre a se destrăma în ultima clipă. Nimic din aceste trecătoare toane n'a străbătut pînă în „Cascadele luminii".

Tot ceea ce ar putea fi semne de modernism în poezia d-lui Vintilă V. Paraschivescu, ceea ce s'ar putea spune că rupe carapacea simțului poetic mediu, sunt libertățile de vocabular și de tehnică poetică intrate azi în uz. S'a dovedit astfel că într'o vreme destul de turbure pentru orientarea poeziei, poetul a posedat simțul justei măsuri, al echilibrului între valorile curente și noile valori poetice. Se dovedesc astfel a fi reale și durabile atît rezistența volumului scos a doua oară în librării, cît și vîna poetică din care a luat naștere.

Autorul acordă cea mai mare favoare temei metafizice, care dă un conținut dens celor mai bune poeme. Spre exemplificare ar trebui citată aici marea și turburătoarea poemă, intitulată „Vraja valurilor". Poetul simplifică natura la cîteva elemente esențiale pentru atmosfera poeziei: marea în veșnică mișcare, un paraclis pe țărm, bunăoară, sunt singurele înfățișeri ale naturii în „Vraja valurilor", în care poetul pune față în față două concepții de viață, două limanuri spre care în general se îndreaptă tot sbuciumul umanității: ieșirea spre spiritual, spre purificarea prin credință pe de o parte și ieșirea spre cotidian, spre darurile pămîntului, de altă parte.

Pe stîncile care mărginesc marea vagabondează omul, între chemarea sirenelor, a iubirii, a mării adînci și inconștiente. Omul se găsește între două lumi: a isbăvirii și a uitării.

Pustnicul îi arată liniștea pe care o dă credința:

Streine,
Lîngă mine găsi-vei mîngîierea...
Privește paraclisul acesta ce de veacuri,
Cu poarta-i primitoare, aicea stă deschis
In suflete să toarne credința-alinătoare
Și străluciri de vis.

Omul simte întreagă binefacerea credinței și e gata s'o îmbrățișeze într'un elan spre mîntuire, spre pacea eternă a cunoștinței.

...o, fermecată noapte,
De-acum îmi voiu supune acestui loc viața,
Avînd aicea pacea... și dincolo vîltoarea
Năprasnicelor valuri, luptîndu-se cu zarea...
Nimic nu mă mai cheamă—nici cîntul—nici iubirea,
In paraclisu-acesta găsit-am fericirea...

Dar corul zînelor iese din mare și-l îmbie:

Aruncă din juru-ți acest întuneric
Și vino!
Te chiamă adîncul feeric.
Acolo a mării și-a noastră stăpînă
Te-așteaptă'n lumină albastră de spumă...

Omul e acum la răscruce și trebue să ia o hotărîre, trebue să se dea definitiv. Simțind neputința uriașă a omului, poetul desleagă lucrurile așa cum era firesc: omul renunță la viața grea de condiții și consecințe a spiritului și se dăruiește mării tumultoase, vieții plină de sbucium.

Omul din „Vraja valurilor" e așezat la aceeași răscruce la care întîlnim pe Cătălina lui Eminescu, pe Nastratin Hogea al lui Ion Barbu, pe ciobanul din „Cantilena" lui Dan Bota, la răscrucea dintre spirit și materie.

„Vraja valurilor" e caracteristică pentru întregul lot de poezii cu temă metafizică și domină prin adîncime și universalism tot domeniul inspirației d-lui Vintilă V. Paraschivescu. Poate că singurul neajuns al poeziei ar fi expresia, prea directă, prea elementară pentru conținutul, pe care-l înfășoară.

In compunerile de mai mică intensitate, poetul este elegiac, așa cum este firesc pentru inspirația sa dominată de metafizică. Iată o poezie cum este „Cîntecul acului", în care cititorul va găsi contraste de natură meditativă: acul coase deopotrivă rochia de mireasă și rochia de înmormîntare. Sau, să cerceteze cititorul, ciclul intitulat „Imnul muncii", transfigurat de ideea mare a progresului, a viitorului:

Vibrînd în adîncime,
In fiecare clipă munca,
Slăvește viitorul!

„Visul poetului" readuce unele elemente din „Vraja valurilor", făcîndu-ne uneori să gîndim și la faimoasa „Noapte de Decemvrie" a

lui Alexandru Macedonski. Poetul descoperă portul măreț în care se adăpostesc idealurile, ruinate în cele din urmă de o furtună, de viață.

Cu ochii zadarnic cătînd frumusețea,
Zdrobit, fără voce, el cade pe țărmul de piatră
Și plînge...

Frumoasă și caldă plimbare pentru cititor această a doua ediție din „Cascadele luminii" prilejuește cercetătorului literar să verifice un talent real plantat pe un autentic teren poetic.

A. T.

CONST. D. IONESCU. *Prin munții Mehedințului.* Editura Ramuri, Craiova.

Un colț de lume văzut cu ochiul înțelegător și simțirea evoluată a unui cărturar citadin, care își îngădue o evadare într'un ținut de care se simte legat printr'o caldă comuniune de suflet.

D-l Const. D. Ionescu a cutreerat munții Mehedințului cu evlavie și tresărire de gînd. Descrierea ce ne-o dă în această carte nu e neutră, monotonă, convențională, ci pătrunsă de o undă de simțire care vibrează cu toate aspectele peizajului, cu trecutul, cu oamenii, cu lucrările. Autorul nu e un călător care străbate un ținut necunoscut, atent la fiecare priveliște și cu sufletul disponibil pentru orice înfățișare a imediatului, ci un om care comunică direct cu lumea pe care ne-o evocă.

„Prin munții Mehedințului", nu a numai o călăuză, deși cartea, prin precizia detaliilor și descrierea credincioasă a ținuturilor, ar putea alcătui un ghid pentru ascensionistul care ar vrea să cunoască acești munți. Este în același timp un act de dăruire, de dragoste.

I. B.

I. BRUCAR. *Despre neant. Societatea Romînă de filozofie,* București, 1938.

Originea acestui studiu trebuește căutată deopotrivă în cercetările autorului asupra problemei neantului așa cum s'a prezentat în gîndirea lui Rickert și Heidegger și publicate anterior în „Filozofi și sisteme", ca și în discuția pe care d-l Brucăr a întreprins-o cu prilejul apariției studiului d-lui I. Petrovici asupra neantului, și care a apărut în „Revista de filozofie" Nr. 2 din 1933. Dar problema schițată în liniile ei mari în acest articol capătă adîncire și dimensiuni în prezenta lucrare, în care autorul expune un punct de vedere personal.

Metoda întrebuințată de d-l I. Brucăr e o metodă pur fenomenologică. Propunîndu-și să descrie realitatea transcendentă a neantului, autorul va tinde către esența ideii prin „reducerea" succesivă a tuturor concretizărilor și simbolurilor cu care această idee s'a înfățișat pînă în prezent în diferite mituri și filozofii. Ca atare, studiul d-lui Brucăr apare ca o trecere în revistă și ca o analiză a tuturor aspectelor problemei, ceea ce presupune de altminteri, după cum remarcă și autorul, o discuție a principalelor probleme ale filozofiei. Autorul stărue rînd pe rînd asupra descrierii psihologice a neantului, asupra planului metafizic, logic și epistemologic. Capitolul ultim e consacrat ontologiei neantului. Autorul ajunge la esența ideii de neant privind

„lucrurile sub atributul eternității, opus formei timpului". El nu tinde către o rezolvare a problemei: „Așa fiind, n'am înțeles să rezolv practic nimic. Desinteresată și situată deasupra realităților contingente, și înlăturind orice contingență din propriul ei cuprins, am căutat să văd esența cea mai adîncă a cele mai adînci, mai abstracte și mai întunecate idei. Dar atît de abstractă și întunecată, încît, dacă am părăsi planurile în care am descris-o pînă acum, ea încă se poate confunda la urmă, în esența ei, cu un alt irațional decît cel descoperit. Se poate confunda cu iraționalul *neființei*. In această viziune ultimă, esența neantului este de a nu fi, de a nu exista. Neantul este nimicul absolut". (Pag. 152).

Studiul are o temeinică documentare, așa cum ne-au deprins cercetările minuțioase și hrănite cu o informație întinsă ale d-lui Brucăr. Cartea este destinată mai mult specialiștilor. Expunerea autorului e pe alocuri așa de abstractă și de aridă, încît ea poate fi cu anevoință urmărită de cititorul obișnuit, chiar avînd o orientare generală în gîndirea filozofică.

I. B.

C. LOGHIN: Antologia scrisului bucovinean pînă la Unire. Cernăuți. Editura Mitropolitul Silvestru, 1938, în 8°, vol. I, Poezia, VII+224 p.; vol. II, Proza, 280 p.

Pe d-l C. Loghin îl cunoaștem din cîteva cărticele în care își propunea să dea scurte priviri asupra istoriei literaturii noastre. Cărticica d-sale, *Istoria literaturii romîne*, într'un format comod, de buzunar, închide cunoștințele autorului, sărace, dar destul de limpezi, suficiente oricărui licean. In general, *précis*-urile de acest fel sunt mult utilizate în lumea școlărească.

Seriozitatea științifică a d-lui C. Loghin se înfățișează modestă și prea discretă în paginile opusculelor care dau impresia de pripă, de facilitate, de puținătate.

*
* *

De *Antologia scrisului bucovinean pînă la Unire* suntem îndreptățiți să spunem ce am avut de spus și despre celelalte lucrări ale d-lui C. Loghin.

Cuvîntul editurii, semnat de d-l Grigore Nandriș, mărturisește: „Nu ne-a călăuzit intenția de a desgropa opere de artă, ci gîndul pios de a recunoaște strădaniile înaintașilor de a contribui la înfățișarea adevărată a unei epoci..." (p. V). De aceea, în Antologia scrisului bucovinean e cuprins întregul grup al „cultivatorilor de formă", cei care „pregătesc calea celui care va să vie". (p. VI). E vorba de Eminescu, geniul care „va fi peste multe veacuri *steaua populară* (?!) a poeziei romînești". (p. VII). Și cei cu o chemare adîncă și cei stîngaci la scris, au avut un rol netăgăduit, în Bucovina de pînă la Unire: întîiu, de a cultiva graiul romînesc, în luptă cu graiurile străine; al doilea, de a fi „hrană sufletească și armă de apărare generațiilor dinainte de războiul întregirii naționale". (p. VII).

*
* *

Antologia e concepută pe acest plan:
— Notița biografică a scriitorului.

— Lista lucrărilor scriitorului, publicate în volum sau în reviste și ziare, ori rămase în manuscrise, repartizate pe specialitate.
— Referințe (studii în cărți sau articole în ziare) asupra operei scriitorului.
— Partea antologică (fragmente de proză, fragmente de studii folklorice, esseuri filosofice, poezii).

Autorul Antologiei a ținut să intre aci absolut toți bucovinenii, scriitori de diverse ramuri: poeți, prozatori, gînditori, folkloriști, gazetari.

Alături de nume cunoscute, ca al unui D. Petrino, C. Morariu, G. Rotică, Voevidca, I. G. Sbiera, S. Fl. Marian, I. I. Nistor, Em. Grigorovitza, nume mai puțin cunoscute: Bumbac, C. Verdi, Berariu, Bocancea, Dracea, Forgaci, Lascăr Luția.

Poate pentru inserarea acestor nume necunoscute ori uitate, lucrarea prezentă își are rațiunea de a fi. Ii imputăm însă d-lui C. Loghin, pentru lucrarea de acum și tuturor lucrărilor d-sale: ușurința cu care închiagă o carte, lipsa de discernămînt.

In lucrarea de acum, înseilează biografia scriitorului inexpresiv, fără să prindă ceva caracteristic, semnificativ.

Textele *alese*, par luate la întîmplare, dovedind lipsa de gust literar a alcătuitorului.

*
* *

Desigur, vraful cărțuliilor d-lui C. Loghin va crește amenințător, fără ca d-sa să știe că posteritatea, mai mult decît noi acum, verifică strașnic tot ce i se dă să moștenească.

ȘTEFAN POPESCU

LOUIS HAUTECOEUR: De l'Architecture. 4°, 234 p. și 58 figuri în text. Paris, Marmé.

Arhitectura, „mama tuturor artelor", este în deobște cea mai vitreg tratată de istorici. Este domeniul în care nimeni nu se poate aventura decît cu mare prudență. Trebuesc cunoștințe științifice și tehnice numeroase, înainte de a întreprinde un studiu, care să nu se mărginească numai la aprecieri, mai mult sau mai puțin „strălucite", de ordin estetic. Dacă, de pildă, pentru a judeca un tablou, nu e indispensabil să cunoști fazele prin care a trecut, pînă a devenit obiectul delectabil pe care îl ai sub ochi, spre a-ți da seama de o construcție este util să cunoști legile la care s'a supus arhitectul, valoarea și calitatea materialului, condițiile ce i-au fost impuse. Iar aceasta nu e la îndemîna oricui. De aceea, poate, studiile bune asupra arhitecturii sunt atît de rare. Intreprinse de un om de meserie, ele se pierd în detalii și constatări practice; iscălite de un istoric de artă sau de un estetician, ele ne dau adesea impresia unor disertații, reușite sau nu, filosofico-literare.

Hautecoeur, conservatorul muzeului de artă modernă al Luxemburgului, din Paris, este în același timp și directorul revistei l'Architecture și profesor de istoria arhitecturii la Școala de Arte Frumoase și la Școala Luvrului. Nu de mult, împreună cu Gaston Wiet, d-sa a publicat un important studiu asupra Moscheelor din Cairo. Nimeni n'ar fi fost deci mai calificat decît dînsul să ne vorbească „despre Arhitectură", ca un tot. Cunoștințele sale sunt cele mai vaste, iar lectura sa, în acest domeniu, enormă. A vizitat Europa și Africa și a cercetat tot ce se poate vedea, la fața locului, dela templele Egiptu-

lui, pînă la „blocurile" moderne, din București, și de aiurea. Spre deosebire de alți autori, d-sa nu s'a oprit la o singură perioadă sau la producția unui singur popor, fie el oricît de însemnat pentru evoluția artei, cum ar fi Egiptenii, Perșii, Grecii, Italienii sau Francezii: a călătorit și s'a informat pretutindeni și, la observațiile asupra materiei oarecum clasică, pe care se bazează în genere astfel de publicații, a adăugat noțiuni sigure, asupra admirabilei arte orientale, de mulți cercetători încă nu destul de prețuită.

Astăzi însă am ajuns să ne dăm seama, mai ales în ce privește Evul Mediu, în care arhitectura domină și determină celelalte manifestări artistice, despre rolul pe care Iranul și Mesopotamia, Armenia și Arabii l'au jucat în desvoltarea mai întîiu a artelor Bizanțului, apoi în cea a artei occidentale. Putem astfel ușor înțelege de ce folos îi va fi fost autorului contactul cu formule plastice produse de Orient și cu atitudinea popoarelor din aceste regiuni față de problemele esențiale, impuse de fiecare gen artistic.

Lucrarea cuprinde o introducere, patru capitole și o scurtă concluzie. Capitolele sunt consacrate: condițiilor materiale ale arhitecturii (climat, sol, material); condițiilor sociale și economice (programul impus arhitectului de viața socială din regiunea unde construește, crizele economice și arhitectura, mîna de lucru și arhitectura, prețurile (valoarea monedei) și arhitectura); vocabularului arhitecturei; formele, (nașterea formelor, imigrația formelor, îmbătrînirea și moartea formelor, supraviețuirea formelor, spiritul și formele); condițiilor artistice ale arhitecturii (planul, edificiul în spațiu, elevația, raporturile părților, decorația).

In introducere se trec în revistă concepțiile exprimate în fiecare mare perioadă a acestei arte de filosofii esteticieni sau de arhitecți. Variate, aproape contradictorii, aceste concepții răspund unor nevoi adinci ale temperamentului și spiritului fiecărui popor. Rezumîndu-le, le-am putea reduce, în fond, la două puncte de vedere: cel al raționaliștilor, pentru care calitatea esențială a unei construcții este aptitudinea ei de a răspunde unor nevoi de ordin intelectual și de a satisface „rațiunea"; cel al sensualiștilor, care își închipue emoția estetică ca o afacere de modă și de educație, în legătură exclusivă cu simțurile. „Pentru unii frumusețea este în obiect, pentru ceilalți ea este în subiect". (p. 17). Pentru aceștia din urmă fundamentul arhitecturii este înțeles ca ceva de ordin psihic, poate chiar de ordin fiziologic, simetria organelor noastre esențiale, faptul că avem doi ochi și că ei sunt într'un anumit fel construiți, jucînd un rol precumpănitor în formarea plăcerii estetice. Tot printre sensualiști, o a treia categorie considera că arhitectura bună răspunde unei nevoi sociale și apare „ca un efect subiectiv al conștiinței sociale".

Dar, evident, nici una din aceste teorii nu ne poate mulțumi pe deplin. Arhitectura este supusă, cu adevărat, multor exigențe de ordin rațional sau sensorial. O lucrare de artă, demnă de acest nume, nu va fi însă realizată decît de acel creator care ținînd seamă de aceste exigențe, le domină și este în stare să armonizeze „datele impuse, cu ideile ieșite din imaginația sa" (p. 28). Cu această afirmație poziția autorului se lămurește. Vom ști, în restul lucrării, la ce ne putem aștepta.

In capitolele ce urmează sunt analizate tocmai legile, de care trebue să țină seamă arhitectul constructor. Intr'o formă plăcută, cu toată dificultatea subiectului, ni se face o expunere clară, în care se ține oarecum seamă de obiecțiile posibile și se răspunde de mai înainte, cu succes. Ici și colo apar observații ingenioase, ieșite dintr'o lungă familiarizare a autorului cu arta, sub toate formele ei, și din cunoașterea precisă a tuturor inovațiilor, pe care le-a suferit arhitectura în ultimul timp. „Arhitectura modernă", grație descoperirilor tehnice, se liberează puțin cîte puțin de servituțile impuse de natură. (p. 43). Nu mai puțin luminoasă e constatarea, bazată pe cunoașterea felului de muncă în Evul Mediu și pe rolul social al breslelor, condiții care explică superioritatea clădirilor de atunci față de, mai ales, cele de azi. „Fiecare parte a clădirii reflectă gîndul șefului construcției, dar, în același timp, personalitatea lucrătorului. In mulluri, în profiluri se pot nota diferențe de accent, care dau viață edificiilor Evului Mediu". (p. 96). Apoi, mai departe, venind la epoca noastră: „Omul, al cărui lucru este oarecum anonim, nu mai are gust pentru ceva bine executat". (p. 98). „Azi fiecare operație este săvîrșită de un lucrător specializat. El nu mai are interes pentru întreg și execută aproape mecanic partea sa". (p. 100).

Am fost plăcut surprins să văd că, în acest capitol, unul din exemplele aduse în sprijinul afirmațiilor autorului a fost luat dela noi: „In anume orașe, care, s'au mărit prea repede, la București de pildă, se văd ridicîndu-se, alături de vechi case patriciene, enorme imobile. Asistăm la transformarea unui fermecător oraș provincial în capitala unui mare regat". (p. 108).

Constatări interesante de acest fel întîlnim la tot pasul. De aceea poate capitolul al II-lea se citește cu atita interes. El este rezumat de autorul însuși în fraza următoare: „Arhitectul trebue să răspundă programului pe care i-l fixează felul vieții, obiceiurile, ocupațiile, averea clientului său; el trebue să se preocupe de prețul mînei de lucru, al materialului, al terenului, al monedei, și să nu piardă din vedere impozitele; trebue să se gîndească la cheltuielile de exploatare, la consecințele regulamentelor administrative sau ale legilor sociale. Edificiul este mai întîiu rezultanta tuturor acestor condiții". (p. 116).

Cu al treilea capitol părăsim terenul constatărilor de ordin concret pentru a intra în cel al discuțiilor de ordin estetic. Se începe cu o enunțare a formelor de care se servește arhitectura, pentru a se ajunge la următoarea constatare: „Numărul formelor elementare, zid, stîlp, coloană, boltă, tavan, etc., este limitat. Combinațiile acestora sunt însă nelimitate. Aceste forme influențează unele asupra altora, traduc mentalitatea unei epoce, devin simbolul unei idei, emigrează dela o țară la alta, își schimbă funcția, sensul, aspectul și sfîrșesc prin a se uza, prin a dispare: formele trăesc". (p. 130). Teoria faimoasă a lui Focillon din la Vie des Formes, își găsește astfel în arhitectură o amplă aplicare. Evoluția unui stil, modificările ce suferă, cauzele ce produc aceste modificări, sunt analizate în chipul cel mai amănunțit și sub toate aspectele.

Al patrulea capitol, pregătit prin ceea ce a precedat, tratează despre condițiile artistice ce trebuesc îndeplinite, pentru ca o zidire să fie o „operă de artă". Ea este urmărită din momentul în care ne apare ca un plan, adică ca o proecție orizontală, pe teren, pînă în momentul cînd i se adaugă ultimele ornamente. Multe din ideile exprimate aici își pot găsi aplicare și în alte domenii decît în cel al arhitecturii. Așa, de pildă, cele spuse cu privire la simetrie, la ritm, la scara proporțiilor, la corecțiile optice necesare spre a vedea un obiect fără deformațiile inerente ochiului nostru, la perspectivă, etc.

Toate aceste desvoltări conduc în mod logic la concluzia: „Arhitectura, care dintre toate artele este cea mai supusă condițiilor materiale, economice sau sociale, este și aceea care, grație proporțiilor matematice și formelor geometrice, exprimă speculațiile cele mai abstracte ale gîndirii umane". (p. 212).

G. OPRESCU

JAN SAFAREWICZ. Tendencje rozwojowe jezyka lacinskiego. Kraków 1937.

O interesantă încercare de a lămuri tendinţele evoluţiei limbii latine a făcut d-l Jan Safarewicz, profesor la Universitatea Jagelloniană din Cracovia, în lecţia de deschidere a cursului său din 1937/938, tipărită în revista Eos, vol. XXXVIII din 1937, pag. 325—339, şi în extras.

Ideile d-lui Safarewicz fiind foarte interesante, iar pe de altă parte inaccesibile specialiştilor romîni — sunt expuse în limba polonă — cred interesant să schiţez un rezumat al lor.

Nota originală a acestui studiu este că autorul nu ia în consideraţie exclusiv limba latină cum ne e cunoscută în epoca clasică şi pre-romanică, ci cuprinde cu vederea, şi stadiul pre-clasic al latinei, atît de departe în urmă, cît permite studiul comparat al limbilor indo-europene, cît şi limba italiană, socotită ca o continuare neîntreruptă a limbii latine. Sunt căutate deci tendinţele de evoluţie care se pot urmări de cînd cunoaştem limba italică comună şi pînă astăzi. Această viziune dă preţ rezultatelor cercetării.

Dar ce se înţelege prin tendinţe? „Definesc prin termenul *tendinţă* o anumită împletire de obişnuinţe, concernînd fonetica, morfologia şi sintaxa unei limbi date, răspîndite în comunitatea care se serveşte de acea limbă" (pag. 327). Tendinţele sunt strîns legate de soarta comunităţii care vorbeşte limba respectivă; ele se sting atunci cînd se schimbă comunitatea. De ex., tendinţele proprii limbii latine au încetat să existe atunci cînd această limbă a început să fie vorbită de Gali, Daci, etc., căci aceste popoare au introdus alte tendinţe, proprii limbii pe care o vorbiseră înainte.

In consecinţă, înainte de a trece la descrierea tendinţelor limbii latine, d-l Safarewicz socoate necesar să urmărească soarta comunităţii care a vorbit-o.

Primul moment considerat este năvălirea indo-europenilor în peninsula Apenină. Se subliniază că la acea dată năvălitorii aceştia vorbeau o limbă sensibil unitară, şi probabil apropiată mult de forma în care a existat indo-eur. comună. Dar în peninsulă au găsit populaţii vorbind limbi de alte familii, care vor fi avut însemnată influenţă asupra limbii noilor veniţi. Acum, aşa dar, îşi fac apariţia, ca rezultat al influenţei limbilor găsite în peninsulă, tendinţele caracteristice care au dus la deosebirea grupului italic de celelalte grupuri indo-europene.

Al doilea moment este desvoltarea limbii latine pe teritoriul din Latium şi răspîndirea ei în toată Italia. S'ar putea crede că acum, limba latină începînd să fie vorbită de popoare străine, tendinţele ei caracteristice vor pieri înlocuite cu altele. Dar lucrurile nu se întîmplă aşa, căci aceste popoare în majoritate vorbeau limbile oscă şi umbriană, ramuri ale aceleiaşi grupe italice, şi tendinţele care caracterizau aceste limbi erau foarte apropiate de acelea ale limbii latine. Aşa dar, se păstrează continuitatea.

Al treilea moment este răspîndirea limbii latine dincolo de peninsulă. Continuitatea tradiţiei se rupe acum, căci pretutindeni limba latină a înlocuit alte limbi, ale căror tendinţe caracteristice însă au continuat să acţioneze şi astfel au transformat limba latină, dîndu-i alt aspect în pen. Iberică, în Galia, în Dacia. Altfel se întîmplă totuşi în Italia. Aici continuitatea se păstrează neîntrerupt şi aceleaşi tendinţe evolutive conduc limba latină, fiindcă elementele streine, pătrunse în peninsulă, au fost asimilate de tradiţia romană şi n'au exercitat vreo influenţă deosebită. In italiană aşa dar aceleaşi tendinţe care au apărut din perioada italică comună.

Trecînd la enumerarea tendinţelor de evoluţie ale limbii latine, autorul, după ce spune cîteva cuvinte despre rolul substratului care a făcut ca limba latină să transforme sonantele indo-eur. *m, n, l, r*, în consoane, aspiratele *bh, dh, gh, guh* în spirantele *f, p, x, xu* să transforme complet sistemul flexiunii, etc., împarte tendinţele caracteristice în două grupe: tendinţe comune latinei, oscei şi umbrienei şi tendinţele care le deosebesc.

Printre cele dintîi se numără scoaterea în relief a *limitei cuvîntului*, a *limitei silabei* şi *rotacismul*.

Prin scoaterea în relief a limitei cuvîntului se înţelege independenţa vocabulei şi faptul că atît silaba finală, cît şi cea iniţială joacă un rol deosebit. In amîndouă, sunetele au un tratament diferit de sunetele din silabele interioare. De ex. în silaba iniţială, vocalele scurte nu sunt supuse sincopei sau modificării timbrului, şi aceasta atît în latină, cît şi în oscă şi umbriană, faţă de grec. *δεξιτερός* stau lat. *dexter*, osc *destrst*, umbr. *destram-e*. Tot aşa *s* care e supus la diferite tratamente în interior şi în finală, în poziţie iniţială rămîne neschimbat.

Prin scoaterea în relief a limitei silabei se înţelege independenţa silabei, lucru care se demonstrază prin următoarele fapte:

1. Limba latină face mare deosebire între silabe închise şi deschise, ceea ce se vede în tratamentul lor în limbile romanice.

2. Grupele consonantice, care se distribue în două silabe deosebite, au tendinţa să păstreze fiecare caracteristica fonetică proprie neschimbată. Un fapt demonstrativ este sonorizarea secundară a consoanelor în cuvinte ca *actus*; grupul etimologic *gt*, asurzit încă din perioada indo-eur. în *ct*, a devenit într'o perioadă veche iarăşi *gt*, de unde a derivat ulterior *actus*.

3. Geminatele sunt păstrate neschimbate pînă în ziua de azi (în italiană).

4. In latină e frecventă, iar în oscă generală anaptyxa, adică desvoltarea unei vocale în interiorul unui grup consonantic.

Aceste patru fenomene dovedesc că limita silabei era puternic simţită de cei care vorbeau limba latină, aşa de puternic, încît grupele consonantice nu erau înţelese ca ceva unitar, şi deci supuse asimilării sau reducerii, ci ca ceva divizat, şi divizat tocmai în limita silabei.

Prin rotacism se înţelege trecerea lui *-s-* intervocalic sau urmat de *g* la *r*, precum şi trecerea lui *d* în anumite poziţiuni la *r*. Această tendinţă s'a manifestat pînă azi: în dial. napolitan un *-d-* intervocalic trece la *r*.

In ceea ce priveşte tendinţele care deosebesc osca şi umbriana între ele, precum şi latina de ele, şi pe care nu le vom enumera aici, ele permit a se trage o concluzie interesantă, şi anume: substratul pre-italic în pen. Apenină nu era unitar. Peninsula se împarte în două regiuni: nordică cu l. umbriană şi sudică cu l. oscă. In fiecare îşi fac loc unele tendinţe de evoluţie deosebite. Intre ele se află l. latină, care are unele trăsături în comun cu o regiune sau cu alta. Că aceste deosebiri se datoresc substratului, atestă şi diferenţa de tip antropologic într'o regiune şi în cealaltă.

Studiul d-lui Safarewicz este prima încercare de a urmări tendinţele de evoluţie ale l. latine, din momentul cînd indo-europenii de ramură italică s'au aşezat în pen. Apenină şi pînă astăzi.

Interesantele concluzii pe care le prezintă, pot servi drept directive pentru studii amănunţite în acest domeniu.

Prin ele d-l Safarewicz se arată un demn succesor la catedra marelui savant Rozwadowski, care a adus multe idei şi principii

noi în lingvistică. Odată mai mult se dovedește că lingviștii poloni, care au început să fie cunoscuți și la noi, cu ocazia vizitelor d-lor Kurylowicz, Lehr-Splawinski și Malecki, fac cinste științei limbii. Ei au stăruit nu numai în studiul limbii lor proprii, ci au adus contribuții importante la lingvistica generală, comparată și, cum vedem, latină.

C. RACOVIȚĂ

ȘTEFAN ZWEIG: „Magellan" (Ed. Cugetarea, 1938, trad. de E. Relgis).

De cînd a fost abordat genul biografiilor romanțate, am fost obișnuiți să ni se prezinte lucrări cu totul neștiințifice, speculînd asupra sentimentalului și a senzaționalului, care reconstituiau mai curînd eroi de melodrame decît creatori.

De sigur că și autorul nostru Ștefan Zweig a contribuit în bună parte la degradarea acestui gen, transformînd biografia în povestire, care nu se sprijinea pe istorie decît în mod accidental și în care lipsa unei cercetări critice apărea dela primele pagini.

Cu atît mai mare ne-a fost surpriza cînd, cetind ultima sa biografie intitulată „Magellan" nu am regăsit nici pe pledantul obositor din „Marie Antoinette", nici pe retorul din „Erasmus".

Multe fapte au concurat la sobrietatea acestei lucrări: poate și îndelungatul exil a dat autorului o viziune mai clară a istoriei; poate indigența izvoarelor l-au silit să fie mai simplu, poate măreția faptei eroului său a temperat elanul de a transforma o faptă atît de elocventă într'o cascadă de tirade.

Intr'adevăr, deși pare paradoxală la prima vedere, originea sobrietății autorului ne pare a fi în primul rînd rezultatul puținelor documente demne de încredere, rămase dela faimoasa expediție din 20 Septemvrie 1519. Au rămas destul de puține hîrtii importante: testamentul lui Magellan, jurnalul de bord al lui Pigaffeta, procesul rebeliunii unor căpitani ai expediției și altele cîteva. Este evident că romancierul nu a mai fost asaltat și dezorientat de un număr prea mare de izvoare și că el a putut să construiască personajul său în linii clare și simple.

Ștefan Zweig are meritul incontestabil de a fi știut să arate fără inutile artificii măreția unică a eroului său și intr'adevăr, după lectura cărții lui, cititorul are neta impresie, rezultată din strălucirea faptelor, că a avut în față pe unul dintre cei mai de seamă călători ai lumii. Mai mult, cetitorul vede că Magellan nu a fost îndeajuns de prețuit, deoarece multe amănunte tehnice ale expediției lui sunt de obicei trecute cu vederea.

Drumul lui Magellan a fost plin de obstacole ce nu au putut fi învinse decît de o voință, de o fermitate rară și de o încredere ce ține în mod manifest de spiritul umanist al Renașterii.

Autorul biografiei arată antecedentele expediției Magellan care, deși marinar încercat, nu a primit sprijinul regelui Portugaliei pentru o expediție spre unele insule bogate, așezate pe coasta răsăriteană a Asiei. De aceea, el trebue să ofere serviciile sale regelui Spaniei. El nu poate părăsi gîndul care îi domină vieața, și de aceea, el, bun catolic și monarhist, trebue să trădeze pe regele său, servind unui rival, dar conștient că fapta lui nu poate să eșueze și nici să piardă din strălucire din cauza unei rivalități de moment între două popoare.

Flota compusă din cinci corăbii a fost realizată cu greu, cu lupte uriașe împotriva neîncrederii și împotriva intrigilor din jurul Curții.

Dar, din ziua plecării se arată fermitatea extraordinară a acestui corăbier. Căci se uită de obiceí că Magellan plecase la drum, deși bine echipat, după indicații greșite. El căuta o strîmtoare între Oceanul Atlantic și cel Pacific (încă necunoscut pe atunci) și dăduse crezare unor date imprecise, care apoi s'au dovedit a fi false.

Cu artă și discreție suficientă știe să arate Ștefan Zweig situația unui corăbier îndrăzneț, care după ce a echipat cu greu cîteva corăbii și a plecat în mijlocul neîncrederii generale,—este rătăcitor spre sudul coastelor americane și silit sau să recunoască eroarea, făcînd cale întoarsă, sau să încerce imposibilul.

Și într'adevăr, după ce a învins rezistența echipajului său obosit, după ce a văzut o corabie dezertînd și una scufundîndu-se, descoperă trecătoarea care îi poartă și azi numele, și apoi, merge luni de zile, îndurînd lipsuri nenumărate pe Oceanul numit de expediția lui Pacific, liniștit, atît de liniștit încît exasperase pe marinarii extenuați înainte de furtunile și ghețurile din Patagonia.

Magellan a debarcat în Filipine și a fost ucis de sălbateci, într'o luptă ciudată. Din cele cinci corăbii ale sale, doar una s'a reîntors în Spania, din cei 265 marinari plecați, doar 18 s'au întors în țara de unde porniseră.

Lupta împotriva incertitudinii geografice, a ofițerilor spanioli, din nobleță, rivalii simplului portughez, lipsa hranei, indisciplina unor oameni obosiți de trei ani de călătorie ce părea infinită, sunt descrise fără elocvență de prisos și cu respectul unor texte urmărite cu fidelitate.

Consecvent cu atitudinea sa mai clară, Ștefan Zweig privește cu destulă obiectivitate fenomenele de cucerire spaniolă și portugheză. El arată cauzele economice care au dus la marile expediţiuni în goana după mirodenii și aur și se face campionul umanitarismului lui Magellan, despre care afirmă că: acesta spre deosebire de ceilalți „conquistadori", nu a utilizat mijloace sîngeroase de cucerire a populațiilor indigene.

Psihologul Zweig a descoperit aci o temă care îi convenea. El știe să exprime cu căldură și sugestivitate caracterul oțelit cu care era înzestrat eroul său; știe să povestească dezolarea întinderilor de ghiață și neliniștea comunicată de marea ostilă și nesfîrșită și nevoia de a menține într'o disciplină severă un grup de oameni atrași doar de cucerirea bogățiilor, în cadrul unei aventuri care era în primul rînd spirituală pentru conducător.

Prin biografia sa, autorul a pus pe Magellan alături de Columb. De sigur că îndrăzneala lui Columb a fost mai mare; el a fost un navigator care n'a folosit nicio certitudine anterioară. Dar de sigur că Magellan a egalat prin răbdare, prin tenacitate, prin halucinantă încredere în posibilitatea de a găsi drumul mai scurt spre Indii.

Fapta corăbierului, ajuns din simplu matelot la conducerea unei adevărate flote, are în primul rînd o semnificare morală. Căci nici drumul găsit nu este mai scurt, nici strîmtoarea ce-i poartă numele nu a fost des utilizată, iar dela tăierea istmului Panama—ea nu mai este decît o noțiune geografică. Dar înconjurul lumii, realizat de flota lui Magellan, este unul din cele mai de seamă momente de cucerire a globului și de afirmare manifestă,—iar, biograful său a știut să redea acestea toate într'un mod care-i face cinste.

Menționăm de asemeni, calitatea traducerii d-lui E. Relgis, depășind cu mult nivelul obișnuit.

D. T.

ARTA ȘI TEHNICA GRAFICĂ. Buletinul Imprimeriilor Statului. **Caietul special 4—5. (Arta Romînească). Iunie-Septemvrie 1938. (193 p. cu numeroase ilustrații).**

Imprimeriile Statului sunt astăzi una din intreprinderile naționale cele mai importante și mai delicate de condus. Directorul lor, inginerul Alex. Bunescu, este un om tînăr, priceput, curajos, care nu se dă înapoi dela inițiativele cele mai îndrăznețe. Cartea de conținut artistic a ajuns sub direcția sa să rivalizeze ca prezentare cu ceea ce se produce, similar, în Apus. O știu din experiență proprie, de vreme ce tipăresc la Imprimeriile Statului cataloage de expoziții, afișe ilustrate, publicații cu numeroase planșe, toate admirate și prețuite și de străini competinți. Iar ceea ce se obține în acest domeniu, se obține de sigur și în altele. D-sa nu s'a mărginit însă la conducerea strictă, tehnică și administrativă; s'a simțit obligat, pe dreptate, să contribue la progresul studiilor artistice dela noi, să pună astfel la îndemîna tuturor, a celor din țară și a străinilor care ne poartă interes, o revistă periodică de informație și documentare artistică. Așa s'a născut Arta și Tehnica grafică.

D-l Bunescu dă directivele, bine înțeles. Sub conducerea d-sale era însă necesar să lucreze cineva în stare să-i înțeleagă și să-i realizeze planurile. S'a recurs la pictorul Henri Daniel, și cu greu s'ar fi putut face o mai nimerită alegere. Daniel unea o solidă cultură artistică și o cunoaștere a curentelor de azi, din arta occidentală și dela noi, cu un frumos talent de desenator, — adică tocmai de artist și de tehnician grafic, — cu o energie și o perseverență neobișnuite în lumea noastră. Cu tact și voe bună, fără să se lase descurajat de refuzuri, d-sa a strîns în jurul revistei un număr de colaboratori, a umblat prin familii, pe unde se ascundea cine știe ce pictură necunoscută de public, a făcut apel la colecționari, a cerut personalului tehnic al Monitorului să arate ce poate, l-a stimulat, a supravegheat tipărirea și reproducerea planșelor, în sfîrșit a obținut tot ce se putea cere, chiar de un gust exigent. Și astfel ne găsim astăzi în fața uneia din cele mai bune, mai bine executate și relativ mai ieftine publicații, ieșite din teascurile noastre.

Numărul din urmă al Artei și Tehnicei grafice este, în felul lui, un record tipografic și un tratat complet de artă romînească, sub toate aspectele ei, dela epoca preistorică, pînă în zilele noastre. Textul se compune din extracte luate din aprecieri ale streinilor și din articole scrise anume pentru această publicație, de specialiști dela noi. Incepe cu un fragment din articolul lui Focillon, scris acum doi ani pentru revista Illustration din Paris. Este de sigur cea mai inspirată bucată ce s'a publicat vreodată asupra însușirilor firești ale romînului, caldă și avîntată ca un imn, o adevărată piesă de antologie. Urmează apoi extracte din articole de N. Iorga, Octavian Goga, Andrieșescu, Sc. Lambrino, Victor Brătulescu, Tzigara-Samurcaș, Olga Greceanu, Șirato, G. Oprescu, Jacques Lassaigne, J. Alazard, Villeboeuf, T. Vianu. Nenumărate ilustrații, în negru și în culori, însoțesc textele. Dela primele obiecte ieșite din mîna locuitorilor acestor ținuturi, în epocele obscure ale preistoriei, pînă la producția cea mai modernă a compatrioților noștri, ne trec pe dinaintea ochilor, în bune reproduceri, cele mai caracteristice și mai sugestive opere [1]). Toate domeniile artei romînești pot fi astfel studiate, ceea ce a ieșit din mîna îndemînatecă a țăranului, ca și lucrările rafinate ale pictorilor și sculptorilor noștri cei mai iscusiți.

Nimic însă nu atinge, ca reproducere, perfecția cu care sunt executate cele mai multe din planșele colorate. Boabe de griu, revista d-lui Em. Bucuța, ne obișnuise cu ideea că și la noi se pot face reproduceri exacte în culori, capabile să stea alături de ceea ce se realiza în Apus. De data aceasta s'a mers și mai departe; iar Naturele Moarte ale lui Pallady, de pildă, Luchian sau Andreescu, peisagiile lui Ressu ori St. Popescu, figura de Tonitză, sunt desăvîrșit redate, cu toată precizia armoniei tonurilor, cu cele mai delicate detalii.

Recomandînd această publicație prețioasă cititorilor Vieței Romînești ași vrea, în același timp, să mulțumesc directorului Imprimeriilor pentru darul ce a făcut, editînd-o, celor ce vor să ne studieze arta.

G. OPRESCU

[1]) Cu privire la scoarțele reproduse mă îndoesc că cea considerată ca oltenească (p. 101), ar fi cu adevărat lucrată în această regiune. După toate probabilitățile ea este basarabeană. Compoziția, în scoarțele oltenești, este înțeleasă pe o axă de-a lungul covorului, adică exact contrar de cea ce vedem în ilustrația mai sus menționată, pe cînd în Basarabia, foarte adesea, compoziția este tocmai la dreapta și la stînga unei axe în direcția lățimei. Vasul cu flori, apoi, motivul central n'are caracter oltenesc, ca și bordura, de altfel. Coloritul este și el deosebit de cel al scoarțelor oltenești, iar aspectul firului, modul în care este efectuată țeserea, totul ne apropie de Basarabia sau de Bucovina, înrudite. Scoarța reprodusă în culori (p. 102), este probabil muntenească, dintr'o regiune de la stînga Oltului, influențată însă de stilul oltenesc. Iar cea muntenească (p. 105), dacă nu este curat macedoneană, mi se pare puternic influențată de cele cunoscute sub această denumire, atît ca desen cît și ca armonie de culori.

beznei şi care cîntă mereu ca să nu audă tăcerea dimprejur. Avea, îmi închipuiam, ochii acoperiţi totdeauna de pleoape, ca şi statuile şi coadele albite de frică, parcă erau de beteală împletită, lungi pînă la pămînt şi mîinile ei albe străvezii alunecau, în mintea mea, pe clapele lăptoase....

Imi vine în minte acum băcănia lui madam Abţibild (aşa îi spunea toată lumea). Era o mică, foarte mică dughiană, dar „marfa", cum spunea madam Abţibild, cu un fel de religiozitate, era totdeauna proaspătă. „Şi creioanele sunt proaspete, tot e proaspăt, cumpăr puţină marfă şi bună, ca să se vîndă repede, să iau alta — proaspătă".

Creioane, pachete de ciocolată, abţibilduri, rulouri de pistil, tabachere — care aveau pe capacul pictat cucoane numai în cămăşuţe, ciorapi şi jartiere, borcane cu acadele colorate şi — ceea ce mă încinta mai ales erau sacii umflaţi cu vopsea: cărămiziu dulce, albastru ameţitor, verde în care mi se îneca privirea. Mi-ar fi plăcut mai mult ca orice pe lume să vîr eu lopăţica în vopsea şi să servesc clienţii. Şi în sacul cu aur (aşa spuneam în gînd celui cu mălai) mi-ar fi plăcut să vîr lopata, şi în cel cu orez, dar nu atît de mult ca în sacii de vopsea. Lada cu cărbuni mă speria puţin; mai ales seara căutam s'o ocolesc, fiindcă-mi închipuiam că sunt mici draci care noaptea încep să umble prin prăvălie, scormonesc borcanele cu acadele şi se joacă în sacii de vopsea, ca vara copiii în nisip.

Odaia din fund în care trăia M-me Abţibild cu fata ei, am zărit-o o singură dată, prin uşa întredeschisă; şi n'am putut vedea mai mult decît un pat uriaş pe care se ridica o întreagă arhitectură de perne bine netezite sub o cuvertură cu ochiuri mari croşetate, prin care apărea alta de mătase lucioasă, ca o oglindă verde. Dar toată lumea ştia că M-me Abţibild are pian, şi o fată care ştia franceza şi pianul. Cînd vorbea despre fata ei, M-me Abţibild, nu-i spunea niciodată pe nume, ci deschizînd gura mare la fiecare silabă, rostea cu importanţă: Domnişoara Mea.

Oare camera aceea din care nu se putea ieşi în stradă altfel decît prin băcănie, nu avea un perete comun cu odaia mea, acel perete magic la care ascultam noaptea pînă ce-mi amorţeau picioarele cum se tîngue la pian, în închipuirea mea o fetiţă cu coade de argint... „Chiar dacă ai fi într'o închisoare ale cărei ziduri ar înăbuşi toate zgomotele lumii, nu ţi-ar rămîne oare închipuirea ta, această regală bogăţie, această comoară de amintiri"... Unde am citit asta... cred că în Rilke, scrisori către un tînăr poet...

Aşi vrea să adorm şi într'o clipă să mă trezesc să văd soarele în odaie şi o flaşnetă să cînte în faţa ferestrei, în aleie, aici. Şi telefonul să sune şi cineva să întrebe de mine...

Dacă nu rămîneam o noapte la Viena. Dacă nu ieşeam în aceeaşi clipă pe culoarul vagonului. Dacă nu puneam mîinile pe geam lîngă ale lui. Pe geam, lîngă mîinile mele am văzut nişte mîini enorme,

cum sunt uneori o gheată sau un creion făcute pentru reclamă. Am ridicat capul să văd cui aparţin. I se potriveau. Era neobişnuit de mare şi el. Numai atît mi s'a părut la început, mare, şi cu părul aproape alb. Privea pe fereastră. Mi-am apropiat mîinile de ale lui, apoi le-am mutat puţin mai jos. Voiam să înceapă exact din acelaşi punct, pentru ca să văd dacă sunt de două ori mai mari ca ale mele.

— Sunt tocmai de două ori mai mari, mi-a spus o voce, puţin declamatorie, cu accente totdeodată de ironie şi de blîndeţe.

Avea ochi albaştri mici, de o limpezime nepotrivită cu vocea şi cu obrazul brăzdat. M'a întrebat afectuos cîţi ani am, aşa cum se întreabă copiii. Indignată, îndreptîndu-mi bine umerii (îmi luasem doară bacalaureatul în acea vară), am răspuns:

— Nouăsprezece.

— Adevărat? Gura i s'a strîns amuzată, tot ca şi cînd ar fi vorbit unui copil, dar ochii măriţi puţin, păreau cu sinceritate surprinşi.

— Da, adevărat. Cred că nu mai e nădejde să cresc.

— A, s'au văzut totuşi cazuri.

— S'ar zice că sunteţi medic.

— Sunt.

— De copii?

— Nu, de femei.

Am roşit şi la gîndul că roşesc am roşit şi mai tare.

Abia în vagonul restaurant, în timpul mesei, mi-a spus că a glumit. Era pe atunci consilier de legaţie. Tot ce spuneam îl amuza, îl nedumerea, îi plăcea, şi eu vorbeam într'una, rîdeam, aşa cum nu-mi era deloc felul, şi mereu, cu un gest nervos ca al băieţilor tineri care-şi potrivesc fără rost nodul cravatei, îmi dădeam peste cap părul care îmi cădea peste obraji. Mi-era cald. Cel dintâiu pahar de vin l-am dat pe gît, fiindcă îmi era sete, sau poate fiindcă nu voiam să se vadă că nu-mi place vinul. Privirea lui ironică m'a îmbiat să dau pe gît dintr'odată al doilea şi al treilea pahar. Casa noastră cu mobilele mai ţepene ca în alte case (probabil de frica mamei) — era departe în fundul unei grădini cu trei ronduri egale, în care şi florile parcă tot de frică răsăreau. Trenul înainta în beznă, ca fugărit din urmă, punînd drum din ce în ce mai mare între mine şi tot ce fusese pînă atunci.

Ii plăceam lui Ştefan Milarez, era limpede. După felul cum căuta să-mi atingă mîna, cînd mă servea la masă, după căldura cu care a spus: Parcă ai fi o mică geishă, — sau: mie mi-ar plăcea să te întorci la Bucureşti, chiar acum, la prima staţie, să te ştiu lîngă mama.

— N'o cunoaşteţi pe mama! A rîs. Şi după asta a spus:

— Parcă ai fi un cărbune sub care mocneşte focul. Uite, obrajii au şi început să se încingă. Nu m'aşi mira ca părul d-tale negru

să devină dintr'odată roșu... Dar să știi că gura nu se potrivește cu părul și cu ochii. Ai o gură de fetiță blondă, parcă ar fi două petale roze, dezorientate.

In amețeala vinului, în atingerea dintre privirea lui și a mea am simțit cum mă desleg de acea veche tortură care-mi înțepenise voia bună timp de zece ani. Da, — îmi aminteam limpede... Aveam 9 ani, atunci cînd în Cișmigiu, lîngă acel mic restaurant în formă de trunchiu de copac, despre care eu credeam că-i copac adevărat și că altădată s'au adăpostit în scorbura lui multe familii de pitici, s'au oprit două doamne, care au întrebat-o pe „Fräulein", dacă nu sunt eu fetița Doamnei Runcu... Apoi le-am auzit vorbind între ele, și deși nu știam încă să vorbesc franțuzește, am înțeles: —Elle est presque laide la petite. — Oui, c'est domage, elle ressemble à son père. Apoi s'au îndepărtat liniștite. Una își răsucea pe umăr o umbreluță albastră, cealaltă trăgea după dînsa un cîine pekinez. In urma lor a rămas o dîră de parfum. Eu am rămas fără încredere în mine.

— La ce te gîndești, m'a întrebat iar, cu accente autoritare, îndepărtate și calde totdeodată, Ștefan Milarez. Am cerut încă un pahar de vin ca să-l pot privi în ochi fără sfială.

Nu i-am știut numele decît a doua zi, cînd trenul alerga cu o cadență nouă, mai sprintenă ca în ajun și Tirolul rămînea în urmă, cu căsuțele ieșite din noapte, curate, gătite, de parcă aveau și ele să joace cu fetele la horă, în Duminica aceea. Cea mai însorită Duminică din viața mea.

Nici acum nu înțeleg cum am rămas la Viena. Itinerariul meu dela București pînă la Paris, direct, fusese hotărît pînă în cele din urmă amănunte. Aveam însemnată și clipa în care trebuia să mă uit pe fereastră, ca să văd un peisagiu care îi plăcuse mamei în călătoria de nuntă, tatei odată cînd plecase în străinătate pentru operația de ulcer, de care am auzit vorbindu-se atîta, și lui tanti Marie, care a călătorit și ea pînă în Elveția, unde trebuia să aibă loc o vedere cu un doctor, care pînă ce a ajuns ea acolo s'a logodit cu alta (tanti Marie, jignită, nu s'a mai măritat).

Dar acest itinerar tocmai fiindcă era atît de amănunțit mă scotea din sărite. De o parte și de alta a drumului mi se părea că văd mereu succedîndu-se ca obsesia unei închisori, gratiile vieții mele de pînă atunci. Ultima dată cînd am mai văzut batista mamei fîlfîind în zare, mi s'a părut că nu-i un semn de pace, ci tot o amenințare: „bagă de seamă... știi că nu ai voie".

Dacă rămîneam o zi la Viena, mă încredințam că sunt liberă în sfîrșit, mare, că pot face ce vreau. Și apoi țineam atît de mult să văd un spectacol în regia lui Reinhardt. Mă văd intrînd pe rînd în trei cafenele (fiindcă la niciun spectacol n'am mai găsit bilete) cu mîinile înfipte bine în buzunarele trench-ului, ca să pășesc mai sigur, și apoi mă văd iar speriată în oglinzile prin fața cărora treceam, de aerul acela de fetiță fugită din internat, și toate privirile

acelei mulțimi străine care încerca „să-mi înțeleagă drama" și parcă mă batjocorea... Cu inima strînsă m'am urcat la hotel pînă în odaia mea. Portarul, liftboy-ul, fiecare parcă avea pentru mine un gînd rău... Și apoi în toiul nopții pe cînd în vis o droaie de cîini sfîșiau bucăți de carne din mine, am auzit bătăi adevărate în ușe. Cineva greșise odaia, sau era beat. Nu știu.

Dar știu că dacă nu rămîneam o noapte la Viena, nu-l cunoșteam pe Ștefan... O singură scrisoare am primit dela el și de cîțiva ani mi se plimbă prin cap în locul oricărei melodii și a oricărui crîmpeiu de poezie:

Nu ți-am spus nimic din cîte ași fi vrut.

Suntem, hotărît, mai prejos decît hazardul — și nu destul de tari pentru a fi demni. Ași vrea să nu-ți amintești decît de ceea ce e providențial în asemenea întîlniri, de deasupra vieții zilnice și obiceiurilor. Ași vrea să-ți fi dat ceva, așa cum d-ta mi-ai dat mult. Ceva ce n'are nume, de sigur, ceva asemănător unei confesiuni, dar mai tare și mai largă în sine, certitudinea că suntem în stare să iubim și să fim iubiți, așa dintr'odată, că există intre tine și alte ființe omenești o măsură comună, un punct de întîlnire, un punct slab unde te poți atinge — foarte slab și totuși dătător de mari forțe.

Mirona, ești o fată rară, și mai mult decît frumoasă și inteligentă. Ai acea sensibilitate și nu ești naivă, și suferi din pricina lucrurilor, și ascunzi asta mai bine decît un bărbat.

Păstrez toate astea în adîncul meu, ca și gîndurile tale și tot ce am simțit din ceea ce ești tu.

Ștefan.

Ceva se răsucește în mine brusc, dureros, și totdeodată nespus de plăcut, sufletul mi se contractă parcă și toată mă afund într'o deplinătate caldă și bună, deciteori îmi vin în minte cuvintele astea, „Ai acea sensibilitate și nu ești naivă și suferi din pricina lucrurilor și ascunzi asta mai bine decît un bărbat....

Ce coardă anume a atins miraculos arcușul făcut din împreunarea asta de vorbe, pentru ca toată sensibilitatea, toată feminitatea mea să fie răscolită o clipă. De ce, celelalte cuvinte din aceeași scrisoare, nu-mi dau această scurtă și precisă durere fizică pe care îmi vine s'o numesc fericire.

Uneori, o frază citită într'o carte, gestul unui mare actor în film, sau în teatru, un simplu cuvînt spus într'un fel anume, mă fac să vibrez la fel. De ce ?

*
* *

Tăcerea mă apasă din ce în ce mai tare. Dacă m'ași duce în dormitorul gazdei, a-și găsi poate un ceas care merge, ași auzi cum trece timpul, ași simți că trăiesc. Așa, sunt ca un tren, care ar trece pe un drum fără copaci, fără obiecte fixe.

Cine or fi aceste trei tinere femei, cu pieptul umflat şi talia strangulată, cu gîtul lung şi mîndru pe care se ridică balenele gulerelor de dantelă veche, cu obrazuri de madonă, cu părul bogat şi greu adunat pe creştet, graţios. Trei frumuseţi de altă dată, cu un surîs uşor, dureros de tinere fete, păstrînd sub fluiditatea zîmbetului taine asămănătoare, desamăgiri de acelaşi fel. Sunt astăzi, poate, trei babe risipite în trei colţuri ale lumii, şi clevetesc „tineretul din ziua de azi". Pe obrazul lor s'au săpat drumurile pe unde au trecut necazul şi timpul, colţurile gurii au căzut amar, dinţii falsi se clatină, în mîini zgîrcite tremură o bogată legătură cu chei... Nu..., eu vreau să cred că au murit tinere, numai surîs şi resemnare, aşa cum sunt aici, cu melancolia celui dintîi vis neîmplinit.

Poate că „el" e acest ofiţer din rama pictată pe mătase albă, îngălbenită, tăiată de vreme. E înalt şi subţire ca un lujer de crin, cu ochi spălăciţi, care au fost desigur albaştri, cu mustaţa mică, cu fireturi multe. Poate că pe el l-au iubit toate trei. Şi iată o carte poştală, într'o ramă brodată cu „coton perlé mov", o mireasă firavă, dezarmată ca un miel pe care îl duci la tăiere, lîngă un ginere gras, măcelar în redingotă. Florile speriate au căzut pe voalul risipit pe jos abundent, deşi se vede că şi voalul şi florile au fost orînduite cu multă grijă în dezordinea asta. Sunt poate cele dintîiu şi cele din urmă flori pe care le va fi adus acest soţ. Dar,...., de ce suntem ispitiţi să potrivim oamenii şi vieaţa lor după trei, patru tipare, aşa cum pentru copii, Domnii în istorie, sunt numai buni şi răi, paşnici sau răsboinici?

Poate că va fi o vreme cînd fetele familiei mele se vor împărţi tot aşa, numai în două, unele cumsecade, care s'au măritat frumos, şi altele de care se va vorbi în şoaptă: „să n'audă copiii", nişte „stricate", care au fugit de acasă — ca mine. Toate celelalte deosebiri vor fi nivelate de timp, şi de judecata grăbită a vreunei nepoate, care neputînd dormi, va face ipoteze despre fotografiile vechi din generaţia mea.

Nu....., n'are să fie aşa. Fotografiile familiei tale au cîte o poveste. Cîte chipuri, atîtea poveşti. Cîte poveşti atîtea puncte nelămurite, atîtea îndoieli. Pe cînd oamenii ăştia care mă înconjoară aici, sunt străini, i-am cunoscut pe toţi deodată, astăseară, ca la o sindrofie de morţi şi nu am pe nimeni să-mi dea lămuriri, de cum a fost vieaţa fiecăruia din ei.

Mă simt pentru întîia oară cu adevărat printre străini. Mă înăbuşe o tăcere de groapă. Eu, din greşală am fost înmormîntată în cripta asta străină, în care ceilalţi morţi toţi se ştiu unii pe alţii, fiindcă s'au înrudit cîndva, au amintiri comune, numai eu sunt singură, stingheră, fără niciun rost printre ei.

Bie-tu Gi-cu, bie-tu Gicu, bie-tu Gi-cu...

Fiecare silabă sună în capul meu ca o bătaie de ceas. Dar, cînd sună ceasul îi pot număra bătăile, pe cînd bie-tul Gi-cu, îmi dă ritmul timpului care trece fără să-l pot măsura. Am găsit....

Voiu pune o liniuţă cu creionul pe hîrtie, odată cu fiecare silabă care-mi răsună în minte ca un tic, tac, şi la urmă, le număr..... Scîrţîie poarta? Ce-ar fi să mă pomenesc cu bietu Gicu, aici în toiul nopţii, să-mi spuie că-i o necuviinţă să însemn cu numele lui patru bătăi de ceasornic...., Nu, nu scîrţîie nicio poartă. Nu cred în strigoi. Totuşi, mi se pare că noaptea gîndurile celor care nu pot dormi se îndreaptă către morţi, cu o putere înzecită, şi poate le turbură liniştea, îi chiamă.

Eu mai ales, am, prea am obiceiul să scormonesc tăcerea. O ascult, o urmăresc, mă adîncesc în ea, şi parcă de ce se face mai tîrziu, liniştea nopţii se îngroaşe şi taina de dincolo de ea se apropie.

Se apropie morţii.....

Mi-e frică. Aşi vrea să ies de aici, să scap de tăcerea asta, aşi vrea să aud un ceasornic mergînd. Trebuie să fie unul în dormitorul gazdei.

Deschid uşa dintr'odată, hotărîtă. Urechile mi se umple de scîrţîitul ei, de zăngănit de clanţă. Parcă şi bătăile inimii fac acum zgomot prea mare. Imi ţin respiraţia. Am tras uşa după mine, fără voie. Desimea nopţii e subţiată de lumina albăstrie a zăpezii care intră pe geam. Odaia e plină de tic-tacul unui ceas. Dacă ar fi întuneric, bezná, aşi bîjbîi să nimeresc repede butonul de lumină. Dar aşa, parcă printre mai multe straturi de voaluri cenuşii, obiectele nelămurite îmi împiedică vederea şi mă opresc în loc. Patul pare umflat la mijloc. Dacă doarme sub cuvertură cineva? In luciul unei oglinzi, care fusese pînă acum contopită în ceaţa odăii, se mişcă o formă omenească. Mă sperii, dar repede îmi dau seama că sunt eu. Patul însă desigur nu e neted. De ce? Dacă gazda mea nu a plecat? Am văzut-o totuşi, şi mi-a venit să rîd de ea. Avea o umbrelă bărbătească pe mînă a „bietului Gicu", şi un geamantan mic uzat. Am auzit-o spunîndu-i servitoarei să ude ghivecele cu flori, fără să prăpădească apa. Dar dacă pierzînd trenul s'a întors? Dacă mă priveşte în clipa asta, fără ca eu să ştiu? Dacă mă crede hoaţă? Ce caut în toiul nopţii într'o odaie străină, în care n'am mai fost?

Dacă doarme, şi se trezeşte acum, şi ţipă?

Vreau să plec, dar, mă opreşte iar gîndul că de pe pat mă urmăreşte cineva. Lucrurile din casă îşi schimbă forma mereu, de parcă le-aşi vedea oglindite pe fundul unei ape. Bîjbîi nervos, cu degetele resfirate pe perete, să nimeresc butonul electric. Imi văd în oglindă mîna întinzîndu-se mereu, albă şi inconsistentă, ca o meduză, pe peretele mai rece decît degetele mele îngheţate. Aud paşi. De data asta e sigur, aud lămurit. Paşii se apropie şi eu mă simt între ei şi între ochii care mi se pare că mă privesc din mijlocul patului, prinsă ca într'un imens cleştar. Ascult cu urechile, cu ochii, cu toţi porii. Prin rădăcina părului îmi trec fiori reci. Stomacul mi s'a strîns ca un pumn şi golul din jurul lui îmi dă ameţeală. Fac o sforţare să cred că visez...., dar, o uşă se des-

chide. Pun mîna la gură să nu ţip. In hall se face lumină. Un bărbat se opreşte împietrit în clipa în care privirea i se izbeşte de mine, apoi surîde:

— Bună seara, domnişoară.

Nu mă pot mişca din loc, mă simnt în faţa lui goală. Aşi vrea să pot lua ochii de pe el, o clipă, să văd cum sunt îmbrăcată, fiindcă nu-mi amintesc de loc. Alunec mîinile pe coapse. Port un halat de mătase. Imi apropii picioarele şi simt că port subt halat pijamaua, dar că pe parchet, picioarele îmi sunt goale. El e îmbrăcat, fără guler şi cravată, are gîtul gros şi gol. Ştiu numai decît că e Andrei, deşi nu seamănă de loc cu fetiţa din fotografie, nici cu tatăl şi nici cu mama lui.

— Vă este rău, domnişoară?

— Nu, am vrut să ştiu cît e ceasul şi am intrat în dormitor la doamna.... Ştiu că-i plecată...., să văd....

— Da, şi eu veneam tot pentru asta. Ba aşi fi vrut să dau şi un telefon şi tocmai mă gîndeam cum să fac să nu vă supăr...

— Aş bea un pahar cu apă, spun, de parcă ar fi dela sine înţeles că sunt înţepenită şi nu mă pot duce singură să-mi iau.

In hall e lumină acum, în baie curge apa, din dormitor se aude ceasornicul mergînd. Are ceva drept şi blînd în privire acest Andrei, ochii oblici, protecori, de cîine ciobănesc, nasul puţin turtit, cum au boxeurii, buzele puţin prea groase. O căldură familiară a început să se răspîndească în mine, ca dimineaţa după un vis urît, cînd soarele năvăleşte în odae şi firul sănătos al zilei trecute se leagă de altă zi bună peste spărtura neagră a unei nopţi care a încercat să te sugrume în vis.

Am băut paharul cu apă pînă la fund.

— Mai vrei, m'a întrebat Andrei zîmbind deschis, cu dinţii laţi, cu ochii ca o coajă lustruită de castană şi cu privirea puţin oblică în jos, (cum au dulăii).

— Ştii, ai băut de parcă nu ţi-ar fi fost sete, ci foame, aşa cum beau copiii lapte.

Am vorbit despre o mulţime de lucruri şi iar, ca în seara aceea în vagonul restaurant cu Ştefan Milarez, mi se părea că trecuseră ani, în care nu putusem să vorbesc de loc. Abia aştepta, fiecare să isprăvească celălalt, ca să-i vie iarăşi rîndul lui.

Parcă ne bucuram că ne-am întîlnit ca să putem vorbi, să aibă cine asculta cuvinte care altfel s'ar fi izbit de pereţii nopţii, şi s'ar fi întors, ecouri lugubre, ca strigătele unui rătăcit în munţi.

— Cred totuşi că ţi-a fost rău, domnişoară. Ştii cît erai de palidă cînd te-am văzut? Noroc că nu cred în năluci...

Incerc să surîd lăsîndu-l să creadă că într'adevăr mi-a fost rău.

— Poate că n'ai mîncat astăseară...., ştii, mie mi-e foame... nu vrei să ieşim să luăm ceva... te rog, îmi faci un mare bine. Nu mă puteam hotărî să mă culc. Poate numai de foame, dar nu-mi dădeam seama...., primeşti să ieşim?

Intrebarea era firească, netedă, ochii lui Andrei cinstiţi. Mi-era foame...

— Poate găsim o sanie...

— Aud scîrţîind zăpada, aud jocul clopoţeilor, simt în obraji pulverizat gerul înţepător al nopţii, şi ştiu că voi primi să merg.

— In hale, sunt nişte lăutari grozavi..., nişte fripturi în sînge... da? Mai întreabă Andrei, iar.

Infundaţi în paltoane, inveliţi cu o pătură groasă, străini totuşi, de parcă ne-am fi întîlnit într'o gară pustie, şi am luat aceeaşi trăsură fiindcă nu se găseau două, ne-am pomenit înaintînd, în noaptea întinsă, cristalină şi tainică, la capătul căreia nu aştepta nimeni pe niciunul din noi.

* *

In cîrciuma din hale lipită de altele multe, fumul era cald, gros şi îmbibat de miros de mititei şi de fripturi. Lăutarul cu ochii daţi peste cap, atît de mult că nu se mai vedea decît albul lor, cu părul creţ, de un negru nefiresc, împărţit în două umflături de cărarea din mijloc, cîntă arătîndu-şi gingiile, dinţii şi toate măselele: „Pe uliţa armenească, trece o şatră ţigănească''. Intr'o colivie cocoţată pe peretele de lîngă noi, cu ciocul ascuns în pene verzi ca jadul, cu un calier de fulgi ca nişte coralii, doarme un papagal.

In fumul de carne şi ţigări, în veselia cenuşie a oamenilor, şi ea ca o pojghiţă de fum, prin care se întrezăreşte un fund de necazuri, numai papagalul e colorat adevărat şi neverosimil ca un curcubeu pe un cer încă înourat.

Alături de noi la o masă un om cu faţa amărîtă zîmbeşte necontenit, egal. Deşi e singur, are în faţă trei pahare, unde toarnă vin: cu unul din ele ciocneşte în celelalte două, apoi le bea pe rînd, le umple iar şi iar ciocneşte singur. Buzele se întredeschid şi spun „noroc'' comesenilor invizibili. Lăutarul a ridicat vocea mai tare şi a dat ochii şi mai mult peste cap.: „Pe uliţa armenească cîntă o şatră ţigănească''. Papagalul se trezeşte şi, somnoros, pare că protestează împotriva gălăgiei, apoi îşi vîră capul în colierul de corali moi, şi iar se scoală, se mută pe altă bară. Mi-e milă de el ca de un copil care moţăe noaptea la un chef de oameni mari.

Andrei mă priveşte cu acelaşi zîmbet absent pe care-l au oamenii din cîrciumă, un fel de paravan de zîmbet, subt care se ascund trecuturi impermeabile, ce se ating, ca oamenii în tramvai, cu nepăsare, întâmplător.

CELLA SERGHI

EPOCA DE FORMAŢIE A LUI N. GRIGORESCU

Pentru reconstituirea vieţii lui Nicolae Grigorescu, două elemente de o egală însemnătate stau la indemîna cercetătorului: pe de o parte operele, pe de alta materialul istoric documentar, publicat sau inedit, alcătuit din însemnări, scrisori şi acte oficiale de arhivă. Prin manifestările artistice din ultimul timp, ca retrospectiva şi expoziţiile organizate cu ocazia centenarului lui Grigorescu, s'a izbutit să se strîngă şi să se expună împreună, alăturî de tablourile mai cunoscute din colecţiile publice, lucrări din colecţii particulare, greu accesibile. Ansamblul ce s'a realizat astfel a fost o ocazie unică pentru a preţui adevărata importanţă a acestui pictor. Dacă, însă, pentru stabilirea valorii artistice, operele sunt cele ce vorbesc mai lămurit, numai la lumina documentelor se precizează datele din viaţa unui artist, care explică uneori decizii hotărîtoare, în stare să modifice tot mersul unei existenţe.

Din tot ce s'a publicat pînă acum despre Grigorescu, ştirile cu privire la începutul carierii sale, în perioada de formaţie, au apărut numai fragmentar [1]). Noi cercetări de arhivă asupra epocei în care acesta, ca bursier al Statului în străinătate, păstrează strînse

[1]) *Florea I. Constantinescu. Două jălbi ale lui N. Grigorescu*, în „Raze de lumină", Anul IV, Nr. 3—4, Septemvrie-Octomvrie, 1932, Bucureşti, pag. 27—28.

Mihail Popescu. Contractul Pictorului Grigorescu cu Mînăstirea Agapia, în „Convorbiri Literare", LXII—3 Martie 1934, pag. 274—277.

Mihail Popescu. Contribuţii la Biografia Pictorului Grigorescu, în „Convorbiri Literare", LXVII—6 Iunie 1934, 560—562.

Mihail Popescu. N. Grigorescu la Paris, în „Convorbiri Literare", LXVII—Octomvrie 1934, pag. 871—876.

Gh. I. Moisescu. Contractul lui N. Grigorescu pentru zugrăvirea bisericii dela Zamfira. Extras din revista „Raze de lumină", Bucureşti VIII, (1935), Nr. 4.

Emil Vîrtosu. Nicolae Grigorescu şi Roma, în „Studii Italiene", anul III, Bucureşti, 1936, Nr. III, pag. 173—176.

Emil Vîrtosu. Date noi despre Nicolae Grigorescu, în „Vremea", din 27 Februarie 1938.

legături cu Eforia Şcoalelor şi cu Ministerul Instrucţiunii, ne îngădue azi să urmărim aproape an cu an desfăşurarea evenimentelor din cursul acelei perioade, esenţială în cariera unui artist. Cu caracterul lor oficial, tratând mai întotdeauna chestiuni de ordin material, ştirile dela arhive sunt izvoare sărace în amănunte asupra concepţiei ce-şi făureau despre artă tinerii noştri pictori, faţă mai ales de bogăţia conţinutului scrisorilor rămase de pe urma unui Delacroix, Degas, Cézanne sau Van Gogh. Ele au însă pentru noi însemnătatea lor documentar-istorică şi ne ajută să luminăm încetul cu încetul, şi părţile mai obscure din evoluţia artei romîneşti.

* * *

Dacă ne bazăm pe acei biografi [1]), pentru care anul 1848 ar fi data la care Grigorescu îşi începe ucenicia în atelierul lui Anton Chladek perioada sa de formaţie e cuprinsă între această dată şi anul 1869, cînd se întoarce în ţară, după cei cîţiva ani (1861—1869) petrecuţi la studii, ca bursier al Statului, în Franţa. Şi el, ca şi ceilalţi artişti romîni, predecesorii lui, se desvoltă la început în perioada nesigură, în care întâlnim ultimile ecouri ale şcoalei vechi de pictură, alături de primele efecte ale curentelor mai noi.

Arta veche, în declin, de tradiţie bizantină, pe care o cunoaşte şi o deprinde în atelierele zugravilor contimporani [2]) o practică în ţară şi Grigorescu, pînă la data plecării sale în Franţa. Multe din operele lui, cu caracter religios, din această vreme, se deosebesc printr'o notă personală de producţia curentă, banală, lipsită de accent a celorlalţi pictori religioşi ai vremei. Epitaful de la Zamfira [3]) este o operă revelatoare pentru calităţile de colorist ale pictorului, înainte de plecarea sa la Paris. Cu arta nouă, deschizătoare de orizonturi largi, a Apusului, tînărul artist se întâlneşte timpuriu, întîi în ţară, la Chladek şi în atelierele acelor pictori religioşi, novatori, cu tendinţe de occidentalizare, apoi peste hotare, în mediul parizian, unde se orientează şi se desăvîrşeşte.

* * *

[1]) *A. Vlahuţă. Pictorul N. I. Grigorescu*. Viaţa şi Opera lui. Bucureşti, 1910.

G. Oprescu. Nicolae Grigorescu. 1838—1907, în „Transilvania", 1922.

Ştefan Meteş. Din Istoria Artei Religioase Romîne. Cluj, 1929.

G. Oprescu. Pictura Romînească în secolul al XIX-lea, Bucureşti, 1937.

[2]) cf. *Virgil Cioflec, Grigorescu*. Bucureşti, 1925.

[3]) Colecţia Dr. C. Anghelescu; expus de curînd în Saloanele Clubului Tinerimei cu ocazia centenarului artistului, între 1—15 Iunie 1938.

Ca pe atîţi alţi contimporani [1]) gîndul posibilităţii de a-şi continua şi desăvîrşi studiile în Apus îl chinueşte şi pe Grigorescu. In acest scop, la începutul anului 1856 (în 5 Ianuarie), el prezintă Domnitorului Barbu Ştirbei, prima sa compoziţie *„Mihai scăpînd stindardul"* [2]) împreună cu jalba [3]), prin care artistul — pe atunci un tînăr de 18 ani, luptînd cu mari greutăţi, ce l-au împiedecat să meargă mai departe la şcoală şi să se perfecţioneze — face apel la mila Domnitorului, cerînd cu modestie dela acesta „a încuragia pă un fiu al patriei cu aceia ce Măria Voastră veţi bine voi".

La această primă cerere a tînărului artist, Domnul răspunde favorabil prin rezoluţia [4]): „Se va trimete tabloul ce a lucrat la Eforia Şcoalelor, căreia recomandăm pe acest tînăr ca să-şi completeze aici învăţăturile regulate ale picturii, să înveţe bine o limbă streină, şi apoi, dînd dovezi de talent, se va trimete în streinătate

[1]) Toma Constantin şi Ion Negulici în 1840, Alexandru Orăscu în 1841 şi Henric Wallenstein în 1842 (pentru Arhitectură), în 1851 Petre Alecsandrescu, apoi Petre Mateescu în 1855, Mihai Căpăţineanu în 1856 (tot pentru Arhitectură) şi Constantin Stăncescu în 1857, toţi bursieri munteni, iar dintre moldoveni George Lemeni (1838), George Năstăseanu şi G. Panaitescu Bardasare în 1840.

[2]) Lucrare azi dispărută. După informaţia D-nului *V. Cioflec* (op. cit.), ea se afla în cancelaria Şcoalei de Arte din Bucureşti pînă în anul 1884, cînd a ars împreună cu aripa de sus a Universităţii, unde era instalută Şcoala.

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 4.489/1856. Documentul a fost publicat în 1932 de *Florea I. Constantinescu*, în revista „Raze de lumină" (articol citat) şi reprodus în 1936 de D-nul *Emil Vîrtosu* în *„Nicolae Grigorescu şi Roma* din „Studii Italiene" (op cit.). Pentru importanţa datelor de ordin biografic ce conţine voi reda aici şi eu, acest document.

„Prea Innălţate Doamne,

„Ardoarea ce Măria Voastră avu totd'auna pentru frumoasele arte, îmi dete curajul a înfăţişa „I(ălţimei) V(oastre) prima mea compoziţie, în care înfăţişez, după poezia D. Bolintineanu „Scăparea stendardului Romîn de Marele Erou Mihai, Principele Rominiei".

Prea înălţate Doamne, deşi această a mea mică compoziţie n'ar merita a o da la lumină, dar fiindcă essersiţiulu meu în această artă, nu-l am făcut de cît numai în sinul patrii mele apăsat de asprimea sărăciei, împovărat de îngrijirea de essistenză a unei mume văduvă şi soră mai mică decît mine, care nu 'm dete timpu a vedea nici măcar şcoala Kollegiului, înconjurat încă de aceste greutăţi ale soarti care nu 'm dete pas a merge mai departe în această artă, cu profund respect viu a vă ruga părintească milostivire a Inălţimei Voastre, a încuragia pă un fiu al patrii cu acea ce Măria Voastră veţi bine voi".

Copie după petiţia d-lui N. Grigorescu, 5 Ianuarie 1856.

[4]) Adresa Nr. 60 către profesorii gimnaziali Rokà (Rocques), Limburgù (Limburg) şi Leka (Lecca) din 24 Ianuarie 1856, Arh. Stat. Nr. 4.489 din 1856, Min. Instr. Muntenia.

spre desăvîrşire". Eforia scrie [1]) îndată profesorilor gimnaziali Rocques, de limba franceză, Limburg, de limba germană şi Lecca, de desen şi pictură, şi-i invită „ca, conform luminatei resoluţii ce I. S. Domnitorul a binevoit a pune asupra petiţiei tînărului Nicolae Grigorescu, să-l primiţi în clasele d-voastră şi să aveţi o veghere îngrijitoare asupra-i spre a face progresul cel mai possibil, atît întru învăţătura limbii franceze şi germane, cît şi în studiul de arta picturii pentru care zice a avea o predilecţie".

Nu putem şti dacă Grigorescu a urmat în realitate cursurile claselor pentru care fusese recomandat. In orice caz, dacă le-a frecventat, el n'a putut s'o facă decît cu intermitenţe şi pentru un timp scurt, activitatea sa în această epocă fiind împărţită între lucrările dela Căldăruşani şi Mînăstirea Zamfira, unde îl găsim chiar din Iulie a aceluiaşi an. Este mai degrabă de crezut că soluţia Domnitorului nu l-a satisfăcut, cu atît mai mult, cu cît, după cum mărturiseşte [1]) cîteva luni mai tîrziu, el urmărea să obţină o bursă de studii pentru Italia şi nu frecventarea unei şcoli romîneşti.

Acest prim eşec nu descurajează însă pe Grigorescu. Pictînd icoane şi decorînd biserici, el îşi reia activitatea sa de pictor religios în care găsea atunci şi asigurarea mijlocului celui mai uşor de existenţă. La 16 Iulie 1856, încheie contract [2]) cu Sfinţia Sa părintele

[1]) Cf. *Florea Constantinescu* (op. cit.). Jalba dela 7 Septemvrie 1856. „Dorintza d'a merge în academia de pictură din Roma, spre perfecţionarea artei ce essersescu mă făcu să îndrăznescu a mă presenta înaintea Măriei Sale fostului Domn Barbu Dimitrie Ştirbei, cu o mică compoziţie intitulată „Scăparea stendardului de Mihai Viteazu" arătînd totu dodată şi dorinţa 'mi d'a mă perfectziona în arta picturii: însă în locu d'a mă trimite la Roma m'a încurajatu cu o gratificatzie în bani, lucru ce nu doream, avînd de scop a lucra nu pentru bani, ci spre a fi trimisu pentru perfecţionare, ca să pociu şi eu odată a lucra cu cele mai vii coloare vreuna din faptile strălucite ale bravilor noştri prinţi".

[2]) Publicat în 1935 de D-l *Gh. I. Moisescu* în revista „Raze de lumină", Nr. 4.

„Prin care fac cunoscut că m'am învoit cu sfinţia sa păr[intele] arhi mandrit Eftimie, stareţul schitului Ghighiu din j[udeţul] Prahova ca să zugrăvesc biserica cea nouă de la Zamfira după condiţiile mai jos următoare, adică: Pe bolta altariului Maica Domnului pe nuori, în dreapta şi în stînga Mihail şi Gavriil, tot într'acel drept se vor alege două tablouri în care va fi două jertfe.

Se va despărţi cu o bordură şi în vale va urma două tablouri în care va fi patru arherei şi doi diaconi: la proscomidie D[omnul] Hristos în potir.

Pe bolta turlii Domnu Hristos pe nori, văzîndu-se întreg; mai la vale juru împrejur cetele îngereşti.

Intre ferestrele turlii cîte un apostol, fiecare ales în tabou, iar împrejurul glafurilor ferestrelor arhitectură. De desuptu ferestrelor se va despărţi cu o bordură şi la vale va fi Leturghia Ingerească, asemenea şi sub Leturghie, unde se isprăveşte turla, va fi o bordură. Patru evanghelişti în cele patru colţuri de sub turlă, iar cercurile ce urmează de la vale, vor fi cu arhitectură.

Cercul de d'asupra timplii, care desparte altariu la mijloc se va alege un tablou în care va fi Emanoil; mai jos d'oparte şi alta încă cîte unu dintre prasnici.

arhimandrit Eftimie, starețul schitului Ghighiu (jud. Prahova) ca să zugrăvească biserica cea noua dela Zamfira, clădită de Mitropolitul Nifon. Stăruia însă în gîndul de a se perfecționa la școala artiștilor mari ai Apusului. In toamna aceluiași an, prin Septemvrie, aflînd de trecerea prin Ploiești a Caimacanului Alex. D.

In amîndouă sînurile sus cîte un tablou, care se vor găsi de cuviință. De desupt acestor două tablouri se va despărți cu o bordură lată și în jos se vor alege cîte două tablouri, adică în dreapta două și în stînga două; pe cel dintîiu din dreapta Domnu Hristos in scaun, Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătoriu, iar în cel de al doilea, doi mucenici, asemenea la cele două din stînga în cel dintîiu Costandin și Elena, iar în celelalte doui mucenici.

Lîngă tîmplă tot în linia mucenicilor se va alege două tablouri în care va fi Ioachim și Ana.

Pe ceru din mijlocul bisericii patru tablouri, iar în mijloc Drepți cîți vor avea loc.

Pe bolta tinzii în mijloc Sf. Ioan Botezătoriu, iar împrejur, tot pe boltă, patru tablouri din istoria lui. Pereții tinzii se vor împărți în cîte tablouri vor avea loc, în care va fi cuvioase și mucenițe.

Peretile din fund, unde vine ușa d'afară, d'asupra ușii, biserica ținînd'o doi îngeri, iar mai sus pînă la boltă se va alege un tablou după poziția locului.

Toate chipurile cele mari, care vine în natură, vor *fi* cu ulei, asemenea și coroanele unde va fi Domnu Hristos și Maica Domnului, *asemenea* și ale mucenicilor și mucenițe se vor deosebi poleindu-le cu aur.

Toate cîmpurile afară de tablouri și de arhitectură, va fi *ciodiri(?)*, iar în glafurile ferestrelor marmură.

Afară din biserică trei hramuri, în balcon Tatăl pe nouri, iar împrejur arhitectură.

Fiarele dela toate ferestrele bisericii vopsite negre cu ulei, iar floricelile ce vine așezate pe ele, vor fi poleite; asemenea și toți stîlpi după din afară, și ciubucile vor fi albe cu var, iar sadelîcu argintiu iarăși cu var, cît și cercevelile de la cele cinci ferestre vor fi văpsite cu ulei.

Toate icoanele tîmplii de la cele șase împărătești și pînă sus la cruce, le voiu face cu ulei.

Mă îndatorez ca lucru de mai sus zis a-l lucra a la fresc, silindu-mă din cît voiu putea a face lucru bun și sigur, precum și d'a-l isprăvi în soroc de trei luni de zile, iar iconăria tîmplei în patru luni de la săvîrșirea bisericii. Pentru care m'am învoit galbeni cinci sute Nr. 500, care bani îi voiu primi în patru cîșturi, adică unu la început la facerea acestuia, cel d'al doilea la jumătate lucru din biserică, cel d'al treilea la isprăvitul bisericii și cel d'al patrulea cînd se vor găti toate icoanile tîmplii.

Toate acestea le voiu face cu cheltuelile mele, deosebit de zidar, care-mi va sta totd'auna înainte cu tencuitu; asemenea și tot materialul tencuelii și schelile mi se vor da de sfinția sa, cît și două odăi de șezut pe cîtă-vreme voiu lucra.

Drept aceia, că voiu păzi întocmai și fără abatere coprinderea acestuia, pe deoparte l-am iscălit și l-am dat la mîna sf. sale, iar pe de alta am rugat și pe Onorata Comisie a V[ăpselii] de verde de l-au adeverit după orînduială''.

1856, Iulie 16. *Nicu Grigorescu.*

E de observat că zugrăvirea bisericii Zamfira, durează mult mai mult. Ea este terminată de fratele pictorului, *Ghiță*, care iscălește de primirea ultimului rest de bani, la 2 Aprilie 1858.

După o informaţie atribuită lui Grigorescu de *Vlahuță*, în lucrarea sa consacrată maestrului („Eram de cincisprezece ani cînd meșterul care zugrăvea

Ghica, care curînd va urma la domnie lui Barbu Știrbei, Grigorescu vine dela Zamfira și-i prezintă o nouă jalbă prin care cere lămurit de data acasta a fi trimes în Academia de Arte din Roma, spre a-și desăvîrși învățătura [1]). Noul conducător primește cu bună voință cererea tînărului artist și-l recomandă Eforiei Școalelor, dela care însă nu obține, nici de rîndul acesta, vr'un rezultat pozitiv. Reîntors din nou la Zamfira, ca să-și termine lucrul, el așteaptă cu aceeași răbdare un prilej mai norocos, care să-i permită îndeplinirea planurilor sale de viitor.

Un an mai tîrziu, în Iulie 1857, Eforia Școalelor, în dorința de a forma un profesor pentru clasa de desen dela noi, hotărăște, prin jurnalul din 13 Iulie 1857 [2]), să trimeată un tînăr, ales prin concurs, pe trei ani, în Italia, unde să studieze „desenul grafic''. In urma hotărîrii Caimacanului, la 7 Septemvrie 1857, se face publicație [3]) pentru concursul ce se va ține între 25 și 30 ale acele-

---

biserica dela Zamfira m'a luat cu el să-i fac sfinții dela catapeteazmă'') și după cele afirmate de D-nul *Adrian Maniu* în articolul său „*Mănăstirea Zamfira*'', publicat în „Boabe de Griu'', anul IV, din Februarie 1933, am crezut și eu, cînd m'am ocupat de Anton Chladek, într'o colaborare a acestuia la zugrăvirea mănăstirei Zamfira. Documentele ne permit azi să determinăm cu siguranță că Grigorescu era la acea vreme un pictor de biserici cu destul renume și destul de orientat pentru a-și asuma singur răspunderea executărei unei asemenea lucrări. Fratele său l'a ajutat să termine, după cum se vede din acest document. Nici Chaldek și nici Tăttărescu nu i-au fost colaboratori.

[1]) Jalbă prezentată la Ploiești în ziua de 7 Septemvrie 1856. Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 4.489/1856, fila 4.

[2]) Arh. Stat, Min. Instr. Muntenia Nr. 3.837/1857.

„*Jurnalu*''

„Luîndu-se în consideratzie că știintzele înalte sîntù înfrătzite cu belele-arte și că numai prin a lorù de o potrivă cultivare poate o natziune să se înaltze la addevărata cultură după cumù s'a văzutu în lumea antică și se vede și în cea modernă: Eforia a găsitù de cuviintză și hotărește ca pentru pregătirea de Profesorù allù studiului de desemnù în Gimnaziulù Capitalei să se mai trimitză unù tînărù allesù prin concursù să stùdie în Italia desemnulù graficù în cursù de trei ani, cu o subventzà anuală de galbeni una sută cinci-zeci (# 150) pe anù, și galbeni patru zeci (# 40) pentru ducere și altzi galbeni patru-zeci (# 40) pentru întoarcere, care această sumă se va lua din economiile școalei. Această hotărîre se va suppune cu rapportù I. S. Principelui Caimacanù spre întărire.

Nr. 41. 1857, Iuliù 13, București. Semnat: *Florescu.*

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia. Nr. 3.837/1857. Dos. Nr. 271.

„PUBLICAȚIE''

„In virtutea înaltei deslegări a M. S. Prințipelui Caimacanù urmează a se trimete în streinătate unù școlar ales prin concurs ca să studie desemnulù graficù cu scopù ca la întoarcerea sa se facă pe Profesorùlu de aceasta, în clasele gimnasiului din Capitală.

Concursul se va începe la 25 Septembre curentù și va ține pînă la 30 ale acelei luni. Acestù concursù se va compune de tablouri originale sau copii. Nu vor putea concura de cîtù școlarii carii vor întovărăși tablourile espuse de certificatulù Școalei ce au urmatù, clasele gimnasiale, și de unu alu doilea

iaşi luni. Acest concurs este un adevărat eveniment pe care îl relevă şi comentează ziarele timpului [1]).

Deci în 1857 şi nu în 1854, cum se credea pînă acum, s'a ţinut concursul pentru obţinerea unei burse, în Italia, şi nu în Franţa, cum menţionau biografii lui Grigorescu.

La acest concurs se prezintă afară de Grigorescu, un alt candidat, Constantin Stănescu [2]). Faţă de condiţiile impuse prin care se prevedea ca, pe *lîngă tablourile expuse* [3]) *concurenţii să prezinte un certificat al şcolii* ce a urmat şi unul din partea profesorului cu care au făcut studii speciale, Grigorescu, se găseşte dela început în inferioritate faţă de Stănescu, care, bacalaureat şi susţinut în

certificatù din partea Profesorului la care a făcutù studii speciale de pictură şi care să verifice identitatea tablourilor espuse''.

„Anulù 1857, Septemvrie 7, Nr. 1,771''.

„Către Redacţiunea Anunţătorului rominu: Anulù 1857, Septemvrie 7, Nr. 1.772''.

„Eforia învită pe aceea onor Redacţiune să publice publicaţiunea de mai susù prin jurnalulù său de trei-ori d'arîndulù''.

[1]) Ziarul „Secolul'', Anul I, 1857, Nr. 74, Luni 30 Septemvrie, pag. 4. Articolul publicat la rubrica „Varietăţi'' şi semnat *A. Lăzărescu*. Reproducem ultimele două aliniate ca o mărturie despre sentimentele autorului şi ca model de stilul care întîlnea atunci favoarea unui public destul de nepregătit.

„Se propune astăzi unù concursù pentru pictură. Acellu ce va lua loculù cellù d'întîiu va fi trimesù în străinătate să-şi cultive talentulù, să'şi fortifice spiritulù, impresiunile, inspiraţiunile; să-şi înalţe imaginaţiunea. La noi mai multù de cîtù pretutindeni talentele aù o misiune de împlinitù unu ministeriù sacru de essercitatù.

Ceea ce la alte Naţiuni este o faptă ziară, pentru noi devine un evenimentù. Unu concursù în adevărù, semnifică puţin lucru; unu concursù încă astăzi în pictură attestă că ţarra se simte în talentele sale, că contă pe elle şi voeşte a produce affară acellù sentimentù allu frumosului, înhizù atîta timpu în sînulu său. Această probă de odată că ideile de justiţie şi ekuitate, de imparţială appreţuire a virtuţilor şi a meritelorù devinù applicabile şi practice''.

[2]) Tînărul Constantin Stănescu cerea la 15 Ianuarie 1857 printr'o jalbă (Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 3.816/1857), bursa rămasă liberă prin întoarcerea în ţară a bursierului Petre Alecsandrescu. Răspunsul ce se dă la cererea sa e că „fondul hotărît pentru D-nul Alecsandrescu nu mai este disponibil de oarece a expirat termenul pentru care s'a hotărît'', şi deci în anul următor Eforia „nu mai poate trimite decît trei tineri pentru învăţăturile ce sunt publicate şi pentru care se va ţine concurs. In acelaş timp la adresa prin care Ministerul cerea rezultatul obţinut de cererea D-lui Stănescu, Eforia pune următoarea rezoluţie: „Să se încheie jurnalù ca să se facă concursù pentru trimiterea unui tînăr la Florenţa, pentru învăţătura picturei, cu # 150 pe an''. Deci, acest concurs este urmare a demersurilor făcute de Stănescu.

[3]) Lucrările presentate de Stănescu la concurs sunt în număr de cinci. O pictură originală, portretul mamei fraţilor Carageali (azi la Pinacoteca Statului) şi patru còpii după lucrări de Tăttărescu, executate în Italia — şi acestea la rîndul lor còpii — după artişti ca Guido Reni, Lehmann, etc. In ce priveşte pe Grigorescu nu se cunosc azi precis tablourile cu care s'a presentat la acest concurs. Opera „Mihai la Călugăreni'' de curînd expusă în saloanele Tinerimei, după cum observă D-nul *Prof. G. Oprescu* în articolul „*Expoziţiile Grigorescu*'' din ziarul „Universul'', 12 Iunie 1938, poate să fie una din ele. Executată în stilul tablourilor istorice din acea vreme, ea aminteşte foarte de aproape compoziţiile similare ale lui Lecca.

acelaşi timp de Tăttărescu, maestrul său, artist cu trecere în cercurile profesorale, obţine bursa [1]).

In vreme ce ziarele timpului închină articole elogioase [2]) lui Stănescu, juriul sacrifică pe Grigorescu unui talent ce s'a dovedit după aceea cu mult inferior. Acesta se reîntoarce la Zamfira, unde nu mai rămîne mult timp, fiindcă se hotărăşte să înfăptuiască cu propriile sale mijloace, aceea ce nu putuse obţine dela Stat. După ce primeşte (la 17 Octomvrie 1857) suma de 3.172 lei, din „ciştul'' al patrulea ce i se cuvenea pentru picturile dela acea mînăstire, lasă pe fratele său Ghiţă, să termine lucrarea [3]) şi să încaseze restul, iar el pleacă în Moldova, însoţit de Isaia Persiceanu, un călugăr învăţat şi purtat prin lume, pe care îl cunoscuse la Zamfira [4]), şi cu care se pare că pusese chiar la cale călătoria în Franţa. Prietenia cu acesta explică şi uşurinţa cu care se introduce la mînăstirile din Moldova, unde în curînd obţine lucrări şi încheie contract [5]) pentru zugrăvirea bisericii dela Agapia.

[1]) Arh. Stat. Min. Instr. Muntenia, Nr. 3.837/1857. Raportul Nr, 1,930 din 1 Octomvrie 1857.

„In urmarea Inaltei approbări a Inălţimei Voastre, comunică Eforiei prin adresa cu Nr. 2.788 a On. Min. de Kulte, publicîndu-se concursù pentru trimiterea unui tînăr în streinătate spre perfecţionarea artei picturei şi a desemnului graficù, s'a arătat la ziua ficsată D. Constandin Ioan Stănescu şi D. I. (sic) Grigorescu. — Celù d'întîiu însă îndeplinind toate condiţiunele de capacitate scolastică fiind unul din cei dintîi elevi ai Şcoalei şi prea bine recomandat atît prin atestatul D. Tătărescu, Maestrul său, cît şi prin tablourile ce a înfăţişat la Eforie, din care se dovedeşte un adevărat talent; Eforia nu lipseşte dupe a sa datorie a-l recomanda plecut Inălţimei Voastre ca de veţi binevoi a da Inaltă approbare să se trimită în Italia cu cheltueala Şcoalelor pe cursă de trei ani cu o subvenţie annală de galbeni una sută cinci zeci şi galbeni patruzeci pentru ducere şi alţi 40 pentru întoarcere şi cu îndatorire ca la a sa reintrare în ţară să ia sarcina de profesor de desemnù în gimnaziu''.

Prin adresa Nr. 3.138 din 19 Octomvrie 1857 se face cunoscut Eforiei Şcoalelor că bursa D-lui C. Stănescu s'a aprobat. Eforia însă prin jurnalul din 4 Noemvrie 1857 schimbă destinaţia locului bursierului şi hotărăşte ca Stănescu să plece mai întîiu la Paris şi să urmeze cursurile Şcoalei de Arte Frumoase.

[2]) Cf. „Secolul'', anul I, 1857, Nr. 74 şi 75.

[3]) Cf. nota de pe contractul cu Mănăstirea Zamfira din 16 Iulie 1856.

„Lei trei mii o sută şaptezeci şi doi de lei am primit din ciştul de al patrulea, iar restul îl va primi frati-miu după săvîrşirea lucrului,

1857, Octomvrie 17.

Nicu Grigorescu.

[4]) Cf. *V. Cioflec*, (op. cit.), pag. 10—11.

[5]) Contract publicat pentru prima oară de d-nul *Mihail Popescu* în „Convorbiri Literare''. (op. cit.).

„CONTRACT''.

„Prin care jos iscălitul mă îndatoresc către Sf. Monastire Agapia a zugrăvi biserica cea mare pe din lăuntru şi toate icoanele din Catapeteazmă după lista alăturată iscălită de mine, sub condiţiile următoare:

1. Mă îndatorez ca pe pereţii din lăuntrul bisericii a da un oloiu din destul şi după acest oloiu de două ori şpaclu cu care se va încetezi ca icoană.

2. Icoanele din Catapeteazmă vor fi zugrăvite chiar cu mîna me şi le voi face cît se poate mai bine şi cu vopselele cele mai bune.

Imprejurările întîrzie din nou cu cîţiva ani data plecării lui Grigorescu din ţară. Ciştigul material îl satisfăcea de sigur în vremea aceea, (este de observat că preţul zugrăvelei dela Agapia este de 2.000 de galbeni, pe cînd la Zamfira nu primise decît 500 de galbeni), el însă era nemulţumit de a se vedea împiedicat să-şi continue studiile, cum ar fi dorit. Canoanele artei bizantine cu mereu aceleaşi tipuri, fără vieaţă şi fără expresie, nu-l mai satisfac. „Pe atunci noi n'aveam niciun fel de orientare în artă, — spunea el mai tîrziu lui Vlahuţă — o carte veche, cu slove chirilice care ne da reţete dela Muntele Atos, pentru prepararea colorilor şi cîteva lămuriri despre vîrsta, îmbrăcămintea, viaţa şi însuşirile fiecărui sfînt.

---

3. Toate tablourile după pereţi în biserică, însemnate în listă, vor fi zugrăvite tot de mîna me silindu-mă a face fiecare istorie complectă după descrierea sfintei scripturi şi cu cele mai bune boeli, şi dacă Monastirea ar voi din tablourile sau sfinţii însemnaţi în listă a şchimba şi a pune altele, mi se va face cunoscut mai înainte de începerea lor, şi eu voi fi dator a şchimba aceia ce mi se va zice.

Imprejurul fiecărui tablou dupe păreţi voi fi dator a face rame poliite potrivit cu mărimea fiecărui, însă cu aurul cel mai bun, şi tot asemenea mă îndatorez ca în spaţiurile ce rămîn pe dinafară de tablouri a face ornamente potrivit posiţiilor, pentru care ornamente mă îndatorez a aduce în socoteala me cel mai bun zugrav ce am putea găsi în Principate.

5. Icoanele din Catapeteazmă eu sunt dator a le zugrăvi tot pe icoanele cele vechi, după ce mai întiiu se vor curăţi cu totul de boială veche, iar cele patru împărăteşti le voi zugrăvi pe tablă de aramă, care tablă mi se va da de Monastire.

6. Tot materialul trebuitor, facerea şchelelor, şi ori ce cheltuială în acest lucru mă va privi pe mine, afară de scîndurile, şi lemnele pentru schelî care mi se vor da dela Monastire.

7. Monastirea îmi va da pentru mine şi pentru zugravul de ornamente, cel voi avea, trei odai de şezut şi o cămară sau beciu pentru ţinut oloiu, vopsele şi alte lucruri ce voi avea, cum şi masa pentru mine şi încă trei persoane.

8. La trebuinţe neaparate pentru cumpărarea boelilor sau alte materialuri Monastirea îmi va da trăsură ca să merg sau să trimit vre'un om a miu să mi le cumpere cu banii miei.

9. Tot lucrul mai sus arătat eu sunt dator a-l da gata cel mult într'un an şi şase luni socotindusă de cînd voi începe lucru.

10. Pentru săvîrşirea lucrului mai sus arătat cu toate cheltuielile mele Monăstirea are a-mi plăti 2.000 (adică două mii de galbeni tocma) în şase ciştturi, acum la facerea contractelor trei sute galbeni, după isprăvirea icoanelor din Catapeteazmă deosebit de cele patru împărăteşti, patru sute galbeni, după gătirea Altarului, veşmîntăria, proscomidia şi spacluitul pe jumătate a bisericei, patru sute galbeni, după ce voi găti turnul, sînurile şi pînă în cercul de mijloc, iar un cişt de trei sute galbeni, după ce voi găti din acest cerc şi pînă în coloana specluitul tot şi ornamentele iarăşi peste tot mi se va da iarăşi un cişt de trei sute galbeni, iar ciştul ce rămîne de trei sute galbeni îl voi primi atunci cînd voi găti tot lucru; aceste ciştturi la primirea fiecărui sar fi trecuţi în dosul acestui contract.

In aceste mărginindu-se alcătuirea pentru zugrăvitul bisericii şi a Catapetezmei s'au făcut două asemenea, acesta din partea me l'am dat Monastirei cu adougire ca la orice abatere din îndatoririle mele Monăstirea este slobodă a-mi disface fără a putea întinde vre'o pretenţie şi ceia ce a-şi fi luat mai mult peste cît s'ar calcula că merită lucru ce a-şi fi făcut, sunt dator a înapoia.

(ss) *Nicu Grigorescu.* 1858, Aprilie 2.

Atît. Incolo făceam fiecare cum ne tăia capul" [1]). In lipsa unui model mai înalt, mai viguros, departe de exemplul rodnic al acelor maeştri ce au servit în toate timpurile de învăţători urmaşilor lor, Grigorescu căuta un mod de expresie mai apropiat cu frămîntările sale lăuntrice. Işi croeşte astfel, singur, alături de arta religioasă oficială a trecutului, un drum nou, începînd să facă studii şi să introducă în cadrul rigid, impus de biserică, scene mai libere şi mai pline de emoţie, inspirate de natură. E de remarcat că în această vreme el practică şi fresca, cum rezultă din contractul încheiat la Zamfira.

Cu lucrarea dela Agapia, care era aproape terminată la 7 Mai 1860 [2]) se încheie prima perioadă a activităţii lui Grigorescu, primul capitol al istoriei vieţii *„Meşterului Nicu"*.

Incurajat de succesul obţinut în ţară, prin lucrările dela Neamţ, Văratec şi Agapia, întemeindu-se poate şi pe raportul favorabil pe care pictorul Şiller [3]) (Schiller), însărcinat cu recepţionarea lucrărilor dela Agapia, îl înaintase Ministerului şi în care recunoştea „că D. Grigorescu au lucrat pentru înalte arte, lăsînd în Moldova un monument unic în arta picturii". Grigorescu solicită din nou o subvenţie anuală, cu care să poată pleca în străinătate. Fără să se mai ţie un concurs, sprijinit însă de Mihail Kogălniceanu, care, cu spiritul său luminat şi pătrunzător ştiuse să vadă în tînărul pictor, un artist de mare viitor, *el dobîndeşte pe termen de cinci ani, cu începere dela 1 Octomvrie 1861, una din cele trei burse de 260 # galbeni anual, prevăzute în bugetul anului 1862* [4]). Dar votarea buge-

---

[1]) *A. Vlahuţă.* (op. cit.), pag. 19.

[2]) *Mihail Popescu, Contractul Pictorului Grigorescu cu Mănăstirea Agapia* (op. cit), pag. 277. Raportul din 7 Mai 1860 al Comitetului economic al Mănăstirei Agapia către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, prin care se face cunoscut că „s'au primit şi suma de 250 galbeni (două sute cincizeci galbeni) ce se mai cuvine dumisale pictorului Grigorescu, den ciştul al cincilea după alcătuirea ce are cu Mănăstirea pentru pictura bisericii mari, cari bani s'au şi slobozit în privire că deşi n'au săvîrşit în tot lucrul ce trebuia să fie gata mai înainte de primirea ciştului al cincilea, însă prea puţin lucru ce a mai rămas cu care au pus toată silinţa pentru ca să-l desăvîrşească fără întîrziere.

[3]) George Schiller, descendent al unei familii de origine germană, stabilită în Iaşi îşi începe studiile picturei în acel oraş cu Giovani Schiavoni. In 1844 pleacă în Italia şi e elevul cunoscutului pictor Natale Schiavoni. După cei 10 ani petrecuţi în studii se reîntoarce în ţară unde, în 1855, expune în aşezămîntul Cabinetului de Istorie Naturală lucrări de ale sale şi 7 tablouri de ale maestrului său pe care le adusese cu el din Italia. Curînd, el reuşeşte să se facă cunoscut ca pictor restaurator, Restaurează colecţia lui Costachi Negri şi e numit chiar restaurator al Pinacotecei din Iaşi. Impreună cu Panaiteanu, e delegat de guvern să alcătuiască catalogul acestei galerii de tablouri. In 1860, execută o decoraţie pentru sala gotică dela Trei Erarhi. Insărcinările ce i se dau de a recepţiona lucrările de pictură dela diferite biserici şi mănăstiri, ne arată că avem de a face cu un pictor ce s'a bucurat de un oarecare prestigiu în cercurile oficiale ale timpului.

[4]) Cf. Cererea înaintată de Ministerul Instrucţiei, Consiliului de Miniştri, la 26 Septembrie 1861. (Arh. Stat. Min. Instr. Moldova, Nr. 567/1861).

tului întîrzia şi Grigorescu, plin de nerăbdare, nu voia să amîne cu nici un preţ data plecării sale. El se adresează atunci din nou ministrului şi roagă să i se elibereze de urgenţă un paşaport gratuit şi subvenţia promisă [1]). In urma rezoluţiunii înţelepte a Ministerului, — care decide ca, pînă la votarea bugetului, să i se plătească subvenţia din paragraful economiilor şi să i se elibereze de urgenţă un paşaport gratuit, aşa cum cerea artistul, — *acesta poate să părăsească ţara, în toamna lui 1861, îndreptîndu-se spre Paris* [2]).

Grigorescu soseşte în oraşul ce exercitase asupra lui o atît de irezistibilă şi aproape misterioasă atracţie, cu o pregătire intelectuală din cele mai modeste. Prin activitatea sa în domeniul picturii religioase cîştigase ce e drept, o experienţă profesională remarcabilă, însă îndreptată cu totul în altă direcţie decît arta pe care o va întîlni în centrul artistic al Parisului. Pentru un altul, ca Stăncescu, de pildă, a cărui formaţie şi gust artistic în momentul cînd părăsea ţara, erau determinate de contactul cu Tăttărescu, un atît de fervent discipol al clasicismului, atelierul unui Sébastien Cornu, sau al unui Léon Cogniet, erau mediile cele mai potrivite.

Grigorescu a fost şi el — după cum o mărturiseşte chiar, în catalogul Salonului Oficial din Paris dela 1868, elev al lui Sébastien Cornu, maestru, în special cercetat de romînii care studiau la Paris. Ajunsese aci condus poate mai mult de spiritul de imitaţie, decît de preferinţe reale. Dar cu firea lui mai contemplativă şi mai sentimentală, cu simţul mai desvoltat pentru farmecul culorii, cu un instinct artistic înăscut, el nu poate rămîne mult pe lîngă acesta. In muzeele şi colecţiile bogate în opere din toate epocile, descoperă modele cu mult mai interesante şi mai elocvente. Lucrările cîtorva artişti contemporani din saloanele şi expoziţiile timpului îi vorbesc mai direct decît cele izvorîte din formulele învechite ale academismului. El se adresează lor, lui Rubens, lui Correggio, lui Delacroix, lui Géricault, lui Prud'hon, arătînd dela început înţelegere pentru tot ce era mai mare şi caracteristic. Simpatizează cu acei ce fac legătura între două generaţii. Este atras în special de Géricault, către care se îndreptase dragostea multor arişti mai tineri, nemulţumiţi de tirania pe care David o exercitase asupra discipolilor săi. Il atrage încă natura gingaşe şi aproape femenină a lui Prud'hon, acel urmaş strălucit al secolului al XVIII-lea, dar în acelaşi timp interpret sincer, cu Alfred de Musset, al melancoliei epocii „copiilor secolului''.

---

[1]) Cf. în acelaşi dosar petiţia scrisă şi subscrisă de pictor, la 25 Septembrie 1861.

[2]) Cf. *Mihail Popescu. Contribuţii la Biografia Pictorului Grigorescu.* (op. cit.), unde se reproduce petiţia pictorului, rezoluţia ministrului şi raportul Ministerului de Instrucţie către Consiliul de Miniştri. Este interesant de constatat din aceste documente, pe de o parte vîlva ce făcuse în lumea oficială şi printre artişti calitatea picturilor dela Agapia, pe de alta, fundarea unei şcoli de pictură la citata mînăstire.

După cum afirmă Vlahuţă şi Cioflec, el ar fi avut gîndul să se inscrie la Şcoala de Arte Frumoase [1]). Ia chiar parte la proba pentru „le concours de l'arbre'', în vederea căreia pleacă să facă studii după natură la Fontainebleau. Acestei împrejurări fericite se datoreşte primul contact al lui Grigorescu cu acei pictori, care, retraşi în singurătatea imensei păduri, au găsit un chip nou de a reda impresiile la contactul cu adevărata natură, şi au produs o tehnică, care pînă azi şi-a păstrat prestigiul. Grupul lor îl atrage, alături de Corot, celălalt interpret prin excelenţă al naturii, care la Barbizon făcea numai scurte apariţii, dar pe care Grigorescu l-a putut urmări prin expoziţii [2]).

* * *

Activitatea bursierilor noştri în străinătate a fost adesea stingherită de condiţiile nesigure ale traiului. Indeletnicirile artistice sunt cele care cer, mai mult ca oricare altele, linişte şi siguranţa zilei de mîine. Acestea i-au lipsit lui Grigorescu aproape în tot timpul şederii sale în Franţa. Vieaţa i-a fost îngreunată de modul neregulat cu care îi soseau şi puţinii bani ce-i acordase Statul, şi de încurcăturile provocate de cei însărcinaţi cu distribuirea lor. Numele său apare pentru prima oară pe lista bursierilor din Paris abia în trimestrul Iulie 1862, adică aproape un an după sosirea sa în Franţa. Locuia pe atunci în cartierul latin, la Hotel Corneille, din rue Corneille Nr. 5 [3]). In 1863, guvernul găseşte nimerit să micşoreze bursele studenţilor, deci şi pe cea a lui Grigorescu, care e redusă dela 260 la 200 de galbeni [4]). Din scrisoarea [5]) plină de desnădejde înaintată Ministerului de studenţii romîni din Paris, se desprinde toată mizeria vieţei ce erau obligaţi să ducă acolo, tocmai în momentul formaţiei lor intelectuale, cînd aveau mai mult nevoie să muncească liniştiţi. Tot aşa din telegramele trimese ceva mai tîrziu, pentrucă probabil, expedierea banilor bursierilor se făcea cu întîrziere şi neglijenţă.

La începutul anului 1863 se ceruse bursierilor printr'o circulară „certificate doveditoare'' asupra activităţii ce desfăşoară în străinătate. Dintre toţi cei ce se aflau atunci în Franţa, Grigorescu,

---

[1]) Cf. *A. Vlahuţă,* (op. cit.), pag. 26 şi *V. Cioflec,* (op. cit.), pag. 15.

[2]) Este cunoscut că, la 1865, Corot deschisese o expoziţie care are mare răsunet în mediul artistic al Parisului.

[3]) *V. A. Urechie. Istoria Şcoalelor dela 1800—1864.* Vol. III, pag. 263.

[4]) Cf. Adresa Ministerului de Instrucţie din 1863 (Arh. Stat. Min. Inst., Nr. 588/1863).

[5]) Cf. Scrisoarea din 18 Februarie 1863. (Arh. Stat. Instr. 588/1863- şi telegramele: din 10 şi 13 Martie 1863 (acelaşi dosar), cea din anul 1865. (Doc. Nr. 98, Arh. Stat. Min. Instr. 728/1865) şi din 26 Iulie 1867 (Arh. Stat. Min. Instr. 520/1867).

Este interesant să cetim printre cei iscăliţi, în afară de numele lui Stăncescu şi Grigorescu pictori, pe cel al unor tineri care, mai tîrziu, vor ocupa importante situaţii politice şi intelectuale: Eugeniu Stătescu, Ştefan Şendrea, C. F. Robescu, N. Culianu, C. Bossie, C. Codrescu, P. Iconomu.

este singurul care nu poate sau nu vrea să trimită un astfel de certificat [1]). Abia în 1864, printr'o adresă înaintată Ministerului, acesta face o dare de seamă asupra felului cum a înţeles să-şi utilizeze timpul în aceşti doi ani şi cere, printre altele, să i se mărească cu o sută de galbeni subvenţia ce primeşte [2]). Avea acum nevoi, care nu puteau fi satisfăcute cu suma modică, trimisă din ţară: să închirieze un atelier şi să-şi plătească modele.

La această epocă *„Dreptatea şi răsbunarea divină urmărind crima"*, copie după Prud'hon, era terminată. Tabloul lui Grigorescu, care face parte din colecţiile Pinacotecei Statului, şi se găseşte astăzi împrumutat Patriarhiei, este o lucrare de dimensiunile originalului, interesantă pentru că ne face să cunoaştem preocupările şi preferinţele compatriotului nostru în acea vreme. Tot de atunci, probabil, datează şi acea reducţie a celebrului tablou de Géricault: *„Ofiţer călare"*, dela Muzeul Simu în care se remarcă o vigoare de execuţie, excepţională în opera lui Grigorescu, cum şi un fel, cu totul personal, de a interpreta modelul său.

Viaţa lui se petrece astfel pe deoparte la Paris, unde vizitează muzeele şi copiază operile celebre, pe care le crede susceptibile să-l formeze, pe de alta la Fontainebleau, unde îşi crease amiciţii solide.

Puţin în urmă, cum rezultă din aceeaşi scrisoare, în vederea unor tablouri, destinate probabil Expoziţiei Universale din Paris (1867), Grigorescu cere permisiunea de a se întoarce în ţară, pentru trei luni, „avînd să fac studii locale după natură pentru un tablou ce mi-am propus" [3]).

In vara anului 1864 îl găsim în Moldova, la Botoşani [4]). Biografii lui socoteau pînă acum că, întors din Franţa, prin 1867, el ar fi luat drumul mai de ocol şi cu totul neobicinuit prin Galiţia. Atunci ar fi venit pentru prima oară în contact cu tipul evreului galiţian, pe de o parte, pe de alta cu peizagiile line şi armonioase ale nordului Moldovei. Nu este oare mai logic acum cînd îl găsim pe neaşteptate la Botoşani „debilitat" şi neputîndu-şi „continua voiajul pînă la Bucureşti" să conchidem că, în realitate, *trecerea prin Galiţia s'a făcut în 1864, şi nu cu trei ani mai tîrziu?* [5]).

In străinătate şi în ţară începuse să se vorbească de Expoziţia Universală din Paris, ce trebuia să se deschidă în anul 1867. Dintr'un sentiment de datorie şi de mîndrie naţională, Grigorescu îşi

[1]) Cf. Listă din 9 Februarie 1863, cu bursierii Statului ce studiau la Paris şi care „dela a lor plecare şi pînă astăzi n'au trimes certificate doveditoare de notele studiilor lor dupe fiecare finit de an". (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 588/1863).

[2]) Cf. Scrisoarea nedatată Nr. 531 din 1864, publicată de *E. Vîrtosu*, în ziarul „Vremea" din 27 Februarie 1938.

[3]) Ibidem.

[4]) Cf. Scrisoare din 13 Iulie 164, Botoşani, publicată de *E. Vîrtosu*, („Vremea", din 27 Februarie 1938).

[5]) Ibidem. „Debilitaté sănătăţei mele neertîndu-mi a-mi continua voiajul pînă la Bucureşti, am fost silit a mă opri în prejmele Botoşanilor, unde îmi urmez lucrările pînă cînd voi puté veni în Capitalie".

propune să expună la această însemnată manifestare internaţională, la care pentru prima oară participa şi Romînia. Revine deci în ţară să se pregătească în acest scop, să strîngă studiile şi observaţiile ce-i vor servi mai tîrziu pentru compoziţii, în care să trăiască poporul şi aspectele peizagiului nostru, încredinţat fiind că şi patria lui îi rezervă destule subiecte vrednice de studii, destule frumuseţi originale şi pline de pitoresc [1]). Atras de peizagiul de pe Valea Siretului, el lucrează timp de trei luni în jurul Botoşanilor. In acest interval el e într'o continuă corespondenţă cu Ministerul. Prin răspunsul adresat la Botoşani i se comunică că acei 100 de galbeni ceruţi peste subvenţie, nu i se pot acorda, — că i se aprobă în schimb spese pentru cheltuielile extraordinare; că rata ce i se cuvenea pe trimestrul al IV-lea, i se va trimite la Botoşani, şi i se aduce la cunoştinţă anume detalii în legătură cu tabloul, copie după Prud'hon, ce dăruise Statului şi expediase în ţară [2]).

După răstimpul petrecut în Moldova vine în Bucureşti, unde îşi descurcă o parte din afaceri şi dă de urma tabloului său [3]). La 6 Octomvrie 1864, hotărît să părăsească ţara, cere să i se elibereze un paşaport pe termen de doi ani [4]). Işi încasează bursa şi se întoarce în Franţa.

[1]) Ibidem. „Am crezut că patria noastră prezintă destule subiecte vrednice de studii, destule frumuseţi originale şi artistice, spre a-şi puté avé locul cu demnitate în galeria oricăruia muzeu din lumé occidentală".

[2]) Cf. Adresa Nr. 40.403 din 19 August 1864. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 533/1864, fila 326).

D-lui N. Grigorescu, bursieră allu Statului, la Botoşani.

„Respunzîndă la petiţiunea Dv. din 13 Iulliă expirată, amă onoré a vă face cunoscută, că cu tótă bunăvoinţa ce amă de a încurajea junimea studiosă, îmi este impossibilă a vă accorda adaosul cerută de 100 # pentru stipendiulă ce primiţi. Cu tóte acestea avîndu în vedere diversele cheltuieli la care sunteţi espusă s'a regulată a vă răspunde pe viitoru spezele estraordinare pentru cumpărăturele de pînze, cullori, etc. — după dovezile ce veţi presinta Ministerului, prin Agentul Ţerii la Paris, ca şi ceilalţi bursieri ai Statului.

Cîtu pentru stipendiulă pe ultimul trimestru allă acestui annă, voiu avea în vedere, ca la timpul cuvenit, să vi se trimită prin Cassieria Generală, la Botoşani.

Cu această ocasiune vă comunică că tabloul de care faceţi menţiune că aţi fi trimisu în cuprinsa Epistolă nu s'a primit la acest Minister".

Cum se vede adaosul peste stipendiul ce primea artistul n'a fost aprobat, contrar afirmaţiei *E. Vîrtosu*, din „Vremea", 28 Februarie 1938. Evident însă, acest detaliă n'are mare importanţă.

[3]) Corespondenţa schimbată cu Ministerul: Scrisoare din 21 Septemvrie 1864 şi răspuns la aceasta, din 23 Septembrie 1864. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 533/1864); scrisoarea artistului către Minister din 6 Octomvrie 1864; adresa din 7 Octomvrie, acelaşi an; referatele, din 8 şi 12 Octomvrie 1864, ale pictorului Theodor Aman, cu privire la tabloul copie după Prud'hon, şi cheltuielile făcute cu executarea lui. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1864).

[4]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1864, fila 213.

Aici reîncepe să copieze operile maeștrilor din Muzeul Luvrului [1]), fără însă a renunța la studiile după natură la Fontainebleau. In același timp se pregătește pentru Expoziția Universală din 1867, utilizînd schițele cu personagii și aspectele de peizagiu culese în țară. Anii 1865 și 1866 sunt ani rodnici. Din notele repartizate pe luni ale furnisorului de materiale Hardy-Alan, — dela care cumpărau toți bursierii noștri — se poate urmări activitatea lui Grigorescu, care face, fără întrerupere studii în creion și acuarelă, cît și opere în uleiu [2]).

La 11 August 1866, apropiindu-se timpul cînd trebuia să-i expire bursa, Grigorescu scrie din Paris, Ministrului, și cere să i se prelungească încă pe doi ani stipendiul, pentru a se duce și în Italia, să-și completeze formațiunea artistică [3]). Prin aceeași adresă el amintește Ministerului, că suma aprobată de 543,05 fr., cheltuită cu materialele — conform facturii ce alătură — nu i-a fost achitată. Pe cererea sa ministrul pune următoarea rezoluție: „Se va regula trimeterea speselor extraordinare și a banilor de drum, făcîndu-i-se cunoscut că nu se mai poate acorda niciо prelungire peste termenul de 1 Octomvrie''. Cei din țară nu înțelegeau să-i acorde lui Grigorescu o prelungire de bursă, pe care acesta o considera extrem de utilă, și care în genere se dădea cu ușurință mai tuturor celorlalți bursieri.

La 20 Septemvrie 1866 [4]) Ministerul dispune să se trimeată prin mandat, pe numele Direcțiunii Băncii Romîniei, suma de 543 fr. 50 centime, pentru cheltuielile deja aprobate și 40 de galbeni cheltuieli de drum, pentru întoarcerea artistului în țară. Banii însă nu sosiră, ceea ce dă naștere la o voluminoasă corespondență între Grigorescu și autorități [5]).

Cu toate că bursa expirase la 1 Octomvrie 1866, — dată după care numele său nu mai apare pe lista bursierilor — în Decemvrie a aceluiași an Grigorescu se afla încă la Paris și locuia în rue de Seine Nr. 59 [6]).

---

1) Cf. Lista de cheltuieli publicată de d-nul *Mihail Popescu* (Conv. Lit. 1934, Nr. 10, pag. 874).

„1865 Janvier retiré du Louvre son grand tableau, porté à son atelier, ...7 frs''.

2) Aceeași listă de cheltuieli.

3) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 437/1866.

4) Adresa Nr. 10.774 din 20 Septemvrie 1866. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 541/1866).

5) Cum rezultă din aceste documente, adresa din 11 August 1866 a d-lui I. Bălăcescu, agentul țării la Paris și scrisoarea d-lui Carp, girantul agenției la Paris, din 13 Noemvrie 1866, întîrzierea era cauzată nu numai de lipsa de înțelegere a celor din țară pentru situația grea în care se găsea Grigorescu și alții dintre bursierii Statului, față de care se procedase în același fel, dar și din faptul că bursa se plătise lui Șiendrea, care încasase astfel două stipendii, le cheltuise și plecase în țară, unde era greu să fie urmărit.

6) Scrisoare din Paris, expediată la 10 Decemvrie 1866. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 437/1866, fila 815).

Anul 1867 înseamnă un eveniment important în cariera sa de pictor. Este întîia oară cînd Grigorescu și ceilalți artiști, ale căror opere sunt trimese de Statul Romîn la Paris, apar în fața publicului francez, cu ocazia Expoziției Universale [1]). Participarea Romîniei la această manifestare era cu atît mai comentată, cu cît, pînă la această dată, Romînia nu putuse expune decît împreună cu Imperiul Otoman. In țară se fac pregătiri intense. Ziarele timpului răspîndesc știri și dau sugestii asupra felului în care trebue să se organizeze secția artistică [2]). Grigorescu trimete următoarele șapte lucrări, pe care le socotea demne de a-l reprezenta [3]): *Spălătorese, Șatră de țigani, Vînător într'o pădure, Colibe de țigani, Un băiat, Cap de fetiță* și *Natură moartă (Fructe)*. In afară de Grigorescu, mai expun: Gh. Tăttărescu, Henric Trenk, Carol Popp de Szathmary, Mișu Popp, Petru Verussi și doi pictori aproape necunoscuți astăzi, Olivier din Buzău și Ștefan Dobrentz din Piatra. Printre sculptori, întîlnim pe Focșaner, bursier și el al Statului Romîn, iar la secția 4-a, ce cuprindea desene și modele de arhitectură, pe Ștefan Emilian din Iași, Montaureanu, ce se afla de asemeni cu bursă la Paris, Cristian Kaertsch, Alexandru Orăscu și Carol Storck. Operele picturale nu atrag atît de mult atenția străinilor, care apreciau în special arhitectura pavilionului, după modelul bisericii Stravopoleos, și obiectele religioase de cult, broderiile și tezaurul dela Pietroasa [4]).

La 29 Martie 1867 [5]) Grigorescu trimete Ministerului, o nouă scrisoare și cere 500 fr. „pentru voiagiu ca să mă întorc în țară''.

Curînd după aceasta, descurajat de atitudinea Ministerului, dela care nu obține nimic, cu bani de împrumut el revine în țară. In Martie 1867 era la București și înaintează Ministerului o cerere, în care încearcă să descrie situația în care se găsise la Paris, din pricina lipsei de bunăvoință a celor dela Minister și, în același timp, arată cum ar trebui întreprinse și pe ce durată, studiile care ar fi cu adevărat utile bursierilor noștri [6]).

---

1) Expoziția s'a deschis intr'un pavilion anume construit, pe Cîmpul lui Marte. Comisar general al expoziției fusese numit Le Play, iar reprezentant al țării noastre, Alex. Odobescu. Secția artistică cuprindea 5 clase.

2) Romînul 7—8 Noembrie 1866: Articol semnat *Sebeșianu* despre „*Romînia, la Expoziția Universală din Paris, din 1867*''.

3) Cf. *Catalogue spécial des produits exposés dans la Section Roumaine*. II-ème partie.

4) *L'exposition Universelle 1867. Publication internationale autorisée par le Com. Imp.* Tome I—II. Paris. Citat din articolul lui *Victor Cosse* „*L'exposition Roumaine*''. „Les arts occupent une place un peu restreinte dans l'exposition roumaine''.

5) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, fila 332.

6) Scrisoare din 15 Mai 1867. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 387/1867, fila 526).

„Domnule Ministru,

„Am avută onóre a fi trămisu de Guvernu la Paris pentru studiile picturei. Timpulù de cinci ani ce mi se acordase au espirată la Octombrie 1866.

In sfîrșit, bursa pentru Italia, atît de insistent solicitată, se acordă, poate datorită și intervenției agentului Romîniei la Paris, Bălăceanu [1]), Ministrul pune o rezoluție favorabilă, însă cu o condiție, ca Grigorescu să trimeată Muzeului pe fiecare an o copie după vreun tablou, „ce se va desemna de către Guvernù'' [2]). Această condiție se întîlnește adesea în documente, atunci cînd e vorba de bursieri.

Cu toată prelungirea bursei, Grigorescu nu pornește imediat în străinătate [3]). Din Martie și pînă în Septemvrie, călătorește în

---

Mai 'nainte de espirare am fostù rugatù pe onor Ministeriù ca se-mi mai acorde bursa încă pe duoi anni ca se potù trece și în Italia, derù nu avui neci unu respunsu și d'attunci am incetatù d'a mai primi stipendiile.

Domnule Ministre, sciți prea bine cîtù suntù de dificile și cîtù timpù îndelungatù trebue cui-va a face studiile picturei, sciți că in cinci ani cu tóta silința ce s'arù pune cine-va, este cu neputință a fi în stare ca să se lupte singurù departe de Museuri, de esposiții și de societăți artistice de unde nascù ideile și concurenția, care facù pe cine-va se progresseze neincetatù. Cu tótă silința ce mi-am datù în acești cinci ani vădù încă o mare necesitate d'a mai sta vre-o duoi anni aprópe de cuibul artelorù. Pînă acum am făcutù studii pentru studii chiarù, acum am nevoe se studiezù ca se potù produce. De acea v'am rugatù și ve mai rogù încă, Domnule Ministre, se bine voiți a-mi mai acorda bursa încă pe duoi anni.

Ve rogù, Domnule Ministre, a ține în semă și acésta, că de și am fostu lăssatù în streinătate fără se mi-se trămiță măcar banii de întórcere, cu totu nu m'am decuragiatu, am lucratu și am espusu patru tablouri și trei studii la Espoziția Universală din Paris în secsiunea Romînilorù; tóte acestea făcute cu bani împrumutați și acumù întorsu în Țerră totù în acelleași condiții.

Am onóre, Domnule Ministre, a fi cu profundu respectu, Allu D-voastre supusu servitore''.

N. Grigoresco.

[1]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, fila 331.

Paris, 8 Avril 1867.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de vous adresser, ci incluse une demande de Mr. N. Grigorescu dont la légitimité et l'urgence sont telles que je crois de mon devoir de l'appuyer, de tout mon crédit, auprès de Votre Excellence. J'ajouterai, à titre de renseignement et de recommandation, que Mr. Grigorescu est un des rares boursiers roumains qui ont profité de leur séjour en France et des sacrifices qu'ils coûtent à l'Etat. Il est aussi le seul peintre dont les tableaux orneront dignement notre Exposition.

Dans l'espoir que Votre Excellence accueillera favorablement la demande de M. Grigorescu et ma recomandation, j'ai l'honneur d'être, Monsieur le Ministre de Votre Excellence.

Le très dévoué Serviteur
I. de Balatchano.

[2]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867. Rezoluție la adresa din 15 Mai 1867. „Pe temeiul doveditor de silința și succesul cu care petiționarul a studiat pictura la Paris, i se prelungește stipendiul încă pe doui ani, spre a se perfecționa în Italia, și cu condițiunea de a trimete museului d'aici, pe fiecare anù o copie a vre'unui tablou ce i se va desemna de către Guvernù.

Brătianu.

[3]) Bursele pe trimestrele Aprilie și Iulie le încasează la București, cf. Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 378/1867, filele 586, 531 și Nr. 520/1867, fila 156.

țară și lucrează fără întrerupere. Fiecare călătorie constitue o prețioasă recoltă de studii. Cutreeră locurile pe unde își făcuse ucenicia, retrăește farmecul liniștei mînăstirilor: Căldărușani, Tîrgoviște, Cîmpul Lung și Rucăr, sunt cele patru popasuri mai însemnate ale acestei rodnice campanii [1]). Inainte de a pleca el vrea să-și reguleze toate chestiunile bănești. La sfîrșitul lui Septemvrie, e încă în București [2]). Cîteva zile după aceasta el cere să i se elibereze un pașaport gratuit pentru Europa [3]). Amînă călătoria de studii în Italia pentru mai tîrziu și se reîntoarce tot în Franța [4]) la Fontainebleau, unde își petrece ultima perioadă a epocii sale de studii și unde se stabilește [5]). In 1868 expune pentru prima dată la Salon lucrarea *„Jeune bohémienne''* [6]). Incepuse să fie cunoscut în cercurile de acolo și să se bucure de favoarea publicului și chiar a Impăratului Napoleon al III-lea. Vestea succesului repurtat cu ocazia vizitei a acestuia, în 1868, are răsunet pînă în țară, unde ziarele timpului relevă acest eveniment [7]).

---

[1]) *Cf. A. Vlahuță,* (op. cit.), pag. 46.

[2]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 379/1867.

Telegramă către Agentul Romîniei la Paris, din 25 Septemvrie 1867.

„Répondez d'urgence à la dépeche Nr. 9.866, M-sieur Grigorescu attend à Bucarest il ne peut partir sans savoir où son argent se trouve.

Ministre''.

[3]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 379/1867, fila 297.

D-lui Prefectù alù Poliției Capitalei,

„Bine voiți a elibera D-lui Grigorescu, bursierù alù Statului unù pașportù gratisù pentru Europa, spre a se putea întórce la Paris, pentru continuarea studiului picturei''.

[4]) Numele său figurează din nou pe lista stipendiștilor din Paris, pe trimestrul Octombrie 1867. (Arh. Stat. Min. Instr., Nr. 520/1867).

[5]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 532/1868, fila 383. Scrisoare adresată de A. Ubicini din Paris, Ministerului Instrucțiunii. „J'ai payé suivant vos indications à Monsieur N. Grigorescu, fr. 84.92. M. N. Grigorescu habite ordinairement en compagnie d'autres peintres paysagistes un petit village à une quinzaine de lieux de Paris, sur la lisière de la fôret de Fontainebleau''.

[6]) Cf. *G. Oprescu. Pictura romînească în veacul al XIX-lea*, pag. 160.

[7]) Familia (Pesta) din 6 August 1868, scrie *„Opera unui june artist romîn cumpărată de împăratul francezilor''*.

La Arhivele Statului, în Dos. Nr. 1 din Arh. Nr. 532/1863, se află următoarea știre dată de *C. Stoenescu*, cu privire la acest succes.

O bună nuvelă,

„Toți Romînii, care au locuitù cîtva timpù Francia, cunoscù palatul de la Fontainebleau și mai cu seamă delicioasa pădure care-l învecinează.

Această pădure situată abia la 3½ ore departe de Paris, este în timpul de vară loculù de întîlnire alù tutulorù artiștilor și nu este nicio celebritate artistică modernă, fie în pictura istorică, fie în portrete sau în peisage, care să nu-și fi făcutù stagiulù seu de studii în pădurea dela Fontainebleau.

D-nul N. Grigorescu, junele nostru artist, (bursierù alù Guvernului Romînù) care a espusù așa de frumoase opere la Espozițiunea Universală din Paris, după ce și-a făcutù, în timp de 6 ani studiele academice la Paris, consacrîndu-se cu totulù peisagiului și tablourilor de genru istoricù, locuesce în pădurea Fontenbloului și șede chiar la ospetăria unde toți artiștii au lăsatù atîtea frumoase pagine din primele impresiuni ale juneței lorù''.

Chestiunile materiale ce ocupau un loc aşa de important în preocupările artistului şi în corespondenţa sa cu Statul nu se rezolvaseră. Văzînd că achitarea cheltuielilor de materiale întîrzie şi fiind neîncetat somat de furnisorul său, care refuză să-i mai dea culori şi pînză pe datorie, Grigorescu înaintează o nouă adresă[1]), de data aceasta pe un ton mai energic decît cel întîlnit obişnuit în scrisorile de pînă acum. Nici de data aceasta nu obţine niciun rezultat.

La începutul anului 1869, apropiindu-se termenul la care îi expira stipendiul, forţat şi de evenimentele politice cam turburi, el cere să i se trimeată banii necesari întoarcerii sale în patrie[2]).

Epoca de formaţie e acum aproape terminată. Intors în ţară, artistul înţelege să producă şi să se afirme. Nu e manifestare mai însemnată artistică la care să nu întîlnim numele său. In 1870 obţine medalia clasa I, pentru portret, la expoziţia organizată de Şcoala de Arte Frumoase. Opera cu care se remarcă acum e măreţul portret al Banului Năsturel Herăscu, proprietatea Eforiei Spitalelor Civile. Theodor Aman, pe atunci director al Şcoalei de Arte Frumoase, semnalează ca un eveniment participarea lui Grigorescu şi proclamă în el pe reprezentantul unei arte noi[3]).

In afară de distincţiunea pe care o primeşte, Prinţul Domnitor Carol I îi dă o bursă în bani, din fondurile sale particulare, ca să plece din nou în străinătate. Este probabil călătoria în Italia, pe care o face după anul 1870, şi care-i permite să cunoască celălalt

In anul acesta pentru I-a dată, artiştii d'acolo, profitîndù de residarea Majestăţii Sale Impăratului Napoleone şi a Augustei Sale familii, palatù de la Fontainebleau au organisatù, o frumoasă esposiţiune pe care a vizitat-o Duminica trecută familia imperială. Ceea ce este mai măgulitorù pentru noi Romînii, Imperatorulù dintre cele 4 tablouri ce a binevoit a cumpăra pentru Galeria sa privată din Tuillerù a fostù şi unui tablou (reprezintîndù nişte glastri de flori) de N. Grigorescu.

Felicitîndu pe d-nu N. Grigorescu de culegerea ce Imperatorulù a binevoit a face în operele séle Arta Romînă se simte fericită că opera junelui nostru artistù se va pune pesta curendù într'un Muzeu faciă 'n faciă cu cele mai celebre tablouri ce au onoratù Lumea artistică''.

[1]) Scrisoare din Mai 1868. (Arh. Stat. Min. Instr. Nr, 532/1868, fila 8).

[2]) Arh. Stat. Min. Instr. Nr, 123/1870, filele 326 şi 327.

După cum rezultă din corespondenţa cu Ministerul, pe care, artistul o reîncepe la întoarcerea sa în ţară (Arh. Stat. Min. Instr. Nr. 123/1870), prin scrisorile din 7 şi 19 Martie 1870, aceste sume nu i se achită lui Grigorescu.

[3]) Le Moniteur Roumain. Joi 4 August 1870, pag. 1. Discursul lui Theodor Aman, directorul Şcoalei de Arte Frumoase, ţinut în ziua de 30 Iulie 1870, cu ocazia distribuirii premiilor artiştilor exposanţi.

„Nous comptons dans ce moment la troisième exposition artistique dans le genre de celle d'aujourd'hui. A côté des artistes qui ont exposé leurs oeuvres aux deux dernières expositions est venu se placer cette fois-ci, avec un succès éminent M. Grigoresco disciple de l'école française, étalant devant nous un genre nouveau qui produira avec le temps, des résultats heureux pour l'école roumaine''.

mare focar al artei, dela care se inspirau toţi artiştii însemnaţi ai Europei[1]).

Perioada de formaţie a lui Grigorescu era terminată. Ea se efectuase aproape exclusiv sub influenţa Franţei, în special a şcoalei marilor peizagişti dela Barbizon şi a lui Corot. In Italia, artistul desăvîrşit care era acum, va admira operile mari ale perioadelor ce precedase, va fi şi el atras de problema pasionantă a clar obscurului, aşa cum l-a înţeles sec. al XVII-lea şi cum îl practicase în chip dramatic romanticii francezi — Piferrarri, Il Sor Vicenzo, datează din această vreme, — în fond nu va mai învăţa nimic. Mijloacele sale erau destul de viguroase şi de personale ca să-i permită să se exprime sincer, fără înconjur şi romîneşte.

TEODORA VOINESCU

[1]) Ibidem. „Empressons-nous de faire ici nos hommages aux encouragements généreux que tout talent réel a trouvé dans l'auguste protection de Son Altesse le Prince Régnant. Cette année encore une bourse provenant de sa caisse particulière a été accordée à M. Grigoresco, pour lui faciliter les moyens d'aller de nouveau à l'étranger cultivar son talent incontestable''.

DIN CH. BAUDELAIRE

SPOVEDANIE

Odată numai, dulce, blîndă arătare,
De brațul meu te-ai rezemat,
Dar în a sufletului meu întunecare
Icoana-ți, vie, s'a păstrat.

Era tîrziu; medalie atunci turnată
O lună plină strălucea;
Solemnă, noaptea, ca un fluviu, revărsată
Pe-orașul adormit, curgea.

De-a-lungul caselor, sub porțile boltite,
Pisici se strecurau discret
Ciulind urechea, sau, ca umbre vechi, iubite,
Ne întovărășau încet.

Deodată'n mijlocul apropierii care
Sub palid cer se'nfiripa,
Din dumneata, asemenea unei fanfare
Ce'n zori, voios ar răsună,

Din dumneata ce ești o veselă vioară
Cu sunet plin și minunat,
Ca din senin, o notă jalnică, bizară,
Fricoasă, ți s'a furișat,

Ca un copil cu fața groaznică, urîtă,
De care toți s'ar rușină,
Și în vreo pivniță adîncă, mohorîtă,
Părinții lui l'ar încuiă.

Biet înger, țipătul de-atunci voia să spună
Că totul este trecător,
Că omul în zadar ascunde sub minciună
Un egoism necruțător; .

C'a fi frumoasă nu'i ușoară meserie,
Că'i tot atîta de banal
Ca dansatoarea care'n jocul ei te'mbie
C'un zîmbet rece, mașinal;

Că frumuseți, iubiri, se frîng; că e greșală
Pe inimi a te bizui;
Și că Uitarea le asvîrle'n traista goală
Spre a le duce'n Veșnicii.

Mi-am amintit ades de luna cea vrăjită,
De noaptea cu tăcerea ei,
Ca și de taina groaznică, mărturisită
In chilința inimei.

DANS MACABRU

Ca o femeie mîndră de nobila-i statură,
Cu flori la cingătoare, batistă și mănuși,
Se mișcă grațioasă și plină de măsură,
Cochetă deșirată cu mutre de păpuși.

Ce talie văzut-ați la bal, mai mică oare?
Veșmîntul ei cu falduri, larg, majestuos, umflat,
Se varsă pe pantoful cu ciucuri, mică floare
Ce se lipește parcă de un picior uscat.

Dantela ce se joacă pe oasele semețe,
Ca un pîrîu șăgalnic, frecîndu-se de stînci,
Să apere încearcă de glume îndrăznețe,
Funebrele podoabe, ascunse și adînci.

Străfunzii ochi, făcuți sunt din vid și din tenebre
Și înfloritul craniu, cu artă pieptănat,
Se leagănă molatec pe slabele vertebre.
Neant pătruns de farmec, nebun și'nzorzonat.

Au să te socotească drept o caricatură
Amanții beți de carne și care nu'nțeleg
Ce eleganță are a noastră armătură.
Dar mie mi-ești, schelete, pe gustul meu întreg.

Cu rînjetul puternic, mai vii să turburi poate
A vieții sărbătoare? sau vreun dor uitat,
Necontenit în oase cu pintenii te bate,
Și-apoi, credul, te'mpinge spre al poftelor sabat?

Cu cîntec de vioară și facle și lumină
Vrei să înlături visul urît ce te-a cuprins?
Sau poate vrei, șuvoiul orgiilor să vină
Să-ți răcorească iadul din inimă, aprins?

Puț nesleit de patimi, greșeli și de prostie,
Al vechii suferințe tu veșnic alambic,
Prin coastele-ți aduse, văd, ca'ntro colivie,
Nesățioase aspide, cum capul și'l ridic.

La drept vorbind, silința ce-ți dai, nu cred vreodată
Să-ți fie răsplătită, cocheto, undevă;
Vezi tu, cu vraja groazei, doar cei mai tari se'mbată!
Ce știu ei muritorii, de ironia ta?

Privirile-ți, prăpăstii de groază împlinite,
Imprăștie-amețeală; și, dansatori cuminți,
Vor contempla cu grețuri amare și scîrbite
Eternul zimbet care îți scapără prin dinți.

Și totuși, cine oare n'a'mbrățișat schelete?
Și inima sa, cine cu morți nu și-a hrănit?
Ce-ți pasă de miresme, veșminte și buchete?
Cel căruia i-i scîrbă, e prea închipuit.

Tu Baiaderă cîrnă, tu tîrfă nemiloasă,
O, spune-acestor tineri gătiți și'nfumurați:
„Drăguților, pe chipuri v-ați uns cu pudră groasă,
Dar mirosiți a moarte! Strigoi împarfumați!

Voi Antinouși veștezi, voi fanți cu fața goală,
Voi hoituri lustruite, voi crai cu păr albit,
A dansului macabru eternă'nvălmășală,
Vă ia și vă tîrăște pe unde n'ați gîndit!

Din Sena pîn' în Gange, cireada muritoare
Se'nghesue și sburdă în iureșu-i nebun,
Nebănuind în casă trompeta vestitoare,
Sinistră și căscată ca gura unui tun.

Tu omenire tîmpă, sub orișice climate,
In svîrcolirea-ți, moartea te-admiră și te vrea;
Și-ades, punînd ca tine miresme parfumate,
Unește ironia cu nerozia ta!"

CEASORNICUL

Ceasornic! zeu sinistru, îngrozitor și rece!
Ne spune: Ține minte!, *c'un deget ridicat.*
Dureri răscolitoare, prin pieptu-ți înfricat,
Luînd inima ca țintă, curînd, curînd vor trece;

Plăcerea, ca un abur, spre zări se va'ndreptă,
Ca'n funduri de culise, silfida speriată;
Orișice clipă trece, îți sfișie-o bucată
Din desfătarea care pe-o viață ți s'a dat.

De treimiișasesute de ori pe ceas, Secunda
Șoptește: Ține minte! — *Cu glas slab de gîndac,*
„Acum" îți spune grabnic: sunt „Eri" — și-al meu tic-tac,
Viața ta a supt-o, cu trompa sa, imunda!

Remember! Esto memor? *O, tu risipitor!*
(Metalic, glasu-mi știe orișice limbi străine).
O, muritor sburdalnic, minutele sunt mine!
Le ții cît mai e aur ascuns în miezul lor!

Adu-ți aminte! *timpul la joc, se lăcomește!*
Nu'nșală, dar e lege: cîștigă orișicînd!
Cînd ziua scade, noaptea se-adauge, crescînd;
E însetat abisul; clepsidra se golește.

Curînd va bate ceasul cînd Sorții'ntîmplători,
Virtutea cea augustă (soția ta virgină),
Și (o, popas din urmă), Căința cea divină,
Vor spune: Este vreme, bătrîn mișel, să mori!

LAZĂR ILIESCU

CRONICA LINGVISTICĂ

CEVA DESPRE PRONUME

Am citit acum cîtva timp o discuție în ziare asupra expresiei *ți se pare*. Dacă nu mă înșel, d. Pisani susținea că așa trebue să se zică, iar interlocutorul d-sale îl contrazicea.

Dela început aș putea să spun că *ți se pare* e greșit, deoarece marea majoritate a Romînilor nu zice așa, ci *i se pare*. Dar e mai bine să arăt cum s'au născut mai multe forme pentru aceeași persoană, și unde își are locul fiecare dintre ele.

Pronumele personale formează o serie: cînd pronunțăm, de exemplu, pronumele de persoana I, în subconștientul nostru se prezintă și celelalte persoane. De aceea s'au influențat una pe alta, și chiar acolo unde la origine ele difereau, astăzi se aseamănă.

Pentru dativul neaccentuat, fiindcă de cazul acesta este vorba pentru moment, avem trei serii, absolut paralele:

Pers. I: *îmi, mi, mi-*
Pers. II: *îți, ți, ți-*
Pers. III: *îi, i, i-*
își, și, și-

(Forma a treia din fiecare serie este aceea unde *i-* este legat de o vocală următoare, de exemplu: *mi-a dat*).

Cum la persoana I și a II-a nu este nicio controversă, și toată lumea știe unde să întrebuințeze fiecare dintre cele trei forme, o regulă simplă ar fi ca, la persoana a III-a, să ne luăm după celelalte două. Se zice, de exemplu: *îmi place, mi se pare, mi-a dat;* tot așa: *îți place, ți se pare, ți-a dat*. Nimănui nu i-ar veni în gînd să spună sau să scrie *mi place, îți separe*, sau *îmi a dat, ți a dat*. Tot așa prin urmare vom zice și *îi place, i se pare, i-a dat*, și nu *îi se pare, i a dat, îi a dat, i place*.

Formele primitive pentru dativul neaccentuat sunt *mi, ți, i*. Deoarece aceste forme nu aveau accent, ele s'au legat, fie de cuvîntul precedent (devenind astfel enclitice), fie de cel următor (devenind proclitice). Dacă era precedat de un cuvînt terminat cu o vocală și urmat de un cuvînt care începea cu o consoană, pronumele se lega în mod natural de cuvîntul precedent: *nu-mi place, să-ți dea, dă-i pace*. Bine înțeles, dacă cuvîntul precedent se termina cu o consoană și cel următor începea cu o vocală, pronumele devenea proclitic: *cînd mi-a dat, el ți-o spune, tot i-oi face*. Cînd și înainte și după pronume este o vocală, pronumele se leagă de acela dintre cuvinte cu care este mai des

în contact (de obicei un adverb, o conjuncție, un pronume neaccentuat sau un verb ajutător): *nu-mi arată, să-ți ajungă, ce-i aduce* sau *unde mi-e, asta ți-a spus, acela i-o dă*. Cînd și cuvîntul dinainte și cel de pe urmă fac parte din această categorie, atunci pronumele se leagă în general de cel din urmă: *nu mi-e, să ți-o, ce i-a spus*. In orice caz, fie enclitic, fie proclitic, din cauza poziției în finală și a lipsei de accent, vocala *i* s'a scurtat și a devenit consoană, adică nu mai formează centrul unei silabe.

Ce se va întîmpla atunci cînd pronumele va fi așezat între două cuvinte dintre care primul se sfîrșește cu o consoană, iar al doilea începe tot cu o consoană? Este imposibil să pronunțăm, cu *i* scurt, *cît mi place, cum ți pare, tot i dau*. De aceea, pentru susținerea pronumelui neaccentuat și lipsit de vocală, se introduce un *î* de ajutor, la care limba romînă mai face apel și în alte cazuri (*nu-s, dar îs mulți, nu-l, dar îl dă*, etc.). Și astfel ajungem la grupuri perfect pronunțabile: *cît îmi place, cum îți pare, tot îi dau*. Același lucru se întîmplă dacă pronumele este la începutul frazei și urmat de un cuvînt care începe cu o consoană: neputîndu-se sprijini pe nimic anterior, de vreme ce e inițial, dar nici pe cuvîntul următor, deoarece începe cu o consoană, el are nevoie de vocala de sprijin *î*: *îmi pare, îi dă*, etc.

După ce s'au creat astfel formele cu *î*, ele s'au extins în oarecare măsură și la grupuri unde nu erau indispensabile. De exemplu într'o expresie ca *acolo îmi dă*, pronumele s'ar putea lega eventual de primul cuvînt; cum însă *acolo* nu se întîlnește prea des cu *mi*, grupul *acolo-mi* sună straniu, și vorbitorul preferă să-l disocieze. Mai mult decît atîta, chiar expresii ca *nu-mi dă* sunt disociate de unii care vor să vorbească academic și nu reușesc decît să se arate afectați. De altfel, cine zice *nu îmi dă* zice și *nu am dat*, cînd pronunțarea normală este *n'am dat*.

In fine, a treia situație posibilă: pronumele neaccentuat este urmat de alt cuvînt neaccentuat. Cele două enclitice sau proclitice, fiind cuprinse în aceeași unitate de accent, se pronunță împreună, și *i* dela primul pronume nu se mai scurtează, nu mai devine consoană. După cum *u* s'a scurtat la sfîrșitul cuvintelor, apoi a dispărut, dar s'a păstra cu rostirea plină cînd s'a adăugat un enclitic (de exemplu *dînda* a devenit *dînd*, dar *u* s'a păstrat în *dîndu-le*), tot așa *i*, redus la foarte puțin lucru în *dă-mi*, se pronunță întreg în *dă-mi-le*. Tot așa pentru *ia-ți-le, lasă-i-le*. Nimănui nu i-ar veni ideea să pună un *î*, în grupurile acestea și să zică *lasă-îi-le*, odată ce *i* este vocală și poate deci forma centrul silabei.

Tot așa de enclitic (sau proclitic) ca și *le* este și *se*, de exemplu în *dîndu-i-se*. Și după cum în poziție enclitică nu se poate întrebuința vocala de susținere *î*, tot așa ea nu are ce căuta nici în poziție proclitică. Nu se spune *îmi le dă*, nici *îți l-am dat*, și deci nici *îi se dă*. Faptul că la proclitice nu se pune trăsura de unire nu le împiedecă să aibă aceeași construcție cu encliticele.

Acuzativul singular prezintă mai puține complicații decît dativul. Există numai două serii, după cum urmează o consoană sau o vocală. In primul caz *mă, te, se*, în al doilea *m', te-, s'*: *mă duc, te vezi, se poate* și *m'am dus, te-apucă, s'ajung*. Dar există și cazuri cînd formele pline se întrebuințează și înainte de vocală. In primul rînd atunci cînd cuvîntul următor începe cu o vocală accentuată. Nu se zice *m'are, te-află, s'arde*, ci numai *mă are, te află, se arde* (regula este valabilă și pentru alte particule, ca *pe, ce*, etc.). Apoi chiar fără să urmeze o vocală accentuată, într'o exprimare ceva mai academică, dacă nu afectată, se despart cuvintele: *mă apuc, te ajunge, se adună*.

Tot aici trebue să pomenim și pronumele *îl, l-* (sau *-l*) și *o* (sau *-o*). Femininul, fiind compus dintr'o simplă vocală, nu se contopește niciodată cu cuvîntul următor: *o aștept, o uit*. Cu cuvîntul precedent

terminat în consoană, se leagă fără nicio schimbare: *am văzut-o* şi tot aşa cu un cuvînt precedent terminat în *a* sau *i*: *aş vedea-o, ai simţi-o*. Cu *e, o*, se uneşte într'un diftong, care nu şterge individualitatea fiecăreia dintre vocale: *uite-o*. Cu *u* şi cu *o* nu se poate uni în niciun caz, căci una dintre cele două vocale s'ar pierde. De aceea, în acest caz, *o* se pune numai la început, nu şi la sfîrşit: *o văzu*, nu *văzu-o*. Numai *ă* se pierde în faţa lui *o*: *las'o*.

In ce priveşte masculinul, trebue să pornim dela forma simplă *l*, legată, ca şi dativele, de cuvîntul precedent sau următor: *nu-l dau, cum l-am dat; nu-l am, tu l-ai dat*. Intre consoane, apare şi aici vocala de sprijin, *î*: *cum îl dai* (apoi, în grai ceva mai pretenţios, această vocală se pune şi cînd pronumele are înainte sau în urmă o vocală: *tu îl dai, îl apuc*). Rezultă de aici că e cu totul greşit să se pună apostrof lîngă *l*, ca şi cînd ar lipsi o vocală. Vocala *î*, acolo unde este, e adăugată, iar unde nu este, nu lipseşte nimic. Se scrie deci *dă-l, nu-l*, nu *dă'l, nu'l*. Alţii greşesc şi mai tare, cînd scriu *l'am, l'aş*: chiar admiţînd că ar lipsi vocala *î*, apostroful ar trebui pus înaintea lui *l*, nu după el. Bine înţeles, apostroful este tot aşa de greşit şi la *mi, ţi*, etc. Trebue *dă-mi*, nu *dă'mi* şi aşa mai departe.

* * *

Să trecem la plural. Dativul are trei forme, care corespund în totul celor dela singular. Faţă de *mi, îmi, mi-*, avem pe *ni, ne* şi *ne-, vi, vă* şi *v', li, le* şi *le-*. Astfel, reluînd exemplele pe care le-am dat pentru singular, vom zice: *ne place, ni se pare, ne-a dat; vă place, vi se pare, v'a dat; le place, li se pare, le-a dat*. După cele arătate mai sus, explicarea formelor cu trăsură de unire nu mai prezintă nicio greutate. Formele *ni, vi, li*, provin din *ne, vă, le*. Explicaţia care s'a dat pînă acum, este că e vorba de o disimilare, adică în *ne se, le se*, s'a simţit nevoia de a diferenţia cei doi *e*. Se poate însă obiecta că *ni, li* nu apar numai înainte de *se*, ci şi înainte de alte proclitice: *ni le dă, li l-a dat*, etc., unde nu poate fi vorba de disimilare. Explicaţia adevărată cred că este următoarea: în *ne pare, ne* este imediat înaintea accentului, de aceea se păstrează; în *ne se pare*, el era separat de cuvîntul accentuat printr'alt proclitic, de aceea era pronunţat mai slab, şi vocala s'a putut închide. Dar trebue să ţinem seamă şi de influenţa singularului: după *mi, ţi, i* s'a putut crea şi *ni, vi, li*. In ce-l priveşte pe *vi*, el este sigur de origine analogică, fiind modelat ori după *ni, li*, ori după singulare, căci *vă* nu avea cum să devină *vi* prin evoluţie independentă. Se ştie că d. Iorga a extins întrebuinţarea lui *ni, li*, în loc de *ne, le*, chiar acolo unde nu urmează un enclitic: *ni pare, li spun* (totuşi nu scrie *vi pare*, ci numai *vă pare*). N'aş putea să spun dacă e numai o chestie de ortografie, sau dacă d-sa pronunţă în adevăr cu *i*. In orice caz, inovaţia aceasta nu a fost admisă de marele public.

Alţii au restabilit paralelismul şi la formele scurtate, transformînd pe *v'* în *vi-*: *vi-a dat, vi-o spun*. Astfel persoana a doua seamănă mai bine cu *ne-, le-*, şi este în totul paralelă cu *mi-, ţi-, i-*. Bănuesc că acesta este şi scopul schimbării. Mi s'a adus ca argument că dacă am spune *v'a dat*, s'ar putea crede că *v'* este acuzativul, deci în loc de *v'a dat (o carte)*, s'ar înţelege *v'a dat (afară)*. Slabă justificare! Dar *v'o spun*, cu ce s'ar putea confunda?

Mai rămîne acuzativul plural. Ca şi la singular, acest caz nu are decît două serii de forme: *ne* şi *ne-, vă* şi *v', îi* şi *-i* (sau *i-*), *le* şi *le-*. După explicaţiile date pînă acum, nu mai rămîne nimic de adăugat.

* * *

Mai am de discutat o greşală de sintaxă. Se întrebuinţează astăzi, cel puţin în Bucureşti, pronumele *-l, -o* alături de verbele *trebue* şi *place*. De exemplu: *Are să-mi dea nişte bani şi mi-l trebue; ţi-o dau, dacă ţi-o trebue. Dacă nu ţi-l place, dă-mi-l înapoi; mie mi-l place pe Robert Taylor*. Că acest fel de exprimare e greşit se vede imediat, nu numai din faptul că e adoptat de indivizi izolaţi, ci şi din cea mai simplă analiză gramaticală. Pronumele acuzativ nu poate fi decît complement direct; dar verbul *trebue* nu e tranzitiv, şi deci nu poate avea complement direct. In realitate, judecînd, după înţeles, *-l* este aici subiect, lucru absurd, deoarece subiectul nu poate fi pus în cazul acuzativ. Lucrurile sînt şi mai clare cu verbul *a plăcea*, de oarece aici este limpede fără alte explicaţii că subiectul este numele propriu, care totuşi are înaintea lui prepoziţia *pe*, semnul acuzativului.

Iată de unde cred că vine greşala. Cînd cineva rosteşte fraza corectă: *are să-mi dea bani şi-mi trebue*, ascultătorul poate întreba: „ce-ţi trebue", căci nimic în propoziţia a doua nu exprimă ideea de bani. Şi chiar dacă am admite că se înţelege că e vorba de bani, tot mai rămîne un motiv de nedumerire: de unde rezultă că banii care-ţi trebue sunt tocmai cei pe care are să ţi-i dea debitorul? Pe de altă parte, cu alte verbe, se repetă, cu ajutorul unui pronume scurtat, ideea cuprinsă în prima propoziţie: *caut drumul şi nu-l găsesc*; ar fi cel puţin confuz, dacă nu chiar necorect, să zicem: *caut drumul şi nu găsesc*. Nimic mai simplu, pentru cineva nedeprins cu analiza gramaticală, decît să copieze această expresie: deoarece se zice *caut drumul şi nu-l găsesc*, se poate zice şi *îmi dă bani şi mi-i trebue, îl văd pe X şi mi-l place*. Chiar raţionînd gramatical, dar superficial şi greşit, putem avea impresia că cele două tipuri de frază sînt similare: atît drumul, cît şi banii răspund la întrebarea *ce*, prin urmare sînt în acelaşi caz. In realitate, la întrebarea *ce* nu răspunde numai complementul drept, ci şi subiectul, şi numele predicativ. La întrebarea *ce caut*, răspunde complementul; la întrebarea *ce trebue*, sau *ce place*, răspunde subiectul. Prin urmare, dacă ţinem să punem un pronume după aceste întrebări, trebue să punem nominativul, *el, ei*. Recunosc că ar suna greoi: *îmi dă bani şi ei îmi trebue, îl văd pe X şi el îmi place*. Pentru a evita această întorsătură, n'avem decît să întrebuinţăm alte verbe: *am nevoie* în loc de *îmi trebue*, etc.

AL. GRAUR

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

PROBLEMA UNEI CARIERE ÎNCHISE

CONSTATĂRI ŞI PREMISE

In paginile acestei cronici, ne vom ocupa despre un aspect actual din problema profesorimii noastre în general şi despre soarta care se deschide în clipa de faţă carierii lor. Problema pe care o punem în discuţie este grea, pe alocuri aspră şi cuprinde laturi incomparabil mai multe şi mai complicate decît acelea pe care le indică aparenţa. In general, nu este vorba numai de o serie de socoteli contabiliceşti, sau de o simplă preocupare administrativă, ci de o problemă cu filiaţiuni adînci, care cuprind, am putea spune, întreaga structură a vieţii noastre culturale.

Avem sub ochii noştri o seamă de fapte netăgăduite. Cu fiecare început de an şcolar, ele ni se înfăţişează din ce în ce mai crud şi mai evident. Ne vom îngădui să spicuim, dintre ele, cîteva mai caracteristice.

In toamna aceasta s'au înaintat Ministerului Educaţiunii Naţionale cîteva mii de cereri pentru suplinire de catedre sau de ore în învăţămîntul secundar. In raport cu posibilităţile reale de plasament, numărul acestora este, de sigur, enorm de mare. Numiri de titulari, după cum se ştie, nu s'au putut face decît puţine. Pentru unele specialităţi n'a existat nicio catedră vacantă. Sunt aproape două mii de licenţiaţi, diplomaţi şi doctori, cu examenul de capacitate trecut integral, care îşi aşteaptă rîndul la titularizare în învăţămînt. După un calcul mediu, la 50% dintre aceştia, fără a lua în consideraţie seriile ce se vor ivi între timp, nu le va veni rîndul aşteptat nici în cinci ani de acum înainte. Mulţi dintre aceştia n'au nici măcar putinţa unei suplinirì. Sau dacă o au, o au în condiţiuni cu totul minore: la frînturi de ore, care nu le asigură un minimum material de existenţă şi care nu le pot stabili în statul lor personal ani proprii zişi de catedră, intrînd ca atare în treptele şi drepturile de mai tîrziu ale carierii.

In învăţămîntul fetelor, situaţia este nemăsurat mai critică decît în acela al băieţilor. Aici, catedrele sunt în întregime ocupate. Soluţia pensionărilor, chiar la o limită mai scăzută decît cea din prezent, este departe de a corecta situaţia într'un chip mai vizibil. In marea lor majoritate, şcoalele secundare de fete au fost întemeiate în răstimpul dela războiu încoace. In proporţie de 70% din totalul lui, personalul didactic al acestor şcoli s'a format abia în ultimii 15—20 de ani. De asemeni, prin desfiinţarea recentă de şcoli, prin transformarea unora în şcoli profesionale şi prin reducerea altora din licee în gimnazii, numărul catedrelor în învăţămîntul fete-

lor s'a redus în chip apreciabil. Pe alocuri, numărul catedrelor rămase vacante prin ultimele deblocări nu ajung să acopere nici numărul acelora la care trebuesc reîncadrate titularele dela şcoalele desfiinţate sau transformate. Trei sferturi din catedrele ocupate în prezent nu vor putea deveni vacante, prin ieşirea la pensie a titularelor respective, decît în 10—15 ani de acum înainte. Pe de altă parte, trebue să ştim că, încă de pe acum, noile solicitatoare sunt atît de multe, încît cu ele am putea ocupa aproape toate catedrele de care dispune, în limitele actualei lui organizări, întregul nostru învăţămînt secundar al fetelor.

Pentru moment, nu răsare de nicăeri posibilitatea unei corectări integrale a acestei situaţii. S'a preconizat, ca o soluţie salutară, deblocarea cadrelor. A fost realizată. In toamna acestui an, au fost scoşi la pensie aproape 400 de profesori. Faţă de mulţimea noilor solicitatori, chiar a celor cu drepturi depline, numărul acesta nu reprezintă decît o cotă oarecare, fără valoarea unei depline concludenţe sociale. Se mai vorbeşte, pe alocuri, despre necesitatea unei noi scăderi a limitei de vîrstă. Fireşte, un svon şi o agăţare de-o iluzie, fără nicio altă motivare decît aceea de a găsi un expedient care să dea speranţe şi să amîne oarecum momentul acut al unei probleme. De fapt, soluţia unei noui deblocări nu este atît de simplă şi de posibilă, pe cît o văd unii dintre partizanii ei. Intr'adevăr, sunt de făcut, în privinţa aceasta, cîteva precizări.

Recenta scădere a limitei de vîrstă a fost firească şi posibilă. Intr'un fel, au acceptat-o chiar aceia care au trebuit să plătească primele ei tributuri. Era o reformă care plutea în aer, care se impusese dela sine, ca o condiţie de echitate şi de echilibru social. Limitele de vîrstă de pînă acum erau cele fixate înainte de război, atunci cînd cadrele noastre profesionale erau în proces de formare şi cînd li se putea acorda avantagii cît de mari, fără ca prin aceasta să se creeze nedreptăţi sau motive de nemulţumire socială. Modificarea din ultimul timp poate fi socotită, prin urmare, o revenire la normal şi, în orice caz, o condiţiune necesară pentru adaptarea la unele din situaţiile vieţii de astăzi.

Ar fi însă o greşeală să ducem lucrul mai departe. De astă dată n'ar mai fi vorba de o corectare, ci de o hotărîre arbitrară, pe alocuri cu caracterul unei adevărate exproprieri. O nouă scădere a limitei de vîrstă, adică sub aceea impusă prin ultimele reforme ale învăţămîntului, ar fi un fapt pe cît de neutil, pe atît de plin de consecinţe. Ar însemna să lipsim societatea de o bună parte din forţele ei producătoare, să dăm raporturilor dintre generaţii un ritm de luptă şi de crispări exclusiviste şi, prin toate acestea, să consacrăm o prezumţie aproape păgînă a tinereţii.

Viaţa intelectuală se întemeiază pe anumite legi ale ei, pe care nu avem dreptul să le nesocotim, chiar dacă sunt în joc nevoi oricît de mari şi de constrîngătoare. In cuprinsul acestei vieţi, vîrsta se abate oarecum dela rigorile ei biologice. Spiritualitatea, în general, este un peisaj complex, în care trebue să se integreze stilurile de gîndire şi de simţire ale tuturor vîrstelor. A face din ideea vîrstei o obsesie şi o temă de revendicări exclusiviste, este o greşeală şi, de sigur, este a da curs unui fapt străin, din sfera unor chemări care privesc intelectualitatea şi sensurile ei omeneşti ca o piedecă şi ca o forţă adversă.

In învăţămînt, adevărul acestui fapt este parcă mai evident ca oriunde. Invăţămîntul nu este o profesiune şi o activitate de tip comun, care să reclame, din partea celor care îl reprezintă, doar pregătire de specialitate şi stăpînirea obişnuită a unei tehnici profesionale. Acestea, într'adevăr, sunt două condiţiuni de bază, dar nu toate care se cer. Ca să fie adevărat şi organic, mai presus de orice, învăţămîntul trebue să poarte pecetia întregului sens ome-

nesc. Trebue să aibă atmosferă, şi anume, atmosfera vieţii, atmosfera omeniei integrale, în fine — cum să spunem lucrurilor mai potrivit? — atmosfera aceea în care să se poată împleti cu folos toate picurările de dreptate: şi acelea care nasc din impetuozităţile tinereşti, precum şi acelea care cresc din calmul organic al experienţei mature.

A fi profesor, în sensul adevărat al cuvîntului, este un fapt mai complex decît îl poate reflecta tiparul unei vîrste sau alta. Inainte de orice, înseamnă a avea un anumit simţ al lumii, un anumit chip de a interpreta realitatea şi, prin acestea, un meşteşug subtil de a promova adevărul omenesc prin filtrul spiritual al disciplinei ştiinţifice pe care eşti stăpîn. Socialmente, profesoratul nu implică ierarhii; tot aşa, sufleteşte, el nu implică vîrste. Ca să înţelegem aceste lucruri, putem avea ca punct de plecare, în definitiv, ceva din propria noastră experienţă şcolară. Ne amintim, cu toţii, că aveam nevoie în clasă, pentru a ne simţi apăraţi sufleteşte şi pentru a stabili un înţeles mai întreg al vieţii pe care o deprindeam acolo, atît de profesori tineri cît şi de profesori în vîrstă. Mai mult: aveam nevoe de atmosfera caracteristică pe care o creea succesiunea lor dela o oră la alta, de pitorescul spiritual pe care îl simţeam în ciocnirea stilurilor lor diferite, de chipul cum aceste contraste ne prindeau în frămîntarea solicitantă a spectacolului omenesc şi, în sfîrşit, de felul cum înţelegeam că realitatea simţirii omeneşti nu aleargă pe un domeniu măsurat, ci pe unul complex şi nebănuit, în care să se poată prinde toate scînteierile posibile de vieaţă.

Reflectînd la aceste lucruri, ne dăm seama că omogenizarea vîrstelor, cel puţin în învăţămînt nu ar putea fi, nici pe departe, o soluţie mulţumitoare a problemelor care ne încercuesc. Sau, cel mult, ar fi doar o soluţie de moment, capabilă să împace o seamă de nevoi materiale şi să amîne oarecum isbucnirile lor acute. In schimb, am plăti această liniştire aparentă cu un preţ dureros. Am desfiinţa o seamă de realităţi sufleteşti, din acelea pe care se sprijină rostul omenesc al operei de învăţămînt; realităţi din acelea care, odată smulse din matca lor, cu greu s'ar mai putea reface într'o formă demnă şi viabilă.

Datele şi aprecierile de pînă aici ne conduc la o concluzie. *In clipa de faţă, cariera didactică este o carieră închisă sau aproape închisă.* Ea nu mai poate alimenta, ca pînă acum, un sens, un program de generaţie. Indreptarea spre ea începe să nu mai pară un îndemn spre o vocaţie sau spre o misiune, ci pregătirea unui naufragiu. Altă dată, se privea la ea cu încredere şi cu mîndrie. Astăzi, este privită cu teamă, cu sentimentul unor îndoieli apăsătoare. Dar să nu ne oprim la consideraţii vagi, ci să facem o socoteală mai analitică a diferitelor consecinţi ce pot să răsară pe urmele acestui fapt.

Mai întîi, *un desechilibru de ordin social şi politic.* O carieră închisă este o piedecă pentru buna funcţionare a societăţii în genere. Deficienţa într'o direcţie, fatal, va aduce aglomerări în alta. Deopotrivă de rău, deci, în ambele cazuri. Societatea, prin natura ei, este un tot armonic, în care forţele ei constructive trebue să procedeze paralel, prin schimburi vii şi prin compensări continui între ele. In cazul contrariu, peisajul de vieaţă al societăţii se îngustează, se simplifică. O carieră care se închide astăzi va antrena în mod necesar închiderea alteia mîine şi, aşa mai departe, pînă în clipa în care colectivitatea respectivă îşi va vedea blocate toate posibilităţile ei de echilibru. Jocul de forţe, din care ce închiagă dinamismul ei creator, va deveni din ce în ce mai mic şi mai lipsit de perspective. In asemenea condiţiuni, forţele sufleteşti cuprinse în economia unei societăţi devin şi ele din în ce mai puţine. Fatal, pentru a se adapta la condiţiuni de vieaţă astfel îngustate, ele vor trebui să se com-

prime, să renunţe la elanurile lor specifice, şi să meargă din ce în ce mai mult pe cărarea uniformităţii şi a încadrărilor forţate.

Sunt, apoi, o seamă de complicaţii psihologice. Intre cariera închisă şi celelalte, adică între categoriile de oameni care le reprezintă, se va deschide încetul cu încetul o prăpastie. Cei dintîi se vor izola de viaţă. Vor căpăta, după împrejurări, ori o timorare continuă faţă de tot ce s'ar petrece mai viu în afara lor, ori o tendinţă de-a accepta orice numai pentru a nu li se pune în pericol situaţia pe care de bine de rău o deţin, ori — în fine — o atitudine egoistă şi opacă faţă de problemele din jur şi faţă de drepturile la viaţă ale celorlalţi. Astfel, izolată de viaţă, cu un suflet nimicit de temeri şi cu elanuri frînte de practica unui egoism în care s'a închis fără voia ei, desigur, această categorie de oameni va ajunge să nu mai poată presta societăţii decît o contribuţie minoră, fără orizonturi, fără îndrăsneli dinamice, o contribuţie, care, pînă în cele din urmă, n'ar putea să însemne decît atît: o practică impersonală şi limitată a cîtorva fapte de specialitate şi o promovare convenţională a normelor ce i se dictează constrîngător din afară.

Pentru a intra în complexul de viaţă al unei societăţi, o categorie socială trebue să îndeplinească anumite condiţiuni: trebue să fie vie, să aibă personalitate, să elaboreze continuu, să-şi apere punctele de vedere, să-şi ia răspunderea întreagă şi promptă a actelor ei, să intre în raza experienţelor centrale ale epocii şi ale colectivităţii din care face parte, să ia parte la examenele de viaţă pe care le impun criteriile şi problemele timpului, să dea piept direct cu adversarii ei fireşti şi, în fine, sufleteşte să aibe conştiinţa că este autonomă şi că prin mijlocirea acestei autonomii este chemată la o acţiune de care societatea are permanentă nevoie. Cu oricît eroism din partea-le, şi cu oricît de strînsă înţelegere a procesului în care sunt cuprinşi, oamenii dintr'o profesiune închisă şi inactuală nu mai pot avea posibilitatea unor asemenea atitudini, sau în orice caz, n'ar mai putea-o avea decît într'o măsură debilă şi inoperantă.

Aceia care se hotărăsc să se îndrepte înspre cariera didactică sunt din ce în ce mai puţini şi mai neconvinşi. Procesul este vizibil, în deosebi, la băieţi. Dintre cei care urmează ramurile facultăţilor de litere sau de ştiinţe, mulţi n'o mai fac în vederea catedrei, ci pentru a avea un titlu academic, adică o disponibilitate formată, în vederea unei situaţiuni ce li s'ar putea ivi într'o clipă sau alta. In general, nu mai vin înspre aceste ramuri fruntaşii seriilor şi elementele capabile să se distingă în viaţă. Toţi aceştia iau alte drumuri: către drept, către medicină şi, mai ales, către şcolile tehnice superioare. Către litere şi către ştiinţe, pentru a se face profesori, mai vin doar unele categorii limitate. Anume: naturile timide, aceia care privesc în viaţă cu teamă de ea şi cu teamă de ei înşişi, care se impresionează de condiţiile ei de luptă, care nu ştiu să privească curajos în viitor, care n'au mijloace de studii prea multe, care se gîndesc la o carieră pe care să şi-o facă în timpul cel mai scurt posibil şi, în fine, aceia care pătrund în lume cu un complex psihologic de inferioritate, alimentat în chip diferit, fie de provenienţa lor modestă, fie de pătrunderea lor bruscă într'o lume necunoscută care îi copleşeşte sau fie de sensul scăzut şi aproape material al programului lor de viaţă. Cîtă convingere şi putere de realizare vor pune aceştia în munca lor universitară, este uşor de înţeles. Rezultatele din ultimul timp ale examenelor de capacitate au fost, în privinţa aceasta, destul de concludente. Nu ne referim la numărul şi precizia cunoştinţelor, de care au dat sau n'au dat dovadă candidaţii noştri. In definitiv, pentru problema spirituală în sine, acestea nu au decît o semnificaţie secundară. S'a putut însă remarca, cu prilejul acestor examene, o lipsă mai gravă: *lipsa de intelectualitate.* Astfel: lipsă de

atitudini proprii, lipsă de fervoare şi de încredere în puterea gîndului, lipsă de convingeri spirituale şi, în fine, lipsă de înţelegere a vieţii intelectuale ca un mijloc creator şi eliberator al drepturilor omeneşti.

Toate acestea pledează pentru un fapt cert. In condiţiile de astăzi, e greu să se mai formeze profesori de mîna întîia. Elementele de elită vor fugi din ce în ce mai mult de această carieră. Ceea ce astăzi este o tendinţă pronunţată, în curînd va deveni o regulă generală. Ne referim, mai ales, la băieţi. Aceştia vor evita cariera didactică în mod sistematic, pentru o seamă de motive, pe care le vor culege, în primul rînd, din opinia publică, dintr'un anumit sentiment al realităţilor sociale, pe care aceasta ştie să-l impună cu autoritate deplină. Şi anume: o vor evita, pentrucă şansele ei sunt minime, pentrucă nu se mai bucură din partea Statului decît de-o asistenţă redusă, pentrucă văd în ea o carieră inactuală şi, mai ales, pentrucă nu mai recunosc în ea o platformă socială în stare să asigure promovările organice de care oamenii aleşi au nevoie: promovările talentului, ale pregătirii într'o direcţie sau alta şi, mai presus de acestea, ale demnităţii omeneşti, atunci cînd aceasta simte nevoia să se construiască pe sine în chip hotărît şi conştiincios.

Indrăsnim să ducem aceste consecinţi şi mai departe decît atît. Am spus că în condiţiile de astăzi e greu să mai formăm profesori de elită. Prin aceasta nu exprimăm o simplă teamă, ci o realitate. Faptul trebue să ne dea de gîndit. In prezent, ne putem îngădui luxul de a nu privi această problemă cu toată îngrijorarea cuvenită, pentrucă din fericire avem încă mulţi profesori buni, şi anume: în cadrele mai vechi, oameni care nu se pot despărţi de idealurile sub semnul cărora şi-au început viaţa, iar în cadrele mai noi, oameni care luptă dramatic, pe poziţii ale vremii, turburi şi pline de îndoeli, ca să apere ce se mai poate din sensurile clasice ale vieţii şi ale spiritului. Dar ce va fi mîine, atunci cînd cei dintîiu îşi vor fi încheiat activitatea, iar ceilalţi, sub puterea unor împrejurări mai puternice decît ei, vor fi poate obosiţi sau învinşi? Punîndu-ne această întrebare, să fim siguri, nu ne lăsăm tîrîţi de cine ştie ce viziune apocaliptică, ci schiţăm contururile unor situaţii fatale, mai sigure şi mai apropiate poate decît ne închipuim.

Fără îndoială, misiunea profesorului într'o societate nu este numai aceea de a face lecţii pe catedră, de a pune note, de a promova pe elevi dintr'o clasă într'alta, în sfîrşit, de a le da instrucţia şi educaţia de care au nevoe în viaţă. Acestea alcătuesc un simplu nucleu profesional, mai bine zis alcătuesc o concretizare minimă a obligaţiei lor. De fapt, funcţiunea lor socială, în adevăratul înţeles al cuvîntului, este mult mai cuprinzătoare. Profesorimea reprezintă un sector de seamă, poate cel mai viu şi mai organic, al opiniei publice. Ea se află, oricum, la răscrucea comerţului spiritual de care o societate are în permanenţă nevoie. Astfel: pune în circulaţie idei ale timpului, scrie, interpretează, popularizează, atrage atenţia, cere puneri la punct, întreţine discuţii lămuritoare, într'un cuvînt, face oficiul de-a interesa pe cît mai mulţi la ritmul şi stilul în curs al vieţii intelectuale. Nu numai atît. In general, în viaţa spirituală a unei societăţi, atitudinea profesorimii reprezintă o pîrghie principală, în ce priveşte organizarea acţiunilor culturale şi în ce priveşte pregătirea opiniei publice pentru a le înţelege. In mod normal, profesorimea trebue să reprezinte o pepinieră socială, în care să se formeze şi din care să se recruteze tot felul de conducători spirituali: în vremuri de linişte, oameni de laborator, de bibliotecă, de cercetări ştiinţifice, de condei, de întemeiere şi de promovare a adevărurilor eterne pe care trebue să se sprijine în general demnitatea omenească, iar

în vremuri de acţiune şi de frămîntări istorice, oameni de luptă şi de însufleţire, care să creieze o doctrină şi o pedagogie energetică a elanului naţional.

Aceste fapte nu înseamnă risipiri sau abateri dela linia unei funcţiuni sociale. Dimpotrivă! Ele sunt strîns legate de ideea catedrei, de psihologia adevăratului profesor şi, mai ales, de putinţa încadrării lui în societate. Catedra în sine, redusă la simplele ei orizonturi profesionale, este un fapt strîmt, fără putinţa de a se primeni îndeajuns pe sine şi, de aceea, fără posibilitatea de-a stimula continuu o activitate spirituală. In alte părţi, s'a vorbit, şi cu oarecare ironie dar şi în chip serios, despre o realitate botezată, în mod sugestiv „republica profesorilor". Nu mergem pînă aici; ideea aceasta are în ea ceva displăcut — o presumţie, o aroganţă, poate un oarecare dedesubt politic. In cazul nostru, vedem altceva: o misiune a profesorimii în afară de şcoală, într'adevăr, dar nu pentru cuceriri de ordin politic sau social, ci pentru a creea un climat sufletesc potrivit, în care fiecare străduinţă sinceră să găsească o fărîmă de recunoaştere şi de dreptate.

In condiţiunile de astăzi, mai bine zis în condiţiunile care se deschid zi cu zi mai mult carierii didactice, toate aceste chemări vor trebui să amuţească. Cu oricîte sforţări din parte-i, profesorimea noastră nu le va mai putea onora aşa cum se cuvine, poate nici nu le va mai înţelege. Ii vor lipsi, pentru aceasta, lucruri esenţiale: încrederea în ea însăşi, o conştiinţă fermă a actualităţii ei, sentimentul că este îndeajuns de înţeleasă şi de ajutată din partea societăţii şi, în fine, însăşi putinţa regenerării ei sociale.

La seria consecinţelor indicate pînă acum, mai adăugăm una. O socotim îndeosebi de importantă. Mai ales, o socotim de natură să atragă o grabnică luare aminte asupra ei, din partea tuturor acelora care privesc cu interes problema culturii şi a învăţămîntului nostru în general.

Inchiderea carierii didactice va aduce, printre primele ei urmări, o completă trecere în umbră a unei ramuri de seamă a învăţămîntului superior: *literele*. Faptul este evident. Pe măsură ce nu vor mai deschide drumul către o profesiune sigură şi către o încadrare socială bine precizată, tot pe atît, interesul pentru această ramură de învăţămînt va scădea şi el. Putem recunoaşte, în acest fapt, o fatalitate socială de neîndepărtat. In faţa ei, nu trebue să ne amăgim cu formule, oricît de cuceritoare ar fi ele în aparenţă şi oricîtă dreptate teoretică ne-ar înfăţişa cuprinsul lor. Ştiinţă pentru ştiinţă, sau învăţămînt pentru învăţămînt, toate acestea, sunt formule apuse, ale unui trecut pe care n'am început să-l regretăm îndeajuns, sau în cazul cel mai fericit, sunt fapte pe care nu le-am mai putea gîndi decît pentru cîţiva singurateci ai cărţii, şi aceştia, din ce în ce mai puţini în zilele noastre. Trăim — se spune — într'o epocă de realităţi brutale, de soluţii imediate, de forme care îşi caută compensaţii directe în viaţa socială şi economică. Nu ar avea sens ca în învăţămînt să fie altfel decît în restul societăţii. Invăţămîntul literelor va putea să mai alcătuiască un compartiment ferm al vieţii noastre culturale, doar în măsura în care va izbuti să deschidă drum înspre o carieră precisă, care să coteze deopotrivă cu celelalte la bursa valorilor sociale şi care să asigure o funcţionare normală şi demnă a drepturilor cîştigate.

Eventualul declin al acestor ramuri de învăţămînt ar trebui să ne sperie. In orice caz, ar fi nepotrivit să-l privim cu pasivitate, socotind cu suficienţă că aşa a fost să fie. Socotim, dimpotrivă, că ar trebui să privim faptul cu o îngrijorare solemnă. Fără această ramură de învăţămînt, cultura noastră ar avea de suferit o amputare dureroasă. Ar fi lovită în esenţa ei, în ceva din rosturile ei fundamentale. Am pune în umbră tocmai mijloacele cele mai organice, prin care putem să

înțelegem problema și să elaborăm o doctrină a realității noastre romînești. In sfîrșit, ne-am lăsa tîrîți într'o eroare din acelea în care dacă ne dăm seama oarecum cînd intrăm, nu vom ști însă niciodată cînd și cu ce preț am putea să ieșim.

Intr'adevăr, să ne gîndim la o seamă de lucruri care ne interesează, de aproape, pe toți. Vieața noastră romînească s'a desfășurat într'un strîns paralelism cu problemele noastre sufletești și cu manifestările de cultură, care au putut să răsară sub semnul lor. Aceia care ar vrea să ne cunoască mai adevărat, așa cum suntem și cum am putut să ne închegăm vieața noastră de pînă acum, trebue să privească cu atenție, nu numai la faptele mari care au putut să capete contururi istorice, ci și la acelea care s'au desbătut intim, adeseori fără să le bănuiască nimeni, în conștiința noastră. Civilizația romînească, cel puțin cea de pînă acum, nu contează atît prin realizările ei materiale, acelea care pot fi apreciate dintr'odată, ci prin forme de viață care trebuesc înțelese în latura lor sufletească și în chipul cum au întreținut caracterul vieții noastre etnice. Istoria noastră, în definitiv, nu se desvălue prin monumente și forme de organizare ale vieții naționale pe care le-am avea sub ochi, ci prin dramele de conștiință nenumărate în care a trebuit să ne sbatem ca popor. Viața politică și viața națională a poporului nostru și-au găsit expresiile lor cele mai potrivite în literatura noastră, în scrierile noastre religioase și istorice, în luptele pe care le-am dus pentru apărarea limbii, a credinței și în militările ideologice ale diferitelor noastre generații revoluționare. Suntem încă departe de stăpînirea tuturor datelor care privesc realitatea și civilizația noastră romînească. Studiile noastre etnografice sunt incomplete. Nu avem încă, pînă acum, niciun tratat lămuritor despre psihologia poporului romînesc. Problema etnicului nostru plutește încă în incertitudini de tot felul. Culegerile noastre de folclor sunt incomplete și multe din ele învechite. Clasicii noștri sunt încă, o putem spune, cît nu ne închipuim de necunoscuți și de neanalizați. In istoria noastră națională există încă o seamă de probleme, dintre cele mai importante, care stăruesc în bătaia controverselor. Nu avem încă o istorie a civilizației și a gîndirii romînești. In domeniul istoriei noastre literare este încă enorm de mult de muncit. Nu avem încă o înțelegere adevărată, lămuritoare, a valorilor romînești, a puterii lor reprezentative. Deși suntem un popor latin și invocăm acest lucru ca un argument suprem al întocmirii noastre istorice, nu avem încă sentimentul clasicismului, al spiritualității pe care o reprezintă, și nu avem încă înțelegerea chipului în care ar putea să ne ajute ca să punem ordine în atîtea dintre nedumeririle noastre spirituale. In multe privințe, problema limbii noastre plutește încă în haos. In general, nu avem înțelegerea evoluției, decît într'un chip vag și incert, tot așa după cum nu avem, față de procesele ei actuale, de cît atitudini inegale și risipite. In realitate, pomelnicul acestor lipsuri poate fi mult mai mare. Ne oprim însă cu înșirarea noastră aici. Desigur, sunt lipsuri care trebuesc imperativ împlinite. Este în joc cultura romînească în genere, sistemul de justificări spirituale ale existenței noastre naționale și, în total, este în joc funcționarea normală a operei pentru cunoașterea realității romînești. Invățămîntul literelor se află în centrul acestui proces. De el depind o serie de lucruri importante: formarea cercetătorilor necesari, atmosfera de interes față de aceste probleme, coordonarea metodică a cercetărilor și, bine înțeles, elanul necesar pentru ca toate aceste lucruri să aibă sens, să se poată înscrie în programul de viață și de muncă spirituală al generațiilor.

Iată de ce, faptul că într'o zi învățămîntul literelor ar putea ieși din raza oricărei actualități romînești, trebue să ne umple de îngrijorare.

Problema doctrinei romînești este încă pe șantier; se află în curs de elaborare. Nu ne putem mulțumi cu datele pe care le avem pînă în prezent, sau n'o putem face, fără ca prin aceasta să nu știrbim ceva din drepturile noastre spirituale adînci și să nu ne simțim vinovați de nesocotirea propriei noastre realități naționale. Este încă de lucru, în aceste direcții, pentru generații întregi. Trebue să înțelegem, în definitiv, că a cunoaște valorile caracteristice ale culturii noastre, și a le studia pînă în adîncul lor, nu este numai o activitate și o misiune academică, ci și una de întărire și de promovare a ideei de patrie. O armă, prin urmare, fără de care revendicările noastre ca popor n'ar avea toată majestatea și toate justificările ce li se cuvin.

In clipa în care, fie din vina lui, fie din aceea a unor constrîngeri din afară, învățămîntul literelor ar trebui să cadă într'un unghiu mort, ar fi trist. Ar fi, de sigur, mai mult decît o îngenunchere sau o părăsire oarecare; ar fi, poate o înfrîngere și o rupere tragică, cu un anumit trecut spiritual, acela prin care am început să căpătăm înțelesul ființei noastre naționale și să simțim prețul realității ei etnice.

Socotim că în aceste date n'am strecurat nimic exagerat. Problema înfățișată aici s'a anunțat, pe alocuri chiar a început. Sunt posibile reacțiuni împotriva ei? Desigur! Cariera didactică, astăzi închisă și demoralizată, ar putea fi refăcută, și încă pe baze mai organice decît pînă acum. Firește, dacă atît Statul, prin politica școlară pe care o patronează, cît și opinia noastră publică, prin sentimentul ei general de viață, ar consimți să privească la această problemă, așa cum se cuvine, altfel decît pînă acum: cu mai multă atenție, cu un simț de pătrundere a lucrurilor mai critic și mai clar văzător și, în fine, cu o generozitate mai largă și mai sipiritualizată.

In cronica viitoare, vom urmări a doua latură a problemei: *cum s'ar putea îndrepta criza de astăzi a carierii didactice?*

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

GENEZA METAFOREI ŞI SENSUL CULTURII

Ne putem întreba pînă la ce punct crizele de conştiinţă şi avatarurile spirituale pot răvăşi aşezămintele morale ale unui om. Sunt aceste zguduiri interioare fermente de noi înjghebări de cuget şi puncte de plecare pentru noi deveniri, prin anularea completă a evoluţiilor trecute, sau sunt în realitate simple schimbări de cadenţă lăuntrică sub care se pot desluşi vechile deprinderi de gîndire?

O afirmare cu validitate generală e greu de făcut. Va trebui totdeauna să pornim dela fiecare caz particular, pentru a hotărî asupra sensului evoluţiei spirituale pe care îl reprezintă. Atunci vom recunoaşte existenţa a două încrîngături sufleteşti deosebite. Vom desluşi de o parte pe neliniştiţii care în decursul vieţii au parcurs mai multe etape sufleteşti bine diferenţiate, între care se află, pietre de hotar, revelaţii totale sau răscoliri de conştiinţă hotărîtoare, iar de alta pe acei care în evoluţia lor interioară parcurg traectoria regulată a unei progresive împliniri, fără soluţii de continuitate şi prăbuşiri. Tabloul celor două feluri de evoluţii va prezenta o opoziţie greu reductibilă. Primii mor şi renasc în mai multe rînduri, se anulează, reuşesc să se nege pe ei înşişi pentru ca să se afirme mai apoi pe poziţii opuse, cu resurse şi ţîşniri noi; ei sunt impulsivi, tragici, extremişti, ţintind totdeauna un absolut pe care îl simt mereu scăpîndu-le şi pierzîndu-se în ceaţă, de unde stridenţa, violenţele lor de gîndire şi atitudine, proclamările răsunătoare a noilor forme de viaţă în care se integrează şi care sunt destinate totuşi unei negaţii ulterioare. Cei din a doua categorie vor prezenta în linia lor de viaţă calmul reţinut şi ponderat al unei realizări lente dar închegate, fără hiatusuri, deşi nu lipsită de dramă şi tensiune interioară; sunt creatorii organici, ce se desvoltă liniar din creşterea unui trunchi axiomatic primordial pe care l-au descoperit şi formulat încă dela începutul vieţii lor spirituale, şi la ale cărui principii depărtate li se poate reduce opera, privită în întregirea ei în timp.

Vom recunoaşte că în această privinţă gîndirea românească a dat pînă acum cel puţin doi reprezentanţi ai acestei ultime structuri de gînd: pe d-nii Rădulescu-Motru şi Lucian Blaga. Amîndoi au afirmat încă din primele lor scrieri o aceiaşi poziţie şi o aceiaşi orientare, uneori aceleaşi teme generale de gîndire. Opera lor ulterioară nu face decît să reia, amplificînd, adîncind şi tinzînd către o fundamentare teoretică de mare amploare, tendinţele pe care le-au lăsat să se întrevadă încă din primele lor scrieri.

Gîndirea ca şi sensibilitatea poetică a d-lui Lucian Blaga se vor putea desprinde în esenţa lor încă din volumele publicate în 1919, „Poemele luminii" şi „Pietre pentru templul meu". Mai mult, „Concentrarea devenirii ulterioare a d-lui Blaga într'o singură formulare rezumativă şi anticipativă, se poate găsi într'un singur poem, şi anume în versurile din „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii":

Dar eu,
Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină —
Ş'întocmai cum cu razele ei albe luna
Nu micşorează, ci tremurătoare
Măreşte şi mai tare taina nopţii
Aşa îmbogăţesc şi eu întunecata zare
Cu largi fiori de sfînt mister
Şi tot ce-i neînţeles
Se schimbă'n neînţelesuri şi mai mari
Subt ochii mei...

Nucleul sistemului filozofic al d-lui Blaga cu varietatea lui de teme se află implicat în aceste versuri: ele conţin deopotrivă, poziţia sa epistemologică, prezenţa misterului, rezistenţa Marelui Anonim, frînele transcendente şi potenţarea tainei, după cum implică şi concluzia largă a semnificaţiei metafizice a culturii, care e „existenţa întru mister şi revelare".

Alături de această tematică fundamentală, reluată în mai multe rînduri, amplificată mereu şi dusă recent pînă la formele ei de ultim echilibru, va trebui să menţionăm prezenţa în primele versuri ale d-lui Blaga, a unui regim spiritual în atmosfera căruia s'a împlinit întreaga sa evoluţie: sentimentul vieţii cosmice, al armoniei rotunjite, elanul imens care îmbrăţişează spaţiile sau cuprinde lucrurile dela mari altitudini, tendinţa de destărmurire, de aderare la o realitate transindividuală, cosmică sau de altă natură, dar şi conştiinţa obscură că toate formele lumii şi toate înfăptuirile gîndului îşi au ca punct de plecare solul fecund, plasma germinativă, nediferenţiată, a unei realităţi embrionare, mustindă de sevă şi posibilităţi.

Indicaţiile teoretice pe care le dă încă dela începutul activităţii sale d-l Lucian Blaga asupra sistemului său de gîndire de mai tîrziu, sunt tot aşa de precise. In „Pietre pentru templul meu", d-l Blaga reia (pag. 25) ideia exprimată poetic în poemul citat mai sus: „Datoria noastră în faţa unui adevărat mister nu e să-l lămurim, ci să-l adîncim aşa de mult încît să-l prefacem într'un mister şi mai mare".

Tot în acest volum, după ce menţionează un *„principiu al conservării enigmelor"* (subliniat de autor, pag. 54), notează această reflecţie ce-i defineşte poziţia sa spirituală: „Veacuri dearîndul, filozofii au crezut că sunt în stare să ghicească ce-i fundul lumii. Astăzi n'o mai cred şi se plîng de neputinţa lor. Eu însă mă bucur, că nu ştiu şi nu pot să ştiu, ce sunt eu şi lucrurile din jurul meu, căci aşa pot să interpretez în misterul lumii un înţeles, un rost şi valori, care izvorăsc din cele mai intime necesităţi ale vieţii şi ale duhului meu. Omul trebue să fie spontan şi *creator*—de acea să renunţe cu bucurie la cunoaşterea absolutului". (pag. 80).

Cugetarea d-lui Blaga păstrează deci o coherenţă şi un caracter organic care se afirmă cu deosebire în desfăşurarea ei în timp. Nu numai orientarea fundamentală s'a menţinut aceiaşi, dar şi temele principale care au preocupat pe d-l Blaga se menţin mereu actuale în gîndirea sa, căpătînd progresiv contur şi adîncime. Vom întîlni deci în acest prim volum de cugetări indicaţii de probleme care au fost

presimțite de d-l Blaga dela început, deși nu în toată complexitatea lor. Teoriile sale asupra stilului și asupra categoriilor inconștiente se găsesc în germen în considerațiile făcute la pagina 27 și următoarele, iar rolul inconștientului în creație este vag indicat în reflecția dela pag. 17: „Inconștientul este partea genială din fiecare muritor"...

Ultimul volum din „Trilogia Culturii"[1]) se află deci pe aceeași linie de preocupări, care sunt conduse pînă la formularea definitivă.

*

* *

In al doilea ciclu de lucrări filozofice, d-l Lucian Blaga examinează structural faptul de cultură, care în ultimă analiză reprezintă un act creator, tinzînd către o revelare a misterului și transcendentului, fără să le poată totuși vreodată cuprinde. Orice creație implică însă în concepția d-lui Blaga o sudare intimă, polară, a două componente indispensabile: stilul, adică o anumită integrare de caractere comune cu alte creații, aparținînd aceleiași zone spirituale—și metafora, alcătuind „substanța", conținutul ei.

Fenomenul stilului a făcut obiectul primului volum „Orizont și stil". D-l Blaga ajungea la concluzia că explicația analogiei de structură dintre manifestările spirituale cele mai disparate ale unei epoci sau curent de sensibilitate, trebuește căutată într'o înmănunchere de factori eterogeni, discontinui, dar convergenți prin efectul lor, constituind așa numita „matrice stilistică". Această multiplicitate de factori ce-și încrucișează acțiunea în constituirea matricei stilistice, pot alcătui constelații variabile, îmbinări diverse și schimbătoare, ceea ce explică în acelaș timp varietatea stilurilor ca și contaminarea lor posibilă. Din această multiplicitate de factori d-l Blaga izolează patru determinante mai principale, pe care le analizează amănunțit: cadrele orizontice de ordin spațial și temporal, accentul axiologic, atitudinea catabazică și anabazică și, în sfîrșit, năzuința formativă.

Originalitatea filozofului romîn față de gînditorii anteriori care au examinat această problemă, nu constă însă numai în înmulțirea categoriilor determinante ale stilului și în punerea în evidență a faptului că o singură determinantă nu poate explica fenomenul stilistic în toată complexitatea și varietatea lui de înfățișări; cu alte cuvinte contribuția d-lui Lucian Blaga nu este numai de ordin critic, prin discutarea teoriilor anterioare și ameliorarea lor. D-l Blaga adaugă acestor precizări o strămutare a datelor problemei, de pe terenul vieții conștiente, individuale sau colective, în inconștient, legînd aceste determinante de viața subliminală și dîndu-le o semnificație categorială.

In „Geneza metaforei și sensul culturii", d-l Blaga, după ce mai înainte consacrase un volum de expunere a coordonatelor specifice ale stilului romînesc, examinează a doua componentă a actului cultural, substanța lui, a cărui esență o vede în metaforă.

In metaforă d-l Lucian Blaga distinge un proces sufletesc de o importanță hotărîtoare, izvorît din condițiile speciale de viață ale insului uman. Metafora este o elaborare spontană a vieții spirituale, condiționată de dubla incapacitate a omului de a exprima concretul și de a revela misterul. In momentul cînd omul se diferențiază psihologic de animal, printr'o adevărată mutație ontologică, el se află în fața realității tangibile pe care o resfrînge în sine și pe care se stră-

[1]) Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II".

duește să o exprime, dar și în fața misterului de care se apropie și pe care l-ar vrea tălmăcit. Dar în această dublă tendință, el întîlnește obstacole de neinlăturat: de o parte observă că între lumea fizică și posibilitățile lui de expresie noțională se deschide un hiatus, iar de alta el înțelege că misterul va rămîne mereu în afara putințelor sale de aprehensiune. Din această îndoită inferioritate existențială a omului, izvorăște metafora, ca o compensație și o încercare de înlăturare a acestor dificultăți. Intr'adevăr, neadiacența dintre real și noțiune conduce la o expresie metaforică plasticizantă, care tinde să exprime concretul în mod adecvat, iar presimțirea misterului va explica de altă parte elaborarea metaforelor pe care d-l Blaga le numește revelatorii, și care au drept funcțiune sugerarea părții de taină inclusă în lucruri.

Ințelegem deci caracterul funcțional cu care d-l Blaga investește metafora. Aceasta apare ca un corolar a unor dispoziții constituționale a spiritului uman însuși, ea este, subt dublul ei aspect plasticizant și revelator, o adaptare la condițiile specifice ale spiritualității umane și o reacție împotriva deficiențelor ei structurale.

Ca atare, elaborarea primă a metaforei coincide cu prima afirmație existențială a omului considerat ca ființă spirituală, iar modul de gîndire metaforic va întovărăși în permanență și în mod necesar activitatea gîndirii umane, întru cît metafora este condiționată de însăși particularitățile și problematica condiției umane. In acelaș timp, metafora apare prin tîlcul ei revelator, a doua componentă a actului de creație, căruia îi alcătuiește substanța.

Metoda analogică a metaforei va alcătui prin urmare condiția înfăptuirii oricărui act de cultură. Vom întîlni deci structura metaforică în fiecare manifestare culturală. Prima creație a spiritului uman, ca desvoltare metaforică și tendințe revelatorii este mitul, care trebuește considerat ca o formă primordială a creației culturale. Aparținînd culturii, mitul va însuma cele două componente ale actului de cultură: el va prezenta pe lîngă un conținut metaforic și caracterele unui stil. Mitul este deci în egală măsură rezultatul determinantelor stilistice abisale și al destinului creator al omului.

Această statornicire îngădue autorului o analiză a conceptului de cultură. Concluziile se impun firesc din însuși examenul actului creator, păstrîndu-și validitatea pentru toată întinderea manifestărilor culturale, fie că acestea ar fi metafizice, poetice, artistice sau teoretic-științifice: autorul postulează convergența în actul de cultură a stilului și al metaforii. Conjugarea celor două elemente este deci condițională actului de cultură, oricare ar fi el.

D-l Blaga nu-și limitează examenul la adîncirea „aspectelor fundamentale ale creației culturale". Cultura are cu deosebire o semnificație metafizică, asupra căreia autorul stărue îndelung. Această semnificație e stabilită pe raportul etern reînoit dintre condiția omului și existența misterului. Care sunt căile ce i se deschid ființei umane pentru apropierea tainei? D-l Blaga arată că pe lîngă cunoașterea directă, ineficientă și fără bătae, din cauza „cenzurii transcendente" impuse structural conștiinței de „Marele Anonim" pentru a se apăra pe sine însuși, mai există o a doua putință de apropiere a misterului, oferită de creația de cultură. Ingădue oare această a doua cale cuprinderea tainei și în acelaș timp a absolutului? Reușește d-l Blaga să deschidă o nouă fereastră către mister, după ce arătase mai întîi, în cursul cercetărilor sale epistemologice, că o atare dobîndire îi e interzisă definitiv spiritului uman? Oricît de îmbietoare poate fi această perspectivă, autorul o înlătură, discutîndu-i posibilitățile, dar și limitarea. D-l Blaga constată, în adevăr, că, după cum eficiența cunoașterii este

limitată de barierele cenzurii transcendente, tot astfel elanul creator este îngrădit de frînele matricei stilistice şi ale categoriilor abisale care o determină.

Matca stilistică opune deci năzuinţii de comunicare cu misterul prin actul creaţiei o încercuire ce-i interzice transcendenţa. Creaţia culturală se află deci oarecum la drum de mijloc, la locul geometric dintre imediat, pe care îl transcende cu hotărîre, şi mister, pe care nu-l poate desvălui niciodată. In atari condiţiuni, „stilul apare la intersecţia a două finalităţi", (pag. 182). Această poziţie, în acelaşi timp revelatoare dar şi izolatoare faţă de mister, rezumă şi explică nu numai semnificaţia culturii ca atare dar şi a destinului uman creator. Ne putîndu-se menţine în imediat, dar neputînd, prin creaţie, să cuprindă misterul, deci să-l recreeze, omul e menţinut în permanentă stare de tensiune creatoare. Această insatisfacţie şi căutare, este pricina avatarurilor sale rodnice, a tuturor plăsmuirilor sale în care se străduește să depăşească imediatul.

Rezumînd, (pag. 195—6). D-l Blaga fixează caracterele plăsmuirii de cultură, definind-o ca o „creaţie revelatorie în raport cu misterul", „utilizînd imediatul ca material", depăşindu-l totuşi prin stilizare, şi distanţîndu-se „ de transcendenţă (de mister) prin frînele stilistice şi datorită metaforismului".

Definiţia dată de d-l Blaga, îngădue o diferenţiere adîncă între civilizaţie şi cultură. Intr'adevăr, pe cînd (pag. 110) cultura e un corolar al vieţii umane consacrată revelării şi misterului, civilizaţia apare ca apanajul nevoilor biologice, de securitate şi apărare fizică a propriei fiinţi.

Civilizaţia e o eflorescenţă tehnică ce apare în istoria evoluţiei umane ca o prelungire a vieţii biologice; ea nu diferenţiază total pe om de animal, care este la rîndu-i capabil de anume înjghebări asemănătoare. In schimb, cultura reprezintă mărturia unei modificări adînci în evoluţia vieţii, modificare specifică omului şi care-l diferenţiază definitiv de animalitate: este o mutaţie ontologică, deschizînd omului un nou orizont de viaţă, un nou mod de existenţă, pe care d-l Blaga îl numeşte „existenţa întru mister şi revelare". Pentru d-l Blaga, faptul de cultură izvorăşte din această profundă diferenţiere ontologică a omului de animal, creînd primului o poziţie privilegiată şi unică în univers.

Autorul nu se mărgineşte însă la aceste statorniciri; el dă fenomenului culturii şi o fundamentare metafizică, explicîndu-i geneza, particularităţile şi specificitatea. Constatînd diferenţele dintre diferitele creaţii de cultură, d-l Blaga se întreabă: care sunt forţele interioare de cultură, care au condus la plăsmuirea actului de cultură în esenţa lui specifică? Problema astfel pusă, îl conduce la stabilirea unor categorii inconştiente, analoage categoriilor aprioric kantiene, dar bine diferenţiate de acestea. Categoriile apriorice inconştiente pot fi comparate, desigur, cu categorie kantiene: ele sunt multiple, heterogene, discontinue, dar se deosebesc de acestea prin faptul că nu sunt general-umane şi că nu au o funcţie gnoseologică, ci prezidează exclusiv la activitatea creatoare a spiritului. Se stabileşte deci existenţa în viaţa lăuntrică umană a două serii de categorii: de o parte categoriile cunoaşterii, aparţinînd conştiinţei, de alta categoriile spontaneităţii creatoare, abisale, care alcătuesc prin constelaţia lor variabilă „matca stilistică". Numărul categoriilor care prin complexul lor determină matricea stilistică nu se reduce la cele patru determinante pe care le-am menţionat anterior (orizontul spaţial şi temporal, accentul axiologic, categoriile de orientare, şi năzuinţa formativă). Aceste categorii principale sunt întregite de un mare număr de categorii de ordin secundar.

Cele două serii de categorii, conştiente, deci gnoseologice, şi inconştiente, deci stilistice, nu sunt izolate, independente; între ele există o corespondenţă strînsă, în sensul că o categorie conştientă, îşi are în subconştient un *dublet* de altă structură, o adevărată categorie stilistică, destinată exclusiv activităţii umane plăsmuitoare. Spiritul uman este prin urmare înzestrat cu două etaje de categorii profund diferenţiate, dar corespondente: de o parte categoriile conştiente, de cunoaştere, de alta categoriile creatoare, aparţinînd inconştientului.

Aceste din urmă categorii dictează, prin conjugarea lor variată, natura creaţiilor de cultură. Stilul îşi are deci izvorul şi explicaţia într'un complex de categorii abisale, care alcătuesc prin organizarea lor o „matcă stilistică".

Explicarea elaborării actului de cultură prin teoria categorială a vieţii inconştiente îngădue autorului un examen al actului de cultură considerat în specificitatea şi caracterele lui alcătuitoare. Specificul acestui act rezultă, după cum am văzut, din faptul că el apare ca o rezultantă a încrucişării unui mare număr de categorii heterogene ca structură, care sunt în interiorul aceluiaşi gen substituibile unele altora (pag. 125), ceea ce explică multiplicitatea de combinaţii posibile ce constituesc matricele stilistice. In acelaş timp, teoria categorială explică actul de cultură, în organizarea lui structurală. Complexul categoriilor inconştiente este definit pe lîngă pluralitatea acestor categorii şi pe lîngă heterogeneitatea şi discontinuitatea lor, printr'o coherenţă funcţională strînsă. Categoriile inconştiente converg deci şi contribue la înjghebarea unei creaţii organice, în care părţile sunt solidar legate între ele, alcătuind o lume cu un indice propriu de realitate, o creaţie „cosmogenetică" independentă.

Opera de artă va fi deci un „cosmoid", o creaţie armonică, rotunjită, efect al sinergiei categoriale abisale. Ea va alcătui în acelaşi timp o nouă lume; există atîtea lumi de creaţie, cîte combinaţii cosmogenetice categoriale sunt cu putinţă, deci practic vorbind, o infinitate; cosmoidul este deci o „simili-lume" (pag. 161) rezultat din organizarea arhitectonică a unor categorii abisale variabile, ceea ce implică în concluzie că orice creaţie de cultură (sistem filozofic, operă de artă sau teorie ştiinţifică, etc.), reprezintă un cosmoid.

Originalitatea teoriei d-lui Blaga consistă în stabilirea unor categorii paraconştiente, creatoare, care dublează categoriile cognitive kantiene. In centrul sistemului său se află viaţa inconştientă care este investită cu o întreagă armătură categorială, explicînd elaborarea actului de cultură.

Existenţa categoriilor abisale este specifică omului. Dacă în principiu putem acorda animalului existenţa unor categorii intelectuale, categoriile abisale, generatoare de stil, nu aparţin decît individului uman. Numai omul este capabil de plăsmuire, deci de o „existenţă întru mister şi revelare". Animalul e redus la existenţa în imediat, iar civilizaţia pe care acesta o poate produce este esenţial a-stilistică.

*

* *

Intraga teorie a culturii emisă de d-l Blaga se sprijină pe o concepţie proprie asupra inconştientului.

In liniile sale mari, concepţia d-lui Blaga asupra inconştientului are ca punct de plecare doctrina romanticilor germani, formulată mai tîrziu răspicat de Carl-Gustav Carus. Există analogii mari între doctrina lui Carus şi concepţiile d-lui Blaga, considerate în spiritul lor, cît mai ales (şi aceasta este un punct care ni se pare central) subt ra-

portul în care d-l Blaga priveşte, în consonanţă cu romanticii, inconştientul propriu zis: în amîndouă cazurile inconştientul nu este luat în sens psihologic, ci privit subt unghiu metafizic.

D-l Blaga, împreună cu romanticii, nu examinează inconştientul în funcţiunea şi structura lui, în spirit psihologic, deci cu ajutorul introspecţiei, experimentului sau metodei patologice. Fenomenele inconştiente, ca atare, cad pe un plan secundar, spre a face loc unei entităţi, unui concept metafizic, capabil să explice teoretic şi ipotetic viaţa umană considerată în ansamblul ei, ca şi raportul omului cu lumea sau Divinitatea. Cercetarea visului la romantici era departe de a fi sistematică şi săvîrşită în mod ştiinţific; de altă parte, visul în teoria d-lui Blaga este înlăturat, ca nepurtînd pecete stilistică, şi deci nefiind esenţial vieţii inconştiente.

Dar dacă d-l Blaga nu examinează fenomenele inconştientului subt latura psihologică, decît incidental, în discuţia fugară consacrată teoriilor lui Freud şi Jung, şi dacă nu închină studiului lor cercetări personale, în schimb investeşte inconştientul cu o semnificaţie metafizică, transformîndu-l într'o adevărată entitate.

Este comună d-lui Blaga cît şi romanticilor şi gînditorilor postromantici, nu numai această postulare metafizică a inconştientului, dar şi credinţa că inconştientul ar alcătui un substrat vital dotat cu semnificaţii deosebite şi destinat să asigure o comunicare, dacă nu o identificare, cu o realitate trans-individuală.

Dar în acest punct încep diferenţele între romantici şi gînditorul romîn, afirmîndu-se viguros originalitatea acestui din urmă.

Dealtminteri, d-l Blaga însuşi a schiţat legătura care-l uneşte de romantici în „Orizont şi stil", încheind că romanticii i-au oferit un cadru, pe care îl găseşte gol, şi pe care îşi propune să-l umple cu un conţinut precis. Aceste indicaţii nu istovesc precizarea raporturilor între gîndirea d-lui Blaga şi filozofia romantică. Există între cele două concepţii şi alte deosebiri care se cer a fi menţionate. Dar cum o formulare explicită a doctrinei inconştientului la romantici nu se săvîrşeşte decît tîrziu, de către Carus, vom încerca să indicăm poziţia d-lui Blaga faţă de acest din urmă gînditor.

Fără îndoială, deosebirea structurală menţionată de d-l Blaga este esenţială: inconştientul romanticilor era ceva vag, nebulos, amestec de gratuitate, vis şi efuziuni lirice, sau uneori scoborîşuri în rătăcirile demenţei, în timp ce inconştientul cosmotic şi dotat cu categorii al d-lui Blaga reprezintă o vedere mai precisă şi în acelaşi timp mai eficientă. Acestei deosebiri structurale, menţionate de d-l Blaga, se cuvine să mai adăugăm o diferenţă metafizică esenţială, care situiază pe gînditorul romîn pe o altă poziţie decît aceea a romanticilor germani.

Carl-Gustav Carus vede în inconştient expresia unei realităţi universale, a Naturii însăşi, stabilind astfel contactul eficace al individului cu realul: dar în acelaşi timp el nu şovăeşte să stabilească legătura omului cu Divinitatea, cufundarea lui în esenţa dumnezeirii. Poziţia d-lui Blaga este, o ştim, opusă. „Marele Anonim" nu poate fi apropiat, nici pe cale cognitivă, nici prin facultăţile demiurgice ale omului, din cauza limitărilor structurale impuse aprioric fiinţei umane. De aceea trebue să considerăm opera d-lui Blaga, aşa cum am observat şi altă dată, ca o mărturie a caracterului patetic al cunoaşterii şi al creaţiei umane. In ultimă analiză, d-l Lucian Blaga înfăţişează în opera sa drama condiţiei omeneşti. Dacă la romanticii germani întîlnim un fior de reculegere în faţa tainei lumii cît şi a propriilor adîncimi ale gîndului, în scrierile d-lui Blaga sentimentul trăirii în spirit şi în realitatea misterului devine acut şi tragic. Dar drama cunoaşterii, destinată să rămînă etern dincoace de tărîmul tainei, nu conduce la desnădejde. Dimpotrivă, spiritul uman destinat unei veşnice efervescenţe, va fi ţinut într'o stare de permanentă căutare. Aşa

dar, în timp ce inconştientul romanticilor conducea la cufundarea în natură şi Dumnezeire deschizînd largă poarta absolutului, concepţia domnului Blaga, esenţial agnostică, interzice definitiv omului sîmburele misterului şi contactul divinităţii.

*
* *

In universul d-lui Blaga omul nu e părăsit sieşi în mijlocul haosului şi nu e purtător în sine de nicio dizarmonie. Totul, în jur şi în noi, e ordonat, „cosmotic". Creaţiile umane însăşi poartă pecetea acestei armonii interioare. Pretutindeni se manifestă deci acelaşi principiu etern al ordinei: „Logos". Dela realitatea cosmică diriguită de legi, la viaţa organică în adîncul căreia sunt implîntate entelehiile, la inconştient şi creaţie de cultură, amîndouă structurate cosmotic, se manifestă acelaşi principiu ordonator, pe diferite planuri. Inconştientul însă conţine un „Logos larvar", stadiu germinativ şi primordial al creaţiilor spirituale. Astfel, întreaga realitate fizică şi spirituală e ordonată şi armonică.

ION BIBERI

CRONICA ECONOMICĂ

CONSECINȚELE ECONOMICE ALE ACORDULUI DELA MÜNCHEN

Cum se va crea „Grossraumwirschaft"-ul German.

Trebue să mărturisesc că speram într'o victorie a concepției d-lui Eden și a învins d-l Chamberlain. Amîndoi urmăreau descătușarea comerțului internațional. Primul cu ajutorul tunului, celălalt prin metode diplomatice au încercat să dărîme barierele vamale, piedică de netrecut pentru prosperitatea economică a lumii.

Acordul dela München nu a distrus numai fortificațiile care închideau drumul armatei germane spre sud-est, ci și frontierele economice ale tuturor statelor pînă la Bagdad. In primul rînd, din cauza incapacității noului stat cehoslovac de a duce o existență economică independentă, în al doilea rînd, din cauza imposibilității statelor dunărene și balcanice de a rezista presiunii germane, și în fine din cauza incapacității țărilor occidentale de a concura produsele germane. Prin anexarea regiunii sudete, Germania nu a luat numai aproximativ 35 la sută din exportul cehoslovac, ci a anexat în fapt întreaga economie a aliatei noastre. Majoritatea industriilor au fost despărțite de sursele de materii prime, iar sistemul de căi ferate a fost dezorganizat în așa măsură încît cheltuielile generale și de transport au devenit prohibitive pentru export. De altă parte, atît băncile, cît și agricultorii riscă falimentul, dacă Cehoslovacia nu intră imediat în teritoriul economic german. Majoritatea capitalurilor investite în regiunea sudetă și poloneză aparținînd băncilor din Praga, acestea nu pot accepta o soluție care le-ar provoca în mod inevitabil falimentul. In ipoteza cea mai bună, dacă s'ar găsi cumpărători germani pentru întreprinderile din regiunea sudetă, aceștia nu ar plăti, în circumstanțele actuale, decît prețuri derizorii, iar transferul sumelor, cu metodele obișnuite în Germania, ar reduce capitalurile cehoslovace la 10—15 la sută din valoarea lor inițială. Intru cît privește agricultura, de unde pînă acum Cehoslovacia era ușor deficitară în produse alimentare, de aici încolo devine larg excedentară. Cine să cumpere grîul cehoslovac, dacă nu Germania?

In fine, nu trebue să uităm că tensiunea politică din ultimele opt luni a forțat democrația cehoslovacă să mențe națiunea mobilizată în permanență, ceea ce desigur a costat sume apreciabile, care acum, după „pace", se oglindesc într'o abundentă circulație fiduciară și în sarcini fixe mari pentru economia națională. Prin urmare, indiferent

care sector al economiei cehoslovace analizăm, concluzia este aceeași: fără integrarea acesteia în economia germană, viața ar deveni imposibilă. Nici cu un împrumut de 10 milioane lire sterline și nici cu unul de 30 milioane, nu se poate repune pe picioare o economie neviabilă, decît în cadrul unei libertăți totale de mișcare a capitalurilor, brațelor de muncă și a mărfurilor, adică în cadrul Statelor-Unite ale Europei. Numai atunci nu ar avea nicio însemnătate faptul că frontierele naționale au fost profund modificate. Altfel, o economie ca cea cehoslovacă, ar trebui să recurgă în permanență la împrumuturi străine sau să se alipească unei economii puternice ca cea germană.

In favoarea aceleeași teze pledează și argumente de alt ordin. Care patriot cehoslovac va face cel mai umil sacrificiu după trădarea dela Berchtesgaden și München? Ar fi absurd să ne închipuim că mai există cineva la Praga care să piardă o coroană de dragul democrațiilor occidentale.

In chipul acesta se înțelege de ce se vorbește cu atîta insistență de o uniune vamală germano-cehoslovacă, de înlocuirea lui Schneider-Creuzot la Skoda prin Krupp, și în fine dece agenția D. N. B. a anunțat că urmașul lui Eduard Beneș va fi probabil actualul director al băncii „Zivnosteuka" (cea mai mare bancă cehoslovacă).

Prin urmare, primul efect al „păcii" dela München este mărirea potențialului economic al Germaniei cu cel al Cehoslovaciei întregi și nu numai a regiunii sudete. De aceea, cînd vrem să analizăm efectele economice ale împărțirii aliatei noastre, trebue să pornim dela premiza că Germania, Austria și Cehoslovacia formează un singur teritoriu industrial, agricol, financiar și comercial.

Iată ce devine producția cîtorva materii prime în noul spațiu economic german (pe baza datelor din 1937), în mii tone:

	Germania	Austria	Cehoslovacia	Austria și Cehoslovacia	%
Grîu	4.467	394	1.395	1.789	40,0
Mineriu de fier..	2.600	660	400	1.060	40,8
Fontă	15.958	389	1.675	2.064	12,9
Oțel	19.817	657	2.315	2.972	15,0
Cărbune	184.513	230	16.951	17.181	9,3
Ciment	12.000	400	1.100	1.500	12,5
Hîrtie	2.850	296	257	553	19,4
Mătase	65	1	4,2	5,2	7,7

De sigur se va obiecta că, odată cu bogățiile Austriei și Germaniei s'au luat și 21 milioane locuitori care trebuesc hrăniți și îmbrăcați. Argumentul ar fi valabil dacă hitlerismul ar urmări ridicarea standardului de viață a populației. Cum însă este vorba de pregătirea expansiunii militare și economice a imperialismului german, Austria și Cehoslovacia vor fi tratate ca colonii de un gen special, deci sursa de materii prime cu orice preț. Se va intensifica exploatarea bogățiilor naturale la nivelul german și se va micșora standardul de viață al consumatorilor la acelaș nivel. Germania devine însă aproape independentă în ce privește alimentarea cu fier, lemn și își sporește simțitor gradul de autarhie în ce privește metalele colorate și produsele agricole. In plus, controlează o industrie ultra-modernă și o mînă de lucru care începea să-i lipsească.

Așa dar, „pacea" dela München înseamnă în primul rînd sporirea potențialului economic german și un grad în plus de libertate față de piața internațională. Tot așa după cum Germania trebuia să ție în permanență 30 divizii la frontierele Cehoslovaciei, care limitau mișcările armatei germane, o parte din economia germană

trebuia ţinută în rezervă în vederea procurării materiilor prime. De aceea, tot aşa după cum Germania are astăzi o pondere mai mare în politica europeană, impunînd punctul său de vedere, şi în economia europeană, Germania devine factor decisiv. In primul rînd în sud-est, adică în Ungaria, Romînia, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia şi Turcia.

In 1929, Germania participa cu 17.4 la sută la importul acestor ţări şi cu 17,6 la sută la exportul lor; în 1937, aceste procente erau de respectiv 34,4 la sută la exportul lor; împreună cu Austria şi Cehoslovacia în 1937 participarea Germaniei la import era de 57 la sută şi de 52 la sută la export.

In 1938 din cauza crizei mondiale, participarea Germaniei a sporit considerabil ajungînd, după o evaluare sumară, la 65 la sută la import şi aproape 60 la sută la export.

Pentru moment, conducătorii Germaniei încearcă să consolideze poziţiile cîştigate prin metode obişnuite, adică prin propagandă, acorduri comerciale, credite şi preţuri.

De cînd s'a deslănţuit ofensiva împotriva Cehoslovaciei, a început şi ofensiva ideologică împotriva industrializării ţărilor agrare. Astfel, în ultimul număr din revista „Weltairtschaftliches Archiv" din Kiel, nu au apărut mai puţin decît două articole, împotriva industrializării ţărilor agrare. Iată titlul acestora:

1. „Mihail Manoilesco und die klassische Aussenhaudelsthevire de Legationsrat", a dr. Karl Briukman.

2. „Wirtschaftliche Rechtfertigung des Zollschutzes? Zu Manoilescos Zolltheorie", de dr. Fröhlich.

De asemenea s'au ocupat de problema protecţiei vamale şi a industrializării, revista „Wirtschaftsdienst" al Camerei de comerţ din Hamburg. „Braune Wirtschaftspost", ziarele „Frankfurterzeitung" şi „Völkischer Beobachter". Totul dă impresia că această „campanie de clarificare" a fost ordonată de Ministerul Propagandei, ceea ce mă face să cred că şi alte publicaţii au studiat sau a agitat aceeaşi problemă.

Am arătat cu altă ocazie ce cred despre modul cum îşi procură şi desvoltă d-l Mihail Manoilescu teoriile asupra protecţionismului şi schimbului internaţional de mărfuri. Nu voi insista aici asupra acestei chestiuni. Cred însă ca şi d-l Manoilescu, că în adevăr o ţară agricolă este exploatată de una industrială, de oarece schimbă mărfuri care conţin mai multă muncă, contra mărfuri cu mai puţină muncă. De unde rezultă şi necesitatea industrializării ţărilor agricole. Revistele germane, cu un aparat ştiinţific impresionant, presa germană, cu un vocabular la nivelul cunoscut, au descoperit de abia acum că această teorie ar putea fi un argument împotriva expansionismului german. De unde „campania de clarificare". Hitleriştii 100 la sută, ca cei dela „Braune Wirtschaftspost", pretind înglobarea tot sud-estului european în „Grosraumwirstschaft"-ul german şi desfiintarea industriilor din aceste ţări, cu excepţia celor „legate de sol", pe cînd cei mai puţini ortodocşi ar lăsa să subsiste şi unele industrii textile. Toţi ar fi însă fericiţi dacă ne-am mulţumi să intensificăm producţia de grîu şi de ţiţeiu, urmînd să măcinăm şi să rafinăm în Germania. De asemeni, unii afirmă că nu ar fi bine să se ducă o politică de monopolizare a comerţului exterior al Turciei, Romîniei, Ungariei, Iugosloviei, Bulgariei şi Greciei, în timp ce alţii pretind că fericirea noastră ar coincide cu momentul cînd nu am mai întreţine schimburi comerciale cu altă ţară decît Germania. Desigur că vom regăsi încurînd argumentele dela Berlin, Hamburg şi Kiel într'o anumită presă din sud-estul european. Vom auzi poate şi conferinţe asupra acestui subiect sau chiar o nouă versiune „a teoriei" d-lui Manoilescu. Vremurile s'au schimbat, am renunţat la atîtea convingeri, de ce nu am renunţa în definitiv şi la o teorie ca aceea a schimbului neechi-

valent de mărfuri, mai cu seamă cînd este a lui Marx? Nu vreau să fiu profet, dar aştept ziua cînd o anumită presă îl va califica pe d. Manoilescu de bolşevic. Agricultorii şi comercianţii vor trebui convinşi că industrializarea este o nenorocire şi că salvarea stă în monopolizarea comerţului nostru exterior de către Germania. Astfel se va crea o bază de masă în interiorul fiecărei ţări, în favoarea expansionismului german.

Acordurile comerciale germane cu ţările din sud-est au două principii: 1) Germania acordă acestor ţări „avantajele" acordate ţăranilor germani; 2) plată în clearing.

Se cumpără cantităţi fixe de materii prime agricole şi industriale, la preţuri fixe şi totul se plăteşte în produse cît mai industrializate, de exemplu produse Bayer sau Telefunken. In chipul acesta, guvernele scapă de grija valorificării, preţurile de gros ale ţărilor agricole rămîn la un nivel ridicat, iar Germania obţine, cu sacrificii minime, materii prime. Unele le revinde şi obţine aur sau alte produse.

Practica acestui sistem în Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria sau Romînia dovedeşte că, pînă la urmă, se stabileşte un regim de preţuri cu 20—30% superioare celor mondiale, că Germania este totdeauna debitoare şi că volumul schimbului de mărfuri cu autarhia germană sporeşte dela an la an.

Inchipuiţi-vă acuma, că una din aceste ţări vrea să se rataşeze pieţii mondiale, după ce Germania va absorbi 60% din comerţul ei exterior. Va avea două soluţii: devalorizarea sau împrumutul extern. Există vreo ţară în lume care să poată trăi cu o devalorizare sau un împrumut la fiece doi ani?

In fine, în ultimile săptămîni, guvernul naţional-socialist a inaugurat sistemul creditelor în mărfuri. Astfel Turcia obţine un credit în materiale de războiu, docuri, etc., în valoare de 6 miliarde lei, rambursabil în bumbac, cupru, etc. De asemeni este vorba de un credit de 4 miliarde lei pentru Romînia. Valoarea creditelor acordate Iugoslaviei şi Bulgariei nu se cunosc încă. Astfel, intensificarea schimbului de mărfuri pînă la monopolizare, este însoţită de un uşor export de capital, rambursabil în mărfuri. Ministrul economiei, Dr. Funk, a anunţat la întoarcerea sa din Balcani că, în curînd, tot sudestul european va forma o mare unitate economică.

Se poate întîmpla ca aceste metode paşnice să nu reuşească pe deplin. Deşi lorzii care inspiră oficiosul conservator „The Times" nu văd nimic deosebit în cucerirea economică a basinului dunărean şi al balcanilor, există în Anglia ofiţeri de stat-major, industriaşi, oameni politici şi simpli cetăţeni care-şi dau seama că acordul dela München a trezit ecouri nu numai la Belgrad şi Budapesta, dar şi la Ankara şi la Cairo şi la Bagdad. Dacă marele spaţiu economic german se închegă, nu numai armata, dar şi industria germană va putea manevra pe linii interioare. Şi poate cu alt succes decît în 1914. De aceea, nu este exclus ca Marea Britanie să încerce să contrabalanseze acţiunea germană la Bucureşti şi la Ankara, prin împrumuturi. De asemeni nu este exclus ca industriaşii şi bancherii din sudest să reziste la distrugerea capitalurilor investite în ultimii douăzeci de ani. Vor cere ajutor puterilor occidentale, vor lupta împotriva tendinţelor dezagregante ale preţurilor germane, însă nu vor capitula cu uşurinţă. Nu se cedează de dragul unei ideologii, capitaluri acumulate cu sacrificii în 50 ani de activitate.

Dacă se vor ivi atari focare de rezistenţă, desigur că Berlinul le va declara mai întîiu contaminate de bolşevism. Apoi va veni o declaraţie de războiu economic, iar cine va rezista vreme îndelungată va primi şi altfel de declaraţii. Care economie va putea suporta o amputare brutală a 60—70% din comerţul exterior fără riscul unei catastrofe economice?

Prin urmare, combinînd metodele paşnice de penetraţie, propagandă şi uşoare sacrificii băneşti, cu ameninţarea, Germania poate astăzi transforma tot ce există dela Marea Nordului pînă la Bagdad şi Marea Mediterană, într'un vast spaţiu economic supus Berlinului.

Vizita d-lui dr. Funk este numai un început. Vor veni şi alte vizite şi în special aşa numitele „clearing"-uri tripartite despre care se vorbeşte foarte mult în presa germană. Iată despre ce e vorba: pînă acum se încheiau acorduri de clearing între două state pentru a asigura transferul de devize. Acest sistem nu dă însă roade, de oarece rămîn resturi de devize neutilizate. Dacă este vorba de o ţară care dispune şi de devize forte, faptul nu are importanţă. Cînd însă schimbul de mărfuri se face cu o ţară ca Germania, banii rămîn blocaţi. Atunci se caută o a treia ţară care la rîndul ei este datoare Germaniei şi care poate plăti creditorului. Un astfel de acord se numeşte tripartit. Dacă toate ţările din sudest ar încheia asemenea acorduri, cum Germania le impune de fapt, rezultă că generalizarea acordurilor tripartite va transforma Berlinul sau Viena în centru de plăţi pentru Ungaria, Romînia, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia şi Turcia, tot aşa după cum este Londra pentru Imperiul Britanic. Marca germană, alungată de pe piaţa mondială, şi-ar crea o piaţă separată, de o amploare puţin obişnuită.

Pînă acum se vorbeşte numai de două clearing-uri tripartite, unul germano-ceho-egiptean şi altul germano-ceho-turc. Cînd sistemul se va realiza şi generaliza, monedele naţionale vor fi fost un trecut de invidiat în sudest.

La argumentarea de mai sus, se poate răspunde că în timp ce autarhia germană va încerca să înglobeze basinul dunărean şi ţările balcanice, acestea, legate de piaţa mondială şi stimulate de interesele lor, ar putea readuce Germania pe piaţa internaţională.

Deşi argumentul pare serios, totuşi, dacă ţinem seama de faptul că guvernul german urmăreşte hegemonia în lume, este îndoelnic să-l vedem cedînd cînd, prin extinderea influenţei sale în sudest, poate ajunge acolo unde visează.

Urmează de aici că trebue să ne resemnăm, devenind de bunăvoe şi imediat semi-colonie germană? Evident nu. Mai cu seamă Romînia care dispune de o armă defensivă specială, petrolul, ar fi absurd să renunţe la industria şi independenţa naţională, obţinute cu atîtea sacrificii. In ţările occidentale, unii conducători au început să-şi dea seama că oprirea valului hitlerist nu este posibilă fără sprijin bănesc, comercial şi militar pe linia Bucureşti-Ankara. Nu putem utiliza aceste bunevoinţe pentru a ne apăra?

D. Chamberlain a reuşit să lărgească piaţa externă însă numai în favoarea Germaniei; nu este oare momentul să-l facem să înţeleagă că Anglia pierde mai mult decît o ţară mică, îndepărtată şi necunoscută.

Economia mondială după München. Criza din Septemvrie nu a avut efecte deosebite în bursele de mărfuri şi nici în cele de valori. In afară de zilele critice (27, 28 şi 29 Septemvrie), cînd evenimentele păreau să depăşească oamenii, bursele au fost relativ calme. Probă că marile întreprinderi erau mai bine informate decît micii deţinători de capitaluri şi chiar unii oameni politici. Nu au avut loc tranzacţii însemnate de mărfuri sau valori cu venit variabil, nici urcări de preţuri şi nici panică. Singurele valori care au suferit pierderi însemnate au fost împrumuturile de stat germane şi cehoslovace. Rentele britanice şi franceze s'au comportat aproape onorabil.

In schimb, panica s'a reflectat în plin în domeniul monetar. A fost o fugă generală în faţa monedelor naţionale europene. Valoarea aurului şi dolarului a crescut considerabil. Capitalurile vagabonde din Europa s'au refugiat în Statele-Unite, iar micile capitaluri s'au tezaurizat. Numai în cursul lunii Septemvrie au intrat în Statele-Unite capitaluri în valoare de aproximativ 250 miliarde lei şi numai din Anglia s'au exportat capitaluri în valoare de 145 miliarde lei.

De aceea toate monedele europene, în frunte cu lira sterlină, au suferit pierderi în raport cu dolarul. Băncile şi Casele de depuneri au fost silite să facă apel la Institutele de Emisiune pentru asigurarea lichidităţii necesare imenselor retrageri efectuate.

Intru cît priveşte producţia şi comerţul, stagnarea a fost universală. Sezonul de toamnă a fost pierdut în toată lumea şi în toate ramurile de activitate, cu excepţia, bine înţeles, a industriilor de armament.

După München, naivii care credeau într'o nouă eră de pace, sperau într'o reluare rapidă a afacerilor şi o epocă de prosperitate pentru cel puţin o generaţie. Iluzia a durat exact de Vineri dimineaţa, pînă Marţi dimineaţă. Este drept că rentele şi valutele europene şi-au revenit, însă discuţia din Camera Comunelor a lămurit toată lumea asupra viitorului. Apoi, discursul Cancelarului Hitler la Saarbrücken a edificat şi pe cei mai optimişti şi fuga de valutele europene a reînceput.

Din informaţiile sosite pînă la 20 Octomvrie, rezultă că băncile şi casele de economii nu au primit înapoi decît o mică parte din capitalurile retrase. Tezaurizarea şi evaziunea capitalurilor nu au fost fenomene pasagere. Astăzi deţinătorii de bani sunt convinşi că situaţia în Europa este nesigură.

Această primă consecinţă a ceea ce se numeşte „pacea" dela München, nu va întîrzia să se facă simţită pe unele pieţe europene, de oarece retragerile de capitaluri, s'au efectuat graţie unor însemnate emisiuni de bilete. In al doilea rînd, din cele aproximativ 1.500 miliarde lei cît au costat mobilizările, aproape 400 miliarde au fost bilete tipărite de Institutele de Emisiune. Rămîne prin urmare pe piaţa europeană, o mare de bilete de bancă, care ar putea fi resorbite în vremuri de prosperitate, însă care poate deveni ocean în condiţiile economice actuale...

Al doilea efect al „păcii" dela München este intensificarea înarmărilor într'o perioadă de depresiune economică şi de evaziune a capitalurilor. Veniturile naţionale fiind în scădere, finanţarea înarmărilor nu se mai poate efectua decît prin accentuarea fiscalităţii, împrumuturi forţate sau... emisiune de bilete de bancă. Dacă unele ţări ca Anglia sau Olanda îşi pot permite împrumuturi interne, altele vor recurge în mod natural atît la impozite, cît şi la inflaţie. Ritmul anunţat al înarmărilor exclude dela început alte metode de finanţare. Prin urmare, inflaţia latentă pe care s'a clădit repriza din 1932—1937 (cu tendinţa de a deveni activă în perioada Octomvrie 1937—August 1938), a căpătat în Septemvrie o amploare neobişnuită, iar în lunile care vin, va ajunge probabil la deplina maturitate, cu toate efectele cunoscute asupra preţurilor şi activităţii economice în general.

De altă parte, amînarea războiului pentru 1939 sau 1940, face ca stocurile de materii prime fungibile (în special produse agricole) să nu mai fie reţinute. Chiar şi unele materiale de războiu, în special avioane învechite, vor fi probabil aruncate pe piaţă sub o formă sau alta.

De aceea, s'ar putea întîmpla ca depresiunea agricolă mondială să se prelungească cel puţin pînă în primăvară, în timp ce preţurile şi producţia metalelor vor fi în urcare. La aceasta va contribui într'o largă măsură şi faptul că aproape toate ţările europene îşi mobilizează industriile în vederea fabricării armamentului într'un ritm accelerat. Singura speranţă de mai bine, vine din Statele-Unite. Deşi criza din Septemvrie a paralizat şi acolo afacerile, masa capitalurilor europene emigrate au provocat în Octomvrie o vie activitate bursieră. Valorile

cu venit variabil şi-au recîştigat într'un scurt interval aproape toate pierderile suferite în cursul anului 1938, preţurile sunt în urcare, iar activitatea industrială sporeşte continuu. Face impresia că revin vremurile din 1914—1918 cînd Statele-Unite se îmbogăţeau din războiul european. Ca şi atunci, comenzile şi capitalurile europene stimulează activitatea economică. Pe sărăcia vechiului continent şi a Asiei se reclădeşte prosperitatea americană. Dacă în Europa nu ar exista atmosfera de panică deslănţuită de acordul dela München, reluarea afacerilor în Statele-Unite ar putea angrena şi viaţa economică de pe continent. Aceasta este însă prea puţin probabil. Intr'o lume care nu ştie unde să-şi caute adăpost împotriva bombelor şi gazelor, nu există teren propice decît cel mult pentru aventurieri. Oamenii serioşi de afaceri trăiesc de pe o zi pe alta, capitalurile lichide se refugiază în aur sau fug peste ocean.

De aceea trebue să ne aşteptăm în lunile care vin la o reglementare din ce în ce mai strînsă a vieţii economice, chiar şi în ţările unde liberalismul economic nu suferise încă pierderi sensibile. Economia de războiu devine o necesitate europeană.

Astfel, d. Chamberlain, dorind să spargă barierele vamale, pe cale diplomatică a reuşit operaţia numai în favoarea Germaniei. Pentru celelalte ţări, acordul dela München nu numai că nu duce la refacerea pieţii internaţionale, dar pulverizează şi ce mai exista. De unde rezultă că metoda este greşită. Frontierele trebuiau sparte cu tunul. Probă efectele politicii Cancelarului Hitler. A fost suficient să ameninţe cu utilizarea tunului, pentru ca frontierele să cadă pînă la Bagdad.

Prin urmare, pînă acum, în controversa Chamberlain-Eden, succesul a fost de partea primului ministru, însă istoria imediată pare să dea dreptate fostului ministru de externe

ANDREI ŞERBULESCU

CRONICA MUZICALĂ

TRISTAN ŞI ISOLDA LA OPERA ROMÎNA

Intr'o scrisoare adresată lui Liszt în 1857, Wagner scria: „Am dus pe tînărul meu Siegfried în fundul pădurii singuratice: acolo l'am culcat la rădăcina unui tei şi mi-am luat rămas bun dela el cu lacrimile în ochi. M'am silit s'o fac. L'am smuls din inima mea pentru a-l îngropa de viu. A trebuit să lupt mult cu mine însu-mi pentru a lua această hotărîre... Il voi mai trezi oare de acolo? S'a isprăvit. Să nu mai vorbim de asta".

Wagner părăsea pe exuberantul său erou spre a se îmbarca pe sumbra corabie a lui Tristan, fără ca să fi bănuit cît de dureroasă şi de lungă îi va fi călătoria. Cînd, în fine, în Veneţia, liberat prin actul creaţiunii artistice de otrava pasiunii neîmplinite, Wagner îşi contemplă opera, el poate spune: „Acum mi se poate judeca lucrarea după legile cele mai riguroase care decurg din sistemul meu... mă mişcam cu cea mai perfectă libertate, cu cea mai completă independenţă faţă de orice preocupare teoretică; şi în timpul compoziţiei, simţeam cum avîntul meu depăşea chiar limitele propriului meu sistem. Crede-mă, nu există fericire superioară acestei perfecte spontaneităţi a artistului în creaţia sa, şi am cunoscut-o cînd am compus Tristan. Poate că o datoram forţei căpătate în perioada de gîndire care îi precedase". Dar tot el, în vremea cînd se chinuia în muncile creaţiei scria: „Niciodată n'am să spun îndeajuns ce lamentabil muzicant sunt. Din fundul inimii mele mă consider un absolut ratat. Ar trebui să mă vezi cînd îmi spun: „Trebue să mergi totuşi înainte" şi mă aşez la piano ca să amestec împreună cîteva mizerabile resturi pe care îndată le şi arunc... Crede-mă, nu-i mare lucru de aşteptat dela mine".

Din noianul de injurii triviale, de sarcasme şi de zeflemele neînţelegătoare cu care a fost din belşug servit de-a-lungul unei vieţi de luptă neîncetată n'a mai rămas astăzi decît cenuşă; dar şi nourii groşi de tămîie care ameninţau prin anii 90 să sufoce muzica şi chiar literatura s'au risipit. Astăzi, cum o spune un critic francez contimporan, „religia wagneriană a ieşit din perioada de misticism acut; ea nu mai are nevoie de profeţi duhovnici sau martiri; astăzi Wagner e ascultat aşa cum e ascultat Mussorgsky, Gluck sau Beethoven, în toate cadrele şi sub toate latitudinile. El este un clasic perfect clasat. „O asemenea judecată este poate valabilă în Franţa; dar ne îndoim mult că ar fi exactă şi pentru publicul nostru mare, mai ales în ceea ce priveşte Tristan. Pentru uzul şi încurajarea acestuia poate nu e de prisos a reaminti cîtă rezistenţă, neîncredere şi neînţelegere a întîmpinat această operă în primii ei ani. De sigur că intimii şi iniţiaţii, soţii Wesendock, Bülow, Liszt, erau dinainte cîştigaţi; şi totuşi chiar Liszt, cu toată generositatea lui fără pereche şi profunda lui inteligenţă artistică,

nu-și putea ascunde unele rezerve. Lucrul dealtminteri era perfect explicabil; revoluția artistică săvîrșită de Wagner în anii de zbucium și de creație frenetică a acestei opere dărîma prea multe coloane din galeria clasicismului. Wagner însuși a avut revelația imensei distanțe care-l despărțea de contimporani, odată pe cînd dirija repetițiile preludiului la actul I, în Paris, și o mărturisește într'o scrisoare adresată Mathildei Wesendonck în 1860: „Pentru prima oară executam preludiul la Tristan și mi s'a părut că solzii îmi cădeau de pe ochi, cînd mi-am dat seama la ce distanță nesfîrșită sunt de lume în acești ultimi opt ani! Acest preludiu era așa de neînchipuit de nou pentru muzicanți încît am fost silit să conduc instrumentiștii notă cu notă, ca pentru descoperirea de pietre prețioase înr'o mină".

In singurătatea în care-l purtase avîntul geniului lui creator, Wagner își dorește la Paris un suflet înțelegător. „Simt nevoia violentă, scrie el lui Liszt în 1858, de a iniția pe cineva în lucrarea mea și mi-e teamă că voi ceda curînd ispitei de a cînta cîteva pasagii din această compoziție lui Berlioz". Și cu puține zile înainte de concertul în care se executa pentru prima oară preludiul, el trimite lui Berlioz partitura lui Tristan, cu următoarea dedicație: „Scumpului și marelui autor a lui Romeo și Julieta, autorul lui Tristan și Isolda, recunoscător".

Totuși, cîtva timp după concert, Berlioz publică în foiletonul jurnalului unde făcea critica muzicală, următoarele rînduri, de perfectă probitate, dar care ne umplu astăzi la primă vedere, de o profundă mirare: „Nu am vorbit încă de introducerea instrumentală a ultimei opere a lui Wagner, Tristan și Isolda. E ciudat că autorul a executat-o în același concert cu preludiul la Lohengrin, căci el a urmat acelaș plan în ambele lucrări. Este iarăși o bucată înceată, începută pianissimo, ridicîndu-se treptat pînă la fortissimo, căzînd apoi la nuanța punctului de plecare, fără altă temă decît un fel de gemăt cromatic, dar plină de acorduri disonante a căror lungi apogiaturi, înlocuind nota reală a armoniei îi sporesc încă cruzimea. Am citit și recitit această pagină ciudată; am ascultat-o cu atenția cea mai profundă și cu o vie dorință de a-i descoperi sensul; ei bine! trebue să mărturisesc, nu am încă nici cea mai mică idee de ceea ce a vrut să facă autorul". Restul criticilor a fost un cor de imprecații, sarcasme și injurii a căror violență de limbaj varia direct proporțional cu neînțelegerea preludiului, căci preludiul singur stîrnise furtuna; totuși, desaprobarea cu toate că era generală, nu era însă unanimă. Voci izolate, printre care a lui Baudelaire și în genere critica literară a timpului se arăta mult mai înțelegătoare, dar firește nu putea face contra-pondere obiecțiilor tehnice a criticii muzicale.

In fine mult amînata „premieră" a operei,—la Viena de pildă, după 77 de repetiții, Tristan a fost declarat inexecutabil —, a avut loc în 1865 la München prin voința și generozitatea marelui protector a lui Wagner, regele Ludovic II al Bavariei. Deși ambianța era cu totul alta decît la Paris și deși în răstimpul ultimilor cinci ani, ideile și muzica lui Wagner începuseră să-și taie drum, reprezentațiile au avut pentru marele public, doar un succes de stimă. Deja, însă, un mănunchi de inițiați fervenți și entuziaști încep să propovăduiască legea cea nouă. In fruntea lor, tînărul profesor de filologie Nietzsche, dă o interpretare profundă și luminoasă operei wagneriene în lucrarea lui asupra originei tragediei. Cosima și Richard Wagner îl recunosc profet. „Jur, îi scria acesta din urmă, înaintea lui Dumnezeu că ești singurul care știe ce vreau". Violența atacurilor de mai tîrziu și sarcasmele lui Nietzsche nu infirmă întru nimic adevărul primelor lui impresii și reflexii. „Imi pun mănușile cînd citesc partitura lui Tristan", spunea el, ceea ce de altfel nu-l împiedeca s'o cînte pe dinafară.

Pela 1885 critica franceză începe a se lumina și comentariile ei devin înțelegătoare, lucide; dar nu tot astfel și marele public, pentru liniștirea căruia, în programele concertelor simfonice dirijate de Lamoureux, se găsea și următorul aviz: „Administrația concertelor, foarte doritoare de a evita conflictele în timpul execuției actului II din Tristan, roagă insistent și respectos auditorul de a se abține dela manifestări de aprobare sau desaprobare înainte de sfîrșitul actului".

Cîțiva ani mai tîrziu, ultimile rezistențe sînt învinse și wagnerismul tronează dictatorial și exclusiv; nu prea multă vreme însă, cel puțin pentru elita cunoscătorilor, care spre sfîrșitul veacului trecut încep să presimtă drumuri noi în creația muzicală la un loc cu constatarea că Tristan începe să devină „istoric".

In care din aceste etape se va fi găsind astăzi marele public dela noi? E greu de apreciat, fără a face judecăți prea sumare, căci vanitatea și frica de ridicul a materialului omenesc pus sub cercetare, pot falsifica mult datele observației directe. Totuși nu credem, cel puțin în ceea ce privește Tristan, că ne-am afla prea departe de etapa: München 1865.

Așa dar cîmpul de luptă e deschis și sunt încă rezistențe de învins; de aceea actul de curaj al Operei Romîne care a deschis stagiunea cu Tristan și strălucita victorie a maestrului Perlea a fost salutată cu entuziasm și cu nădejdea îndreptățită a unei autentice „ere noi". Rezistențele care au fost învinse în această izbîndă au fost mai ales interne și pasive; căci orchestra a fost de nerecunoscut: instrumentele acordate, preciziunea intrărilor, calitatea frumoasă a sunetelor la fiecare familie de instrumente, în fine sudura totală a acestora în orchestră, iată atîtea elemente din îmbinarea cărora e posibilă o prelucrare artistică a partițiunii grele între toate, a celei mai considerabile fapte muzicale din veacul trecut. Toate acestea însă sunt numai condițiile prealabile pentru a tălmăci nesfîrșitele frumuseți și neîntreruptul zbucium a celor trei acte. Un vast acord disonant, cum i s'a spus, Tristan și Isolda rămîne și astăzi, după 80 de ani, aceeași lavă fierbinte și mistuitoare a pasiunii care nu-și găsește izbăvire decît în moarte. Muzica se revarsă torențială, frămîntată, chinuită fără scăpare. Subiectul poemului nu oferă decît elementul pur omenesc pe care-l vroia Wagner: „viața și moartea, importanța și existența lumii exterioare, totul aci depinde numai de mișcările sufletești interioare". Poemul și muzica trebuesc să curgă „într'o fuziune intimă"; „forma muzicală e deja în întregime figurată în poem... construcția poetică a melodiei e deja săvîrșită". In intenția lui, muzica nu trebue să strălucească în dauna textului și totuși Tristan este o splendidă desmințire a acestei concepții, cuvintele se transmută, se pierd în muzică, cînd nu sînt cumva strivite de densitatea orchestrei triumfătoare. De altfel întreg poemul este depășit, smuls oarecum și purtat de torentul năvalnic al muzicii. „Există cineva care asistînd la reprezentație, s'o poată urmări în textul ei dacă nu a avut în prealabil grija de a-l citi cu atenție sau chiar să-l învețe pe dinafară?". Se întreabă cu totală dreptate un comentator modern al lui Wagner.

De aceea o oarecare imperfecțiune în dicțiunea unui cîntăreț nu poate micșora valoarea interpretării decît în proporții foarte modeste. De altfel, așa cum s'a spus, drama lui Wagner e mai ales o simfonie dramatică sau epică, în care acțiunea nu adaugă nimic. Orchestra deci e cu mult personagiul principal și în Tristan; ea trebue, cum spune Wagner „să trezească amintiri, să deștepte presentimente"; din frămîntarea ei fără odihnă, „motivele răsar, înfloresc, se topesc, se disociază și apoi iarăși se confundă, cresc, se șterg, intră în luptă, se strîng, se devoră aproape unele pe altele..."; și din frămîntarea aceasta neîntreruptă se încheagă acea „melodie infinită care se revarsă ca un curent continuu, străbătînd întreaga operă". Acest curent însă circulă mai tot timpul în orchestră; ea trebue

deci ascultată, pentru a înțelege în totul sensul dramei; și ei îi revine meritul atunci cînd drama devine nu numai muzical inteligibilă, ci și în mod absolut, punînd stăpînire pe întreaga atenție și emoție a ascultătorului.

Toate aceste constatări ar fi rămas simple deziderate, dacă maestrul Perlea nu le-ar fi dat viața și pasiunea unei interpretări care a izbutit să strîngă într'un singur mănunchi și să cheme la viață energiile și sensibilitățile latente ale orchestrei, să topească în voia ei multiplă pe aceea a cîntăreților, să radieze în fine dogoarea și zbuciumul neîntrerupt a celor trei acte.

La atîtea succese trecute care l-au consacrat de mult pe d. Perlea peste granițele țării, se adaugă astăzi și acest Tristan, memorabil în istoria Operei Romîne.

Cîntăreții noștri și-au făcut cu prisosință datoria; în fruntea lor, d-na Elena Basarab a întruchipat o Isoldă de nobilă prestanță și ținută scenică, cu o voce, despre care e suficient a spune că poate face față exigențelor uriașe ale rolului, voce flexibilă, caldă și colorată în același timp, d-sa a avut, credem, cea mai frumoasă creație din carieră. Cu multă demnitate și nobleță în frazare, d. Secăreanu a susținut rolul regelui Marke; d-na Maria Snejina în Brangäne, d. N. Dumitrescu în Korwenal s'au descărcat conștiincios de partea lor de răspundere; d. Apostolescu în fine a încercat să servească, chiar peste limita posibilităților sale vocale, rolul strivitor al lui Tristan. Ascultătorii i-au putut aprecia sforțările mai ales în actul al III-lea, plin de atîtea dificultăți muzicale, vocale și scenice. Dar în Tristan, mai mult poate decît în orice altă dramă muzicală, problemele de joc scenic care se ivesc adesea, sînt de cele mai multe ori insolubile din lipsa unei corespondențe posibile între gest și muzică.

De aceea ascultătorul cuminte își va aminti cu folos sfatul pe care Wagner îl șoptea imperios unei prietene care în cursul unei reprezentații a Ringului, corecta scena cu binoclul: „Nu te mai uita atîta! Ascultă!".

RADU GEORGESCU

CRONICA DRAMATICĂ

EDIȚIE SPECIALĂ. SUMMA CUM LAUDAE. — CLOWNUL. SUFERINȚELE TÎNĂRULUI WERTHER.

„Ediție specială", spectacolul ce se reprezintă la Teatrul Regina Maria, nu este o piesă de teatru. E un scenariu de film, care în loc să fie montat într'un studio, cu toate posibilitățile tehnice adecvate, este realizat pe spațiul redus al unei scene de teatru. Singurele probleme pe care le ridică un asemenea spectacol, sunt de ordin regisoral.

Cred de altfel că nici autorul, d-l Camille F. Wynn, de al cărui nume auzim pentru întîia dată, n'a avut propriu zis preocupări de creație dramatică, ci numai simple preocupări de decupaj. Succesiunea rapidă a tablourilor, căderile juste de cortină, trecerea bruscă de la un decor la altul, sunt calitățile exclusive ale textului său. Toată piesa e un fapt divers, expus cinematografic, cu scene scurte, concise, fără insistență, (ceea ce e foarte bine) și fără nuanțe (ceea ce e mai puțin bine). Spectatorul n'are timp nici de gîndire, nici de emoție. Faptele sunt povestite telegrafic, reportericește, cu titluri, cu subtitluri, cu fotografii. Citești cu destul interes și uiți totul în clipa în care ai aruncat ziarul din mînă. Același lucru se întîmplă cu acest spectacol, pe care îl urmărești dela prima la ultima scenă cu toată atenția, ba chiar cu anumită încordare — dar pe care îl uiți în întregime, înainte chiar de a fi părăsit sala teatrului.

Autorul a avut poate unele intenții de satiră socială. Se pare că a vrut să scrie o satiră a presei americane și să denunțe valul de indiscreție ipocrit moralizatoare, ce bîntue în societatea americană. Dela Duhamel și Keyserling, asemenea probleme au devenit însă niște simple locuri comune. Iar în literatura americană, Sinclair Lewis, Theodor Dreiser și Ludwig Lewisohn au spus în această materie, lucruri mai adînci și mai grave decît poate spune d-l Camille F. Wynn.

Intru cît privește spectacolul propriu zis, se poate spune că teatru Regina Maria a rezolvat în chip onorabil toate obstacolele tehnice ale punerii în scenă. E o piesă în care decorurile au jucat un rol covîrșitor, și prin importanță și prin dificultate, 55 de tablouri, 55 de schimbări de decor, e o cifră record. Ea presupune un angrenaj tehnic precis și complex, care să funcționeze fără accident și fără întîrziere.

E poate un punct de vedere care depășește teatrul ca artă și deplasează criteriile normale de judecată în această materie. Trebue însă să spunem că într'un asemenea spectacol, instalațiile electrice

şi reţeaua de fire telefonice, nu reprezintă pentru regisor o problemă mai puţin grea, decît coordonarea jocului actoricesc, într'o trupă de patruzeci de interpreţi.

Actori, telefoane, sonerii şi lumini au funcţionat cu multă precizie sub direcţia de scenă a d-lui Aurel Maican.

* * *

Un singur lucru poate să explice şi să scuze prezenţa unei piese ca „Summa cum laudae", pe scena Teatrului Naţional: faptul că autorul — d-l Franz Karl Franchy — este cetăţean romîn. Dacă acest lucru, care a fost anunţat, fără să fie însă oficial confirmat (căci programul nu ne dă în această privinţă nicio lămurire), e adevărat, atunci nu mai e nevoie de nicio altă explicaţie. Găsesc foarte firesc ca Teatru Naţional să reprezinte o piesă modestă cum e „Summa cum laudae", pentru a înlesni unui autor dela noi o experienţă de debut.

Bucureştii nu sunt numai capitala politică a ţării, ci şi capitala ei culturală. In această calitate, ei au de îndeplinit o funcţiune de centralizare, de alegere şi de sinteză a tuturor forţelor de creaţie, ce se află pe pămîntul romînesc. Teatrele noastre, sălile noastre de expoziţie, sălile de concert, editurile, redacţiile, nu pot decît servi cultura romînească, dînd posibilitate de expresie elementelor creatoare, ce se manifestă în culturile minoritare dela noi. Trebue să considerăm aceste culturi minoritare drept nişte provincii ale culturii romîneşti şi să le integrăm în geografia spirituală a Romîniei noi.

Cînd pictorii saşi şi unguri din generaţia d-lui Hans Eder, au descins pentru prima oară, acum vreo 14 ani, din Ardeal în Bucureşti; cînd d-l Victor Bikerich dela Braşov şi d-l Stadelmann dela Sibiu, au luat primul contact cu viaţa muzicală a Capitalei; cînd editurile maghiare şi germane dela Oradea, Cluj sau Arad şi-au trimis de ziua cărţii tipăriturile lor, pentru a fi expuse laolaltă cu tipăriturile marilor edituri romîneşti — am primit aportul lor, care ne interesa nu atît prin valoarea lui obiectivă, cît prin semnificaţia gestului. Erau afluenţi modeşti, pe care vieaţa noastră artistică şi intelectuală îi primea bucuroasă în cursul ei.

Dacă deci d-l Franz Karl Franchy a prezentat o piesă Teatrului Naţional, în calitatea d-sale, de cetăţean romîn, originar din Ardeal, e natural ca această piesă — oricare ar fi defectele ei — să fi fost primită, presupunînd că prezintă un minim de calităţi dramatice şi literare.

Situaţia însă e cu totul alta, dacă d-l Franchy este un simplu autor vienez, pe care îl traducem, pentru faima sa. In acest caz, reprezentarea piesei „Summa cum laudae", îşi pierde sensul de experienţă şi nu mai poate invoca scuza, de a fi vrut să promoveze un autor nou, dela noi.

Cu această distincţie prealabilă, e timpul să spunem că „Summa cum laudae", este o melodramă naivă, plină de bune intenţii, pe care un exces de idealism declamator le compromite. Pe scenă se plimbă tot felul de martiri intelectuali care discută cu aparenţe de adîncime, o sumă de platitudini. Puţin humor, puţină poesie, ar fi putut poate salva dizertaţia în trei acte şi patru tablouri a d-lui Franchy. Dar humorul îi lipseşte acestui autor care tratează onest şi cenuşiu, probleme onorabile.

Dacă d-l Franchy e un debutant, îi putem spune că debutul său nu-i închide cu desăvîrşire pentru viitor, drumul spre teatru.

Dar dacă d-sa e un autor consacrat, atunci totul e pierdut...

* * *

Tot o melodramă ne-a oferit Teatrul Naţional, pe a doua sa scenă, la Studio, jucînd „Clownul", de Roger Serck.

Se pare că ambele piese (ca şi „Suferinţele tînărului Werther", de care vom vorbi mai jos) fac parte din moştenirea primită de noul director la instalarea sa. Să nu punem deci încă problema repertoriului. Cel puţin în acest domeniu, directoratul d-lui Ion Marin Sadoveanu n'a început încă.

Piesă mediocră, „Clownul", izbuteşte să fie totuşi un spectacol interesant. Vorbesc de primele două acte — căci ultimele două se îneacă fără salvare în melodramă.

Aceste prime două acte îi dau d-lui Sahighian prilejul să realizeze veridic şi cu o remarcabilă preciziune de detalii, atmosfera unor culise de circ, somptuos în primul act, mizerabil în cel de al doilea. E un material scenic greu de mînuit, prin diversitate, prin grotesc, prin stridenţă, prin artificial. D-l Sahighian a biruit toate aceste dificultăţi şi a stăpînit perfect şi ruajul complicat al decorului şi jocul actorilor.

D-l Sahighian reprezintă în teatrul nostru de azi un exemplu de muncă. Fără mari calităţi personale, fără nimic „cuceritor", d-sa înlocueşte verva cu stăruinţă, şi fantezia cu bunul simţ. In teatru, ca şi în orice artă, mă întreb dacă oamenii „cuceritori" nu sunt mai primejdioşi decît oamenii mediocri. Tot ce fac ei e prea facil, prea la suprafaţă şi chiar cînd ne încîntă, ne păcălesc. Cine va spune într'o zi cu brutalitate, tristeţea cutărui mare actor, care se ratează la cafenea, copleşit de prea multele lui daruri naturale?

E un blestem de sterilitate în orice talent fascinant.

D-l Sahighian e un om silitor. Nu ştiu dacă are fantezie, nu cred că are vervă, mă îndoesc că e original. Dar îi place să lucreze, îşi ia meseria în serios, munceşte cu bună credinţă şi nu trişează.

Incep să cred că în teatru, a nu trişa e un act de abnegaţie, — căci nicăieri nu se trişează mai uşor, mai fără riscuri şi cu mai mult succes.

Un spectacol pus în scenă de d-l Sahighian este un spectacol verificat în toate elementele lui. Simţi că a fost acolo un om muncitor, care n'a lăsat lucrul din mînă, pînă ce nu l-a terminat.

„Clownul" a fost în acest sens o biruinţă de seriozitate. In plus, a fost un spectacol care i-a dat unui actor de talent, ca d-l Finteşteanu, prilejul să facă o experienţă mai largă şi mai variată a posibilităţilor sale. Excelent actor de comedie, cu aptitutudini remarcabile de a schiţa pregnant tipuri de planul al doilea, care luminează deobicei un spectacol de teatru, d-l Finteşteanu a avut de astă dată un rol complex, pe hotarul dintre farsă şi tragedie. L-a jucat cu elan, cu convingere şi cu un manifest simţ de responsabilitate.

* * *

Nu vom relua cu prilejul „Suferinţelor tînărului Werther", problema veche a romanelor dramatizate. S'a spus de atîtea ori, şi cu argumente foarte serioase, că ele reprezintă un gen hibrid de teatru. Nu e locul să discutăm chestiunea în principiu. Credinţa noastră — pe care am expus-o altă dată mai pe larg [1]) — este că teatrul de azi nu poate decît să cîştige din această experienţă, care reprezintă o îmbogăţire de material şi o lărgire de orizont.

Lucrarea d-nelor Marietta Sadova şi Lucia Demetrius, confirmă pentru noi această veche opinie. Cînd glasul lui Goethe poate fi auzit pe o scenă, teatrul capătă mai multă demnitate, mai multă

[1]) Revista Fundaţiilor Regale, Anul IV, Nr. 10, 1 Octomvrie 1937.

nobleţă şi poate chiar mai mult adevăr, decît îi pot oferi toţi abilii făcători de teatru din zilele noastre.

Se înţelege că dramatizarea unui roman este o operă dificilă. Ea presupune în primul rînd un mare respect intelectual, pentru ca opera transcrisă pentru teatru să nu fie mutilată — şi presupune în al doilea rînd destulă îndeminare tehnică pentru ca dramatizarea să fie teatral valabilă.

Lucrarea d-nelor Sadova şi Demetrius îndeplineşte amindouă aceste condiţii. Goethe n'a fost trădat în transcrierea lor, iar această transcriere e un bun text de teatru.

Spectacolul a fost în întregime interesant, dar marea sa calitate a fost de a fi revelat în rolul lui Werther, pe un tînăr actor de mari resurse, a cărui apariţie constitue de sigur un real eveniment. *Singurul eveniment al acestui început de stagiune!*

D-l Emil Botta, este un actor derutant. Marile sale calităţi sunt confuze, nedisciplinate, uneori stridente, dar fără îndoială excepţionale. S'ar putea ca publicul să nu-l primească încă şi să refuze a-l urma. Vocea d-lui Botta este nesigură, poate artificioasă, cu accente false, cu vibraţii excesive. Gesturile sale sunt nestăpînite, uneori dezordonate. Dar în această dezordine, creşte un mare temperament liric, prea năvalnic pentru a se controla, prea tînăr pentru ca să se reprime.

Lîngă o Charlotte, admirabil jucată de d-şoara Elvira Godeanu, care îmbină graţia cu stăpînirea de sine jocul unui astfel de Werther confuz şi tumultos, nu putea decît să pară dezordonat. Dar era un Werther, pe care îl credeai. Un Werther care îşi trăia cu sinceritate sumbrul şi naivul său destin.

Poet de mari resurse (d-l Botta e autorul volumului „Intunecatul April", care reprezentă un moment unic de sensibilitate în poezia noastră tînără), actorul acesta aduce în teatru o simţire, o inteligenţă, o gravitate care nu trebue să fie pierdute. Teatrul romînesc capătă un interpret excepţional, pentru marele repertoriu romantic. Shakespeare, Musset, Goethe, Schiller, vor avea într'o zi pe scena romînească, în d-l Emil Botta, un actor ideal.

Dar pînă atunci, trebue să-i dăm timpul de a trece prin toate erorile debutului şi de a le învinge.

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

„MINUNEA" DELA MÜNICH ŞI URMĂRILE EI

„Este o adevărată minune — declară Cancelarul Hitler la Sarrebruck, la 9 Octomvrie — că într'un timp de abia cîţiva ani am putut să vedem o atît de superbă reînviere a Germaniei". „Mulţumim Providenţei că totul s'a îndeplinit fără a fi siliţi să recurgem la mijlocul suprem". Şi la Roma presa italiană vorbeşte (12 Octomvrie) de „minunea dela Münich, care a înlăturat pentru totdeauna infamia dela Versailles" şi a pus bazele unei Europe noi. Providenţa pe care o invocă Führerul dela Anschluss încoace, din ce în ce mai des, este desigur, *Providenţa teutonică*, despre care Treitschke spunea cu certudine că a ajutat armatele lui Moltke la 1870 împotriva „Galilor", celor fără Dumnezeu. Herr Hitler simte nevoia de a infiltra credinţa în eternitatea înfăptuirilor sale şi de aceea se înrolează ca umil caporal al Providenţei teutonice, ale cărei ordine le execută cu militărească promptitudine. „Cînd nu poate pune mîna pe cutia cu chibrituri — spunea un mare istoric despre Carlyle — el invocă atunci flăcările cerului". Ceea ce s'a produs la Münich, însă, este rezultatul unui abil şi îndelungat joc cu cutia de chibrituri, pentru a se creia spaima generală că se va da foc lumii întregi, iar nici decum amestecul Providenţei, chiar şi acelei teutone. Data şi locul producerii acestui miracol vor rămîne însă însemnate pe vecie în istorie. Multe din virtuţile şi păcatele civilizaţiei noastre pe care Einstein le-a însemnat mai zilele trecute într'o adresă către urmaşii omenirii, care vor trăi peste cinci mii de ani, vor pieri şi nu vor mai fi pomenite. Münichul dela 30 Septemvrie 1938, va rămîne însă distinct în cîmpul luminat de amintirea europeană ca războaele Punice, ori căderea Constantinopolei. Soarta Europei, a civilizaţiei creştine, a libertăţii individuale atîrnă acum de hotărîrile unui singur om, care a cîştigat cea mai însemnată victorie din cîte cunoaşte istoria. Este o victorie morală fără precedent, un triumf politic şi economic desăvîrşit, o cucerire teritorială a cheilor răsăritului şi întronarea dominaţiei puterii teutone asupra vechiului continent. Proclamarea, la Nüremberg, în Septemvrie, a Sfîntului Imperiu Roman pe care îl sfărîmase Napoleon, capătă consfinţire prin Pactul semnat în cumpăna nopţii, în ceasul strigoilor, la 29 Septemvrie, la Münich. Doctrina lui Fichte: „*Intre State nu există nici lege, nici dreptate, afară de dreptul celui mai tare*", devine, dela Münich încoace, supremă în relaţiile internaţionale. „Poporul predestinat din punct de vedere metafizic, are dreptul moral să-şi îndeplinească rolul pe care i l-a dat destinul prin orice mijloace de şiretenie şi forţă", spune iarăşi Fichte (Doctrina Statului), şi acum acestea le realizează Führerul lumii teutonice. De acum încolo, omenirea poate avea un rost. „Intregul sens al istoriei şi al lumii — pro-

clama contemporanul lui Frederic cel Mare, Herder — n'ar avea niciun înțeles și niciun rost dacă n'ar duce de-a-dreptul, la triumful poporului german". Poporul care dela Fichte, Herder, Hegel, Schlegel, Nietzsche, Frederic Ratzel, cu teoria „predestinației antropo-geografice" Treitsche, cu toți profeții care anunță venirea Mesiei dela Berchstegaden, a fost mîntuit, în fine, prin îndelungata și ferventa sa credință. Și totuși, la Münich nu s'a produs niciun fel de minune. S'a semnat doar actul de deces a unei vechi orîndueli în care a trăit și s'a desvoltat Europa de pînă acum. Fără a cădea în păcatul determinismului se poate spune că ceea ce s'a întîmplat în noaptea dela 29—30 Septemvrie, la Münich, nu poate să apară decît ca o urmare logică a evenimentelor pe care reprezentanții politicei și civilizației europene nu le-au mai putut stăpîni. Partea Providenței — de ori și care naționalitate ar fi ea — este greu de determinat, de asemenea în producerea acestui epocal eveniment istoric. De altfel Bismarck, cel mai realist dintre toți oamenii de Stat ai veacului trecut și a cărui tehnică politică nu este de loc străină Führerului, nu invoca niciodată Providența în realizările sale și nici nu se sinchisea prea mult de valorile etice. El nu era însă creatorul unei noi religii, cum este Führerul, care în această calitate *trebue* să pronunțe cuvîntul și să îndeplinească voia Divinității teutonice. Poporul german fiind „predestinat", și cum, implicit, predestinația exclude libertatea, el trebue să-și pună soarta în mîinile omului Providenței. Sfîntul Imperiu germanic n'ar fi putut să fie reînviat decît de un om care el însuși să fie ales de Divinitatea germană și investit cu toate atributele sanctității. Pentrucă altfel fanatismul n'ar fi putut cuprinde sufletul german. Religia purității rasei n'ar fi fost primită, mai ales cînd este evident că poporul german este cel mai puțin îndreptățit să pretindă acest lucru. Amestecul cu puternice elemente Wendice, Slave, Celtice, Mongolice și Ugrice, i-au dat desigur forța vitală. Superioritatea pe care ar implica-o puritatea de rasă, nu poate, în niciun caz, să fie dovedită ori justificată decît numai prin aprinderea fanatismului. Führerul este deci azi forța cea mai considerabilă din Europa. El, ca și Cyrus care a poruncit ca rîul Gyndes să fie sfărîmat, împărțindu-l în trei sute șaizeci de părăiașe, pentru că-i înecase unul dintre caii albi și sacri sfărîmă State și împarte în tabere dușmane popoare de același sînge, pentrucă stau în calea mersului către dominația germană „predestinată" de Divinitate. Obsesia „mesianismului" teutonic este justificată la Münich, la 30 Septemvrie, iar profețiile lui Fichte din cele patrusprezece „Discursuri" (Reden an die deutsche Nation), încep a fi realizate de către Führer. „Numai spiritul german poate veni în contact cu lucrurile sacre, pentrucă el singur este în comuniune cu Universul". „Și cînd îi va veni ziua, Germania va culege fructul tuturor veacurilor din trecut". „Iar în ziua aceea omenirea întreagă va apare în fața lumii sub chipul și asemănarea germană". Așa vorbea Fichte după dezastrul german adus de războaele lui Napoleon. După dezastrul din 1918, Hitler trebuia nu numai să recurgă la aceeași metodă pentru a sădi încrederea oarbă a poporului german în destinele sale speciale ca și conducătorii spirituali de după războaele napoleoniene, dar să treacă la realizări în domeniul politic prin tehnica determinării mesianismului. Rezultatele obținute în această direcție sunt cu adevărat „colosale" și epocale. Nu mai există, desigur, niciun german — chiar și cei mai îndîrjiți antihitleriști — care să nu creadă că Providența a intervenit cu adevărat în favoarea Germaniei. Iacă, la 9 Octomvrie, *Frankfurter Zeitung*, scrie despre dărîmarea *fortăreței* cehoslovace: „Încă de mulți ani Reichul își punea mereu întrebarea cum ar fi cu putință să se treacă peste această fortăreață cehă". „Nu era greu de văzut că mijlocul cel mai sigur nu era de a o ocoli, ci de a o sfărîma". „Și aceasta este marea operă istorică a lui Adolf Hitler de a fi recunoscut această posibilitate, de a fi găsit mijloacele pentru realizarea

ei și *de a fi învățat Germania să creadă în această realizare*", încheie ziarul.

După dărîmarea zidurilor Ierichonului cehoslovac și după prăbușirea întregului sistem de securitate și independență a Statelor europene, cum n'ar crede lumea teutonică în împlinirea tuturor visurilor pan-germane? Pentru restul lumii însă, care începe a se trezi urît după beția entuziasmului dela 30 Septemvrie, stîrnit de „Münich", s'a petrecut aceeași minune ca și în ziua armistițiului din Noemvrie 1918, cînd Germania capitula în fața victoriei aliate.

*
* *

Un eminent general francez a scris, acum de curînd, pagini emoționante asupra primirii delegaților germani de către Foch, comandantul suprem al forțelor aliate, în pădurea dela Compiègne, în vagonul său de lucru. În ziua de 14 Septemvrie, d-l Chamberlain stătea, la Berchtesgaden în aceeași situație de capitulare, ca și solii Germaniei din 1918, înaintea Führerului, biruitor al Europei civilizate. În mișcătorul discurs ținut la 28 Septemvrie, în Camera Comunelor și pe care îl începea prin deplorarea neaplicării art. 19 din Pactul Ligii Națiunilor pentru revizuirea frontierelor, d-l Chamberlian a istorisit cum a primit condițiile pe care le punea Führerul pentru a cruța viața Europei. Reprezentantul victorioșilor de altă dată, nu mai avea acum altceva de făcut decît să primească ori să respingă aceste condiții. Tot ce s'a mai putut face — spune Louis Gillet, membru al Academiei Franceze, a fost să se salveze pacea, „c'est à dire d'empêcher le patient de résister et de lui tenir les mains pendant que le boucher charcutait". (Paris Soir, 14 Octomvrie).

Aici trebue să ne oprim puțin asupra tehnicei diplomatice a Cancelarului Hitler, nu atît pentru a însemna cele ce s'au petrecut, ci mai mult pentru a atrage luarea aminte asupra celor ce s'ar mai putea întîmpla pentrucă „les charcutiers" s'au angajat, la Münich, să-și țină cuțitele bine ascuțite pentru viitoarele ciopîrțiri. Pentru a pune pe Chamberlain în fața unui fapt împlinit, după ce-l invitase la Berchtesgaden, d-l Hitler dă ordin lui Henlein, șeful Sudeților germani, să declare că aceștia vor alipirea la Reich. După ce Franța și Anglia au forțat pe președintele Beneș să accepte desmembrarea republicei și cînd se fixase a doua întîlnire cu Chamberlain la Godesberg, d-l Hitler face să vină de urgență pe sacrul munte al hitlerismului, pe primul-ministru ungur, însoțit de ministrul de externe și de șeful statului major al armatei ungare, și mai pe urmă—tot cu aeroplanul — aduce acolo pe ambasadorul Poloniei la Berlin. Scopul acestor conciliabule era ca atît Polonia, cît și Ungaria, să înceapă o acțiune simultană împotriva Cehoslovaciei, provocînd turburări printre minoritarii respectivi de acolo pentru ca să determine desmembrarea Statului Cehoslovac și chiar să provoace motive de intervenție armată pentru protejarea și apărarea consîngenilor în urma unei eventuale represiuni din partea Cehilor.

Cancelarul Hitler voia deci ca să pună din nou pe primul ministru britanic în fața unui fapt împlinit. Carthagina trebuia cu orice preț distrusă. Ungaria nu îndrăznește însă de teamă să nu provoace complicații cu foștii membri ai Micii Înțelegeri și de aceea, după cîteva zile gen. Kerestesz Fischer, șeful statului major, este „demisionat". Polonia încă nu este lămurită asupra atitudinei Angliei, care dăduse ordin de mobilizare a flotei. Führerul prezintă, la Godesberg, un memoriu d-lui Chamberlain, punînd condiții care treceau cu mult peste cele impuse și acceptate de Președ. Beneș și fixînd o dată pentru ocuparea teritoriilor cedate de Cehi de către trupele Reichului. Era

vorba deci de un ultimatum la care se adauga și fixarea mobilizării
generale a forțelor germane, după cum reieșea din scrisoarea trimisă
de Führer d-lui Chamberlain prin Sir Horace Wilson, în ziua de 28
Septemvrie. In Italia, ca și în Germania situația internă, cu toate
rigorile dictaturii, devenea din ce în ce mai neliniștitoare. Faptul
acesta împingea pe Führer la extremă intransigență. Cea mai mică
șovăire ar fi dus la pieirea sa și a regimului, precum și cele dintîi
focuri ale tunurilor anglo-franceze ar fi provocat cele mai puternice
sguduiri interne în cele două state totalitare. *Teama unei revoluții
europene ale cărei consecinți nimeni nu le-ar fi putut prevedea a de-
terminat, în primul rînd, acordul dela Münich*. Pînă să se ajungă însă
la întrunirea din capitala Bavariei s'au produs intervențiile președin-
telui Roosevelt, provocate și de cererile socialiștilor francezi și en-
glezi, intervenții care tindeau la ținerea unei conferințe în care rolul
de arbitru și de mediator să-l aibă președintele Statelor-Unite. Apa-
riția Statelor-Unite în arena luptelor de politică internațională din
Europa puneau pe Führer într'o situație cu totul inferioară față de
grupul statelor cu regimuri democratice. Pentru cîtva timp el n'a per-
mis publicarea apelului Președ. Roosevelt în presa germană și a în-
tîrziat răspunsul pe care trebuia să-l trimită la Washington. In tot
cazul, intervenția americană trebuia înlăturată cu orice preț, fiindcă
ea ar fi primejduit triumful metodei hitleriste. Atunci s'a recurs, prin
d. Chamberlain, la intervenția Ducelui Mussolini. Dacă acest strălucit
discipol al lui Machiavelli va fi crezut pînă atunci în minuni nu se
poate ști, dar de atunci încoace este sigur că trebue să creadă.

Pentrucă a fost o adevărată minune pentru dînsul ca să i se
dea rolul de mijlocitor între totalitari și democrați tocmai cînd rămă-
sese în afară de vîrtejul evenimentelor și colinda prin Italia, ținînd
discursuri pe care aproape nu le mai lua nimeni în seamă. Planul
dela Münich este și în formă și în fond, opera Ducelui — după cum
de altfel a și publicat fotografia textelor originale în Popolo d'Italia,—
iar ca poliglot strălucit a obținut un succes desăvîrșit. De data
aceasta Führerul grăbindu-se să accepte conferința dela Münich, a
pus pe Președintele Roosevelt în fața unui fapt împlinit, ceea ce a
provocat destulă nemulțumire în America și mai ales împotriva An-
gliei, care n'a prevenit măcar pe Roosevelt—după cum se spune la
Washington—despre demersurile pe care avea să le facă la Roma.

In ziua cînd s'a cunoscut Acordul dela Münich a fost o adevărată
deslănțuire a bucuriei generale. Toată lumea care trăise în așteptarea
celui mai mare groaznic măcel își pierdea mințile de bucurie. Teribila
nuvelă a lui Edgar Poë, Puțul și Pendula—în care o pendulă tăioasă
scoboară cu fiecare secundă pentru a spinteca pe condamnatul legat
cu fața în sus ca să vadă necontenit primejdia și care e salvat în cea
din urmă clipă, este mai puțin înebunitoare decît ideea generală des-
pre războiul modern. Bucuria aceasta fără margini, pe care unii au
numit-o histerie colectivă, a fost însă de scurtă durată. Abia după
cîteva zile, Înțelegerea dela Münich a fost caracterizată de „Triumful
dezastrului". Desbaterile din Parlamentul Englez au început prin de-
clarațiile sobre și tăioase ale fostului Lord al Amiralității, Duff Coo-
per, care a dovedit că nu s'a urmat o politică externă care să evite si-
tuația umilitoare la care s'a ajuns. Numai cînd s'a mobilizat flota
britanică—a spus Duff Cooper—a înțeles Hitler că îl așteaptă pri-
mejdia. Era însă prea tîrziu. Discursul acesta și demisia lui Duff Coo-
per au avut un efect extraordinar asupra cetățeanului de rînd, care
prin tradiție știe că existența lui atîrnă de flota britanică. Pentru
opinia publică, demisia Primului Lord al Amiralității a fost socotită
ca exprimînd sentimentul flotei care reprezintă prestigiul, mîndria,
forța și securitatea Imperiului Britanic. De asemenea, critica severă
adusă politicii britanice de către Wintson Churchill, care nu numai
că este cel mai mare orator din lume anglo-saxonă, dar și cel mai

reprezentativ englez prin curajul, prin tradiția și prestigiul de care se
bucură, a zguduit opinia publică și a făcut-o să întrevadă primejdia
care vine după înfrîngerea dela Münich. Criticile aduse de membrii
majorității guvernamentale politicii britanice care a dus la Acordul
dela Münich, au avut cel mai mare efect asupra opiniei publice, mai
mult decît atacurile opoziției. Chiar și acei care au lucrat din răspu-
teri, pentru a se ajunge la rezultatul dela 30 Septemvrie, se simt umi-
liți. Louis Gillet observă că pe lîngă acest sentiment de tristețe gene-
rală, poporul englez ar avea siguranța că, după cum a înfrînt pe Filip
al II-lea, pe Ludovic al XIV, pe Napoleon, tot așa va veni de hac și
lui Hitler. Fundamentală eroare. Cu toate că poporul englez se simte
înjosit și umilit pentrucă a fost silit să cedeze în fața forței brutale și
să sacrifice un popor mic pentru a-și salva viața—ceea ce e contrar
purtărei unui gentleman — el este însă complet divizat cînd e vorba
de atitudinea care trebue luată de țara sa față de Hitler ori Mus-
solini....

Campania dusă în Anglia, împotriva Cehoslovaciei „ca stat ar-
tificial" a fost mai adîncă, mai subversivă și mai perfidă decît aceea
dusă de presa și de propaganda germană care a fost pur și simplu
brutală și de o revoltătoare vulgaritate. O mare parte din aristocrația
engleză, din burghezia bogată, oameni de afaceri și intelectuali, luptă
de mult pentru o înțelegere și chiar pentru o alianță cu Germania.

Pe vremea cînd Anglia ducea lupta pe viață și pe moarte împo-
triva lui Napoleon, acel englez care ar fi cerut o înțelegere cu „Mons-
trul corsican" ar fi fost spînzurat. Lipsa de unitate în acțiune și sen-
timent, atît în Anglia, cît și mai ales în Franța, față de primejdia do-
minației germane a fost una din principalele cauze *„de la plus grande
défaite acclamée avec frénésie"*, cum a fost numit Acordul dela Münich.

Conservatorii, clericalii și burghezia bogată din Franța declară
că preferă pe Hitler „Frontului popular". Tehnica propagandei ger-
mane trebue din nou scoasă în evidență. Ea a știut să ascundă ten-
dințele și scopurile pangermanismului, sub fumul de acoperire al
primejdiei — reale bine înțeles — bolșevice. A făcut din Hitler un
Sf. Gheorghe în luptă cu balaurul bolșevic și a băgat groaza de
războiul mecanizat în măduva osului burgheziei „imbecilizate de gră-
sime"—cum o batjocurea Mussolini—din statele democratice. Opinia
publică din Anglia și Franța a fost complet împărțită cînd a fost
vorba de o acțiune de rezistență împotriva Germaniei. Nu numai în
serviciile publice, partidele politice, redacțiile ziarelor, în familii, în
sînul bisericii, dar și acei care trebuiau să ducă o acțiune imediată
de apărare ori de prevenire a conflictului nu urmau o singură direc-
tivă. Acțiunea diplomatică a fost dusă—chiar într'o țară de opinie
publică, așa cum e Anglia—de d. Chamberlain personal, care s'a
servit de persoane din afară de serviciul diplomatic. Acuzările care
se aduceau, acum douăzeci de ani, împotriva lui Lloyd George că
ar conduce politica externă dela Downing Street fără știrea Mi-
nisterului de Externe, se poate aduce acum cu destulă justificare
actualului prim-ministru britanic.

In Franța, unde e mai puțină discreție, dualismul politicii
externe forma obiectul polemicelor de gazete, iar atacurile împo-
triva unor înalți funcționari dela Quai d'Orsay reaminteau ende-
mica „țigănie" din unele capitale răsăritene. (De altfel guvernul
francez a și justificat atacurile presei împotriva acestor înalți func-
ționari, trimițîndu-i aiurea). In aceste condiții, este evident că d.
Hitler nu se temea de o hotărîtă rezistență anglo-franceză. Ceea ce-i
declara un trimis oficial era imediat contrazis de un „emisar" spe-
cial, om de încredere al unuia sau altuia dintre conducătorii „demo-
crațiilor". Atitudinea presei, mai ales în Franța, a fost de așa natură
încît Cehii nu numai că nu apăreau ca aliați, dar ca turburătorii
păcii, ca incendiatorii Europei, ca instrumentul orb al bolșevismului.

In această atmosferă lipsită de orice spirit de generozitate, de cavalerism, de datoria celui mai tare să protejeze pe acela pe care și l-a luat — aproape l-a forțat — ca tovarăș de drum în vremurile cele grele, acțiunea contrară caracterului de altădată al poporului, declarațiile oficiale privitoare la acel *„devoir sacré"* păreau simple ironii.

Campaniile de presă, atît în Statele totalitare cît și în cele democratice, păreau sincronizate și dominate de propaganda germană: nu se scotea în evidență din toate cauzele conflictului germano-ceh decît cererea de „self-determination", pe care o cereau „torturații" germani sudeți. Se ascundeau deci cu cea mai mare prudență cauzele complicate ale acestui conflict care, de fapt, se produsese între două sisteme de organizație politică și între două concepții de viață colectivă. Dominația germană asupra Europei răsăritene pe care ori și ce om politic cu foarte puțină pricepere putea s'o întrevadă și care era și rămîne necontenit scopul politicii hitleriste, era trecută sub tăcere cu multă și criminală grijă. Prin această metodă se cîștiga și mai mult opinia publică—în special în Anglia—care nu putea pricepe de ce ar trebui să se recurgă la războiu pentru a se împiedeca oameni de același sînge să se unească în același stat. Ori și ce rezistență din partea Cehoslovaciei pentru a nu se lăsa desmembrată era prezentată lumii, nu ca un act de legitimă apărare a unui organism politic și economic pe care nu de mult toată lumea civilizată îl socotea și îl lăuda ca un model de organizație democratică, și ca o dorință de a provoca războiul mondial și mai ales ca fiind instrumentul uneltirilor bolșevice. Pentru a nu se pune în contradicție sîngeroasă, aceiași opinie publică luminată și vinovată din statele civilizate care lăudase Republica lui Masaryk ca o înfăptuire a concepțiilor filosofice despre „Statul democratic", se limita conflictul numai la auto-determinarea la care aveau drept germanii sudeți. După înțelegerea dela Münich, s'a văzut că Sudeții au fost „luați" și n'au mai fost întrebați dacă într'adevăr toți cîți vorbesc limba germană doresc să devină supușii Cancelarului Hitler. De bună seamă că o foarte mare parte dintre acești cetățeni care trăiau într'un regim de libertate n'ar fi dorit să intre pe mîinile dictaturii. In tot cazul, ocuparea teritoriilor locuite de Sudeții germani *nu s'a făcut* pe baza principiului de „Self-determination".

O altă acuzație care s'a adus Cehoslovaciei a fost de a nu se fi transformat într'o „Elveție", adică Stat federal. Cînd se va putea vorbi în libertate—dacă vom ajunge veacul viitor—atunci se va putea arăta cum Cehoslovacia *a fost silită* să intre în sistemul de alianțe militare, ceea ce excludea complet „elvețizarea" care ar fi însemnat *neutralitate*. Și această acuzare adusă „vinovatei republici" a fost strigată tocmai de acei care trebuiau să tacă umiliți. Tehnica propagandei germane nu trebue pierdută din vedere nici o clipă dacă e vorba să se înțeleagă precipitarea evenimentelor și să se vadă lămurit scopul bine determinat al hitlerismului. Dărîmarea unității de opinie din fiecare Stat care s'ar putea împotrivi planurilor germane pentru a-l pune astfel în imposibilitate de a lua o hotărîre. Incurajarea ori cărui curent de idei care ar putea ajuta la formarea credinței că Germania nu este decît un Archanghel care luptă pentru binele omenirii și pentru menținerea ordinei. Acestea, pentru lumea „neariană". Pentru arieni însă, Coranul hitlerist spune: „Străbunii noștrii n'au primit pămîntul pe care trăim noi acum ca un dar ceresc, ci au trebuit să lupte pentru a-l cuceri cu prețul vieții lor". „De aceea nici pe viitor nu din mila altor popoare ni se va da pămîntul care ne trebue și deci mijlocul de trai al poporului nostru, *ci numai prin tăria spadei noastre victorioase*" (Mein Kampf, p. 741). Și mai departe: „Dreptul la pămînt și expansiune devine o datorie cînd un popor mare care nu poate obține expansiune teritorială apare osîndit la

decădere". „Și aceasta cu atît mai mult, cu cît nu e vorba de niscai negri decăzuți, ci de Germania, mama universală, care a dat lumii de azi forma culturală". *„Germania, ori devine stăpîna lumii, ori va pieri"*, (Mein Kampf, p. 741—742). Iar pacea este concepută astfel de către Herr Hitler: „Nu cred că va fi pace între popoare pînă ce toate nu vor avea aceeași lege și același sistem de legi". „De aceea cred că într'o zi național-socialismul se va întinde peste lumea întreagă". „Și aceasta nu este un vis fantastic ci un scop care trebue ajuns". (Discurs ținut la Münich, Oct. 1936). Cancelarul Hitler a dovedit mai mult decît era nevoie că își traduce cu cea mai mare acurateță și promptitudine vorbele în fapte. De aceea, Acordul dela Münich nu este—după cum începe să se vadă lămurit după ce a trecut entuziasmul „salvării păcii"—decît începutul unui nou capitol în progresul hitlerist către dominația teutonă. *„Machtfreudigkeit"*, fericirea prin putere, pompă și mărire de pe vremile de glorie ale lui Bismarck, îmbată iarăși pe orice teuton cu o băuură mult mai tare care duce chiar la un delirium colectiv. Atît de mare și de neașteptat a fost succesul Cancelarului Hitler încît, la un moment dat, nici el nu se aștepta la desăvîrșita capitulare a Angliei și Franței.

In discursul ținut la Camera Comunelor la 28 Septemvrie, d. Chamberlain spune că la întîlnirea dela Godesberg, Führerul i-a declarat că nu credea că are să mai vină să continue discuțiile. Iar pentru a întări și mai mult misticismul hitlerist, Herr Hitler aduce pe d. Chamberlain mai întîi la Berchtesgaden, muntele sacru de pe care s'au dat tablele legii hitleriste, apoi la Godesberg, unde s'au ținut consfătuirile secrete în urma cărora s'au dat lovituri faimoase și apoi, pentru definitiva răsturnare a ordinei politice europene, stabilită la Versailles, adunarea solemnă, cînd învinșii trebuiau să semneze „Diktatul" s'a ținut la Münich, leagănul hitlerismului și chiar în palatul partidului. Dar, la urma urmei, o întrebare se impune oricărui cugetător onest: putea Anglia și Franța să facă altfel decum au făcut la Münich? De sigur că nu. Politica urmată, mai ales din 1936 încoace, nu putea să ducă decît la acest rezultat și poate și la altul mult mai dezastruos. Așa de stranie a părut această politică încît multă lume—mai ales în America, se întreabă, dacă nu s'a urmărit chiar într'adins acest rezultat. Cunoscutul economist J. M. Keynes publică în revista *The New Statesman* dela 9 Octomvrie un articol în care dovedește că d. Chamberlain n'a urmărit de loc să opună rezistență Führerului, ci dimpotrivă a făcut tot ce-a putut pentru a se ajunge la rezultatul dela Münich. De asemenea ziarul oficial *Völkischer Beobachter* dela 15 Octomvrie, publică un articol, semnat de redactorul politic, Dr. Seibert, în care spune că d. Chamberlain, la Berchtesgaden, n'a discutat amănuntele principiului autodeterminării, pentrucă el dorea să cedeze pur și simplu teritoriile locuite de Germanii sudeți, Reichului. Autorul afirmă că nici Sudeții și nici Berlinul nu se așteptau să lichideze complet chestiunea cehoslovacă în cursul anului 1938.

Tot Dr. Seibert afirmă că încă la 25 Septemvrie, d. Chamberlain aranjase să propună ținerea unei conferințe internaționale. Era vorba, după cum am mai spus, de Pactul celor patru și poate cu adăugarea Poloniei la acest grup, ceea ce nu s'a realizat în ultimul moment. De aci supărarea Col. Beck, care a refuzat apoi să primească pe Ambasadorul britanic la Varsovia și a precipitat ocuparea Teschenului de către trupele poloneze. Firește, atunci cînd se va putea scrie mai liber se va vedea cît de elaborate au fost negocierile secrete și cum a fost sacrificată Cehoslovacia. Și poate atunci se va da titlul de *Mare Preot* aceluia care a sacrificat democratica republică pe altarul zeilor hitleriști, pentru a salva pacea.

*
* *

Urmările Acordului dela Münich încep a se vedea mai lămurit chiar de către aceia care obsedaţi de exercitarea dictaturii nu distingeau încă scopurile adevărate ale hitlerismului. Demosthene caracteriza în Filipicele sale primejdia dictaturii: „O dictatură nu trebue, în general, să inspire încredere statelor libere şi mai ales acelora care se află lîngă hotarele ei". „Filip, ca o boală, ca o febră recurentă, cade tocmai asupra acelor ţări care se mîngâiau cu ideia că sunt destul de departe ca să le ajungă puterea lui". „Faptul că el singur controlează totul, fiind general, dictator şi vistier, în acelaşi timp constitue un mare avantaj pentru o lovitură militară rapidă şi la momentul potrivit".... „Acestea sunt principiile după care a ajuns la cuceririle pe care le stăpîneşte". „In unele cazuri le-a cucerit cu forţa, într'altele cîştigîndu-le prietenia şi alianţa". „Pentru că toţi cei care-l văd gata de acţiune, se grăbesc să se alieze cu el". Ceea ce va urma, de sigur după triumful hitlerist dela Münich. Franţa obţinînd, în sfîrşit, după o aşteptare şi după sforţări de douăzeci de ani garanţia britanică pentru securitatea şi integritatea teritorială, nu mai are nevoie—sau aşa crede o mare parte din clasa conducătoare — de alianţele din răsărit. Păstrarea Imperiului colonial francez, prin cooperarea strînsă cu Marea Britanie apare acum ca un punct cardinal al politicii franceze. Se poate ca această politică să implice căderea Franţei la rolul de putere de mîna a doua. Acest lucru însă nu este văzut de acei obsedaţi de colosul de 80 milioane de teutoni, împotriva căruia Franţa nu poate lupta decît lîngă scutul britanic. *Este aproape inutil acum să se arate, la Paris, primejdia dominaţiei germane în răsăritul Europei.* Politica britanică este complet nelămurită, mai ales de cînd d. Chamberlain a căutat s'o ia din mîinile lui Foreign Office şi să rupă cu unele tradiţii seculare. In tot cazul, înţelegerea cu Germania apare destul de lămurită, mai ales după acordul dela Münich, care lasă drumul deschis dominaţiei germane în răsărit. Reacţiunea puternică şi unanimă produsă în Statele-Unite împotriva politicii dusă de Franţa şi Anglia şi Acordului dela Münich a produs nelinişte în Impreiul Britanic. Chiar Sir John Simon, unul dintre autorii Pactului celor patru, a fost nevoit să declare în Camera Comunelor (6 Oct.), că nu este vorba de stabilirea unui „Directorat" politic în Europa. Inţelegerea Hitler-Chamberlain de a nu se recurge niciodată la războiu între Anglia şi Germania, semnată fără consultarea guvernului britanic şi fără prevenirea Franţei, a produs de asemenea o serioasă reacţiune, atît în Franţa cît şi în America, lucru care a determinat pe d. Chamberlain să scrie imediat o scrisoare d-lui Daladier, asigurîndu-l că „inimile celor două popoare sunt strîns unite". Inarmările americane plănuite în ultimele zile implică teama slăbirii echilibrului mondial, ţinut de Marea Britanie, pe de o parte, iar pe de alta primejdia pe care o prezintă pentru regimul democratic american un compromis anglo-german, ceea ce ar însemna să se dea posibilitate de influenţă hitlerismului în statele de dincolo de Oceanul Atlantic. Statele mici din Europa răsăriteană vor face, poate ceea ce spunea Demosthene despre cei ce se repezeau la alianţe cu Filip. Azi e la ordinea zilei *Sauve qui peut.* In aceste condiţii, *alianţa germano-rusă* se pregăteşte cu vertiginoasă viteză.

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PRAGA

COŞMARUL CEHOSLOVAC

Despre originile conflictului sudeto-cehoslovac am mai avut ocazia să scriu în paginile acestei reviste. In rîndurile ce urmează, aş vrea să redau cît de sumar acest eveniment unic în viaţa internaţională, care a provocat într'un timp relativ scurt o întreagă gamă de sentimente, lovind greu în unitatea teritorială a republicei Cehoslovace.

Proclamaţia dela Karlsbad a fost chibritul care a produs explozia.

Guvernul cehoslovac acceptînd a negocia cu reprezentanţii partidului henleinist, se spera că acest conflict, considerat deocamdată interior, va fi rezolvat pe cale paşnică. Influenţa însă, mereu crescîndă a curentului mistic ce stăpînea al treilea Reich, a dat acestui conflict un colorit exterior. Guvernul cehoslovac, făcînd concesiuni din ce în ce mai mari, partidul sudet mărea mereu pretenţiunile sale, făcînd rezolvarea paşnică din ce în ce mai imposibilă. Despre autonomia administrativă cerută la început nu mai era vorba. Cuvîntul „autonomie", a fost înlocuit cu un cuvînt mai dur şi care însemna desmembrarea însăşi a teritoriului cehoslovac „Anschluss-ul".

Marile democraţii europene, Anglia şi Franţa, văzînd că în spatele mişcării henleiniste, sunau armele „Made in Germany" au socotit necesar să intervină pentru a împiedeca conflictul înarmat, chiar cu preţul celor mai grele sacrificii.

Astfel, simţind creşterea vertiginoasă a pericolului, prim-ministru al Marei Britanii, d-l Chamberlain, face un gest unic în istoria politică din ultimul timp, cerînd cancelarului Hitler o întrevedere urgentă şi, după consimţămîntul acestuia, pleacă cu avionul la Berchtesgaden. Acest gest provoacă cele mai deosebite sentimente: pe de o parte admiraţie şi aplauze, iar pe alta, critică şi ironie. In ce priveşte opinia publică cehoslovacă, aceasta îi reproşa premierului Chamberlain faptul că a lucrat fără a consulta pe conducătorii Republicei. Acest fapt dealtfel a provocat în masele largi scepticismul şi aş spune punerea în gardă. Parcă se presimţea de atunci cum se va rezolva chestiunea cehoslovacă.

Rezultatul întrevederii între d-nii Hitler şi Chamberlain menită să salveze pacea atît de grav ameninţată, este în deobşte cunoscut. D-l Hitler a cerut anexarea unei părţi a teritoriului cehoslovac, aceiei părţi care este locuită în majoritate de populaţie de origină germană.

Trebue să menţionăm că ideea „întoarcerii la Reich" lansată de d-l Hitler, şi importată de d-nii Henlein şi cei din Germania, în afară de dreaptă revoltă provocată în rîndurile populaţiei cehoslovace, mai

mult a surprins decît a bucurat o mare parte din minoritatea germană din Cehoslovacia. Astfel preşedintele „Uniunii naţionale a catolicilor germani din Cehoslovacia" preotul E. Reichenberger a declarat că a primit o mulţime de scrisori din partea germanilor-catolici care au mărturisit că nu sunt de acord cu conducerea partidului sudet şi doresc din tot sufletul păstrarea păcii şi colaborarea loială cu populaţia cehoslovacă; populaţia germană dorea pacea, lucru şi pîine în locul războiului, duşmăniei şi lipsurilor pe care le întrevedea în cerinţele d-lui Henlein. Chiar şi supuşii germani, care au început între timp să părăsească teritoriul Republicei Cehoslovace declarau[1]: „Plecăm, însă credem în pace. Suntem Germani, însă am trăit mulţi ani în pace cu Cehii. La ce servesc toate acestea? Cine vrea să ia asupra lui răspunderea *provocării războiului?* In general poporul cehoslovac crezînd încă atît în dreptatea cauzei sale cît şi în amiciţia şi susţinerea marilor democraţii occidentale păstra un calm desăvîrşit sperînd că lucrurile se vor rezolva paşnic.

După o consfătuire cu oamenii de stat francezi, Anglia, de comun acord cu aceştia, a găsit necesar să aprobe această cerere, recomandînd energic Republicei Cehoslovace să o accepte, oferindu-i în schimb garantarea graniţelor noi.

Guvernul cehoslovac, cu un calm demn de admirat, după o lungă şi gravă consfătuire, măsurînd şi cîntărind toate posibilităţile salvgardării naţiunii şi statului, adunîndu-se în cabinetul de lucru al preşedintelui republicei, declară: „Da, în principiu acceptăm"!

Această acceptare a fost dictată desigur de intenţiile guvernelor englez şi francez, care au dat guvernului cehoslovac să înţeleagă că în caz de neacceptarea acestui plan amîndouă ţările vor putea să-şi îndeplinească angajamentele. Pentru a nu împiedica marile democraţii să realizeze „pacea universală". Cehoslovacia a fost nevoită să se sacrifice şi într'adevăr această declaraţie parcă a descărcat atmosfera grea ce domnea în Europa. Pacea părea salvată, popoarele tuturor statelor au crezut că pot să respire mai uşor. Mirajul războiului apropiat părea alungat şi distrus.

Intre timp însă, pretenţiunile Germaniei s'au schimbat. La consideraţiunile pur şi simplu naţionale, etnice, s'au adăugat şi cele politice. Acest lucru s'a putut deduce din conversaţia d-lui Hitler, cu jurnalistul american Ward Price. Graniţele etnice trebuiau înlocuite cu cele strategice. Suprafaţa de anexat devenea mai mare. Cuvîntul hotăritor l-ar avea plebiscitul.

Intîlnirea dela Godesberg, în timpul căreia d-l Hitler, conform vechiului proverb „l'appétit vient en mangeant" şi-a precizat cerinţele noi, a adus o nouă surpriză neplăcută. Pecetluirea păcii nu s'a făcut. Din contră, această întîlnire a creat din nou o atmosferă de nesiguranţă, îndoieli şi frică.

Poporul cehoslovac, hărţuit din ce în ce mai mult, trăia zile de o nervozitate fantastică. In fiecare moment se puteau aştepta conflicte grave între locuitorii sudeţi şi cehi. Enervarea populaţiei ajunge la apogeu. Nesiguranţa, atacurile din toate părţile, sforţările de a păstra calmul cerut de însăşi Preşedintele Republicei, amplifică din ce în ce coşmarul cehoslovac. Guvernul Hodza demisionează. D-l Beneş, încredinţează formarea guvernului d-lui general Jan Sirovy, inspectorul general al armatei cehoslovace (22 Septemvrie). A doua zi, d-l general Faucher din misiunea militară franceză la Praga, îşi dă demisia din postul ocupat, acceptă cetăţenia cehoslovacă şi cere înscrierea în cadrele armatei cehoslovace. Era un gest de toată măreţia sufletească, de toată nobleţa.

---

[1]) Ancheta D-lui Rud. Halin publicată in „Venkov", 18 Septemvrie 1938.

D-l Chamberlain, avînd în vedere această situaţie, adresează un manifest către poporul cehoslovac chemîndu-l la calm, ordine şi răbdare.

Iar rezultatul întrevederii dela Godesberg a fost sintetizat în următoarea declaraţie a premierului englez: „Nu puteţi constata prăbuşirea totală" şi mai departe: „In zilele cele mai apropiate toţi factorii respectivi vor avea grava răspundere de a examina cu grijă sîmburele neînţelegerii. Trebue să mai depunem sforţări mari pentru salvgardarea păcii europene". Deci, pentru moment, nimic precis, nimic hotărît, nimic clar.

Părăsind hotelul „Petersberg" din Godesberg şi înapoiat la Londra, d-l Chamberlain găseşte spiritul de opoziţie mult mai întărit. D-nii Churchill şi Eden îi critică activitatea. Iar lordul-amiral ia măsuri noi pentru ca flota engleză să poate trece în orice moment pe picior de războiu.

Pe de altă parte, după consfătuirea ce a avut loc între premierul francez Daladier cu generalul Gamelin s'a hotărît concentrarea cîtorva contingente din armata franceză.

Atitudinea Poloniei într'un eventual conflict armat devenind din ce în ce mai clară, U. S. S. R. aduce la cunoştinţa guvernului polonez că în cazul cînd armata polonă va trece graniţele Cehoslovaciei va fi silită să denunţe tratatul de neagresiune între Polonia şi Rusia Sovietică.

In Cehoslovacia, noul guvern al generalului Sirovy, pentru a stăpîni complet spiritele din ce în ce mai agitate ale poporului cehoslovac, pentru a stăvili nervozitatea şi enervarea mereu crescînde, şi pentru a fi gata pentru orice eventualitate, declară mobilizarea generală pînă la vîrsta de 40 ani. Iuţeala cu care s'au prezentat mobilizaţii la unităţile lor a bătut orice record, dînd odată mai mult dovada unui patriotism neprecupeţit, unui spirit de sacrificiu şi de demnitate civică.

Intr'un moment, gările oraşelor s'au umplut de mobilizaţi, care plecau la regimentele lor, membrele Crucii Roşii serveau mîncări calde în restaurantele gărilor. In faţa redacţiilor se adunau mii de cetăţeni, ce aşteptau ştirile ce urmau să sosească. Şoferii taxi-urilor anunţau localitatea spre care plecau, pentru a conduce pe acei care aveau acelaşi drum cu ei, şi totul într'o ordine perfectă, cu un calm desăvîrşit. Sîngele rece, convingerea că mobilizarea nu-i decît o necesitate de neînlăturat, patriotismul desăvîrşit — iată punctele caracteristice ale mobilizării cehoslovace.

Iar în Germania, în acelaşi timp, d-l Hitler, grăbeşte deslegarea conflictului printr'un ultimatum ameninţător, cerînd Cehoslovaciei să-i predea teritoriile vizate pînă la 1 Octomvrie a. c.

Din nou intervine d-l Chamberlain, care trimite pe secretarul său d-l Horace Wilson. Acesta anunţă cancelarului german că Anglia şi Franţa, insistînd asupra rezolvării paşnice a diferendului existent, exclud orice măsură de forţă efectuată asupra Cehoslovaciei, care dealtfel ar avea ca urmare declanşarea războiului mondial.

Norii adunaţi deasupra Europei devin şi mai ameninţători. Preşedintele Statelor Unite ale Americii, d-l Roosvelt, roagă telegrafic pe d-nii: Hitler, Beneş, Chamberlain şi Daladier să nu întrerupă negocierile şi să depună toate sforţările pentru a găsi o soluţie paşnică. D-l Beneş, îi răspunde printr'o telegramă plină de bunăvoinţă şi demnitate. Sunt de reţinut următoarele cuvinte: „Cred că şi astăzi conflictul ar putea fi rezolvat în spiritul echităţii, fără întrebuinţarea forţei. Intregul popor cehoslovac speră în aceasta: el s'ar apăra dacă ar fi atacat, însă sunt ferm convins ca şi dv. că războiul nu va rezolva nimic şi că în chestiunea de faţă trebue să decidă gîndirea, simţul omenirii şi prin-

cipiile dreptății". Și președintele Beneș nu se înșela cînd spunea că poporul cehoslovac dorește pacea. Intreaga populație a vechei capitale adresa cerului și Sf. Vaclav, ocrotitorul Boemiei, rugăciuni pentru pace. Fiecare cetățean căuta să-și găsească ultima picătură de optimism, nimeni nu voia războiul, însă toată lumea se pregătea pentru el.

Iar în ziua de 27 Septemvrie, d-l Chamberlain, a vorbit la radio din cabinetul său din Downing street. Apărînd cauza păcii, căutînd a explica politica sa premierul englez a spus o frază, care a fost comentată cu deosebită tristețe de către opinia publică cehoslovacă. D-l Chamberlain a spus: „Trebue să simpatizăm pe poporul mic care este nevoit să se opună vecinului puternic, totuși nu putem admite sub niciun motiv a arunca întregul imperiu britanic în războiu, din cauza unui astfel de Stat. Dacă ar fi nevoie să luptăm, trebue să luptăm pentru un lucru mai mare". Această din urmă frază a impresionat adînc poporul cehoslovac. S'a relevat că în cazul conflictului cehoslovac nu se pune chestiunea apărării teritoriale a unui Stat mic, ci a unei întregi ideologii democratice al cărei singur reprezentant și apărător în Europa Centrală este Statul Cehoslovac. In această ordine de idei, ziarul „Nărodni Listy" scria: „Cehoslovacia este numai numele unui lucru superior, care se numea alaltăieri teritoriul Renan, ieri Austria, dar mîine?... Chestiunea germanilor sudeți este numai calul troienilor, care trebue să fie introdus în fortăreața Troiei democratice. Nu-i vorba numai de Cehoslovacia, ci și de civilizația europeană.... acum se pune chestiunea dacă și în viitor în Europa vor avea tărie normele morale și ordinea dreptății.... Este vorba despre dreptate, libertate, iar acestea sunt totdeauna lucruri mari, chiar atunci cînd e în joc un popor mic"! Și totuși spiritele pașnice cu tot pesimismul discursului cunoscut al d-lui Chamberlain, căutau elementele ce ar putea să-i dea speranța evitării unui lucru ce părea inevitabil.

In aceste momente de grele încercări, întreagă presă chema poporul să nu piardă încrederea în viitorul lui, să nu se piardă, să nu se dedea panicei. Pe de altă parte, poporul istovit de atîtea hărțueli și atîtea surprize din ce în ce mai tragice, ruga pe conducătorii Statului să lase conversațiile sterile și astfel sau altfel să pue capăt acestei situațiuni imposibile. Numai exista nicio divergență între partidele politice, indiferent de culoarea lor politică și de ideologia lor. Reproșurile ce se făceau înainte anumitor ziare că prin expresiile lor cîteodată prea violente provoacă neînțelegeri și conflicte în sînul populației de peste granițe au încetat. Toată lumea nu se gîndea decît la apărarea Republicei, indiferent de mijloace.

Și iată în momentul cînd se părea că un nou măcel amenință întreagă Europă, cînd se părea că nimic nu va mai opri forțele și pasiunile declanșate, a avut loc intervenția d-lui Mussolini, a aceluia care cu cîteva zile înainte a ținut un violent discurs atacînd Cehoslovacia, în sensul rezolvării pașnice a conflictului.

Conform propunerii d-lui Mussolini, reprezentanții celor patru puteri mari d-nii: Daladier, Chamberlain, Mussolini și Hitler, s'au întîlnit în ziua de 30 Septemvrie la München, unde s'a hotărît și s'a pecetluit soarta Cehoslovaciei. Rezultatul acestei conferințe este cunoscut.

Evacuarea regiunii sudete trebuind a fi făcută începînd dela 1 Octomvrie, iar stabilirea definitivă a granițelor se va face de către o comisiune internațională. Nu mă voiu opri asupra tuturor punctelor acestei înțelegeri. Voiu preciza numai teritoriile ce urmau a fi ocupate de către Germania pînă la data de 7 Octomvrie a. c.

Aceste sectoare sunt:

1. O parte din teritoriul sud-occidental, situat în partea de Sud a Șumavei și urmînd cursul fluviului Moldova (Oltava).

2. Teritoriul situat la granița nordică, cuprinzînd ca principalele orașe: Podmosely, Decin, Foydland, Velnysenov, Sluknov, Rumburk, Varnsdorf.

3. Regiunea Cheb-ului cuprinzînd: Karlsbad, Cheb, Jachymov, Marienbad, Tachov, Nejdau, Chodov, Aasch, Franzensbad, etc.

4. Regiunea din nord-răsărit cu Krnov, Bruntol, Fryvaldov, Staré Mésto și Jaromic.

In ce privește celelalte regiuni, ultimul cuvînt aparține plebiscitului.

Cît de greu lovea acest plan în existența însăși a poporului Cehoslovac, ne putem închipui luînd în seamă numai considerentele de ordin economic. Astfel, Cehoslovacia pierde principalele centre de turism, o mare parte din industria textilă, de sticlă, și de porțelan, toate care formau o parte mai mult decît considerabilă din venitul național. Pe de altă parte, este grav lovită și industria metalurgică: cu toate că centrele principale ale acestei industrii rămîn pe teritoriul cehoslovac, izvoarele materiilor prime sunt situate în regiunea sudetă. Este deci ușor de închipuit greutatea alimentării acestei industrii. Nu mai vorbim de desavantaje de ordin strategic, acordul dela München, situînd Praga la distanță de circa 40 km dela granița germană și apropiind faimoasele uzine Skoda de aceeași graniță. Gravitatea acordului dela München este deci mai mult decît evidentă.

Și iată că acest plan a fost propus Cehoslovaciei cu „recomandarea" de a-l accepta.

O problemă de o deosebită gravitate s'a prezentat în fața guvernului cehoslovac. Pe de o parte, ororile războiului și poate, cine știe, sinuciderea poporului cehoslovac, iar pe de altă parte sacrificiul teritorial, economic, strategic, însă păstrarea Statului, chiar într'o formă desfigurată și evitarea măcelului general.

După lungi și grave desbateri, cîntărind toate posibilitățile, guvernul cehoslovac, văzînd că poporul lui a rămas singur, părăsit, înconjurat de vecini înarmați, a acceptat planul propus, trimițînd totodată lumii întregi protestul său contra hotărîrii dela München, unilaterală, și luată fără participarea Cehoslovaciei.

O tristețe adîncă a cuprins Cehoslovacia. Posturile de radio au suspendat programul artistic, reprezentațiile la teatre au fost suspendate și ele iar restaurantele s'au golit. Poporul cehoslovac s'a simțit deodată singur și părăsit. Involuntar, acest popor cuminte, își aducea aminte cum în anul 1870, cînd „Snem'ul" ceh și-a ridicat glasul în favoarea Franței învinse, cum pe teritoriile actualului stat cehoslovac și-au găsit refugiul polonezii rebeli, cum în perioada războaielor balcanice teritoriul ceh a fost centrul solidarității și loialității.

Poporului cehoslovac, sacrificat de alții, condamnat fără să fi fost audiat, i s'au oferit în formă de consolare complimentele sterile, regretele abstracte, iar cîteodată și ajutoarele ofensătoare în forma coletelor cu alimente etc., care au fost respinse cu dispreț de poporul conștiincios de demnitatea lui. Singura speranță, singura consolare, care i-a rămas, a fost încrederea în forțele proprii.

In editorialul său din 10 Octomvrie 1938, ziarul „Venkov", oficiosul partidului agrar spunea: „Nu reproșăm nimănui. Aveam însă prea multă încredere în sprijinul altora, îi credeam prea mult. De acum înainte vom crede mai mult în forțele noastre și vom avea grije mai mare de lucrurile ce ne privesc".

Față de situația creată, Cehoslovacia, plină de resemnare, la cererea Poloniei îi cedează peste două zile provincia Teschen și acceptă a trata cu guvernul ungar chestiunea populației ungare.

Coșmarul cehoslovac a ajuns la punctul lui culminant.

In discursul său de un patetism tragic, ținut la radio, d-l general Sirovy, explicînd situația creată în urma acceptării planului dela

München a motivat acceptarea propunerii celor patru puteri, în modul următor: „cel mai important scop al meu, ca şi a oricui din dv. este a păstra viaţa poporului... Rolul nostru în această oră a destinului a fost de a cîntări totul, de a vedea totul şi de a întrevedea clar care drum ne poate duce la acest scop suprem" şi mai departe. „Am vrut să realizăm pacea, altfel decît cum am fost forţaţi s'o realizăm. Am fost părăsiţi. Am rămas singuri. Toate statele europene, la fel ca şi vecinii noştri din nord şi sud sunt înarmate".

D-l general Sirovy a căutat în acelaşi timp să îmbărbăteze poporul cehoslovac. „De acum înainte", a spus bravul general: „vom fi între noi. Nu vom fi printre cei mai mici din lume. Avem posibilitatea să ne refacem economiceşte". Şi într'adevăr, naţiunea echoslovacă, în noua ei compoziţie, a căpătat o omogenitate etnică mult mai perfectă, iar patriotismul, puterea de muncă şi încrederea în forţele proprii a celor 11 milioane de cetăţeni vor ajuta la refacerea, prosperitatea şi propăşirea Statului Cehoslovac, atît de grav lovit.

La fel şi tribunul slovac Dr. Ivan Dérer, în declaraţiile sale, a arătat întreaga imposibilitate ce s'a creat Statului Cehoslovac de a rezista la atacurile din toate părţile.

Toată lumea de altfel îşi dădea bine seama că singură şi părăsită Cehoslovacia n'ar fi putut rezista în cazul unui atac înarmat. Pentru toţi a fost clar că eventualul războiu n'ar fi nimicit numai armata ci întregul popor cehoslovac. In acelaşi timp, poporul cehoslovac se întreba *): „Europa Centrală de sigur nu este ultima fază. Ce va veni după ea? Franţa? Lupta cea mare cu Rusia sau poate înţelegerea Germaniei cu Rusia pentru împărţirea Imperiului Britanic. „Jandarmul dela graniţa Europei Centrale—Cehoslovacia—părăsit de acei pe care îi apăra, nu va mai fi la postul său, şi, poate, va căuta sprijin la acei care s'au dovedit mai tari, chiar dacă aceştia i-au fost inamici. Bariera din Europa Centrală a căzut. O nouă problemă de o gravitate extraordinară s'a pus în faţa omenirii, în general, şi în special în faţa Statului Cehoslovac.

Este demn de relevat că în aceste momente grele nu s'au auzit din mijlocul poporului cehoslovac criticile, atît de dese în ocazii de grele sacrificii, că dacă se proceda la început altfel nu se ajungea la situaţia de astăzi, că s'a putut prevedea ceea ce s'a întîmplat, că este de vină cutare sau cutare înalt personaj al ţării. Astfel de observaţiuni şi reproşuri nu au avut loc în cazul de faţă. Procedeul guvernului a fost acceptat în întregime de poporul întreg. In loc de astfel de observaţiuni tardive şi fără niciun sens, gîndul principal era să se întărească încrederea în forţele proprii şi să se procedeze cu forţele noi la reclădirea Statului. Faţă de faptul împlinit, care nu mai poate fi schimbat „Mîine" a devenit problema principală pe care şi-au pus-o conducătorii poporului cehoslovac. Şi în acelaş timp, tot mai tare au început să se audă vocile care propovăduiau „neutralitatea" deplină drept viitorul punct de orientare al vieţii noului Stat. Dorinţa cea mare este a crea un stat naţional, stat neutral, bazat pe forţele proprii.

Inainte de a încheia aceste rînduri simt o nevoie adîncă de a releva o coincidenţă tragică şi paradoxală, şi anume: în anul 1918 principiul autodeterminării naţiunilor a servit drept bază creării Statului Cehoslovac; peste 20 ani, acelaşi principiu joacă rolul uneltei principale a desmembrării acestui Stat. Principiul autodeterminării, conceput pentru a concretiza spiritul de înaltă umanitate, a jucat o glumă sinistră Statului Cehoslovac.

*
* *

*) „Lidové Noviny".

In ultimul moment, cînd încheiam această expunere, a sosit ştirea, că d. Eduard Beneş, marele elev şi urmaş al Preşedintelui-Eliberator Masaryk, considerînd că rămînerea lui la cel mai înalt post al Republicii Cehoslovace, pentru eliberarea căreia şi-a sacrificat toată viaţa, poate periclita existenţa şi aşa atît de greu încercată a Statului său, şi-a dat demisia dela Preşedinţia Republicii. Generalul Sirovy a preluat provizoriu girarea afacerilor prezidenţiale.

Trezită după un grav coşmar, micşorată ca teritoriu, lipsită de importantele izvoare ale venitului naţional, cu schimbarea în curs la Preşedinţia Republicii, însă cu inimile oţelite, cu patriotismul mereu acelaşi, cu dorinţa de muncă întărită, Cehoslovacia începe o eră nouă a vieţii ei. Ce-i va mai aduce viitorul?!

EUGEN V. TORGHAŞEV

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Acum cîţiva ani, un ministru romîn dintr'o foarte trecută guvernare, subsecretar de stat la Departamentul Muncii, se ducea la Geneva să susţină interesele clasei noastre lucrătoare. Şi, în faţa prestigioasei Ligi a Naţiunilor, d-sa ţinea un discurs menit să arate noroadelor globului reunite cum gîndeşte un intelectual romîn. Nu cunoaştem textul francez ori englez în care cuvîntarea a fost rostită. Avem doar, în gazetele din acea epocă, versiunea romînă (care este, bine înţeles, şi versiunea primitivă, „originală"). Dintr'însa ne vom permite a extrage cîteva pasaje.

Vorbind de raportul d-lui director Butler dela S. D. N., Excelenţa Sa caracterizează lapidar acest raport:

„care conţine anumite preconizări pe care nu trebue să le pierdem din vedere tocmai pentrucă ele sunt de o covîrşitoare importanţă".

Inţelegeţi bine că de îndată ce zisele „preconizări" ar fi fost de o importanţă cît de cît necovîrşitoare, ne-am fi făcut o datorie, plăcere şi onoare să le pierdem din vedere. Cum însă „tocmai"... etc., etc...

Aşa dar:

„S'au preconizat o serie de măsuri, inspirate de o remarcabilă ingeniozitate, pe care cu toţii le cunoaştem... Toate astea sunt însă măsuri care diminuiază răul dar numai pentru o tranziţie, *care dacă trece şomajul are să izbucnească cu o furie şi mai mare*".

Deoarece în cuprinsul pasajului subliniat de noi nu se găseşte nicio virgulă, cetitorul are facultatea de a înţelege gîndirea d-lui subsecretar de stat în două feluri:

Varianta 1: dacă trece tranziţia, şomajul are să izbucnească cu o furie şi mai mare.

Varianta 2: dacă trece şomajul, atunci tranziţia are să izbucnească, etc., etc.

Iată-l acum pe eminentul sociolog vorbind despre d-sa personal:

„Personal, făcînd parte dintr'un guvern care are în faţa lui greaua sarcină ca, în *butul* unei crize locale şi alta mondială, să desăvîrşască opera de consolidare a unui stat pe jumătate nou *şi să chem* la o viaţă mai omenească un popor a cărui mare parte mai bine de 1.000 ani a stat sub stăpînire străină, caz unic în istoria universală (?), *a constatat* de multe ori, că ne-ar ajuta o uniformitate în oragnizarea economică a ţărilor civilizate".

Mai întîi şi întîi ne place fraza aceasta, aşa, în general, fiindcă e mare şi bogată.

Al doilea ne place cum cele două crize, cea locală şi cea mondială, sunt puse una la genetiv, alta la acuzativ, fără alt motiv gramatical decît fantezia autorului („în butul *unei* crize locale şi *alta* mondială").

Ne place de asemenea frumoasa expresiune romînească: „un popor a cărui mare parte a stat etc...".

Dar mai ales ne place cum dealungul frazei subiectul se mută de colo pînă colo, cu predicat cu tot:

Personal, făcînd parte dintr'un guvern care etc., *şi să chem* la o viaţă mai omenească etc., *a constatat* (adică tot *eu* a constatat).

Insfîrşit toate aceste podoabe de sintaxă sunt eclipsate de strălucirea noului cuvînt pe care autorul vrea să-l introducă în limba romînă, anume splendidul cuvînt *but;* căci guvernul, scrie d-sa, se află „în butul unei crize".

In romîneşte *but* se zice la coapsa de berbec sau de cal sau de viţel. Este echivalentul cuvintelor franţuzeşti cuissot, gigot şi cuisseau, partea de sus a pulpei, care la animale nu are nimica ruşinos—de vreme ce o putem chiar mînca, şi care corespunde la om cam acelei părţi a trupului care sufere corecţiuni corporale din partea educatorilor.

Astfel fiind, textul d-lui ministru, tradus în limba franceză, ar suna aproximativ aşa:

„Le gouvernement se trouve à l'intéreieur d'un gigot: le gigot de la crise, le gigot (car il y a toujours *deux* fesses) des deux crises: locale et mondiale".

(Poate de acolo vine verbul „gigoter", care presupune că ne găsim într'o stare critică, într'o stare de criză).

Credem însă mai de grabă că desfăşurarea dialectică a gîndirii d-lui ministru a fost alta. D-sa, ca un brav poliglot care se află, a auzit vreodată expresia franceză: „le gouvernement, *en butte* à de nombreuses difficultés etc...". „*Etre en butte à*" înseamnă a fi împiedecat de, a fi în luptă cu. D-l ministru însă, după ce a reţinut aceasta, a confundat butte cu but, masculin, şi l-a împămîntenit la noi tale quale, identificîndu-l cu bucăţica de sub coadă a cîtorva patrupede mai mult sau mai puţin comestibile.

Asemenea confuziuni duble ne produc întotdeauna o nespusă bucurie. Ţinem minte, cum, pe vremuri, d-l Ion Minulescu, într'un raport scris, înaintat comisiunii de censură cinematografică, critica un film între altele din pricina prea multelor sale „situaţuni apocaliptice". In faţa acestei obiecţiuni, toţi domnii censori au rămas consternaţi. Ce putuse autorul să voiască a înţelege prin „apocaliptic"? Filmul în chestiune era povestea unui criminal nevropat care cădea în transe şi, în această stare subconştientă, poruncea, invizibil şi dela disanţă, acoliţilor săi să comită omoruri diverse.

S'a confundat deci apocaliptic cu telepatic? Poate. Dar nu credem. Ar fi prea simplu. Părerea noastră e că distinsul literat şi membru la S. S. R., văzînd că eroul din film cade într'un fel de quasi comă, şi-a adus vag aminte de cuvîntul de catalepsie sau cataplexie, pe care bine înţeles că l-a confundat cu apoplexie, cu care seamănă şi la fizic şi la înţeles. Odată ajuns la confuzia cu apoplectic, foarte uşor i-a fost ca pe acesta din urmă să-l confunde la rîndu-i cu apocaliptic. Fiindcă semidoctul n'are haz decît cînd, printr'un singur cuvînt, greşeşte de vreo două-trei ori deodată.

Dar să revenim la d-l ministru subsecretar de stat al muncii şi la frumosul său discurs dela Geneva. Cuvîntarea se termină optimist prin cuvintele:

„Doresc din suflet, ca ceea ce este azi numai *o iluzie*, să se traducă cît de curînd în realitate".

Toată lumea a priceput că, pentru d-l ministru, cuvîntul „iluzie" este doar un fel mai poetic şi mai intelectual de a zice „deziderat".

LIPSA DE TITRAȚI

Acum vreo trei-patru ani, la Radio-București, un conferențiar aducea elogii noului regim german pentrucă izbutise să simplifice situația universitară: de unde înainte studenții erau cu miile în toate facultățile și școlile superioare, acum numărul lor s'a redus mult, de aceea se poate lucra mai bine.

Intr'adevăr, statisticile arată că numărul titraților este în fiecare an mai mic decît în anul precedent și că, cel puțin în unele ramuri, el s'a redus la mai puțin de jumătate față de anul 1933. Explicația este știută: studiile costă bani mulți, iar oamenii sînt săraci, la durata anilor de lucru în universitate se mai adaugă și anii pentru taberele de muncă, apoi serviciul militar așa încît nu poți spera să obții un titlu decît după ce ieși din prima perioadă a tinereții. E de înțeles că absolvenții școlilor secundare se gîndesc bine înainte de a se angaja într'o carieră universitară.

Rezultatul este că, în ciuda sărăciei și a lipsei de debușeuri, posturile rămîn vacante. Anul trecut se anunța oficial că se simte nevoie de 5.000 ingineri care nu pot fi găsiți. De atunci numărul lor trebue să se fi mărit. Nici celelalte specialități intelectuale nu stau mai bine. Este aceasta o stare de lucruri cu care Germania nu era deprinsă, și a cărei rezolvare e greu să spunem de unde ar putea să vie.

PROPAGANDA UNGARO-AMERICANA

In revista americană „Motion Picture Herald" (Octomvrie 1938), cea mai mondial răspîndită dintre publicațiile de cinematograf, se găsește, larg desenată pe două pagini, o hartă statistică a Europei, cu cifre, în interiorul fiecărei țări, indicînd cantitatea de filme americane prezentate publicului respectiv. Zadarnic am căutat Romînia pe această mapă. In dreptul locului unde peste 18 milioane de romîni trăiesc în pace și onor se găsește un fel de țară, cu frontiere greu identificabile de vreun geograf. O țară, destul de vastă, învecinată cu Austria, Iugoslavia, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Rusia și Marea Crimeei, —țară pe care savantul redactor al revistei americane scrie simplu: „Ungaria". Această Ungarie fantezistă cumpără—după cifrele din revista new-yorkeză—de 23.439 dolari anual filme americane, adică nici pe sfert cît cheltuiește Romînia cu importul acestor transatlantice producțiuni.

Reamintim aceasta pentrucă, dacă e perfect plauzibil ca un cinematografist yankeu să nu aibă cultură geografică (și chiar cultură în deobște), în schimb nu-i plauzibil ca un negustor, cît ar fi el de ignar, să nu-și cunoască clienții, mai ales pe cei relativ importanți, cum sunt acei din Romînia, de care își va aduce aminte mult mai bine decît de un client cu totul neînsemnat ca Ungaria. (Această țară, care se obstinează să joace multe filme naționale, proaste 100%, cumpără foarte puține opere cinematografice străine).

Așa încît nu este, din partea redactorului cinematografist american o inadvertență, ci o conivență. Și pentrucă o asemenea complicitate dăunează financiarmente cinematografului american (fiindcă riscă să indispună pe un client serios ca Romînia) este nespus de probabil că s'a compensat această pagubă bănească printr'o despăgubire de aceeași natură.

Firește, toate acestea nu pot să ne supere prea mult. A cheltui sume considerabile pentru a obține să se tipărească hărți ale Europei fără Romînia într'însele, este o propagandă atît de naivă și de infantilă încît se transformă automat și instantaneu în contra-propagandă. La noi în țară propaganda, sper, se concepe altfel, și anume ca ansamblul de mijloace permițînd să se admire motivat cutare manifestare de activitate romînească. Și deși guvernele noastre sunt mult mai sgîrcite în ce privește acordarea fondurilor de propagandă decît cheltuitoarea noastră vecină, suntem totuși perfect liniștiți și convinși că sutele de milioane de pengő întrebuințate în prea inteligentul chip despre care am vorbit mai sus, fac mult mai puțină treabă propagandistică decît cîteva zeci de milioane de lei folosite în chip onest, real și adult.

SFIDATORII AERULUI

Că titlurile filmelor străine sînt adesea prost traduse, știm cu toții; pentru aceasta putem găsi, dacă nu scuze, cel puțin explicații. Nu este totdeauna ușor să prinzi expresia nimerită, care să nu fie prea lungă, dar totuși destul de clară, și mai ales nu toți traducătorii știu destul de bine limba din care traduc.

Dar numele filmelor nu prezintă greutăți de soiul acesta, de oarece mai adesea ele sînt cu totul schimbate cînd ajung la noi. In loc de „Femeia inimii mele", apare „Iadul Pasiunilor", sau în loc de „Farmecul munților", „Dă-mi mîna ta". In asemenea condiții, s'ar părea că numele filmelor ar trebui să sune totdeauna bine.

Totuși nu acesta este cazul. Iată bunăoară filmul reprezentat de curînd în centrul Capitalei: *Sfidătorii aerului*. Substantivele în *-tor*, derivate dela verbe, care arată pe cel care face acțiunea verbului (nume de agent), sînt în toate limbile substantive, dar în romînește ele sînt adjective. Ajunge să ne gîndim la expresii ca *zurlătar*, *arzător*, *nepăsător* etc. Prin urmare *sfidător* este în romînește adjectiv. E foarte corect: *un ton sfidător*, *o atitudine sfidătoare*, dar nu e corect *sfidătorii aerului*.

Numele de agent devin totuși (sau rămîn) substantive, atunci cînd arată meserie. Se zice *glas fermecător*, *voce fermecătoare*, deci *fermecător* e adjectiv. Dar de oarece există fermecători de meserie, se poate spune tot așa de corect *fermecătorii*, *fermecătoarele din Taurida*. Tot așa sînt substantive numele de meserii ca *măturător*, *spărgător*, *vînzător*, *guvernator etc....*

Se poate deci spune *Măturătorii de străzi*, *Spărgătorii din strada Verde*, *Vînzătorii de mărunțișuri*. Dar *Sfidătorii aerului* ar fi corect numai dacă *sfidător* ar fi o meserie. Ce face Costică? *E sfidător al aerului*. Nu e așa că nu se poate? Tot astfel cum nu s'ar putea *Răbdătorii de foame* sau *Dătătorii de bună-ziua*.

VITEJIA MORALĂ A CEHILOR

Am susținut întotdeauna că datoria cetățeanului conștient este mai degrabă să combată *micile* nedreptăți decît pe cele mari. Mai întîi fiindcă aproape întotdeauna marile infamii provin din lăsarea, neglijența, de a se comite o mulțime de altele minuscule, care cu timpul acumulîndu-se nu mai pot fi îndiguite decît prin mijloace într'o privință mai rele decît răul însuși. Afară de asta este o morală imanentă a Istoriei, o logică generală a lucrurilor, care nu lasă niciodată nesancționate nedreptățile cele mari. Iată de ce avem încredere că injustiția făcută întregului popor cehoslovac nu este definitivă și că rezultatele ei sunt numai momentane.

Totuși, din această tragedie a harnicului, onestului și generosului nostru vecin dela Nord, vom reține un aspect. Unul singur, căci, dintre toate lucrurile actuale, este singurul important. (Importante, în chestiunea cehoslovacă sunt mai ales evenimentele viitoare, pe care firește nu le cunoaștem, dar despre care știm sigur că nu pot fi decît în sensul dreptății).

Acest fapt unic, pe care vrem să-l consemnăm de pe acuma în tabletele noastre, a fost formulat în chip sintetic de un francez, un om bătrîn și cu o considerabilă situație morală: d-l Henri Pichot, președintele Uniunii federale a foștilor combatanți din trecutul războiu:

„Pentru a evita războiul—scrie d-l Pichot—Cehoslovacia a acceptat condițiuni asupra cărora ea n'a fost nici măcar consultată.

„Dar ce putea ea să facă?"—am auzit pe unii spunînd.

„Ce putea să facă? Foarte simplu. Războiu. Il dorea din toată inima. Era pregătită la aceasta, pentru a-și apăra un pămînt care este al ei de 1.200 de ani. Dacă acest războiu totuși nu l-a făcut, a fost numai și numai pentrucă știa că el va atrage într'însul și pe alții".

Este desigur discutabil dacă procedînd astfel a făcut bine sau rău. Ce însă nu-i discutabil este valoarea morală intrinsecă a acestei penibile și eroice abstențiuni.

† DEMOSTENE RUSSO

In ziua de 5 Octomvrie a încetat din viață profesorul Demostene Russo dela Facultatea de litere din București. S'a născut în Grecia la 1869. După excelentele studii în Germania, a venit în Romînia, unde a fost un timp traducător la Ministerul de Externe. Devenind cetățean romîn, a fost numit profesor de bizantinologie la Facultatea de litere, unde a predat pînă anul acesta, cînd a fost scos la pensie ca urmare a legii de deblocare.

Foarte puțin cunoscut de marele public (de altfel publicațiile lui științifice au fost destul de puține), Russo s'a bucurat de un extraordinar prestigiu în lumea universitară. Cunoștințele lui multilaterale dar aprofundate, metoda de lucru extrem de riguroasă și temperamentul lui afabil făcea să fie vizitat nu numai de elevii și foștii săi elevi, ci și de mulți dintre colegi din București și din alte orașe universitare, totdeauna siguri că vor găsi la el explicații, sfaturi, informații în legătură cu problemele pe care le urmăreau. Multe publicații care fac astăzi fala autorilor lor au fost concepute, lucrate sau măcar parțial ameliorate după sfaturile lui Demostene Russo.

Moartea l-a surprins pe cînd lucra la opera sa capitală, care ar fi adus neprețuite servicii științei romînești: *Elenismul în Romînia*. După cîte sîntem informați, această lucrare va putea fi publicată, cel puțin parțial, grație hîrtiilor rămase dela regretatul autor. Dar pierderea lui va fi amar simțită de toți oamenii de știință care veneau în contact cu el.

NICANOR & Co.

RECENZII

VINTILĂ V. PARASCHIVESCU: Cascadele luminii: Edit. Casei Școalelor, București, 1938.

In prima lor ediție, „Cascadele luminii" s'au bucurat de distingerea cu un premiu al Academiei romîne, ceea ce dovedește că în vremea lui 1923, poezia d-lui Vintilă V. Paraschivescu își găsea o corespondență în gustul oficialității noastre culturale. După cincisprezece ani, autorul pune în fața publicului cititor de poezie întreg corpul de poeme de altădată, într'un gest de temeritate pe care în deobște nu-l au nici cei mai încercați mînuitori ai poeziei.

Frumos cum l-a tipărit Casa Școalelor, volumul trezește deci cercetătorului literar un dublu interes: pentru poezia în sine a d-lui Vintilă V. Paraschivescu și pentru forța de rezistență a volumului.

Este sigur că dela ieșirea din războiu pînă în anul 1938, poezia romînească a cunoscut o evoluție și în material și în expresie. Trecînd pragul unor curente în care poemul era supus celor mai violente înnoiri, celor mai îndrăznețe experiențe, poeții s'au întors în cele din urmă la marele fluviu părăsit, la tradiția comodă și sigură, în care n'au putut strecura decît puțin praf și puțină culoare din zările parcurse de fiul risipitor.

„Cascadele luminii" apar întîi tocmai în vremea cînd ieșirea din masca tradiției era mai tumultoasă, cînd poeții întocmeau frății de o jumătate de oră, scoteau o revistă de poeme-pistol cu „manifest" spre a se destrăma în ultima clipă. Nimic din aceste trecătoare toane n'a străbătut pînă în „Cascadele luminii".

Tot ceea ce ar putea fi semne de modernism în poezia d-lui Vintilă V. Paraschivescu, ceea ce s'ar putea spune că rupe carapacea simțului poetic mediu, sunt libertățile de vocabular și de tehnică poetică intrate azi în uz. S'a dovedit astfel că într'o vreme destul de turbure pentru orientarea poeziei, poetul a posedat simțul justei măsuri, al echilibrului între valorile curente și noile valori poetice. Se dovedesc astfel a fi reale și durabile atît rezistența volumului scos a doua oară în librării, cît și vîna poetică din care a luat naștere.

Autorul acordă cea mai mare favoare temei metafizice, care dă un conținut dens celor mai bune poeme. Spre exemplificare ar trebui citată aici marea și turburătoarea poemă, intitulată „Vraja valurilor". Poetul simplifică natura la cîteva elemente esențiale pentru atmosfera poeziei: marea în veșnică mișcare, un paraclis pe țărm, bunăoară, sunt singurele înfățișeri ale naturii în „Vraja valurilor", în care poetul pune față în față două concepții de viață, două limanuri spre care în general se îndreaptă tot sbuciumul umanității: ieșirea spre spiritual, spre purificarea prin credință pe de o parte și ieșirea spre cotidian, spre darurile pămîntului, de altă parte.

Pe stîncile care mărginesc marea vagabondează omul, între chemarea sirenelor, a iubirii, a mării adînci și inconștiente. Omul se găsește între două lumi: a isbăvirii și a uitării.

Pustnicul îi arată liniștea pe care o dă credința:

> Streine,
> Lîngă mine găsi-vei mîngîierea...
> Privește paraclisul acesta ce de veacuri,
> Cu poarta-i primitoare, aicea stă deschis
> In suflete să toarne credința-alinătoare
> Și străluciri de vis.

Omul simte întreagă binefacerea credinței și e gata s'o îmbrățișeze într'un elan spre mîntuire, spre pacea eternă a cunoștinței.

> ...o, fermecată noapte,
> De-acum îmi voiu supune acestui loc viața,
> Avînd aicea pacea... și dincolo vîltoarea
> Năpraznicelor valuri, luptîndu-se cu zarea...
> Nimic nu mă mai cheamă—nici cîntul—nici iubirea,
> In paraclisu-acesta găsit-am fericirea...

Dar corul zînelor iese din mare și-l îmbie:

> Aruncă din juru-ți acest întuneric
> Și vino!
> Te chiamă adîncul feeric.
> Acolo a mării și-a noastră stăpînă
> Te-așteaptă'n lumină albastră de spumă...

Omul e acum la răscruce și trebue să ia o hotărîre, trebue să se dea definitiv. Simțind neputința uriașă a omului, poetul desleagă lucrurile așa cum era firesc: omul renunță la viața grea de condiții și consecințe a spiritului și se dăruiește mării tumultoase, vieții plină de sbucium.

Omul din „Vraja valurilor" e așezat la aceeași răscruce la care întîlnim pe Cătălina lui Eminescu, pe Nastratin Hogea al lui Ion Barbu, pe ciobanul din „Cantilena" lui Dan Botta, la răscrucea dintre spirit și materie.

„Vraja valurilor" e caracteristică pentru întregul lot de poezii cu temă metafizică și domină prin adîncime și universalism tot domeniul inspirației d-lui Vintilă V. Paraschivescu. Poate că singurul neajuns al poeziei ar fi expresia, prea directă, prea elementară pentru conținutul, pe care-l înfășoară.

In compunerile de mai mică intensitate, poetul este elegiac, așa cum este firesc pentru inspirația sa dominată de metafizică. Iată o poezie cum este „Cîntecul acului", în care cititorul va găsi contraste de natură meditativă: acul coase deopotrivă rochia de mireasă și rochia de înmormîntare. Sau, să cerceteze cititorul, ciclul intitulat „Imnul muncii", transfigurat de ideea mare a progresului, a viitorului:

> Vibrînd în adîncime,
> In fiecare clipă munca,
> Slăvește viitorul!

„Visul poetului" readuce unele elemente din „Vraja valurilor", făcîndu-ne uneori să gîndim și la faimoasa „Noapte de Decemvrie" a

lui Alexandru Macedonski. Poetul descoperă portul măreț în care se adăpostesc idealurile, ruinate în cele din urmă de o furtună, de viață.

> Cu ochii zadarnic căutînd frumusețea,
> Zdrobit, fără voce, el cade pe țărmul de piatră
> Și plînge...

Frumoasă și caldă plimbare pentru cititor această a doua ediție din „Cascadele luminii" prilejuește cercetătorului literar să verifice un talent real plantat pe un autentic teren poetic.

A. T.

CONST. D. IONESCU. *Prin munții Mehedințului.* Editura Ramuri, Craiova.

Un colț de lume văzut cu ochiul înțelegător și simțirea evoluată a unui cărturar citadin, care își îngădue o evadare într'un ținut de care se simte legat printr'o caldă comuniune de suflet.

D-l Const. D. Ionescu a cutreerat munții Mehedințului cu evlavie și tresărire de gînd. Descrierea ce ne-o dă în această carte nu e neutră, monotonă, convențională, ci pătrunsă de o undă de simțire care vibrează cu toate aspectele peizajului, cu trecutul, cu oamenii, ce lucrările. Autorul nu e un călător care străbate un ținut necunoscut, atent la fiecare priveliște și cu sufletul disponibil pentru orice înfățișare a imediatului, ci un om care comunică direct cu lumea pe care ne-o evocă.

„Prin munții Mehedințului", nu a numai o călăuză, deși cartea, prin precizia detaliilor și descrierea credincioasă a ținuturilor, ar putea alcătui un ghid pentru ascensionistul care ar vrea să cunoască acești munți. Este în același timp un act de dăruire, de dragoste.

I. B.

I. BRUCAR. *Despre neant. Societatea Romînă de filozofie.* București, 1938.

Originea acestui studiu trebuește căutată deopotrivă în cercetările autorului asupra problemei neantului așa cum s'a prezentat în gîndirea lui Rickert și Heidegger și publicate anterior în „Filozofi și sisteme", ca și în discuția pe care d-l Brucăr a întreprins-o cu prilejul apariției studiului d-lui I. Petrovici asupra neantului, și care a apărut în „Revista de filozofie" Nr. 2 din 1933. Dar problema schițată în liniile ei mari în acest articol capătă adîncire și dimensiuni în prezenta lucrare, în care autorul expune un punct de vedere personal.

Metoda întrebuințată de d-l I. Brucăr e o metodă pur fenomenologică. Propunîndu-și să descrie realitatea transcendentă a neantului, autorul va tinde către esența ideii prin „reducerea" succesivă a tuturor concretizărilor și simbolurilor cu care această idee s'a înfățișat pînă în prezent în diferite mituri și filozofii. Ca atare, studiul d-lui Brucăr apare ca o trecere în revistă și ca o analiză a tuturor aspectelor problemei, ceea ce presupune de altminteri, după cum remarcă și autorul, o discuție a principalelor probleme ale filozofiei. Autorul stărue rînd pe rînd asupra descrierii psihologice a neantului, asupra planului metafizic, logic și epistemologic. Capitolul ultim e consacrat ontologiei neantului. Autorul ajunge la esența ideii de neant privind

„lucrurile sub atributul eternităţii, opus formei timpului". El nu tinde către o rezolvare a problemei: „Aşa fiind, n'am înţeles să rezolv practic nimic. Desinteresată şi situată deasupra realităţilor contingente, şi înlăturind orice contingenţă din propriul ei cuprins, am căutat să văd esenţa cea mai adîncă a cele mai adînci, mai abstracte şi mai întunecate idei. Dar atît de abstractă şi întunecată, încît, dacă am părăsi planurile în care am descris-o pînă acum, ea încă se poate confunda la urmă, în esenţa ei, cu un alt iraţional decît cel descoperit. Se poate confunda cu iraţionalul *nefiinţei*. In această viziune ultimă, esenţa neantului este de a nu fi, de a nu exista. Neantul este nimicul absolut". (Pag. 152).

Studiul are o temeinică documentare, aşa cum ne-au deprins cercetările minuţioase şi hrănite cu o informaţie întinsă ale d-lui Brucăr. Cartea este destinată mai mult specialiştilor. Expunerea autorului e pe alocuri aşa de abstractă şi de aridă, încît ea poate fi cu anevoinţă urmărită de cititorul obişnuit, chiar avînd o orientare generală în gîndirea filozofică.

I. B.

C. LOGHIN: Antologia scrisului bucovinean pînă la Unire. Cernăuţi. Editura Mitropolitul Silvestru, 1938, în 8⁰, vol. I, Poezia, VII+224 p.; vol. II, Proza, 280 p.

Pe d-l C. Loghin îl cunoaştem din cîteva cărticele în care îşi propunea să dea scurte priviri asupra istoriei literaturii noastre. Cărticica d-sale, *Istoria literaturii romîne*, într'un format comod, de buzunar, închide cunoştinţele autorului, sărace, dar destul de limpezi, suficiente oricărui licean. In general, *précis*-urile de acest fel sunt mult utilizate în lumea şcolărească.

Seriozitatea ştiinţifică a d-lui C. Loghin se înfăţişează modestă şi prea discretă în paginile opusculelor care dau impresia de pripă, de facilitate, de puţinătate.

* * *

De *Antologia scrisului bucovinean pînă la Unire* suntem îndreptăţiţi să spunem ce am avut de spus şi despre celelalte lucrări ale d-lui C. Loghin.

Cuvîntul editurii, semnat de d-l Grigore Nandriş, mărturiseşte: „Nu ne-a călăuzit intenţia de a desgropa opere de artă, ci gîndul pios de a recunoaşte strădaniile înaintaşilor de a contribui la înfăţişarea adevărată a unei epoci..." (p. V). De aceea, în Antologia scrisului bucovinean e cuprins întregul grup al „cultivatorilor de formă", cei care „pregătesc calea celui care va să vie". (p. VI). E vorba de Eminescu, geniul care „va fi peste multe veacuri *steaua populară* (?!) a poeziei romîneşti". (p. VII). Şi cei cu o chemare adîncă şi cei stîngaci la scris, au avut un rol netăgăduit, în Bucovina de pînă la Unire: întîiu, de a cultiva graiul romînesc, în luptă cu graiurile străine; al doilea, de a fi „hrană sufletească şi armă de apărare generaţiilor dinainte de războiul întregirii naţionale". (p. VII).

* * *

Antologia e concepută pe acest plan:

— Notiţa biografică a scriitorului.

— Lista lucrărilor scriitorului, publicate în volum sau în reviste şi ziare, ori rămase în manuscrise, repartizate pe specialitate.

— Referinţe (studii în cărţi sau articole în ziare) asupra operei scriitorului.

— Partea antologică (fragmente de proză, fragmente de studii folklorice, eseuri filosofice, poezii).

Autorul Antologiei a ţinut să intre aci absolut toţi bucovinenii, scriitori de diverse ramuri: poeţi, prozatori, gînditori, folklorişti, gazetari.

Alături de nume cunoscute, ca al unui D. Petrino, C. Morariu, G. Rotică, Voevidca, I. G. Sbiera, S. Fl. Marian, I. I. Nistor, Em. Grigorovitza, nume mai puţin cunoscute: Bumbac, C. Verdi, Berariu, Bocancea, Dracea, Forgaci, Lascăr Luţia.

Poate pentru inserarea acestor nume necunoscute ori uitate, lucrarea prezentă îşi are raţiunea de a fi. Ii imputăm însă d-lui C. Loghin, pentru lucrarea de acum şi tuturor lucrărilor d-sale: uşurinţa cu care închiagă o carte, lipsa de discernămînt.

In lucrarea de acum, înseilează biografia scriitorului inexpresiv, fără să prindă ceva caracteristic, semnificativ.

Textele *alese*, par luate la întîmplare, dovedind lipsa de gust literar a alcătuitorului.

* * *

Desigur, vraful cărţuliilor d-lui C. Loghin va creşte ameninţător, fără ca d-sa să ştie că posteritatea, mai mult decît noi acum, verifică straşnic tot ce i se dă să moştenească.

ŞTEFAN POPESCU

LOUIS HAUTECOEUR: De l'Architecture. 4⁰, 234 p. şi 58 figuri în text. Paris, Marmé.

Arhitectura, „mama tuturor artelor", este în deobşte cea mai vitreg tratată de istorici. Este domeniul în care nimeni nu se poate aventura decît cu mare prudenţă. Trebuesc cunoştinţe ştiinţifice şi tehnice numeroase, înainte de a întreprinde un studiu, care să nu se mărginească numai la aprecieri, mai mult sau mai puţin „strălucite", de ordin estetic. Dacă, de pildă, pentru a judeca un tablou, nu e indispensabil să cunoşti fazele prin care a trecut, pînă a devenit obiectul delectabil pe care îl ai sub ochi, spre a-ţi da seama de o construcţie este util să cunoşti legile la care s'a supus arhitectul, valoarea şi calitatea materialului, condiţiile ce i-au fost impuse. Iar aceasta nu e la îndemîna oricui. De aceea, poate, studiile bune asupra arhitecturii sunt atît de rare. Intreprinse de un om de meserie, ele se pierd în detalii şi constatări practice; iscălite de un istoric de artă sau de un estetician, ele ne dau adesea impresia unor disertaţii, reuşite sau nu, filosofico-literare.

Hautecoeur, conservatorul muzeului de artă modernă al Luxemburgului, din Paris, este în acelaşi timp şi directorul revistei l'Architecture şi profesor de istoria arhitecturii la Şcoala de Arte Frumoase şi la Şcoala Luvrului. Nu de mult, împreună cu Gaston Wiet, d-sa a publicat un important studiu asupra Moscheelor din Cairo. Nimeni n'ar fi fost deci mai calificat decît dînsul să ne vorbească „despre Arhitectură", ca un tot. Cunoştinţele sale sunt cele mai vaste, iar lectura sa, în acest domeniu, enormă. A vizitat Europa şi Africa şi a cercetat tot ce se poate vedea, la faţa locului, dela templele Egiptu-

lui, pînă la „blocurile" moderne, din București, și de aiurea. Spre deosebire de alți autori, d-sa nu s'a oprit la o singură perioadă sau la producția unui singur popor, fie el oricît de însemnat pentru evoluția artei, cum ar fi Egiptenii, Perșii, Grecii, Italienii sau Francezii: a călătorit și s'a informat pretutindeni și, la observațiile asupra materiei oarecum clasică, pe care se bazează în genere astfel de publicații, a adăugat noțiuni sigure, asupra admirabilei arte orientale, de mulți cercetători încă nu destul de prețuită.

Astăzi însă am ajuns să ne dăm seama, mai ales în ce privește Evul Mediu, în care arhitectura domină și determină celelalte manifestări artistice, despre rolul pe care Iranul și Mesopotamia, Armenia și Arabii l'au jucat în desvoltarea mai întîiu a artelor Bizanțului, apoi în cea a artei occidentale. Putem astfel ușor înțelege de ce folos îi va fi fost autorului contactul cu formule plastice produse de Orient și cu atitudinea popoarelor din aceste regiuni față de problemele esențiale, impuse de fiecare gen artistic.

Lucrarea cuprinde o introducere, patru capitole și o scurtă concluzie. Capitolele sunt consacrate: condițiilor materiale ale arhitecturii (climat, sol, material); condițiilor sociale și economice (programul impus arhitectului de viața socială din regiunea unde construește, crizele economice și arhitectura, mîna de lucru și arhitectura, prețurile (valoarea monedei) și arhitectura); vocabularului arhitecturei; formele, (nașterea formelor, imigrația formelor, îmbătrînirea și moartea formelor, supraviețuirea formelor, spiritul și formele); condițiilor artistice ale arhitecturii (planul, edificiul în spațiu, elevația, raporturile părților, decorația).

In introducere se trec în revistă concepțiile exprimate în fiecare mare perioadă a acestei arte de filosofii esteticieni sau de arhitecți. Variate, aproape contradictorii, aceste concepții răspund unor nevoi adînci ale temperamentului și spiritului fiecărui popor. Rezumîndu-le, le-am putea reduce, în fond, la două puncte de vedere: cel al raționaliștilor, pentru care calitatea esențială a unei construcții este aptitudinea ei de a răspunde unor nevoi de ordin intelectual și de a satisface „rațiunea"; cel al sensualiștilor, care își închipue emoția estetică ca o afacere de modă și de educație, în legătură exclusivă cu simțurile. „Pentru unii frumusețea este în obiect, pentru ceilalți ea este în subiect". (p. 17). Pentru aceștia din urmă fundamentul arhitecturii este înțeles ca ceva de ordin psichic, poate chiar de ordin fiziologic, simetria organelor noastre esențiale, faptul că avem doi ochi și că ei sunt într'un anumit fel construiți, jucînd un rol precumpănitor în formarea plăcerii estetice. Tot printre sensualiști, o a treia categorie considera că arhitectura bună răspunde unei nevoi sociale și apare „ca un efect subiectiv al conștiinței sociale".

Dar, evident, nici una din aceste teorii nu ne poate mulțumi pe deplin. Arhitectura este supusă, cu adevărat, multor exigențe de ordin rațional sau sensorial. O lucrare de artă, demnă de acest nume, nu va fi însă realizată decît de acel creator care ținînd seamă de aceste exigențe, le domină și este în stare să armonizeze „datele impuse, cu ideile ieșite din imaginația sa" (p. 28). Cu această afirmație poziția autorului se lămurește. Vom ști, în restul lucrării, la ce ne putem aștepta.

In capitolele ce urmează sunt analizate tocmai legile, de care trebue să țină seamă arhitectul constructor. Intr'o formă plăcută, cu toată dificultatea subiectului, ni se face o expunere clară, în care se ține oarecum seamă de obiecțiile posibile și se răspunde de mai înainte, cu succes. Ici și colo apar observații ingenioase, ieșite dintr'o lungă familiarizare a autorului cu arta, sub toate formele ei, și din cunoașterea precisă a tutulor inovațiilor, pe care le-a suferit arhitectura în ultimul timp. „Arhitectura modernă", grație descoperirilor tehnice, se liberează puțin cîte puțin de servituțile impuse de natură. (p. 43). Nu mai puțin luminoasă e constatarea, bazată pe cunoașterea felului de muncă în Evul Mediu și pe rolul social al breslelor, condiții care explică superioritatea clădirilor de atunci față de, mai ales, cele de azi. „Fiecare parte a clădirii reflectă gîndul șefului construcției, dar, în același timp, personalitatea lucrătorului. In mulURI, în profiluri se pot nota diferențe de accent, care dau viață edificiilor Evului Mediu". (p. 96). Apoi, mai departe, venind la epoca noastră: „Omul, al cărui lucru este oarecum anonim, nu mai are gust pentru ceva bine executat". (p. 98). „Azi fiecare operație este săvîrșită de un lucrător specializat. El nu mai are interes pentru întreg și execută aproape mecanic partea sa". (p. 100).

Am fost plăcut surprins să văd că, în acest capitol, unul din exemplele aduse în sprijinul afirmațiilor autorului a fost luat dela noi: „In anume orașe, care, s'au mărit prea repede, la București de pildă, se văd ridicîndu-se, alături de vechi case patriciene, enorme imobile. Asistăm la transformarea unui fermecător oraș provincial în capitala unui mare regat". (p. 108).

Constatări interesante de acest fel întîlnim la tot pasul. De aceea poate capitolul al II-lea se citește cu atîta interes. El este rezumat de autorul însuși în fraza următoare: „Arhitectul trebue să răspundă programului pe care i-l fixează felul vieții, obiceiurile, ocupațiile, averea clientului său; el trebue să se preocupe de prețul mînei de lucru, al materialului, al terenului, al monedei, și să nu piardă din vedere impozitele; trebue să se gîndească la cheltuielile de exploatare, la consecințele regulamentelor administrative sau ale legilor sociale. Edificiul este mai întîiu rezultanta tuturor acestor condiții". (p. 116).

Cu al treilea capitol părăsim terenul constatărilor de ordin concret pentru a intra în cel al discuțiilor de ordin estetic. Se începe cu o enunțare a formelor de care se servește arhitectura, pentru a se ajunge la următoarea constatare: „Numărul formelor elementare, zid, stîlp, coloană, boltă, tavan, etc., este limitat. Combinațiile acestora sunt însă nelimitate. Aceste forme influențează unele asupra altora, traduc mentalitatea unei epoce, devin simbolul unei idei, emigrează dela o țară la alta, își schimbă funcția, sensul, aspectul și sfîrșesc prin a se uza, prin a dispare: formele trăesc". (p. 130). Teoria faimoasă a lui Focillon din la Vie des Formes, își găsește astfel în arhitectură o amplă aplicare. Evoluția unui stil, modificările ce sufere, cauzele ce produc aceste modificări, sunt analizate în chipul cel mai amănunțit și sub toate aspectele.

Al patrulea capitol, pregătit prin ceea ce a precedat, tratează despre condițiile artistice ce trebuesc îndeplinite, pentru ca o zidire să fie o „operă de artă". Ea este urmărită din momentul în care ne apare ca un plan, adică ca o proecție orizontală, pe teren, pînă în momentul cînd i se adaugă ultimele ornamente. Multe din ideile exprimate aici își pot găsi aplicare și în alte domenii decît în cel al arhitecturii. Așa, de pildă, cele spuse cu privire la simetrie, la ritm, la scara proporțiilor, la corecțiile optice necesare spre a vedea un obiect fără deformațiile inerente ochiului nostru, la perspectivă, etc.

Toate aceste desvoltări conduc în mod logic la concluzia: „Arhitectura, care dintre toate artele este cea mai supusă condițiilor materiale, economice sau sociale, este și aceea care, grație proporțiilor matematice și formelor geometrice, exprimă speculațiile cele mai abstracte ale gîndirii umane". (p. 212).

G. OPRESCU

JAN SAFAREWICZ. Tendencje rozwojowe jezyka lacinskiego. Krakôw 1937.

O interesantă încercare de a lămuri tendințele evoluției limbii latine a făcut d-l Jan Safarewicz, profesor la Universitatea Jagelloniană din Cracovia, în lecția de deschidere a cursului său din 1937/938, tipărită în revista Eos, vol. XXXVIII din 1937, pag. 325—339, și în extras.

Ideile d-lui Safarewicz fiind foarte interesante, iar pe de altă parte inaccesibile specialiștilor romîni — sunt expuse în limba polonă — cred interesant să schițez un rezumat al lor.

Nota originală a acestui studiu este că autorul nu ia în considerație exclusiv limba latină cum ne e cunoscută în epoca clasică și pre-romanică, ci cuprinde cu vederea, și stadiul pre-clasic al latinei, atît de departe în urmă, cît permite studiul comparat al limbilor indo-europene, cît și limba italiană, socotită ca o continuare neîntreruptă a limbii latine. Sunt căutate deci tendințele de evoluție care se pot urmări de cînd cunoaștem limba italică comună și pînă astăzi. Această viziune dă preț rezultatelor cercetării.

Dar ce se înțelege prin tendințe? „Definesc prin termenul *tendință* o anumită împletire de obișnuințe, concernînd fonetica, morfologia și sintaxa unei limbi date, răspîndite în comunitatea care se servește de acea limbă" (pag. 327). Tendințele sunt strîns legate de soarta comunității care vorbește limba respectivă; ele se sting atunci cînd se schimbă comunitatea. De ex., tendințele proprii limbii latine au încetat să existe atunci cînd această limbă a început să fie vorbită de Gali, Daci, etc., căci aceste popoare au introdus alte tendințe, proprii limbii pe care o vorbiseră înainte.

In consecință, înainte de a trece la descrierea tendințelor limbii latine, d-l Safarewicz socoate necesar să urmărească soarta comunității care a vorbit-o.

Primul moment considerat este năvălirea indo-europenilor în peninsula Apenină. Se subliniază că la acea dată năvălitorii aceștia vorbeau o limbă sensibil unitară, și probabil apropiată mult de forma în care a existat indo-eur. comună. Dar în peninsulă au găsit populații vorbind limbi de alte familii, care vor fi avut însemnată influență asupra limbii noilor veniți. Acum, așa dar, își fac apariția, ca rezultat al influenței limbilor găsite în peninsulă, tendințele caracteristice care au dus la deosebirea grupului italic de celelalte grupuri indo-europene.

Al doilea moment este desvoltarea limbii latine pe teritoriul din Latium și răspîndirea ei în toată Italia. S'ar putea crede că acum, limba latină începînd să fie vorbită de popoare străine, tendințele ei caracteristice vor pieri înlocuite cu altele. Dar lucrurile nu se întîmplă așa, căci aceste popoare în majoritate vorbeau limbile oscă și umbriană, ramuri ale aceleiași grupe italice, și tendințele care caracterizau aceste limbi erau foarte apropiate de acelea ale limbii latine. Așa dar, se păstrează continuitatea.

Al treilea moment este răspîndirea limbii latine dincolo de peninsulă. Continuitatea tradiției se rupe acum, căci pretutindeni limba latină a înlocuit alte limbi, ale căror tendințe caracteristice însă au continuat să acționeze și astfel au transformat limba latină, dîndu-i alt aspect în pen. Iberică, în Galia, în Dacia. Altfel se întîmplă totuși în Italia. Aici continuitatea se păstrează neîntrerupt și aceleași tendințe evolutive conduc limba latină, fiindcă elementele streine, pătrunse în peninsulă, au fost asimilate de tradiția

romană și n'au exercitat vreo influență deosebită. In italiană așa dar aceleași tendințe care au apărut din perioada italică comună.

Trecînd la enumerarea tendințelor de evoluție ale limbii latine, autorul, după ce spune cîteva cuvinte despre rolul substratului care a făcut ca limba latină să transforme sonantele indo-eur. *m, n, l, r,* în consoane, aspiratele *bh, dh, gh, guh* în spirantele *f, p, x, xu* să transforme complet sistemul flexiunii, etc., împarte tendințele caracteristice în două grupe: tendințe comune latinei, oscei și umbrienei și tendințele care le deosebesc.

Printre cele dintîi se numără scoaterea în relief a *limitei cuvîntului*, a *limitei silabei* și *rotacismul*.

Prin scoaterea în relief a limitei cuvîntului se înțelege independența vocabulei și faptul că atît silaba finală, cît și cea inițială joacă un rol deosebit. In amîndouă, sunetele au un tratament diferit de sunetele din silabele interioare. De ex. în silaba inițială, vocalele scurte nu sunt supuse sincopei sau modificării timbrului, și aceasta atît în latină, cît și în oscă și umbriană, față de grec. *Sezirepoc* stau lat. *dexter*, osc *destrst*, umbr. *destram-e*. Tot așa *s* care e supus la diferite tratamente în interior și în finală, în poziție inițială rămîne neschimbat.

Prin scoaterea în relief a limitei silabei se înțelege independența silabei, lucru care se demonstrază prin următoarele fapte:

1. Limba latină face mare deosebire între silabe închise și deschise, ceea ce se vede în tratamentul lor în limbile romanice.

2. Grupele consonantice, care se distribue în două silabe deosebite, au tendința să păstreze fiecare caracteristica fonetică proprie neschimbată. Un fapt demonstrativ este sonorizarea secundară a consoanelor în cuvinte ca *actus*; grupul etimologic *gt*, asurzit încă din perioada indo-eur. în *ct*, a devenit într'o perioadă veche iarăși *gt*, de unde a derivat ulterior *actus*.

3. Geminatele sunt păstrate neschimbate pînă în ziua de azi (în italiană).

4. In latină e frecventă, iar în oscă generală anaptyxa, adică desvoltarea unei vocale în interiorul unui grup consonantic.

Aceste patru fenomene dovedesc că limita silabei era puternic simțită de cei care vorbeau limba latină, așa de puternic, încît grupele consonantice nu erau înțelese ca ceva unitar, și deci supuse asimilării sau reducerii, ci ca ceva divizat, și divizat tocmai în limita silabei.

Prin rotacism se înțelege trecerea lui *-s-* intervocalic sau urmat de *g* la *r*, precum și trecerea lui *d* în anumite pozițiuni la *r*. Această tendință s'a manifestat pînă azi: în dial. napolitan un *-d-* intervocalic trece la *r*.

In ceea ce privește tendințele care deosebesc osca și umbriana între ele, precum și latina de ele, și pe care nu le vom enumera aici, ele permit a se trage o concluzie interesantă, și anume: substratul pre-italic în pen. Apenină nu era unitar. Peninsula se împarte în două regiuni: nordică cu l. umbriană și sudică cu l. oscă. In fiecare își fac loc unele tendințe de evoluție deosebite. Intre ele se află l. latină, care are unele trăsături în comun cu o regiune sau cu alta. Că aceste deosebiri se datoresc substratului, atestă și diferența de tip antropologic într'o regiune și în cealaltă.

Studiul d-lui Safarewicz este prima încercare de a urmări tendințele de evoluție ale l. latine, din momentul cînd indo-europenii de ramură italică s'au așezat în pen. Apenină și pînă astăzi.

Interesantele concluzii pe care le prezintă, pot servi drept directive pentru studii amănunțite în acest domeniu.

Prin ele d-l Safarewicz se arată un demn succesor la catedra marelui savant Rozwadowski, care a adus multe idei și principii

noi în lingvistică. Odată mai mult se dovedește că lingviștii poloni, care au început să fie cunoscuți și la noi, cu ocazia vizitelor d-lor Kurylowicz, Lehr-Splawinski și Malecki, fac cinste științei limbii. Ei au stăruit nu numai în studiul limbii lor proprii, ci au adus contribuții importante la lingvistica generală, comparată și, cum vedem, latină.

C. RACOVIȚĂ

ȘTEFAN ZWEIG: „Magellan" (Ed. Cugetarea, 1938, trad. de E. Relgis).

De cînd a fost abordat genul biografiilor romanțate, am fost obișnuiți să ni se prezinte lucrări cu totul neștiințifice, speculînd asupra sentimentalului și a senzaționalului, care reconstituiau mai curînd eroi de melodrame decît creatori.

De sigur că și autorul nostru Ștefan Zweig a contribuit în bună parte la degradarea acestui gen, transformînd biografia în povestire, care nu se sprijinea pe istorie decît în mod accidental și în care lipsa unei cercetări critice apărea dela primele pagini.

Cu atît mai mare ne-a fost surpriza cînd, cetind ultima sa biografie intitulată „Magellan" nu am regăsit nici pe pledantul obositor din „Marie Antoinette", nici pe retorul din „Erasmus".

Multe fapte au concurat la sobrietatea acestei lucrări: poate și îndelungatul exil a dat autorului o viziune mai clară a istoriei; poate indigența izvoarelor l-au silit să fie mai simplu, poate măreția faptei eroului său a temperat elanul de a transforma o faptă atît de elocventă într'o cascadă de tirade.

Intr'adevăr, deși pare paradoxală la prima vedere, originea sobrietății autorului ne pare a fi în primul rînd rezultatul puținelor documente demne de încredere, rămase dela faimoasa expediție din 20 Septemvrie 1519. Au rămas destul de puține hîrtii importante: testamentul lui Magellan, jurnalul de bord al lui Pigaffeta, procesul rebeliunii unor căpitani ai expediției și altele cîteva. Este evident că romancierul nu a mai fost asaltat și dezorientat de un număr prea mare de izvoare și că el a putut să construiască personajul său în linii clare și simple.

Ștefan Zweig are meritul incontestabil de a fi știut să arate fără inutile artificii măreția unică a eroului său și într'adevăr, după lectura cărții lui, cititorul are neta impresie, rezultată din strălucirea faptelor, că a avut în față pe unul dintre cei mai de seamă călători ai lumii. Mai mult, cetitorul vede că Magellan nu a fost îndeajuns de prețuit, deoarece multe amănunte tehnice ale expediției lui sunt de obicei trecute cu vederea.

Drumul lui Magellan a fost plin de obstacole ce nu au putut fi învinse decît de o voință, de o fermitate rară și de o încredere ce ține în mod manifest de spiritul umanist al Renașterii.

Autorul biografiei arată antecedentele expediției Magellan care, deși marinar încercat, nu a primit sprijinul regelui Portugaliei pentru o expediție spre unele insule bogate, așezate pe coasta răsăriteană a Asiei. De aceea, el trebue să ofere serviciile sale regelui Spaniei. El nu poate părăsi gîndul care îi domină vieața, și de aceea, el, bun catolic și monarhist, trebue să trădeze pe regele său, servind unui rival, dar conștient că fapta lui nu poate să eșueze și nici să piardă din strălucire din cauza unei rivalități de moment între două popoare.

Flota compusă din cinci corăbii a fost realizată cu greu, cu lupte uriașe împotriva neîncrederii și împotriva intrigilor din jurul Curții.

Dar, din ziua plecării se arată fermitatea extraordinară a acestui corăbier. Căci se uită de obiceí că Magellan plecase la drum, deși bine echipat, după indicații greșite. El căuta o strîmtoare între Oceanul Atlantic și cel Pacific (încă necunoscut pe atunci) și dăduse crezare unor date imprecise, care apoi s'au dovedit a fi false.

Cu artă și discreție suficientă știe să arate Ștefan Zweig situația unui corăbier îndrăzneț, care după ce a echipat cu greu cîteva corăbii și a plecat în mijlocul neîncrederii generale,—este rătăcitor spre sudul coastelor americane și silit sau să recunoască eroarea, făcînd cale întoarsă, sau să încerce imposibilul.

Și într'adevăr, după ce a învins rezistența echipajului său obosit, după ce a văzut o corabie dezertînd și una scufundîndu-se, descoperă trecătoarea care îi poartă și azi numele, și apoi, merge luni de zile, îndurînd lipsuri nenumărate pe Oceanul numit de expediția lui Pacific, liniștit, atît de liniștit încît exasperase pe marinarii extenuați înainte de furtunile și ghețurile din Patagonia.

Magellan a debarcat în Filipine și a fost ucis de sălbateci, într'o luptă ciudată. Din cele cinci corăbii ale sale, doar una s'a reîntors în Spania, din cei 265 marinari plecați, doar 18 s'au întors în țara de unde porniseră.

Lupta împotriva incertitudinii geografice, a ofițerilor spanioli, din noblețe, rivalii simplului portughez, lipsa hranei, indisciplina unor oameni obosiți de trei ani de călătorie ce părea infinită, sunt descrise fără elocvență de prisos și cu respectul unor texte urmărite cu fidelitate.

Consecvent cu atitudinea sa mai clară, Ștefan Zweig privește cu destulă obiectivitate fenomenele de cucerire spaniolă și portugheză. El arată cauzele economice care au dus la marile expedițiuni în goana după mirodenii și aur și se face campionul umanitarismului lui Magellan, despre care afirmă că: acesta spre deosebire de ceilalți „conquistadori", nu a utilizat mijloace sîngeroase de cucerire a populațiilor indigene.

Psihologul Zweig a descoperit aci o temă care îi convenea. El știe să exprime cu căldură și sugestivitate caracterul oțelit cu care era înzestrat eroul său; știe să povestească dezolarea întinderilor de ghiață și neliniștea comunicată de marea ostilă și nesfîrșită și nevoia de a menține într'o disciplină severă un grup de oameni atrași doar de cucerirea bogățiilor, în cadrul unei aventuri care era în primul rînd spirituală pentru conducător.

Prin biografia sa, autorul a pus pe Magellan alături de Columb. De sigur că îndrăzneala lui Columb a fost mai mare; el a fost un navigator care n'a folosit nicio certitudine anterioară. Dar de sigur că Magellan a egalat prin răbdare, prin tenacitate, prin halucinantă încredere în posibilitatea de a găsi drumul mai scurt spre Indii.

Fapta corăbierului, ajuns din simplu matelot la conducerea unei adevărate flote, are în primul rînd o semnificare morală. Căci nici drumul găsit nu este mai scurt, nici strîmtoarea ce-i poartă numele nu a fost des utilizată, iar dela tăierea istmului Panama—ea nu mai este decît o noțiune geografică. Dar înconjurul lumii, realizat de flota lui Magellan, este unul din cele mai de seamă momente de cucerire a globului și de afirmare manifestă,—iar, biograful său a știut să redea acestea toate într'un mod care-i face cinste.

Menționăm de asemeni, calitatea traducerii d-lui E. Relgis, depășind cu mult nivelul obișnuit.

D. T.

***ARTA ȘI TEHNICA GRAFICĂ. Buletinul Imprimeriilor Statului*. Caietul special 4—5. (Arta Romînească). Iunie-Septemvrie 1938. (193 p. cu numeroase ilustrații).**

Imprimeriile Statului sunt astăzi una din întreprinderile naționale cele mai importante și mai delicate de condus. Directorul lor, inginerul Alex. Bunescu, este un om tînăr, priceput, curajos, care nu se dă înapoi dela inițiativele cele mai îndrăznețe. Cartea de conținut artistic a ajuns sub direcția sa să rivalizeze ca prezentare cu ceea ce se produce, similar, în Apus. O știu din experiență proprie, de vreme ce tipăresc la Imprimeriile Statului cataloage de expoziții, afișe ilustrate, publicații cu numeroase planșe, toate admirate și prețuite și de străini competinți. Iar ceea ce se obține în acest domeniu, se obține de sigur și în altele. D-sa nu s'a mărginit însă la conducerea strictă, tehnică și administrativă; s'a simțit obligat, pe dreptate, să contribue la progresul studiilor artistice dela noi, să pună astfel la îndemîna tuturor, a celor din țară și a străinilor care ne poartă interes, o revistă periodică de informație și documentare artistică. Așa s'a născut Arta și Tehnica grafică.

D-l Bunescu dă directivele, bine înțeles. Sub conducerea d-sale era însă necesar să lucreze cineva în stare să-i înțeleagă și să-i realizeze planurile. S'a recurs la pictorul Henri Daniel, și cu greu s'ar fi putut face o mai nimerită alegere. Daniel unea o solidă cultură artistică și o cunoaștere a curentelor de azi, din arta occidentală și dela noi, cu un frumos talent de desenator, — adică tocmai de artist și de tehnician grafic, — cu o energie și o perseverență neobișnuite în lumea noastră. Cu tact și voe bună, fără să se lase descurajat de refuzuri, d-sa a strîns în jurul revistei un număr de colaboratori, a umblat prin familii, pe unde se ascundea cine știe ce pictură necunoscută de public, a făcut apel la colecționari, a cerut personalului tehnic al Monitorului să arate ce poate, l-a stimulat, a supravegheat tipărirea și reproducerea planșelor, în sfîrșit a obținut tot ce se putea cere, chiar de un gust exigent. Și astfel ne găsim astăzi în fața uneia din cele mai bune, mai bine executate și relativ mai ieftine publicații, ieșite din teascurile noastre.

Numărul din urmă al Artei și Tehnicei grafice este, în felul lui, un record tipografic și un tratat complet de artă romînească, sub toate aspectele ei, dela epoca preistorică, pînă în zilele noastre. Textul se compune din extracte luate din aprecieri ale streinilor și din articole scrise anume pentru această publicație, de specialiști dela noi. Incepe cu un fragment din articolul lui Focillon, scris acum doi ani pentru revista Illustration din Paris. Este de sigur cea mai inspirată bucată ce s'a publicat vreodată asupra însușirilor firești ale romînului, caldă și avîntată ca un imn, o adevărată piesă de antologie. Urmează apoi extracte din articole de N. Iorga, Octavian Goga, Andrieșescu, Sc. Lambrino, Victor Brătulescu, Tzigara-Samurcaș, Olga Greceanu, Șirato, G. Oprescu, Jacques Lassaigne, J. Alazard, Villeboeuf, T. Vianu. Nenumărate ilustrații, în negru și în culori, însoțesc textele. Dela primele obiecte ieșite din mîna locuitorilor acestor ținuturi, în epocele obscure ale preistoriei, pînă la producția cea mai modernă a compatrioților noștri, ne trec pe dinaintea ochilor, în bune reproduceri, cele mai caracteristice și mai sugestive opere [1]). Toate

domeniile artei romînești pot fi astfel studiate, ceea ce a ieșit din mîna îndemînatecă a țăranului, ca și lucrările rafinate ale pictorilor și sculptorilor noștri cei mai iscusiți.

Nimic însă nu atinge, ca reproducere, perfecția cu care sunt executate cele mai multe din planșele colorate. Boabe de grîu, revista d-lui Em. Bucuța, ne obișnuise cu ideea că și la noi se pot face reproduceri exacte în culori, capabile să stea alături de ceea ce se realiza în Apus. De data aceasta s'a mers și mai departe; iar Naturele Moarte ale lui Pallady, de pildă, Luchian sau Andreescu, peisagiile lui Ressu ori St. Popescu, figura de Tonitză, sunt desăvîrșit redate, cu toată precizia armoniei tonurilor, cu cele mai delicate detalii.

Recomandînd această publicație prețioasă cititorilor Vieței Romînești aș vrea, în același timp, să mulțumesc directorului Imprimeriilor pentru darul ce a făcut, editînd-o, celor ce vor să ne studieze arta.

G. OPRESCU

[1]) Cu privire la scoarțele reproduse mă îndoesc că cea considerată ca oltenească (p. 101), ar fi cu adevărat lucrată în această regiune. După toate probabilitățile ea este basarabeană. Compoziția, în scoarțele oltenești, este înțeleasă pe o axă de-a lungul covorului, adică exact contrar de cea ce vedem în ilustrația mai sus menționată, pe cînd în Basarabia, foarte adesea, compoziția este tocmai la dreapta și la stînga unei axe în direcția lățimei. Vasul cu flori, apoi, motivul central n'are caracter oltenesc, ca și bordura, de altfel. Coloritul este și el deosebit de cel al scoarțelor oltenești, iar aspectul firului, modul în care este efectuată țeserea, totul ne apropie de Basarabia sau de Bucovina, înrudite. Scoarța reprodusă în culori (p. 102), este probabil muntenească, dintr'o regiune de la stînga Oltului, influențată însă de stilul oltenesc. Iar cea muntenească (p. 105), dacă nu este curat macedoneană, mi se pare puternic influențată de cele cunoscute sub această denumire, atît ca desen cît și ca armonie de culori.

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE, Anul V, 1 Octomvrie 1938, Nr. 10.

Numărul pe Octomvrie al R. F. R. se deschide cu cîteva bilete de papagal, semnate de d-l *Tudor Arghezi*. Ne pare bine de această reapariţie a lui Coco, fie chiar în forma actuală. Pentrucă, oricînd simţirile şi gîndurile acestui mare vraciu al cuvîntului, sunt o desfătare pentru cititor.

Cunoscutul filosof *Berdiaeff* se ocupă într'un mic studiu „Filosoful şi Existenţa" de întrebarea dacă ideea de totdeauna a necesităţii despărţirii prezenţei subiective a filosofului de filosofia sa este justă sau nu. *Berdiaeff* e de părere că în gîndirea filosofică intră întreg caracterul autorului-filosof, prin urmare tot subiectivismul său „Posibilitatea unei filosofii existenţiale, care trebue să se substitue vechii metafizici, pur conceptuală şi întemeiată pe primatul generalului, este condiţionată de necesitatea de a părăsi filosofia abstractă care a izolat cunoaşterea de plinătatea existenţei omeneşti. Filosoful nu cunoaşte prin mijlocirea unei inteligenţe abstracte şi izolate, ci prin intermediul spiritului său integral, al ansamblului forţelor sale spirituale. Prin urmare, pentru subiectul cunoscător a se purifica nu înseamnă a renunţa la elementele sale emoţionale şi volitive, ci a căuta să le spiritualizeze".

D-l *Jules de Gaultier* publică un eseu interesant despre „Tema Bovarysmului în operile lui Flaubert", înţelegînd prin „Bovarysm" putinţa de a-şi crea o realitate proprie, o închipuire mai puternică decît aceea pe care o percep ceilalţi oameni. „Bovarysmul — spun d-l *de Gaultier* — apare la personajele lui Flaubert ca o boală a energiei individuale, boală care-şi recunoaşte cauza în conştiinţă. Bovarysmul este o însuşire proprie a omului, ca şi rîsul care nu este decît una din urmările lui. Animalele scapă bovarysmului. Ele ascultă orbeşte de instinctele pe care le-au moştenit, astfel încît energia lor face un bloc şi nu este sfîrtecată în ea însăşi. Animalele nu se concep niciodată altfel decît sunt. Numai omului îi este hotărît să se vadă altfel".

Ex-candidatul premiului naţional de poezie, d-l *N. Davidescu* tipăreşte cîteva noui perle din ciclul „Renaşterea", între care „Cezar Borja". O, bietul, elegantul, perfidul Borgia, care e zugrăvit de d-l *Nae Davidescu* astfel:

Se uită 'n zare ducele Cezar
De pe terasele pontificale,
Şi fulgerele gîndurilor sale
Îmbrăţişează Roma circular.

Ceea ce înseamnă că nimic nu-i nou sub soare şi că instituţia biletelor circulare era cunoscută şi la romani.

Ca un „pendant" la „Cezar Borja", autorul o pomeneşte şi pe Lucreţia Borja, începîndu-şi poezia după cum urmează:

In astă seară Bembo povesteşte
Din cronica Veneţiei la curte
Şi spiritul tăios al lui şi scurt e
Gustat de-ascultători împărăteşte.

Ca înălţime de inspiraţie versurile acestea stau cam la acelaşi nivel cu popularele versuri:

„Decînd lumea'i şi pămîntul
Tot în curte bate vîntul".

Tot la acelaşi nivel stau şi următoarele versuri din „Da Vinci la Curtea din Milan":

„Ludovic Maurul în picioare stă
Şi'n tunica neagră de velur cu jeuri
Cu un joc de ape negre'n curcubeuri
Cu privirea'n planuri ţintă ascultă".

Ce păcat că d-l *Al. Rosetti* ne dă atît de rar şi cu atîta sgîrcenie Notele d-sale de călătorie. *Notele din Grecia* sunt deosebit de evocatoare.

D-l *Ion Iovescu* publică un fragment de roman, „Vătăşelul Drăgoi". Cu toată fluiditatea scrisului, bucata ni s'a părut o reîntoarcere la un „Sămănătorism" lipsit de calităţile acestuia de prospeţime şi avînt, ci încărcat dimpotrivă de o vulgaritate pronunţată.

Din pietate pentru tot ceea ce a reprezintat odată d-l *G. Marcu* pentru cultura romînă, ne abţinem de a ne spune părerea despre traducerile din: Carducci, Keats, Rilke, Baudelaire şi Porfyra.

Un studiu informativ despre „Ceramica dela Cotnari" publică d-l *Barbu Slătineanu*, care în baza materialului ceramic găsit în diversele săpături făcute la Cotnari trage concluzii asupra artei romîneşti în secolele XV, XVI şi XVII.

D-l *Al. Dima* tipăreşte un nou capitol din lucrarea d-sale „Conceptul de artă populară".

In capitolul IV al studiului despre „Corespondenţa lui Marcel Proust", d-l *Mihail Sebastian* accentuiază rolul pe care l-a jucat mama lui Proust asupra producţiei literare a acestuia. El nu şi-a scris adevărata sa operă decît după moartea mamei sale, pentrucă — spune d-l Sebastian — un sentiment de pudoare filială l-ar fi împiedecat. Moartea mamei sale a fost pentru Proust „o rană în veci nevindecabilă, dar şi o inconştientă eliberare".

D-l *Şerban Cioculescu* analizează în „Caragiale şi Eminescu" prietenia celor doi scriitori, combătînd pe d-nii Perpessicius şi I. Al. Brătescu-Voineşti şi stăruind asupra sincerităţii acestei prietenii turburată trecător de o rivalitate erotică.

D-l *Vladimir Streinu* continuă studiul d-sale despre Ion Creangă.

Cronici semnate de d-nii: *Gelaction, Sebastian, Fîntîneru, Tr. Ionescu-Nişcov, D. I. Suchianu, Comarnescu, Al. Mironescu.*

INSEMNARI IEŞENE. Anul III. Vol. VIII. Nr. 10, Octomvrie 1938.

Primim această revistă, întotdeauna, cu simpatie. Ne îndeamnă astfel, o seamă de lucruri: numele conducătorilor, atmosfera ieşană pe care se străduieşte s'o realizeze, bogăţia materialului din fiecare număr şi, în fine, încercarea

de a privi faptele într'un chip, oricum, pentru vremurile de astăzi, destul de curajos.

Un sumar bogat, dar inegal. Un aer de magazin, oarecum strident și nepotrivit. Ceva mai multă selecție redacțională ar ridica acțiunile revistei în chip considerabil.

Studiul d-lui Valeriu Bățureanu, despre „filosofia lui Schopenhauer", putea lipsi. Mai întîiu, ne supără titlul: *Filosofia lui Schopenhauer*. E pretențios. E formulat în așa fel, încît ne-am aștepta să urmeze un studiu sintetic, de autoritate, aducînd, față de multe care există pînă acum în această direcție, ceva nou și personal. De fapt, ce urmează? Un articol de cinci pagini, în care nu există decît indicații sporadice, fără nicio înlănțuire, fără nicio apreciere care să ne oprească oarecum atenția și să ne intereseze o clipă. Hotărît, o revistă n'ar trebui să publice asemenea încercări liceenești. Cu atît mai mult, cu cît nu e vorba de un filosof nou, necunoscut, care ar putea fi prezentat publicului, ci de unul despre care s'au scris, pînă acum, mii de monografii și de studii. In felul cum a scris d-l Bățureanu despre Schopenhauer, s'ar putea scrie, mai departe, despre toți gînditorii cunoscuți ai lumii: într'un număr despre Kant, într'altul despre Descartes și, așa mai departe. Pentru asemenea lucru ne stau la îndemînă cîte studii și istorii ale filosofiei vremii. Rostul revistelor de tipul „Insemnărilor ieșene" e altul; în niciun caz, unul de popularizare, pe gustul acelora care vor prime inițieri enciclopedice.

Desigur, nu acesta poate fi sensul unei contribuții filosofice, la o revistă pe care o credem și o vrem printre cele mai bune ale noastre.

Suntem foarte puțini de acord cu studiul d-lui Gheorghe Duzinchevici, asupra originii lui Mihai-Viteazul. Nu ne referim la conținutul lui. Se pare că a folosit date multe și se bazează pe cercetări întinse în materie. Nu ne împăcăm însă cu forma studiului, cu stilul autorului și — cum s'o numim mai potrivit? — cu o anumită prezumție sau naivitate — de care acesta dă dovadă. Iată, dintru început, cum autorul se recomandă pe el însuși: *„Dîrzenia cu care răspunde D. Panaitescu criticilor săi, a fost un îndemn în plus pentru mine ca să întreprind singur cercetări și să văd de partea cui stă dreptatea* (pag. 70). Ne place acest „să întreprind singur". Mă rog, cum altfel s'ar mai putea întreprinde o cercetare științifică? Duzinchevici și Comp?... Și, mai ales, e interesant acest „să văd de partea cui este dreptatea". Exact ca în cazul a doi copii care se ceartă pe nuci, și a unui al treilea care intervine să-i împace...

Intr'un loc, tot în introducere, cere scuze d-lui Panaitescu și îl roagă să nu se supere că nu este de aceeași părere cu dînsul. Sunt politețe inutile și absurde, cînd se află o atitudine științifică serioasă la mijloc.

In alt loc, vorbind despre voevodul cercetat de d. Panaitescu, îl numește (pe Mihai-Viteazul) „eroul lucrării sale" (83). „Erou"? Aproape ca în romanele sentimentale.

Mai departe, întîlnim pasagiul acesta: *„Acum se impun concluziile mele.* (Fermecătoare modestie științifică a d-lui Duzinchevici). *Trebue să mărturisesc că nu viu decît cu o ipoteză care, în urma analizelor de mai sus, e destul de puternică pentru a dovedi netemeinicia, etc., etc., (89).*

„Nu viu decît cu o ipoteză"... Cu ce altceva ar fi putut veni? Ceva mai puțin decît o ipoteză nu există, afară, bineînțeles, de prostii sau rătăciri care nu pot fi luate în seamă. Iar ceva mai mult decît ipoteza, pare-se, este *legea*, *certitudinea*, *axioma*, în fine, forme definitive, pe care d. Duzinchevici nu se simte în măsură să le proclame. Sau: ipoteza aceasta e „destul de puternică, pentru etc."... etc. Ce înseamnă, oare, o ipoteză puternică, una mai puțin puternică sau alta mai puternică?! Beție de vorbe imprecizi une logică, șovăeli în meșteșugul spiritual al scrisului, în care d. Duzinchevici nu este încă un maestru.

Notele — bogate, vii, sugestive.

Cronicile — nu tocmai actuale.

„GÎNDIREA". Anul XVII. Nr. 7, Septemvrie 1938, Nr. 8, Octomvrie 1938.

Ultimele două numere ale revistei domnului Nichifor Crainic, continuă să se preocupe... de d. Nichifor Crainic. In această privință „Gîndirea", trece de orișice limită permisă.

„D. Nichifor Crainic și spiritul vremii", „spiritul vremii și d. Nichifor Crainic", — „Mișcarea gîndiristă și d. N. Crainic", iată subiectele de „importanță excepțională", pe care colaboratorii revistei le cultivă cu o stăruință într'adevăr excepțională, chiar și pentru moravurile publicisticei de dreapta, de pe malurile Dîmboviței.

După cum se știe d. Crainic este un fel de „inadaptabil", în mediul mișcărilor totalitare din țară.

Victima intrigilor și luptei înverșunate pentru locurile „de răspundere", în decedatele organizații politice de extremă dreaptă, d. Crainic se răsbună intens, prin auto-reclamă sistematică în paginile propriei d-sale reviste.

Cetitorilor „Gîndirii" li se servesc regulat cîteva pagini, ornamentate cu toate adjectivele „majore", posibile, în care e prezentată „activitatea profetică" și „misiunea majoră", a domnului Crainic.

Colaboratorii revistei, au obligația să stabilească — prin rotație —, justiția imanentă care domină nevăzut orînduirea lumii", și care, mai pe înțelesul tuturor înseamnă pur și simplu restabilirea „rolului" pe care l-a jucat în „istoria țării", acela care semnează în fruntea revistei, și la conda statului de plată respectiv.

Sistemul practic astfel, începe să semene cu celebra metodă a farmacistului Coué, care predica suferinzilor să-și aline durerile, repetînd de cîte zece ori dimineața și seara: „nu mă mai doare, nu mă mai doare, mă simt din ce în ce mai bine...".

Numai că în cazul de față, maladia „gîndiriștilor" și a domnului Crainic personal, trebue să fie prea avansată, dacă simt nevoia să se asigure reciproc de douăsprece ori pe an — de cîte ori iau contact cu publicul cetitor — „suntem excepționali", suntem geniali, suntem din ce în ce mai geniali"...

In numărul din Septemvrie al revistei, doza de autosugestie o servește d. Septimiu Bucur în articolul: „Nichifor Crainic în spiritul vremii".

Reproducem cu plăcere din concluziile domnului Bucur: „Nichifor Crainic și spiritul vremii este un subiect prea precis ca să poată fi istovit de sens în vorba zilelor de azi. Dincolo de cuvinte însă stăruie ceva ascuns și totuși foarte real: adevărul inexprimabil".

In numărul următor, însă, (Octomvrie cor.) — d. Nichifor Crainic, personal — se grăbește totuși să exprime „adevărul inexprimabil" — al propriei d-sale persoane în articolul „certitudini". E un articol suculent în care este vorba de „scrisul nostru", „ideile noastre", „essistica noastră" și „stofa absolutului".

In fond însă, d. Crainic se laudă pe drept cuvînt că a reprezentat în ultimile decenii „esențele ancestrale" și „certitudinile" puiului de țăran, care își vede în oraș „împroșcat cu noroiu „științific", însăși soarele ce strălucește în zenitul credințelor sale, aduse din sfințenia copilăriei"... și să ridice „satul metafizic" din paradisul pierdut și peste haosul culturii orășene să-l opună categoric străinismului tentacular".

Ceea ce, definit sociologic și mai clar, înseamnă pur și simplu, încercarea reacționară a intelectualilor proveniți de la sate, nemulțumiți și neintegrați în procesul social al orașului, de a se opune ideologiilor și culturii unor societăți mai avansate economicește — prin reîntoarcerea la spiritul și ideologia confuză „metafizică", „ancestrală", a țăranului, trăind încă în condițiuni primitive.

Depășirea problemei *desrădăcinării*, cu care se laudă d. Crainic, înseamnă tocmai depășirea stadiului de nemulțumire și opoziție confuză, țărănească, a intelectualilor mici burghezi, față de ordinea și instituțiile sociale existente

şi integrarea activă *disperată* a acestor elemente, în mişcările care urmăresc „revoluţionarea'' societăţii, prin oprirea mersului ei progresiv şi reîntoarcerea la evul mediu, cu toate atributele lui „metafizice''. Lupta lui Crainic cu „străinismul tentacular'' este încercarea desperată de a opri în loc influenţa ştiinţelor pozitive şi culturii apusului asupra evoluţiei Romîniei, iar cultura „autentică'' şi „certitudinile'' pe care le opune d. Crainic acestei culturi, sunt certitudinile lui Pătru Lupul Maglavitul, exemplu strălucit al regăsirii „paradisului pierdut'' şi cotropit de „străini'', în „istoria ţării'', acela care semnează în fruntea revistei, şi la coada ştatului de plată respectiv.

De altfel „adevărul inexprimabil'' pe care îl reprezintă d. Crainic şi „Gîndirismul'', necesită o discuţie mai largă decît o simplă notă de recenzie a revistei — ceea ce vom face la prima ocazie. De asemenea, din conţinutul literar al „Gîndirii'', nuvelele lui Victor Papilian se cer comentate în mod special, ele constituind un exemplu concludent de modul cum ideologia gîndirismului şi esenţa sa retrogradă, prilejuieşte degradarea artistică a unui scriitor talentat cu mari resurse literare.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii în sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., în corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotărîri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lângă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cât 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decât socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat

1938 — ANUL XXX Nr. 12 — DECEMVRIE

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și C. VIȘOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU
REDACTOR ȘEF: D. I. SUCHIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/931

ANUL XXX
DECEMVRIE 1938

VELUT SOMNIA

Ascult pămîntul, arborii, pietrele,
drumul arcuit în tăcere
printre avîntul izvoarelor
sub fărmii fără paşi ai stelelor.

Ascult greerii, vîntul, singurătatea
pînă'n de rouă porţile aurorii,
o umbră noaptea, ziua o fantasmă
fără de înţeles lunecînd şi de urmă...

De faţă veşnic între loc şi oră
martor (al cui?) între ceilalţi şi nimeni,
ce nume port eu dincolo de mine,
ridic, ce frunte, în ochii luminii?

Sunetul, raza, visul şi tumultul
sporesc vedenia de mine-însumi,
în privirea de apă a trecutului
cu treptele pe fund, ale mormintelor.

Imi plimb pe chip degetele ca pe o mască,
soarta o întreb ca orbii vidul:
greu tac pierderile şi adormirile
şi fumegă, în preajma lor, cuvintele.

D I N U R M Ă

Ce s'a ales din ruga sălbatică
a visului, a gîndului, a sîngelui...
Unde sunt stelele palidei nopţi
de atunci, — şi vinul aprig al aurorelor...

De ce în zadar s'au istovit vegherile,
de ce s'au stins fără urmă fîntînile,
şi jocul lor n'a luminat cu veacul:
pierdut li-e svonul, peste amintire.

Smulsă de vînt, purtată de întuneric,
flacără stearpă, care ţi-a fost rostul ?
Unde-i tăcerea, unde ţi-e exilul,
cînd cresc în goluri goarnele străine...

F I N A L

Iată liniştea îndelung chemată,
fără svon, cum înserează pe frunte,
pe chin, pe vis, cu minute de umbr[ă]
pe rugile aspre de singurătate.

E ora palidă cînd dorm sentinelele
răpuse de lupta ultimei stele.
Veghile poate n'au fost zadarnice
dacă simt această trecere genele.

A rămas de eri un cuvînt: a fost.
Stins e convoiul celor din urmă vedenii.
Clopot de taină a limpezit tăcerile.
Aripa fără freamăt fulgeră pe domeniu.

ION VINEA

PAVILIONUL DELA LIÈGE

Nu o văzuse de o săptămînă, cînd, într'o dimineaţă, aruncîndu-şi ochii pe un ziar, numele ei, deşi tipărit cu litere mici, la o rubrică de informaţii, se desprinsese singur din toată pagina. Era o notă despre pavilionul romînesc la expoziţia din Liège, din 1934, un fel de comunicat oficial al comisariatului expoziţiei, prin care se anunţa că pictorii şi sculptorii, însărcinaţi cu decorarea interioară a pavilionului, vor pleca peste cinci zile, „Marţi 8 Mai a. c., orele 9,50'', spre Bruxelles. Intre cei cîţiva decoratori aleşi, era şi Ann.

Paul crezuse că era o greşeală, căci nu-şi putea imagina că Ann l-ar fi lăsat să afle un lucru atît de important din ziare şi nici că în preajma unei plecări atît de apropiate, ar fi suportat să treacă o întreagă săptămînă fără să-l vadă, chiar dacă, din cine ştie ce prostie, se considerau de cîtva timp certaţi.

„E adevărat? pleci?'', o întrebase la telefon, ţinînd încă ziarul în mînă, cu ochii aţintiţi spre uluitoarea veste.

„A, nu ştiu — răspunsese evaziv Ann — nu e încă nimic sigur, s'ar putea, dar deocamdată nu e nimic fixat. Dacă o fi ceva, te anunţ eu. Uite, să ne întîlnim diseară..... adică nu, diseară nu, că tocmai mă întîlnesc cu arhitecţii pavilionului, dar mîine dimineaţă telefonează, sau mai bine lasă că te chem eu..... te chem sigur, m'auzi?...''.

Cele cinci zile pînă la plecare trecuseră încet, într'o aşteptare de fiecare secundă, cu răsuflarea tăiată, la fiecare pas pe scară, la fiecare sgomot de ascensor, la fiecare sonerie de telefon, căci întrebarea nu mai era dacă Ann va pleca sau nu la Liège, ci — mai simplu, mai urgent şi mai dureros — dacă va veni să-l vadă, dacă-l va chema, dacă-i va trimite cel puţin un cuvînt sau un semn. Ii era teamă să plece de acasă sau dela birou — singurele două locuri unde ea i-ar fi putut telefona — ca nu cumva tocmai în lipsa lui să vină însfîrşit apelul ei atît de aşteptat — şi cînd totuşi era silit să iasă în oraş, îi înebunea pe şofeuri, grăbindu-i spre casă, unde reîncepea aceeaşi aşteptare, aceeaşi pîndă. De sute de ori ridicase receptorul, ca să o cheme el pe Ann, de sute de ori începuse să formeze acel număr, care îl obseda ca un nume, dar nu îndrăznise niciodată să-l ducă pînă la capăt. Ce ar fi putut să-i spună acestei Ann, care se ascundea şi care îşi pregătea plecarea ca pe o fugă?

Uneori telefonul suna totuşi şi el nu-şi putea reprima o tresărire nervoasă de spaimă şi de speranţă, care pe urmă i se părea cu atît mai ridiculă, cu cît nu era decît o greşală, sau cine ştie ce comunicare fără importanţă — de altfel toate erau fără importanţă.

„E absurd, e de neiertat, parcă aş fi un licean, parcă aş avea 20 de ani, trebue să înţeleg că aşa nu mai merge, nu, nu mai merge, ceva trebue să se schimbe...''. Işi promitea să fie calm şi într'adevăr dacă telefonul sau soneria dela intrare sunau din nou, le lăsa cîtva timp să sune, înainte de a ridica receptorul sau de a deschide uşa, pentrucă pe de o parte voia să-şi dea astfel o probă de stăpînire de sine, dar, pentrucă pe de altă parte cîteva secunde, îşi putea spune copilăreşte: poate că e ea... ar putea să fie ea...

Ba, cîte odată, din superstiţie, din necaz sau numai din teamă de a nu suferi încă o deziluzie, nu răspundea deloc şi lăsa soneria telefonului să sune fără răspuns, pînă cel care chema, renunţa. Dar în momentul în care auzea acel declic ce întrerupea contactul, în momentul în care telefonul tăcea definitiv, gîndul că totuşi în clipa aceea fusese Ann, că nu i-a răspuns şi că a pierdut astfel poate singura şansă de a-i vorbi şi de a o vedea, îi dădea un intolerabil sentiment de nenoroc, ca unui jucător pasionat, care, după ce din superstiţie, a spus „pas'' pe nevăzute, tresare la gîndul insuportabil, că poate cărţile pe care le-a aruncat fără să le privească, erau tocmai careul sau chinta regală, ce i-ar fi permis să se refacă la capătul unei nopţi de joc, din care iese ruinat.

Plecările lui Ann! Le cunoştea atît de bine, trăise de atîtea ori în agitaţia lor, în zăpăceala lor! Valizele care se deschid şi se închid sgomotos, dulapul cu uşile date largi de perete, rochiile întinse pe fotolii, pe pat, cordoanele, eşarfele aruncate pe unde se nimerea, biletele multicolore de călătorie răsfoite cu febrilitate, cu nelinişte („astea sunt toate? crezi că n'am uitat nimic?'') cumpărăturile de ultim moment, cursele alarmate în oraş, pachetele cu care se întorcea acasă şi pe care nu mai ştia unde să le pună, de unde să le ia, ce să facă cu ele....

O vedea parcă alergînd pe străzi, sărind dintr'un taxi într'altul, oprindu-se la o vitrină, intrînd într'un magazin, uitînd dece a intrat, zăpăcită, entusiastă, obosită, plină de nelinişte, de curiozitate, de aşteptare.... Ar fi fost aşa de uşor, ar fi fost aşa de normal, ca într'una din aceste curse, să-şi aducă deodată aminte de el, cu acea tresărire speriată, pe care o avea cînd îşi amintea ceva, închizînd ochii şi ducîndu-şi mîna copilăreşte la frunte — „vai! ce zăpăcită sunt'' — şi dela primul telefon public, („oraşul ăsta e plin de telefoane, ce Dumnezeu!'') să-l cheme şi să-i spună însfîrşit: aşteaptă-mă, viu.

Cu fiecare ceas care trecea şi făcea deci plecarea mai ameninţătoare, acel „Marţi 8 Mai a. c., orele 9,50'', citit în ziare, care fusese la început o dată abstractă, ceva inform, depărtat, neprobabil, prindea realitate şi devenea un punct viu, un punct dureros, greu de pri-

vit în față. Cu fiecare ceas, cu fiecare zi, așteptării lui Paul i se adăoga un sentiment de stupoare, ca în fața unui fapt cu desăvârșire absurd, și pe care totuși îl vezi împlinindu-se sub privirea ta înmărmurită.

Urmărise în dimineața plecării, pe cadranul ceasului său de mînă, rotirea lentă a minutarelor, mișcarea măruntă, dințată a secundarului — așa cum aștepți să se facă 12 precis, ca să stingi luminile, în noaptea anului nou — și cînd cele două minutare se suprapuseră exact, arătînd ora 10 fără zece, ridică receptorul și chemă biroul de informații al gării de nord, ca să întrebe dacă Simplonul a plecat.

„Da, a plecat, chiar în momentul ăsta s'a pus în mișcare'', răspunse un funcționar.

O absurdă liniște îl cuprinse, ca și cum toată febra lui din ultimele zile n'ar fi fost provocată decît de îndoiala dacă în ziua de „Marți 8 Mai 1934'', trenul Simplon va pleca sau nu la ora reglementară de 9,50 — iar acum, de vreme ce aflase în sfârșit ceea ce voia să știe, putea să doarmă și să uite.

Intr'un ziar de după amiază, văzu o fotografie luată dimineața pe peronul gării de nord: „grupul de artiști romîni, plecați în Belgia, pentru lucrările pavilionului nostru dela Liège''.

Ann purta un tailleur de voiaj și avea pe cap un fel de caschetă albă, pusă băiețește, puțin oblic pe frunte. Paul o privi cîtva timp liniștit: i se părea că nu are nimic să-i spună, nimic s'o întrebe.

Un București din care lipsea Ann, devenea un oraș calm, puțin provincial. Era ca și cum, deodată zgomotele s'ar fi îndepărtat, străzile ar fi tăcut. Paul avea impresia că se află undeva în provincie, la Craiova, la Rîmnicul-Sărat, la Roman, unul din acele mici orașe, pe unde se ducea uneori pentru un proces și unde știa bine că nu i se poate întîmpla nicio surpriză, nicio întîlnire.

Plecarea lui Ann îi aducea o neașteptată liniște, un sentiment de toropeală, de indiferență. Totul era decolorat, cenușiu și suportabil. Odihna de a nu aștepta nimic, avea poate ceva amar, dar o primea ca pe un somn.

La birou îl așteptau scrisori nerezolvate, la tribunal lucrări rămase în întîrziere. Revenea spre ele cu o totală indiferență, dar decis să se lase prins într'un orar mecanic de lucru. Redacta lungi scrisori de afaceri, pe care le bătea singur la mașină: îi plăcea să asculte zgomotul sec al clapelor, bătaia lor scurtă.

Intîlnea uneori în ziare fotografii și dări de seamă despre lucrările dela Liège, și le citea fără curiozitate, fără neliniște. Intr'un număr din *Illustration*, apăruseră cîteva schițe și planșe în culori, despre pavilionul romînesc, care era aproape ga'a — dealtfel data inaugurării se apropia — și Paul, găsind revista într'o seară la restaurant, uitată pe un scaun, o răsfoise liniștit, ca și cum nici n'ar fi fost vorba despre Ann.

— Ei, îți place ce fac dumnealor? îl întrerupse din lectură o voce indignată.

Era un pictor destul de cunoscut, retras de cîțiva ani la Iași, profesor la școala de Belle-arte de acolo și care expunea din ce în ce mai rar în București, de unde fugise — îi spunea el — pentrucă nu se mai găsea niciun vin bun, nici pictură bună. Paul îl cunoștea vag, dela un vernisaj, unde apariția lui de urs îmbufnat, fusese primită de pictorii tineri cu un val de simpatie și de spaimă, căci se cunoștea mania lui de a se opri în fața tablourilor și de a vorbi tare, aproape vociferînd, și de a arunca „verde în față'' ori laude enorme, de necrezut, ori mult mai des, înjurături și invective cutremurătoare.

Se așezase la masa lui Paul, fără să-l întrebe și luîndu-i revista din mînă, o răsfoia nervos.

„Te întreb, îți place? Zii și d-ta? asta e pictură? astea-s panouri? Au înnebunit de tot. Dau cu bidineaua în neștire și uite că peste noapte pavilionul e gata. Au venit, domnule și la mine de m'au întrebat: nu vii, coane Fănică, la Liège să ne faci un panou, până'n zece zile — de 8 pe 6, uite bani, uite bilet de tren... M'am uitat la bani — buni bani, n'am ce zice! — m'am uitat la ei și-mi venea să mă crucesc: păi, bine mă, știți voi ce e aia un panou — mă? De 8 pe 6? Zece zile? Da nici o sută nu-s destule. Dați-mi un an și vi-l fac. As'a-i treabă grea, mă, asta-i treabă subțire: te dai cu capul de toți pereții până o termini, și nici atunci parcă n'ai lăsa-o din mîini, ca parc'ai vrea s'o mai dregi și s'o mai ștergi și s'o mai schimbi. Cum ziceau latinii ăia, de cică ne-au fost strămoși: ars longa, cucoane, ars longa''.

Paul îl asculta fără curiozitate, — ce străine îi erau toate aceste povești de pictură! — dar cu oarecare plăcere de a auzi un glas jovial, care înjură, bruftuește, se indignează, singur își dă replica, singur se contrazice sau se aprobă. Era oricum un om, acolo lângă el, un om care îl privea în ochi și îl îndemna să bea. De atâtea zile nu întîlnise pe nimeni, de atîtea zile nu schimbase cu nimeni un cuvînt. Și decît să umble năuc pe străzi, parcă tot mai bine era în acea grădină de restaurant, cu sticlele de vin care se adunau goale, jos pe pietriș, sub masă, cu taraful de lăutari care din cînd în cînd se trezea din somn, cu cele cîteva femei elegante, în rochii deschise, imprimate, — era la început de Iunie — care aduceau în noaptea de vară bucureșteană o vagă fluturare de plajă, de mare... Pictorul ieșean vorbea mereu și după fiecare pahar golit, indignarea lui, care între timp obosise, urca cu un nou semiton, refăcută, pornită pe noui bătălii. Arunca mereu numărul din *Illustration* și pe urmă iar îl lua în mîini, iar îl redeschidea, în căutare de noui argumente.

.... „uite, fata asta — și arătă spre o schiță pe care Paul abea atunci observă că era semnată de Ann — are talent, domnule, să știi că are talent... Mi se pare că o cunoști..., ba v'am și văzut împreună la Balcic... amor mare, ai?

Paul protestă plictisit.

— Nu, nu e ce crezi dumneata. Ne salutăm, ne cunoaştem, dar nu e nimic...

— Ei lasă, dragă, că dacă o fi şi dacă n'o fi, tot acolo iese ca cu socoteala. Unde merge miia, merge şi suta. Nu eşti primul, n'o să fii ultimul. La îmbulzeală mare nu se cunoaşte.

Paul privi lung paharul cu vin pe care îl avea în mîna dreaptă şi observă că mîna nu-i tremură. Departe, în adînc, aproape de inimă, ceva se oprea în loc şi aştepta să se rupă sau să se deslege. Era ca sub un profund anestezic: simţi rana, simţi rezistenţa ţesutului sub tăiş, e ca o sfîşiere foarte precisă, foarte exactă şi totuşi nu doare, nu doare...

„Da domnule, are talent, dar la ce-i serveşte? Talentul e ca banul, îl găseşti pe toate drumurile, totul e să ştii ce să faci cu el. Uite, îmi pare rău de fata asta, că mi-a plăcut dela început şi are mîna subţire. Nu se omora ea desenînd, dar cînd punea o linie pe hîrtie, înţelegeai ceva... Numa că trebuia să muncească, să aştepte, şi mai ales să-i fie frică, mă'nţelegi? Să-i fie frică de ce face, şi să nu ştie niciodată dacă e rău sau dacă e bine... Eu credeam că o să facă pictură. — şi putea, mă auzi? putea, numa să fi vrut — dar ea vroia carieră. Ei uite, c'a făcut-o. Vopseşte acum la Liège pentru 5.000 lei pe zi. Cinci mii! Pe mine nu m'a plătit nimeni, niciodată, nici cu 500 şi uite o să am la Sfîntul Anton, 49 ani şi ea nici 25 de ani n'are şi se grăbeşte să ia 5.000 lei pe zi, că dacă ar afla bietu Luchian, d'acolo de unde este, s'ar trezi din morţi de mînie. Cinci mii de lei pe zi. Uite aşa, se duce de rîpă breasla asta, care avea pe vremuri boeria ei, ţîfna ei, că nu putea fitecine să mă cumpere şi dacă nu-mi plăcea mie mutra dumitale, nu-ţi vindeam un tablou, nu ţi-l vindeam şi pace bună, măcar că mi-ai fi dat de zece ori atîta aur cît făcea el. Da acuma nu te uiţi la dezmăţatele astea, de se îmbulzesc şi se'nghiontesc pentru o comandă. doar că nu se trag de păr. Fata asta, domnule, a intrat în pictură ca o şanteză, ca o teatralistă, de-alea de aleargă pentru un rol pe la directori, pe la ministere, pe la rude, pe la ţiitori, şi se culcă 'n dreapta şi se culcă 'n stânga, şi cu directoru şi cu şefu de cabinet, ba şi cu portaru, dacă e nevoie, da nu se lasă pînă nu ajunge. Păi să facem noi socoteala cu creionu 'n mînă cu cîţi s'a culcat ea, la fiecare expoziţie, la fiecare comandă, la fiecare premiu, ne-apucă dimineaţa şi tot n'ajungem să-i numărăm pe toţi. Dinspre mine, culcă-se cu cine vrea, dacă-i face plăcere, că e tînără şi, bat'o Dumnezeu, nici urîtă nu-i, da să nu se amestece, mă'nţelegi? culcatu şi pictura, să nu le amestece, că e altceva, ehei, cu totul şi cu totul altceva....''.

Paul încercase de cîteva ori să-l oprească din vorbă, dar gestul lui slab de protest era luat de torentul de vorbe al pictorului şi înecat sub un nou val de indignări, exclamaţii şi înjurături. De cîteva ori ar fi vrut să se ridice dela masă, să fugă, dar o dureroasă plăcere îl ţinea pe loc: vechi îndoieli, vechi torturi, toate întrebările lui din nopţile fără somn, toată stupida lui zbatere între a crede

şi a nu crede, toată acea pîndă de om gelos care vede peste tot indicii şi nicăieri o certitudine — toate, toate căpătau în noaptea aceea un răspuns.

Se întorsese acasă în zori, pe străzile albe şi deşerte de dimineaţă, singur, golit de orice amintire, de orice speranţă.

*

* *

Era într'o zi, pe calea Victoriei, în faţă la Corso, cînd i se păruse că de pe celălalt trotuar o privire cunoscută o căuta pe a lui. Trecu drumul, chemat parcă, şi descoperi într'o vitrină de fotograf, între mai multe potrete de femei frumoase, o fotografie a lui Ann. „A făcut-o probabil, înainte de plecare'' îşi spuse. O privise îndelung, ca şi cum într'adevăr ar fi revăzut-o după lunga lor despărţire. Purta în fotografie un pulover negru, cu mîneci lungi şi închis complet la gît, ca o tunică, iar în stînga, ţinînd loc de buzunar o iniţială albă, nu suprapusă, ci lucrată chiar din ţesătura puloverului, un *A* triunghiular, ca o iniţială de club sportiv. In contrast cu puloverul negru şi cu ţesătura lui aspră, părul ei părea de două ori mai blond, ca sub o puternică lumină de dimineaţă. Era prima fotografie, din cîte văzuse el, în care Ann nu rîdea. Un surîs aproape stins îi deschidea foarte uşor buzele. Capul era puţin înclinat, cu un gest de atenţie şi de întrebare.

Plecase de acolo cu paşi rari şi mersese fără ţintă în sus spre Nestor, oprindu-se din obişnuinţă la vitrinele librăriilor, în care însă nu vedea nimic, niciun titlu de carte, nicio revistă, ci mereu acelaşi cap blond înclinat, acelaşi *A* imprimat pe sînul stîng, ca un cuvînt adresat lui, ca o şoaptă pe care numai el o putea distinge. Işi spunea că nu era deloc exclus, ca în preziua plecării, Ann să fi făcut această fotografie anume pentru el şi să o fi lăsat ca să fie expusă, poate cu gîndul secret că el va trece pe acolo şi o va zări, atît de mult regăsea în acea fotografie, o Ann din alte vremuri, atît de mult i se părea că acel surîs descurajat e pentru el. Dar refuză să se lase cucerit de acest gînd, care îl învăluia şi îşi întrerupse brutal reveria. „Sunt un dobitoc fără leac. Uite-mă acuma sedus şi de pozele din vitrine''.

Totuşi, revenise în zilele următoare să o vadă. Ceva se schimbase de cînd ştia că fotografia aceea din vitrină e acolo. Avea sentimentul că e mai puţin singur în acest oraş, care i se păruse atît de pustiu pînă atunci. Dimineaţa, plecînd la lucru, ducea cu el acea confuză senzaţie de nerăbdare, din zilele în care avea fixate o întîlnire, o plecare sau un concert de mult aşteptat. Trecea prin faţa vitrinei de cîteva ori pe zi, uneori fără curajul de a arunca mai mult decît o privire grăbită spre fotografia lui Ann, căci se temea să nu se observe insistenţele lui — mai ales la orele de seară, cînd cafe-

neaua de peste drum era plină de oameni, iar la mesele de pe trotuar erau atîția cunoscuți, actori, pictori și scriitori — dar alteori, oprindu-se scurt din mers, ca și cum abea în clipa aceea ar fi descoperit-o cu totul din întîmplare, și rămînea multă vreme să o privească. Recurgea la tot felul de mici trucuri, care să-i mascheze neliniștea și să-i dea opririi lui în fața aceleiași vitrine, un aer întîmplător, un aer normal — și nici unul din aceste trucuri nu i se părea prea naiv, nici banul pe care simulezi că l-ai pierdut și te oprești să-l cauți, nici carnetul scos din buzunar pentru a însemna în el un lucru pe care tocmai ți l-ai amintit, nici privirea vagă cu care aștepți la un colț de stradă, să treacă o trăsură goală.

Revenea de fiecare dată cu puțină teamă — teama că între timp fotografia a fost scoasă din vitrină și înlocuită cu o fotografie străină — și era aceeași teamă, aceeași emoție cu care, cînd Ann era în București, urca scările spre apartamentul ei, întrebîndu-se dacă o va găsi sau nu acasă.

Surisul din vitrină îl chema însă de departe, liniștitor, neschimbat. Era un suris, aburit, trist, care parcă nu avea curajul să se deschidă mai mult. Era o Ann care îl privea cu o clătinare obosită din cap, cu o ridicare descurajată din umeri parcă i-ar fi spus: „la ce bun să-ți spun: tot n'ai să crezi, tot n'ai să înțelegi''....

Intr'o dimineață, Paul rămăsese încremenit pe trotuar: fotografia nu mai era în vitrină. Cu o seară înainte fusese încă acolo — o văzuse el — dar peste noapte totul se schimbase. O nouă serie de poze apăruseră dincolo de geam, cîteva fotografii de mireasă, un tînăr ofițer în mare ținută, mai mulți copii bucălați, tot felul de figuri necunoscute, care schimbau între ele priviri, zîmbete și saluturi. Paul le privea întrebător, jenat cu expresia de căutare încurcată, pe care o ai cînd deschizi ușa unui compartiment de tren și întrerupi cu intrarea ta neașteptată, atmosfera de familie ce s'a creeat acolo după cîteva ceasuri de voiaj în comun.

„Nu mai e niciun loc liber'', spune tăcerea ostilă care deodată se face în jurul tău — și parcă același lucru i-l spuneau acum fotografiile din vitrină, surprinse de privirea lui care insista. Era gata să-și ceară scuze (iertați-mă e o greșeală, căutam pe cineva), era gata să se desprindă de acolo, deși îi venea atît de greu să renunțe, cînd din dreapta vitrinei, ca și cum pînă atunci s'ar fi ascuns de el, abea ținîndu-și rîsul, și acum i-ar fi sărit de gît cu o explozie de veselie și de tandrețe, răsări chipul lui Ann, un nou chip al ei, atît de diferit de cel pe care îl lăsase acolo, în ajun, încît nu era de mirare că nu-l recunoscuse din primul moment.

Tot astfel i se întîmpla mai de mult să vină la ea acasă și sunînd, ușa să se deschidă singură, trasă parcă de o mînă nevăzută: trecea pragul, o striga pe Ann, o căuta în toate odăile și abea tîrziu de tot ea izbucnea cu o săritură din colțul în care pînă atunci se ascunsese, mai ales în zilele în care purta o rochie nouă și voia să-i facă surpriza de a i-o arăta lui cel dintîi.

Purta și acum, în fotografie, o rochie nouă, de mătase imprimată, cu un desen de floare mică, iar în cap avea o pălărie de pai deschis, aproape alb, care se confunda cu blondul părului, pălărie cu boruri mari, ca pentru soare, la cîmp. Totul era foarte tînăr, foarte de dimineață, dar era ceva sensual în brațele ei albe, în gîtul ei gol, desgolit și mai mult de mișcarea capului lăsat puțin pe spate, parcă pentru a rîde în voie, căci în noua fotografie rîdea cu un rîs deschis, liber.

Era o Ann cu totul deosebită de cea din ajun, care în puloverul negru semăna cu un băiat rămas pe gînduri. De multe ori îl neliniștise pe Paul prin ușurința ei de a deveni o nouă ființă. Era deajuns să-și schimbe coafura, sau să se îmbrace într'o culoare nouă, pentru ca ceva să pară adînc schimbat în ea, pînă departe în privire. Erau nenumărate Ann posibile și în fața fiecăreia din ele, Paul rămînea o clipă intimidat, neștiind cum s'o regăsească în această străină, pe fata iubită, de care s'a despărțit aseară.

Se obișnuise greu cu noua fotografie din vitrină. Nu-i plăcea această Ann care rîdea și mai ales nu-i plăcea capul lăsat pe spate, cu acel gest recent al ei de ilaritate, ce părea că spune: „e rulant, e rulant''.

Trecea însă ca deobiceiu de cîteva ori pe zi pe acolo și încetul cu încetul se familiarizase cu noul obraz al lui Ann, cu rochia ei, cu pălăria ei largă de pai și în cele din urmă cu acel rîs, care nu i se mai părea străin, ba chiar avea impresia că vine din cele mai vechi amintiri ale dragostei lor, rîsul lui Ann în zilele fericite dela Sibiu.

Vitrina fotografului se schimba în fiecare săptămînă și acum Paul aștepta cu o dublă neliniște sfîrșitul ei, căci trebuia să se despartă de o Ann cu care între timp se împrietenise și trebuia în același timp să aștepte o nouă Ann, pe care nu o cunoștea încă și care, nici nu era sigur că va veni.

Simbătă noaptea rămînea tîrziu în oraș pentru ca să o mai poată privi încă odată și cum nu mai erau pe stradă decît foarte rari trecători, cum la Corso se închidea după ora 2, el putea rămîne în voe, în fața vitrinei să-și ia rămas bun dela această Ann, care a doua zi dimineață nu va mai fi. Luminile erau stinse și în semi-obscuritatea din vitrină ea părea că-l așteaptă și îi răspunde.

Duminică dimineața, un nou suris, o rochie nouă, o eșarfă, o pălărie, un gest îl salutau dintr'o nouă fotografie expusă. Cîte fotografii făcuse Ann? Și de ce atît de multe? Paul nu-i cunoscuse pînă atunci pasiunea de a se fotografia și în afara cîtorva poze de amator, făcute mai ales în excursii, și cîtorva mici poze de legitimație făcute pentru pașaport, nu avea dela ea nicio fotografie.

Era desigur o pasiune nouă, un capriciu recent și poate mai mult decît atît, o socoteală, o măsură de prevedere cu prilejul plecării. Intr'adevăr Ann devenise în ultima vreme o „figură'' în viața Bucureștilor o „apariție''. Era văzută peste tot, la teatru, la curse, la

matchurile de foot-ball; rochiile ei erau remarcate, se vorbea despre ele şi îi plăcea să se vorbească.

Plecînd din Bucureşti pentru mai multă vreme, ea risca poate să iasă din atenţia lumii şi să piardă mica notorietate mondenă, pe care şi-o cîştigase cu greu. Poate că fotografiile lăsate în urma ei, nu aveau alt rost decît să-i menţină această notorietate, şi să împiedice uitarea. Era o vitrină care lansa cu atît mai sigur un portret, cu cît nu avea nimic ostentativ, nici odată nu se expuneau acolo poze de actualitate sau fotografii politice, din acelea care atrag grupuri îmbulzite de privitori curioşi, ci numai fotografii de artă, portrete care păreau expuse nu atît pentru numele lor, cît pentru calitatea clişeului, fineţea desenului, ceea ce nu le împiedeca totuşi să poarte nume bucureştene din cele mai strălucite, principese, mari artiste, soţii de industriaşi celebri.

In această varietate de „capete de expresie", Ann îşi făcea loc cu simplitate, cu oarecare neglijenţă parcă, dar pozele ei erau atît de numeroase şi apariţia ei în fiecare nouă vitrină, atît de regulată, în cît Paul se întreba cu dezolare, dacă nu intra puţin cabotinaj în insistenţa ei de a se arăta şi de a fi văzută. I se părea uneori că gesturile ei, păstrate atît de vii, atît de vorbitoare în fotografii, devin atitudini de mică vedetă şi o privea atunci cu necaz, cu ostilitate — necaz ce trecea însă repede, căci se obişnuia cu noua fotografie şi simţea cum, zi de zi, se leagă între ele şi ea o caldă intimitate.

Altă dată, în vară, n'ar fi lăsat niciun sfîrşit de săptămînă, fără să plece din Bucureşti, la mare sau în munţi, dar acum refuza orice invitaţie, căci avea sentimentul că Duminică dimineaţa avea o întâlnire dela care nu poate lipsi şi într'adevăr primul lui drum în oraş era spre acea vitrină, unde trebuia să găsească — cu cîtă teamă! cu cîtă nelinişte! — o nouă Ann pentru săptămîna care începea.

Uneori venea prea de vreme, vitrina nu era încă gata şi o perdea de pînză era trasă pînă jos, ca o cortină, dincolo de care se aranjau noile fotografii. Paul se plimba atunci pe trotuar, în lung şi în lat, cu un sentiment curios de nerăbdare şi de securitate, cum s'ar fi plimbat în faţa casei lui Ann, în timp ce ea, sus în camera ei, s'ar fi îmbrăcat şi l-ar fi trimis pe el s'o aştepte în stradă: sentiment de securitate fiindcă era sigur că va veni şi în privinţa aceasta nimic nu-l ameninţa dar sentiment de nerăbdare, totuşi, fiindcă se întreba cum va coborî ea, ce rochie va purta, cît va fi de frumoasă.....

Intr'o dimineaţă cortina de pînză se ridicase inutil: Ann lipsea din vitrină. Paul o căuta cu răbdare, la început fără nelinişte, cercetînd portret cu portret, pe urmă alarmat, înspăimîntat că ar putea într'adevăr să nu mai fie, să n'o mai găsească. Ar fi vrut să creadă că e o greşeală, o glumă, că se ascundea şi că va apărea brusc înaintea lui. Ar fi vrut să-i spună ca altă dată: „haide, Ann, încetează; ai glumit destul".....

Rămăsese pironit acolo cu un sentiment de surpare; i se părea că o pierde încă odată, că o priveşte încă odată plecînd, poate într'adevăr pentru totdeauna.

„Trebue s'o văd" îşi spuse cu glas tare. „Trebue neapărat s'o văd".

*
* *

Trei zile mai tîrziu era la Liège.

Plecase nebuneşte în cîteva ceasuri, cu puţinii bani pe care-i găsise în grabă, cu un paşaport făcut în ultimul moment, pe ruta cea mai lungă şi mai ieftină, prin Polonia şi Germania, cu clasa treia, schimbînd de cîteva ori trenul, aşteptînd prin diverse gări, legături complicate pentru Berlin, Köln şi Hergenrath şi ajuns în sfîrşit în plină noapte la Liège, ameţit de nesomn şi de încordare.

Tot timpul îşi spusese că face o nebunie, că se aruncă în plin ridicul, că femeia pe care o caută e definitiv pierdută şi că în orice caz o pierde acum pentru totdeauna, alergînd după ea, dar nimic nu-l putea opri din această cursă absurdă, în care se angajase cu ochii închişi.

Avusese un singur moment de ezitare, în dimineaţa plecării. Era la ministerul de interne, în cabinetul unui subsecretar de stat, pe care-l cunoştea şi pe care venise să-l roage pentru paşaport. Pe perete deasupra biroului era un tablou de Ann, un Balcic nisipos, cu cîteva plante aspre, prăfuite, aproape albicioase şi cu un singur colţ de mare, intens albastru.

Paul rămăsese cu privirea aţintită spre tablou. Ce căuta în biroul acesta? Cine îl cumpărase şi de ce? Tînăr încă, subsecretarul era cunoscut prin cîteva legături amoroase în lumea teatrului, despre care se vorbea destul de deschis, şi pe care dealtfel nici el nu se silea să le ascundă prea mult.

„De ce ai rămas gînditor?" îl întrebase pe Paul, luîndu-i din mînă cererea.

Paul nu răspunsese nimic. Ii era însă greu să-şi ia ochii dela semnătura lui Ann din colţul de jos al tabloului, aproape acoperită de ramă, semnătura ei oblică, măruntă.

Primi înapoi hîrtia rezolvată şi se întreba ce să mai facă acum cu ea: totul i se părea inutil, fără sens.

— Te duci la prefectura poliţiei. Dau eu între timp un telefon. In jumătate oră, pînă ajungi acolo, paşaportul ţi-e gata.

Şi cum el continua să tacă, privind mereu în sus spre acel Balcic neaşteptat din perete, ministrul întoarse şi el capul spre tablou, îl măsură cu oarecare surpriză, ca şi cum atunci l-ar fi privit întîia oară cu atenţie şi pe urmă, revenit din nou spre Paul, îi zîmbi: „dulce fată nu?"

Toată călătoria avusese ceva buimăcit: trecea prin țări pe care nu le cunoștea, aștepta legătura trenurilor în mici orașe de frontieră, privea noaptea dela fereastra deschisă a vagonului, lunga, dezolata cîmpie poloneză, tristă și parcă stearpă în plină vară, citea în trecere nume de gări nemțești, cum le-ar fi citit pe cadrul aparatului de radio Beuthen, Gleiwitz, München. Toate treceau pe lîngă el, jumătate în vis, nesigure, stranii, și totuși indiferente: undeva departe, la capătul drumului, era Ann.

Se oprise în zori într'un Berlin adormit, deșert, cu străzi largi, depopulate, cu clădiri cufundate în tăcere, cu statui pompoase, care în lumina de dimineață aveau ceva ireal, de decor părăsit — un oraș de ipsos, un oraș care părea să fie propria lui machetă, în mărime naturală și în care pașii lui Paul răsunau pe asfalt, rari, unul câte unul.

Seara, o petrecuse la Köln, în așteptarea ultimului tren, care trebuia să-l ducă în sfîrșit la Liège. Era obosit, cu ochii adînciți de nesomn, neras, cu hainele în dezordine. „Ce aer de om fugărit'' își spusese, privindu-se într'o oglindă din gară. Avea de altfel impresia că e suspectat din toate părțile, iar peroanele i se păreau înțesate de agenți și patrule.

Era în Iulie 1934, puțin timp după gravelele tulburări ce avuseseră loc de curînd în toată Germania și în halul deplorabil în care se afla, putea foarte bine să fie luat drept un evadat politic. Intreg orașul era de altfel într'o tăcere încordată de asediu. Trupele de asalt erau de câteva zile în concediu, silit, iar portul uniformelor interzis. Acest Köln dezarmat, fără cizme, fără chipiuri, fără drapele, părea un oraș care se predă.

Pînă la graniță îl însoțise aceeași atmosferă de panică surdă. Pe culoare se auzeau voci înăbușite, ușa compartimentului se deschidea mereu pentru interminabile controluri și verificări, ieșirile din vagon erau păzite de sentinele. La Aachen ultimul punct german de oprire, trenul fusese oprit înainte de gară și călătorii coborîți într'un dublu cerc de agenți și vameși. Semnale luminoase, șuerături, comenzi scurte, răstite, se încrucișau în noapte. Cineva îi luase pașaportul și i-l cerceta lung, pagină cu pagină.

— Dece vă duceți la Liège?

Intrebarea îl surprindea.

Nici el nu știa bine dece se duce acolo. Pentru prima oară, de cînd plecase, era pus în fața acestei întrebări fără răspuns. Ridică încurcat din umeri, gest cu care nu răspundea agentului de poliție ci propriei lui nedumeriri. Dar tăcerea lui era probabil suspectă, căci agentul aprinse brusc lampa de buzunar și o ridică spre fruntea lui Paul, ca pe o țeavă de revolver. In bătaia luminii, Paul întîlni o privire rece, tăioasă, care îl sfredelea. „Sunt pierdut'', își zise. Se vedea oprit acolo, în gara de frontieră, pus sub escortă, trimis poate înapoi la Köln pentru cercetări. Auzise că se fac zilnic sute de arestări la toate punctele de frontieră, pe unde foștii soldați din batalioanele de asalt, scăpați din măcelul dela München, încercau să fugă, în haine civile de împrumut, cu pașapoarte false.

Omul continuă să țină lampa lui orbitoare, fixată spre Paul.

„Ar trebui să vorbesc, ar trebui să răspund, tăcerea asta mă va pierde'', gîndea Paul, dar în acelaș timp se simțea incapabil să articuleze o vorbă, să găsească o explicație.

„Mă duc la Liège ca să văd o femee pe care o iubesc'', gîndea el, dar cuvintele rămîneau nerostite, ca în acele groaznice vise în care îți simți gura încleștată, deși ai vrea să strigi ajutor, să chemi. Era acum așa de aproape de Ann („36 kilometri pînă la Liège'', își aminti înfiorat) și totuși mai departe ca niciodată.

— Es geht schon, mormăi agentul și cu un gest cu totul neașteptat, stinse lampa și îi înapoie brusc pașaportul, trecînd mai departe.

Abea mai tîrziu cînd zări primul chipiu de vameș belgian și auzi primele cuvinte franțuzești, Paul își reveni din tensiunea acelei teribile clipe.

De afară se auzeau voci cordiale, pași calmi, puțin somnoroși, pe peron. „Sunt în Belgia'', își zise ca la capătul unui coșmar din care se trezea. Se uită lung la dreptunghiul de tuș roșu, umed încă, pe care-l imprimase pe pașaportul lui un funcționar: ***Herghenrath, 23 Juillet 1934. Contrôle des Passagers.***

Ann nu era la Liège. Plecase de cîteva zile, nu se știa bine unde. La pavilionul romînesc nimeni nu-i putea da o informație sigură.

„In ziua de 15 am inaugurat pavilionul, în ziua de 16, ea a plecat'', îi spusese lui Paul unul din colegii lui Ann, rămas la Liège să supravegheze cîteva lucrări întîrziate.

„Unde a plecat? Cine știe? Poate la Bruxelles, poate undeva la mare. Era moartă de oboseală. In ultimul timp, muncise zi și noapte, întreabă în orice caz la hotel''.

Nici la hotel nu se știa mai mult. Ann plecase fără adresă.

„Se întoarce sigur, îl asigură portarul pe Paul. Mi-a spus să-i păstrez, corespondența. Dealtfel a lăsat aici o valiză și o cutie întreagă cu tuburi și culori''.

Nici bani nu mai avea destui, pentru a pleca mai departe la Bruxelles să o caute și nici nu i se părea posibil să o găsească acolo, într'un mare oraș necunoscut, unde de altfel era cu totul neprobabil că se afla. Singurul lucru cuminte era să aștepte pe loc, la Liège, unde cel puțin era sigur că va reveni și unde în așteptarea ei, erau atîtea lucruri de văzut, în acest oraș, în care Ann trăise cîteva săptămîni și care îi păstra poate în nenumărate lucruri mici, amintirea. Erau străzi pe care se plimbase ea, erau vitrine la care se oprise, emoționante vitrine de provincie belgiană cu vagi ambiții de lux — Parisul nu e departe! — dar cu ceva onest, greoi, puțin stîngaci, în lipsa lor de fantezie.

Desigur, în serile de ploaie, dealungul acestei Meuse domolite care curge prin mijlocul orașului, Ann se plimbase singură cum îi plăcea să facă altă dată la București în trench-coat, cu capul gol, cu mîinile în buzunare.

După o astfel de ploaie, Paul zări într'o zi, pe un zid de pe care apa deslipise ultimele afișe de spectacole, un afiș mai vechi îngălbenit, pe jumătate rupt: *Salle Communale, 26 Juin 1934, Clothilde et Basile Sacharoff, unique récital de danse.* Fără îndoială Ann fusese la acest recital, ea care nepăsătoare pentru muzică, păstra în schimb pentru dans mai mult decît o pasiune de spectator, un fel de nostalgie ascunsă, care o făcea să regrete că în loc de pictură, n'a avut curajul să se apuce la timp de dans. Era ceva în ea care o chema spre scena deschisă, spre lumina de rampă, spre aplauze.... Fără îndoială, Ann fusese la acel recital și Paul rămăsese multă vreme gînditor în fața afișului care deschidea deodată viziunea unei seri de spectacol, și nu o seară abstractă, nesigură, pierdută între altele o mie, ci o seară precisă, care purta un nume, o dată — 26 Iunie 1934, la orele $8\frac{1}{2}$ precis — seară pe care o putea desprinde din timpul petrecut de Ann departe de el și o putea retrăi după atîta vreme.

Jurnalele de actualități care rulau în săptămîna aceea la cinematografele din Liège, erau în cea mai mare parte dedicate expoziției și mai ales serbărilor de inaugurare. Paul le văzu pe fiecare, de cîteva ori, cu aviditate, căci erau în ele cîteva scurte apariții ale lui Ann, prinsă în trecere de obiectivul reporterului, apariții atît de repezi însă, încît, abea zărită, Ann se și pierdea, ca și cum s'ar fi rătăcit în mulțime. Intr'unul din aceste jurnale — căci Fox, Paramount, Pathé prezentau fiecare în mod diferit ceremonia de inaugurare — silueta lui Ann rămînea totuși cîteva clipe destul de distinct în primul plan, dar cu capul întors în altă parte, în așa fel, încît Paul era tentat să o strige, să-i facă semn, ca și cum ar fi fost posibil ca ea să-l audă, să întoarcă deodată privirea spre el și să-l vadă. De departe se vedeau venind într'un grup de uniforme și fracuri, Regele Leopold și Regina Astrid și pe măsură ce grupul regal se apropia, Ann ridicîndu-se pe vîrfuri, întorcea și mai mult capul spre dreapta, probabil ca să vadă mai bine.

Peste cîteva zile, sosi cu întîrziere jurnalul Eclair, în care din întîmplare vizita Regelui și a Reginei la pavilionul romînesc era mai lung filmată. Aici Ann se vedea destul de bine, rezemată de panoul ei, gata parcă să dea explicații. Regina Astrid se oprea puțin în trecere în fața panoului și părea că-i zîmbește lui Ann: rochiile lor albe, una lîngă alta, luminau întreg ecranul. Totul nu ținea mai mult de cîteva secunde, dar imaginile erau atît de clare și luate în plin, din față, încît Paul avea timp să o privească drept în ochi.

Panoul pictat de Ann acoperea aproape în întregime peretele din fund al pavilionului. Fusese lucrat deadreptul pe zid, pe tencuiala udă, lucru, pe care, după cîte știa Paul, ea nu-l mai încercase niciodată pînă atunci. Erau două peisaje, un peisaj de sonde și un

peisaj de cîmp, despărțite de o apă ce curgea la mijloc, ca o linie de hotar.

— A avut noroc, îi spunea lui Paul, pictorul pe care-l găsise la pavilion și care-l conducea prin expoziție. A avut mare noroc. Să pictezi o apă în frescă, e curată nebunie. Și uite că ei i-a reușit. Vezi ce adîncime are, ce claritate!

Intr'adevăr, totul era în lucrarea lui Ann mai sigur, mai decis decît în maniera ei obișnuită. Cîteva detalii de peisaj, niște flori de cîmp, un grup minuscul de vite, în depărtare, aminteau încă desenul ei mărunt ca un joc glumeț de peniță, dar liniile mari ale panoului, sondele negre, țărăncile din primul plan, erau pictate robust, cu un fel de liniște potolită. Culorile lui Ann care în tablourile ei aveau ceva violent, metalic, se stingeau pe zid și fără să devină palide, erau calme.

Paul venea în fiecare zi la pavilion, în speranța că va găsi vești. Era acolo un mic birou de recepție, un fel de sală de lectură unde se primeau ziare din țară și corespondența. Intr'o zi recunoscu pe o carte poștală scrisul lui Ann: era o ilustrată trimisă colectiv „băieților" dela pavilion, cu salutări dela Ostenda. „Suntem în trecere, vreme splendidă, ce se mai aude pe la voi?" Lîngă semnătura lui Ann mai era o semnătură indescifrabilă, dar vizibil bărbătească.

— Cine e? întrebase Paul.

— Dănulescu, arhitectul, nu-l cunoști? A plecat cu el. Mi se pare că ți-am spus. Cu mașina lui.

Nu avu curajul să întrebe mai mult. Ce însemna „a plecat cu el"?

Formula era oribilă. I se părea tot una cu „trăește cu el", „se culcă cu el".

Nu avu curajul să întrebe și de altfel nu mai era nimic de întrebat. Totul era însfîrșit clar. Ințelegea acum și plecarea ei din București, fără niciun cuvînt de rămas bun, ba înțelegea și simplul fapt al participării ei la expoziția din Liège, unde de sigur n'ar fi fost chemată și nu i s'ar fi încredințat o lucrare de așa de mare răspundere — era prea tînără și prea lipsită de experiență pentru o lucrare atît de grea — dacă n'ar fi fost „protejata" lui Dănulescu, arhitectul, care se ocupase și condusese decorația interioară a pavilionului.

Acum, privind din nou, dar cu alți ochi, panoul semnat de Ann, își dădea seama de unde venea marea diferență față de stilul ei obișnuit.

Intr'adevăr, nu agitata Ann pe care o cunoștea el, pictase acest panou. Dacă desenul era ferm și culorile calme, era pentrucă un bărbat intervenise acolo și luase în mîna lui puternică mîna ei grăbită, conducînd-o atent pe toată întinderea peisajului, cum ar fi condus pe o hîrtie de caiet, o mînă de copil care ține strîns între degete creionul, dar nu știe să scrie.

Şi ca şi cum ar mai fi lipsit un ultim indiciu pentru evidenţa lucrurilor, Paul găsi în aceeaşi sală de lectură, într'o revistă belgiană de artă, apărută în număr festiv, cu prilejul expoziţiei, un articol al lui Dănulescu despre „pictura murală în mînăstirile romîneşti" cu cîteva planşe şi reproduceri, în care cele mai insistent prezentate erau frescele dela Snagov şi cu deosebire acea „coborîre de pe cruce", pe care cu ani în urmă, i-o arătase Ann în mica mînăstire de pe malul lacului. Intr'o fotografie mărită, de detaliu era reprodus bătrînul din planul al doilea, care îşi mîngîia barba cu acel gest îngrijorat, pe care Ann îl numise un gest „laic" şi pe care acum Dănulescu îl remarca şi el în articolul său.

Era imposibil să fie o coincidenţă şi era cu atît mai puţin posibil ca Ann să-i fi revelat ea arhitectului, specialist reputat în pictură murală, acest detaliu. Mult mai de crezut era că el i-l arătase cel dintîi, dar în acest caz Ann şi Dănulescu se cunoşteau de foarte multă vreme şi legătura lor era probabil veche, mai veche decît ceea ce pînă în momentul acela, crezuse că fusese dragostea lui cu Ann.

Se simţea trădat, minţit pînă departe în cele mai vechi amintiri. In aceeaşi zi plecă din Liège înapoi spre ţară.

MIHAIL SEBASTIAN

Fragment din romanul „Accidentul" ce va apărea în editura „Socec".

PRIMĂVARĂ

Sub bolţi de ramuri goale, singur, peste
Cărarea desfundată unde care
Cu boi în toamnă coborîră lemne,
Urc greu priporul printre trunchiuri negre
Ce-aşteaptă încă mugurii zadarnic.
Sub paşii mei uscat foşneşte frunza
Din alte veri şi tot aud departe
Cum bate în lemn mort cioc surd de păsări.
Sus printre crengi cer înorat bolteşte
Tot plumb şi'n mine plumb pustiu adună.
Merg singur, apăsat, pe drumul umed
In care urma pasului rămîne.
Şi trist mi se întipăreşte'n minte
Obrazul tău mereu, aşa cum dorul
Nealinat mi l-a păstrat în suflet.
O clipă-l văd şi iarăşi mi se şterge
Cu forma pasului lăsată'n urmă.
Deacuma piere şi cărarea, numai
Poteca de pădure mă îmbie
Spre genele poienii. Cînd deodată
M'opresc uimit. Eşti tu în alb, aevea?
Ba nu, un prun sălbatic stă în floare
Şi peste groapa iernilor mai chiamă
Plăpîndul chip al tinereţii tale.

1937. ION PILLAT

TEZE ŞI PARANTEZE

PRIMITIVUL

Expeditivi cum sunt, mai toţi psihologii cred că a deştepta în noi pornirile din vechi este tot ce se poate mai simplu. Se înşală. Ca în atîtea alte privinţi judecă şi aici pripit, superficial, uşuratec. Darul de a stîrni instinctele primitive, dacă dar se poate numi, are ceva comun cu genialitatea: Cere o îndelungată strădanie.

Există chiar o disciplină întreagă, jumătate dibăcie, jumătate raţionament, fără de care simţimintele sumare n'ar putea să fie puse în acţiune. Disciplină pînă mai ieri cu totul empirică, ea nici azi încă, cu toate recentele ei succese de mare răsunet, nu-şi are titulatura deplin statornicită. Fără îndoială însă că, dată fiind însemnătatea tot mai vădită şi mereu în creştere a materiei, cît de curînd noua disciplină îşi va căpăta cuvenitul fundament teoretic.

Greşeşte cine îşi închipuie că (întrebuinţez cuvîntul fără multă convingere) fiara din noi doarme iepureşte, gata în orice clipă ca, din adîncurile noastre unde, ori ni place ori nu ni place, se adăposteşte ca într'un desiş, să se năpustească năprasnic asupra prăzii încremenită de spaimă. Cred, dimpotrivă, că se bucură larg şi deplin de favoarea dumnezeiască a somnului tonic, liniştit, odihnitor, care oricărui observator atent îi dă dreptul a conchide la un cuget senin.

Paşnică pentrucă leneşă, leneşă pentrucă paşnică, bestia, cum i se zice pe şleau, stă încolăcită în bîrlogul ei şi nu mişcă nici la dreapta, nici la stînga, atîta vreme cît nu-i sgîlţîită cu diabolică persistenţă. (Este timp dealtfel să ne dăm seama ce puternic corectiv moral poate fi lenea cînd nu-i hărţuită de o pedagogie îngîmfată şi pedantă).

E adevărat însă că, odată urnită din loc, numai cu greu mai poate fi readusă în vizuina ei. Face spume la gură, muşcă, sfîşie, sfîrtecă, iar dacă a fost asmuţită după toate regulile artei, mai şi spurcă şi pîngăreşte. Şi tot astfel pînă în ziua cînd sburdăciunea ei desmetică începe a incomoda, poate chiar a primejdui, pe înşişi acei care şi-au pus mintea cu ea ca negreşit s-o scoată din ungher, svîrlind-o drept în inima tîrgului.

Intr'o clipă scena se schimbă de n'o mai recunoaşte nimeni. Ajutaţi de tot soiul de piccadori, toreadorii iscusiţi tabără asupra-i din răsputeri, fără nicio tranziţie, grăbiţi să-i curme dintr'odată desmăţul.

Ameţită de lovituri, cu puterile sleite, gîfîind, scîncind, cade grămadă în ţarcul pe care abia adineauri l-a părăsit în silă. Şi cu niciun chip nu se poate dumiri cum de răsfăţarea din ajun a făcut loc pe neaşteptate unei neînduplecate urgisiri, din care a ieşit aiurită, păstrînd doar pe retină cîteva imagini confuze, desarticulate, din groaza ce a semănat-o în jurul ei în scurtul răstimp cît a ţinut galopada ei apocaliptică.

A M O K

Asta să fie explicaţia? Oh, nu. Fiindcă nu Furiile din sîngele ei, aduse în stare de fierbere de temperaturi toride, o proiectează vulcanic din străfundul de beznă unde îşi dormea somnul greu, bolovănos. Pînă nu-i sgîndărită cu drăcească stăruinţă, pînă nu i se înfig, sfîrîind, în carne suliţi înroşite în foc, fiara din noi, biata fiară mult-hulită, este şi rămîne nepăsătoare, domoală, poate şi fricoasă, şi habar nu are de iureş şi de urgie.

Ca orice lighioană născută nu făcută, cît timp nu dă ochii cu omul, faimosul „Mensch mit seiner Qual'', ea adoră liniştea, fericită că-i lăsată în pace, străjuită de simţămîntul tulbure dar sigur că pînă la sfîrşit numai miere nu va linge de pe urma sinistrului tumult în care s'ar lăsa tîrîtă şi că oalele sparte tot dînsa le va plăti în tovărăşie mai mult sau mai puţin dreaptă cu multiplele ei victime.

DEŞTEPTĂRILE

Iar dacă la mijloc nu este Amok cu blestematele lui isbucniri, apoi nici de vreo fulgerătoare prelungire a cavernei nu poate fi vorba sau de un ecou întîrziat al pornirilor preistorice.

Caverna a avut grijile ei strict imediate, mizeriile ei nemiloa de concrete, în vederea cărora se repezea cu fioroasă îndîrjire, fie pentru apărare, fie pentru atac. Preistoria, urmînd să aşeze cele mai adînci temelii ale convieţuirii dintre oameni şi triburi, n'a putut să nu recurgă la crunte asprimi.

Intărîtarea pînă la oarbă nimicire a venit mai tîrziu, dimpreună cu atîtea alte progrese şi cuceriri, şi în acelaşi timp cu acestea au început şi deşteptările periodice ale primitivului.

Simple şi uşoare nu sunt deşteptările acestea. Sunt chiar foarte anevoioase din pricină că, în eleganţa ei înăscută, precum şi în în-

stinctiva ei prudență, el evită pe cît poate gesticulația desordonată, convulsivă, ferindu-se mai cu seamă de reacțiunile ce se pot porni tocmai din rîndul acelora care l'au îmboldit mai fără răgaz a lua cîmpii.

TAMÎIA

Pedeapsa norocoșilor: Trebuința lor morbidă și consecvent ridicolă de a fi lăudați, — indiferent de cine, cu ce prilej și cum. Trebuință despotică ce frămîntă ca o mîncărime fără leac pe marii ca și pe micii profitori ai conjuncturii. De nu li-ar fi rușine — și frică de răceală, ar sta în agora zi și noapte, îmbrăcați ca pentru o solemnitate, flancați de o parte și de alta de lăudători de meserie.

Spre bătrînețe se fac misantropi. Lucru firesc. Se desgustă de propria lor mizerie psihică. Fiindcă e greu să porți în suflet povara unui sărman om cu noroc, care niciodată nu este perfect sigur că el, el este acela căruia i-a pus Dumnezeu mîna în cap și care spre proprie verificare se umflă și se tot umflă, zicînd, poruncind, implorînd: „Lăudați-mă! Pentru Dumnezeu, lăudați-mă!".

Degetele dela o singură mînă ajung tocmai bine pentru a înșira pe acei cari, cu toate că li-a cîntat cucul în față, au biruit într'înșii trebuința laudei perpetue și pompoase.

In treacăt fie zis, iacă așa l-au moleșit evreii mei pe Atotputernicul: Cu laudele lor fără număr și iperbolice. Te-Deum laudamus. Mai întîiu ne-a amețit el pe noi cu minunea ieșirii din Egipt, cu care și azi ne scoate ochii, și a intrării în țara făgăduinții lui Balfour, pe urmă l'am amețit noi pe el cu excesul de tămîiere.

PATRIOTISMUL

Cuvînt căzut în disgrație, cuvînt detronat. Ca atîtea alte cuvinte care după o carieră de mare răsunet trec la rebut, se eclipsează, dispar. Un amănunt din tragedia gloriilor apuse.

Nu se mai exaltă lumea, nu se mai preamărește, nu se mai cer jertfe, nu se mai împletesc cununi, nici măcar nu se mai înfierează, nu se mai osîndește — în numele patriotismului. Pînă și în zilele de prăznuire națională abea se mai rostește vocabula sonoră și patetică ce vreme de un veac și jumătate a dat trup și expresie iubirii de țară.

Dar oare cu ce a putut ea păcătui atît de grav împotriva simțimîntului căruia decenii după decenii i-a fost steag și crainic fără prihană, încît să i se cuvie a fi dată uitării aproape cu desăvîrșire, proscrisă pe toată linia, pînă și din literatura și elocința oficială? Afară numai dacă în anii din urmă, patria ca atare o fi încetat de a mai fi expresia cea mai completă a personalității națiunii, înlocuită fiind în cugetul țării cu o altă formă de închegare a totalității forțelor naționale, eventual chiar antinomică, — sau și cu niciuna, așa că, dispărînd conținutul, să nu mai fie nevoie de vocabula care o definește!

Dar, de cînd oare simțimîntul de patrie a devenit el o superfetație care mai interesează doar pe colecționarii de vechituri, pentru ca și cuvîntul patriotism să fi pierdut puterea lui de înmănunchiere și de dinamizare a energiilor țării? Să se fi găsit o entitate mai plină, mai activă, mai înzestrată decît noțiunea de patrie cu virtuțile necesare consolidării și propășirii naționale? Cuvîntul patriotism, la a cărui rădăcină se află patria însăși, nu mai este el destul de evocator, destul de însuflețitor trîmbițaș al iubirii de țară? Dus-a patriotismul la una din acele teribile desamăgiri care descalifică deavalma noțiunea, tîlcul și justificarea? Și-a istovit resonanța? Nu mai vorbește simțirii noastre? S'a dovedit incapabil de-a mai auzi și tălmăci glasurile din adîncuri? S'a acoperit cumva de oprobriu sau de ridicol, astfel încît, spre cinstea simțimîntului de țară, s'ar impune să fie gonit din graiul nostru zilnic și înlocuit cu altul mai vibrător, mai luminos, mai tînăr?

De mirare, de mirare...

MEMORIA

Cu foarte modeste cheltuieli de observație personală se poate constata că, dintre toate facultățile noastre mentale, aceea care intră mai curînd în carență, este memoria.

După ce ni-a fost tovarășă credincioasă, deși cam indiscretă, însoțindu-ne peste tot locul, ce-i drept fără a ne cere ceva în schimb, întreținerea și funcționarea ei săvîrșindu-se aproape cu total în afară de participarea noastră voită, — la un moment dat începe a se absenta, a hoinări, și treptat-treptat se complace a ne face dificultăți care cu timpul se agravează pînă la un complet refuz de serviciu.

Să nu ne dăm înapoi de-a afirma că, în bună parte, carența asta se datorește școalei care, oricare i-ar fi întocmirea, prin faptul însuși că este școală, deci, așezămînt de învățătură egală și comună pentru mai mulți inși deodată de cele mai diverse înzestrări și obîrșii, se razimă în întregime pe memorie, — memoria cea mai surmenată, cea mai inutil și nemilos supramuncită.

Și nu vorbesc numai de memoria în curs de jafnică exploatare a elevului. Vorbesc și de memoria istovită-gata a dascălului intoxicat și martirizat de tot felul de concursuri și de cîte alte matchuri pedagogice.

Memoria e dată pradă unui adevărat jaf pe care atîtea capete fără ferestre și uși și atîtea suflete încuiate se întrec să-l perfec-

ționeze. Cine născocește mijloace cît mai eficace pentru a face cu neputință la examene, precum și la zilnica „ascultare", orice veleitate de a despotmoli memoria momentan blocată, e socotit și admirat ca un vajnic ziditor al școalei. Drept care un războiu de moarte, un adevărat războiu sfînt, e declarat în anumite zile și ore dicționarelor, notițelor, excerptelor și în primul rînd „suflatului" din bănci.

Nimic, niciun ajutor! Ați înțeles? Nicio luminiță, nicio opaiță, care să-l scoată la drum pe micul sau tînărul dușman — căci asta'i este situația — din fața dascălului sau a comisiei. Să-l lăsăm să se frămînte și să bițîe, cum și profesorul la rîndul lui a tremurat pe vremuri ca frunza, privind aiurit în dreapta și în stînga, în căutarea unei ieșiri. Așa cere o bună justiție compensativă. Invățăcelul, mai cu deosebire cel lipsit de agerime și dibăcie, să ispășească nemulțumirile și emoțiile magistrului. E făclia pe care generațiile și-o trec din mînă în mînă... N'am făcut nimic dacă pe ucenicul la strîmtoare bunul învățător îl ia de mînă lin, prietenește, și-l descurcă din fundătură în care s'a vîrît. El trebue confundat, în prezența tuturora, cu acompaniamentul încurajator al cît mai multor surîsuri răutăcioase. Să simtă toate dezolările situației sale penibile, pentru ca la urmă de tot să i se poată adresa, cu conștiința perfect împăcată, judecata sumară: „ — Nu știi nimic".

Au trecut de atunci zeci de ani, dacă nu chiar sute ca tristă experiență a vieții, dar și azi îmi aduc aminte de examene și concursuri cu oroare și cu un residuu de ofensă în suflet. Și — n'am fost tocmai coadă, la școală.

Memoria! Școala!

ETNO-GEOGRAFICE

O particularitate a limbii romîne, ce-ar merita oarecare luare aminte din partea filologilor, psihologilor și folkloriștilor noștri.

Este poate unica limbă care extrage verbe din etnicități. Verbe cu un înțeles precis și de o rară expresivitate.

Pe vremuri, cînd lucrul mai prezenta o marcată utilitate, se zicea de cineva că s'a turcit, în sensul că a îmbrățișat legea mahometană. Rostul ultim al convertirii, ca să nu zic al operației, reieșea clar din cuvîntul întrebuințat. Nu pe trecerea la islamism se punea accentul, ci pe faptul aproximativ național și etnic că, devenind musulman, devenea întîiu și întîiu turc de adopțiune, ceea ce nu era puțin lucru sub raportul administrativ. Operația renta de sigur, atîta numai că era legată de oarecare riscuri...

Se mai zice și azi că s'a nemțit spre a învedera înlocuirea îmbrăcăminții dela țară cu strae de tîrgoveț. O anticipare asupra Germaniei Mari de după Anschluss, dat fiind că înainte vreme prin nemțit se înțelegea austriacizat.

Se zicea s'a franțuzit pentru a desemna, cu intenții de ironie, pe cîte unul care afișa pretenții de distincție și eleganță. Omagiu sumar adus bunului gust franțuzesc, cu subînțelesul că nu-i dat oricui să și-l însușească cu adevărat și în toate împrejurările.

Se zice s'a americanizat, cu indicația ușor malițioasă că cutare ține să se pună în evidență, dacă nu prin calități și merite, atunci măcar printr'un exterior excentric și apucături extravagante.

De cutare altul se zice că se țigănește, nu ca aluzie la anumite deprinderi și naivități colportate sub formă de anecdote și snoave, ci ca un protest împotriva obiceiului de a se tîrgui la infinit pentru o nimica toată.

Și, lucru de căpetenie, verbele acestea etno-geografice nu sunt de formație literară, cum din păcate se fabrică de cîtăva vreme cu duiumul, ca și cînd verbul, care este vehiculul și principiul dinamicii umane, s'ar putea crea oricum, oricînd și din orice material. Ele sunt produs anonim, popular, de observație generală.

VERVA FOLKLORICĂ

Din toate verbele de mai sus numai unul singur, și anume cel privitor la țigani, sub raportul presupusei lor zgîrcenii sau al plăcerii ce ar avea-o de a lungi vorba și de a se afla în treabă, are de obiect un popor din sfera cunoașterii imediate.

Dintre neamurile foarte de aproape învecinate, precum ungurii, polonezii, muscalii, sîrbii, bulgarii, deci direct cunoscute romînului în singularitățile lor, niciunul n'a dat naștere unui verb de caracterizare, unei trăsături morale sau sociale pusă în acțiune.

Cu excepția polonezilor, cu cari contactul a fost totuși destul de apropiat veacuri de-a rîndul, toate celelalte nații înconjurătoare au excitat verva folklorică a romînului. Niciuna însă nu i-a servit drept termen de comparație și nu s'a introdus în rîndul verbelor care, sub tripla lor formă de active, pasive, reflexive, formează, mai presus de substantive și adjective, oricît ar fi de numeroase și expresive, geniul, starea civilă și rațiunea de a fi a limbii.

VERBELE RECENTE

Dacă nu abuzez, — să mai zăbovesc puțin la capitolul verbelor.

Exagerez poate, — cum exagerează îndeobște toți acei care nu din instinct, dintr'un simțimînt de simplă și firească filialitate, iubesc și venerează limba în care s'au născut și au crescut, ci dintr'o conștientă duioșie.

Exagerez, probabil, zic, dar nu mă împac cîtuşi de puţin cu frivolitatea cu care unii din scriitorii şi publiciştii noştri scutură din mînecă tot felul de verbe ale lor proprii, inedite, dîndu-le drumul în lume fără nicio socoteală dacă e vreo nevoie de ele, dacă da sau ba corespund logicii şi arhitecturii limbii romîne.

Se pot improviza — şi încă!—substantive, nu însă verbe. Duh şi suflu al graiului, expresie a mişcării, creator de mişcare ,verbul nu poate fi o formaţie hibridă, de moment. Cinstea şi sănătatea limbii, verbul nu trebue să rezulte din siluire şi meşteşugire. Are nevoie de elaborare, pregătire, gestaţiune. Fără o largă justificare nu are ce căuta în comoara limbii. Dacă nu-i de obîrşie legiuită, denaturează tot: cugetare, simţire, limbă, stil. Un verb fără filiaţiune onestă în însuşi ţesutul şi timbrul vorbirii, în ceea ce graiului îi asigură dăinuire şi mîndrie, este un trist păcat împotriva celei mai adevărate personalităţi istorice care este limba.

H. ST. STREITMAN

L I Z A

(Fragment)

Liza venea la întîlnire cu precizie militărească. Dacă trebuia să ne întîlnim la ora cinci, eram acolo cu cîteva minute înainte, pentru ca la ora cinci fără un minut Liza să mă găsească.

Diana, ea, nu venea niciodată la timp. Cu Liza însă, poezia aşteptării era exclusă.

Venea precis: în „pull-ower"-ul care-i contura bustul sau în rochia strîmtă care-i desena mijlocul, şoldurile.

O vedeam sosind de departe, din capul străzii. Mergea grăbită (o, şi nu întîrzia niciodată) cu capul în jos, concentrată, serioasă. Aproape de mine, îşi ridica fruntea şi-mi surîdea: avea bucle, zorzoane, împodobiri de tot felul, pe lîngă urechi şi sprîncene, la pălărie.

Nu ştiu de ce aceste întîlniri îmi păreau imorale şi urîte: era viciu, răceală, lipsă de atitudine. Îmi părea rău, rău, rău că nu eram în stare să fug.

Îmi dădea mîna, veselă. Intr'o clipă, ideea că nu puteam s'o mai văd pe Diana, că nu mai puteam spera în Diana mă cuprindea cu o sfîşietoare prezenţă. Atît de obositoare îmi părea venirea bine dispusei Liza; atît de aureolare apariţiile, aşteptate cu febră, ale Dianei adesea plictisită.

Niciodată nu o vedeam venind pe Diana. Apărea, nu ştiu cum, brusc, simplu, miraculoasă, de necrezut, tocmai în momentul în care desnădăjduiam: la doi paşi de mine, în faţă; sau o mînă (pe care acum nu mai puteam s'o sărut, cutremurat, plin de fervoare) mi se aşeza pe umăr, sau o voce îmi rîdea la ureche; sau, dacă era seară, din întuneric, o umbră se năştea, minţea, devenea Diana cînd nu mai îndrăsneam s'o cred; şi, deatîteaori, plecările cu inutile întoarceri sub greaua povară a absenţei.

*
* *

Intr'o seară, după colindarea mai multor cîrciumi în care ne delectaserăm cu mititei, fleici şi ardei iuţi şi după schimbarea mai multor feluri de vinuri, o condusei pe Liza pin'acasă. Deşi îi era

frică de vecinul ei, un maior care-i făcea curte și care putea veni din clipă'n clipă (cînd venea acasă, înainte de a trece la el, bătea tare la ușa Lizei) ne hotărîrăm să facem dragoste: — „Nu mă săruți?" îmi zise, tandră. O sărut, cu oarecare silă ciudat amestecată cu dorință.

Vrea să cred că are 27 de ani și că e pură. In realitate, are 32. Țipă, se pamează, și o ține într'una: „Tu ne m'embrasses pas?".

Apoi, cînd ne liniștim, îmi vorbește de neplăcerile ei, de micile mizerii, de vieața asta... Ochii i se umezesc, devine galeșă și mă întreabă de ce sunt așa de drăguț cu ea, între patru ochi, iar pe stradă, printre oameni, rău, intratabil, adevărat dușman al ei. Ea vede totuși că o iubesc („Săraca!" îmi zic) și nu-și explică de ce mă schimb; de ce nu mă port frumos cu ea decît cînd suntem singuri, și mai ales, după ce am băut vin. („Pentrucă mi-e rușine cu tine, în lume" mă gândesc). Probabil — continuă ea — că sunt sfios și mi-e frică de toată lumea. Fricos și gelos. Nu-i așa? Nu-i așa că m'a ghicit?

Și mă ia de gît. Mă desfac încet. „Știe că o iubesc, de aceea îmi rabdă atîtea!" (Am o poftă strașnică s'o contrazic. Mă rețin cu multă greutate).

Pe urmă: „de ce sunt așa de trist? Ea știe de ce! Am fost îndrăgostit. Nu mai sunt. Dar mi-a rămas, în suflet, o neîncredere. Care o să-mi treacă. O să facă ea să-mi treacă, asta mi-o garantează!".

(Imagina Dianei, răsărită aici, e ca o rază de soare. Mi se luminează sufletul cînd mă gîndesc le ea).

Liza mă privește și remarcă ceva care-i displace. Deodată, aproape supărată, acră, îmi declară: „Ei, băiete, eu sunt prea frumoasă pentru tine. Mai frumoasă decît aia la care te tot gîndești!".

De data asta, nu mă pot opri să nu protestez, vehement: „Habar n'ai! Nici n'ai văzut-o!".

— „Mi s'a spus!".

— „Nu te pricepi! E mult mai presus de tine, înțelegi? Tu nu poți să-ți dai seama. Și nu-ți dau voie să vorbești de ea!".

Se înfurie. Se scoală, vrea să-mi dea o palmă. Ne luptăm. Chihotește de supărare sau de plăcere: „Ești nebun, nebu-u-u-un!".

După cîteva minute, conversația reîncepe: „Hai să ne împăcăm!".

— „Sunt împăcat!... Ce mai vrei?".

— „Sărută-mă dulce!".

— „N'am ce să fac", îmi zic. „Trebue!".

— „Sărută-mă lung!".

Cu adîncă silă, o „sărut lung" și o „sărut dulce". „Asta e plata", îmi zic. Ea se strînge de mine, îmi soarbe, îmi suge buzele, eu le închid cît mai strîns, să nu mă pătrundă saliva ei. Număr:... „una... două.... trei... patru... cinci".

Imi zic că nu trebue să mă despart eu întîiu. Să mă port bine.

Dar cînd ajung la douăzeci, nu mai pot. Imi morfolea buzele. („Dece era așa de bun sărutul Dianei?" mă întreb. Și mi-e un dor disperat de ea...). Mă desfac, nu prea ușor.

— „Nu știi să săruți deloc" observă Liza.

— „Nu".

— „Nu?" se miră ea.

Imi rotesc ochii prin cameră. E galbenă. Un galben trist. O lumină săracă, gălbejită. Pe scaun, cămașa mea, chiloții ei. Intorc capul. Mă simt tare rău. (Diana, Diana, ce mult te iubesc! Ce dor mi-e de tine! Cu totul altfel s'ar petrece, cu tine, lucrurile astea. Ce parodie a drogostei, ce caricatură hidă!).

— „Mîine dimineață, plec cu mașina la țară", nu mă pot opri să strig, deodată, ca la o eliberare.

— „Cînd?".

— „Mîi-ne!".

— „Pleacă poimîine. Să mergem mîine seară la bal".

— „Am treabă!".

— „La cinema... fac cinste".

— „Nu!".

Liza e o fată bună. Prea bună pentru mine. Nu o merit. Nici măcar nu mi-e milă de ea. „Sunt rău!", îmi zic, ca să mă cert. Dar, la gîndul acesta, o bucurie ciudată, tare, amestecată cu remușcări și împotriva căreia aș încerca zadarnic să uit. Viața m'a chinuit așa de tare. Și chinuesc și eu acum, îmi bat joc, scuip. Par'că e o răsbunare. „E-așa de trist totul c'aș muri", — îmi spun, biruind și bucuria meschină și remușcările. „N'ar trebui totuși, să mă port așa de prost cu Liza: asta e sigur".

Uite-o, acum se'mbracă. E înaltă de tot. „*Femeia* s'a îmbrăcat. Uite, *femeia*, își pune chiloții, *femeia*. Și repet: *femeia, femeia, femeia, femeia!*... Și o văd, cu picioarele crăcănate, cum stă acum *femeia, femeia*... Cuvîntul îmi pare de-o vulgaritate neînchipuită, bestială. *Bărbatul, femeia, bărbatul, femeia!*... Bestialitate, bestialitate. Viața e bestialitate, viața e imundă!...

Se întoarce și-mi surîde din toată inima. Imi vine și mie să rîd. N'ar trebui să fiu așa. Cel puțin să fiu prietenos, bun camarad. Dar îmi bat joc de ea, cu necaz, orideeîteori pot. Mi-e de-o indiferență suverană! Dacă i s'ar întîmpla vreun rău, nu mi-ar păsa. Un deget n'aș mișca s'o apăr...

— „Tu ai suflet bun!", îmi strigă, deodată, în capot. Fără niciun rost, vine lîngă pat și mă sărută.

— „Nu te ridica", îmi zice, „stai culcat", — și mă învelește, grijulie.

Nu mi-ar inspira, niciodată, pic de gelozie... Mi-e străină... Și îmi mușc pumnii și-acum, mă svîrcolesc, îmi vine să urlu cînd mă gîndesc că cineva o îmbrățișează, poate chiar în momentul acesta, pe Diana. Cine? Cine? Ce umeri o acoperă? Ce dobitoc rîde de ea, o chinuește, o stăpînește, disprețuind-o?

Liza se apropie iar de mine, într'un capot multicolor și înflorit care o face, crede ea, ispititoare. N'are ciorapi, și din pantofi cresc, ca niște stîlpi, gambele cu pielea roșie. S'a vopsit, s'a pudrat, și-a dres părul. S'a parfumat sub brațe. Pe femeia asta, uite, eu o calc în picioare, ca pe o cîrpă. Par'că nu este om. Dar nu ca pe o cîrpă. Ca pe un gîndac negru, strîmbîndu-mă de scîrbă cînd îl aud trosnind, cînd îi văd măruntaele albe și galbene. Asta simt, cînd o calc în picioare.

„Sunt o canalie", îmi spun, cu accent interior melodramatic. Dar propria mea insultă mă amuză.

Nicio milă. In schimb, gîndindu-mă în aceeași clipă la Diana, o negrăită dragoste și milă mă cuprind pentru ea. Și un dor, un dor care mă seacă. Mîinile sufletului se întind s'o mîngîie; mă înfior cînd îi gîndesc numele, cînd îl silabisesc în minte. Lacrimi îmi vin în ochi cînd îi contemplu chipul, pe veci sădit în mine. Cum s'o feresc, cum s'o feresc să nu i se întîmple niciun rău? Cît de rău, infinit de rău îmi pare că am insultat-o. Lucrul acesta n'am să mi-l pot ierta niciodată, toată viața. Dacă s'ar putea uita, șterge, anula aceasta... Ireparabilul...

Pe Liza o calc în picioare. La orice lucru neînsemnat al Dianei, participam întreg, vibram. Tremur și-acum la rostirea numelui ei, în gînd.

Liza se plictisise însă.

— „Sărută-mă...".

Nu mă putui reține și făcui, fără să vreau, o mimică prea expresivă.

— „A... așa-i...", cu o ironie plină de amar, „așa-i, am mîncat usturoiu, la prânz. Ai simțit, nu-i așa?".

— „Da" (intrînd și eu în ironie", „mă jenasem să-ți spun.

— „Ei, hai (cu un gest de rugă), sărută-mă, ...nu mă mai săruți?...".

„Nu" (prefăcându-mă că glumesc), „fiindcă miroși a usturoiu".

De fapt, era un miros mult mai neplăcut, insuportabil: mirosul de *ea*, de *Liza*, de gură *a ei*...

Mă scol și eu, de teama maiorului. Mă 'mbrac repede, plin de rușine. O sărut în ușe, la plecare. Ajung în stradă, scuip. Era un aer rece, curat. Respiram adînc, să mă spăl. Dela fereastră, Liza îmi făcea bezele. Sub un felinar, îi răspundeam la fel.

A doua zi dimineața, mă trezesc plin de tristețe și silă. Imi miroseam respirația. Avea un miros odios, al ei. Al gurii ei, al salivei ei. Mă șterg cu perna, cu cearșaful. Sar din pat. Imi frec dinții, cu peria aspră, o jumătate de oră.

Și nu e numai atît. E sudoarea ei pe care o căutam, pe care mă bucurasem s'o simt pe piele, pe pulpe... Tot corpul mi-l simt murdar...

Intîiul sărut al Dianei. Sărutul încă lipit pe buze al Lizei, mă împiedică să-mi aduc aminte gustul sărutului Dianei. Gura ei,

cu gust de floare, sau de lapte... Două zile l-am purtat. Imi mușcam buzele, să mai simt gustul sărutului!...

*
* *

După cîteva zile, îmi trecuse sila și, împins de dorință, o reîntîlniiu. După o masă cu vin, îmi păruse, deodată, rău că nu mă bucurasem îndeajuns de ceea ce îmi oferea.

Mă duc la ea, o găsesc supărată „din o mie și unul de motive". Gesturile, vorbele ei mă irită (iarăși, iarăși lupta între nevoie și scîrbă) și o reped. Imi spune: „nu-mi place să fii mutros. O termin repede cu oamenii mutroși, să știi!".

„De-ai termina", îmi zic; „termină, termină. Ce imensă ușurare ar fi!".

Nu avui tăria de a pleca și o împăcai, fără multă greutate.

Băurăm ceaiuri cu rom mult, luarăm sandvișuri. Apoi ne culcarăm, tot cu teama maiorului.

...Mi-e o silă ucigătoare. Cum să mă spăl? Tot ce fac e un păcat împotriva purei mele Diana. De Liza nimic nu mă leagă decît cea mai adîncă scîrbă.

Iarăși gustul ei în gură. Are obrajii galbeni, cu păr, de bătrînă. E proastă. Grațiile ei sunt de un tragic ridicul, de un grav prost gust.

Pentrucă o vedeam așa de proastă, începui să-i spun stupidități. Spuneam dou-trei fraze cu aerul cel mai serios din lume. Ea mă asculta. Dar micile mele discursuri se încheiau deodată, cu lucruri cu totul neașteptate: „am să mă fac măturător; am un văr primar care a băut vin din craniul unchiului meu; am stat unsprezece ani în pușcărie; lumea zicea, cînd eram mic, că sunt nebunul care face pe cocoșul".

Imi strigă să termin. O sfătuii să vorbească 'ncet că poate vine și o aude maiorul. Atunci, mă luă de gît și mă rugă, blînd: „Fii cuminte, Emil, te rog din tot sufletul, fii cuminte, Emil!".

Mă smucii. Mîhnită, mă privea din colțul patului, dînd din cap. Rîzînd, continuam să spun vorbe fără șir, absurdități.

— „Haide, fii serios Emil. Să vorbim serios!".

— „Nu pot, cucoană, nu pot, nu pot, nu pot!...".

Deodată, se prefăcu că plînge. Stătea cu capul rezemat de perete, cu un picior lung și mare, cu laba mare în pat, la margine, și celălalt ajungînd pe podea. Ii curgeau lacrimi de-a-lungul nasului urît. Le lăsa să curgă fără să le șteargă, ca să le văd și să mă 'nduioșez. Dar știam că, cu oarecare efort, poți lăcrima la poruncă. O lacrimă, prin nu știu ce mecanică ciudată, ajunse pe vîrful nasului, sus, și atîrna ca o perlă.

Continuînd să glumesc, 'mi-adusei aminte că, nu cu prea mult timp în urmă, în începuturile adolescenții crezusem că de mi s'ar

fi dat cea mai urîtă femeie din lume, ar fi fost o cerească pomană. Imi părea, atunci, că un corp de femeie este un lucru miraculos ce nu poate fi plătit cu nimic în lume.

Şi astăzi, îmi dau atît de lucid şi scîrbit seama că totul e o imensă porcărie. Atît de mediocră voluptate, atît de dorită şi care par'că nici nu e voluptate; numai atît şi să fie plătit cu aşa de mare scîrbă, scîrbă, scîrbă? Carne, carne, stîrv, împreunare de stîrvuri!... Oroare!...

Liza era neobosită. Plîngea într'una, gîrlă. Nu mai scoteam un cuvînt. Mă prefăceam că nu observ nimic, pînă cînd Liza se plictisi. Se ridică, se aşeză în faţa oglinzii, îşi şterse lacrimile, se pudră.

Lumea asta a noroaielor şi a lacrimilor! N'am să mai scap vreodată?... Lume morbidă, de stîrvuri... Lume neparadiziacă...

Liza se trînteşte lîngă mine. Plină de lacrimi şi jale, mă sărută cu gura ei umedă, vîscoasă. Imi şterg buzele, pe ascuns. Imi amintesc că, adineauri, în focul dragostei, fusesem prea... pasional. Scuip. Cum Liza se uita, nedumerită, iau batista, şi, prefăcîndu-mă că glumesc, scuip, scuip.

Imi declară că de asemenea glume îi e lehamete. Mă ameninţă din nou că „o rupe'' cu mine, ca şi cum aceasta ar putea constitui o ameninţare.

Sărutările ei, prezenţa ei... Ce curaj îmi trebuia să le suport... Ce plată scumpă, cămătărească mi se cerea pentru o plăcere care era o nevoie tristă. O priveam pe Liza, înaltă şi deşălată, şi nu-mi închipuiam cum putea fi iubită şi dorită. Şi totuşi, suspinau după ea maiorul vecin, trei studenţi dela Academia comercială, mai mulţi funcţionari. Un profesor din provincie îi trimetea scrisori de dragoste înfocate, desnădăjduite, la care răspundea, de sus şi ironic. Imi citise „ironiile''. Il dispreţuia cum eu o dispreţuiam pe ea; cum Diana mă dispreţuia pe mine. Cum, poate şi Diana era dispreţuită de altul. S'ar putea oare? Şi o milă dureroasă pentru Diana mă străpunse la gîndul că era posibil să sufere şi ea umilinţele pe care mă făcuse să le sufăr. Mi-era insuportabil, mai ales, gîndul că apărea, poate, în ochii altora aşa cum Liza apărea în ochii mei... A, dar nu se putea. Diana era o culme. Şi Liza era o culme pentru maiorul vecin, pentru profesorul din provincie. Şi ea era o Diană pentru ei.

Uite, acum se uita la mine, fix. Voia să mă certe. Ştiam că dacă i-aş fi spus: „Dragă Liza'', i-ar fi trecut supărarea pe loc.

— „Nu ştiu de ce nu mă pot supăra serios pe tine'', îmi zise ea, „eşti un fel de nebun''.

Această afirmaţie neaşteptată mă surprinse şi mă indispuse. Mă sculai, să mă 'mbrac. Simţindu-mă mai slab, nu pierdu ocazia să-mi propună: „Stai aici; nu vrei să dormi cu mine?''. — „Vine maiorul!''. — „O să stingem lampa. O să creadă că nu sunt acasă''.

— „Da, dar o să mă vadă mîine dimineaţă, plecind. E mai bine să fim prudenţi!''...

Atît ar mai fi trebuit. Să stau o noapte întreagă lîngă corpul ăsta...

La despărţire, îmi zise, atîrnîndu-mi-se de gît (şi cum e mai înaltă decît mine, trebui să-şi îndoiască genunchii ca să n'atingă parchetul): „Vezi, dacă te-ai face om de treabă şi ţi-ar trece nebuniile, te-aşi lua de bărbat. N'ar mai trebui să pleci. Şi m'ai avea în fiecare noapte!''...

EUGEN IONESCU

DANSUL

O tragică-ardoare mă leagă, Părinte,
De îngeru' în lanțuri la noi pedepsit,
Ca pajura 'nconjur picioarele sfinte,
Rotite 'n sbor grav, stînjenit.

I-alerg printre aripi luminile — orbește —
Și dalba vulvoare 'n țărînă o 'mpletesc,
Pun ghiare pe ea dacă sboru 'o smucește,
Și-o fring cu gînd rău omenesc.

Dar, iat-o, din moarte că-mi scapă deodată,
Cînd muzica toată 'ntre tunete-a stat:
Un strigăt mai mare ca viață încetată:
Mi-am zis: poate nu e păcat.

Ii smulg de pe creștet coroana-arcuită,
Cu-o sprintenă ghiară, 'n figură de-amor,
Dar sabia ta se ridică-ațintită,
E numai un dans; n'o omor.

MIHAIL CELARIANU

DELA „RĂSCOALA" LA „GORILA"

EVOLUȚIA LITERARĂ A D-LUI LIVIU REBREANU

In paginile următoare vom încerca un răspuns la problemele pe care le ridică creația lui Liviu Rebreanu în literatura romînească, folosind metodologia și înțelegerea fenomenului literar, conform principiilor criticei sociologice (sau, cum i se mai zice, „a științei literaturii"). Dela început însă, ținem să prevenim pe cetitor, că afirmațiile care urmează, nu trebuesc luate drept categorice și definitive. Aceste pagini constitue în primul rînd o încercare de discuție a problemelor literare într'un spirit științific, folosind o metodă științifică, iar chestiunile ridicate aci, comportă evident controverse și completări. In tot cazul slăbiciunile acestei expuneri trebuesc imputate autorului și nici de cum metodei științifice de analiză literară pe care o utilizează.

Intelectualii lumii de azi plătesc scump privilegiul funcției lor sociale de organizatori ideologici ai societății și de tehnicieni ai spiritului — într'un timp cînd rațiunii i s'a declarat războiu, iar valorile culturale sunt privite exclusiv prin prisma utilității lor în vederea „totalizării" Statului și a războiului. Omul — *„trestia gînditoare"*, cum spunea *Pascal* — a fost culcat la pămînt de legile de junglă ale multor State, iar drumul personalității creatoare devine din ce în ce mai greu și plin de primejdii într'o societate, care trăește sub semnul înăbușirii și degradării personalității umane.

Scriitorul urmează de cele mai multe ori soarta puțin fericită a straturilor intelectuale, iar atunci cînd glasul lui nu este înăbușit cu totul de vitregia condițiunilor economice-sociale, el va plăti uneori cu degradare artistică neputința de a se ridica deasupra îngustimii de orizont al unor pături sociale desorientate.

Scriitorul nu este numai un *factor social* puternic, un *„organizator"* social, care subliniază cu talentul său tot ceea ce este *„mai important"* și *„mai de preț"* în mediul social, *estetizînd* conținutul proceselor sociale și influențînd astfel societatea. Totodată scriitorul

este el însuşi „organizat'' de societate, iar personalitatea sa se desvoltă sub influenţa evoluţiei mediului înconjurător.

Aşa dar *opera de artă nu numai oglindeşte lumea înconjurătoare în epoca noastră, dar este totodată şi un produs al acestei epoci.*

Contradicţiile şi caracteristicile timpului vor apărea deci denaturate, falsificate sau idealizate în operele literare, după cum conştiinţa scriitorului a fost „organizată'' într'un fel sau altul de societatea în care trăeşte.

Literatura fiind *arta ideologică prin excelenţă* — căci literatura este în primul rînd *arta cuvîntului*, iar *fiecare cuvînt exprimă un sens* — ne mai putem mira atunci, că într'o epocă ca a noastră, caracterizată prin *naufrajul* idealurilor şi ideologiilor, aceasta determină şi un *naufragiu al literaturii?...*

Tragicul artistului şi al artei în epoca modernă, pe care o resimt dureros dela *Romain Rolland* la *Thomas Mann*, cei mai valoroşi scriitori ai timpului nostru; degenerarea şi degradarea artistică care á dus la viermuirea disperată a „isme''-lor, începând cu futurismul italian şi pînă la fetişismul romanelor „tehnice'' — nu sunt ele oare rezultatul trist al timpului nostru de generala desorientare şi descompunere a claselor sociale şi idealurilor care i-au călăuzit în trecut?...

In această conjunctură scriitorul şi creaţia sa sunt pîndite de două primejdii principale: In primul rînd este pericolul *renunţării la cunoaşterea logică*, caracterizat prin: fuga în subconştient, renunţarea la raţiune, intuitivismul, cultul descompunerii şi al estetismului pur, cu alte cuvinte *renunţare la realism* şi *înlocuirea lui prin toate formele de artă antirealistă*. Este drumul care duce dela *Proust* la *Joyce* şi suprarealismul modern, iar în literatura romînească dela *Urmuz* la *I. Barbu*.

Celălalt pericol, care împinge creaţia artistică la descompunere şi degradare, este fuga disperată după o soluţie a problemelor timpului, *optimismul fals, artificial* şi *romantic*, care prilejueşte romanele de proslăvire a „eroismului'' fascist. „Celula Nr. 13'' şi „Tigrii'' ai tristei „personalităţi'' Dragoş Protopopescu, ar fi o ilustrare a acestei tendinţe în literatura romînească.

Aceste două curente eronate ale literaturii moderne se întretae între ele şi de multe ori — imparţiale ca Romînul — ele apar combinate în aceeaşi operă.

Iar la graniţa dintre ele, istoria literară prezintă un al treilea fenomen: tendinţa de degradare a literaturii unor scriitori realişti, care sub influenţa proceselor sociale, ofensivei ideologiilor reacţionare, încearcă o ancorare ideologică la „noile'' curente, ceea ce antrenează în mod necesar o îngustare a creaţiei lor, descompunerea realismului, trecerea la naturalism sau chiar degradarea artistică totală.

Acesta a fost drumul lui *Gerhardt Hauptmann*, dela puternica dramă realistă *„Ţesătorii''*, la piesele neputincioase, naturaliste, cu o coloratură mistică de după războiu şi cu o aderenţă a autorului la regimul Germaniei de azi. Iar în literatura noastră, o evoluţie în multe privinţe asemănătoare, a suferit-o creaţia lui Liviu Rebreanu.

Apariţia ultimului roman al lui Liviu Rebreanu, „Gorila'', a stîrnit, în cercul cetitorilor, surpriză şi discuţii aprinse, în timp ce comentariile din presă au fost puţin numeroase şi de cele mai multe ori cu totul în afara subiectului. Trebue să o spunem însă dela început: surpriza şi comentariile prilejuite de apariţia „Gorilei'', nu se datoresc realizării artistice a romanului. Din acest punct de vedere „Gorila'' n'a însemnat nimic nou şi mai ales n'a adăogat nimic operii lui Liviu Rebreanu.

Conţinutul romanului, materialul înfăţişat de autor, dar mai ales *atitudinea* sa ideologică, modul în care a înţeles Rebreanu să înfăţişeze eroii şi să rezolve problemele puse — acestea formează „noutatea'' şi principala cauză a controverselor din jurul „Gorilei''. Ultimul roman al lui Rebreanu este actual, pasionant de actual prin tematica lui, iar problemele pe care şi le pune autorul sunt problemele esenţiale care frământă societatea românească de după războiu. „Gorila'' vrea să fie romanul vieţii sociale a Romîniei moderne şi pune în discuţie procesele de bază ale vieţii noastre publice.

Desigur, că şi din acest punct de vedere, „Gorila'' încă n'ar trebui să constitue o surpriză pentru nimeni. Dela „Ion'' şi „Răscoala'', Rebreanu ne-a obişnuit cu pînze mari de fixare a proceselor fundamentale care frămîntă la un moment dat societatea. O încercare de epicizare a oraşului romînesc şi a vieţii noastre publice, ar fi în totul conformă concepţiei şi metodei de lucru a unui romancier de factura lui Rebreanu. După cum am spus, însă, nu atît *conţinutul nou*, cît *atitudinea nouă* a autorului constitue surpriza „Gorilei''.

Cu cîţiva ani în urmă, scriitorul însuşi, vorbind despre noul său roman, afirma că „eroii mei nu sunt nici răi nici buni. Eu nu fac satiră. Il vezi d-ta pe Balzac în „Comedia umană'', făcînd satiră''?.

Vom arăta mai jos cum „Gorila'' desminte atît afirmaţia autorului, cît şi apropierea de Balzac. Deocamdată însă, fără a relua controversa asupra tendinţelor şi ideologiei unei opere de artă, este necesar totuşi să facem cîteva precizări.

Afirmând legătura strînsă dintre *ideologia* unei opere literare şi ideologia *grupului social*, din punctul de vedere al căruia se plasează autorul, metoda sociologică face următoarele distincţiuni:

a) Ideologia unei opere literare nu este şi nu trebue niciodată confundată cu „conţinutul'' ei. Nu faptul de a fi descris un mediu

mic-burghez sau muncitoresc clasează pe autor drept „mic-burghez" sau „proletar".

Ideologia unei opere literare apare dintr'o anumită *atitudine subiectivă* a autorului față de conținutul ei, o anumită alegere și *înțelegere* a personagiilor, o anumită *coloratură emoționantă* și *psihologică* a acestora, o anumită *sistematizare* și *interpretare* a *faptelor* narate și a fabulei romanului, cu alte cuvinte o anumită *apreciere* a conținutului, fie *directă*, sub forma unor remarce ale autorului, fie *imanentă, exprimată obiectiv* prin compoziția cărții, evoluția și soarta personagiilor.

b) Ideologia unei opere literare nu poate fi aproape niciodată redusă în *întregime* la concepțiile și sentimentele *unei singure clase sociale*. Scriitorul poate sta la granița mai multor grupe sociale, exprimînd un *complex* de *influențe contradictorii* și înmănuncheri de ideologii, aparținând unor pături sociale diferite.

c) Deși influențată profund de atitudinea subiectivă și ideologia grupei sociale de care e legat autorul, *literatura adevărată* prezintă totuși o imensă *valoare obiectivă de cunoaștere a vieții*. Metoda sociologică a terminat de mult cu schematismul sociologiei vulgare, care considera ideologia autorului drept întregul conținut al creației sale. De multe ori conținutul unei opere literare spune cu totul altceva de cît ceea ce a vrut să spună autorul.

Sau după cum se exprima Balzac — ca să luăm tocmai exemplul lui Rebreanu: *„Ce ne sera pas la faute de l'auteur, si les choses parlent d'elles-mêmes et parlent si haut"*.

Iar „Comedia-umană" a lui Balzac este cea mai fericită ilustrație a modului cum un scritor de geniu, reușește în opera sa, să prezinte tabloul *real* și *obiectiv* al timpului, cu toată mărginirea ideilor sale politice. Astfel, deși „legitimist în politică și simpatizând din tot sufletul cu aristrocrația, *satira* lui Balzac este deosebit de puternică, atunci când descrie pe reprezentanții acestei clase; iar singurii oameni, care apar simpatici în roman, sunt adversarii săi, șefii republicani din Clôitre Saint-Merrt".

Ultimul roman al lui Rebreanu nu poate fi trecut în categoria operelor de genul „Comediei umane".

Atitudinea subiectivă, ideologică a autorului, nu isbutește să fie ascunsă sub obiectivitatea tablourilor descrise.

După aceste explicațiuni preliminare revenim la întrebarea întîi:

Cum a ajuns Rebreanu dela Răscoala la Gorila?

Creația lui Liviu Rebreanu, cuprinzînd perioada de timp care merge dela răscoalele țărănești dinainte de războiu și pînă la criza politică din 1937, stă la granița a două momente distincte în evoluția societății românești.

Fiu de învățător, dintr'un sat ardelean, stabilit încă dinainte de războiu la București, Rebreanu a fost întotdeauna foarte strîns legat de pătura intelectualilor proveniți dela sate și integrați de

bine, de rău, în clasele mijlocii ale orașului. *Împrejurările istorice schimbîndu-se*, creația lui Rebreanu descoperă *fețe noi*, iar trăsătura ei principală: *opoziția surdă de origină profund țărănească* față *de stările sociale*, capătă un colorit și un *conținut nou*, odată cu *schimbarea dispozițiilor și sentimentelor păturilor sociale din punctul de vedere al cărora se plasează autorul*.

Fără a putea să ne oprim asupra întregei creații a lui Rebreanu, îi putem fixa totuși principalele etape.

După conținutul și epoca pe care o oglindesc, cărțile lui Rebreanu, ar putea fi împărțite în două categorii, expresia celor două momente istorice, la granița cărora stă opera scriitorului.

Avem astfel pe Rebreanu, scriitorul satului romînesc dinainte de războiu, procesul formării chiaburului „Ion" și lupta colectivă a țărănimii pentru pămînt „Răscoala", la care se mai adaogă momentul luptei de eliberare națională din timpul războiului: „Pădurea spânzuraților"; apoi creația lui Rebreanu ruptă definitiv de pămînt, părăsind tematica satului și încercînd epicizarea frămîntărilor sociale ale orașului: „Gorila" și „Jar".

În prima perioadă, când este vorba de țărănimea de dinainte de războiu, de satul ardelenesc pe care autorul l'a observat direct în tinerețe, Rebreanu reușește să se ridice la o înaltă viziune epică a proceselor sociale fundamentale caracteristice satului romînesc de atunci.

Totodată însă, „Răscoala", pe lîngă însușirile de creator de viață, ale lui Rebreanu descopere și îngustimea ideilor și a literaturii autorului „Gorilei".

„Răscoala" conține toți germenii evoluției ulterioare a scriitorului și asupra ei trebue să facem cîteva observațiuni pentru a înțelege pe Rebreanu cel de astăzi. In analiza „Răscoalei" nu ne vom opri de cît asupra liniilor ei generale și punctelor care n'au fost suficient lămurite în comentariile de pînă acum.

O simplă privire asupra conținutului „Răscoalei" și acțiunii romanului trădează imediat originea și legăturile sociale ale autorului, care a observat satul într'un moment istoric, cînd lozinca „pământ pentru cei care îl muncesc", constituia dezideratul aprig nu numai al maselor țărănești, dar și al păturilor celor mai largi dela orașe.

In ce constă forța „Răscoalei", sau cum se exprimă criticii, prin ce este „mare" Rebreanu? Izbînda romanului și a autorului constă în redarea *completă, moleculară și adevărată*, a procesului luptelor pentru pămînt:

a) Analiza massei țărănești este dusă, magistral, pînă la capăt, prin zugrăvirea diferențierilor sociale și contradicțiilor din sînul ei. „Ați umblat să cumpărați cu bani grei Babaroaga și nici n'ați vrut să ne cunoașteți pe noi sărăcimea. Atunci era bun pămîntul. Acum pentrucă se împarte la toți, nu vă mai place"! strigă țăranul Toader Strîmbu chiaburilor satului în toiul răsmeriței;

b) La fel sunt arătate pînă la capăt *mobilurile* acțiunii țăranilor, resorturile materiale care determină revolta. Massa țărănească acționează în permanență motivat;

c) Dreptatea cauzei țăranilor, adevărul problemei sociale, puse în roman, se desprinde clar din toate paginile cărții.

In ce constă slăbiciunea și îngustimea de concepție a „Răscoalei'' ?

In linii generale ea se confundă cu neputința autorului *de a arăta adevărul pînă la capăt:*

a) Tipurile individuale de țărani sunt slab diferențiate, trăesc cu totul în afară de trecut și viitor, de aceea nu pot fi reținute în memorie;

b) Figurile boerilor Miron și Grigore Iuga, a Madinei, a lui Titu Herdelea; orașul și reacțiunea lui la răscoala țăranilor și în general tot ceea ce privește mediul burghez, constitue pagini surprinzător de slabe și neviabile;

c) Sfîrșitul romanului nu lasă să se întrezărească nicio perspectivă de autor.

Cauza acestor mărginiri artistice stă în primul rînd în particularitățile atitudinei ideologice a autorului și a stratului social de care este legat.

Fondul operei și ideologia autorului condiționează forma artistică, după cum și aceasta din urmă influențează fondul.

Artificiala figură a lui Titu Herdelea nu participă prin fapte la evenimente, dar totuși e prezentă pretutindeni în pagini întregi, fără legătură strînsă cu acțiunea romanului. *Slăbiciunea artistică* a figurei lui Herdelea, isvorăște din *slăbiciunea poziției ideologice* și sociale, a autorului real. Titu Herdelea este un fel de cor antic, prin care Rebreanu își spune direct părerile asupra evenimentelor. Herdelea nu *acționează* în roman, fiindcă și autorul „real'', Rebreanu și pătura socială pe care o reprezintă cel mai mult, *n'au acționat* în cursul răscoalelor țărănești, privindu-le numai, cu simpatie, din afara satului.

Reacțiunea orașului, față de răscoala țăranilor, mediul orășenesc, este slab și neconcludent, fiindcă n'a fost redat întreg, pînă la capăt, și fiindcă oglindește particularitățile și îngustimea ideologiei lui Rebreanu.

In afară de cîțiva intelectuali ziariști, proveniți ca și dînsul dela sate, Rebreanu nu descopere în oraș niciun alt aliat al luptei țăranilor. Aceleași cauze ideologice și sociale au determinat figurile stîngace și false ale boerilor Miron și Grigore Iuga.

Bătrînul stăpîn al Amarei, Miron Iuga, apare ca un stîlp'' al vechii boerimi, om energic și drept, dar care „nu înțelege'' revendicările țăranilor și mai ales necesitatea unei alte comportări decît cea tradițională; pe cînd fiul său, tînărul Grigore, „își dă seama'' de dreptatea țăranilor și apare în roman în culorile cele mai trandafirii, aproape ca un „salvator'', deși toată „salvarea''

tînărului Iuga constă din aducerea unui agronom, după înăbușirea revoltelor. Este aici, psihologia și confuzia caracteristică fiului de popă sau învățător, cu respect involuntar față de „vechii'' boeri și gata oricând să se entuziasmeze de „luminismul'' boerilor tineri.

Sfîrșitul „Răscoalei'' are aceleași cauze și aceeași explicație. Totul se termină prin moartea și înfrățirea cu pământul a celor mai reprezentative figuri de țărani, sub privirile umede și *neputincioase* ale autorului real și ale clasei sale.

„Titu Herdelea rămăsese numai cu preotul, privind tăcuți amîndoi cum pămîntul slăninos cu bulgări grei isbea cadavrele svîrlite și îngrămădite în groapă ca niște crăci putrede, cum morții încetul cu încetul își potriveau culcușul, se amestecau și se topeau cu pământul care îi ascundea de toate primejdiile''. Ce a rămas însă deasupra acestui mormînt? „A rămas în mintea tuturor, întrebarea pe care n'o mai poate smulge nicio represiune: „apoi cum să trăim fără pămînt'' ?

Această întrebare însă nu capătă răspuns de nicăeri. „Răscoala'' se termină fără perspectivă și fără de nicio rază de lumină asupra viitorului.

Singur Lupu Chirițoiu a îndrăznit să spue odată: „N'a sosit încă ceasul dreptății cucoane Grigoriță, dar trebue să sosească odată și odată, că lumea fără dreptate nu se poate''. Ceea ce exprimă conștiința sentimentală a intelectualului care stă departe de lupta socială, că „lumea fără dreptate nu se poate'' și neputința autorului de a vedea chiar și în trecut curentele care aveau să lupte după 1907, pentru *„dreptatea''* pe care în „Răscoala'', „singur'' un țăran bătrîn Lupu Chirițoiu a îndrăznit să amintească că ar putea să existe.

Din aceeași atitudine ideologică contradictorie a autorului, față de cele două lumi în luptă, isvorăsc și paginile publicistice ale romanului, unde se discută economie politică, sociologie, agronomie, exact ca și în redacțiile ziarelor sau cafenelele unde se întîlnesc Herdelenii la oraș; la fel și diferențele de stil și caracterul metaforelor atunci când este vorba de massa țărănească, sau când se descrie mediul burghez.

Raportînd acum conținutul și forma „Răscoalei'', la autorul „real'', la epoca sa și rolul social al autorului, vom spune că opera lui Rebreanu din prima perioadă, (în special *„Ion''* și *„Răscoala'')* — *a oglindit procesele fundamentale care au frămîntat satul romînesc, înainte de războiu, ecoul acestor frămîntări în orașe, atitudinea liberalistă a majorității societății românești, față de lupta țăranilor, dar totodată confuzia și mărginirea ideilor democratice ale păturilor intelectuale de care este cel mai strîns legat autorul.*

Liviu Rebreanu apare aci ca purtătorul de cuvînt al celor mai largi straturi sociale, fixînd obiectiv și realist adevărurile principale ale vieții sociale de atunci. Iată de ce „Răscoala'', „Ion'' și „Pădurea Spînzuraților vor rămâne cărți temeinice în literatura

noastră, oglindind un moment progresiv, un moment de luptă în istoria societății romînești.

Să urmărim acum drumul lui Rebreanu în perioada a doua a creației sale, când autorul se face interpretul mediului orășenesc.

După războiu, societatea românească nu s'a bucurat niciο clipă de liniște și stabilitate. Reforma agrară în condițiunile în care a fost făcută n'a rezolvat problemele satului. Totodată, la orașe, creșterea mișcării muncitorești, culminată în greva generală din 1920 — arată o ascuțire apreciabilă a contradicțiilor sociale. In acest timp, soarta păturilor mijlocii și intelectuale — mai ales a celor plecați dela sate, a fost puțin unitară și în genere puțin fericită.

S'au deschis într'adevăr pentru intelectuali perspective noi și un domeniu comercial de exploatat. Statul, din pricina nevoii de unificare din provinciile alipite, oferea multiple oportunități de carieră. Curînd însă, privilegiile funcționărimii au fost apreciabil reduse. Mulți intelectuali s'au aruncat în vîltoarea politică, înțeleasă curînd ca un mijloc de parvenire, iar alții au urmat onest noua mișcare țărănească. Cei mai mulți însă, pierzând legătura cu satele, au rămas neintegrați în procesul luptelor politice ale orașului, iar după guvernările infructuoase ale partidului țărănesc, și accentuarea crizei economice — sentimentele de desamăgire și opoziție confuză față de ordinea stabilită, au devenit comune păturilor mijlocii și intelectuale, formând baza pe care s'au altoit, „noile" curente de diversiune politică.

Provocînd confuzia între regimul democrat ca sistem de guvernămînt, și guvernările prea puțin democratice ale partidului țărănesc, între politica în general, și politicianismul șefilor și cadrelor parvenite ale partidelor „democratice" — folosind totodată lipsa unei mișcări muncitorești puternice — grupările „noi", au reușit curînd să atragă de partea lor mulți foști democrați și țărăniști.

In această atmosferă a scris Liviu Rebreanu, în cursul ultimilor zece ani, romanul „Gorila".

La început, conceput ca un roman al parvenitului de după războiu, „Gorila", sub influența evenimentelor și a schimbării atmosferii politice, a căpătat cu încetul forma sa de astăzi, aceea de roman al vieții politice și orășenești de după războiu.

Acela care ne-a dat analiza simțămintelor colective ale satului din trecuta perioadă istorică, s'a făcut mai tîrziu interpretul noului său mediu natural, încercînd primul său roman social orășenesc.

Ceea ce desprindem chiar dela prima lectură a „Gorilei", este contradicția dintre modul social, personagiile prezentate și problemele puse în discuție, și pe care romanul are aerul că le rezolvă.

Deși, în toate paginile cărții, se vorbește de „țară", „destinele nației" și „soarta poporului", mediul „Gorilei" este strict orășenesc, mărginit chiar și în oraș la straturile intelectuale și mijlocii.

Toate personagiile romanului se întîlnesc în aceleași saloane sau redacții, frecventează aceeași prieteni, sunt prezenți la aceleași mese și nunți. Conflictele și acțiunea romanului nu trec decît arareori de pragul acestor case. Se vorbește, în roman, de campanii electorale, la un moment dat noua grupare politică „frații de cruce", răscolește satele și suferă prigoana guvernului, dar în afară de câteva scene cu polițiști și jandarmi, „frații de cruce", pe care îi cunoaștem, nu acționează în paginile romanului decît în aceleași redacții și participă cu elan la aceleași discuții, asupra „destinelor nației". Nici un reprezentant al țării reale, al țării celor mulți — în afară de doi tîrgoveți *îmbrăcați* țărănește — nu vine să turbure mediul culiselor și logodnelor politice.

Masele lipsesc cu desăvîrșire și politica este reprezentată exclusiv prin prisma de cafenea.

Desigur că, discuțiile interminabile și atmosfera confuză de adîncă nemulțumire față de viața noastră publică, este caracteristică mediului micii-burghezii protestatoare și desamăgite, însă autorul prezintă această lume îngustă drept *tot orașul*, iar discuțiile dela logodne și aranjamentele de culise, drept *toată viața politică* romînească.

Interesant pentru concepția autorului și mediul „Gorilei", este faptul, că deși eroii săi reprezintă de multe ori puncte de vedere opuse, unii sunt democrați, alții adepții totalitarismului, în toiul discuțiilor însă, diferența concepțiilor devine de multe ori aproape inexistentă. Teofil Drugeanu, care apare în roman drept apărătorul luminat al regimului democrat, este „pe ici pe colo", și în fond de acord cu Dolinescu, șeful „fraților de cruce", ceea ce este caracteristic pentru o anumită clasă socială unde domnesc concepțiile confuze, furtuni într'un pahar cu apă, și în fond aceleași interese mărunte.

O altă caracteristică a „Gorilei" este neputința autorului de a arăta mobilurile acțiunii eroilor și cauzele care au determinat atmosfera și tendințele mediului descris.

Dacă în „Răscoala", Rebreanu reușește să descopere pînă la capăt cauzele adînci, și în primul rînd, cele materiale, care împing țăranii la revoltă, „Gorila", deși prinde admirabil atmosfera de nemulțumire generală a unor straturi largi a populației orașului și opoziția față de stările sociale manifestată prin ura împotriva politiciansimului nu isbutește totuși niciun moment să ne arate *cauzele* acestei nemulțumiri și procesul de formație al psihologiei personagiilor.

In afară de Toma Pahonțu, a cărui evoluție este arătată progresiv, și în toate contradicțiile ei, celelalte figuri ale romanului sunt „*oameni-idei*", mai mult, decît *oameni reali;* iar mobilurile acțiunii lor sunt explicate prin discuții și nici de cum prin viața și soarta lor individuală.

Această trăsătură a „Gorilei" apare deosebit de evidentă cînd este vorba de eroii aderenţi la noua grupare a „fraţilor de cruce".

Masa „fraţilor de cruce", care joacă un rol principal în roman, se formează, creşte şi acţionează undeva în afara paginilor cărţii, şi nu este niciun moment individualizată. Şeful „fraţilor de cruce", este o întruchipare perfectă a unei idei, cumulînd nenumărate calităţi şi totodată lipsit de orice viaţă personală. Iar cei trei tineri „fraţi de cruce", singurii, care au şi nume propriu, nu există ca figuri şi cu atît mai puţin, ca tipuri.

Cine este studentul Ionescu A. Ion, erou principal din roman, care ucide pe Toma Pahonţu, pentru „trădare", şi se prezintă apoi frumos—ca în vremurile de glorie ale cunoscutei mişcări „eroice"— la Comisariat?

Ce l'a adus pe acest tînăr în mişcare? Care este psihologia lui Ionescu A. Ion şi cum s'a format ea? Răspunsul este dat prin cîteva fraze de gazetă. Aflăm numai că Ionescu A. Ion este băiat de ţăran, a învăţat carte, muncind şi a fost „indignat de necinstea politicianilor".

In cursul acţiunii apare la un moment dat un bancher, Utalea, despre care ştim numai că este „mare om de afaceri" şi a fost însurat cu o evreică. Utalea intră în mişcarea „fraţilor de cruce", o subvenţionează şi o determină să se prezinte la alegeri. Ce l'a adus pe Utalea în noua mişcare politică, care este individualitatea şi psihologia bancherului?

Singurul răspuns care se desprinde din paginile romanului, este simptomatic pentru ideologia şi arta lui Rebreanu din „Gorila". Aflăm astfel că Utalea „s'a convins de necesitatea mişcării", după care s'a prezentat lui Dolinescu pentruca să-l ajute „ca un cetăţean anonim care vrea să facă o faptă bună pentru ţară şi fără niciun interes pentru el"!

Lipsa de motivare a acţiunii eroilor şi neputinţa de individualizare merge pînă acolo, încît Rebreanu îşi înzestrează personagiile cu aceleaşi trăsături tip, chiar şi la înfăţişarea lor *exterioară*.

Astfel, aflăm că pe figura lui Ionescu A. Ion stăpînea „energia şi o hotărîre aproape sălbatecă". (pag. 65). Peste cîteva zeci de pagini, cînd avem ocazia să cunoaştem în două rînduri, pe un alt reprezentant real al „mişcării tinereşti", Moise Tripa, constatăm, de altfel, fără surprindere, că avea şi el „trăsături care trădau o energie îndărătnică" (pag. 228). Iar cel de al treilea, şi se pare ultimul „frate de cruce", care are şi un nume propriu în roman, Gavrilă Coconeţu, are o ţinută ca „revoluţionarii ruşi de odinioară, ca anarhiştii din romane". Dacă mai adăugăm acum şi portretul şefului „fraţilor de cruce". Dolinescu, care avea nişte trăsături fine care dădeau o impresie de energie îndărătnică", (pag. 119), tabloul devine complet şi semnificativ.

Neputinţa de individualizare artistică izvorăşte din atitudinea ideologică a autorului care îşi exprimă prin aceste figuri credinţa

şi ideile sale despre „fraţii de cruce" şi nicidecum figuri reale întîlnite în viaţă, observate şi tipizate. Acest lucru apare cu atît mai evident, cu cît în aceleaşi pagini, Rebreanu reuşeşte totuşi să prezinte o galerie de tipuri umane, în frunte cu Pahonţu, suficient de realizate. Este galeria politicianilor: Beleineanu, Rotaru, Drugeanu şi alţii, care, deşi sunt toţi, mai mult sau mai puţin imorali şi incorecţi, sînt artisticeşte superiori şi mai reali decît lumea celor cu „trăsături energice".

Lui Ormuzd i se opune Ahriman şi din lupta aceasta între „fraţii de cruce", care „au înţeles", pericolul politicianismului şi lumea politicianistă, izvorăsc caracterele personagiilor şi chiar trăsăturile lor fizice.

Reprezentanţii „fraţilor de cruce", pe lîngă „energie îndărătnică", posedă toate calităţile, inclusiv cea de a fi exacţi la întîlniri, iar atunci cînd ni se prezintă un crîmpeiu slab, stingaciu, din viaţa personală a lui Ionescu A. Ion, logodna lui cu Cintia, aflăm că tinerii „nu se sărută niciodată şi se ţin numai de mînă".

Stilul „Gorilei", particularităţile lexicului, caracterul metaforelor, izvorăsc din aceeaşi atitudine ideologică a autorului.

Vom aduce un singur exemplu caracteristic. „Fraţii de cruce", fac o manifestaţie la redacţia ziarului lui Pahonţu. Iată cum o descrie Rebreanu: „Vreo două sute de fraţi de cruce, aliniaţi în formaţie de paradă, cîntau şi cîntecul lor energic părea o chemare de luptă ce se înalţă pe braţele întinse în gestul salutului roman. Din toate părţile lumea alerga şi se strîngea. Rîndurile fraţilor de cruce, în mijlocul mulţimii ce se îngroşa mereu, erau ca sîmburele de sămînţă într'un fruct în pîrguire".

Ceea ce exprimă clar atitudinea intimă a autorului şi toţi „sîmburii de sămînţă" ai speranţelor pe care le-a sădit cunoscuta mişcare de diversiune, în capetele slabe ale micii burghezii şi a intelectualilor desamăgiţi şi desorientaţi de evoluţia societăţii moderne.

Rebreanu din a doua perioadă a creaţiei sale, a urmat întocmai drumul intelectualilor şi micii burghezii în noile condiţiuni istorice.

„Gorila" oglindeşte, pe de o parte, atmosfera de nemulţumire a celor mai largi straturi sociale, în perioada post-belică şi opoziţia surdă a tuturora faţă de instituţiile şi mecanismul vieţii noastre publice.

Totodată, „Gorila" oglindeşte confuzia ideologică a unei părţi a intelectualităţii şi micii burghezii orăşeneşti, neputinţa lor de a înţelege procesele sociale şi calea justă de urmat, mărginirea ideologică lor, alunecarea spre „noile" curente de diversiune politică, şi neputinţa autorului real de a se ridica mai sus decît această psihologie strîmtă şi primară a unor pături sociale semidocte şi dezorientate.

După cum am văzut încă în „Răscoala", descopeream mărginirea de idei a grupelor sociale, din punctul de vedere al cărora se plasează Rebreanu: lipsa de perspectivă, neînţelegerea oraşului, etc.

Totuşi „Ion" şi „Răscoala", se caracterizează prin: *obiectivitatea imaginilor, oglindirea unor adînci procese sociale şi înţelegerea materialist-pozitivistă a conţinutului.*

„Gorila", aduce însă o descompunere vădită a acestor laturi pozitive ale creaţiei lui Rebreanu.

„Gorila", reuşeşte însă să prezinte obiectiv *atmosfera* mediului social în care se petrece acţiunea. Unele figuri şi în primul rînd Pahonţu, oglindesc ultimele străluciri ale realismului lui Rebreanu; totodată însă, „Gorila", nu mai prezintă o valoare *obiectivă de cunoaştere a vieţii.* Lumea „fraţilor de cruce", teza romanului, contradicţiile descrise, sînt denaturate şi falşificate. Ceea ce este numai o simplă problemă de atitudine şi ideologie. In loc de roman, avem un pamflet şi o pledoarie.

Am arătat cum *Balzac* cu toată mărginirea ideilor lui, reuşeşte să spună totuşi *altceva* decît credinţele sale personale şi să prezinte tabloul obiectiv al societăţii franţuzeşti din epoca sa.

La fel, în literatura rusă, de pildă, cine nu cunoaşte abisul care despărţea ideile lui Tolstoi de mişcarea revoluţionară? Ceea ce n'a împiedicat totuşi pe creatorul Rusiei Noi să numească pe bună dreptate opera lui Tolstoi: „oglinda revoluţiei ruse".

Cauza trebue căutată în faptul că geniul lui Tolstoi reuşeşte să ne prezinte *întreaga societate rusească şi procesele fundamentale din sinul ei.*

„Dacă „Gorila" ar fi păstrat vigoarea realismului lui Rebreanu din „Ion" şi „Răscoala", tabloul pe care ni-l înfăţişează eroii şi faptele lor ar fi fost desigur diferit.

In forma în care a apărut însă, „Gorila" constitue un exemplu tipic, de modul cum atitudinea subiectivă uneori chiar inconştientă a autorului, poate provoca descompunerea artei şi capacităţii de creaţie a unui mare scriitor. Avem astfel un exemplu practic al pericolelor care ameninţă personalitatea creatoare în epoca noastră şi cauzele care au dus pe Liviu Rebreanu dela figura de energie, într'adevăr îndărătnică a lui Ion, la „energia" de carton a lui Dolinescu, şi dela *dreptatea* lui Petre Petre la „dreptatea" gloanţelor lui Ionescu A. Ion.

Care va fi soarta creaţiei lui Rebreanu în viitor?

Spuneam că împrejurările istorice schimbîndu-se, creaţia lui Rebreanu descopere alte feţe, capătă un colorit şi conţinut nou, după cum evoluiază şi sentimentele în straturile sociale de care se simte legat autorul.

Am văzut, procesele sociale care au dus pe Rebreanu dela „Răscoala" la „Gorila".

Dar societatea romînească este în plină prefacere şi deci, sub acest raport, nici meşteşugul lui Rebreanu nu are vreun motiv de a se opri.

In păturile sociale de care este legat scriitorul, sentimentele au suferit, în ultima vreme, un adînc proces de transformare. Coşmarul şi confuzia „maglavitului politic" al mişcării tinerilor „eroi", gen Ionescu A. Ion, — încep să se risipească. Intelectualii şi opinia publică a oraşelor încep să înţeleagă adevăratele pricini pentru cari se „convinsese" bancherul Utalea, de „necesitatea mişcării" şi mai ales, cine erau acei care, din afara ţării, foloseau confuzia şi desorientarea tineretului. Revirimente adînci sunt pe cale să se producă.

Va şti oare Rebreanu să descopere în atmosfera agitată şi în plină prefacere a societăţii noastre, liniile generale şi oamenii care aduc într'adevăr soluţia viitorului la problemele ridicate în „Gorila"?

Ne va da autorul „Gorilei" un nou roman al oraşului, care să oglindească mai plin, mai veridic şi mai realist societatea romînească de astăzi? Va regăsi autorul lui „Ion" legătura cu satele, fixind un aspect necercetat al trecutului? Prietenii literaturii romîneşti privesc cu încredere drumul de mîine al scriitorului.

ILIE CONSTANTINOVSCHI

SIMION BĂRNUŢIU

La începutul lunei August 1808, unul din acei funcţionari înăcriţi ai împărăţiei habsburgice se străduește, silabisind, să descifreze mai repede taina unei matricole.

In Bocşa-Romînă, judeţul Sălaj, se născuse Simion Bărnuţiu, iar slujbaşul era cuprins de o curiozitate atît de mare ca să afle cărui rang aparţine noul născut, încît îşi uitase de demnitatea profesională şi de acele ticuri teatrale, pe care le capătă slujbaşii oficiilor publice. Pe acea vreme matricola nu înregistra numai date biologice, ci şi distincţiuni de clasă, stigmatul sau gloria unei orînduiri feudale. Pe funcţionar nu-l interesa cituşi de puţin să afle dacă băiatul s'a născut sănătos, sau infirm; principalul lucru era a cunoaşte, exact şi amănunţit, dacă părinţii aparţin grupului de privilegiaţi, ori dimpotrivă numeroasei categorii de iobagi, declaraţi minori sociali şi fără identitate în treburile publice.

Dar reprezentantul Impăratului se dumireşte numai decît. Cu un sentiment de uşurare, el descopere că părinţii lui Simion sunt *„plebei ignobiles“*, ceea ce îl scuteşte să fie prea atent cu scrutarea datelor personale. Valorile intelectuale şi morale nu contează. Copilul se trăgea din străbuni clerici, preoţi luminaţi din districtul Sălajului, iar tatăl său se număra printre puţinii intelectuali romîni — învăţător şi cantor la biserică. Dar toate aceste calităţi treceau neobservate pentru spiritul de castă al epocii. Şi aşa părinţii avură să-şi legene, resemnaţi, pruncul la hotarul social stabilit de trufaşa nobilime.

In schimb, ei nu renunţară să-l dea la învăţătură. Aveau o încredere nemărginită în facultăţile intelectuale ale lui Simion. Orice sacrificiu pentru întreţinerea la şcoală li se părea un lucru chibzuit şi mult folositor. La nouă ani, l-au adus la Şimleu, ca să termine clasele primare.

Despre felul cum şi-a petrecut aici Bărnuţiu copilăria, avem foarte puţine date. Chiar Bogdan-Duică, cel mai documentat al său biograf, lasă un gol la acest capitol. Nu e greu însă a descifra că adolescenţa lui Bărnuţiu a însemnat justa prefaţă a maturităţii. Natura a fost foarte generoasă cu băiatul cel născut din „plebeius

ignobilis". I-a dăruit un bun excepţional, ce nu se perpetuează prin sămânţă şi se oferă foarte rar; i-a dăruit simţul de a trăi intens şi efectiv. Portretul său sufletesc se împleteşte din mai multe trăsături: o profundă sensibilitate, un efort permanent de a se pune în acord cu domeniul cunoaşterii, o goană fără odihnă după o lume raţională, o mare grijă pentru cuviinţă şi adevăr; în sfîşit, oroarea de a suplini proba exactă cu fantezia.

Un asemenea copil nu putea avea o adolescenţă aventuroasă, nici presărată cu prea multe bucurii. Căci pe vremea aceea, în jurul său vedea stări aproape dramatice. Iobagii care asudau pe conacurile domneşti nu ajungeau să coacă o pîine în tot cursul vieţii lor. Seceta se abătea des, sporind şi ea suferinţa. Oamenii pe care îi puteai întîlni zilnic erau mai degrabă mărginiţi la minte. Atmosfera şcoalei era stăpînită mai mult de rutină obositoare decît de duhul inteligenţii. Singurii prieteni la care Bărnuţiu se refugia, rămîneau cărţile şi colinele blînde ale Sălajului, din vîrful cărora se putea privi peizagiul senin şi măreţia orizonturilor.

Deşi iubit pînă la răsfăţ de părinţii săi, afecţiunea aceasta îi era totuşi insuficientă. Un suflet plămădit ca acesta reclamă un mediu de înţelegere şi afară din casă. Un asemenea mediu nu-l găsea. De aceea, retranşarea în sine face oficiu de intimă familiaritate, — familiaritatea cu care trebue să se mulţumească firile superioare. Din acest refugiu se plămădesc cele două directive, după atingerea cu oamenii şi faptele vieţii. Poţi ajunge un cinic despreţuitor al semenilor tăi, reducînd cele mai serioase şi nobile manifestări omeneşti la o luptă comică; sau poţi deveni un mare prieten al umanităţii, trăind pentru alţii. Bărnuţiu a apucat pe acest drum din urmă, jertfind liniştea pentru sbuciumul în mijlocul colectivităţii romîneşti şi învingînd egoismul cu avînturile generozităţii. N'a avut niciodată accente de ură, deşi ele ar fi fost explicabile. In ţinutul în care învăţa el carte, trăiau 1.566 de nemeşi, exploatînd fiecare cel puţin 7—8 iobagi. Ingîmfarea stăpînitorilor de pămînt atingea cele mai grosolane forme, iar regimul social îndreptăţea orice revoltă. Cu toate acestea, Bărnuţiu n'a ameninţat niciodată pe nobili cu degetul. Căci de mic copil se obişnuise să apere adevărul cu o demnitate gravă, serioasă şi sobră. In clasa treia primară, un profesor slovac renegat, din ură de rassă încercase să clasifice pe doi elevi maghiari înaintea lui Bărnuţiu. Acesta atunci se scoală demn, declară că procedeul dascălului e incorect şi cere stăruitor să fie ascultat în faţa unei comisiuni. Gestul destăinuia o cută dintr'un caracter inflexibil şi cuprindea un avertisment.

Pentru completarea învăţăturii, părinţii îl trimit la liceul piarist din Careii-Mari. Aici stă dela 1820 până la 1825, cînd împlineşte 17 ani. A fost şcolar tot atât de sîrguincios ca şi în clasele primare. Instrucţia acolo era, ca în toate şcoalele catolice ale timpului, făcută într'un spirit eclesiastic. Religia şi etica stau la baza educaţiei, constituind primele discipline. Clasicismul latin

era dogmă intangibilă, studiile moderne fiind îngăduite numai în măsura în care nu răstoarnă perceptele teologice și în care satisfac aparențele unei reputații de independență spirituală pentru liceu. Nu avem motive a crede că la Careii-Mari, Bărnuțiu s'a simțit mulțumit sufletește.

Dintre toate materiile, antropologia îl atrage mai mult. Nu-i plac dulcegăriile literare care lasă în urma lor cunoștințe vagi și fragmentare, după cum cronicarii n'au de înregistrat extravaganțe sentimentale, deși mediul e foarte prielnic într'un oraș cu nobile boeroaice exaltate. Liceanul duce o viață sobră, îngîndurată, o viață de carte, vîrsta rămînînd mereu minoră față de puterea de asimilare intelectuală. Femeile n'au fost izvor de inspirație pentru sufletul și mintea atît de cuprinzătoare a acestui tînăr foarte dotat. Și de altfel nu se știe dacă asta a fost în folosul sau în paguba lui. A rămas în cîmpul trăirilor cerebrale. Un cetitor modest, care spune totdeauna mai puțin decît știe. Dealtfel, el însuși avea sentimentul că nu este înzestrat cu frumuseți fizice. Evita saloanele și contactul cu familiile tîrgușorului. Un portretist n'ar fi avut ce scoate la iveală din vigoarea bărbătească, nici ce surprinde din infinitele și variatele gesturi ștrengărești ale acestui tînăr. Ar fi descoperit numai o rară distincție, și o privire rece, care suplinea, în ce privește caracterul, demonstrația verbală

Liceul piarist dela Careii-Mari a fost totuși hotărîtor pentru două direcții ale gîndirii sale. Limba latină și studiul ei i-a imprimat conștiința latinității și a etnicului. Latina nu însemna, cum socotea Erasmus, numai un mijloc complet și aristocratic de exprimare spre a vorbi în graiu superior contemporanilor. Pentru Bărnuțiu latina avea un înțeles mai adînc. Ea reprezenta realitatea unei ginte. In vocabularul zilnic al lui Bărnuțiu, latina pătrunde în simțuri, deși mai tîrziu el se va răzvrăti împotriva ei.

Cea de a doua direcție spirituală la Bărnuțiu e filozofia. A ajuns în labirintul științei totale, în care revelațiile sunt mai tari decît ale dragostei. Studiul antropologiei, și în genere firea lui iscoditoare, l'au ajutat să pătrundă în taina intimă a lucrurilor, și să descopere valoarea axiomelor. Fără o asemenea pasiune, gloria lui ar fi rămas enigmatică, fără ispitirea de a plămădi lumi superioare, cu înfățișări mai nobile și țeluri ideale. Feciorul dascălului din Bocșa ar fi rămas la nivelul unei vanități comune.

Secretul personalității lui Bărnuțiu trebue descoperit în primul rînd în stăpînirea științelor de raporturi reale și ignorarea celor de raporturi posibile. Filozofia a fost destinul fericit al fiului născut din „plebeius ignobilis", iar strădania lui de a descoperi legile naturii, prin formele gîndirii l-a ierarhizat, într'o epocă relativ exigentă, în fruntea contemporanilor săi. In această vreme, în toate Statele din apus, politica o fac cugetătorii, transpunerea în fapt a unor idei rămînînd o operație tehnică în sarcina unor oameni cu mai multă sau mai puțină competință. Poporul romîn

din Ardeal, care tindea să se situeze pe plan istoric nu putea nici el să-și încredințeze soarta oricui. Băiatul de 17 ani pășea în veac la timp potrivit și înarmat suficient cu tocmai reflectorul de lumină necesar vremurilor.

După terminarea liceului, Bărnuțiu pleacă la Blaj, care este centrul romînesc al Ardealului. Aici urmează un curs de filozofie, predat de Vasile Rațiu. Apoi, alții trei ani teologia. La urmă este numit profesor de sintaxă la gimnaziu, unde funcționează pînă în 1831, cînd trece la catedra de filozofie.

Raporturile dintre tînărul profesor și mediul de acolo, cu mentalitatea lui autoritar eclesiastică, se pot compara filiațiunii botanice dintr'o grădină unde plantezi un trandafir în mijlocul unui strat cu maci. Pămîntul nutrește deopotrivă rădăcinile, dar subliniază dizonanța și încurajează un războiu tainic, pipernicind misterios, fie macii din jurul trandafirului, fie tulpina implîntată fără rost. Ca și la Careii-Mari, Bărnuțiu se simte încătușat de dogmatismul teologic. Luminișurile fiolozofiei sunt baricadate de o gîndire prea formală și austeră. Despotismul în materie de cugetare bruschează adînc firea sa și stingherește slobodul curs al îndoielilor metafizice într'un cap atît de înzestrat ca al său. Crede, desigur, în Dumnezeu; dar cu imaginea clară a imposibilității vreunei dovezi fizico-teologice. Vede în lumea prezentă un atît de vast teatru al diversității, finalității și frumuseții, încît judecata lui asupra totalității trebue să se prefacă numai într'o mirare mută și elocventă. Confesiunea trăește în el organic, însă de cîte ori demnitarii religiei declară războiu rațiunii, în dascălul de filozofie se deșteaptă juste bănueli, și o micșorare a prețuirii pe care nu o acordă decît lucrurilor care pot trece un examen liber și public.

Il întristează mai ales incapacitatea de judecată a semenilor săi. Există minți mărginite, pe care nici-o erudiție nu le poate lărgi. De pe urma lor Bărnuțiu avea adesceori de suferit. Lupta cu astfel de oameni e tot atît de dezarmată ca și cu un cinic, fiindcă în cercul vicios al percepției, ei transformă aparențele în dovezi, iar dorințele în realități. In fața unui spirit mărginit, profesorului nu-i rămîne decît o retragere strategică, și, firește, plină de amărăciune.

Cu toate mizeriile mărunte și trecătoare ce i le pricinuește atmosfera, Blajul rămîne pentru Bărnuțiu primul centru de activitate filozofică și politică. Acestei așezări de pe valea Tîrnavelor, el i se dăruește cu toată conștiința misiunii sale istorice. Gîndirea sa se definitivează într'un cîmp stabil și roditor. Kant, Hegel, Krug. Herbert, Fichte, Rousseau și Savigny sunt autorii pe care îi va adînci cu deosebire. Tot astfel întreaga filozofie franceză contractualistă, care dimpreună cu ogorul imens al filozofiei idealiste germane domină actualitatea epocii,

Mulţi cronicari, plecînd dela aceeaşi sursă de informaţie (a lui Bogdan-Duică), ţin să dea intietatea în concepţia lui Bărnuţiu, lui Krug, succesorul lui Kant, la catedra din Königsberg, şi apoi lui Savigny. Constatarea, fără îndoială, poate fi verificată cu multe dovezi. Dar şi alţi gînditori au fost folosiţi de Bărnuţiu Rousseau de pildă era citat adeseori.

Sursa iniţială rămîne Kant. Dacă cetim cu atenţiune „Spre pacea eternă'', publicată la Königsberg în 1795, putem descoperi de unde izvorăşte accentul pus de Bărnuţiu, pe dreptul ginţilor, pe spiritul federalist în organizarea Statelor şi pe concepţia unei ordini consimţite între popoare. Intre studiul filozofului german şi enunţările cărturarului dela Blaj intîlnim chiar corelaţii de terminologie.

Lucrarea aceasta grandioasă a uriaşului dela Königsberg, menită să încrusteze în sufletul popoarelor conştiinţa universalităţii şi morala ideală a arbitrajului, a avut o influenţă hotărîtoare asupra lui Bărnuţiu. Dreptul natural, din care profesorul dela Blaj, face unica raţiune a spiritului şi obiectivul central pe plan naţional, acest drept natural, în studiul lui Kant, este prezentat ca o formulare doctrinară, atît teoretică, cît şi practică.

Amîndoi credeau cu tărie şi cu avînt într'o lume contractualistă şi federalistă. Dovadă, poziţia lor spirituală. Nici unul n'au enunţat utopii. Amîndoi au fost deplin verificaţi de Istorie. După 123 de ani, principiile din „Pacea Eternă'', au fost traduse în fapt, prin crearea Ligii Naţiunilor, iar la Alba-Iulia în 1918 actul Unirii s'a clădit pe concepţia bărnuţiană.

Dar să intrăm în arena politică a veacului. Cu cît Bărnuţiu înaintează în vîrstă, cu atît epoca se defineşte mai limpede pe ea însăşi în vîrtejul contradicţiilor. In 1830, absolutismul austriac intră în faza lichidării. Antagonismele din sînul societăţii feudale se apropie de zodia convulsiunilor. Nu simt începutul cutremurului decît tragicii întîrziaţi ai istoriei.

Burghezia în plină formaţie, are nevoie de un spaţiu social de mişcare mai larg, şi de o încorporare integrală în procesul producţiunii şi al profitului. Iar cum Habsburgii se încăpăţînează în dreptul divin de suveranitate, desechilibrul devine de neînlăturat şi deplasarea raporturilor de forţă în favoarea elementului revoluţionar un fapt în plină desvoltare.

Lovitura de astă dată vine dela oraşe. Spre deosebire de epoca lui Horia, Cloşca şi Crişan, factorii care dinamizează transformările aparţin cetăţilor. Mişcările ţărăneşti sunt fără îndoială elemente importante, însă nu hotărîtoare. Ele dovedesc un lucru, anume că burghezia din Ardeal nu era în stare să ia singură lupta cu absolutismul austriac, şi că alianţa e căutată reciproc Pe de o parte, oraşul apelează la concursul satului, iar pe de altă parte interesele ţărăneşti coincid în multe privinţe cu ale revoluţionarilor dela oraşe.

Prin rîndurile intelectualilor unguri radicalizaţi circulă aşa zişii „patrioţi vagabonzi'', înfierbîntînd mulţimile pentru cucerirea drepturilor municipale. In fruntea acestora stă Nicoale Vesseleny, un semi-tribun cu prestigiu şi multe legături în lumea romînească. De altfel, toate grupurile sociale au revendicări. Unii cer desfiinţarea breslelor rămase la medievalul lor spirit de castă şi înlocuirea lor printr'o organizare capitalistă a producţiei şi desfacerii. Alţii pretind suprimarea restricţiunilor comerciale care împedecă circulaţia mărfurilor. In judeţul Solnoc se iveşte o mişcare pentru apărarea intereselor locale. Intre Saşi izbucnesc de asemeni divergenţe de orientare politică, unii cu interese strîns limitate în Ardeal declarîndu-se autonomişti, alţii cu afaceri în perspectivă gravitînd spre Budapesta şi militînd pentru unirea provinciei cu Ungaria.

Atmosfera aceasta haotică premergătoare transformărilor se resimte şi la Blaj. Episcopul Lemeny cochetează, alternativ, cînd cu patrioţii vagabonzi, cînd cu nobilimea maghiară.

Ceea ce nu ştie însă episcopul este faptul că avea un adversar în chiar imediata sa apropiere. Vrăjmaşul jocului dela curtea episcopală e însuşi secretarul consistoriului, Simeon Bărnuţiu.

Mai tîrziu, un val de resentimente reciproce se ciocnesc fără întrerupere între zidurile reşedinţei episcopale. E la mijloc, bineînţeles, şi o chestiune de prestigiu personal. Capul eclesiastic se vede umbrit de personalitatea intelectuală a secretarului său, care se impune în mijlocul lumii romîneşti, prin cartea de vizită a capacităţii şi nu a rangului. Autoritatea lui Bărnuţiu e imensă în cetatea bisericii greco-catolice Profesorul dă impresia unui arc de oţel spintecînd spaţiul cînd, destinzîndu-se, îşi declanşează puterea iniţială. Omul cu fizic în aparenţă lipsit de vigoare, e numai nervi şi încordare. Domină conversaţiile, impune iniţiative, se aşează totdeauna în centrul oricărei adunări, devenind în scurt timp capul cel mai luminat al Blajului, de o autoritate ştiinţifică şi morală necunoscute pînă la el.

In învăţămîntul local, încătuşat de chingile tradiţiei, Bărnuţiu e un inovator îndrăzneţ. Latinistul de eri simte în propriul său clasicism un miros de mucegaiu şi hotărăşte repede să scoată prelegerile din jugul antichităţii, predînd cursurile în romîneşte. Altă răzvrătire porneşte, fără zăbavă, în contra robiei pe care teologia o exercita asupra filozofiei. Inlătură repede programa veche şi introduce filozofia liberală a lui Krug, sistematizînd valorile în chip precis şi stăruind apăsat asupra drepturilor născute din libertate şi egalitate.

In pasiunea sa pentru reforme, uită însă ceva foarte important şi anume conflictul secular şi ireductibil cu călugării, precum şi criza de sinceritate a adevărurilor filozofice. Ostilitatea dintre profesor şi episcop creşte. In 1842 Bărnuţiu se află în luptă, pe de o parte cu valurile de maghiarizare ale Dietei ardelene din Cluj, pe de alta cu despotismul eclesiastic. Filozoful are multe decepţii care-i

întunecă speranțele. Merge pînă acolo încît ajunge să dojenească norodul pe care îl iubește și prețuește atît de mult și căruia îi pătrunsese atît de adînc suferințele. Intr'un articol semnat cu trei inițiale, publicat în *„Vasarnapi Ujsag"* din Cluj, Bărnuțiu condamnă mentalitatea fatalistă a celor de jos, care se retranșează în consolarea moale că „așa le-a fost ursita".

Frămîntarea din cetatea eclesiastică nu este de altfel în afară de logică. Asemenea antagonisme erau frecvente. In preajma multor biserici preoții au intrat în conflict cu lumea laică și viceversa. Numai că aici întîmplările se dramatizează. Negurile sufletești, mascate cu zîmbete pe buze, exasperează sinceritatea și simțul de dreptate a lui Bărnuțiu. El nu-i deprins cu războiul de guerillă. Intr'o zi, enervat peste măsură de manierele dela curtea episcopului, cere poporului într'un articol să nu aibă încredere în călugări, pentrucă niciodată robotarii pămîntului nu-și vor ajunge scopul prin aceștia.

In ce privește maghiarizarea, Bărnuțiu ia o poziție categorică. In Noemvrie 1841, Dieta din Cluj, unde Ungurii sunt în majoritate zdrobitoare, hotărăște printr'un articol de lege introducerea oficială a limbii maghiare. Deciziunea e prima lovitură a tendințelor pronunțate de maghiarizare. Iar profesorul, fără să stea pe gînduri, redactează un memoriu către Impărat, în termeni protestatari. Impotriva maghiarizării el ridică patru grupe de argumente: de drept, de morală, de înțelepciune etatistă și de prudență. Motivarea plîngerii e impresionantă, și de o bogată substanță academică. Găsim într'însa toate elementele unui proces deschis între două vremi. O vastă piramidă de considerațiuni, pentru a dovedi că poporul romîn are drept la limba și naționalitatea lui, și că ceea ce amenință pieirea limbii și naționalității unui popor vatămă omenirea însăși.

Dar strădania profesorului de a convinge pe Impărat nu schimbă cu nimic preocupările dela curtea episcopului Lemeny. Războiul își urmează drumul și se sfîrșește în cele din urmă cu înfrîngerea gînditorului. Bărnuțiu, care risipise în atmosfera fumului înăcrit de luminare parfumul clarității discursive, filozoful care crease, printr'o risipire generoasă de spirit, ansamblul atîtor posibilități de prosperitate spirituală, dascălul care se străduise să înlăture pîcla atîtor absurdități scolastice, punînd în locul lor o pedagogie modernă, luptătorul în plină tensiune pentru cucerirea dreptului de naționalitate și independență a bisericii, trebue să părăsească acum Blajul aproape stigmatizat ca un eretic. Cu o ușoară încruntare își rotește odată ochii în jurul clădirilor, iar podul palmei și-l trece pe suprafața pălăriei, gest de alintare pe care îl văzuse el la țăranii surprinși de întîmplări ciudate. Apoi pleacă, pe drumul pribegiei, al îngîndurărilor și al singurătății.

*

* *

La vîrsta de 37 de ani e iarăși student. Cu 10 florini, primiți dela Iacob Mureșianu, se înscrie la Academia de drept săsească din Sibiu. Pasiunea pentru știință și teama de a nu rămîne în urma evenimentelor îl mînă mereu în locuri fără odihnă, alimentînd un neastîmpăr nervos și o voință plină de surpriză. La Sibiu, unde în lumea ortodoxă domină aceeași atmosferă ca și la Blaj, spiritul lui activ intră imediat în funcțiune, biciuind moleciunea și comandînd acțiunea.

Cînd doarme oare acest om, care are nevoie de destindere mai mult decît un guvernator? Căci nimic nu neglijează, nici din preocupările învățăturii, nici din rolul multilateral al omului politic. Noaptea redactează manifeste, răspîndite dela mînă la mînă. Ziua convinge pe demnitarii bisericii, fie asupra unor probleme de filozofie, fie asupra afirmării unui drept. E în contact cu întreg pulsul orașului și prezent cu vorba și fapta în toată sfera de mișcare romînească.

Dela Sibiu trimite două îndemnuri la împotrivire contra Unirii Ardealului cu Ungaria, unul adresat tinerimei din Cluj, Blaj, Brașov, Sibiu și Târgu-Mureș, altul mai multor intelectuali, în formă de chemare către popor. Acum nu se mai mulțumește doar să țină pas cu întîmplările, ci o dorință arzătoare îl împinge să precipite desnodămîntul, în răspîntia vremilor. Intuiția lui istorică îi mobilizează toate resorturile.

Și într'adevăr, epoca deschide perspective tumultoase. E primăvara anului 1848. Lumea din Ardeal se separă în două tabere distincte, în plină ofensivă. De o parte Ungurii, pe de alta Romînii. Iar oștile se înfruntă reciproc, fiindcă în pămîntul fertil al infrastructurii economice și sociale s'a produs o clătinare. Forțele de producție se găsesc în conflict acut cu raporturile de proprietate. Necesitatea eliberării nu mai este un sentiment, sau psihoză, ci un imperativ de natură materială, iar în viitoare nu se mai ciocnesc doar contradicții ideologice, ci argumente colective de existență pură și simplă.

Decît, orice forță revoluționară creată de economia de profit are nevoie de o conștiință. Această conștiință va fi aceea a ideii naționale, care intră în patrimoniul epocii dela 1848. Socialul capătă expresie prin dialectica naționalului, iar naționalul devine un executant al economiei capitaliste, al libertății culturale și al desființării iobăgiei.

Din nefericire, tendințele, care coincid asupra principiilor, nu coincid asupra modalităților. Astfel, burghezia maghiară revoluționară revendică unitatea națională, adică alipirea Ardealului de Ungaria, scoțînd provincia de sub stăpînirea austriacă, pe cînd reprezentanții poporului romîn cer autonomia națională, sub statutul juridic și protectoratul casei de Habsburg.

Eroii scoși la suprafață de același proces, se distanțează fără șanse de apropiere. Budapesta și Clujul sunt centrele revoluționa-

rilor Unguri. Blajul devine cartierul general al revoluționarilor romîni. Atît într'o tabără, cît și în alta, apare cîte un exponent al momentului istoric. Romînii îl au pe Bărnuțiu; Ungurii pe Kossuth Lajos

Tot astfel, la baricade se întîlnesc două concepții de justificări juridice afirmate cu patos și trăite intens. Simeon Bărnuțiu invoacă, cu o putere de sinteză uimitoare, dreptul natural. Kossuth afirmă cu un instinct năvalnic, dreptul istoric.

Nu mai vorbim de măruntele fapte, care au adesea culoare și parfum de ironie istorică. In jurul Dietei transilvănene, convocate pentru a hotărî alipirea Ardealului de Ungaria, se strigă tumultuos „Jos Habsburgii", se stropesc cîinii pe ulițe cu culorile Austriei, și se revarsă un potop de ură împotriva Vienei. In același timp, la Blaj fîlfîe steagul imperiului, se omagiază în cuvinte calde Impăratul, și se proclamă devotament față de coroană

Numai la Viena lumea e calmă și neștiutoare. Curtea imperială, care de cîteva secole trăește în surditate și miopie, continuă a se ocupa cu cetirea rapoartelor despre seratele și intrigile nobilimei.

După cum vedem, în mijlocul învolburării se petrec lucruri firești, dar și la prima vedere paradoxale. Kossuth se angajează în luptă cu Habsburgii, iar Bărnuțiu susține pe Impărat. Apoi cîrmaciul revoluției ungurești pășește în istorie ca un creator al Statului maghiar liberal, dar nu consimte să acorde drepturi naționale romînilor. La fel de contradictoriu se înfățișează și acțiunea romînească, Bărnuțiu, crezînd în democrația Habsburgilor și refuzind să se înțeleagă cu revoluționarul Kossuth, care lupta pentru desființarea iobăgiei, una dintre cele mai importante reforme ale veacului.

Se desfășura o revoluție cu un evident caracter social, însă cu axa ideei naționale orientată spre poli opuși, atît într'o parte, cît și în alta. Pentru istoria formală, aceste antagonisme pot scăpa fără analize, dar pentru un diagnostician sociolog ele duc la o concluzie finală foarte interesantă. Revoluția burgheză în Ardeal n'a fost dirijată de jos, ca să dea fanatici pentru o dominație integrală a poporului. Kossuth se gîndește în primul rînd la interesele clasei din care face parte, nevoind să împartă beneficiile unității naționale cu Romînii. Iar Bărnuțiu, cu toată dragostea sa pentru robotarii pămîntului, nu poate uita că mai există cler ce trebue subvenționat din visteria Statului și încă o serie întreagă de categorii intelectuale, cu drepturi la erarhie și prosperitate, mai mult sau mai puțin privilegiată.

Intr'o asemenea atmosferă, manifestele cărturarului, lansate dela Sibiu, trezese în cel mai înalt grad sentimentul primejdiei. Alipirea Ardealului (care în 29 Mai, avea să treacă în domeniul faptelor împlinite), trebuie neapărat împiedecată. O acțiune protestatară, căci deocamdată altceva, înainte de hotărîrea dietei, nu

se putea face. Pe umerii lui Bărnuțiu apasă o povară considerabilă și o răspundere enormă. Simte că trebue să se desvolte în el nu numai calități înăscute, dar și altele de constringere sub imperiul împrejurărilor. Acum gîndirea trebue să se completeze cu strategia politică, filozofia cu regia acțiunii, spre a arăta importanța și proporțiile demonstrațiilor. Cuvîntului scris trebuia să i se adaoge retorica tumultuoasă; cuminţeniei și prudenței să li se substitue curajul. Proporțiile normale ale lucrurilor trebuia să fie desfigurate după comandamentul momentului și întreaga onestitate intelectuală pusă în serviciul iluziilor colective. Bărnuțiu avea de apărat o cauză și de mobilizat cîteva zeci de mii de actori, lucru care cerea răgaz și putință de a selecționa material uman.

* * *

La 30 Aprilie 1848, Bărnuțiu intră în cetatea care, odinioară, îl eliminase. De astă dată vine la Blaj, triumfător. Nu este numai mintea cea mai luminată a Ardealului, ci deopotrivă îndrumător politic al cărui credit intrase definitiv în conștiința publică. Lumea îl așteaptă ca o mare de capete. Cînd se apropie de mulțime, iobagii năvălesc asupra trăsurii, desfac caii și încearcă să se înhame ei la dînsa. Dar un glas blajin îi sfătuește poruncitor: „*Acum nu e timpul să băgăm pe oameni în jug*". Bărnuțiu nu caută să fie răsfățatul norodului, după cum firea sa e protivnică spectacolelor delirante. Din tot ce vede se mulțumește a reține starea sufletească, prielnică unei mișcări serioase.

Timp de cincisprezece zile, preocuparea centrală rămîne pregătirea uriașei adunări de pe Cîmpia Libertății, dela 3/15 Mai. Metodic și cu severa disciplină a unui comandant de oaste, el pune totul la punct, până în cele mai mici amănunte. Intuiția istorică a lui Bărnuțiu nu se multumește numai cu vehemența vorbelor. Aspirațiile trebue legalizate și cererile romînești să capete un fundament ideologic. Mișcarea reclamă o justificare amplă, iar oamenii cer să fie ridicați la înălțimea epocii. Pentru așa ceva e nevoie de un act scris și mai ales de multă persuasiune, spre a pune de acord toate grupurile sociale asupra revendicărilor. Dificultățile nu sunt înscrise în cronici, însă ele, fără îndoială, au existat. Așa de pildă desființarea iobăgiei, care figurase ca prim punct al programului, trece, devine punctul al treilea, și așa cu adeziunea lui Bărnuțiu. Locul întâiu îl ocupă acum: „independența politică națională a națiunii, reprezentată în Dietă, în administrație și justiție, cu dreptul limbei sale, adunîndu-se odată pe an în adunare generală". Al doilea cap de cerere, sună astfel: „independența bisericilor romînești, restaurarea mitropoliei și a sinodului general anual". Iar în restul punctelor, în număr de sasesprezece, se cere desființarea

breslelor, a vămilor, protecțiunea economiei de vite a mocanilor, desființarea dijmei metalurgice pentru morți, libertatea cuvîntului și a tiparului, libertatea personală și a adunărilor, Curtea cu Juri, lucrînd în ședințe publice, garda națională cu ofițerime romînă, o comisiune pentru cercetarea miezuinei moșiilor și pădurilor, dotarea clerului din visteria Statului, școală de Stat, gimnaziu, școale technice și militare, seminarii și universitate, generalizarea dărilor și o constituantă transilvăneană, care în afară de Constituție să elaboreze și noui codice de legi.

Apelul către națiune se lansase, iar ordinea programatică e întocmită. Mai rămînea să răspundă poporul. Și acesta răspunde într'un iureș de epică populară. Pe câmpia Libertății sunt prezenți 40 de mii de robotari ai pămîntului, însetați de libertate. A venit de asemeni și o bună parte din pătura conducătoare — de ambele confesiuni, în frunte cu mitropolitul Șaguna — și fapt deosebit de simbolic pentru atmosfera de înfrățire generală: episcopul Lemeny.

In fața acestora, Bărnuțiu rostește un discurs, care avea să devină instantaneu celebru. Pentru prima dată vorbește el în fața unui norod atît de numeros. Cu o zi înainte, în 2/14 Mai, cuvîntarea fusese citită de el în catedrala Blajului, arhi-ticsită de lume romînească. Citită fără niciun gest studiat și numai cu grija de a fi înțeles cît mai limpede. Mulțumit de operă prin fondul așternut în cuprinsul ei, orgoliul de tribună nu-i mai poate da satisfacție în această clipă. Conștient că a săvîrșit un act masiv, trainic pentru multe generații, și că prezintă efortul de a justifica onest și cu substanță trecerea dela o ordine veche la alta nouă, emoția creației i se transformă în liniște. Precum s'a sculat liniștit din strană lîngă altar, întocmai astfel s'a întors la locul său, numai, de astădată, foarte obosit după o citire care trebue să fi durat cel puțin două ore.

Dacă n'ar fi scris nimic alt toată viața sa și încă el ar fi intrat, la loc de frunte, în istoria literaturii romînești prin discursul dela Blaj. Acesta are valoarea unei construcții monumentale de argumentare politică filozofică și morală. Principiul auto-determinării e punctul de plecare, înlocuind destinul tragic al istoriei prin raporturi liber consimțite, izvorîte din suveranitatea dreptului și a originei etnice. Pe același plan de lumină spirituală a fost ridicat primatul limbei și al culturei, în care Bărnuțiu vedea nu numai instrumente de securitate națională, ci unicul izvor de energie capabilă, să dea lumii conștiința universalității și popoarelor sentimentul adevăratei libertăți. Dela o înălțime tot atît de mare a convingerilor, stabilește el raporturile dintre Stat și societate, legînd toate drepturile de cea din urmă și tăgăduind orice drept de constrîngere celui dintîiu. Prin graiul lui Simeon Bărnuțiu, poporul romîn din Ardeal are onoarea de a fi implîntat, el cel dintîiu, în solul epocii arborele dreptului natural, izvorît din gîndirea kantiană, dînd astfel naționalismului cea mai frumoasă prefață de cugetare filozofică.

Energie, însă, consumată, vai, zadarnic, sau mai corect *deocamdată* zadarnic, căci niciun efort etic nu rămîne pierdut în natura morală. După nouă zile Ardealul se alipește de Ungaria. De pe urma uriașei adunări protestatoare, n'au rămas decît două lucruri pozitive. Un comitet, actul de botez al partidului național din Ardeal și discursul lui Bărnuțiu, ca sursă de orientare programatică, pînă în zilele noastre, pentru Romînii ardeleni.

* * *

Un om lovit atît de crîncen de neisbîndă s'ar fi resemnat, retrăgîndu-se într'o casă liniștită, împăcat în suflet că a dat destul poporului său. Bărnuțiu însă, nu este un politician burghez din epoca noastră. El se angajase într'o acțiune istorică și nu într'o carieră comodă și fără riscuri. Dacă adunarea protestatară n'avusese ecoul dorit, nu-i mai rămînea decît să treacă la o doua fază, aceea de revoluție materială. Bărnuțiu se apropie de ea nu prin temperament, căci are oroare de violență, ci din convingere. Războiul civil înseamnă ultima ratio, căreia nimeni nu i se poate sustrage și care îl duce pe Bărnuțiu la consolarea că tot ce este deficiență revoluționară în sufletul lui, este larg compensat de avîntul de răscoală al celorlalți. Oamenii nu puteau fi sustrași unei psihoze provocate de incertitudine. Poporul crede că revoluția e dorința lui Bărnuțiu, iar acesta e convins că disperarea colectivă nu mai poate fi potolită. Chiar cînd intervine recomandînd moderațiunea, pentru a impune mai mult respect față de legalitate, sfaturile sale nu pot atenua înflăcărarea mulțimilor. Adevărul este aci complex și se poate rezuma într'o frază: blajinul profesor de filozofie n'a dorit vărsare de sînge, dar nici nu s'a temut vreodată de violența ei.

Declanșarea războiului civil începe cu un incident, ca toate revoluțiile. Țăranii din Mihalț ocupase o livadă, care după ei aparținea comunei. Stăpînirea ripostează printr'o represiune sîngeroasă. In 2 Iunie 1848, din rîndurile țăranilor din Mihalț, cad nouă morți uciși de gloanțe și alți doisprezece grav răniți.

Ordonîndu-se o anchetă, oficialitatea scoate ca vinovați tot pe conducătorii romîni, cerînd arestarea lui Bărnuțiu, a lui C. Roman, Aron Pumnul și a preotului Nicolae Manu, membri ai comitetului național, făcuți responsabili de incident.

Bărnuțiu scapă de răzbunarea regimului printr'un truc. In 17 August, un domn spătos, cu păr roșcat, primi prea fericit însărcinarea să ciocănească la ușa cărturarului, în numele comisarului guvernial; pentru a-i prezenta ordinul de arestare. Domnul era polițist și cu reputația de a cunoaște bine pe Romînii complotiști. Ajuns în pragul casei, însărcinarea îl onorează atît de mult, încît nici nu mai simte nevoia să-și arate calitatea. Intreabă doar scurt unde este

Bărnuțiu. Și tot scurt i se răspunde: în fundul curții. Domnul Dobokay, — căci acesta era numele polițistului — se retrage în căutarea delieventului, în timp ce profesorul de filozofie, zîmbind în urma lui, sare pe fereastră în stradă, refugiindu-se în satele grănicerești ale județului Sibiu.

După Mihalț, urmează alte incidente în Munții Apuseni.

Psihoza primejdiei domnește pretutindeni și în toate straturile societății. Instinctul apărării personale și colective dirijează acum pe oameni cu toată puterea lui elementară, iar peste riscuri și prevedere funcționează în toată plenitudinea, tehnica mișcărilor rapide. Din locurile unde pribegește, Bărnuțiu propune o a doua adunare la Blaj, convocată pentru 25 Septemvrie. Scopul ei este înarmarea populației, organizarea administrativă și dezarmarea armatelor revoluționare unguresti, care se găsesc în marș în cuprinsul provinciei.

La sfîrșitul lui Septemvrie, conducătorul reapare în fața lumii adunate și are un nou moment de înflăcărare pentru Habsburgi, strigînd pentru a doua oară: Trăiască Impăratul Ferdinand. Incă nu-l părăsise iluzia în democrația Coroanei, lăsîndu-se prins de aceeași naivitate pe care o avusese și Horia. Habsburgii rămîn talisman în două revoluții romînești. In 1784, iureșul iobagilor a început cu certitudinea că Iosif al II-lea îi aprobă și le va fi profund recunoscător pentru tot ce vor face, eliberîndu-i din regimul servajului; iar acum, un profesor de filozofie, militant pentru dreptul natural, vede hipnotic în capul încoronat dela Viena noblețea și consimțămîntul de a împărți puterea politică și administrativă, cu Romînii, în majoritatea lor iobagi. Unde trebue descoperită obîrșia acestei convingeri? E oare o simpatie personală pentru Impărat, din partea unui autentic democrat al vremii? Imposibil de crezut. Sau poate împrejurările constrîng mișcarea romînească la alegerea unui singur drum și la descoperirea unui singur aliat, în Impărat? Poate. Dar fără dovezi definitive. Teza din urmă ar fi admisibilă, dacă Kossuth ar fi refuzat pînă la sfîrșit orice apropiere de Romîni. Dar conducătorul revoluției unguresti a propus prin Ion Dragoș, un aderent al său, tratative cu reprezentanții autorizați ai poporului romîn. Deci putem deduce, că ceea ce a influențat concursul dat Impăratului, care bineînțeles, accepta bucuros sprijinul romînesc, dar nu se angaja, prin asta, cu nimic, a fost cu totul altceva. De multe decenii, la Blaj, nu se concepea apărarea păturii conducătoare decît prin scaunul papal și Coroana din Viena. O convingere de altfel pînă la un punct justă, deoarece unele privilegii ce permiteau înstărirea cîtorva mii de familii romînești fuseseră acordate pe deoparte de Maria Terezia, iar pe dealtă parte de puterea papală. Impăratul distribuitor de bunuri pentru războinicii săi era o realitate, iar dacă la 1848 pe această realitate au încolțit dorințe și speranțe în rîndurile păturii intelectuale, istoricul de mîine nu le poate declara absurde. Cronicarul poate însă, în această ordine de idei, vorbi de desinteresarea eroică a marelui dirijor al evenimentelor și anume de disprețul lui Simeon Bărnuțiu, pentru beneficii personale.

Decît, în urma strigătului „Trăiască Ferdinand'', revoluția romînească nu mai are un caracter ofensiv, ci unul defensiv. Ceeace se apără acum e poziția Suveranului, impresionat, probabil, de atîta devotament, dar cu totul departe de hotărîrea de a satisface cererile romînești. In Septembrie 1848 se închee — după cum spune Bogdan-Duică — un pact moral între dinastie, armată și popor, care jură de două ori pe constituția austriacă. Independența națională și politică a poporului romîn e făcută dependentă de biruința armatelor austriace și de înfrîngerea revoluționarilor unguri. La Blaj ia ființă comitetul pentru pacificarea Ardealului, recunoscut oficial de generalul imperial Puchner, comitet căruia țăranii îi atribue rolul și importanța unui guvern romînesc. Comitetul se compune din Simeon Bărnuțiu, președinte; A. Treb. Laurian, Nicolae Bălășescu, Timoteiu Cipariu, Florian Micheș și Ion Bran. Totodată se hotărăște și înființarea gărzii naționale, compusă din 15 legiuni, fiecare de cîte 10 mii de oameni, organizate după tehnica armatei romane. Iar pentruca operația mobilizării să se desfășoare în condițiuni cît mai rapide, se prevede și organizarea unor arondismente administrative, conduse de membrii comitetului de pacificațiune.

Ostilitățile între legiunile romînești și trupele maghiare încep în Decembrie. Gărzile naționale sunt încredințate lui Avram Iancu, Axente Sever, Popa Balint, Ion Buteanu și altor prefecți. Generalul Puchner conduce oștirea austriacă. Generalul Bem, coloanele unguresti.

Inverșunarea, ca în toate războaiele civile, depășește simpla ostilitate dintre două state; iar conștiința gloatelor a atît de oarbă, încît nu se mai deosibește represiunea utilă, de cruzimea inutilă. Un amestec de instincte și epic popular covîrșesc Ardealul, desfigurîndu-l cu bubuitul puștilor și răpind liniștea pînă în ultimul sat. Tragedia durează nouă luni. Din Decembrie 1848 pînă în August 1849, într'un ritm rapid, cu valuri de sînge și sleirea generală a economiei ardelenești

Situația pune din nou pe Bărnuțiu într'o mare încordare sufletească. Răspunderea îi dă un elan al acțiunii peste puterile sale fizice. Dorința de a birui îl face de o sprinteneală tinerească, pasiunea pentru cauza politică îl înzestrează cu un plus de pricepere practică. E prezent la toate actele de comandă și în curent cu tot ce se petrece pe fronturi. Indrumează toate arterele revoluției, dinamizează mișcarea cu o concepție de ansamblu. In toate împrejurările își impune soluția, care e totdeauna și cea mai potrivită.

In cele două luni pleacă dela Sibiu la Orlat, de aci la Blaj, apoi la Sibiu, fuge la Racovița, se reîntoarce la Sibiu și se refugiază la Rîul-Vadului.

A avut grijă ca înainte de izbucnirea războiului civil să formu-
leze la Blaj din nou revendicările romînești, deastădată dîndu-le
un accent mai radical decît în Mai. In Septembrie cere deplină
satisfacție pentru țărănimea torturată, cere înlăturarea imediată
a robotelor, o comisiune urbanială ca să așeze bazele noi ale pro-
prietății, respingerea unirii Ardealului cu Ungaria, numirea unui
guvern provizoriu, compus din Sași, Romîni și Unguri, care să
facă loc noului guvern permanent, Dieta Ardelenească și în sfîrșit
o Gardă Națională română pentru păstrarea liniștei.

După formularea promptă și precisă a punctelor de mai sus,
Bărnuțiu trece la redactarea unei proclamații, normativ moral.
pentru timpul revoluției. Document demn de menționat, în care
se regăsește portretul sufletesc al profesorului de filozofie. Con-
ducătorul nu uită că, pe deasupra pasiunilor și a violenței desfă-
șurate, se află eterna umanitate și că judecata posterității pre-
țuește mai mult înălțimea etică, decît deslănțuirea instinctelor.
Dacă nu ne putem învoi în privința ideilor politice și de liber-
tate — spune Bărnuțiu, în proclamație — să ne învoim și să recu-
noaștem măcar ideea umanității, declarînd războiu războinicilor,
însă nu copiilor, femeilor și bătrînilor, pentruca să nu se întunece
prea mult viitorul.

Tot astfel, conducătorul ține să lămurească atitudinea sa față
de minorități. Adeptul dreptului natural nu poate fi un asupritor
al minorităților. Inainte de începerea ostilităților, el garantează
respectarea integrală a drepturilor tuturor popoarelor conlocui-
toare.

De asemeni, nu uită să imprime o concepție democratică și popu-
lară puterii administrative. In numele comitetului de pacificare,
Bărnuțiu începe, în Noembrie, organizarea administrației. La Blaj,
alcătuește un centru nou, rupt din Alba, compus din 60 de mii
de Romîni și 11 mii de Sași și Unguri. Ordonă ca alegerea să se facă
pe baza votului universal, iar după scrutin, adresîndu-se funcționa-
rilor Romîni, le spune: „să fiți drepți, învățați și cu omenie".

*

* *

Dar încăodată, încordarea lui Bărnuțiu se încheie cu o înfrîn-
gere, cu cea mai puțin prevăzută din toate. In August 1849 Ar-
dealul e pacificat. Il pacifică armatele rusești chemate de Șaguna,
de Sași și de generalul imperial Puchner. Satele se liniștesc prin
sleirea puterilor în taberile revoluționare. Iobagii Romîni dăduseră
40 de mii de victime. Plebea neștiutoare, dar trează, în procesul ire-
versibil al istoriei, voi să dovedească material că dreptul natural
nu e o legendă. Robotarii pămîntului au fost generoși ca toate cla-
sele de jos, care nu contabilizează jertfele și morții. Cei rămași vii,

răsfirați pe la bordeele lor cu stuf, stau în expectativă. Așteaptă să
audă dacă la strigătul „Trăiască Ferdinand", Impăratul va răs-
punde „Trăiască Poporul". Dar Majestatea Sa nu poate fi grațios,
nici chiar cu revoluționarii care s'au înecat în sînge pentru sfînta
Coroană. Impăratul procedează tacticos și cuminte. Trimite pe ba-
ronul Wohlgemutt, guvernator al Transilvaniei. Iar domnul gu-
vernator, odată instalat, plătește bine orice denunț împotriva națio-
naliștilor Romîni.

In acele zile, Bărnuțiu nu mai e în Ardeal. Se refugiază la
Cîineni și Galați, de unde ia vaporul pentru Triest. La 6 Iunie 1849
se află la Constantinopol și la 23 Iunie ajunge la Viena, rămînînd
aici pînă în 2 Septembrie. Pe întinsul mărilor, recapitulează tot ce
s'a întîmplat și gîndurile îl duc la întrebarea dacă revoluția se asea-
mănă cu ipotezele lui Kant, ridicate pentru a pretexta războiul.
Își aduce aminte de idealul transcendental și de acea formulare sin-
tetică și nerăsturnabilă, că hotarele naturale strică neîntrerupt per-
fecțiunea în idei, zădărnicind iluziile și reducînd la o ficțiune tot
binele aflat în idei.

Revoluția afirmase, dar nu cucerise drepturi. Autonomia Ar-
dealului și recunoașterea naționalității poporului romîn sunt bi-
ruinți departe de spiritul revoluționar al vremii și de o valoare mi-
nimală pentru aspirațiile colective. Din războiul civil a eșit învin-
gător Impăratul, exact ca și în epoca lui Horia. Din ura insurecțio-
narilor Unguri contra Habsburgilor și din devotamentul păturii con-
ducătoare romîne față de Curte, profitul îl recoltează casta militară
și politică a imperiului.

Pentru cuceriri practice și reale, conducătorilor dela Blaj și
Sibiu nu le rămîne decît drumul clasic, deschis de Horia, și anume
calea prea respectoaselor jalbe către Impărat. In Iulie 1849 un grup
de oameni cu redingote lungi își fac apariția smerită la porțile pala-
tului din Schönbrunn. E o deputație în frunte cu Simeon Bărnuțiu,
președintele comitetului de participare. Tot ce are de spus profe-
sorul de filozofie a pus pe hîrtie, într'o petiție lungă, scrisă cu litere
mari, ca să nu obosească ochii Impăratului. El cere ca toți Romînii
austriaci să formeze o singură națiune, cu administrație politică și
bisericească independentă, un consiliu național, numit Senatul romîn,
și cu un cap național, întărit de Majestatea Sa. După revoluție e
prima petiție adresată Curții din Viena.

Ca răspuns, Ardealul e împărțit în șase districte luate în ex-
ploatare de germanismul austriac. Căci, în problemele de dominație,
Habsburgii n'au făcut niciodată sentimentalism. Au fost cel mult
atenți cu cei care au exagerat în fața poporului democratismul
Curții. După fiecare revoluție, dela Viena a pornit un transport
de bani și decorații. Drama dela 1784, odată terminată, după zdro-
birea cu roata a lui Horia și Cloșca, Impăratul Iosif al II-lea a dis-
tribuit la Zlatna, prin guvernatorul Bruckenthal, galbeni și dis-
tincții, iar acum, dela Viena au plecat iarăși decorații și recompense

bănești. In 22 Septembrie 1849 Impăratul îi oferă lui Bărnuţiu *das Goldene Verdienstkreuz mit der Krone* (Crucea pentru merit, de aur cu coroană). Insă, de astă dată capul încoronat nu răsplătește, ci jignește un om. Pentru ce această decoraţie, cînd tot ce am sperat ca ordine politică și morală se năruie în decepţie — se întreabă Bărnuţiu. O decoraţie contează pentru profesorul de filozofie exact cît un calendar de perete pentru un general glorios. Apoi recompense bănești l-ar fi umilit în chip grosolan. Impăratul ar fi ofensat un om care își cinstea convingerile cu puritatea unui fanatic. Gheorghe Bariţiu, tentat de asemenea recompense, îl dojenește pentru atîta exces moral, sfătuindu-l *„să mai lase din secătura de stoicism și să nu-l ducă pînă la diogenism, că nu merge"*. Amabilităţile Impăratului prinseră bine unora; și cei care le primeau se consolau mefistofelic că Impăratul nu dă din avutul său, ci din contribuţia poporului.

Din sbuciumul atît de dramatic al ultimilor ani, Bărnuţiu iese obosit. O epuizare fizică ce reclamă odihnă îndelungată. In Noembrie acceptă să conducă din nou o delegaţie de petiţionari la Impărat, însă nu ajunge să se achite pînă la capăt de însărcinare, fiindcă simte nevoia odihnei într'o clinică. Dela Budapesta pleacă la Viena, iar de aici la Dresda, pentru a face o cură de hidroterapie sistem Preissnitz. Aparatul nervos, folosit pînă la abuz pe arena politică, se răzbună, funcţionînd defectuos. Conducătorul de ieri trebue să se mulţumească de acum cu rolul de semnatar. In 5 Septembrie 1850 iscălește petiţia pentru convocarea sinodului de clerici și mireni, iar în 30 Decembrie o altă petiţie adresată Impăratului, prin care se protestează împotriva divizării teritoriale a poporului romîn.

Nu adoarme în el pasiunea studiului, după cum într'o femeie sensuală nu apune necesitatea amorului. Părăsind Dresda, Bărnuţiu e iarăși student, pentru a treia oară. La 42 de ani, se înscrie la facultatea juridică din Viena, frecventînd trei semestre. De aici pleacă în Italia, la Pavia, unde în 6 Iulie 1854 își ia doctoratul în drept, studiind paralel și filologia. Diploma nu-l interesează sub raportul prestigiului profesional și intelectual. Bărnuţiu posedă o remarcabilă cultură enciclopedică. Dreptul, pentru el are o semnificaţie filozofică, răspunzînd năzuinţei de a stabili definiţii juste și de a lărgi înţelegerea ordinei spirituale. Gînditorul simte nevoia să se plimbe și să aspire miresmele plantaţiilor juridice numai în măsura în care ele nu alterează mirosul reconfortant și secular al moliftului filozofic. Altfel, dacă dreptul nu corespunde putinţei de a se încadra în omenescul existenţei, rămîne o simplă armă de pehlivani.

*
* *

Activitatea și-o încheie la Iași. Venind din Italia la Viena, un domn cu gesturi aristocratice, secretarul ministerial Heufler, îi oferă discret un post bun. Bărnuţiu îl refuză cu același răspuns tăios, dat conaţionalilor săi dela Blaj și Sibiu, care îl sfătuiseră amical să primească recompense bănești dela Impăratul. Preferă să se stabilească în capitala Moldovei. In Iași, primește mai întâiu o catedră de liceu, unde predă logica, iar după un an este profesor al facultăţii de litere și drept. Trăiește într'o cetate foarte pretenţioasă, care în hotarele romînești își asumă prioritatea culturii. O societate suficient de informată asupra ardelenilor, însă nu documentată complet asupra certificatului intelectual al lui Bărnuţiu. La început lumea îl primește bine, dar nu cu entuziasm. Nu. Profesorul nostru nu are nimic grav în înfăţișare, nimic care „să impună". Figura lui seamănă cu a unui actor celebru care ar fi jucat rolul lui Hamlet. Pe obraji i s'au săpat adînc acele cute distincte de mare performanţă sufletească, iar blîndeţea și modestia nu mai sunt virtuţi ale nașterii, ci suplimentul de conștiinţă umană, a conștiinţei omului trecut printr'o mare dramă a Istoriei.

In puţină vreme însă, Bărnuţiu cucerește aici același prestigiu ca și la Blaj sau Sibiu. Cînd trece pe uliţe, cu umerii acoperiţi de o pelerină a lui cenușie, trecătorii se opresc o clipă în loc și îl admiră ca pe cel mai învăţat om, care știe toate despre tainele lumii.

Simţul datoriei îl împinge la o muncă exagerată. Timp de nouă ani apelează cu violenţă la puterile sale și le mobilizează într'o activitate aproape bolvăvicioasă. La facultate predă 16 ore pe săptămînă, pregătindu-se pentru fiecare curs cîte patru, cinci ceasuri. In plus, ţine locul inspectorului școlar Treboniu-Laurian, și participă la ședinţele consiliului școlar al Moldovei. Dreptul, obiect al catedrei, este însă tutelat de filosofie. Dacă prelegerile n'au o formă prea estetică și o limbă perfectă, în schimb ele sunt concentrate într'un sistem remarcabil și teoretizate cu o mare de competinţă. Fie că predă dreptul public al Romînilor, fie că vorbește despre dreptul natural, public sau privat, direcţia cursurilor n'o ţine știinţa juridică a schemelor și formulărilor empirice, ci grija ca, refăcînd unitatea naturală a părţilor de drept readunate, să pună în evidenţă toate adevărurile și aspiraţiile mărturisite sau nemărturisite ale comunităţii. Căci Barnuţiu nu uită niciodată că este un legislator al raţiunii omenești, că peste gloria politică și diploma dela Pavia, el a fost și rămîne un profesor de filosofie, după cum rolul de exponent al ideei naţionale îi alimentează înclinarea de a pune în dreptul public al Romînilor premise naţionaliste, și de a exagera romanitatea Dreptului nostru.

Maturitatea îi modifică unele idei, dar nu-i schimbă fondul gîndirii politice și sociale. Pe unele chestiuni, el devine mai radical, mai intransigent. Monarhistul dela Blaj e acum republican. Pe de altă parte, dela desfiinţarea robotelor cerută în Septembrie 1848, el pledează la Iași direct pentru exproprierea agrară. Iar dela acceptarea

statului juridic austriac pentru Ardeal, ajunge acum la respingerea codicelor străine pentru Muntenia și Moldova, cu argumentul că orice imitație a codurilor care aparțin altor neamuri, ilustrează decadența poporului care le primește.

Din cultura ieșană, Bărnuțiu împrumută foarte puțin. Atmosfera reușește să-l influențeze numai în sens xenofob. In dreptul public, introduce chiar instituția medievală a albinatului, care interzice străinilor să dobîndească proprietate funciară în Romînia.

La Iași, Bărnuțiu a făcut școală. O școală diametral opusă celei a lui Titu Maiorescu de mai tîrziu. Dacă n'ar fi fost distanțate de timp, și maeștrii s'ar fi întîlnit pe teren, capitala Moldovei ar fi asistat la încrucișările de spadă spirituală dintre un atenian și un roman. Pe plan filosofic, amîndoi erau kantieni: Bărnuțiu reținînd filosofia practică, folosită în luptele pentru libertate, iar Titu Maiorescu, formalismul logic, pe care îl mînuia cu talent împotriva adversarilor. Pe arena politică s'ar fi întîlnit un democrat cu un conservator luminat și progresist. Pe teren social, ar fi stat față în față un țărănist cu un apărător al marei proprietăți. Oricîtă persuasiune s'ar fi consumat, acordul ar fi fost imposibil. Cel mult, maeștrii ar fi putut face un pact, angajîndu-se de a-și feri reciproc școlile de epidemia prozelitismului. Decît, cei doi oameni nu se mai puteau întîlni. Cînd Titu Maiorescu își ocupa catedra, Bărnuțiu și-o părăsea pe a lui. Războiul a rămas să-l ducă singur Titu Maiorescu, în „Convorbiri Literare'', sub titlul: „Contra școalei Bărnuțiu''.

*

* *

In 14 Februarie 1863, Bărnuțiu cere un concediu de boală. Uriașul intră în criză. Il torturează nervii și insomniile, pînă la o agitație moleculară a tuturor mușchilor și simțurilor. In odaia unde altă dată stătea ore întregi liniștit, cufundat în meditație, se plimbă acum fără rost și staționează în fața obiectelor cu o privire mecanică. N'a dormit de cinci nopți și oamenii care alcătuesc pentru el o grandioasă unitate a umanității rămîn insensibili și nu pot pricepe nimic din această suferință îngrozitoare. Mizeriile lăuntrice i se par atît de individuale, încît descoperirea aceasta îl înspăimîntă. Ar încerca o răzvrătire, să strige dela catedră, sau într'o piață publică toată gama durerilor sufletești, să vorbească cu glas tare, că morala care este unica legalitate a acțiunilor, comite o injustiție legalizînd chinul, că știința e plină de definiții monstruoase și de o percepere animalică în raport cu deprimările omului. Insă, nu mai e capabil de o încordare și cade într'o moleșeală ca într'un somn treaz. Nu mai are decît o singură dorință: să ajungă în satul lui natal, pentru ca aici să-și plimbe tristețea și singurătatea în liniște. Ii scrise unui nepot, lui Ion Maniu — tatăl lui Iuliu — să vie s-l ia, pe care îl așteptă acum cu nerăbdarea unui copil despărțit de părinți.

Către mijlocul lui Mai, e în drum spre Sălaj. Trece printre colinele cu pruni ale Bistriței, pe lîngă tufe de liliac încărcate cu ciorchine de flori, pe lîngă cireși veseli, înălbiți de petale, pe lîngă livezi înviorate de sucul proaspăt al pămîntului. In drum, legănat de roțile căruței, simte amiciția caldă a naturii și bucuria revelatoare a grandiosului spectacol din lumea materiei. Peisajul îl încurajează să facă în minte cîteva recapitulări. Își amintește de forța incomensurabilă a poporului de pe Cîmpia Libertății, conchizînd încă odată, cît de juste și necesare sunt principiile de libertate pentru a pune în mișcare energia creatoare a mulțimii. Se oprește o clipă asupra contradicției dintre violentarea necesară a realităților la 1848 și principiul permanent și stabil că în măsura în care omul respectă legea, dobîndește mai multă voie și bucurie spre binele care-l face. Și se mai întreabă, oare cîte pagini de tipar vor da, cursurile sale despre dreptul public la Romîni, dreptul natural privat, dreptul natural public, cînd vor putea să apară într'un volum prelegerile despre etică, logică, metafizică și știința virtuților, dacă numeroasele articole de ziar, sutele de scrisori, proclamațiile și petițiile, vor ajunge în mîna lectorilor într'o lucrare completă și dacă ideile din cuvîntările rostite vor fi reținute măcar fragmentar.

Restul întrebărilor probabile nu mai ajung la însăilare. Pe Valea Almașului simte un tremur, apoi o amorțeală în mîini și picioare. Din stomac și pînă în gîtlej circulația se preface în vid. Bătrînul cere nepotului să-i aducă o ulcică de apă, iar acesta oprind căruța, aleargă la o fîntînă. Nu zăbovește mult, doar atît cît să coboare și să ridice găleata. Apropiindu-se cu ulcica de jilțul unde stătea ghemuit bolnavul, voiește să-i spună că apa e stătută. Dar vorbele nu mai au niciun rost. Pribeagul dreptului natural adormise cu pleoapele deschise.

Era în 16 Mai 1863.

VASILE MUNTEANU

CRONICA LITERARĂ

CĂRŢI STRĂINE

MOARTEA LUI FRANCIS JAMMES
PAUL ELUARD: COURS NATUREL

De l'Angélus de l'aube à l'Angélus du soir, primul volum al lui Francis Jammes e din anul 1898. Totuş, pînă la această dată Jammes publicase cîteva firave plachete intitulate simplu *Vers*, trase fiecare într'un mic număr de exemplare şi care trecuseră aproape neobservate. Apariţia lui Francis Jammes, în plină mişcare simbolistă, legăturile lui de prietenie cu cei mai de seamă reprezentanţi ai acestei mişcări, precum şi oarecare trăsături ale poeziei lui, ar putea să ne îndemne să-l aşezăm în vasta şi nedefinita arie a simbolismului, denumire foarte arbitrară pentru a aduna comod la un loc scriitori uneori foarte deosebiţi între ei şi care n'aveau comun decît doar reacţiunea împotriva naturalismului vulgar pe de o parte şi a preciziunii parnasiene pe de alta.

Jammes se deosebeşte de contemporanii lui simbolişti tocmai prin calitatea specifică a reacţiunii lui împotriva naturalismului şi a parnasianismului. Dacă el sfărîmă dela început cătuşele de aur ale versului parnasian, în schimb versul lui, deşi neprecis ca ritm, nu are deloc impreciziunea voită a multora dintre simbolişti. Jammes are viziunea foarte sigură şi detaliul uneori de-o preciziune de acuarelă:

Les maisons pointues ont l'air de pencher. On dirait
qu'elles tombent. Les mâts des vaisseaux qui s'embrouillent
dans le ciel sont penchés comme des branches sèches
au milieu de verdure, de rouge, de rouille,
de harengs saurs, de peaux de moutons et de houille.

Robinson Crusoë passa par Amsterdam,
(je crois, du moins, qu'il y passa), en revenant
de l'île ombreuse et verte aux noix de coco fraîches.
Quelle émotion il dut avoir quand il vit luire
les portes énormes, aux lourds marteaux, de cette ville!...

Jammes nu vrea evadarea în ireal ci dimpotrivă îşi alege motivele de inspiraţie din viaţa de toate zilele. Moda timpului cerea căutarea expresiei rare şi a apropierilor stranii. Jammes caută sim-

plitatea şi nu se opreşte chiar dela o anumită cochetărie a simplităţii care dă cîteodată o impresie de naivitate afectată:

Ils m'ont dit: „Il faut chanter la vie à outrance!!"
.. Parlaient-ils des ménétriers ou des noix rances?
ou des boeufs clairs dressés hersant avant l'orage?
ou de la tristesse du coucou dans les feuillages?

Je fais ce qui me fait plaisir, et ça m'ennuie
de penser pourquoi. Je me laisse aller simplement
comme dans le courant une tige de menthe.
J'ai demandé à un ami: Mais qui est Nietzsche?

Volumul *Le deuil des primevères* (1900), pe care aş fi ispitit să-l consider drept cel mai bun al lui Jammes, cuprinde toate aspectele caracteristice ale poetului. Aci se găsesc acele minunate elegii şi rugăciuni, care pentru iubitorii de poezie au ajuns clasice. Nimic mai îndepărtat de tipul obişnuit de elegie decît elegiile lui Jammes. Tonul jalnic obligator şi zăbranicul de rigoare al vechilor elegii fac loc aici unei destăinuiri simple şi fireşti, în care dragostea de natură, sentimentul trecutului, regretul surizător, mîhnirea repede topită în contemplaţia vieţii rustice şi o poftă sănătoasă de viaţă dau un ton nou şi original:

Les fleurs vont de nouveau luire au soleil pour moi.
Il semble que mon âme sorte d'un pays noir.
Trouverai-je la consolation sous les arbres?

Ma pipe est allumée comme à l'adolescence,
ma pipe est allumée dans le bruit de la pluie,
et je songe à des journées d'anciens printemps.

Des souvenirs chéris plus doux que des mélisses
habitent dans mon coeur joyeux et pourtant triste,
pareil à un jardin rempli de jeunes filles.

....

Et si tu n'as pas vu ce joli sentiment
Que Zénaïde Fleuriot a nommé l'amour
je te l'expliquerai lentement, lentement,
comme si tu baissais ta bouche vers ma bouche,
avec tes genoux ronds pressés à mes genoux.

Fondul realist şi robust al lui Jammes avea încetul cu încetul să învingă orice manierism. Mare meşter în evocarea trecutului, Jammes se întoarce totuş în volumele lui de mai tîrziu către realitatea prezentă cîntînd virgilian şi calm existenţa zilnică a mediului rustic din satul lui din Béarn, Orthez sau, în ultimul timp, Hasparren. Acest ton culminează în poemele *Jean de Noarrieu* şi în *Existences* publicate împreună sub titlul de *Le triomphe de la vie* în 1902.

Cu *Clairières dans le ciel* (1906) poezia lui Jammes începe să fie pătrunsă din ce în ce mai mult de sentimentul religios. Acest sentiment nu lipsea, fără îndoială, nici din poeziile de pînă atunci ale lui Jammes. O credinţă simplă şi naivă apărea în lirismul sănătos şi calm al poetului, însă fără ca să-l distragă dela menirea lui care era să cînte nesilit şi fără amestec, cinstit şi păgîn, natura, trecutul, viaţa

rustică și liniștită, florile, amurgurile, măgarii și ciobanii, cu sinceritate și naiv rafinament.

Sentimentul religios fusese cu alte cuvinte un simplu element poetic, care intra împreună cu alte elemente în compoziția poeziei lui Jammes. Acum însă Jammes începea să cînte acest sentiment religios, să-și cînte credința și să facă din ea un izvor de valori poetice. Desigur, vechea lui vocație, prea puternică pentru a fi înăbușită, isbucnea mereu și ei îi datorăm norocul că poezia lui Jammes nu s'a scufundat cu totul în bigotism și în catolicism cum s'a întîmplat cu poezia lui Paul Claudel. Totuș, între îngerii din acele dealtfel foarte frumoase *Georgice creștine* și nimfele travestite în țărănci din Béarn din poeziile lui anterioare, preferința noastră (a celor care credem că poezia nu trebue să dovedească nimic altceva decît personalitatea poetului) merge către acestea din urmă. Dar Jammes, cum am mai spus, a scăpat în bună parte de primejdia la care s'a expus singur cînd a făcut la un moment dat din poezia lui slujitoarea credinței catolice afumînd-o din cînd în cînd cu tămîie pioasă. Alții n'au putut să împace atît de bine mîntuirea sufletului cu păstrarea vigoarei poetice. Poezia nu sufere niciun compromis, nici cu omenirea, nici cu divinitatea. Faptul că poezia lui Jammes a rezistat și a rămas de multeori poezie chiar în ciuda poetului care voia să o întoarcă dela menirea ei firească, dovedește tocmai extraordinara ei bogăție.

*
* *

Unul dintre cele mai interesante fenomene literare ale vremii noastre este, fără îndoială, alungarea tonului nobil din poezie. Alungarea aceasta a început încă din a doua jumătate a secolului trecut. In Franța ea a caracterizat într'o largă măsură gruparea simbolistă și unul din meritele cele mai mari ale acestei grupări este desigur și acela de a fi contribuit la descătușarea inspirației și la revizuirea valorilor poetice. Totuși tendința aceasta n'a fost urmată cu metodă și program. A fost, la un moment dat, în literatura Europei o mișcare de eliberare a poeziei. Această mișcare a continuat și continuă și azi. Toate școlile literare din ultimii ani tind în primul rînd spre această eliberare.

Școala surrealistă a dus pînă la extrem tendința aceasta. Surrealismul vrea să despoaie poezia de orice element de artă și s'o reducă la revelație pur automatică, necorectată de niciun meșteșug și nesupusă niciunei prefaceri artistice, posterioare actului de creație. Fără să ne mai întrebăm dacă nu cumva această alungare voită și premeditată a artei este ea însăș o constrîngere, trebue să constatăm că școala surrealistă, foarte fecundă în teorii interesante, este destul de săracă în ce privește rezultatele constructive. Este iarăș foarte drept că surrealismul, așa cum îl enunță André Breton în manifestele lui, nu pretinde decît să transcrie automatic viața interioară din fiecare clipă, fără alegere și fără censură. Așa dar producția surrealistă nu este literatură ci material sufletesc, document psihic, adunat prin procedeul scrierii automatice. Totuș, în ciuda acestei pretenții, scrierile surrealiștilor sunt, dacă nu literatură, dar cel puțin material capabil de-a deveni literatură. Cred mai degrabă că printre surrealiști nu s'a ivit încă un creator care să folosească ideile originale și fertile ale școalei pentru a construi o operă durabilă. Să ne mulțumim deocamdată să constatăm că gruparea surrealistă are măcar un sigur și puternic temperament poetic în persoana lui Paul

Eluard, care nu este numai un corifeu al surrealismului ci și unul dintre poeții cei mai interesanți ai timpului nostru.

Nu știu în ce măsură poezia lui Paul Eluard este transcriere pură și automatică a vieții interioare. Ceeace știu însă este că în această poezie apare în cel mai mare grad o însușire esențială oricărei poezii adevărate și anume puterea de transfigurare a realității. Dealtfel, Eluard însuș, stabilește o distincție între textul automatic și poezie. Textul automatic este doar un mijloc de cercetare a vieții psihice. Insă „despre poeme, prin care spiritul încearcă să desensibilizeze lumea, este neapărat nevoie să se știe că ele sunt consecința unei voinți destul de bine definite, ecoul unei nădejdi sau desnădejdi formulate". Și altădată, vorbind despre „poetul halucinat prin excelență", și care „va stabili asemănări după plac între obiectele cele mai deosebite între ele", Eluard arată limpede că transfigurarea este o condiție esențială a producției poetice.

Ultimul volum al lui Paul Eluard, *Cours naturel* *), se distinge față de celelalte de pînă acum printr'o mai mare organizare a materialului. Inspirația extraordinar de spontană și de proaspătă care caracterizează pe Eluard este în volumul acesta mai concentrată. Poemul de deschidere, uvertură a întregului volum, poartă titlul semnificativ de *Sans âge*. Este o viziune de eliberare spirituală și de mergere înainte, de solidaritate și de purificare:

Le ciel s'élargira
Nous en avions assez
D'habiter dans les ruines du sommeil
Dans l'ombre basse du repos
De la fatigue de l'abandon

La terre reprendra la forme de nos corps vivants
Le vent nous subira
Le soleil et la nuit passeront dans nos yeux
Sans jamais les changer.

....

Et je ne suis pas seul
Mille images de moi multiplient ma lumière
Mille regards pareils égalisent la chair
C'est l'oiseau c'est l'enfant c'est le roc c'est la plaine

Qui se mêlent à nous
L'or éclate de rire de se voir hors du gouffre
L'eau le feu se dénudent pour une seule saison
Il n'y a plus d'éclipse au front de l'univers.

Caracteristic pentru procedeul surrealist este poemul *Coeur à pic* în care inspirația are toate aparențele scrierii automatice. Un vers din acest poem este plin de sens și poate sluji de epigraf pentru toată poezia lui Eluard:

Travail secret miel noir des songes.

Elaborarea în inconștient a poemelor viitoare și contribuția fecundă a visurilor, iată un întreg program de poezie. Mierea neagră

*) Editions du Sagittaire, Paris.

a visurilor o gustăm în fiecare pagină a lui Eluard. Poetul aruncă cu fiecare vers o undiță în apele adînci ale sufletului. Iată bucata intitulată *Après moi le sommeil*, buchet de notațiuni sugestive din care transcriu cîteva:

Corbeaux menus minuits rapaces
Dentelle à ternir tous les ors.

*
* *

Je me tournai le brouillard avec moi
Tourna.

*
* *

Par brassées de murmure la lande et ses fantômes
Répétaient les discours dont je m'étourdissais.

Trebue, bine înțeles, o prealabilă obișnuință cu spiritul acestei poezii imediate și cu totul degajată de orice tendință, pentru a putea gusta realele ei frumuseți. Cred că termenul de poezie pură, în sensul (singurul sens, dealtfel care i e poate da) de poezie fără subiect și fără scop, de simplă notație de stări sufletești, de comunicare directă și imediată a vieții inferioare, acest termen destul de incert dar sugestiv de poezie pură poate fi aplicat fără teamă de compromis poeziei lui Paul Eluard.

Mișcarea de eliberare a poeziei a atins cu opera lui Paul Eluard o culme și o izbîndă. De acum înainte poezia își poate îngădui orice, chiar să se nege pe ea însăși pretinzînd că nu este altceva decît explorare psihologică și adunare de documente sufletești. Dar, e destul un talent puternic pentruca toate aceste teorii să se spulbere și poezia să redevină ea însăși. Este tocmai cazul poeziei lui Paul Eluard în ultimul său volum.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

LOCUL ADJECTIVULUI ÎN ROMÎNEȘTE

In afară de elementele concrete, adică rădăcini, sufixe, terminații, limbile mai dispun de încă un element abstract pentru a exprima ideile: ordinea cuvintelor. Să luăm bunăoară cuvîntul *sărbătorea;* aici avem o rădăcină, *sărb- (serb-)*, care exprimă noțiunea de „serbare"; un sufix, *-ător-*, care aduce ideea verbală, și o terminație, *-ea*, care arată că e vorba de un imperfect, și anume la persoana a III-a singulară. Dar acest cuvînt astfel format, împreună cu alte cuvinte formate cam în acelaș fel, se asociază pentru a forma unități de înțeles mai mari, care nu sînt egale cu suma înțelesurilor fiecărui cuvînt în parte, ci conțin idei în plus, precizate prin ordinea cuvintelor. Astfel în fraza *Poporul sărbătorea școala*, în afară de ideile de „popor", „a sărbători" și „școala", mai avem și precizarea că poporul face acțiunea verbului „a sărbători" și că această acțiune se răsfrînge asupra școlii, precizare care nu se cuprinde în înțelesul nici unuia dintre cele trei cuvinte date. Ar fi deajuns să schimbăm ordinea și să zicem: *Școala sărbătorea poporul*, pentru ca, fără să înlocuim nici un element material, să ajungem la un înțeles deosebit.

In unele limbi, bogate în caracteristice morfologice, ordinea cuvintelor este relativ liberă, căci mai totdeauna se poate cunoaște rolul pe care îl joacă un cuvînt în frază după terminațiunea lui. De exemplu în latinește se poate spune *Petrus caedit Paulum*, sau *Paulum caedit Petrus* sau *Caedit Paulum Petrus*, sau *Caedit Petrus Paulum*, etc., fără ca înțelesul să se schimbe: „Petru bate pe Paul". Se vede în toate formulele citate că *Petrus* este subiect, după terminaia *-us* pe care o are acest nume; și se vede că *Paulum* este obiect, după terminația *-um* pe care o păstrează peste tot. In alte limbi însă, mai sărace în forme flexionare, ordinea cuvintelor este impusă de înțeles. Dacă în franțuzește, în loc de *Pierre frappe Paul*, am zice *Paul frappe Pierre*, am obține un înțeles deosebit. In romînește putem zice atît *Petru bate pe Paul*, cît și *Pe Paul (îl) bate Petru*, căci acuzativul este deosebit de nominativ; dar la nume comune, confuzia apare: *Cocoșul vede găina*, nu e totuna cu *Găina vede cocoșul*. Sînt limbi lipsite de flexiune, cum e cea chineză; acolo ordinea cuvintelor este fixată odată pentru totdeauna în toate expresiile.

In schimb, în limbile cu flexiune bogată unde ordinea cuvintelor nu trebue să joace niciodată, sau unde joacă numai rare ori un rol morfologic, ea este utilizată în scopuri stilistice. Ziceam mai sus că Latinul poate zice și *Petrus caedit Paulum*, și *Paulum caedit Petrus*, și *Caedit Petrus Paulum* etc. Toate aceste formule exprimă

aceeaşi idee, anume că „Petru bate pe Paul". Dar o exprimă cu nuanţe diferite. *Petrus caedit Paulum* o redă plat, rece, ştiinţific; fără să-i adauge nici o nuanţă sentimentală. Dimpotrivă, *Paulum caedit Petrus*, înseamnă de cele mai multe ori „Pe Paul (şi nu pe altcineva) (îl) bate Petru"; *Caedit Petrus Paulum* înseamnă „Il bate (nu-l mîngîie) Petru pe Paul", şi aşa mai departe, fiecare nouă variantă adaugă o nuanţă, sau accentuează unul dintre cuvinte, în opoziţie cu altul, exprimat sau subînţeles.

Se înţelege dela sine că, cu cît o limbă întrebuinţează mai puţin ordinea cuvintelor în scop morfologic, cu atît mai mult o va putea utiliza în scopuri stilistice. In limbile clasice mai totdeauna cuvintele sunt aşezate în aşa fel încît cel mai important să fie la începutul sau la sfîrşitul frazei; ca epitetele care se opun unul altuia să fie alăturate, aşa încît contrastul să iasă mai bine în evidenţă, şi aşa mai departe. In chinezeşte toate aceste nuanţări sînt imposibile. In franţuzeşte sînt posibile numai în mică măsură. In romîneşte, mai mult decît în franţuzeşte, dar mai puţin decît în latineşte.

In rîndurile care urmează vreau să examinez valoarea stilistică şi chiar semantică pe care o acordă adjectivelor locul în care sînt aşezate, în raport cu substantivul.

Amintesc în primul rînd că, atunci cînd avem un adjectiv legat de o întreagă locuţiune substantivală, trebue să băgăm de seamă să nu dăm impresia că adjectivul se referă numai la ultimul substantiv. Se cunosc glumele făcute pe seama reclamelor redactate astfel: *Gulere pentru cavaleri moi* (în loc de: *Gulere moi pentru cavaleri), Cămăşi pentru dame de noapte* (în loc de: *Cămăşi de noapte pentru dame)*, etc. De asemenea adjectivul nu trebue să se intercaleze în mijlocul grupului, atunci cînd acesta formează un singur bloc din punctul de vedere al înţelesului, constitue o expresie tehnică. E greşit titlul de ziar: *Un nou consiliu important de miniştri*, deoarece *consiliul de miniştri* constitue o singură noţiune, deci trebue: *Un nou consiliu de miniştri important* (după cele arătate mai jos se va vedea că e şi mai bine: *Un nou şi important consiliu de miniştri)*.

Să cercetăm acum problema specială a locului adjectivului, înaintea sau în urma substantivului cu care se acordă.

In franţuzeşte locul adjectivului este relativ liber. Se poate spune şi *Une chaleureuse réception*, şi *Une réception chaleureuse*. Se zice că restricţia principală este că nu se poate pune un adjectiv lung înaintea unui substantiv scurt: *Un émouvant charme*, ci numai *Un charme émouvant*. In realitate regula este mai complicată, după cum se va arăta mai jos. Iată deocamdată exemple care vor arăta că nu e vorba de lungimea adjectivului, sau cel puţin că nu e vorba numai de asta: *Une femme âgée*, nu *Une âgée femme*, *Des yeux bleus*, nu *Des bleus yeux; Une formidable peur* (dar numai *Une peur bleue), Un impressionant récit*, etc. De obicei vorbitorii de limbă engleză se încurcă în această chestiune cînd vorbesc franţuzeşte. Adesea Englezii şi Americanii sînt luaţi peste picior pentru că zic: *Un perdu objet, Une trouvée chose*, etc. Romînilor nu li se prea întîmplă să greşească, pentrucă, lucru care după cît ştiu nu a fost arătat pînă acuma, regula romînească este mai peste tot concordantă cu cea franţuzească.

Să dăm de-o-parte, mai întîi, cazul bine cunoscut al adjectivelor franţuzeşti, care au înţelesuri deosebite, după cum preced sau urmează substantivul. Astfel *Sage-femme* înseamnă „moaşă", pe cînd *Femme sage* înseamnă „femee înţeleaptă"; *Grand homme*, „om mare", iar *Homme grand*, „om înalt"; *Sacré nom*, „nume blestemat",

Nom sacré, „nume sfînt", etc. Se ştie mai puţin că astfel de cazuri există şi în romîneşte. Iată cîteva exemple:

Un doctor oarecare („oricare ar fi", sau „la fel cu ceilalţi"): *Un oarecare doctor* („un oarecare individ, care se întîmplă să fie doctor").

O sărmană fată („o biată fată", care a suferit vre-o neplăcere sau vre-o nenorocire); *O fată sărmană* („o fată care n'are bani").

Un mîndru roşior („un roşior frumos, nobil"); *Un roşior mîndru* („un roşior trufaş, îngîmfat").

Un mizerabil adversar („un adversar ticălos"); *Un adversar mizerabil* („un adversar demn de milă").

Un reuşit atac („un atac bine construit, bine condus"); *Un atac reuşit* („un atac care a fost izbutit").

O bună parte („o parte mare"); *O parte bună* („o parte care ne place").

Un fals prieten („cineva care se substitue unui prieten"); *Un prieten fals* („cineva pe care-l credem prieten, dar nu e").

Diferiţi oameni („mai mulţi oameni" sau „tot felul de oameni"); *Oameni diferiţi* („oameni care nu seamănă între ei").

O nouă minciună („încă o minciună, pe lîngă cele spuse pînă acuma"); *O minciună nouă* („o minciună găsită acuma").

In plin roman („în mijlocul romanului"); *In roman plin* („într'un roman cu mult miez").

In alte cazuri, nu se schimbă înţelesul propriu zis al adjectivului, dar există o nuanţă de diferenţă între fraza cu adjectiv postpus şi cea cu adjectiv prepus. Sînt substantive al căror adjectiv trebue pus înainte, altele al căror adjectiv trebue pus după:

Haine vechi, nu *Vechi haine; Un vechi propagandist*, nu *Un propagandist vechi; Un zid vechi*, nu *Un vechi zid*, cum traduce d. Pisani. *O veche casă* nu e corect, *O veche casă de rendez-vous*, da. In general, *vechi* pus înaintea substantivului arată că acesta îşi merită de mult numele, iar pus în urmă arată că substantivul nu mai e nou cum a fost odată. De aceea *Vechi haine* ar însemna „nişte obiecte care şi mai de mult erau tot haine". *Un vechi zid* ar fi „un obiect care şi acum cîţiva ani era tot zid", pe cînd *Haine vechi* sînt „nişte haine care s'au învechit", *Zid vechi*, un zid care a îmbătrînit". *Un vechi propagandist* este „un om care e de multă vreme propagandist", pe cînd *Un propagandist vechi* ar fi „un propagandist care s'a învechit". De aceea nu se poate *O veche casă*, adică („o clădire care şi mai de mult era tot casă"), dar se poate *O veche casă de rendez-vous* (adică „o casă care şi mai înainte era tot de rendez-vous"). Mai clară e diferenţa la forma articulată: *Hainele cele vechi*, nu *Vechile haine*.

Trecem la adjectivele al căror înţeles nu se schimbă deloc. Problema devine pur stilistică.

Intr'o periferie a oraşului Kiel, Heikendorf, se află dealungul Mării Baltice un perete lung. Bineînţeles, ziaristul care scrie fraza aceasta confundă *perete* cu *zid;* dar oricine simte că aici trebuia să zică *un lung zid* şi nu *un zid lung* sau *un perete lung*.

Destăinuirile importante ale d-lui X. Pentru mine este absolut limpede că expresia aceasta e greşită şi că trebue: *Importantele destăinuiri ale d-lui X*, tot aşa nu e corect *Ziarul X dezminte declaraţiile interesante făcute de d. Y*, ci trebue *interesantele declaraţii*. Iată de ce.

Adjectivul pus înaintea substantivului serveşte de simplă calificare. Cum este zidul? Lung. Cum sînt destăinuirile, declaraţiile? Importante, interesante. Adjectivul pus în urma substantivului serveşte pentru determinare. De care perete se găseşte la Kiel? De cel lung. Care dintre destăinuiri, declaraţii, sînt dezminţite? Cele Im-

portante, interesante. Așa dar *Dezminte declarațiile interesante* înseamnă: „dintre declarațiile pe care le-a făcut d. X, ziarul le dezminte pe cele interesante, rămînînd ca celelalte să fie considerate ca adevărate". In realitate intenția scriitorului era să spună: *Ziarul dezminte declarațiile d-lui X; și cum sînt aceste declarații? Interesante.*

Iată alt exemplu, tot dintr'un ziar:

Respingem calomnioasele afirmații ale d-lui.... Asta înseamnă: „Respingem toate afirmațiile, deoarece sînt calomnioase". Dacă ar fi zis: *Respingem afirmațiile calomnioase ale d-lui......*, ar fi însemnat: „Dintre afirmațiile d-lui X, le respingem pe cele care sînt calomnioase".

Adjectivul prepus atrage atenția asupra substantivului, întru cît nu este decît un simplu epitet calificativ; adjectivul postpus, avînd valoare de determinant, atrage atenția asupra sa:

O scurtă privire înapoi înseamnă „o privire (în timp) înapoi, care poate fi scurtă, căci, oricît de scurtă ar fi, e de ajuns"; *o privire scurtă înapoi* înseamnă „o privire înapoi (în spațiu), care este imediat reprimată sau oprită".

Feniciana Dido, înseamnă „ Dido, care era, din întîmplare, originară din Fenicia"; *Dido Feniciana* înseamnă „Dido cea din Fenicia, nu alta".

De aceea nu e bine tradus: *Prietenoasa primire îl cam buimăci*, și trebue *Primirea prietenoasă îl cam buimăci*. In adevăr, personajul în chestiune n'a fost buimăcit de primirea în sine, care are ca un epitet secundar pe *prietenoasă*, ci l-a buimăcit primirea tocmai pentrucă era prietenoasă, deci adjectivul trebue accentuat.

Mai există o ieșire din casa asta, întrebă speriata fată; același lucru: *speriată* nu este aici un simplu epitet, ci constitue explicarea întrebării pe care o pune fata. Dealtfel mai este și alt motiv pe care-l vom vedea mai jos, pentru ca *speriată* să trebuiască pus după substantiv.

Filmul *The awful truth (Cette sacré vérité)* a fost botezat în romînește *Adevărul îndrăcit*, adică s'a pus accentul pe adjectiv: „Adevărul, care este îndrăcit". S'ar fi păstrat mult mai bine ideea originalului dacă s'ar fi zis *Afurisitul de adevăr*, sau cel mult *Indrăcitul de adevăr*, (notez de altfel că e greu de precizat dacă adjectivul prepus cu *de*, cum e cazul în exemplul de mai sus, rămîne adjectiv sau devine substantiv. Părerea mea e că a doua ipoteză este justă).

Există și adjective care nu se pot niciodată pune înaintea substantivului. In primul rînd limba romînă nu tolerează decît rar adjective în fața substantivelor *om, femee, fată* etc. In traduceri găsim adesea fraze greșite de felul celor care urmează:

Părea că bătrînei femei întîmplarea nu-i producea vre-o grijă.

Du-te la teatru, și uită totul despre misteriosul om.

Cred că dragostea e un lucru foarte important, zise serioasa copilă.

Nu că tînăra fată l-ar fi interesat peste măsură.

Era oare camera tinerei fete?

Iată pe sărmanul om de care vorbeai.

Eu, ca un deștept băiat,... (pînă și în versuri sună greșit această întorsătură).

Vîrstnica femee avea la el un cont-curent.

Vezi unde este bătrînul tată.

In toate aceste exemple autentice, adjectivul sună rău, și iată de ce. Dacă adjectivul are un rol determinant, atunci trebue pus

după substantiv, de exemplu: *Vreau să angajez o femee tînără în postul acesta* (nu una bătrînă). Dacă e simplu calificativ, ori e inutil, cum e cazul cu *o tînără fată* (care traduce prostește pe *une jeune fille*), ori poate fi întrebuințat ca substantiv, prin suprimarea cuvîntului următor. Se zice astfel: *Am întîlnit un tînăr* (nu *un tînăr om*), *A venit o bătrînă* etc.

Nu se pot prepune adjectivele care exprimă o stare momentană, explicabilă prin chiar acțiunea în curs. Am văzut mai sus pe *speriata fată*. Iată alt exemplu:

Păcălita soție a reclamat imediat cazul parchetului.

In special participiile se pretează foarte greu la prepunere. Nu se poate spune: *Un găsit copil, Bătutul lapte, Călita varză, O ruptă pagină* etc.

Tot așa nu merge *străbuna lege*, sau *sacrul foc*, pentru că adjectivul aici este strict determinant. Exemple de alt tip:

Nora mînca singură în frumoasa sufragerie.

Porni cu automobilul pe larga șosea.

Ea îi urmă în spațioasa bibliotecă.

Consumați superioarele bomboane X.

Toate aceste exemple (afară de ultimul care provine dintr'o reclamă), sunt scoase dintr'un roman tradus din nemțește. In nemțește, frazele respective sună bine, poate chiar autorul o fi considerat că a reușit să facă flori de stil. In romînește sună prost, iată de ce. Ori epitetul prezintă un interes, și atunci trebue postpus; ori, cum e cazul aici, nu servește la nimic, și atunci e mai bine să fie lăsat la o parte. Este inutil, în focul acțiunii, să amintești că sufrageria în care are loc masa e frumoasă (și ce epitet plat!), că șoseaua pe care o are de parcurs automobilul este largă etc. Adjectivele au aerul aici că sunt scoase dintr'un borcan și distribuite cu lingura, simetric, așa încît fiecare substantiv să aibă cîte unul, oricît de banal și de inexpresiv ar fi.

In nemțește, de asemenea, se poate întrebuința forma articulată a adjectivului, chiar acolo unde este vorba de o simplă calificare. In romînește, *frumoasa sufragerie* nu merge decît dacă *frumoasa* e determinativ, adică dacă a mai fost vorba de această sufragerie, care a fost diferențiată față de altele. In cazul acesta însă, bine înțeles, că trebue adjectivul postpus: *Sufrageria cea frumoasă, Șoseaua cea largă* etc.

Și fiindcă am pomenit de articolul *cel;* acesta constitue adesea un bun mijloc de a controla dacă adjectivul trebue pus înaintea sau în urma substantivului. Dacă se poate intercala *cel*, e semn că adjectivul trebue postpus: *Hainele cele vechi, Fata cea speriată, Partea cea bună, Destăinurile cele importante* etc. Nu se poate însă *Dido cea Feniciană*, de aceea e corect *Feniciana Dido;* nu merge *In oceanul cel plin*, de aceea trebue *In plin ocean* etc.

Adjectivul *mic* merită un paragraf aparte. El servește pentru a evita diminutivele, de care romanțele noastre populare fac un uz vecin cu abuzul. Se obține o notă de duioșie ieftină, de tandrețe mitocănească, punînd cît mai multe substantive la diminutiv. Iată cîteva exemple din ultimul timp:

La căsuța albă... și-acolo e o odăiță, în care doarme o fetiță....

Mi-a aprins gurița, mi-a aprins obrăjorii... Cînd o goneam din inimioară, în lăcrămioare se 'ntorcea.

Hi căluțule, hi, hi, nu te-opri la cîrciumioară.

In special *circiumioara* este grozav de modernă. Mai rar romanță actuală în care *circiumioara* să nu servească de decor. Afară de exemplul de mai sus, mai pot cita:

> Vrei să ne întîlnim Sîmbătă seara,
> Intr'o circiumioară la șosea...
>
> Ce faci astă seară tu?
> Vrei să-mi dai un rendez-vous,
> Ca să mergem într'o circiumioară...
>
> A venit un altul într'o seară,
> Și te-a luat cu el la circiumioară...
>
> Cînd se duce luna la culcare,
> Cine stă și bea prin circiumioare?
>
> Ascunși într'o modestă circiumioară,
> Doi tineri parcă sunt în paradis...

In poezia mai înaltă, sau poate mai pretențioasă, lipsesc cu totul diminutivele. Poeții și-au dat seama, sau li s'a explicat, că întrebuințarea diminutivelor este un procedeu popular, de aceea o evită. In loc, ei pun substantivul radical, urmat de adjectivul *mic*. In loc de *fetiță*, spun *fată mică*, și așa mai departe. *Fată mică* este tot atît de diminutiv ca și fetiță, dar are avantajul că e mai nou, mai puțin banalizat. Cel puțin nu era banalizat pe vremea cînd d. Tudor Măinescu și-a publicat volumul *O fată mică se închină*. Astăzi, *mic* a ajuns tot atît de răspîndit ca și diminutivele, mai răspîndit chiar decît *circiumioara*. Iată exemple din romanțe, din poezii ermetice, din reportaje de ziar:

> Intr'o grădină mică, undeva departe...
>
> La o masă mică...
>
> Pe banca mică 'n aleea cu flori
> Dragoste noi ne-am jurat...
>
> Intr'o mică barcă la Snagov......
>
> Ingenunchind sub stele, ca un cadavru mic...

Inaintea mea, așezat pe un scaun mic, J. Edgar Hoover fumează...

Mă opresc, căci ar trebui să reproduc aproape toată literatura actuală. Dar nu e vorba numai de banalizare, căci chestiunea comportă și o latură semantică-stilistică.

Intr'adevăr, *grădină mică* nu este absolut sinonim cu *grădiniță*, și deci nu-l poate înlocui peste tot pe acesta din urmă. In franțuzește, unde nu prea există diminutive, se face de nevoie apel la adjectivul *petit* „mic". Totuși există posibilitatea de a stabili distincția care ne interesează pe noi. *Un petit* jardin este diminutiv; *Un jardin petit*, nu. *Un petit jardin* corespunde exact cu *O grădiniță*, iar *Un jardin petit* cu *O grădină mică*. *Grădiniță*, într'un singur cuvînt, exprimă două idei: una esențială, aceea de „grădină"; a doua, cu totul secundară, aceea de diminutiv. Cînd însă întrebuințăm două cuvinte, atunci ideea de diminutiv nu mai este implicită și secundară: de vreme ce i se acordă un cuvînt a parte, ea devine tot atît de importantă ca și cea de „grădină". Se subliniază astfel că grădina trebue să fie mică, nu cumva să fie mare.

Dacă ținem neapărat să traducem cuvînt cu cuvînt din franțuzește și să păstrăm cuvîntul *mic*, atunci trebue să-l punem înaintea substantivului, în conformitate cu cele arătate mai sus. *O mică grădină*, *o mică bancă* etc., nu sună tocmai romînește, dar cel puțin nu spune mai mult decît vrea să spună, deoarece adjectivul are aici rol de calificativ. Dacă însă punem pe *mic* în urma substantivului, el devine determinativ. Intrebarea la care răspunde nu mai e „ce fel?", ci „de care categorie?".

Cuvîntul *mic* este prin urmare la locul lui în urma substantivului atunci cînd cumperi o cutie de sardele sau un plic: — *Să-mi dai o cutie mică de sardele*, nu *o cutioară; să-mi dai un plic mic*, nu *un plicușor*, căci ideea de „mic" este aici esențială. Există două categorii bine definite de cutii sau de plicuri: mici și mari. Pentru a preciza la care te referi, cuvintele *mic* sau *mare* sînt indispensabile. Dar nimeni nu va zice: — *Vreau să-mi cumpăr o casă mică*, sau — *Hai să mergem undeva într'o grădină mică*, atîta timp cît nu s'au stabilit două categorii oficiale de grădini sau de case, mari și mici.

Inainte de a încheia, vreau să previn trei obiecții.

Este dela sine înțeles că graiul poetic are alte reguli decît proza, prin urmare, nu ne vom mira atunci cînd vom găsi la un poet, chiar mare, adjective construite în potriva regulelor fixate aici. De exemplu Coșbuc zice: *Căprarul vechi îi iese în prag*, ba zice chiar *Mortul cal*. Judecarea acestor expresii aparține mai mult criticului literar decît lingvistului.

In graiul afectiv, de asemenea, regulele se schimbă. Spuneam mai sus că nimănui nu i-ar da în gînd să zică *Un deștept băiat*. Dar zicem cu toții, în bătaie de joc, *Deștept băiat!* De cîte ori vrem să punem un anumit accent, sentimental, batjocoritor, ironic etc., asupra unui adjectiv, îl punem înaintea substantivului, deși în mod normal locul lui este în urmă.

Exemplele pe care le-am citat sînt mai toate din ziare și traduceri și, în orice caz, din graiul orășenesc. S'ar putea deci obiecta că nu e vorba de adevărata limbă romînă, pe care o vorbesc țăranii. Dar țăranul nu prepune decît un număr foarte mic de adjective, și acelea în general cu nuanță afectivă, așa cum arătat mai sus: *biet*, *sărac*, *mîndru*, *drag*, *mare*, și cele care se pot pune în raport cu numerele: *tot*, *mult*, apoi ordinalele: *întîi* etc. Prepunerea este deci în sine un împrumut cult. Dacă am face abstracție de împrumuturi, întreaga problemă a locului adjectivului ar deveni oțioasă. Avem însă dreptul să studiem elementele limbii literare, tot atît cît și pe ale limbii populare.

AL. GRAUR

CRONICA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

REFORMA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SUPERIOR

Despre o lege se poate discuta în două chipuri. Primul se referă la epoca în care legea se află în curs de elaborare sau în formă de proect; celălalt se referă la epoca în care legea, de curînd sancționată și promulgată, începe să fie pusă în aplicare.

In primul caz, discuția are posibilități mai largi. Ea pune în joc toate elementele dramei sociale pe care își propune s'o rezolve: principii, doctrină, stări de fapt și stări ideale, interese, conflicte și grupări de interese, în fine — după cum este cazul — construcții dialectice savante sau invocări patetice. In al doilea caz, discuția are un caracter mai limitat, dar tot pe atît de important. De astă dată, legea nu mai este o eventualitate, ci un fapt împlinit; deci nu mai poate fi vorba, nici de schimbări în economia ei, nici de oprirea unor tendințe care, oricum, au primit un început de consacrare. Inainte de orice, această discuție trebue să împace o exigență morală și sufletească. Legea, prin natura și prin misiunea ei, este un act grav. Ea îndrumează faptele pe vaduri noi și poate opera în destinul lor schimbări esențiale. Este firesc și necesar ca aceste lucruri să nu se petreacă mecanic, sub forma unor fatalități juridice sau administrative, ci într'un chip gîndit, care să le mențină într'o evidență permanentă a conștiinței și a spiritului nostru critic.

Legea îndeplinește atît o funcțiune politică, cît și una logică. Prima are o finalitate limitată; cea de-a doua, însă, constitue o preocupare necontenit actuală. Mai bine zis: prima realizează o etapă de viață socială, pe măsura unor contingențe pe cît de actuale tot pe atît însă de trecătoare, în vreme ce a doua închide în ea o nevoie permanentă, a spiritului nostru, de a stabili dreptatea și adevărul.

Iată de ce, principial, discuția are sens să continue, ca un fapt necesar al înțelegerei și al drepturilor noastre spirituale, chiar pe marginea acelor fapte care au intrat în ordinea vieții de Stat și pe care cumințenia noastră cetățenească ne cere să le aplicăm, așa cum au fost hotărîte în pactul sancționat al legii.

* * *

O reformă în legea învățămînului superior era necesară, cu toate că n'au trecut nici doi ani dela intrarea în vigoare a ultimelor ei modificări. S'au petrecut însă, de atunci încoace, o seamă de fapte neprevăzute. Noile noastre așezăminte de Stat trebuiau puse în acord cu toate

sectoarele vieții noastre publice, deci și cu acesta, cu deosebire important, al învățămîntului nostru superior.

Despre noua lege a învățămîntului superior se pot spune multe lucruri bune, tot așa după cum se pot formula și cîteva îndoeli. Ne propunem să subliniem, aici, și pe unele și pe celelalte. Vom începe, deși poate că nu aceasta este ordinea cea mai firească, cu îndoelile.

a) Academia de Inalte Studii Agronomice și Academia de Arhitectură au fost înglobate la Politehnici. Din punct de vedere administrativ, poate că este mai bine așa; în orice caz este o unificare ale cărei efecte s'ar putea să fie de un folos practic mai mare decît ne așteptăm. Din punct de vedere doctrinar, însă, chestiunea nu mai poate fi tot atît de ușoară. Cele trei categorii de școli — Politehnice propriu zise, Academii de Arhitectură și Academii Agricole — au finalități cu totul diferite. Primele pregătesc ingineri, celelalte arhitecți, iar ultimele agronomi. Firește, toți aceștia sunt oameni de știință și oameni de tehnică, dar, neapărat, oameni care trebue să aibă personalitatea lor distinctă și oameni care trebue să se formeze într'un cadru și într'un spirit cu totul corespunzător profesiunii lor. Nu este bine să complicăm lucrurile, dar tot așa, nici să le simplificăm prea mult. Ca să-și îndeplinească misiunea cu adevărat, aceste școli trebue să reprezinte o doctrină a lor și, pe baza acesteia, să realizeze în toată activitatea lor o atmosferă potrivită cu scopurile lor necesare. Arhitectul nu e numai tehnician, ci trebue să fie și artist; inginerul, indiferent de specialitatea lui precisă, trebue să aibă inițieri tehnice generale și, mai ales, o justă intuiție a realităților economice; în fine, agronomul, trebue să fie, în afara meseriei lui stricte, un bun geograf și un cunoscător al problemelor psihologice pe care pămîntul le trezește în spiritul acelora care îl muncesc. Dacă pregătirea pentru aceste profesiuni ar depinde doar de activitatea teoretică a catedrelor și de munca practică din laboratoarele sau atelierele școalei, poate, în acest caz, unificarea acestor școli ar fi o măsură ideală, căreia n'am putea să-i obiectăm nimic. Lucrurile, însă, nu se pot reduce la atît.

Catedrele și laboratoriile din jurul lor nu pot să epuizeze tot sensul unei bune pregătiri profesionale. Inginerii trebue să cunoască fabrici, să facă practică pe șantiere, să ducă în oarecare măsură chiar viața muncitorilor, trebue să pătrundă în mine, pe schele, să participe la efectuarea diferitelor construcții și, în general, să-și dea seama intuitiv de toate resorturile muncii și ale economiei moderne. Arhitecții, în afara orelor de curs, trebue să cunoască monumente, să studieze intuitiv elementele și evoluția diferitelor stiluri, să capete prin experiențe directe imaginea întregei creații artistice a poporului nostru și să-și educe simțul frumosului prin cît mai multe participări personale la viața generală a realităților artistice. In fine, agronomii trebue să-și dea seama de condițiile de viață ale poporului nostru rural, de mentalitatea lui, de chipul cum înțelege realitatea economică a pămîntului, de rădăcinile etnice care îl prind de acesta, de modul în care concepe ideea de muncă agricolă și, în sfîrșit, de toată marea realitate sufletească a încadrării țăranilor noștri în sensurile naturii romînești. Menționînd aceste lucruri, nu construim deziderate utopice, ci ne gîndim la mănunchiul acela de condiții necesare pentruca diferiții noștri tehnicieni să nu fie numai capete teoretice, ci oameni cu spiritul viu și format, capabili să pătrundă, oricînd, în sensurile organice și fecunde ale muncii și posibilităților naționale.

Sunt în joc, prin urmare, stiluri, doctrine și finalități diferite. Ele cer, ca atare, conducători diferiți, organizări corespunzătoare și forme de autonomie specifice. Dacă ne uităm cu atenție la viața instituțiunilor care au înscris tradiții de seamă în istoria activității și

a culturii omenești, ne putem da seama că, adesecori, ele au isbutit, nu atît prin perfecțiunea mecanică și sistematizată a unei administrații sau alta, ci, în primul rînd, prin faptul că au putut să reprezinte o doctrină autonomă și, odată cu aceasta, o conștiință fermă a demnității lor spirituale;

b) In legătură cu noile norme pentru recrutarea profesorilor sunt de făcut, de asemeni, cîteva observațiuni.

S'a fixat, ca normă fundamentală pentru recrutarea profesorilor universitari, concursul. Salutăm acest fapt cu deosebită satisfacție. De ani de zile el a fost o dorință scumpă a multor muncitori intelectuali adevărați. Este însă, în organizarea acestui examen, o dispoziție a cărei valoare nu o putem socoti altfel decît parțială. Astfel, legea prevede că la acest concurs nu se pot prezenta decît conferențiarii definitivi cu o vechime de doi ani și șefii de lucrări, cu o vechime de cel puțin cinci ani în acest grad. Intr'adevăr, să ne oprim puțin asupra acestei dispozițiuni și să judecăm cîteva din consecințele ei cele mai imediate.

La catedrele universitare au dreptul, principial și de fapt, oamenii de știință. Și anume, au dreptul: oamenii de mare pregătire spirituală, aceia care au dat la iveală lucrări de seamă sau aceia care au ajuns să stabilească metode noi de cercetare științifică într'un domeniu sau altul. Bineînțeles, aceștia se pot găsi, în număr mare, sau se pot găsi chiar prin definiție, în rîndurile conferențiarilor și șefilor de lucrări. Tot așa de bine, însă, se pot găsi și în afara acestora, în rîndul intelectualilor care lucrează la opera lor de cercetare științifică, fără a fi încadrați în personalul Universităților.

Este necesar să facem o distincțiune de principiu. Catedra universitară nu trebue considerată ca o treaptă erarhică, la care să se poată ridica numai aceia care, în prealabil, au suit etapele ei intermediare. Catedra universitară nu trebue să fie socotită o avansare. Dacă o considerăm așa, în cazul acesta, ea decade, oarecum, din realitatea și misiunea ei academică. Dimpotrivă! Ea trebue încredințată aceluia care o merită mai mult; adică, aceluia care reprezintă cea mai înaltă pregătire științifică în materie, care face în chip evident dovada unei creații spirituale și, în fine, aceluia care, prin calitățile lui omenești și prin experiența de viață pe care a parcurs-o, poate oferi garanții peremptorii că va ști să onoreze o misiune științifică și pedagogică.

Adesecori, pentru a face știință în sensul sever al cuvîntului, calea aceasta, a trecerii prin diferitele trepte universitare, nu este cea mai potrivită. S'ar putea spune că, din clipa în care și-au luat acest post în primire, mulți dintre conferențiarii și șefii noștri de lucrări au devenit oarecum „funcționari". Au obligațiuni profesionale, care le iau din timpul cercetărilor pure. Trebue — și cînd n'o fac de voe, o fac pentrucă îi sugestionează sau îi constrînge ambianța — să urmeze oarecum politica oamenilor de care depind, să judece în spiritul lor, să facă uneori chiar mici compromisuri cu convingerile proprii, în sfîrșit, trebue să intre într'un lanț de condiții în care personalitatea lor științifică poate deveni uneori încercuită și chiar gata la unele abdicări. Este ușor de înțeles că aceste lucruri pot să abată, pe mulți, dela calea științei pure și adevărate. Ei vor lupta, cu îndîrjire, pentru a se ridica la catedra universitară pe care o așteaptă. In această luptă, însă, adesecori criteriile lor academice vor fi așa cum vor fi, organizate și respectate în aparență, dar dominate, în fond, de crispări dureroase și de jocuri personale, ce pot să meargă pînă la forme de egoism brutal și exclusivist.

E necesar, cît se poate de necesar, să ne gîndim și la ceilalți cercetători. Sunt oameni care studiază pentru a studia, nu pentru a cuceri titluri. Sunt oameni care prinși în preocuparea lor științifică de fiecare clipă, nu s'au gîndit la examene și n'au găsit sufletește răgazul de a face apel la aceia care să le prilejuiască primele grade universitare. Sunt oameni care urmăresc o problemă de ani și zeci de ani în șir. In fine, sunt oameni care, desigur, nu s'au gîndit că într'o zi ar putea să se vină cu o măsură care să le închidă viitorul universitar nu pentrucă n'ar avea lucrări sau pentrucă ar fi întrerupt contactul cu munca științifică, ci pentrucă nu îndeplinesc o seamă de condițiuni administrative pe care, pînă acum, n'aveau cum să le știe și de unde să le bănuiască. Ei bine, toți aceștia nu trebuesc dați la o parte. Incă odată, precizăm: o catedră universitară nu poate trăi prin mecanizări regulamentare, ci prin marile vocații științifice și omenești care o onorează. Intre un cercetător care a lucrat ani de zile în șir într'un domeniu precis, și un conferențiar care invoacă, în primul rînd, argumentul juridic al unor drepturi cîștigate, după toate moralele din lume și după toată justiția imanentă a misiunii universitare, cea dintîiu atenție se cuvine primului. La acest lucru, noua reformă a învățămîntului superior nu s'a gîndit, sau, poate, a scăpat din vedere să se gîndească.

S'a instituit, de asemeni, dispoziția că, la concursurile de conferențiari, candidații respectivi nu se pot prezenta decît după cinci ani dela trecerea doctoratului în specialitatea respectivă.

Prima consecință a acestui fapt va fi aceasta: o nouă demonetizare a doctoratului. Tendința care în prezent este destul de marcată, se va accentua și mai mult. Prima grije a tinerilor noștri cu veleități universitare va fi aceea să-și treacă doctoratul în fugă. In ce privește chestiunea acestui examen, poate fără să ne dăm seama, am dus în ultimul timp o politică extrem de greșită. Am făcut din doctorat un examen oarecare. Am elaborat legi, potrivit cărora doctoratul este pretins ca un titlu minimal, chiar pentru atribuțiuni care nu implică altceva decît obișnuite inițieri profesionale. L-am făcut quasi-obligatoriu, crezînd că în felul acesta vom pune o stavilă valului de titrați și de solicitanți la slujbe. In realitate, această stavilă n'a funcționat și atît cît a funcționat, n'a rezolvat nimic; dimpotrivă, a făcut ca pretențiile solicitanților să fie poate mai agresive și mai presumțioase decît pînă atunci. In schimb, am isbutit să distrugem un mijloc sigur, cel mai sigur pe care îl aveam, pentru selectarea adevăratelor valori științifice printre tinerii noștri cercetători.

In accepțiunea lui clasică, doctoratul nu este și nu trebuie să fie un examen pentru slujbă și pentru diferite orgolii sociale ale titlului. In chipul cel mai adevărat, el trebue să fie o probă de maturitate științifică. Trebue acordat acelora care au ajuns la stăpînirea unei discipline științifice, care pot să construiască în cuprinsul ei ceva sintetic, care pot să-i adauge o contribuție originală și care, în sfîrșit, stăpînesc mijlocul de-a trata în formă completă și personală o problemă a ei. Prin doctorat, cei interesați ar trebui să simtă, că au o conștiință spirituală formată, că sunt promovați în categoria aleasă a celor care își iau în cuprinsul comunității omenești răspunderea muncii și a creației științifice, în forma ei cea mai înaltă și mai severă.

In Franța, patria clasică a tradiției universitare și academice, doctoratul este adesecori, o încununare științifică. Sunt lucrări de doctorat care rezumă o epocă întreagă de cercetări și care cuprind contribuții hotărîtoare la știința și cultura epocii. Sunt cazuri în care cercetători de specialitate sunt chemați la o catedră universitară, tocmai pe baza cercetărilor și descoperirilor cuprinse în teza lor de doctorat.

In noua lege a învățămîntului superior, fără ca acest lucru să fie afirmat expres, dar putînd însă să se subînțeleagă deajuns, doctoratul a fost conceput în chip curent, ca un fapt oarecare. Altmin-

teri n'ar avea niciun sens condiția celor cinci ani pe care am relevat-o mai sus. Problema e simplă și alternativa e lămuritoare: ori doctoratul constitue o probă științifică definitivă și atunci nu-și mai are rostul nicio altă condiție, ori doctoratul este un fapt de serie, pe care candidatul trebue să-l inobileze cu trecerea cîtorva ani și cu prezumția că în acest timp a continuat să muncească și să se afirme pe plan științific.

De pe acum putem avea, cu toții, o certitudine: tinerii noștri cercetători se vor preocupa, de aci înainte, în primul rînd nu de elaborarea unor teze de doctorat care să cuprindă cu adevărat realizări științifice de seamă, ci de chipul în care să poată dispune material, cît mai repede, de condiția celor cinci ani împliniți.

c) Articolul 14, al. 2 din noua lege prevede: *„Vor fi socotiți demisionați sau își vor putea regula drepturile la pensie, membrii corpului didactic care, în timpul celor din urmă cinci ani consecutivi, n'au publicat lucrări în specialitatea lor"*. Problema ridicată în acest alineat este, pe cît de delicată, tot pe atît de complexă.

Desigur, minții omenești nu i se pot pune termene. Nu i se pot pune, pentrucă în materia aceasta intră în joc o seamă întreagă de elemente, fiecare cu însemnătatea lui. A scrie, și anume a scrie o lucrare de specialitate, nu înseamnează a ne așeza la masa de lucru și a da curs unui fapt care să intre în deprinderea curentă a vieții noastre spirituale. Omul de știință nu este un meșteșugar; dimpotrivă, în felul lui, e un artist și, ca atare, are dreptul să fie înțeles și ocrotit în consecință. Sunt firi și firi. Unele scriu ușor, altele scriu greu. Procesul sufletesc în care se cuprinde nevoia și facultatea de a scrie este dintre cele mai greu de analizat. Mintea omenească este o răscruce fragilă a făpturii noastre, pe care o pot impresiona toate împrejurările, mari și mici, ale vieții noastre. O bucurie, o durere, o emoție sau o teamă socială, o boală sau o prea plină sănătate, un eveniment dinafară sau altul dinăuntrul nostru, o contrarietate sau o biruință, o depresiune temperamentală, o grije sufletească, o apăsare morală, toate acestea sunt fapte care vor condiționa ritmul scrisului, tot așa după cum pot să condiționeze sau să întrerupă, adeseori, însuși ritmul general al gîndirii și al echilibrului nostru sufletesc.

Sunt ramuri ale gîndirii omenești în care nu se poate scrie oricînd, firește în forma și cu autoritatea aceea care să pună în circulație contribuții demne de luat în seamă. Sunt ramuri din acelea în care ritmul creației nu-l stabilesc indivizii izolați, și epocile, cu sensurile lor istorice, cu etapele de civilizație pe care le parcurg și, în fine, cu formele noui în care se cristalizează, între timp, raporturile și criteriile vieții omenești. Sunt alte ramuri de cultură, în care, prin natura lor, nu se poate și nu trebue să se scrie mult. In cuprinsul acestora, scrisul nu poate fi, adesea, decît cel mult prilejul unor desvoltări dialectice, de natură să șubrezească linia și întemeerea exegetică a disciplinelor respective.

Putem găsi, printre oamenii de știință care au onorat demnități și misiuni academice de seamă, dintre aceia care n'au scris, în toată viața lor, decît o singură carte. Dacă ne-am gîndi, cu mai multă atenție, la psihologia omului de creație, ne-am putea da seama de unele lucruri îndeajuns de lămuritoare. A scrie mult nu este, întotdeauna, un semn de intelectualitate formată și adîncă. Adeseori, oamenii scriu mult pentrucă plutesc încă în preliminarii, pentrucă se caută pe ei înșiși sau caută un domeniu în care să se ancoreze mai statornic; în sfîrșit, pentrucă n'au străbătut la esențe, acolo unde nu mai poate fi vorba de extinderi în suprafață, ci de adînciri exegetice. Atunci cînd un cercetător a ajuns la un *summum* al rezultatelor sale științifice și cînd l-a realizat în forma unei lucrări defini-

tive, psihologia lui de intelectual capătă o formă întreagă, încheiată, care nu se mai poate opri cu ușurință asupra unei teme noui și, în orice caz, căreia nu i se mai pot pune condiții ca pentru aceia care abia încep munca elaborărilor științifice.

Față de o asemenea psihologie, avem datoria s'o judecăm și s'o respectăm pentru valoarea ei intrinsecă, mai mult decît pentru numărătoarea contabilicească a dovezilor, de orice natură ar fi. A scrie mult și mereu este, într'adevăr, o calitate și o probă de efervescență intelectuală. A scrie puțin, dar definitiv și esențial, este, însă, din toate posibilitățile de care dispunem, cea mai înaltă realizare spirituală.

In fine, trebue să ne dăm seama că mai există încă o categorie de cercetători, care au dreptul, deopotrivă, la o clipă de atenție din partea noastră. Sunt aceia care nu scriu, din diferite motive, dar care prin aceasta nu încetează o clipă de a fi oameni de știință adevărați și de a onora în chip înalt catedra lor universitară. Psihologia omenească în genere și a oamenilor de creație în speță — ne putem da seama oricînd de aceasta — este construită pe un plan mai complex decît acela al simetrismului fatal din legile și regulamentele noastre obișnuite. Putința de a comunica valori și de a întemeia printre oameni comunități ordonate ale disciplinei și convingerilor științifice se poate realiza și prin alte căi, decît acelea ale scrisului. Am putea, în privința aceasta, să ne gîndim la cîteva exemple sugestive, din trecutul vieții noastre universitare. Coco Demetrescu-Iași n'a scris aproape nimic. Ceea ce ne-a rămas dela el, în privința aceasta, sunt ecouri cu totul palide și neconcludente ale scînteetoarei lui personalități. Dintre lucrurile pe care le-a scris, pe cele mai multe le-a scris din obligație: rapoarte și expuneri de motive, pe care trebuia să le facă, în calitatea lui de principal colaborator al lui Spiru Haret și de raportor aproape permanent al reformelor lui de învățămînt. Cu toate acestea, Coco Demetrescu-Iași a fost un mare pedagog, un mare talent, un profesor strălucit și un om de știință dintre cei mai aleși pe care i-a avut Universitatea noastră. Oricine a trecut prin sălile lui de curs a rămas cu amintiri de neuitat. In chip impresionant de unanim, astăzi i se recunoaște titlul de pioner al învățămîntului nostru pedagogic și mai ales, i se recunoaște meritul de a fi dat stilul sufletesc primelor noastre generații organice de profesori secundari, aceia care, orice s'ar zice, au întemeiat școala noastră secundară cu grije și cu devotament, și aceia care au pus cele mai multe pietre de temelie la formarea sufletului romînesc al întregirii. De asemeni, putem cita cazul lui Maiorescu. După cum se știe, Maiorescu este acela care a întemeiat învățămîntul nostru filosofic superior. A funcționat, zeci de ani în șir, la o catedră de logică și de teoria cunoașterii. Cursurile lui erau adevărate evenimente și adevărate sărbători ale tinerei noastre vieți universitare. Veneau, ca să le asculte, studenți dela toate ramurile precum și public mult din afară, doritor de lumină. Pînă la sfîrșitul vieții, Maiorescu a fost o imagine tăiată în piatră, a demnității universitare, a stilului academic, a conștiinciozității profesionale și a respectului pentru adevărul științific. Și, cu toate acestea, în domeniul disciplinei pe care a predat-o, Maiorescu a scris puțin. „Logica" lui a fost o lucrare de tinerețe și o lucrare în care n'a creeat el personal, ci a rezumat și a făcut o serie de adaptări necesare ale acestei discipline universale, la formele locale ale gîndirii și vorbirii romînești.

Este timpul să încheem observațiunile noastre în legătură cu această chestiune. Apreciem intenția legiuitorului de a se institui un control științific asupra activității profesorilor. Printre relele de care a suferit Universitatea noastră în ultimul timp, trebue să numărăm și pe acela că o parte din profesorii noștri, nemai avînd ei înșiși

sufficient contact cu munca ştiinţifică, n'au mai ştiut s'o impună nici studenţilor şi, mai ales, n'au mai ştiut să opună, prin ea, o anumită frînă spirituală, faţă de cursul neaşteptat al fenomenelor şi al precipitărilor lor sociale. Trebue să recunoaştem, însă, că publicarea cu termen a lucrărilor de specialitate nu poate constitui, în chestiunea care ne preocupă, condiţiunea sau măsura ideală. Am văzut mai sus de ce. Dacă nu ne dăm seama de aceasta, vom risca o serie de neajunsuri, cu consecinţi culturale nebănuit de grave. Vom risca, în primul rînd, o inflaţie a scrisului. Intr'un anumit fel, vom reveni la situaţii ca acelea pe care a trebuit să le corecteze criticismul junimist din a doua jumătate a secolului al 19-lea. Vom risca o demonetizare a ideei de elaborare, de redactare şi de tipărire a unei opere ştiinţifice. Fără să luăm lucrurile în glumă, vom vedea însă, pe unii sau pe alţii, în preajma împlinirii scadenţei de cinci ani, pregătindu-şi dosarul salvator al tipăriturilor, cam cu acelaşi sentiment cu care şi-ar completa actele pentru acordarea unei noui gradaţii sau şi-ar strînge piesele necesare pentru fişa de pensie.

Nu este nevoe, să ducem lucrurile pînă la un asemenea punct. Pentru a şti cine lucrează şi cine nu, sunt, atîtea şi atîtea căi şi procedee. Am putea, chiar, să ne dispensăm de toate. Pentrucă, atît pe unii cît şi pe alţii, îi ştim şi îi putem şti, fără să recurgem la dovezi materiale şi fără să-i punem în situaţia oarecum grea şi delicată de a şi le demonstra singuri. In jurul omului de muncă şi de merit se face, am putea spune dela sine, printr'o facultate care ţine de sensul lucrurilor şi a nevoii lor de echilibru intim, o atmosferă de respect şi de recunoaşteri, pe care numai cine nu vrea n'o simte. Inafara acesteia, şi înafara adevărului cuprins în sensurile ei imponderabile, nu vom isbuti, poate niciodată, să înţelegem nota de majestate a omului de creaţie spirituală şi să distingem ce este merit de ce nu este şi nici nu poate fi.

d) Mai avem de formulat cîteva observaţiuni într'un ultim punct. Este vorba de fixarea catedrelor tip, la toate Universităţile din ţară. Nu vom intra în detalii tehnice. Ca şi pînă aici, ne vom menţine într'o sferă principială. Faptul că s'ar fi redus catedre importante, sau că s'ar fi menţinut unele secundare, constitue o obiecţie pe care au căderea s'o facă şi s'o discute, dela caz la caz, forurile de specialitate. De aceea, acest fapt nu ne priveşte, şi nu-l vom menţiona, în niciun chip, aici.

Despre fixarea acestor tabele de catedre, incontestabil, se pot spune şi unele lucruri bune. Inainte de orice, ele au meritul de a pune o ordine, într'un domeniu în care, oricum, a domnit de multe ori arbitrariul. Nu se poate tăgădui că, în chipul cum s'au ocupat catedrele universitare dela războiu încoace, de foarte multe ori, motivele care au dictat n'au fost în funcţiune de ideea învăţămîntului şi a structurii culturale în genere, ci de interese vechi ori improvizate ale unei persoane sau alta. O raţionalizare, fără îndoială, era necesară. Tabelele despre care vorbim au dat la iveală o idee nouă, pe care trebue s'o reţinem, chiar dacă — să zicem — forma în care a fost realizată cu prilejul nouei reforme nu ar fi cea definitivă.

Avem însă de făcut o observaţiune. Pe lîngă numărul lor de calităţi, aceste tabele au şi un păcat: acela că sunt prea fixe, prea rigide. Acest caracter nu poate fi de acord întotdeauna, cu sensul cultural al învăţămîntului superior. Misiunea Universităţii nu este strict didactică. Deopotrivă, ea trebue să împlinească şi o misiune ştiinţifică. Ea trebue să se încadreze cu grije în ritmul de muncă şi de creaţie ştiinţifică al timpului. Trebue să fie în curent cu ce se munceşte în toate laboratoriile lumii şi să verifice toate ideile noui pe care acestea le pun în circulaţie. Universităţile nu trebue să se înve-

chească, să devină sclave ale diferitelor clişee, să excludă, din comunitatea lor, dreptul la viaţă al ideilor şi al metodelor noui de cercetare. Funcţiunea lor este complexă: trebue să pregătească şi profesionişti — adică oameni care să aibă idei şi orientări precise într'un domeniu sau altul, dar trebue să pregătească şi oameni de ştiinţă — adică spirite înalte, receptive, pe umerii cărora să se sprijine, la un moment dat, răspunderea de a duce mai departe cercetarea adevărului. De aceea, Universităţile trebue să aibă ochii deschişi asupra întregului sistem cultural al lumii şi să dispună de o organizaţie interioară care să permită înscrierea, în programul lor de activitate, măcar a celor mai importante dintre laturile şi problemele noui ale ştiinţei contemporane şi ale ştiinţei în curs de elaborare.

In general, tabelele de catedre fixate cu prilejul ultimei legi au prevăzut, în legătură cu diferitele ramuri ale culturii omeneşti, doar disciplinele lor clasice, minimale. In felul acesta, fără îndoială, se poate stabili cadrul general şi permanent al activităţii universitare, dar nu se poate realiza tot conţinutul lor specific de viaţă. Ştiinţa, şi mai ales atmosfera de tensiune ştiinţifică, nu pot fi întreţinute numai prin prezentarea la infinit a elementelor lor definitive, ci şi prin jocul viu pe care îl pun în mişcare preocupările, descoperirile şi metodele noui; cu alte cuvinte, şi prin faptele acelea care caracterizează criteriile, perspectivele şi sensibilitatea ştiinţifică a gîndirii contemporane.

Problemele vieţii contemporane au creeat discipline ştiinţifice pe care oamenii de dinainte de războiul mondial n'aveau de unde să le cunoască şi nici să le bănuiască. Aceste discipline n'au apărut unilateral ci, am putea spune, au apărut în toate sectoarele cugetării şi ale spiritualităţii omeneşti. Ne putem îngădui cîteva exemple. In ştiinţa juridică, epoca de după războiu a subliniat în chip deosebit discipline ca acestea: legislaţie muncitorească, legislaţie fiscală, justiţie miliară etc.; concepţia etatistă de astăzi a dat contenciosului administrativ o întindere şi o semnificaţie pe care nu le-a avut pînă acum; bazele clasice ale economiei politice aproape s'au prăbuşit, iar pe ruinele lor s'au născut raporturi economico-socialo-juridice care cer un orizont ştiinţific nou şi o metodă de cercetare pe care sensurile clasice ale disciplinei apuse n'o mai pot patrona decît în chip platonic. Tehnica îşi urmează calea ei cu paşi de revoluţie. Altă dată, „podurile şi şoselele" reprezentau cea mai înaltă iniţiere inginerească. Astăzi, ele reprezintă, aproape, doar nişte reminiscenţe idilice ale vechei tehnice. In filosofie, disciplinele sociale au luat locul metafizicei, psihologia experimentală a înlocuit pe cea clasică, iar logica aristoteliană este pusă în umbră de discipline mai noui care se gîndesc, de pildă, la filosofia culturii. In medicină, studiul hormonilor a venit, ca o cucerire modernă esenţială, ca să lămurească multe dintre nedumeririle clasice ale clinicei, laboratorul din simplu auxiliar a devenit se pare un sens statornic al terapeuticei, iar igiena, care altă dată era privită doar ca un compendiu de cîteva reguli personale, astăzi se îndreaptă cu paşi siguri înspre o concepţie largă, socială, a eugeniei. Studiul literaturii şi-a anexat, în chip indispensabil, studiul bibliologiei; fonetica şi-a însuşit metode de laborator, creîndu-şi o ramură a ei — fonetica experimentală. Şi aşa mai departe. Exemplele de felul acesta sunt multe; preocuparea noastră, aici, nu este de a le înşira pe toate, ci a desprinde o semnificaţie de bază a evoluţiei culturale, semnificaţie care, tot pe atîta, trebue să fie o semnificaţie şi a vieţii universitare.

Tabelele de catedre din noua lege a învăţămîntului nostru superior nu privesc nimic din această latură dinamică a vieţii universitare, ci se menţin într'un schematism minimal, pe care fireşte nu-l negăm, dar despre care socotim că nu poate reflecta îndeajuns toate caracterele de seamă ale finalităţii şi ale muncii ştiinţifice.

Rigiditatea acestor tabele ar putea, cu timpul, să ducă la o consecință ca aceasta: să pună într'o evidență maximă titulatura formală a catedrei și să lase în umbră vocația științifică a cercetătorului propriu zis. Problema e simplă. Intr'o Universitate, nu este nevoe numai de catedre, ci în primul rînd de oameni de știință. Ca atare, trebue să se găsească modalități de a fi introduși în comunitatea universitară nu numai aceia care îndeplinesc condițiunile formale pentru o catedră sau alta, ci și aceia care reprezintă o experiență științifică reală, care au ajuns să stabilească rezultate cuprinzătoare și care fac dovada că stăpînesc în chip desăvîrșit metode de cercetare în specialitatea lor. O catedră universitară va trăi realmente, va scînteia valori omenești și valori de cultură, nu pentrucă s'ar psalmodia de pe înălțimea ei elementele minimale ale unei discipljni sau alta, ci pentrucă va fi însuflețită de un cuget viu, înfrățit cu știința și cu respectul hotărît al sensurilor ei spirituale.

Fixarea numărului tip de catedre are astfel desavantajul că pune în evidență doar ideea catedrei în general, ca unitate administrativă sau pedagogică, fără a putea să încadreze, tot pe atîta, și drepturile celelalte, de ordin spiritual, dar la fel de importante, ale atmosferei și ale personalităților universitare. Viața și tradiția universitară implică unele sensuri care nu pot fi dirijate din afară și, în general, care refuză de a fi prinse în definiții regulamentare, oricît de logice ar fi acestea și oricîte bune intenții ar fi patronat la alcătuirea lor.

O Universitate răspunde cu adevărat rolului ei atunci cînd are o atmosferă proprie, cînd stabilește în cultura vremei o semnificație hotărîtă și, în sfîrșit, cînd i se dă mijlocul de a-și creea în jurul ei o tradiție, o spiritualitate autonomă. In Anglia, de pildă, Universitatea dela Oxford și Universitatea din Cambridge, au tradiții și tonalități culturale cu totul diferite una de cealaltă. In Germania, viața științifică și semnificațiile culturale ale Universităților din provincie au fost, adeseori, mai mari și mai reputate decît ale aceleia din Berlin. Motivul, este unul singur: toate aceste Universități n'au fost simple școli, în sensul obișnuit și adminstrativ al cuvîntului, ci unități vii de muncă spirituală, în care diferitele personalități științifice s'au putut realiza în voe, dispunînd, atît din partea Statului, cît și din aceea a păturii intelectuale în general, de toată libertatea și de toată considerația academică ce li se cuvenea. Wundt, cu școala lui de psihologie experimentală, a ilustrat Universitatea din Leipzig; Heidegger, celebrul filosof modern, a creeat o școală de seamă pe lîngă Universitatea din Freiburg; Husserl, cunoscutul întemeetor al „fenomenologiei" filosofice, a fost profesor la Göttingen. Tot așa, putem aminti de curentele filosofice născute și înregistrate definitiv în istoria gîndirii moderne, sub denumirile de „Școala dela Baden", sau „Școala dela Marburg".

Se pot da nenumărate asemenea exemple. Ele nu formează excepții, ci fapte necesare, care se întîlnesc curent, în toate țările cu adevărată tradiție universitară.

Inceputuri de felul acestora se pot găsi și la noi, chiar așa cum ne place să-l denumim — în micul nostru trecut universitar. In atmosfera Universității din Iași, a plutit, întotdeauna, o ideologie caracteristică, de libertate a gîndirii, de interpretare obiectivă a fenomenelor sociale și de împotrivire față de diferitele judecăți și atitudini reacționare. Așa cum nimeni nu poate tăgădui pagina de preocupare științifică și de elan romînesc pe care *poporanismul* a înscris-o în viața modernă a culturii noastre, tot așa, va trebui să se recunoască rolul pe care Universitatea ieșană l-a jucat în manifestarea și desvoltarea acestei ideologii.

Sunt lucruri, care ne par neîndoelnice, definitive. Nu ne-am putea închipui, de exemplu, pe un Philipide, pe un Ibrăileanu, mai

tîrziu pe un Zeletin sau pe un Cezar Papacostea, la nicio altă Universitate romînească, decît la aceea din Iași. Putem să mergem pe linia aceasta, mult mai departe. Să ne oprim, o clipă, asupra Universității din București. Prin așezarea ei centrală, într'un moment din evoluția noastră istorică în care Capitala trebuia să concentreze toate directivele mari de viață ale nouei noastre societăți moderne, firește, activitatea Universității din București avea să fie mai mare, iar domeniile ei de manifesare mai numeroase. In toate aceste domenii, sau în orice caz în multe din ele, afirmările respective au purtat marca unei autenticități incontestabile, legată de forma și spiritualitatea Universității patroane. Pe Hajdeu, pe Onciul, pe Ion Bogdan, pe Coco Demetrescu, pe Vasile Pîrvan, pe Ovid Densușianu, pe d-rul Toma Ionescu, pe doctorul Istrati, pe Spiru Haret, pe d-rul Ion Cantacuzino, pe Toma Stelian, pe C. Disescu, pe toți aceștia — și n'am pomenit aici decît dintre aceia trecuți în lumea drepților—nu ni-i putem închipui altfel decît grupați în jurul Universității bucureștene, aceia care, odată cu întemeierea vieții noastre moderne de Stat, și-a dat seama că, tot pe atîta, aveam datoria să întemeem o știință romînească și să formăm cercetători serioși, în toate domeniile de bază ale culturii universale.

Nu putem, și nu este cadrul aici, pentru a intra în desvoltări mai mari. Datele de mai sus nu alcătuesc o demonstrație sistematică, ci simple spicuiri dintr'un complex de realități care, de fapt, este nemăsurat mai mare. Atîta cît sunt spuse aici, recunoaștem, ele nu pot întemeia o certitudine. Totuși, pot trezi o sugestie. Urmărită, adîncită, verificată pe fapte, această sugestie ar putea să se transforme într'o problemă sau chiar într'o convingere. Viața noastră universitară nu este chiar atît de săracă pe cît o credem în mod obișnuit și pe cît ne place s'o credem, atunci cînd ne luăm după ce se scrie în articole anonime de gazetă sau după ce se afirmă în spusele acelora care urăsc cultura, instituțiile și pe reprezentanții ei autorizați. Desigur, fiecare în felul lor, Universitățile noastre au și ele o tradiție și o autonomie spirituală a lor. Ne vom convinge de aceasta, oridecîteori vom vrea să medităm asupra acestor lucruri, mai cu atenție și mai cu seninătate. Cînd vom ajunge în acest punct, prima întrebare pe care va trebui să ne-o punem, pentru noi înșine și pentru cauza generală a culturii noastre pe care vrem s'o înțelegem, va fi aceasta: Pentru ce, deci, să nu respectăm aceste începuturi și să nu le dăm posibilitatea lor dreaptă și naturală de a se desvolta?

Să presupun un caz ca acesta: se ivește un cercetător cu lucrări remarcabile, într'un domeniu științific oarecare. Omul acesta nu este șef de lucrări, nu este conferențiar și nu are, în tabelele despre care am vorbit, nicio catedră a cărei titulatură să se potrivească cu domeniul cercetărilor sale. Pe de altă parte, incontestabil, cercetătorul nostru este un savant, iar lucrările lui lămuresc, în chip definitiv, după o metodă desăvîrșită, probleme care privesc de aproape realitatea culturală în genere. Ce vom face cu acest cercetător? In ce chip societatea și viața noastră culturală vor înțelege să-l promoveze, să-i dea mijlocul de a lucra mai departe și să-l pună în contact cu aceia care pot beneficia, spre folosul întregei comunități, de luminile lui? In țările apusene, cu tradiție științifică, soluția e precisă: acest om va fi chemat la o catedră universitară. Nu va fi constrîns pentru aceasta nici să-și schimbe specialitatea după denumirea oficială a catedrelor existente și, de asemeni, nici să dea piept cu obișnuitele piedici regulamentare, administrative sau bugetare. Punctul de vedere care a putut să hotărască, a fost acesta: un om care a atins într'un domeniu oarecare o pregătire notorie, care s'a ridicat pînă la a deveni un adevărat cercetător științific și care, în sfîrșit, poate reprezenta stăpînirea deplină a unei metode de cercetare, un asemenea om, trebue promovat

în comunitatea universitară şi, prin aceasta, în sistemul de organi- zări prin care o societate îşi apără interesele ei culturale supreme, indiferent piedicile de natură formală, administrativă şi bugetară care i-ar sta în cale. Restricţiile de felul acestora, sau de oricare fel, îşi au sens acolo unde este vorba de fapte de serie şi de fapte care in- tră într'o rază mai obişnuită a vieţii, dar nu pot fi invocate acolo unde este în joc problema unui om de vocaţie şi, tot pe atîta, un aspect ho- tărîtor din însăşi problema culturii naţionale.

In trecutul vieţii noastre universitare, am avut cazuri de felul acestora, relativ numeroase. Din fericire, am ştiut să le descoperim, să le înţelegem şi să le încadrăm în organizarea noastră universi- tară. Legea de astăzi nu cuprinde însă, în privinţa aceasta, nimic. O eventualitate ca aceea presupusă mai sus ar găsi, astăzi, în faţa ei, numai porţi închise.

Nu pledăm pentru o libertate universitară absolută. Nici n'o putem face şi nici nu ne gîndim la ea. In definitiv, oarecum, am avut o asemenea libertate. Nu putem spune că autonomia universitară a patronat „abuzuri". Acest cuvînt e nedrept, violent, departe de a ca- racteriza în mod just situaţia, şi nu are altă calitate decît aceea că împacă, o clipă, voluptatea şi suficienţa rechizitorială a unora. Cu au- tonomia universitară s'a făcut, adeseori, o proastă întrebuinţare — aceasta este adevărul! Universităţile noastre, fără îndoială, n'au înţe- les-o, n'au preţuit-o şi n'au respectat-o îndeajuns, în primul rînd, pentru semnificaţiile ei morale şi doctrinare. Au socotit-o ca pe un fel de uşurare administrativă, cînd de fapt trebuiau să vadă în ea o greutate şi o răspundere în plus în obligaţia lor de viaţă ştiinţifică. Adeseori au convertit-o pe limba contingenţelor şi a simplelor lor sentimente curente, din care, fireşte, n'au lipsit nici ecouri electorale, nici interese legate de o persoană sau alta şi, în fine, nici învolbura- rea aceea caracteristică pe care e fatal s'o producă ideile şi convin- gerile care nu sunt îndeajuns de disciplinate spiritualiceşte.

Ca în atîtea cazuri, şi aici, adevărul trebue să stea la mijloc: nu libertăţi absolute, dar fireşte, nici îndepărtarea oricărei libertăţi. Uni- versităţile trebue să aibă, ca instituţii, doctrina pe care le-o impun elementele ce intră în ordinea firească a misiunii lor. Ştiinţa, adevă- rul, cercetarea, metoda, toate acestea îşi au legile lor proprii. Adevăr dirijat nu poate exista. Ştiinţă dirijată, de asemeni, este o alăturare de noţiuni bizară şi absurdă. O Universitate există organic, atunci cînd se fereşte de mecanizări, cînd ştie să nu devină sclavă a prejude- căţilor şi cînd are putinţa de a se regenera continuu, luînd parte activ şi direct, la tot ce este căutare logică a adevărului şi la tot ce ne poate apropia mai mult de sensurile lui etice.

Este cazul să pomenim, în treacăt, de o anumită tendinţă nega- tivistă, care caracterizează felul nostru de-a judeca realităţile sociale dela noi şi care a contribuit, în mare măsură, la atmosfera şi sistemul de opinii ce-au domnit curent, dela un timp încoace, în jurul pro- blemei universitare. Nu este cazul s'o dăm pe seama vreunui spirit critic oarecare. Oridecîteori se iveşte, şi sub orice formă s'ar manifesta, spiritul critic adevărat are o misiune pozitivă, construeşte. Tendinţa la care ne gîndim, însă, neagă şi elimină, atît şi nimic mai mult, fără nicio grije de a pune ceva în loc. Şi anume: o bună parte dintre noi, dintre aceia care putem creea opinii şi care ocupăm un loc în viaţa intelectuală a societăţii noastre, avem impresia că noi nu trebue să invocăm, în ce ne priveşte, lucrurile în forma lor întreagă, desăvîr- şită; că nu ni se cuvin încă astfel, că nu le putem înţelege şi realiza ca atare. In speţă, să ne gîndim puţin la cazul vieţii noastre univer- sitare.

In ultimii zece ani, în principalele discuţii ce s'au ivit asupra acestei probleme, am scos la iveală, am judecat şi am stabilit opinii,

doar în ce priveşte lipsurile vieţii noastre universitare, niciodată, însă, şi în ce priveşte calităţile ei. Am procedat, oarecum fără înţelepciune, fără o înţelegere suficientă a lucrurilor. Teoretic, am admis că, în- tr'adevăr, ideea universitară constitue o incontestabilă majestate cul- turală, dar în practică, am negat, cu o ciudată voluptate, că acesta ar putea fi cumva şi cazul nostru. Ne-a plăcut, de cele mai multe ori, să vorbim doar de atîta: de „tînăra", „neformata", şi „incerta" noastră înjghebare culturală. Ni s'a părut că a pretinde mai mult decît atîta ar fi însemnat, din partea noastră, o neiertată presumţie. In fond, ju- decînd aşa, sau conducîndu-ne după astfel de opinii, am făcut o mare şi categorică greşală. Ni s'a părut că aspirăm la prea mult, şi ne-am temut de aceasta. S'ar putea spune că ne-am speriat de aspiraţii în- tregi şi curajoase, că am refuzat în chip aprioric experienţa şi răspun- derea lor. Am procedat — şi poate aceasta este caracterizarea cea mai justă—cu o psihologie de timorare culturală, cu timiditatea unui com- plex de inferioritate. Rezultatul acestor lucruri s'a văzut şi se vede. Problema universitară pluteşte într'o reţea apăsătoare de cercuri vicioase. Parcă nu mai ştiu s'o apere chiar aceia care o reprezintă mai mult şi parcă nu mai izbutesc s'o definească, nici aceia care cred mai mult în ea. A intrat în discuţia generală, şi cît trebuia, dar şi cît avea să ducă numai la învolburări inutile. A devenit o temă curentă, publică, în bătaia gazetelor şi a interpretărilor fără autoritate. Incetul cu încetul, toate aceste lucruri şi-au îndeplinit funcţiunea lor disol- vantă. Au săpat la temelia unui altar. Au coborît la nivelul sentimen- telor şi opiniilor curente, un fapt pe care adesea chiar specialiştii şi chiar exegeţii cei mai riguroşi întîmpină greutăţi în a-l discuta. In- contestabil, s'a vorbit enorm de mult despre Universitate. Atît de mult, încît ştergerea impresiei negative care s'a produs din această cauză nu va fi posibilă, decît în măsura în care Universitatea însăşi, conştientă de acest lucru, va consimţi la o îndelungă, adîncă şi solemnă tăcere....

*

* *

Apropiindu-ne de sfîrşitul acestei dări de seamă şi căutînd o con- cluzie care să ne dea un sentiment exact, faţă de noua reformă, sun- tem datori să mai menţionăm cîteva fapte, de astă dată, dintre acelea al căror sens nu mai poate prilejui îndoeli.

In liniile ei mari, noua lege generală a învăţămîntului superior a găsit forma potrivită pentru a corespunde timpului şi, mai ales, pentru a corespunde unor nevoi de revizuire a lucrurilor din viaţa Universităţilor noastre. Nu este, să zicem, o lege ideală. De fapt, ca- racterizările de felul acestora sunt acelea care ne lămuresc cel mai puţin. „Legi ideale" nu există decît în închipuirea noastră. Cînd sunt în joc procese omeneşti, pasiuni, interese, împrejurări fluctuante ale vieţii sociale, criterii spirituale ale timpului în curs de experimentare, bineînţeles, noţiunea de „lege ideală" rămîne doar ce trebue să fie: un cuvînt frumos, o fulgerare romantică, poate un sens juridic îndepăr- tat, atît însă, şi nimic mai mult. Legea e bună cînd e „socială"; adică, e bună atunci cînd păşeşte pe fapte, cînd caracterizează cîteva rea- lităţi primordiale ale timpului, cînd intră în raza medie a posibilită- ţilor noastre de realizare şi, în fine, atunci cînd produce în conştiin- ţele timpului un îndemn şi o nevoie de revizuire a faptelor.

Trebue să recunoaştem că noua reformă a putut să prevadă o seamă de lucruri necesare, care, pînă acum au fost sistematic înlă- turate, oricîte proteste şi frămîntări s'au înlănţuit în jurul lor.

S'a legiferat transferarea profesorilor, ca prim mijloc de ocu- pare a catedrelor declarate vacante. Socotim că aceasta e o măsură bună. In orice caz, e o măsură care pune ordine, care stabileşte un

criteriu mai precis și mai egal decît pînă acum. Se pot ridica și obiecții. De pildă, se vor putea spune lucruri ca acestea: Universitatea centrală nu va mai putea să aibă cercetători și profesori formați în spiritul ei, pentrucă toți cei din provincie vor cere transferarea la București; Universitatea din Capitală nu va mai avea profesori tineri, pentrucă va trebui să primească în sinul ei pe titularii vechi ai celorlalte Universități; în fine, Universitatea centrală ar putea să devină, în mod oficial, ultima escală a carierelor obosite, stoarse și a carierelor care se încheie. Fără îndoială, aceste obiecții își au partea lor de adevăr. Insă, situații de felul acesta existau și pînă acum; ele nu sunt consecinți directe numai ale nouei măsuri, ci consecinți mai vechi, care țin de cauze multe și complexe.

Tendința de a veni la centru nu este un fapt oarecare, despre care să ne închipuim că un aliniat de lege ar putea să-l împiedece sau să-l provoace. Este un fapt mai complex, cu cauzalități întinse, care cuprind în ele, am putea spune, toată alcătuirea vieții noastre sociale. Măsura transferării trebuește privită, însă, și pe latura ei pozitivă. Mai întîiu, ea va da o dreaptă și meritată satisfacție unora dintre oamenii noștri de cultură, pe care, ani în șir, i-au pus în umbră interese parțiale sau o anumită psihologie exclusivistă a cercurilor închise. Va prilejui, în conștiința hotărîrilor universitare, un reviriment și un spirit de răspundere mai mare. Va împiedeca, poate, tendința de a se mai forma nuclee și de a se organiza majorități cu destinații interesate. In sfîrșit, va aduce oarecari corectări unor așa zise „practici universitare", potrivit cărora un vot al consiliilor trebuia obținut, adesea, mai mult cu vizite protocolare și cu jocuri personale, decît cu recunoașteri ferme și obiective ale unor merite evidente.

S'a legiferat, apoi, generalitatea concursului. Aceia care cunosc diferite momente, recente sau mai vechi, din fosta procedură a „chemării", vor fi cu atît mai satisfăcuți de noua măsură. Catedra universitară este o demnitate și o răspundere de primul ordin. In mod necesar, ea trebue să revină aceluia care reprezintă, în generația lui, cele mai multe și mai caracteristice posibilități de muncă științifică. Selectarea acestuia trebue să se facă solemn, obiectiv, cu toate garanțiile necesare ale adevărului și ale dreptății. In privința aceasta, firește, calea cea mai organică și mai demnă nu putea să fie alta decît aceea a concursului.

S'a instituit măsura ca rapoartele și motivările care hotărăsc avizele de respingere sau de admitere la transferări sau la concursuri să fie publicate în Monitorul Oficial. Nu poate fi vorba, în aceasta, numai de un control administrativ al hotărîrilor exprimate. Bine făcute, rapoartele în chestiune vor putea să fie adevărate dări de seamă asupra diferitelor activități științifice și adevărate protocoale ale vieții, stilului și ritmului nostru academic în curs.

In fine, legea aceasta prevede încă o măsură, deopotrivă dreaptă și curajoasă. Este vorba de desființarea, măcar principială, a cumulului universitar. Problema este veche și cuprinde aspecte numeroase.

Cumulul, în general, are în el ceva presumțios, ceva ce poate să pară în conflict cu unele reguli stricte ale moralei sociale. Noi mergem chiar mai departe. Il socotim deadreptul dăunător. Este de văzut dacă nu lui i se datorește, oarecum, o parte din scăderile generale și mai ales din scăderile sufletești ale vieții noastre publice. Incontestabil, faptul nu este simplu. Adeseori, cumulul a fost o fatalitate și o trebuință socială de neînlăturat. Adeseori, mulți au trebuit să devină cumularzi, pentru ca să poată trăi, să poată face față diferitelor lor obligații stricte de viață. Politica noastră de Stat, în special cea dela războiu încoace, nu s'a preocupat niciodată în chip destul de atent și binevoitor, pentru a face armonizări necesare între obligațiile de viață ale diferiților ei funcționari și tratamentul de care puteau în schimb să beneficieze. Pe urmă, incontestabil, evoluția rapidă a vieții noastre moderne ne-a pus, adeseori, în situația de a avea mai multe funcțiuni și șantiere sociale, decît, specialiști și oameni pregătiți în stare să le ocupe. Deopotrivă, recunoaștem că uneori cumulul a trebuit să fie instituit în chip excepțional, ca un act de omagiu sau ca un act de interes național superior, în persoana unora dintre oamenii noștri reprezentativi, într'un domeniu sau altul. Totuși, nu putem să nu recunoaștem că, alături de aceste cazuri, a crescut și un cumul nelegitim, fără nicio îndreptățire specială, nereprezentînd nimic altceva decît o serie de excrescențe orgolioase și interesate, într'un cadru social cu articulații șovăelnice și cu o înțelegere doar relativă a datoriilor lui. De asemeni, trebue să recunoaștem că dacă în jurul cumulului s'a putut face o atmosferă apăsătoare și dacă opinia publică a mers uneori pînă la a-l socoti ca un mare rău al colectivității noastre, faptul acesta se datorește în special acestora din urmă și anume, chipului în care l-au socotit ca un drept personal, mai mult decît ca o însărcinare și ca un provizorat social.

Intre formele posibile sau reale de cumul, cumulul universitar pare să înfățișeze un caracter special. Dintre toate, poate că este forma de cumul cea mai puțin legitimă, sau cea mai greu de legitimat. Catedra universitară, așa cum am mai discutat și în altă parte, nu poate fi socotită o funcțiune oarecare, anonimă. Ea nu reprezintă o seamă de atribuțiuni codificate în chip principial, ci o virtualitate, o tribună, căreia va avea să-i dea viață un om, dintre cei mai aleși, sau poate chiar cel mai ales, al unei generații. O catedră ocupată pe nedrept, sau ocupată neesențial, în chipul unei simple completări, ar putea să însemne abaterea, din viața culturală a țării, a unui om de vocație, a unui șef de generație. Ideea de catedră, sau aceea de ajungere la ea, oricum, trebue să aibă în conținutul ei sufletesc o unicitate. Acela care se ridică la ea trebue să aibă sentimentul unei încredințări solemne, pe care orice împărțire cu altă atribuție sau orice proectare lăturalnică ar jigni-o.

Desigur, mulți dintre aceia care dețin două catedre n'au ajuns la aceasta printr'o îndoire a meritelor lor științifice, ci prin folosirea unor simple momente prielnice, la care au fost ajutați, în primul rînd, de prestigiul și prerogativele lor sociale. Alături de aceștia, sunt atîți oameni de știință, cu merite mari și cu posibilități admirabile, care nu au nici măcar un post de șef de lucrări. Cumulul universitar înseamnă, oricum, o funcționarizare a ideei de catedră, o degradare din unicitatea ei necesară și, tot pe atît, o aducere a ei în ritmul obișnuit al socotelilor materiale sau al simplelor vanități sociale. De aceea, oricînd, o reglementare a cumulului universitar va fi bine venită și va fi un îndemn în plus pentru aceia care se hotărăsc a-și închina viața cercetărilor științifice.

Privim totuși această lege cu încredere. Am vrea ca la aplicarea ei să domnească spiritul cel mai demn și mai exegetic cu putință. Ințelegem că, sufletește, situația Universității este grea. Poate, însă, că aceste greutăți îi erau necesare; poate că ele au venit la timp. In perspectiva lor, lucrurile se vor limpezi, mai real și mai lămuritor. Semnificațiile lor se vor contura, poate, mai liber și mai pătrunzător. Intr'o atmosferă sufletească de oarecare contrarietate, revizuirile sunt mai organice, mai drepte, mai luminate de conținutul lor filosofic. Am vrea ca evenimentele pe care Universitatea a trebuit să le străbată în ultimul timp s'o întoarcă mai mult și mai statornic asupra ei însăși, și s'o provoace a-și înțelege într'un chip mai critic procesul pe care a trebuit să-l străbată dela războiu încoace.

Fără îndoială, din aceste frămîntări, Universitatea va ieși întărită. Și anume: mai intrată în sentimentul de ea însăși, în conștiința de forțele de care dispune și în înțelegerea rostului pe care îl va avea de înfăptuit, de acum înainte, în realitatea noastră romînească.

E bine să privim lucrurile larg, mai înțelepțește, în perspectiva sufletească a încrederei pe care trebue s'o avem în lucruri și în echilibrul lor necesar. Astăzi, poate, Universitatea are impresia că este înfrîntă și îngenunchiată. Din experiența acestei suferințe, se va simți, însă, mîine, mai întărită și mai activă.

In clipa aceea, legea de astăzi, care a venit desigur și pe aripa unor nevoi mai vechi, ca și pe aceea a unor împrejurări oarecum noui, își va fi definit, pe înțelesul general, misiunea.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

ORIENTĂRI PENTRU O CRITICĂ LITERARĂ

Considerată în momentul ei prim de elaborare, activitatea critică
este totdeauna dependentă de o înfăptuire artistică la care se referă
și pe care se străduește să o cuprindă; gîndirea critică ne apare deci
inițial condiționată de un fapt artistic preexistent, care îi reprezintă
un ferment incitator și un prilej de ființare. Odată însă formulată,
judecata critică poate căpăta o valoare în sine, independentă de
opera care i-a slujit ca punct de plecare. Această valoare poate îm-
brăca aspecte deosebite, după perspectivele dela care a fost făcut
examenul critic și după armătura doctrinală căreia criticul i-a fost
tributar: formularea critică poate reprezenta rînd pe rînd, sau în ace-
laș timp, semnificația unui document psihologic, a unei concepții es-
tetice, sau, pentru posteritate, a unui document de istorie literară,
după cum uneori activitatea critică poate reprezenta expresia directă
sau derivată a unor vederi filozofice generale. Aceste elemente sunt
însă ajutătoare, fără a fi esențiale judecății critice, care nu poate fi
asimilată nici examenului psihologic, sau, cum s'a făcut uneori, pa-
tologic, al artistului, nici esteticei, nici istoriei literare și nici unui
sistem filozofic de explicație a genezei operei de artă, în genul expli-
cațiilor unui Hippolyte Taine. Mersul gîndirii critice are un făgaș
propriu, uneori paralel, alteori încrucișînd itinerariile acestor dis-
cipline adiacente, cu care însă nu trebue să fie confundată.

Gîndirea critică odată formulată, prezintă deci acest caracter
oarecum paradoxal: ea este în acelaşi timp dependentă de opera de
artă dela care își trage izvoarele prime, dar ea poate fi în acelaș timp
considerată în afară de referirea la opera analizată și de pertinența
judecății enunțate, verificată sau infirmată de posteritate, după cum
este independentă și de disciplinele ajutătoare care îi pot da orien-
tări, fără a-i alcătui totuș substanța.

Măsura în care o judecată critică exprimată poate dăinui în
afară de raportarea ei la opera artistică studiată, deci gradul de via-
bilitate a criticii literare privită în ea însăși, este desigur comandat
de aptitudinea criticului de a transcende obiectul studiat, odată cu-
prins în esența lui, și a-l privi dela o perespectivă strict critică. Ma-
terialul de expresie al criticului, gradul de șlefuire artistică al sti-
lului, nu au nimic a face cu această dăinuire. Istoria foiletenului
menționează numeroși critici ale căror cronici spumoase și pline de
vervă, scrise uneori „artistic", alteori cu eleganță și fantezie, au exer-
citat o adevărată fascinație asupra unei întregi generații, fără a mai
face în prezent nici măcar un obiect de curiozitate literară. Cîți din-
tre cititorii marilor biblioteci mai poposesc încă pe marginea foile-
toanelor dramatice ale lui Jules Janin risipite în „Journal des Dé-

bats", care dominaseră totuş prin proza lor somptuoasă mişcarea teatrală a unei întregi epoci?

Desigur, nu greşelile de apreciere critică au perimat scrisul „Prinţului criticilor", începînd cu preferinţa pentru Eugène Suë asupra romanelor lui Balzac: Sainte-Beuve s'a făcut la rîndu-i vinovat de erori de judecată poate tot aşa de grave, pe care cititorul de astăzi i le poate cu greu ierta. Totuşi Sainte-Beuve dăinue şi fecundează permanent gîndirea critică, în timp ce Jules Janin e inexistent. Validitatea unei critici nu poate fi aşa dar salvată prin calităţile stilului, după cum nu poate fi compromisă prin erori de apreciere asupra scriitorilor contemporani; viabilitatea unei opere critice nu e deci în funcţie de calităţile ei formale şi nu e condiţionată, exclusiv de siguranţa judecăţilor de valoare asupra producţiei literare contemporane. Valoarea unei opere critice se apreciază prin atitudinea spirituală a criticului faţă de operă, prin corespondenţa sa intuitivă faţă de creaţia artistică, prin răsfrîngerea acestei realizări în ritmul propriei gîndiri şi prin examinarea ei faţă de un portativ de valori. Dăinuirea unei opere critice peste propria epocă este prin urmare condiţionată de aderenţa criticului la opera de artă. Raţiunea primă de a fi a criticii trebue căutată originar în dependenţa judecăţii critice de opera artistică, de o supunere la obiect, de sinceritatea examenului; urmează apoi desprinderea de obiect, considerarea lui obiectiv, impersonal şi raportarea lui la coordonate de valori. Accentul gîndirii critice stă deci în perspectiva de analiză dela care criticul examinează opera după ce a adîncit-o, şi nu în calităţi formale sau în pertinenţa judecăţilor de valoare. Exemplul lui Albert Thibaudet va fi concludent asupra acestui punct. Oridecîte ori acest critic a putut consacra unei opere studii amănunţite, în care lărgimea orizontului de privire îmbrăţişa o cuprindere pînă la epuizare a unui autor sau a unei opere, Thibaudet ne-a dat exemple de critică adîncită şi valabilă; cînd însă a încercat să se consacre, din fericire pentru o perioadă limitată, cronicii literare scurte, activitatea lui critică a înregistrat o gravă neizbutire. Intre studiul de largi proporţii şi cronica succintă nu exită totuşi diferenţe de expresie care să pună în valoare, prin şlefuirea stilului, paginile critice; există însă între cele două genuri de activităţi o diferenţă de atitudine critică. Thibaudet nu a putut aplica în examenul rapid al unei opere aceiaş metodă răbdătoare de adîncire şi corespondenţă cu substanţa operei, ca în cazul studiilor consacrate lui Mallarmé şi Flaubert, sau ca în cazul cronicilor sale mai lungi. Elaborarea la Thibaudet era lentă, rezonanţele emotive pe care le stîrnea o operă în spiritul lui aveau durată şi prelungiri, iar perspectivarea operei, dacă ni se îngădue termenul, era rolul unor reflexii îndelungate. Obligat să se risipească în foiletonul săptămînal, care cere rapiditate de impresii şi spontaneitate de reacţii, Thibaudet s'a irosit în eforturi laborioase dar inutile, apărînd calitativ inferior mediei obişnuite a gazetarilor literari, obişnuiţi să înjghebe un foileton cu siguranţa abilă cu care îşi scriu articolul zilnic.

Intr'un studiu care îşi propune să amănunţească tehnica şi desfăşurarea gîndirii critice, va trebui deci ca, dat fiind caracterul corelativ al criticii faţă de opera de artă, să statornicim dela început poziţia criticului faţă de creaţia artistică privită în esenţa ei. O vom face, reducînd opera de artă la datele ei schematice şi la nervurile ei principale de susţinere. Atitudinea criticului va apărea în urma acestor statorniciri, ca fiind comandată de esenţa faptului artistic.

* * *

Gîndirea critică presupune după convingerea noastră examenul creaţiei artistice nu în forma ei definitivă şi închegată subt care o contemplă simplul amator de artă, ci în esenţa ei de act izvorît spontan din conştiinţa creatoare. Creaţia nu mai e deci considerată independent de artistul care a plăsmuit-o, numai e considerată ca desprinsă de izvoarele sufleteşti care au condiţionat-o şi nu mai e privită ca o expresie încremenită şi rămasă astfel pentru eternitate; acestui unghiu de privire, presupunînd o viziune statică a operei de artă, criticul îi substitue o adîncire în însăşi devenirea şi geneza faptului artistic, care nu mai e izolat şi fixat, ci înţeles în creşterea şi înfăptuirea lui proprie. Opera artistică nu este în ochii criticului o piesă de muzeu, mărturie a unei vieţi stinse a cărei iradiere s'a risipit şi a cărei mişcare sau acţiune şi-au istovit traectoria; ea devine dimpotrivă expresia unui conţinut sufletesc care dăinue mereu, care nu şi-a epuizat şi nu-şi va goli nici odată substanţa de conţinut viu.

O piatră, o fosilă, o armă sau un obiect uzual aflate într'un muzeu, reprezintă tot atîtea semne ale unei civilizaţii moarte; o operă de artă privită critic, deci încărcată de înţelegerea intuitivă de tot sensul de viaţă pe care îl conţine şi care a generat-o, reprezintă un *act* de conştiinţă, care mulţumită înfăptuirii artistului se perpetuează în timpuri. Forma plastică închide o semnificaţie lăuntrică, înfăptuirea artistică luată în întregul ei prelungeşte vibrarea de viaţă pe care a resimţit-o artistul în momentul creaţiei şi care a condiţionat înfăptuire în forma în care se prezintă contemplării. Spre deosebire de celelalte mărturii ale trecutului, contactul cu opera artistică conduce la actul creator care a generat-o; conţinutul sufletesc al faptului artistic se află în acest sens, veşnic actual şi eficient. Referindu-se la poem, Valéry observă: „C'est l'exécution du poème qui est le poème" [1]. Formularea se poate aplica oricărui fapt artistic, care este înainte de toate o prezenţă. Deosebirea de atitudine dintre amatorul de artă şi critic apare bine delimitată: în timp ce primul răsfrînge în sine ecourile emotive prilejuite de contemplare, cel de-al doilea urcă pînă la originele sufleteşti ale faptului artistic, pe care îl consideră ca un act. Amatorul se părăseşte pasiv asocierilor şi jocului propriei fantezii, retrăind subiectiv conţinutul exprimat de operă, în timp ce criticul urmăreşte atent şi lucid rădăcinile vii ale operei. Prin acest act, el caută să încadreze opera în regimul sufletesc care a plămădit-o, despuind-o de toate adausurile fanteziei proprii sau de eventualele deformări ale unei optici streine de viaţa interioară în care aceasta a germinat şi crescut.

Strămutarea perspectivei critice dela opera constituită la actualitatea actului plăsmuitor este desigur o trăsătură comună cu o tendinţă mai generală gîndirii contemporane. Perspectiva „trăirii" directe îşi face drum în critică. Opera artistică pe care mai înainte criticii o considerau ca un exponent sau un coeficient al unei epoci sau colectivităţi, devine o mărturie a unei vieţi personale, a unui destin creator propriu. „Ceia ce pătrundem într'o operă şi ne putem reprezenta istoric, este felul cum aceasta se înfăptueşte şi apare şi nu devenirea unei imagini: în opere trebue să ne menţinem la fiinţă" [2].

Opera nu mai e derivaţie a unei „experienţe trăite"; am putea spune că e chiar această experienţă însăşi, retrăită de conştiinţa comprehensivă a criticului.

Neconsiderînd opera de artă ca un rezultat, ca o cristalizare definitivă, moartă, ci ca un act care dăinue mereu, criticul va privi

---

1) Paul Valéry, *Introduction à la poétique*, Gallimard, p. 42.

2) Friederich Gundolf, *Goethe*, Grasset, Paris 1932, Trad. Chuzeville, Introduction, pag. 7.

opera de artă ca o eliberare de sub exigențele vieții cotidiane. Intr'o operă el nu mai vede o descriere a unui colț de lume sau a unui fapt petrecut cîndva, ci o expresie a unei stări de suflet care fără ajutorul creației artistice ar fi fost pierdută pentru totdeauna. Opera de artă răsfrînge deci un conținut de viață, pe care criticul o surprinde în actualitatea și expresia ei imediată. Calitatea sau intensitatea acestui conținut de viață depind firește de natura înfăptuirii artistice: un poem nu exprimă decît un singur moment interior, în timp ce o simfonie sau un roman parcurg în linia desfășurării lor o succesie de momente sufletești variate.

A cuprinde aceste opere în spirit critic, în sensul stabilit în paginile precedente, presupune adîncirea lor pînă la momentele sufletești simple și inițiale care le-au generat, înseamnă identificarea cu actul creator însuși în momentul elaborării prime. Această adîncire se face intuitiv, fără sprijinul explicitărilor eventuale din partea autorului, care ar putea în unele cazuri da indicații autobiografice privitoare la geneza anumitor opere. In cazul cînd autorul nu e la rîndu-i întregit cu spirit critic și e lipsit de pătrundere psihologică, indicațiile lui vor fi incomplete sau vor rătăci cercetarea critică în confuzii și cărări lăturalnice.

Vom da cîteva exemple pentru limpezirea discuției. Lămurind că punctul de plecare a operei sale „Suflete moarte", este o povestire a lui Pușchin, Gogol nu dă în realitate decît o indicație periferică privitoare la geneza operei sale, căci nu faptul divers povestit alcătuește principiul sufletesc de grupare a materialului povestirii în această operă, ci starea sufletească simplă, ecoul lăuntric suscitat de fapt. Distincția e hotărîtoare: în timp ce această stare sufletească de natură esențial emotivă alcătuește un ferment de grupare a materialului, alcătuind în acelaș timp tonalitatea generală, atmosfera și viața care circulă înăuntrul operei dîndu-i coherență, continuitate și iradiere, faptul concret, fabula, nu alcătuește operei decît un schelet arhitectonic secundar, care înfăptuește oarecum plastic și concret traducerea stării emotive fundamentale.

In acelaș situație se găsește criticul în fața precizării lui Robert Burns care arată că geneza elegiei sale „Mariei în ceruri" i-a fost sugerată de ascultarea unei balade scoțiene cîntată de o tînără fată. Aci nu faptul concret interesează, ci ecoul sufletesc, trăirea faptului pe plan interior. Numai intuind această stare fundamentală, chiar cu ignorarea împrejurărilor concrete ale genezei poemului, povestite de poet, va putea criticul să ajungă pînă în zona de elaborare interioară a elegiei. Cu totul alta va fi semnificația indicațiilor pe care ni le va putea da un poet înzestrat în acelaș timp cu pătrundere critică. El nu se va opri la datele periferice și secundare ale elaborării, ci va desprinde încă dela început starea de suflet generatoare a operei. Precizările pe care le face în această privință Paul Valéry asupra genezei poemului „Le cimetière marin" sunt hotărîtoare. Am cita întreg pasagiul la care ne referim [1]), dacă n'ar fi prea lung. Criticul care ar vedea origina poemului în sentimentul morții și în latențele trecurate în simțirea poetului de către un anumit peizaj mediteranean, nu ar merge desigur pînă la faptul sufletesc fundamental care a structurat poemul. Paul Valéry arată că în realitate aceste date sunt derivate și că geneza operei trebuește căutată într'o *„figură ritmică vidă, sau plină de silabe goale (vaines), care m'au obsedat cîtva timp"* (loc. cit. pag. 23). Așa dar, întreaga structură a poemului și

[1]) Prefața la lucrarea de exegeză a lui Gustave Cohen: *Essai d'explication du Cimetière marin*. Gallimard, pag. 23—25.

întreg conținutul lui noțional, se găsește în germen în această figură ritmică decasilabică, element sufletesc pur, lipsit de orice conținut, simplă adiere sau dispoziție interioară, care a grupat în urmă în jurul ei întreaga construcție a poemului. Această dispoziție ritmică, adevărat ferment dinamic, și-a anexat prin încorporare și asocieri variate un conținut complex, condiționînd înfăptuirea poemului în starea în care se prezintă în forma lui definitivă; ea parcurge poemul dela un cap la altul, structurîndu-l și dîndu-i o anumită cadență interioară, și reprezintă însăși starea de suflet care se desprinde din lectura poemului dăinuind și după lectură, chiar atunci cînd structura suprapusă și datele intelectuale încorporate în poem sunt uitate.

Adîncirea în spirit critic a poemului presupune deci scoborîrea pînă la acest fapt prim, de natură ritmică și emotivă. Se poate vedea cît de depărtați de adevăratul ferment creator al operelor sunt criticii care întîrzie examenul în cercetarea datelor periferice, a structurilor formale și a conținutului intelectual al operelor, neglijînd prin aceasta actul creator fundamental. Acest act, în a cărei analiză nu putem intra aci, dar pe care îl vom adînci în altă parte după cercetări proprii și călăuziți de lucrările lui Marcel Jousse, condiționează întreaga înfăptuire concretă a operei. Identificarea criticului cu esența lui presupune aderența acestuia la operă. Infăptuirea artistică e rodul acestei dispoziții emotive primare care încorporează secundar elemente de ordin intelectual.

Comparația cu elaborarea oratorică, făcută de Paul Claudel în volumul întîi din ale sale „Positions et propositions", este din cele mai sugestive. Un discurs, mai ales cînd e improvizat, nu e o construcție intelectuală pură, ci e o elaborare vie, susținută de o mișcare emotivă de o anumită tonalitate. In orice caz, puterea de dominație a oratorului asupra mulțimii nu e rezultatul unei înlănțuiri de silogisme, a unei demonstrații geometrice și reci; convingerea pe care o implîntă în conștiințele celor care îl ascultă e rezultatul unei iradieri emotiv care alcătuește dealtminteri și principiul de organizare al discursului. „Oratorul știe să intre după voință într'o stare de transport; poetul de asemenea". (Loc. cit. pag. 97).

Comparația operei artistice cu discursul este, am scris, sugestivă. Intr'adevăr, dacă un discurs nu-și măsoară eficiența decît după efectul de convingere pe care îl seamănă în mulțime și după împărtășirea acestei mulțimi din mișcarea sufletească a oratorului, o operă artistică nu-și datorește semnificația decît valorii de sugestie pe care o are de a putea transpune prin contemplare o altă conștiință în starea emotivă pe care a trăit-o creatorul în momentul elaborării sau într'o stare asemănătoare.

Această nevoie de comunicare a conținutului sufletesc crează artistului o întreagă tehnică de expresie căreia trebue să i se supună.

*

* *

Momentului inițial de libertate interioară, cînd artistul se părăsea total unei stări emotive, în care simțea înfiripîndu-se în sine o „figură ritmică" sau deslușindu-se o cadență de viață de o anumită tonalitate, îi urmează o supunere la o tehnică de expresie condiționată de conținutul sufletesc ce se cere exprimat, dar în care artistul trebue să țină seama și de posibilitățile aperceptive ale unor conștiințe streine. Opera va fi în egală măsură, libertate de creație inițială, dar

și adaptare la exigențele comandate de comunicarea prin sugestie a acestui adînc emotiv. Un moment interior de mare intensitate emotivă nu devine prin această intensitate însăși un nucleu dinamic pentru o creație artistică; elaborarea presupune în egală măsură combinarea unor anumite expresii ritmice, combinații de culoare sau simetrii de proporții, care ar putea să chezășuiască o traducere pe plan concret a substanței interioare. Echilibrul operei va fi deci în legătură cu această valoare de sugestie care asigură comunicarea și circulația subt formă plastică, simbolică sau ritmică a stării sufletești care a generat opera. Acest al doilea moment al creației va avea, cel puțin în prima lui elaborare, aceleași caractere de spontaneitate directă și subconștientă ca și „figura ritmică". El va izvorî nemijlocit din condițiile interioare de expresie ale faptului sufletesc inițial, adaptîndu-i-se. Fiecare formă de viață își creiază deci spontan o formă de expresie corespunzătoare, care se suprapune conținutului pe care îl exprimă, așa cum observăm la arta primitivă sau poezia populară și în genere la artiștii care fără să reflecteze teoretic, estetic și livresc asupra creației lor, au ajuns totuși printr'un fel de instinct artistic sigur, la un echilibru de artă prin nenumărate dibuiri: Burns, Creangă, Whitmann etc.

Conținutul sufletesc fiind însă esențial individual, atît din cauza complexiunii sufletești particulare ale fiecărui creator, cît și din cauza variațiilor de condiții de viață în lungul secolelor (schimbarea în cursul vremii a manifestărilor vieții afective, a dragostei de pildă, care îmbracă după epoci, nuanțe și expresii foarte diferite), urmează că expresia artistică nu se va prezenta ca o înmănunchiere de canoane rigide, a căror nesocotire ar condamna o operă, ci ca o devenire și o căutare permanentă, în funcție de adevărul lăuntric ce se vrea exprimat. Aceasta presupune din partea artistului, sinceritate de viață, adîncime, cuprindere pînă la secătuire a propriei ființi în ceia ce aceasta are mai personal, lipsă de cabotinaj și afectare.

Se adaugă acestui proces spontan și subconștient, în care o undă de viață și-a desvăluit prezența elaborînd în același timp direct și organic un material de expresie bazat pe valori de sugestie, o prelucrare conștientă, uneori laborioasă și îndărătnică, destinată să dea operei conturul și arhitectonica definitivă. Acest al treilea moment nu mai puțin important în creație, apare însă ca o încoronare și o ducere pînă la ultimile consecințe a unor procese care s'au urmat îndelung, subteran și neștiut.

*
* *

Precizările de mai sus, deși schematice, îngăduesc totuși cîteva încheieri privitoare la tîlcul actului la care trebuește raportată opera artistică înfăptuită. Uneori redusă la un singur moment de viață interioară, ca în cazul poemului, alteori la o organizare de stări sufletești de mare încărcătură emotivă, risipite în cursul vieții, opera artistică trebue considerată ca o expresie a unei trăiri de intensitate excepțională. Din dăinuirea uniformă și aparent automatizată a vieții, artistul știe să surprindă clipele rare de revelație și iluminare. Viața interioară se definește, într'adevăr, prin momente de mare intensitate, care brăzdează uneori cursul monoton al existenței. Artistul se grăbește să le fixeze în autenticul și imediatul lor. G. Duhamel, nota undeva că în previziunea acestor momente de răscolire și plinătate interioară, care survin neașteptat și dispar fără întoarcere,

el este pregătit, avînd totdeauna la îndemînă, chiar în timpul nopții (și am putea adăuga: cu deosebire în timpul nopții), materialul de scris care să-i îngădue să surprindă aceste stări, în chiar momentul ecloziunii lor. O înlănțuire de atari trăiri pe un fir de tonalitate sufletească uniformă poate conduce mai apoi la elaborarea unei opere de suflu larg.

Traducerea în artă a stărilor de suflet excepționale ni se pare constantă, nu numai în cazul operelor care traduc variațiile de nivel a unor sensibilități vinzolite, dar chiar a operelor care își propun să redea cenușiul încropit al unei vieți monotone; căci și în acest din urmă caz, artistul nu se va putea mărgini la o alăturare de stări insemnificative, ci va proceda fără vrere la o selecție de stări care se abat prin tonalitatea lor dela încropeala vegetativă a cotidianului.

In teza lui, Pierre Audiat [1]), cu care avem multe puncte de contact, notează cu pătrundere: „*In activitatea mentală a unui scriitor, opera literară e un moment privilegiat, pe care îl putem desprinde cu drept cuvînt*", (loc. cit. p. 38, subliniat de autor). Poziția lui Audiat e de sigur legitimă, cu restricția că o lucrare de mari dimensii, care reclamă o tensiune de mai mulți ani, nu va reprezenta un singur moment de activitate mentală, ci o organizare de atari momente risipite în lungul acestei epoci.

Ajungem astfel la raportarea operei la personalitatea autorului, considerată în devenirea ei calitativă și în expresia ei sintetică. Examentul critic deslușește nu numai caracterele formale, tehnica de expresie, înjghebarea plastică sau materială a operei, dar mai cu seamă mănunchiul de valori lăuntrice, individuale, ireductibile, ale creatorului. Căci în mersul ei subteran, schema ritmică sau faptul sufletesc inițial al unei opere nu rămîn în stare pură, simplă vibrație fără consecințe, cu o valoare de adîncime și cu răsfrîngeri numai asupra sufletului artistului; starea sufletească primară anexează succesiv date de memorie, fapte concrete petrecute în realitate, senzații, stări emotive, reușind să închege în cursul acestei deveniri un întreg sufletesc, sintetic și omogenizat: este ceea ce se numește în general elaborarea, gestația operei, creșterea ei progresivă și liberă. La aceasta creștere participă deci întreaga personalitate a creatorului, cu toate latențele și bogăția ei.

In examenul său, criticul nu utilizează deci elementele biografice ale autorului și nici chiar mărturiile lui directe, decît prin raportare la această progresivă împlinire a creației: datele biografice, atunci cînd sunt, nu slujesc decît ca indicii întregitoare pentru înțelegerea acestui proces de împlinire progresivă, dar au numai o semnificație materială sau anecdotică. Punctul de plecare al criticului, nu va fi în niciun caz acest mănunchi de fapte biografice, care nu trebuesc considerate decît sub valoarea de ecou sufletesc, pe care l-au suscitat în viața lăuntrică a autorului; punctul de plecare critic va fi deci vibrația de viață pe care o mărturisește opera și care explică prin puterea ei dinamică organizarea ecourilor sufletești pe care le-au suscitat detaliile biografice ale autorului.

Orientarea gîndirii critice nu se va face deci dinspre datele formale ale operei și dinspre înjghebarea ei plastică înspre nucleul de viață pe care îl conține, ci dimpotrivă, dinspre faptul sufletesc care a generat opera înspre tehnica expresiei. Criticul urmărește, deci, în credința noastră, exact direcția contrarie pe care o stabilește Jean Cassou, într'una din lucrările sale [2]): „... nous allons toujours, en

---

[1]) Pierre Audiat, *La biographie de l'oeuvre littéraire*. Esquisse d'une méthode critique. Paris, Champion, 1924.

[2]) Jean Cassou, *Pour la poésie*, Corrêa, Paris, 1935, p. 29.

art, du contenant au contenu, du signifiant au signifié, de la périphérie au centre, de la technique à l'esprit". Direcția de mișcare pe care o stabilește criticul francez, convine atitudinii amatorului de artă, în contemplație sau criticului la prima lectură, sau în primul moment al examenului, cînd acesta caută să se deschidă receptiv și pasiv vrajei artistice, dar nu mai convine examenului critic propriu zis, care presupune o refacere a etapelor creației, așa cum au fost parcurse de către autor, adică dela substanța sufletească înspre expresie.

Aceste considerații ne vor limpezi statornicirea țelurilor pe care și le propune examenul critic.

Fixarea unui itinerariu critic va trebui să fie precedată de o precizare liminară: deși elaborarea artistică poate îmbrăca o mare varietate de ritmuri, după structura sufletească a artiștilor, examenul critic va urma totuși o orientare statornică. Faptul că anumiți artiști au o germinație lentă, iar alții revelații brusce, că unii creatori se părăsesc cu desăvîrșire fluxului subconștient, în timp ce alții au o participare lucidă la procesul de creație, nu poate înrîuri metoda critică în esența ei. Intre psihologia autorilor și a invenției există adesea diferențe hotărîtoare, care pot fi mărite și mai mult, prin înrîurirea concepțiilor teoretice asupra operei de artă, pe care autorii și le-au însușit sau elaborat. Un romancier naturalist va scrie un roman ca și cum ar scrie o carte științifică, în timp ce un poet suprarealist se va încredința exclusiv asociațiilor întîmplătoare ale vieții subconștiente. Oricare ar fi însă procesul de elaborare artistică și oricît de mari ar fi diferențele individuale pe plan psihologic între autori, există totuși, un mers al gîndirii creatoare, oarecum uniform în esența lui, comandat de legile și funcțiunile permanente ale psihologiei umane, pe care nu le pot anula nici particularitățile inidviduale, nici varietatea de condiții în care operele artistice se elaborează și cu atît mai puțin concepțiile filosofice generale ale creatorilor respectivi asupra propriei lor arte.

Gîndirea critică va supune opera de artă unui examen care în liniile sale mari este același, după cum scopurile pe care le urmărește criticul în timpul examenului, vor fi constante, indiferent de natura operei de artă studiate. Adaparea aparatului critic la varietatea operelor, la ritmul particular de simțire pe care operele le revelează sau la tehnica de care țin, nu implică o schimbare în atitudinea spirituală a criticului, față de operă și nici în scopurile generale pe care și le propune, ci numai o înmlădiere a tehnicii, adaptare care nu interesează orientarea generală a gîndirii critice.

*

* *

Izvorită dintr'o „trăire" de adânci rezonanțe, dintr'o „figură ritmică", așa cum precizează Valéry, dintr'o stare emotivă sau dintr'o imagine vizuală sau motrice, opera de artă va exprima un regim de viață care străbate opera dîndu-i coeziune și unitate. Scopul prim al criticului e de a cuprinde acest principiu unificator, de a-l retrăi la rîndu-i, de a îmbrățișa ritmul trăirii autorului, cu excluderea oricărui coeficient personal de participare la acest efort de identificare cu viața operei, de a ajunge într'un cuvînt pînă la forța ei dinamică generatoare. Adîncimea operei în această zonă centrală presupune deopotrivă intuiție, simț al nuanțelor, finețe, pătrundere, dar implică

mai cu deosebire o mare întindere de registru sufletesc din partea criticului, a cărei luare aminte e solicitată de operele cele mai diferite ca structură. Ceea ce se numește impropriu „comprehensiune" critică este deci mai degrabă o mare elasticitate spirituală și o aptitudine de trăire polivalentă a stărilor emoționale.

Cuprinderea esenței operei pe plan direct, va fi urmată firesc de o reconstituire a etapelor creației, așa cum a crescut în conștiința artistului: odată surprinsă starea sufletească generatoare, gruparea materialelor operei în jurul axului ei cristalizator se urmărește organic. Această reconstituire a etapelor creației de către critic nu reclamă, așa cum s'ar putea obiecta, un timp egal de germinare, cu elaborarea adevărată a operei; ceea ce în conștiința artistului s'a grupat lent, prin opoziții și îmbinări succesive, uneori prin împrejurări fortuite, alteori prin fecundări ce-și aveau rațiunea de a fi în structura lui de viață, se oferă criticului închegat în forma definitivă, fără nici una din șovăirile și nesiguranțele căutărilor de sine, prin care a dibuit artistul. Tehnica psihologică a criticului nu procedează deci prin „analiză", descompunere, pulverizare a materialului, desfacere a întregului artistic în componentele sale pentru a-i explica articulațiile și structura. Examenul critic e dimpotrivă constructiv, esențial constructiv chiar. După lectura directă, nepreventivă și deschisă tuturor sugestiilor textului, criticul aderă direct la principiul sufletesc plăsmuitor al operei (imagină, ritm, stare emotivă), urmărind apoi etapele împlinirii artistice a operei în procesul lor genetic. Proces de dublă participare, atît la ființa operei, cît și la viața artistului, examenul critic comportă în primul rînd un elan de simpatie, o polivalență de simțire ca și o mare aptitudine de identificare, cu un regim de viață străin propriilor obișnuințe de gîndire.

A reconstrui o operă prin lăuntrul circulației de sevă pe care aceasta o presupune și dinlăuntrul procesului genetic care a înfăptuit-o, nu înseamnă totuși a desprinde nenumăratele influențe imponderabile care s'au încrucișat în viața artistului, organizîndu-se în complexe și adăugîndu-se nesimțit unele altora. Nu o retrăire în concret a tuturor proceselor sufletești, pe care le-a trăit autorul în timpul gestației urmărește criticul, năzuință de altminteri zadarnică pe care nici autorul însuși nu o poate realiza și care e în același timp inutilă. Criticul nu reface geneza operei din nenumăratele imponderabile ale vieții autorului, din senzațiile resimțite de acesta în cursul vieții, din impresiile sau evenimentele biografice fără semnificație; el urmărește liniile esențiale, itinerariul lăuntric al artistului, tendințele sale spirituale, orientarea sa generală. Criticul nu reface și nu poate practic reconstitui procesul genetic al operei în amănuntele sale nenumărate, materiale, ci în semnificațiile sale generale, care revelează indicele propriu a unei personalități într'un moment dat al evoluției sale.

*

* *

Am putea considera acest moment al criticei astfel înțeleasă, ca un efort de „explicare" al operei, dacă acest cuvînt nu ar fi asociat în conștiința lectorului cu sensuri perimate, în deosebi didactice. Ne aflăm în fața unei încercări de cuprindere exhaustivă și genetică a operei, considerată nu numai în tendințele sale sufletești, prime și fundamentale, dar și în devenirea și împlinirea ei prin materiale concrete. Această cuprindere poate prilejui criticului sublinierea unor date latente ale operei, care nu fuseseră adîncite de conștiința lucidă

a artistului. Sublinierea acestor intenții sau simboluri obscure de care poetul avea o conștiință confuză, simțindu-le tîlcul, dar nepuțîndu-le lămuri, explicarea lor de către critic (și ne gîndim cu deosebire la interpretarea psihanalitică dată de Jung pasagiului *Mamelor* din Faust, partea II, actul I, scena II: (Finstere Galerie), explicitarea tuturor nuanțelor, a elaborărilor subconștiente, sub forma lor directă, neprelucrată, a căror semnificație nu a putut fi pusă în lumină de autor, această adîncire a operei, sub toate dimensiile sale, poate fi considerată ca o încercare de explicare a ei, deși în intenția criticului această activitate nu alcătuește decît un stadiu preparator al examenului critic.

Cercetarea critică nu este nici „analiză" atentă a operei. Criticul nu opune operei o metodă analistă, cu scopul de a confrunta și de a putea desprinde artificial componentele operei și articulația părților, care se găsesc în realitate, nu numai organic sudate, dar inițial coexistente. O dezarticulare a operei în elementele ei alcătuitoare, trebue să fie, după convingerea noastră, străină intenției criticului. Critica e un act de intuiție divinatorie globală, directă, imediată și cît mai credincioasă a operei, independent și uneori împotriva mărturiilor explicite ale autorului asupra genezei operei și a interpretării lui proprii, care trebuesc examinate, atunci cînd se pot culege, cu multă prudență. Putem deci încheia că momentul prim al cercetării critice este cuprinderea unei opere în întregul și ritmul ei interior, printr'un act de reconstrucție spontană și sintetică și *nu printr'o* dezarticulare arbitrară în părțile ei alcătuitoare.

* * *

Limitîndu-se la examenul unei opere în ceea ce aceasta are unic și raportînd-o la personalitatea creatoare care a plăsmuit-o, examenul critic nu-și propune nicio clasificare sau o integrare a operei în categorii mai largi. Fiind o manifestare singulară, arta reclamă o cercetare în specificul ei. Critica e un examen al individului și nu al grupurilor colective. Stabilirea de filiații și influențe, comparațiile și etalarea unei erudiții de amănunte și date, depășesc scopul criticei. Aceasta poate utiliza statornicirile la care se oprește erudiția, dar nu își poate propune din urmărirea lor un scop imediat. Cercetînd manifestarea vieții spirituale în ceea ce aceasta are ireductibil și unic, ea nu poate firește neglija dependențele dintre opere și curentele colective, dar acestea sunt obiecte incidentale de studiu, aparținînd mai mult istoriei literare decît criticei.

A demarca cu hotărîre fruntariile unei tehnice spirituale este de sigur riscant; operînd cu aproximație și nuanțe, critica nu-și poate delimita nici cîmpul cercetării cu precizie geometrică; în marginea largă a scopurilor pe care și le propune, ea poate încălca adesea domenii străine, fie al istoriei literare, fie al esteticii, slujindu-se în același timp în mod constant de mijloacele de investigație ale psihologiei, fără să-și anuleze prin aceasta specificul metodei și fără să-și compromită unitatea disciplinei.

* * *

Adaptîndu-se procesului activ de elaborare creatoare, considerat în momentele sale succesive, gîndirea critică va îmbrățișa procesul creator în devenirea lui. Fiecărei faze a elaborării artistice îi va corespunde, prin urmare, o fază a gîndirii critice. Elaborării interioare a conținutului operei îi va corespunde efortul de identificare a criticului cu procesul activ al creației, prin retrăirea lui în liniile sale directoare, generale și în tonalitatea lui specifică; traducerii fondului sufletesc al creatorului pe plan concret, cu ajutorul materialelor plastice, a noțiunilor sau a muzicalității, țintind sugestia și comunicarea altor conștiințe, îi va corespunde în gîndirea critică o activitate, aplicîndu-se asupra acelorași procese de plămădire plastică. Și după cum această fază de elaborare artistică presupune la rîndu-i două momente, unul de gestație subconștientă și altul de prelucrare voluntară, gîndirea critică va căuta să cuprindă opera în plăsmuirea ei, prin aceleași resurse sufletești, utilizînd deci deopotrivă unduirea și presimțirile subconștiente ca și exactitatea pătrunderii logice.

Dar în acest loc intervine deosebirea hotărîtoare între cele două activități: în timp ce activitatea artistului e esențial creatoare, urmărind prin opera de artă o plămădire, înzestrată cu valori de sugestie capabilă deci de a evoca prin aceste valori starea sufletească generatoare a operei, gîndirea critică este exclusiv axiologică, diriguindu-și efortul pentru a statornici eficiența acestor valori de sugestie.

Ni se pune deci, cu hotărîre problema principală a judecății critice: în ce consistă „valoarea" unei opere și după ce criterii un critic poate condamna o operă? Care sunt calitățile minime pe care trebue să le îndeplinească o operă de artă pentru a putea fi considerată ca atare?

La aceste întrebări vom răspunde, respectînd economia acestui studiu, în mod schematic:

Condiția primă și indispensabilă a unei opere este de a conține un adevăr sufletesc central, care să-i susțină ritmul și structura. Opera nu trăește prin calități formale, ci printr'un conținut uman complex, cu predominanță afectivă, pe care artistul a știut să o încludă în creație. Orice producție artistică, ce nu corespunde unei tălăzuiri interioare caracterizate, indiferent de tonalitate, indiferent deci dacă are o rezonanță gravă sau dacă traduce o mișcare de suflet sprintenă și nepăsătoare, este inițial condamnată. (Deci jocul, prin caracterul lui de autenticitate, nu se exclude din aria faptelor care pot fi traduse pe plan artistic). Se condamnă deci principial, operele goale de conținut uman.

Dar aci trebuește operată o distincție: condiția menționată e indispensabilă, fără a fi suficientă. Simplul caracter de document uman nu conferă implicit caracter artistic unei opere. Care va fi deci condiția complimentară care va statornici prestigiul artistic al operei? Faptul că documentul omenesc menționat îmbracă un contur „artistic"?

Ar fi să răspundem tautologic, lăsînd deschisă discuția asupra caracterelor pe care le prezintă Arta (cu majusculă), moment dela care problema lunecă în considerații specioase. Vom părăsi deci terenul discuțiilor teoretice generale și ne vom instala din nou în laboratorul intim de creație al artistului. Odată conturată mișcarea de viață, care alcătuește axa de cristalizare a faptului artistic, va trebui să observăm că adevărul sufletesc central al operei nu are valoare de circulație, că nu are deci semnificație, decît pentru artistul însuși. Caracterul de fapt artistic i-l conferă putința lui de vehiculare, de comunicare unei alte conștiinți. Comunicarea, sau mai precis socializarea actului sufletesc artistic, face obiectul elaborării propriu zise a artei, în care artistul adună materialele, le îmbină și le organi-

zează în vederea unui efect de sugestie. Deci al doilea moment al creației, țintind la socializarea unui fond sufletesc, unic și greu exprimabil, are de scop traducerea plastică a acestui fond de valori de sugestie.

Revenind la problema pusă mai sus, care coincide dealminteri cu criteriile de apreciere critică, vom observa: caracterul de artă îl dobîndește un document uman în momentul cînd este exprimat prin valori de sugestie suficiente, care să poată chezășui retrăirea lui de către o conștiință străină, pe cale de identificare și comunicare directă. comunicarea cu adîncul sufletesc, pe care îl exprimă opera; valoarea operei de artă are deci o dublă condiționare: de o parte, sub unghiul valorii umane, pe care o exprimă și care îi alcătuește principiul de înjghebare, iar de alta, prin gradul de sugestie pe care o prezintă organizarea materialelor de expresie, pentru comunicarea stării de suflet, generatoare a operei altor conștiinți.

Judecata de valoare critică nu se referă deci asupra conținutului de viață, inclus în operă, care în măsura în care e sincer trebue primit ca atare, aflîndu-se deci în afara aprecierii, ci asupra calităților de sugestie a expresiei, asupra îmbinării materialelor plastice și a tehnicei generale de organizare a operei. Criticul apreciază dacă aceste mijloace de sugestie sunt naturale, izvorînd spontan și direct dintr'o stare de suflet, ca în cazul incantației, dansului sau poemului, sau dacă sunt dimpotrivă artificiale, trucate și căutate, după cum se pronunță asupra adaptării dintre ritmul fondului sufletesc, în presupunerea că acesta a fost sincer exprimat, și natura mijloacelor de sugestie utilizate. In măsura în care adevărul sufletesc se exprimă adecuat și sugestiv, echilibrul operei este chezășuit; dimpotrivă el e compromis, fie prin nesinceritate în conținutul sufletesc, fie prin decalajul între acest fond și materialul formal al expresiei, care e lipsită de virtuți sugestive, cu ritm de expresie neadaptat cadenței lăuntrice, pe care vrea să o comunice, fie printr'o nerecunoaștere a legilor psihologice și naturale care stînjenesc comunicarea. (Prin neposedarea rudimentelor de tehnică a fiecărei forme de expresie: în pictură, necunoașterea perspectivei; în literatură necunoașterea semnificației exacte a cuvintelor, cînd, de pildă, artistul scrie într'o limbă străină; în muzică necunoașterea tehnicei muzicale).

Judecata de valoare critică nu se face prin raportarea operei de artă la un sistem de valori fixe și nici la criteriile Artei, criterii care nu au dealminteri un caracter fix, imuabil, legile „genurilor" și principiile variind în funcție de epoci. Criticul nu raportează opera la coordonate fixe. El operează cu un material viu, pe care îl surprinde în plămădirea lui și pe care îl apreciază în caracterele lui unice. Echilibrul și perfecția formală, respectarea punct cu punct a tuturor exigențelor artistice recunoscute de epocă, nu pot în niciun caz consacra valoarea unei producții artistice: am putea spune mai degrabă că lucrările mediocre prezintă aceste caractere de strălucire formală, cărora nu le corespunde decît vidul lor de conținut, după cum prea adesea operele de puternică viață răstoarnă și violentează aceste principii, apărînd contemporanilor ca informe, pline de stridențe și desarmonii, haotice, rău construite, lipsite de echilibru artistic.

Act unic, opera de artă va fi adîncită și judecată de critic în unicitatea ei, dincolo de rigiditatea canoanelor și de artificiul convențiilor tacit acceptate de contemporaneitate. Critica adîncește opera în actul, viața și iradierea ei, nu în derivatele ei formale; opera nu mai devine în acest caz un obiect de studiu, la care criticul se raportează rațional și metodic, ci o valoare spirituală pe care criticul o acceptă ca atare, încercînd să-i stabilească semnificația.

Rezumînd, am putea spune: activitatea critică îmbrățișează opera artistică în actul ei generator, îi adîncește semnificația umană, apreciindu-i în același timp valoarea prin raportarea materialului de expresie la conținutul ei sufletesc și la putința de comunicare sugestivă a acestui fond, altor conștiințe. Prin aceasta, criticul se ridică la cuprinderea destinului individual al creatorului, privit în esența lui, dincolo de contingențe, în atitudinea și vibrarea lui calitativă de viață.

(Urmează)

ION BIBERI

CRONICA EXTERNĂ

COMENTARII LA ACORDUL DELA MÜNCHEN

Despre semnificaţiunea şi consecinţele probabile ale „acordului" dela München, s'a scris şi s'a vorbit în toate felurile. Un bilanţ definitiv, în afară de pierderile tragice ale Cehoslovaciei şi decăderile sigure ale sistemului franco-britanic, ar fi încă prematur, judecăţi definitive, bazate pe simple stări de spirit personale, pe decepţiuni sau desnădejdi actuale, ar fi nechibzuit să formulăm de pe acum. In politica dela München intră oarecari elemente stabile, dar şi atîtea contradicţiuni evidente ale intereselor istorice britanice şi, mai ales, franceze, încît nu se poate recunoaşte în ea o formulă nouă a unei trainice politici europene. Primele au produs de pe acum schimbări radicale în structura vieţii internaţionale şi vor conduce de sigur la consecinţe importante într'o epocă destul de lungă a politicii europene. Celelalte vor săpa treptat planurile sau poziţiunile actuale ale guvernelor din cele două Puteri democratice şi vor readuce la suprafaţă drepturile vitale ale naţiunilor.

Ni se pare tot atît de utopic să se creadă că după München nu s'ar fi produs o substanţială modificare în regimul forţelor şi sistemelor politice din Europa, ca şi să se considere că, după acea dată, s'ar fi lichidat sistemul franco-britanic pe continent şi nu am mai avea să facem faţă decît combinaţiunii totalitare.

Cu asemenea păreri extreme sau cu temperamentele slabe care le inspiră nu se poate face politică externă.

Fizionomia acordului dela München este încă obscură, căci istoricul sau definiţiunile pe care le propun participanţii înşăşi sunt deosebite şi chiar contradictorii. Pe deoparte, învingătorii dela München — cei doi dictatori — vorbesc foarte puţin despre acest acord. Ei au poate eleganţa să menajeze pe înfrînţi. Fiindcă nici adevărul istoric, nici psihologia lor şi nici nevoile propagandei nu le-ar îngădui să vorbească despre un „acord". Prea au vorbit mult, în decursul anilor despre un „diktat", pentru ca acum să nu-i recunoască înfăţişarea. Dar, spunîndu-i pe nume, ar sdruncina situaţiunea d-lor Chamberlain şi Daladier, de prezenţa cărora au atîta nevoie în capul guvernelor celor două Puteri democratice.

Pe de altă parte, cei doi şefi de guverne democratice, atribuesc caractere foarte deosebite condiţiunilor în care s'a elaborat acordul. In adevăr, d. Chamberlain a declarat că s'a găsit în faţa unui ultimatum, care nu-i mai dădea niciun răgaz şi îl obliga să aleagă între pacea dela München şi războiu. Pe cînd d. Daladier a repetat în Parlament şi la Congresul dela Marsilia, că dacă s'ar fi aflat în faţa unui

ultimatum, care nu i-ar fi lăsat toată libertatea de examen şi de deciziune, ar fi făcut „apel la puterea armată a Franţei". Să fie numai o deosebire de temperament şi de concepţiune a libertăţii între cei doi oameni de Stat? Să fie oare vorba de sentimente deosebite faţă de răspunderi? Ceea ce se povesteşte în culisele diplomatice poate adăuga explicaţiuni noi la aceste bizare nepotriviri.

In orice caz, opiniunile publice din Anglia şi Franţa, par să fi înregistrat deosebit acest eveniment istoric. Faptul este important, fiindcă din el pot decurge presupuneri utile asupra orientării viitoare a politicii lor externe. Iar, după sentimentul de uşurare care a însoţit acordul, reacţiunea oamenilor politici şi a naţiunii, pare încă mult mai vie, mai tenace şi mai organizată în Anglia decît în Franţa. Şi totuşi, Franţa era legată prin angajamente clare şi pozitive şi prin interesele sale esenţiale de ordinea teritorială şi politică dinaintea acordului şi ea, după Cehoslovacia, a suferit cele mai grele pierderi.

In Anglia, unul din miniştrii cei mai talentaţi şi mai capabili Duff Cooper, a demisionat din guvern, neputînd să se asocieze la o politică pe care o socoteşte nefastă pentru pacea lumii şi periculoasă pentru interesele imperiului. Alături de protestul său, glasuri de mari conservatori, care au contribuit la victoria şi propăşirea Imperiului Britanic, de conservatori tineri, nădejdiile partidului, şi toată opoziţiunea au combătut o politică lipsită de continuitatea de prestigiu şi de prevedere, pe care o garanta tradiţiunea britanică. Nu se poate spune că politica d-lui Chamberlain ar fi lipsită astăzi de o largă bază populară, dar este semnificativă mişcarea de protestare a tinerilor conservatori. In poziţiunea primului ministru britanic, se împletesc elemente sociale şi inspiraţiuni biblice. Interesele de clasă, care duc la anumite toleranţe sau colaborări internaţionale, precum şi preferinţele cercurilor capitaliste, care caută un cîmp actual pentru schimburi şi pentru expansiunea de capitaluri, au o influenţă considerabilă asupra conduitelor partidului conservator. Cercurile capitaliste numesc „ordine", un regim politic destinat să le prezerve privilegiile şi să le garanteze beneficiile. Celelalte valori sunt secundare. Şi e firesc. Este o chestiune de onoare pentru fiecare categorie socială să-şi apere fiinţa şi interesele.

Tinerii conservatori sunt mai liberi, faţă de aceste condiţiuni organice ale partidului. Ei sunt întorşi către viitor şi simt mai direct inspiraţiunile prevederii naţionale. Are de asemenea o mai mare energie vitală. Facultăţile lor de viaţă şi de putere nu sunt încă atenuate de „înţelepciune" şi de „realism". Realizmul lor seamănă mai mult cu acela al tinerelor regimuri totalitare. Este făcut din mîndrie şi din vigoare. Este mai „nietzscheian". Realizmul bătrînilor democraţi este mai biblic. El se inspiră din umilinţă, din dărnicie şi din iertare. Poate că umbrela d-lui Chamberalin, ajunsă legendară, să aibă valoare de simbol. O fi o imagine a destinului.

Adăugaţi la aceste reacţiuni personale pe aceea a corpului electoral. Ultimele alegeri parţiale s'au făcut numai pe baza politicii externe. Mai mulţi candidaţi, care au combătut politica d-lui Chamberlain, au fost aleşi. Imi place să citez pe ultimul învingător, d. V. Bartlett, penru temperamentul său independent şi activ, pentru cunoştinţele sale aprofundate în domeniul chestiunilor externe. O luptă mare este angajată în Anglia, în care sunt desbătute nu numai interesele britanice, dar şi acelea ale lumii, precum şi atîtea valori morale şi spirituale.

Guvernul englez, însuşi, după acordul dela München, pe care îl prezintă ca pe un punct de plecare al unei epoci de pace în Europa, intensifică totuşi, într'o măsură necunoscută, înarmarea generală a ţării. Poate că şi în spiritul său trăesc unele din argumentele opoziţiei.

Această atitudine complexă a națiunii britanice nu autoriză, prin urmare, o fermă concluziune actuală.

In Franța, opiniunea publică pare mai binevoitoare, mai legată de politica d-lui Daladier. In afară de partidul comunist, la care predomină interese de clasă, și de vocea izolată a d-lui de Kerilis, nimeni n'a protestat în Parlament contra acordului dela München. Iar adeziunile grupărilor naționale au fost atît de totale, de entusiaste, încît în jurul d-lui Daladier s'a făcut, pentru cîteva zile, o atmosferă de triumf.

D. Chamberlain, a prezentat, în Anglia, acordul ca o sumară necesitate; d-l Daladier l-a anunțat la Paris, în accentele Marseillesei.

In guvernul francez, nicio dislocare, deci din el fac parte oameni ca d-nii Mandel și Paul Reynaud. Faptul este grav. El nu se poate explica numai prin divergențele de ordin intern care divid astăzi națiunea franceză sau prin lipsa unor oameni de Stat, de talia celor pe care i-a avut pînă acum Franța, în toate momentele grele ale bogatei sale istorii. Situațiunea actuală a națiunii franceze, este punctul de jos al unei politici de abdicare, pe care o practică de mai mulți ani, cu o logică implacabilă. Intre atitudinea Franței din timpul crizei cehoslovace și atitudinea sa în evenimentele anterioare, este o legătură de necesitate, care umple de îndoială și de tristețe pe orice iubitor al acestei mari națiuni.

Franța era angajată în ordinea politică și teritorială a Europei, rezumată în integritatea Cehoslovaciei, cu interesele sale esențiale, cu tradițiunile sale de onoare și de generozitate, cu valorile sale morale și intelectuale, cu condițiunile propriei sale securități. Văzîndu-le părăsite, orice om de bună credință își poate revizui părerile asupra rolului pe care această Mare Putere îl mai poate juca în lume.

Noi nu putem comanda politica externă a altei țări. Suntem însă ținuți, în interesul patriei noastre, să măsurăm exact valoarea internațională a celorlalte națiuni. Și să cunoaștem dispozițiunile lor în politica externă.

Pînă acum, am avut de a face cu un sistem de colaborare francez, care se sprijinea pe voința de a practica o politică continentală. Această politică prezenta riscuri și beneficii, legate împreună. Ea se exprima prin pacte de asistență și alte angajamente speciale. Ea decurgea din ideea că Franța este o mare putere, cu interese multiple și răspîndite pe glob. Și era consolidată de credința că liniile securității franceze trec dincolo de hotarele ei geografice. Aceasta este dealtfel definițiunea însăși a Marei Puteri.

Politica franceză din timpul crizei cehoslovace și mai ales, declarațiunile oamenilor politici, posterioare acordului dela München, par să arate că Franța adoptă o nouă orientare. Ea își restrînge interesele de apărare înăuntrul frontierelor și este hotărîtă ca, împreună cu Marea Britanie, să-și apere existența numai pe malul Rinului. Discursul D-lui Daladier dela Marsilia și, în special, moțiunea de politică externă, adoptată în unanimitate de congresul Partidului Radical-Socialist, exprimă aceste păreri. Noua politică, zisă imperială, a Franței va consta în apărarea metropolei și a coloniilor. Franța își concentrează puterile și își reduce zonele de apărare. Sistemul continentului este lichidat. Franța, ca și orice altă țară, își apără pielea.

Iată, pe calea pe care merge de cîțiva ani, la ce formulă nouă a ajuns marea noastră prietenă.

Sau noi suntem prea legați de idei perimate sau credem prea ferm în destinele imperiale ale Franței, dar această nouă formulă pare trecătoare. Limitele ei prea strîmte vor fi sporite de instinctul de conservare al națiunii franceze. De pe acum, se văd semnele rare ale

unei reculegeri. Ele se arată, mai ales, în lumea scriitorilor. Vor trebui de sigur, o epocă lungă și evenimente importante pînă ce forțele franceze se vor ridica din nou pînă la necesitățile veritabile ale destinului francez. Dar protestările actuale ale multor scriitori francezi vor avea răsunet în inima națiunii. In Franța, activitatea spirituală este atît de legată de viața socială și politică, încît toate evenimentele istorice au fost precedate sau însoțite, determinate sau înlesnite de inspirațiunile și manifestațiunile scriitorilor.

Reviste literare, unde grupuri organizate de scriitori sau scriitori tineri și bătrîni, de dreapta și de stînga, adunați cu acest prilej, consacră aproape în întregime numerele lor pe ultima lună, protestări lor împotriva a ceea ce chiamă ei „politică de umilință".

In orice caz, noi trebue să ținem seama de noua fază a politicii franceze.

Și trebue, mai ales, să ținem seama de golul lăsat prin ea, și prin sacrificul cehoslovac în Europa centrală și balcanică. Să ținem adică seama de pozițiunea puternică pe care o ocupă, în aceste regiuni Germania, în urma acordului dela München.

La Munchen, Germania a făcut o întreită operațiune: *a)* a lichidat obstacolul cehoslovac din calea expansiunii sale; *b)* a despărțit Occidentul de Orientul Europei; *c)* a reconstituit pactul în patru, sub forma cea mai acută.

S'ar putea de sigur enumăra și alte beneficii. Le considerăm însă ca niște consecințe ale acestor trei idei generale. Toate asigură Germaniei o situațiune eminentă în Europa centrală. Realizate după absorbirea Austriei, aceste operațiuni importante schimbă echilibrul de forțe sau, cel puțin, dispozițiunile lui active în momentul de față. Cele două sisteme, care se înfruntau în Europa au astăzi alte bilanțuri. Pierderile suferite de unul sunt înregistrate ca beneficii de celălat.

Propaganda și presiunea germană s'au exercitat cu o măestrie și o vigoare demne de admirat. Rezultatele lor sunt prodigioase. Rînd pe rînd, au fost minate și distruse centrele de rezistență locale, au fost dispersate solidaritățile regionale, au fost împărțite opiniunile publice din mai multe țări, au fost eliminați oameni politici care reprezentau un sistem de apărare în comun. Viața internațională alcătuită pe baza tratatelor de pace a fost descompusă; toate instituțiunile menite să o prezerve au fost vestejite. Guverne și națiuni s'au înstrăinat de propriile lor idei. Vedeți cum Anglia și Franța vorbesc astăzi despre slăbiciunea, despre neputința Societății Națiunilor, ca și cum această instituțiune ar fi fost altceva decît voința lor conjugată și slăbiciunea ei ar fi altceva decît slăbiciunea lor comună.

Să privim lucrurile în față și să luăm act de ele. Nu este vorba de vreo răsturnare a politicii noastre externe. Trebue să constatăm schimbările din jurul nostru și să facem adaptările necesare. Voința noastră de pace, prin legături cu toate Statele, poate să găsească acum o aplicațiune mai largă. Cercul prieteniilor noastre, poate fi împlinit. Urmărind o cît mai fermă independență politică și o cît mai largă colaborare economică, Romînia poate avea un rol activ în noua configurație politică a Europei centrale. Fiindcă, în realitate, independența politică a unei țări ca a noastră, este mai bine așezată pe un sistem multiplu de legături economice. Și, din punct de vedere economic ca și din punct de vedere politic, Romînia are elementele obiective ale unei politici independente. Dacă adăugăm și voința acestei independențe precum și prevederea și abilitatea diplomatică necesare, putem considera cu destulă liniște noua situațiune europeană.

Vom întîmpina de sigur greutăți; dar o țară cu importanța și mijloacele noastre nu poate fi lipsită de ele.

In spiritul public romînesc trăiesc germeni de panică, din cauza unei istorii naționale dramatice și plină de suferințe. Ei alterează cîteodată facultățile de judecată ale unei clase conducătoare, învățată mai mult să se adapteze, decît să reziste. Ea a fost deprinsă să-și sufere soarta și nu să-și făurească destinul. Am avut tendința să punem în afară de noi, — într'o stea — nădejdile de existență și de propășire ale Statului și nu am dat propriilor noastre energii rolul creator pe care trebuiau să-l îndeplinească.

In acest spirit public trebuesc operate primele schimbări.

21 Noemvrie 1938. CONST. VIȘOIANU

CRONICA ECONOMICĂ

PLANUL REYNAUD

Problema pe care o are de rezolvit cel mai deștept ministru al Franței, poate fi astfel enunțată. Cum se acoperă un buget total de 137 miliarde franci, dintre care 40 miliarde cheltuieli destinate armatei, atunci cînd venitul național nu poate depăși 250 miliarde franci, iar încasările bugetare sunt de 85,5 miliarde? Cu alte cuvinte, cum se acoperă un deficit de 52 miliarde franci, cînd nu mai există nicio sursă de venituri?

O analiză strînsă a situației arată că disproporția mare între venitul național francez și sarcinile bugetare, provine, nu atît din cauza creșterii absolute a acestora, cît din pricina scăderii mari a venitului național. In raport cu anul 1930, producția industrială a Franței în 1938 este cu 25% mai mică, în timp ce aceea a Angliei și Germaniei este cu respectiv 20 și 30% mai mare. Observații similare se pot face în ce privește comerțul intern, cel extern și șomajul.

Prin urmare, pentru a micșora sarcina fiscală, adică raportul între venitul național și cheltuielile bugetare, va trebui mărită cu cel puțin 40% producția industrială și redus bugetul. Ori, spune d. Paul Reynaud, trăim în regim capitalist, a cărui singur motor este profitul. Bun sau rău, capitalismul nu cunoaște altă lege fundamentală. Și de vreme ce Franța ține la acesta, trebue să-i suporte legea. De aceea se va suprima aproape în întregime legislația socială din ultimii doi ani și în special săptămîna de 40 ore, concediile plătite și delegații de uzină. Prețurile de gros vor fi complet libere, iar cele de detaliu controlate. Statul va face un apel limitat la credit și anume numai la dobînzi foarte scăzute, pentru a facilita emisiunile de capital și stimula creditul privat. De altă parte se va concedia un număr însemnat de funcționari de Stat și se vor reduce pensiile foștilor luptători. In fine, se vor mări simțitor impozitele pe bunurile de consum (tutun, benzină, cafea, etc.) și pe salarii. De asemeni, sunt mărite și alte contribuții directe.

Insumînd aceste contribuții, la care se adaugă scăderea datoriei statului către Banca Națională prin reevaluarea stocului metalic, d. Paul Reynaud ajunge la concluzia că, în 1938, va trebui totuși să mai împrumute pe piață 20 miliarde franci. Cum însă creează, în același timp condiții optime pentru securitatea capitalului, speră să obție cu ușurință această sumă. Intru cît privește creșterea venitului național, ministrul francez crede că măsurile luate vor provoca în mod automat rapatrierea celor peste 100 miliarde franci, emigrați în Statele-Unite, Anglia, Olanda, Belgia și Elveția, precum și destezau-

rizarea citorva zeci de miliarde, ascunse în Franţa. Odată aceste capitaluri puse în mişcare, investiţiile industriale şi construcţiile de locuinţe vor lua o amploare neobişnuită. După cum vedem, sistemul este extrem de coherent. Bazat pe legea fundamentală a sistemului capitalist de producţie, cu o logică de fier, trage consecinţele practice, menite să readucă economia şi finanţele franceze la un nivel superior. Din acest punct de vedere, politica d-lui Reynaud apare cu mult superioară aceleia dusă sau propusă de d. Blum. Astfel, deprecierea francului, a fost realizată în condiţii incompatibile cu buna funcţionare a sistemului capitalist, pe care d. Blum, nu a vrut sau nu l-a putut depăşi. Pe cînd devalorizarea trebuia însoţită de comprimarea salariilor, cheltuielilor bugetare şi controlul preţurilor de detaliu, lăsînd libere preţurile de gros, d. Blum, a mărit de fapt salariile, cheltuielile bugetare şi a controlat preţurile de gros. Pentru a salvgarda interesele proletariatului, micii burghezii şi a ţărănimii a comprimat rentabilitatea marei industrii şi finanţe. Ce a urmat se - ştie: fuga capitalurilor şi sabotarea guvernelor Blum. Adus la putere prin alianţa proletariatului, micii burghezii şi a ţărănimii, a făcut suficient pentru a alerta capitalul, fără să creeze condiţiile necesare unei transformări sociale. Se poate întîmpla ca incoherenţa politicei şefului socialist, să fie datorită unei modificări prealabile a raporturilor de forţe. Cert este însă că nu a făcut nimic pentru a consolida schimbarea intervenită în 1936. Neintervenţia în Spania, lipsa de curaj faţă de Senat şi, acum, în urmă, absolvirea politicei dela München, au dislocat forţele care păreau să încerce transformarea Franţei. Paul Reynaud, a tras consecinţele: neintervenţia în Spania şi Cehoslovacia, vor fi plătite de toţi învinşii: cehii, spaniolii, proletariatul francez şi mica burghezie franceză. Da, d. Paul Reynaud şi-a luat sarcina să demonstreze, că preţurile sunt o categorie istorică, determinate de raportul de forţe existent! Ceea ce ştia Marx, acum 80 ani, va învăţa d. Blum de abia în 1938, însă dela d. Reynaud.

Cu toată plăcerea pe care am avut-o citind extraordinara expunere de motive a d-lui Paul Reynaud, coherenţa, cinismul şi luciditatea acestuia nu m'au convins că planul este realizabil. Este atît de departe de empirismul celor mai multe planuri europene, încît îmi face impresia să fie chiar din alt secol.

Ipoteza principală a planului este că, odată condiţiile prielnice create, capitalurile franceze emigrate în America, Anglia, Belgia, Olanda, sau Elveţia, vor reveni să se investească în Franţa. Dar, îşi închipue cineva că va părăsi vreun dolar New-York-ul, la adăpost de orice surpriză militară, pentru Parisul, în bătaia avioanelor germane, a Marsiliei la discreţia celor italiene sau Toulouse-ului la cîteva ore de aerodroamele germano-italiene din Spania? Dacă din acest punct de vedere Haga, Bruxelles, Zürich sau Londra, nu prezintă niciun avantaj faţă de Paris, bunii patrioţi vor prefera oricînd New-York-ul. De altfel, în Europa, iniţiativa individuală nu a mai fost în ultimii ani un stimulent pentru investiţii industriale, decît atunci cînd finanţarea era făcută de Stat şi riscurile preluate de acesta. Chiar şi în Anglia, investiţiile particulare s'au redus simţitor din 1935, de cînd s'a precizat pericolul de războiu. Industriile de armament sau clădirile sunt într'o largă măsură datorate comenzilor prealabil făcute de autorităţi. Nu mai vorbim de Germania, Italia, Polonia, şi unele ţări agrare, unde statul a devenit marea bancă şi marele debuşeu al industriilor naţionale. Care ar fi motivul particular care ar determina capitalismul francez să acţioneze diferit de cel englez, german sau italian? Apoi, există astăzi în Statele-Unite, capitaluri engleze emigrate, cel puţin de trei ori mai mari decît cele franceze şi totuşi în Anglia nu s'au comis greşelile antica-

pitaliste din Franţa. De ce nu se întorc acestea în patrie? Motivul este că insecuritatea europeană, creează în acelaşi timp cu condiţiile unei depresiuni permanente pe vechiul continent şi condiţiile unei reluări accelerate a afacerilor pe noul continent. Ca şi în 1914—1918, nenorocirea noastră, înseamnă bună stare dincolo de ocean. După ultimele rapoarte lunare, perspectivele economiei americane, ar fi mai favorabile ca niciodată din 1929. Deşi unii oameni de afaceri sunt încă pesimişti, cea mai mare parte sunt de părere că Statele-Unite se află în preajma unei noui ere de prosperitate. Astfel, raportul lui „National City Bank" relevă că pentru prima oară din August 1937 beneficiile a 290 societăţi industriale, au sporit în trimestrul Iulie-Septemvrie 1938. De altfel, bursa a anticipat mişcarea, tendinţa „à la hausse", fiind aproape continuă. In acelaşi trimestru, emisiunile de capitaluri s'au ridicat la 626,3 milioane dolari în 1938, faţă de 132,8 milioane în 1937.

Nu este absurd să părăsească cineva bursa din New-York, unde se vînd acţiuni în urcare continuă, pentru bursa din Paris, să abandoneze acţiuni sigure, cu dividende în creştere, pentru acţiuni dubioase, cu dividende şi mai dubioase? D. Paul Reynaud a înţeles că profitul este singura lege mare a regimului. Face însă marea greşală să creadă că patria trece chiar înaintea profitului. La München nu a fost învins numai proletariatul francez, ci şi Franţa. De aceea, capitalurile nu se vor mai întoarce. Şi tot de aceea, redresarea şi rezistenţa franceză trebue organizată pe baze cu totul noi. De altfel, nici muncitorii, nici foştii luptători şi nici negustorii francezi nu acceptă planul Reynaud. Deşi înfrînţi în Septemvrie 1938, au anunţat că vor încerca să se opue. Situaţia poate fi deci caracterizată astfel: marea burghezie franceză refuză să reia avantajele şi riscurile propăşirii economice, iar celelalte clase refuză marei burghezii numai avantajele. Insă fără redresare economică nu poate exista rezistenţă în faţa Germaniei şi Italiei. Deci redresarea va trebui organizată fără marea burghezie.... Cu sacrificii, evident, pentrucă este foarte greu de cheltuit mult pentru armament, fără a reduce alte posturi de cheltuieli, însă cu sacrificii egale pentru toţi francezii.

Prin urmare, schimbarea raportului de forţe în Europa şi în interiorul Franţei a făcut necesar, ca ultimă soluţie, planul Reynaud şi aceeaşi schimbare implică eşecul acestui plan şi o nouă şi profundă modificare a structurii sociale şi economice a Franţei. De altfel, pînă la 20 Noemvrie, bursa pariziană arăta că sunt puţine speranţe de repatriere şi investire a capitalurilor emigrate. Innoirea şi raţionalizarea întreprinderilor franceze, nerealizate de d. Blum, nu se vor realiza nici cu planul Reynaud. Primul a fost inconsecvent, celălalt este anacronic.

De aceea, eşecul planului Reynaud, nu poate avea drept urmare, o simplă deplasare de persoane, în cadrul unui minister, sau înlocuirea întregului guvern. După Versailles, „complexul de inferioritate" exploatat zece ani în Germania, a dat hitlerismul; la Paris, istoria se repetă în 1938, după diktatul dela München, însă într'un ritm accelerat şi poate cu alt conţinut. Criza din 1929/932 şi „Minderwaertigheitskomplex-ul" german, exploatate dela dreapta spre stînga, au creat o Germanie de 80 milioane locuitori. Ce va da la Paris, criza din 1937/938, şi acelaşi complex, însă exploatate dela stînga împotriva dreptei?

SEMNIFICAȚIILE TRATATULUI COMERCIAL ANGLO-AMERICAN

După nouă luni de tratative, pentru prima oară din 1815, s'a încheiat un nou acord comercial între Anglia și Statele-Unite. In 1815, Anglia recunoștea în acest chip independența fostelor sale colonii și amîndouă țările acceptau clauza națiunii celei mai favorizate și libertatea comercială; în 1938, cele două mari puteri, fac cunoscut lumii, interesele comune care le leagă și anunță intenția lor de a descătușa comerțul mondial de nenumăratele restricții care stăvilesc schimbul internațional de mărfuri. Anglia, abandonînd sistemul tarifelor preferențiale inaugurat la Ottava, în 1932, iar Statele-Unite, reducînd tarifele vamale ultraprotecționiste, curentul de mărfuri între cele două țări se va amplifica de sigur, într'o măsură considerabilă ceea ce va antrena și o creștere simțitoare a comerțului mondial, deoarece cele două mari puteri participă și astăzi cu aproximativ 42% la acesta. Pînă acum mărfurile britanice exportate în Statele-Unite erau lovite de taxe vamale, variind între 30 și 50% „ad valorem", iar mărfurile americane importate în Anglia aveau de suportat sarcini similare. Dimpotrivă, produsele importate din colonii se bucurau de tarife preferențiale; cele importate în Statele-Unite din țările cu care acestea aveau tratate de comerț, încheiat după 1934, nu suportau decît 50% din tarifele normale. Prin tratatul semnat la Washington, cele două state reduc tarifele vamale la aproximativ 600 articole, coborînd astfel valoarea taxelor vamale cu aproximtiv 13 miliarde lei, ceea ce face 25% din valoarea exportului englez spre Statele-Unite.

In general, este de așteptat ca să crească exportul englez de mașini, textile, pielărie și băuturi în Statele-Unite, simultan cu exportul american de cereale, tutun și produse alimentare în Anglia.

Consecințele imediate ale amplificării schimbului de mărfuri între cele două țări, ar fi:

1. Limitarea exportului englez de aur în Statele-Unite, deoarece balanța comercială a acesteia ar deveni mai puțin deficitară.
2. Limitarea sau dispariția produselor germane pe piața americană.
3. Limitarea importului englez de produse agricole din țările dunărene.

Dacă pe piața britanică mărfurile germane nu riscă nimic din cauza noului tratat, deoarece Anglia pare dispusă să aplice clauza națiunii celei mai favorizate, reducerile tarifare acordate de Statele-Unite produselor englezești, vor duce la înlocuirea produselor similare germane. In adevăr, spre deosebire de Anglia, Statele-Unite nu acordă aceeași clauză țărilor autarhice care în principiu nu o pot respecta. Din această pricină Germania este de mult pe lista neagră a autorităților dela Washington și nu este niciun motiv să credem că ultimele evenimente au modificat părerile conducătorilor americani asupra tendințelor economiei germane. De altfel, faptul că exportul german în Statele-Unite a trecut dela 991,4 milioane Rm în 1929, la 208,8 milioane în 1937, este dovada că din acest punct de vedere, comerțul german nu are nimic bun de așteptat de pe urma tratatului anglo-american. Statele-Unite nu vor concura Germania pe piața britanică, însă Anglia va alunga Germania de pe cea amercană. Ori, Germania cînd nu poate exporta într'o țară, nu poate nici importa. Pentru un început de amiciție eternă anglo-germană, nu este prea rău! Aceasta explică însă de ce d. Chamberlain, a cedat dela tribuna Camerei Comunelor cu atîta mărinimie întreg sud-estul european.

Acolo, Anglia are interese relativ mărunte, pe care le poate eventual apăra prin credite.

Prin urmare, se procedează la un fel de încercuire economică a Germaniei, operație în care Anglia joacă, cu sau fără voie, un rol însemnat. Este un fel de presiune pașnică, ceva ce în nemțește s'ar putea numi „Zwang zum Welthandel", după cum expansionismul național-socialist a creat ceea ce la Berlin se chiamă „Zwang zur Autarkie". Germania va ceda reintrînd în circuitul mondial sau își va lărgi autarhia în „Grossraumwirtschaft"-ul sud-est european.

De altă parte, țările dunărene vor avea și ele de suferit un mic șoc. Participarea Statelor-Unite la importul englez de cereale și lemne, de exemplu, a trecut respectiv dela 19,2% și 16,2% în 1929, la respectiv 3,7% și 8,7% în 1937. Regimul preferențial acordat la Waschington, conjugat cu supraproducția din acest an, va împinge producătorii americanii la cucerirea pieții britanice în dauna coloniilor, a țărilor nordice și a celor dunărene. Englezii vor profita, însă noi riscăm să pierdem. Desigur că, lărgindu-se piața și prețurile scăzînd, producătorii englezi își vor restrînge activitatea și importul va spori. Pînă atunci, vom avea de suportat ușoare neajunsuri. Dacă însă se confirmă că Anglia ne aplică clauza națiunii celei mai favorizate, concurența americană va pierde din virulență.

Din punct de vedere politic, tratatul anglo-american poate avea consecințe și mai importante decît din punct de vedere economic. Implicit Anglia și sateliții săi europeni, renunță la o politică de reagrarizare sau de autarhie a materiilor prime, iar Statele-Unite devin oficial marele furnisor al Imperiului Britanic.

De altă parte, după cum rezultă din unele comentarii oficioase, în Extremul Orient, unde poziția celor doi parteneri a devenit precară, colaborarea economică pare să prefațeze pe cea politică.

In fine, o ultimă consecință probabilă a tratatului este stabilizarea marilor monede. De oarece ar fi absurd să se încheie un acord cu reduceri de tarife atunci cînd raportul între unitățile de măsură ar varia, trebue să tragem concluzia că Anglia și Statele-Unite au decis să rămînă la paritățile actuale. Astăzi, nimeni nu mai așteaptă rezultate economice de pe urma unei nou deprecieri monetare, așa încît marile puteri vor avea grije să nu permită lunecări mai importante ale celorlalte valute mai mărunte. Prin urmare, lupta pe plan politic părăsită la München este reluată pe plan economic la Washington. După părerea mea, fără mulți sorți de isbîndă deoarece s'ar putea repeta și în acest domeniu ce s'a întîmplat în cel al teritoriilor. Puterile autoritare, după ce și-au recucerit pas cu pas și fără să tragă un glonte toate pozițiile pierdute acum 20 ani, au schimbat raportul de forțe care a dus la destrămarea basinului dunărean. Este oare absurd să ne închipuim că triunghiul Roma-Berlin-Tokio, după ce își va fi extins supremația politică pe o imensă porțiune din glob, nu va ajunge la un potențial economic suficient de ridicat pentru a anihila planurile liberalismului anglo-saxon? Rezistența economică este insuficientă. Fără o înțelegere politică cu toate țările democratice, tratatul anglo-american nu va face decît să accentueze antagonismele mondiale și deci să agraveze ankiloza pieții mondiale.

ANDREI ȘERBULESCU

CRONICA PLASTICĂ

KIMON LOGHI, ADINA MOSCU, IOSIF, PORTRETUL FRANCEZ.

Anul acesta, spre deosebire de anii precedenți, viața artistică și-a reluat cursul normal cu oarecare încetineală. In toamnele trecute, la epoca aceasta, avusesem deja cîteva bune expoziții printre cele care, încă din luna Octomvrie, umpleau sălile noastre. Acum, în afară de două-trei manifestări de tineri și de retrospectiva Kimon Loghi, în luna Noemvrie, n'am avut nimic de seamă. Pricina trebue căutată în nesiguranța care domnește pretutindeni și care a culminat, la sfîrșitul lui Septemvrie, în săptămîna tragică, încheiată cu întrunirea dela München. Unii artiști au fost nevoiți să-și modifice proiectele și să amîne contactul cu publicul, ceea ce n'a fost tocmai ușor, din pricina angajamentelor proprietarilor de săli. Alții au renunțat cu totul la ele. In primul caz s'a găsit și Muzeul Toma Stelian, a cărui expoziție, care trebue să aibă loc la mijlocul lui Octomvrie, nu s'a putut deschide decît la 8 Noemvrie.

Retrospectiva Kimon Loghi oferă un nemerit prilej de meditații estetice. Iată pe unul din pictorii cei mai promițători la sosirea lor în țară, după terminarea studiilor la Academia din München, intrînd în al patruzecilea an al activității sale. Mai toți cei cari aveau vreo legătură cu arta au văzut în dînsul, către anul 1900, pe unul din corifeii școalei noastre de mîine. Care să fie pricina pentru care nimeni astăzi n'ar mai înțelege un astfel de pronostic? Dorința de a servi arta n'a lipsit pictorului și nici inteligența, poate nici posibilitatea de a-și da obiectiv seama de meritele unei lucrări serioase. Asupra confraților săi, față de cei cu care stă uneori de vorbă, exprimă adesea judecăți sănătoase, denotînd o înțelegere mai înaltă a condițiilor unei opere de artă. De unde provine atunci slăbiciunea de care dă dovadă față de sine însuși, atunci cînd se mulțumește cu o viziune atît de ieftină, de naiv-optimistă? Se acuză publicul în asemenea împrejurări, o știu, care este lipsit de gust, în majoritatea cazurilor, care e ostil la tot ce reclamă dela atenția sa un efort mai prelungit, căruia nu-i plac noutățile și care, instinctiv, are oroare de tot ce este serios și tragic, și-i amintește viața așa cum este, în toată complexitatea ei. Evident este oarecare adevăr în această scuză cam prea comodă, care explică multe, dar nu explică totul. De ce însă nu vedem sucombînd decît, sau numai pe artiștii slabi, cari se mulțumesc cu succese facile, morale și mai ales materiale, sau pe cei care se găsesc în armonie cu felul de a simți al publicului, ei înșuși aparținînd, prin gust și simțire, aceluiași grup de oameni?

In retrospectiva de acum a lui Kimon Loghini ni se dau, alături de opere mai noi și din ultima producție a artistului, lucrări ce datează de mai bine de patruzeci de ani: un studiu de cap de bătrîn și un autoportret. Sînt cele pe care le-a lăudat, ne spune artistul, maestrul său, tînărul, focosul, pe atunci, și celebrul Franz Stuck. Sînt cele în fața cărora, sînt sigur, se vor opri cei mai mulți vizitatori. Nu este oare în simplul acest fapt un motiv de meditație? Pentru ce opera debutului unui artist să ne intereseze mai mult decît cea a maturității sale? Este evident că, atîta timp cît s'a găsit sub controlul unei judecăți severe, tînărul pictor romîn și-a dat toată osteneala să-i fie pe plac. Cu excepția gamei de culori și a felului de a purta pensula, pe atunci, pe care le deținea dela Stuck, care la rîndul său le deținea dela cîțiva maeștri flamanzi și dela contemporanii săi mai în vîrstă, Kimon Loghi nu era, ca ideal artistic și ca sensibilitate, altul decît cel de acum. Iși făcea însă toată datoria și-și impunea o disciplină. Venit în mediul nostru facil și neexperimentat, ușor și-a pierdut controlul de sine, s'a mulțumit mai cu puțin, s'a acomodat cerințelor unuia și altuia, poate într'o vreme cînd pictura noastră nu avea nivelul pe care l'a atins astăzi, grație, în mare parte, unor contemporani ai lui Loghi, mai puțin sărbătoriți decît dînsul la începutul carierii lor. Și astfel anii s'au scurs unul după altul, fie care cu mulțumirile lui, iar azi este prea tîrziu ca să se mai schimbe ceva.

Printre cei mai tineri, două bune expoziții: una prin calitatea desenurilor, cea de-a doua prin acordul desăvîrșit, vizibil pentru oricine, între temperamentul unui artist și felul de execuție, — tehnica și maniera, — la care s'a oprit. Adina Moscu, în vremurile noastre de nerăbdare, de impresii fugitive, prinse prin mijloace rezumative și deformative, a păstrat un calm și o stare de spirit contemplativă în fața figurii umane. D-sa dovedește atîta interes pentru topografia și orice detaliu semnificativ, de pe fața semenilor săi, încît fără voie mergem cu gîndul departe în urmă, la „creioanele" lui Ingres și ale elevilor acestuia. Nu vreau să sdrobesc pe tînăra și talentata artistă sub prestigiul unor atare nume; dar nici nu mă sperii de celebritatea lor. D-sa aparține, după toată evidența, aceleeași mari familii de desenatori din harul lui Dumnezeu, pentru care poezia liniei constitue principala realitate, pentru care misterul descifrării unei figuri poate constitui subiectul suprem în artă. Ca și aceștia, Adina Moscu se ser-
vește de un creion foarte ascuțit și nu prea tare, pe care îl poartă si-
gur, dar cu precauțiune, fără gesturi bruscate, cu o atenție vie și
continuu reținută de ceea ce vede. Portretele vor avea astfel o puri-
tate și o claritate, care nu se obțin obișnuit decît cu un vîrf de ar-
gint. In fața unui astfel de desen sîntem stăpîniți de un sentiment
complex, pe care nu avem ocazia să-l constatăm decît rare ori în ex-
pozițiile dela noi și de aiurea: Pe de o parte nu putem să nu ne rea-
mintim de acele desenuri uimitoare din sec. al XVI-lea, din care
avem cîteva exemplare de toată frumusețea în expoziția de acum a
muzeului Toma Stelian; pe de alta nu putem nega nu știu ce tremur
modern, care apare în Franța în sec. al XVIII-lea, poate sub neliniș-
tea presimțirii Revoluției din 1789, care s'a propagat în decursul sec.
al XIX-lea și a intrat în tradiția țării, de unde l'a luat și compa-
trioata noastră.

Față de însușirile rare ale acestor desenuri, pictura Adinei
Moscu pălește oarecum. Ea este mai ales corectă, căci implică apli-
cație și chiar spirit de observație, dar exclude ardoarea și neprevă-
zutul. Ceea ce constitue o calitate în desenuri: interesul egal distri-
buit asupra tutulor detaliilor, aici este simțit ca un defect, căci totul
devine pricină de răceală.

Iosif, cu tablourile şi în deosebi cu guaşele sale, se aşează la celă lalt pol al sensibilităţii. Ceea ce-l interesează este nu aspectul static al lucrurilor, ci sugerarea mişcării, a ritmului dezordonat al mulţimilor cu treabă, prin bîlciuri, prin pieţe, pe stradă. In trecut d-sa prezentase, cu un rar talent evocator şi chiar cu humour, colţuri modeste şi pitoreşti de mahala, răspîntii, încrucişări de străzi, aşa cum o făcuse şi Luchian, într'o gamă apropiată de a acestuia, însă de un aspect mai gras oarecum şi mai lucios. In aceste note se întîlnea adesea o armonie nemerită de brun, de verde şi albastru. Alte ori, cum o arată cîteva pînze reuşite chiar în expoziţia actuală, artistul era prins de poezia cerurilor de un albastru delicat, bătînd în gri sau în roz, luminoase şi transparente, din împrejurimile accidentate ale capitalei. Era însă în astfel de subiecte încă prea multă linişte pentru o natură neastîmpărată ca a d-sale şi poate un fel de nepotrivire între uleiul ce se usucă greu, şi graba artistului de a-şi fixa pe loc emoţia. Guaşa îi oferea, din acest punct de vedere, mari avantaje, chiar mai mari decît eventual, i-ar fi oferit acuarela, transparentă dar mai puţin viguroasă, de o execuţie care reclamă prea multă grije şi nu permite suprapunerile de tonuri. L'am văzut pe Iosif încercînd mai de mult acest mod, nou pentru dînsul, de a se exprima. Se vedea încă timiditatea, lipsa de experienţă a pictorului, care nu-şi putuse da de tot seama cu cît se cuvine să „monteze" un ton, pentru a-l avea exact de nuanţa ce doreşte cînd se va usca, cînd şi cum să uzeze verniul, pentru a da strălucire unor detalii, şi a ascunde impresia de mat, ce fatal lasă guaşa. Azi acest stadiu a fost depăşit. Scenele din Ardeal, pline de persoane ce forfotesc în costume pestriţe, colţurile de vechi oraşe săseşti, studiile puternice de arbori se înscriu printre lucrările remarcabile ale pictorului.

* * *

Evenimentul lunei acestia, în materie de artă, mi se pare netăgăduit expoziţia portretului francez în desen şi gravură, la Muzeul Toma Stelian. Era o veche dorinţă a noastră, a consiliului artistic şi a direcţiei, să prezentăm publicului una din formele cele mai caracteristice ale geniului francez, portretul. De sigur, portrete s'au executat în toate timpurile, dela cele mai vechi apariţii ale obiectelor de artă, pînă azi. Ceva mai aproape de noi, Flamanzii, Italienii, Germanii, Spaniolii, Olandezii, Englezii, fără să mai vorbim de extrem-orientali, fiecare după firea sa, după tradiţia naţiei sale, a ţinut să păstreze chipul, singuratic sau în grup, al compatrioţilor de seamă. Nimeni însă nu s'a apropiat de fiinţa umană cu o mai înţelegătoare bună voinţă, cu dorinţa de a-i fi mai pe plac, de a o prezenta sub aspectul său cel mai favorabil, rămînînd totuşi în limitele stricte ale realităţii. Dozaj dificil, în care pictorii francezi s'au arătat adevăraţi maeştri. Cu natura sa sociabilă, cu sensul înăscut pentru frumos, cu educaţia îndreptată în deosebi spre cunoaşterea acţiunilor omului, a mobilelor lor aparente sau ascunse, a reacţiilor acestor acţiuni asupra autorilor lor înşişi şi asupra altora, în literatură ca şi în artă, timp de cîteva sute de ani, francezul n'a făcut altceva decît să scruteze natura umană, s'o demonteze şi s'o reconstruiască, uneori cu scepticismul amar al mizantropului, alte ori cu ironie, mai adesea cu încredere în puterile şi în darurile noastre, cu admiraţie pentru ce e bun şi mare în noi, cu sentimentul înăscut pentru ce e elegant în înfăţişarea fizică, armonios şi nobil în manifestările sufletului.

Printr'o exercitare repetată acest dar de psiholog a dobîndit, în decursul timpului, o ascuţime, o ingeniozitate, o nevoe de ordine şi de claritate, ne mai întîlnite, într'un asemenea grad, dela civilizaţia elenă. Dar aceasta tot nu era de ajuns. Opera de artă nu începea decît din momentul în care pictorul sau sculptorul pusese stăpînire pe mijloacele de realizare. Şi din acest punct de vedere francezul a fost capabil să se aşeze în fruntea celorlalte naţii ale Apusului, acolo unde nu s'au ridicat decît foarte puţine neamuri, căci rare sunt cele în stare să aprecieze, ca dînsul, un obiect bine făcut şi care să se arate mai îndemînatice în executarea lui. Ca să ne mărginim numai la desen, dela creionul ori vîrful de argint (la pointe d'argent) a celor din sec. al XVI-lea, trecînd prin peniţă, prin laviu (ceva mai rar întrebuinţat, din pricina efectelor neprevăzute ce cauzează, care nu-s tocmai pe placul unor artişti obicinuiţi să nu lase nimic la voia întîmplării), prin cele „trei creioane" (alb, negru şi sanghină), prin acuarelă şi pastel, francezii s'au servit de toate tehnicele şi toate sînt reprezentate în expoziţie.

Ea începe cu figurile aşa de elocvente, de sincere şi de simplu tratate ale oamenilor din sec. al XVI-lea, operele, cele mai multe, ale unor anonimi, împrumutate de Biblioteca Naţională din Paris. Restul desenurilor, cu prea puţine excepţii provenite din colecţiile noastre, ne-au fost trimise de Luvru. Sînt femeile pasionate, curtenii turbulenţi, cruzi şi rafinaţi de pe vremea dinastiei de Valois, ori figurile dure şi rezistente ca nişte vrejuri de viţă din Sudul Franţei, prietinii lui Henric al IV-lea, contemporanii răsboaielor religioase, cei cari, între două incendii de biserici papistăşeşti, cu preoţi cu tot, cîntau imnuri hughenote. Cu cît înaintăm în spre sec. al XVII-lea portretul cîştigă în amploare. Figura, fără a pierde evidenţa ei, dispare aproape în valurile de stofe rare şi printre mobile de preţ. Watteau este şi în această privinţă un novator. El revine la simplicitate, la impresia vie, notată din fuga creionului, ca şi Le Prince, de altminteri. Şi ei, ca şi cei din sec. al XVI-lea, se servesc de cele trei creioane. Primul, în cele cîteva schiţe, de o calitate de execuţie imposibil de întrecut — unele au figurat, ca, de altfel, şi alte bucăţi, destul de numeroase, la expoziţia dela Burlington House din Londra şi printre „Capodoperile artei franceze", în 1937, la Paris — ne dă odată mai mult dovada că marii „idealişti", pentru a face opera lor durabilă, pornesc totdeauna dela observaţia reală, dela studiul cel mai amănunţit şi mai complet după natură. Le Prince e spiritual şi facil, în crochiuri inspirate de călătoria sa în Rusia, documente fidele şi extrem de plăcute. El nu se ridică însă pînă la valoarea poetică şi la perfecţia execuţiei lui Watteau. Demn de acesta, printre contemporani şi urmaşi, este numai Chardin, într'o acuarelă în care apare tot darul său de pictor al intimităţii, al oamenilor clasei mijlocii, departe de genurile artificiale care cunoşteau atunci succesul, pastorala şi mitologia lascivă.

Revoluţia a favorizat două feluri de desenatori: cei care ne-au lăsat figurile de mărime naturală ale convenţionalilor, cu ceva din grandoarea şi excepţionalul simţ pentru fizionomie din operele lui David, probabil nu prea departe de atelierul acestuia, din col. Muzeului nostru (donaţia Cantacuzino), şi micile imagini, de dimensiunea unei cărţi de joc, închise într'un oval, în care un Cochin şi un St. Saint-Aubin îşi arătau verva lor sclipitoare. Proud'hon, la începutul sec. al XIX-lea, aduce cu el, în plin romantism, parfumul puţin arhaic al secolului precedent, dulceaţa caracterului său, simţul pentru delicateţa şi candoarea adolescenţei şi a copilăriei, în portretul său, tînăr, şi în cel al Regelui Romei. Marele triumfător însă, al acestei vremi, este Ingres, cu minunatele sale portrete în creion, capodopere

între capodoperele desenului, care, în intenţia sa, erau omagii faţă de arta „divinului Rafael". Unele sunt comandate, lucrate de nevoe, în anii de lipsă, în Florenţa sau la Roma, şi erau plătite uniform, cu cîte douăzeci de franci; altele sunt făcute în intenţia vreunui prieten şi admirator, de acest om brusc, nedrept, de multe ori insuportabil, care însă a fost unul din profesorii cei mai iubitori pentru elevii săi şi simţitor ca nimeni altul la farmecul amiciţiei. Fiecare trăsătură de creion, de o preciziune rară, elegantă şi frumoasă, „caligrafică", ca în scrierea extrem-orientalilor, este destinată să exprime ceva. In faţa acestor desenuri orice cunoscător va rămîne uimit, ca în faţa unor minuni, atît de mare ne apare puterea magică a acestui artist de a prinde şi de a fixa prin cîteva linii imagina şi sufletul semenilor săi. Dela Holbein şi Dürer nu se mai văzuseră astfel de portrete. Alături de el chiar cei mari pălesc. O serie de impresionişti cari, cu excepţia lui Degas, nu prea desenează cu plăcere, un Carpeaux, redînd din fugă, pe o foaie de carnet, poate ascunsă într'un fund de pălărie, figura lui Napoleon al III-lea, în picioare, document curios şi mişcător, ne apropie de timpurile noastre. Ieşite dintr'o întîlnire a lui Cezanne cu Pissarro, două schiţe în care fiecare a reprezentat pe celălalt, extrem de interesante nu atît prin calitatea desenului, cît prin cea a modelului. Degas, rămîne însă mare şi pe acest teren. In superbul portret în care ne apare, aşa cum era în tinereţe, se pot vedea relaţiile dintre acest artist inteligent, unul din spiritele cele mai caustice ale epocei, şi el convins de puterea de a emoţiona a unei linii expresive, şi Ingres.

Paralel cu desenele se întind pe panourile sălilor cele aproximativ optzeci de gravuri, exemple tipice şi hotărîtoare, alese printre cele mai rare ale Cabinetului de stampe al Bibliotecii Naţionale. Este vorba de gravuri şi de opere faimoase, în cele mai bune condiţii, cu toate marginele, fără literă, de o prospeţime şi strălucire excepţionale. Ele încep cu gravurile în lemn ale lui Geoffroy Tory, imitînd compoziţiile manuscriselor din secolul precedent — pagina de dedicaţie — şi cu portretele lui Francisc I şi Henric al II-lea, (într'un splendid încadrament de stilul Renaşterei), cu dăltiţa şi merg pînă la litografiile contemporane, portretele lui Barrès şi H. de Régnier, de Jacques Emile Blanche şi şarjele de Toulouse-Lautrec. Nu voiu intra în detalii mai amănunţite, de vreme ce am avut, aici şi aiurea, adesea ocazie să vorbesc de gravorii francezi mai reprezentativi. Este sigur însă că rare ori acest gen, care totdeauna s'a bucurat de favoarea cunoscătorilor delicaţi, a atins perfecţia de execuţie, strălucirea, varietatea de procedee pe care o întîlnim în sec. al XVII-lea, francez, în deosebi în operele „ad vivum", cele care aveau la bază un studiu după natură, semnate le Robert Nanteuil, Claude Mellan, Jean Morin, ori de continuatorii lor, Edelinck şi familia Drevet, Claude şi Pierre.

Secolul al XVIII-lea va arăta o mai mare predilecţie pentru aquaforte decît pentru gravura cu dăltiţa. Ea răspundea mai bine temperamentului mai spontan şi mai fantezist al unui Cochin, Gabriel de Saint-Aubin, ori Moreau le Jeune. Fiecare din ei devine un mare practician în acest gen. Ei însă nu ne vor putea face să uităm imaginile splendide ale Mariei de Bragelongne, a lui Turenne, de Nanteuil, a lui Antoine Vitré de Morin, a lui Robert de Montfort, de Claude Mellan.

Georges Huisman, deschizînd expoziţia, a vorbit de ea ca de o „introducere" la manifestări de colaborare franco-romînă mai însemnate. Ii mulţumesc şi ne bucurăm de această promisie, venită din partea celui ce este în măsură să o şi realizeze. Fără să depreciem valoarea atîtor prilejuri de a admira arta franceză, pe care le-am avut graţie bunăvoinţei guvernului francez şi solicitudinii de care a fost înconjurat muzeul nostru din partea Casei Şcoalelor, de care el depinde, aşteptăm cu nerăbdare posibilitatea de a organiza altele, din alte domenii, printre care, în curînd, o retrospectivă a impresionismului, cu opere ieşite dela Luvru şi din marile colecţii particulare franceze.

*
* *

O rectificare. In Nr. 7 al revistei, în darea de seamă asupra cărţii valoroase a profesorului Coriolan Petranu: l'Art Roumain de Transylvanie, exprimam părerea, cu privire la pictorul Pal, arătat de autor ca de origine transilvăneană şi stabilit apoi în America, că el ar fi mai de grabă din Vechiul-Regat. Cum nu se da niciun pronume alături de numele de Pal, am crezut că e vorba de Jean Paleologul, sau „de Paléologue", cunoscut ca artist sub numele de Pal, — rudă, poate frate, cu Paléologue, fostul ambasador al Franţei în Rusia, la izbucnirea războiului mondial, — pictor bine reputat în cercurile artistice ale Parisului şi plecat apoi în America, unde mi se pare că a şi murit.

Profesorul Petranu ne scrie că artistul pe care l'a citat în lucrarea sa este Augustin Pal, născut în Oradea (1882), unde tatăl său fusese învăţător confesional, şi plecat mai tîrziu în America, unde trăeşte şi azi. In sprijinul afirmaţiei sale autorul aduce un certificat, emanînd dela Episcopia unită din Oradea, datat din 24 August 1938. Luăm act cu plăcere de această rectificare. Rezultă deci că din mijlocul nostru s'au ridicat doi pictori cu numele de Pal, unul Jean, din Vechiul-Regat, altul Augustin, din Oradea, şi că amîndoi şi-au desfăşurat activitatea în Statele-Unite.

G. OPRESCU

CRONICA MUZICALĂ

Pentru a doua oară în cursul acestui an, ansamblul artistic și tehnic al operei din Frankfurt ne-a vizitat; bunele amintiri lăsate în primăvara trecută au fost întărite, s'ar putea spune chiar depășite, căci aproape nimeni nu se aștepta ca aceiași artiști să realizeze egal de fericit stiluri muzicale atît de vast diferite ca acelea care deosebesc „Nunta lui Figaro" de Mozart, de „Amurgul Zeilor" lui Wagner.

Explicația acestui succes nu are nevoie să fie căutată; ea s'a impus cu o evidență luminoasă din chiar desfășurarea spectacolului; ceea ce convinge și încîntă în reprezentațiile ansamblului dela Frankfurt, este în primul rînd o unitate desăvîrșită de concepție și de execuție a spectacolului. Totul este migălos gîndit și impecabil pus la punct. Ascultătorul este repede stăpînit de un sentiment de încredere, de siguranță, care-l face apt a fi sensibil numai la farmecul muzicei, fără grija vreunei stridențe în orchestră sau a vreunei lipse de gust pe scenă; grija de a nu scoate în evidență vre-un artist în dauna altuia, supunerea mijloacelor vocale și scenice, stilului și bunului gust, o mare coheziune și omogeneitate a întregului spectacol, iată ceace deosebește de altele, realizările ansamblului german. Demnă de semnalat este și îndemînarea cu care a știut dirijorul să dozeze și să echilibreze volumul sonor al orchestrei și al vocilor în localul așa de puțin potrivit al Operei Romîne.

Asemenea reușite nu se pot improviza și nici nu pot fi rezultatul vre-unor coincidențe de „bună dispoziție" a artiștilor; ele se datoresc desigur formațiunii muzicale serioase a fiecărui artist în parte, unei mari conștiințe profesionale, nivelului ridicat de educație muzicală a publicului german, dar mai ales și mai presus de orice, spiritului de echipă, muncii și pregătirii de ansamblu, muncă în care se știe că germanii excelează, dar care nu este irealizabilă și de către alții. Fără a fi prezentat elemente de calitatea acelora care fac gloria operilor din Berlin, Dresden sau München, ansamblul din Frankfurt a strălucit colectiv; renunțînd la amănunte și detalii de execuție vom nota odată mai multă perfecta unitate de concepție și de realizare a ambelor spectacole dar cu deosebire „Amurgul Zeilor", unde orchestra avînd rolul covîrșitor pe care-l are în drama muzicală wagneriană, personalitatea puternică și arta dirijorală a d-lui Konwitschny s'au putut desfășura în toată bogăția și rafinamentul lor; bine-înțeles, fiind ascultat și ajutat de o orchestră suplă și sensibilă, care în aprecierea noastră ocupă locul întîiu pentru ambele spectacole.

Intîmplarea a făcut ca puțin timp înainte de reprezentarea lui Figaro de către ansamblul german, Opera romînă să fi reluat acelaș

spectacol, sub conducerea muzicală a d-lui Perlea. Vioiciunea cu care mult talentatul nostru dirijor a condus Nunta, nu a putut singură să creeze și să mențină sentimentul acela de perfecțiune așa de imperios reclamat de orice pagină de Mozart. Bănuim că imposibilitatea de a avea un număr suficient de repetiții s'a opus la o apropiere ceva mai mare de acest ideal. Desigur că „Nunta lui Figaro" la Opera Romînă, este încă perfectibilă în detaliile de execuție, dar linia generală, spiritul animator, flacăra veselă și spirituală a muzicei se găsesc în mîini bune. Distribuția, excelentă, a fost aceeași ca în anul trecut; d-nele Guțeanu, Crețoiu, Cojocăreanu, d-nii Folescu și Tassian în rolurile principale, au conlucrat aproape tot timpul în armonie, izbutind să realizeze într'o apreciabilă proporție intențiile d-lui Perlea.

O comparație între ansamblul romîn și cel german a fost deci posibilă și concluziile sunt încurajatoare: avem „materie primă", dar nu știm, sau mai exact nu voim s'o prelucrăm îndeajuns. Incepînd cu dirijorul, continuînd cu cîntăreții și oprindu-ne pe la mijlocul orchestrei, „materialul" nostru e în totul comparabil cu acel german, cu ușoare diferențe în plus sau în minus, deoparte și de alta. Nu ne-ar lipsi deci decît conștiinciozitatea, rîvna dragostea pentru lucrul cît mai bine făcut pentru a obține și noi un nivel ridicat de realizare artistică.

Cum se pot trezi și stimula aceste cerințe, constitue „morala" vizitei ansamblului german și problema pe care o vor fi formulat măcar dacă nu deslegat, aceia care au răspunderea de a conduce instituția noastră de artă muzicală.

Pentru ce, uneori, acelaș spectacol, cu aceeaș distribuție, izbutește frumos o primă oară, mai puțin așa a doua oară, spre a se degrada apoi pînă la mediocru sau insuficient?

Munca și grija de a pregăti frumos o lucrare nouă sînt infinit mai grele și mai îndelungate decît acelea de a menține un rezultat deja obținut. Uneori însă se întîmplă și altfel: e cazul „Celor patru bădărani", comedia muzicală a lui Wolff-Ferrari. Lucrarea nu e nouă numai pentru publicul romînesc dar se poate spune și pentru acel apusean, căci, deși scrisă prin 1906, succesul ei nu a devenit european decît după războiu. Nu e primul caz cînd o operă își începe cariera prin a nu fi luată în deosebită considerație; în această privință „Cei patru bădărani" au avut o soartă care îi așează într'o tovărășie dintre cele mai ilustre.... și mai nemeritate. Obiecțiile care s'au adus acestei opere în vremea cînd a fost scrisă, rămîn și astăzi valabile; judecata contimporanilor nu este infirmată. Toată deosebirea este în evoluția gustului public: în zilile acelea de wangnerism dominator, nu mai era îngăduit muzicei să „gîdile urechea într'un mod plăcut", fără alte pretenții, așa cum o face partițiunea „Celor patru bădărani".

Ceea ce ușurează din capul locului raporturile de prietenie imediată care se stabilesc între ascultător și opera lui Wolff-Ferrari, este în primul rînd perfectă transparență a muzicei care niciodată nu acoperă, întunecă sau măcar încetinește debitul normal al vorbirii, voiciunea dialogului din prelucrarea comediei lui Goldoni. Realizarea acestui dialog muzical în care linia melodică urmărește cuvîntul rostit ca o umbră, este elementul care imprimă întregei comedii muzicale o perfectă unitate și multă sprinteneală.

Raporturile de prietenie dintre public și muzică devin repede chiar familiare, cînd se descoperă în partitură multe admirații comune compozitorului și ascultătorului. Această împrejurare înlătură echivocul, simplifică problema unei aprecieri și lasă liberă atenția într'o perfectă relaxare, pentru a gusta veselia nepretențioasă a acestei farse.

Originalitatea, personalitatea ş. a. m. d. fiind scoase din cauză în această partiţiune, rămîne ca ea să fie judecată din punctul de vedere practic: anume, dacă în limitele pe care şi le-a impus autorul şi pe care i le indică libretul, această comedie, această glumă muzicală este sau nu reuşită. Adusă la adevăratele ei proporţii, întrebarea nu poate avea decît un singur răspuns: acela pe care-l dă publicul la sfîrşitul fiecărui act.

Independent de meritele istorice ale acestei opere, de contribuţia ei la procesul de desintoxicare wagneriană la începutul veacului, şi acceptînd lipsa ei de pretenţii, nu se poate contesta meşteşugul perfect cu care este întocmită şi nici partea veselă şi spirituală cu care contribue la dialogul de pe scenă, orchestra.

Este probabil că şi cei mai puţin iniţiaţi dintre ascultători vor fi realizat dificultăţile tehnice de punere la punct a unei astfel de lucrări; faptul că aceste dificultăţi nu s'au făcut nici un moment simţite în cursul celor trei acte constitue cea mai bună dovadă de temeinicia cu care a fost pregătit acest spectacol. Rolurile au fost aproape fără excepţie fericit distribuite; D-nele Cojocăreanu, Guţianu, Massini şi Snejina au impersonat cu multă vervă comică personagiile respective păstrînd tot timpul şi în parte şi în ansambluri o bună şi indispensabilă precizie ritmică. Aceleaşi constatări înbucurătoare sînt de făcut şi în ceea ce priveşte echipa „bădăranilor" a d-lor Folescu, Oprişan, Secăreanu şi Teofănescu; e de subliniat veselia pe care o radiază în public d-l Oprişan, un artist comic născut, precum şi atît de promiţătorul debut al d-lui Teofănescu. Excelent în rolul logodnicului a fost S. Chicideanu.

E de dorit ca efectele comice şi jocul fiecărui personaj în parte să fie păstrate şi la reprezentaţiile următoare, în limitele care au fost fixate la premieră şi care, cu puţine excepţii, erau acele juste; o exagerare a lor poate uşor degrada comicul în grotesc. E probabil că sub conducerea energică şi plină de autoritate a d-lui Massini, primejdia aceasta să fie evitată.

Marele nostru Enescu este din nou oaspetele ţării, pe care o străbate în lung şi în lat, neobosit, cu o credinţă de apostol şi cu programe asemănătoare celor din anul trecut. Bunătatea şi generozitatea care ridică pe „omul" Enescu la înălţimea artistului şi creatorului, l'au îndemnat şi de data aceasta să distribue cinstea dar şi răspunderea de tovarăş întru sonate la cît mai mulţi dintre muzicienii noştri pianişti. Sarcina acestora este deosebit de grea şi de delicată în acelaş timp, căci în afară de calităţile muzicale şi tehnice — dela sine înţelese —, ei trebuesc să suplinească lipsa de repetiţii suficiente printr'o mare îndeminare de a presimţi oarecum intenţiile tovarăşului; această îndeminare cu totul specială, poate fi fructul unei îndelungi experienţe sau a unui dar natural; în fine ea poate.... lipsi şi atunci sonata în cauză se cam resimte. Dar chiar în asemenea cazuri, compensaţia rămîne somptuoasă, căci ascultătorul atent va descoperi mereu în stilul interpretărilor lui Enescu nenumărate frumuseţi şi de multe ori adevărate revelaţii.

Cînd se va face bilanţul ciclului de concerte, laolaltă cu clasificarea unor colaborări fericite sau mai puţin astfel, vom fi săvîrşit şi o cuprinzătoare călătorie în domeniul literaturei violonistice. De pe acum însă, se poate spune că unul din cele mai emoţionante popasuri în această călătorie, a fost „sonata în stil romînesc" de George Enescu. Această lucrare aşa de mult romînească şi atît de puţin sonată are o uimitoare putere de evocare datorită atît conţinutului ei muzical cît şi inovaţiilor în tehnica ambelor instrumente. Din nefericire execuţiunea ei cere o foarte rară perfecţiune de meşteşug şi o adîncă sensibili-

Dumonstier: Mareşalul de La Force

Cochin: Portret de femeie

P. P. Prudh'on: Regele Romei dormind

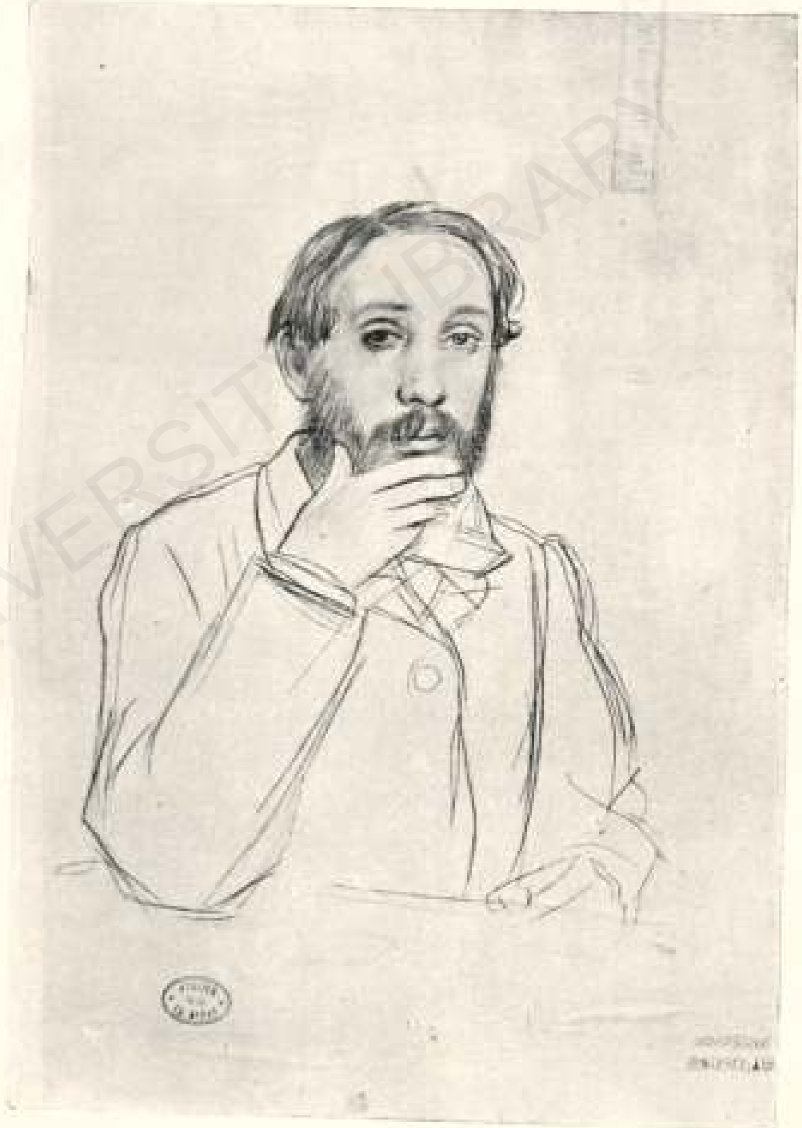
Gérard: Portret de femeie

Ingres: Pictorul Barbier

Chassérian: Un şef arab

Degas: Autoportret

Cézanne: Pissarro

tate pentru graiul muzical romînesc; sonata este deci inexportabilă și ar fi un adevărat miracol ca sensul și emoția ei să poată vibra sub arcuș străin.

Nu ne putem ascunde nici desamăgirea nici părerea de rău că nu ne va fi dat anul acesta să-l aplaudăm pe Enescu și ca dirijor. Nu știm căror împrejurări sau neîndemînări se datorește aceasta, dar în orice caz ele trebuiau învinse sau ocolite; nu ne putem îngădui luxul de a ne lipsi de hrana substanțială a unor concerte simfonice dirijate de Enescu, mai ales cînd acele ale Filarmonicei sînt atît de variabile și de nesigure.

Un al treilea aspect a personalității atît de bogate și de complexe a maestrului, — acela de compozitor —, pare a-și croi drumul la noi fără rezistență, firește, dar și fără destulă însuflețire. E probabil că pentru publicul mare, compozitorul Enescu se mărginește a fi autorul acelor atît de reușite rapsodii, a Poemei Romîne și a altor cîteva compoziții de tinerețe, dar lucrarea de căpetenie, opera care l'a consacrat drept unul din cei mai reprezentativi compozitori contimporani, tragedia lirică „Oedip", e încă totul necunoscută la noi. Dela prima ei reprezentație în Martie 1936, la Opera mare din Paris, reprezentație care a fost radiodifuzată și la noi, dar din care credem că nimeni nu a putut să-și facă decît o idee foarte aproximativă, nimic nu a fost încercat pentru a aduce „Oedip" în țară.

Se știe că în această operă gîndită, lucrată și desăvîrșită în ani mulți, sîntem foarte departe de maniera poemului sau a rapsodiilor; nici o facilitate, nici o concesie nu a fost consimțită în zămislirea acestei lucrări, care asemenea tuturor operelor trainice nu se lasă descoperită, nici în totul prețuită la o singură audiție. Pe cît știm nu s'a început încă nimic pentru a pregăti măcar, posibilitatea realizării lui „Oedip" la noi în țară; desigur că dificultățile de ordin tehnic vor fi numeroase; spațiul atît de redus pe care-l oferă Opera Romînă pune la grea încercare pe acei care au de realizat ansambluri corale, mișcări de masse, ș. a. m. d. La fel de insolubil s'a părut a fi și amenajarea unei orchestre wagneriene; totuși, în ciuda atîtor piedici, s'a putut obține perfect de mulțumitor întreaga Tetralogie. După reprezentațiile operei din Frankfurt, orice speranță este permisă; nu ne-ar lipsi decît entuziasmul și stăruința.

Se cuvine ca Opera Romînă să fie păstrătoarea tradiției în realizarea și interpretarea lui „Oedip", dacă această operă e sortită, după cum o dorim și o credem, să supraviețuiască generației noastre și să rămînă o permanentă contribuție romînească la tezaurul muzical al omenirei.

RADU GEORGESCU

CRONICA DRAMATICĂ

TEATRUL NAȚIONAL: „CLOPOTUL SCUFUNDAT". 5 ACTE ÎN VERSURI DE GERHARDT HAUPTMANN. VERSIUNE ROMÎNEASCĂ DE D. ADRIAN MANIU

Nimic poate nu măsoară mai elocvent lipsa noastră de contact direct cu literatura germană, decît felul nedumerit în care a fost primită reprezentarea „Clopotului scufundat" pe scena Teatrului Național.

Au trecut cîteva decenii, aproape jumătate veac, dela premiera piesei lui Hauptmann și în acest timp, ea și-a stabilit nu numai în opera scriitorului, dar în întreaga dramaturgie germană, un loc, pe care nicio încercare critică nu-l mai poate astăzi, cel puțin acolo, revizui.

„Die versunkene Glocke" este în patria sa de origină, un capitol închis. Ca orice mare operă, intrată cu acest titlu în conștiința publică, ea poate constitui un subiect de exegeză, dar nu unul de critică. Prestigiul timpului trecut, consensul dela sine înțeles al oficialității și al publicului, respectul transmis dela generație la generație, prin manuale de școală, prin tratate de literatură, prin cursuri universitare, tot ceea ce este bine stabilit și inatacabil într'o mare operă oficial recunoscută, o sustrage controlului critic, variațiunilor de gust și schimbărilor de judecată. O astfel de operă duce cu ea un întreg aparat de cultură, care prin complexitatea lui îi interzice cititorului sau spectatorului, orice inițiativă personală.

El nu poate decît să adere și să se supună. Altfel ar trebui să recuze nu o singură operă, dar o întreagă serie de cărți comentarii, studii, teorii, exegeze, crescute în marginea acestei opere și încorporate în ființa ei.

Cînd se joacă pe o scenă din Germania, Die versunkene Glocke, cortina se ridică nu asupra unei piese de Gerhardt Hauptmann, ci asupra unui capitol de istorie literară. Este acolo jumătate secol de viață artistică germană. Toți actorii și actrițele care l-au jucat pe Heinrich sau pe Rautendelein, toți regisorii care au montat pe rînd același spectacol, 50 de ani, în toate teatrele din Germania, o întreagă tradiție de teatru, nenumărați, comentatori și profesori, o întreagă bibliografie de specialitate, toate cărțile, toate interpretările, toate manualele, îl privesc pe spectator și îl conving prin simpla și nevăzuta lor prezență, mai puternică decît orice judecată proprie, decît orice gust personal.

In Rominia, „Clopotul scufundat" e desprins din acest cadru, și prezentat, fără apărare unui public neprevenit, care nu poate implica în judecata sa alte elemente decît cele pe care i le înfățișează spectacolul. Piesa lui Hauptmann redevine pentru noi, după atîtea decenii, o „premieră", în înțelesul strict al cuvîntului. Este o operă pe care o judecăm cu îndrăzneala, cu libertatea și poate cu imprudența necunoașterii noastre în materie.

Astfel fiind, „Clopotul scufundat" ne pare un poem dramatic greoi, confuz, dînd dezvoltări prolixe, unui simbol nebulos, asupra căruia nici autorul, nici eroii săi nu sunt prea bine fixați. Ce este acest clopot făcut să răsune pe un creștet de munte?

Poate un ideal de ascensiune spirituală. Poate un act de orgoliu și de înfruntare. Poate o încercare mistică de „trecere dincolo". Poate un păcat.

Lungile tirade ale clopotarului Heinrich nu-l edifică nici pe el și, cu atît mai puțin pe noi. Ar fi greu de spus, dacă suferința lui este o dramă a creației, o dramă a orgoliului sau, mai banal, o simplă dramă de iubire. Iar scufundarea clopotului, prăvălirea lui într'un fund de lac blestemat, nu știm (și nu știe nici autorul) dacă este o penalitate metafizică, sau pur și simplu un accident și o farsă.

Eroul lui Hauptmann ar putea foarte bine să semene, cel puțin prin simbol cu constructorul Solness al lui Ibsen, Aceiași silință simbolică de înălțare spre cer, aceeași cădere finală. Dar Hauptmann se lasă dezorientat de propriul său subiect, pe care nu-l stăpînește nici ca desfășurare teatrală, nici ca desfășurare dialectică. După primele două acte drumurile se despart și se pierd. Un amestec greoi de fantastic și real încarcă simbolul poate limpede al începutului și îl face cu totul de neînțeles.

Se ascunde clopotarul în munți pentru a da viață operei sale sau numai pentru a regăsi o fată iubită? Fuga sa este un păcat metafizic sau o infidelitate conjugală? Lupta lui cu satul din vale, este un războiu spiritual între două feluri de a-l înțelege pe Dumnezeu, sau pur și simplu o ceartă între morala publică scandalizată și proasta purtare a unui clopotar desfrînat?

Totul oscilează în piesa aceasta între platitudine și sublim. Totul ar vrea și ar putea să aibă un sens spiritual — și totul revine pe urmă la o foarte de treabă explicație laică. E ceva de plumb în aripile acestui poem dramatic, ceva care îl împiedică să intre deplin în fantastic. Ar trebui poate ușurința muzicală, aeriană din „Visul unei nopți de vară", ar trebui poate nebunia iluminată din „Peer Gynt". Nu este niciuna nici alta. Nu știu ce grețuale terestră în scenele fantastice, nu știu ce simbolism încurcat în scenele realiste, nu ne lasă nici să intrăm cu totul în vis, nici să rămînem ferm pe pămînt. Piesa ezită între poem și teatru.

Probabil că există dificultăți speciale de înțelegere pentru un cititor sau un lector care nu e german.

In versiunea originală, „Clopotul scufundat" este „ein deutsches Märchendrama", lucru care l-a oprit să pătrundă în Franța sau în Italia, unde acest amestec confuz de legendă lirică și dramă burgheză, ar fi fost poate de neînțeles.

Traducerea romînească a încercat un lucru foarte îndrăzneț și plin de primejdii. Din ceea ce Gherhardt Hauptmann a vrut să fie o „legendă dramatică germană", d. Adrian Maniu a încercat să facă un basm romînesc. Traducerea d-sale este mai de grabă o localizare Rautendelein a devenit Sînziana, bătrîna Wittichen a devenit Muma Pădurii, Nickelmann se numește Răcănel, Waldschrat Căprilă, iar

Magda, Mădălina. Dacă e ușor de localizat numele personajelor, e însă nesfîrșit mai greu de localizat drama însăși.

Ne întrebăm dacă dînd piesei lui Hauptmann rădăcini folclorice romînești, traducătorul nu i-a deviat sensul original. Sunt în „Clopotul scufundat" elemente mistice catolice și păgîne, care devin inexplicabile într'un basm cu Muma Pădurii.

Obiecția ar putea fi serioasă, ba chiar gravă, dacă „tema filosofică", „simbolul", „ideea centrală" din „Clopotul scufundat", ar fi considerate drept elemente esențiale. In acest caz, o traducere exactă ar fi obligată să le păstreze în cadrul lor propriu. Deplasarea pe care o suferă opera lui Hauptmann în traducerea d-lui Maniu, nu este numai dela o limbă la alta, ci dela un mediu folcloric, la alt mediu folcloric. In noul lor cadru, temele inițiale ale piesei sunt înstrăinate, ca o plantă exotică răsădită într'o pădure de brazi.

Poate că paguba nu e mare. De aceeași părere a fost și d. Adrian Maniu, care a preferat să sacrifice integritatea mistică și să zicem „filosofică" a operei, pentru a realiza în schimb o traducere plină de savoare lingvistică, cu ceva robust, țărănesc și viu în frumusețea versurilor. Piesa lui Hauptmann își pierde poate temele ei simbolice, dar cîștigă în schimb o unitate de stil, pe care foarte rar o poate realiza un traducător.

Aportul d-lui Maniu este considerabil. Simpla ascultare a spectacolului era deajuns pentru a ne lăsa să bănuim cît de mare trebue să fi fost contribuțiunea sa personală, dar confruntarea textelor ne-a dovedit că lucrarea d-sale este prin invenție prozodică prin bogăție lexică, prin varietate de imagini și ritmuri, o adevărată operă proprie. Traducerea este fidelă în linii mari, în sensul că urmărește perfect scenariul și caută să redea toate momentele dramatice, chiar și pe cele de amănunt, dar dezvoltarea lor este liberă și uneori categoric depărtată de original. D. Maniu amplifică sau restrînge versul original, cu depline drepturi. Pentru a da un singur exemplu, acolo unde textul german are 16 versuri de cîte zece picioare, versiunea romînească numără 50 de versuri de cîte șapte picioare — și se înțelege că această importantă deosebire de dimensiuni nu este obținută prin simplă transpunere, ci prin reale adăugiri.

Numai un poet ar fi putut să-și asume o astfel de sarcină, care dincolo de instinctul artistic al celui ce traduce, cade în plin arbitrar.

Vom transcrie pentru exemplificare două scurte fragmente din textul d-lui Maniu, un farmec și un descîntec, foarte frumos spuse la premieră de d-na Lilly Carandino, care a fost o admirabilă Sînziană — și le vom alătura versiunii originale, pentru ca astfel cititorul nostru să-și poată da seama și de marile libertăți pe care și le-a luat traducătorul, dar și de frumoasele izbînzi pe care le-a realizat poetul.

Mit dem ersten Blütenreis
zieh ich festen Zauberkreis,
wie's Grossmutter mich gelehrt,
Bleibe, Kömmling, unversehrt!
Bleibe Dein und Dein und mein!
Trete keiner hier herein:
sei es Knabe, oder sei's
Mädchen, Jüngling, Mann und Greis.

Nuia de alun,
cum te descintă mătușa,
La fel îți spun acușa:
Fii pază, fă-mi-l nevăzut, neștiut
Nuia înflorată, scuturată, de rouă rourată,
In jur rotată,
Fă-mi-l să nu-l vadă
Cine-o trece prin livadă.
De-o fi strein, să i se stingă raza luminii,
De-o fi dușman să-l ajungă orbul găinii.
Nuia rășchirată, te-am ocolit în tîrcolit
Fă să fie locul păzit.
Să nu-l poată trece nici copil, nici muiere,
Nici om, nici fiară cu patru picioare,
Așa să faci nuia, nuia,
Incît nimeni să nu mi-l ia.

Se observă ușor că amplificarea nu este aici numai de ordin prozodic, traducătorul dînd 16 versuri, acolo unde textul avea 8, ci că este o adevărată creștere de material, ba chiar un nou poem substituit originalului, pentru a îndeplini în scenariu exact aceeași funcțiune dramatică, dar cu alte cuvinte, cu altă inspirație, cu alte motive lirice și folclorice.

Și mai frapantă devine substituirea, în descîntecul din actul al doilea, unde un ritm de Miorița, transformă total ritmul original, odată cu însuși conținutul poemului.

Maienkrauter, zart und frisch
streu ich euch in das Gemisch;
werd es süss und heiss und stark!
wer es trinkt, der trinkt sich Marck
Surre, surre, singe

Mălinaș, măline
Cu flori de sulcine
și tu sunătoare
cu sora cicoare
Și cu iarbă mare
Culese pe lună
Mustiți împreună
Cu pătlagină
Din păragină
Lingă trei smicele
Pentru doruri grele
Hirii, mirii, sfirii,
Cine-o să vă bea
Putere să-și ia
Să crească din el
Tărie de-oțel,
Pietros cum e piatra
Să mi-l facă vatra,
Iute ca săgeata
Că e leacul gata.

Nu e exagerat să spunem că reprezentarea „Clopotului scufundat" pe o scenă romînească, înainte de a fi un spectacol, este o traducere. Partea d-lui Adrian Maniu este covîrșitor mai mare decît a re-

gisorului şi a interpreţilor, iar premiera dacă cumva n'ar fi fost un eveniment teatral, a fost — şi nu e puţin lucru — un eveniment de poezie.

După foarte multă vreme, poezia îşi recapătă drepturile sale în teatrul nostru.

S'ar putea ca publicul să nu ratifice cu adeziunea sa spectacolul. S'ar putea ca marele efort depus de traducător, regie şi interpretare să fie totuş un insucces teatral. Să o spunem răspicat: din asemenea nobile inuccese se creează un repertoriu. Teatrul Naţional e obligat prin însăşi legea sa organică, să facă astfel de experienţe, care poate contrazic gustul public, dar răspund tocmai deaceea unei funcţiuni de cultură.

Cînd Teatrul Naţional suferă un mare insucces cu „Premiul Nobel" piesa naivă, ca să nu spunem stupidă, ce s'a reprezentat în cursul lunii trecute (şi despre care găsim inutil să mai vorbim în cronica noastră) e foarte regretabil. Ar fi fost şi mai regretabil, dacă cu această piesă ar fi repurtat un succes. Nu căderile sau triumfurile pot constitui un criteriu de repertoriu artistic. „Clopotul scufundat" e poate o cădere, dar e mai ales o experienţă, un învăţămînt şi un efort creator. Nu va ţine afişul, dar va intra, prin traducerea d-lui Maniu, între faptele de poezie ale acestor ani.

Spectacolul, pus în scenă de d. Paul Gusty, a fost echilibrat cenuşiu. Totul dovedeşte o lungă pregătire de regie, o muncă serioasă, un adînc simţ de răspundere. Nimic improvizat, nimic lăsat la voia întîmplării. Îi lipseşte totuş spectacolului elanul care ar fi putut să dea mai multă mişcare şi poate chiar mai multă variaţie celor cinci acte, prea obositoare.

Este o anumită monotonie de culoare, de ritm şi de joc, care îngreunează scena. Reprezentaţia are poate un prea vădit caracter academic — dar e preferabil ca Teatrul Naţional să păcătuească în sensul acesta, decât în sens invers.

D. Pop Marţian a fost un clopotar prea elegiac, iar d. N. Atanasiu un Căprilă prea exterior agitat. Am fi vrut să recurgă la mai puţine gesturi convenţional diabolice.

Excelent însă d. G. Ciprian actor atît de inegal, ale cărui mijloace de expresie aspră, sumbră, stridentă uneori, au găsit în Răcănel un rar prilej de realizare completă.

D-na Lilly Carandino — repetăm — a fost o Rantendelein visată. In primele momente, mi s'a părut nesigură, din cauza unui accent de declamaţie, pe care l-a pierdut însă repede.

E un rol greu, variat, cu treceri dificile dela un ton la altul, cu ridicări neaşteptate dela ingenuitate la tragedie, pe care tînăra interpretă le-a realizat fără bruscheţe, fără insistenţă, cu toată simplicitatea necesară.

STUDIO TEATRUL NAŢIONAL: „ŞASE PERSONAGII IN CAUTAREA UNUI AUTOR" DE LUIGI PIRANDELLO

Ce repede îmbătrînesc în teatru marile îndrăzneli! A fost un timp în care comedia lui Pirandello putea să treacă drept o operă stranie, derutantă, greu de înţeles la primă vedere, plină de sensuri ascunse, de simboluri indescifrabile, de idei paradoxale... La o depărtare de 12 ani, toate aceste mistere devin copilăros de simple. „Ideile" lui Pirandello sunt astăzi inocente platitudini. Nici tinerii foiletonişti disperaţi, n'ar mai putea vorbi decît cu oarecare jenă, despre descompunerea personalităţii, despre dedublarea eului, despre arbitrara despărţire dintre real şi fictiv. Sunt probleme pe care dramaturgul italian le-a trecut foarte sumar din filozofie în teatru, simplificîndu-le pînă la paradox. Teatrul trăeşte din asemenea procedee grosolane.

„Şase personagii în căutarea unui autor" este o melodramă. E de mirare că nu s'a văzut dela început acest lucru, care e totuşi foarte limpede. Materialul propriu zis al piesei îl constitue nu dezbaterile mai mult sau mai puţin teoretice dintre actori şi personaje, ci povestea de incest expusă în decursul celor trei acte.

Piesa aceasta nu este o dramă de idei, ci o simplă dramă de situaţii „tari". Un incest, o sinucidere, o mamă îndoliată, o fiică decăzută — nici celei mai teribile melodrame, nu i se poate cere mai mult.

Ceea ce a adăugat Pirandello acestui subiect, a fost un anumit mod de expunere, enigmatică, ingenioasă prin trucurile de scenă utilizate. Poate că întreg pirandelismul nu este altceva decît un mod propriu de punere în scenă, în nici un caz însă un mod personal de a înţelege lumea. Tehnica acestui scriitor de teatru este abilă, sigură pe efectele şi loviturile la care recurge. Cu cîtă socoteală ştie Pirandello să fie straniu! Ceea ce pare dezordonat, confuz şi neguros în scenariul său, este de fapt foarte bine calculat. O melodramă scrisă cu o tehnică de şaradă — iată formula piesei. Nu s'ar putea spune că nu e ingenios ca exerciţiu. Dacă dela punctul de plecare, suntem fixaţi asupra acestui lucru, dacă ştim exact ce să-i cerem spectacolului, dacă privim cu interes elementele de prestidigitaţie dramatică ale lucrării, totul se petrece în perfectă ordine.

Piesa devine o gravă impostură, numai dacă schimbînd punctul de vedere îi cerem sau credem că ne oferă o concepţie tragică a vieţii!

Spectacolul a fost pus în scenă de către d-l Ion Sava, tînăr regisor ieşean, căruia d-l Ion Marin Sadoveanu îi dă posibilitatea unui debut interesant la Bucureşti.

E o experienţă pentru care directorul teatrului trebue felicitat. Trecem de prea multă vreme printr'o criză de regie, pentru ca să nu facem toate încercările posibile de a-i găsi o soluţie.

D-l Ion Sava şi-a afirmat insontestabil prezenţa sa în spectacolul dela studio. Jocul actorilor s'a resimţit de intervenţia unui om nou, care a ştiut să privească mai atent şi să ceară mai mult decît de obiceiu.

In linii mari, singura obiecţie pe care o putem face regiei, este că a căzut în cursele aşa zis filosofice ale textului. Oglinda mobilă în care se reflectează uneori cele şase personagii, este un simbol prea ieftin al „dedublării". In plus ea subliniază pretenţios, ambiţiile de intelectualitate ale textului şi contribue astfel la agravarea falselor mistere, pe care se sprijină întreaga comedie.

D-l Sava trebue însă lăudat pentru munca mai modestă şi fără îndoială mai utilă, pe care a depus-o în indicaţiile de joc date actorilor. Grupul celor şase personagii a fost remarcabil. Mai puţin convingător însă restul interpretării, iar figuraţia nearticulată. Intreg spectacolul a fost dominat de d-na Marietta Anca, ale cărei resurse de mare tragediană sunt surprinzător nuanţate cu nu ştiu ce humor demonic, adecvat rolului.

In totul un spectacol interesant, chiar dacă n'ar fi decît un prilej de revizuiri.

TEATRUL LIBER: „MAMA" DE KARL CSAPECK

Poaet că piesa lui Karl Csapeck, ce se joacă la teatrul Liber, cu o echipă de actori tineri și în parte necunoscuți, trebue considerată drept un document al Cehoslovaciei, răpuse de curînd.

Este în aceste trei acte un spirit de panică, de dezorientare, de spaimă înfrigurată, este un amestec de îndîrjire și renunțare, de rezistență și cădere, este o tensiune nervoasă, din care nu se poate desprinde nimic ferm, nimic clar. Idei politice confuze, discuții haotice, simboluri contrazicătoare — totul e vag, nedecis, buimăcit, lipsit de direcție. Totuși un suflu de teroare trece prin aceste scene destrămate și le dă cel puțin o unitate de accent, în lipsa unei unități de gîndire.

Nu-i putem refuza piesei lui Csapeck simpatia noastră, de vreme ce ar fi greu să-i acordăm adeziunea noastră critică. Este în „Mama" o viziune tragică, ce copleșește mijloacele insuficiente ale dramaturgului. Sunt situații, pe care nu le-ar fi putut salva dela grotesc decît o mare putere lirică, o arzătoare halucinație. Lucrurile sunt în piesa aceasta prea îndrăznețe și prea cuminți în acelaș timp. Gîndul de a aduce în scenă o întreagă serie de eroi morți, pentru ai face să trăiască în intimitate cu Mama rămasă singură în viață, este cutezător. Cînd însă acești morți joacă șah sau ascultă ultimile știri la radio, situația este mai de grabă grotescă. De cîte va ori ridicolul se află în piesa lui Csapeck, în vecinătatea tragicului. Regia d-lui Sahighian nu a știut să păstreze totdeauna limitele dintre patetic și absurd.

Spectacolul are totuș anumită noblețe, pentru tot ce este gratuit, necomercial și dezinteresat într'o asemenea încercare. În plus, din punct de vedere actoricesc, este o experiență frumoasă, căci interpretarea este integral lăsată pe seama tinerilor. Trebue în special menționați d-nii: Mircea Șeptilici, Ion Aurel Manolescu și d-ra Sabina Mușătescu, a cărei voce are o exaltare lirică emoționantă. Despre d-na Ecaterina Nițulescu-Sahighian, care a jucat rolul zdrobitor de greu al Mamei, se cuvine să spunem că l-a jucat onorabil, fără să se prăbușească sub enormele lui dificultăți. E foarte mult și atît.

Nu știm cine este tînărul actor N. Tomazoglu. Intîlnim pentru prima oară numele său într'un program de teatru. Nu știm dacă a mai jucat pînă astăzi. Este însă un nume care trebue reținut. O ținută de extremă simplicitate, ceva neobișnuit de sobru în tot jocul său, o căldură stăpînită în voce și gesturi, o privire gravă și intensă — unde au rătăcit pînă astăzi toate aceste daruri ?

MIHAIL SEBASTIAN

SCRISORI DIN LONDRA

DUPĂ MÜNICH. — VIZITA REGALĂ ÎN ANGLIA

Efectele rapide ale Acordului dela Münich, vădesc o totală lipsă de rezistență a întregului sistem european. Se revine, în mod brutal, la concepția pe care o formula von Jagow în Aprilie 1914, față de Jules Cambon, Ambasadorul Franței la Berlin: „Față de transformările care se produc în Europa *în profitul națiunilor celor mai puternice* și ca urmare a progresului forțelor economice și a mijloacelor de transport, statele mici nu vor mai putea să ducă o viață independentă ca pînă acum". „Ele sunt sortite să piară, ori să graviteze în orbita marilor puteri". Ori și care ar fi justificările Acordului dela Münich atît din punct de vedere umanitar cît și din punctul de vedere al oportunității politice și al grijei pentru viitorul civilizației europene, realitatea care apare sălbatecă la orizont proclamă triumful spuselor lui Jagow. După Münich, urmează judecata mai puțin solomonească dela Viena, la 5 Noemvrie, în urma căreia Ungaria și Cehoslovacia se declară mulțumite cu operația măcelărească a judecătorilor. Și operația dela Viena este cu atît mai importantă, cu cît tronul judecătorilor îl forma faimoasa „axă" Berlin-Roma. Marile națiuni din apus care au fost mari și prin credința și hotărîrea de a apăra și proteja pe cei mici și slabi erau absente din sala în care operau chirurgii Axei. A încerca negarea acestei absențe prin interpretări și argumente de avocat ar însemna să se recurgă la terminologia hegeliană pentru „negarea negației". Cei ce urmăreau dispariția ori vasalizarea statelor mici au fost dezlegați deci să-și pună în aplicare principiile. Distrugerea Cehoslovaciei cu aprobarea democrațiilor apusene însemnează negarea însăși a principiilor care stau la baza acestor democrații. De aceea, după acordul dela Münich cînd opinia publică din Franța și Anglia s'a trezit de efectele produse de spaima morții urmată brusc de delirul colectiv al salvării a început o violentă reacțiune. Această reacțiune este dominată de sentimentul umilinței față de forța brutală care a impus semnarea acordului dela Münich. Propaganda germană dăscălită, din nenorocire, de însăși forțele conducătoare din statele democratice, a prezentat conflictul germano-ceh numai sub aspectul unității popoarelor de același sînge. Controlul presei de către marile grupuri industriale și bancare din statele apusene precum și stăpînirea pe care o au guvernele acestor state asupra mijloacelor de radio-difuziune și altor forțe de aservire a opiniei publice a ajutat la sincronizarea propagandei germane cu așa zisele „curente" din opinia liberă a popoarelor cu regimuri democratice. De aceia presa „liberă" din statele apusene se îngîna cu presa dictatorilor: „este absurd să se deslănțuiască războiul

general pentru că 3.500.000 de germani trebuesc împiedecați de a se uni cu frații lor". „Nu ne vom bate pentru Cehi", repeta presa de dreapta din Franța. Primul ministru britanic după ce ascultase în două rînduri hotărîrile nestrămutate ale Cancelarului Hitler și primise ultimatul dela Berlin că în ziua de 28 Septemvrie la orele 2 d. a., armatele germane vor invada Cehoslovacia, telegrafia Președintelui Beneș la 27 Septemvrie:..... „Aceasta însemnează ocuparea Boemiei și nimic din ceia ce ar mai putea face o putere sau alte puteri împreună *n'ar mai putea schimba* situația care s'ar creia țării și poporului Cehoslovac". *Și aceasta rămîne definitiv ori și care ar fi rezultatul final al unui eventual războl mondial*". „Guvernul Britanic nu-și poate asuma răspunderea de a vă da un sfat de ceea ce trebue să faceți, dar ține ca această știre să vă ajungă cu toată urgența (Telegr. trimisă la 27 Septemvrie orele 5,40). Ori și ce speranță de ajutor în ceasul greu, ca și pentru viitor era deci definitiv spulberată de d-l Chamberlain, care avea mandat deplin să vorbească și să lucreze și în numele guvernului francez. De aceia cînd s'a văzut prin ce mijloace, prin ce manevre și cu preț s'a obținut pacea la Münich s'a produs reacțiunea opiniei publice și s'a simțit umilința care apasă acum poporul francez ca și pe cel britanic.

Se vede acum din ce în ce mai lămurit, atît în lumina documentelor care au început să fie publicate, cît și din acțiunea și discursurile conducătorilor Germaniei că s'a urmărit, înainte de toate, distrugerea Statului Cehoslovac, pentru a se elimina fortăreața naturală care stătea în calea expansiunii germane spre Marea Neagră. Autodeterminarea pe care o cerea Reichul pentru germanii sudeți care erau prezentați ca cel mai nenorocit și mai împilat popor dela creațiune încoace nu era decît un pretext. In realitate, Republica Cehoslovacă trebuia sfărîmată cu orice preț pentru ca drumul germanismului să fie deschis larg către sudestul european. André Tardieu care mai mult ca ori cine cunoaște toate amănuntele tehnice și justificările de ori și ce natură care au dus la redactarea Tratatelor dela 1919—1920, declară într'un interview publicat în ziarul *Le Jour* dela 14 Noemvrie „Revolta Sudeților a fost complet trucată". „Timp de douăzeci de ani, nimeni, în Germania, dar absolut nimeni n'a vorbit de teroarea, de martirii, de regimul asasinilor din Cehoslovacia". „Nu se găsește nici urmă de sudeți pe hărțile pangermane". „La Versailles, în 1919, niciun cuvînt". „La Geneva — unde mi-am dat toată osteneala să cercetez prin serviciile competente — sute de plîngeri au fost trimise de către Berlin cu privire la Germanii din Polonia". „Niciuna însă timp de 12 ani cu privire la minoritățile din Boemia". Și totuși pentru ca opinia publică din statele apusene și din America să fie amăgită și pentru ca acei conducători politici din Statele democratice care urmăreau sacrificarea Cehoslovaciei, să poată justifica această sacrificare, ei aveau interes să se concentreze atențiunea întreagă numai asupra principiului naționalităților. Acest principiu capital în alcătuirea unui stat postbelic și pe care democrația îl proclamase ca sacru nu putea să fie declarat nevalabil numai pentru Germania! Totuși alcătuirea exclusivă a unui stat numai pe bazele acestui principiu este aproape absurdă. Este tot așa ca și cînd s'ar încerca suprimarea isvoarelor pentru a se înlocui apa de băut cu apa fabricată strict numai după formula chimică. De peste șapte sute de ani, Cehii au trăit la un loc cu elementul germanic — mai certîndu-se, mai împăcîndu-se — între zidurile naturale ale Boemiei care de mai bine de o mie de ani a dăinuit necontenit ca o unitate politică și geografică. Nimeni dintre cuceritorii acestei cetăți, fără pereche, zidită de natură, nu s'a gîndit s'o împartă politicește. Pentru întîia dată istoria vede, la Münich tăierea în cios-

vîrți a acestei provincii și, pentru întîia dată lupta dintre Slav și Teuton, intră în faza decisivă a triumfului germanic.

Dar nu numai părerea că Germania dorește unirea cu cei de același neam a influențat opinia publică din apus și a făcut-o să se dezintereseze de soarta Cehoslovacilor. O altă părere care reprezintă o primejdie foarte mare pentru toate statele care s'au refăcut după marele războiu, s'a înrădăcinat adînc în mintea burghezului de rînd din statele democratice: cauza neliniștei din Europa se datorește fruntariilor nedrept trase și din cauza cărora s'a redus vitalitatea economică a Continentului. Timp de douăzeci de ani, s'a dus, în special în Anglia și în Statele Unite, cea mai înverșunată campanie împotriva tratatelor de pace. Este greu deci să se ceară acum acestei opinii publice ca să pună mîna pe armă și să apere hotarele stabilite prin aceste tratate. Și este și mai greu să se cîștige simpatia pentru popoarele cărora tratatele le-au dat independența ori unitatea națională, în acele state apusene unde s'a înrădăcinat ideia că nouile țări s'au dedat la persecuții religioase, ori de rasă. Cu un asemenea teren pregătit timp de douăzeci de ani a fost destul de ușor pentru guvernanții care voiau să-și creieze din propria lor opinie publică o frînă puternică pentru a se putea opri orice acțiune care să ducă la războl „pentru Cehi".

Un alt factor care, de asemenea, a contribuit foarte puternic la părăsirea Cehoslovaciei în ceasul de pe urmă a fost *„pacifismul cu orice preț"*. In Anglia acest pacifism este în primul rînd, de ordin religios. In Franța, pacifiștii sunt copiii orfani ai internaționalismului dinainte de războl. Secretarul sindicatului funcționarilor dela Poștă, telegraf și telefoane din Franța, Mathé, a formulat foarte bine ceea ce cred pacifiștii internaționali ai Republicei: „La servitude vaut mieux que la guerre: la servitude, on en sort, la guerre, on n'en sort pas". Adică, în termeni populari: e mai bine să fii un sclav viu decît un erou mort. Cam aceiași lepădare de demnitate, de mîndrie și de convingeri a cetățeanului duce la triumful dictaturilor. Soarta Republicei lui Masaryk era deci mai dinainte hotărîtă și s'ar putea spune că dela 7 Martie 1936, data ocupării Renaniei de către trupele Cancelarului Hitler, puțini erau aceia care avînd simțul realității și cunoscînd adevărata situație se mai îndoiau că s'ar mai putea opune forța expansiunii germane în răsărit.

* * *

Dar la Münich și apoi la Viena s'a mai stabilit încă ceva: Grosdeutschland este acum puterea care dictează legea în Europa Centrală și Răsăriteană. *Pax germanica* despre care am vorbit pe larg în această revistă este impusă și va continua să fie extinsă către răsărit dacă opinia publică din Anglia și din Franța nu se va deștepta și nu va reacționa mai de grabă. S'a spus de unii care ar dori ca lucrurile să fie altfel decum sunt că de oarece s'a cerut dela Praga ca arbitri pe cei dela Berlin și Roma, aceasta nu însemnează că „Axa" ar învîrti lucrurile așa cum îi place și în alte împrejurări. Cehoslovacia, ar fi cerut bucuroasă și participarea celor dela Londra și Paris la conferința dela Viena *dacă Germania ar fi admis acest lucru*. Reichul nu putea însă admite ca Franța, aliată cu Cehii să ia parte la acest arbitragiu, iar pe de altă parte umilirea Franței, care a garantat prin semnătura ei integritatea teritorială a Cehoslovaciei ar fi fost și mai mare și absolut inutilă. Cancelarul Hitler a ținut să arate în mod brutal statelor mici din Europa că soarta lor nu mai atîrnă de acțiunea „marilor democrații" ori de dreptul internațional stabilit de „ma-

soni" şi de „evrei", ci de spada ascuţită şi de braţul viguros al Germaniei". Metoda dela Brest-Litowsk a Kaiserului a fost perfecţionată de către Führer.

Dacă stabilirea nouilor frontiere ale Cehoslovaciei, a formei de guvernămînt, a vieţii politice interne şi externe ca şi a vieţii culturale, atîrnă, dacă nu în formă, în fond, de Germania, apoi nu e mai puţin adevărat că însăşi Anglia şi Franţa sunt ţinute să-şi modifice anumite atitudini şi să răstringă anumite curente din opinia publică pentru a se putea realiza complet Acordul dela Münich. Marele publicist Wickham Steed semnalează în ultima sa lucrare „The Press" apărută acum cîteva zile, metodele pe care le întrebuinţează conducătorii britanici de azi, pentru a împiedeca publicarea în presă a anumitor lucruri care ar fi defavorabile Germaniei (p. 249—250). In Franţa, de asemeni se trec sub tăcere fapte care ar „irita" pe conducătorii dela Berlin. Negocierile diplomatice se duc acum, în Anglia, direct de către Primul ministru, şi adeseori fără ştirea Ministerului de Externe. Pe vremea cînd era Lloyd George prim-ministru, se încerca concentrarea politicei externe în mîna şefului guvernului, dar protestările violente ale Lordului Curzon, restabileau tradiţia. Astăzi onestul Lord Halifax nu protestează şi se mulţumeşte să spună, cu mare artă oratorică, adevărul brutal ca în ultimul discurs dela Edinburgh, cînd a declarat că Anglia şi Franţa au fost silite să cedeze în faţa forţei germane.

Acordul dela Münich, însemnează însă, pentru Marea Britanie şi mai mult: din veacul al XVI-lea, politica britanică urmărea, atît prin acţiunea diplomatică, cît şi prin forţa armelor, ori prin lupta pe cale financiară şi comercială, împiedecarea unei puteri, sau a unui grup de puteri, de a-şi stabili supremaţia pe Continent. Pentru întîia dată, Marea Britanie, deviază, în politica ei externă, dela această îndelungată tradiţie. Ori şi ce interpretare s'ar da Acordului dela Münich şi ori şi care ar fi valoarea practică a Pactului special semnat de Cancelarul Hitler şi d. Chamberlain, pentru a declara că niciodată nu se va recurge la războiu între Anglia şi Germania, devierea completă a politicii britanice faţă de Europa, rămîne unul dintre faptele cele mai importante. Unul din argumentele cele mai întrebuinţate în ultimul timp pentru a se arăta că nu s'a produs o schimbare în politica engleză este că „Germania, dominînd Europa Centrală şi Răsăriteană, nu ameninţă comunicaţiile pe apă dintre Marea Britanie şi restul Imperiului". Acest argument slab şi aproape naiv, face pe mulţi politicieni englezi să creadă că linia de rezistenţă împotriva expansiunii germane s'ar mai putea stabili, cu succes, la Dardanele. De aceea s'a lucrat, în ultimul timp, pentru stabilirea influenţei britanice în Turcia. Politica britanică, nu pare a-şi da seama pe deplin că, în împrejurările de azi şi faţă de desvoltarea mijloacelor de comunicaţie, Dardanelele şi gurile Dunării sunt într'o completă interdependenţă şi că este inutil să se stabilească o politică faţă de una din aceste regiuni, diferită de cealaltă. S'ar putea spune că aceste două zone constituesc o singură cheie, care să deschidă calea germană către Mediterana răsăriteană şi către Indii.

Dar sfărîmarea Statului Cehoslovac şi vasalizarea poporului din fosta Republică democrată, împreună cu stăpînirea germană la Viena, nu numai că distruge complet echilibrul forţelor care menţineau sistemul european — nu numai cel dela 1919, încoace, ci şi ceea ce mai persista încă din Europa veacului al 19-lea, — dar pune în inferioritate completă Statele din apus.

Punerea stăpînirii germane pe sistemul intact al fortificaţiilor cehoslovace, reprezintă un avantaj, pe care poate că experţii dela Münich, nu l-au văzut în întregimea lui. Artileria cea mai modernă a acestor fortificaţii — peste 2.000 de tunuri — este transportată

acum cu febrilitate de germani şi aşezată în fortificaţiile „Siegfried", care vor zăvorî definitiv trecerea forţelor franceze în Germania. Peste două mii de avioane, de cea mai bună calitate, ale armatei Cehoslovace, sunt pe punctul de a intra în posesiunea germană.

Această situaţie, pe care a creiat-o Acordul dela Münich, dă putinţa soluţionării conflictului spaniol şi a problemei Mediteranei apusene. Această soluţionare nu mai poate fi efectuată decît aşa cum va dori Axa Roma-Berlin, adică stabilirea predominaţiei italo-germane asupra Spaniei şi a coloniilor ei, precum şi redistribuţia coloniilor din Africa de Nord. Franţa se află acum într'o situaţie primejdioasă, mai ales, după ce azi a intrat în vigoare acordul anglo-italian. După ce Italia a obţinut acest acord, ea nu vrea să mai stea de vorbă cu Franţa, pe care caută s'o umilească, smulgîndu-i concesii extraordinare şi reducîndu-i, prin dominaţia în Spania şi în Mediterana de Apus, comunicaţiile cu Imperiul său african şi transportul de trupe de acolo, în cazul unui conflict european. Graba pe care a pus-o d. Chamberlain, pentru intrarea în vigoare a acordului anglo-italian — mai înainte ca şi Franţa să fi ajuns la un asemenea acord — se datoreşte situaţiei interne din Anglia, precum şi obligaţiei de a răsplăti pe Duce pentrucă a făcut pe mijlocitorul la Münich. Rămîne de văzut, dacă vizita pe care o va face d. Chamberlain şi Lord Halifax la Paris, va contribui cu ceva la uşurarea situaţiei în care se găseşte Franţa.

Tot ca o consecinţă a Acordului dela Münich, este şi grăbirea soluţionării chestiunii coloniale. Restituirea fostelor colonii germane, întîmpină mari greutăţi din cauza opoziţiei unor dominioane la restituirea acestor ţinuturi. Sacrificarea Cehoslovaciei pare a fi zadarnică din acest punct de vedere, pentrucă după cum sperau acei care au împins pe d. Chamberlain, către o politică de „satisfacere" a Germaniei în Europa Centrală trebuia să se cîştige timp pentru găsirea unei soluţii în chestia coloniilor. Acum însă evenimentele grăbesc luarea unei hotărîri pentru a se da colonii Germaniei. Incercările pe care le-a făcut Franţa, în ultima jumătate a lunei Octomvrie de a începe negocieri pentru un acord cu Germania n'au reuşit, Axa Roma-Berlin, fiind menţinută. Faptul acesta, la care se adaugă relaţiile încordate cu Italia — atacurile presei italiene sunt mai violente ca oricînd — precum şi situaţia internă, cu nemulţumirile aproape generale şi cu sentimentul de umilire naţională, suferită la Münich, pun Franţa într'o situaţie delicată. Propaganda care tindea să îndrepte privirile poporului francez către Imperiul colonial şi să se desinteresese de Europa — însuşi generalul Weygand publică în Le Journal, la 11 Noemvrie, un articol în care cere ca toate privirile şi toată grija Franţei să se îndrepte către Imperiul colonial — nu deşteaptă entusiasm în popor. Franţa e prea legată de Europa, pe care a dominat-o chiar atunci cînd a fost învinsă pe cîmpul de bătae — cu spiritul şi civilizaţia ei. Este greu să se creeze sentimentul de încredere în sine care a fost distrus necontenit dela 7 Martie 1936 încoace, şi care a primit lovitura de graţie la Münich. Lupta dintre cele trei mari puteri, Anglia, Franţa şi Italia, pentru asigurarea de poziţii sigure în Marea Mediterană, este de asemeni stimulată, în urma Acordului dela Münich. Germania, pentru motive de tactică politică, nu dorea să se ajungă la soluţionarea problemei spaniole, înainte ca ea să fi terminat cu Cehoslovacia. De aceea se spera la Paris, la Londra şi vag, chiar la Bucureşti, că s'ar putea întîmpla o rupere a Axei Berlin-Roma, din cauza ciocnirii de interese între axişti atît în Europa Centrală, cît şi în Mediterana. Speranţele acestea nu numai că sunt deşarte, dar sunt chiar primejdioase: Roma nu mai poate avea o politică externă efectivă decît numai în

funcție de aliată a Berlinului. Și această stare de lucruri va continua pentru multă vreme. In situația de față, Franța va fi nevoită să dea concursul pentru victoria lui Franco în Spania și astfel să ajungă la completa revizuire a situației în Mediterana de Apus. Această revizuire înseamnează reducerea influenței și preponderenței franceze în politica externă, dar în acelaș timp, organizarea intereselor celor trei mari puteri mediteraniene și, indirect sporirea influenței germane asupra politicei continentale.

* * *

Politica de „appeasement", adică de potolire pe care o predică și o urmărește cu încăpățînare d. Chamberlain este, în fond, o încercare de a se găsi o frînă pentru a se împiedeca transformarea societății de azi, prin revoluții care odată deslănțuite, nu știe nimeni unde vor duce. Concepția capitaliștilor și în general a conservatorilor englezi, pe care d-l Chamberlain a adoptat-o, de cînd a devenit primministru, este că prelungirea conflictului dintre Statele totalitare și cele democratice nu poate duce decît la o revoluție socială, care va sfîrși prin triumful comunismului. Un războiu, deci, ori și cine ar fi învingătorul, nu va face decît să grăbească completa dărîmare a sistemului de azi și să aducă victorie deplină bolșevismului. Trebuia, prin urmare, căutată platforma comună pe care să poată sta, la un loc, totalitari și democrați. S'a recurs, mai întîiu la planul Van Zeeland. Autorul acestui plan a încercat să aducă și Statele-Unite la o cooperare economică împreună cu Statele europene, dar n'a reușit pentrucă problema europeană de azi este, în primul rînd de ordin politic, iar nu precum vor s'o prezinte economiștii, ca și unii oameni politici, de ordin strict economic. La aceste încercări engleze și în special ale d-lui Chamberlain, Germania a răspuns cu planul de patru ani, adică autarchie completă. Eliminarea lui Eden din cabinetul britanic, constitue însă un început de concesii, făcut de Marea Britanie, Statelor totalitare. Ocuparea Austriei care se face cu aprobarea tacită a Londrei și Parisului, stîrnește entuziasmul germanic și de aci încolo numai un războiu general care ar aduce după sine dezastrul pentru toată lumea, ar fi putut opri Germania pe calea triumfului desăvîrșit pe care pornise. Acest războiu nu-l voia și nu-l dorea nimeni, Germania, mai puțin decît oricine. Opinia publică din Anglia și în special din Dominioane, nu putea înțelege umilirea britanică prin forța germană. Lordul Lothian, care a fost unul din cei mai puternici factori în determinarea curentului favorabil Germaniei în Anglia și care în cursul lunii Septemvrie se afla la Sydney, în Australia, la o conferință la care luau parte reprezentanții Dominioanelor, spune că părerea generală a acestei conferințe, era că fascismul este „public enemy Nr. 1". (The Observer, 13 Noemvrie). Aceiași părere predomina în Statele-Unite, după cum se vede și din reacțiunea împotriva persecuției evreilor în Germania și tot astfel, crede majoritatea poporului francez. A se încerca o înțelegere cu totalitarii, altfel decît după ce opinia publică din Statele democratice ar fi fost pe deplin convinsă că merge la dezastru, dacă nu intervine o împăcare, ar fi fost zadarnic. De aceea Acordul dela Munich, a fost bine venit pentru d. Chamberlain și de aceea în primul moment a fost o explozie de bucurie generală. După aceea, însă, deziluzia generală stăpînește popoarele din Apus, ca și pe cele din America. In lumea Anglo- Saxonă, rușinarea de ceea ce s'a făcut la Munich, este cu atît mai apăsătoare, cu cît Marea Britanie apare în rolul de a fi sacrificat un mic popor

brav, onest și democratic pentru profitul ei, adică pentru a cîștiga timp ca să se înțeleagă cu Germania. Un umil bătrîn englez, care nu se ocupă de trebile politice îmi spunea cu amărăciune: „Ne-am purtat întocmai ca unul care vede pe un criminal sugrumînd un copil și nu sare să-l scape de teamă că s'ar putea să-l ia la bătae criminalul". Acești oameni încă sunt așa cum îi caracteriza acum 140 de ani marele om politic, Burke: „O providență mărinimoasă a pus în pieptul nostru puternica ură împotriva celui crud și nedrept pentru a ne feri pe noi înșine de cruzime și nedreptate". „Pretinsa delicatețe care potolește această caritabilă ură, produce o indiferență care înseamnează aprobarea pe jumătate". Această particularitate a caracterului anglo-saxon, explică revolta generală în Statele-Unie, împotriva acordului dela Münich, precum și nemulțumirea în populația din Dominioane, ca și printre tineretul și o bună parte a opiniei publice din Anglia. Reacțiunii din America și din Dominioane se datorește hotărîrea vizitei Suveranilor Britanici în Canada și apoi în Statele-Unite, precum și numirea Ducelui de Kent, fratele mai mic al Regelui George al VI-lea, iar acum în urmă semnarea Acordului Comercial — care se discută de mai bine de un an — cu America. Sentimentul general dincolo de Ocean, este, după cum am constatat eu însumi, în timpul cît am stat în America, ostil ori cărui compromis cu Statele totalitare și în special cu Germania. Cu cît Marea Britanie se apropie de Germania, cu atît America se depărtează de Englezi.

Ultimele persecuții germane împotriva Evreilor au creeat în Anglia un curent ostil politicei de „appeasement" a d-lui Chamberlain iar în America au sporit ura împotriva regimului hitlerist. De asemenea, acțiunea germană pentru dominația economică în Europa Centrală și Sudică a deșteptat o parte din opinia britanică. Oferta pentru stabilirea unui monopol german pe 12 ani, asupra comerțului exterior făcută Bulgariei, este doar un mic semn de ceea ce poate realiza militarizarea muncii și dirijarea comerțului german, exclusiv de către Stat. Ceea ce n'au reușit să facă Sovietele, a realizat pe deplin Germania. Statele pe care d. Chamberlain, le crede în zona geografică a comerțului german sunt amenințate cu vasalitatea definitivă. La Fontaine, spune, în fabula *„Les Souris et le Chat-huant"*, cum un Ciuhurez șiret și realist găsind niște șoareci într'o scorbură de copac, nu i-a mîncat îndată, ci îi hrănea mereu ca să-i îngrașe și pe urmă să-i mănînce pe rînd. Pentru ca nu cumva aceste rozătoare să-și ia libertatea de acțiune și să fugă, realistul binefăcător a avut grije să le rupă labele. Morala fabulei poate avea oarecare valoare și pentru popoarele care se află în drumul expansiunii germane. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în Franța, cît și în Anglia — cu toate misiunile oficiale și discursurile dela banchete — se duc campanii prin care se cere să se lase Germanei dreptul de expansiune „naturală" în răsăritul și sudul european. In Anglia, lucrări ca cea foarte recentă: „Can Chamberlain save Britain? Away from „Edenism", de Collin Brooks, (Poate Charberlain salva Marea Britanie? Să ne ferim de „Edenism"), aduc laude politicei dela Münich și cer, nici mai mult, nici mai puțin pentru Germania decît „a full outlet in the Black Sea" (o ieșire completă la Marea Neagră). Ar fi o mare greșală să nu se țină seamă de asemenea curente pe care le-a creat și le alimentează politica oficială care a dus la Munich.

VIZITA REGALĂ ÎN ANGLIA

Interesul deosebit și calda și unanima simpatie pe care a arătat-o poporul englez Suveranului Romîniei și Fiului Său, cu prilejul vizitei în Anglia, sunt o dovadă de marea importanță pe care a căpătat-o această călătorie în ultimul timp și pe care soarta pare a o fi amînat într'adins pentru a o face apoi să domine și să determine evenimente de o capitală însemnătate. Regele Romînilor și-a asigurat respectul și prețuirea opiniei publice din Apus și în special a celei engleze pentru prevederea, prudența și hotărîrea de care a făcut dovadă în timpul celei mai mari crize prin care au trecut, nu numai popoarele apropiate, dar și lumea întreagă. Dată fiind situația excepțională a Romîniei, atît din punctul de vedere geografic, cît și ca esențial element de stabilitate politică în Europa Dunăreană, cea mai mică greșeală în conducerea ei politică ar fi putut duce la rezultate dezastruoase, nu numai pentru Romîni, dar și pentru pacea Europei.

Ziarul „*Manchester Guardian*", care n'a găsit totdeauna cuvinte de laudă pentru lucrurile dela noi, observă că cetățeanul de rînd (The man in the Street), venea bucuros să-și manifeste călduroasa lui simpatie pentru Regele Romînilor și pentru Moștenitorul Tronului romînesc, pentrucă, în vremile grele, Romînia a sprijinit leal pe Cehi și, de ar fi fost războiu, ar fi fost de partea lor. Poporul acesta prețuește lealitatea, iar cuvîntul dat este, în ochii lui, un legămînt sacru. Cu atît mai de preț este manifestarea simpatiei acestor cetățeni ai Londrei, cu cît adeseori și-au manifestat violent ostilitatea față de oaspeții străini, pe care conștiința și convingerile lor nu-i credeau vrednici de strălucirea primirii pe care le-o oferea oficialitatea. Ei nu cunosc frica de a nu spune și a nu arăta ceea ce gîndesc.

Maiestatea Sa, Regele Carol al II-lea, venea la Londra, în momentul cînd se căutau soluții și cînd se luau hotărîri pentru menținerea păcii spre a aduce chezășie hotărîrea poporului Său, care, ca un singur om, cu o singură voință cere să contribue și el la menținerea păcii, bazată pe dreptate și pe lege. Romînia nu poate și nu voește să fie un element de obstrucție în circulația normală a comerțului european și de aceea ea nu ridică niciun obstacol în calea acelora care vor să respecte legile negoțului și nu caută să-i stînjenească viața politică și indepenednța economică. Noi nu dorim să influențăm ori să schimbăm felul de a se guverna al altor popoare, ori și care ar fi părerile noastre individuale, și de aceea ni se cuvine ca și felul nostru de viață politică, să fie respectat de alții.

Regele Carol al II-lea, are cea mai grea sarcină, față de marii Săi înaintași — după cum observă *Times* (15 Nov.) — pentrucă trebue să așeze pe baze solide un Stat modern de o mare însemnătate pentru viitorul echilibru european. Poporul Romîn trebue unit într'un bloc fără cea mai mică spărtură, dacă e vorba să reziste valurilor care se apropie distrugătoare. Trebue consolidată unirea tuturor prin dreptate, prin omenie și prin moralitatea indispensabilă sufletului, precum aerul întreține flacăra vieții trupești. Cu toții, cetățenii Romîniei trebue să simtă că Statul nu e, pentru niciunul dintre ei, un părinte vitreg și nedrept. „Un popor prosper, pacinic și fericit". Cum a dorit Lordul Mayor al Londrei, în cuvîntarea lui ca să fie Poporul romîn, va fi cel mai puternic factor pentru menținerea ordinei politice și prosperității economice în Europa răsăritului, destul de nesigură acum.

Poporul englez a înțeles mai bine ca ori care altul ce gîndește și ce voesc Romînii, pentrucă Regele lor a vorbit cu înflăcărarea iubirii adînci pentru poporul pe care îl conduce, cu sincera dorință

de pace și cu marea prevedere a evenimentelor și a viitorului: „Nu pot ascunde adînca emoție ce mă cuprinde cînd sunt primit cu atîta căldură de d-voastră, ca și de populația puternicei și mîndrei capitale a Imperiului Britanic". De aceea, primele mele cuvinte exprimă sincera și călduroasa mulțumire pornită dela inimă pentru toți aceia, persoane de înaltă distincțiune, ca și întregii populații, care exprimîndu-și sentimentele în mod spontan, aduc omagiile lor, nu numai mie ci țării mele, sentinela civilizației occidentale la porțile orientului". „Faptul că în vinele mele curge același sînge ca și în acelea a Regelui d-voastră, a contribuit, sunt sigur, la această splendidă primire". Oare, mama mea, n'a fost fiica Ducelui de Edinburgh, iar eu nu sunt strănepot al Marei Regine Victoria"? „Aceasta este, deci, cea dintîi și cea mai puternică legătură a mea cu acest popor". Pe urmă, în vremurile mai apropiate, nici eu și nici poporul meu, nu putem uita că Romînia a făcut parte din aceeași puternică armată a aliaților, luptînd pentru aceeași cauză și pentru aceeași credință". „Dar cum istoria popoarelor n'a fost scrisă numai într'un veac, ași vrea să vă amintesc că la sfîrșitul veacului al XVI-lea, oameni de același sînge cu d-voastră luptau în munții romînești, alături de eroul nostru național, Mihai Bravul și că unii dintre ei și-au aflat sfîrșitul glorios în rîndurile armatei lui". „Nu cred că ar fi un prilej mai frumos decît a pomeni azi faptele și numele lor: Baskerfield, Hardwick, Thomas Milemer, Robert Mullinéus, Thomas Bishop, Franciss Compton, George Davison, Nicholas Williams". Ei sunt cea dintîi legătură, jertfa comună care leagă patriile noastre". „De atunci încoace, legăturile dintre Romînia și Marea Britanie au fost chemate să se desvolte pe un alt tărîm: acela al păcii și al propășirii economice". „Acei care știu să citească istoria cu luare aminte, vor vedea care a fost partea pe care a avut-o țara mea în desvoltarea civilizației". „Așezată, după cum am spus, la vechile hotare ale civilizației apusene, Romînia a format în decursul veacurilor și prin bravura fiilor ei, primul sfărîmător al invaziilor barbare". „Situată la gurile celei mai importante artere de comunicație, Dunărea, Romînia a fost necontenit rîvnită de vecini și a trebuit să ducă lupte necurmate pentru a-și păstra pe toți fiii ei la un loc". „Astfel au fost greutățile din trecut și astfel sunt bazele pe care generațiile de altă dată, ca și cele de azi, au lucrat și lucrează pentru a consolida un Stat puternic, înfloritor și civilizat, care a rezistat splendid în trecut, iar acum va fi vrednic să-și îndeplinească rolul său cu patriotism și energie fiind animat de o puternică voință și de iubirea pentru pace". „Dacă am legat atît de strîns aceste două concepții de pace și prosperitate economică aceasta este fiindcă nu văd două aspecte ale civilizației umane care să fie mai strîns legate". „Prosperitatea economică nu se poate desvolta decît numai dacă este animată de o voință puternică pentru menținerea păcii și nu sunt mijloace mai bune pentru întărirea păcii, decît printr'o loială și echitabilă înlesnire a comerțului". „Am ferma convingere că dacă vom urma această cale cu hotărîre și sinceritate vom merge către scopul dorit de toate popoarele cu atîta înfrigurare: bună înțelegere și cooperare pacinică între neamuri".

„Interpenetrația economică, adică, de fapt, o cunoaștere mai adîncă a nevoilor și obiceiurilor diferitelor popoare trebue să devină o bază solidă de prietenie și colaborare". „Dau atîta însemnătate desvoltării acestor relațiuni încît nu cred să fie mai buni ambasadori ai păcii decît negustorii". „Vă pot asigura că Romînia e gata să adopte un astfel de program îndată ce va fi sigură că va primi o colaborare suficientă și de o natură reală și serioasă". „De aceea puteți vedea că azi țara mea vă vorbește prin mine anticipînd cu încredere realizarea unei politici de înțelegere pacinică așezată pe

baze economice". „Vă fac aceste declaraţii pentrucă sunt convins că aceasta este una dintre metodele cele mai sigure pentru stimularea civilizaţiei umane". „De asemenea, v'am vorbit astfel pentrucă Romînia are nevoie, înainte de toate, de o atmosferă pacinică pentru desvoltarea ei, aşa încît prin muncă plină de răbdare să-şi întărească forţele materiale şi să-şi desăvîrşească progresul ei moral şi intelectual". „O ţară nu trebue să se mîndrească numai cu armatele ei puternice şi cu situaţia economică favorabilă, ci trebue să fie mîndră şi de iradiaţia progreselor ei culturale". „Aceasta e Romînia pe care împreună cu poporul meu o pregătim cu sîrguinţă şi cu hotărîre pentru viitor; aceasta e Romînia pe care am încercat să v'o descriu azi". „Sunt convins că acest program de desvoltare civilizatoare va fi mijlocul de a strînge şi mai mult relaţiile prieteneşti care există de pe acum între ţara mea şi Imperiul Britanic". „Cu toate că suntem aşezaţi la marginile opuse ale Europei, vom putea să găsim totdeauna interese şi idealuri comune care să ducă la legături şi mai strînse în domeniul economic şi intelectual".

Acum 14 ani cînd Bunul Rege Ferdinand vorbea în acelaşi loc unde s'au desfăşurat cinci veacuri din istoria Angliei, el asigura că Romînii uniţi cu toţii sub părintescul lui sceptru vor fi un element de pace şi progres pentru Europa. Cuvintele lui de „scholar" — cum l'au caracterizat unii dintre cei care îl ascultau — au fost adevărate, iar cele rostite de Fiul său — soldat şi om de Stat — şi ascultate de Nepotul său, sunt legămîntul pentru viitor al poporului romîn şi al Domnilor lui. Nimic poate n'a impresionat mai mult întreg poporul englez, dela cei mai de sus pînă la cel mai umil între umili, decît grija cu care Regele Romînilor îşi creşte Fiul, îl iniţiază şi îl asociază la conducerea Poporului Romîn.

D. N. CIOTORI

SCRISORI DIN PARIS

Bucuria mea cea mai mare, cea mai tare, e călătoria. Intotdeauna, m'am simţit în mine însumi prizonier, ca legat de lanţuri în celulă.

Problemele mele şi ale celor din juru-mi mi-au părut a fi întotdeauna o tristă bucătărie pămîntească. Oroare am de obişnuinţă, de cotidian, de lumea uzată pe care miracolul nu o înţeapă.

O nevoie nestăpînită de a fugi m'a chinuit de cînd mă cunosc. Oraşul în care stau, de care sunt înlănţuit mi-a părut cel mai urît, cel mai searbăd din toate. M'a însufleţit, veşnic nevoia de a călca în picioare toate prieteniile, de a pălmui feţele pe care le-am văzut de prea mulţi ani. Din locurile în care am stat prea mult mă respinge istoria lamentabilului meu „eu", a tribulaţiilor, a goanei, a implorărilor mele la picioarele tuturor păcălelilor; îmi sunt antipatici copiii, pentrucă am fost copil eu însumi, mi-s nesuferiţi elevii de liceu, plini de coşuri; şi odioşi îmi sunt studenţii cheflii şi sentimentali, înfumuraţi şi mediocri, gălăgioşi şi timizi. Aş iubi însă un oraş, oraşul meu chiar, într'o regăsire tîrzie, după ani şi ani, cînd locurile şi trecutul ar fi în aşa fel purificate prin timp de urile, necazurile şi lanţurile prezentului, cînd în aşa fel m'aşi fi îndepărtat de mine însumi, încît tot ce era viu, actual, iminent să nu mai fie decît o neputincioasă nostalgie; o ascuţită părere de rău *că nu se mai poate face nimic*, că totul este definitiv pierdut. Strălucirea aşa de pură a lucrurilor moarte! a lumilor şi civilizaţiilor apuse (sau chiar apunînde), desbrăcate de toate violenţele, de toată animalitatea, de toată forţa lumilor prezente şi actuale sau, mai ales, de toată primitivitatea, imbecilitatea agresivă a „lumilor care se nasc".

Mîndria mea stă în certitudinea că niciodată nu mă voiu simţi bine pe pămînt şi că niciodată nu mă voiu lăsa orbit de „viaţă" şi de actualitatea istorică; că niciodată nu mă voiu încadra în istoria care se face, că nu voiu fi niciodată un număr în massa amorfă care urcă, împinsă ori ştrasă de legile mai mult mecanice decît biologice ale unor fluxuri cosmice. Cresc, şi pe urmă descresc: asta fac oceanele şi popoarele de cînd e lumea şi istoria. Să vorbim de „spiritualitatea" istoriei? Sau să acceptăm istoria cu resemnare şi luciditate? Libertatea mea, doar aici stă: în a şti, în a nu participa, în a face chiar ceea ce mi se impune dar fără a fi păcălit.

In oraşele străine văd oamenii, localnici, alergînd la treburile lor. Se grăbesc, au aere preocupate, *constrînse*. Mănîncă repede, în restaurantele lor obişnuite; sau în casa de toate zilele. Seara, se culcă obosiţi; dimineţile, ca în toate dimineţile, se scoală repede, fac acelaş drum, acelaş drum. Şi sunt stăpîniţi de problemele lor permanente, de micile schimbări ale aşezărilor, de politica lor, de

situaţia lor în oraş, a oraşului în ţară, a ţării în lume. Furiile şi bucuriile, sărbătorile şi doliurile lor sunt colective.

Şi eu trec pe deasupra, văd fără să fiu prins, liber, simţindu-mă străin de ei şi de umanitate, aşa cum aş fi fericit să mă pot simţi întotdeauna. Mă găseam la Athena, în 1936, cînd Metaxas luase conducerea noului guvern de „mînă forte". Nu ştiam ce se întîmplă căci nu ştiu greceşte. Cîteva magazine închise; oameni, cu figuri mai îngrijorate — mi se părea — decît de obiceiu; cîteva patrule circulînd, risipind grupurile. Am aflat după vreo două zile, dintr'un ziar francez că se dăduse o lovitură de Stat. Niciodată nu mă simţisem mai liber, mai înafară de bucătăria umanităţii, decît atunci.

Nimic nu mă întristează ca oamenii cuprinşi de nevoile lor, de lipsa lor de libertate.

Intr'un singur oraş, în Paris, mă pot lăsa robit fără să sufăr. Desigur, pentrucă Parisul îţi dă impresia că te robeşte libertăţii. Numai aici, accept să am, dela început, obişnuinţele locuitorilor: acelaş autobuz, acelaş cinematograf de cartier, acelaş mic restaurant, acelaş aer anonim şi liber. Oamenii de pretutindeni par închişi în celule. Cei de-aici, într'un parc îngrădit din motive de estetică.

La Paris, ruşinoasa condiţie umană se reabilitează într'o oarecare măsură. In ceea ce balkanicii şi spiritele roabe numesc (cu un cuvînt incalificabil) „obrăsnicia", sau (vai!) „deşănţarea" parisianului, eu nu văd decît unicul chip al demnităţii omeneşti. Orice s'ar zice despre parizieni, ei sunt totuşi inşi iubitori ai disciplinei exterioare, ai disciplinei de fier. Cînd s'a criticat, din punct de vedere spiritual, principiul egalităţii franceze, — criticile au dat dovadă de miopie şi de îngustime. Egalitatea aceasta nu este altceva decît demnitatea prostului, în măsura în care el, fiind om, este deci, dincolo de alteraţii, construit după chipul Divinităţii. Omeneşte şi divin, prostul este egalul oricărui deştept. Şi această egalitate nu încalcă în niciun fel, criteriile şi ierarhiile de valori intelectuale şi sociale întîmplătoare.

In acest principiu al egalităţii, eu văd tendinţa magnifică de a ridica omul, de a înălţa starea umană. Şi nimeni nu simte asta mai bine decît francezul — oricare francez. In Franţa, orice chelner este deopotrivă de domn cît şi orice ministru. Şi acolo nu se pupă mîna niciunui stăpîn. Francezii ascultă fiindcă vor. Anarhia nu începe decît atunci cînd nu vor mai putea voi; căci e drept că o libertate neordonată toceşte voinţele. Aceasta e, dealtfel, problema pe care o pun pesimiştii francezi: s'a slăbit oare voinţa franceză? Mulţi francezi se tem că da

Dar dacă se vorbeşte despre decadenţa franceză, — socot că decadenţa începe atunci cînd oamenii pierd cu totul sensul libertăţii. Atîta timp cît francezii vor *tinde* spre libertate (care nu se poate realiza pe pămînt, dar al cărei chip se poate totdeauna urmări) — nu se poate vorbi de decadenţă.

Nu ştiu cine a băgat în minţile unei mulţimi de juni ideia că francezii sunt un popor obosit care nu mai vrea decît să trăiască comod. Adevărul este că, venind în Franţa prin orice graniţă, ai intuiţia clară că pătrunzi într'o zonă superioară de umanitate. Oamenii din celelalte ţări sunt departe de dinamismul, de promptitudinea intelectuală, pe care ultimul francez o are. Cred că omenirea civilizată e caracterizată prin vioiciune şi egalitate, — iar nu prin masivitate greoaie şi amorfă: nici Grecii, nici Romanii, nici Egiptenii nu erau namile, ci fiinţe mici şi iuţi. Făuritorii de civilizaţie au fost astfel.

Dealtminteri, Franţa şi mai ales Parisul, sunt departe de a trăi o „viaţă facilă". Nimic aici din indolenţa, din uşurinţa Vienezilor, de pildă, sau mai ales a Italienilor.

Parisul e un oraş dificil. Il văzusem, ultima oară, în 1937, în timpul Expoziţiei. Era atunci un oraş în vacanţă, uşuratec şi gătit, un oraş în kermessă, cu un decor de carton, ca de teatru; un oraş mascat şi costumat. Turiştii (una din cele mai antipatice categorii de vieţuitoare) credeau că fac cunoştinţă cu Parisul. Era însă numai Parisul situat la nivelul închipuirii lor

Cînd l-am revăzut dăunăzi, în aceste prime zile din Noemvrie, mi-a fost greu să-l primesc. Intunecos şi sever, ascetic, nu mai avea nimic din facilitatea, din decorul de bîlciu din 1937. In curtea de onoare a Invalizilor, în după amiaza unei zile de plumb, era o atmosferă grea, pe care desigur numai structurile tari le pot, mult timp suporta. Era 3 după masă şi întuneric ca la 6. Mă gîndeam, cuprins de slăbiciune, şi dor, la cerurile orientale, facile şi leneşe sub care viaţa este comodă şi spiritul somnoros.

Cîteva zile mi-au trebuit ca să mă reaclimatizez şi să redevin sensibil la nuanţele griurilor pariziene.

Sub acest climat aspru şi graţios, sever şi echilibrat se realizează civilizaţia franceză, spiritualitatea din Paris, din Ile de France.

E atîta sobrietate în armonia franceză încît e aproape cu neputinţă, aici, ca vreodată libertatea să devină dezordine. Totul se opune facilităţii, şi deopotrivă grosolăniei. Participînd la viaţa acestui neam şi a acestei civilizaţii, e uşor să-ţi dai seama că numai cei care îi aparţin ei, sau vreunei alte culturi de aceleaşi dimensiuni, au dreptul să o judece. Oamenii culturilor fruste, inferioare, care-şi caută cu greu într'o semi-luciditate calea, forma, — n'au dreptul să vorbească despre civilizaţia franceză dela egal la egal, chiar dacă ea s'ar găsi într'un moment decadent. Căci se va încurca în complexitatea ei. Şi, mai ales, nu au dreptul, nu au posibilitatea să o judece, cei care nu înţeleg din ea decît un aspect actual, vreau să zic decît inerenta superficialitate a aspectului actual (politic, de pildă, sau economic desprins de rădăcinile lui, de lunga lui evoluţie).

Şi la noi s'a înţeles foarte puţin lucru din Franţa, deşi ea a influenţat considerabil asupra stărilor romîneşti. Nu a fost înţeleasă decît actualitatea cea mai exterioară: politicul şi cel mult, prezentul literar. Nimic din esenţa ei. Ar fi interesant de făcut odată un istoric al creşterilor şi descreşterilor influenţei franceze la noi. Nu asistăm astăzi, de pildă, la condamnarea Franţei şi la decretarea sfîrşitului ei pentrucă trece printr'un moment de criză? Nu se face, pe de altă parte o apologie a altor ţări pentrucă ni se pare că trec prin faze de regenerare? La o parte se aruncă toată tradiţia de cultură. Se greşeşte acum tot aşa cum se greşea în vremea cînd se credea că Franţa este sinonimă cu romantismul, sau cu patruzecioptismul, sau cu socialismul (pe la sfîrşitul secolului trecut), ori că Franţa este sinonimă cu înfrîngerea (1871), ori, invers, cu victoria (1918). Sub chipurile ei trecătoare, niciodată nu a fost pătruns adevăratul ei chip. Noi am mers în judecata noastră, cînd după un stăpîn cînd după altul, după cum ni se părea că e mai tare,— vasali ai unei culturi sau ai alteia, ceea ce continuăm, dacă nu mă'nşel, să facem şi astăzi. Nu pricep de ce ar fi mai bine să fim supuşii orbi ai unui moment trecător, de pildă german, decît ai modelor trecătoare franceze.

O criză acută franceză nu poate fi tăgăduită. O ştiu mai bine decît oricine francezii înşişi. De două săptămîni de cînd mă aflu în Franţa, nu am văzut Francez care să nu-mi vorbească, cu amărăciune, despre primejdia de decadenţă, despre criza elitelor, sau,

avîntat, despre reînălţarea şi reechilibrarea Franţei. E drept că aproape fiecare francez are un plan de „redresare" şi reorganizare.

Dar în însăşi conştiinţa ascuţită a acestei primejdii, în însăşi disperarea care-i cuprinde pe francezi, eu văd semnele limpezi ale unui nou echilibru. Nu-i un moment agonic, ci unul de tranziţie, de prefacere. Agoniile sunt mai senine. Decadenţele nu fructifică niciodată această reacţie, această violentă febră, acest strigăt după refacere.

Dacă sunt convins că brutalitatea primară nu e un semn de vigoare spirituală, de renaştere, ci, dimpotrivă semnul cel mai sigur al decăderii, al barbariei, al unei noui primitivităţi, cred de asemenea că conştiinţa lucidă de sine a unui întreg popor, cunoaşterea limpede a păcatelor sale, sentimentul unei grandori care trebue să nu se stingă şi apărarea unui fel de a înţelege lumea — sunt garanţii neîndoioase de vitalitate spirituală.

Şi dacă, la urma urmii, destinul Athenei este să fie cucerită de grosolanul Imperiu Roman, sau, dacă trebue să moară, ca un om, o ţară şi o cultură, — suntem mulţi cei ce vrem să murim odată cu Franţa. Sfîrşitul Franţei va fi sfîrşitul Europei. Ce mai poate fi după asta? O hegemonie sterilă, de cîteva zeci de ani, a vreunei forme recente de cultură — preludiu al unei barbarizări a lumii vechi? Şi la urma urmei, Europa a început să fie cam plictisitoare cu complexităţile, crizele şi agoniile ei. Mă întreb, ce-ar mai putea să creeze? Ce interese ar avea lumea s'o mai păstreze, centru de discordii, focare de probleme insolubile, de crize şi anarhii?

A venit oare momentul ca bucata asta de continent să se scufunde într'un lung somn?

Eu, personal, nu cred. Europa este Franţa. Şi Franţa e încă sănătoasă. Dar dacă ar fi ca Franţa să sucombe, — să nu ne pară rău că se va nărui şi restul.

Paris, 13 Noemvrie 1938. EUGEN IONESCU

SCRISORI DIN PRAGA

ECONOMIA NAŢIONALA A CEHOSLOVACIEI NOUI

Un eveniment politic atît de important ca deslipirea teritoriilor cunoscute din statul Cehoslovac, desigur că n'a putut să rămînă fără urmări economice. In articolul meu precedent am indicat sumar domeniile în cari pierderile teritoriilor deslipite s'au resimţit mai dureros.

Calmul perfect care este atît de caracteristic poporului cehoslovac şi dovada căruia o aveam în faţa noastră cînd se discuta şi se decidea soarta acestui popor cuminte, s'a păstrat şi se păstrează şi acum în domeniul economic. Poporul cehoslovac, în faţa unei pierderi atît de importante pentru economia lui, nu şi-a pierdut capul. Desigur, s'ar fi putut aştepta la un haos economic cel puţin în primul timp după faimoasele „acorduri". Acest lucru însă nu s'a întîmplat. Primul lucru la care s'a procedat în domeniul economic a fost constatarea precisă a pierderilor suferite şi căutarea stabilirei unei coordonări între nevoile reale ale populaţiei rămase şi elementele economice disponibile.

In ce priveşte pierderile suferite, acestea deocamdată se evaluează după cum urmează:

Pentru industrie: din ramurile industriei Statului Cehoslovac s'au pierdut din *):

Industria	carboniferă	peste 80%.
„	metalurgică	„ 40%.
„	sticlei	„ 60%.
„	hîrtiei	„ 34%.
„	instrumentelor muzicale	„ 75%.
„	jucăriilor	„ 60%.
„	uleiurilor artificiale	„ 40%.

Iar pentru agricultură s'a făcut în rezumat calculul următor. S'a pierdut din producţia normală:

23 %	din producţia	grîului.
25,7%	„ „	secarei.
22 %	„ „	orzului.
24,9%	„ „	ovăzului.
18,3%	„ „	cartofului.

*) Venkov.

Dacă comparăm aceste cifre cu pierderea din numărul populației (20%), adică cu micșorarea numărului consumatorilor, și vom avea în vedere supraproducția constantă, care înainte îngrijora serios pe economiștii cehoslovaci, vom ajunge la concluzia că situația în domeniul agriculturei n'a ajuns la o stare chiar deplorabilă. De aici mai mulți economiști cehoslovaci caută să susțină teza că statul cehoslovac de-acum înainte va avea caracterul unui stat agrar. Aceasta însă nu înseamnează că industria va fi părăsită, din contra, se va căuta să se reorganizeze și să se reîntărească industria națională, punînd pe primul plan însă nevoile reale ale consumatorilor, atît a celor indigeni cît și a celor de peste hotare. In special, în ce privește industria de export se va căuta o intensificare a exportului acelor produse, care depășesc consumul intern, creînd noile industrii, în care pînă la ultimele evenimente Statul Cehoslovac era complet independent. Producția acestor industrii noi urmează a fi dictată de posibilitățile reale ale desfacerii atît pe piața internă cît și pe cea externă. De aceea, s'a oprit deocamdată crearea noilor întreprinderi industriale fără aprobarea specială a autorităților de resort.

Iar vorbind despre industriile de export, se cere natural a lămuri un punct, care a devenit punctul cel mai nevralgic al politicei economice externe a Cehoslovaciei. Este vorba desigur despre Mica Intelegere Economică. Față de pierderile enorme suferite de Cehoslovacia în domeniul industriei și pierderii extrem de reduse în domeniul agriculturei s'au ridicat anumite păreri că în viitor schimburile ceho-romîne și iugoslave se vor reduce la minimum, toate cele trei state avînd caracterul economic agrar, aproape exclusiv. Față de aceste păreri, se naște în mod fatal frica unei concurențe între Cehoslovacia și Romînia. Frica aceasta însă nu are la bază realitatea. Nu trebue să uităm că cu toate pierderile dureroase care le-a suportat Cehoslovacia, uzinele din Praga, Pilzen, Moravska Ostrova, Klano, Brno și Zlin, continuă să lucreze. Funcția Cehoslovaciei, ca furnizorul industriei grele pe piața romînească n'a încetat. Ca și mai înainte Cehoslovacia poate continua furnizarea materialului de armament. Iar în ce privește importul din Romînia există date precise că acesta va crește. Viitorul cel mai apropiat ne o va dovedi.

EUGEN V. TORGAȘEV

MISCELLANEA

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

A murit un domn inspector general dela Finanțe.

Imediat, a intervenit un domn director al unei importante și prospere publicațiunii: „Curierul financiar", pentru a scrie un panegiric care, prin strălucirea sa, amintește vremile de glorie a lui Bossuet și Bourdaloue. Elocință și cugetare combinate. Ascultătorul nu știe dacă să admire mai mult avîntul înaripat al ritmului, frumusețea poetică a imaginilor, sau adîncimea filozofică a ideilor.

Cităm:

„*In seara de Sîmbătă* decedatul *a luat masa în oraș, în mijlocul familiilor cîtorva buni prieteni, fiind voios și plin de vigoare ca totdeauna*".

După cum se vede, există decedați cărora le place să petreacă în mijlocul „*familiilor*".

„*Deși* — continuă panegiristul — *s'au dus acasă* (ei, adică familiile), *pe la o oră mai tîrzie*, d-l X (decedatul) *s'a sculat la ora 6 dimineața și a făcut o baie caldă prelungită. Era un obiceiu al lui de a se scula dimineața la ora 6, indiferent de ora culcării, și de a face o baie caldă, după care și-a luat cafeaua neagră. Astfel înviorat și bine dispus, s'a lungit pe canapea cu ziarul de dimineață. In această clipă liniștită și înviorătoare i s'a produs un atac de cord, cu atîta violență încît într'o oră sufletul lui plecase spre cer, lăsînd corpul neînsuflețit, în care svîcnea sîngele fierbinte*".

Din această moarte stranie, provocată de atacul de cord combinat cu obiceiul de a face baie dimineața —, aflăm o mulțime de adevăruri medicale instructive:

1. Sufletul nu poate suporta violența. Dacă violența se produce, el pleacă imediat.

2. Plecînd, sufletul lasă corpul totdeauna neînsuflețit.

3. Corpul neînsuflețit se recunoaște după aceea că sîngele „svîcnește fierbinte".

4. Insfîrșit, — amănuntul cel mai interesant fiindcă este întru cîtva paradoxal —, plecarea sufletului se produce *anterior* venirii atacului, deși *din cauza* acestuia. Intr'adevăr, întîi pleacă sufletul și pe urmă are loc atacul, de vreme ce — cum ne spune eminentul financiar — atacul de cord „*s'a produs*" (trecut), iar sufletul „*plecase*" (plus quam trecut).

5. Plecarea unui suflet din motive de violență durează circa o oră, și direcția este totdeauna Nord („spre cer").

Cităm, în continuare:

„Ce minune dumnezeiască! Să trăești și să mori în aceeași clipă"!

Această constatare răstoarnă o veche teorie, socotită pînă acum inatacabilă, și potrivit căreia: „Un instant avant sa mort Monsieur de Lapalisse etait encore en vie".

Așa dar:

„Ce minune dumnezeiască! Să te scoli dimineața voios și bine dispus, să-ți înviorezi corpul cu o baie și o cafea, și apoi să te lungești pe canapea cu ochii asupra ziarului și în aceeași clipă să treci în altă lume".

Nu înțelegem de ce a muri după bae poate fi considerat ca o minune. Ideea de miracol implică pe aceea de raritate — dacă nu chiar de unicitate. Noi știm însă, din experiența noastră curentă, cît de des ni se întîmplă să auzim — mai ales în provincie — dialoguri ca acesta:

— Da de ce s'o fi prăpădit, săracu?

— De, știu și eu. Unii zic c'ar fi făcut o bae caldă......

Și nimeni nu mai întreabă nimic. Explicația satisface deplin și definitiv.

Dar mai ales nu înțelegem de ce a muri cetind de pildă, „Universul", a muri privind fotografia lui Daladier sau cota exactă a livrei sterlinge trebue să se numească „minune dumnezeiască".

Mai departe, panegiristul revine la chestiunea băii calde (care de bună samă îl obsedează):

„Baia morții? Da. Baia care a făcut-o decedatului la ora 7, era după o oră baia mortului".

Intr'adevăr, fenomenul e interesant. Aceeași bae, exact aceeași, la 7 este a viului iar la 8 a mortului. De altfel asta se întîmplă uneori și cu fluviile. E suficient ca cineva să se înnece, bunioară în Sena, pentru ca acest curs de apă să conțină la un moment dat un corp viu, iar cîteva zeci de minute după, un corp mort, fluviul rămînînd exact acelaș.

Mai departe:

„E o moarte minunată, dar și plină de groază. Iți vine să preaslăvești pe Dumnezeu pentru o clipă așa de frumoasă.... (!), dar te cuprinde parcă și cea mai furioasă revoltă contra acelei hidoase umbre acelei viziuni înfiorătoare, care se chiamă Moarte, și care vine atît de mișelește pe la spate și-ți înfige ghiarele în gît".

Pasagiul acesta ni se pare cam obscur. Dacă intr'adevăr moartea a surprins pe.... decedat cetind Universul și lungit pe canapea, nu putea să vină pe la spate, afară de cazul cînd decedatul ședea lungit pe burtă. Dar chiar și în cazul acesta, nu ne explicăm înfigerea ghiarelor în gît. Dacă atacul s'a produs pela spate, ghiarele au fost, mai de grabă înfipte în ceafă. Sau poate că s'a întrebuințat un sistem de oglinzi.... In sfîrșit, nu ne pricepem.

Dar să continuăm. Așadar *„moartea vine, mișelește, pe la spate...., într'o clipă cînd tu ești cu totul: cu trup, cu suflet, cu gîndul, cu mintea, cu voința, numai al vieții"*, (firește, de vreme ce în momentul acela stai lungit și citești gazeta).

In sfîrșit, după ce ne-a spus că moartea *„a venit, mișelește pe la spate"*, panegiristul își completează ideea:

„Și ce mișelește s'a purtat moartea aceasta (!) cu decedatul"! Intr'adevăr, infect. Ne vine chiar să renunțăm de a mai *„preaslăvi pe Dumnezeu pentru o clipă așa de frumoasă"*, și să retractăm ce am spus, declarînd că poate clipa aceea n'a fost frumoasă de loc.

Și pentru ce moartea s'a purtat urît cu d-l inspector? Fiindcă:

„Nu l-a avertizat cu nimic. N'a venit în bezna nopții, ci a venit în acele clipe senine dimineața, Duminica, cînd el se gîndea numai la Dumnezeu".

Așa dar, a muri noaptea, înseamnă a muri avertizat. Bezna echivalează cu o înștiințare. De asemeni, faptul că ne aflăm într'o zi de lucru, într'o Miercure sau o Joi, este și asta un fel de avertisment. Dar a muri „Duminica, cînd", și în plină zi, este o trădare și o luare mișelească pe neașteptate.

In schimb ni se pare exagerat a pretinde — cum face distinsul panegirist — că a ceti ziarul d-lui Seicaru, sau Popescu, este sinonim cu *„a te gîndi la Dumnezeu"* — la Dumnezeu, așa, în general, fără a preciza care. După cum tot excesiv ni se pare pasagiul:

„Moartea a venit amăgindu-l într'o clipă și într'un val de viziuni feerice". Nu putem admite ca lectura prozei d-lui Popescu, sau chiar a liricii d-lui Militaru, să provoace totdeauna și obligatoriu „viziuni feerice".

KANT ȘI TINERETUL REACȚIONAR ROMÎN

Este așa de tristă dezorientarea acelui tineret romîn (vorbesc despre cel de bună credință, rătăcit sincer și dezinteresat) — a acelui tineret romîn care uită că rostul tinereții este de a ceti, de a iubi, de a învăța, de a vibra la frumusețile vieții, — și care își închipuie că a avea 40 ani echivalează cu o condamnare la moarte. Este tristă această rătăcire căci ce poate fi mai trist decît un tînăr care renunță la tinerețe și copiază, stîngaciu și inutil, atitudinile bătrîneții, ale tocmai acelei bătrîneți pe care el o socoate crimă a priori.

Și mai este tristă această mentalitate (pe care represiunea de Stat pare totuși a o fi descurajat) pentru că este clădită pe bază de repetiție machinală, pe înginarea indefinită de formule al căror cuprins nimeni nu are curiozitatea să-l priceapă. Formule reduse la sunetul vorbei, flatus vocis circulînd automatic și debitat papagalicește.

Unul din aceste refrene este și imboldirea spre cultura germană, admirația pentru regimul nazist.

Noi nu zicem că acest regim nu conține lucruri de admirat. (De altfel a admira nu înseamnă a aproba). Dar în tot cazul, cerem ca atunci cînd se admiră ceva, să se știe măcar despre ce este vorba, adică ce e, în ce constă obiectul acestei admirațiuni.

Germanii au instaurat o civilizație socialistă cu primatul vieții materiale asupra celei spirituale. Această ierarhie de valori, ei înșiși o recunosc și-s chiar oarecum mîndrii de ea, cu un adevărat orgoliu de autor. Germanii de azi nu se sfiesc a arde volume de filozofie, a distruge biblioteci, a dărîma statui, a interzice să se cînte Mendelsohn, a opri vînzarea cărților „pesimiste", a împedeca lectura lui Schnitzler, Bergson, Simmel sau Schopenhauer, etc., etc. Ei sunt cei dintîi încîntați să ne dea aceste informații, pe care le socotesc nu ca o probă de sălbătăcie, ci ca un semn de vigoare (cum și este, într'o privință).

In tot cazul, este și acesta un punct de vedere, în tot cazul conștient, și cinstit mărturisit. O doctrină, trebue să recunoaștem, perfect sinceră, că ea ne place sau nu. Dacă și noi credem în această concepție inginerească a existenței; dacă prețuim aerul condiționat sau eclerajul indirect mai tare decît libertatea de a gîndi (chiar greșit); dacă preferăm, Duminica, să batem talpa cu cîrdul decît să citim Critica Rațiunii Pure — atunci, firește, este cinstit și chiar obligatoriu să invidiem pe Germani pentru reușita magnifică a sistemului lor, și să-i

dăm necontenit ca exemplu. Dacă însă, invers, odată munca zilei terminată (munca noastră profesională care ne justifică dreptul nostru de a trăi) — socotim că momentele noastre libere e bine să le întrebuinţăm căutind a pricepe ceva din misterele diverse ce ne înconjoară, punînd întrebări asupra lucrurilor şi asupra destinului omenesc, punînd întrebările liber şi răspunzînd de asemeni complet liber la întrebările altuia —; dacă acestea sunt gusturile şi preferinţele noastre, atunci trebue să recunoaştem onest că apucături ca acestea nu au nicio şansă să se exercite într'un regim ca cel german. Plăcerile de acest soiu nu pot — pur şi simplu — să fie practicate acolo. Nu ştiu, poate c'o fi adevărat că nimeni în Germania nu mai simte nevoia unor astel de plăceri; că ele au fost uitate ca şi cînd niciodată n'ar fi existat, şi că germanul de azi, liberat de astfel de trebuinţi desuete, trăeşte fericit şi împăcat cu sine. Nu ştiu. Dar să presupunem că ar fi aşa. Atunci cu atît mai mult este adevărat că oricine mai preţueşte încă plăcerile spirituale de care vorbeam nu poate dori soarta Germaniei.

Am reamintit toate acestea pentru că unul din tinerii care citează admirativ şi toată ziua exemplul celui de al treilea Reich este un pasionat filozof. Trăeşte voluntar retras într'un orăşel de munte, nu cheltueşte bani decît pentru strictul necesar al unei vieţi materiale mizere, şi-şi petrece tot timpul cetind şi scriind metafizică. Aceste gusturi personale nu-l împedecă să iubească nazismul cu pasiune, şi mai cu seamă acea mişcare incoherentă şi instinctuală practicată până mai dăunăzi în Romînia, mişcare pe care tineretul semidoct dela noi o arată ca fiică bună a dictaturii germane — şi de care sunt sigur că Germanii sunt cei dintîi să se lepede, ofensaţi.

Intrebat odată de ce iubeşte pe Germani, acel tînăr a răspuns aşa:

„Pentru că Germania este ţara lui Kant".

„Germania, ţara lui Kant"?

Germania nu *este* ţara lui Kant. Sau nu *mai* este. Azi nu mai există Kant în Germania. Nu i s'au ars cărţile (simplă întîmplare). Dar este exact ca şi cînd i s'ar fi ars. Căci nimeni în Germania nu mai citeşte azi pe Kant decît sub pedeapsă de moarte. Cînd zicem aşa, nu facem metafore. Este limbaj direct. Inainte, a înţelege pe Kant putea deveni o meserie. Azi nu se mai plăteşte nici-un pfenig pentru osteneala de a explica opera filozofului dela Königsberg. Dacă vre-un neamţ, într'un acces de demenţă, s'ar hotărî să-şi facă o carieră din studiul Criticii raţiunii pure, ar muri, pur şi simplu, de foame.

Afle nefericitul tînăr care rostea fraza de adineaori că despre Kant se mai poate azi auzi vorbind în Anglia, sau în Franţa, în America, în Romînia chiar; dar în Germania, va putea el cutreera luni şi ani prin toate oraşele, şi nu va intîlni un singur om care să socoată că teoriile marelui fundator al filozofiei critice pot constitui obiectul unei conversaţii de oameni serioşi şi normali.

Germanii nu se simt jigniţi cînd li se aminteşte asta, ci mai degrabă mîndri. Regimul actual este — cum spuneam — în felul lui leal şi onest. Nu e bazat pe trucuri şi sforării. Cetiţi „Mein Kampf". Totul este spus, curajos, pe faţă. Germanii de azi cred că-i o dovadă de înţelepciune să admire mai tare pe d-l Müller care a perfecţionat un şurub la frîna hidraulică sau care a inventat un nou sistem de excursii pentru muncitori, decît pe acela care, prin nopţi de insomnie, a descoperit că universul este reprezentarea subiectivă a simţurilor noastre abuzate.

Tînărul dictaturofil romîn, care pretinde a-şi petrece ziua şi viaţa pălind pe cărţile de metafizică, ar avea datoria să nu dorească o civilizaţie ca cea nazistă şi să se considere fericit de regimul actual din Romînia, care, cu toate cusururile lui, permite, ba chiar încurajază

preocupările filozofice dezinteresate. Iată, să cetească tînărul rătăcit romîn acest număr din această revistă. Sunt sigur că va intîlni, poate de mai multe ori, pomenit numele lui Kant cu aluzie la influenţa operei sale sau la semnificaţia cutărei idei dintrînsa.

Dar nefericitul tînăr nici nu va ceti această revistă — fiindcă e democratică şi fiindcă acest cuvînt trebue urît independent de cuprinsul său — şi nici nu va conteni de a dori nazificarea Romîniei. Căci imbecilizarea lucrează ca un microb, care atacă pe cei deştepţi întocmai cum vibrionul holerei poate infecta cel mai sănătos organism

VIRGULA INTRE SUBIECT ŞI PREDICAT

Este un foarte curent obiceiu romînesc de a despărţi prin virgulă subiectul de predicat. Cea mai mare parte din manuscrisele ce vin la această revistă prezintă amintita curioasă particularitate. Este o mare muncă pentru corector să urmărească şi să stîrpească această naţională manie, fără, de altfel, a reuşi vreodată complet.

Care e pricina acestei apucături? Şi ce este romînesc în psihologia pricinii? Căci fenomenul e incontestabil romînesc. Obiceiul de a scrie:

Vaca, virgulă, este un animal domestic

nu se mai intîlneşte în vreo altă ţară. Este un fenomen de — ca să zicem aşa, psihologie şi lingvistică etnografică.

Iată o primă cauză — general omenească, şi nu specific naţională. Cînd vorbim ni se întîmplă uneori să şi gîndim la ceea ce spunem. Lucrul nu-i obligatoriu, şi nici măcar foarte des. Dar este posibil. Cînd gîndim, reflecţiunea se aşază întîi pe obiectul gîndirii noastre. După ce şi l-a fixat, ne punem problema — mai de detaliu — a modalităţilor speciale şi momentane de existenţă ale acelui obiect Cînd zicem:

„Costică spune prostii", gîndul nostru se opreşte întîi asupra imaginii lui Costică. După o scurtă şi aproape inperceptibilă pauză, cugetarea noastră scrutează detaliile existenţei lui Costică, şi alege nobila facultate de a spune prostii. Costică — în limbaj de psihologie este *obiectul* gîndirii; în limbaj de sintaxă, *subiectul* frazei; iar restul poziţiei e *predicatul*, cu anexele sale diverse.

Mersul natural al gîndirii implică, după cum spuneam, o cesură o pauză, care se plasează în momentul cînd dela general trecem la amănunte. Procesul cugetării samănă cu acela al unei ochiri cu arcul. Săgeata atinge ţinta. Acolo se opreşte, apoi continuă drumul, mai încet, împrăştiindu-se în interiorul obiectului.

Mai sunt şi alte prilejuri de cesură în gîndirea şi vorbirea noastră. Oprirea între subiect şi predicat e doar una din ele — ce-i drept foarte frequentă, de vreme ce aproape toate frazele au subiect şi predicat. Fireşte, pauza, de cele mai multe ori, este imperceptibilă. Se întîmplă însă ca ea să fie mai lungă şi mai apăsată. Asta are loc de pildă, atunci cînd subiectul e colectiv, compus din mai multe elemente:

„Egiptenii, Grecii, Romanii — n'au cunoscut furculiţa".

Sau cînd subiectul are o oarecare semnificaţie adversativă:

„In dragoste totdeauna femeea începe ostilităţile. Bărbatul —, nu atacă niciodată".

Se simte, în jurul subiectului „bărbatul" un „el", „însă", sau „cît despre". Atitudinile adversative (dar, deşi, însă, cu toate că, în ce priveşte, etc.), sunt, prin natura lor, însoţite de un supliment de orgo-

liu, de un ifos critic special, care comportă, ca orice umflare în pene, o tendinţă spre încetinire solemnă şi spre majestatică înţepenire în „punct de orgă".

Gramatical, virgula între subiect şi predicat este o aberaţie, căci virgula are funcţiunea de a despărţi, şi nimic nu e mai strîns legat într'o frază ca predicatul de subiect. Fiziologiceşte însă, virgula aceasta corespunde unei realităţi, unei opriri naturale a procesului organic. De aici confuzia. Este o veche slăbiciune omenească aceea de a confunda realitatea exterioară cu mica dumitale fiziologie personală şi de a o înălţa pe aceasta din urmă la rangul de lege universală. Iată de ce atîţia autori sunt tentaţi să scrie nu după regulile sintaxei, ci după capriciile ritmurilor întîmplătoare ale propriului lor organism. Cred că, la asemenea oameni, se poate face un fel de exegeză grafologică a fiziologiei, deducîndu-se, după punctuaţie, dacă în momentul cînd scriau fumau sau îşi suflau nasul. Fraze ca acestea:

„Şi, atunci, ea, plecă — numai decît" —, care nu-s inventate, ci se găsesc înflorind cu sutele în presa romînă, dovedesc, la autorul lor, cumul de ţigară, batistă şi ifos adversativ.

Dar toate consideraţiile de mai sus se referă la psihologia omenească în genere, şi nu la cea specific romînească. Pe de altă parte, acest păcat de a divorţa subiectul de predicat printr'o virgulă este — cum spuneam — un delict pur naţional al nostru. De ce?

Sunt mai multe explicaţii.

Infracţiunea provine din aceea că, gramatica şi fiziologia venind în conflict, învinge aceasta din urmă. Probabil fiindcă cea dintîi este mai slabă, mai fără prestigiu decît cealaltă. Adică tocmai ce se întîmplă la Romîni, care consideră coenestezia ca ceva mult mai important decît teoriile, iar printre teorii pe acele ale sintaxei ca cele mai puţin importante din toate. Romînul sădeşte cearta între subiect şi predicat pe alte chestiuni, mult mai grave — ca de pildă acordul numărului (este femei care); o simplă despărţire provizorie prin virgulă nu-l poate deci jena.

Pe de altă parte Romînul este particular înclinat către atitudinile adversative, care i se par mai demne, mai prestigioase, mai autocritice. Ca dovadă cumuluri de conjuncţii adversative, precum:

„Dar totuşi eu....." sau chiar

„Dar însă tu....."

Am auzit o doamnă spunînd:

„Săraca. Are ulcer. *Dar* noi continuăm s'o frecventăm".

Şi nu voi uita niciodată discursul adresat în romîneşet de maestrul de oină Moceanu la concursul de jocuri din 1906 (America):

„Domnilor —, *deşi* n'am plăcerea să cunosc limba d-voastră, *însă* îmi pare bine că v'am găsit sănătoşi....".

Romînul este gata orişicînd să-şi înceapă cugetările cu *dar* sau *însă*. E capabil să zică: „Stau pe Griviţii, *dar* la Nr. 65", într'atît conjuncţiile adversative îi dau impresie de „rang" şi-l umple de o socială euforie.

Cum, pe dealtă parte, atitudinile adversative sunt deosebit de prielnice acelei cesuri majestatice între subiect şi predicat, înţelegem de ce psihologia romînească este special de prielnică unui asemenea delict gramatical.

IMPOTRIVA RASISMULUI

Marele consiliu fascist, întrunit la începutul lunii Noemvrie, a stabilit, după un examen amănunţit dela caz la caz, că 3.522 de familii evreeşti din cele peste 15.000 cîte există în Italia, au binemeritat dela Statul italian, faţă de care şi-au cîştigat merite necontestate. Aceste

familii nu vor fi deci supărate în campania antisemită care se desfăşoară în momentul de faţă.

Socotim că nu există o mai categorică desavuare a rasismului decît această hotărîre fascistă. Intr'adevăr, ce susţine rasismul? Că oamenii, după rasa căreia îi aparţin sau căreia îi sunt încorporaţi cu forţa, au în chip necesar anume calităţi sau anume defecte; că orice Arian este nobil, generos, capabil etc., şi orice nearian este meschin, rău, viclean etc. Că deci o rasă în întregimea ei trebue îmbrăţişată cu căldură sau nimicită. Şi ce răspund antirasiştii? Intîi că nu există rase propriu zise în sînul omenirii, al doilea că subrasele care există nu coincid cu nicio organizaţie politică actuală, şi al treilea, că nu se poate vorbi de calităţi „totalitare" la popoare: fiecare grup omenesc conţine indivizi buni şi răi, deştepţi şi proşti, capabili şi netrebnici, bogaţi şi săraci. Prin urmare, distincţia trebue făcută, în măsura în care se poate face, dela caz la caz.

Şi ce declară acuma marele colegiu fascist? Că Evreii italieni se împart în oameni cu merite evidente faţă de Stat şi oameni ale căror merite sunt mai puţin evidente, sau chiar nu există deloc. Adică exact punctul de vedere admis de antirasişti. Evreii italieni, ca şi Evreii din alte State, ca şi toate celelalte popoare, naţionalităţi, grupuri confesionale, politice etc., trebue discutaţi individual.

Nu ştim care a fost criteriul de apreciere al meritelor pe care l-au avut în vedere membrii marelui colegiu fascist. Ne temem ca nu cumva *ei* să se fi mărginit la unul cu totul superficial, anume la cercetarea dacă indivizii aparţin sau nu partidului fascist. Cum însă n'avem niciun fel de informaţie în această privinţă, suntem siliţi să luăm de bună distincţia aşa cum a fost anunţată. Să admitem deci că 3.522 de familii din peste 15.000 şi-au cîştigat recunoştinţa Statului italian prin activitatea lor patriotică. Asta înseamnă aproximativ 25 la sută. Dacă ţinem seamă că nu orice individ este pus în situaţia de a putea aduce mari servicii Statului, şi că prin urmare o parte din ceilalţi sunt şi ei animaţi de cele mai bune intenţii, pe care n'au avut ocazia de a le pune în practică, ajungem la o porţie pe care ar putea-o invidia orice grupare omenească. Ne întrebăm chiar dacă Italienii get-beget ar putea suporta comparaţia cu Evreii italieni, aşa cum au fost categorisiţi de marele colegiu fascist.

ŞCOALA ŞI LICHIDAREA CLASELOR SOCIALE

Este remarcabil cum şcoala îşi schimbă caracterul, rolul în scoietate, în măsura în care-i creşte cuprinsul.

Colegiul clasico-aristocratic de altădată, cuprinzând un fir subţire de discipoli nobili şi patricieni se mulţumesc cu o menire pur instructivă-pedagogică, predînd ştiinţe consacrate şi limbi clasice. Educaţia în aceste şcoli nu este decât una religioasă la care se mai adaugă, la treapta universitară, practica codului de onoare şi a serenadei cavalereşti prin corporaţii studenţeşti, *Burschenschaftul*.

Şcoala burgheză-capitalistă, fiind nevoită, în legătura cu dezvoltarea tehncei moderne care cere dela muncitor şi soldat minimala cunoştinţă a scrisului şi a regulelor ştiinţifice elementare, se extinde, cel puţin în treptele sale inferioare, asupra unui strat popular mai larg, devenind prin însuşi acest fapt mai democratică, pentru ca apoi, când burghezia intră în opoziţie cu masele poporului de jos, să-şi desvolte menirea educativă. Statul ne mai putîndu-se bizui pe creşterea tineretului în familie, în familia care se descompunea, se proletarizează şi devine distructivă".

Școala care urmează decadența burgheziei, cum ea se poate observa în Rusia, de azi, la început se declară proletară, de clasă, însumându-și toate rolurile școlii democratice-populare și-și accentuează caracterul educativ, dar în sens invers, negativ: distrugerea efectului școlilor precedente, tendențioase și exclusive, ca și a familiei micburgheze încă în ființă, antrenînd tineretul în curentul politico-social al Statului proletar. Însă după dispariția treptată, economică și ideologică, a elemenelor burgheze, școala se transformă în una socialistă, declarată pedeantregul „muncitorească-țărănească", democratică și în sensul pozitiv și ascendent. Scopul ei este nou, adecvat stărilor sociale noui (industrializare, colectivizare, lchidarea capitalizmului): desființarea deosebirii dintre muncitori și intelectuali. Insuși Stalin declară: „Lichidarea efectivă a marei deosebiri ce există între munca intelectuală și munca fizică e posibilă pe baza ridicării nivelului cultural al muncitorilor pînă la nivelul inginerilor și tehnicienilor. Ar fi ridicol să crezi că această nivelare ar fi irealizabilă".

Acest postulat pare foarte pretențios și chiar paradoxal într'o țară în care deocamdată deosebirile de salarizare între muncitorii calificați și cei necalificați sunt foarte mari, iar salariul unui inginer sau venitul unui scriitor ajunge să fie de trei, patru și chiar zece ori mai mare decît salariul normal de muncitor manual. Contrazicere aparentă, dacă această diferențiere are întocmai caracterul trecător al unei prime, date celui învățat, și al unui stimulent pentru cei rămași în urmă.

„Școala, un mijloc pentru desființarea claselor și a contrazicerei dintre munca manuală și cea intelectuală" — oare ce a realizat din acest deziderat pretențios?

Lichidarea analfabetismului care se consideră terminată și chiar a „insuficienței culturale" care este în curs; generalizarea învățămîntului primar la sate și obligativitatea celui secundar-inferior la orașe (18 milioane de elevi primari și 11 milioane de secundari în 1936/37 — suma amîndoror categorii ridicîndu-se în anul școlar 1938/39 la un total de 33 milioane)—toate acestea nu pot să fie considerate decît ca un început, o introducere la o „nivelare" în sensul de mai sus. Mai mult: ele în sine, făcînd abstracție de valoarea științifică a programului care expulzează orice misticism și clasicism conservator, nu realizează decît scopurile școlii democratice. Cel mult se poate spune că ele o realizează, spre deosebire de școala democratico-burgheză, în mod total. Obligativitate însoțită de posibilitate: construirea de școli (3.587 școli construite în 1933; 5.711 în 1936; 16.725 în ultimii 4 ani, dintre care 2.941 în orașe și 13.784 la sate); gratuitatea învățămîntului și burse de stat (în cele circa 700 școli superioare bursierii de stat formînd 89 la sută); cursuri pentru analfabeți (în anii 1932-1936 toată populația pînă la vîrsta de 50 ani trece obligatoriu 1—3 cursuri consecutive). Totalitate concepută și retroactivă: școli de adulți: școli de adulți atingînd azi o cifră de 9 milioane de auditori și 110 mii de școli pentru lichidarea insuficienței culturale. Considerînd că un număr de 10 milioane (la început) pînă la 42 milioane (azi) de suflete au trecut consecutiv și trec prin acest vast organism instructiv și adaogînd numărul neînglobat în statistici a celor trecuți prin cursuri de analfabeți, este de acceptat că începuturile lichidării deosebirilor culturale — dar numai mult decît începuturile — sunt făcute. Dar pînă unde se va putea duce ea? Ce va fi cînd se va realiza întocmai? Este în orice caz o întrebare îndreptată viitorului mai mult sau mai puțin îndepărtat.

NICANOR & Co.

RECENZII

AL. ROSETTI: Istoria limbii romîne. II. Limbile balcanice. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II". București, 1938, in-8°, 132 de pagini (cu cinci hărți).

Lucrarea d-lui Prof. Rosetti, înaintează cu o iuțeală impresionantă: la mai puțin de un de cînd s'a distribuit volumul întîi, ni se dă cel de al doilea. După ce s'a arătat care este baza latină a limbii romîne, se prezintă acum elementele ei autohtone.

Ca și primul volum, cel de față frapează prin bogăția de material informativ pe care o aduce și mai ales prin eleganța cu care acest material este stăpînit și ordonat. Au fost puse la contribuție toate publicațiile apărute pînă în cursul anului acestuia. Se poate deci spune fără rezervă că bibliografia este absolut la zi, ceea ce de altfel se poate constata și din indicațiile critice dela începutul cărții. Avem astfel un tablou incontestabil fidel al științei actuale, privitor la capitolul care ne interesează aici.

Problema relațiilor limbii romîne cu celelalte limbi din sud-estul Europei, noi și vechi, este una dintre cele mai spinoase pe care le are de discutat lingvistica și istoria. In ce privește limbile vechi din aceste regiuni, mai cu seamă traca și ilira, materialul de care dispunem este mult prea redus, și mai cu seamă mult prea nesigur ca să putem funda pe el o judecată definitivă. Cît despre limbile moderne, pe acestea le cunoaștem, evident, mult mai bine, dar raporturile dintre ele n'au fost încă pe deplin elucidate. Deaceea este posibil ca savanți de egală seriozitate să susțină păreri exact contrarii. D. Rosetti a trecut în revistă toate părerile, a examinat cu atenție toate argumentele, și și-a făcut o idee personală asupra fiecărei chestiuni în parte. Această idee este apoi dezvoltată și demonstrată cu sobrietatea și temeinicia caracteristice auorului.

Iată, pe scurt, rezultatele la care ajunge: Limba romînă s'a format nu numai la nordul, ci și la sudul Dunării, unde a fost în contact cu limba albaneză, cu care are mai multe trăsături comune, și unde a suferit influența limbii grecești. Fenomenele care arată că romîna face parte din „Uniunea lingvistică balcanică" (căci d-l Rosetti admite asupra acestui punct ideile și terminologia școlii lingvistice din Praga), sînt: existența vocalei ă, rotacismul, viitorul format cu verbul ajutător a voi, postpunerea articolului, dispariția infinitivului și deosebirea care se face între propozițiile finale și completive.

Aceste fapte nu au toate aceeași valoare probantă. Să notăm că, în privința rotacismului, d-l Rosetti se abate într'o oarecare măsură

dela doctrina clasică pe care a fundat-o tot d-sa în lucrarea pe care a consacrat-o acestei chestiuni acum 14 ani. In ce privește postpunerea articolului, autorul admite că ea se datorează postpunerii adjectivului la substantiv. Bine înțeles, postpunerea adjectivului la substantiv nu poate constitui o bază de gramatică comparată pentru a stabili înrudirea între două limbi: această bază nu poate fi dată decît de fapte arbitrare găsite în două sau mai multe limbi, căci faptele explicabile pe cale logică se pot datora conformației asemănătoare a spiritului uman, chiar la popoare neînrudite. Postpunerea adjectivului la substantiv, nu e decît în foarte mică măsură arbitrară, nu dispune decît de două posibilități: ori pune adjectivul înainte, ori îl pune în urmă. De fapt, statistica arată că jumătate din limbi îl pun înainte și jumătate în urmă. Ceea ce face pe specialiști să considere postpunerea articolului ca un „balcanism", este faptul că ea se găsește în trei limbi „balcanice" grupate la un loc.

In ce privește limbile vechi, d. Rosetti, reușește să extragă din aglomerarea de informații pe cele sigure și să dea o caracterizare a limbii trace și a limbii ilire. D-sa arată că:

„In stadiul actual al cercetărilor noastre, poate fi considerat trac numai ceea ce, în Peninsula Balcanică, este indo-european și nu poate fi explicat prin celelalte limbi vorbite în antichitate, în această regiune cunoscută de noi: ilira, greaca, frigiana și macedonica. In felul acesta, se pot defini elementele ce aparțin unei limbi necunoscute, care, pentru comoditatea expunerii, poate fi denumită „tracă", denumirea aceasa fiind egală cu x".

Cartea mai discută (și după părerea noastră rezolvă) problema împrumuturilor din germană și iranică. Dispunem în felul acesta de un manual care prezintă clar, corect și comod problema originilor balcanice ale limbii romîne. Chiar cei care nu se vor împăca cu concluziile autorului, vor folosi cu bune rezultate lucrarea.

Așteptăm acum volumul al treilea, care va cuprinde Elementul slav, o problemă cu atît mai greu de tratat, cu cît există prea puține lucrări pregătitoare. Reușita absolută a primelor două părți ne face să sperăm că și partea a treia va fi la înălțime.

A. G.

CELLA SERGHI: „Pînza de păianjen". (Ed. Alcalay, 1938).

Romanul confesional continuă să pasioneze autori și cetitori. Minuțioasa și lenta descriere a stărilor interioare, strînsa legătură dintre oameni, imixtiunea naturii, intimitatea lor sentimentală, — dau prilejuri unice scriitorului, — și este de presupus că literatura noastră se va ocupa încă multă vreme de ele.

Autoarea romanului „Pînza de păianjen" a citat pe André Gide în fruntea cărții sale — și anume pe Laura, eroina din „Les faux-monnayeurs", — căreia i se plîngea cineva că este „divizată". Și totuși Diana Slavu, eroina romanului, nu face parte dintre femeile ce nu pot acorda unuia ceeace, fracționat, acordă multora, — ci aparține unei structuri psihologice mai complexe și mai iremediabil pornite spre nefericire.

Intr'adevăr Diana Slavu este departe de Laura, tînără neliniștită, dar căutînd pacea unui cămin, după o evaziune scurtă. Diana face parte din eroinele care, din cauza unei poziții insolubile față de dragoste, distrug conștient liniștea din jurul lor, caută să îndepărteze prin neastîmpăr situațiile existente, cer dragostei — ca amatorii de droguri — doze crescînde de bucurii, — care, automat, dau naștere unei nefericiri crescînde și ea.

De aceea, ne-am amintit mai curînd de sentința filozofului antic Epicur, care, vorbind despre o anumită dragoste, despre dragostea-pasiune, veșnic atractivă, dar veșnic generatoare de nemulțumiri, spunea că eroarea amanților este de a crede că în dragoste se ascunde altceva, decît o nevoie a trupului, și intervin atunci dorinți artificiale. „O imagine favorită îi obsedează; ea se înfrumusețează cu toate perfecțiunile, le promite plăceri infinite, le inspiră, în sfîrșit, dorința de a se confunda cu obiectul iubit. Dar, fiind imposibil ca doi indivizi să facă o singură ființă, — această pasiune care nu se mai reazămă de o nevoie fizică, ci pe o zadarnică părere, este de nesăturat și face în mod fatal nefericirea acelora posedați de ea. „Sănătate, avere, gust de muncă, libertate, — ei pierd totul, și nu încetează de a avea inima mușcată de gelozie. De aceea, din însăși izvorul plăcerilor lor, se ridică un fel de amărăciune, care îi sufocă, chiar în mijlocul parfumurilor și al florilor".

Aceasta este și starea interioară a Dianei, — figură redată cu sinceritate, cu detalii, cu înțelegere. D-na Cella Serghi are, în primul rînd, meritul precis de a fi descris cu pricepere și agerime o fată din zilele noastre, „modernă", poate tocmai prin ceea ce are mai puțin grav viața contemporană, dar totuși existînd în societatea noastră.

Diana Slavu este o fată care la 16 ani s'a îndrăgostit de un pictor la Balcic. Romantică dragoste și romantic peisaj, — dar totul redat cu vigoare, cu perspicacitate, cu un ton intim, dar nu obositor. Autoarea cărții a zugrăvit — cum de puține ori s'a făcut la noi — splendida bucurie a primei dragoste, amestecul de naivitate și viclenie a inițierii, dezechilibrul unei dragoste, rămasă mai mult în închipuire și memorie.

Sunt sensibilități mărunte, dar atașante, care fac o eroină vie din Diana Slavu, — dovedind că este vorba de o carte scrisă de o cunoscătoare a psihologiei feminine. Sunt aci, — în descrierea Balcicului de noapte, a priveliștelor maritime, a oboselii biciuite, — pagini cum sunt puține în literatura noastră, — poate cu un ușor melodramatism, cu unele insistențe și unele repetiții, — dar și cu discreta melancolie a adolescenții.

Căci, „Pînza de păianjen", — deși urmărește o evoluție destul de înaintată, este un roman de tip adolescentic, avînd spontaneitatea și inabilitatea grațioasă a genului. Mai tîrziu, Diana se căsătorește, — nu știe precis pentru ce; își înșeală soțul cu un fost student în medicină, — și apoi se pare că fuge la Paris cu un elev de liceu.

Amestec de povestire și de jurnal intim, — cartea este destul de unitar construită, — deși obscură în unele puncte de joncțiune. Este scrisă „pe nerăsuflate", s'ar spune că gîndul este „stenografiat", descrierile sunt, sub o aparentă neglijență, urmărite cu grijă. O carte îngrijită, în care efectele literare sunt conștient utilizate. De aceea cetitorul rămîne cu unele imagini foarte nete: de pildă, scena întîlnirii tatălui, pe stradă, în ultima haină neagră, anticipînd moartea,— sau despărțirea de soț, violentă și calmă totodată.

Poate că farmecul cărții mai provine și dintr'un ușor colorit anacronic. „Pînza de păianjen" are ceva din atmosfera oamenilor și cărților de acum zece ani, — cînd un individ sau o carte, se puteau ocupa exclusiv de dragoste.

Este aci mica euforie a anilor de după războiu, în timpul unei relative liniști, când oamenii și lucrurile întristau aproape nemotivat, când totul avea un accent molcom. Este demn de reținut că, spre sfârșitul cărței, eroina se întoarce din nou spre ceilalți oameni, părăsește exclusivismul sentimental în care se găsea, odată cu trecerea timpului.

„Pînza de paianjen" este ceea ce se numeşte un roman „de atmosferă". Este un roman aparţinând unei tristeţi anumite, ieşită dintr'o veşnică nemulţumire, dar dintr'o nemulţumire căutată, uneori voluptoasă, cu satisfacţiile ei scumpe, — dar de care oamenii nu se pot deslipi. Este o dulce şi vagă agitaţie, o febrilitate necesară, un romantism demodat dar preţuit, — care circulă în aceste pagini.

Deaceea „problema" psihologică a Dianei Slavu, — nu este punctul central al cărţii, fiindcă ea însăşi, de altfel, se înşeală asupra propriei ei drame — închipuindu-şi că nefericirea ei se datoreşte persistenţei imaginii primului ei iubit, — atunci când, departe de a fi fost „deviată", ea face parte dintre oamenii structural şi, necesar nemulţumiţi. Dar ceea ce reţine pe cetitor este detaliul, (care nu este de tip „proustian" — fiindcă nu are autonomie de microcosm), este descrierea unui val sau unei plaje, este o noapte sub briza mării, este o clipă de dragoste, urmată de noi nemulţumiri.

Diana Slavu face parte dintre eroinele de roman, — care caută să găsească axa existenţei lor în dragoste; — prin aceasta, în mod fatal, ele sunt nevoite să creeze mereu noi stări, pentru a căuta mereu un nou echilibru. Cineva care ar căuta ascendentele acestei eroine ar putea întîlni pe Emma Bovary, cu deosebirea că prima se eliberează prin scris, iar a doua prin otravă.

„Pînza de păianjen", deşi cultivă teme romantice cunoscute, deşi redă o nelinişte comună, deşi trece prea repede peste procesul de eliberare al eroinei, — alături de *„Steaua Robilor"*, a d-nei H. Y. Stahl —constitue o substanţială contribuţie de psihologie literară în romanul contemporan romînesc.

D. T.

GEORGE PETCU: „Fata morgana". (Ed. Librăriei Pavel Suru, Buc. 1938).

Cele patrusprezece poeme care alcătuesc volumul d-lui George Petcu au laolaltă şi meritele unui debut tineresc, dar dau şi sentimentul de reintîlnire a unor teme dominante din poezia romînă modernă. Aceasta face parte, fără îndoială, din compoziţia tuturor poemelor tinere, dar ele se vădesc mai cu seamă în „Fata morgana".

E drept că d-l G. Petcu evită linia ermetică în poezie, — şi trebue să-i fim recunoscători pentru aceasta; — dar găsim la el foarte multe influenţe ale unei anumite poezii de tristeţe oarecum teoretică, o tristeţe care a bîntuit prea mult în poezia noastră şi care este rezultată dintr'o privire îndurerată asupra naturii. Tristeţea poeziei d-lui Petcu nu este cea anterioară veacului nostru, ea este contemporană, vie, poetul nu este dezuet. Dar aparatul tehnic al acestei poezii de tragism romantic întîrziat funcţionează atît de bine în poezia romînă, încît un poet care încearcă să lucreze în acest domeniu, greu mai poate impresiona.

Este tristeţea sinistră şi interogativă, care cercetează mările, algele, luminile, bruma, — într'un cuvînt elementele mai enigmatice ale naturii, cele care par să corespundă mai bine unor stări de depresiune în artă, — dar care din nefericire şi-au epuizat posibilităţile exotice sau necunoscute.

Astfel, strofa care deschide volumul:

„Prieteni, crini halucinaţi,
Adulmecînd în spasmuri.
Boarea cărnii,
Prin mările năclăite de alge,
Ale somnului",

ar fi putut constitui frumoase imagini, prin alăturarea misterelor biologice la cele aparţinînd naturii, — dacă poezia romînă n'ar fi exploatat pînă la abuz timp de zece ani aceste teme.

Regăsim pe mulţi poeţi în d-l George Petcu. Am cita titlul primului poem: „Răcoarea asta e inumană", — amintind de simplicitatea voită a lui Geo Bogza sau Ilarie Voronca; de „Cerul de opal", din al doilea poem, amintind prea mult de „stele, cad opale, — septentrionale", — din „Cantilena" lui Dan Botta, sau poemul: „Singur, la ceas străveziu", — în care se resimte tinereţea lui Ştefan Baciu — deşi socotim că poetul G. Petcu are o sensibilitate mult mai rafinată.

Cum am spus, centru de influenţe, fiindcă tinereţea este şi epoca marei receptivităţi, — nu este mai puţin adevărat că d-l G. Petcu este un poet sensibil, cu reale calităţi, pe care am vrea să-l vedem utilizînd pe motive proprii însuşirile sale de necontestat.

Citâm astfel, la întîmplare, primele două strofe din poemul său: „Răcoarea asta e inumană":

„Adolescentul cast a ieşit în seara verde,
Arbori nalţi în odăjdii lunare.... Palid cer de
Halucinante tristeţi, ierburi mari, vînt de nord!
Toamna prohodea albastră'n văzduhuri. Pe bord,
„Marinarii beţi cîntau de femei şi de moarte....
Din candelabrul serii, cădeau în văi, departe,
Stelare agonii în desfrunziri sonore!
Cerbii suiau în lună, păduri şi aurore!".

Se văd astfel, în cîteva strofe, posibilităţile serioase ale poetului. Dar deasemeni abuzul de stări prea exploatate, precum şi o preţuire excesivă a sonorităţii cuvîntului. De ce mereu „dansuri florale", „liliale", şerpi şui", „ape cu crini"?

De ce oare strofa din poema „Liane":

„Unii vînzolesc în sînge otrăvurile lumii,
Şerpi şui, cînd toamna 'nvîrte harapnicu'n văzduhuri,
Deslănţuind în aer întăritate duhuri,
De geme stepa'n flăcări şi-mi ard la cap alunii,

De ce o frumoasă imagine finală este dezechilibrată de prezenţa unor teme uzate?

— Dar cum aceasta nu primejdueşte un poet, decît atunci cînd starea de prea mare receptivitate la sonoritatea certă a imaginilor şi a cuvintelor devine permanentă, — poetul tînăr George Petcu, mai ne poate oferi poeme de mare valoare.

D. T.

IULIAN VESPER: „Primăvara în ţara fagilor". (Ed. Fundaţiilor Regale, 1938).

Primul roman al d-lui I. Vesper, este o încercare de reeditare a unor teme de glorie apusă. Este vorba de psihologia unei familii ţărăneşti, care a cunoscut grele încercări după războiu, dar aceste încercări sunt mai curînd depărtate de realele probleme care s'au pus de atunci.

„Primăvara în ţara fagilor", este o scurtă frescă (—aproape o nuvelă), cu privire la psihologia unui grup de oameni pe care condiţiile sociale şi politice i-au despărţit.

Dar scriitorul care vede această dramă de sat, o vede prin țesătura unui poporanism dezuet, în care se asociază teme religioase, dorinți de mărire a proprietății, de supunere oarbă la un destin potrivnic. Dar, pentru ca nota „revoluționară", să nu lipsească, se mai adaugă cîteva fragmente antisemite și cîteva reflexiuni asupra vieții în general.

Trebue spus cu hotărîre că „Primăvara în țara fagilor", nu are decît o singură calitate: este scrisă cu grijă, cu elan, cu exactitate. Stilul, cum se spune, este unitar și frazele au o frumoasă și caldă sonoritate, deși adesea contrastul dintre un cuvînt local și un neologism isbește, în mod neplăcut.

Astfel, volumul acesta este un repertoriu patriotard de teme reacționare. Religiozitatea țărănească este exaltată, țăranul admiră uniformele, și iubește ordinele, „glumele" antisemite sunt de nivelul celor scrise de Alecsandri, rezultate din stîlcirea limbii și orașul este arătat ca un cadru de nefericiri.

Intr'adevăr, din cei trei fii ai unui țăran, numai cel care merge la școală, care își completează studiile universitare, numai acela moare departe de părinți, părăsind pe cei de-acasă și lăsînd un jurnal banal și mediocru.

Se vede aici teza ridiculă și reacționară, ieșită din lipsa de cunoaștere a realității și dintr'un orizont depășit de mult — că orașul este potrivnic desvoltării individului ieșit din sat. Este cunoscută și vechea „desrădăcinare", melodramatică și de prost gust, — care este părăsită de un scriitor cu conștiința clară. Este, în întregul roman al d-lui I. Vesper, atmosfera literaturii țariste, de tristețe și religiozitate stupidă, de recunoaștere a problemelor arzătoare, de idealizare și poetizare a unui țăran abstract. Regretăm acestea, fiindcă d-l Vesper, prin însemnatele sale însușiri stilistice, ar fi putut să ne dea un roman de serioasă documentare țărănească, de obiectivă înțelegere a fenomenelor de temelie, de viziune progresistă. Acum, ne-a dat o carte pseudo-realistă, și a cultivat poate tendințe personale subiective, dar s'a introdus în rîndul celor care nu pot înțelege perspectivele noi ale timpului nostru și a îndrăgit făpturi care nu există decît în romanele ante-belice de suflu scurt și de redusă valoare documentară.

In artă — mai mult decît pretutindeni — viziunea tradiționalistă a țăranului nu mai poate da rezultate apreciabile.

Poate că dacă ar ceti „Donul molcom" și „Pămînt desțelenit", — romanele lui Mihail Șolokov, „Impărțirea pămînturilor", de spaniolul M. Arconada, sau vreunul din romanele americane de acest fel (E. Caldwell etc.) — d-l Iulian Vesper s'ar convinge de posibilitatea unei literaturi cu privire la țărănime, lipsită de primejdioase sentimentalisme, dar întărită de o cunoaștere mai robustă a realității.

D. T.

GRIGORE IONESCU: București, ghid istoric și artistic. București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1938, în 16^0, 421 p., cu 157 de ilustrații în text și 5 planuri afară din text.

Cartea aceasta o așteptam de mult și ne bucură apariția ei. Dacă Bucureștii n'au încă un studiu serios asupra trecutului lor, vor avea de acum înainte o prețioasă călăuză printre vestigiile acestui trecut.

Un astfel de ghid pentru București era mai necesar decît pentru alte orașe, fiindcă, în aspectul lor de azi, istoria nu se întîlnește pe toate drumurile ca în alte părți. Urmele ei sunt puține și nu ușor de descoperit de către călătorul neavizat, în orașul acesta care a cunoscut necontenite nenorociri, în cursul destul de scurtei sale istorii. „Ieșit din sîmburele modest al cîtorva uliți cu case mărunte și prăvălii sărace, grupate în jurul cetății care era curtea Domnească, treptat întins pînă a acoperi o suprafață egală aproape cu a Parisului, Bucureștii păstrează astfel în întreaga lor ființă — în trudnica șerpuire a străzilor vechi, în atîtea gîrbove ziduri de biserici — nu numai imaginea grăitoare a vicisitudinilor suferite, dar ceva din voința de a fi din care s'a ridicat", spune, în cuvîntul înainte, autorul.

In momentul actual „prielnic deopotrivă evocărilor ca și anticipărilor", în care viața intensă și complexă a capitalei moderne își modelează cu repeziciune un oraș pe măsura ei, care copleșește și înghite treptat, treptat tot ce se leagă de trecut", rostul unui ghid istoric se lămurește singur".

Pe autorul său, arhitectul Grigore Ionescu, fost bursier al școalei romîne din Roma, profesor, actualmente, la Academia de „Arhitectură din București, îl cunoaștem îndeosebi dintr'o valoroasă „istorie a Arhitecturii Romînești", publicată anul trecut. Nu știm pe nimeni mai potrivit ca el pentru a duce la bun sfîrșit o sarcină atît de grea ca cea a alcătuirii unei astfel de lucrări, pentru care este nevoe de o foarte amplă informație în toate domeniile și, îndeosebi, de o bună pregătire în ce privește arhitectura.

Meritul cel mare al cărții stă tocmai în extrem de bogata documentare care e la baza ei. Ni se prezintă pentru prima dată un vast și precis material informativ cu privire la arta și la istoria artistică a Bucureștilor, care știm cît este de greu de adunat în condițiile actuale dela noi.

In alcătuirea cărții sale, dl G. Ionescu nu urmărește desvoltarea în timp a Bucureștilor, nici să prezinte în mod organic aspectul artistic și istoric al orașului, ci stabilește 12 itinerarii pentru vizitarea lui, de-a lungul cărora semnalează și descrie toate lucrurile care merită să oprească atenția călătorului. Cu toate că noi, care nu vom avea niciodată prilejul și nevoia de a purcede la cunoașterea orașului în care ne trecem viața, după aceste itinerarii, am fi preferat ca prezentarea monumentelor Bucureștilor să fie făcută în alt chip, înțelegem motivele pentru care autorul a procedat astfel. Cartea aceasta, însă, va servi mai mult bucureștenilor decît străinilor și de aceia am fi dorit, totuși, ca privirile de ansamblu asupra artei și istoriei Bucureștilor, să fie mai multe, am fi dorit cel puțin o introducere în care toate monumentele și momentele istorice, despre care în acest ghid se vorbește, să fie situate unele față de altele. Credem, de asemenea, că o bibliografie cît de sumară ar fi fost utilă cititorilor.

Așa cum se prezintă, cartea este pentru multe categorii de lectori, de mare valoare. In deosebi se vor găsi în ea foarte bune descrieri ale bisericilor bucureștene, făcute cu multă grijă și pricepere, mai cu seamă în părțile referitoare la arhitectură. In legătură cu pictura, lista subiectelor reprezentate pe zidurile bisericilor ar fi putut, credem, să fie cu folos înlocuită prin cîteva date substanțiale despre epocă, stilul ei sau alte elemente care s'o caracterizeze în mai mare măsură decît iconografia. Totuși micile monografii despre bisericile importante: Mihai Vodă, Radu Vodă, Patriarhia, Văcăreștii, Antim, Stavropoleos, Colțea etc., sunt, în ce era esențial, foarte bine făcute și de o lectură extrem de plăcută și utilă. Am găsit de asemenea pagini frumoase despre anumite dintre străzile Bucureștilor (Lipscani, calea Victoriei,

calea Rahovei, Șerban Vodă, Șoseaua etc., sau despre grădinile orașului și cetatea Veche și Curtea Arsă).

Poate că n'ar fi fost inutil să se menționeze și alte cîteva colțuri de oraș, care dacă nu se pot mîndri cu monumente artistice importante sau cu o istorie glorioasă, sunt în schimb dintre aspectele cele mai pitorești și caracteristice ale Capitalei, cum ar fi boereasca strada Batiștei, sau singulara cale a Văcăreștilor, Oborul, Bazaca, și încă alte tot atît de bucureștene străzi.

Muzeele Capitalei sunt descrise în amănunt, menționîndu-se toate lucrările de căpetenie pe care le cuprind. Aceste expuneri nu ni se par însă a avea suficient relief. In urma lecturii lor e greu să-și dea seama cititorul de aspectul particular al fiecăreia dintre ele și de valoarea lui. Se întrebuințează, pentru a se indica lucrările mai însemnate un sistem utilizat de ghidurile străine, acela de a se marca printr'o steluță ceea ce, în orice caz, trebue văzut. In afară de faptul că acest procedeu, care depărtează atenția cititorului grăbit dela o sumă de lucruri, fără a i-o fixa asupra altora cu destulă insistență, este criticabil, felul în care este aplicat ni se pare uneori arbitrar. Pentru a fi cît de cît util acest sistem trebue pus în practică cu foarte mare grijă și lucrările însemnate alese scrupulos, cînd nu se procedează așa, rezultatul va fi contrariu celui dorit. Vom da un singur exemplu. La muzeul „Toma Stelian" se găsește o foarte interesantă colecție de tablouri de Luchian, una dintre foarte rarele aflătoare în muzeele Statului. Din tot acest grup de opere, dintre care unele sunt printre cele mai remarcabile produse ale picturii noastre moderne, nu se semnalează niciunul, ceea ce pe un călător grăbit l-ar îndemna să nu se oprească în sala respectivă. N'ar fi fost de prisos să se indice și orariul muzeelor, precum și taxele de intrare.

Foarte utilă găsim, în schimb, lista monumentelor funerare de seamă dela Cimitirul Bellu, care se publică acum pentru prima oară,

Vom nota în sfîrșit, că s'au strecurat unele greșeli mărunte, sau mici lacune, dintre care semnalăm cîteva. Astfel se spune că Statuia D-rului Carol Davila este făcută de Karl Storck, cînd în realitate ea este opera fiului acestuia Carol Storck, cunoscut totdeauna sub acest nume, spre deosebire de tatăl său. Monumentul eroilor Corpului Didactic, din Piața Victoriei, este de sculptorul Medrea, nu de Jalea, cum ni se spune. Cei doi giganți din grota dela Parcul Carol I, nu sunt amîndoi de Paciurea, ci unul este de Fritz Stork. Pictura actuală a bisericii Sf. Ecaterina, este de C. Lecca. Tot acest pictor, împreună cu Mișu Pop, a pictat și Radu-Vodă, lucruri demne de menționat, nu pentru valoarea intrinsecă a acestor picturi, întru nimic remarcabile, ci pentrucă prin ele se introducea în zugrăveala de biserici dela noi, spre mijlocul secolului trecut, o nouă și nefastă concepție decorativă.

Știm că astfel de greșeli sunt inevitabile într'o lucrare de proporțiile celei de față și că ele vor fi corectate la viitoarea ediție a cărței. după cum știm că toate acestea nu scad întru nimic valoarea deosebită a lucrării d-lui Gr. Ionescu, care sperăm să se răspîndească cît mai mult, pentru o bună și dreaptă cunoaștere a Bucureștilor în ce au ei frumos și de preț. Prin aceasta autorul ei va fi binemeritat dela cultura romînească.

MIRCEA NĂDEJDE

SEBASTIAN POLOVICI: Din ploile orașului meu, cu o gravură de Rudolf Rybiczka. Cernăuți, Nord, 1938, în 8 mare, 18 p.

Cazul unui Vintilă Horia, e dat să nu rămînă izolat. Deși *Procesiunile* care au apărut acum un an și mai bine, în generoasa editură Pavel Suru, au trecut fără vîlvă, totuși autorul lor s'a încumetat să răsbească și să se cocoațe într'o firidă a S. S. R-ului, tot astfel Sebastian Popovici, încrezător în sine, își tipărește astăzi, luxos, cele patrusprezece poeme ale sale.

In obiceiul cronicarilor este ca, oridecîteori ar fi să se spună neted puținătatea dintr'o operă recent apărută, găunoasă, fără nimic realizat în ea, să găsească totuși cuvinte dulci, o delicatețǎ curtenitoare pentru a trece ușor, evaziv, peste racile de neiertat. Alte ori, se tace pur și simplu. Din aceste două moduri de a se comporta ale cronicarului, poetul, autorul, nu poate trage vreun folos. In primul caz, autorul prinde ghes, își ascute condeele și scrie înaripat mai departe; în al doilea caz, nu are curaj să creadă că n'a fost recenzat pentrucă n'a meritat să fie. In ambele cazuri, poetul continuă, să scrie cum a mai scris, mereu peltic, gol, învechit, ori neinteresant.

Zadarnic am cetit și recetit stihurile lui Sebastian Popovici, doritori de a afla un filon discret de metal prețios. In tot locul platitudini, un liric amorf, dezuet:

Iubito, nu știu dacă mint,
Sau dacă-ți spun tot adevărul;
Dar lasă-mă să-ți mîngîi părul,
Să-l prind în salb (?) de mărgărint,

Să m'adîncesc în ochi (i) tăi,
Ca'n două picături de rouă,
Și dă-mi mînuțile-amîndouă,
Să le pun frunții căpătîi (sic)....

Lasă-mi nectarul gurii tale,
Să-l prind în faguri de sonet
De pe-al buzelor petale,

Și-așa mai mult decît ți-aș spune,
Vei înțelege ce discret
Iți cînt pe-a' (de ce apostrof ?) *gîndurilor strune....*

(*Sonet*, p. 9).

Aceasta este gama pe care exersează Sebastian Popovici. Pentru exercițiul d-sale a deschis ferestrele, ca să-l auzim. Am fi preferat roadele studiului, după ce poetul se va fi exersat îndelung și în umbră.

In afară de alte multe *rarități*, de felul celor citate cu *sonetul* de mai sus, „*Dunăre albastră*", este poema faimoasă prin ea însăși, și care ne cruță oricare alt comentar:

Privește trupurile 'mpletite (nu *împletite*)
In ritmul multelor plăceri,
Și spune-mi: ai avea puteri
Să 'nfrunți asemenea ispite?

Simți cum se sbate trupul plin
Sub vina brațului stăpîn,
Și-auzi svîcnind sînul păgîn
Inăbușit de-un cald suspin.

Privește truprile 'ncinse
Vîslind pe „Dunărea albastră",
De ritmul undelor înpinse, (pentru *împinse).*

Și spune-mi: nu-ți pornește dorul
Furat de vîsla lui măiastră
Să-ți împletească'n gînd piciorul?!

Autorul versurilor de mai sus, amenință cu încă trei opere: un roman, o plachetă de poeme și un volum de studii.

Gravura lui Rudolf Rybiczka, strălucește solitară. *Din ploile orașului meu.*

ȘTEFAN POPESCU

MIRCEA STREINUL: Corbul de aur, poem, cu o gravură de Rudolf Rybiczka. Cernăuți, Steiner, 1938, în 8 mare, 8 p.

Autorul poemului elegant prezentat astăzi, a descălecat din Țara fagilor, a camaradului său Iulian Vesper, din Bucovina, mai acum vreo doi trei ani cu desaga plină de versuri scrise și cu fruntea încrîncenată de alte multe poeme ori povestiri numai gata să treacă pe hîrtie.

Harnic meșteșugar al stihului, muncitor dîrz pe tărîmul poeziei și-a însemnat isprava adolescenței înființînd în 1931 gruparea *Iconar*, iar mai tîrziu o editură și o revistă.

Unul din corifeii mișcării literare bucovinene, militant asiduu, colaborează pretutindeni: în Ardeal ca și Muntenia, la Cernăuți ca și la București. Își risipește mărinimos gîndul potrivit pe ritm și în rime cu vervă, inepuizabil.

Autorul *Cărții de iconar, Itinerar cu anexe în vis, Tarot sau călătoria omului, Divertisment, Zece cuvinte ale fericitului Francisc din Assisi, Comentarii lirice la poeme într'un vers de Ion Pillat* (poeme, *Ion Aluion* (roman), d-l Mircea Streinul scrie neobosit, în toate genurile. Consacrat, d-sa nu-și încetinește activitatea literară, măcar pentru o revizuire a manuscriselor pe care fierbinți de osteneala condeiului alergînd zănatec în scris, le lasă să plece neîntîrziat la tipărit.

D-lui Mircea Streinul îi sînt necunoscute revederea tihnită, ștersătura, chibzuiala pentru nimereala cît mai potrivită a cuvîntului. Domnia sa, împăunat de ceea ce poate, nesinchisindu-se de vreo scrintea lă ce fiecăruia și celui genial și ucenicului de stih i se poate întîmpla, toarnă în formă definitivă, pripit, un material insuficient frămîntat.

Dela pasta expresivă, dela penelul robust și condus meșter cu sensuri interesante; dela sucul substanțial pe care îl aveai din rodul primelor plachete, cînd versul era încărcat de noutate, de o culoare personală, d-l Mircea Streinul poposește, complăcîndu-se, într'o logoree ritmică, într'o înșeilare făcută puțin atent, ca cea din *Corbul de aur.* Poate acest lucru să i se întîmple din oboseală, poate și dintr'o prea mare încredere că ceea ce face e deplin.

Deși chiar în *Corbul de aur* îl simți că e cutremurat de ceva ce se vrea exprimat, acest ceva nu e însă realizat. Poemul începe, poemul se sfîrșește și în el nu e nimic închis.

Versurile se succed:

„Corbul de aur prin neguri se-aude,
lopătînd, lopătînd
ciudat, nevăzut,
par'c'ar trece prin frunzele ude
un mort neștiut".

. . . .

Și mai departe:

„Aud cum rîzi, adînc, par'c'ar fi un plîns
în frunzele pădurii înserate;
deasupra ta, Dumnezeu a strîns
amurgurile 'nsîngerate.

Corb de aur corb de aur,

Versurile se succed apoase, fără stavilă, fără să te facă să tresari cetind un ce deosebit, inedit:

Glasul a sunat
întunecat, îndepărtat,
fără urmă, tîrziu,
și-a trebuit să știu,
să-i ascult sborul rotat,
care suna depărtat, depărtat,
mai îndepărtat, depărtat,
într'un veac nelegat:
„Niciodată !"

Și dacă vag te-ar îndemna o figură poetică să recitești frînturi ca:

Lămurit se deslușea
numai sîngele care lumina
întreaga dimineață
cu ploaie și ceață —
și-aripa corbului de aur,

ori:

Penele de aur mă umbreau,
mîngîindu-mi obrajii, — și luminau
dinăuntru, peste ceruri,
podul albastru de geruri,

nu-ți rămîne decît să suspini, dimpreună cu poetul, ca el în poema lui: *Corbul, oh, corbul de aur!*

ȘTEFAN POPESCU

Dr. *MARIN POPESCU-SPINENI*, *Romînia in istoria cartografiei pînă la 1600*. București, Imprimeria Națională, 1938, in 8°, vol. II (text): 173 p.; vol. II: 6 p. × 57 hărți.

Puține sînt lucrările consacrate cercetărilor în domeniul geografiei. Din aceste puține lucrări, puține mai ales la noi, abia cîteva dacă pot fi citate ca aducînd o reală contribuție.

Geografia — alături cu alte discipline — are posibilitatea să lămurească și unele puncte de vedere într'o problemă atît de importantă, și azi *acută*, problema teritoriilor țărilor.

*
* *

Am semnalat dela prima lucrare a domnului profesor Marin Popescu-Spineni, felul cum d-sa înțelege să studieze. Științificește, metodic. Precizările făcute după o prealabilă cumpănire a datelor. Compară și în urmă schematizează prin puține cuvinte, totalul investigațiilor, dînd concluziuni limpezi. Rezultatul metodei autorului, rezumînd aci cele ce le-am constatat în recenziile noastre anterioare, care s'au ocupat de alte lucrări ale d-lui M. Popescu-Spineni, ne îndreptățește a citi lucrarea recentă, *Romînia în istoria cartografiei, pînă la 1600*, fără temerile ce le-am avea față de opera cuiva care n'ar ști să înfățișeze și să rezolve problema care și-o propune.

Ce loc a ocupat țara noastră în studiile geografice din antichitate și pînă la 1600, d. C.? Cum au fost cunoscute meleagurile noastre romînești? — Sunt preocupările studiului d-lui Marin Popescu-Spineni.

Într'o introducere succintă, în care este prezentată problema de studiat, arătînd importanța ei, se înfățișează cronologic cartografia antică a bazinului Dunării-de-Jos. Se descriu hărți și se relatează informații chiar și din opere în care preocupările geografice sînt doar incidentale. Pentru prima dată la noi, abia acum, luăm cunoștință de harta lui Alexandru din Milet de harta lui Hecateu din aceeași cetate a Miletului. Cunoaștem dintr'o expunere amănunțită, concepția geografică a lui Herodot. Din hărțile lui Ptolomeu ni se fac cunoscute hotarele Daciei, expansiunea Tracilor. Sînt cercetate pe rînd ținuturi, localități din părțile noastre, sub aspectul lor topometric. Din aspectul etnic al Daciei se deduce *unitatea* etnică a acestei provincii romane. D-l Marin Popescu-Spineni, conchide astfel:

„*...Sub Burebista și Decebal, cînd autohtonii țărilor carpatice prezentau singura putere europeană, capabilă de a se măsura cu poporul roman, stăpînirea dacică se întindea din creștetul munților pînă la țărmul mării. Dacia carpatică și Dacia pontică formau o unitate organică...*", (p. 46).

Scrupulos este studiată *Tabula Pentingeriană*. Vechimea și autorul ei: „*Autorul anonim al acestei opere, căreia i se atribue ca dată anul 670, atestă însă că relațiunile sale informative ar fi luate după Castorus, geograf roman, încît materialul vechi, transcris pe tabulă, face foarte îndoelnică originea sa medievală. Unii savanți au emis părerea că autorul Tabulei Pentingeriane ar putea să fie chiar Castorus*" (p. 50—51). Sînt studiate apoi: scopul și concepția, hidrografia și aspectul geopolitic al *Tabulei Pentingeriane*, precum și aspectul ei cartografic. Valoarea și utilitatea Tabulei sînt cercetate de autor în măsura în care ea cuprinde informații privitoare la țara noastră.

Se analizează cartografia medievală a Bazinului Dunării-de-Jos. După caracterizarea hărților dela începutul Evului Mediu, sînt descrise mapamondurile (cel al lui Isidor de Sevilla, cel al lui Beatus). Informații despre Romînia, extrase din portulane, sînt prezentate și ele.

De cartografia Renașterii, despre Bazinul Dunării-de-Jos, se ocupă autorul observînd atent, insistînd cît este necesar asupra hărților de călătorie ale școalei germane: Etzlaub, Nicolaus Cusanus, Nicolaus Germanus. Harta lui Cusanus, este minuțios comparată cu cea a lui Germanus.

În cercetarea cartografiei din sec. al XVI-lea, — respectiv epoca realistă a hărților, cînd se desvoltă interesul pentru *regiune*, — un loc de seamă este acordat lui Ion Honterus, autorul unei hărți (1532), unde sînt însemnate și pot fi întrebuințate în chip de document hotarele Transilvaniei și unde se delimitează chiar ținuturile componente ale acestei provincii. Cu studiul hărților lui Honterus, Reichersdorffer, Zell, Gastaldi, Lazius, Sambucus, Cinthius și Magini-Porro se aduc contribuții de importanță capitală cu privire la hotarul dintre Transilvania și Ungaria, cu privire la caracterul romînesc al toponimiei, la maghiarizarea toponimiei romînești, la vechimea națiunilor din Transilvania.

Finalul istorico-cartografic închide lucrarea supunînd unei critice severe materialul lui Ortelius, harta și atlasul lui Gherhardt Kremer, numit Mercator. Prin cel din urmă se remarcă progresul la care ajunsese cartografia către 1600.

Sînt grupate în cel de-al II-lea volum al lucrării d-lui Marin Popescu-Spineni, hărțile deschise, analizate și caracterizate în volumul întîi. Verificarea afirmațiilor autorului poate fi făcută cu ajutorul acestor hărți-documente.

Prin desvăluirea unui material absolut necunoscut nouă și prin concluziunile la care se ajunge, *Romînia în istoria cartografiei pînă la 1600*, se inserează în rîndul studiilor temeinice și necesare.

ȘTEFAN POPESCU

***STERIE DIAMANDI*, *Galeria Dictatorilor. Pilsudsky, Atatürk, Mussolini, Salazar, Hitler*. (Ed. Gugetarea, 1938).**

Viața și activitatea oamenilor politici iluștri a devenit în zilele noastre subiectul preferat de publicul cititor din toate țările. Numele unei celebrități pus pe coperta cărții scrise chiar de un autor necunoscut e suficient pentru a asigura lucrării un succes net de librărie. Interesul pe care îl manifestă publicul nostru pentru astfel de opere îl descoperim ușor dacă cercetăm lista traducerilor ce apar la noi în actualul sezon literar. Editorii romîni au putut constata desigur că tipărirea biografiilor romanțate n'a însemnat niciodată pentru ei un eșec comercial.

Preferința acordată acestui gen literar de către publicul cititor recrutat în marea lui majoritate din sînul intelecualității mici-burgheze trădează desigur, o anumită stare de spirit a acestei pături sociale. Lipsită, mai ales după războiu, de viziunea clară și armonică asupra viitorului, oscilantă și nehotărîtă, fără idealuri conducătoare, majoritatea micii burghezii e cucerită astăzi de cultul personalităților puternice, care pot impune mulțimii supunerea oarbă, scutind-o astfel de povara judecății. Fraza d-lui Andrei Corteanu: „Ne trebue un Salazar!", o putem auzi sub o formă sau alta aproape dela fiecare intelectual.

Ilustrînd deci o anumită stare psihologică, succesul biografiilor romanțate își găsește explicația și în faptul că exemplul oamenilor ce se ridică deasupra semenilor lor aduce totdeauna cu sine un suflu de îmbărbătare și reconfortare morală chiar ființelor celor mai slabe.

Apărută într'un climat atît de favorabil, cartea d-lui Diamandi, mai are și avantajul actualității pentru a fi citită cu cel mai viu interes. Puțini vor fi cei pe care nu îi va interesa viața unui Mussolini, unui Hiter sau Kemal, nume care simbolizează mișcări sociale de mare amploare.

Spre deosebire de ceilalți adepți ai acestui gen literar, d-l Diamandi caută să neglijeze pe cît e posibil viața intimă a eroilor săi, ocupîndu-se de personalitatea acestora numai în măsura în care găsește necesar pentru lămurirea activității lor sociale. In schimb, sunt redate în mod amănunțit mediul și condițiunile istorice în care a trăit și a activat omul politic.

Consecvent metodei sale și abordînd totdeauna teme de vie actualitate, d-l Diamandi dovedește în cele trei cărți ale d-sale un spirit desvoltat de cercetare și investigație, o vastă cultură generală, o cunoaștere adîncă a vieții politice romînești și internaționale. Lipsit de perspectiva istoriei și de documentație suficientă, d-l Diamandi, reușește totuși să dea o scriere de interpretări juste și interesante, frămîntărilor sociale care se desfășoară sub ochii noștri și să scoată în evidență trăsăturile esențiale ale evenimentelor, rămînînd totdeauna bine intenționat și obiectiv în limitele ce-i poate oferi mediul din care a ieșit.

Fără a fi adeptul teoriei care preamărește rolul personalității în evoluția istorică, autorul își permite totuși unele exagerări în această privință. Sunt dificultățile genului literar pe care și l'a ales.

Scrise într'o limbă curgătoare clară și concisă, semănînd pe alocuri cu stilul frumos al lui Ștefan Zweig, cele trei cărți ale d-lui Diamandi conțin atîta material documentar atîtea pagini palpitante din istoria politică de după războiu, încît pot fi recitite a doua și a treia oară cu același interes.

„Galeria oamenilor politici" care au jucat roluri de căpetenie în istoria țării noastre din secolul al XX-lea conține multe pagini de analiză psihologică subtilă și de adîncă simțire umană. In „Eroii revoluției ruse", este descris cu multă obiectivitate evenimentul istoric cel mai important de după războiu care și-a atras pe de o parte atîta admirație oarbă, iar pe de altă parte atîta ură fără margini.

In ultima sa carte, d-l Diamandi ne prezintă pe principalii cinci dictatori din Europa și Asia Mică. Cele mai slabe sunt portretele lui Pilsudsky și Salazar, probabil din lipsa de documentație și din cauza importanței lor destul de neînsemnate pentru istoria europeană. Kemal Atatürk ne apare ca dictatorul cel mai simpatic, cu realizările cele mai temeinice cu toate că în urma proceselor de mare răsunet din 1926 și 1928 a nimicit fără cruțare aproape o sută din foștii săi tovarăși de luptă pentru independența Turciei.

Rîndurile cele mai interesante și cele mai bine documentate sunt cele despre Hitler și Mussolini. Folosind numeroase lucrări străine, scrise de Heiden, Sforza, Emil Ludwig, etc., d-l Diamandi reușește să strîngă, pe o sută de pagini pentru fiecare dictator, momentele principale din viața lor politică în cadrul evoluției istorice a Germaniei și Italiei de după războiu.

N. C.

I. M. RAȘCU, Alte opere din literatura română. București, 1938.

Numele d-lui I. M. Rașcu este cunoscut. D-sa este unul dintre cei mai pregătiți cercetători pe care îi avem în domeniul istoriei literare. Nu numai atît. D-l Rașcu este chiar un pasionat al acestei discipline. Lucrările d-sale au făcut, întotdeauna, o bună impresie, prin seriozitatea cu care au fost alcătuite, prin bogata lor documentare, prin forma aleasă în care au fost înfățișate și, mai ales, prin convingerea adînc cărturărească sub puterea căreia au răsărit.

Lucrarea pe care o menționăm în această recenzie a apărut acum cîteva luni. Ea reprezintă o continuare a unei alte lucrări — *32 opere din literatura romînă* — apărută de mai mult și în care d-sa adună o serie de rezumate, comentarii, discuții și aprecieri, întocmite cu elevii d-sale dela Liceul „Gh. Șincai", la cursul de literatură romînă. Noul volum nu mai prezintă însă lucrări de-ale elevilor, ci contribuții și studii literare ale autorului. De fapt, acestea nu sunt numai niște simple studii; au un caracter sistematic, cuprind adînciri și documentări bogate ceea ce le dă proporția și semnificația unor adevărate monografii.

Iată capitolele acestei cărți: *C. Conachi — Alcătuiri și tălmăciri; Poeziile lui Vasile Cîrlova; Epistolele lui Gr. Alexandrescu; C. Negruzzi — Nuvele istorice; N. Bălcescu — Istoria Romînilor sub Mihai-Vodă Viteazul; Mihail Eminescu—Poezii de iubire; Ecouri franceze în opera lui Eminescu; Ion Creangă — Amintiri din copilărie.* Inșirarea aceasta este sugestivă și dătătoare de seamă. D-l Rașcu nu fuge de greutăți. D-sa își propune să studieze toate capitolele istoriei noastre literare, chiar și pe acelea în care informațiile sunt greu de găsit, sau care ar părea ieșite din gustul literar al vremii noastre.

Scopul lucrării ne este definit dela început. D-l Rașcu n'a intenționat să dea un manual de literatură, în forma didactică a unui „précis" sau a unui „bréviaire". De asemeni, studiile sale n'au fost alcătuite în așa fel, încît să dea informații generale și astfel, să scutească pe cineva de lectura operelor respective. Dimpotrivă! Studiile d-lui Rașcu se adresează în special acelora care au citit operele sau în orice caz care sunt în curs de a le citi și anume, cu scopul de a le sugera perspective noui de a le da posibilități pentru adîncirea diferitelor lor aspecte și în fine, pentru a pune în evidență însușirile esențiale, dintre acelea care nu pot fi înțelese decît printr'o atentă pătrundere a operelor considerate.

Intreaga desvoltare pe care o găsim în cartea d-lui Rașcu, pare dominată de o idee. N'o spune răspicat nicăeri, dar o simțim peste tot, ca pe un gînd și ca pe o intenție a ei de bază. Este vorba de felul cum citim, am putea spune de cum „practicăm" curent citirea diferitelor opere ale literaturii noastre clasice. De obiceiu, căutăm în ele fapte, sau, în cazul cînd avem și oarecare intenție studioasă, date, definiții, formule, etc. Doar atît, firește, nu poate fi de ajuns. Mai bine zis, o asemenea lectură necritică nu ne poate pune pe urmele unui sens cultural adevărat. Studiile d-lui Rașcu vor, ca odată cu prezentarea de idei și de interpretări, să ne dea și o metodă de lectură. De aceea, d-sa s'a oprit, în legătură cu operele analizate, la ceea ce i s'a părut caracteristic, și prin aceasta, la ceea ce i s'a părut de natură a scoate în evidență, fie cuprinsul lor de idei, fie frumusețea lor literară cea adevărată. Așa se explică de ce, în cele opt capitole ale cărții, d-sa nu urmează un plan uniform, ci un plan variabil, după cum îi indică, la fiecare din operele analizate, simțul d-sale critic și concepția d-sale artistică.

Nu putem face o dare de seamă completă, lămuritoare, a acestei cărți în spațiul limitat al unei recenzii. Studiile d-lui Rașcu au un caracter special. Sunt foarte concentrate, mai bine zis, cuprind un material imens într'o formă oricum restrînsă și exegetică. Pentru o pagină — se simte aceasta în chip neîndoelnic — d-sa a muncit zile, săptămîni, poate chiar și luni întregi. Nu procedează decît prin informații și documentări directe. Pentru o cît de mică îndoială, care în definitiv ar putea fi tratată ca o părere sau ca o ipoteză oarecare, d-sa merge direct la sursă și nu renunță la absolut nicio documentare lăturalnică, din cîte le socotește necesare pentru a-i statornici o convingere. In privința aceasta, adeseori, studiile d-sale au în ele ceva crispat, o frămîntare spirituală, o expresie de conștiință pe care o chinuește o veșnică nemulțumire de sine, sau o veșnică teamă dureroasă că n'a putut să străbată pînă la forma esențială a adevărului. Notele pe care le trimete în josul paginei alcătuesc pe alocuri în studiile d-sale, o parte tot atît de însemnată ca și textul propriu zis, și mai ales, alcătuesc o muncă de investigații culturale, urmărită cu aceeași nedesmințită și perseverentă conștiinciozitate intelectuală. Studiile d-lui Rașcu au o masivitate erudită incontestabilă; însă, tot pe atîta, au și o altă calitate, pe care de obiceiu n'o au operele de erudiție, și care, în cazul de față reprezintă un sens caracteristic din psihologia și personalitatea d-sale cărturărească: o fosforecență pasională, o adîncire dureroasă, aproape tragică a lucrurilor. In asemenea condițiuni, este clar că o recenzie nu poate înfățișa decît cel mult un cadru general și o semnalare obiectivă a lucrării. O dare de seamă adevărată nu s'ar putea face decît în forma unui studiu sau a unui număr de studii, fiecare dintre acestea semnate, bineînțeles, de către specialiști autorizați.

Totuși, găsim necesară o obiecție, de un ordin cu totul principial. Studiile de istorie literară ale d-lui Rașcu au o remarcabilă masivitate intelectuală, dar nu au, se pare, într'o proporție corespunzătoare, deajuns orizont social. Ne gîndim la unele senzuri de bază ale istoriei literare, ca disciplină de cultură și de învățămînt. Rolul ei, desigur, nu este numai acela de a face analize, ci de a deschide perspective, de a stabili formele de încadrare succesivă a fenomenelor. In privința aceasta, adeseori, ea poate fi, față de filosofia culturii în genere, tot atît de aproape pe cît este și trebue să fie, de literatura propriu zisă. Socotim că acest punct de vedere este cu deosebire întemeiat, în ce privește cazul culturii noastre romînești. La noi, în mare măsură, istoria literaturii se confundă cu însăși istoria culturii noastre moderne. Cel puțin pînă acum, ramura de creație spirituală în care spiritualitatea noastră modernă s'a afirmat mai autonom și mai hotărît a fost literatura. Pentru a înțelege procesul istoric al formării noastre moderne, studiul literaturii și al istoriei noastre literare este o condiție implicită, de neînlăturat. Lucrările de istorie literară ale d-lui Rașcu au, poate, acest neajuns: nu construesc social și nici măcar nu se preocupă, oarecum, în această direcție. Nu caută puncte de sprijin, sau măcar ecouri, în sensurile generale ale civilizației romînești, în legile istorice care i-au patronat evoluția și, în fine, în lanțul de probleme sociale care au influențat, în diferite epoci, psihologia colectivității noastre naționale. Dealtminteri, atitudinea d-lui Rașcu, este explicabilă. D-sa este un estet, și un poet, iar pe deasupra este un cărturar cu o psihologie de singuratec și de retras, pe care, probabil, complexele sociale ale oamenilor și ale problemelor lor de viață nu-l interesează în chip deosebit. O adîncire, o verificare pe manuscris, o interpretare de accent sau o despicare a unei frumuseți stilistice, fiecare din acestea îl atrag, îl intereseaază, chiar îl lămuresc, mult mai mult decît o încadrare sociologică sau o legătură filozofică cu formele istorice generale din viața unei colectivități.

Pe deasupra acestei obiecții, și pe deasupra oricîtor altele ce i s'ar mai putea face, studiile d-lui Rașcu și calitatea muncii pe care d-sa o prestează culturii romînești de astăzi, au dreptul, din partea noastră, la o subliniere și la o recunoaștere ieșită din comun. Scrierile d-sale se citesc greu. Se înaintează în ele cu oarecare dificultate, pentrucă sunt dense, pentrucă folosesc un aparat critic impresionant și, mai ales pentrucă au în ele fervoarea și adîncimea unei intelectualități depline. Totuși, dacă am învins aceste dificultăți, și dacă am intrat în ritmul interior al spiritualității lor, impresia pe care ne-o dă citirea lor este o impresie fermă, de dreaptă și matură satisfacție cărturărească.

In modestia d-sale de ucenic al cărții, sau poate în tendința aceea despre care am vorbit de a fi mereu nemulțumit de sine d-l Rașcu socotește că lucrările sale ar putea fi „de oarecare ajutor studenților și elevilor noștri de liceu". Impresia noastră, mai obiectivă și mai dreaptă, este alta: că lucrările d-sale sunt lucrări de reală valoare științifică, poate dintre cele mai gîndite și mai de autoritate, din cîte avem pînă acum, în domeniul istoriei literare romînești.

ION ZAMFIRESCU

MATEI NICOLAU. Originile propozițiunii intuitive în limbile clasice.

Toți cei care au trecut prin liceu știu ce este acuzativul cu infinitiv: o propoziție completativă al cărei predicat este la infinitiv și al cărei subiect este în acuzativ. Această construcție este foarte răspîndită în latină și greacă și mai rară în sanscrită și în limbile germanice. Cît despre originea ei, s'a presupus pînă acum că verbele transitive au putut primi, în urma complementului lor în acuzativ, un infinitiv legat de acest complement. După cum se poate zice *îl știu pe el*, s'a putut ajunge și la *îl știu pe el a face*, adică „*îl știu pe el că face*".

Aceasta este problema pe care și-a ales s'o trateze, ajungînd la o explicație deosebită, regretatul Matei Nicolau, în teza de doctorat pe care nu a mai ajuns să o susție la Facultatea de Litere din București. Cartea se găsea sub tipar în momentul cînd autorul s'a îmbolnăvit. Ea a fost totuși tipărită, ca prim număr al Institutului de studii latine, înființat de d-l N. I. Herescu, cu o prefață a acestuia din urmă și cu o notă biografică de d-l Val. Georgescu.

Teoria lui Nicolau, este că acuzativul cu infinitiv a apărut în mod independent în toate limbile care-l cunosc (afară de limbile germanice care au fost influențate de latină) și că această apariție deși cu aspect similar pornește dela cauze deosebite în latină și greacă. Teorie a priori neverosimilă: acuzativul cu infinitiv este o construcție prea bizară, prea neașteptată, pentru ca să credem că un simplu hazard a prezidat la crearea ei în mod independent în două limbi, și încă tocmai în două limbi înrudite între ele și vecine. Ipoteza originii comune indo-europene, și a împrumutului din grecește în latinește sunt prea plauzibile pentru ca să le putem pur și simplu îndepărta. Avem aici un caz tipic de concordanță irațională, care constitue principiul fundamental al gramaticei comparate.

Se înțelege însă dela sine că nici susținerile lui Nicolau nu pot fi șterse pur și simplu cu buretele. Regretatul nostru clasicist era un savant prea serios și prea conștiincios pentru ca teoria pe care o prezintă să nu fie solid argumentată. Dar discuțiunea în amănunte a

acestei probleme de sintaxă indo-europeană se va face în altă parte, pentru cititorii de specialitate. Nu vreau să anticipez mai mult asupra concluziilor la care se va opri critica, şi aceasta cu atît mai mult cu cît este posibil să mă înşel. Ceea ce e sigur este că teza lui Nicolau va provoca revizuirea opiniilor formate asupra subiectului ei şi va ocaziona o punere la punct în lumina ideilor contemporane mai cu seamă că în orice caz critica teoriei anterioare nu va putea fi uşor respinsă.

E cu atît mai trist că autorul n'a trăit ca să poată lua parte la discuţii. Şi e regretabil că nu şi-a putut duce la bun sfîrşit tipărirea cărţii care ar fi avut poate mai puţine greşeli de tipar dacă ar fi fost supraveghiată tot timpul de aceeaşi persoană. Ajunge să atrag atenţia asupra tablei de materii ale cărei cifre nu concordă de loc cu paginaţia reală.

AL. GRAUR

MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÎN

Am vorbit cititorilor noştri într'unul din numerele trecute ale revistei despre Atlasul lingvistic al Romîniei din care a apărut primul volum cu materiale adunate şi redactate de d-l Sever Pop, conferenţiar la Facultatea de Litere din Cluj. Am arătat atunci că rostul atlasului este să prezinte cartografic diferenţele de pronunţare şi de morfologie (în oarecare măsură şi diferenţele de sintaxă şi de înţeles) între diferitele regiuni lingvistice ale ţării. Am expus şi metoda după care se călăuzesc anchetatorii în general şi după care s'au călăuzit anchetatorii romîni în special.

De astă dată este vorba de apariţia primului volum din Micul *Atlas*, publicaţie paralelă cu aceea a atlasului mare. Intr'un format mult redus (aproximativ cît al unei cărţi în octavo obişnuit), Micul Atlas ne oferă 208 hărţi *colorate*. Autorul, care este tot d-l Sever Pop, a reluat aici materialele publicate în atlasul cel mare, dar nu în mod mecanic: a eliminat o parte din faptele expuse acolo şi, lucru mai important, a adăugat altele care nu-şi găsiseră locul în prima redactare. De astă dată cuvintele nu mai sunt înscrise direct pe hartă, ci fiecare punct este însemnat cu un cerc colorat, iar explicaţia culorilor este dată pe margine. Luînd de exemplu harta 87 (genuchi), vrem să ştim unde se pronunţă *ge-* şi unde apare *je-*. Constatăm din însemnările de pe margine că *ge-* e însemnat cu un cerc roşu, iar *je-* cu un cerc verde. Nu avem apoi decît să urmărim pe hartă toate cercurile roşii pentru a avea regiunea cu *ge-* şi toate cercurile verzi pentru a avea regiunea cu je-.

Atlasul Mic se adresează mai mult marelui public decît specialiştilor. Profanii n'ar putea să-şi facă singuri lucrările preliminare pentru a interpreta corect o hartă. Deaceea li se dă lucrul de-a gata. Este de altfel caracteristic faptul că, pe cît atlasul cel mare prezintă materialul fără niciun parti pris, fără nicio idee preconcepută asupra materialului, cel mic porneşte dela anumite teme de expus: pronunţarea unui sunet, diferenţe morfologice etc. Aşa dar, un nespecialist va putea foarte uşor să-şi facă o idee dintr'o singură privire, lucru care i-ar fi imposibil cu atlasul cel mare. In schimb, judecata pe care şi-ar face-o cineva despre aria unei pronunţări este dependentă de interpretarea autorului. Deaceea specialiştii vor trebui să recurgă întotdeauna tot la atlasul cel mare, care singur dă posibilitatea unei aprecieri personale. Cum însă atlasul mic aduce şi materiale noi, nici specialiştii nu vor putea să-l neglijeze cu totul: ei vor fi obligaţi să coroboreze învăţămintele ambelor ediţii pentru a avea o vedere de

ansamblu. Mai semnalăm şi bogata introducere a d-lui S. Pop, pe care cititorii o vor consulta cu folos.

Ar fi de dorit ca d-l Pop, folosindu-se de hărţile colorate pe care le-a publicat, să publice în studii a parte concluziile d-sale asupra fenomenelor lingvistice aşa cum se desprind din compararea hărţilor colorate între ele. Aceste studii ar putea forma o sinteză a cercetărilor geografice şi ar duce desigur la rezultate din cele mai interesante.

A. G.

ŞT. CIOBANU: Din legăturile culturale romîno-ucrainene: Ioannichie Galeatovschi. Acad. Rom., M. S. Lit., s. III, t. VIII, mem. 8, Bucureşti, 1938.

Dacă cineva studiază multă vreme şi cu stăruinţă un domeniu care-i devine astfel familiar, el se simte îndemnat, atunci cînd vrea să desprindă un capitol şi să-l studieze aparte, a vorbi, ca şi cum în treacăt şi îndeobşte, de întreg domeniul respectiv.

Este ceea ce face d. Şt. Ciobanu, cercetător neobosit în domeniul relaţiilor culturale dintre Romîni şi vecinii lor dela Nord. Ocupîndu-se de traducerile operei lui Ioannichie Galeatovschi în romîneşte, d-l Ciobanu consacră două capitole relaţiilor romîno-ucrainene, ceea ce dă preţ şi interes îndoit lucrării d-sale, fiindcă aceste relaţii deobiceiu sunt neglijate şi Ucrainenii sunt confundaţi, fie cu Polonezii, fie cu Ruşii.

D. Ciobanu arată că trebue făcută o deosebire care deobiceiu nu se face: din punct de vedere politic, noi suntem vecini cu Polonezii şi cu Ruşii, dar din punct de vedere etnic, vecinii noştri sunt Ucrainenii, sub orice nume ar apărea. Ucrainenii formează un grup etnic neîntrerupt, începînd din Ucraina subcarpatică, continuînd prin Galiţia — numită şi Rusia roşie — pînă la Ucraina sovietică, către Don. Astfel Ucrainenii ne despart, atît de Slovaci şi de Polonezi, cît şi de Ruşi; nu dela aceste popoare, deci poporul romîn a primit în decursul veacurilor, influenţe lingvistice sau folklorice, ci dela un singur popor, Ucrainenii; în mijlocul acestui, şi nu al altui popor s'au aşezat coloniştii romîni plecaţi în Galiţia. In limba noastră nu avem elemente polone sau ruseşti pătrunse pe cale populară, aşa cum au pătruns elementele ungureşti sau bulgare; elementul polon ne-a venit prin mijlocirea cărturarilor moldoveni, umblaţi la şcolile polone, iar cel rusesc ne-a fost lăsat mai mult în limba administrativă de ocupaţia rusească dela începutul secolului trecut. Elementul slav pătruns prin nordul ţării pe cale nemijlocită este ucrainean.

La început Ucraina a avut aceeaşi soartă culturală ca şi ţările noastre, datorită credinţei ortodoxe; pe cînd Cehii şi Polonii intrau în sfera culturii latine, legate de catolicism, Ucrainenii şi Romînii rămîneau supuşi culturii bizantine mai puţin rodnice. Această asemănare explică afirmaţia interesantă a d-lui Ciobanu: „raporturile culturale dintre poporul romînesc şi cel ucrainean au un caracter de reciprocitate" (p. 18), şi nu de superioritate asupra noastră, cum e cazul cu alte neamuri.

Atunci cînd Ucrainenii au ajuns la o oarecare independenţă politică şi culturală faţă de Ruşi, se face simţită şi o influenţă culturală asupra noastră. Lucrul se întîmplă în sec. XVII. Biserica ucraineană capătă prestigiu şi se aşează la un moment dat în fruntea ortodoxismului, datorită mai cu seamă lui Petru Movilă. Reformele lui sunt binefăcătoare şi lasă o pecetie neştearsă în istoria poporului vecin,

care îşi aduce aminte multă vreme de ele. Colegiul dela Kiev revine nu odată în opera lui Gogol; cei doi fii ai lui Taras Bulba sunt „bursaci"; personagiile din „Vii" sunt: „ritorul" Tiberiu Horobeţ, „filosoful" Homa Brut şi „teologul" Halcava.

Literatura şi învăţămîntul iau avînt în sec. XVII şi ecourile ajung pînă la noi sub forma de influenţă culturală. Această influenţă este mai mare decît se socotea deobiceiu, căci iarăşi trebue amintită o deosebire: unele fapte ce se atribue deobiceiu influenţei polone, trebuesc puse în seama culturii ucrainene. D. Ciobanu, se exprimă mai limpede: „Este clar că influenţa culturii poloneze s'a exercitat asupra noastră nu direct ci prin intermediul Ucrainenilor ortodocşi". (P. 9).

E adevărat că d-l Ciobanu, este înclinat să atribue, exagerînd, culturii ucrainene unele fapte în mod evident aparţinînd domeniului polon; dar aceasta nu vatămă mersul argumentării.

Iată deci o problemă interesantă — ce este ucrainean, pe de o parte, şi ce este polon sau rus pe de alta — pe care o discută d-l Ciobanu în două capitole introductive; ar fi de dorit ca aceeaşi problemă să fie discutată şi în ceea ce priveşte confuziunea obişnuită dintre cultura rusă şi ucraineană.

Subiectul propriu al cărţii este traducerea în romîneşte a operelor ieromonahului ucrainean Ioannichie Galeatovschi, „Cheia înţelesului" şi „Cerul nou". Aceste două scrieri, traduse spre sfîrşitul sec. XVII, au cunoscut o mare răspîndire în cercurile cititoare la noi. Ele se integrează în ciclul de cărţi populare despre „Minunile Maicii Domnului". Izvorul acestor cărţi se află în occident, în culegerea „Les Miracles de Notre-Dame", întocmită de Gautier de Coinci şi în „Libro del Cavaliere", versiune italiană a celei dintîi. Aceste culegeri au pătruns pînă la noi, bine înţeles modificate, fie prin mijlocire grecească, fie prin mijlocire ucraineană, şi anume prin operele mai sus amintite ale lui Galeatovschi. Dl. Ciobanu schiţează biografia acestui ieromonah, care a fost un destoinic urmaş al lui Petru Movilă. După ce clarifică problema copiilor şi ediţiilor ucrainene, stabileşte variantele romîneşti şi le raportează la prototipul lor. Afară de „Cheia înţelesului" şi „Cerul nou", este luată în consideraţie şi o altă carte, „Chiriacodromion", tipărită în Ardeal, despre care se credea că este o reproducere aproape aidoma a Cazaniei lui Varlaam; d-l Ciobanu arată că traducerile amintite şi-au avut partea lor la alcătuirea Chiriacodromionului.

Este o cercetare de amănunt şi de precizie, de mare folos pentru istoria literaturii noastre vechi, mai ales că aduce şi indicaţii preţioase bibliografice, mergînd pînă la obscure anale guberniale, altfel necunoscute cercetătorilor romîni. Informaţia este bogată; printre alte amănunte, se strecoară cîteodată notiţe interesante, cum este reproducerea actului de înscriere al lui Nestor Ureche în frăţia ortodoxă din Lwów (p. 10), act care îl face pe d-l Ciobanu să creadă că Grigore Ureche şi-a urmat studiile la şcoala ortodoxă din acest oraş, şi nu la un colegiu polonez.

C. R.

ŞTEFAN GLIXELLI: Manual de limbă polonă. Bucureşti, 1938.

La noi nu se studiază îndeajuns limbile slave moderne. Totuşi cunoaşterea acestor limbi ar fi foarte de folos, dacă nu adesea indispensabilă pentru istorici, pentru istoriografii literari, pentru lingvişti şi filologi. Istoricii şi-ar lărgi foarte mult bibliografia, deoarece în toate limbile slave moderne se găsec studii şi cercetări cu privire la

istoria noastră; amintesc aici numai studiile importante ale d-lui Olgierd Gorka în limba polonă. Istoriografii literari s'ar orienta mai lesne în domeniul influenţelor suferite de literatura noastră veche, influenţe care vin dela literaturile slave, mai ales, şi chiar dacă vin din literatura bizantină, adesea tot prin intermediul slav trec. Lingviştii, cunoscînd măcar una din limbile slave moderne, ar putea ţine mai complet seamă de influenţele slave, exercitate asupra limbii romîne, decît dacă cunosc numai vechea slavă bisericească, care nu explică tot; elementul slav n'a încetat să pătrundă în limba romînă, odată cu transformarea slavei comune în limbile slave de azi. In sfîrşit, filologii s'ar putea orienta mai bine în haosul care domneşte în toate documentele din epoca veche. Această limbă este un amestec lipsit de unitate: pe lîngă caractere vechi slave păstrate fără consecvenţă, ea cuprinde elemente introduse de copiştii slavi din sîrbă, bulgară, polonă sau ucraineană, după naţionalitatea copistului. Pentru orientare, se impune cunoaşterea măcar superficială a acestor limbi.

E adevărat că ne lipsesc manualele necesare. Pentru limba polonă, a apărut acum un excelent manual, alcătuit de d. Ştefan Glixelli. D. Glixelli, fost decan al Facultăţii de litere din Wilno, unde a predat filologia romanică şi în cadrul ei limba romînă, astăzi profesor la Universitatea Jagelloniană din Cracovia, a petrecut patru ani (1934—1938) la noi în ţară, predînd limba polonă la Universitatea din Bucureşti. *Afară* de asta, a ţinut mai multe serii de conferinţe, dintre care una, despre literatura polonă, s'a tipărit în urmă.

Manualul este alcătuit în conformitate cu experienţa de predare a limbii polone studenţilor din Bucureşti. Nu este un manual de gramatică istorică, destinat lingviştilor, deşi autorul s'a folosit în expunere de metoda ştiinţifică, ci este un manual practic pentru învăţarea limbii polone. In introducere se aruncă o scurtă privire asupra clasificării şi caracterului limbii polone, care diferă mult, ca structură, de limbile romanice. Este o limbă sintetică şi are libertatea aşezării cuvintelor în frază, (acelaşi tip ca şi limba latină). Aceste caractere se explică amîndouă prin păstrarea declinării, care în polonă are şapte cazuri. Este o limbă sintetică: asta înseamnă că un singur suport fonic (adică un cuvînt), exprimă atît noţiunea dată, cît şi raporturile gramaticale cu celelalte membre ale frazei; în limbile romanice, exprimarea acestor raporturi cade de preferinţă în sarcina prepoziţiilor, articolului şi altor particule. De ex., *stola* exprimă într'un singur cuvînt ceea ce e în franţuzeşte se exprimă prin *de la table*. Tot astfel se explică şi aşezarea liberă a cuvintelor în propoziţiune; din moment ce cuvîntul cuprinde în el toate relaţiile gramaticale, locul lui este indiferent, el transportă peste tot acelaş înţeles. In limbile romanice însuşi locul indică unele raporturi şi intervertirea membrilor propoziţiunii aduce inversarea înţelesului. De ex., în franceză sunt propoziţii diferite: *Pierre bat Paul* şi *Paul bat Pierre*, pe cînd în polonă *Piotr bije Pawla* şi *Pawla bije Piotr*, e unul şi acelaşi lucru.

O altă caracteristică a limbii polone — comună de altfel şi celorlalte limbi slave, este aspectul verbal. Aspectul este punctul de vedere din care se consideră aceeaşi acţiune: dacă se consideră că durează, ea este exprimată prin aspectul imperfectiv; dacă se consideră ca terminată — intervine aspectul perfectiv. In polonă nu importă, atît timpul verbului, trecut, prezent sau viitor, ca în romîneşte, *ci* aspectul Este una din principalele greutăţi ale limbilor slave.

Lecţiunile din manual sunt alcătuite cu îngrijire, fiecare cuprinde un capitol de gramatică, urmat de o bucată de lectură; lecţiile se încheie cu un chestionar care serveşte pentru conversaţie. Gramatica este expusă în mod ştiinţific, începînd cu tabloul sunetelor în polonă şi terminînd cu principiile de sintaxă, preţioase. Bucăţile de lec-

tură cuprind date asupra geografiei, istoriei, organizării admnistrative și literaturii poloneze; este de sigur o metodă excelentă aceasta, de a completa cunoașterea limbii, prin cunoașterea țării unde se vorbește limba respectivă.

C. RACOVIȚĂ

CĂPITAN MIRCEA TOMESCU: Știința militară și doctrina romînească. București. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1937.

De obiceiu, cărțile scrise de militari și cu subiect militar au cîteva caractere hotărîtor deosebitoare de celelalte. Sunt scrise doar pentru a pune în evidență tema pe care o tratează. N'au stil, n'au înfățișare literară, n'au în ele mijlocul care să le facă atrăgătoare și să stîrnească, în jurul lor, oarecum, și atenția cititorilor nespecialiști.

Cartea d-lui Căpitan Mircea Tomescu constitue, în privința aceasta, o excepțiune. E scrisă frumos, cu o deplină eleganță stilistică, cu o justă stăpînire a împărțirii ei în capitole și, în general, cu o vervă care face, din lectura ei, o adevărată delectare spirituală.

Pe deasupra acestor calități, cartea d-lui Căpitan Mircea Tomescu trebue semnalată pentru tema pe care o tratează, *pentru sugestiile pe care ni le oferă și pentru o seamă de idei de filosofie militară, prezentate în chipul unor fapte de interes cultural general.*

In mod schematic, problema pe care o urmărește autorul este aceasta:

Domeniul științei militare este de fapt un domeniu al „neștiinței savante" — *Docta ignorantia*, după expresia cunoscută din timpul Renașterii a lui Nicolai Cusanus. Practica războiului, este un domeniu imens al necunoscutului. In permanență, ceea ce cunoșteam din tehnica și teoria războiului, nu vor fi deajuns, niciodată, ca să cîștigăm un nou războiu. Mereu, acesta ne cere ceva „mai mult" și „mai nou", decît ceea ce ne învață practica și teoria lui actuală.

Legea victoriei este o mare necunoscută. Istoria și înțelegerea elementară a faptelor ne învață că un războiu se cîștigă, nu atunci cînd ești „tare" sau „foarte tare", ci atunci cînd, cu cît de puțin, ești mai tare decît adversarul pe care îl ai în față.

Putem să vorbim despre o lege a victoriei? Istoria războaielor ne înfățișează, în privința aceasta, învățăminte pe care e greu să le cuprindem, dintr'odată, într'o definiție. Factorul care a determinat victoria a fost întotdeauna altul. Uneori a învins *conducerea*, alteori *numărul*; de asemeni, au fost războaie în care a hotărît *terenul*, după cum au fost altele în care cuvîntul ultim l-a spus *tehnica* luptătorilor. Nu putem ști care dintre acestea e factorul preponderent. Știința militară n'a tras, în această direcție, nicio concluzie. Singura concluzie care se poate trage este aceasta: că în orice victorie a fost, de fiecare dată, un alt factor care a învins. Această observație, în mod necesar, trebue s'o asociem cu o a doua: Intr'adevăr, factorul care a învins a fost unul singur, dar superioritatea acestuia a fost așa de categorică, încât alături de el inferioritatea celorlalți factori devenea, dela sine, o cantitate neglijabilă.

Din aceste constatări se poate desprinde, în chip destul de precis, o normă strategică: Intr'o luptă, o superioritate categoric sdrobitoare nu se poate obține căutînd-o pe toate căile, ci „pe cît mai puține sau chiar pe una singură". Ideea de a realiza o superioritate în toate privințele este o imposibilitate în fapt și, mai ales, o greșală față de condițiile necesare ale victoriei, în general.

Discutînd posibilitatea unor legi ale victoriei, autorul ajunge la concluziile următoare:

1. „*Pentru a nu fi învins*, este necesar să se desvolte toți factorii „care alcătuesc forța de războiu într'un grad care să facă imposibilă „realizarea de către inamic a unei diferențe sdrobitoare în privința „vreunuia din ei" (pag. 41).

2. „*Pentru a învinge*, este necesar ca din toți factorii pe care-i „enumără știința militară să se aleagă acela care este mai fecund, „care oferă posibilitatea de a fi desvoltat într'un grad atît de înalt, „încît să ne inspire certitudinea că depășește cu mult posibilitățile „adersarului" (pag. 41).

Aceste concluzii ne duc la un punct de vedere pe care știința militară trebue să-l adopte și să-l folosească la stabilirea doctrinei militare, de care are nevoie fiecare națiune. In pregătirea militară și în coordonarea luptelor trebue să utilizăm la maximum un factor caracteristic al națiunii, acela către care converg cele mai multe aderențe structurale din firea și din sensul de viață al unui popor. Această idee trebue să devină o idee dominantă. Iată, mai sugestivă, precizarea autorului:

„Așa dar, ceea ce numim noi: o doctrină de războiu națională, „doctrină care să răspundă realității, nu poate fi aflată în gîndirea „universală, în istoria militară a lumii, ci în gîndirea originală și în „*istoria militară a noastră*, adică acolo unde se găsește factorul „care — *prin intervenția lui fericită* — a caracterizat veacuri de-„a rîndul *războiul și victoria poporului romînesc*" (pag. 66).

Pe baza acestor considerente, de ordin general și principial, d-l Căpitan Mircea Tomescu încearcă să facă o aplicare la doctrina și știința militară romînească.

In decursul istoriei lui, poporul romînesc a rezolvat multe probleme militare grele. Aceasta ne îndrituește să credem că există o gîndire a războiului romînesc, chiar dacă problema nu a fost încă deschisă sistematic, și nu și-a găsit încă cercetătorul autorizat. De sigur, conștiința noastră militară, atît de greu încercată în decursul timpului, trebue să ne ducă la unele sensuri caracteristice ale ei, dacă într'adevăr ne luăm sarcina de a privi lucrurile adînc și pînă în semnificațiile lor ultime.

De obiceiu, noi căutăm înțelepciunea și experiența militară în tratatele clasice ale marilor autori — Foch, Clausewitz, etc.... — sau în cursurile savante care se predau în marile școli de războiu din țările apusene. Firește, această învățătură nu poate fi inutilă; e chiar necesară, pentru informarea universală în problemele științei militare. Numai atît, însă, nu poate fi de ajuns. O cultură militară adevărată, eficientă, trebue să valorifice și calitățile națiunii respective. La fondul de cunoștințe al culturii militare universale trebue să adăugăm și elementele acelea necesare, care rezultă din contribuția specifică a spiritualității naționale.

Observînd cu atenție trecutul nostru militar, ne vom da seama că în toate victoriile mari ale neamului, factorul hotărîtor a fost *terenul*. Orice victorie din trecutul romînesc a fost legată de elemente ale naturii, ale terenului: o strîmtoare în munți, o mlaștină, o vale îngustă, un codru, o cîmpie, etc... Doctrina militară romînească va trebui să pună, pe acest element, un accent deosebit.

In ce privește factorii spirituali, aceeași doctrină va trebui să pună un accent la fel de puternic pe *patriotizm*, pe iubirea de pămînt *Dragostea de țară*, această coordonată sufletească, a însoțit permanent și de timpuriu, ca un fapt care era legat de însăși firea noastră națională, toate actele de viață și toate experiențele istorice ale neamului romînesc.

Preocupîndu-se de a-şi susţine punctul de vedere, autorul face legături interesante şi dă la iveală sugestii pitoreşti. Evocă momente ale trecutului nostru naţional, cu căldura şi cu măsura întreagă a adevărului pe care vrea să-l stabilească. Culege argumente din literatura noastră clasică, din structurile vieţii noastre etnice, din trăsăturile caracteristice ale psihologiei poporului nostru şi, în general, dintr'o entuziastă încredere în drepturile şi legitimitatea unei spiritualităţi autohtone.

Lucrarea d-lui Căpitan Mircea Tomescu nu este o lucrare gravă şi nici definitivă. Are mai de grabă supleţea şi provizoratul unui esseu. Problema nu este privită în toate aspectele şi elementele ei. Este numai anunţată, dar în aşa fel, încît să putem presimţi, de pe acum, întreaga arhitectură pe care o va căpăta, să sperăm din partea aceluiaşi autor, atunci cînd ea va fi tratată complet şi sistematic.

Aşa cum e, este însă sugestivă, inteligentă, are un ritm interior susţinut, e răsărită dintr'o pasiune, şi e plină de scînteeri ce ne interesează şi ne cuceresc.

ION ZAMFIRESCU

BASILE MUNTEANO: Panorama de la littérature roumaine contemporaine. Paris, Éditions du Sagittaire (Kra), 1938, in 8^{0}, 332 p.

Vechea editură *Kra* din Paris (azi *Éditions du Sagittaire)*, şi-a propus ca, într'o serie intitulată *Panoramas des littératures contemporaines*, să alcătuiască precisuri asupra literaturilor popoarelor, la îndemîna tuturor cetitorilor de limbă franceză.

Pentru literatura romînă contemporană, cel găsit indicat să scrie o istorie a ei, a fost d-l B. Munteanu. Alegerea făcută este cum nu se poate mai nimerită. Fiindcă, într'adevăr, d-l B. Munteanu s'a achitat deplin de munca cu care a fost însărcinat. D-sa, e bine cunoscut în cercurile literare parisiene şi zelos colaborator — critic şi recenzent — la *Revue de littérature comparée*. Scriind sinteza apărută recent dovedeşte simţ al ponderei discernămînt, judecată obiectivă. Prezintă materialul hotărît să încapă în filele unei cărţi după ce mai întîiu analizează tot ce l-ar pune într'o lumină prielnică unei mai bune înţelegeri. Astfel, abia după ce într'o introducere densă, înfăţişează poporul romîn din punct de vedere istoric, social, intelectual, şi după ce în cuvinte cu grije căutate, mult cîntărite, arată caracterele generale ale literaturii noastre, prinde într'un paragraf de cîteva pagini, evoluţia ei dela origini pînă la 1866.

Aşa cum şi trebuia pentru asemenea întreprindere, d-l B. Munteanu ştie să caracterizeze just o stare de fapte, un stadiu, o epocă, un autor. Pentru noi, şi mai ales, pentru străinii care ar vrea să ne cunoască literatura, autorul a alcătuit un breviar viu şi clar. Laudă pentru ceea ce merită să fie lăudat şi adevărul spus curat, fără ascunzişuri şi întortochieri, sunt caracteristicile acestui studiu adînc gîndit şi bine scris.

Dar dacă din entuziasm pentru o lucrare, atît de isbutită, ne-am grăbit să aducem aprecieri meritate, să ne întoarcem la prezentarea rezumativă a acestui studiu.

După introducerea, în care prinde istoria frămîntată a poporului nostru, atît întru cît întîmplări importante pentru hotărîri şi temeiuri, au lăsat urme în *sufletul complex al romînului*, hărţuit de *realităţi tumultuoase şi de primejdii contradictorii* (p. 13) cursul literaturii romîne dela 1866 încoace, este urmărit fără constrîngeri,

amplu, accentuîndu-se ceea ce cu adevărat e de relevat, estompîndu-se valori dubioase, care pînă mai ieri au fost preamărite.

Constatări, care merită să fie citate, se găsesc pretutindeni în cartea d-lui B. Munteanu: *„Le Roumain exprime les idées de la raison et les notions génériques par des termes latins et il laisse au slave le soin de suggérer les nuances de la vie affective et sensuelle", „La géométrie linéaire du latin s'est compliquée de courbes et d'arabesques, et ce qu'elle comporte de net, de positif et de sentencieux, baigne dans une atmosphère slave tantôt vague et tantôt truculente"*, (p. 11). Iar ca un corolar al complexităţii sufletului romînesc: *l'âme roumaine s'exprime par une littérature riche en contrastes. A travers le prisme simplifiant de l'abstraction, on y croit apercevoir la discipline latine endiguer la fougue slave"*, (p. 18).

Poezia, proza, critica, sunt urmărite cronologic, pe curente, cu ajutorul celor care le reprezintă. Căutînd întotdeauna esenţialul, lasă să se vadă acest lucru din titluri şi din subtitluri: Eminescu, poet universal şi teoretician naţional; Creangă şi Odobescu, făuritorii de stil; Vlahuţă, poetul misionar; Coşbuc, expresiunea rassei; Bacovia, *ou le symbolisme sans musique;* Arghezi, *un irréductible;* Barbu, poetul geometru; Blaga, poetul misterului cosmic. Proza e prezentată în două capitole: *L'épanouissement de la nouvelle et la naissance du roman* (Cap. III) unde plecînd de la o bază nouă, cercetează realismul ţărănesc al lui Slavici; realismul comic al lui Caragiale; cel romantic al lui Delavrancea; analizează fresca socială pe care o dă Zamfirescu; drama selecţiei naturale şi sociale din opera lui Brătescu-Voineşti; în capitolul VI: Sadoveanu, Agîrbiceanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gib. Mihăescu, Camil Petrescu, Teodoreanu. Critica e reprezentată — pentru prima dată, se pare — şi prin Ovid Densuşianu, teoretician al simbolismului.

Literatura noastră e înfăţişată în toată diversitatea ei, în toate formele ei: vers, proză, critică, ideologie (sociologie, psihologie).

Dificultăţile provenite din conştiinciozitatea cu care autorul îşi propune să întocmească acest breviar-istoric al literaturii romîneşti, sunt îndepărtate de chibzuinţa prealabilă şi de felul cum s'a găsit formula unei cît mai clare şi strînse expuneri. O expunere succintă, expresivă, lapidară, cerea mai ales cetitorul străin.

Printr'un control de pas cu pas, îşi înfrînează autorul aprecierea subiectivă, căutînd să exprime, pe cît posibil, adevărul, valoarea intrinsecă a literelor noastre. Şi dacă uneori nedreptăţeşte un scriitor de mîna întîia (cazul lui Calistrat Hogaş), trecînd prea repede, pentru a se opri la altcineva, peste care s'ar fi putut trece mai grabnic, peste tot avem să remarcăm sobrietatea, tactul, subtilitatea, cu care d-l Basile Munteanu a cernut observările d-sale, exprimate cu fineţe, cu simţ al dozării, în fraze elegante şi concise, dar totdeauna pline, limpezi, echilibrate.

ŞTEFAN POPESCU

HUGH WALPOLE „Head of Green Bronze".

Noua carte a lui H. Walpole, este un volum de schiţe uşoare, purtînd ca titlu pe acela al celei dintîi. Cîteva dintre ele — primele şi ultimele cinci — sunt independente unele de altele; restul de şapte se leagă între ele prin identitatea de cadru —, procedeu ingenios şi amuzant care sugerează în primul moment, romanul poliţist.

Autorul, nuvelist şomeur, deschide împreună cu un prieten gazetar, şomeur şi el, un birou a cărui activitate este de a descotorosi pe oameni de toţi acei care-i plictisesc şi le amărăsc viaţa.

Ideea, originală în sine, poate să pară curioasă unui neinsular, deşi nu este chiar atît de stranie la un englez, pentru care plictiseala e tot aşa de temută ca şi cea mai necruţătoare boală.

Intreprinderea cu scop atît de altruist se dovedeşte a fi foarte rentabilă pentru organizatori, căci clienţii devin din ce în ce mai numeroşi.

Astfel fiecare schiţă cuprinde povestirea unuia dintre cazurile ce se prezentau la acest birou şi soluţia fericită la care se ajungea, citeodată datorită ingeniozităţii organizatorilor întreprinderii, alte ori datorită unei intervenţii favorabile a capricioasei şi atotputernicei soarte.

Se constată, cu acest prilej, cît de mulţi şi variaţi sunt oamenii care pot fi o pacoste pe capul altora, o femee bărbătoasă şi care discută numai probleme filozofice şi culturale, secretară a unui paşnic om de ştiinţă, îi turbură acestuia menajul, exasperînd pe toţi ai casei; un bătrîn care scoate din sărite pe membrii clubului său povestind fără încetare întîmplări de la 1870, cînd era el în diplomaţie; un critic care amărăşte pe toţi tinerii scriitori prin observaţiile sale acre şi severe; şi aşa mai departe.

In faţa unei atît de lungi înşirări cititorul are să-şi spue, poate, cu desnădejde: „Oare nu-s şi eu o pacoste pentru cei din jurul meu?". Concluzia însă, la care ajunge H. Walpole nu e deloc deprimantă. O soluţie, se găseşte favorabilă pentru fiecare caz; cel care e o pacoste pentru unul, poate fi o fericire pentru altul. Greutatea stă numai în a găsi oameni cu afinităţi sufleteşti şi ai face să se întîlnească. In acel moment omul pe care l-am numit „pacoste" părăseşte de bună voie pe cei pe care îi plictisise şi se duce să facă fericirea celui pe care l-a găsit. Confirmare, pe alte căi, a cunoscutei zicale: „The right man in the right place".

Aceste nuvele nu au numai tehnica unei probleme puse şi rezolvate — ceea ce ar echivala cu interesul unei probleme poliţiste — ci se şi ridică la un nivel mai înalt, prin analiza psihologică a tipurilor veridice şi pline de viaţă. Tonul nuvelelor rămîne acel al unei cărţi uşor de citit, care distrează fără să ceară un efort de gîndire din partea cititorului.

Celelalte schiţe, răsleţe, tratînd subiecte diferite, păstrează şi ele o notă veselă, — deşi unele au o uşoară nuanţă de melancolie, — iar altele tratează, destul de superficial, problema, atît de dragă oamenilor de azi, a forţelor oarecum oculte, ce par a se sta latente în sufletul fiecăruia şi care ne intrigă cu atît mai mult în rarele ocazii cînd se dau în vileag.

C. S. FORESTER: „Flying colours".

Tipărit în cursul lunii Octomvrie 1938, romanul lui C. S. Forester „Flying colours", este o urmare a romanului său precedent „A ship of the Line" (înglobat în acelaşi volum).

Ambele romane au, ca figură centrală, bine reliefată, pe căpitanul Horatio Hornblower din marina engleză, comandant al unui vas de războiu în timpul luptelor împotriva lui Napoleon.

Este remarcabilă capacitatea autorului de a face ca întreaga acţiune a acestor două romane de aventuri (în speţă bătălii navale), să se concentreze în jurul acestui unic personagiu, fără ca interesul cititorului să slăbească o clipă din această cauză. Bineinţeles mai sunt şi alte personagii în roman: marinari, ofiţeri de bord şi lume cu care ei vin în contact. Dar toţi par mai degrabă a face parte din peisajul de fond al cărţii, creind atmosfera prielnică în care căpitanul Hornblower să poată trăi, cugeta şi lucra din plin.

Iarăşi interesantă este încercarea autorului de a evoca, în domeniul naval, atmosfera epocii de acum un secol din Anglia şi Franţa. Şi este cu atît mai interesantă această trezire a trecutului cu cît e făcută de un autor modern, într'un timp cînd tema favorită a scriitorilor pare a fi mai mult concentrarea în jurul momentului actual şi al frămîntărilor sale.

Incă un lucru demn de relevat este importanţa rêdusă a figurilor femenine în această carte. Cele trei femei de care se leagă viaţa căpitanului Hornblower nu apar decît în chip foarte fugar, străbătînd, ca o imagine de film, noianul de bătălii navale în mijlocul cărora acesta trăieşte.

Cartea se citeşte cu un interes susţinut dela început pînă la sfîrşit, chiar de către un necunoscător în ale marinei, căci descrierile detaliate ale bătăliilor sunt pline de mişcare şi dau o imagine pitorească a timpului în care se petrec.

SUZANA BOTEANU

LUCIAN BLAGA: La curţile dorului. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II".

Din punct de vedere formal, ultimul volum de versuri al lui Lucian Blaga, aduce o schimbare faţă de maniera de pînă acum a poetului. Rima care altădată era izgonită aproape cu desăvîrşire şi apărea în chip cu totul excepţional, este întrebuinţată acum cît mai des. Varietatea ritmurilor a rămas aceeaşi, Lucian Blaga este un adept intransigent, al versului liber, pe care îl cultivă cu multă măestrie. Impreciziunea ritmică este la el expresia unei nevoi adînci. Ritmul urmează fără nicio constrîngere drumul sinuos al gîndului. De aci acea prefectă identitate dintre fond şi formă, dintre vers şi gînd, dintre ritm şi emoţie, care dă atîta siguranţă şi atîta trăinicie poeziilor în aparenţă atît de incerte ca formă ale lui Lucian Blaga.

Ca impresie generală în ce priveşte conţinutul volumului, se poate observa o tendinţă spre pitoresc şi spre notarea amănuntului coloristic (ceiace, dealtfel, ar explica în parte şi necesitatea rimei, deşi culoarea se poate obţine foarte bine şi în versurile albe prin întrebuinţarea meşteşugită a metaforei):

> Nebunul cetăţii spre turn
> priveşte, călcînd pe coturn.
> Ce spornic e timpul, ce lin
> prin noi strecuratul venin !
>
> (Lîngă cetate).

> De ceasuri, de zile, veghez
> pe-un galben liman portughez.
>
> Cu zalele-alăturea, drept,
> cu mînile cruce pe piept.
>
> Dormind aş privi şapte ani
> spre cerul cu mici luzitani,
>
> De nu m'ar găsi unde sînt
> neliniştea morii de vînt.

De nu aş pieri, supt de-un astru
văzut-nevăzut, în albastru.
(Estozil).

Sau această ciudată transfigurare a ritmului popular cu ajutorul unui fond de subtil misticism:

"Frunză verde, dragele
linele colinele
string de sus luminile,
Apa cîntă, largele.

Trec pe drum copitele
şi prin gînd ispitele.
Pasărea din inişte
sparge bolta de linişte.

. . . .

Neclintite-s morile,
gîndul, sarcofagele,
frunza şi catargele.
Ard în lume orele.
(Coasta Soarelui).

Sub acest nou aspect de culoare şi muzicalitate poezia lui Lucian Blaga cuprinde acelaş fond de contemplaţie mistică şi de interpretare idealistă a vieţii şi a lumii care caracterizează întreaga lui operă poetică. Pentru el lumea este plină de semne şi de revelaţii. Sarcina poetului este să descifreze semnele şi să culeagă revelaţiile. Poezia nu este un simplu joc al închipuirii şi un mijloc de expresie a sensibilităţii. Ea este în primul rînd căutare de sensuri şi de tîlcuri noi, tăimăcire mistică a vieţii, revelaţie, extaz, intuiţie. Poezia este aşa dar un mod de cunoaştere. Setea de revelaţii este cuprinsă în poemul liminar al volumului:

Prin vegherile noastre — site de in —
vremea se cerne, şi-o pulbere albă
pe timple s'aşează. Aurorele încă
se mai aprind, şi-aşteptăm. Aşteptăm
o singură oră să ne 'mpărtăşim
din verde imperiu, din raiul Sorin.

Cu linguri de lemn zăbovim lîngă blide
lungi zile, pierduţi şi străini.
Oaspeţi suntem în tinda noii lumini
la curţile dorului. Cu cerul vecini.
(La curţile dorului).

Fiecare gest din natură poate cuprinde un mesaj ceresc;

Cîmp alb. Descinde 'ntrupat din funingeni
un corb. Il vezi, fetiţa mea, Ana?
In toamnă pe-aici se stingea aurie povestea,
ţîşnea veveriţa, cădea castana.

Corbul îşi măsură pasul, scrie 'n zăpadă
nou testament, sau poate o veste cerească,
pentru cineva care ar trece prin ţară
şi n'a uitat de tot să citească.

Noi oamenii, noi am uitat.
(Corbul).

Neliniştea poetului este de natură metafizică. Zbuciumul e mai mult mintal, cerebral. Totuş poezia aceasta, plină de întrebări şi de căutări, grea de gînduri şi de nostalgii mistice, nu este rece şi distantă. Nimic mai îndepărtat de lirica lui Blaga decît aşa zisa poezie de idei, poezia filozofică. Nu e nimic abstract în ea. Expresiile metaforice şi imaginile abundă. Rareori gîndirea în imagini a fost realizată cu mai multă izbîndă. Poezia aceasta nu deschide porţi şi nici nu vrea să deschidă. Dar ea ne duce „pe mările somnului" pînă în pi ajma porţilor, lăsîndu-ne să le deschidem fiecare cu cheia extazului nostru propriu. Ceiace înseamnă că nu este o poezie pentru cei mulţi.

AL. PHILIPPIDE

ILARIE VORONCA: L'apprenti fantôme.

Talentul lui Ilarie Voronca este caracterizat printr'o mare exaltare lirică şi o putere de transformare în halucinaţii şi în stări de suflet halucinatorii a gesturilor celor mai simple ale vieţii. Pentru Voronca lumea este un prilej de miracol şi exaltarea lui e gata oricînd să răstoarne ordinea firească a lucrurilor şi să transfigureze realitatea după starea lui sufletească. Acestea sunt dealtfel, însuşirile oricărui poet adevărat. La Voronca ele sunt amplificate de o invenţie metaforică puţin obişnuită şi de o capacitate de asociaţii mintale, nemărginită.

Dela primele versuri din *Restrişti* (1923) şi pînă astăzi, talentul lui Voronca a evoluat mereu. Exuberanţa imagistică din primele volume s'a organizat şi a slujit tot mai mult ilustrării unor întîmplări sufleteşti şi a unor experienţe de viaţă sufletească, adeseori puţin banale. Această evoluţie s'a precizat în *Incantaţii* (Cultura Naţională, 1931) şi în *Patmos* (Vremea, 1933). După publicarea acestui din urmă volum, poetul romîn, care şi pînă atunci publicase versuri franceze, traducîndu-şi în franţuzeşte volumul de versuri *Ulyse* sub titlul *Ulysse dans la cité*, şi-a continuat activitatea poetică numai în limba franceză. Volumele franceze au început să se acumuleze în curînd, formînd a doua perioadă a evoluţiei lui Voronca, perioadă în care găsirea de sensuri vieţii trece tot mai mult pe primul plan. Titlurile volumelor sunt semnificative: *Amitié des choses*, *Poèmes parmi les hommes*, *La joie est pour l'homme*. Apropierea de lucrări şi găsirea în prietenia lor a unei odihne şi a unei bunătăţi pe care viaţa le refuză sufletelor prea sensibile, apoi înfrăţirea din nou cu oamenii şi încrederea *quand même* în solidaritatea umană, acestea ar fi cîteva din etapele şi experienţele poetului romîn în volumele lui de limbă franceză.

L'apprenti fantôme reprezintă o întoarcere la investigaţia lumii interioare. Sufletul, plin acum de toate experienţele dureroase dar rodnice, se întoarce în el însuş. Oglinda interioară răsfrînge o lume

magică, vechiul miracol al tinereții exaltate, dar în contururi grandioase și calme:

Parfois le silence est autre chose que l'absence de bruit.
Ce n'est pas une voix qui s'est tue ou une chute,
C'est un oeil qui regarde fixement et dans son orbe.
Un monde étrange et nouveau se constitue, prend forme.

Bucuria contemplației și a împăcării cu lumea se exprimă în imagini de înfrățire cu stelele și de împrăștiere mistică în univers.

Me voici sans limites comme la lumière d'une étoile
Très puissante qui arrache les rideaux de la nuit,
Je ne suis plus comme une araignée qui peine à tisser
sa toile
Mais libre et vaste je me mêle à l'univers qui fuit.

O! quand j'étais penché sur l'argile ou bien quand,
Je foulais sous mes pas l'aube comme un serpent,
Quand le travail sonnait dans la ville comme une cloche,
Quand dans le théâtre de la vie j'étais dans une
obscure loge,

Comme une ombre, mille fois plus grande que l'objet,
Qui apparaît soudain sur un mur et effraie,
Celui qui la projette, un être immense se détachait
De moi vers les étoiles aux épaules vraies.

Poetul mai demult își prevăzuse soarta care avea să-l poarte pe meleagurile altei literaturi:

...Dar inima e nava sprintenă a lui Ulise
Care se-apropie trează de-atîtea știute insule.
Mai sunt arhipelaguri pe hărți încă nescrise
Și-odată cu ținutul se va schimba și insul.
(Patmos: Poporul nălucă).

Cred că insul nu s'a schimbat, sau, cel puțin, nu s'a schimbat în trăsăturile lui fundamentale. Viața l-a călit fără să-i altereze sensibilitatea și fără să-i știrbească puterea de mirare și de încîntare care face din poet un veșnic copil cu priviri mereu proaspete, chiar atunci cînd sufletul e încărcat de experiențe și de mîhniri:

....Să fiu omul minunîndu-se de toate acestea
Cu ochii măriți ca niște păsări pe care nu le mai
încape cuibul.
(Patmos: Eu sunt acel fără odihnă).

Exilul voit al poetului, în altă limbă, a fost de sigur pricinuit, nu numai de simpatia pentru această limbă, ci și de sentimentul unei nedreptăți care i s'a făcut atunci cînd a fost considerat drept un simplu debitant de imagini. Poate volumele lui franceze vor sili pe acei care l-au judecat greșit să reia volumele lui romînești și mai ales acel *Patmos*, care rămîne de sigur, una din cele mai interesante manifestări poetice din ultimii ani. Este ceea ce putem spune și despre *L'Apprenti fantôme*, expresie a unei maturități poetice de-o mare bogăție.

AL. PHILIPPIDE

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE, Anul VI, 1 Noemvrie 1938, Nr. 11 .

D-l *Tudor Arghezi*, silit de împrejurări să-și reducă formatul „Biletelor de Papagal'' la puținele pagini pe care, odată cu Nr. 10, a început să le publice în R. F. R, se răsbună, scoțîndu-le parcă mai concentrate și mai pline de miez. Cît despre strălucirea imaginilor și a limbii, e destul să citim din ultimele sale bilete, acel minunat „Omul șarpe'' atît de adînc și plin de tîlc.

D-l *G. Banea*, autorul „Zilelor de lazaret'', care, în literatura memorialistică a războiului, au însemnat o revelație scriitoricească, publică o schiță „Gligore'', schiță liniștită, corectă, neeșind din comun, poate chiar puțin convențională, în niciun caz însă de puterea paginilor aceluiași autor, din volumul amintit mai sus.

Dimpotrivă, cele două schițe „Medalionul'' și „Narcoza'' semnate *Soraua Gurian*, ni se par de o adîncime de analiză și de o putere de exprimare puțin obicinuite. Nu știm cine se ascunde îndărătul acestui nume de circumstanță, dar avem de sigur de a face cu unul din cele mai puternice temperamente și cu un talent în plină desăvârșire.

D-l *Vladimir Streinu*, își termină studiul d-sale atît de concentrat despre Creangă, analizând limba și felul de a se exprima al acestuia, precum și caracterele eroilor din povestirile sale, conchizînd că Ion Creangă, era un „narativ'', un autor care își vorbea scrierile, fiind și povestitor și ascultător. Ținând seama de această afirmație, d-l *Streinu*, în legătură cu reamintirea lui Creangă e de părere că „singura nimerită, dincolo chiar de studiul propriu zis al operei, este lectura directă, cu voce tare și în săli publice.

In legătură cu apariția ultimului roman „Rădăcini'' al d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, d-l *Șerban Cioculescu*, face un studiu sumar al ciclului de trei romane ale acestei autoare, care alcătuesc „o frescă a familiei Hallipilor''. Cu „Rădăcini'' — scrie d-l *Cioculescu*, arta d-nei Papadat-Bengescu a părăsit suprastructura noastră socială, pogorînd pe pămînt.

In frumosul studiu despre „Corespondența lui Marcel Proust'' pe care îl publică în continuare d-l *Mihail Sebastian*, ni se arată după scrisorile lui Proust, meticulozitatea acestuia în înfățișarea episoadelor romanelor sale, toată acea organizație specială tehnică, închipuită de Proust pentru a face cu putință, pe bază de informații cît mai precise, desăvîrșirea scrisului său. „Proust este criticul cel mai pătrunzător al propriei sale opere și nicidecum un autor frivol. Dimpotrivă, însăși cele mai îndrăznețe episoade, sunt descrise cu o grijă aproape exagerată de a nu cădea în exces de frivolitate.

Poezia este reprezintată prin d-nii *Lucian Blaga* și *Alex. Stamatiad*. Cel dintâi ne dă câteva poezii dintre care singură „Alean'' ni se pare de inspirație mai înaltă. Celelalte le socotim de un didacticism pronunțat.

Cât privește versurile celui de al doilea poet, ele sunt.... din literatura chineză, după vechiul șablon al traducerilor d-lui A. Th. St.

Foarte frumoasă în schimb „Bucolica'' d-lui *Mircea Streinul*.

Mai sunt de citat studiul filozofic al d-lui *Anton Dumitriu* despre „Disciplina Spiritului'', precum și acela al d-lui *Barbu Theodorescu* despre „Evoluția bibliografiei romîne și problemele ei actuale''.

Cronici bogate, ca întotdeauna, semnate de d-nii: *Camil Petrescu, Vladimir Streinu, D. I. Suchianu, Mihail Sebastian, Bucuța* și *Virgil Gheorghiu*.

RAMURI, Anul XXX, Nr. 8—10, August-Octomvrie 1938.

Revista craioveană începe publicarea unor scrisori inedite ale lui *Ion Slavici*, scrisori adresate „unui om tânăr''. Autorul Popei Tanda și al Morii Norocului, gazetarul nefericit de mai tîrziu, desvălue în aceste scrisori multe din principiile etice care l-au călăuzit în viață. Principii, care aruncă o lumină vie asupra întregii sale activități și lămuresc unele din laturile întunecoase și nedumerite ale acestuia.

Slavici analizează unele precepte generale de morală și caută să le dea o definiție valabilă. Iată de pildă „gratitudinea'': „Mi-a fost întotdeauna greu să mă împac cu gîndul, că gratitudinea astfel înțeleasă, este o „datorie morală''. Căci, dacă ași admite, că sunt dator a răsplăti binele cu bine, ar trebui să admit și că am datoria de a răsplăti răul cu rău, ceea ce nu pot să admit''.

Iar în altă parte: „Statuile, pe care stă scris „Patria recunoscătoare'', nu sunt răsplata faptelor săvîrșite, ci niște încurajări la fapte viitoare''.

Vorbind despre „datorie'', *Slavici* spune: „Ce este datoria? Este o silnire constantă, o anihilare „legitimă'' a voinței mele, o mărginire a libertății mele de a voi. Dar, dacă pornirea din mine e mai puternică decît frica de cuțitul pus în pieptul meu, mai puternică decât foamea, cu care privesc la bucata de pîine, mai puternică decât dorința de a fi iubit de cel ce-mi zice: „dacă mă iubești'', dacă eu sunt mai tare ca cei ce vor să pună voința lor în locul voinței mele, sunt oare un nemernic, un mișel, un om vrednic de disprețul obștesc? Dacă Statul are legile lui, dacă societatea are obiceiurile, care sunt legile ei, dacă biserica are și ea legile ei, eu omul trebue să am și eu legile mele, puse chiar din fire în mine. E legea firii omenești, în care stă porunca: faptele tale să fie mulțumirea vieții tale''.

D-l *G. Gongopol* continuă seria „medalioanelor'' d-sale. De astă dată ne schițează un portret al regretatului Grigore Filipescu, portret creionat în culori obscure, foarte caustic și schițat „la rece'', lipsit de orice simpatie pentru gazetarul care, orice s'ar spune, avea o reală valoare.

Relevăm o schiță a d-lui *M. D. Ioanid* și bunele „Comentarii și însemnări critice''.

UNIVERSUL LITERAR, Anul XLVII, Nr. 37, 29 Octomvrie 1938.

Semnalăm acest număr, oarecum învechit (dela el și până acum au mai apărut patru sau cinci numere ale „Universului Literar''), pentrucă socotim necesară o mică punere la punct, într'o chestie de onorabilitate științifică și literară.

Numărul citat mai sus cuprinde un articol al d-lui *G. C. Nicolescu*, intitulat astfel: *80 de ani dela nașterea lui Duiliu Zamfirescu*. Pe marginea acestui articol, sunt de făcut câteva observațiuni:

In primul rînd, trebue să recunoaștem că d-l G. C. Nicolescu nu știe să scrie. Intr'adevăr, iată unele pasagii din articolul d-sale:

„Situația lui Duiliu Zamfirescu a fost tragică. Neapreciat decît de un număr restrîns, printre care se aflau cei ce dădeau tonul în lumea romînească, a fost ridicat în situații sociale și la cinstiri literare la care ar fi putut ajunge și singur, sau, în orice caz, la care avea dreptul să ajungă. Așa, cei care l-au ajutat și toată

lumea avea sentimentul că i s'a dat mai mult decît i se cuvenea și nici nu fusese lăsat în situația de a spune că nu avusese ceea ce meritase. Nu i s'a lăsat adică nici posibilitatea să cucerească singur, nici aceea de a strînge în jurul său simpatia pe care o concentrează asupra lor, măcar după moarte, cei nedreptățiți''.

Și așa mai departe!...

De asemeni, d-l G. C. Nicolescu nu știe să gîndească. Articolul d-sale n'are nicio osatură și nu duce la nicio idee clară. In schimb, e plin de tot felul de aprecieri arbitrare. De pildă:... *„De o rigiditate în relațiile cu mai marii săi, care i-a adus uneori neplăceri, el (Duiliu Zamfirescu) a avut o singură slăbiciune: prietenia devotată, respectoasă și ascultătoare față de Maiorescu etc., etc...''*. Prin urmare, prietenia cu Maiorescu, și încă una devotată și ascultătoare, este, după părerea d-lui G. C. N. o „slăbiciune''. In cazul acesta, Eminescu și Creangă au avut și ei aceeași slăbiciune. Și, desigur, ca să fie consecvent în judecata d-sale, d-l G. C. N. va trebui să ne impute această slăbiciune și nouă, tuturor acelora care cinstim pe Maiorescu și-i purtăm, firește, în chipul care se cuvine unuia ce nu mai este în lumea noastră, o prietenie tot atît de respectoasă și devotată ca și contemporanii lui. In alt loc, autorul articolului, precizează: *„Duiliu Zamfirescu ținea la părerile sale cu sălbăticie''*. Cu *„sălbăticie''?!* Prin urmare, în judecata d-lui Nicolescu, „sălbăticia'' — din moment ce o ia ca măsură pentru stabilirea unui merit — constitue o calitate. Dintre toate atributele care puteau fi întrebuințate în legătură cu firea și opera lui Duiliu Zamfirescu, acesta era cel mai puțin nimerit. Duiliu Zamfirescu a ținut la ideile și la inspirația lui artistică cu o conștiință puternică, hotărîtă, dar armonică, senină și constructivă. A fost un clasic, nu numai prin ceea ce a scris, ci prin tot stilul lui de viață, prin caracterul pe care l-a împrumutat fiecărui gest al său. Se poate vorbi, în toate acestea, de sălbăticie?...

D-l G. C. Nicolescu are o deosebită voluptate pentru sonorități tragice. I se pare că Duiliu Zamfirescu este neînțeles și uitat: *„Această neînțelegere a omului* (vrea să zică „pentru om'') *a persistat și pentru scriitor. Au fost apreciate romanele lui dintr'un fel de obișnuință, pentrucă oricine trecea prin clasele secundare trebuia să citească „Viața la țară'', „Tănase Scatiu'', „In război'' și „Indreptări'' impuse de programele oficiale''*. In acest pasagiu, d-l G. C. Nicolescu este nedrept și superficial. Duiliu Zamfirescu e citit în școli cu atenție, cu convingere. „Viața la țară'' alcătuește, în pregătirea sufletească a adolescenței noastre, un moment de lumină, un prilej de emoții pătrunzătoare. Argumentarea d-lui Nicolescu este exact deandoaselea de cum trebue. Faptul că Duiliu Zamfirescu e citit în școli n'a stricat nimic operei lui; dimpotrivă, aceasta l-a ținut în actualitate, l-a introdus în cursul sufletesc al generațiilor, i-a dat majestatea ce i se cuvenea în galeria puținilor noștri clasici adevărați. Normal ar fi fost să se recunoască școalei, din acest fapt, un merit; însă, așa cum este, dominat de mica d-sale megalomanie de istorie literară, d-l G. C. Nicolescu este în neputință de a mai distinge, cel puțin în această materie, ce este sau ce nu este normal.

Dar să lăsăm aceste laturi! In definitiv, faptul că d-l Nicolescu nu știe să scrie și să gândească i se poate ierta. El poate fi dat pe seama unei lipse de talent și a unei lipse de pregătire, lucruri care nu pot fi cerute neapărat cuiva.

Intîlnim însă la d-sa o latură ceva mai gravă, pentru care, desigur, i se poate cere oarecare socoteală.

Anume: d-sa este lipsit de onorabilitatea științifică a aceluia care se crede îndreptățit să publice și să anunțe lucrări de istorie literară.

De pildă, într'un loc, d-l G. C. Nicolescu spune: ...*„Dar dincolo de aceste romane* (cele citate mai sus) *nu se cunoaște nimic. Azi, chiar pentru mulți este o surpriză să se audă vorbindu-se de poeziile lui Duiliu Zamfirescu''* ....

Ei bine, îl rugăm să afle: Poeziile acestea, toate, au apărut, în 1934, în colecția clasicilor comentați a „Scrisului Romînesc''. Despre ele au scris recenzii chiar profesorii cu care d-l G. C. Nicolescu va trebui să-și treacă doctoratul.

In ultimii patru ani s'au vândut, din această ediție de poezii, 3.000 de exemplare. Iar ediția II-a care se află sub tipar, va apare in librării peste citeva zile.

Mai amintim că in colecția apreciatei publicații *„Studii italiene"*, care apare sub îngrijirea d-lui prof. Al. Marcu, se cuprind o seamă de studii de mâna intîia asupra poeziei lui Duiliu Zamfirescu, asupra legăturii lui cu Italia și asupra influenței artistice pe care au exercitat-o asupra lui diferiți poeți italieni.

Pentru ce d-l G. C. Nicolescu nu amintește, sau nu vrea să amintească, despre niciunul din aceste lucruri? Ce este la mijloc, din partea d-sale: *ignoranță* sau *rea credință?*

Problema d-lui Nicolescu e simplă și ușor de înțeles. D-sa pregătește probabil o lucrare despre Duiliu Zamfirescu și vrea cu aceasta, mai întîiu să revoluționeze istoria noastră literară și, după aceea, să apară ca un fel de erou și de salvator al literaturii romînești. Nu știu dacă a scris-o sau nu, și chiar dacă a început s'o scrie. De anunțat o anunță, însă, cu litere de foc, și cu întreaga d-sale suficiență. *„...Totuși, nădăjduesc că aceasta o voi putea arăta pe larg nu prea tîrziu etc....* Iar puțin mai departe, așterne rechizitorii ca acestea, pe care ni le asvîrle tuturor: ... *„Iată cine este acest scriitor dela nașterea căruia au trecut 80 ani, fără să se relevese toate marile sale merite! Un scriitor care ar fi putut fi încă printre noi și care dincolo de manualele de limbă romînă este aproape uitat"*.

Inainte de a face promisiuni revoluționare și a fulgera rechizitorii, d-l G. C. Nicolescu ar trebui să învețe câteva lucruri elementare. Anume: să învețe regulile de onorabilitate științifică; să învețe să respecte adevărul și să recunoască munca altora, oricît de neplăcut i-ar fi acest lucru: să învețe a nu mai fi un tînăr grăbit și plin de sine, condus de credința că și-ar putea cîștiga galoane academice prin mistificări; în fine, să învețe că nimic nu este mai înfrățit cu ignoranța, decît reaua credință.

TARIFUL PUBLICAȚIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii in sus	„	6	„
Știri: Artistice, judiciare, școlare	„	10	„
Bilanțuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informațiuni comerciale și financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., in corpul revistei	„	20	„
Anunțurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informațiuni loteria de Stat	„	10	„
Informațiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunțuri	„	10	„

ORICE ANUNȚ ÎN TEXT

Anunțuri comerciale și financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentințe, hotărîri, cereri de naturalizare etc. la anunțuri	„	8	„
Acte de mulțumire; la informațiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lângă text	„	10	„
Acte de mulțumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informațiuni nedepășind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorț simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicații	„	400	„
Anunțuri dela instituțiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunțurile editorilor și librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunțuri mai mici ca spațiu de cât 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunțuri și informațiuni cu fracțiuni de linii, nu se admit decât socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunț cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunț sau angajament se face numai anticipat